

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

CİLT:9 SAYI:22 2017 - ARALIK

ISSN : 1309-1387

<http://dergipark.gov.tr/makusobed>

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Rektör

Editör

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Selin PENEZ ALKAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Dorukcan PEHLİVAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Adnan DİLER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
University of Central Florida

Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Mithat ÜNER
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah GENÇ
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Oğuz TEKİN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Dergi Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Dorukcan PEHLİVAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Selin PENEZ ALKAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Sayı Hakemleri

- Prof. Dr. Ahmet Serkan ECE
Abant izzet baysal üniversitesi
Prof. Dr. Alaattin CANBAY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Arif ERENCİN
Abant izzet baysal üniversitesi
Prof. Dr. Ebru TEMİZ
Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Prof. Dr. Gökay YILDIZ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin DALGAR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÖZMUTAF
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI
Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Selim BAŞAR
Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Selma ÖNCEL
Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz ÖZKAN
Sakarya üniversitesi
Prof. Dr. Zeki NACAĞCI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Atilla DOĞAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ
Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN
Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Eren ÇAŞKURLU
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ÇATIKKAŞ
Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Korhan ARUN
Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Maide ORÇAN KAÇAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Barış HORZUM
Sakarya üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZAYDIN
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mine Nur BOZDOĞAN
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KAYALAR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU
Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa SOBA
Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞAHİN
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Osman ÖZKUL
Sakarya üniversitesi
Doç. Dr. Ömer TEKŞEN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem TAGAY
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Selda BAŞARAN ALAĞÖZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİT
Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah AYDIN
Mustafa Kemal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet SARITAŞ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali AKAYTAY
Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Azime TELLİ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Burak KILIÇ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cihan SELEK ÖZ
Sakarya üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Düriye Esra ANGIN
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Elvan GÜN DURU
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ender EYUBOĞLU
Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Eray EĞMİR
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Erdal AYDEMİR
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih ORCAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatma Gül ALTIN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gökhan KALAĞAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gülsüm KORKUT
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan CANDAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim CEBECİ
Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK
Süleyman Demirel Üniversitesi

- Yrd. Doç. Dr. Harun KILIÇASLAN
Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kenan KARAGÜL
Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kübra ÖNDER
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULAŞ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Meral BEKTAŞ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammer İLKUÇAR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat ERDOĞAN
Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murşit IŞIK
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Selçuk Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI
Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nil Esra DAL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Osman Kürşat ACAR
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlem ÖZER
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih BATAL
Yalova Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sayra LOTFİ
İstanbul Gelişim Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selim KANAT
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selma SÖYÜK
İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Senem ATVUR
Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serpil BARDAKÇI TOSUN
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sezai ÖZTOP
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

İçindekiler / Contents

**Sayfa No /
Page Number**

KAMU ÇALIŞANLARININ TEMEL İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ EĞİTİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN STUFFLEBEAM'İN CIPP MODELİNE GÖRE İNCELENMESİ - ANALYZING THE CIVIL SERVANTS' VIEWS ON THE INITIAL WORK HEALTH AND SAFETY IN SERVICE TRAINING PROGRAMME ACCORDING TO STUFFLEBEAM'S (CIPP) CONTEXT-INPUT-PROCESS-PRODUCT MODEL Mutlu UYGUR, Işıl TANRISEVEN	1-14
TÜRKİYE' DE MESLEKİ YETERLİLİKLER SİSTEMİ VE SENDİKALAR - VOCATIONAL QUALIFICATIONS SYSTEM AND TRADE UNIONS IN TURKEY Verda CANBEY - ÖZGÜLER	15-43
TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKE DÖVİZ KURLARI ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ - THE CASUALITY BETWEEN TURKEY AND BRICS COUNTRIES EXCHANGE RATES Hakan ÖNER	44-54
SEKÜLER VE ÇOKKÜLTÜRLÜ AVRUPA'DA GÖÇMENLER, MÜSLÜMANLAR VE MÜLTECİLER: SORUMLULUK-ZORUNLULUK EKSENİNE BİR PROJEKSİYON - MUSLIMS IN THE SECULAR AND MULTICULTURAL EUROPE: IS COEXISTENCE POSSIBLE? Hasan Hüseyin AYGÜL	55-76
HEMŞİRELERDE AHLÂKÎ SIKINTININ İŞE ADANMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ - THE EFFECTS OF MORAL DISTRESS ON WORK ENGAGEMENT BEHAVİÖR IN NURSES Zuhal KAYAR, Ramazan ERDEM	77-103
YÜKSEK-DÜŞÜK BAĞLAMLI İLETİŞİM İLE ÖRGÜTSEL MUHALEFET DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA -THE RELATIONSHIP BETWEEN HIGH-LOW CONTEXT COMMUNICATION AND ORGANIZATIONAL DISSENT BEHAVİÖRS: A RESEARCH ON SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY ACADEMIC STAFF Dilruba İZGÜDEN, Ramazan ERDEM	104-129
MİKROKREDİ UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİNİ ÜZERİNE BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI - A SCALE DEVELOPMENT STUDY ON THE EFFICACY OF MICROCREDIT APPLICATIONS Özlem DEMİR	130-154
BÜYÜK VERİ ANALİZİNDE YAPAY ZEKÂ VE MAKİNE ÖĞRENMESİ UYGULAMALARI - ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING APPLICATIONS IN BIG DATA ANALYSIS Muhammet ATALAY, Enes ÇELİK	155-172
DEĞERLENDİRME SÜRECİNDE DİJİTAL ROZETLERİN KULLANIMI VE ÖĞRENERİN GÖRÜŞLERİ - THE USE OF DIGITAL BADGES IN THE EVALUATION PROCESS AND LEARNERS' VIEWS Embiya ÇELİK, Serkan YILDIRIM, Abdullatif KABAN, Gürkan YILDIRIM	173-193
RELATIONSHIP BETWEEN THE HEALTH AND MEDIA LITERACY - SAĞLIK VE MEDYA OKURYAZARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ Şerife Didem KAYA, Ayhan ULUDAĞ	194-206
KORO DERSİ MOTİVASYON ÖLÇEĞİ GELİŞTİRİLMESİ VE ÖĞRENCİLERİN MOTİVASYON DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ - DEVELOPING A MOTIVATION SCALE FOR CHOIR EDUCATION AND A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE STUDENT'S MOTIVATION LEVELS Aykut SARIÇİFTÇİ, H. Seval KÖSE	207-224
MÜZİK EĞİTİMİ VE RESİM EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÇOKLU ZEKÂ ALANLARININ BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI - COMPARISON OF MULTIPLE INTELLIGENCE FIELDS OF MUSIC EDUCATION AND ART EDUCATION DEPARTMENT STUDENTS ACCORDING TO THE SOME VARIABLES Esra DALKIRAN	225-234
BELEK, SİDE VE ALANYA BÖLGELERİNDE FAALİYET GÖSTEREN OTEL İŞLETMELERİNİN MÜŞTERİLERİNE SUNDUĞU REKREASYON ETKİNLİKLERİNİN İÇERİK ANALİZİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA - A RESEARCH ON THE CONTENT ANALYSIS OF THE RECREATIONAL EVENTS OFFERED TO VISITORS OF THE HOTEL MANAGERMENTS IN BELEK, SIDE AND ALANYA REGIONS İbrahim GİRİTLİOĞLU, Atıncı OLCAY, Harun Reşit GÜNDOĞAN, Bilal Nadir ALKAN	235-250

FARKLI SPOR BRANŞLARINDAKİ ELİT SPORCULARIN SOSYAL BECERİ DÜZEYLERİNİN SEÇİLMİŞ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI - COMPARISON OF SOCIAL SKILL LEVELS OF ELITE SPORTSMEN AT DIFFERENT SPORTS BRANCHES ACCORDING TO SELECTED VARIABLES	251-258
Emin Daim GEZER, Cem Sinan ASLAN, Oğuzhan DALKIRAN, Ertan KILCIGİL	
ÖZEL OKULLARDA KURUMSAL İTİBAR ALGISI: OKUL PAYDAŞLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA VE MODEL ÖNERİSİ - CORPORATE SUBMISSION DETERMINED IN SPECIFIC COOPERATIONS: A RESEARCH AND MODEL RECOMMENDATION ON SCHOOL	259-277
Gülay DÜLGER, Osman Kürşat ACAR	
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE POZİTİF/ NEGATİF DUYGU VE SOSYAL DESTEĞİN İNCELENMESİ: MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ - EXAMINATION OF POSITIVE- NEGATIVE AFFECT AND SOCIAL SUPPORT AMONG COLLEGE STUDENTS: SAMPLE OF MEHMET AKIF ERSOY UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES	278-294
Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ	
TÜRKİYE’NİN GÖÇ GERÇEKLİĞİ VE ÖRGÜTLENMESİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA - A DISCUSSION ON TURKEY’S MIGRATION REALITY AND ORGANIZATION	295-311
Mustafa ALTUNOK	
DEMOKRASİ SÖYLEMİ: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA - THE DEMOCRACY RHETORIC: A RESEARCH ON THE GRADUATE DISSERTATIONS	312-326
Mehmet ÇAKIR	
ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİNİN GEÇERLİLİĞİNİN DÜŞÜK VE ÜST ORTA GELİRLİ ÜLKELER İÇİN SINANMASI: 1964-2009 DÖNEMİ - TESTING ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE VALIDITY FOR THE LOWER AND UPPER MIDDLE INCOME COUNTRIES: 1964-2009 PERIOD	327-340
Hatice ÖZKOÇ, Aynur YILDIRIM, Emir KUDUBEŞ	
TÜRKİYE’DEKİ DEVLET KONSERVATUVARLARINDA VERİLEN YARI ZAMANLI ÇALGI EĞİTİMİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME - EVALUATION OF MUSICAL INSTRUMENT EDUCATION OF PRE-COLLEGE DIVISIONS IN THE CONSERVATORIES IN TURKEY	341-357
Barış KARABULUT, Alaattin CANBAY	
YENİ SAĞ VE DEMOKRATİKLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE’Sİ ÖRNEĞİ - THE RELATIONSHIP BETWEEN THE NEW RIGHT AND DEMOCRATIZATION: THE CASE OF TURGUT ÖZAL PERIOD IN TURKEY	358-374
İsmail KURUN	
TARİHSEL AÇIDAN ULUSLARARASI KURUM/KURULUŞLARDA “EKONOMİK KALKINMA” VE “KADIN” İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME - AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN “ECONOMIC DEVELOPMENT” AND “WOMEN” IN THE INTERNATIONAL INSTITUTIONS/ORGANISATIONS FROM HISTORICAL PERSPECTIVE	375-388
Ruhan İŞLER, Canan ŞENTÜRK	
EMZİREN ANNELERİN EMZİRME BİLGİLERİNİN KAYNAKLARININ İNCELENMESİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ - EMZİREN ANNELERİN EMZİRME BİLGİLERİNİN KAYNAKLARININ İNCELENMESİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ	389-403
Zeynep Gazali DEMİRTAŞ, Rukiye ÇELİK	
ÜNİVERSİTELER ARASI SPOR MÜSABAKALARINA KATILAN MUAY THAİ SPORCULARININ ŞİDDET EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ - ASSESSMENT OF VIOLENCE TENDENCY OF MUAY THAI ATHLETES PARTICIPATING IN INTERCOLLEGIATE SPORT COMPETITIONS	404-412
Meriç ERASLAN, Ahmet Yavuz KARAFİL, Mehmet Haşim AKGÜL, Sezgin KORKMAZ	
GÜZEL SANATLAR LİSESİ VİYOLA EĞİTİMİNDE KULLANILAN REPERTUVARA YÖNELİK ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ - OPINIONS OF STUDENTS FOR VIOLA TRAINING REPERTOIRE IN FINE ARTS HIGH SCHOOL	413-427
Yasemin BİRGÜL, Zeki NACAĞCI	
TÜRKİYE’DE HANEHALKININ SAHİP OLDUĞU BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÜRÜNLERİ SAYISINI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ARAŞTIRILMASI: BİR SAYMA VERİ MODELİ - INVESTIGATION OF THE FACTORS DETERMINING THE NUMBER OF INFORMATION TECHNOLOGY PRODUCTS OWNED BY HOUSEHOLDS: A COUNT DATA MODEL	428-454
Sibel SELİM, İlnur BALYANER	
ÖZ KENDİLİK DEĞERLENDİRMESİNİN ÖZ LİDERLİK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE ETKİSİ: İLKÖĞRETİM ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA - THE EFFECT OF CORE SELF-EVALUATION ON SELF-LEADERSHIP: A STUDY ON PRIMARY SCHOOL TEACHERS	455-468
Özgür ARLI, Abdülkadir AVCI	

SOĞUK SAVAŞ'TAN GÜNÜMÜZE İNSANİ MÜDAHALE: NEO-REALİST PERSPEKTİF - HUMANITARIAN INTERVENTION FROM COLD WAR ERA TO THE PRESENT: NEO-REALIST PERSPECTIVE Hasan Fatih SEVAL	469-481
İÇ GİRİŞİMCİLİĞİN YENİLİK VE EKİP YÖNETİMİ İLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA - THE RELATIONSHIP OF THE INTREPRENEURSHIP AND INNOVATION: A RESEARCH ON BANK EMPLOYEEES Feriştah GÜNER, Celalettin SERİNKAN	482-499
YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ VE SOSYAL ALGILAR: MENEMEN ÖRNEĞİ - EVERYDAY LIFE PRACTICES AND SOCIAL PERCEPTIONS OF THE ELDERLY: EXAMPLE OF MENEMEN Ayşe DERİCİOĞULLARI ERGUN, Diren AKYILDIZ	500-509
5-6 YAŞ ÇOCUKLARI İÇİN RİSKLİ OYUNA İZİN VERME ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ - DEVELOPING RISKY GAME ALLOWANCE SCALE FOR 4-6 YEARS CHILDREN Perihan ÜNÜVAR, Elif Süreyya KANYILMAZ	510-523
KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ HİZMET İŞLETMELERİNDE KAYIRMACILIK ALGISI - PERCEPTION OF FAVORITISM IN SMALL AND MEDIUM SIZE BUSINESS OF SERVICES: EXAMPLE OF ISPARTA PROVİNCE Yrd.Doç.Dr. Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ, Fulya UNCU	524-541
MESLEK ETİĞİ VE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ETİK SÖZLEŞME ALGISININ KURAMSAL MODELİ - THE PROFESSIONAL ETHICS AND THEORETICAL MODEL OF THE ETHICAL CONTRACT ACCOUNTING PROFESSIONALS PERSPECTIVE Osman TUĞAY, Muhammet Burak KILIÇ	542-554
DENİZLİ-KAKLIK LOJİSTİK KÖYÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRMESİ - EVALUATION OF DENİZLİ-KAKLIK LOGISTICS VILLAGE WITH SWOT ANALYSIS Mustafa BAYHAN, Mevhibe TÜRKMEN, Duygu KEPE	555-574

KAMU ÇALIŞANLARININ TEMEL İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ EĞİTİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN STUFFLEBEAM'İN BAĞLAM-GİRDİ-SÜREÇ-ÜRÜN (CIPP) MODELİNE GÖRE İNCELENMESİ

ANALYZING THE CIVIL SERVANTS' VIEWS ON THE INITIAL WORK HEALTH AND SAFETY IN SERVICE TRAINING PROGRAMME ACCORDING TO STUFFLEBEAM'S (CIPP) CONTEXT-INPUT-PROCESS- PRODUCT MODEL

Mutlu UYGUR¹, Işıl TANRISEVEN²

Öz

Bu çalışmada, “Çalışanların Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi” programının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi ve programa yönelik önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında görev yapan 213 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenlerin seçiminde, amaçlı örneklem tekniklerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmaya, İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) eğitimini tamamlamış ve araştırmacının aynı zamanda eğitimci olduğu İSG eğitimine katılan öğretmenlerin tamamı dahil edilmiştir. Çalışmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket yoluyla toplanmıştır. Anket formu, bağlam-girdi-süreç-ürün (CIPP) program değerlendirme modelinin “bağlam, girdi, süreç ve ürün” boyutlarını temel alan 35 maddeden oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenler, “Çalışanların Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi” programına yönelik genel olarak olumlu düzeyde görüş belirtmişlerdir. Olumsuz görüşlerin ise eğitim süresinin kısalığı, materyal ve uygulama eksikliği ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Program Değerlendirme, Öğretmen Görüşleri, Eğitim, Nicel Araştırma

Abstract

At this study, it is aimed examination of “The Initial Work Health And Safety” curriculum according to teachers’ opinions and to make suggestions about the curriculum. Subjects are 213 teachers teaching in state schools. While teachers have been chosen it is used easily accessible state sampling technique among purposeful sampling techniques. All teachers who have completed Occupational health

¹ Öğretmen, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, mutluygur@gmail.com

² Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, isiltanriseven77@gmail.com

and safety education and whom the researcher trained have attached to research. Data has been collected via questionnaire developed by researchers. Questionnaire is consisted of 35 items that use "Context, Input, Process, Product" aspects of CIPP curriculum evaluation model as base. According to findings obtained from the research, teachers have generally stated affirmative opinion about the curriculum. Negative opinions are mostly about short duration of education and lack of material and practice.

Keywords: Occupational Health And Safety, Curriculum Evaluation, Teachers' Opinions, Education, Quantitative Research.

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin çağdaşlığını ölçmenin önemli bir boyutunu insana verilen değer ve bu doğrultuda ülkelerin aldığı önleyici tedbirler oluşturmaktadır. Önleyici tedbirlerin önemli bir bölümü ise iş hayatındaki düzenlemelerden meydana gelmektedir. Bu doğrultuda İSG konusu özellikle son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de üzerinde önemle durulan alanlardan biri olmuştur.

İSG konusu, günümüz çalışma hayatı ve çalışma hukukunun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İş sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınarak uygulanması, iş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılması işçiler, işverenler ve nihayet sosyal güvenlik sistemleri için önemli sonuçlar ortaya koymaktadır (Korkmaz ve Avsallı, 2012, s. 154). Bu doğrultuda işletmelerde güvenli olmayan davranışların iş kazalarına neden olmasının ortaya çıkardığı beşeri ve mali kayıpları azaltmak amacıyla, İSG konularına verilen önemin son yıllarda giderek arttığı görülmektedir (Tüzüner ve Özasan, 2011, s. 139). Ülkemizde de yaşanan olumsuzlukların asgariye indirilmesi amacıyla önleyici tedbirlerin alınması, eğitim uygulamaları, iş yerlerinde risk analizi ve risk değerlendirmesinin yapılması, işverenlerin ve çalışanların bilinçlendirilmesi, iş güvenliği uzmanının ve işyeri hekiminin bulundurulması gibi yasal zorunluluklarla ilgili düzenlemelerin artarak çoğaldığı belirtilmektedir. SGK 2010 yılı istatistiklerine göre, ülkemizde toplam 62903 iş kazası, 1434 ölümlü iş kazası, 1976 sürekli iş göremezlikle sonuçlanan kaza meydana gelmiştir. Toplam 533 meslek hastalığının 10 tanesi ise ölümlü sonuçlanmıştır. 2014 yılı istatistiklerine göre 221366 kayıtlı yani sigortalı çalışanın maruz kaldığı iş kazası rapor edilmiştir. 2015'te ise 250000'in üzerinde iş kazası yaşanmış ve en az 1730 işçi hayatını kaybetmiştir (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2010; Türkiye İstatistik Kurumu, 2014; 2015).

Son yıllarda ülkemizde yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıkları sayısındaki artışın yanında özellikle ağır yaralanmalı ya da can kaybıyla sonuçlanan iş kazalarındaki sayının artmasıyla beraber 20.06.2012 tarih ve 6331 sayılı İSG (İSG) kanunu yürürlüğe girmiştir. İSG kanununun temel özelliklerini; katılımcılık, küçük işletmelere destek, önleyici İSG anlayışı, İSG konusunda profesyonel hizmet ve yardım alma, tedrici uygulama ve çalışanların eğitimi ve bilgilendirilmesi biçiminde sıralamak mümkündür (Korkmaz ve Avsallı, 2012, s. 156). Çalışanların İSG alanında eğitimi, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının azaltılmasında önemli belirleyici unsurlardan biridir. Bu nedenle kanunun başlıkları incelendiğinde "çalışanların eğitimi ve bilgilendirilmesi" konusunun ayrı bir başlık olarak ele alındığı görülmektedir.

Alli (2005, s. 34)'ye göre İSG alanında belirlenen ilke ve standartların en önemli hedefi, çalışmanın güvenli ve sağlıklı ortamlarda gerçekleştirilmesidir. Bu hedefe ulaşmanın yollarından biri de taraflar arasında sağlanacak işbirliği ile eğitime gereken önemin verilmesidir. Eğitim, güvenli ve sağlıklı çalışma ortamları açısından yaşamsal öneme sahiptir. Çalışanların iş güvenliği açısından, güvenli olmayan davranışlarının ve çevresinde olup bitenlerin farkında olması gerekir. İş güvenliği bilinci herkes tarafından öğrenilmeli ve her çalışanın işinin bir parçası hâline gelmelidir (Topçuoğlu ve Özdemir, 2003, s. 12.). Yaptığı işin sağlığına olumsuz yansımaları ve işin kendisi için oluşturduğu tehlikeler hakkında bilgilendirilmeyen personelin yüksek performans göstermesi ve verimliliğini artırabilmesi mümkün değildir (Güler, 2003, s. 317). Sipahi (2006, s. 22)'ye göre ise diğer yandan İSG eğitimi, genel olarak kişisel ve örgütsel bir gelişim aracı olmakla birlikte yasal bir zorunluluktur. İş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin temel işlevi; iş kazaları ve meslek hastalıklarından korunma bilincini diğer bir deyişle İSG kültürünü oluşturmaktır. Bu doğrultuda özel sektörde olduğu gibi kamu kurumlarında da Temmuz 2016'dan sonra yürütülen İSG uygulamalarına yönelik çalışmalarda çalışanlara farkındalık ve bilinç kazandırma amacıyla eğitimler düzenlenmektedir. 15.05.2013 tarihli ve 28648 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "çalışanların İSG eğitimlerinin usul ve esasları hakkında yönetmelik" uyarınca bu eğitimler yürütülmektedir (Resmi Gazete, 2013).

Bu kanun tüm sigortalı çalışanları da kapsayan 6331 sayılı İSG kanunu esas alınarak düzenlendiği için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) da çalışanlarına yönelik bu eğitimi düzenlemektedir. Bu doğrultuda MEB "Çalışanların Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi" adıyla tüm çalışanlarına hizmet içi eğitim kapsamında 12 saatlik bir eğitim programı hazırlamıştır. Bu eğitimlerin, MEB bünyesinde çalışan İSG uzmanlığı belgesi bulunan öğretmenler tarafından yürütülmesi planlanmıştır (İSG Genelgesi, 2014). Öğretmenlere yürütülen eğitime paralel olarak ayrıca iş güvenliği bilincinin erken yaşlarda başlaması anlayışı ile 6 ve 7. sınıf ders kitaplarına İSG'nin bir kazanım olarak dâhil edilmesine karar verilmiş, liselerde 12. sınıflara ise 2015 yılından itibaren seçmeli iş güvenliği dersi konulması kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, 2013). Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı (Occupational Safety and Health Administration) kısa adıyla OSHA (2002)'nin hazırladığı raporda, çocukların ve gençlerin sağlık ve güvenlik kavramına erken yaşlarda aşina olmalarının, risk farkındalıklarını erken geliştirmelerini ve kendi iş çevrelerini güvenli ve sağlıklı şekillendirmelerini sağladığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, okullarda yürütülen İSG çalışmalarına öğrenci katılımının sağlanması hem öğrencilerin İSG konusunda bilinçlenmesi hem de önleyici tedbirlerin tüm paydaşlar tarafından benimsenmesi açısından önemli görülmektedir. Öğrencilere okullarda İSG eğitimi verecek öğretmenlerin ise 12 saatlik İSG eğitimi alan öğretmenlerden oluşması öngörülmektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin bu eğitimi iyi düzenlenmiş bir programla almaları hem öğretmende hem de öğrencide İSG bilincinin yeterince ve doğru oluşması, okullarımızda güvenlik kültürünün sağlanması açısından oldukça önem taşımaktadır. MEB'in tüm çalışanlarına yönelik düzenlediği bu eğitimin çalışanlar üzerinde İSG farkındalığı oluşturması ve İSG açısından olumlu etkiler bırakması eğitimin temel kazanımları arasında gösterilmektedir (Mersin İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2016). Bu bağlamda eğitim programının sürdürülebilir ve nitelikli bir program olduğunun ortaya konması için program değerlendirme ilkelerine uygun biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Program değerlendirme, programın etkililiği hakkında karar verme sürecidir. Karar vermede, sonuç çıkarmada ve programla ilgili kararları bilgiye dayandırmada program değerlendirme uzmanına yardımcı olur (Demirel, 2006, s. 183). Program değerlendirmenin tek bir yöntemi yoktur, çok sayıda yaklaşım içermektedir. Stufflebeam (1983, s. 117-141)' in geliştirdiği (Bağlam-Girdi-Süreç-Ürün) CIPP modeli de program değerlendirmede sıklıkla kullanılan yöntemlerden biridir. Stufflebeam (1983, s. 117-141) tarafından geliştirilen CIPP (Context, Input, Process, Product) modeli, bir programın bağlam, girdi, süreç ve ürün boyutlarında değerlendirilmesini içerir. CIPP modelinde, ihtiyaç ve fırsatları belirlemeye yardımcı olan deneysel verilerin toplanmasıyla bağlamın değerlendirilmesi, programın hedeflerinin elde edilmesi için kaynakların nasıl kullanılabilmesine ilişkin verilerin sağlanmasıyla girdinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bunu takiben öğretim sürecinde planlanan ve uygulanan etkinlikler arasındaki uygunluğun belirlenmesiyle sürecin değerlendirilmesi ve programın nihai sonuçlarının/ürünlerinin beklenen şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesiyle de programın ürün değerlendirmesi yapılmaktadır (Popham, 1988; Ornstein ve Hunkins, 2004; Akt: Özdemir, 2009, s. 126-149).

Bu anlamda CIPP modelinin program değerlendirmeye çok yönlü ve sistematik bir bakış açısı sunduğu görülmektedir. Ülkemizde İSG eğitimleriyle ilgili alan yazın incelendiğinde çalışmaların daha çok, İSG eğitimlerinin önemi (Ceylan, 2012, s. 103), İSG çalışmalarının iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemedeki rolü (Aybek, Güvercin ve Hurşitoğlu, 2003, s. 99; İlhan vd., 2006, s. 433-439), işverenin eğitim yükümlülükleri (Kılış ve Demir, 2012, s. 23-47; Korkmaz ve Avsallı, 2012, s. 158; Kılış, 2013, s. 17-41), İSG çalışmalarına sendikaların katkısı (Akin, 2012, s. 120) ve İSG eğitimlerinin değerlendirilmesi (Ulutaşdemir, Dokur, Bayraktar, Bostanoğlu, Çopur, ve Çolakfakioğlu, 2015) gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmüştür. Bu bağlamda, “Çalışanların Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi” adı altında gerçekleştirilen eğitim programının niteliğini yükseltmek için yapılan uygulamaların sistematik bakış açısı içerisinde incelenmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışmada İSG eğitim programı hizmet içi eğitime katılan öğretmenlerin görüşleri alınarak CİPP program değerlendirme modelinde yer alan bağlam, girdi, süreç ve ürün boyutları temel alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesini “Öğretmenlerin ‘Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi’ programı hakkındaki görüşleri nelerdir?” ifadesi oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Deseni

Çalışma, var olan durumu saptamaya yönelik betimsel bir araştırmadır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2002, s. 77). Bu araştırma kapsamında da öğretmenlerin İSG eğitim programı hakkındaki görüşleri betimlenmeye çalışılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Mersin İli, Akdeniz İlçesinde bulunan MEB’e bağlı devlet okullarında araştırmacılardan birinin hizmet içi İSG eğitimi verdiği öğretmenler oluşturmaktadır.

Çalışma, 2015–2016 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi ve 2016–2017 eğitim-öğretim yılı güz döneminde İSG eğitimi programlarına katılan tüm öğretmenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin seçiminde ise, amaçlı örneklem tekniklerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi, araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırır. Çünkü bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 107).

Çalışmaya İSG eğitimini tamamlayan öğretmenlerin tamamı dahil edilmiştir. Araştırmada toplam 213 öğretmen çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin, kıdeme ve cinsiyete göre sayısal dağılımları Tablo 1 ve Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo1. Öğretmenlerin Kıdemlerine Göre Dağılımı

Kıdem	N	%
1-10 yıl	52	24.4
11-20 yıl	119	55.9
21 yıl ve üstü	42	19.7
Toplam	213	100.0

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin 52'sinin (% 24,4) 1-10 yıl arası çalışma süresine, 119'unun (% 55,9) 11-20 yıl arası çalışma süresine ve 42'sinin de (% 19,7) 21 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	78	36.6
Kadın	135	63.4
Toplam	213	100.0

Tablo 2 incelendiğinde çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 78'inin (% 36,6) erkek, 135'inin (% 63,4) kadın olduğu görülmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması

Çalışma kapsamında veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket yoluyla toplanmıştır. Anket formu, (Bağlam-Girdi-Süreç-Ürün) CIPP program değerlendirme modelinin “bağlam, girdi, süreç ve ürün” boyutlarını temel alan 35 maddeden oluşmaktadır. Anket, katılımcıların “tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, hiç katılmıyorum” biçiminde görüşlerini ifade edecekleri 5'li Likert tipinde oluşturulmuştur. Anket, Büyüköztürk (2005)' ün belirttiği 4 aşamalı anket geliştirme modeline göre geliştirilmiştir. Anket geliştirme süreci aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

Anket geliştirme sürecinin. 1.aşamasında problem tanımlanmış ardından problem durumuna yönelik amaçlar ve belirlenen amaçları sorgulamaya yönelik sorular belirlenmiştir. Bu noktada ilgili alan yazın taranarak daha önce yapılan benzeri araştırmalara ulaşılmıştır. 2. aşamada araştırma problemi ve ilgili alan yazın doğrultusunda ölçülmek istenen yapıya ilişkin 55 madde yazılarak madde (soru) havuzu oluşturulmuştur. İkinci aşamanın sonunda, Anket Taslak Formu (ATF) hazırlanmıştır.

Anket geliştirmenin 3. Aşamasında uygun maddelerin belirlenmesi ve kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla uzman görüşleri alınmıştır. Bu aşamada, ilk olarak “ankette yer alan maddeler, ihtiyaç duyulan olgusal ve/veya yargısal verileri kapsamada ve toplamada ne derece yeterlidir?” sorusunun cevabı aranmıştır. ATF’ de yer alacak maddelerin seçiminde Eğitim Programları ve ğretim (EPÖ) anabilim dalında görev yapan 5 ğretim elemanı ve 2 İSG uzmanının görüşleri alınmıştır. Uzmanların uyuşma düzeyleri, % 90-100 arasında olan maddeler taslak forma alınmıştır. Yapılan son değerlendirmelerle taslak formda bağlam boyutunda 10 madde, girdi boyutunda 7 madde, süreç boyutunda 12 madde ve ürün boyutunda ise 9 madde olmak üzere toplam 38 maddenin kalması kararlaştırılmıştır.

Anket geliştirmenin 4. aşamasında ise anketin geçerlik ve güvenirliğinin gözleme dayalı verilerle sorgulanması amaçlanmıştır. Bu aşamada hedef kitlesiyle benzer özelliklere sahip bir grup üzerinde yapılacak n uygulama çalışmasıyla geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda araştırmacının İSG uzmanı olarak ders verdiği 30 ğretmene İSG programı sonrasında ATF uygulanmıştır. Uygulama sonrasında anket maddelerine verilen cevapların analizi ile ankette yer alan 3 maddenin çıkarılmasına karar verilmiş böylece anketin nihai formunda 35 madde kalmıştır.

Anketin nihai formunda İSG eğitim programına yönelik hazırlanmış, bağlam boyutunda 9 madde, girdi boyutunda 6 madde, süreç boyutunda 11 madde ve ürün boyutunda ise 9 madde olmak üzere toplam 35 madde bulunmaktadır. Nihai anket formu, 2015-2016 eğitim-ğretim bahar yarıyılı ve 2016-2017 eğitim-ğretim güz yarıyılında araştırmacı tarafından çalışma grubuna uygulanmıştır. Çalışmada anket formunun hazırlanması, İSG eğitiminin yürütülmesi ve anketin katılımcılara uygulanmasından sorumlu olan araştırmacılardan biri, çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı onaylı İSG uzmanlık belgesine sahip bu alanda daha önce de birçok kez İSG eğitimlerinde görev almış deneyimli bir eğitimcidir.

2.4. Verilerin Analizi

Anket formundan elde edilen veriler istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Programın değerlendirilmesine yönelik her bir madde ile ilgili betimleyici istatistik (frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma) değerleri tespit edilmiştir. Aritmetik ortalama değerlerinin yorumlanmasında ortalama aralık değerleri ayrıca hesaplanmış, $1 \leq x < 1.8$ aralığı, “kesinlikle katılmıyorum”, $1.8 \leq x < 2.6$ aralığı “katılmıyorum”, $2.6 \leq x < 3.4$ aralığı, “kararsızım”, $3.4 \leq x < 4.2$ aralığı “katılıyorum” ve $4.2 \leq x < 5$ aralığı “kesinlikle katılıyorum” olarak değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde her bir anket maddesi ayrı değerlendirilmiş, anket maddelerine verilen cevaplar frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri biçiminde verilmiştir. Öğretmenlerin programın bağlam boyutundaki maddelere ilişkin görüşlerinin frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Programın Bağlam Boyutundaki Maddelerine İlişkin Görüşlerin Betimsel İstatistikleri

Maddeler	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum		$\bar{X}$	SS
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Konular okulda ihtiyaç duyacağım bilgileri içermektedir.	88	41.3	98	46.0	16	7.5	7	3.3	4	1.9	4.21	.86
Konular birbirlerini tamamlar niteliktedir.	74	34.7	116	54.5	15	7.0	6	2.8	2	.9	4.19	.76
Programın amaçları İSG ile ilgili ön bilgilerime uygundur.	62	29.1	126	59.2	20	9.4	5	2.3	0	0	4.15	.67
Konular anlayabileceğim niteliktedir	69	32.4	114	53.5	24	11.3	6	2.8	0	0	4.15	.72
Konular iş güvenliği bilincimi geliştirecek niteliktedir.	61	28.6	123	57.7	22	10.3	6	2.8	1	.5	4.11	.73
Konular ilgimi çekecek niteliktedir.	55	25.8	118	55.4	25	11.7	14	6.6	1	.5	3.99	.82
Konular İSG ile ilgili gerekli yeterlilikleri kazandıracak niteliktedir.	51	23.9	123	57.7	26	12.2	11	5.2	2	.9	3.98	.80
Programın toplam süresi yeterlidir.	65	30.5	104	48.8	20	9.4	21	9.9	3	1.4	3.97	.96
İSG eğitimi için okulumuz gerekli olan donanımlara sahiptir.	46	21.6	82	38.5	40	18.8	26	12.2	19	8.9	3.51	1.21

Tablo 3’de yer alan verilere göre bağlama ilişkin görüşlerin ortalamalarının 3.51 (% 70) ile 4.21 (% 84) arasında değerler aldığı görülmektedir. Bu değerler, İSG eğitim programının bağlam maddelerine verilen cevapların “katılıyorum” maddesinde yoğunlaştığını göstermektedir. En yüksek katılımın gösterildiği madde “Konular okulda ihtiyaç duyacağım bilgileri içermektedir.” maddesi, en düşük

katılımın gösterildiği madde ise “İSG eğitimi için okulumuz gerekli olan donanımlara (araç-gereç, vb.) sahiptir.” maddesi olmuştur.

Öğretmenlerin programın girdi boyutundaki maddelere ilişkin görüşlerinin frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Programın Girdi Boyutundaki Maddelerine İlişkin Görüşlerin Betimsel İstatistikleri

Maddeler	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum		$\bar{X}$	SS
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Eğitimcinin konu alanı bilgisi yeterlidir.	81	38.0	111	52.1	11	5.2	7	3.3	3	1.4	4.22	.80
Eğitimci, İSG konularını öğretmede yeterlidir.	75	35.2	118	55.4	10	4.7	7	3.3	3	1.4	4.19	.78
Eğitimde kullanılan materyaller, öğrenmeyi kolaylaştıracak niteliktedir.	70	32.9	112	52.6	23	10.8	6	2.8	2	.9	4.13	.78
Derste yer alan konular dersin hedefleri ile tutarlıdır.	53	24.9	126	59.2	26	12.2	6	2.8	2	.9	4.04	.75
Eğitimde kullanılan materyaller ilgimi çekecek niteliktedir.	54	25.4	114	53.5	33	15.5	5	2.3	7	3.3	3.95	.89
Eğitimde kullanılan materyaller, ihtiyaç duyacağım becerileri kazandıracak niteliktedir.	45	21.1	107	50.2	49	23.0	10	4.7	2	.9	3.85	.83

Tablo 4’ te yer alan verilere göre girdiye ilişkin görüşlerin ortalamalarının 3.85 (% 77) ile 4.22 (% 84) arasında değerler aldığı görülmektedir. Bu değerler, İSG eğitim programının girdi maddelerine verilen cevapların “katılıyorum” maddesinde yoğunlaştığını göstermektedir. En yüksek katılımın gösterildiği madde “Eğitimcinin konu alanı bilgisi yeterlidir.” maddesi, en düşük katılımın gösterildiği madde ise “Eğitimde kullanılan materyaller, ihtiyaç duyacağım becerileri kazandıracak niteliktedir.” maddesi olmuştur.

Öğretmenlerin programın süreç boyutundaki maddelere ilişkin görüşlerinin frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Programın Süreç Boyutundaki Maddelerine İlişkin Görüşlerin Betimsel İstatistikleri

Maddeler	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum		$\bar{X}$	SS
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Program süresince yapılan ölçme ve değerlendirme yeterlidir.	67	31.5	120	56.3	18	8.5	7	3.3	1	.5	4.15	.74
Eğitimci ile katılımcılar arasındaki iletişim düzeyi yüksektir.	62	29.1	123	57.7	20	9.4	7	3.3	1	.5	4.11	.73
Eğitimde çeşitli öğretim yöntem ve teknikleri kullanılmaktadır	52	24.4	142	66.7	11	5.2	7	3.3	1	.5	4.11	.67
Kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri derse dikkatimi çekmektedir.	59	27.7	130	61.0	12	5.6	8	3.8	4	1.9	4.08	.80
Öğretme sürecinde gelişimim gözlenmektedir.	58	27.2	125	58.7	20	9.4	8	3.8	2	.9	4.07	.77
Öğrenme sürecinde öğrenme eksikliklerim giderilmiştir.	59	27.7	119	55.9	29	13.6	4	1.9	2	.9	4.07	.75
Öğrenme sürecinde öğrenilenleri pekiştirici etkinlikler yapılmıştır.	56	26.3	121	56.8	22	10.3	14	6.6	0	0	4.02	.79
Eğitim derse katılmaya imkân vermektedir.	55	25.8	119	55.9	27	12.7	10	4.7	2	.9	4.00	.81
Öğrenme sürecinde bireysel etkinliklere yer verilmektedir.	55	25.8	110	51.6	33	15.5	10	4.7	5	2.3	3.93	.90
Programda yer alan konularda yeterli uygulama yapma fırsatı sunulmaktadır.	42	19.7	124	58.2	26	12.2	16	7.5	5	2.3	3.85	.90
Öğrenme sürecinde grupça yapılan etkinliklere yer verilmektedir.	46	21.6	113	53.1	33	15.5	14	6.6	7	3.3	3.83	.95

Tablo 5'te yer alan verilere göre sürece ilişkin görüşlerin ortalamalarının 3.83 (% 76) ile 4.15 (% 83) arasında değerler aldığı görülmektedir. Bu değerler, İSG eğitim programının süreç maddelerine verilen cevapların "katılıyorum" maddesinde yoğunlaştığını göstermektedir. En yüksek katılımın gösterildiği madde "Program süresince yapılan ölçme ve değerlendirme yeterlidir." maddesi, en düşük

katılımın gösterildiği madde ise “Öğrenme sürecinde grupça yapılan etkinliklere yer verilmektedir.” maddesi olmuştur.

Öğretmenlerin programın ürün boyutundaki maddelere ilişkin görüşlerinin frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6’ da sunulmuştur.

Tablo 6. Programın Ürün Boyutundaki Maddelerine İlişkin Görüşlerin Betimsel İstatistikleri

Maddeler	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum		$\bar{X}$	SS
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Program gelecekteki ihtiyaçlarıma cevap verebilecek temeli oluşturmuştur.	55	25.8	134	62.9	19	8.9	3	1.4	2	.9	4.12	.69
Program sonunda, edindiğim İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin bilgiler tatmin edici düzeydedir.	56	26.3	137	64.3	12	5.6	4	1.9	4	1.9	4.11	.74
Program bireysel ilgilerime cevap vermiştir.	60	28.2	124	58.2	23	10.8	5	2.3	1	.5	4.11	.71
Program ihtiyaç duyduğum becerileri geliştirmiştir.	55	25.8	133	62.4	19	8.9	4	1.9	2	.9	4.10	.70
Program, İSG bilgimi arttırmıştır.	53	24.9	140	65.7	11	5.2	8	3.8	1	.5	4.10	.69
Program İSG ile ilgili mevcut ihtiyaçlarıma cevap vermiştir.	55	25.8	128	60.1	25	11.7	4	1.9	1	.5	4.08	.69
Program çalışırken karşılaşıcağım sorunların çözümünde yarar sağlamıştır.	52	24.4	131	61.5	25	11.7	4	1.9	1	.5	4.07	.68
Eğitim sonunda, hedeflenen kazanımlara sahip oldum.	51	23.9	133	62.4	20	9.4	8	3.8	1	.5	4.05	.72
Program, gerekli iş güvenliği deneyimi kazandırmıştır.	60	28.2	112	52.6	29	13.6	11	5.2	1	.5	4.02	.81

Tablo 6’da yer alan verilere göre ürüne ilişkin görüşlerin ortalamalarının 4.02 (% 80) ile 4.11 (% 82) arasında değerler aldığı görülmektedir. Ürün maddelerine verilen cevaplara ilişkin ortalamaların birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Bu değerler, İSG eğitim programının ürün maddelerine verilen cevapların “katılıyorum” maddesinde yoğunlaştığını göstermektedir. En yüksek katılımın gösterildiği madde “Program gelecekteki ihtiyaçlarıma cevap verebilecek temeli oluşturmuştur.” maddesi, en düşük

katılımın gösterildiği madde ise “Program, gerekli iş güvenliği deneyimi kazandırmıştır.” maddesi olmuştur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İyi bir İSG (İSG) organizasyonunun oluşturulabilmesi için etkili bir İSG eğitim programının işyerlerinde uygulanması gereklidir (Sünbül, 2015, s. 69). Etkili İSG programları sağlamanın bir yolunun ise uygulanan programların program değerlendirme modelleriyle incelenerek yeniden düzenlenmesiyle mümkün olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda ülkemizde düzenlenen İSG eğitimlerini değerlendiren çalışmalar önemlidir. Ülkemiz alan yazını incelendiğinde İSG eğitim programlarını değerlendiren ya da inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Sadece Ulutaşdemir vd. (2015)' nin ülkemizde İSG'nin genel durumunu değerlendirdikleri, çalışanların eğitiminin ve İSG eğitim programlarının önemini vurguladıkları bir çalışmaya rastlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada, çalışanlara yönelik temel İSG eğitim programının katılımcı görüşlerine göre incelenmesi ve programla ilgili önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Elde edilen verilere göre, öğretmenlerin çalışanların temel İSG eğitimi programına yönelik “katılıyorum” düzeyinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Yine de bazı ifadeler yüksek ya da düşük katılım gösterilmesi programla ilgili yapılacak düzenlemelere dair ipuçları vermektedir.

Anket maddelerini incelediğimizde en yüksek katılım gösterilen maddenin “Eğitimcinin konu alanı bilgisi yeterlidir” maddesi olduğu görülmektedir. En düşük katılımın gösterildiği maddelerin, “Eğitimde kullanılan materyaller, ihtiyaç duyacağım becerileri kazandıracak niteliktedir.” ve “Programda yer alan konularda yeterli uygulama yapma fırsatı sunulmaktadır.” maddelerinin olması önemlidir. Eğitim programında yer alan içerik incelendiğinde bu içeriğe yönelik kazanımların materyal kullanımı ve uygulamalı etkinliklerle sağlanacağı görülmektedir. Çalışmada eğitimci yeterince materyal çeşitliliğine gidememiş ve uygulamalı etkinlikler düzenleme fırsatı bulamamıştır. Bunun nedeni program süresinin 12 saatle kısıtlanmış olması buna karşın içeriğin oldukça yoğun olmasıdır. Materyal çeşitliliğine gidilebilmesi ve uygulamalı etkinlikler düzenlenebilmesi için programın ders saatlerinin artırılması ya da programın teorik ve uygulamalı etkinlikler biçiminde ikiye ayrılarak düzenlenmesi önerilmektedir. Alan yazında, öğretim materyalleri çeşitliliği ve uygulamalı etkinliklerin, öğrenci motivasyonu, başarısı ve derse katılımı gibi değişkenleri önemli oranda pozitif yönde etkilediği farklı çalışmalarla ortaya konulmuştur (Düzgün, 2000; Demiralp, 2007, s. 373-384; Kahyaoğlu, 2011, s. 79-96; Çakmak, 2011, s. 97; Kablan, Topan ve Erkan, 2013, s. 1629-1644; Çakır, Solak ve Tan, 2016, s. 45).

Anketin bağlam, girdi, süreç ve ürün boyutlarındaki görüşler ayrı ayrı incelendiğinde her boyutta yüksek ve düşük katılımın gösterildiği bazı maddeler programın değerlendirilmesi açısından önemli veriler sunmaktadır. Bağlam boyutunda elde edilen verilere göre, katılımcılar programın toplam süresinin yeterli olmadığı ve okullarının donanımının İSG eğitimine uygun olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Programın toplam süresinin kısalığı, programla ilgili en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle kapsamlı bir konunun daha uzun zaman dilimine yayılarak verilmesi önerilmektedir. Önümüzdeki süreçte kurumlarda İSG ekiplerinin kurulmasıyla İSG eğitiminin sürdürülebilirliği açısından donanım ve altyapının uygun hale getirilmesi beklenmektedir.

Girdi boyutunda katılımcılar, eğitimde kullanılan materyalleri ilgi çekici bulmaya ve kullanılan materyallerin ihtiyaç duyacakları becerileri kazandıracak nitelikte olduğuna dair görüşlerinde kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumun nedeni olarak materyal kullanılarak yürütülmesi gereken içeriğin, süre kısıtlaması ve materyal yetersizliğinden dolayı çok az materyal kullanılarak tamamlanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda program süresinin uzatılması ve konulara paralel materyal çeşitliliğinin artırılarak dersin, katılımcıların aktif olacağı biçimde yürütülmesi önerilmektedir.

Süreç boyutunda katılımcılar öğrenme sürecinde bireysel ve grupça etkinliklere yer verilmesi ile ilgili kararsız görüş bildirmişlerdir. Grupça ve bireysel etkinliklere yer verildiği yönündeki maddelere ise oldukça düşük katılım göstermişlerdir. Bu durumun programın, zaman sınırlamasından dolayı daha çok bilgi kazandırmaya yönelik etkinlikler biçiminde düzenlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Programda katılımcı motivasyonu ve başarısını artırmak için grup çalışmalarına ve bireysel etkinliklere yer verilmesi bunun için de program süresinin artırılması önerilmektedir.

Ürün boyutunda elde edilen verilere göre katılımcıların büyük çoğunluğu programın İSG bilgilerini artırdığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu sonuç programın, katılımcılarda İSG bilgisini artıran bir yapısı olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda eğitim programı katılımcılara bilgi kazandırmak amacıyla düzenlenen bir yapıda olduğu için amacına ulaşmıştır. Hizmet içi eğitimlerin kurum ve çalışanlar üzerindeki önemli etkilerinden biri “iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önleyici bilgiler vermek, iş güvenliğini sağlamak” olarak tanımlanmaktadır (Selimoğlu ve Yılmaz, 2010, s. 4). Bunun da ötesinde katılımcılara sadece bilgi kazandırma düzeyinde eğitim verilmesinin programın yetersizliği olduğu, programın; kavrama, uygulama, analiz ve sentez düzeylerinde de katılımcıların gelişimini sağlayacak yapıda düzenlenmesinin İSG ile ilgili kazanımların artırılması, İSG bilinci kazandırılması açısından önemli ve üzerinde durulması gereken bir durum olduğu düşünülmektedir.

İSG eğitim programının verimli olması isteniyorsa toplumda İSG ilgili paydaşların ortak görüş ve önerilerinin alınması, daha önce yapılmış program değerlendirme çalışmalarının dikkate alınması gerekmektedir. Polat (2013, s. 3) İSG ile ilgili mesleki eğitim konusunda tüm taraflar (işçi-işveren-devlet) bir araya geldikten sonra uygulanacak eğitim programının sistematik bir çalışma sonucunda belirlenmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, L. (2012). Sendikaların İş Sağlığı ve Güvenliğinin Sağlanmasına Katkısı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, No:3.
- Alli, B, O. (2005). İş Sağlığı ve Güvenliğinde Temel İlkeler, Duyarlılık Arttırma Seminerleri. ISAG OHS Projesi, Ankara.
- Aybek, A., Güvercin, Ö ve Hurşitoğlu, Ç. (2003). Teknik Personelin İş Kazalarının Nedenleri ve Önlenmesine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 6(2), 91-100.
- Ceylan, H. (2012). Türkiye'deki İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(2).

- Çakmak, S. (2011). Görme Engeli Olan Bireyler İçin Hazırlanan Otobüse Binme Becerisi Öğretim Materyalinin Etkililiği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41).
- Çakır, R., Solak, E ve Tan, S. S. (2016). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi İle İngilizce Kelime Öğretiminin Öğrenci Performansına Etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1).
- Demiralp, N. (2007). Coğrafya Eğitiminde Materyaller ve 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 373-384.
- Demirel, Ö. (2006). *Eğitimde Program Geliştirme*. PegemA Yayıncılık, Ankara,9. Baskı.
- Düzgün, B. (2000). Fizik Konularının Kavratılmasında Görsel Öğretim Materyallerinin Önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 148, 1-2.
- Güler, Ç. (2003). İnsan Kaynakları Yönetiminde İşçi Sağlığı ve Güvenliği. *İş sağlığı ve güvenliği Kongresi*, Yayın no E/2003/317, Adana 2-3 Mayıs.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Genelgesi (2014). İş Sağlığı ve Güvenliği 2014/46 Nolu Genelge. Erişim: 10.05.2016, http://www.bahceasml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/genelge1.pdf.
- İlhan, M., Kurtcebe, Z. Ö., Durukan, E ve Koşar, L (2006). Temizlik İşçilerinin Sosyo-demografik Özellikleri ve Çalışma Koşulları İle İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sıklığı. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20(6), 433-439.
- Kablan, Z, Beyda, T ve Burak, E. (2013). Sınıf İçi Öğretimde Materyal Kullanımının Etkililik Düzeyi: Bir Meta-Analiz Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1629-1644.
- Kahyaoğlu, M. (2011). İlköğretim Öğretmenlerinin Fen ve Teknoloji Dersinde Yeni Teknolojileri Kullanmaya Yönelik Görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Karasar, N. (2002). *Araştırma Raporu Hazırlama*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Korkmaz, A., Avsallı, H. (2012). Çalışma Hayatında Yeni Bir Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı Ve Güvenliği Yasası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26).
- Kılıkış, İ ve Seçil, D. (2012). İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi Verme Yükümlülüğü Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(1), 23-47.
- Kılıkış, İ. (2013). İş Sağlığı ve Güvenliğinde Yeni Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK). *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(1), 17-41.
- Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği (2013). 7 Eylül 2013 Cumartesi tarihli ve 28758 Sayılı Resmi Gazete.
- Mersin Millî Eğitim Müdürlüğü (2016). Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Temel Eğitimi 12 Saat. Erişim: 12.09.2016, <http://www.mersinmeb.gov.tr>.
- Polat, H. (2013). 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na Genel Bakış. *Toprak İşveren Dergisi*, 97, 7-10.
- Ornstein, A. and Francis H. (2004), *Curriculum foundations: Principles and theory*. Allyn and Bacon, Boston.
- Popham, W. J. (1988), *Educational Evaluation*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

- Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde Program Değerlendirme ve Türkiye’de Eğitim Programlarını Değerlendirme Çalışmalarının İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 126-149.
- Resmî Gazete (2013). *İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. 11 Ekim 2013 Cuma tarihli Resmî Gazete, Sayı : 28792.
- Selimoğlu, E ve Yılmaz, H. B. (2010). Hizmet İçi Eğitimin Kurum ve Çalışanlar Üzerine Etkileri. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 6(1), 63-75.
- Sipahi, İ. (2006). İş Sağlığı ve Güvenliğinde Eğitimin Önemi. *İş sağlığı ve güvenliği Dergisi*, 30, 24-27.
- Sosyal Güvenlik Kurumu (2010), İstatistikler. Erişim: 12.04.2017, <http://www.sgk.gov.tr>.
- Stufflebeam, D. L. (1983). The CIPP Model For Program Evaluation. In G. F. Madaus, M. Scriven, & D. L. Stufflebeam (Eds.), *Evaluation Models: Viewpoints On Educational And Human Service Evaluation* (Chapter 7, pp. 117-141), Boston: Kluwer-Nijhoff.
- Sünbül, A. U. (2015). *Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Topçuoğlu, H. ve Özdemir, Ş. (2003). İş Sağlığı ve Güvenliğinde Davranış Değişikliği Yaratma Süreci. *İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi, Yayın no E/2003/317, Adana 2-3*.
- Tozkoparan, G. ve Taşoğlu, J. (2011). İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları İle İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt/Vol. XXX, Sayı/No. 1, 181-209.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). İşgücü İstatistikleri. Erişim: 10.04.2016, <http://www.tuik.gov.tr>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2015). İşgücü İstatistikleri. Erişim: 08.04.2016, <http://www.tuik.gov.tr>.
- Tüzüner, V. L. ve Özaslan, B. Ö. (2011). Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 138-154.
- Ulutaşdemir, N., Dokur, M., Bayraktar, N., Bostanoğlu, H., Çopur, E. Ö., & Çolakfakioğlu, İ. (2015). Gaziantep’te Özel Bir Fabrikada İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Değerlendirilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

TÜRKİYE' DE MESLEKİ YETERLİLİKLER SİSTEMİ VE SENDİKALAR

VOCATIONAL QUALIFICATIONS SYSTEM AND TRADE UNIONS IN TURKEY

Verda CANBEY ÖZGÜLER¹

Öz

Bu çalışmada Türkiye'de uygulanmakta olan mesleki yeterlilikler sistemi içinde sendikaların üstlendiği roller incelenmektedir. Türkiye'de Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) resmi internet sayfasında yer alan bilgiler çerçevesinde, içerik analizi yardımıyla işçi ve işveren sendikalarının; MYK sektör komiteleri, meslek standartları ve mesleki yeterlik belgelerinin oluşturulmasında hangi boyutta rol aldığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, 2016 Haziran-Temmuz döneminde MYK internet sayfasında yer alan meslek standartları tek tek incelenmiştir. Çalışma kapsamında 25 sektör komitesi, 664 meslek standardı incelenmiş ve 344 mesleki yeterlilik için sınav ve belgelendirme yapan kuruluşlar listesi analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda sendikaların ulusal yeterlilikler ile uyumlu ölçme, değerlendirme ve belgelendirme faaliyetleri bakımından etkin rol üstlenemedikleri belirtilebilir. Özellikle işçi sendikaları konuya daha az önem veren bir görünümündedir. Oysa işçilerin sahip olması beklenen bilgi, beceri ve yeterliliklerin ortaya konulması, ölçülmesi, değerlendirilmesi ve izlenmesi işçi sınıfının emek piyasaları içindeki konumunu da yakından etkileyecektir. İşveren sendikalarının meslek standartlarının belirlenmesi ve mesleki yeterliliklerin oluşturulmasında işçi sendikalarına oranla daha etkin roller üstlendikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Mesleki Eğitim, Mesleki Yeterlilikler Sistemi, Sendikalar.*

Abstract

This study investigates the role unions play within the professional competencies system applied in Turkey. Within the framework of the information on the official web page of Vocational Qualifications Authority (VQA) in Turkey, we aim, with the help of content analysis, at identifying the extent to which trade unions and employers' association take part in the development of VQA sector committees, establishment of occupational standards, and issuance of professional competence certificates. In this

¹ Prof. Dr. Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, vcanbey@anadolu.edu.tr

context, occupational standards published on VQA's web page in the June-July 2016 period were examined one by one. Within the scope of the study, 25 sector committees and 664 occupational standards were examined, and a list of 344 institutions holding examinations and preparing documents for professional competence was analysed.

As a result of the analysis carried out, we can state that unions do not take an active part with respect to the measurement, evaluation, and documentation activities compatible with national competencies. Especially labour unions seem to care less about this issue. Yet, manifestation, measurement, evaluation, and monitoring of knowledge, skills and competencies employees are expected to have will particularly affect the position of the working class in the labour market. Compared to labour unions, employers' association are observed to take more active part in the establishment of professional standards and development of professional competencies.

Keywords: Vocational Training, Vocational Qualification System, Trade Unions

1. GİRİŞ

Sendikalar, Sanayi Devrimi ve sanayileşmenin yarattığı sorunlar karşısında oluşan işçi hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sendikalar tek geçim kaynağı ücret olan işçiler arasında, çalışma yaşamında aynı zorluklarla karşılaşmalarından kaynaklanan meslek bilincinin bir dayanışmaya dönüşmesinin ürünü olarak önemli bir toplumsal rol üstlenmektedir. Sendikaların temel amacı üyelerinin yaşam standartlarını ve istihdam düzeylerini korumak ve geliştirmektir.

Sendika kavramı İngiltere, Almanya ve ABD gibi ülkelerde yalnızca işçi örgütlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yaygın olarak, hem işçi hem de işveren örgütlerini ifade etmek için kullanılsa da sendika denildiğinde temsil ettiği grubun genişliği nedeniyle ilk akla gelen örgütler işçi sendikaları olmaktadır. İşçi sendikalarına ilişkin farklı tanımlar yapılmakla birlikte en genel anlamda “işçi sınıfının ekonomik ve toplumsal alandaki hak ve çıkarlarını savunarak yaşam koşullarını ve çalışma şartlarını daha iyi noktalara taşımayı amaçlayan mesleki örgütler” olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde işveren sendikaları da kendi hak ve çıkarlarını korumak için ortaya çıkan örgütlerdir.

İlk sendikal örgütlenmeler meslek sahibi nitelikli işçiler arasında görülmüş, bu işçiler kendilerini işveren karşısında güçlü konuma getiren nitelikleri sayesinde örgütlenerek pazarlık etme ve kendi isteklerini kabul ettirme olanağı bulmuştur. Bu nedenle ilk ortaya çıkan sendikalar meslek-zanaat sendikaları olmuştur. Meslek sahipleri arasında başlayan ilk sendikalaşma, daha sonra yarı nitelikli ve niteliksiz işçileri de kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Kapitalist gelişmenin farklı evrelerinde farklı sendikal mücadeleler olmuştur. Günümüzde sendikalar üye sayılarında azalma yaşanmasına rağmen emek piyasalarındaki ilişkilerin ana taraflarından biri konumundadır. Firmalar arası yoğun rekabet, artan işsizlik oranları ve hızla gelişen yeni teknolojiler günümüzde sendikaların yeni roller yüklenmesini zorunlu kılmaktadır. Temelde ücretlerin iyileştirilmesine dayalı geleneksel sendikacılık anlayışının terk edilerek değişen ekonomik ve politik

çevreye, teknolojik değişime küreselleşme sürecine ve emek piyasalarındaki farklılaşmaya uyum sağlayan yeni politikalar geliştirilmesi zorunludur. İşgücü piyasalarındaki farklılaşmanın temel belirleyicisi olan üretim sürecindeki dönüşüm günümüzde bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile hızlanarak devam etmektedir. Günümüz bilgi toplumlarında kişilerin sahip oldukları bilgi, beceri ve yetenekler kadar bu bilgi beceri ve yeteneklerin somut belgelerle ortaya konulması da gündeme gelmektedir. Bu gelişmeler sendikaların üyeleri ve üye olma potansiyeli olan çalışanlara yönelik olarak hizmet sunacakları yeni bir alanı oluşturmaktadır.

Nitelikli işgücüne olan talep artışı sonucunda mesleki yeterlilikler ile ilgili gelişmeler belgelenebilir ortak standartlara sahip bir işgücü yapısını kurmada önemli bir araç haline gelmektedir. Günümüzde bu “yeterlilikler sistemi” ülkelerin emek piyasalarını daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmalarında önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır. Kuşkusuz bu yapı içinde tüm sosyal tarafların ve özellikle de sendikaların etkin roller üstlenmesi gereklidir.

Kapitalizmin ortaya çıktığı ve küreselleşme adı altında yayıldığı, kabuk değiştirdiği bu yapıda kendi üretim ihtiyaçları doğrultusunda işçi yetiştirme fonksiyonu başat olan eğitim-mesleki eğitim konusu mesleki yeterlilikler sistemi ile bir üst aşamaya geçmiştir². İşverenler genellikle işe alacakları işçileri eğitmek için ilave kaynak ayırmak istemediklerinden işe alım süreçlerinde mesleki yeterlilik belgelerini istemektedirler. Sürecin “kaliteli” işgücünün “en az maliyetle” çalıştırılması amacına hizmet eder hale gelmemesinin temel koşulu işçi sendikalarının etkin katılımını gerektirmektedir.

Bu çalışma kapsamında mesleki yeterliliklerin oluşturulması sürecinde sendikaların ne ölçüde rol aldıkları, hangi sektör komitelerinde ne düzeyde yer aldıkları ve hangi meslek standartlarının oluşumuna katkıda buldukları incelenmektedir.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ, ÖNEMİ VE SINIRLILIKLARI

Türkiye’de sendikal örgütlenme; ilk ortaya çıkış aşamalarında meslek sendikaları şeklinde olmakla birlikte nitelik düzeyi yüksek olmayan ya da yarı nitelikli el işçilerini büyük ölçüde örgütsüz bırakan “kapalı” bir örgütlenme modelinden işkolu sendikacılığına dönüşmesiyle birlikte daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştır. (Koray, 2008: 89; Güven, 1995: 90; Tokol, 2008: 15; Demir, 2013: 21; Işıklı, 2010: 199; Jensen, 2006: 71; Koç, 2000;3). Sendikal değişim konusunu ele alan çok sayıda ulusal ve uluslararası boyutta çalışma bulunmaktadır.

Benzer bir biçimde eğitim-istihdam ilişkisi, mesleki ve teknik eğitimin önemi, bilgi, becerilerin standartlaşması ve transfer edilebilir becerilerle ilgili olarak da çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Köseleci, 2012a: 15, Köseleci 2012b: 23; Akbaş, 20024). Ancak mesleki yeterlilikler sistemi ve sendikaların bu süreçte ne derece etkin rol oynadığı ile ilgili olarak; diğer bir ifadeyle “sendikaların meslek standartlarının oluşum sürecindeki yeri ve önemini” ele alan bütünsel bir çalışma

² Bu noktada Türkiye’de işçi sendikalarının temsil düzeyinin % 11’ler düzeyinde olması nedeniyle zaten bu alanda temsil konusunda yeterince sorun mevcutken, mesleki yeterlilikler sistemi içinde işçi sendikalarının etkin rol üstlenmesini beklemenin mantıklı olup olmadığı sorusu akla gelebilir. Ancak Türkiye’de Ulusal Mesleki Yeterlilikler Sistemi (UMYS) gün geçtikçe daha fazla mesleği bünyesine alan hızlı gelişen bir yapıdadır. Herhangi bir mesleğe ilişkin standart ve buna bağlı olarak yeterlilik bir kez oluşturulduğunda köklü revizyonlar yapılması pek de kolay olmamaktadır. İşçi sendikalarının meslek standartlarının belirlenmesi aşamasında sektör komitelerinden başlayarak etkin roller üstlenmesi bu nedenle son derece önemlidir.

³ İnternette alınmış olan bu kaynak için sayfa numarası verilememiştir.

⁴ İnternette alınmış olan bu kaynak için sayfa numarası verilememiştir.

bulunmamaktadır.

Bu çalışmada 2016 Haziran-Temmuz döneminde Mesleki Yeterlilikler internet sayfasında yer alan meslek standartları tek tek incelenmiştir. Çalışma kapsamında 25 sektör komitesi, 664 meslek standardı incelenmiş ve 344 mesleki yeterlilik için sınav ve belgelendirme yapan kuruluşlar listesi analiz edilmiştir. Sendikaların; MYK sektör komiteleri, meslek standartları ve mesleki yeterlik belgelerinin oluşturulmasında hangi boyutta rol aldığı, MYK internet sayfasında yer alan bilgiler çerçevesinde, içerik analizi yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır⁵.

Bu bağlamda, mesleki yeterlilikler sistemi içinde sendikaların ne derece etkin rol üstlendiği Mesleki Yeterlilik Kurumu meslek yeterlilikleri ve meslek standartlarının oluşturulması sürecinde tüm sosyal tarafların görüşlerine başvurmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren sendika ve konfederasyonlardan MYK sektör komitelerinde yer alanları, komitelerin ayrı ayrı incelenmesi yoluyla belirlenmiştir. İzleyen aşamada konfederasyon ve sendikaların hazırlık çalışmalarında yer aldıkları meslek standartları belirlenmiştir. Elbette burada işçi sendikalarının katkıları, süreç içinde bulunma durumları nicel olarak analiz edilmiştir. Mevcut katılımların niteliksel boyutunun ortaya konulamaması olması bu çalışmanın en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır.

3. MESLEK STANDARTLARI VE MESLEKİ YETERLİLİKLER SİSTEMİ

Toplum tarafından belirlenmiş kurallara dayalı olan ve alınan eğitim ile (örgün eğitim ya da işbaşında eğitim) kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünü olarak tanımlanan meslek bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek ve hayatını kazanmak için son derece önemlidir.

Teknolojik değişim ve uluslararası rekabet karşısında temelde bilgi, beceri ve yeterlilikler ile bunların belgelendirilmesine dayalı mesleki yeterlilikler sistemi emek piyasalarında önemli dönüşümler yaratmaktadır. Kapitalizmin farklı aşamaları farklı beceri rejimleri ürettiği yapı içinde genellikle “düşük beceri düşük ücret, yüksek beceri yüksek ücret” dengesi oluşmaktadır. Mesleki yeterlilikler sistemi aynı zamanda “kolektif beceri oluşturma” sistemi olarak da tanımlanmaktadır. Burada firmalar, devlet, meslek örgütleri, sendikalar başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinde ortak kabul edilen standartlar ve bu standartlara dayalı sınav ve belgelendirme sistemin özünü oluşturmaktadır (Ante, 2016: 8; Thelen ve Busemeyer, 2008: 14).

İnsana eğitim yoluyla yeni bilgi ve beceriler kazandırmak aynı zamanda toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınmasının da temel taşı oluşturmaktadır. Eğitim sistemi içinde mesleki eğitim, sahip olduğu öncelikler bakımından ayrı bir yere sahiptir. Nitelikli işgücüne olan ihtiyaç, 19. yüzyılın ortalarından günümüze kadar sürekli dile getirilen bir hedef olmuştur (Yıldırım ve Şahin, 2015: 79).

AB, mesleki eğitim ve yeterliliklere büyük önem vermektedir. Emek piyasaları ile ilgili strateji belgelerinde, çeşitli bildirgelerde zirvelerde mesleki eğitim ve yeterlilikler konusu hedefe dayalı olarak ele alınmaktadır.

Avrupa Birliği (AB) yaşam boyu öğrenme perspektifinde Ulusal Yeterlilikler Sistemini ve bu

⁵ İçerik analizi; sunulan içeriğin tarafsız, sistematik ve niceliksel bir tanımdır. İçerik analizinin ilk uygulayıcılarından Brelson (1952) ve Barcus (1959)’a göre “mesajın bilimsel analizi” tarafsız ve sistematik olarak uygulanmalıdır (Brelson 1952 ve Barcus 1959’dan aktaran Koçak ve Arun, 2006: 22).

sistem içinde gerekli olan kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirerek Avrupa Yeterlilikler Çerçevesini kurmuştur. Ulusal Yeterlilik Sistemi'nin en önemli çıktısı olarak görülen Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi Avrupa Yaşam Boyu Öğrenim Yeterlilikler Çerçevesi (The European Qualifications Framework for Lifelong Learning) adı altında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından 23 Nisan 2008 tarihinde oluşturulmuştur. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu AB üyesi, aday ve Avrupa Ekonomik alanı üyesi 32 ülkenin görüşleri alınarak sonuçlandırılan bu çerçeve; bireyin almış olduğu her türlü eğitim sonucunda elde edilen yeterlilikleri de içine alacak biçimde tasarlanmıştır (Murat ve Şahin, 2011: 118; Biçerli, 2010: 24; Castro – Conlon ve Gavan, 2001: 2).

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), işçi ve işveren sendikaları ve konfederasyonları, odalar ve sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle oluşan sosyal ortakların katkılarıyla Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ) ile uyumlu olarak 8 referans seviyeli bir ulusal yeterlilik sistemi geliştirilmiştir. Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ) Türkiye koordinasyon noktası olarak 21 Eylül 2006 tarihli ve 5544 sayılı Kanunla kurulan MYK görevlendirilmiştir (Akkök, 2010:3; Cruz-Castro ve Conlon, 2001: 7; Uçar ve Özerbaş, 2013: 244; MYK, 2011: 19).

3.1. Meslek Standartları

Meslek standartları; bir meslekle ilgili görevlerin emek piyasalarında kabul edilebilir minimum standartlarda yapılabilmesi için kişilerin sahip olması gereken nitelikleri, çalışma ortamını, kullanılan araç ve gereçler ile alınması gereken asgari eğitim düzeyi gibi unsurları içermektedir (Tezcan, 2010: 5). Her ülkenin kendine ait ulusal eğitim sistemi bulunmaktadır. Tıp, mühendislik gibi toplum açısından önemli olan alanlar devlet tarafından yasal düzenlemelere tabi tutulmakta, sınav ve belgelendirme sistemleri düzenlenmektedir.⁶ Bu alanlar dışında kalan meslekler için de mesleki yeterlikler sistemi benzer bir yapı sunmaktadır.

Meslek standartları iş yaşamı ile eğitim yaşamı arasında önemli bir köprü işlevi görmektedir. Eğitim, emek piyasalarında beklenti ve ihtiyacı tam karşılamadığı diğer bir ifade ile eğitim sonucunda alınan diploma ve belgelerin kişilerin sahip olduğu bilgi ve becerileri yeterince ve güvenilir bir biçimde yansıtmadığı ve kişinin istihdam şansını arttırmadığına yönelik yaygın görüşler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, herhangi bir eğitim almadan çalışarak beceri kazananların büyük bölümü sahip oldukları becerilerini belgelendirme imkânı bulamamaktadırlar. Mevcut uygulamada çalışarak beceri kazananlara verilen belgeler başka kurumlarca tanınır olmamaktadır. Bu nedenle beceriler bakımından transfer edilebilirlik olarak tanımlanan özellik sağlanamamaktadır. Bu durum da eğitim-istihdam uyumsuzluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ülke çapında kabul görmüş meslek standartları, ulusal yeterlilikler ile bunlara dayalı sınav ve belgelendirme sistemi bu uyumsuzluğu ortadan kaldırmaya yönelik temel oluşumlardan biridir.

---

⁶ Profesyonel mesleklerde sendikalardan ziyade meslek örgütleri etkindir.

3.2. Mesleki Yeterlilikler

Meslek standartlarını temel alarak mesleğini icra edecek kişilerin seviye bazında sahip olmaları gereken nitelikler ve bu niteliklerin ölçülmesine ilişkin düzenlemeler “mesleki yeterlilikler” olarak adlandırılmaktadır.

MYK standart ve yeterlilikleri oldukça ayrıntılı bilgi, beceri ve yetkinlik bazlı ölçütlere sahip belgelerdir ve incelendiğinde mesleki yönlendirme yapabilecek niteliklere sahiptir. Elbette nasıl elde edileceği, nasıl inceleneceği ile ilgili bilgi ve farkındalık gereklidir. Ancak bu konuda genel anlamda bir farkındalığın oluştuğunu söylemek zordur (<http://anaper.anadolu.edu.tr/v1/sss>).

Meslek standartları ve sınav belgelendirme sistemi becerili işgücünün istihdamı, ülke içinde ve dışında hareketliliğin sağlanması yoluyla çalışma hayatını ve insan kaynaklarını istenilen yönde geliştirmek için önemli bir sistemdir. Meslek standardı, bir mesleğin gereklerinin kabul edilebilir standartlarla yerine getirilebilmesi için ihtiyaç duyulan asgari bilgi, beceri, tutum ve davranışları gösteren normlardır. Bu norm ve düzenlemeler mesleğini başka ülkelerde de icra etmek isteyen kişiler bakımından sahip olunan niteliklerin ve bu nitelikleri gösteren diploma vb. belgelerin tanınması konusunu da beraberinde getirmektedir.

Eğitim almış kişilerin niteliklerinin tanımlanmasında, eğitim programlarının hazırlanmasında ve eğitimin verilmesinde meslek standartları büyük önem taşımaktadır. Meslek standartları, bir meslek ile ilgili olarak yapılması gereken görevlerin emek piyasalarında kabul edilebilir asgari koşullarını ortaya koyarken; mesleki yeterlilikler, meslek standartlarını temel alarak mesleğini yürütecek kişilerin seviye bazında sahip olması gereken nitelikler ve bu niteliklerin ölçülmesine ilişkin düzenlemeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Meslek standartları ve mesleki yeterlilikler sistemi; eğitim istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, öğrenme çıktıları için ulusal ve uluslararası standartların oluşturulması, eğitim ve öğretimde kalite güvencesinin sağlanması, ulusal ve uluslararası karşılaştırılabilir bir yapıda yatay ve dikey geçişler için yeterliliklerin eşleştirilmesi, öğrenmeye ulaşma, öğrenmede ilerleme ve öğrenmenin tanınmasının sağlanması ve yaşam boyu öğrenmenin sağlanması gibi amaçlara hizmet etmektedir. Kişilerin sahip oldukları bilgi, beceri ve yeteneklerinin emek piyasası gerekleriyle uyumu, standart olarak ölçülebilirliği, transfer edilebilir olması ve şeffaf bir biçimde uygulanabilmesi emek piyasalarının etkinliği bakımından önemlidir. Bu öneme paralel olarak pek çok ülkede ulusal sertifikasyon kurumları bulunmaktadır. Temel olarak bireyin sahip olduğu niteliklerin belgelendirilmesine dayalı bu sistemler özellikle sınav ve belgelendirme aşamasında kalite değerlendirmesi altyapısına da sahiptirler.

Ulusal ve uluslararası mesleki yeterlilikler sistemi temel olarak teknik ve mesleki eğitim standartlarının ve yeterliliklerin geliştirilmesi üzerine kuruludur. Ayrıca standart ve yeterliliklerin uygulanması ve bunlara ilişkin akreditasyon, yetkilendirme, denetim, ölçme ve değerlendirmeye ilişkin kurallar ve faaliyetler “Ulusal Mesleki Yeterlilikler Sistemi” (UMYS) olarak adlandırılmaktadır (<http://www.myk.gov.tr>).

UMYS’nin ilk aşaması meslek standartları ve yeterliliklerinin hazırlanması sürecidir. Bu süreçte ilgili bakanlıklar, kamu kuruluşları, yerel yönetimler, işçi ve işveren sendikaları, meslek üyelerinin MYK bünyesindeki sektörel uzmanlık komitelerini sahiplenmesi son derece önemlidir (Köseleci, 2012a: 23).

UMYS'nin birinci aşaması olan meslek standartlarının oluşturulmasının ardından eğitim kurumları (örgün ve yaygın), yetkilendirilmiş belgelendirme kuruluşları, ulusal meslek standardı hazırlamış kuruluşlar, meslek kuruluşları ile personel belgelendirmesi yapan ve MYK'na yetkilendirilmek üzere ön başvuru yapmış kuruluşlarca hazırlanan taslak meslek standartları MYK'na iletilir. Taslaklar kurumun resmi internet sitesinde en az 30 gün süreyle kamuoyunun görüşleri alınmak üzere yayımlanır. Sürenin bitiminde taslağı hazırlayan kuruluş kamuoyunun görüşünü aldığı taslak üzerinde son düzenlemeleri yaparak MYK'na gönderir. MYK Sınav ve Belgelendirme Dairesi Başkanlığı tarafından usul yönünden incelenen taslaklar sektör komitesinin görüşüne sunulur. Sektör komitesi ulusal yeterlilik taslağını ve buna ilişkin çalışmalarını inceleyerek değerlendirmesini yapar. Değerlendirmeye ilişkin sektör komitesi kararı MYK Yönetim Kurulu'na sunulur. MYK Yönetim Kurulu tarafından uygun bulunan taslaklar ulusal yeterlilik olarak kabul edilir ve UYÇ içine yerleştirilir ve Resmi Gazete'de yayımlanır. (<http://www.myk.gov.tr>).

Emek piyasalarında yaratılan işlerin türü ve niteliği ile şekillenen emek talebi yönü bir kenara bırakılacak olursa emek arzı yönünü oluşturan bireysel nitelikler ve bu niteliklerin ortaya konulabilmesi, istihdam bakımından oldukça önemlidir. Emek arz ve talebi uyumsuzluğunun ortadan kaldırılabilmesi konusunda emek arzı yönünden yapılması gereken temel düzenleme bireylerin belli konularda uzmanlaşmış olmaları ve istihdam edilebilirlik becerilerine sahip kılınabilmeleridir. Konu ile ilgili olarak yapılan çok sayıda proje, faaliyet planı ve uygulamalar ile hazırlanan rapor ve yayın bulunmaktadır. Bu çalışmalarda temel becerilerden, uzmanlaşmış becerilere kadar genel bir çerçevede tanımlamalar yapılandırılmaktadır. AYÇ tanımı ile "seviye" olarak belirlenen derecelendirilmiş yapı içinde "ne iş olsa yaparım" mantığından uzak ve belli bir konuda uzmanlaşmış işgücü; mikro ölçekten makro ölçeğe kadar gelişme, büyüme ve kalkınmaya olumlu katkılarda bulunmaktadır. Aynı zamanda mesleki yeterlilikler sistemi eğitim müfredatlarının çağın gereklerine uygun olarak hazırlanmasında da önemli bir girdi sunmaktadır.

4. TÜRKİYE'DE MESLEKİ YETERLİLİKLER SİSTEMİ VE SENDİKALAR

Türkiye'de işsizliğin nitelikli işgücü ve verimli istihdam olmamasından kaynaklandığı çeşitli kaynaklarda ve raporlarda yer almaktadır. Sorun aslında yapısal bir nitelik arz etmektedir. Çeşitli eğitim kademelerinden mezun kişilerin emek piyasasının gereksinim duyduğu niteliklere sahip olmaması ciddi boyutta bir işsizlik sorunu yaratmaktadır.

Türkiye'de eğitim sisteminin emek piyasalarının ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılması ve ülkemiz işgücünün sahip olduğu niteliklerin yükseltilmesi için mesleki yeterlilikler sistemi önemli bir araçtır (TİSK, 2009: 7).

İşgücü piyasalarının etkin işlemesi, eğitim istihdam uyumsuzluğunun ortadan kaldırılabilmesi, işsizlikle mücadele edilebilmesi, emek piyasası ile ilgili eksik bilgilenmeden kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılabilmesi gibi çalışma hayatını şekillendiren birçok alanda öneme sahip olan mesleki yeterlilikler sisteminin ilk faaliyetleri 1990'lı yıllarda başlamıştır. MYK faaliyete geçtikten sonra uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Günümüzde MYK görev ve sorumlulukları itibarıyla Türkiye'nin Mesleki Yeterlilikler Kurumu olarak hizmet

vermektedir (<http://www.myk.gov.tr>).

Ulusal meslek standartları ve ulusal yeterlilikler, Ulusal Mesleki Yeterlilikler Sistemi’nin temel bileşenleridir. Her iki bileşen için de hazırlık sürecinde sektörlere ve mesleklere ilişkin yetkinliği ve temsil gücü olan ve MYK tarafından yetkilendirilmiş kamu kurum/kuruluşları, işçi, işveren, meslek örgütleri ve sivil toplum örgütleri tarafından iş dünyasının ihtiyaçları ve geleceğe dönük eğilimleri ile eğitim dünyası ve diğer sosyal taraflar rol almaktadırlar. Ulusal meslek standartlarının hazırlanması, sınav ve belgelendirme sürecinde ölçme ve değerlendirmeyi sağlayacak ulusal yeterliliklerin hazırlanmasında temel girdi oluşturmaktadır. Sınav ve belgelendirme süreci de MYK’nın gözetimi ve denetimi altında gerçekleştirilmektedir.

Sınav ve belgelendirme kısmında Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) tarafından akredite olmuş kuruluşlar MYK tarafından da yetkilendirilmekte ve ilgili ulusal yeterlilik kapsamında her yeterlilik için belirlenen seviyede ve uluslararası geçerliliği olan “Mesleki Yeterlilik Belgesi” verilmektedir.

Türkiye’de 2016 yılı itibarıyla 24 sektör komitesi bulunmaktadır. Temmuz 2016 tarihi itibarıyla Mesleki Yeterlilikler Kurumu bünyesinde Sektör Komitelerinin oluşturulmasına altyapı sağlayacak olan sektörler belirlenmiş ve MYK Yönetim Kurulu tarafından onaylanmış olan 24 sektör bulunmaktadır. Ayrıca Resmi Gazete’de yayımlanmış 644 Ulusal Meslek Standardı ve 339 Ulusal Yeterlilik bulunmaktadır. MYK internet sayfasında duyurulmuş bulunan ulusal meslek standartları ve ulusal yeterlilikler incelendiğinde sistemin henüz emek piyasalarının geneline yayılmadığı, belli alanlarda sınırlı kaldığı görülmektedir⁷. Ayrıca 644 Ulusal Meslek Standardı ve 339 Ulusal Yeterlilik incelendiğinde işçi sendikalarının standart ve yeterlilik oluşturulması aşamalarında yeterince yer almadığı görülmektedir.⁸

Sendikalar, üyeleri adına mesleki kazançlar sağlama konusunda bazı başarılar elde etmelerine karşın, sendikal harekete özgü diğer rolleri gerçekleştirme konusunda aynı başarıyı gösterememektedir (Urhan, 2005: 68). Yükseköğretim, mesleki eğitim, staj ve mesleki yönlendirme gibi konularda hizmet üretmek, sendikanın ne olduğu ve nasıl bir fonksiyon içerdiği konularında doğrudan üyeliği içermeyen hizmetler sağlamak sendikaların yeni üyeleri çekmek için kullanacağı yollar arasında olabilir (Selamoğlu, 2016: 781). Bilgi toplumunun temellerinin atıldığı, teknolojik değişimi yalın üretim sistemi, esnek çalışma, sektörel değişim, beyaz, pembe ve çelik yakalı işçi sayısında meydana gelen artış gibi gelişmeler çalışma hayatındaki örgütlenmeyi temelden sarsmaktadır (Yorgun, 2005: 138). Bu gelişmelere ek olarak işçi niteliklerinin meslek standartları ve mesleki yeterlilikler sistemi içinde sınav ve belgelendirme süreçlerine

⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 25/05/2015 tarihinde yayımlanmış olduğu ilk tebliğ ile 40 meslekte belge zorunluluğu başlatılmıştır. Bu kapsamda söz konusu tebliğ ekindeki listede belirtilen mesleklere MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) arasında gerçekleştirilen işbirliği kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda MYK-SGK veri bağlantısı (web servisi) kurulmuştur. MYK-SGK arasında kurulan web servisi ile 6111 sayılı Kanun kapsamında uygulanan MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi sahibi kişileri istihdam eden işverenler “işveren primi muafiyeti” nden yararlanabileceklerdir. İşlemlerin internet üzerinden yapılması kararlaştırılmıştır. Bu sayede işverenler 48 aya kadar olan söz konusu prim muafiyetini belge ibrazıyla SGK’na başvuru yapmak zorunda kalmadan kolaylıkla yapabileceklerdir.

⁸ Ulusal Meslek Standartları ve Ulusal Yeterliliklerin, standardı hazırlayan kurum ve yeterlilik kapsamında yetkilendirilmiş kurumların tam listesi <http://www.myk.gov.tr> adresinde yer almaktadır.

tabi tutulması da emeğin dönüşümünde farklı bir boyuta işaret etmektedir.

4.1. Sektör Komiteleri ve Sendikalar

Sektör komiteleri; hazırlanan meslek standartlarının Ulusal Meslek Standardı (UMS), yeterliliklerin de Ulusal Yeterlilik (UY) olarak kabul edilebilmesi için inceleme yapan, önerilerde bulunan ve Yönetim Kuruluna sunulmak üzere görüş oluşturan üçlü yapıda oluşturulan komitelerdir.⁹ MYK sektör komiteleri mesleki standart ve yeterliliklerin hazırlanmasında büyük rol oynamaktadır (Köseleci, 2012a: 15).

Sektör Komiteleri; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, mesleklerle ilgili diğer bakanlıklar, Genel Kurulda temsil edilen işçi, işveren ve meslek kuruluşları ve MYK'nın birer temsilcisinden oluşmaktadır.

Sektör Komitelerinin görevleri;

- Meslek standartlarının ve yeterliliklerin hazırlanması, güncellenmesi ve geliştirilmesi konularında öneride bulunmak.
- Meslek standardı ve yeterlilik formatı konusunda görüş bildirmek.
- Taslak meslek standardı ve yeterlilikleri şekil ve içerik yönünden incelemek, değerlendirmek ve görüş oluşturmak.
- Taslak meslek standardı veya yeterlilikleri hakkında görüş oluşturabilmek için mesleğin icra edildiği sahada teknik inceleme yapılmasına gerek duyulduğunda bu hususu Kuruma bildirmek ve Kurumca uygun bulunan teknik incelemeleri sahada yapmak.
- Meslek standartları ve yeterliliklere ilişkin Kurum talepleri doğrultusunda diğer çalışmaları yapmak.

MYK bünyesinde yer alan sektör komitelerinin her bir sektör için dönem temsilcileri kurumun internet sayfasında yer almaktadır.

Sektör Komitesi temsilci üyeleri incelendiğinde; işçi sendikaları konfederasyonlarından Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)'nin sektör komitelerinde sırasıyla 21 ve 20 sektör komitesinde yer aldıkları görülmektedir. Bu işçi sendikası konfederasyonları sektör komitelerinde neredeyse eşit derecede yer alırken Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) yalnızca 4 sektör komitesinde yer almaktadır.¹⁰ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) da 18 sektör komitesinde yer almaktadır (Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi Ek Tablo 2'te verilmektedir).¹¹

⁹ Sektör Komitesinde görev alacak temsilciler ilgili sektörün ve mesleklerin gerektirdiği bilgi, tecrübe ve ehliyet sahibi kişiler olmalıdır. Sektör komitesi üyelerinin görev süresi üç yıldır. Sürenin bitiminde aynı kişiler yeniden görevlendirilebilmektedir. Üniversitelerin ilgili bölümlerinden öğretim üyeleri de sektör komitesi çalışmalarına danışman olarak davet edilebilir. Üniversitelerin dışında kalan ve sektör komitesi üyesi olmayan, ancak görüşülen konularla ilgili kurum, kuruluş temsilcileri ya da uzman kişiler gündemdeki konularla ilgili görüşleri alınmak üzere toplantılara davet edilebilir.

¹⁰ Bunlar; İş ve Yönetim, Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik, Tarım, Avcılık ve Balıkçılık Tekstil, Hazır Giyim, Deri sektör komiteleridir.

¹¹ MYK Kanunu mad.20/2. bendine göre; "Sektör komiteleri Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, meslekle ilgili diğer bakanlıklar, işçi ve işveren kuruluşları, meslek kuruluşları ve Kurumun birer temsilcisinden oluşur. Ayrıca çalışmalara üniversitelerin ilgili bölümlerinden öğretim üyeleri de danışman olarak davet edilebilir" (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061007-1.htm>). Bu çalışma kapsamında MYK internet sayfasında yer alan

4.2. Ulusal Meslek Standartlarının Oluşturulmasında Sendikaların Rolü

Sendikaların sektör komitelerinde yer almaları önemli olmakla birlikte ulusal meslek standartlarının oluşturulması aşamasında yer almaları emek piyasaları bakımından daha fazla öneme sahiptir. MYK sisteminin kurulmasından önceki gelişmeler de dâhil olmak üzere sistemin oluşturulmasında hem işçiler hem de işverenler bakımından emek piyasalarında düzenleyici ve eğitim istihdam uyumsuzluğunu önleyici rolüne çok fazla vurgu yapılmıştır. Tüm sosyal tarafların olduğu kadar sendikaların da ulusal meslek standartlarının oluşturulması sürecinde etkin roller üstlenmesi beklenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde 664 adet Ulusal Meslek Standardının oluşturulması aşamasında “Görüş İstenen Kişi, Kurum ve Kuruluşlar” kısmı her bir standart için incelenmiş ve sendikalar bu süreçte yer alma sıklıklarına göre analiz edilmiştir. Örneğin; Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği (AKTOB), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turistik Otelciler İşletmeciler ve Yatırımcılar Birliği; Turizm, Konaklama, Yiyecek-İçecek Hizmetleri sektöründe 25 adet ulusal meslek standardının oluşturulmasında rol almıştır.

Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) 75 ulusal meslek standardının oluşumunda rol almıştır. Bunu 41 ulusal meslek standardı ile Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES) izlemektedir. İşveren sendikaları konfederasyonlarının ulusal meslek standartlarının oluşturulmasında işçi sendikaları konfederasyonlarına oranla daha aktif oldukları görülmektedir. İşçi sendikaları konfederasyonları arasında Hak-İş 33 Ulusal Meslek Standardının oluşturulmasında yer almıştır (29’u Çelik-İş ve 4’ü Öz Gıda-İş). Bayındır, İnşaat, Yol, Yapı, Tapu ve Kadastro Çalışanları Birliği Sendikası 6 ve Oyuncular Sendikası’nın da 5 Ulusal Meslek standardının oluşturulmasında yer almıştır. *İşçi sendikalarının toplam 44 ulusal meslek standardının oluşturulmasında rol aldığı görülmektedir.*

Ulusal meslek standartlarının oluşturulmasında rol alan diğer işveren sendikaları; Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS) 21, Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası 9, Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası 27, Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS) 9 tane ulusal meslek standartlarının oluşturulmasında yer almıştır. İşveren sendikalarının toplam olarak rol aldığı ulusal meslek standardı sayısı 182’dir. İşveren sendikaları işçi sendikalarına oranla neredeyse 4 kat daha fazla oranda ulusal meslek standardının oluşturulması sürecinde yer almışlardır. Ayrıca 664 Ulusal Meslek Standardı içinde işçi ve işveren sendikalarının yer alma oranının da düşük olduğu da belirtilmelidir.

Ulusal meslek standartlarının oluşumu aşamasında yer alan diğer kurum ve kuruluşlar ise ilgili sektörlerde faaliyet gösteren şirketler, dernekler ya da vakıflardır. Dernek ve vakıfların süreçte yer almaları sivil toplumun katılımı bakımından önemli olmakla birlikte, emek piyasalarının asıl aktörleri olan sendikaların varlığını daha kuvvetli hissettirmesi gereklilikten öte bir zorunluluktur.

Bu verilerin işçi sendikaları tarafından dikkatle incelenmesi gereklidir. Ortaya çıkış amacı “eğitim istihdam uyumsuzluğunu giderme, UMYS’nin güçlendirilmesi ve istihdamı artırma, işsizliği

---

meslek standartları metinlerinde yer alan sendika ve konfederasyonlar çıkarılmıştır. Bu çalışma kapsamında sendika ve konfederasyonlara bir davet gelip gelmediği, gelmiş ise neden katılmadıkları sorusu sendikalara yöneltilmemiştir.

azaltmak, ülkenin eğitim sistemi ile emek piyasalarının gereksinim duyduğu işgücünü yetiştirebilmek ve bu sayede rekabet için nitelikli insan gücünün doğru yönlendirilmesi” olarak tanımlanan mesleki yeterlilikler sistemi içinde işçi sendikaları yeterince etkin roller üstlenmemektedirler.

Türkiye’de yaygın ve etkili hale gelen bir işsizlik korkusu bulunmaktadır. İşten çıkarmaların işveren tarafından bir sendikasızlaştırma yöntemi olarak sıklıkla kullanılması söz konusudur (Mütevellioğlu, 2013: 179). MYK sistemi içinde işçi sendikalarının etkin bir şekilde bulunmaması¹² ve sistemin daha çok işveren sendikalarınca şekillendirilmesi “işten atılma” korkusunun yerini “işe alınmama” korkusuna dönüştürmesi kuvvetle muhtemeldir.

4.3. Ulusal Mesleki Yeterliliklerin Oluşturulmasında Sendikaların Rolü

Mesleki yeterlilikler ulusal ya da uluslararası meslek standartları temel alınarak hazırlanan ve MYK tarafından onaylanarak yürürlüğe giren teknik dokümanlardır. Mesleki yeterliliklerde bireylerin bir mesleği başarı ile yürütebilmesi için gerekli olan bilgi, beceri ve yetkinlikler ile bunlara sahip olduklarını kanıtlamaları için gerçekleştirilecek ölçme ve değerlendirme sistemi açıklanmaktadır. Ulusal yeterlilikler ile uyumlu ölçme, değerlendirme ve belgelendirme faaliyetleri MYK tarafından yetkilendirilmiş belgelendirme kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Yapılan sınavlar sonucu başarılı olan bireylere MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi verilmektedir (Canbey – Özgüler, 2012: 30).

Meslek standardı oluşturulduktan sonraki aşamada mesleki yeterliliklerin oluşturulması aşamasına geçilmektedir. Bir meslek standardı mesleki yeterliliğe dönüştüğünde sınav ve belgelendirmeye esas alınan çerçeve de ortaya çıkmış olmaktadır. Bu bağlamda akredite olmuş ve yetkilendirilmiş belgelendirme kuruluşları tarafından sınav ve belgelendirme işlemi yapılmaktadır. Bu aşamada görev alan diğer bir ifade ile sınav ve belgelendirme yapan işçi sendikalarının sayısı son derece sınırlıdır.

Mesleki Yeterliliklere dayalı sınav ve belgelendirme yapan sendikalar; Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES), Türkiye Mesleki Yeterlilik Merkezi İktisadi İşletmesi (Türkiye MYM), Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası İktisadi İşletmesi (TSM), Hak-İş Konfederasyonu Mesleki Yeterlilik ve Belgelendirme Merkezi İktisadi İşletmesi, Bayındır Memur-Sen (MESYET İktisadi İşletmesi)’dir.¹³

Ulusal yeterlilikler ile uyumlu ölçme, değerlendirme ve belgelendirme faaliyetleri bakımından sendikaların neredeyse hiç etkin olmadığını söylemek hatalı olmayacaktır. 3 işveren, 1 işçi ve 1 tane de memur sendikası konfederasyonu ulusal yeterliliklerin ölçme, değerlendirme ve belgelendirme süreçlerinde yetkili kuruluş olarak görev yapmaktadır.

5. SONUÇ

¹² Türkiye’de faaliyet gösteren 75 işçi sendikası ve 3 işçi sendikası konfederasyonu olduğu görülmektedir. Çalışmada <http://www.turkis.org.tr/Sendikalarimiz-di68>, <http://disk.org.tr/uye-sendikalar/>, <http://www.hakis.org.tr/index.php> adreslerinden alınan sendika listesi kullanılmıştır. Ancak Aksiyon İş Konfederasyonu ve bağlı sendikalar KHK/667 kapsamında kapatılmış olduğundan web sayfasına erişim sağlanamamış ve tabloda yer verilmemiştir.

¹³ MYK’nın Ulusal Mesleki Yeterlilikler sayfasında KIPLAS İktisadi İşletmesi yer almakla birlikte yetkisinin “Askıya Alınmış” olduğu görülmektedir.

Emeğin değişen yapısı karşısında sendikaların kendilerini hazırlayamaması, emeğin değişen yapısını kapsayacak stratejiler üretmemesi, örgütlenmeler ve yeni yaklaşımlar geliştirememesi 1980’li yıllardan itibaren yaşanan bir gerileme sürecini, yaygın kullanılan ifadeyle sendikal krizi ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de mesleki yeterlilikler sistemi de emeğin dönüşümünde sendikaların ve özellikle işçi sendikalarının etkin görevler üstlenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yapılan içerik analizi sonuçlarından da görülebildiği gibi işveren sendikaları meslek standartlarının oluşturulması sürecinde işçi sendikalarına oranla daha etkin roller üstlenmektedirler. Bu noktada işverenlerin öncelikleri ile işçilerin öncelikleri arasında denge kurabilmek, ancak sistem içinde aktif roller üstlenmekle söz konusu olacaktır.

Türkiye’de MYK tarafından geliştirilmekte olan meslek standartlarının emek piyasasında işverenler, işçi sendikaları ve istihdam kurumları arasında bir anlaşmanın ürünü olarak ortaya çıkması ve uygulama aşamasında da tüm tarafların sistemi sürdürme konusunda kararlı olmaları gereklidir.

Meslek standartları işverenler bakımından istihdam edecekleri kişilerin sahip olması gereken bilgi ve beceriler konusunda bilgi sahibi olacağından istihdam edecekleri kişinin seçiminden, ücretlerin belirlenmesine ve terfilere kadar birçok aşamada yararlı olacaktır. Çalışanlar da iş başvurusu sırasında sahip oldukları yeterlilikleri daha iyi sergileyebileceklerdir.

Mesleki yeterlilikler sistemi, Türkiye’de henüz mevcut tablodaki olumsuzlukları giderebilecek düzeye ulaşamamıştır. Sistemin yeterlilik ve standartların geliştirilmesi konusunda hızla ilerlediği ancak sınav ve belgelendirme sistemi ayağının görece zayıf kaldığı gözlenmektedir. Mesleki yeterlilik belgelerinin ve dolayısıyla da sistemin işlerliği işverenlerin çalıştıracakları kişilerde bu belgeyi istemeleri koşuluna bağlıdır. Aksi takdirde belge sahibi olabilmek için katlanmış oldukları sınav stresi ve ek maliyetlere rağmen verdikleri emeğin ve niteliklerini gösteren belgenin emek piyasalarında karşılığını bulamayan belge sahibi işsizlerin artması, işsizlik sorununun diğer olumsuz sonuçlarına ek olarak psikolojik sorun olma yönünün daha da ağırlaştıracağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu süreç içinde sendikaların da yeterince varlık gösteremedikleri görülmektedir. Özellikle işçi sendikaları konuya daha az önem veren bir görünümde. Oysa işçilerin sahip olması beklenen bilgi, beceri ve yeterliliklerin ortaya konulması, ölçülmesi, değerlendirilmesi ve izlenmesi işçi sınıfının emek piyasaları içindeki konumunu da yakından etkileyecektir. Emek talebi yönünde ciddi bir hazırlık olarak işveren sendikaları hâlihazırda 182 Ulusal Meslek Standardının hazırlanmasında etkin rol almışlardır.

Mesleki yeterlilikler sisteminin emeği koruyan yönünün ortaya çıkmasının temel koşulu işçi sendikalarının bu süreçte etkin rol oynamalarıdır.

KAYNAKÇA

- Akkök, F. (2010). European Inventory on Validation of Nonformal and Informal Learning 2010 Country Report: Turkey, 1-18. Erişim 4 Nisan 2016, <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-b/gdbk/10/Turkey.pdf>
- Akbaş, B. (2002): Ulusal Meslek Standartları Kurumu’nun Kurulmasına İlişkin Çalışmalar, Erişim 4 Nisan 2017, <http://guide.ceit.metu.edu.tr/tbs/EgitimCalismaGrubuTaslakRaporuMYO.pdf>
- Ante, C. (2016): *The Europeanisation of Vocational Education and Training*, Switzerland, Springer.
- Biçerli, M. K. (2010). Mesleki Yeterlilikler ve Mesleki Eğitim, *İşveren Dergisi*, 48(12), 24-25.

- Canbey-Özgüler, V. (2012). Ulusal Meslek Standartları ve Gençlerin İstihdamı, *Eskişehir Sanayi Odası Dergisi ESO Dergi*, 1(13), 30-31.
- Cruz-Castro, L. ve Conlon, G. (2001). Initial Training Policies and Transferability of Skills in Britain and Spain, Unidad de Políticas Comaradas (CSIC), Working Paper 01-03, 1-13, Erişim 4 Aralık 2016, <http://digital.ceisc.es/bitstream/10261/1469/1/dt-0103.pdf>
- Demir, F. (2013). Sendikaların Kuruluşu ve İşleyişi, *Çalışma ve Toplum*, 2013/4, 17-42.
- Güven, S. (1995). *Sosyal Politikanın Temelleri*, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Işık, A. (2010). *İş Hukuku*, 7. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Jensen, C. S. (2006). Trade Unionsim: Differences and Similarities – a Comparative View on Europe, USA and Asia, *Journal of Industrial Relations*, 48(1), 59-81.
- Koç, Y. (2000). Uluslararası Sendikacılık Hareketi, Türk-İş Eğitim Yayınları, No.42, Ankara, Erişim 3 Ocak 2017, <http://www.yildirimkoc.com.tr/urfile/13222453726.pdf>
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu, Erişim 14 Temmuz 2016, josc.selcuk.edu.tr/article/download/1075000231/1075000225
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Köseleci, N. (2012a). Hayatboyu Öğrenme Çerçevesinde Mesleki Beceri Kazanımı Uluslararası Eğilimler, (Yayına Hazırlayan: Aktaşlı, İrem – Tüzün, Işık), KOÇ Meslek Lisesi Memleket Meselesi ve ERG Eğitim Reformu Girişimi, Erişim 4 Aralık 2016, <http://www.egitimreformugirisimi.org/sites/www.egitimreformugirisimi.org/files/HBO.15.02.12.pdf>
- Köseleci, N. (2012b). Mesleki ve Teknik Eğitimde Güncellenmiş Durum Analizi, KOÇ Meslek Lisesi Memleket Meselesi ve ERG Eğitim Reformu Girişimi, Erişim 4 Aralık 2016, http://www.egitimreformugirisimi.org/sites/www.egitimreformugirisimi.org/files/MTE_Durum_Analizi_.pdf
- Murat, S. ve Şahin, L. (2011). “Gençlerin İstihdamı/İşsizliği Bakımından Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi”, *Çalışma ve Toplum*, 2011/3, 93-135.
- Mütevellioğlu, N. (2013). İşsizlik Korkusu, Sendikaların İşlevselliği ve Sendikal Örgütlenme Hakkı, V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Erişim 21 Haziran 2016, <http://www.sosyalhaklar.net/2013/2013index.htm>
- Selamoğlu, A. (2016). Gençler ve Sendikal İlişki Üzerine Değerlendirme: Yeni Bir Frekans Arayışının Kaçınılmazlığı, *Çalışma ve Toplum*, 2016/2, 757-788.
- Thelen, K. ve Busemeyer, M. (2008). From Collectivism Towards Segmentalism: Institutional Change in German Vocational Training, Discussion Paper 08/13, Max Plank Institute for the Study of Societies, Cologne, Erişim 5 Kasım 2016, http://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp08-13.pdf
- TİSK (2009). *Mesleki Yeterlilikler Sistemi Uluslararası Semineri*: İstanbul.
- Tokol, A.(2008). *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*, Bursa, Dora Yayıncılık.
- Uçar, C. ve Özerbaş, M. A. (2013). Mesleki ve Teknik Eğitimin Dünya'daki ve Türkiye'deki Konumu, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 242-253.
- Urhan, B. (2005). Türkiye'de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları, *Çalışma*

ve Toplum, 2005/1, 57-88.

Yıldırım, K. ve Şahin, L.(2015). Osmanlı'dan Günümüze Mesleki Eğitimin Gelişimi, *Çalışma ve Toplum*, 2015/1, 77-112.

Yorgun, S. (2005). Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler, *Çalışma ve Toplum*, 2005/3, 137-162.

2008/C 111/01, RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL, *Establishment of the European Qualifications Framework for Lifelong Learning*, Erişim 3 Temmuz 2016, <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv>

<http://anaper.anadolu.edu.tr/v1/sss>, Erişim 17 Nisan 2016

<http://disk.org.tr/uye-sendikalar/>, 28 Temmuz 2016

<http://www.hakis.org.tr/index.php>, 28 Temmuz 2016

<http://www.myk.gov.tr>, 27 Temmuz 2016

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061007-1.htm>, 29 Temmuz 2016

<http://www.turkis.org.tr/Sendikalarimiz-di68>, 28 Temmuz 2016

Ek Tablo 1. Sektör Komitelerinde Yer Alan Konfederasyon ve Sendikalar

Sektör Komiteleri	Sektör Komitelerinde Yer Alan	
	Konfederasyonlar	Sendikalar/Firmalar
Adalet ve Güvenlik	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Harb-İş Sendikası
	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Ağaç İşleri, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Ağaç ve Kâğıt işçileri Sendikası
	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Öz Ağaç, Mobilya, Kâğıt ve Sunta Sanayii İşçileri Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Adel Kalemcilik Tic. ve San. A.Ş.,
Bilişim Teknolojileri	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	
Cam Çimento ve Toprak	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Öztoprak İş Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası
Eğitim	Hak-İş Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	TEZ-KOOP İŞ
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	MESS
Elektrik ve Elektronik	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Türk Metal Sendikası
	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, Genel Sekreter Yardımcısı
Enerji	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Enerji-İş Sendikası
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	TES-İŞ Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	ELDER, Elektrik-Elektronik

Finans	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Öz Finans İş Sendikası
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Basisen Sendikası
Gıda	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Şeker – İş
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Ülker Gıda A.Ş.
İnşaat	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası-İnşaat Mühendisi
	Hak-İş Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	İNTEŞ
İş ve Yönetim	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	KOOP-İŞ
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	YATAŞ A.Ş.
	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Genel İş Sendikası -
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Petrol-İş Sendikası
	Hak-İş Konfederasyonu	Öz-Petrol İş Sendikası
	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Lastik-İş Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	KİPLAS
Kültür, Sanat ve Tasarım	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Hizmet-İş Sendikası
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Tez-Koop-İş Sendikası
Maden	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası
	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları	DEV-MADEN SEN
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Maden İş Sendikası
Medya, İletişim ve Yayıncılık	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
Metal	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Türk Metal Sendikası
	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	MESS
Otomotiv	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Türk Metal Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Öz Sağlık-İş Sendikası
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Sağlık Endüstrisi İşverenleri Sendikası
Tarım, Avcılık ve Balıkçılık	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Orman-İş Sendikası
	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Tarım-İş Sendikası
	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Birleşik Tarım Orman İşçileri Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	TİSK
Tekstil, Hazır	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ

Giyim, Deri	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	Yünsa, İK Müdürü
	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Tekstil İşçileri Sendikası
	Türkiye işçi Sendikaları Konfederasyonu	Türkiye Tekstil, Örne ve Giyim İşçileri Sendikası
Ticaret (Satış ve Pazarlama)	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	Tez-Koop-İş Sendikası
	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
Toplumsal ve Kişisel Hizmetler	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	HAK-İŞ
Turizm, Konaklama, Yiyecek-İçecek Hizmetleri	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu	TOLEYİS Sendikası
	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu	OLEYİS Sendikası
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	SİLKAR Turizm Yatırım ve İşletme A.Ş.
Ulaştırma, Lojistik ve Haberleşme	Hak-İş Konfederasyonu	HAK-İŞ
	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu	T. Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, Uzman

Kaynak: <http://www.myk.gov.tr>

Ek Tablo 2. Konfederasyon ve Sendikaların Hazırlık Çalışmalarında Yer Aldığı Ulusal Meslek Standartları

	Standart Kodu	Standart Adı	Seviye	Sektör	Hazırlayan Kuruluşlar
94	12UMS0258-5	Harita Kadastrocu	Seviye 5	İnşaat	Bayındır, İnşaat, Yol, Yapı, Tapu ve Kadastro Çalışanları Birliği Sendikası
95	12UMS0258-4	Harita Kadastrocu	Seviye 4	İnşaat	Bayındır, İnşaat, Yol, Yapı, Tapu ve Kadastro Çalışanları Birliği Sendikası
96	12UMS0269-4	Tarihi Eser Koruma ve Restorasyon Elemanı	Seviye 4	İnşaat	Bayındır, İnşaat, Yol, Yapı, Tapu ve Kadastro Çalışanları Birliği Sendikası
97	12UMS0269-5	Tarihi Eser Koruma ve Restorasyon Elemanı	Seviye 5	İnşaat	Bayındır, İnşaat, Yol, Yapı, Tapu ve Kadastro Çalışanları Birliği Sendikası
98	12UMS0259-4	Yapı Teknik Ressamı (İnşaat/Altyapı/Üstyapı)	Seviye 4	İnşaat	Bayındır, İnşaat, Yol, Yapı, Tapu ve Kadastro Çalışanları Birliği Sendikası
99	12UMS0260-4	Yapı Teknik Ressamı (Mimari/İç Mimari)	Seviye 4	İnşaat	Bayındır, İnşaat, Yol, Yapı, Tapu ve Kadastro Çalışanları Birliği Sendikası
111	13UMS0381-3	Asfalt Betonu Kazıma Makinesi Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
112	13UMS0382-3	Distribütör Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
113	13UMS0384-	Hidrolog	Seviye	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası

	5		5		(İNTES)
114	13UMS0383-3	Kırma-Element Tesisi (Konkasör) Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
144	11UMS0123-4	Ark Ocağı Operatörü	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
145	11UMS0123-5	Ark Ocağı Operatörü	Seviye 5	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
146	13UMS0339-3	Dikişli Boru Profil Üretim Operatörü	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
147	13UMS0339-4	Dikişli Boru Profil Üretim Operatörü	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
148	13UMS0340-4	Elektro Erozyon Tezgâh İşçisi	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
149	13UMS0372-3	Endüstriyel Metal Doğrulma İşçisi	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
150	11UMS0166-4	Frezeci	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
151	11UMS0166-3	Frezeci	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
152	12UMS0185-4	Hidrolik-Pnömatikçi	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
153	12UMS0185-5	Hidrolik-Pnömatikçi	Seviye 5	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
154	11UMS0124-4	Konverter Operatörü	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
155	11UMS0124-5	Konverter Operatörü	Seviye 5	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
156	14UMS0417-3	Köprülü Vinç Operatörü	Seviye 3	Ulaştırma, Lojistik ve Haberleşme	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
157	13UMS0341-4	Metal Ekstrüzyon Üretim İşçisi	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
158	13UMS0341-3	Metal Ekstrüzyon Üretim İşçisi	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
159	13UMS0373-3	Metal Kumlama İşçisi	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
160	13UMS0374-3	Metal Yüzey Kaplamacı	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
161	13UMS0374-	Metal Yüzey Kaplamacı	Seviye	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda

	4		4		Çelik-İş Sendikası
162	11UMS0125-3	Refrakterci	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
163	11UMS0125-4	Refrakterci	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
164	11UMS0126-5	Sürekli Dökümcü	Seviye 5	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
165	11UMS0126-4	Sürekli Dökümcü	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
166	13UMS0342-3	Vargel - Planya Tezgâh İşçisi	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
167	13UMS0320-4	Yüksek Fırın Hammadde Hazırlama İşçisi	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
168	13UMS0320-5	Yüksek Fırın Hammadde Hazırlama İşçisi	Seviye 5	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
169	11UMS0167-3	Yüksek Fırın İşçisi	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
170	11UMS0168-5	Yüksek Fırın Kumanda Operatörü	Seviye 5	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası
171	12UMS0275-4	Endüstriyel ve Yapısal Çelik Konstrüksiyon İşçisi	Seviye 4	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası, Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
172	12UMS0275-3	Endüstriyel ve Yapısal Çelik Konstrüksiyon İşçisi	Seviye 3	Metal	Hak-İş Konfederasyonu Koordinasyonunda Çelik-İş Sendikası, Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
291	12UMS0214-3	Kompozit Ürün Üretim Elemanı (Devamlı Levha)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
292	12UMS0210-3	Kompozit Ürün Üretim Elemanı (El Yatırması)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
293	12UMS0212-3	Kompozit Ürün Üretim Elemanı (Elyaf Sarma ve Savurma Döküm)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Kompozit Sanayicileri Derneği, Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
294	12UMS0211-3	Kompozit Ürün Üretim Elemanı (Hkb)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)

				Plastik	
295	12UMS0213-3	Kompozit Ürün Üretim Elemanı (Pultruzyon)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
303	14UMS0454-6	Dansçı	Seviye 6	Kültür, Tasarım ve Sanat	Oyuncular Sendikası
304	13UMS0369-3	Figüran	Seviye 3	Kültür, Tasarım ve Sanat	Oyuncular Sendikası
305	14UMS0455-6	Opera Şarkıcısı	Seviye 6	Kültür, Tasarım ve Sanat	Oyuncular Sendikası
306	13UMS0371-6	Oyuncu	Seviye 6	Kültür, Tasarım ve Sanat	Oyuncular Sendikası
307	13UMS0370-5	Seslendirme Oyuncusu	Seviye 5	Kültür, Tasarım ve Sanat	Oyuncular Sendikası
424	14UMS0460-4	Kaplama Operatörü (Draje)	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
425	16UMS0511-4	Meyve- Sebze Püre ve Konsantresi Üretim Operatörü (Seviye 4)	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
426	16UMS0512-4	Meyve- Sebze Suyu ve Alkolsüz İçecek Üretim Operatörü	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
427	16UMS0513-4	Mısır İşleme Operatörü	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
428	16UMS0514-4	Nişasta Bazlı Şeker Rafineri Operatörü	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
429	16UMS0510-4	Peynir Üretim Operatörü	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
430	16UMS0515-4	Su Ürünleri İşleme Operatörü	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
431	16UMS0509-4	Süt ve Süt Ürünleri İşleme Operatörü	Seviye 4	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası
432	14UMS0461-3	Şekerleme-Sakız Hammadde Hazırlama ve Şekil Verme	Seviye 3	Gıda	Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası

		Operatörü			
451	11UMS0157-3	Duvarcı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
452	09UMS0015-3	Endüstriyel Boru Montajcısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
453	11UMS0158-3	İskele Kurulum Elemanı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
454	09UMS0029-4	İş Sağlığı ve Güvenliği Elemanı (İnşaat)	Seviye 4	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
455	09UMS0014-3	Kule Vinç Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
456	11UMS0177-3	Seramik Karo Kaplamacısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
457	11UMS0135-3	Sıvacı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
458	09UMS0028-3	Tünel Kalıpcısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
459	10UMS0081-3	Ahşap Kalıpcı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
460	11UMS0130-3	Alçı Levha Uygulayıcısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
461	11UMS0156-3	Alçı Sıva Uygulayıcısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
462	11UMS0159-4	Asfalt Üretim Tesisi Operatörü	Seviye 4	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
463	10UMS0082-3	Betonarme Demircisi	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
464	12UMS0186-3	Betoncu	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
465	13UMS0286-3	Doğal ve Yapay Taş Kaplamacısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
466	15UMS0463-2	İnşaat İşçisi	Seviye 2	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
467	13UMS0368-4	İş Makinesi Bakım ve Onarımcısı	Seviye 4	Metal	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
468	12UMS0250-3	Kartonpiyer Uygulayıcısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
469	12UMS0273-3	Kazıcı Yükleyici (Beko Loder) Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
470	11UMS0176-	Panel Kalıpcı	Seviye	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası

	3		3		(İNTES)
471	15UMS0508-3	Püskürtme Tipi Poliüretan Isı Yalıtım Uygulama Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
472	12UMS0251-3	Panel Çatı Kaplamacısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
473	13UMS0312-3	Örtü Tipi Çatı Kaplamacısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
474	10UMS0078-3	Ekskavatör Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
475	10UMS0079-3	Greyder Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
476	10UMS0080-3	Silindir Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası,
477	11UMS0131-3	Finişer (Serici) Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
478	09UMS0025-3	Beton Pompa Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
479	09UMS0026-3	Beton Santral Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
480	11UMS0175-3	Mobil Vinç Operatörü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası,
483	12UMS0209-3	Akaryakıt ve Oto gaz İkmal ve Dolum Elemanı	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
484	10UMS0088-3	Boya Renk Ayar Elemanı	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
485	10UMS0087-3	Boya Üretim Operatörü	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
486	10UMS0106-4	Boya Üretim Sorumlusu	Seviye 4	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
487	10UMS0106-5	Boya Üretim Sorumlusu	Seviye 5	Kimya, Petrol,	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)

				Lastik ve Plastik	
488	12UMS0257-4	Depo Sorumlusu	Seviye 4	Ulaştırma, Lojistik ve Haberleşme	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
489	10UMS0056-4	İlaç Üretim Operatörü (Beşeri ve Veteriner)	Seviye 4	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
490	10UMS0090-4	Kimya Laboratuvarı Analisti	Seviye 4	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
491	10UMS0090-5	Kimya Laboratuvarı Sorumlusu	Seviye 5	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
492	10UMS0069-4	Plastik Enjeksiyon Üretim Operatörü	Seviye 4	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
493	10UMS0069-3	Plastik Enjeksiyon Üretim Operatörü	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
494	12UMS0228-3	Plastik Levha ve Dökme Film Üretim Operatörü	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS), Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (Pagev)
495	12UMS0229-3	Plastik Profil Üretim Operatörü (Ekstrüzyon)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
496	12UMS0230-3	Plastik Şişirme Film Üretim Operatörü (Ekstrüzyon)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS)
497	13UMS0293-3	Hortum Üretim Operatörü (Ekstrüzyon)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS), Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (Petrol-İş)

				Plastik	
498	13UMS0294-3	Kauçuk Hortum Üretim Operatörü (Sarma)	Seviye 3	Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii İşverenleri Sendikası (KİPLAS),Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (Petrol-İş)
516	14UMS0418-3	Ambarcı	Seviye 3	Ulaştırma, Lojistik ve Haberleşme	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
517	09UMS0017-5	Ağır Vasıta Tecrübe Sürücüsü	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
518	12UMS0270-4	Bozulabilir Döküm Kalıpcısı	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
519	11UMS0150-5	Döküm Modelcisi	Seviye 5	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
520	11UMS0149-4	Dökümcü	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
521	10UMS0096-3	Elektro-Mekanik Montaj İşçisi	Seviye 3	Elektrik ve Elektronik	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
522	10UMS0096-4	Elektro-Mekanik Montaj İşçisi	Seviye 4	Elektrik ve Elektronik	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
523	14UMS0397-4	Elektronik ve Elektrikli Ürünler Servisçisi	Seviye 4	Elektrik ve Elektronik	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
524	10UMS0044-3	Endüstriyel Fırın İşçisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
525	10UMS0044-4	Endüstriyel Fırın İşçisi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
526	10UMS0045-3	Endüstriyel Taşımacı	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
527	10UMS0043-4	Haddecisi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
528	10UMS0043-3	Haddecisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
529	10UMS0057-3	Hurda Hazırlama ve Takip İşçisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
530	11UMS0148-3	Isıl İşlemci	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
531	11UMS0148-4	Isıl İşlemci	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
532	10UMS0062-4	İzabecisi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)

533	10UMS0062-5	İzabeci	Seviye 5	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
534	11UMS0164-5	İşletme Elektrik Bakımcısı	Seviye 5	Elektrik ve Elektronik	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
535	14UMS0398-3	İşletme Elektrik Bakımcısı	Seviye 3	Elektrik ve Elektronik	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
536	14UMS0462-4	İşletme Elektrik Bakımcısı	Seviye 4	Elektrik ve Elektronik	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
537	09UMS0018-4	Kalibrasyoncu	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
538	09UMS0018-5	Kalibrasyoncu	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
539	14UMS0419-4	Kalite Kontrolcü	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
540	14UMS0419-3	Kalite Kontrolcü	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
541	14UMS0420-5	Kalite Muayene Test ve Kontrolcüsü	Seviye 5	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
542	12UMS0197-5	Kalıp Takım ve Aparat İşçisi	Seviye 5	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
543	12UMS0271-4	Kokil (Kalıcı) Döküm Kalıpcısı	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
544	11UMS0137-4	Matkap Tezgâh İşçisi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
545	11UMS0137-3	Matkap Tezgâh İşçisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
546	11UMS0151-3	Maçacı	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
547	09UMS0010-3	Mekanik Bakımcı	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
548	09UMS0010-5	Mekanik Bakımcı	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
549	09UMS0010-4	Mekanik Bakımcı	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
550	11UMS0138-4	Metal Doğramacı	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
551	10UMS0098-3	Metal İşleri Seri Üretim Tezgâh İşçisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
552	09UMS0011-5	Motor Test Personeli	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)

553	09UMS0011-4	Motor Test Personeli	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
554	11UMS0147-3	Nc/Cnc Tezgâh İşçisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
555	11UMS0147-4	Nc/Cnc Tezgâh İşçisi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
556	11UMS0115-4	Otomotiv Boya Onarımcısı	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
557	09UMS0012-3	Otomotiv Boyacısı	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
558	09UMS0012-4	Otomotiv Boyacısı	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
559	11UMS0120-4	Otomotiv Elektrikçisi	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
560	11UMS0121-5	Otomotiv Elektromekanikçisi	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
561	11UMS0116-4	Otomotiv Gövde Onarımcısı	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
562	11UMS0116-5	Otomotiv Gövde Onarımcısı	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
563	11UMS0117-5	Otomotiv Gövde ve Boya Onarımcısı	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
564	10UMS0046-4	Otomotiv Kaportacısı	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
565	10UMS0046-3	Otomotiv Kaportacısı	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
566	12UMS0223-4	Otomotiv Kontrol Test ve Ayar İşçisi	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
567	11UMS0119-4	Otomotiv Mekanikçisi	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
568	09UMS0013-3	Otomotiv Montajcısı	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
569	09UMS0013-4	Otomotiv Montajcısı	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
570	10UMS0047-5	Otomotiv Prototipçisi	Seviye 5	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
571	10UMS0047-4	Otomotiv Prototipçisi	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
572	09UMS0019-4	Otomotiv Sac ve Gövde Kaynakçısı	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)

573	09UMS0019-3	Otomotiv Sac ve Gövde Kaynakçısı	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
574	11UMS0122-4	Otomotiv Sac Şekillendirmecisi	Seviye 4	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
575	11UMS0122-3	Otomotiv Sac Şekillendirmecisi	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
576	11UMS0118-3	Otomotiv Ön Düzen ve Balansçısı	Seviye 3	Otomotiv	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
577	11UMS0161-4	Presçi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
578	11UMS0161-3	Presçi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
579	14UMS0457-3	Sargı Makineleri İşçisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
580	12UMS0196-3	Sıcak Metal Şekillendirmeci	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
581	12UMS0196-4	Sıcak Metal Şekillendirmeci	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
582	10UMS0099-5	Tahribatlı Muayeneci	Seviye 5	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
583	10UMS0097-4	Taşlama Tezgâh İşçisi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
584	10UMS0097-3	Taşlama Tezgâh İşçisi	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
585	14UMS0456-4	Tel Çekme Örme İşçisi	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
586	13UMS0367-3	Tesviyeci	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
587	13UMS0367-4	Tesviyeci	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
588	11UMS0160-4	Tornacı	Seviye 4	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
589	11UMS0160-3	Tornacı	Seviye 3	Metal	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
590	14UMS0441-4	Trafo Bobin Sarma İşçisi	Seviye 4	Elektrik ve Elektronik	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)
591	12UMS0249-3	Ön Dökümlü Beton Öngermecisi	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
592	12UMS0246-4	Ön Dökümlü Beton Üretim Hattı Sorumlusu	Seviye 4	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)

593	12UMS0247-3	Ön Dökümlü Beton Eleman Montajcısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
594	12UMS0248-3	Ön Dökümlü Beton Kürcüsü	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
595	10UMS0083-2	Atkılı Örmeye Operatörü	Seviye 2	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
596	10UMS0074-5	Baskı Operatörü	Seviye 5	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
597	10UMS0074-4	Baskı Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
598	10UMS0075-3	Bitim İşlemleri Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
599	10UMS0075-4	Bitim İşlemleri Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
600	10UMS0071-4	Boyama Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
601	10UMS0071-3	Boyama Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
602	11UMS0141-4	Dokuma Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
603	11UMS0141-3	Dokuma Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
604	11UMS0142-5	Dokuma Sorumlusu	Seviye 5	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
605	10UMS0086-4	Dokusuz Yüzey Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
606	10UMS0086-5	Dokusuz Yüzey Operatörü	Seviye 5	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
607	09UMS0030-	İplik Bitim İşleri	Seviye	Tekstil,	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası

	3	Operatörü	3	Hazır Giyim, Deri	
608	09UMS0031- 3	İplik Eğirme Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
609	09UMS0032- 4	İplik Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
610	11UMS0140- 3	Tahar Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
611	13UMS0350- 4	Tekstil Test Laborantı	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
612	13UMS0351- 5	Tekstil Test Laboratuvar Sorumlusu	Seviye 5	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
613	10UMS0073- 3	Varyant/Baskı Boya Mutfığı Elemanı	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
614	11UMS0139- 3	Çözümlü Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
615	10UMS0084- 3	Çözümlü Örne Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
616	09UMS0033- 3	Ön İplik Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
617	09UMS0033- 4	Ön İplik Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
618	10UMS0070- 3	Ön Terbiye Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
619	10UMS0070- 4	Ön Terbiye Operatörü	Seviye 4	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
620	10UMS0085-	Örne Operatörü	Seviye	Tekstil,	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası

	4		4	Hazır Giyim, Deri	
621	10UMS0072- 3	Şablon Operatörü	Seviye 3	Tekstil, Hazır Giyim, Deri	Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası
626	12UMS0272- 3	Kiremit Tipi Çatı Kaplamacısı	Seviye 3	İnşaat	Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES)
629	11UMS0165- 5	İşletme Elektronik Bakımcısı	Seviye 5	Elektrik ve Elektronik	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
630	14UMS0429- 5	Merkezi Kumanda Operatörü (Fırın)	Seviye 5	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
631	09UMS0038- 5	Merkezi Kumanda Operatörü (Fırın)	Seviye 5	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
632	14UMS0428- 5	Merkezi Kumanda Operatörü (Çimento)	Seviye 5	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
633	14UMS0427- 4	Çimento Test Elemanı	Seviye 4	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
634	12UMS0187- 4	Çimento Üretim Elemanı	Seviye 4	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
635	12UMS0187- 3	Çimento Üretim Elemanı	Seviye 3	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
636	12UMS0187- 2	Çimento Üretim Elemanı	Seviye 2	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
637	12UMS0188- 5	Çimento Üretim Sorumlusu	Seviye 5	Cam, Çimento ve Toprak	Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)
641	15UMS0485- 4	Çikolata ve Kakaolu Krema Hamuru Üretim Operatörü	Seviye 4	Gıda	Öz Gıda İş
642	15UMS0484- 4	Çikolata ve Çikolatalı Ürünler Üretim Operatörü	Seviye 4	Gıda	Öz Gıda İş
643	15UMS0483-	Bitkisel Yağ Üretim	Seviye	Gıda	Öz Gıda İş Sendikası

	4	Operatörü	4		
644	15UMS0486- 4	Fırın ve Unlu Mamuller Üretim Operatörü	Seviye 4	Gıda	Öz Gıda İş Sendikası

Kaynak: <http://www.myk.gov.tr>

TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKE DÖVİZ KURLARI ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

THE CASUALTY BETWEEN TURKEY AND BRICS COUNTRIES EXCHANGE RATES

Hakan ÖNER¹

Öz

Bu çalışmada, Türk lirası ile BRICS ülke kurları arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. 2006:01-2016:12 dönemleri arası 2631 gün döviz kurları veri seti Reuters Veri Terminalinden alınarak, Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Granger nedensellik testi uygulanarak Türk lirası ile BRICS döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre TL'den BRL'ye; TL, RUB ve ZAR'dan CNY'ye; TL ve ZAR'dan INR'ye; CNY'den TL'ye tek yönlü nedensellik, TL ile ZAR ve RUB ile ZAR arasında da çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: BRIC, BRICS, Döviz Kuru, Augmented Dickey Fuller Testi, Granger Nedensellik,

Abstract

In this study, the causality relation between the Turkish lira and the BRICS countries currencies has been examined. The relationship between the Turkish lira and the BRICS exchange rates has been tried to be explained by applying the Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test and Granger causality test by taking the exchange rate data set between 2006:01-2016:12 periods. According to the analysis results, it is concluded that there is a one way causality relationship from TL to BRL; from TL, RUB and ZAR to CNY; from TL and ZAR to INR and from CNY to TL, two-way causality relationship between TL and ZAR, RUB and ZAR.

Keywords: BRIC, BRICS, Exchange Rate, Augmented Dickey Fuller Test, Granger Casualty

1. GİRİŞ

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'i diğer gelişmekte olan ülkelerden ayırtmak ve bu dört gelişmekte olan ülke ekonomisini bir arada gösterebilmek amacıyla BRIC kelimesi ilk kez Goldman Sachs başekonomisti Jim O'Neill tarafından 2001 yılında ortaya atılmıştır (Goldman Sachs, 2001: 3). BRIC, Brezilya (Brasil), Rusya (Russia), India (Hindistan) ve China (Çin) ülkelerinin İngilizce isimlerinin baş harflarından türetilmiştir. 2011 yılında G20 maliye bakanları ve merkez bankaları başkanları toplantısında BRIC ülkelerinin kendi aralarında

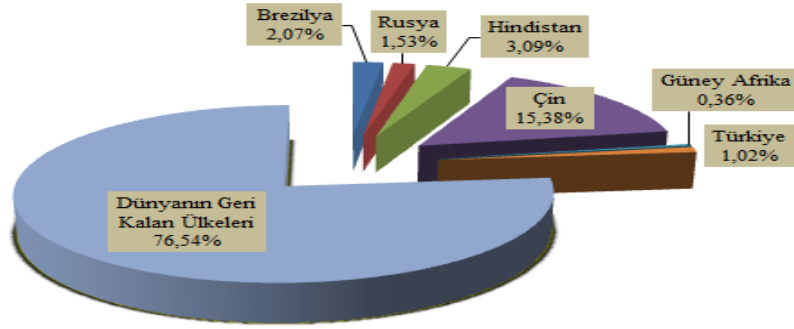
¹ Yrd. Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi, hakan.oner@nisantasi.edu.tr

yaptıkları toplantıya Güney Afrika'yı da dahil etmeleri sonrasında BRIC adı Güney Afrika'nın da katılımıyla (South Africa – S) BRICS olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

BRICS ülkelerinin toplam dünya ekonomisindeki payı ve geleceğe yönelik potansiyelleri oldukça yüksektir (Ağır ve Yıldırım, 2015: 42). 2050 yılında bu beş ülkenin ekonomik büyüklükleri bakımında dünyada söz sahibi olması beklenmektedir. GSMH bakımından ülkeler incelendiğinde, 2050 yılında Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi olacağını tahmini yapılmaktadır. Diğer BRICS ülkelerinden Hindistan'ın 3. sırada, Brezilya'nın 4. sırada, Rusya'nın 6. Sırada ve Güney Afrika'nın ise 13. sırada olması beklenmektedir. Türkiye'nin ise 2050 yılında 14. büyük ekonomi olacağı tahmini yapılmaktadır (IMF, 2016).

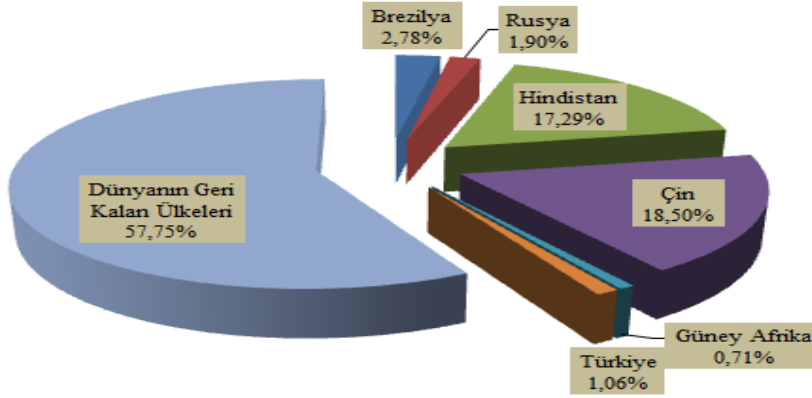
BRICS ülkelerinin dünya ekonomisine katkılarını ve dünya ölçeğindeki paylarının daha iyi analiz edilebilmesi için günümüzdeki durumlarına bakılmasında yarar vardır. Şekil 1 BRICS, Türkiye ve geri kalan ülkelerin toplam dünya GSMH içindeki paylarını göstermektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin 23 Nisan 2017 tarihinde yayınlamış olduğu verilere göre, dünya toplam GSMH'sı 77.988 trilyon Amerikan dolarıdır (IMF 2017). ABD, 19,417 trilyon Amerikan Doları GSMH ile dünyanın en büyük ekonomisi durumundadır. Ardından Çin 11,795 trilyon Amerikan doları ile 2. sırada, Japonya 4.841 trilyon Amerikan doları ile 3. sırada, Almanya 3,423 trilyon Amerikan doları ile 4. sırada, İngiltere ise 2,496 trilyon Amerikan doları ile 5. sırada bulunmaktadır (IMF, 2017).

Şekil 1: BRICS ülkeleri GSMH (%)

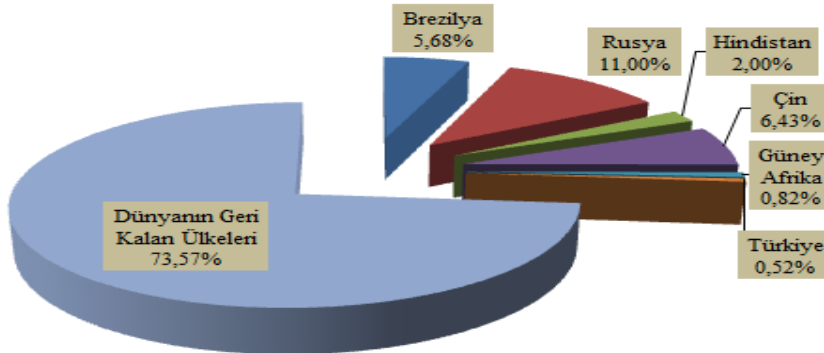
Şekil 1 BRICS ülkeleri, Türkiye ile BRICS ve Türkiye dışındaki ülkelerin toplam dünya GSMH içindeki paylarını göstermektedir. 2017 yılı IMF verilerine göre, Çin tek başına dünya GSMH'sının % 15,38'ini üretirken, tüm BRICS ülkeleri dünya GSMH'sının % 24,48'ini üretmektedirler. Diğer BRICS ülkelere sırasıyla bakıldığında, Hindistan 2,454 trilyon Amerikan doları ile 6. sırada, Brezilya 2,140 trilyon Amerikan doları ile 8. sırada, Rusya 1,560 trilyon Amerikan doları ile 11. sırada, Güney Afrika ise 0,317 trilyon Amerikan doları ile 35. sırada bulunmaktadır. Çalışmamızda, BRICS ülkelerinin kurları ile Türk lirasının nedenselliği inceleneceği için Türkiye'nin de ekonomik büyüklüğüne yakından bakılmasında yarar vardır. Türkiye ise 0,793 trilyon Amerikan doları ile dünyanın en büyük 17. ekonomisi durumundadır (IMF, 2017).

Şekil 2: BRICS ülkeleri Nüfus Dağılımları (%)

Şekil 2 BRICS, Türkiye ve diğer ülkelerin nüfusunu tüm dünya nüfusuna oranını göstermektedir. 2017 yılı verilerine göre toplam dünya nüfusu 7,579,267,440 kişidir. Çin dünya nüfusunun % 18,50'lik, Hindistan ise % 17,29'luk kısmına sahip bulunmaktadır. Toplam olarak bakılması durumunda, BRICS ülkelerinde dünya nüfusunun %41,19'u yaşamaktadır. Türkiye 78,941 milyonluk nüfusu ile dünya nüfusunun %1,06'lık kısmını oluşturmaktadır (Worldometers, 2017).

Şekil 3: BRICS ülkeleri Yüzölçümü Dağılımları (%)

Şekil 3, BRICS, Türkiye ve diğer ülkelerin karasal yüzölçümlerinin tüm dünya karasal yüzölçüme oranını göstermektedir. Dünya Bankası verilerine elde edilen sonuçlara göre karasal yüzölçümler incelendiğinde Rusya ön plana çıkmaktadır. Rusya 16,37 milyon km² yüzölçümü ile toplam karasal alanların % 11,00'ine sahiptir. Rusya'nın ardından Çin 9,5 milyon km² ile % 6,43'üne sahiptir. BRICS ülkelerinin toplamı ise tüm karasal alanların %25,91'lik kısmını oluşturmaktadır. Türkiye 783.562 milyon km² ile % 0,52'lik kısmına sahiptir (The World Bank 2017)

2050 yılında dünyanın en büyük ekonomileri olması tahmin edilen BRICS ülkelerinin önemi yukarıda bahsedilen üç önemli gösterge yoluyla anlaşılmaktadır. Zaman zaman yazılı ve görsel basında yer alan BRICS ülkelerine Türkiye'de dahil olması ile BRICS-T olur mu? (Milliyet Gazetesi 19.02.2011 ve Dünya Gazetesi 17.07.2014) sorusu canlılığını her daim korumaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Türk Lirası ile BRICS ülke para birimleri arasındaki etkileşim Granger nedensellik testi çerçevesinde incelenmektedir.

2. LİRETATÜR ÖZETİ

Doğrudan konusu BRICS ülke kurları ile Türk Lirası arasındaki nedensellik ve nedenselliğin yönünü incelemeye yönelik akademik bir çalışmaya ulaşılmış, BRICS ülkelerini içeren yurtiçi ve yurtdışı yayınlanmış çalışmaların geneli, bu ülkelerdeki kur ile bir başka makro ekonomik gösterge arasındaki etkileşim üzerinedir. BRICS üzerine yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir:

Şeref Bozoklu ve İpek Saydam (2010), BRIC ülkeleri ile Türkiye sermaye piyasalarının birbirlerine ne kadar entegrene olduğunu incelemiştir. Döviz kurları üzerine parametrik ve parametrik olmayan eşbütünleşme testlerini uyguladıkları çalışmalarında, BRIC ile Türkiye sermaye piyasalarının birbirleri ile entegre oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Ünal Gülhan, Abdulkadir Kaya ve Bener Güngör (2012), BRIC ülkelerinin de içinde bulunduğu 18 ülke üzerine yaptıkları çalışmalarında, birleşik öncü göstergeleri endeksi ile borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmalarında, zaman serisi analizi, panel veri ve panel veri eşbütünleşme analizleri çerçevesinde 2000-2010 yılları arasındaki verileri incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre, birleşik öncü göstergelerinin borsa endeksleri üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ve uzun vadede birbirleri ile ilişkili oldukları sonucuna varmışlardır.

Ali Rıza Sandalcılar (2012), BRIC ülkelerindeki ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, panel birim kök, pedroni panel eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucuna göre, nedensellik ilişkisinin, ihracattan ekonomik büyümeye doğru olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda BRIC ülkelerinde, ihracata dayalı ekonomik büyümenin gerçekleştiği yorumu yapılmıştır.

Feyza Erşin (2014) BRIC ülkeleri ile Türkiye'yi dahil ettiği gelişmekte olan ülkeleri kredi temerrüt swapları değişimleri üzerinden incelediği çalışmada, BRIC ve Türkiye'nin kredi temerrüt oranlarının benzer şekilde arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu ülkeler arasında, Amerikan merkez bankası'nın olası bir faiz artışında en fazla etkilenebilecek ülkenin Türkiye olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Duygu Ayhan (2014), BRICS ülkeleri ve Türkiye'de portföy yatırımları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi panel veri seti kullanılarak ilişkiyi incelemiştir. 1994-2009 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada, sermaye girişlerinin nominal döviz kuru ve reel döviz kuru artışlarına yol açtığı ve böylece cari işlemler dengesini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla net sermaye girişlerinin kurları etkilemesi, BRICS ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülke kurlarını kırılgan hale getirmektedir.

Veli Yıılancı ve Şeref Bozoklu (2015), BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin döviz kuru ile hisse senetleri arasındaki doğrusal olmayan simetrik ve asimetric nedensellik ilişkisini içeren çalışma yapmışlardır. Simetrik nedensellik testi sonuçlarına göre döviz kuru ile hisse senedi arasında zayıf yönlü ilişki tespit edilirken, asimetric testin sonucunda güçlü bir nedensellik ilişkisi ve döviz kuru ile hisse senetleri arasında spekülasyon davranışlar tespit edilmiştir.

Nuri Hacıevliyagil ve Yusuf Demir (2016), BRICS ve Türkiye ülkelerini birbirleri ile karşılaştırdığı ve döviz kurunun makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini inceledikleri 2002-2013 yılları arasında kapsayan çalışma sonucunda iki sonuca ulaşılmıştır. İlk sonuç, iki ülke haricinde döviz kuru ülkelerin ithalatından etkilenmektedir. İkinci sonuç ise, enflasyon döviz kurunu oldukça etkilemektedir. Çalışma sonucunda Türkiye'nin ithalatının döviz kurunu etkilemediği ve enflasyonun döviz kurunu en fazla etkileyen ülke Türkiye olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Guglielmo Maria Caporale, Fabio Spagnolo ve Nicola Spagnolo (2016), 2000-2013 yılları arasındaki dönemde kurlar üzerine yapılan gazete haberleri ile BRICS ülkeleri para birimleri arasındaki etkileşimi VAR-GARCH modeli yoluyla incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre, kur hakkında yapılan gazete haberlerinin yatırımcı psikolojisini etkilediğini ve BRICS ülkelerinin giderek artan küresel rolü nedeniyle, BRICS ülke kurlarının yabancı haberlere daha duyarlı hale geldiğini belirtmektedirler.

Engin Küçüksille ve Sadık Karaoğlu (2016), kırılğan beşli olarak adlandırılan Türkiye, Güney Afrika, Brezilya, Hindistan ve Endonezya kurlarının 2002-2015 tarihleri arasındaki döviz kurları arasındaki ilişkisini regresyon kurarak incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre, para birimleri arasında Türk lirasını en fazla Güney Afrika randı etkilediği, Türk lirası ile Brezilya reali ve Brezilya reali ile Güney Afrika randı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3. AMPİRİK YÖNTEM

Bu çalışmada, Türk Lirası ile BRICS ülke para birimleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla 2006:01-2016:12 tarihleri arasındaki günlük Türk lirası (TL), Brezilya reali (BRL), Rus rublesi (RUB), Hindistan rupisi (INR), Çin renbinbisi (CNY) ve Güney Afrika randı (ZAR) kurlarının 2631 günlük verileri kullanılmıştır. Döviz kurlarına Reuters Veri Terminalinden ulaşılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, E-views 9 programı kullanılarak analiz edilmektedir.

Zaman serileri durağan ve durağan olmayan zaman serileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Serilerin durağan olup olmadıkları mutlaka analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, sahte regresyon oluşabilir ve buna bağlı olarak analiz sonuçları gerçeği yansıtmayabilir (Granger ve Newbold, 1974). Bir zaman serisinin durağan olması için, serinin ortalamasının, varyansının ve iki dönem arasındaki ortak varyansının (kovaryansının) zamana bağlı olarak değişmemesi gerekmektedir. Böylece seri, kendi ortalaması etrafında belirli bir genişlikle dalgalanma sağlamaktadır.

Zaman serilerinin durağanlığının analizinde en sık kullanılan yöntem birim kök testleridir. Bu çalışmada serilerin durağanlıkları en yaygın kullanılan yöntem olan Augmented Dickey Fuller (ADF) testi kullanılarak incelenmiştir. ADF birim kök testi analizi aşağıdaki üç model yoluyla gerçekleştirilmektedir:

$$\text{Yalın Model:} \quad \Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad 1$$

$$\text{Sabitli Model:} \quad \Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad 2$$

$$\text{Sabitli ve Trendli Model} \quad \Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad 3$$

Bu modeller sonucundaki kritik değerler, % 1, % 5, % 10 önem düzeylerine göre Mackinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır ve çıkan analiz sonuçları, sıfır hipotezi ve alternatif hipoteze karşı test edilir (Mackinnon 1996).

$$H_0: \alpha_1=1 \text{ ise, } Y_t \text{ birim köke sahiptir ve durağan değildir.} \quad 4$$

$$H_1: \alpha_1<1 \text{ ise, } Y_t \text{ birim köke sahip değildir ve durağandır.} \quad 5$$

H_0 hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu, H_1 alternatif hipotezi ise serinin durağan olduğunu ve birim köke sahip olmadığını göstermektedir.

ADF birim kök testlerinin uygulanması yoluyla serilerin durağanlaşmasının sağlanması, Granger nedensellik testi ile seriler arasındaki nedenselliğin yönü incelenmesine olanak hazırlanmaktadır.

Granger nedensellik testi, iktisadi ilişkinin yönü iktisat teorisinin belirleyemediği durumda belirlenmesine yardımcı olan yaygın kullanılan testtir. Granger nedensellik testi, analizde kullanılan serilerin etkileşimlerinin eşanlı analiz edilmesine olanak sağlamaktadır (Doğan vd., 2016, 413).

Birim kök testi analizi uygulanması sonucunda durağanlaştırılan seriler, Granger nedensellik testine hazırlanırken öncelikle gecikme uzunluğunun analiz edilmesine ihtiyaç vardır. Uygun gecikme uzunluğu bulunduktan sonra Granger nedensellik analizi yapılabilir. Granger nedensellik testi modeli aşağıdaki şekildedir:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k1} \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k2} \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad 6$$

$$X_t = \chi_0 + \sum_{i=1}^{k3} \chi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k4} \delta_i Y_{t-i} + v_t \quad 7$$

Bu modelde k sayısı, gecikme uzunluğunu göstermektedir. Granger nedensellik testi, yukarıdaki iki denklemde yer alan bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyinde grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı test edilerek yapılmaktadır (Küçüksille ve Karaoğlan, 2016, 56).

(6) numaralı denklemdeki katsayılar belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, X'in Y'nin nedeni olduğu sonucuna ulaşılır.

(7) numaralı denklemdeki katsayılar belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, Y'in X'nin nedeni olduğu sonucuna ulaşılır (Granger, 1969).

4. AMPİRİK ANALİZ VE SONUÇLAR

ADF birim kök testi ve Granger nedensellik testi uygulanacak 2631 gözlemin, ortalaması, medyanı, en düşük ve en yüksek değerleri, standart sapması, skewness, kurtosis ve jarque-berra değerleri, 2631 gözlemin toplam değerini içeren istatistiksel sonuçları tablo 1'de gösterilmektedir.

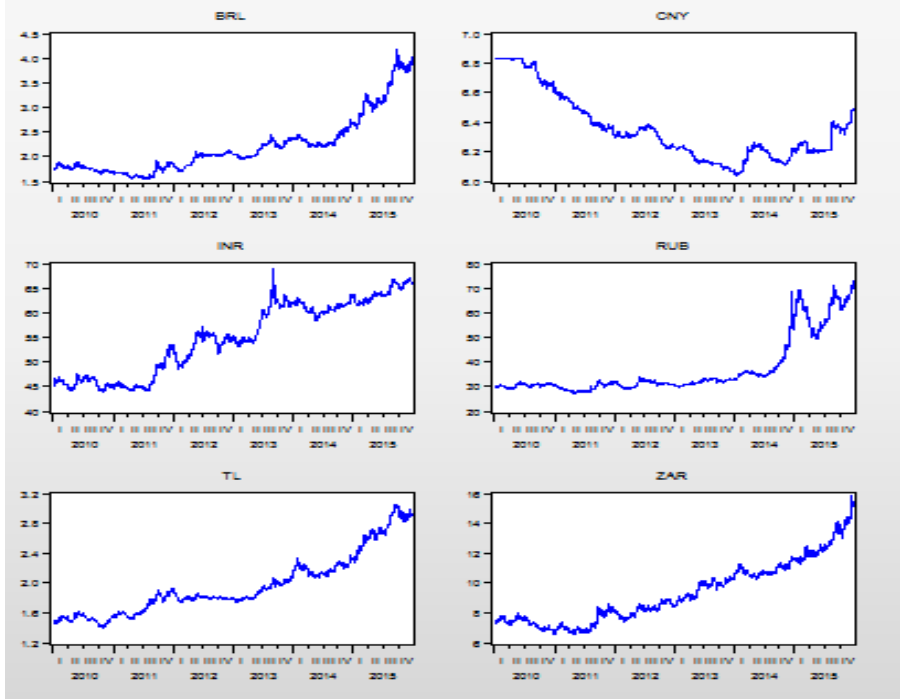
Tablo 1 Serilerin İstatistiksel Sonuçları

	BRL	CNY	INR	RUB	TL	ZAR
Mean	2.134926	6.747012	50.87726	33.55008	1.750075	8.702587
Median	2.031500	6.593200	48.20000	30.54150	1.597800	7.900000
Maximum	4.177500	8.069300	68.80000	82.36750	3.056900	16.86640
Minimum	1.537800	6.040200	39.05000	23.15310	1.150100	5.940800
Std. Dev.	0.519995	0.592895	8.039263	11.19169	0.447059	2.057114
Skewness	1.924328	0.901501	0.484624	2.181811	1.131738	1.247908
Kurtosis	6.827729	2.632681	1.932279	6.969677	3.726542	4.277528
Jarque-Bera	3229.955	371.1617	227.9619	3814.898	619.5115	861.7809
Sum	5616.991	17751.39	133858.1	88270.26	4604.448	22896.51
Sum Sq. Dev.	711.1383	924.5088	169976.2	329417.6	525.6358	11129.42
Observations	2631	2631	2631	2631	2631	2631

2631 adet gözlem sonucunda 2006:01-2016:12 tarihleri arasındaki Brezilya realinin (BRL) ortalama değeri 2.134926, Çin renbinmisinin (CNY) ortalama değeri 6.747012, Hindistan rupisinin (INR) ortalama değeri 50.87726, Rus rublesinin (RUB) ortalama değeri 33.55008, Türk lirasının (TL) ortalama değeri 1.750075 ve Güney Afrika randının (ZAR) ortalama değeri 8.702587 olmuştur.

Grafik 1, ADF birim kök öncesi para birimlerini grafiksel olarak göstermektedir.

Grafik 1: Serilerin Birim Kök Testi Öncesi Grafikselleştirilmesi

Çalışmada yer alan serilerin düzey değerleri ve birinci farkları Tablo 2’ de incelenmektedir.

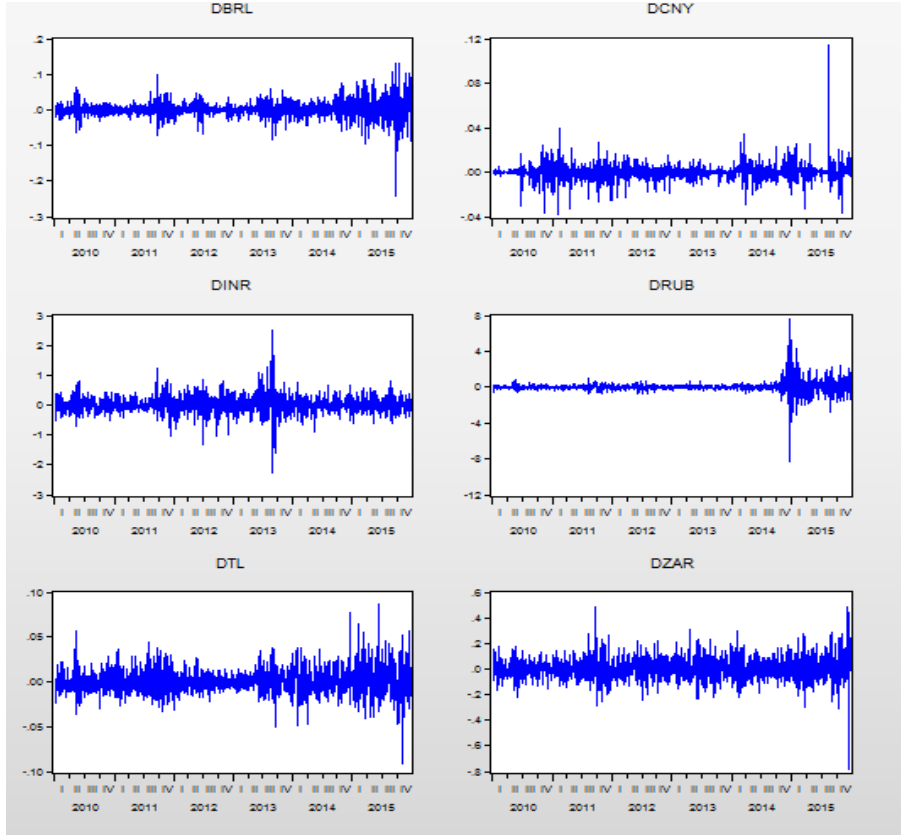
Tablo 2 Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzye		Değerleri		Birinci Fark		Değerleri	
	Sabit	Var	Mac Kin.	Sabit ve	Sabit	Fark	Sabit ve	Mac
	Trend	Yok	%5 Kritik	Trend	Var	Kin. %5	Trend	Kin. %5
BRL	1,815	-2,862	0,163	-3,412	-40,443	-2,862	-40,627	-3,412
CNY	4,145	-2,862	1,519	-3,412	-49,743	-2,862	-50,249	-3,412
INR	0,265	-2,862	-2,013	-3,412	-25,168	-2,862	-25,206	-3,412
RUB	2,305	-2,862	0,584	-3,412	-15,106	-2,862	-15,358	-3,412
TL	0,949	-2,862	-1,242	-3,412	-50,816	-2,862	-50,899	-3,412
ZAR	0,747	-2,862	-0,702	-3,412	-53,424	-2,862	-53,463	-3,412

Serilerin düzey değerleri hem sabit var trend yok hem de sabit var trend var ekonometrik incelemeleri yapılmıştır. Sonuçlar ADF t istatistiği değerleri %5 anlam seviyeli Mac Kinnon kritik değeri ile karşılaştırıldığında, serilerin düzey değerlerinin Mac Kinnon %5 kritik değeri olan -2.862 seviyesinden yüksek çıkmaktadır. Serilerin düzey değerlerinin Mac Kinnon % 5 kritik değerinin üzerinde olması birim kök içerdiğini göstermektedir. Granger nedensellik testine alt yapı oluşturulması amacıyla, serilerin hem sabit var trend yok, hem sabit var trend var ekonometrik incelemeleri ADF birim kök testi uygulanarak birinci farkları alınmıştır. Uygulama sonucunda hem sabit var trend yok hem de sabit var trend var ekonometrik sonuçları, serilerin birinci fark değerleri Mac Kinnon % 5 kritik değeri olan olan -2.862 seviyesinden düşük olmaktadır. Böylece birinci farkları alınmış seriler durağan hale gelmiştir.

Durağan hale getirilen serilerin grafikselleştirilmesi Grafik 2’de gösterilmektedir.

Grafik 2: Serilerin Birim Kök Testi Sonuçlarının Grafikselleştirilmesi

Düzye değerlerinde durağan olmayan seriler, Grafik 2’de görüldüğü üzere birinci farkları alındığında durağanlaşmaktadır. ADF birim kök testi uygulanması akabinde durağanlaşan serilerin ortalaması, varyansı ve iki dönem arasındaki kovaryansı zamana bağlı olarak değişmemektedir. Durağan hale getirilen seriler için aşağıdaki hipotez oluşturulmaktadır.

Hipotezler;

H_0 : TÜFE oranı değişimi, ÜFE oranlarının değişiminin nedeni değildir.

H_1 : TÜFE oranı değişimi, ÜFE oranlarının değişiminin nedenidir.

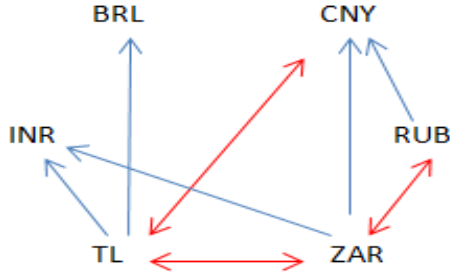
BRICS ve Türkiye ülkelerinin döviz kurlarına ait kur değişimleri arasında ilişkinin yönünü belirlemek için serilerin iķiřerli analizi yapılmış ve sonuçlar tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Chi-Square Değeri	Olasılık Değeri
TL → BRL	15,20602	0,03344
RUB → CNY	21,11386	0,03605
ZAR → CNY	16,36395	0,02199
TL → INR	15,19252	0,03360
ZAR → INR	15,47196	0,03040
CNY → TL	17,75210	0,01313
TL → ZAR	19,48810	0,00678
ZAR → TL	22,42021	0,00214
RUB → ZAR	14,19887	0,04775
ZAR → RUB	21,70250	0,00285

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, TL'den BRL'ye; RUB ve ZAR'dan CNY'ye; TL ve ZAR'dan INR'ye tek yönlü nedensellik, TL ile ZAR, RUB ile ZAR ve CNY ile TL arasında da çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varıldı. Nedenselliğin yönü şekil 4'de oklarla gösterilmektedir.

Şekil 4. BRICS ve Türkiye Döviz Kurları Nedensellik Analizi Sonucu

Şekil 4'de döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkisi oklar yardımıyla gösterilmektedir. Mavi oklar döviz kurları arasındaki tek yönlü, kırmızı oklar çift yönlü nedenselliği göstermektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

2001 yılında Goldman Sachs başekonomisti Jim O'Neill tarafından ortaya atılan ve 4 gelişmekte olan ülkeyi toplu olarak ifade eden BRIC kelimesi, Güney Afrika'nın da bu grup içinde değerlendirilmesi ile birlikte BRICS olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

BRICS ülkeleri, birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve çok sayıda çalışma yapılmasına neden olmuştur. Akademik çalışmaların geneli BRICS ülkeleri ve bu ülkelere eklenen diğer gelişmekte olan ülke döviz kurları ile hisse senetleri veya ekonomik göstergeler arasında nedensellik aranmasına yönelik olmuştur.

Çalışmada, BRICS ülkeleri ve Türkiye döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada yer alan serilerin düzey değerlerinin durağan olmaması nedeniyle, serilerin birinci farkları alınmış ve bütün seriler durağan hale getirilmiştir. ADF birim kök testi uygulanarak durağan hale getirilen seriler Granger nedensellik testine tabi tutulmuşlardır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, Türk lirasından Brezilya realine; Türk lirası, Rus rublesi ve Güney Afrika randından Çin rembinbisine; Türk lirası ve Güney Afrika randı döviz kurlarından Hindistan rupisine tek yönlü nedensellik, Türk lirası ile Güney Afrika randı ve Rus Rublesi ile Güney Afrika randı döviz kurları arasında da çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma sonucu Engin Küçükşisile ve Sadık Karaoğlu'nun 2002-2015 yıllarını kapsayan Türkiye, Güney Afrika, Brezilya, Hindistan ve Endonezya döviz kurları arasındaki nedenselliği incelediği çalışmasından farklı olarak Türk lirası ile Brezilya realı ve Brezilya realı ile Güney Afrika randı döviz kurları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. ve Yıldırım, S. (2015). Türkiye ile BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 39-66.
- Ayhan, D. (2014). BRICS-T Ülkelerine Yönelik Portföy Yatırımlarının Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 67-75.

- Arolat O. (17 Temmuz 2014). BRICS'e Ülkemizin T'sini Ekleyemedik Amma, *Dünya Gazetesi*. Erişim 06 Ocak 2017, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/bricse-ulkemizin-tsini-ekleyemedik-amma/20798>
- Bozoklu, Ş. ve Saydam, İ.M. (2010). BRIC Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Sermaye Piyasaları Entegrasyonunun Parametrik ve Parametrik Olmayan Eşbütünleşme Testleri ile Analizi. *Maliye Dergisi*, 159, 416-431.
- Caporale, G. M., Spagnolo, F. ve Spagnolo, N. (2016). Macro News and Exchange Rates in the BRICS. *Brunel University London Economics and Finance Working Paper Series*, 16(04), 1-8.
- Doğan, B., Eroğlu, Ö. ve Değer, O. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 405-425.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Erşin, F. (2014). Yükselen Ekonomiler Ve Kırılgan Beşli: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 1, 43-51.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 37(3), 424-438.
- Gülhan, Ü., Kaya A. ve Güngör B. (2012). Bileşik Öncü Göstergeler ve Borsa Endeksi İlişkisinin Uluslararası Boyutta İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül İİBF Dergisi*, 27(1), 1-27.
- Hacievliyagil, N. Ve Demir Y. (2016). Döviz Kurunun Temel Makro Ekonomik Değişkenlerle ilişkisi: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Karşılaştırması. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 53, 41-64.
- IMF (2016). *World Economic Outlook April 2016*, Erişim 01 Aralık 2016 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/pdf/text.pdf>
- IMF (2017). *World Economic Outlook April 2017*, Erişim 01 Kasım 2017 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx>
- Küçükşille, E. ve Karaoğlu S. (2016). Kırılgan Beşli Ülkelerin Amerikan Doları Bazında Parite Getirileri Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 46-61.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), 601-618.
- Newbold, P. ve Granger, C. W. (1974). Experience with Forecasting Univariate Time Series and the Combination of Forecasts. *Journal of the Royal Statistical Society*, 197(2), 131-165.
- O'Neill, J. (2001). Building Better Global Economic BRICS. *Goldman Sachs Global Economics Paper No: 66*. Kasım 2001. Erişim 02 Ocak 2017 http://pro790512df.pic10.websiteonline.cn/upload/building-better-pdf_geEM.pdf
- Sandalcılar, A. R. (2012). BRIC Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 161-179.
- Şenerdem, M. (19 Şubat 2011). T-BRIC'e niyet BRICS'e kısmet. *Milliyet Gazetesi*. Erişim 06 Ocak 2017, <http://www.milliyet.com.tr/t-bric-e-niyet-brics-e-kismet-ekonomi-1354541/>
- The World Bank (2017). Land Area (sq. km). Erişim 02 Kasım 2017, <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2>

Veli, Y. ve Şeref, B. (2015). Analysis of Symmetric and Asymmetric Nonlinear Causal Relationship Between Stock Prices and Exchange Rates for Selected Emerging Market Economies. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(2), 155-164.

Worldmeters (2017). World Populations, Erişim 01 Kasım 2017. <http://www.worldometers.info/world-population/>

SEKÜLER VE ÇOKKÜLTÜRLÜ AVRUPA'DA MÜSLÜMANLAR: BİRLİKTE YAŞAMAK MÜMKÜN MÜ?

MUSLIMS IN THE SECULAR AND MULTICULTURAL EUROPE: IS COEXISTENCE POSSIBLE?

Hasan Hüseyin AYGÜL¹

Öz

Avrupa'nun dini ve kültürel coğrafyası değişmektedir. Yerleşik hale gelmiş göçmen gruplar ile son yıllardaki mülteci ve sığınmacı hareketliliğine bağlı olarak meydana gelen demografik dönüşüm, bir takım kaygılar uyandırmıştır. Özellikle yüzyıllardır "öteki" olarak kodlanan İslam'ın varlığı yerleşik hale geldikçe ayrıca Müslüman "özne" ile seküler kamusal alanda karşılaşmalar artıka; bir takım çatışmalar, kırılmalar ve dönüşümler de meydana gelmektedir.

Avrupa kamuoyu İslam'ı fundamentalist bir din olarak görmekte, bu nedenle de sekülerlik, modernite ve demokrasiyle bağdaşmayacağını ileri sürmektedir. Kamusal alanda Hıristiyan kimliğini dikkate alan bir seküleritenin yanına İslam'ın da eklenebilmesi, çokkültürlülüğün ya da birlikte yaşamın imkânı üzerine süregelen çok çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Çalışmada, yükselen ırkçılık, yabancı düşmanlığı, islamofobi gibi bir takım örnek olaylar; işsizlik, suç oranları, gettolaşma gibi istatistiki veriler göz önüne alarak, birlikte yaşamın ya da çokkültürlü bir toplumsal modelin imkânı ya imkânsızlığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Müslümanlar, Avrupa, Göç, Çokkültürlülük.

Abstract

Religious and cultural geography of Europe has been changing. Demographic change that emerged as a result of the recent mobility of refugees and asylum seekers as well as the long settled migrant groups cause anxiety. Especially, as the existence of Islam, which has been coded as the "other" for hundreds of years, is established and as the encounters with the Muslim "subject" in the secular public space increase, there occur some conflicts, ruptures and transformations.

In European public opinion Islam is regarded as a fundamentalist religion and from this point of view, is allegedly not compatible with secularism, modernity or democracy. There are various discussions on the possibility of articulating Islam within a secularism that already embraces Christianity, as well as

¹ Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniv. Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü, hasanhuseyinaygul@akdeniz.edu.tr

of multiculturalism or coexistence. This study will discuss the possibility or impossibility of living together or a multicultural social model, taking into consideration some cases of rising racism, xenophobia, Islamophobia and statistical data with regard to ghettoization and the rates of unemployment and crime.

Keywords: Islam, Muslims, Europe, Migration, Multiculturalism

1. GİRİŞ

Avrupa'nın mevcut durumuna ve geleceğine ilişkin tartışmaların ve öngörülerin kilit noktasında, Avrupa'da yaşayan Müslümanların belirleyici olduğu görülmektedir. Göçmenlerin entegrasyonu, Afrika'dan ve Orta Doğu'dan gelen mültecilerin durumu ve Türkiye'nin üyelik süreci gibi birbiriyile ilişkili problemler, hem yüzyıllardır fiziki ve zihinsel bir mesafeye "öteki" olarak kodlanan bir dinin varlığını ve yerleşik hale geldiğini göstermekte hem de Avrupa ülkeleri arasındaki kırımların ve anlaşmazlıkların nedenlerini açıklamaktadır.

Sadece Avrupa'nın değil yeryüzünün tamamının kültürel coğrafyasında anlamlı değişiklikler yaşanmaktadır. Toplumlar giderek farklı kültürleri ve kimlikleri içine alan çokkültürlü bir duruma gelmekte, aynı zamanda daha geçirgen olmaktadır. Geçirgen olmaları, göçlere açık duruma gelmeleri demektir. Söz konusu göçmen gruplar "diyaspora" yaşamlarını, yabancı oldukları bir kültürün içinde yeniden kurgulamaktadır. Dolayısıyla "biz" ve "öteki"nin aynı mekânsal düzlemde karşılaşmaları çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Üstelik "Biz işleri burada böyle yürütüyoruz" yanıtı vermek anlamlı olmadığı gibi mesafelerin daralmasını da sağlamamaktadır. Çözülmesi gereken zorluk, toplumlarının temel siyasal ilkelerini koruyarak, yeni bir toplumsal düzeni inşa edebilmeleridir (Taylor, 2014, s. 82, 83).

Siyasal olarak tanınma, toplumsal olarak kabul görme, kültürel özelliklerini sergileyebilme, dini vecibelerini yerine getirebilme, ekonomik fırsatlardan eşit bir biçimde yararlanabilme gibi birlikte yaşama kültürünü/çokkültürlülüğü tesis edebilecek düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada "asimilasyon", "entegrasyon", "çokkültürlülük" ya da "leitkultur" politikalarının/tartışmalarının her birinin bir dereceye kadar başarılı olabildiği ancak bütün bir resme bakıldığında ayrışmaları, çatışmaları ve kırımları da derinleştirebildiği görülmektedir. Dolayısıyla "ötekini anlama üzerine kurulu senaryoların" gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu sadece göçmen gruplarla "eşit değer" temelinde buluşma, benzer haklara sahip olma ya da toplumsal refahı paylaşma anlamında değil, aynı zamanda paylaşılan mekân içinde "güven", "işbirliği", "dayanışma" esaslarını tesis edebilmek için de bir zorunluluktur. Ancak bunun nasıl yapılabileceği ya da yapılıp-yapılamayacağı ise oldukça belirsizdir.

Göçmen grupların mevcut toplumsal sisteme entegre olabilmelerinin "tanınma" politikalarından geçtiği görülmektedir. "Kişisel" ve "kamusal" düzeylerde kültürleri ve kimliklikleri "tanınmak" farklı anlamlara gelmektedir. Kişisel düzeydeki bir tanınma kültürlerin yalnızca varlıklarını sürdürmelerine izin verme, hatta bu noktada ortaya çıkacak taleplerden hareketle değerli olduklarını kabul etme durumuna dönüşmektedir. Kamusal düzeydeki bir tanınma ise aynı mekân içinde yaşamayı ve toplumsal refahı

paylaşmayı da kapsamaktadır (Taylor, 2014, s. 57, 83). Demokratik görüş açısından bir insanın etnik kimliğine bakılmaksızın eşit değerinde olduğu ve eşit fırsatlardan yararlanma hakkı olduğu kabul edilir. Dolayısıyla liberal demokratik bir kültürün amacı, etnik kimlikleri bastırmak değil, tam tersine demokratik ideallerini gerçekleştirebilmesi için çeşitli kültürel oluşumları desteklemektir. Bunun önemli bir kültürel dönüşüme de yol açacağı düşünülür (Rockefeller, 2014, s. 106, 107).

Avrupa özelinde konuyu ele alırsak karşımıza iki tür liberal devlet anlayışı çıkmaktadır. Birincisi mümkün olduğunca tarafsız bir devlet olarak kültürel ya da dinsel projelerin dışında kalarak, vatandaşlarının özgürlüğü, güvenliği ve refahı ile ilgilenen devlettir. İkincisi ise belirli bir ulusun, kültürün ya da dinin ya da sınırlı bir grup ulusun, kültürün ya da dinin varolmasını sağlamakla yükümlü bir devlettir (Walzer, 2014, s. 117). Avrupa Birliği içindeki çelişkiler de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Her iki devlet anlayışına da sahip üye ülkeler yerleşik hale gelmiş göçmen gruplar veya mülteci ve sığınmacı hareketliliği ile ilgili olarak Avrupa coğrafyasının bütününe kapsayacak politikalar üretmemektedir. Özellikle son yıllardaki mülteci krizine bakarak hem politika üretmeyen hem de liberal demokratik devletin gerekliliklerini yerine getiremeyen bir birlik yapısının mevcut olduğunu görebiliriz.

Öyle görünüyor ki çeşitliliğin bir zenginlik olduğuna dair söylemler, günümüzde popülaritesini kaybetmek üzeredir. İdeal liberal demokratik devlet anlayışından gerçekliğe doğru yaklaşıldığında “görmezden gelme”, “bastırma” ya da “izole etme” gibi toplumsal dengeyi sarsıcı, “ayrımcılık”, “ırkçılık”, “yabancı düşmanlığı” gibi birlikte yaşama kültürünü engelleyen durumlar gözlenmektedir. Örneğin Avrupa’daki “aşırı sağ partiler”, göçmen gruplar ve mülteciler üzerinden söylemler üretmekte ve oylarını her geçen gün artırmaktadır. Üstelik göçmen grupların “azınlık” konumunda olmaları, onları siyasi mekanizmanın dışında bırakmakta ve tanınma noktasında talep yaratmasını engellemektedir.

Meselenin, yasadışı/düzensiz göç süreciyle birlikte daha kırılgan ve karmaşık bir hale geldiğini de görebiliriz. Buna göre göç alan ülke açısından sorun, yasaya uygun giriş koşullarının sağlanıp sağlanmadığıdır. Kimlerin kabul edileceği, kabul edilenlerden ne isteneceği önemli sorular haline gelmektedir. En uygun göçmeni belirlemek ve ondan ülkenin siyasal kültürüne, anayasal ilkelerine, seküler kamusal alanına saygı göstermesi hatta içselleştirmesi beklenmektedir. Sadece bu da değil, mevcut yaşam tarzına uyum sağlama hatta köken kültürün buna göre uyarlanması istenmektedir. Görüldüğü üzere üç aşamadan oluşan bir süreçten söz edilmektedir: yasanın belirlediği ölçülerde göçmen kabulü; siyasal sosyalleşme ve toplumsal katılım ve kabul (Habermas, 2014, s. 153). Ancak mevcut göstergeler (ayrımcılık, gettolaşma, işsizlik vb.) ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar, sorunun kördüğüm olma noktasına geldiğini göstermektedir. Bu noktada Avrupa coğrafyasını kapsayacak “tanınma” ve “kabul” politikalarının oluşturulması ve birlik üyelerini bağlayıcı nitelikte olması önem arz etmektedir.

Farklı kültürleri ve kimlikleri içine alan, aynı zamanda seküler kamusal alanı koruyan, çokkültürlü bir toplumsal düzenin inşasının mümkün olup olmayacağına dair taban tabana zıt iki anlatı bulunmaktadır. Bunlardan ilki “öteki” kültürün ve kimliğin varlığının kabul edilmez olduğunu, İslam’ın sekülerlik, modernite ve demokrasiyle bağdaşmayacağını iddia ederken, diğer anlatı, farklılıkların Avrupa

kültürünü zenginleştireceğini, göçmen grupların dinamik yapısının Avrupa için önemli olduğunu iddia etmektedir. Çalışmada her iki anlatıdan da yola çıkarak, yükselen ırkçılık, yabancı düşmanlığı, islamofobi gibi bir takım örnek olaylar; işsizlik, suç oranları, gettolaşma gibi istatistiki veriler göz önüne alarak, birlikte yaşamanın/çokkültürlü bir toplumsal modelin imkânı ya imkânsızlığı tartışılacaktır.

2. “ÖTEKİ” DİNLE BİRLİKTE YAŞAMA SORUNU

Bilindiği üzere savaş sonrasında hızlı bir ekonomik büyüme gösteren Avrupa ülkeleri, işgücü ihtiyacını karşılayabilmek için istihdam programları hazırlamış (Caldwell, 2011, s. 13), akabinde yoğunlukla Müslüman coğrafyadan işgücü kabul etmiştir. Avrupa’daki Müslüman nüfusunun artışı “aile birleşimi” yoluyla devam etmiş, “misafir işçi” gözüyle bakılan kişiler “yerleşik” hale gelmiştir (AlSayyad, 2004, s. 14). Söz konusu göçmen Müslüman gruplardan bir kısmı “oturma izni”, bazıları ise “vatandaşlık” hakkı kazanmışlardır. Örneğin Cezayir, zaten Fransız coğrafyasının bir parçası gibi görüldüğünden, Fransa’ya göç eden kişilere vatandaşlık hakları verilmiştir. Benzer şekilde İngiliz Milletler Topluluğu’nda yaşamakta olan birçok millet de 1970’lere kadar vatandaşlık ve ikamet hakkı elde etmiştir. Sömürge ulusları olarak asimilasyona uygun oldukları düşünülmüştür. Hollandalılar da, Endonezyalı Müslüman sömürge askerlerine benzer haklar vermişlerdir (Lubeck, 2004, s. 123). “Almanya’daki Türk konuk işçiler de aileleriyle birlikte kalıcı oturma haklarına kavuşmuşlardır...” (Kymlicka, 1998, s. 46-47).

Avrupa’daki Müslüman nüfusunun önümüzdeki yıllarda da artacağı tahmin edilmektedir. 2010-2015 döneminde Avrupa’daki Müslüman kadınların doğurganlık oranı 2.1, Hıristiyan kadınların ise 1.6’dır. Benzer şekilde Avrupa’daki Müslümanların yaş ortalaması 32, Hıristiyanların yaş ortalaması ise 42’dir. (PEW, 2015, s. 147, 149). Ancak esas artışın yeni göçlere (%53) bağlı olacağı düşünülmektedir (PEW, 2015, s. 50). Orta Doğu ve Asya’daki Müslümanların uzun yıllardır kaotik bir ortamda yaşadığı, bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle, yoksulluk ve açlıkla mücadele ettiği, güvenlik mekanizmalarının sağlanamadığı birçok ülkede yaşamsal varlığını sürdürme gayreti içinde olduğu bilinmektedir. Pakistan, Afganistan, Irak ve şimdilerde ise Suriye, küresel ölçekteki bir krizin, “göçün”, çeşitli dönemlerdeki tarihsel uğraklarıdır. Benzer bir durum sürekli açlık, yoksulluk ve iç çatışmalar içinde olan Afrika için de geçerlidir. Müslüman ülkelerdeki siyasal ve ekonomik düzensizliklerden, çatışmalardan, savaşlardan kaynaklanan yasadışı/düzensiz göçün, Avrupa’nın demografik yapısını önemli ölçüde değiştireceği öngörülmektedir (Aygül, 2016, s. 219).

Avrupa’daki İslamiyet’in varlığı ve yükselişi, Batı için endişe verici bir duruma gelmiştir. Tarihsel önyargılar, medyanın İslam ve Müslümanlıkla ilgili imajları, Müslümanların kamusal alanda görünme talepleri gibi birçok faktöre bağlı olarak birlikte yaşama kültürünün/çokkültürlülüğün gelişmesine engel olan durumlar söz konusudur. Bu noktada fiziki ve zihinsel mesafelerin genişlemesine ve önyargıların derinleşmesine neden olan hususlar olarak şunlar belirtilebilir:

2.1. Terör ve İslamofobi

Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla Balkanlar'da, 11 Eylül sonrası Amerika'nın Irak işgali ile Ortadoğu'da yaşanan etnik ve mezhepsel çatışmalar, dini ve etnik aidiyetlerin zayıflayacağına dair bir öngörünün önemsiz hale gelmesine neden olmuştur. Bunun bir diğer sonucu da Batı için "öteki" olarak kurgulanan "komünizm" tehlikesinin yani "kızıl düşman"ın yerini, eski bir tanıdık olan "İslam" tehlikesinin yani "yeşil bir düşman"ın almasıdır (Canatan, 2013, s. 319; Akdemir, 2009, s. 3).

İslam coğrafyasının, Batı'nın siyasi, iktisadi ve kültürel hegemonyasına karşı göstermiş olduğu kitlesel tepkilerin yanı sıra emperyalist güçlerin bölgedeki etkinliğini sürdürürebilmek için silahlandırmış olduğu grupların varlığı, "İslam" kimliği altında kamufle edilmiş terör örgütlerinin doğmasına ve taraftar bulmasına neden olmuştur. İslam ülkelerinin yaşamış oldukları sosyal ve ekonomik krizler, gelir adaletsizlikleri, işsizlik, yolsuzluk, dışa bağımlılık, baskıcı rejimler gibi olumsuz birçok durum da buna eklenince "Siyasal İslam" dinamizm kazanmıştır. Bir yanda İslam ülkelerinde "Batı" karşıtlığı büyümeye devam ederken diğer yanda ise baskıcı rejimlerden, çatışmalardan, savaşlardan kaçan ve "Batıya sığınan" Müslüman mülteciler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Batı toplumları bu üç faktöre bağlı olarak-terör örgütleri, "Siyasal İslam", Müslüman göçü- İslam'ın varlığı ile ilgili olarak ciddi kaygılar yaşamaya başlamıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında, Batı toplumlarının İslam'a bakış açısında, radikal değişimler meydana gelmiştir. Yüzyıllardır "öteki" olarak kurgulanan Müslüman özneye karşı geliştirilen "önyargılar" gün yüzüne çıkmış ve perçinlenmiştir. Konsolosluk saldırıları, adam kaçırma ya da rehin alma gibi birçok şiddet eylemlerinin yanı sıra Hollandalı yönetmen Theo Van Gogh'un öldürülmesinden sonraki Müslüman karşıtlığı, 2004 Madrid, 2005 Londra, 2015 Charlie Hebdo Dergisi ve Paris saldırıları, 2016 Brüksel ve Nice saldırıları ile artmıştır. "İslamofobi" olarak kavramsallaştırılan, Müslümanlara ve İslam dinine karşı duyulan nefretin, düşmanlığın, ayrımcılığın ve dışlamanın (Yüksel, 2014) bir ifadesi olan gerçeklik, özellikle Müslüman göçmen nüfus üzerinde baskı, ayrımcılık ve şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Camilerin kundaklanması, Kuran-ı Kerim'in yakılması ve Hz. Muhammed'in karikatürize edilmesi gibi bir takım toplumsal şiddet olayları ve aşağılayıcı yaklaşımlar, farklılıklar üzerine kurulu söylemleri popülerleştirmiş, taraflar arasındaki zihinsel ve fiziksel mesafenin korunmasını sağlamıştır.

Bütün bu terör olayları, göçmen Müslümanların varlığını ve entegrasyon problemini tartışılır hale getirmiştir. Theo Van Gogh, Hollanda doğumlu Faslı bir genç tarafından öldürülmüştür. Londra bombalamalarını gerçekleştiren teröristlerin, İngiltere doğumlu Pakistan asıllı ve hiçbir suça karışmamış kişiler olduğu görülmektedir. Charlie Hebdo Dergisi'ne saldırıyı gerçekleştiren kardeşler ise Cezayir asıllı Fransız vatandaşıdır. Bu örnekler İslam'ın moderniteyle, sekülerlikle, demokrasiyle bağdaşmayan bir din olduğu şeklindeki söylemleri desteklemektedir.

Müslüman göçmenler açısından Batı'nın imajı ile Batı'nın sosyal gerçekleri arasında tezatlık bulunmaktadır. Buna göre demokrasi, eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramlar ile toplumsal refah, Müslüman göçmenler söz konusu olduğunda uzakta kalan realitelere dir. Örneğin Fransa'daki göçmen Müslüman gençlerin köktendinci gruplara sürüklenme nedenleri olarak, bunlardan bazılarının yaygın ırkçılık ve ekonomik dezavantajı nedenleriyle böyle bir yola girdiğini ancak diğerlerinin muhafazakâr

Ortadoğu ülkeleri ve İslami web siteleri tarafından manipülasyonların bir sonucu olarak terör örgütlerine katıldıkları tespit edilmiştir (Asad, 2006, s. 94). Bu durum bize, Müslüman göçmenler ile Avrupalılar arasındaki kırılmaların, çatışmaların ve ayrışmaların çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir.

Müslümanları potansiyel terörist olarak damgalanması, evrensel yaşam haklarının sınırlandırılması, kamusal alanın dışına itilmesi, buna karşın Müslüman göçmenlerin de hukuksal mücadeleler ya da siyasal talepler oluşturmak yerine şiddet eylemlerine başvurması gibi durumlar, birlikte yaşama kültürünün inşasını engellemektedir. Hiçbir gerekçenin “terör” gibi bir şiddet eylemini meşru bir zemine oturtamayacağı, benzer şekilde hiçbir gerekçenin de bir dini “terör” yanlısı olarak gösteremeyeceği aşikârdır. Buna karşın problemin sadece entegrasyonla da ilgili olmadığı, İslam’a ve Müslümanlara karşı geliştirilen önyargıların, söylemlerin ve bir takım imgelerin kurgusal bir gerçeklik üzerinden inşa edildiğini ve esas bölünmelerin, kırılmaların ve çatışmaların bu noktadan itibaren başladığını da göstermektedir.

2.2. Medya ve İmaj

Terör saldırılarını gerçekleştiren kişilerin etnik ve dini kimliklerine vurgu yapılması medya tarafından da körüklenen ve kurgulanan bir süreçtir. Her ne zaman Müslümanları konu alan bir haber verile, saç sakalına karışmış kişiler, secde etmiş kalabalıklar, İsrail ya da Amerikan bayrağı yakmak dışında hiçbir şey yapmayan topluluklar gösterilmektedir. Bütün bu durumlar “cihatçı İslam” stereotipini güçlendirmekte ve İslamofobinin giderek yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Delibaş, 2004, s. 16).

Bloul (2008, s. 20) İslam ve Müslümanlara yönelik olarak kurgulanan, dine ve inanlarına karşı geliştirilen nefret söylemlerinin “İslamofobi kurbanları”nı ortaya çıkardığını belirtmektedir. Örneğin ABD’nin Teksas eyaletinde yaşayan Ahmet Muhammed adlı 14 yaşındaki bir çocuk evde yaptığı saati öğretmenine göstermek için okula götürdüğünde “bomba taşıdığı” şüphesiyle gözaltına alınmıştır.

M. Sadullah Çebi (2015, s. 131-132), İsviçre’deki minare referandumu sürecindeki afişleri incelemiş ve “derin İslam korkusunun” Avrupa’da nasıl inşa edildiğini gözler önüne sermiştir. Afişlerde tesettüre büründürülmüş Müslüman kadın görüntüsü veya minarelerin balistik bir füzeyi anımsatacak şekilde çizilmesi söz konusudur. Çebi’ye göre afişlerde “*İslam’ın Müslüman kadınların benliğini/kimliğini ve hayat tarzını biçimlendirdiğine; İsviçre toplumunda egemen hayat tarzına meydan okuduğuna; saldırgan, savaşçı, istilacı, yayılmacı, cismani ve ruhani güç/iktidar, otorite ve egemenlik peşinde koşan ve İsviçre’nin kent/kanton kimliğini yok eden, tarihsel ve kültürel dokusu ve mirasını harap eden bir din olarak görüldüğüne; hem İsviçre’nin hem de bütün dünyanın İslamlaşma tehdidi altında olduğuna ilişkin ideolojik imalar ve ön kabuller bulunmaktadır.*”

Medyanın, İslam ve Müslümanlara yönelik olumsuz imgelemelerine bir diğer örnekte ise Mehmet Birekul (2009, s. 83) Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkilerine dair dış basında yer alan haberleri incelemiş ve şu sonuca ulaşmıştır: “...Türkiye’nin laik ve Müslüman kimliği ile Avrupa Birliği’ne yeni açılımlar getireceğine inananlar olsa da çoğunlukla nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olan bir ülke ile bütünleşmenin Avrupa Birliği kimliğine zarar vereceği düşüncesi sıklıkla dile getirilmektedir. Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğinde yeterli olgunlukta olmadığını ileri süren Avrupa basını, haberlerinde Türkiye

ile Avrupa'nın dini kimliklerindeki farklılığın birleşmenin önünde önemli bir engel olduğunu da ima etmektedir.”

Haber metinlerinde, kısa filmlerde, radyo veya televizyon programlarında, sosyal medyada ve internet sitelerinde İslam'a ve Müslümanlara karşı olumsuz, dışlayıcı ve provoke edici söylemler geliştirilmektedir. Bu noktada Avrupa kamuoyunda ses getirmiş iki kısa film örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan biri yapımcısı ve yönetmeni Theo van Gogh olan ve daha sonrasında ölümüne neden olan “Teslimiyet” (Submission, 2004) filmidir. Senaryosu Somali asıllı, Hollanda parlamenterliği de yapmış olan Ayaan Hirsi Ali tarafından yazılmıştır. 12 dakikalık bu kısa filmde evlilik dışı cinsel ilişki, zorla evlilik, kadına şiddet, ensest ilişki, cinsel istismar gibi konular işlenmiştir. Filmde transparan bir elbise giyen ancak yüzü peçeli Müslüman bir kadın namaz kılmakta ve vücudunda Kuran-ı Kerim'in kadınlar ile ilgili olan ayetleri bulunmaktadır. Müslüman kadının “kabullenilmiş çaresizliği” kırbaç sesleri eşliğinde verilirken İslam'ın kadına vermiş olduğu değer seyirciye aktarılmaya çalışılmıştır. Partij van de Vrijheid (Özgürlük Partisi) başkanı Geert Wilders tarafından hazırlatılan “Fitne” (Fitna, 2008) filmi de bu kapsamda ele alınabilir. 17 dakikalık bu kısa filmde, Hz. Muhammed başının üzerinde bir bombayla karikatüre edilmiş ve filmin sonunda o bomba patlamıştır. 11 Eylül saldırıları başta olmak üzere gerçekleştirilen diğer terör olayları, bazı radikal dini grupların söylemleri ve eylemleri bunun yanı sıra çocuk mücahitler, kadın sünneti, eşcinsellik ve Yahudiler gibi pek çok konu üzerinden İslam'a ve Müslümanlara karşı birçok olumsuz mesaj verilmiştir. Görüldüğü üzere “...İslam daha diri, saldırgan ve yıkıcı, şiddet ve terör yanlısı, sınır tanımaz, kontrol edilemez, sömürgeci ve yayılcı, dünyevi güç/iktidar peşinde koşan söylemsel bir kurgu olarak tasarlanmakta ve inşa edilmektedir. Özellikle medyanın ürettiği ve yaydığı bu söylemsel kurgularla İslam; tedbir alınması, engellenmesi ve mücadele edilmesi gereken yakın bir tehlike olarak gösterilmektedir”(Çebi, 2015, s. 130).

Örnekleri çoğaltabilmek mümkün ancak değişmeyen gerçeklik yüzyıllardır benzer temalar üzerinden kurgulanan İslam ve Müslümanlık görüntüleridir. Üstelik bu imgeler günümüzde medya aracılığıyla hızlı ve kolay bir şekilde geniş bir kitleye ulaşabilmektedir. Birlikte yaşama üzerine inşa edilecek bir toplumsal modelde “öteki” olanı anlamayı engelleyen bu türden kurgusal yapılar, gerçekliği de bulanıklaştırmakta, karşılaşmaları problemlile hale getirmekte ve bir takım kırılmaları ve çatışmaları da ortaya çıkarmaktadır.

2.3. Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

Avrupa'yı ele aldığımızda dini ve etnik aidiyet üzerinden politika üreten partilerin giderek oylarını yükselttiğini görüyoruz. Özellikle İslam dininin yerleşik hale gelmesi, Müslüman göçmenlerin görünürlüğü, mülteci krizi, ekonomik büyümenin yavaşlaması, güvenlik endişeleri gibi çeşitli faktörler, farklı kültürlerin varlığına dair karşı söylemleri güçlendirmiştir. Söz konusu durum Avrupa'da antisemitizmin yerini İslam fobisinin aldığı ayrıca Soğuk Savaş yıllarında “evil forces” (şeytani güçler) olarak ifade edilen komünizm tehlikesinin yerine de “radikal İslam'ın” geçmiş olduğunu göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. Başkanı Donald John Trump, başkanlık konuşmasında, “radikal İslam'ı” en önemli düşman olarak göstermiştir. Bununla da kalmayıp Müslüman ülkelere karşı vize

sınırlamasını öngören yasayı onaylamıştır. Öyle görünüyor ki ideolojik kurguların yapısal dönüşümü, söylemlerin dünyasına yansımakla kalmamakta, reel politikaların üretilmesini de beraberinde getirmektedir.

Kallis (2015, s. 11) Avrupa’da radikal sağın özellikle göçmen ve İslam karşıtı söylemleriyle gitgide “ana akım” olmaya başladığını ifade etmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında radikal sağın ideolojik kurgusunun asli temaları milliyetçilik, liberal değerler ve komünizm iken 1980’lerin sonlarında ve 1990’larda karşıtlıklar; mültecilere, azınlıklara ve Türkiye’nin AB üyeliğine doğru kaymıştır. Belçika’nın Flaman bölgesinde Filip Dewinter’in Flaman Bloğu, Fransa’da Jean-Marie Le Pen’in Milli Cephe’si ve Avusturya’dan Jörg Haider’in Avusturya Özgürlük Partisi yeni radikal sağ siyaset dalgasının ideolojik-siyasi öncülleri olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu partiler yeni radikal sağ popülizm söylemleriyle “faşist” geçmişlerini geride bıraktıkları hususunda kitlelerin bir kısmını ikna etmeyi başardılar. Bu durum benzer partilerin de -İtalya’da Kuzey Birliği, Almanya’da Cumhuriyetçiler, İsveç’te İsveçli Demokratlar gibi- oy oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ve özellikle 11 Eylül akabinde oluşan güvensizliklerle birlikte Avrupa ülkelerinde popülist hareketler ve radikal sağ partilerin sayısı ve etkinliği artmıştır. Bunlar arasında Hollanda’da Özgürlük Partisi, Danimarka’da Danimarka Halk Partisi, Fin Partisi, İngiltere’de Bağımsızlık Partisi, İngiliz Savunma Birliği, İspanya’da Katalonya Platformu, Macaristan’da Jobbik ve Yunanistan’da Altın Şafak partileri bulunmaktadır.

2014 yılında gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçimlerinde radikal sağın yükselişi dikkat çekmiştir. Bazı AB üyesi ülkelerdeki radikal sağ partiler seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Fransa’da Ulusal Cephe %18,7; Danimarka’da Danimarka Halk Partisi %11,8; İngiltere’de İngiliz Ulusal Partisi %11,4 oranlarında oylarını artırmıştır. Genel tabloya bakıldığında 2009 seçimlerine göre radikal sağ, parlamentoda 15 yeni sandalye kazanmıştır. Ayrıca Almanya’daki Milliyetçi Demokratik Parti ile Yunanistan’daki Altın Şafak Partisi ilk kez AP’ye milletvekili göndermeyi başarmıştır. Her iki partinin de Avrupa’da yabancı düşmanlığı ile bilinen partiler olduğu bilinmektedir (İKV, 2014). Almanya genel seçimlerinde (2017) Angela Merkel’in partisi olan Hıristiyan Demokrat Birlik’in (CDU) seçim kampanyasını Türkiye karşıtlığı üzerinden yürütmesi ya da Alternatif Parti’nin (AfD) %13’lük bir oy oranı ile meclisteki en büyük üçüncü parti konumuna gelmesi bu çerçevedeki diğer örneklerdir.

Avrupa’da “ana akım” siyasetin “ırkçılığa” ve “yabancı düşmanlığına” kayması, şiddetin gündelik hayata sirayet etmesini de kaçınılmaz kılmaktadır. Başörtüsü takan Müslüman kadınlara yönelik fiziksel ve sözlü tacizler, camilerin ve Müslümanlara ait işyerlerinin kundaklanması, İslami web sitelerine nefret söylemlerinin yazılması gibi bir takım şiddet eylemleri, Avrupa’nın hemen hemen her ülkesinde rutinleşen bir durum haline gelmektedir. Bunun en somut örneklerinden biri de ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi’yi kapsayacak şekilde ortaya çıkan Pegida (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes/Batı’nın İslamlaşmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar) hareketidir. İslam ve Müslümanlara karşı nefret söylemleri, göçmenler ve mültecilerden duyulan rahatsızlıklar, bu hareketin doğmasına ve taraftar bulmasına neden olmuştur (Alkan, 2015).

Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi'nin (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia/2006), "Muslims in The European Union-Discrimination and Islamophobia" adlı raporunda, Avrupa'daki Müslümanlara karşı kaydedilmiş ırkçı saldırılar ülkeler bazında verilmiştir: Buna göre Danimarka'da 2004 yılında 32 ırkçı/dini olaylar kaydedilirken, Ocak-Ekim 2005 döneminde 22 İslamofobi vakası tespit edilmiştir. Almanya'da Ocak-Ekim 2005 döneminde Müslüman göçmenlere yönelik olarak 13 şiddet eylemi kaydedilmiştir. Söz konusu eylemler Müslümanlara ait olan fast food işyerlerine ve camilere yönelik olarak gerçekleşmiştir. İspanya'da Ocak-Mayıs 2005 döneminde 30 İslamofobi vakası, ayrıca kişilere ve mülkiyete yönelik tehdit vakaları kaydedilmiştir. İrlanda'daki İslam Vakfı ise 2004 yılında 14 vaka bildirmiştir. İtalya'da ise Müslümanlara yönelik olarak şiddet içeren 16 vaka belirlenmiştir. Theo van Gogh'un öldürülmesinin ardından Hollanda'da 2-30 Kasım 2004 döneminde Müslümanlara karşı 106 şiddet eylemi kaydedilmiştir. Birleşik Krallık'ın önde gelen İslamofoby STK'sı olan FUAR, 2004-2005 döneminde ibadet yerleri de dâhil olmak üzere Müslüman mülklerine yönelik 50 şiddet olayını ve 100'den fazla sözlü tehdit vakasını tespit etmiştir. Söz konusu rakamların buz dağının görünen kısmı olduğu da bir gerçekliktir (EUMC, 2006, s. 17).

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın (European Union Agency for Fundamental Rights/FRA), "Trends and Developments (1997-2005) Combating Ethnic and Racial Discrimination and Promoting Equality in the European Union 2007" adlı raporuna göre 2000-2005 döneminde resmen bildirilen/kaydedilen ırkçı şiddet ve suç eğilimleri Avrupa'daki ırkçılığın yükselmekte olduğunu göstermektedir. 2000-2005 yılları arasında ırkçı saldırılar ve suçlar bakımından Danimarka'da %70.9, Fransa'da %34.3, İrlanda'da %21.2, Slovakya'da %43.1, Finlandiya'da %8.4 ve İngiltere'de %4.2 oranlarında artışlar meydana gelmiştir (FRA, 2007, s. 39).

Çeşitli ülkelerde gerçekleşen kamuoyu araştırmaları da Müslüman öznenin Avrupa'da istenmeyen bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Batı Avrupalıların %50'den fazlası Avrupa'da yaşayan Müslümanlara şüpheyle bakmaktadır (GfK Custom Research Survey, 2004). Türkiye'nin AB üyeliğini destekleme oranı %25'lere kadar düşmektedir (Standard Eurobarometer, 2005). Avrupalıların çoğunluğu "Müslümanların farklı kalmasını istemekte", "İslami aşırılıktan endişe ettiklerini" ifade etmektedirler (PEW Global Attitudes Survey 2005). Ayrıca Almanya'da 2004 sonlarında Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) tarafından yayınlanan iki ankette, katılımcılara İslam'ı ne ile ilişkilendirdikleri sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %93'ü İslam'ı "kadınların bastırılması", %83'ü ise "terör" ile ilişkilendirmiştir. Hollanda'da Theo van Gogh'un öldürülmesinden sonra yapılan anketlerde, görüşülenlerin %80'inden fazlasının İslamcı radikallerle mücadele için ek tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. Görüşülen kişilerin neredeyse yarısına göre, Faslı toplulukların Hollanda'ya entegrasyonu başarısız olmuştur. Bir diğer anket çalışmasında ise Theo van Gogh cinayetinin Müslüman göçmenler üzerindeki etkileri konusunda Faslıların görüşüne odaklanmıştır. Buna göre katılımcıların üçte biri şu anda Hollanda'da kendisini güvensiz hissettiğini belirtmiştir. Neredeyse dörtte biri tehdit altında olduğunu ve dörtte üçü ise böyle hissettiğini, ayrıca yerli Hollandalı vatandaşların %90 kadarının Müslümanlara karşı olumsuz bir tavır sergilediğini ifade etmişlerdir. İngiltere'de Nisan 2005'te York Üniversitesi

tarafından yapılan araştırmalar, bölge kasabalarında ve şehirlerde gençlerin %43'ünün İslamofobik hale geldiğini ortaya koymuştur (EUMC, 2006, s. 36-39).

Huntington'a göre yenedünya düzenindeki çatışmaların kaynağı öncelikle ideolojik veya ekonomik sebeplerden değil, kültürel alandan beslenecektir. Bunu "medeniyetler çatışması" olarak kavramsallaştıran Huntington, bu durumun küresel siyaseti hâkim kılacağını, medeniyetler arasındaki fay hatlarının geleceğin savaş hatları olacağını ifade etmektedir. Huntington'a göre "medeniyetler çatışması", çatışma evrimindeki -prensler, ulus-devletler, ideolojiler- son aşamadır (1993, s. 22-23). Söz konusu istatistiki veriler, medeniyetler arasındaki karşılaşmaların problemlili olduğuna dair söylemleri destekler niteliktedir. Üstelik karşılamaların ortaya çıkardığı çatışmalar, kırılmalar, ayrışmalar vb. Avrupa'nın mazisindeki istenmeyen bir durumu yani "ırkçılık" tartışmalarını yeniden gündeme getirmekte, şiddeti gündelik hayatın içine yerleştirmektedir. Müslüman göçmenler ve İslam karşıtlığı üzerinden söylemler üreten siyasal partilerin varlığı ve etkinliği artıkça, ötekini dışlayıcı, zora ve baskıya dayalı eylemlerin de artacağı öngörülebilir. Bu nedenle birlikte yaşamanın imkânı, "ötekini" anlama ve kabullenme üzerine birleştirici söylemlerin varlığına da bağlıdır.

2.4. Ayrımcılık ve Gettolaşma

Ötekini anlama ilişkisi üzerine yükselmeyen bir toplumsal düzenin sağlıklı bir görünüme sahip olması beklenemez. Hele ki kurumsal nitelikteki ayrımcılıklar, toplumsal hareketliliği sınırlayan şartlar varsa çatışmanın ortaya çıkması oldukça doğal bir sonuç olur. Bunun bir diğer sonucu da ayrımcılığın; izole yaşamlara, mekânsal ayrışmalara ve kültürel yalıtıma da dolaylı yoldan katkı sağlamasıdır.

Avrupa'da kurumsal nitelikteki ayrımcılıkların etnik/dini kökene göre gerçekteştiği görülmektedir. 11 Eylül olaylarından bu yana terörle mücadele sonucunda başta Araplar olmak üzere, sığınmacılar, mülteciler ve göçmenler; eğitim, istihdam, konut, sağlık ve diğer sosyal yardım alanlarında, kamuya açık alanların çoğunda ayrımcılığa açık hale gelmiştir. Mallara ve hizmetlere erişim, kamusal mekânlara giriş ve dolaşım özgürlüğü ayrımcılık hususundaki başlıca alanlardır. Avrupa Birliği Antlaşması, Topluluk Antlaşmaları, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi gibi üye devletlerin ortak uluslararası yükümlükleri olmasına karşın Müslümanlara karşı haksız tutum ve davranışlar olmakta ve inançlarından dolayı kişiler temel haklarından yararlanamamaktadırlar (EUMC, 2006, s. 14).

Müslümanların istihdam oranı çoğu Avrupa ülkesinde düşüktür. Örneğin, İngiltere'de (2004), Müslümanlar en yüksek erkek işsizlik (%13) ve en yüksek kadın işsizlik oranına (%18) sahiptir. Ayrıca 16-24 yaş aralığındaki Müslümanlarda en yüksek genel işsizlik görülmektedir. İrlanda'daki nüfus sayımı verilerine göre (2002) toplam nüfusun %53'ünün aksine Müslümanların %44'ünün iş sahibi olduğu, ayrıca %4'lük bir ulusal ortalamanın aksine Müslümanların %11'inin işsiz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. İstihdam hususundaki ayrımcılıktan Müslümanlar genel itibariyle etkileniyor gibi görünürken, Müslüman kadınlar hem cinsiyetleri hem de inançları sebebiyle "çifte" bir ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (EUMC, 2006, s. 12).

Etnik ve dini kökene dayalı eğitim istatistikleri olmadığı için, Müslüman öğrencilerin eğitim durumlarının değerlendirilmesi dolaylı olarak vatandaşlığa ya da köken ülkeye atıfta bulunarak yapılabilmektedir. 2000 ve 2003 OECD ve PISA çalışmalarının sonuçları ve göçmen öğrenci performansı ile ilgili 2006 OECD raporu, göçmen aile çocuklarının, diğer yerli öğrencilere göre okuryazarlık puanlarının çok daha düşük olduğunu göstermektedir. Özellikle Müslüman göçmen ailelerin eğitim düzeyinin ve sosyoekonomik statüsünün düşük olması, öğrenciler arasındaki mesafeyi daha da açmaktadır. Göçmen kökenli öğrencilerin genelde güçlü öğrenme eğilimlerinin olmasına rağmen, yerli ve yabancı öğrenciler arasındaki performans farkları, özellikle Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya ve Hollanda'da anlamlıdır. Din eğitimi hususu ise ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir: resmi laik din eğitimi; çapraz müfredat ile İslami öğretim; devlet okulu bağlamında veya dışında verilen ayrı İslami öğretim gibi. Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç ve Birleşik Krallık da dâhil olmak üzere bir dizi AB ülkesinde daha geniş bir müfredatta din eğitimi veren bağımsız Müslüman okullar da bulunmaktadır (EUMC, 2006, s. 12-13).

Ulusal düzeydeki konutlarla ilgili resmi ve araştırmaya dayalı veriler nadiren belirli dini grupları hedef almaktadır. Ancak yine de ortak temalar bulmak mümkündür. Ağırlıklı olarak Müslüman ülkelerden gelen göçmenler evsizlik gibi bir durumun içindedirler ya da kalitesiz konutlarda ve daha yoksul mahallelerde yaşamaktadırlar. Üstelik söz konusu mekânlardaki (mahalle ve konut) içme suyu ve kanalizasyon problemleri, ayrıca aşırı kalabalık hanelerde ikamet etme durumu da eklenince çatışmalar, kırımlar ve ayrışmalar da derinleşebilmektedir (EUMC, 2006, s. 13). Özel konut piyasasının tetiklediği bu süreç izole yaşamları ortaya çıkarmakta, suçları üreten mekanları kapalı hale getirmekte ve sonuç itibarıyla de entegrasyon sürecini başarısız kılmaktadır.

Mekânda süreklilik gösteren yoksulluklar ve yoksunluklar, farklı kimliklere sahip olan bireyleri mevcut toplumsal düzenden kopmasına neden olmaktadır. “Paralel toplum” tartışmaları da bu noktada ortaya çıkmaktadır. “Göçmenlerin mekânsal olarak orantısız dağılımı”, “mahalleyi beyaz tutmak”, “toplumsal yalıtılma”, “segregasyon”, “gettolaşma”, “yoğunlaşma” (Canatan, 2011, s. 9) gibi farklı isimlendirmeler altında tartışılan söz konusu durum azınlık veya göçmen grupların hâkim toplumdan mekânsal, yapısal ve kültürel olarak ayrı olma durumunu ifade etmektedir.

“Etnik kümelenme” göçmenler arasındaki sosyal birlikteliği yükseltmektedir. Ancak bu durum aynı zamanda göçmen nüfusu mevcut ev sahibi topluma karşı yabancılaştırmakta, güvensizliği ve önyargıları derinleştirmektedir. Almanya, Fransa, Hollanda, İsviçre gibi ülkelerde Müslüman göçmenler yalıtılmış ve parçalanmış yaşamlara sahiptirler. Bu problem göçmen Müslümanlar arasındaki etnik, dinsel ve dilsel bölünmeleri de artırmaktadır. Çünkü etkileşim milli, bölgesel, dinsel ve dilsel bir çizgi üzerinden ilerlemektedir (Momin, 2012, s. 68-69). Diğer bir deyişle gettolaşma, “kültürel milliyetçilikleri” görünür kılmaktadır. Çünkü kültür ve din arasındaki bağlantının kopması, özellikle iki veya üç kuşak sonrası için “kültürsüzleşme” veya “kültürel asimilasyon” sürecini başlatmaktadır. Yaşam tarzının, dil yapısının, hatta dünya görüşünün de kısmi veya büyük ölçüde değiştiğini görebiliriz. Bunun bir diğer sonucu ise kendi kültürel ortamından uzak olan bireylerin kimliklerini korumak için kendi kabuklarına çekilmeleri ve bu durumun da köktendinciliği ortaya çıkarmasıdır. Azınlık durumunda kendi dini ve kültürel

kimliğini koruma amacıyla olan birey, tek başına kalmanın yetersizliğine kapılmaktan ziyade dini cemaatlerin koruma ve kollamasına ihtiyaç duyabilmektedir. Bu noktaya kadar söylediklerimizi bir araya getirdiğimizde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Kurumsal düzeydeki ayrımcılık, göçmenlerin kimliklerini, kültürlerini ve dinlerini muhafaza etme isteğiyle birleşince mekânda yoğunlaşmayı ve yalıtılmayı ortaya çıkarmakta, buna istinaden gettolaşma özellikle genç Müslümanları suça sürüklemekte ve radikal dini grupların bir üyesi haline getirebilmektedir. Ancak bu noktada altının çizilmesi gereken husus yoksullukların göçmen Müslümanları suça itmesi değildir. Daha ziyade “kırık cam teorisinde” olduğu gibi çevre koşullarının üretmiş olduğu düzensizlikten, çarpıklıktan, güvensizlikten dolayı ortaya çıkan olumsuzluklardır.

Günümüzde asimile, entegrasyon, çokkültürlülük modelleri derken göçmenleri vatandaşlıktan çıkarma ya da mültecileri sınır dışı etme tartışmaları yapılmaktadır. Oysa Avrupa’nın göçmen politikası, 1970’lerde başlamıştır ve iki model söz konusudur: Birincisi Kuzey Avrupa’da egemen olan “çokkültürlülük” modeli, ikincisi ise “asimilasyon” olarak adlandırılan ve Fransa’nın çoğu siyasi aktörü tarafından savunulan modeldir (Roy, 2006, s. 127-128) “Sosyo-ekonomik nitelikli yapısal uyum fikrinden sosyo-kültürel nitelikli uyum fikrine doğru” (Canatan, 2011, s. 10) bir dönüşüm söz konusudur. Ancak çokkültürlülük modelinin iflas etmesinin nedeni üye ülkelerin toplumsal farklılıkları tanımlamayı reddetmesi ve bu farklılıklara sahip topluluklara verilecek hakları vermemesinden kaynaklanmaktadır. Durum yerleşik misafir işçiler, göçmenler, mülteciler temelinde ele alındığında kördüğüm olma noktasına gelmiştir. Avrupa ülkeleri özelinde ortak bir zeminin bulunmaması çoğunlukla birbirinden kopuk ve zayıf azınlık politikalarını ortaya çıkarmaktadır (Ongur, 2011, s. 78). Kısacası Avrupa genelini kapsayacak kişisel ve kamusal düzeyde “tanınma” ve “kabul” söz konusu olmadıkça, ayrımcılığın önüne geçilemeyeceği ve dolayısıyla birlikte yaşama üzerine bir toplumsal modelin de inşa edilemeyeceği öngörülebilir.

2.5. Kamusal Alanda Görünme

“Biz” ve “öteki” kurgusu karşılıklıdır. Diğer bir deyişle her iki kültürün, kimliğin ve dinin bir diğerine bakışı birbirini tamamlayacak bir karşıtlık üzerine inşa edilmiştir. Mesafeler söz konusu karşıtlıkların süregelmesine, karşılaşmalar ise kırılmaların ve çatışmaların yaşanmasına neden olur. Avrupa’daki göçmen Müslümanların tecrübe ettikleri gerçeklikler, işte böyle bir durumun, yani yüzyıllardır hem fiziki hem de zihinsel bir mesafe içinde oldukları karşıt bir kültürün içinde, şimdi yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

Söz konusu karşılaşmalar “mahrem” olan “özel alan”da değil, Avrupa’nın seküler olarak kurguladığı “kamusal alan”da olmaktadır. İnancın özel bir mesele olduğu ve bu nedenle, kamu yaşamında -özellikle devlet ve eğitim sisteminde- yasaklanması gerekliliği Avrupa’da yaygındır. Oysa dünyanın birçok bölgesinden gelen ve farklı inançları olan kişiler Avrupa’nın bu anlayışına meydan okumaktadırlar (Davie, 2006, s. 287). Tartışmaların ve anlaşmazlıkların önemli bir kısmı Müslümanların kamusal alana girmeleri veya inançlarının emrettiği ölçülerde girmeyi istemelerinden kaynaklanmaktadır. “Türban” meselesi bu durumun tipik bir göstergesidir. “Türban” ile ilgili tartışmalarda Fransa’nın ilk akla gelen

ülke olması şüphesiz “laiklik” ilkesinin de anayurdu olmasından kaynaklanmaktadır. Yakın bir tarihte Stasi Raporu (2003), sekülerizmin, dini kamusal alanda engellemesiyle, kişilerin vicdani hürriyetlerinin sınırlandırılmadığını belirtmiş, akabinde 2004 yılında “göze çarpan dini işaretler”in görüntülenmesinin yasaklanmasını içeren madde oybirliği ile kanunlaştırılmıştır. Fransız entelektüeller ve politikacılar Cumhuriyetin laik karakterinin, İslam ve başörtüsü tarafından tehdit altında olduğuna inandıkları için çıkarılan kanunu olumlu karşılamışlardır (Asad, 2006, s. 94-97).

Müslüman kimliğinde başörtüsü takmak inancın bir gereği olduğu kadar Müslüman göçmenler arasında sosyal ve dini hayatın bir sembolü haline de gelmiştir. Bu gerçeklik inancı ve kimliği koruma ve taşıma noktasında, Müslümanlar için sembolik olarak anlamı büyük olan bir nesnede yani “türban”da toplanmıştır. Diğer bir deyişle hem kadının bedeni üzerinden hem de dini bir gereklilik üzerinden Batı sekülerliğine bir meydan okuma söz konusudur. Oysa “Avrupa için kamusal alan liberal demokrasinin garantisidir” (Asad, 2006, s. 94, 99). Dolayısıyla çözüm imkânsız gibi durmaktadır.

Üstelik yasakların kapsamı da içeriği de gün geçtikçe artmakta ve çeşitlenmektedir. Bunlardan biri de erkek çocukların sünneti konusudur. Köln Eyalet Mahkemesi’nin 2013 yılında aldığı bir kararla (sünneti “adam yaralama” suçu kapsamında alması) tartışmalı bir hale gelen söz konusu dini ritüel, daha sonrasında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’ne kanun tasarısı olarak sunulmuş ve erkek çocukların 14 yaşından önce ve kendi rızası olmadan sünnet edilmemesi kabul edilmiştir. Almanya İçişleri Bakanı Thomas de Maiziere’nin Ramazan ve Kurban bayramlarının Müslümanlar için tatil yapılması yönündeki teklifi iktidar partisi Hıristiyan Demokratlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İsviçre’deki referandum sonrasında minarelerin veya İspanya’nın bazı kentlerinde peçe takmanın ve çarşaf giymenin yasaklanması gibi daha pek çok kamusal alanda Müslüman kimliğini gösterme ya da varolma üzerine sınırlandırmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İslami yöntemlere uygun hayvan kesimi, Cuma namazları, namaz kılma, helal gıda, dini bayramlar gibi Avrupa’daki Müslümanların birçok gündelik problemleri vardır. Müslüman göçmenler söz konusu problemlerini aşma noktasında “yeni toplumsal hareketler” gibi talep oluşturabilme ve bunu kamuoyuna duyurabilme noktasından hareket edebilmektedir. Benzer şekilde Müslüman göçmenlerin, etnik ve dini organizasyonlar aracılığıyla kimliği inşa etme, güçlü kılma ve gösterme çabalarının olduğu da görülmektedir. Camii yaptırma, dil kursları, dini sohbetler gibi etkinlikler gerçekten de Batı kültürü içinde birbirleriyle iletişimde ve etkileşimde olan insanları ve dünyaları ortaya çıkarmaktadır.

Üye devletler, “kişilerin din ve vicdan özgürlüğünün korunması” yönündeki laiklik ilkesini anayasal olarak güvence altına almıştır; ancak devlet ile din arasındaki hukuki ilişki ülkeler arasında önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Birçok üye ülkede dini sembollerin kullanımından, camilerin işleyişine, dini uygulamalara, vaazlara, helal kesime varıncaya kadar yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bununla birlikte çoğu ülke hala dini uygulamalar çerçevesinde hukuki bir çerçeveye sahip değildir. Örneğin imamların tanınması ve eğitimi, okullarda dini eğitim kurslarının sağlanması ve izlenmesi, kamusal mali destek almaya uygun Müslüman organizasyonlarının tanınması gibi noktalarda hukuki düzenlemeler bulunmamaktadır. Bu durum Müslümanların kamusal alandaki haklarını güvence altına alma ve talep yaratma noktasındaki “temsil” problemini ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle resmi

anlamda bir dinin tanımlanması bir yana Müslümanların hak ve imtiyazlarının savunulması noktasında temsil edilme problemi de bulunmaktadır (EUMC, 2006, s. 30).

Entegrasyon söylemi Avrupa ülkeleri ile Müslüman göçmenler arasındaki değişen ilişkinin doğasını anlamak amacıyla değildir. Söz konusu politikalar Avrupa'nın yerleşik kültürüne uyum sağlanması noktasında önceden belirlenmiş bir çerçeve programıdır. Dolayısıyla kamusal alana çıkan Müslümanların söz konusu entegre sürecinde kendi kimliklerini ve yaşayış tarzlarını dikkate almak istemeyen bir toplumsal ve siyasal örgütlenme sistemi, arzu edilen değişimi ortaya çıkaramamaktadır. Üstelik Avrupa toplumlarındaki görece istikrarsızlık dönemlerinde göçmen grupların bunu daha derinden hissetmesi, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, İslamofobi gibi durumlar göçmen grupların radikalleşmesine, çeşitli “protest toplumsal hareketler” içinde yer almasına neden olmaktadır.

Konunun bir başka boyutu ise Avrupa'nın seküler kamusal alanı ile İslami yaşam tarzı arasındaki çelişkili durumun varlığına dair süregelen tartışmalardır. Hiç şüphesiz “türban”, “çarşaf”, “peçe” gibi dini göstergeler söz konusu çelişkili durumun en tipik örnekleridir. Bunun yanı sıra kadın sünneti, çokeşlilik, görücü usulü evlilik, cinsel ayrımcılık gibi konuların liberal demokrasiler için kabul edilemez gerçeklikler olduğu belirtilmektedir. Bu örnekler İslami öğretisi ve hareketlerin demokratik siyasete karşı bir tehdit oluşturduğu yönündeki söylemleri güçlendirmekte (Gorski ve Altınordu, 2008, s. 69, 70) aynı zamanda “Müslüman göçmenlerin değer ve normları, Batı dünyasının değer ve normlarıyla bağdaşmamaktadır ve bu nedenle Batı toplumlarına entegre olmaları zor, hatta imkânsızdır” (Canatan, 2013, s. 320) şeklinde bir algıyı da toplumsal yaşamın merkezine yerleştirmektedir. Öyle görünüyor ki mevzu bahis kamusal alanda dinin varlığı olunca, Avrupalı ülkelerin liberal demokrasilerinden taviz verdiğini ancak seküler kamusal alanın gerekliliklerinden taviz vermediği görülmektedir. Diğer bir deyişle liberal demokrasiler farklılıkların bir arada yaşamasına imkân tanıyan seküler kamusal alana sahip değildir.

3. “ÖTEKİ” DİNLE BİRLİKTE YAŞAMANIN İMKÂNI

Yukarıda yer alan faktörler, “Müslüman aktörün” Avrupa toplumlarında istenmeyen bir “özne” olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada “öteki” bir kimlik, kültür, din ile birlikte yaşamanın imkânı üzerine düşünmek ve bunun nedenlerini ortaya koymak da anlamlı olacaktır. Mevcut göstergeler Avrupa'daki İslam'ın yerleşik hale geldiğini göstermektedir. Sınırları kapatmak, polisiye önlemleri artırmak, ayrımcılığı rutinleştirmek ve ırkçılık üzerinden politika üretmek mevcut sorunları çözmede yetersiz kalmakta, ayrıca ülkelerin ortak bir zeminde buluşmasını engellemektedir. Dolayısıyla Avrupa ülkelerinin kendi dini farklılıklarının, politik etkilerini ve boyutlarını kavramada, “dini çoğulcu” durumu göz ardı etmesi ciddi bir yanılgı gibi durmaktadır (Jakelic, 2006, s. 139).

“Mekânın sahibi” ile “misafiri” arasındaki fiziksel ve zihinsel mesafeler, karşılaşmaları problemlili hale getirmektedir ancak aynı zamanda Avrupa kültürel dünyasını renklendirmekte, işgücü ihtiyacını karşılamakta, toplumsal dinamizmin başlıca etkenlerinden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu başlık altında birlikte yaşamanın/çokkültürlüğün imkânı üzerine şunlar belirtilebilir:

3.1. Müslüman İşgücü

Müslümanların emek göçünün Avrupa'daki varlığı yarım asrı geçmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında işgücü talebini karşılayabilmek amacıyla özellikle Müslüman ülkelerden talep edilen göçmenlerin önemli bir kısmı zamanla “misafir işçi” statüsünden “kalıcı yerleşik oturmaçılara” dönüşmüştür. Batı Avrupa ülkeleri “ucuz” ancak “vasıfsız” Müslüman emeği ile birlikte modern Avrupa'nın inşa edilmesini sağlamıştır. Göçmenlerin girdikleri işlerin birçoğunun Avrupalının istemediği işler olduğu da görülmektedir. Diğer yandan göçün ekonomik sonuçlarını dikkate alarak, sürecin kazandırdıklarından çok kaybettirdiklerine vurgu yapan düşünceler de bulunmaktadır. Buna göre göçün maliyeti hesaplanırken eğitim, sağlık, konut ihtiyaçlarından suç ve kamu düzenine, toplumsal ve kültürel ilişkilere kadar birçok unsurun dikkate alınması gerekir. Örneğin Hollanda'da göçmenlerin %40'ı devlet yardımı almaktadır. Refah sistemine katkılarının, aldıklarından az olduğu iddia edilmektedir. Üstelik göçmenlerin istihdam oranı gün geçtikçe düşmektedir (Caldwell, 2011, s. 52, 55, 63, 64).

Müslümanların Avrupa'daki varlığına dair karşıt söylemlerin, Avrupa ülkelerinin ekonomik göstergeleriyle de ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin AB-28 ülkelerinin 2008 yılından itibaren bir önceki yıla göre ekonomik büyüme oranları şu şekildedir: 2008'de %0.4, 2009'da %-4.4, 2010'da %2.1, 2011'de %1.7, 2012'de %-0.5, 2013'de %0.2, 2014'de %1.6, 2015'de %2.2'dir (EUROSTAT, 2016). AB-28 ülkelerindeki işsizlik oranları ise şu şekildedir: 2008'de %6.96, 2009'da %8.87, 2010'da %9.52, 2011'de %9.60, 2012'de %10.42, 2013'de %10.81, 2014'de %10.21 ve 2015'de %9.36'dır (OECD, 2016). 2008-2012 yılları arasındaki “Küresel Ekonomik Kriz” daralan ekonomileri ve artan işsizliği ortaya çıkarınca, göçmen Müslümanların Batı'daki durumu sorgulanmaya başlamıştır. Ancak bilinen bir diğer gerçek Avrupa'nın göçmen işgücüne günümüz şartlarında da ihtiyaç duymasıdır.

O dönemin koşullarında “vasıfsız işgücüne” duyulan ihtiyaç, 1980'lerde yaşanan neo-liberal ekonomik reformlarla birlikte yerini yetenekli, esnek ve hareketli işçilere bırakmıştır. Avrupa Birliği'nin başlatmış olduğu “Mavi Kart” uygulaması bunun tipik bir göstergesidir. Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso Strazburg'daki “Avrupa Mavi Kart” için 23 Ekim 2007'de düzenlenen basın toplantısında göçün tehdit olmadığını, günümüz dünyasının zenginleştirici ve kaçınılmaz bir fenomeni olduğunu belirtmiştir. İstatistikleri dikkate aldığımızda “vasıfsız işçilerin” %85 AB'ye ve %5'i ise ABD'ye giderken, “vasıflı işçilerin” %55'i ABD'ye ve sadece %5'i AB'ye gitmektedir. Ona göre AB, bu durumu yeni araçlar geliştirerek tersine çevirmek zorundadır. Çünkü AB ekonomik kalkınmasındaki rekabet edebilirliği ve yaşlanan nüfustan kaynaklanan demografik sorunların çözümü göçmenlere bağlıdır (Riemsdijk, 2012, s. 344, 346). Hıristiyan Demokratik partili Rita Süßmuth 2001 yılında, bağımsız bir göç komisyonunun araştırmasına dayanarak, Almanya'nın yaş dengesini koruyabilmesi için yıllık 500 bin göçmene ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Almanya İçişleri Bakanı iken, Wolfgang Schäuble ilerleyen yıllarda Almanya'nın 700 bin göçmene ihtiyaç duyacağını iddia etmiştir. Buna istinaden sosyolog Gunnar Heinsohn “700.000 üstün vasıflı göçmene ihtiyacımız var. İhtiyacımız olan ABD'ye veya Kanada'ya giderken ihtiyacımız olmayanları alıyoruz” demiştir (Caldwell, 2011, s. 35, 68). Türkiye ve Avrupa

Birliği arasında imzalanan ‘‘Geri Kabul Anlaşması’’ da bu kapsamda hem dzensiz/yasadışı gc nleme hem de nitelikli işgücünün sınırlar dhilde tutulmasını öngörmektedir.

Konunun diğer bir boyutu ise Avrupa’daki Müslümanların varolan potansiyelleri ile birlikte, Avrupa ekonomik ve kültürel dünyasını zenginleştirmesidir. Sanatısından sporcusuna, bilim insanından siyasetisine kadar hemen hemen her alanda göçmen Müslümanların varlığından söz edebiliriz. Örneğin 2016 seçimlerinde Londra’nın yeni belediye başkanı Pakistan asıllı Sadiq Khan olmuştur. 2009 seçimlerinde belediye başkanlığına getirilen Fas kökenli Ahmed Aboutaleb de bir diğer örnektir. 2016 Avrupa Futbol Őampiyonasında 60 kadar Müslüman futbolcu bulunmuştur. Üstelik bu futbolcular sadece Arnavutluk, Türkiye gibi Müslüman ülkelerin formlarını değil Fransa, Almanya, İsviçre, Belçika gibi ülkelerin formalarını da giymişlerdir. rnekleri oğaltabilmek mümkündür ve bu noktada bütün bir resme bakarak Müslüman göçmenlerin Avrupa işgücü piyasasının önemli bir aktörü olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

3.2. Yaşlanan Avrupa Gerçekliği

Avrupa’nın demografik yapısı ile ilgili olarak şunlar ifade edilmektedir: Avrupa’nın nüfusu giderek yaşlanmakta, yalnız yaşama eğilimi yükselmekte, boşanma oranları artmakta, üstelik kadın doğurganlık oranı azalmaktadır. Dolayısıyla Avrupa lkelerinin, demografik dengenin korunabilmesi için de göçmenlere ihtiyaı vardır.

AB lkelerinde doğum oranlarının düşmesi ve yaşam beklentilerinin yükselmesi neticesinde nüfusun giderek yaşlanmakta olduğu görülmektedir. Doğal olarak çalışma yaşındaki nüfusun oranı da azalmaktadır. Yaşlanan nüfus ile ilgili gereken sosyal harcamaların, çalışanlar üzerinde baskı yaratacağı öngörülmektedir. 2015 itibariyle AB-28’in nüfusu 508.5 milyon olarak tahmin edilmektedir. 0-14 yaş arası %15.6; 15-64 yaş arası %65.6; 65 yaş ve üzeri ise %18.9 paya sahiptir. Buna göre 65 yaş ve üzeri nüfusun geçen yıla göre %0.4; 10 yıl öncesine göre %2.3 oranında artmış olduğu görülmektedir. Yaşlanan ülkelerin başında İtalya (%21.7), Almanya (%21.0) ve Yunanistan (%20.9) gelmektedir. AB-28’in ortalama yaşı ise 42.4’tür. Çalışma ağındaki nüfusa kıyasla yaşlı nüfusun görelisi büyüklüğü nedeniyle ‘‘yaşlılık bağımlılık oranı’’ da yükselmektedir. Buna göre 65 yaş ve üzeri her bir kişi için yaklaşık olarak dört kişinin çalışması gerekmektedir. Avrupa nüfusunun yaşlanması uzun vadeli bir eğilimdir. Nüfus projeksiyonları AB-28’in 2050 nüfusunun en yükseğe (525.5 milyona) ulaştıktan sonra 2080 yılına kadar yavaş yavaş 520 milyona gerileyeceğini öngörmektedir. 65 yaş ve üzeri nüfusun 2080 yılındaki nüfus içindeki payı da %28.7’e yükselecektir (EUROSTAT, 2016).

Göçmen Müslümanların varlığı ile mülteci ve sığınmacı hareketliliğine bağlı olarak Avrupa lkelerinin demografik yapısının önemli lde değişeceği de öngörülmektedir. Öyle ki 2050 yılında Avrupa’da Müslüman nüfusunun % 10’u bulacağı tahmin edilmektedir. Avrupa’daki Müslümanlar, diğer dini gruplara göre, daha yüksek doğurganlık oranına sahiptir. Avrupa’daki Müslümanların toplam doğurganlık hızı 2010-2015 döneminde kadın başına 2,1 ocuk iken, diğer dini grupların doğurganlık oranı Yahudilerde 1.8, Hıristiyanlarda 1.6, Hindular 1.5 ve inansızlarda 1.4’tür. Genel orana bakıldığında, Avrupa’da 1.6 gibi düşük bir doğurganlık hızı olduğu görülmektedir. Ayrıca Avrupa’da

yaşayan Müslümanların ortalama yaşı 32'dir. Müslüman nüfusundaki beklenen büyümenin %53'ünün ise yeni göçlere bağlı olacağı tahmin edilmektedir (PEW, 2015, s. 5, 50, 149.). Bütün bu istatistiki veriler, göçmen Müslümanların hem yaşlanan Avrupa'nın demografik sorunlarının hem de küresel ekonomik sistemde rekabet edilebilirlik noktasında işgücü ihtiyacının giderilmesi/çözömlenebilmesi hususunda önemli bir aktör olduğunu göstermektedir.

3.3. Avrupa'daki İslam ve Avrupalı Müslüman

İslam, belirgin tarihsel ve kültürel farklılıkları olan bir dindir. İslam'ın çeşitli ifadelerinde ortak bir öz bulunmaktadır ancak bu özün ne olduğu konusunda bile farklı görüşler vardır. Diğer yandan Müslüman ülkelerden gelen göçmenleri "Müslüman" olarak genel bir tanımın içine yerleştirmek oldukça zordur. Çünkü İslam'ın bu insanların hayatlarında ne derece önemli olduğuna dair bir genelleme yapmak anlamsız olabilmektedir. Kültürel ya da dindar Müslümanlar olabileceği gibi kendilerine Müslüman demekle yetinenler de olabilir. Bazıları için İslam, uzaklaştıkları hayatın bir parçasıdır (Pieters, 2007, s. 239). Kendini Müslüman olarak adlandıran her grubun dini yaşayış ve algılayış biçimleri de farklı olabilmektedir (Enneli, 2010, s. 239).

Konunun bir başka boyutu ise küreselleşme sürecinin tetiklediği göç dalgası ile kalıcı yerleşmiş diaspora topluluklarının oluşmasıdır. Bu diasporaya dayalı topluluklar genellikle dini inanç ve yaşam tarzlarıyla birbirine tutunmaktadırlar. Öyle ki modern toplumlarda din ile etnik köken arasındaki farklılıklar ayırt edilemez olmuştur. Bu bakımdan Avrupa'daki göçmenler açısından İslam bir kimlik politikası haline gelmiştir (Turner, 2012, s. 208). Bu durum Müslüman grupların sosyal hareketliliğini ortaya çıkarmış, genel olarak modernitenin yaşam alanlarına ve özellikle Avrupa toplumlarına girişleri ile birlikte İslam'a politik bir geri dönüşü de harekete geçirmiştir. Sonuç özellikle üçüncü kuşak nesiller açısından belirgin bir hale dönüşmüştür. Üçüncü kuşak nesiller kendi ülkelerinin kültüründen uzak, doğdukları Avrupa ülkesinin kültürüne önceki nesilden daha fazla entegre olmuştur. Genç Müslüman Türkler Almanca konuşmakta, Arap kökenli Müslümanlar ise Fransız okullarında eğitim görmekte ve her iki grup da Fransız, Alman veya Avrupa vatandaşı olduklarını belirtmektedirler. Ancak kişinin kendi kültürel çevresinden uzaklaşması ve entegrasyonu mutlak anlamda Avrupa'nın kültürel değerlerine asimilasyonu anlamına gelmez. İslami referans aracılığıyla, bu yeni nesil Avrupalı Müslümanlar hem kendi kimliğini onaylama kaynağı olarak hem de sosyal dışlanma, Avrupa kültürü ve demokrasi ile kültürel çatışma kaynağı olarak dini farklılıkların altını çizmektedirler. Bu durum Avrupa halkının gözünde yeni nesil Müslümanların dini farklılıklarını görünür hale getirmekte ve bir dizi kamusal tartışmaların doğmasına neden olmaktadır. Diğer yandan genç Müslüman nesillerde görüldüğü gibi kurumsal olarak temsil gücünü kaybetmiş bir din olarak İslam, kişisel ve kolektif kimliğin tanımı için de yeni bir kaynak haline gelmiştir. İslami radikalizmin tersine, modern dünyayı referans alarak dini metinlerin yeni bir yorumlama süreci de söz konusudur (Göle, 2006, s. 141, 144).

Avrupa'daki göçmen Müslümanlar sekülerleşmenin yaygın atmosferiyle okulda, işte, çevrede, eğlence merkezlerinde vs. karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla Batı kültürünün değer sisteminden, bireysel kültüründen, materyalizmden, yaşam tarzı ve tüketim kalıplarından vb. etkilenen ve zihinsel bir

dönüşüm yaşayan Müslümanların varlığını, Müslümanların kamusal alanda daha fazla görünmesine ve dönüştürme noktasında talep yaratmasına neden olmaktadır. Bazı “Avrupalı Müslümanlar” için, özellikle Batı toplumlarında doğan ve yetişen nüfus açısından din, kimi zaman sadece doğum, evlilik ve ölüm gibi merasimlerde tecrübe edilmektedir (Momin, 2012, s. 69-70). Bu durumun bir sonucu olarak “Avrupalı Müslümanlar” ile “Avrupa’daki İslam”ın farklı görünümlere sahip olduğu söylenebilir (Roy, 2006, s. 127) Bununla anlatılmak istenen sadece İslam’ın; Orta Doğu’daki, Afrika’daki ve Asya’daki yaşayış biçimi bakımından farklılıklar arz etmesi değil, aynı zamanda bir dinin kültürel çerçeveye göre farklı coğrafyalarda farklı etkileme-etkilenme biçimleri olması, buna göre yorumlanması ve yaşanmasıdır. Bu noktada şöyle bir soru ortaya konabilir: “İslam Batı’da sekülerleşir mi?”

Hiç şüphesiz Avrupalı kimi Müslümanlar için “İslam’ın özünü muhafaza etme”, “kültürel yozlaşmadan uzak durma” “kendi içinde kapanma”, “Batılı yaşam tarzı reddi”, “kapitalist metaların tüketiminden kaçınma” gibi pek çok durum söz konusudur. Ancak Batı’daki pek çok Müslüman liberal tarafta yer alarak, dini normları Batı’ya uyumlu değerler açısından yeniden biçimlendirmektedir (Roy, 2006, s. 132). Bu nedenle birlikte yaşama kültürünün tesis edilebilmesi hususunda Avrupa’nın seküler değerleri korunmakla birlikte, Müslümanların inançlarını da dikkate alan bir kamusal alanın inşa edilebilmesi gerekmektedir. Günümüz Müslümanları Batı’nın modernitesini, sanayisini, bilim ve teknolojisini, demokrasisini vs. kabul etmekle birlikte, bunu kendi dünya algısı, ahlâkı ve maneviyatı ile bütünleştirmek istemektedir. Dolayısıyla Avrupalı Müslümanlar, inançları doğrultusunda girebilecekleri bir kamusal alanı istemekte ve zaten bu noktada kendi inançlarını ve değerlerini moderniteye uyarlamakla meşguldir. Yetersiz kalan husus kamusal politikaların Müslüman özneyi dikkate almaması, onu seküler kamusal alanın dışına itmesidir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Müslüman göçmenlerin mevcut yaşam koşullarına, toplumsal statülerine ve ekonomik varlıklarına bakınca, sorunun sadece entegrasyon problemi olmadığı anlaşılmaktadır. İslam ülkelerinin içinde bulunmuş olduğu yoksulluklar ve yoksunluklar; Vehhabiler, Mollalar ya da Taliban gibi Batı kültürüne dair bir takım kısıtlamalar getiren yapılanmaların mevcudiyeti; sürekli bir çatışma ve savaş ortamı, öte yandan ise Batı dünyasına göç ve iltica talepleri, esas sorunun bir “tanınma” ve “kabul” üzerine politika üretememek olduğu kadar “önyargı”, “ayrımcılık”, “ırkçılık”, “dışlama” gibi toplumsal uyumu bozucu bir takım olumsuz durumların varlığıyla da ilgili olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda birlikte yaşama kültürünün önündeki engeller olarak şunlar ifade edilmiştir:

- “İslam” kimliği altında kamufle edilmiş terör örgütlerinin varlığı, Müslüman özneye karşı var olan önyargıların derinleşmesine neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda islamofobinin Avrupa’da yerleşmesine ve yükselmesine diğer yandan da “İslamofobi kurbanlarının” ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
- Haber metinlerinde, kısa filmlerde, radyo veya televizyon programlarında, sosyal medyada ve internet sitelerinde İslam’a ve Müslümanlara karşı dışlayıcı ve provoke edici söylemler,

İslam ve Müslümanlıkla ilgili imajların olumsuz bir biçimde kurgulanmasına neden olmaktadır.

- Müslüman göçmenler ve İslam karşıtlığı üzerinden söylemler üreten siyasal partilerin varlığı ve etkinliği arttıkça, ötekini dışlayıcı, zora ve baskıya dayalı eylemlerin de artacağı öngörülebilir. Bu durum Avrupa için eski bir tanıdık olan ırkçılık ve yabancı düşmanlığının yükselmesine ve karşılıklı şiddet eylemlerinin artmasına neden olmaktadır.
- Kurumsal nitelikteki ayrımcılıklar, toplumsal hareketliliği sınırlayan şartlar çatışma ortamının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun bir diğer sonucu da ayrımcılığın; izole yaşamlara, mekânsal ayrışmalara ve kültürel yalıtıma da dolaylı yoldan katkı sağlamasıdır.
- Avrupa'nın seküler kamusal alanı ile İslami yaşam tarzı arasındaki çelişkili durumun varlığına dair süregelen tartışmalar da birlikte yaşama kültürünün inşa edilmesini engellemektedir. Hiç şüphesiz “türban”, “çarşaf”, “peçe” gibi dini göstergeler söz konusu çelişkili durumun en tipik örnekleridir. Bunun yanı sıra kadın sünneti, çokeşlilik, görücü usulü evlilik, cinsel ayrımcılık gibi konuların liberal demokrasiler için kabul edilemez gerçeklikler olduğu ifade edilebilir.

Birlikte yaşama kültürünün inşa edilebilmesinin imkânı hususunda ise şunlar ifade edilmiştir:

- Avrupa'nın küresel bir güç olarak varlığını devam ettirebilmesi için “vasıflı işgücüne” ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada Müslüman göçmenlerin varlığı ile mülteci ve sığınmacı hareketliliği Avrupa için bir tehdit olmaktan çok kazanım olarak değerlendirilebilir.
- Avrupa, yaşlanan nüfustan kaynaklanan demografik sorunlarının çözümü noktasında benzer şekilde göçmenlere ihtiyaç duymaktadır. Yaşlanan nüfus için gereken sosyal harcamaların karşılanması, çalışma yaşındaki nüfusun giderek azalması ve ayrıca nüfus dengesinin korunabilmesi noktasında Avrupa ülkelerinin göçmen politikalarına ihtiyacı vardır.
- “Avrupa'daki Müslümanlar”, Batı'nın seküler dünyasıyla uzlaşma temelinden hareket etmektedirler. Bir başka deyişle İslam, giderek modern hayatın bir parçası haline gelmektedir. Ancak birtakım faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan çatışmalar ve kırılmaların varlığı da söz konusudur. Bu durum varolan dönüşümün sancılarıdır. Diğer yandan mesafelerin daralması ve uzlaşma kültürünün inşası için Avrupa'nın, Müslümanları da dikkate alan dini çoğulcu bir seküler kamusal alanı kurgulaması gerekmektedir.

Eşitlikçi bir temelden hareket etmek zor bir ihtimal gibi görünüyor, ancak en azından insan olmanın bir gerekliliği olan onurlu bir yaşam üzerine tesis edilebilecek bir toplumsal ve ekonomik örgütlenme modelini inşa etmek mümkündür. Bunun içinde birbirine karşı nefret söylemleri yerine anlama ve empati üzerine “yeni yaşam senaryoları” oluşturmak önemli görünmektedir. Ayrıca seküler kamusal alanın dini çoğulcu durumu dikkate alarak yeniden kurgulanması gerekmektedir. Karşılaşmalar “anlama” ve farklılıkların “tanınması” üzerine kurulmalıdır. Her iki taraf içinde farklılıklar bir “baskı” ve “zorlama” aracına dönüşürse birlikte yaşamanın imkânı üzerine konuşulamaz hale gelir. Derrida'nın ifade ettiği gibi “birlikte yaşama ancak toplumun kendini kapatmadığı, gerçeğin tekeli iddia etmediği,

kuralları ve prensipleri gözden çıkarmadığı ya da direktmediği takdirde gerçekleşir. Ve hiçbir zaman, hiç kimseye saldırmadan, kendi iyilik anlayışını gösterdiğinde, vazgeçmediğinde, susmadığında, dünya anlayışını değiştirmedeğinde bu mümkün olur...” Bu nedenle günümüzde “birlikte yaşamak gerek söyleminden birlikte yaşama arzusuna geçmek gerekir” (Şerif, 2016, s. 13, 14).

KAYNAKÇA

- Akdemir, E. (2009). 11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8, 1-26.
- Alkan, M. N. (2015). Avrupa’da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, 16(8), 215-289.
- Alsayyad, N. (2004). Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam: Kimlik ve Kültür Söylemleri Üzerine. (Zehra Savan, Çev.). N. AlSayyad ve M. Castells, (Ed.), *Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam* içinde (13-46). İstanbul: Everest Yayınları.
- Asad, T. (2006). French Secularism and the Islamic Veil Affair. *After Secularization, The Hedgehog Review*, 8, 93-106.
- Aygül, H.H. (2016). Avrupa’ya Göç, Mülteciler ve Yeni Dini Coğrafya. 2. *Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: Göç, Yoksulluk ve İstihdam*, Konya, 217-225.
- Birekul, M. (2009). Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliğine Karşı Avrupa’da Yükselen Kültürcü Söylem ve Din Faktörü: Avrupa Basınından Okumalar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 69-84.
- Bloul, R. A. D. (2008). Anti-discrimination Laws, Islamophobia, and Ethnicization of Muslim Identities in Europe and Australia. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 28(1), 7-25.
- Caldwell, C. (2011). *Avrupa’da Devrimin Yansımaları: Göç, İslam ve Batı*. (Hasan Kaya, Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Canatan, K. (2013). Avrupa Toplumlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Dergisi*, 27(3), 317-332.
- Canatan, K. (2011). Hollanda’da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları. *Sosyoekonomi Dergisi*, 15(15), 8-27.
- Çebi, M. S. (2015). İsviçre’deki Minare Karşıtı Referandum Afişlerinde İslamofobi’nin Söylemsel İnşası. *Bilig*, 73, 99-140.
- Davie, G. (2006). Religion in Europe in the 21st Century: The Factors to Take into Account. *European Journal of Sociology*, 47(2), 271-296.
- Delibaş, K. (2014). İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir mi? *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-41.
- Enneli, P. (2010). Türk Diasporasının Londra Ayağında Etnik ve Dini Kimliklerin Kesişme ve Ayrışma Noktaları. R. Ö. Dönmez ve diğerleri, (Ed.). *Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* içinde (229-253). İstanbul: Say Yayınları.

- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) (2006). Muslims in The European Union-Discrimination and Islamophobia. Erişim 26 Ocak 2017, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/156-Manifestations_EN.pdf
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2007), Trends and Developments (1997-2005) Combating Ethnic and Racial Discrimination and Promoting Equality in the European Union 2007. Erişim 26 Ocak 2017, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/181-Trends_en.pdf
- Eurostat, Real GDP Growth Rate. Erişim 01 Ocak 2017, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>
- Eurostat, Population Structure and Ageing. Erişim 01 Ocak 2017, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing
- Gorski, P. S. and Altınordu, A. (2008). After Secularization? *Annual Reviews of Sociology*, 34, 55-85.
- Göle, N. (2006). Islam in European Publics: Secularism and Religious Difference. *After Secularization, The Hedgehog Review*, 8, 140-145.
- Habermas, J. (2014). Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı. (M. H. Doğan, Çev.). A. Gutmann, (Ed.), *Çokkültürcülük* (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Huntington, S.P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72, 22-49.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Erişim 24 Ocak 2017, <http://www.ikv.org.tr/images/files/2014AP%20secim%20yazi.pdf>
- Jakelic, S. (2006). Secularization, European Identity, and The End of the West. *After Secularization, The Hedgehog Review*, 8, 133-139.
- Kallis, A. (2015). *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul: SETA.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lubeck, P. (2004). İslami Ağların Meydan Okuması ve Vatandaşlık Talepleri: Avrupa'nın Küreselleşmeye Sancılı Uyumunu. (Z. Savan, Çev.). N. AlSayyad ve M. Castells, (Ed.), *Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Momin, A. (2012). Çoğulculuk ve Çokkültürcülük: İslami Bir Bakış Açısı. (A. Coşkun, Çev.). *Küreselleşme, Çokkültürlülük ve İslam, Din Sosyolojisi ve Antropolojisi Yazıları*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Unemployment Rate. Erişim 01 Şubat 2017. <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart>
- Ongur, H. Ö. (2011). Avrupa'da Çokkültürlülüğün İflassı (Mı?), *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 26, 55-85.
- Pew Research Center, The Future of World Religions: Population Growth Projections (2010-2050). Erişim 11 Temmuz 2016. <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050>

- Pieters, J. N. (2007). Göç Sürecinde İslam: Minaresiz Camiler. (2. baskı). A.Öncü ve P. Weyland, (Ed.), *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* içinde (239-270). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Riemsdijk, M. V. (2012). (Re)scaling Governance of Skilled Migration in Europe: Divergence, Harmonisation, and Contestation, *Population, Space And Place Popul.* 18, 344–358.
- Rockefeller, S. C. (2014). Yorum. (İ. Özdemir, Çev.). A. Gutmann, (Ed.), *Çokkültürcülük*. (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Roy, O. (2006). Islam in the West or Western Islam? The Disconnet of Religion and Culture. *After Secularization, The Hedgehog Review*, 8, 27-132.
- Şerif, M. (2016). *Jacques Derrida İslam ve Batı Üzerine Bir Konuşma*. (S. Kavuncu, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taylor, C. (2014). Tanınma Politikası. (Y. Salman, Çev.). A. Gutmann, (Ed.), *Çokkültürcülük*. (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner, B. S. (2012). Post-Seküler Toplumda Din. (Özcan Güngör, Çev.). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3 (12), 199-224.
- Walzer, M. (2014). Yorum. (C. Akaş, Çev.). A. Gutmann, (Ed.), *Çokkültürcülük*. (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yüksel, M. (2014). İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki, *İUHFM*, 1(LXXII), 189-200.

HEMŞİRELERDE AHLÂKÎ SIKINTININ İŞE ADANMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ¹

THE EFFECTS OF MORAL DISTRESS ON WORK ENGAGEMENT BEHAVIOR IN NURSES

Zuhal KAYAR², Ramazan ERDEM³

Öz

Ahlâkî sıkıntı etik bir ikilem ortaya çıktığında, ahlâkî açıdan doğru bir şey yapmak isterken kurumsal veya yasal kısıtlamalar nedeniyle istenen davranışların uygulanmasının mümkün olmamasıdır. Bu çalışmada ahlâkî sıkıntı ve işe adanma davranışı arasındaki ilişkinin tespiti hedeflenmiştir. Araştırmanın evrenini Isparta il merkezinde faaliyet gösteren hastanelerde çalışan hemşireler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 206 hemşireye ulaşılmıştır. Ahlâkî sıkıntının işe adanma davranışı üzerindeki etkisi çoklu regresyon analiziyle incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, ahlâkî sıkıntının sık görülmesinin hemşirelerin kendilerini işlerine vermeleri üzerinde olumsuz etkisi görülürken; ahlâkî sıkıntıdan rahatsızlık duyulması hemşirelerin kendilerini işlerine vermeleri üzerinde olumlu katkı sağlamıştır. Hemşirelerde ahlâkî sıkıntının görülme sıklığının enerjik olmayı negatif yönde etkilediği görülmüştür. Ancak yaşanan ahlâkî sıkıntıdan rahatsızlık duyulmasının işe adanmanın enerjik olma boyutu üzerinde beklenenin aksine bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Üniversite hastanesinde çalışan hemşireler Sağlık Bakanlığı hastaneleri ve özel hastanede çalışanlara göre ahlâkî sıkıntıdan daha fazla rahatsızlık duymaktadır. Meslekteki toplam hizmet süresi 6-15 yıl olanların, mesleğe ilk başlayan ve meslekte 15 yıldan fazla hizmet süresine sahip olanlara göre ahlâkî sıkıntıdan daha fazla rahatsızlık duydukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, etik, etik ikilem, ahlâkî sıkıntı, işe adanma¹

Abstract

Moral distress is the impossibility of the practice of the desired behaviors as wishing to do a righteous thing when an ethical dilemma occurs due to institutional or legal restrictions. In this study, it was aimed that the relationship between moral distress and work engagement behavior was determined. Nurses serving in hospitals that operate in Isparta city center made up the research population. 206

¹ Bu çalışma 4651-YL1-16 numaralı proje ile Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü tarafından desteklenen "Hemşirelerde Ahlâkî Sıkıntının İşe Adanma Davranışı Üzerine Etkisi" isimli yüksek lisans tezinin bazı değişiklikler yapılmış ve makale biçimine dönüştürülmüş halidir.

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, zuhalturkmen.kayar@hotmail.com

³ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, raerdem@yahoo.com

nurses were reached in the research scope. The effect of moral distress on work engagement behavior was analyzed by multiple regression analysis. Based on the research results, it was seen that whereas frequent moral distress affected the nurses unfavorably for committing or focusing to their work; feeling discomfort from moral distress contributed the nurses positively for committing to their work. It was seen that frequency of moral distress in the nurses affected vigor negatively. However, it was determined that feeling discomfort about moral distress did not have an effect on the vigor dimension of work engagement in contrary to expectations. The nurses working at the university hospital felt more discomfort about moral distress in comparison to the workers of the Ministry of Health hospitals and private hospitals. It was seen that the nurses who had service duration of 6-15 years felt more discomfort about moral distress in comparison to the ones who just started the profession and had more than 15 years of service in the profession.

Keywords: Morality, ethics, ethics dilemmas, moral distress, work engagement

1.GİRİŞ

Ahlâk ve etik ilkeleri hayatın her alanında olduğu gibi sağlık kurumlarında da toplumsal düzeni sağlayan, işgörenler arasında iyi ilişkiler yürütülmesini sağlayan ve uzaktan da olsa başkalarının hayatları üzerinde etik karar verme sürecini etkileyen vazgeçilmez bir gerekliliktir. Ahlâk ve etik, günlük hayatta birbirinin yerine kullanılsa da literatürde farklılık gösteren kavramlardır.

Etik, “doğru ve yanlış davranış teorisisidir”, ahlâk ise “onun pratiği”dir. Bundan dolayı etik için ahlâki davranış tarzından, ahlâk için ise etik ilkelerden söz etmek daha doğru olacaktır (Billington, 2011, s. 46). Frankena (2007, s. 20) etiği felsefenin bir dalı; ahlâk felsefesi (moral philosophy) olarak tanımlarken; ahlâkı da (morality) ahlâkî sorunlar ve ahlâkî yargılar hakkında felsefi düşünme olarak ifade etmiştir. Literatürde “ahlâk” ile “etik” arasında yapılan ayırmda daha çok, etiğin ahlâk üzerinde incelemeler yapan felsefi bir disiplin olduğu vurgulanmaktadır. Aslında her iki terimin aynı anlamda kullanılmasına neden olan gerekçelerden birincisi; her iki terimin etimolojik kökenleri itibariyle aynı anlama gelmeleri, ikincisi ise; günlük kullanımda ortak çağrışımlara sahip olmalarıdır (İlhan, 2005, s. 259).

Etik ve ahlâk kavramları sadece literatür tanımlarıyla farklılık göstermekle kalmayıp, konuları açısından da farklı alanlara yönelmektedir. Ahlâkın konusunu, insan davranışlarını toplumsal kurallar çerçevesinde değerlendirmek oluştururken; etik ahlâkla ilgili insan davranışlarının sebepleri ve gerekçeleri üzerinde değerlendirmeler yapan kendine özgü konulara sahiptir (Usta, 2011, s. 41). Bir başka ifadeyle etik ahlâk üretmez, ahlâk üzerine konuşur. Etiğin amacı, oluşumu ve görünümü topluma, dine, doğaya ya da bu boyutların bir karışımına bağlanabilir. Ahlâk ise bir kurallar sistemidir ve özünde bireylerin bu kurallara karşı duyduğu saygı vardır (Başpınar ve Çakıroğlu, 2012, s. 16-17).

Ahlâk ve etik zaman zaman günlük kullanım dilinde de farklı şekillerde kullanılmaktadır. Örneğin tıp etiğinden söz edebilirken; tıp ahlâkından çok söz edilmez. Ancak bir hekimin ahlâkından söz edilebilir. Çünkü tıp etiği, hekimlik mesleğinin acının dindirilmesi için göz önüne alması gereken ilkelerle ilgilidir; bir hekimin ahlâkı ise onun kendi kişisel davranışlarıyla ilgilidir ve hastalarından çok arkadaşlarının ve yakın çevresinin ilgi alanına girer (Billington, 2011, s. 47). Sağlık kurumlarında yazılı

olmayan ahlâk kuralları ile yazılı olarak var olan etik konular (meslek etiği, tıp etiği, biyoetik, etik kurullar, etik iklim vb.) etik karar verme sürecini doğrudan etkileyen unsurlardır. Bu doğrultuda ahlâk temelli etik sorunlar “ahlâkî sıkıntı”ya sebep olmaktadır.

Ahlâkî sıkıntı, bir profesyonelin yapılacak doğru davranışı bildiği halde engeller nedeniyle doğru davranışı gerçekleştirememesi durumunda yaşadığı sıkıntı olarak ifade edilmektedir (Yıldırım vd., 2013, s. 318). Bir başka ifadeyle ahlâkî sıkıntı, etik bir ikilem meydana geldiğinde ahlâkî açıdan doğru bir şey yapmak amacıyla ortaya çıkan, fakat kurumsal kısıtlamalar ile istenen davranışların uygulanmasının imkânsız olması sonucu meydana gelen tehlikedir (Kalvemark vd., 2004, s. 1077). Basitçe tanımlayacak olursak; seküler sağlık ortamında acı ahlâkî sıkıntıya eşit olabilir (McCroly, 2010, s. 1). Buradan hareketle bireylerin toplumsal ahlâk kuralları ile bireysel etik dayanaklarının ahlâkî sıkıntıya sebep olduğu ve ahlâkî sıkıntının bu faktörler ile psikolojik ve çevresel engellerin gölgesinde yaşanan sıkıntı durumu olduğu düşünülmektedir.

Ahlâkî sıkıntı sağlık kurumlarında meydana gelen etik konuları kategorize etmek için 1984 yılında ilk olarak Jameton tarafından ortaya atılmıştır. Jameton ahlâkî sıkıntıyı, kişinin ahlâken doğru olduğuna inandığı bir eylemi yapacakken karşılaştığı engeller nedeniyle yapmasının mümkün olmadığı durumlarda yaşanan sıkıntı olarak tanımlamıştır. Kişi doğru olduğuna inandığı eylemleri gerçekleştirecekken kurumsal kısıtlama ve çatışma biçiminde ahlâkî sıkıntıyla karşılaşabilir (Radzvin, 2008, s. 4).

Amerikan Hemşireler Birliği (AACN) 2008’de ahlâkî sıkıntının ciddi bir sorun olduğunu ifade ederek, çalışma ortamında bütünlük olmaması ve memnuniyetsizliğin hissedilmesinin hemşirelerin fiziksel ve duygusal stres yaşamalarına; hemşirelik bakımının niteliğinin, niceliğinin ve maliyetinin etkilenmesine, hatta hemşirelik mesleğini bırakma fikrine sebep olacak kadar profesyonel bir sorun olduğunu belirtmiştir.

Günlük çalışma yaşamlarında hemşireler hem hasta bakım hizmeti verip hem de hekim *order*’lerini yerine getirerek etik karar verme çabası içinde olduklarından çevresel faktörlerin etkisiyle imkânsız ve zor durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla hemşirelerin hem hekimler, hem hastane yönetimi, hem de hasta ve hasta yakınları tarafından baskılanan taraf olması hemşirelerin sıkıntı durumuna en çok maruz kalan meslek grubu olmalarını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Tablo 1. Ahlâkî Sıkıntı İkilemi

İkilem	Yasal Doğru	Yasal Yanlış
Ahlâkî Doğru	Sadece Yap	Ahlâkî Sıkıntı
Ahlâkî Yanlış	Ahlâkî Sıkıntı	Yapma

Kaynak: Kalvemark vd., 2004, s. 1083.

Tablo.1’de görüldüğü gibi Kalvemark ve arkadaşları (2004, s. 1083) davranışları “ahlâkî doğru” ve “ahlâkî yanlış” olarak iki gruba ayırmış ve “yasal doğru” ve “yasal yanlış” ile ilişkilendirerek ahlâkî sıkıntı ikilemini açıklamaya çalışmışlardır. Eğer bir davranış hem ahlâkî olarak hem de yasal olarak

doğruysa “sadece yap”, hem ahlâkî olarak hem de yasal olarak yanlış ise de “yapma” şeklinde ahlâkî davranış komutalarını belirlemişlerdir.

Kalvemark ve arkadaşları (2004, s. 1083) ahlâkî sıkıntı ikileminde de “ahlâkî bir yanlış” ile “yasal bir doğrunun” çatışması durumunun ahlâkî sıkıntı ile sonuçlanacağını veya da “ahlâkî bir doğru” ile “yasal bir yanlışın” çatışması durumunun ahlâkî sıkıntıya sebep olacağını ifade ederek, ahlâkî sıkıntının yasa ve mevzuat kaynaklı engeller nedeniyle meydana geldiğine dikkat çekmişlerdir.

Wilkinson (1988) ahlâkî sıkıntıyı hemşirelerin en iyi hasta bakımını uygulamak amacıyla, ahlâkî karar verme süreçlerini mümkün olduğu kadar kolaylaştırmak ve bu durumdan kaynaklanan davranışlarla baş etmek için yaşadıkları “psikolojik dengesizlikler” olarak tanımlamıştır (Akt., Lützen vd., 2003, s. 313). Aşağıdaki örnek olay bu durumu destekleyici niteliktedir (Ulusoy ve Görgülü, 1997, s. 30):

“Hekim kanser nedeniyle terminal dönemde olan ve şiddetli ağrılar çeken hastasına uygulanan narkotik ilaç dozunu arttırmıştır. Hemşire, bu dozda narkotik ilacın solunum depresyonuna neden olabileceğini ve hastanın yaşamın kaybedebileceğini düşünmektedir. Ancak, hastasının bu acılara daha fazla dayanamayacağını hissettiğinden, istenen dozu uygulamaya karar verir.”

Wilkinson (1988) ahlâkî sıkıntı teorisini Jameton’ın ahlâkî sıkıntı temeline dayanarak geliştirmiştir. Wilkinson’un ahlâkî sıkıntı teorisinin Jameton’dan ayrılan yönü ahlâkî sıkıntının hem hasta bakımı üzerindeki etkilerini hem de nedenlerini içermesidir (Akt., Lützen vd., 2003, s. 313).

Hemşirelik mesleği ahlâkî kurallar, vicdan, merhamet, sorumluluk, karşılıklı güven, etik kurallar ve dini inanışlar gibi soyut kavramları barındırması sebebiyle ahlâkî sıkıntıyla doğrudan ilgili olan *ahlâkî ikilem* ve *etik ikilem* davranışlarını da doğrudan etkilemektedir. Hemşirelik mesleğinde ahlâkî sıkıntının sıklıkla yaşanan bir durum olması, işle ilgili süreçleri etkileme potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla Roberts ve Davenport’a göre işgörenlerin işlerine karşı bağlılık ve heyecan duyması anlamına gelen işe adanma (2002, s. 21) ile hemşirelerin yaşadıkları ahlâkî sıkıntı davranışı arasında bir etkileşim olduğu düşünülmektedir.

Nelson ve Simmons (2003)’a göre işe adanma, işgörenin işi ile ilgili olumlu duygulara sahip olmasının yanı sıra; işini anlamlı bulması, iş yükünün yönetilebilir olduğunu düşünmesi ve geleceğe yönelik işiyle ilgili iyimser beklentilere sahip olmasıdır (Akt., Attridge, 2009, s. 384). İşe adanma, zihnin bir işle ilgili olumlu durumudur (Rice, 2009, s. 2). Öte yandan işe adanma motivasyon kavramının daha ileri bir boyutu ve işe karşı isteklilik durumunu da ifade etmektedir (Ertemli, 2011, s. 47).

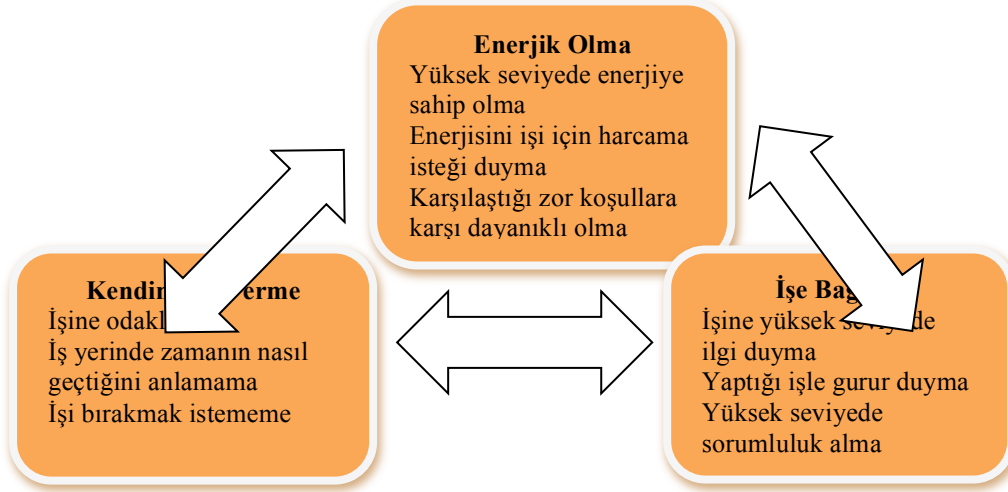
İşe adanma, tükenmişlik, stres ve işinde etkinliğin azalması durumlarının yerine enerjik, işine bağlı ve işine karşın olumlu düşünceleri yerine getirmede etkili olan tutumları nitelendirmektedir (Bakker vd., 2008, s. 188). İşe adanmayı ölçmek için araştırmacılar arasında kullanılan yaklaşımlar farklı olsa da adanmanın kavramsallaşması benzerdir (Gill, 2007, s. 5).

İşe adanma kavramı ile ilgili ilk kez 1990 yılında William Kahn’s tarafından bir araştırma yapılmıştır. Kahn’ın teorisine göre anlık psikolojik durumlar kişisel varlık seviyesini ve kişinin iş tutumlarında tercih ettiği söylemlerini etkiler. Çünkü bir kişi ya kendisine verilen rolle bütünleşir (engages) ya da geri çekilmeyi (disengages) tercih eder (Antonison, 2010, s. 33).

Schaufeli ve arkadaşları (2002) işe adanmayı enerjik olma, işe bağlılık ve kendini işe verme olmak üzere üç boyut altında sınıflandırmışlardır (Akt., Antonison, 2010, s. 37).

Şekil 1. İşe Adanmanın Boyutları

Kaynak: Antonison, 2010, s. 37.

- **Enerjik Olma:** Enerjik olma, işgörenin işine karşı kendisinden beklenenin üzerinde çaba göstermesi ve işine isteyerek gelmesidir. Çalışırken zihinsel süreç sergileyen, çaba harcayan, karşılaştığı zorluklar karşısında dirençli bir ruh hali içerisinde azimle gayret gösterenler işine karşı enerjiktir denilmektedir. Eğer bir işgören bu özellikleri gösteriyorsa işine adanmış karakterdedir (Louison, 2007, s. 8; Hakanen vd., 2008, s. 79).

Schaufeli ve arkadaşları (2002)'na göre enerjik olma; yüksek derecede dinçlik ve zihni esneklik ihtiyacı, çalışırken özen gösterme, zorluklar karşısında ısrarcı olma ve çaba harcama istekliliği anlamına gelmektedir (Akt., Simpson, 2009, s. 47).

- **İşe Bağlılık:** İşe bağlılık, işgörenin işine değer vermesi, coşku, ilham ve gurur duygularını yaşanmasıyla çalışmalarında işine yüksek düzeyde katılımıdır (Simpson, 2009, s. 47; Hakanen vd., 2008, s. 79). İşe bağlılık, işgörenlerin işe karşı gösterdikleri çabayı, işten ayrılma niyetlerini ve örgütsel bağlılıklarını etkilemesi sebebiyle örgütler için kritik bir önem taşımaktadır. Bu nedenle örgütlerin işgörenleri seçme sürecinde değerlendirme yaparken pozisyon için aranan yetkinlikte birey-iş uyumuna dikkat ederek tercih yapması gerekmektedir. Çünkü işe bağlılığın sağlanması kişi-iş uyumunun oluşturulmasıyla başlamaktadır. Bireylerin sahip oldukları kişisel ve psikolojik özellikler işe bağlılık üzerinde etkili olmaktadır (Kuruüzüm vd., 2010, s. 194).
- **Kendini İşe Verme:** İşgörenin kendini işe vermesi benimsemesi ise kişinin tam anlamıyla bir konsantrasyon, işe kapılma ve işiyle mutlu bir şekilde meşgul olma durumu olarak açıklanabilir (Simpson, 2009, s. 47). Bir başka ifadeyle işgörenin işine yoğunlaşması, çalışırken zamanın nasıl geçtiğinin farkına varamaması ve işinin başından kalkmak istememesi durumudur (Hakanen vd., 2008, s. 79). Ayrıca Schaufeli ve arkadaşları (2006)'na göre kendilerini işine veren işgörenler çalışma yaşamlarında dikkatlerini dağıtan unsurlarla zaman kaybetmeyerek mutlu bir şekilde işleriyle meşgul olmaya devam etmektedirler (Akt., Deese, 2009, s. 3).

Yapılan araştırmalar sonucunda işine adanan işgörenlerin mesleki tükenmişliklerinin azaldığı, işleriyle ilgili daha zor görevleri daha güçlü bir şekilde özümseyerek üstlenmek ve yeteneklerini daha çok kullanmak istedikleri görülmüştür (Burke vd., 2009, s. 13).

Türkiye’deki sağlık kurumlarında hemşireler ve diğer sağlık personelinin çalışma koşullarının, hekim ve idari personele göre daha ağır olması, iş yüklerinin fazla olması, nöbet tutmaları, ücret seviyelerinin düşük olması ve rol belirsizliği yaşamaları işe adanma düzeylerinin daha düşük olmasına sebep olmaktadır (Özer vd., 2015, s. 269).

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. Amaç ve Önem

Sağlık sektörünün hızla gelişen teknolojisi ve emek yoğun bir sektör olması, sağlık kullanıcılarının da sağlık hizmetlerinden beklentilerinin yükselmesi sağlık profesyonellerinin ahlâk ve etik kurallar çerçevesinde verdikleri/verecekleri kararları sorgulanabilir hale getirmektedir. Hemşirelerin etik karar verme ve uygulama süreçlerinde; iş arkadaşlıkları, çalışma ortamının etikliği, çalışılan hekim grubu ile yöneticilerin tarzı etkili olmaktadır. Bir tarafta hemşirelerin kişisel özelliklerini oluşturan ahlâk kurallarının varlığı, diğer tarafta etik kuralların varlığı ve yaşanan sıkıntı durumu *ahlâki sıkıntı (moral distress)* denilen duruma zemin hazırlamaktadır.

Araştırmanın amacı, ahlâki sıkıntı olgusunun örgütsel ve bireysel başarıyı arttıracığı düşünülen işe adanma davranışı üzerinde olumsuz etki oluşturduğu varsayımından hareketle durum tespitinin yapılması ve önlemeye yönelik öneriler geliştirilecek olması, çalışmanın katkısı olacaktır. Ayrıca sağlık profesyonelleri arasında yer alan hemşirelerin sıklıkla yaşadığı ancak dile getiremedikleri sıkıntılar olarak düşünülen “ahlâki sıkıntı” deneyimlerini analiz etmek, söz konusu sıkıntının yansımaları ile işe adanma davranışı üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Öte yandan bu çalışma ile “ahlâki sıkıntı” ifadesi kavramsallaştırılarak; politika yapıcılar, yöneticiler, çalışanlar gibi sağlık piyasası paydaşlarının bu konuya dikkatinin çekilmesi ve literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

2.2. Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi “Hemşirelerde ahlâki sıkıntının *sıklık* durumunun, işe adanma davranışı üzerinde etkisi var mıdır?” ve “Hemşirelerde ahlâki sıkıntının *rahatsızlık düzeyi*’nin işe adanma davranışı üzerinde etkisi var mıdır?” şeklinde sorulardan oluşmaktadır.

2.3. Varsayımlar

Araştırma kapsamında Isparta il merkezinde bulunan hastanelerde görev yapan hemşirelerin bilgi toplama aracı olarak anket sorularına verdikleri cevaplar gerçek durumu yansıtmaktadır.

2.4. Araştırmanın Kısıtları

Bu araştırma 2015-2016 yılı ile sınırlı olarak 2016 yılının Nisan-Mayıs-Haziran aylarında Isparta ili merkezinde bulunan Kamu Hastaneleri Birliğine bağlı; Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi, Dr. Sadık Yağcı Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi ile Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi ve bir özel hastane çalışanları ile yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırma hemşirelerin verdikleri cevaplar ile sınırlıdır. Bu nedenle ankete verilen cevaplar bu evrenin özellikleri ile sınırlı olduğundan genellemeler yapılırken bu sınırlılık dikkate alınmalıdır. Araştırmanın bir diğer sınırlayıcısı ise Isparta il

merkezinde faaliyet gösteren kamu ve özel sektöre ait 7 hastanenin sadece 4 tanesinden gerekli izinlerin alınabilmesidir. Bu durum evrenin küçülmesine sebep olmuş, ayrıca araştırma verilerinin toplanmasını zorlaştırmıştır.

2.5. Evren ve Örneklem

Ahlâkî sıkıntı ve işe adanma ilişkisinin incelendiği bu araştırmanın evrenini Isparta il merkezinde faaliyet göstermekte olan Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi, Dr. Sadık Yağcı Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi ile özel bir hastanede çalışan 515 hemşire oluşturmaktadır. Evren büyüklüğünün belli olduğu durumlarda mevcut evrenden hata toleransı %5, güvenilirlik düzeyi %95 alındığında yaklaşık 220 hemşireye ulaşan bir örneklem yeterli sayılabilmektedir (Kan, 1998). Araştırma için bahsi geçen tüm hastanelerden izin alınamaması nedeniyle kolayda örnekleme yoluyla 210 ankete ulaşılmış olup 206 anket değerlendirmeye alınmıştır.

2.6. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından geliştirilen 17 ifadeden oluşan *İşe Adanma Ölçeği (Work Engagement Scale)* ile Hamric (2012) tarafından geliştirilen, Karagözoğlu ve arkadaşları (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Sıklık ve Rahatsızlık Düzeyini kapsayan 21 ifadeden oluşan *Ahlâkî Sıkıntı Ölçeği (Moral Distress Scale)* kullanılmıştır. 5'li Likert tipi Ahlâkî Sıkıntı ölçeğinde ankete cevap verenlerin *Sıklık* ifadelerine katılma düzeyi *asla* "0", *çok sık* "4" ve *Rahatsızlık* düzeyi ifadelerine katılma düzeyi *hiç* "0", *çok fazla* "4" puan aralığında, 5'li Likert tipi İşe Adanma Ölçeğinde ise ankete cevap verenlerin ifadelerine katılma düzeyi *kesinlikle katılmıyorsa* "0", *kesinlikle katılıyorsa* "4" puan aralığında ölçeklendirilmiştir.

2.7. Analiz Yöntemi

Anket formları aracılığıyla elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 16.0) programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizi bu program aracılığıyla yapılmıştır. Ankette 5'li Likert ölçeği kullanılmış ve elde edilen puanların aritmetik ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde hesaplamaları ile analiz edilmiştir ve istatistiksel değerlendirmeler bu puan ortalamaları üzerinden yapılmıştır. Ahlâkî Sıkıntı ölçeğinde ankete cevap verenlerin *Sıklık* ifadelerine katılma düzeyi *asla* "0", *çok sık* "4" ve *Rahatsızlık* düzeyi ifadelerine katılma düzeyi *hiç* "0", *çok fazla* "4" puan aralığında, İşe Adanma ölçeğinde ankete cevap verilenlerin ifadelerine katılma düzeyi *kesinlikle katılmıyorsa* "0", *kesinlikle katılıyorsa* "4" puan aralığında değerlendirildiği için puan ortalamaları 2'ye kadar düşük algı, 2 orta nokta ve orta düzeyde algı ve 2 puan ortalamasının üzeri ise yüksek algı olduğunu ifade etmektedir. Veriler normallik testine tabi tutulmuştur. Verilerin normal dağılım göstermediği anlaşılmıştır. Bütün boyutlarda veriler normal dağılım göstermediğinden analizlerde parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Ahlâkî sıkıntının iki boyutunun (*sıklık ve rahatsızlık düzeyi*) işe adanmanın alt boyutları üzerindeki etkisi Çoklu Regresyon Analizi (Enter yöntemi) ile incelenmiştir. Demografik değişkenlere göre yapılan karşılaştırmalarda veriler normal dağılım göstermediği için ikili gruplarda Mann-Whitney U Testi, ikiden fazla gruplarda Kruskal Wallis Varyans Analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan hemşirelerin Ahlâkî Sıkıntı anketinde yer alan ifadelere verdikleri cevapların aritmetik ortalaması ve standart sapması Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Hemşirelerin Ahlâkî Sıkıntı İle İlgili İfadelerden Aldıkları Puanların Dağılımları

No	İfadeler	Sıklık		Rahatsızlık Düzeyi	
		$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
1	Maliyeti azaltma veya yöneticilerden gelen baskı nedeniyle daha az bakım vermek	1.269	1.244	2.178	1.425
2	Sağlık çalışanlarının hasta ya da ailesine “boş ümit” verdiği tanık olmak	0.899	1.054	1.470	1.493
3	Hastanın yararına olduğuna inanmasam da ailenin yaşam desteğini sürdürme isteğine uymak	2.116	1.364	1.724	1.351
4	Sadece ölüm sürecini uzatacağımı düşündüğüm yoğun yaşam kurtarma uygulamalarını başlatmak	2.173	1.482	1.599	1.461
5	Ölümü hakkında soru soran hasta ile ailenin isteği üzerine bu konuyu konuşmamak	1.710	1.373	1.761	1.372
6	Gereksiz test ve tedavi olduğunu düşündüğüm hekim istemini uygulamak	2.071	1.342	2.409	1.382
7	Ventilatör desteği alan ve hiç yaşama ümidi olmayan bireyin bakımını sürdürmek	2.299	1.497	1.503	1.468
8	Doktor veya hemşire meslektaşımın tıbbi bir hata yaptığını ve bunu bildirmediğini öğrendiğimde, gerekeni yapmamak	1.247	1.177	2.245	1.540
9	Yetersiz tedavi ve uygulama yapan hekime yardım etmek	1.904	1.391	2.077	1.522
10	Bakım alması gerektiğine inanmadığım hastalara bakım vermek	2.211	1.477	2.005	1.442
11	Öğrencilerin yalnızca becerilerini arttırmak amacıyla hastalar üzerinde ağırlı işlemler yaptığını tanık olmak	1.512	1.297	1.954	1.504
12	Ölüme neden olacağı endişesi nedeniyle ağrı kesici ilaç dozunun artırılmaması sonucu hastanın acısını azaltmayan bakım vermek	1.584	1.297	1.974	1.477
13	Hasta ya da ailesi ile hastanın prognozunun tartışılmamasına yönelik hekim isteğine uymak	1.985	1.383	1.942	1.381

14	Bilinçsiz hastanın ölümünü hızlandıracağını düşündüğüm halde hasta yararı için sedatif / uyuşturucu dozunun artırıldığına tanık olmak	1.077	1.228	1.608	1.493
15	Ortaya çıkan etik sorun hakkında yetkili pozisyonda olan birisinin veya olaya dâhil olan bir profesyonelin engellemesi nedeniyle gerekeni yapmamak	1.296	1.192	1.974	1.477
16	Dava açılma korkusu nedeniyle aynı fikirde olmasam da ailenin hastanın bakımı ile ilgili isteğine uyma	1.313	1.287	1.902	1.481
17	Hasta bakımı konusunda ehil olmayan sağlık profesyonelleri ile çalışmak	1.348	1.319	2.031	1.568
18	Ekip iletişiminin yetersizliği nedeniyle hasta bakım kalitesinin azaldığına tanık olmak	1.683	1.297	2.237	1.519
19	Hasta ve/veya yakınına gerekli bilgileri vermeden aydınlatılmış onam almak	1.742	1.363	2.253	1.466
20	Bakım verenlerin sürekliliğinin sağlanmasındaki eksiklikten dolayı hastanın acı çektiğine tanık olmak	1.395	1.268	2.005	1.538
21	Güvenilir olmadığını düşündüğüm sağlık profesyonelleri ile çalışmak	1.562	1.348	2.262	1.579

Tablo 2'ye bakıldığında hemşirelerin "*Hastanın yararına olduğuna inanmasam da ailenin yaşam desteğini sürdürme isteğine uyma*" ifadesinin sıklık düzeyi katılımcılardan 2.116±1.364 puan almıştır. Bu da hemşirelerin bu durumla sık karşılaştıklarını ve ahlâkî sıkıntı yaşadıklarını göstermektedir. "*Sadece ölüm sürecini uzatacağımı düşündüğüm yoğun yaşam uygulamalarını başlatmak*" ifadesinin sıklık düzeyi hemşirelerden 2.173±1.482 puan almıştır. Bu durumla hemşirelerin çok sık karşılaştıkları ancak sık karşılaşmalarına rağmen rahatsızlık duymadıkları anlaşılmaktadır.

Yine Tablo 2'de görüleceği üzere "*Ventilatör desteği alan ve hiç yaşama ümidi olmayan bireyin bakımını sürdürmek*" ifadesinin sıklık düzeyi hemşirelerden 2.299±1.479 puan olarak, katılımcılar bu durumu sık yaşadıklarından dolayı ahlâkî sıkıntıyla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Böylece hemşireler yine bir durumun sık karşılaşılmışından dolayı ahlâkî sıkıntı yaşamaktadırlar.

Ahlâkî sıkıntının "*Sağlık çalışanlarının hasta ya da ailesine "boş ümit" verdiğine tanık olmak*" ifadesinin sıklık düzeyi hemşirelerden 0.899±1.054 puan almıştır. Bu durumda katılımcıların en düşük puanla değerlendirdikleri bu ifadenin sıklığının ahlâkî sıkıntıya sebep oluşturamayacağı varsayılabilir. Yine katılımcılardan "*Bilinçsiz hastanın ölümünü hızlandıracağını düşündüğüm halde hasta yararı için sedatif / uyuşturucu dozunun artırıldığına tanık olmak*" ifadesinin sıklık düzeyi 1.077±1.228 ve "*Ortaya çıkan etik sorun hakkında yetkili pozisyonda olan birisinin veya olaya dâhil olan bir profesyonelin engellemesi nedeniyle gerekeni yapmamak*" ifadesinin sıklık düzeyinin katılımcılardan 1.296±1.192 puan almasının bu sıklık durumlarını ahlâkî sıkıntıya sebep olarak görmedikleri anlamına gelebilir.

Tablo 2'ye bakıldığında “*Maliyetleri azaltma veya yöneticilerden gelen baskı nedeniyle daha az bakım verme*” ifadesinin rahatsızlık düzeyinden hemşireler 2.178 ± 1.425 puan almıştır. Böylece hemşireler bu durumla sık karşılaşmadıklarını ancak rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. “*Doktor veya hemşire meslektaşımın tıbbi bir hata yaptığını ve bunu bildirmedğini öğrendiğimde gerekeni yapmamak*” ifadesinin rahatsızlık düzeyi katılımcılardan 2.245 ± 1.540 puan almıştır. Bu durum hemşirelerin sık karşılaşmadıkları ancak karşılaştıkları zaman rahatsızlık duymalarına ve ahlâkî sıkıntı yaşamalarına sebep olacak bir durum olarak ifade edilmiştir. Yine “*Yetersiz tedavi ve uygulama yapan hekime yardım etmek*” ifadesinin rahatsızlık düzeyi hemşirelerden 2.077 ± 1.522 puan almıştır. Bu durumda yine hemşireler bu durumdan rahatsızlık duyduklarını ve ahlâkî sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“*Hasta bakım konusunda ehil olmayan sağlık profesyonelleri ile çalışmak*” ifadesinin rahatsızlık düzeyi katılımcılardan 2.031 ± 1.568 , “*Ekip iletişiminin yetersizliği nedeniyle hasta bakım kalitesinin azaldığına tanık olmak*” ifadesinin rahatsızlık düzeyi hemşirelerden 2.237 ± 1.519 , “*Hasta ve/veya yakınına gerekli bilgileri vermeden aydınlatılmış onam almak*” ifadesinin rahatsızlık düzeyi hemşirelerden 2.253 ± 1.466 , “*Bakım verenlerin sürekliliğinin sağlanmasındaki eksiklikten dolayı hastanın acı çektiğine tanık olmak*” ifadesinin rahatsızlık düzeyi hemşirelerden 2.005 ± 1.538 ve “*Güvenilir olmadığını düşündüğüm sağlık profesyonelleri ile çalışmak*” ifadesinin rahatsızlık düzeyi hemşirelerden 2.262 ± 1.579 puan almıştır. Hemşirelerin bu ifadelerinden yola çıkarak rahatsızlık düzeylerinin artmasıyla paralel olarak ahlâkî sıkıntı yaşadıkları sonucuna varılabilir.

“*Gereksiz test ve tedavi olduğunu düşündüğüm hekim istemini uygulamak*” ifadesinin sıklık düzeyi katılımcılardan 2.071 ± 1.342 , rahatsızlık düzeyi ise 2.409 ± 1.382 puan almıştır. Yani bu ifade hemşirelerin bu durumla hem sık karşılaştıklarını hem de rahatsızlık duymaları sonucu ahlâkî sıkıntı yaşadıklarını göstermektedir. Hemşireler “*Bakım alması gerektiğine inanmadığım hastalara bakım vermek*” ifadesine 2.111 ± 1.447 puan vererek sıklık düzeyini, 2.005 ± 1.442 puan ile de rahatsızlık duyduklarını ve her iki kategoride de ahlâkî sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan hemşirelerin “İşe Adanma Anketi” ile ilgili ifadelere verdikleri cevapların aritmetik ortalaması ve standart sapması Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Hemşirelerin İşe Adanma İle İlgili İfadelerden Aldıkları Puanların Dağılımları

No	İfadeler	$\bar{X}$	S
1	İşimde kendimi enerji dolu hissediyorum.	2.537	1.263
2	Amacı ve anlamı olan bir iş yaptığımı düşünüyorum.	3.379	0.999
3	Çalışırken, zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum.	2.990	1.156
4	İşimde, kendimi güçlü ve dinç hissediyorum.	2.551	1.218
5	İşime karşı istekli ve hevesliyim.	2.878	1.241
6	Çalışırken etrafımdaki her şeyi unutuyorum.	2.461	1.271
7	İşim bana ilham veriyor.	2.330	1.346
8	Sabahları içimden gelerek işe gidiyorum.	2.078	1.416
9	Yoğun bir şekilde çalıştığım zaman kendimi mutlu hissediyorum.	2.201	1.398
10	Yaptığım işle gurur duyuyorum.	3.291	1.088
11	Çalışırken tamamen işime odaklanıyorum.	3.180	1.030
12	İşimde çok uzun saatler çalışabiliyorum.	2.569	1.350
13	İşimi ilgi çekici ve özel buluyorum.	2.867	1.230
14	Çalışırken kendimi işime kaptırıyorum.	2.801	1.231
15	Çalışırken kendimi zihinsel olarak oldukça dinç hissediyorum.	2.335	1.310
16	Çalışırken beni işimin başından kaldırmak zordur.	2.350	1.261
17	İşimde her şey yolunda gitmese bile azimle çalışmaya devam ediyorum.	2.795	1.199

Tablo 3'te görüldüğü gibi hemşireler işe adanma ile ilgili "Amacı ve anlamı olan bir iş yaptığımı düşünüyorum" ifadesinden 3.379 ± 0.999 , "Yaptığım işle gurur duyuyorum" ifadesinden 3.291 ± 1.088 ve "Çalışırken tamamen işime odaklanıyorum" ifadesinden 3.180 ± 1.030 puan almışlardır. Bu ifadelerin en yüksek puanlamalar olduğu ve 3'ün üzerinde değer taşıdıkları görülmektedir.

"İşimde kendimi enerji dolu hissediyorum" ifadesi 2.537 ± 1.263 , "Çalışırken, zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum" ifadesi 2.990 ± 1.156 , "İşimde, kendimi güçlü ve dinç hissediyorum" ifadesi 2.551 ± 1.218 , "İşime karşı istekli ve hevesliyim" ifadesi 2.878 ± 1.241 , "Çalışırken etrafımdaki her şeyi unutuyorum" ifadesi 2.461 ± 1.271 , "İşim bana ilham veriyor" ifadesi 2.330 ± 1.346 , "Sabahları içimden gelerek işe gidiyorum" ifadesi 2.078 ± 1.416 , "Yoğun bir şekilde çalıştığım zaman kendimi mutlu hissediyorum" ifadesi 2.201 ± 1.398 , "İşimde çok uzun saatler çalışabiliyorum" ifadesi 2.569 ± 1.350 , "İşimi ilgi çekici ve özel buluyorum" ifadesi 2.867 ± 1.230 , "Çalışırken kendimi işime kaptırıyorum" ifadesi 2.801 ± 1.231 , "Çalışırken kendimi zihinsel olarak oldukça dinç hissediyorum" ifadesi 2.335 ± 1.310 , "Çalışırken beni işimin başından kaldırmak zordur" ifadesi 2.350 ± 1.267 , "İşimde her şey yolunda gitmese bile azimle çalışmaya devam ediyorum" ifadesi 2.795 ± 1.199 puan almıştır. Bu durumda bütün değerlerin 2'nin üzerinde olması hemşirelerin işe adanma davranışı gösterdikleri anlamına gelmektedir.

3.1. Faktör Analizi Sonuçları

İşe Adanma ölçeğinde yer alan ifadeler, orjinal boyutlarına uygun olması ve daha anlaşılır analizler yapılabilmesi adına faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizinde Varimax döndürme yöntemi uygulanmış, faktör yükü 0.30'dan düşük ifadeler ve 0.10'dan daha az farkla birden fazla faktöre dahil olan ifadeler boyutlardan çıkarılmıştır. İşe adanma ifadelerine ilişkin faktör analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. İşe Adanma İfadelerinin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach Alfa
1. Faktör: Enerjik Olma			
4. İşimde, kendimi güçlü ve dinç hissediyorum.	0.814	42.738	0.838
5. İşime karşı istekli ve hevesliyim.	0.777		
1. İşimde kendimi enerji dolu hissediyorum.	0.705		
8. Sabahları içimden gelerek işe gidiyorum.	0.594		
15. Çalışırken kendimi zihinsel olarak oldukça dinç hissediyorum.	0.581		
2. Faktör: Kendini İşe Verme			
16. Çalışırken beni işimin başından kaldırmak zordur.	0.747	9.935	0.795
14. Çalışırken kendimi işime kaptırıyorum.	0.741		
11. Çalışırken tamamen işime odaklanıyorum.	0.683		
6. Çalışırken etrafımdaki her şeyi unutuyorum.	0.636		
12. İşimde çok uzun saatler çalışabiliyorum.	0.576		
3. Faktör: İşe Bağlılık			
2. Amacı ve anlamı olan bir iş yaptığımı düşünüyorum.	0.788	9.521	0.675
10. Yaptığım işle gurur duyuyorum.	0.780		
13. İşimi ilgi çekici ve özel buluyorum.	0.550		

Tablo 4'te İşe adanma ölçeğinin üç boyutunun faktör yükleri verilmiştir. Örneklem büyüklüğü yeterliliği, verilen faktör analizine uygunluğu ve değişkenler arasındaki korelasyonun anlamlılığı için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi yapılmıştır. Testin sonucunda işe adanma testi boyutlarının KMO değeri 0.884 bulunmuş olup, seçilen örneklem büyüklüğünün analiz için yeteri düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca Barlett testinin sonucuna bakıldığında, değişkenler arası korelasyonun $p<0.01$ düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Ahlâkî Sıkıntı ve İşe Adanma Boyutlarının Psikometrik Değerleri

Boyutlar	İfade Sayısı	Max.- Min.	Cronbach Alfa	$\bar{X}$	S
Ahlâkî Sıkıntı (Sıklık)	21	0-4	0.874	1.631	0.702
Ahlâkî Sıkıntı (Rahatsızlık Düzeyi)	21	0-4	0.918	1.932	0.898
Enerjik Olma	5	0-4	0.838	2.476	1.005
Kendini İşe Verme	5	0-4	0.795	2.676	0.908
İşe Bağlılık	3	0-4	0.675	3.175	0.865

Ankette bulunan beş boyut şu şekildedir:

Ahlâkî Sıkıntı (Sıklık) Boyutu: Bu boyut 21 ifadeden oluşmaktadır. Bu boyuta verilen ifadeler araştırmaya katılan hemşirelerin yaşadıkları ahlâkî sıkıntının sıklık derecesini göstermektedir. Boyutun aritmetik ortalaması 1.631 ve standart sapması 0.702 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) 0.874 oldukça güvenilir olarak bulunmuştur.

Ahlâkî Sıkıntı (Rahatsızlık Düzeyi) Boyutu: Bu boyut 21 ifadeden oluşmaktadır. Bu boyuta verilen ifadeler araştırmaya katılan hemşirelerin yaşadıkları ahlâkî sıkıntının rahatsızlık düzeyini göstermektedir. Boyutun aritmetik ortalaması 1.932 ve standart sapması 0.898 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) 0.918 oldukça güven derecesi yüksek olarak bulunmuştur.

Enerjik Olma Boyutu: Bu boyut hemşirelerin işe adanma davranışının enerjik olma boyutunu ölçen 5 ifadeden oluşmaktadır. Boyutun aritmetik ortalaması 2.476 ve standart sapması 1.005 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) 0.838 ve güven derecesinin yüksek olarak görülmüştür.

Kendini İşe Verme Boyutu: 5 ifadeden oluşan bu boyut hemşirelerin işlerine kapılma ve odaklanmaları anlamına gelen kendini işine vererek yapma davranışını ölçen ifadeleri içermektedir. Boyutun aritmetik ortalaması 2.676 ve standart sapması 0.908 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) 0.795 ve güvenilir olduğu bulunmuştur.

İşe Bağlılık Boyutu: İşe bağlılık boyutu ise 3 ifadeden oluşmaktadır. Yani hemşirelerin mesleklerine olan bağlılıklarını işe adanma davranışı boyutunda ölçen ifadelerden oluşmaktadır. Boyutun aritmetik ortalaması 3.175 ve standart sapması 0.865 olarak bulunmuştur. Boyutun güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) 0.675 ve güvenilir olduğu bulunmuştur.

3.2. Ahlâkî Sıkıntının İşe Adanma Boyutları Üzerine Etkisinin Regresyon Analizi İle Değerlendirilmesi

Ahlâkî sıkıntının iki boyutunun (sıklık ve rahatsızlık düzeyi) işe adanmanın alt boyutları üzerindeki etkisi çoklu regresyon analizi (Enter yöntemi) ile incelenmiştir. Regresyon denkleminde bağımsız değişken olarak Ahlâkî Sıkıntının Sıklık ve Rahatsızlık Düzeyi boyutları, bağımlı değişken olarak da İşe Adanmanın Enerjik Olma boyutu eklenmiş ve ortaya çıkan regresyon analizi sonuçları

Tablo 6’da gösterilmiştir. Aynı regresyon modeli işe adanmanın Kendini İşe Verme ve İşe Bağlılık boyutları için de kurulmuş ve analiz sonuçları sırasıyla Tablo 7 ve Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 6. Ahlâki Sıkıntı Boyutlarının Enerjik Olma Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Model Özeti		Etkiler			ANOVA	
	R	R ²	β	t	P	F	P
Ahlâkî Sıkıntı (Sıklık)	0.217	0.047	-0.258	-2.475	0.015	4.906	0.029
Ahlâkî Sıkıntı (Rahatsızlık Düzeyi)			0.118	1.130	0.261		

Tablo 6’da da görüldüğü gibi Ahlâkî Sıkıntı boyutları ile İşe Adanma boyutlarından Enerjik Olma arasında kurulan çoklu regresyon modeli önemli bulunmuştur (F=4.906, p=0.29). Bu model Enerjik Olma boyutundaki değişimin %4.7’sini (R²=0.047) açıklamaktadır. Tablo 6’daki β değerlerine dayanarak, İşe Adanma boyutu olan *Enerjik Olma* bağımlı değişkenini yordayan Ahlâki Sıkıntı boyutlarını görmek mümkündür. Analiz sonucunda Ahlâki Sıkıntının *Sıklık* Boyutunun Enerjik Olma boyutunu açıkladığı ve anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (β=-0.258, t=-2.475, p=0.015). Ahlâki Sıkıntının görülme sıklığı İşe Adanma boyutlarından Enerjik Olma üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Bunun yanında Ahlâki Sıkıntının Rahatsızlık Düzeyi boyutunun İşe Adanma Davranışlarından Enerjik Olma üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur (β=0.118, t=1.130, p=0.261).

Tablo 7. Ahlâki Sıkıntı Boyutlarının Kendini İşe Verme Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Model Özeti		Etkiler			ANOVA	
	R	R ²	β	t	p	F	p
Ahlâkî Sıkıntı (Sıklık)	0.204	0.041	-0.219	-2.120	0.036	2.744	0.068
Ahlâkî Sıkıntı (Rahatsızlık Düzeyi)			0.206	1.989	0.049		

Ahlâki Sıkıntı boyutları ile İşe Adanma boyutlarından Kendini İşe Verme arasında kurulan çoklu regresyon modeli Tablo 7’de görüldüğü üzere önemli bulunmuştur (F=2.744, p=0.068). Bu model Kendini İşe Verme boyutundaki değişimin %4.1’ini (R²=0.041) açıklamaktadır. Tablo 7’deki β değerlerine dayanarak, İşe adanma boyutu olan *Kendini İşe Verme* bağımlı değişkenini yordayan Ahlâki Sıkıntı boyutlarını görmek mümkündür. Ahlâki Sıkıntının *Sıklık* Boyutunun Kendini İşe Verme boyutunu açıkladığı ve anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (β=0.219, t=2.120, p=0.036). Ahlâki Sıkıntının görülme sıklığı İşe Adanma boyutlarından Kendini İşe Verme üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Bunun yanında Ahlâki Sıkıntının Rahatsızlık Düzeyi boyutunun İşe Adanma

Davranışlarından Kendini İşe Verme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta =0.206$, $t=1.989$, $p=0.049$).

Tablo 8. Ahlâki Sıkıntı Boyutlarının İşe Bağlılık Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Model Özeti		Etkiler			ANOVA	
	R	R ²	β	t	p	F	p
Ahlâki Sıkıntı (Sıklık)	0.021	0.000	0.024	0.226	0.822	0.027	0.973
Ahlâki Sıkıntı (Rahatsızlık Düzeyi)			-0.008	-0.071	0.943		

Tablo 8’de de görüldüğü gibi Ahlâki Sıkıntı boyutları ile İşe Adanma boyutlarından İşe Bağlılık arasında kurulan çoklu regresyon modeli önemli bulunmuştur ($F=0.027$, $p=0.973$). Bu model İşe Bağlılık boyutundaki değişimin %0.0’ını ($R^2=0.000$) açıklamaktadır. Tablo 8’deki β değerlerine dayanarak, İşe Adanma boyutu olan *İşe Bağlılık* bağımlı değişkenini yordayan Ahlâki Sıkıntı boyutlarını görmek mümkündür. Analiz sonucunda Ahlâki Sıkıntının *Sıklık* Boyutunun İşe Bağlılık boyutu üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur ($\beta=0.024$, $t=0.226$, $p=0.822$). Bunun yanında Ahlâki Sıkıntının *Rahatsızlık Düzeyi* boyutunun da İşe Adanma Davranışlarından İşe Bağlılık üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur ($\beta=0.008$, $t=0.071$, $p=0.943$).

3.3. Ahlâki Sıkıntının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Ahlâki sıkıntının sıklık ve rahatsızlık düzeylerinin aldığı puanların demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bilgiler Tablo 9 ve 10’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Ahlâki Sıkıntı Sıklığının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	S	Test Değerleri
Yaş (Yıl)				
-29	87	1.730	0.722	$X^2=2.328$ $p=0.312$
30-39	70	1.610	0.701	
40+	46	1.467	0.650	
Cinsiyet				
Erkek	33	1.465	0.722	U=1374 $p=0.117$
Kadın	173	1.666	0.696	
Medeni Durum				
Evli	122	1.553	0.670	U=2317 $p=0.117$
Evli Değil	81	1.768	0.707	
Eğitim Düzeyi				
Lise	44	1.689	0.833	$X^2=0.698$ $p=0.874$
Ön Lisans	53	1.563	0.739	
Lisans	92	1.619	0.648	
Yüksek Lisans	17	1.731	0.585	
Çalıştığı Kurum				
Üniversite Hastanesi	92	1.716	0.633	$X^2=2.644$ $p=0.267$
Sağlık Bakanlığı Hastaneleri	82	1.538	0.743	
Özel Hastane	32	1.606	0.794	
Toplam Hizmet Süresi (Yıl)				
1-5	72	1.657	0.756	$X^2=1.798$ $p=0.615$
6-10	36	1.738	0.652	
11-15	25	1.676	0.823	
16+	69	1.506	0.606	
Mevcut Hastanedeki Çalışma Süresi (Yıl)				
1-5	111	1.659	0.722	$X^2=0.079$ $p=0.961$
6-10	47	1.611	0.761	
11+	46	1.613	0.614	
Haftalık Çalışma Saati				
-40	131	1.606	0.702	U=2537.500 $p=0.637$
41+	72	1.676	0.710	

Ahlâki sıkıntı sıklığının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bilgiler Tablo 9'da gösterilmektedir. Yaş, medeni durum, toplam hizmet süresi, mevcut hastanedeki çalışma süresi ve haftalık çalışma süresi sorularına bazı katılımcılar cevap vermemiştir. Bu değişkenlerde toplam sayının

206 olmaması bundan kaynaklanmaktadır. Katılımcılardan alınan puanlar hemşirelerin yaşlarına göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($X^2=2.328$, $p=0.312$). Bunun yanı sıra ahlâkî sıkıntı sıklığının hemşirelerin cinsiyet ($U=1374$, $p=0.117$), medeni durum ($U=2371$, $p=0.117$), eğitim düzeyi ($X^2=0.698$, $p=0.874$), çalıştığı kurum ($X^2=2.644$, $p=0.267$), meslek hayatındaki toplam hizmet süresi ($X^2=1.798$, $p=0.615$), hizmet verdiği hastanedeki çalışma süresi ($X^2=0.079$, $p=0.961$) ve haftalık çalışma saatine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($U=2537.500$, $p=0.637$).

Tablo 10. Ahlâki Sıkıntının Rahatsızlık Düzeyinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	S	Test Değerleri
Yaş (Yıl)				
-29	87	2.029	0.896	$X^2=3.842$ $p=0.146$
30-39	70	2.000	0.911	
40+	46	1.613	0.856	
Cinsiyet				
Erkek	33	1.948	0.989	U=1420.500 $p=0.902$
Kadın	173	1.929	0.881	
Medeni Durum				
Evli	122	1.874	0.917	U=2037.500 $p=0.408$
Evli Değil	81	2.023	0.874	
Eğitim Düzeyi				
Lise	44	1.753	0.913	$X^2=2.782$ $p=0.426$
Ön Lisans	53	1.859	0.867	
Lisans	92	2.073	0.894	
Yüksek Lisans	17	1.831	0.972	
Çalıştığı Kurum				
Üniversite Hastanesi	92	2.135	0.888	$X^2=8.559$ $p=0.014$
Sağlık Bakanlığı Hastaneleri	82	1.846	0.958	
Özel Hastane	32	1.555	0.594	
Toplam Hizmet Süresi (Yıl)				
1-5	72	1.913	0.934	$X^2=8.318$ $p=0.040$
6-10	36	2.281	0.756	
11-15	25	2.068	0.857	
16+	69	1.636	0.886	
Mevcut Hastanedeki Çalışma Süresi (Yıl)				
1-5	111	1.939	0.901	$X^2=1.760$ $p=0.415$
6-10	47	2.068	0.932	
11+	46	1.784	0.884	
Haftalık Çalışma Saati				
-40	131	2.003	0.952	U=1864.500 $p=0.226$
41+	72	1.829	0.787	

Ahlâki sıkıntının rahatsızlık düzeyinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bilgiler Tablo 10'da gösterilmektedir. Görüldüğü üzere katılımcılardan alınan puanlar hemşirelerin yaşlarına ($X^2=3.842$, $p=0.146$), cinsiyetlerine (U=1420.500, $p=0.902$), medeni durumlarına (U=2037.500, $p=0.408$), eğitim düzeylerine ($X^2=2.782$, $p=0.426$), şu anda hizmet verdiği hastanedeki çalışma sürelerine

($X^2=1.760$, $p=0.415$) ve haftalık çalışma saatlerine ($U=1864.500$, $p=0.226$) göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Bunun yanı sıra katılımcıların çalıştıkları kuruma göre karşılaştırma yapıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($X^2=8.559$, $p<0.014$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, Üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin diğer hastanelerde çalışan hemşirelere göre puanının yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu durumda Üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin Sağlık Bakanlığı ve özel hastanede çalışan hemşirelere göre ahlâkî sıkıntıdan daha fazla rahatsızlık duyduğu söylenebilir.

Ayrıca katılımcıların mesleklerini icra ettikleri toplam hizmet sürelerine göre karşılaştırma yapıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($X^2=8.318$, $p<0.040$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, toplam hizmet süresi 6-10 yıl ve 11-15 yıl arası olan çalışanların puanının toplam hizmet süresi 1-5 yıl ve 16 yıl ve üzeri olanlardan daha yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buna göre mesleğe yeni başlayan (1-5 yıl) hemşirelerin ve meslekte 16 yıl ve üzeri çalışan hemşirelerin ahlâkî sıkıntıdan rahatsızlık düzeyinin, meslekte 6-10 yıl ve 11-15 yıl arasında çalışan hemşirelere göre daha az olduğu sonucuna varılabilir.

3.4. İşe Adanmanın Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

İşe adanma boyutlarının aldığı puanların demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bilgiler sırasıyla aşağıdaki Tablo 11, Tablo 12 ve Tablo 13'de gösterilmektedir.

Tablo 11. İşe Adanma Davranışlarından Enerjik Olma Boyutunun Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	S	Test Değerleri
Yaş (Yıl)				
-29	87	2.489	1.123	$X^2=2.056$ $p=0.358$
30-39	70	2.537	0.989	
40+	46	2.386	0.817	
Cinsiyet				
Erkek	33	2.512	0.992	$U=2569.500$ $p=0.692$
Kadın	173	2.469	1.010	
Medeni Durum				
Evli	122	2.440	0.967	$U=4280.000$ $p=0.383$
Evli Değil	81	2.529	1.075	
Eğitim Düzeyi				
Lise	44	2.419	1.052	$X^2=0.238$ $p=0.971$
Ön Lisans	53	2.461	0.978	
Lisans	92	2.491	0.985	
Yüksek Lisans	17	2.576	1.155	

Çalıştığı Kurum				
Üniversite Hastanesi	92	2.443	1.005	$X^2=3.357$ $p=0.187$
Sağlık Bakanlığı Hastaneleri	82	2.402	0.985	
Özel Hastane	32	2.750	1.043	
Toplam Hizmet Süresi (Yıl)				
1-5	72	2.526	1.087	$X^2=8.319$ $p=0.040$
6-10	36	2.120	1.164	
11-15	25	2.887	0.477	
16+	69	2.471	0.881	
Mevcut Hastanedeki Çalışma Süresi (Yıl)				
1-5	111	2.441	1.103	$X^2=0.172$ $p=0.918$
6-10	47	2.422	0.948	
11+	46	2.572	0.786	
Haftalık Çalışma Saati				
-40	131	2.470	0.992	$U=4325.000$ $p=0.811$
41+	72	2.487	1.057	

İşe adanma davranışlarını etkileyen faktörlerden Enerjik Olma boyutundan alınan puanların demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 11’de gösterilmektedir. Görüldüğü üzere işe adanma davranışlarından Enerjik Olma boyutunun puanları hemşirelerin yaşlarına ($X^2=2.056$, $p=0.358$), cinsiyetlerine ($U=2569.500$, $p=0.692$), medeni durumlarına ($U=4280.000$, $p=0.383$), eğitim düzeylerine ($X^2=0.238$, $p=0.971$), çalıştığı kuruma ($X^2=3.357$, $p=0.187$), mevcut hastanedeki çalışma süresine ($X^2=0.172$, $p=0.918$) ve haftalık çalışma saatine ($U=4325.000$, $p=0.811$) göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Bunun yanı sıra Enerjik Olma boyutu katılımcıların mesleklerindeki toplam hizmet sürelerine göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($X^2=8.319$, $p<0.040$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, mesleğindeki toplam hizmet süresi 11-15 yıl aralığında olan hemşirelerin diğerlerine göre puanının daha yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ancak hemşirelerin genel olarak mesleğe başladıkları ilk andan itibaren enerjik bir tutum sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 12. İşe Adanma Davranışlarından Kendini İşe Verme Boyutunun Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	S	Test Değerleri
Yaş (Yıl)				
-29	87	2.740	0.903	$X^2=1.113$ $p=0.573$
30-39	70	2.701	0.832	
40+	46	2.531	1.051	
Cinsiyet				
Erkek	33	2.793	0.699	$U=2555.000$ $p=0.704$
Kadın	173	2.655	0.941	
Medeni Durum				
Evli	122	2.645	0.915	$U=4564.500$ $p=0.524$
Evli Değil	81	2.716	0.904	
Eğitim Düzeyi				
Lise	44	2.711	1.073	$X^2=0.555$ $p=0.907$
Ön Lisans	53	2.692	0.882	
Lisans	92	2.657	0.867	
Yüksek Lisans	17	2.647	0.814	
Çalıştığı Kurum				
Üniversite Hastanesi	92	2.762	0.724	$X^2=4.324$ $p=0.115$
Sağlık Bakanlığı Hastaneleri	82	2.472	1.096	
Özel Hastane	32	2.943	0.767	
Toplam Hizmet Süresi (Yıl)				
1-5	72	2.733	0.921	$X^2=7.727$ $p=0.052$
6-10	36	2.627	0.641	
11-15	25	3.075	0.642	
16+	69	2.495	1.026	
Mevcut Hastanedeki Çalışma Süresi (Yıl)				
1-5	111	2.623	0.974	$X^2=0.812$ $p=0.666$
6-10	47	2.680	0.791	
11+	46	2.764	0.852	
Haftalık Çalışma Saati				
-40	131	2.621	0.903	$U=4119.500$ $p=0.212$
41+	72	2.786	0.860	

Tablo 12'de işe adanma davranışlarını etkileyen faktörlerden Kendini İşe Verme boyutundan alınan puanların demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular gösterilmektedir.

Görüldüğü üzere işe adanma davranışlarından Kendini İşe Verme boyutunun puanları hemşirelerin yaşlarına ($X^2=1.113$, $p=0.573$), cinsiyetlerine ($U=2555.000$, $p=0.704$), medeni durumlarına ($U=4564.500$, $p=0.524$), eğitim düzeylerine ($X^2=0.555$, $p=0.907$), çalıştığı kuruma ($X^2=4.324$, $p=0.115$), mevcut hastandeki çalışma süresine ($X^2=0.812$, $p=0.666$), mesleklerindeki toplam hizmet sürelerine ($X^2=7.727$, $p=0.052$) ve haftalık çalışma saatine ($U=4119.500$, $p=0.212$) göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 13. İşe Adanma Davranışlarından İşe Bağlılık Boyutunun Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	S	Test Değerleri
Yaş (Yıl)				
-29	87	3.318	0.890	$X^2=10.064$ $p=0.007$
30-39	70	3.135	0.873	
40+	46	2.954	0.789	
Cinsiyet				
Erkek	33	3.125	0.874	$U=2548.500$ $p=0.531$
Kadın	173	3.185	0.865	
Medeni Durum				
Evli	122	3.058	0.883	$U=3818.500$ $p=0.011$
Evli Değil	81	3.321	0.822	
Eğitim Düzeyi				
Lise	44	3.333	0.736	$X^2=3.812$ $p=0.282$
Ön Lisans	53	3.239	0.880	
Lisans	92	3.142	0.819	
Yüksek Lisans	17	2.745	1.222	
Çalıştığı Kurum				
Üniversite Hastanesi	92	3.117	0.875	$X^2=20.901$ $p=0.000$
Sağlık Bakanlığı Hastaneleri	82	3.037	0.873	
Özel Hastane	32	3.687	0.616	
Toplam Hizmet Süresi (Yıl)				
1-5	72	3.365	0.845	$X^2=19.088$ $p=0.000$
6-10	36	2.935	1.004	
11-15	25	3.527	0.519	
16+	69	2.940	0.830	
Mevcut Hastanedeki Çalışma Süresi (Yıl)				
1-5	111	3.243	0.881	$X^2=4.806$ $p=0.090$
6-10	47	2.992	0.868	
11+	46	3.155	0.812	

Haftalık Çalışma Saati				
-40	131	3.127	0.866	U=4045.500 p=0.145
41+	72	3.263	0.870	

Tablo 13’de işe adanma davranışlarını etkileyen faktörlerden İşe Bağlılık boyutundan alınan puanların demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular gösterilmektedir. Görüldüğü üzere işe adanma davranışlarından İşe Bağlılık boyutunun puanları hemşirelerin yaşlarına göre karşılaştırıldığında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($X^2=10.064$, $p<0.007$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, 29 yaş ve altında olanların diğer yaş gruplarına göre puanının yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu durumda katılımcıların işe bağlılık boyutunu üç kategoride de önemsedikleri görülmektedir. Ancak 29 yaş ve altında olanlar diğer gruplara göre daha fazla önemsemektedirler.

Bunun yanı sıra İşe Bağlılık boyutu hemşirelerin medeni durumlarına göre karşılaştırıldığında gruplar arasında her iki kategoride de istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($U=3818.500$, $p<0.011$). Burada evli olmayan hemşireler diğerlerine göre daha yüksek puan almıştır. Böylece evli olmayan hemşirelerin işe bağlılığının daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Ayrıca İşe Bağlılık boyutu katılımcıların çalıştıkları kurum açısından da karşılaştırıldığında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($X^2=20.901$, $p<0.000$). Burada üç kategoride de hemşireler yüksek puan almıştır. Yapılan ikili karşılaştırmalarda özel hastanede çalışan hemşirelerin işe bağlılıklarının diğer gruplara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yine katılımcıların İşe Bağlılık boyutunda toplam hizmet sürelerine göre karşılaştırıldığında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2=19.088$, $p<0.000$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda 11-15 yıl hizmet süresine sahip olan hemşirelerin diğerlerine göre işe bağlılıklarının fazla olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan alınan puanlar hemşirelerin mevcut hastanedeki çalışma süreleri karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($X^2=4.806$, $p<0.090$).

4. SONUÇ

Bu çalışmada hemşirelerde ahlâkî sıkıntının işe adanma davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Hemşireler sadece ölüm sürecini uzatacaklarını düşündükleri hastalara yoğun yaşam uygulamaları başlattıklarını ve bu durumun sık yaşanmasının ahlâkî sıkıntıya neden olan bir etken olduğunu belirterek, ventilatör desteği alan ve hiç yaşama ümidi olmayan bireyin bakımını sürdürme durumuyla da sık karşılaştıklarını ve yaşam sonu bakım hizmeti noktasında ahlâkî sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Ahlâkî sıkıntının sık görülmesinin “kendini işe verme” boyutuyla negatif ilişkili olduğu görülürken; ahlâkî sıkıntıdan duyulan rahatsızlık düzeyinin artması ile “kendini işe verme” boyutu arasında pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Kalvemark ve arkadaşları (2004: 1083)’nın sağlık sisteminde yaşanan ahlâkî sıkıntı ve etik ikilem çatışmalarını incelediği çalışmasında her ne kadar hemşirelerin hekim *order*’larını yerine getirme zorunluluğu olsa da bunun çeşitli sorunlara sebep olduğu açıklanmıştır. Çünkü hekimler ve hemşireler bazen farklı durumları farklı şekillerde değerlendirmektedir.

Özellikle yaşlı hastalar için tedaviye devam etme ya da tedaviyi durdurmak isteme farklılıkları buna örnektir. Bu çalışma kapsamında da hemşirelere yöneltilen “*Gereksiz test ve tedavi olduğunu düşündüğüm hekim istemini uygulamak*” ifadesi literatürü destekleyici nitelikte anlamlı bulunmuştur. Hemşireler bu durumla hem sık karşılaştıklarını hem de rahatsızlık duymaları sonucu ahlâkî sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Ganz ve Berkovitz (2011: 1521)’in araştırma sonucuna göre hemşirelerin yaşadığı ahlâkî sıkıntının sıklığı ile yaş arasında negatif ilişki olduğu görülürken, genel hemşirelik bakımının kalitesi ile pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bir başka çalışmada ahlâkî sıkıntının sıklığı ile yaş arasında önemli ölçüde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Mobley vd., 2007: 258). Bu çalışmada ise ahlâkî sıkıntının sıklığının hemşirelerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermeyerek, Mobley ve arkadaşlarının çalışmasıyla aynı doğrultuda bir sonuç verdiği görülmüştür.

Ahlâkî sıkıntının sık görülmesinin hemşirelerin kendilerini işlerine vermeleri veya işlerine odaklanmaları üzerinde olumsuz etkisi görülürken, ahlâkî sıkıntıdan rahatsızlık duyulması hemşirelerin kendilerini işlerine vermeleri üzerinde olumlu katkı sağlamıştır. Hemşirelerde ahlâkî sıkıntının görülme sıklığının enerjik olmayı negatif yönde etkilediği görülmektedir. Ancak yaşanan ahlâkî sıkıntıdan rahatsızlık duyulmasının beklenen aksine işe adanmanın enerjik olma boyutu üzerinde bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ahlâkî sıkıntının sık görülmesinin ve ahlâkî sıkıntıdan rahatsızlık duyulmasının işe bağlılık üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Öte yandan Üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin Sağlık Bakanlığı hastaneleri ve özel hastanede çalışanlara göre ahlâkî sıkıntıdan daha fazla rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Ayrıca mesleğindeki toplam hizmet süresi 6-15 yıl olanların mesleğe ilk başlayan ve mesleğinde 15 yıldan fazla hizmet süresine sahip olanlara göre yaşadıkları ahlâkî sıkıntıdan dolayı rahatsızlık düzeyleri daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Elpern ve arkadaşları (2005: 525)’nin yoğun bakımda çalışan hemşirelerde ahlâkî sıkıntı üzerine yaptığı çalışmada ahlâkî sıkıntı ile demografik değişkenlerin (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, hemşirelik mesleğindeki hizmet yılı) karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Sadece ahlâkî sıkıntının hemşirelik mesleğindeki hizmet yılı ile pozitif anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. Diğer faktörler arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu çalışmada da sadece hemşirelerin mesleklerini icra ettikleri toplam hizmet sürelerine göre karşılaştırma yapıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Buradan hareketle mesleğindeki toplam hizmet süresi 6-15 yıl olanların mesleğe ilk başlayanlar ve mesleğinde 15 yıldan fazla hizmet süresine sahip olanlara göre yaşadıkları ahlâkî sıkıntıdan dolayı rahatsızlık düzeylerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Hamric ve arkadaşları (2007: 424)’nin hemşire ve hekimlerin yoğun bakım ünitesindeki ölümcül hastalara karşı bakış açılarını araştırdığı çalışmada hemşirelerin ahlâkî sıkıntı deneyimlerinin daha fazla olduğunu ve ahlâkî sıkıntı algısında önemli derecede farklılıklar bulunduğunu tespit etmişlerdir. Hekim ve hemşirelerde bu algının farklılığı şu ifadeyle anlaşılmaktadır: “*Öğrencilerin yalnızca becerilerini arttırmak amacıyla hastalar üzerinde ağırlı işlemler yaptığını tanık olmak*” ifadesine hekimler böyle bir durum karşısında ahlâkî sıkıntı yaşamadığını belirtirken, hemşireler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada ise hemşireler bu durum karşısında ahlâkî sıkıntı yaşamadıklarını belirtirken, bu ifadenin ahlâkî sıkıntının sıklık boyutuyla da rahatsızlık boyutuyla da eşleşmediği

görülmüştür. Yine Hamric ve arkadaşları (2007: 426) yoğun bakım ortamında hemşirelerin ahlâkî sıkıntı puanlarının yüksek, etik iklimin fazla, bakım kalitesinden memnuniyetin düşük olduğunu, bununla birlikte hekim ve hemşire işbirliğinin de daha az olduğunu ifade etmişlerdir.

Hemşirelerin mesleğe başladıkları ilk andan itibaren enerjik bir tutum sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte hemşirelerin mesleklerinin 10. yılından sonra kendini işe verme davranışı sergilemektedirler. Son olarak bu çalışmanın önemli diğer sonuçları da; evli olmayan, özel hastanede çalışan, meslek hayatında 10-15 yıldır hizmet eden, mevcut çalıştığı kurumda ilk beş yılını doldurmamış ve 29 yaş ve altında olan hemşirelerin, işe bağlılıklarının daha fazla olmasıdır. Araştırma sonuçlarına yansıyan bir diğer konu ise özel hastanede çalışan hemşirelerin yaş ortalamasının çok düşük olması ve bununla birlikte eğitim düzeylerinin de lise olmasıdır.

Sonuç olarak ahlâkî sıkıntı kavramının henüz Türk literatüründe çok yeni olmasının yanı sıra, araştırılmaya muhtaç birçok alanda karşılaşılan etik ve ahlâk temelli sorunlara ışık tutabileceği düşünülmektedir. Sağlık kurumlarında hekim, ebe, teknisyenler ve yardımcı diğer sağlık personelleri üzerinde de çalışılabilir. Ayrıca sağlık alanı dışındaki hukuk, ekonomi, yönetim ve sosyoloji alanlarında da yaşanan ahlâkî sıkıntılarının tespiti yapılarak ve sorun çözme yöntemleri geliştirilebilir. Ayrıca ahlâkî sıkıntı kavramının sağlık yöneticileri açısından da anlamlı hale gelmesi için hastane yöneticileri ve idari birimlerde bulunan sağlık yöneticilerine yönelik ahlâkî sıkıntıyı ölçen *Ahlâkî Sıkıntı Ölçeği* geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.

5. KAYNAKÇA

AACN, (2016). American Association of Colleges of Nursing Moral distress. Erişim 18 Mayıs 2016, <http://www.aacn.org/wd/practice/content/ethic-moral.pcems?menu=practice>

Antonison, M. (2010). *Evaluation of Work Engagement As A Measure of Psychological Well-Being From Work Motivation*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Alabama In Huntsville.

Attridge, M. (2009). Measuring and Managing Employee Work Engagement: A Review of the Research and Business Literature”, *Journal of Workplace Behavioral Health*, 24(4), 383-398.

Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., Taris, T. W. (2008). Work Engagement: An Emerging Concept in Occupational Health Psychology, *Work & Stress*, 22(3), 187-200.

Başpınar, N. ve Çakıroğlu, D. (2012). *Meslek Etiği*, Nobel Yayıncılık, İstanbul.

Billington, R. (2011). *Felsefeyi Yaşamak*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Burke, R. J., Koyuncu, M., Jing, W., Fiksenbaum, L. (2009). Work Engagement Among Hotel Managers in Beijing, China: Potential Antecedents and Consequences, *Tourism Review*, 64(3), 4-18.

Deese, M. N. (2009). *Testing An Extension of The Job Demands-Resources Model: The Addition of Personal Resources As Mediators to The Resources- Engagement Relationship*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Graduate School of Clemson University.

Elpern, E. H., Covert, B., Kleinpell, R. (2005). Moral Distress of Staff Nurses in A Medical Intensive Care Unit, *Am J Crit Care*, 14, 523-530.

Ertemli, H. B. (2011). *İş Aile ve Aile İş Çatışmalarının İşe Cezbolma Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, İnsan Kaynakları Yönetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Frankane, W. (2007). *Etik*, Çev: Azmi Aydın, İmge Yayınevi, Ankara.

Ganz, F. D., Berkovitz, K. (2011). Surgical Nurses' Perceptions of Ethical Dilemmas, Moral Distress and Quality of Care, *Journal of Advanced Nursing*, 22 October.

Gill, D. S. (2007). *Employee Selection And Work Engagement: Do Recruitment And Selection Practices Influence Work Engagement?*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Psychology College of Arts and Sciences, Kansas State University.

Hakanen, J. J., Perhoniemi, R., Toppinen-Tanner, S. (2008). Positive Gain Spirals at Work: From Job Resources to Work Engagement, Personal Initiative and Work-Unit Innovativeness, *Journal of Vocational Behavior*, 73, 78-91.

Hamric, A. B., Blackball, L. J. (2007). Nurse-Physician Perspectives on The Care of Dying Patients in Intensive Care Units: Collaboration, Moral Distress And Ethical Climate, *Crit Care Med*, V35, 422-429.

İlhan, S. (2005). İş Ahlakı: Kurumsal Bir Yaklaşım, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 258-275.

Kalvemark, S., Höglund, A. T., Hansson, M. G., Westerholm P., Arnetz, B. (2004). Living With Conflicts-Ethical Dilemmas And Moral Distress in The Health Care System, *Soc Sci Med*, 58, 1075-1084.

Karagözoğlu, Ş., Yıldırım, G., Özden, D., Çınar, Z. (2015). Moral Distress in Turkish Intensive Care Nurses, *Nursing Ethics*, 1(16).

Kuruüzüm, A., Irmak, S. ve Çetin, E. İ. (2010). İşe Bağlılığı Etkileyen Faktörler: İmalat ve Hizmet Sektörlerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz, Bilig Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, 53, 183-198.

Louison, C. P. (2007). *Convergent and Discriminant Validity of Employee Engagement*, Doktora Tezi, Alliant International University.

Lützen K., Cronqvist, A. M., Annbella and Andersson, L. (2003). Moral Stress: Synthesis of A Concept, *Nurs Ethics*, 10, 312-322.

McCrory, M. S. (2010). *Suffering Identified As Moral Distress: Recommendations for Shifting Institutional Cultures in Healthcare*, Garrett-Evangelical Theological Seminary, Yüksek Lisans Tezi, Evanston, Illinois.

Mobley, M. J., Rady, M. Y., Verheijde, J. L., Partel, B., Larson, J. S. (2007). The Relationship Between Moral Distress and Perception of Futile Care in The Critical Care Unit, *Intensive and Critical Care Nursing*, 26 March, 23, 256-263.

Özer, Ö., Saygılı, M., Uğurluoğlu, Ö. (2015). Sağlık Çalışanlarının İşe Cezbolma Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma, *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3), 261-272.

Radzvin, L. C. (2008). *The Occurrence Of Moral Distress in Certified Registered Nurse Anesthetists*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Duquesne University.

Rice, J. K. (2009). *The Role of Tenure As A Moderator to Work Engagement and Job Satisfaction*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, San Jose State University.

Roberts, D. R. ve Davenport, T. O. (2002). Job Engagement: Why It's Important and How to Improve It, *Employment Relations Today*, Autumn, 21-29.

Simpson, M. R. (2009). Predictors of Work Engagement Among Medical-Surgical Registered Nurses, *Western Journal of Nursing Research*, 31(1), 44-65.

Ulusoy, M., ve Görgülü, R. S. (1997). *Hemşirelik Esasları Temel Kuram, Kavram, İlke ve Yöntemler*, 3. Baskı, Cilt.1, Ankara.

Usta, A. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk, İnönü Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

Yıldırım, G., Özden, D., Karagözoğlu, Ş. (2013) Ahlâkî Sıkıntı: Türkiye'de Sağlık Alanında Gündeme Gelmeyen Bir Boyut, *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 35, 318-325.

**YÜKSEK-DÜŞÜK BAĞLAMLI İLETİŞİM İLE ÖRGÜTSEL MUHALEFET
DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: SÜLEYMAN DEMİREL
ÜNİVERSİTESİ AKADEMİK PERSONELİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

**THE RELATIONSHIP BETWEEN HIGH-LOW CONTEXT
COMMUNICATION AND ORGANIZATIONAL DISSENT BEHAVIORS: A
RESEARCH ON SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY ACADEMIC STAFF**

Dilruba İZGÜDEN¹, Ramazan ERDEM²

Öz

Bu çalışmada, üniversitede çalışmakta olan akademik personelin örgütsel muhalefet davranışlarının ve yüksek-düşük bağlamli iletişim eğilimlerinin ölçülmesi ve aralarındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde çalışan akademik personel oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 201 akademik personele anket uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak Erdem (2006) tarafından Hall'in Yüksek Bağlam-Düşük Bağlam Modeli çerçevesinde geliştirilen ve 15 ifadeden oluşan "KİÖ-TUR" (Kültürel İletişim Ölçeği-Türkçe) ile Kassing (1998) tarafından hazırlanan, Aksel (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 20 ifadeden oluşan "Örgütsel Muhalefet Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, üniversitedeki yüksek bağlamli iletişim, düşük bağlamli iletişime göre yüksek bulunmuştur. Ayrıca, akademik personelin örgütsel muhalefet davranışlarını sergileme eğilimleri çoktan aza doğru dikey muhalefet, yatay muhalefet ve yer değiştirmiş muhalefet şeklindedir. Yine araştırma sonucunda, dikey muhalefet ile yüksek bağlamli iletişim arasında negatif, düşük bağlamli iletişim arasında ise pozitif bir ilişki bulunurken, yatay muhalefet ile hem yüksek hem de düşük bağlamli iletişim arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Bağlamli İletişim, Düşük Bağlamli İletişim, Örgütsel Muhalefet, Akademik Personel

Abstract

In this study, it is aimed to measure the organizational dissent behaviors and high-low context communication tendencies of the academic staff working at the university and determine the relationship between them. The universe of the research consist of the academic staff working in the faculties of Süleyman Demirel University. Within the scope of the research, 201 academic staff questionnaires were applied. As a data collection tool, "Organizational Dissent Scale" adapted from Turkish by Aksel (2013)

¹ Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, dizguden@hotmail.com.

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, raerdem@yahoo.com.

prepared by Kassing (1998) which is composed of 20 expressions and "CCS-TUR" (Cultural Communication Scale-Turkish) was developed by Erdem (2006) in the framework of Hall's High-Low Context Model which is composed of 15 expressions, was used. As a result of research, high-context communication in university was found to be higher than low-context communication. In addition, the tendency of academic staff to exhibit organizational dissent behavior is already a form of upward dissent, lateral dissent, and displaced dissent. Again, it has been found out that there is a positive relationship between upward dissent and high context communication, while there is a positive relationship between lateral opposition and both high and low context communication.

Keywords: *High Context Communication, Low Context Communication, Organizational Dissent, Academic Staff*

1. GİRİŞ

Örgütsel muhalefet davranışı örgütteki olumsuzlukların, etik ve yasa dışı olayların ortaya çıkmasına yardımcı olan, örgüt politika ve uygulamalarına dönük geri bildirimler sağlayan, içerisinde gelişim ve yenilik fırsatları barındıran önemli bir örgütsel iletişim aracıdır (Kassing, 2011). Örgüt üyelerinin muhalif davranışları bireysel, ilişkisel ve örgütsel değişkenlerin etkisi altında kalmaktadır (Kassing, 1997a: 42). Çalışanların içinde buldukları örgüt kültürü muhalif davranış sergileme stratejileri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Albrecht, 1979; Kang ve Berger, 2010: 372). Örgüt kültürü çalışanlara kararlara katılım konusunda daha çok söz hakkı veren, muhalefete izin verebilecek, iletişimde serbestinin bulunduğu bir yapıda ise çalışanlar muhalif davranışlar sergileyebileceklerdir (Graham, 1983; Kassing, 1997a: 44). Örgüt kültürünün meydana gelmesinde örgütün bulunduğu toplumun kültürünün büyük etkisi bulunmaktadır. Örneğin; Erdem ve Günlü (2006) çalışmasında Türk kültürünün toplumsal bir yapıda olduğunu ve bunun da örgütlere yansımalarını dile getirmiştir.

Yüksek-düşük bağlam iletişim modelinde, toplumların kültürel yapılarının iletişim biçimlerine olan etkisi ele alınmaktadır. Farklı kültürdeki bireylerin iletişimlerinde de farklılıklar olabileceği ortaya konulmaktadır (Hall, 1976: 106-111; Doizer vd., 1998: 112; Börü, 2007: 432). Daha toplumsal yaklaşımın sergilendiği kültürlerde yüksek bağlamlı iletişim söz konusu iken, daha bireyselci yaklaşımların sergilendiği kültürlerde ise düşük bağlamlı iletişim daha çok tercih konusu olmaktadır (Hall, 1976: 111-113; Hofstede, 2001: 30). Yüksek bağlamlı iletişimde bireyler söylemek istediklerini karşılardakinin duygularını, ortamsal koşulları, çevreyi vb. etkileri de düşünerek dolaylı ve örtük bir biçimde dile getirmektedirken, düşük bağlamlı iletişimde ise bireyler söylemek istediklerini net ve açık bir şekilde ifade etmeyi tercih etmektedirler (Hall, 1976: 39; Kim vd., 1998: 509; Börü, 2007: 432-433). Ve bireylerin bu tercihleri buldukları toplumun kültürel yapısına bağlı olarak değişebilmektedir (Hall, 1976: 106-111). Benzer şekilde örgütteki çalışanlar da örgüt kültürlerinin getirileri doğrultusunda, kurumlarında dışlanmışlık hissetmemek ve ortama uyum sağlayabilmek açısından örgüt kültürü neye uygunsu ona göre yüksek ya da düşük bağlamlı iletişimi tercih edeceklerdir. Hiyerarşik yapıların daha kuvvetli olduğu, güç mesafelerinin yüksek olduğu örgütsel yapılarda çalışanlar daha çok yüksek eğilimli iletişimi tercih edebilecekken, bunun tam tersi örgüt yapılarında ise çalışanlar daha çok doğrudan, açık bir şekilde iletişim gerçekleştirebilecekleri düşük bağlamlı iletişim modelini tercih edeceklerdir (Hall, 1976: 113; Würtz, 2005: 280; Erdem ve Günlü, 2006: 190-191).

Örgütsel muhalefet davranışları da bahsedildiği üzere örgüt kültürünün etkisi altında kalmaktadır (Kassing, 1997a: 42; www.dissentworks.com). Örgüt kültürünün muhalefete izin veren bir yapıda olduğu, katı kuralların olmadığı, yönetici-çalışan ilişkilerinin daha rahat olduğu, kalıplaşmış hiyerarşik yapılanmaların olmadığı örgütsel yapılarda çalışanlar daha çok dikey muhalefet davranışı sergileyebilecekken, bunun tersi durumlarda ise çalışanlar örgütsel muhalefet davranışı sergileme konusunda çekimser kalabilecek ve yatay muhalefet davranışlarına yahut yer değiştirmiş muhalefet davranışlarına yönelebileceklerdir.

Buradan anlaşılmaktadır ki, yüksek-düşük bağlam iletişim modeli ve örgütsel muhalefet davranışları örgüt kültürünün dolayısıyla içinde buldukları toplumun kültürü ile şekillenebilmektedir. Literatür okumaları sonucunda, yüksek bağlamli iletişim ile dikey muhalefetin aynı ortam koşullarında olduğu düşünülmektedir. Üniversitelerin toplumu yansıtmada konusunda önde gelen kurumlardan olduğu söylenebilir. Bir toplumun kültürü o toplumun üniversitelerinde de yüksek düzeyde kendini göstermektedir. Üniversitelerin aslında ast-üst ilişkisinin en yoğun yaşandığı kurumlar arasında yer aldığı ifade edilebilir. Akademisyenlerin danışmanları ya da bölüm başkanları arasında katı bir hiyerarşi olabileceği gibi kurum kültürüne bağlı olarak daha esnek bir yapılanma da söz konusu olabilecektir. Bu bağlamda, çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesi akademisyenleri üzerinde bir çalışma yürütülerek, yüksek-düşük bağlam iletişim modeli ile örgütsel muhalefet davranışları arasındaki ilişki incelenmiş ve sonuçlar yorumlamaya tabi tutulmuştur.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yüksek-Düşük Bağlamli İletişim

İnsanlar topluluklar halinde yaşayan sosyal varlıklardır ve insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için kişiler arasında iletişim zorunlu bir araç haline gelmektedir (Tunçer, 2012: 241). İletişim; kişilerin bilgi ve semboller üreterek bunları birbirine iletmesi ve iletilen bu içeriklerin algılanması ve yorumlanmasına dayanan bir süreci ifade etmektedir (Dökmen, 2006: 19-20). İletişim süreci; göndericinin (kaynak) düşünce ve duygularını kodlayarak (mesaj/ ileti), belirli bir kanal vasıtasıyla, alıcıya (hedef) iletmesi ve alıcının bu mesajı algılayarak geri bildirimde bulunması şeklinde meydana gelmektedir (Tunçer, 2012: 244; Girişken, 2015: 10). Kişiler arası duygu, düşünce ve bilgi aktarımını sağlayan iletişim örgütler için de geçerli ve gerekli bir araçtır. Örgütlerde bölümler ve çalışanlar arasında gerekli metot, araç ve gerecin kullanılması ile bilgi, veri, anlayış, sezgi vb. aktarmaların yazılı, sözlü ve sözsüz mesaj şekilleri yoluyla sağlanmasına iletişim denilmektedir (Koçel, 2015: 611). Örgütlerde iletişim kanalları yoluyla yöneticiler çalışanlarına iş yaptırmakta (Koçel, 2015: 612), çalışanlar sorunlarını dile getirebilmekte (Tunçer, 2012: 244) ve tüm bu yönetici-çalışan, çalışan-çalışan ilişkileri örgüt başarısını önemli düzeyde etkileyebilmektedir (Koçel, 2015: 612). Yani iletişim örgütlerin sürdürülebilirliği açısından hayati bir öneme sahiptir. İletişim süreci kişiden kişiye, ortamdaki ortama (Tunçer, 2012: 244), kültürden kültüre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu çalışma kapsamında kültürün iletişimdeki etkisi üzerinden gidilecektir.

Toplumlar da bireylerin iletişim biçimleri kültürel bağlamda farklılıklar gösterebilmektedir (Erdem ve Günlü, 2006: 179). İletişim sürecinde mesajların oluşturulması ve anlamlandırılması bireylerin kültürel eğilimlerinden yüksek oranda etkilenmektedir (Erdem ve Günlü, 2006: 179; Börü, 2007: 430).

Farklı kültürlerde yetişen insanlar kendi aralarında iletişim kurarlarken bazı yanlış anlaşılımlar olabilmekte (Nishimura vd., 2008: 783) ve bu da iletişimin etkililiğinin kaybolmasına neden olabilmektedir (Erdem ve Günlü, 2006: 179). Örneğin, ABD’de konuşma özgürlüğünün benimsendiği, bireylerin kendilerini ifade etme serbestisinin yüksek olduğu bir kültür yerleşiktir. Bu nedenden dolayı buradaki bireyler kültürlerinin de etkisiyle söylemek istediklerini dolaysız bir şekilde, karşısındakinin duygularını düşünmeden doğrudan ifade etmeyi tercih etmektedirler (Hall, 1976: 105-106). Türkiye’de ise iletişim genellikle dolaylı yollarla hatta imalarla gerçekleşmektedir. Bunun nedeni, bireylerin iletişim kurarken karşılarındakilerin ne düşüneceğini fazlasıyla önemsemesi, örneğin, büyükleriyle konuşurken saygısızlık edebileceğinden endişe duyması vb. durumlardan dolayı söyleyeceklerini açık ve net bir şekilde söylemek yerine, üstü kapalı, dolaylı bir şekilde ifade etmesidir. Börü (2007: 441)’nün de belirttiği üzere, bahsi geçen bu unsurlar Toplulukçu Doğu kültürünün özelliklerini taşıyan Türk toplumunun, bireylerin iletişimlerine yansıyan özelliklerindedir.

Farklı kültürlerin iletişim süreçlerini etkilediği gibi, iletişim de kültürlerin oluşmasında ve aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Kowalski, 2000: 7). Bunun yanı sıra kültür iletişimin unsurlarından da etkilenmektedir. İletişim sürecini tanımlamada kullanılan jestler, giyiniş tarzı, duruş, resimler, müzik, işaretler, davranış ve tutumlar, renkler, dokunma, tolerans düzeyi vb. faktörler aynı zamanda kültürün de içerisinde bulunan unsurlardandır (Börü, 2007: 430-431). Anlaşılacağı üzere, kültür ve iletişim etkileşim halinde olan, karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen kavramlardır.

Örgütsel bağlamda, kültür ve iletişim örgütsel davranış üzerinde etkili olmaktadır. Örgüt üyelerinin tutum ve davranışları örgüt kültüründen etkilenmekte ve örgüt kültürüyle birlikte örgüt üyelerinin çalışmaları anlam kazanmaktadır (Kowalski, 2000: 7). Aynı zamanda örgüt kültürünün kalıcı hale gelmesi, çalışanlar tarafından benimsenmesi ve yeni gelen çalışanlara aktarılması örgütlerde iletişim yoluyla meydana gelebilmektedir. Örgüt kültürü çalışanların örgütsel iletişimlerinde de etkili olmaktadır. Şöyle ki, hiyerarşinin yüksek, toleransın düşük olduğu örgütsel yapılarda çalışanlar kendilerini ifade etmede çekimser kalabilecekken, yöneticilerin iletişime açık olduğu, kararlara katılımında çalışanlara da söz hakkı tanınan örgütsel yapılarda ise çalışanların geliştireceği iletişim biçimleri daha farklı olabilecek ve muhtemelen fikirlerini dile getirmekte daha özgür hissedebileceklerdir.

Farklı kültürler farklı iletişim modellerinin oluşmasına neden olmaktadır (Doizer vd., 1998: 112). Hall (1976), iletişim biçimleri ve kültürel farklılıklar arasındaki temel sınıflamayı anlamak için yüksek bağlam-düşük bağlam iletişim ayrımını ortaya koymuştur. Bu iletişim modeli, kültür içerisinde meydana gelen iletişimde, bireylerin sosyal bağlarını, sorumluluklarını ve sosyal uyumlarını yansıtmaktadır. Sosyal yapılar ve kültürlerde yer alan sosyal hiyerarşi yüksek-düşük bağlamli iletişimin oluşmasında etkili olmaktadır (Kim vd., 1998: 508-509). Bağlam, bireyin değerleri hakkındaki varsayımlarını, çevreyi, mesajın oluşturulduğu koşulları ve bilgiyi ifade etmektedir (Doizer vd, 1998: 112).

Yüksek bağlam iletişim modelinde bireyler daha samimi ve birbirlerine bağlıdırlar. Bu iletişim modelinde toplumsal yaklaşımlar ön plandadır. İnsanlar arasındaki samimi ilişkilerin bir sonucu olarak, sosyal bir hiyerarşi oluşur ve iletişimde söylemek istediklerini net bir şekilde ifade etmek yerine, daha genel anlamlara gelebilecek basit mesajlar şeklinde iletirler (Hall, 1976: 39; Kim vd., 1998: 509). Yüksek bağlamli iletişimde toplumsal eğilimler ön planda tutulduğundan, bireyler düşüncelerini ifade ederken

diğer insanları da dikkate almaktadırlar. Çünkü buldukları topluma uyum sağlamadıklarında, dışlanma söz konusu olabilecektir. Bu tür baskılardan dolayı bireyler mesajlarını dolaylı ve örtük bir şekilde aktarmaktadırlar (Erdem ve Günlü, 2006: 190). Yüksek bağlamlı iletişimde her şey açıkça ifade edilmediğinden, asıl anlam genellikle bilginin derinliklerine gömülüdür. Bu nedenle yüksek bağlamlı iletişimde dinleyicinin, söylenenin arka planında yatan bilgileri de düşünerek “satır aralarını” okuyabilmesi gerekmektedir (Nishimura vd., 2008: 785). Yüksek bağlamlı iletişimde göndericinin mesajı fiziksel bağlam ve bireyin içsel durumundan etkilenmekte ve mesaj açık olma durumunu yitirebilmektedir (Hall, 1976: 91).

Düşük bağlam iletişim modelinde ise, kültürlerde toplumsallıktan ziyade bireysellik ön plana çıkmaktadır (Hall, 1976: 39; Kim vd., 1998: 509). Bunun bir sonucu olarak, toplumsal hiyerarşi ve genel olarak toplum, bireylerin yaşamlarına daha az etki etmekte ve insanlar arasındaki iletişim daha net bir şekilde oluşmakta, doğrudan bir anlatım tarzı benimsenmektedir (Kim vd., 1998: 509). Düşük bağlamlı iletişimde gönderici mesajını açık bir şekilde ifade etmektedir (Hall, 1976: 91; Nishimura vd., 2008: 785).

Yüksek bağlamlı iletişim daha çok geleneksel kültürlerde, düşük bağlamlı iletişim ise daha çok modern kültürlerde yer almaktadır (Hofstede, 2001: 30). Yapılan çalışmalarda ABD’de bireyselliğin ön planda olduğu ve bu nedenle düşük bağlamlı iletişimin daha çok kullanıldığı görülmüştür (Hall, 1976). Asya, Afrika ve Latin kökenli bireylerinse kültürlerinin sonucu olarak yüksek bağlamlı iletişimi daha çok tercih ettiği saptanmıştır. Bu kültürlerde daha çok toplumsallık ön plandadır (Gudykunst ve Matsumoto, 1996: 33). Türkiye’de ise toplumsal kültürel özelliklerin daha yaygın olduğu görülmektedir (Hofstede, 2001: 215). Bu nedendir ki, Türk toplumunda yüksek bağımlı iletişim düşük bağımlı iletişime göre daha fazla tercih edilmektedir (Erdem ve Günlü, 2006: 182). Toplumların kültürleri, toplum içerisinde bulunan örgütlerin yapılanmalarını, örgüt kültürlerini de büyük oranda etkilemektedir.

Würtz (2005: 280) çalışmasında, güç mesafesinin yüksek olduğu, hiyerarşik yapıların, otoriter liderlerin ve eşitsizliğin olduğu örgüt kültürlerinde yüksek bağlamlı iletişimin daha çok görüleceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, uzlaşmacı ve katılımcı yönetim stillerinin benimsendiği, kalıplaşmış bir hiyerarşik yapının bulunmadığı yani güç mesafesinin düşük olduğu örgütlerde ise düşük bağlamlı iletişimin daha çok tercih edildiğini ifade etmiştir. Hofstede (2001: 184) çalışmasında Türk kültüründe hiyerarşik yapının önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Erdem ve Günlü (2006: 190), buradan yola çıkarak, Türk kültüründe güç mesafelerinin yüksek olduğunu ve bu nedenden ötürü çalışanların üstlerine yönelik karşıt görüşlerini açıkça dile getiremeyerek, yüksek bağlamlı iletişimi daha çok tercih edeceğini öne sürmektedir. Türk kültüründeki örgütlerde çalışanlar iletişim kurarlarken gruptaki diğer kişileri de düşünerek hareket edeceklerdir. Bunun sebebi ise gruptaki kişiler tarafından bireyin dışlanma ihtimalinin olması ve bu nedenle bireylerin bu baskılar altında iletişim gerçekleştirmek zorunda kalmasıdır.

Yüksek-düşük bağlam iletişim modeli, kültürler arasındaki farklılıkların daha iyi bir şekilde anlaşılmasına ve farklı kültürlerdeki yönetsel uygulamaların daha anlamlı olabilmesine yardımcı olmaktadır (Kim vd., 1998: 508-509). Örgütlerde yüksek bağlam iletişim biçiminde otorite, yetki ve sorumluluklar daha çok üst kademede toplanmışken, düşük bağlam iletişim biçiminde ise bunlar kademeler arasında yayılım göstermektedir (Hall, 1976: 113). Yöneticiler yüksek bağlamlı iletişimi tercih ederek kültürel bağlamı ön plana koyarlarsa anlatılmak istenen çalışanların her biri tarafından farklı algılanarak iletişimde etkisizlik meydana gelebilecektir (Doizer vd., 1998: 114). Bunların yanı sıra,

küreselleşmeyle birlikte meydana gelen çok uluslu şirketlerde farklı kültürlere sahip pek çok çalışan bulunmaktadır (Özkaya vd., 2008; Yeşil, 2009). Yüksek-düşük bağlam iletişim modeli sayesinde yöneticiler çalışanlarının kültürlerinin iletişim biçimleri üzerindeki yansımalarını anlamlandırarak, bu doğrultuda iletişim faaliyetlerini düzenleyebilecek ve daha etkili bir iletişim gerçekleştirebileceklerdir.

2.1.2. Örgütsel Muhalefet

Örgütsel muhalefet, örgüt politikaları ve uygulamaları ile ilgili karşıt görüşlerin ve anlaşmazlıkların dile getirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kassing, 1997b: 311). Örgütsel muhalefet; yaşanan etik sıkıntılar, çalışanların memnuniyetsizlikleri, yanlış giden uygulamalar vb. konularda gelişim fırsatları sunan ve örgüte çok değerli geri bildirimler sağlayan önemli bir kavramdır (Kassing, 2011: 29-30). Örgütsel muhalefet çok adımlı bir süreçtir; örgütsel muhalefetin nedenleri, örgütsel muhalefet davranışları ve örgütsel muhalefetin sonuçları ayrı birer çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Bu çalışma kapsamında ise daha çok muhalefetin ifade edilme biçimleri yani örgütsel muhalefet davranışları üzerinde durulacaktır.

Örgütsel muhalefet süreci çalışanların örgütte bir sorunla karşılaşmaları ya da örgütün politika ve uygulamalarına ters düşen düşüncelerinin olması durumunda (Kassing, 1997b: 311) yani tetikleyici bir olayın meydana gelmesi (Redding, 1985: 256-257; Kassing, 1997b: 322) sonucu ortaya çıkmaktadır. Tetikleyici olayın meydana gelmesiyle, çalışanlar tepkilerini göstermek adına, bireysel, ilişkisel ve örgütsel değişkenlerin de etkisiyle birlikte (Kassing, 1997b: 322) bir muhalif davranış sergileme stratejisi seçmektedirler (Kassing ve Armstrong, 2002: 40). Çalışanların sergiledikleri bu muhalefet davranışları örgüt içerisinde bazı sonuçlar (olumlu ya da olumsuz) doğurabilmektedir (Graham, 1983: 80). Bahsi geçen tüm bu adımlar örgütsel muhalefet sürecini oluşturmaktadır.

Çalışanların tercih edebileceği örgütsel muhalefet davranışları yatay muhalefet, dikey muhalefet ve yer değiştirmiş muhalefet olmak üzere 3 farklı biçimde ortaya çıkabilmektedir (Kassing, 1997a). Bu örgütsel muhalefet davranışları aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

Dikey Muhalefet: Dikey muhalefet literatürde açık muhalefet olarak da isimlendirilmektedir. Dikey muhalefet, direkt olarak ve açık bir şekilde yönetim kesimi veya bir üst yöneticiye karşı dile getirilen örgütsel muhalefet davranışdır (Kassing, 1997a: 48). Çalışanlar örgüt içerisinde yaşamış oldukları bir sıkıntıyı, sorunu, görmüş oldukları yanlış giden, etik dışı ya da yasa dışı uygulamaları, örgütte alınan kararlara yönelik karşıt fikirlerini vb. direkt olarak yöneticilerine yönelik dile getirmeleri durumunda dikey muhalefet davranışı sergilemiş olurlar.

Çalışanların dikey muhalefet davranışını tercih edebilmeleri bireysel ve örgütsel pek çok değişkene bağlıdır (Redmond, 2014: 29). Kassing (2000a: 389-390) çalışmasında konuşma özgürlüğünün daha çok olduğu örgütlerde çalışanların daha çok dikey muhalefet davranışını tercih ettiğini belirtmiştir. Çalışanlar muhalefetlerinin örgüt içerisinde yapıcı bir şekilde algılanacağını ve örgütte olumsuz bir geri dönüş ile karşılaşmayacaklarını hissettiklerinde, muhalefet ettikleri konu üzerinde etkili olabilecek, çözüm önerileri geliştirilebilecek ve bu çözüm önerilerinin uygulanmasını sağlayabilecek olan yöneticilerine karşı, dikey muhalefet davranışı sergileme yoluna gidebilmektedirler (Kassing, 1997a: 48). Örgüt kültürü olarak çalışanların kararlara katılımına imkân veren, çalışanlara söz hakkı veren, hiyerarşik yapılanmanın çok katı olmadığı yapılarda çalışanlar örgüt içerisinde gördükleri yanlışları yahut fikir ayrılıklarını daha

rahat, açık ve net bir şekilde yöneticilerine karşı dile getirebilecek yani dikey muhalefet davranışı sergileyebileceklerdir.

Yatay Muhalefet: Örgütsel muhalefet davranışlarından yatay muhalefet davranışları çeşitli kaynaklarda farklı isimlerde (gizli muhalefet, örtük muhalefet, antogonistik muhalefet) yer almaktadır (Kassing, 1997b; Kassing ve Avtgis, 1999; Özdemir, 2010; Ötken ve Cencki, 2013; Yıldız, 2013). Yatay muhalefet davranışında muhalefet edilecek konu çalışan tarafından iş arkadaşları ile paylaşılmaktadır (Kassing ve Armstrong, 2002: 40). Çalışanlar örgüt içerisinde yaşamış oldukları sıkıntıları yöneticilerine karşı dile getirmeyi tercih etmeyerek, iş arkadaşlarıyla paylaşma yoluna gidebilmektedir. Bu çalışanın bireysel özellikleriyle ilgili olabileceği gibi örgütsel özelliklerle de ilişkili olabilmektedir. Eğer ki örgütte katı kurallar, sıkı bir hiyerarşik yapı, eleştiriye açık olmayan yönetim kesimi vb. konular hâkimse çalışanlar sorunlarını ya da örgütteki olumsuzlukları yöneticilerine karşı dile getirme konusunda çekimser kalabilecek ve yatay muhalefet davranışı sergileyebilecektir.

Örgütler muhalefete açık yapılar olmadığında, çalışanların sorularını, örgütte gördükleri olumsuzlukları dile getirebilme motivasyonlarını düşürücü bir yapı mevcut olduğunda çalışanlar muhalefetlerini genellikle iş arkadaşlarıyla paylaşma yoluna gitmektedirler (Kassing, 2000b: 61; Kassing ve Armstrong, 2002: 44-45). Çalışanlar dikey muhalefet davranışı sergilediklerinde cezalandırılabilirliklerini ya da yöneticilerinden olumsuz tepkiler alacaklarını düşündüklerinde yatay muhalefet davranışını daha çok tercih etmektedirler (Garner, 2006: 12).

Yer Değiştirmiş Muhalefet: Yer değiştirmiş muhalefet literatürde dışsal muhalefet olarak da isimlendirilmektedir. Kassing (1997a: 50-51) yer değiştirmiş muhalefeti, çalışanların muhalefetlerini örgüt dışındaki kişilere ya da örgüt içerisinde olup konuyla ilgili etkili olması mümkün olmayan kişilere doğru dile getirmesi şeklinde ifade etmektedir. Yer değiştirmiş muhalefet davranışında çalışanlar muhalefetlerini iş arkadaşları dışındaki arkadaşlarına, eşlerine, aile üyelerine vb. yönelik dile getirmektedir (Kaasing ve Avtgis, 1999: 103; Kassing ve Armstrong, 2002: 40). Yer değiştirmiş muhalefet davranışında, sorun örgüt içinden veya dışından konuya etki edemeyecek kişilere doğru yöneltilmektedir. Burada konuya etki edebilecek olan yönetici grubuna sorunun ulaşmama ihtimali olduğundan, çalışanların muhalefet ettiği konuya ilişkin uygun çözümler üretilemeyebilir (Kassing, 1997a: 51).

Çalışanların diğer örgütsel muhalefet davranışlarında olduğu gibi burada da yer değiştirmiş muhalefet davranışlarının tercih edilmesinin altında yatan bireysel, ilişkisel ve örgütsel unsurlar yer almaktadır. Eğer ki çalışanlar muhalefet ettiklerinde yöneticileri ve diğer çalışma arkadaşları tarafından bu durumun hoş karşılanmayacağını, hatta muhalefet etmelerinden ötürü çalışma arkadaşları tarafından dışlanacağını hissediyorsa ve örgütte fikir ayrılıklarına karşı ılımlı bir tavır sergilenmiyor aksine misillemeye gidiliyorsa çalışanlar yer değiştirmiş muhalefet davranışını sergileme eğiliminde olabilecektir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Amaç

Bu araştırma; akademisyenler arasında baskın olan iletişim kültürünün ve akademisyenlerin örgütsel muhalefet türlerinin ölçülmesini; bu sayede üniversitedeki yüksek-düşük bağlamlı iletişim türleri ile akademisyenlerin örgütsel muhalefet davranışları arasındaki ilişkinin tespitini amaçlamaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde çalışan akademik personel oluşturmaktadır. Evrenden kümeleme örnekleme yöntemiyle iki farklı alandan (fen ve sosyal) fakülteler seçilmiştir. Mühendislik Fakültesi, Orman Fakültesi ve Fen-Edebiyat fakültesinin sayısal bölümleri fen alanını; İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Fen-Edebiyat fakültesinin sözel bölümleri ise sosyal alanı temsil etmektedir. Bu fakültelerde kolayda örnekleme yöntemiyle 201 anket toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri aracı olarak Erdem (2006) tarafından Hall'ın Yüksek Bağlam-Düşük Bağlam Modeli çerçevesinde geliştirilen ve 15 ifadeden oluşan "KİÖ-TUR" (Kültürel İletişim Ölçeği-Türkçe) ile Kassing (1998) tarafından hazırlanan, Aksel (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 20 ifadeden oluşan Örgütsel Muhalefet Ölçeği kullanılmıştır. Kültürel iletişim ölçeğinde yüksek bağlamlı iletişim ve düşük bağlamlı iletişim olmak üzere iki alt boyut yer almaktayken, örgütsel muhalefet ölçeğinde ise dikey muhalefet, yatay muhalefet ve yer değiştirmiş muhalefet olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır. Veri toplama aracında 5'li Likert tipi ölçek kullanılmış olup, ankete cevap verenlerin ifadelerine katılma düzeyi hiç katılmıyorsa "1", tamamen katılıyorsa "5" puan aralığında ölçeklendirilmiştir. Anketin son bölümünde ise demografik sorular bulunmaktadır.

3.4. Analiz Yöntemi

Anket formları aracılığıyla elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde bu programdan yararlanılmıştır. Analizde, tanımlayıcı bilgiler ve nitel değişkenlerle ilgili sorular için frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Ankette kültürel iletişim (yüksek-düşük bağlam) ve örgütsel muhalefet davranışları boyutları içerisinde yer alan ifadelerin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanarak istatistiksel değerlendirmeler bu puanlar üzerinden yapılmıştır.

Veriler normallik testine tabi tutularak, her bir boyutun basıklık ve çarpıklık değerleri bulunmuştur. Bunun sonucunda kültürel iletişim alt boyutları ve örgütsel muhalefet alt boyutlarının basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1.96 ile +1.96 aralığında kaldığı görülmüştür. Anlaşılmaktadır ki; boyutlar normal dağılım göstermektedir (Can, 2014: 85). Bu doğrultuda boyutların demografik değişkenlere göre karşılaştırmaları yapılırken parametrik testler kullanılmıştır. İkili grupların karşılaştırılmasında parametrik testlerden olan 'iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi (t testi)' ve üç ve üzeri grubun karşılaştırılmasında ise parametrik testlerden olan 'varyans analizi (ANOVA) (F testi)' kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında fark bulunduğunda, farkın kaynağını tespit etmek üzere 'Tukey's-b testi' kullanılmıştır. Ayrıca üniversitedeki yüksek-düşük bağlamlı iletişim türleri ile akademisyenlerin örgütsel muhalefet davranışları arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında üniversitenin akademik çalışanlarının çeşitli bağımsız değişkenlere göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’den anlaşılacağı gibi, araştırmaya 201 akademik personel katılmıştır. Anket yapılanların 31’i profesör (%15.4), 26’sı doçent (%12.9), 51’i yardımcı doçent (%25.4), 84’ü araştırma görevlisi (%41.8) ve 9’u diğer öğretim elemanlarından (öğretim görevlisi, uzman, okutman) (%4.5) oluşmaktadır. Çalışmaya en çok araştırma görevlileri katılmıştır.

Araştırma iktisadi ve idari bilimler, ilahiyat, orman, fen-edebiyat, mühendislik fakültesi olmak üzere beş fakültede gerçekleşmiştir. 201 katılımcının fakültele göre dağılımına bakıldığında en çok katılımcının (66) iktisadi ve idari bilimler fakültesinden olduğu görülmektedir. Çalışmaya dâhil olan akademisyenlerin %56.2’si sosyal bilimler, %43.8’si fen bilimleri alanlarında çalışmaktadır.

Araştırmaya katılanların %65.2’si erkek, %34.2’si kadın ve %73.8’i evli, %26.2’si evli değildir. Araştırma kapsamındaki akademisyenlerin %29.9’nun 30 yaşın altında, %35.6’sının 31-40 yaş aralığında ve %34.5’inin 41 ve üzeri yaş aralığına dahil oldukları görülmektedir. Gelir durumuna göre; akademisyenlerin %28.6’sının 4000 TL ve altı, %41.8’inin 4001-5000 TL aralığında ve %29.7’sinin de 5001 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların %28.2’si 5 yıldan az, %14.9’u 6-9 yıl arası, %17.9’u 10-15 yıl arası ve %39’u 16 yıl ve üzeri yıldır çalışmaktadır. Çalışmaya dâhil olan akademisyenlerin %32’si 4 yıldan az, %21.6’sı 5-9 yıl arasında ve %46.4’ü en az 10 yıldır bu kurumda çalışmaktadır.

Tablo 1. Akademik Personelin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	129	65.2
Kadın	69	34.8
Medeni Durum		
Evli	144	73.8
Evli Değil	51	26.2
Yaş (Yıl)		
-30	58	29.9
31-40	69	35.6
41+	67	34.5
Unvan		
Araştırma Görevlisi	84	41.8
Yardımcı Doçent	51	25.4
Doçent	26	12.9
Profesör	31	15.4
Diğer	9	4.5
Alan		
Fen Bilimleri	113	56.2
Sosyal Bilimler	88	43.8
Gelir (TL)		

-4000	52	28.6
4001-5000	76	41.8
5001+	54	29.7
Toplam Çalışma Yılı		
-5	55	28.2
6-9	29	14.9
10-15	35	17.9
16+	76	39
Kurumdaki Çalışma Yılı		
-4	62	32
5-9	42	21.6
10+	90	46.4
Fakülte		
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	66	32.8
İlahiyat Fakültesi	22	10.9
Mühendislik Fakültesi	48	23.9
Orman Fakültesi	23	11.4
Fen Edebiyat Fakültesi (Edebiyat)	25	12.4
Fen Edebiyat Fakültesi (Fen)	17	8.5
Toplam	201	100

Tablo 2'deki Kültürel İletişim Anketinde yer alan her bir ifadenin aritmetik ortalamasına ve standart sapma dağılımlarına yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında; kültürel iletişim anketinin ifadeleri arasında 6. sırada görülen “Verilen mesajın yanında söylenme biçimi, söyleyenin hal ve hareketleri de önemlidir.” ifadesi (4.385) akademik personel tarafından katılım düzeyi en yüksek ifade olmuştur.

Genel olarak ifadelere ilişkin ortalamalara bakıldığında, 3.00 ve üzerinde olan ortalamalar, bireylerin ilgili ifadelere katılım eğilimi içerisinde olduklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda, bireylerin, ortalaması 3.00 ve üzerinde olan 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9 ve 13 numaralı ifadelere katılma eğiliminde oldukları görülmektedir. Anketin ilk sekiz maddesi yüksek bağli iletişim, kalan yedi ifadesi ise düşük bağli iletişim oluşturmaktadır. Yüksek bağli iletişim ifadelerinin çoğunluğunun ortalamasının 3'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki; kurumda daha çok imalı, örtük ve dolaylı bir iletişim bulunmaktadır.

Tablo 2. Akademik Personelin Kültürel İletişim ile İlgili İfadelerden Aldıkları Puanların Dağılımları

No	İfadeler	$\bar{X}$	SS
1	Kurumumuzda iletişim kurarken karşıdakinin söylediğine değil, söylemek istediğine bakılmalıdır.	3.340	1.373
2	Kurumumuzda çalışanlar direkt konuşmak yerine imalı anlatımı tercih	3.095	1.135

	ederler.		
3	Kurumumuzda çalışanların yüzüne başka, arkasından başka konuşulur.	3.070	1.226
4	İletişimde “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” yöntemi kullanılır.	2.829	1.129
5	Çalışanlar eleştirilerini direkt olarak söylemekten kaçınırlar.	3.485	1.103
6	Verilen mesajın yanında söylenme biçimi, söyleyenin hal ve hareketleri de önemlidir.	4.385	0.774
7	Çalışanların yüzünüze söyledikleri ile içlerinde sakladıkları farklıdır.	3.390	1.041
8	Çalışanlar üstlerini açıkça eleştirmekten çekinirler.	3.913	1.032
9	Kurumumuzda iletişim kurarken her zaman açık konuşmak olumludur.	3.523	1.251
10	Çalışanlar verdikleri mesajlarda açık ve net ifadeler kullanırlar.	2.740	0.920
11	Çalışanların arkasından konuşmak yerine, her şey yüzlerine karşı söylenir.	2.563	1.085
12	Mesajı anlamak için çalışanların söyledikleri dışında başka faktörlere ihtiyaç yoktur.	2.675	1.112
13	İyi bir iletişim için kurumumuzdaki çalışanların vermek istedikleri mesajı satır aralarında aramaya gerek yoktur.	3.106	1.169
14	Çalışanlar her ortamda eleştirilerini açıkça ve direkt olarak ifade ederler.	2.482	1.009
15	Bir çalışan size “evet” demişe, ondan yeterli cevabı almışsınızdır.	2.955	1.079

Tablo 3'te Örgütsel Muhalefet Anketinde yer alan her bir ifadenin aritmetik ortalamasına ve standart sapma dağılımlarına yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında; 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 34 ve 35 numaralı ifadelerin 3'ün üzerinde değer aldığı görülmektedir. “İşyerinde alınan kararlarla hemfikir olmadığımda bunu amirime söylerim.” ifadesinin ortalamasının 3.627 değerini alarak en yüksek katılım gösterilen ifade olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki; araştırmaya katılan akademisyenler bölümlerinde ya da üniversite genelinde alınan kararlara katılmadıklarında bunu bölüm başkanlarına ya da ilgili yönetim kesimindeki bireylere karşı dile getirebilmektedirler. Bunun yanı sıra; en yüksek ortalamaya sahip ilk üç ifadeye bakıldığında (26, 24 ve 34) akademisyenlerin üniversitede yanlış gördükleri uygulamalarla, hemfikir olmadıkları kararlarla ilgili düşünce ve görüşlerini daha çok yöneticilerine karşı dile getirdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Akademik Personelin Örgütsel Muhalefet ile İlgili İfadelerden Aldıkları Puanların Dağılımları

No	İfadeler	$\bar{X}$	SS
16	İşyerinde soru sormaya ve karşıt görüş bildirmeye çekinirim. *	2.345	1.163
17	Evde işyeri ile ilgili konuları konuşmaktan kaçınırım. *	2.751	1.280

18	İşyerimdeki verimsizliği diğer çalışanların önünde eleştiririm.	2.950	1.172
19	Yönetimi sorgulayabilirim.	3.205	1.127
20	İşyeri politikalarını sorgulamakta çekimser davranırım.*	2.557	1.067
21	Diğer çalışanlar işyeriyle ilgili şikâyetlerde bulunduğu zaman ben de katılırım.	2.865	1.064
22	Ailemin önünde işle ilgili şikâyetlerde bulunmamayı tercih ederim.*	3.179	1.330
23	İşyerindeki uygulamalarla ilgili memnun olmadığımda bunu diğer çalışanlarla paylaşıyorum.	3.445	1.115
24	İşyerinde alınan kararlarla hemfikir olmadığımda bunu amirime söylerim.	3.627	1.037
25	İşyerinde alınan kararlar ile ilgili kaygılarımı ailem ve iş dışındaki arkadaşlarımla tartışırım.	2.950	1.195
26	Yürümediğini düşündüğüm organizasyonel değişikliklere ilişkin eleştirilerimi amirime ve yönetimden birine yaparım.	3.552	1.058
27	Diğer çalışanlara işyerindeki uygulamalarla ilgili hislerimi belli ederim.	3.561	0.926
28	İşyerinde alınan kararları sorguladığımda bu konuyu amirim veya diğer yöneticilerle konuşurum.	3.442	1.061
29	Ailemin ve iş dışındaki arkadaşlarımla yanında işyeri ile ilgili sıkıntılarımı nadiren dile getiririm.*	3.181	1.226
30	Amirime ve yönetime organizasyondaki verimsizliği düzeltmek adına önerilerde bulunurum.	3.512	1.073
31	İş dışındaki kişilerle işle ilgili kaygılarımı konuşurum.	2.538	1.193
32	Aynı fikirde olmadığım konuları yönetime karşı dile getirebilirim.	3.313	1.123
33	İş arkadaşlarıma sık sık işle ilgili şikâyetlerde bulunurum.	2.276	1.015
34	Çalışanlara adil davranılmadığını düşündüğümde yönetime bunu söylerim.	3.488	1.091
35	Tartışma açısından rahat hissetmediğim işle ilgili kararlar hakkında ailem ve arkadaşlarımla konuşurum.	3.030	1.157

*İşaretili ifadeler ters kodlanmıştır.

Tablo 4’de görüldüğü gibi kültürel iletişim anketi 2 boyuttan oluşmaktadır. Araştırmadaki kültürel iletişim boyutlarının güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmış ve iki boyutun Cronbach Alfası’nın 0.70’in üzerinde olduğu hesaplanmıştır. Akademisyenlerin kültürel iletişim boyutlarından yüksek bağli iletişim boyutunun ortalaması 3.458 ile 3’ün üzerinde bir değer almaktayken, düşük bağli iletişim doyum boyutu ise 2.857 ile 3’ün altında bir ortalamaya sahip olmuştur. Buradan akademisyenlerden alınan cevaplar doğrultusunda, araştırmanın yapıldığı üniversitede yüksek bağli iletişimin daha sık gözlemlendiği söylenebilmektedir.

Tablo 4. Kültürel İletişime İlişkin Boyutların Psikometrik Özellikleri

Boyutlar	İfade Sayısı	Max/Min	Cronbach Alfa	$\bar{X}$	SS
Yüksek Bağlı İletişim	8	1-5	0.790	3.458	0.703
Düşük Bağlı İletişim	7	1-5	0.843	2.857	0.779

Örgütsel muhalefet anketi Tablo 5’de görüldüğü üzere, 3 boyuttan oluşmaktadır. Araştırmadaki örgütsel muhalefet boyutlarının güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmış ve üç boyutun da Cronbach Alfası’nın 0.70’in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Boyutların ortalamalarına bakıldığında, 3.459 ortalamayla araştırmanın uygulandığı akademisyenlerde dikey muhalefet davranışının en sık sergilenen örgütsel muhalefet davranışı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akademisyenlerde görülen örgütsel muhalefet davranışlarından dikey muhalefet davranışını 3.018 ortalamayla yatay muhalefet takip etmektedir. Akademisyenler 3’ün üzerinde ortalamaya sahip olan bu iki örgütsel muhalefet davranışını daha çok sergileme eğiliminde olmakla birlikte, 2.903 ortalamayla şiddetli olmasa da yer değiştirmiş muhalefet davranışı da sergilemektedir.

Tablo 5. Örgütsel Muhalefete İlişkin Boyutların Psikometrik Özellikleri

Boyutlar	İfade Sayısı	Max/Min	Cronbach Alfa	$\bar{X}$	SS
Dikey Muhalefet	9	1-5	0.902	3.459	0.815
Yatay Muhalefet	5	1-5	0.710	3.018	0.725
Yer Değiştirmiş Muhalefet	6	1-5	0.756	2.903	0.828

Tablo 6’deki yüksek bağli iletişim boyutu puanları açısından katılımcılar fakültelerine göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (F=3.685, p=0.003). Yapılan Turkey’s-b testi sonucunda farklılığın, ilahiyat fakültesindeki akademisyenlerin puanlarının iktisadi ve idari bilimler, orman ve fen edebiyat (fen+edebiyat) fakültesindeki akademisyenlerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan ilahiyat fakültesindeki akademisyenlerin, iktisadi ve idari bilimler, orman ve fen edebiyat (fen+edebiyat) fakültesindeki akademisyenlere göre yüksek bağli iletişimlerinin daha yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir. Diğer değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 6. Yüksek Bağlı İletişim Boyutunun Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	n	$\bar{X}$	S	Test Değeri	p
Cinsiyet					
Erkek	123	3.454	0.745	t=-0.079	0.937
Kadın	64	3.462	0.633		
Medeni Durum					
Evli	135	3.427	0.710	t=-1.087	0.279
Evli Değil	48	3.557	0.705		
Yaş					
-30	57	3.491	0.701	F=1.984	0.141
31-40	65	3.567	0.694		
41+	62	3.326	0.720		
Unvan					
Araştırma Görevlisi	80	3.564	0.670	F=1.038	0.389
Yardımcı Doçent	46	3.399	0.691		
Doçent	25	3.260	0.776		
Profesör	30	3.437	0.708		
Diğer	8	3.437	0.839		
Alan					
Fen Bilimleri	106	3.501	0.723	t=0.946	0.345
Sosyal Bilimler	83	3.403	0.678		
Gelir (TL)					
-4000	50	3.492	0.722	F=0.944	0.391
4001-5000	71	3.463	0.694		
5001+	52	3.317	0.694		
Toplam Çalışma Yılı					
-5	54	3.488	0.744	F=0.877	0.454
6-9	27	3.527	0.559		
10-15	33	3.537	0.725		
16+	71	3.343	0.711		
Kurumdaki Çalışma Yılı					
-4	60	3.508	0.822	F=0.362	0.697
5-9	40	3.462	0.468		
10+	84	3.407	0.705		
Fakülte					
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	62	3.455	0.666	F=3.685	0.003
İlahiyat Fakültesi	21	3.958	0.598		
Mühendislik Fakültesi	44	3.528	0.621		

Orman Fakültesi	22	3.306	0.751		
Fen Edebiyat Fakültesi (Edebiyat)	23	3.206	0.800		
Fen Edebiyat Fakültesi (Fen)	17	3.205	0.691		

Tablo 7'deki yüksek bağlamlı iletişim boyutu puanları açısından katılımcılar fakültelerine göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (F=3.329, p=0.007). Yapılan Turkey's-b testi sonucunda farklılığın, orman ve fen edebiyat (edebiyat) fakültesindeki akademisyenlerin puanlarının ilahiyat fakültesindeki akademisyenlerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan orman ve fen edebiyat (edebiyat) fakültelerinde ilahiyat fakültesine göre düşük bağlamlı iletişim eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir. Diğer değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 7. Düşük Bağlamlı İletişim Boyutunun Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	n	$\bar{X}$	S	Test Değeri	p
Cinsiyet					
Erkek	126	2.881	0.789	t=0.418	0.677
Kadın	67	2.831	0.768		
Medeni Durum					
Evli	142	2.853	0.782	t=-0.099	0.921
Evli Değil	48	2.866	0.796		
Yaş					
-30	56	2.778	0.720	F=0.397	0.673
31-40	67	2.865	0.806		
41+	66	2.902	0.811		
Unvan					
Araştırma Görevlisi	79	2.768	0.751	F=0.900	0.465
Yardımcı Doçent	51	3.025	0.736		
Doçent	26	2.851	0.798		
Profesör	31	2.847	0.893		
Diğer	8	2.732	0.802		
Alan					
Fen Bilimleri	109	2.800	0.808	t=-1.153	0.250
Sosyal Bilimler	86	2.930	0.738		
Gelir (TL)					
-4000	50	2.914	0.827	F=0.050	0.951
4001-5000	73	2.876	0.767		
5001+	54	2.870	0.713		
Toplam Çalışma Yılı					
-5	52	2.912	0.784	F=0.366	0.778
6-9	28	2.903	0.739		
10-15	34	2.743	0.771		
16+	75	2.880	0.799		
Kurumdaki Çalışma Yılı					
-4	57	2.839	0.813	F=0.283	0.754
5-9	42	2.809	0.720		
10+	89	2.910	0.791		
Fakülte					

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	65	2.920	0.780	F=3.329	0.007
İlahiyat Fakültesi	19	2.406	0.730		
Mühendislik Fakültesi	46	2.723	0.753		
Orman Fakültesi	23	3.273	0.574		
Fen Edebiyat Fakültesi (Edebiyat)	25	2.788	0.869		
Fen Edebiyat Fakültesi (Fen)	17	3.025	0.737		

Tablo 8’de görüldüğü üzere, dikey muhalefet boyutunun demografik değişkenlere göre yapılan karşılaştırmalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte, erkek, evli, yaş grubu büyük ve gelir seviyesi yüksek olan akademik personelin dikey muhalefet eğilimlerinin görece olarak daha yüksek olduğu söylenebilir. Aynı zamanda, yine istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte araştırma görevlilerinin ve diğer (okutman, öğretim görevlisi, uzman) grubundakilerin dikey muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin diğer akademik personele göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Dikey Muhalefet Boyutunun Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	n	$\bar{X}$	S	Test Değeri	p
Cinsiyet					
Erkek	126	3.523	0.841	t=1.422	0.157
Kadın	67	3.348	0.765		
Medeni Durum					
Evli	138	3.495	0.836	t=0.972	0.332
Evli Değil	51	3.363	0.790		
Yaş					
-30	56	3.283	0.773	F=1.727	0.181
31-40	68	3.506	0.816		
41+	65	3.540	0.847		
Unvan					
Araştırma Görevlisi	81	3.274	0.827	F=2.418	0.050
Yardımcı Doçent	49	3.637	0.728		
Doçent	26	3.675	0.606		
Profesör	30	3.551	0.963		
Diğer	9	3.234	0.896		
Alan					
Fen Bilimleri	108	3.431	0.813	t=-0.548	0.584
Sosyal Bilimler	87	3.495	0.821		
Gelir (TL)					
-4000	51	3.339	0.789	F=1.257	0.287
4001-5000	72	3.463	0.797		
5001+	53	3.587	0.795		
Toplam Çalışma Yılı					
-5	53	3.350	0.781	F=1.010	0.389
6-9	28	3.345	0.708		
10-15	34	3.562	0.891		
16+	75	3.551	0.819		
Kurumdaki Çalışma Yılı					

-4	60	3.327	0.881	F=2.368	0.097
5-9	40	3.383	0.687		
10+	89	3.601	0.796		
Fakülte					
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	62	3.525	0.701	F=2.021	0.077
İlahiyat Fakültesi	21	3.254	1.171		
Mühendislik Fakültesi	48	3.294	0.884		
Orman Fakültesi	22	3.853	0.685		
Fen Edebiyat Fakültesi (Edebiyat)	25	3.346	0.702		
Fen Edebiyat Fakültesi (Fen)	17	3.601	0.633		

Tablo 9'a bakıldığında, katılımcılar yatay muhalefet boyutu puanları açısından kurumdaki çalışma yıllarına göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (F=3.219 p=0.042). Tukey's-b testi sonucunda, çıkan farkın 5-9 yıl arası üniversitede çalışmış olan akademisyenlerin puanlarının, 4 yıldan az süreyle üniversitede çalışan akademisyenlere göre daha yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan 5-9 yıl arası üniversitede çalışmış olan akademisyenlerin, 4 yıldan az süreyle üniversitede çalışan akademisyenlere göre yatay muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Diğer değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 9. Yatay Muhalefet Boyutunun Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	n	$\bar{X}$	S	Test Değeri	p
Cinsiyet					
Erkek	126	3.069	0.782	t=1.292	0.198
Kadın	68	2.929	0.594		
Medeni Durum					
Evli	141	3.022	0.731	t=0.189	0.850
Evli Değil	50	3.000	0.725		
Yaş					
-30	58	3.037	0.704	F=0.265	0.768
31-40	66	3.054	0.745		
41+	66	2.966	0.746		
Unvan					
Araştırma Görevlisi	82	3.053	0.688	F=0.479	0.751
Yardımcı Doçent	50	2.980	0.705		
Doçent	25	3.136	0.729		
Profesör	31	2.948	0.824		
Diğer	9	2.822	0.874		
Alan					
Fen Bilimleri	110	3.056	0.750	t=0.828	0.409
Sosyal Bilimler	87	2.970	0.693		
Gelir (TL)					
-4000	51	3.019	0.652	F=0.274	0.761
4001-5000	74	3.037	0.803		
5001+	53	3.117	0.677		
Toplam Çalışma Yılı					
-5	54	3.092	0.734	F=0.481	0.696

6-9	28	3.121	0.449		
10-15	34	3.023	0.899		
16+	75	2.965	0.710		
Kurumdaki Çalışma Yılı					
-4	61	2.865	0.771	F=3.219	0.042
5-9	40	3.225	0.522		
10+	89	3.067	0.747		
Fakülte					
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	65	3.095	0.746	F=0.562	0.729
İlahiyat Fakültesi	20	3.010	0.918		
Mühendislik Fakültesi	48	2.879	0.730		
Orman Fakültesi	22	3.090	0.689		
Fen Edebiyat Fakültesi (Edebiyat)	25	2.992	0.628		
Fen Edebiyat Fakültesi (Fen)	17	3.070	0.578		

Tablo 10'da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan akademisyenler yer değiştirmiş muhalefet boyutu puanları açısından cinsiyet ($t=-2.993$, $p=0.003$), medeni durum ($t=-2.605$, $p=0.010$), yaş grupları ($F=14.024$, $p=0.000$) ve gelir gruplarına ($F=5.416$, $p=0.005$) göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Katılımcılardan kadınların erkeklere, evli olmayanların da evlilere göre yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yanı sıra, yapılan ileri analizlerle, yaş grubu 30 yaş ve altında olan ve 31-40 yaş grubunda olan akademisyenlerin, 41 ve üzeri yaş grubunda olan akademisyenlere göre puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki, akademisyenlerin yaşı arttıkça yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğilimleri azalmaktadır. Katılımcıların gelir gruplarına göre farkın kaynağına bakıldığında; 4000 TL ve altı gelir grubundaki akademisyenler ile 4001-5000 TL gelir grubundaki akademisyenlerin, 5001 TL ve üzeri gelir grubundaki akademisyenlere göre yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10'daki yer değiştirmiş muhalefet boyutu puanları açısından katılımcılar fakültelerine göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=2.289$, $p=0.048$). Yapılan ileri analizlerde farklılığın, araştırma görevlisi ve diğer (uzman, öğretim görevlisi ve okutman) grubundaki katılımcıların diğer akademisyenlere göre puanlarının daha yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Anlaşılır ki, araştırma görevlisi ve diğer (uzman, öğretim görevlisi ve okutman) grubundaki katılımcılar diğerlerine göre daha çok yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğilimi göstermektedir.

Katılımcılar unvan gruplarına göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=4.744$, $p=0.001$). Yapılan ileri analizlerde ortaya çıkan farkın araştırma görevlilerinin puanlarının, profesörlerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan araştırma görevlilerinin profesörlere göre yer değiştirmiş muhalefet davranışını daha çok sergileme eğiliminde olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 10'daki yer değiştirmiş muhalefet boyutu puanları açısından katılımcılar toplam çalışma yıllarına göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($F=10.007$, $p=0.000$). Yapılan ileri analizlerde farklılığın, toplam çalışma yılı 16 yıl ve üzerinde olan

akademisyenlerin puanlarının diğer gruplardaki akademisyenlerin puanlarına göre daha düşük olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Buradan anlaşılır ki, toplam çalışma süresi daha yüksek olan akademisyenlerin yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğilimleri diğer akademisyenlere göre daha düşüktür.

Katılımcılar yer değiştirmiş muhalefet boyutu puanları açısından kurumdaki çalışma yıllarına göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (F=10.248, p=0.000). Tukey's-b testi sonucunda, çıkan farkın 4 yıldan az ve 5-9 yıl arası Süleyman Demirel Üniversitesi'nde çalışmış olan akademisyenlerin puanlarının, 10 yıl ve üzeri süreyle üniversitede çalışan akademisyenlere göre daha yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan 10 yıl ve üzeri süredir Süleyman Demirel Üniversitesi'nde çalışmakta olan akademisyenlerin diğer akademisyenlere göre daha az yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğiliminde olduğu söylenebilmektedir. Katılımcıların yer değiştirmiş muhalefet boyutundan aldığı puanlar alan değişkenine göre karşılaştırıldığında sosyal bilimler ve fen bilimlerinden alınan puanlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 10. Yer Değiştirmiş Muhalefet Boyutunun Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	n	$\bar{X}$	S	Test Değeri	p
Cinsiyet					
Erkek	125	2.770	0.831	t=-2.993	0.003
Kadın	68	3.137	0.776		
Medeni Durum					
Evli	140	2.833	0.824	t=-2.605	0.010
Evli Değil	50	3.180	0.759		
Yaş					
-30	58	3.137	0.705	F=14.024	0.000
31-40	67	3.109	0.811		
41+	63	2.486	0.803		
Unvan					
Araştırma Görevlisi	83	3.136	0.791	F=4.744	0.001
Yardımcı Doçent	50	2.836	0.741		
Doçent	24	2.881	1.004		
Profesör	30	2.411	0.786		
Diğer	8	2.812	0.475		
Alan					
Fen Bilimleri	109	3.006	0.878	t=1.964	0.051
Sosyal Bilimler	86	2.773	0.743		
Gelir (TL)					
-4000	51	3.101	0.680	F=5.416	0.005
4001-5000	74	3.049	0.859		
5001+	51	2.634	0.831		
Toplam Çalışma Yılı					
-5	54	3.219	0.719	F=10.007	0.000
6-9	28	3.142	0.839		
10-15	35	3.023	0.759		
16+	72	2.523	0.789		
Kurumdaki Çalışma Yılı					

-4	62	3.137	0.795	F=10.248	0.000
5-9	40	3.158	0.656		
10+	86	2.622	0.840		
Fakülte					
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	64	3.153	0.844	F=2.289	0.048
İlahiyat Fakültesi	21	2.873	0.875		
Mühendislik Fakültesi	47	2.751	0.716		
Orman Fakültesi	22	2.636	0.715		
Fen Edebiyat Fakültesi (Edebiyat)	24	2.729	0.923		
Fen Edebiyat Fakültesi (Fen)	17	3.009	0.838		

Tablo 11’de görüldüğü gibi dikey muhalefet yüksek bağlamli iletişim ile negatif, düşük bağlamli iletişimle ise pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Buradan, yüksek bağlamli iletişimin olduğu kurumlarda dikey muhalefet davranışlarının daha az, düşük bağlamli iletişimin bulunduğu kurumlarda ise dikey muhalefet davranışlarının daha çok gözlemlendiği söylenebilecektir. Yanı sıra, yatay muhalefet hem yüksek hem de düşük bağlamli iletişim ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Yer değiştirmiş muhalefet boyutuyla ise kültürel iletişim (yüksek-düşük bağlamli iletişim) boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 11. Korelasyon Tablosu

BOYUTLAR		1	2	3	4	5
Kültürel İletişim	1. Yüksek Bağlamli İletişim	1				
	2. Düşük Bağlamli İletişim	r=-0.505 p=0.000	1			
Örgütsel Muhalefet	3. Dikey Muhalefet	r=-0.167 p=0.023	r=0.415 p=0.000	1		
	4. Yatay Muhalefet	r=0.145 p=0.049	r=0.191 p=0.008	r=0.491 p=0.000	1	
	5. Yer Değiştirmiş Muhalefet	r=0.105 p=0.156	r=-0.050 p=0.489	r=-0.102 p=0.160	r=0.248 p=0.000	1

5. SONUÇ VE TARTIşMA

Genel olarak kültürel iletişim ifadelerine bakıldığında, yüksek bağlamli iletişim ifadelerinin (ilk 8 ifade) ortalamalarının, düşük bağlamli iletişim ifadelerinin (9-15 ve arasındaki ifadeler) ortalamalarında göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Düşük bağlamli iletişim ifade ortalamalarının daha çok 3’ün altında bulunduğu görülürken, yüksek bağlamli iletişim ifadeleri sadece biri dışında 3’ün üzerinde bir ortalamaya sahiptir. Buradan, akademisyenlerin cevapları doğrultusunda, Süleyman Demirel Üniversitesi’nde düşük bağlamli iletişime göre daha çok yüksek bağlamli iletişimin hâkim olduğu söylenebilir. Örgütsel muhalefet ifadeleri incelendiğinde; çalışmanın uygulandığı akademik personelin genel manada örgütsel muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada boyutların psikometrik özellikleri incelendiğinde üniversitede yüksek bağlamli iletişimin düşük bağlamli iletişime göre daha çok görüldüğü, ifadelerin ortalamalarından anlaşıldığı gibi

burada da boyutların ortalamalarından anlaşılmaktadır. Anlaşılabacağı üzere; üniversite genelinde kapalı ve imalı bir iletişim söz konusudur. Yapılan çalışmalarda Türkiye’de toplumsal kültürel özelliklerden toplulukçu yapının daha yaygın olduğu sonucu ortaya konmuştur (Hofstede, 2001: 215). Bu nedenledir ki, Türk toplumunda yüksek bağımlı iletişim düşük bağımlı iletişime göre daha fazla tercih edilmektedir (Erdem ve Günlü, 2006: 182). Türk toplumunun yapısında mevcut olan yüksek bağlamlı iletişim, inceleme konusu olan üniversitede de kendini göstermiştir. Örgütsel muhalefet boyutlarında ise en sık görüldenen en az görülene doğru; dikey muhalefet, yatay muhalefet ve yer değiştirmiş muhalefet şeklinde bir sıralama mevcuttur. Buradan, araştırmaya katılmış olan akademisyenlerin üniversite içerisinde karşılaştıkları sorunları, üniversitede yanlış gittiğini düşündükleri uygulamaları, karşıt görüş ve düşüncelerini daha çok yöneticilerine, sonrasında iş arkadaşlarına yönelik olarak dile getirdiğini ve çok sık olmasa da bazı durumlarda da bu tür konuları iş dışı arkadaşları ya da aileleriyle paylaştıkları söylenebilmektedir. Özdemir (2010)’in yapmış olduğu “Ankara İli Kamu Genel Liselerinde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefete İlişkin Görüşleri” başlıklı doktora tezinde Ankara ili merkez ilçelerden seçilen kamu genel liselerindeki öğretmenlerin muhalif davranışlarına ait yapmış olduğu çalışmada örgütsel muhalefet davranışları alt boyutları olarak açık (dikey) muhalefet, örtük (yatay) muhalefet ve haber uçurma davranışları ele alınmıştır. Bu bağlamda Özdemir (2010)’in çalışmasında öğretmenlerin örgütsel muhalefet davranışları alt boyutlarından daha çok hangilerini sergilemeyi tercih ettiklerine bakıldığında sırasıyla açık muhalefet, haber uçurma ve örtük muhalefet davranışları gelmektedir. Akada (2015) “Örgütsel Muhalefete İlişkin Öğretmen Görüşleri” başlıklı yüksek lisans tezinde İzmir ili Buca merkez ilçesinde kamu ortaokullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel muhalefet davranışlarına ilişkin görüşlerine yönelik yapmış olduğu çalışmada Özdemir (2010)’in geliştirdiği örgütsel muhalefet ölçeğini kullanmıştır. Akada (2015)’nın çalışmasında öğretmenlerin örgütsel muhalefet davranışları alt boyutlarından daha çok hangilerini sergilemeyi tercih ettiklerine bakıldığında sırasıyla yukarı (dikey) muhalefet (3.87), örtük (yatay) muhalefet (2.65) ve haber uçurma (2.75) gelmektedir. Yıldız (2014)’ın “Örgütsel Muhalefet” çalışmasında da benzer bir biçimde öğretmenlerin örgütsel muhalefet davranışları alt boyutları sıralaması açık muhalefet (2.74), örtük muhalefet (2.54), haber uçurma (2.29) şeklinde ortaya çıkmıştır. Buradan; akademisyenler üzerinde yapılmış olan bu çalışmanın, öğretmenler üzerinde yapılmış olan bahsi geçen çalışmalarda olduğu gibi, dikey muhalefet davranış eğilimlerinin daha yüksek bulunduğu sonucu ortaya konulmaktadır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde, akademisyenlerin kültürel iletişim boyutları ve örgütsel muhalefet davranışı boyutlarından aldıkları puanların demografik özelliklere göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. “Yüksek Bağlamlı İletişim” ve “Düşük Bağlamlı İletişim” boyutları değişkenlere göre karşılaştırıldığında her ikisinde de fakültelere göre farklılık olduğu görülmektedir. Yüksek bağlamlı iletişim boyutunda ilahiyat fakültesindeki akademisyenlerin, iktisadi ve idari bilimler, orman ve fen edebiyat (fen+edebiyat) fakültesindeki akademisyenlere göre yüksek bağlamlı iletişimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlahiyat fakültesindeki akademisyenler iktisadi ve idari bilimler, orman ve fen edebiyat (fen+edebiyat) fakültesindeki akademisyenlere göre daha çok dolaylı, imalı ve örtük bir iletişim içerisinde bulunmaktadırlar. Düşük bağlamlı iletişim boyutunda ise, orman ve fen edebiyat (edebiyat) fakültesindeki akademisyenlerin ilahiyat fakültesindeki akademisyenlere göre düşük bağlamlı iletişimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani, orman ve fen edebiyat (edebiyat)

fakültesindeki akademisyenler ilahiyat fakültesindeki akademisyenlere göre daha açık ve doğrudan bir iletişim içerisinde bulunmaktadırlar. Buradan anlaşılmaktadır ki; ilahiyat fakültesinde yüksek bağli iletişim daha yüksek seviyede görülürken, düşük bağli iletişim ise daha düşük seviyede görülmektedir. Sonuçta, ilahiyat fakültesinde iletişimin daha kapalı olduğu, açık olmadığı ve ifade edilenle ifade edilmek istenen her zaman birbirini karşılamadığından, iletişimde ortamsal, bireysel özelliklerin de dikkate alınması gerektiği söylenebilecektir.

Çalışmaya katılan akademisyenlerin “Yatay Muhalefet Boyutu”ndan aldıkları puanlar kurumdaki çalışma yılına göre karşılaştırıldığında, 5-9 yıl arası üniversitede çalışmış olan akademisyenlerin, 4 yıldan az süreyle üniversitede çalışan akademisyenlere göre yatay muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan, 5-9 yıl arası üniversitede çalışmış olan akademisyenlerin üniversitede, fakülte ya da bölümlerinde yaşadıkları bir sıkıntı, karşılaştıkları bir problem veya yanlış gördükleri bir uygulamayla ilgili düşüncelerini 4 yıldan az süreyle üniversitede çalışan akademisyenlere göre daha çok iş arkadaşlarıyla paylaşma yoluna gittiği söylenebilmektedir. Akademisyenler “Dikey Muhalefet Boyutu” kapsamında demografik değişkenlere göre karşılaştırıldığında hiçbir değişkende anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucu elde edilmiştir.

“Yer Değiştirmiş Muhalefet Boyutu” değişkenlere göre karşılaştırıldığında alan gruplandırması (fen bilimleri ve sosyal bilimler) hariç tüm değişkenlerde istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Çalışmaya katılan akademisyenlerden kadınların erkeklere, evli olmayanların da evlilere göre yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yanı sıra, akademisyenlerin yaşı arttıkça yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların gelir gruplarına göre farkın kaynağına bakıldığında; gelir seviyesi düşük olan akademisyenlerin diğer akademisyenlere oranla daha fazla yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergilediği sonucu elde edilmiştir. Bulgular doğrultusunda genel manada araştırma görevlilerinin diğer akademisyenlere göre daha çok yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, toplam çalışma süresi ve bu kurumdaki çalışma süresi daha uzun olan akademisyenlerin daha az yer değiştirmiş muhalefet davranışı sergilediği sonucu elde edilmiştir. Bunların yanı sıra istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte; evli, yaş grubu büyük ve gelir seviyesi yüksek olan akademik personelin dikey muhalefet eğilimlerinin görece olarak daha yüksek olduğu, aynı zamanda araştırma görevlilerinin ve diğer (okutman, öğretim görevlisi, uzman) grubundakilerin dikey muhalefet davranışı sergileme eğilimlerinin diğer akademik personele göre daha düşük olduğu görülmektedir. Aslında sonuçlar birbirini karşılamaktadır. Şöyle ki; çalışma süresi kısa olan, evli olmayan, yaşı küçük olan, geliri düşük olan kişiler üniversitede genel manada araştırma görevlilerinin sahip olduğu demografik özellikleri içerisinde barındıran unsurlardır. Bu nedenden ötürüdür ki, sayılan tüm bu özellikler yer değiştirmiş muhalefet davranışını benzer şekilde pozitif yönde ve dikey muhalefet davranışını negatif yönde etkilemektedir. Araştırma görevlilerinin yer değiştirmiş muhalefet davranışını daha çok sergilemesinin ve dikey muhalefet davranışını sergilemede çekimser kalmasının altında pek çok sebep yatmaktadır. Araştırma görevlileri üniversitelerde bulunan akademik personeller arasındaki hiyerarşik yapının en altında bulunan grubun elemanlarıdır. Araştırma görevlileri bu tür yapılanmalardan dolayı gördükleri bir sorunu, yaşadıkları bir sıkıntıyı yöneticilerine (bölüm başkanlarına, dekanlarına vb.) iletmekte çekimser kalabilmektedirler. Aynı zamanda araştırma görevlileri genellikle kurumun en yenileri oldukları için bu

tarzdaki görüş ve düşüncelerini iş arkadaşlarıyla paylaşma noktasında da çekimser kalarak bunları daha çok aileleri ya da iş dışındaki sosyal çevrelerine aktarmayı tercih edebileceklerdir.

Çalışmanın sonucunda, dikey muhalefet davranışı ile yüksek bağlamli iletişim arasında negatif, düşük bağlamli iletişimle ise pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Anlaşılmaktadır ki, yüksek bağlamli iletişimin bulunduğu yani toplulukçuluğun ön planda olduğu, hiyerarşik yapılanmaların mevcut olduğu ve bunlardan dolayı örtük, dolaylı bir iletişimin hâkim olduğu kurumlarda akademisyenler daha az dikey muhalefet davranışı sergileme eğilimindeyken; düşük bağlamli iletişimin mevcut olduğu, bireyselse bir tutumun ön planda olduğu, iletişimin doğrudan, açık ve net bir şekilde gerçekleşebildiği kurumlarda ise akademisyenler karşıt görüş ve düşüncelerini daha çok yöneticilerine karşı dile getirme, yani daha çok dikey muhalefet davranışı sergileme eğilimindedirler. Würtz (2005: 280) çalışmasında, güç mesafesinin yüksek olduğu, hiyerarşik yapıların, otoriter liderlerin ve eşitsizliğin olduğu örgüt kültürlerinde yüksek bağlamli iletişimin daha çok görüleceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, uzlaşmacı ve katılımcı yönetim stillerinin benimsendiği, kalıplaşmış bir hiyerarşik yapının bulunmadığı yani güç mesafesinin düşük olduğu örgütlerde ise düşük bağlamli iletişimin daha çok tercih edildiğini ifade etmiştir. Anlaşılmaktadır ki, güç mesafesinin yüksek olduğu, hiyerarşik yapıların, otoriter liderlerin ve eşitsizliğin olduğu örgüt kültürlerinde yüksek bağlamli iletişimin yanı sıra, çalışanlar düşüncelerini rahat bir biçimde yönetime karşı dile getiremeyerek dikey muhalefet davranışından kaçınacaklardır. Ters durumda ise, örgütlerde iletişim serbestisi mevcut olacak, düşük bağlamli iletişim söz konusu olabilecek ve çalışanlar dikey muhalefet davranışı sergileyebileceklerdir.

Farklı ülkelerde farklı kültürel iletişim türleri bulunmaktadır. Ülkelerdeki bu iletişime yansıyan kültürel farklılıklar, örgütlerde de yansımalar bulmaktadır. Hofstede (2001: 184) çalışmasında Türk kültüründe hiyerarşik yapının önemli bir unsur olduğunu belirtmiş, Erdem ve Günlü (2006: 190) de buradan yola çıkarak, Türk kültüründe güç mesafelerinin yüksek olduğunu ve bu nedenden ötürü çalışanların üstlerine yönelik karşıt görüşlerini açıkça dile getiremeyerek, yüksek bağlamli iletişimi daha çok tercih edeceğini öne sürmektedir. Bahsi geçen bu çalışmalar, akademisyenler üzerinde yapılmış olan bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir. Kim ve diğerleri (1998)'nin yapmış olduğu çalışmada Çin ve Kore'de yüksek bağlamli, Amerika'da ise düşük bağlamli iletişimin daha sık görüldüğü ortaya konmuştur. Buna ek olarak, Nishimura ve diğerleri (2008)'nin yapmış oldukları çalışmada Japonya ve Finlandiya'nın yüksek bağlamli iletişim türüne, Hindistan'ın ise bazı yüksek bağlam özelliklerini taşımakla birlikte düşük bağlamli iletişim türüne daha yakın olduğu vurgulanmıştır. Hall (1976) ise Çin, Japonya ve diğer Uzak Doğu ülkelerinin yüksek bağlamli iletişim türünün, Amerika'nımsa düşük bağlamli iletişim türünün örneklerinden olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere, ülkelerin kültürel yapıları iletişim türüne de yansiyarak, farklılıklara yol açabilmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar bir devlet üniversitesi olan Süleyman Demirel Üniversitesi için geçerlidir. Çalışmanın tüm evrene genellenebilmesi için vakıf üniversitelerinde ve farklı şehirlerde uygulanması gerekmektedir. Bu çalışmada yüksek-düşük bağlamli iletişim ve örgütsel muhalefet davranışları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. İleride yapılacak olan çalışmalarda yüksek-düşük bağlamli iletişim modelinin farklı değişkenler üzerindeki etkisine bakılabilir. Ayrıca, yüksek-düşük bağlamli iletişim modeli ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle ülkelerin kültürlerinin iletişim üzerine yansımaları şeklinde gitmektedir. Bu nedenle kültürel iletişim modeli tespit edilmiş olan bu ülkelerde bulunan

örgütler içerisinde çalışmalara gidilerek, ülke kültürünün örgüt kültürü üzerindeki yansımaları da inceleme konusu olabilecektir. Bunun yanı sıra, örgütsel muhalefet davranışlarıyla ilişkili olabilecek diğer değişkenler tespit edilerek bu konuda çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Albrecht, T. L. (1979). The Role of Communication in Perceptions of Organizational Climate. D. Nimmo (Ed.). *Communication Yearbook 3* içinde (343-357). New Jersey: Transaction Publishers.
- Börü, D. (2007). İletişim ve Kültür. R. Erdem ve C.Ş. Çukur (Ed.). *Kültürel Bağlamda Yönetel- Örgütsel Davranış* içinde (427-459). (1. Baskı). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Dozier, J.B., Husted, B.W. ve McMahon, J.T. (1998). Need for Approval in Low-Context and High-Context Cultures: A Communications Approach to Cross-Cultural Ethics. *Teaching Business Ethics*, 2, 111-125.
- Dökmen, Ü. (2006). *İletişim Çatışmaları ve Empati* (35. baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erdem, R. ve Günlü, E. (2006). İletişim Eğilimlerinin Yüksek Bağlam-Düşük Bağlam Ayırımı İle İncelenmesi: Hastane Çalışanları Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(2), 177-195.
- Garner, J. T. (2006). *When Things Go Wrong At Work: Expressions of Organizational Dissent as Interpersonal Influence*. Yayınlanmamış doktora tezi, Texas A and M University. Texas.
- Girişken, A. G. (2015). *Bir Kamu Hastanesinde Sağlık Çalışanlarının İletişim Doyumları İle Örgütsel Adalet Algıları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı. İstanbul.
- Graham, J. W. (1983). *Principled Organizational Dissent*. Doktora Tezi. Northwestern University.
- Gudykunst, W. B. ve Matsumoto Y. (1996). Cross- Cultural Variability of Communication in Personal Relationship. W. B. Gudykunst, S. Ting-Toomey ve T. Nishida (Ed.). *Communication in Personal Relationships Across Cultures* içinde (19-56). USA: Sage Publications.
- Hall, E. (1976). *Beyond Culture*. New York: Doubleday.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences* (2. Baskı). London: Sage Publications.
- Kang, J. A. ve Berger, B. K. (2010). The Influence of Organizational Conditions on Public Relations Practitioners' Dissent. *Journal of Communication Management*, 14(4), 368-387.
- Kassing, J. W. ve Armstrong, T. A. (2002). Someone's Going to Hear About This: Examining the Association Between Dissent-Triggering Events and Employee's Dissent Expressions. *Management Communication Quarterly*, 16, 39-65.
- Kassing, J. W. ve Avtgis, T. A. (1999). Examining the Relationship Between Organizational Dissent and Aggressive Communication. *Management Communication Quarterly*, (13), 76-91.
- Kassing, J. W. (1997a). Development and Validation of the Organizational Dissent Scale. Doktora Tezi. Kent State University. Ohio. ABD.
- Kassing, J. W. (1997b). Articulating, Antagonizing, and Displacing: A Model of Employee Dissent. *Communication Studies*, 48, 311-332.
- Kassing, J. W. (2000a). Exploring The Relationship Between Workplace Freedom of Speech, Organizational Identification and Employee Dissent. *Communication Research Reports*, 17(4), 387-396.

- Kassing, J. W. (2000b). Investigating The Relationship Between Superior-Subordinate Relationship Quality and Employee Dissent. *Communication Research Reports*, (17), 58-70.
- Kassing, J. W. (2011). *Dissent in Organizations*. United States: Polity Press.
- Kim, D., Pan, Y. ve Park, H. S. (1998). High- Versus Low-Context Culture: A comparison of Chinese, Korean and American Cultures. *Psychology and Marketing*, 15(6), 507-521.
- Koçel, T. (2015). *İşletme Yöneticiliği* (16. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Kowalski, T. J. (2000). Cultural Change Paradigms and Administrator Communication. *Contemporary Education*, 71(2), 4-12.
- Nishimura, S., Nevgi, A. ve Tella, S. (2008). Communication Style and Cultural Features in High/Low Context Communication Cultures: A Case Study of Finland, Japan and India. A. Kallioniemi (Ed.). *Renovating and Developing Didactics* içinde (783-796). Proceedings of A Subject-Didactic Symposium, Helsinki.
- Ötken, A. B. ve Ceneci, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Modeli ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 41-51.
- Özdemir, M. (2010). Ankara İli Kamu Genel Liselerinde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefete İlişkin Görüşleri. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı. Ankara.
- Özkaya, M. O., Özbilgin, M. ve Şengül, C. M. (2008). Türkiye’de Farklılıkların Yönetimi: Türk ve Yabancı Ortaklı Şirket Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 359-374.
- Redding, W. C. (1985). Rocking Boats, Blowing Whistles and Teaching Speech Communication. *Communication Education*, 34, 245-258.
- Redmond, V. V. M. (2014). Examining the Relationships Between Conflict Management Styles, Upward Dissent Tactics, and Leader-Member-Social-Exchange. Doktora Tezi. North Carolina State University. North Carolina.
- Tunçer, P. (2012). *Yönetim ve Organizasyon* (1.baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Würtz, E. (2005). Intercultural communication on Web sites: A Cross-Cultural Analysis of Web sites From High-Context Cultures and Low-Context Cultures. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(1), 274-299.
- Yeşil, S. (2009). Kültürel farklılıkların yönetimi ve alternatif bir strateji: Kültürel zeka. *KMU İİBF Dergisi*, 16, 100-131.
- Yıldız, K. (2014). Örgütsel Muhalefet. *Akademik Bakış Dergisi*, 43, Z12-Z19.
<http://www.dissentworks.com/resources.html>, Erişim 10.02.2017.

MİKROKREDİ UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI¹

A SCALE DEVELOPMENT STUDY ON THE EFFICACY OF MICROCREDIT APPLICATIONS

Özlem DEMİR²

Öz

Çalışmanın amacı, mikrokredi uygulamalarının yoksulluk, istihdam yaratma, uygulanma ve bireyin kendini gerçekleştirme boyutlarında etkinlik düzeyinin belirlenmesine yönelik bir ölçek geliştirmektir. Bu kapsamda, Tokat ili örneğinden hareketle mikrokredi uygulamalarının etkinliğinin ortaya konulması amacı ile “Mikrokredi Ekinlik Ölçeği” geliştirilmiştir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,862 olarak hesaplanmış ve bu sonuca göre ölçek, yüksek derecede güvenilir olup, varyansın %56,66’sını açıklamaktadır. Bu anlamda geliştirilen ölçeğin mikrokredi çalışmaları alanında kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Çalışmada ölçek dört alt boyutlu olarak şekillenmiştir. Mikrokredi Etkinlik Ölçeği; Ekonomik Güçlenme/Yaşam Kalitesi (EGYK) boyutu, İstihdam Yaratma (İY) boyutu, Mikrokredi Sisteminin Uygulanma (MSU) boyutu ve Kendini Gerçekleştirme/Sosyo-psikolojik (KGSP) boyut olarak dört alt boyutludur. Geliştirilmiş olan ölçek sonuçlarına göre mikrokredi sisteminin toplam etkinlik düzeyi %65,01 olarak hesaplanmıştır. Yani sistem %65,01 oranında başarılıdır. Alt boyutların aldıkları puanlar açısından etkinlik düzeyleri ise şöyledir: MSU %71,61, KGSP %71,09, EGYK %54,08 ve İY ise %52,24’tür.

Anahtar Kelimeler: Mikrokredi, Mikrofinans, Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Mikrokredi Etkinlik Ölçeği

Abstract

The aim of the study is to develop a scale for determining the level of effectiveness of microcredit applications as a means of poverty and employment creation. In this context, "Microcredit Effectiveness Scale" has been developed with the aim of demonstrating the effectiveness of microcredit applications on the basis of Tokat province. The reliability coefficient of scale is 0,862 and according to this result, this scale is highly reliable and explains 56,66 percent of variance. In this context, developed scale is a valid and reliable measurement tool being able to be used in microcredit studies. Microcredit Efficient Scale consists of four sub-dimensions, Economic Empowerment/Quality of Life (EEQL) dimension, Employment

¹ Bu çalışma yazarın “İstihdam Yaratma ve Yoksullukla Mücadele Politikası Aracı Olarak Mikrokredi Uygulamalarının Etkinliği: Tokat İli Örneği” adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir. Ayrıca çalışma, 8-9 Nisan 2017 tarihinde Uluslararası Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Kongresi’inde (Ruse/Bulgaristan) “Mikrokredi Uygulamalarının Etkinliğini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma” başlığı altında bildiri özeti olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ÇEEİ, ozlem.demir@gop.edu.tr.

Generation (EG) dimension, Implementation of Microcredit System dimension (IMS) and Self-Realization/Socio-Psychologic (SRSP) dimension. According to the results of the developed scale, the total efficiency level of the microcredit system is calculated as 65.01%. So the system is successful with 65.01%. In terms of subscale scores, the productivity levels are: IMS 71.61%, SRSP 71.09%, EEQL 54.08%, and EG 52.24%.

Keywords: *Microcredit, Microfinance, Poverty, Struggle Against Poverty, Microcredit Efficiency Scale*

1. GİRİŞ

Yoksulluk hem karmaşık hem de çok boyutlu bir olgudur. Farklı tanımlama ve açıklamalarla çeşitli özellikleri ortaya konulabilen yoksulluğun, neden ve sonuçlarının iç içe geçtiği pek çok durumun varlığı, konunun tek tek bireylerin gelir eksikliğinden ziyade toplumsal nitelik kazanmasının da etkisi ile çok boyutlu hale geldiğini göstermektedir. Yoksulluğa ilişkin tek ve net bir tanım yapılmamakla birlikte genel olarak, temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bir gelire sahip olmama/olamama durumunu ifade etmektedir. Ancak yoksulluk, temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için gereken gelirin olmaması değil, aynı zamanda insanın fiziksel, sosyal, siyasal, sosyolojik, psikolojik, kültürel gibi pek çok değişkenler açısından yoksulluğun çeşitli boyutlarını ifade eden kavramlarla da ilgilidir.

Yoksulluk az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin olduğu kadar gelişmiş ülkelerin de başlıca problemleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle bütün ülkeleri ilgilendiren bu konunun ülke sınırlarını aştığı ve artık küresel bir problem olarak görüldüğü ve çözüm sürecinin de küresel adımlarla atıldığı bir süreç yaşanmaktadır. 1980 sonrası uluslararası kurum ve kuruluşların artan ilgisi ile yoksulluk olgusu önemini artırmış ve çeşitli platformlarda tartışılır hale gelmiştir.

Küreselleşme süreci ve refah devleti anlayışındaki değişimin etkisi ile geleneksel sosyal politikalar değişime uğramış, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, özünde bireylerin becerilerinin artırılması ve kişilerin kendi olanaklarının bizzat kendileri tarafından ortaya çıkarılmasını destekleyen yoksullukla mücadele yöntemleri, çeşitli belgelerle benimsemeye ve gelişmekte olan ülkelere kredi programları ile uygulamaya başlamışlardır. Bu bağlamda yoksul insanların “fırsatlarının artırılması” ve “güçlendirilmesi” ilkelerine dayanan ve tüm dünyada yaygınlık kazanan yeni yoksullukla mücadele yönteminin en dikkat çeken aracı mikrokredi uygulamaları olmuştur (Güneş, 2009:39).

Dünya çapında muazzam bir büyüme elde eden mikrofinans kurumlarının sayısı hızla artmakla birlikte mikrofinans sistemi içinde önemli yer edinen ve kurucusuna Nobel Ödülü kazandıran mikrokredi sistemi Grameen Mikrofinans Programı olmuştur. Grameen mikrokredi sistemi, 1974 yılında bir iktisat Profesörü olan Muhammed Yunus tarafından Bangladeş’te ortaya çıkmış bir uygulamadır. Günümüzde birçok ülkede uygulanan ve yoksulluğun azaltılmasında bir araç olarak sunulan mikrokredi, yoksullara ve öncelikli olarak dar gelirli kadınlara üretim faaliyetlerinde bulunmaları böylece gelir elde etmelerini desteklemek amacıyla verilen teminat ve kefil gerektirmeyen küçük miktarlardaki kredidir.

Yoksulluk sorununa müdahale aracı olarak geliştirilen mikrokredi sistemi aynı zamanda aktif işgücü politikaları çerçevesinde yeni istihdam yaratma, verimliliği artırma, rekabeti yoğunlaştırma, girişimciliği destekleme ve özendirme gibi istihdam odaklı bir uygulamadır. Sistemin temel amacı olan

yoksulluk sorununun yeni bir iş yaratılması veya mevcut işin geliştirmesine bağlı olarak çözülmesi, sistemin istihdama yönelik amacını da ortaya koymaktadır.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de hem kamu hem de özel sektörde istihdam oluşturulması giderek zorlaşmaktadır. Bu durumun sonuçlarından biri işsizlik ve bu bağlamda derinleşen yoksulluktur. İstihdam yaratma ve yoksullukla mücadele açısından mikrokredilerin etkinliğini ve mikrokredi kullanan kadınların, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik yaşamları üzerine bu uygulamanın etkilerini analiz etmek açısından “mikrokredi etkinlik ölçeği”nin geliştirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Yoksulluk nedir? sorusuna verilebilecek pek çok yanıt bulunabilmektedir. Yoksulluk kavramına; “açlıktır”, “eğitimsizliktir”, “hasta olmak ve tedavi olamamaktır”, “barınma sorunu yaşamaktır”, “işsizlik veya iyi bir işinin olmamasıdır”, “kirli suyun sebep olduğu hastalıklar nedeni ile çocuğunu kaybetmektir”, “gelecek kaygısı yaşamaktır”, “umutsuzluktur”, “siyasi yaşama katılamamaktır”, “eşitsizliktir” ,“özgür olamamaktır” (Gündoğan, 2008:42-43) gibi yanıtlar verilebilmektedir. Yoksulluk kapsamında verilen yanıtlar (acı, sıkıntı, yoksunluk, ihtiyaç... vb) farklı kişiler için farklı şeyler ifade etmektedir (Spicker, 1993:11).

Farklı kişiler açısından farklı durumları anlamlandıran yoksulluk olgusuna ilişkin net bir tanımlama yapılamaması ve pek çok faktörü içermesi nedeni ile yoksulluk kavramının detaylandırılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Buna göre mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, objektif yoksulluk, sübjektif yoksulluk, insani yoksulluk, gelir yoksulluğu, kent yoksulluğu gibi pek çok yoksulluğun farklı boyutlarını ortaya koyan yoksulluk türleri literatürde yer almaktadır. Özellikle yoksulluk sınırı hesaplamalarında temel alınan mutlak ve görelî yoksulluk kavramları açıklanması bu noktada yerinde olacaktır.

Yoksulluk ve yoksulluğun boyutlarının ne olduğuna ilişkin ilk tanımı, on dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru Charles Booth ve Seebohm Rowntree geliştirmiştir. Booth ve Rowntree çalışmalarında belirtilen yoksulluk mutlak yoksulluk anlamında asgari geçim yoksulluğuna işaret etmektedir (Townsend, 1962:211). Buna göre mutlak yoksulluk temelde hayatta kalmak için asgari geçim düzeyine dayanmaktadır.

Mutlak yoksulluk düzeyi; bir kişinin yaşamını sürdürmesi bakımından gerekli besin düzeyinden mahrum olmasıdır. Başka bir deyişle, mutlak yoksulluk; hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli, yalnızca en temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur. Mutlak yoksulluk iki şekilde ölçülür: Bunların ilkinde asgari gıda gereksinimleri esas alınıp gıda yoksulluğu ölçülürken diğerinde asgari gıda temini yanında diğer insani gereksinimler (giyim, barınma, ulaştırma vb.) de dikkate alınır. Gıda yoksulluğu ölçülürken temel gereksinimleri karşılayacağı düşünülen genelde 2100 kalorilik bir gıda sepetinin satın alınabilmesi için gerekli para hesaplanır. Kişi bu mal sepetini elde edecek gelire sahip değilse yoksul olarak nitelendirilir (Alemdar vd., 2012:322-329).

Görelî yoksulluk, Türkiye İstatistik Kurumu’nun yapmış olduğu tanımlamaya göre (TÜİK, 2016) bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı

görelî anlamda yoksul olarak tanımlanmaktadır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilmektedir. Görelî yoksulluk sınırı ise, fert başına medyan gelirin/harcamanın belirli bir oranı (%40,%50 veya %60) kullanılarak oluşturulmaktadır. TÜİK, 2006 yılından itibaren Gelir ve Yaşam Koşulları anketinin verilerine göre belirlenen görelî yoksulluk oranlarını hesaplamaktadır.

Yoksullukla mücadele yöntemleri genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincisi dolaylı mücadele yaklaşımı, ikincisi ise doğrudan mücadele yaklaşımıdır. Dolaylı mücadele yaklaşımı, ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkisi üzerine şekillenmiştir. Şöyle ki, büyümenin hızlı olması durumunda bunun sadece hane halklarının parasal gelirlerini artırmakla kalmayacağı, aynı zamanda eğitim, sağlık ve altyapı olanaklarının da gelişmesini sağlayarak yoksulluğun azaltılmasında dolaylı bir katkı yapacağı ve insani yoksulluk göstergelerini olumlu yönde etkileyeceği belirtilmektedir (Gündoğan, 2008:49). Ayrıca ekonomik büyümenin hızı yanında, gerçekleştirilen büyümeden kaynaklanan kazanımların adil bölüşümünün de yoksulluğun azaltılmasında önemli etkisi bulunmaktadır. Ancak büyüme öncesi var olan üretim faktörlerinin mülkiyet dağılımının eşitsiz olduğu durumlarda sağlanacak büyüme, bu eşitsizliklerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkisini muhafaza etmesine ve hatta körüklemesine (Gündoğan, 2008:49) neden olabilecektir.

Doğrudan yoksullukla mücadele yaklaşımında ise kamu; vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikaları gibi temel araçlarla gelirin ikincil dağılımına etkin bir şekilde müdahil olmaktadır. Uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında genellikle, yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere yönelik aynı ve nakdi yardımlar, istihdamı artırmaya yönelik proje ve politikalar ile yoksullara yönelik kredi programları ön plana çıktığı görülmektedir (Gündoğan, 2008:51).

Eğer insanlar evsiz ise onlara ev temin edilebilir, yiyecek eksiklikleri varsa yiyecek verilebilir. Ancak bu yöntem hemen her zaman yetersiz kalmıştır. Bu yöntemle sorunların tekrarını önlemek mümkün değildir (Spicker, 1993: 67). Bu nedenle yoksullukla mücadelede doğrudan ve dolaylı yaklaşımlar birbirine alternatif değil; tamamlayıcı olarak görülmelidir. Yani bir taraftan ekonomik büyüme sağlanıp gelir düzeyi yüksek olan istihdam olanakları artırılırken, diğer taraftan, doğrudan yoksul kitlelere yönelik politika ve programlar aracılığıyla yoksulluğa karşı etkin bir mücadele yürütülebilir (Gündoğan, 2008:51).

Yoksulluğa karşı geliştirilen sosyal politikalar; aktif sosyal politikalar ve pasif sosyal politikalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Pasif sosyal politikalar, özellikle çalışma gücü olmayan engelli, malul, yaşlılara ve benzeri durumda bulunan diğer yoksul insanlara yönelik uygulamaları içermektedir. Burada ifade edilen pasiflik, yoksul durumda olanların yardım alsalar dahi kendi başlarına ayakta durma imkanına hiçbir şekilde kavuşamamaları ve çalışmaya teşvik anlamında bir politikaya tabi olmamalarından kaynaklanmaktadır. Burada yoksulluğun ya da muhtaçlığın giderilmesinden çok, hafifletilmesi, etkilerinin en aza indirilmesi veya yavaşlatılması söz konusudur (Taşçı, 2009:487). Yoksullukla mücadele kapsamında uygulanan şartlı nakit transferi, negatif gelir vergisi ve mikrokredi uygulamaları ise aktif sosyal politikalar çerçevesinde değerlendirilebilir (Taşçı, 2009:491-492).

Günümüzde küresel bir sorun haline gelen yoksulluk olgusu, uluslararası kurumların da ilgisini çekmekte ve uygun politikalar üretilmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Bu kurumlardan biri de Dünya Bankasıdır. Dünya Bankası yoksulların kredi olanaklarına kavuşabilmesi adına 1995'de

Yoksullara Yardım İçin Dayanışma Grubu oluşturmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Banka mikrokredi kavramını da ilk olarak 1997 yılındaki raporunda yer vermiştir (Güzel, 2011:79-96). Mikrokredi uygulamaları da yoksulların kendi kendilerine gelir elde edebilecekleri işleri yapmalarına teşvik eden bir kredi uygulaması sebebi ile yoksullukla mücadelede aktif sosyal politikalar içinde yer almaktadır.

Yoksullukla mücadele konusunda geleneksel dayanışma ilişkilerinin bireyi yoksulluğun çeşitli risklerinden koruyacağı düşüncesinin hakim olduğu ülkemizde, 1980 sonrası bu konu kurumsal bazda ele alınarak, politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Kızılay Derneği, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu gibi bazı kurumların oluşturulduğu görülmektedir. Ülkemizde doğrudan yoksullukla mücadele anlamında belki de en önemli kuruluş, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) dir. 1986 yılında kurulan fon 2004 yılında Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlüğe dönüştürülmüştür. Bu fonun sağladığı başlıca yardımlar şunlardır; gıda yardımı, yakacak yardımı, eğitim yardımı, sağlık yardımı.vb. (Gündoğan, 2008:51). Fonun amacı, herhangi bir sosyal güvenlik ağına dahil olmayan yoksul konumundaki kişilere yardım sağlamak ve gelir dağılımının iyileşmesine katkıda bulunmak olarak tanımlanmaktadır (Gürses, 2007:67). Günümüzde yoksullukla mücadele aracı olarak neoliberal politikalarında etkisi ile yoksulluk riskinin bireye yüklenmesi ve hayırseverlik anlayışı ile bir takım sivil toplum kuruluşları çerçevesinde yürütülen programların desteklendiği görülmektedir.

3. GRAMEEN MİKROKREDİ SİSTEMİ

Mikrokredi Zirvesinde (2-4 Şubat 1997), çok fakir insanların kendilerinin ve ailelerinin gelir sağlama ve bakımları için istihdam projelerine verilen kredi (Grameen Bank, 2016) olarak tanımlanan ve yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalar arasında ve geliştiricisine Nobel ödülü kazandırması ile dünyaya yayılan mikrokredi sistemi, Time Dergisi “Dünyayı Değiştiren 10 Fikirden Biri” olarak kabul edilmiştir (UNDP, 2016).

Mikrokredi, mikrofinansın sunduğu hizmetlerden sadece biridir. Mikrofinans ile mikrokredi kavramlarının çoğunlukla karıştırılma sebebi, mikrofinansın 1970’li yıllarda sadece mikrokredi hizmetinin sunulmasıyla başlamış olmasından kaynaklanmaktadır (Doğan-Burtan ve Kaya, 2013:12). Mikrofinans ise, yoksul insanlara özellikle de kadınlara kredi, tasarruf ve diğer finansal hizmetlerin sağlanması anlamına gelmektedir (Soyak, 2010:134).

Ülkelerin kalkınma hedeflerinde makro politikaların başarısızlık ile sonuçlanması mikrokredi ile kalkınma noktasında bu sistemin sihirli bir formül olarak görülmesine neden olmuştur. Mikrokredi sisteminin dünya genelinde hızla yaygınlaşması ve kabul görmesi sadece izlenen makro ölçekte kalkınma planlarının başarısızlığı ile ilgili olmayıp, sosyal devlet anlayışındaki değişimle sosyal politikaların eksen kaymasına uğraması ile de ilgilidir. Refahın genellikle devlet, piyasa ve aile gibi üç kaynağı olduğu düşünülürse, günümüzde bu kaynaklarda arasında devletin payı azalmakta, buna karşın piyasa ve ailenin payı artmaktadır. Böylece bireyin temelde piyasadaki konumu ve gücüne göre elde edeceği refah asıl olacak, refah seviyesinin düşük olduğu durumlarda aile desteği ve sivil toplum kuruluşları refahın sağlanmasında etkin olacaktır. Ancak bu durum gerek küresel gerekse neoliberal politikaların etkisi nedeni ile hemen hemen her ülkede benimsenen liberal hayırseverlik (Koray, 2008:40) şekline dönüşmektedir.

Chitagong Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof.Dr. Muhammed Yunus tarafından Greemen mikrokredi uygulamalarının temeli atılmış ve bu model geliştirilmiştir. Yunus ve Weber'in (2012: 9-10) belirttiği üzere; özellikle 1974'te Bangladeş'teki yoksulluk, sefalet ve insanların tefeciler karşısındaki çaresizliği Yunus'u yoksullara hizmet verecek bir banka kurmaya yöneltmiştir. Bu banka sistemi ile asıl amaç, "sosyal çalışma" olarak adlandırdığı yeni bir tür kapitalizm ve yeni bir girişimcilik çeşidini yaratmaktır.

1974 yılında Bangladeş'te uygulamaya geçirilen mikrokredi ve mikrofinans yaklaşımları, Grameen Bank öncülüğünde hızla gelişmiştir. Günümüzde yalnızca mikrofinans faaliyetlerinde bulunan kuruluş sayısının on bine yakın olduğu tahmin edilmekte ve Dünya Bankası bu kuruluşların gelişmekte olan ülkelerde 16 milyonun üzerinde insana hizmet sunduğunu belirtmektedir (Altay, 2007:62).

Avrupa Birliği'nde 2000 yılında bu yana uygulanan Avrupa İstihdam Stratejisi'ne göre sosyal dışlanma ve yoksulluk sorununun çözümü için geliştirilen sosyal politikaların istihdamla ilişkisi kurularak hem piyasa sistemini en etkin şekilde işler kılan hem de sorunu kalıcı şekilde çözmeyi hedefleyen uygulamalar geliştirilmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi bu entegrasyonun sağlanması konusunda Türkiye'de de politikalar; aile yardımı, sosyal yardımlar ve mikrokredi uygulamaları olarak şekillenmektedir (Doğan-Burtan ve Kaya, 2013:151).

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP), ülkemizde Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) ve Gremaan Bank'ın girişimleri ile 2003 yılında Diyarbakır'da pilot uygulama ile başlamış olup, (TİSVA, 2017) zamanla yurt geneline yayılmıştır. 2016 tarihi itibarıyla 67 il ve 107 şube sayısı ile 38.544 aktif ve 14.932 kredi bekleyen üye sayısı ile bugüne kadar 578 milyon TL'den fazla toplam kredi dağıtımını yapmıştır (TGMP, 2016).

Mikrokredi alımı, beş kadının bir ayaya gelerek "bana kredi verirseniz, şöyle bir iş yapacağım, size olan borcumu ödeyeceğim" demesi ile başlayan bir süreç olarak tarif edilmektedir. Daha sonra üç günlük eğitim sürecine alınan kadınlara süre sonunda yapacakları işe göre kredi alımları başlamaktadır. Mikrokredi uygulama süreci, genel olarak altı aşamayı kapsamaktadır (TGMP, 2016):

- Kredi almak isteyen kadınlar 5'er kişilik grup oluştururlar.
- 3 gün boyunca TİSVA tarafından eğitim verilir.
- Kadınlar yakından tanınır.
- TİSVA krediyi kadınlara verir.
- Kadınlar işe başlar.
- Kadınlar, mikrokrediyi TİSVA'ya 46 haftada düzenli olarak ödemektedirler.

İlk kez başvuranlar, ilk yıl için 100-1.000TL arasında kredi almakta, düzenli ödeme yapanlar isterlerse ikinci yıl 2.000TL ve sonraki yıllarda ise katlanarak devam etmektedir. TGMP sisteminde, temel kredi, girişimci kredisi, hayvancılık kredisi, sosyal kalkınma kredisi, iletişim kredisi gibi kredi türleri bulunduğu gibi, mikrosigorta, mikrokonut sigortası ve gönüllü tasarruf gibi diğer mikrofinans uygulamaları da mevcuttur.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) tekniği kullanılarak beşli likert tipi modele uygun şekilde tasarlanmış bir ölçek geliştirilmiştir. Bu araştırma, mikrokredi sisteminin etkinliğini dört boyutlu olarak ortaya koymak amacıyla yapılan bir ölçek geliştirme çalışmasıdır.

Mikrokredi Etkinlik Ölçeği'nin evrenini, araştırmanın yapıldığı tarihlerde Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Tokat Şubesi'nden mikrokredi alan kadınlar (aktif üyeler) oluşturmaktadır. Araştırmada evrenin tamamına ulaşılmaya çalışıldığı için örneklem belirleme yöntemi kullanılmamıştır. Araştırma kapsamında demografik değişkenleri içeren maddeler ile ölçek maddeleri yüz yüze görüşme yapılarak mikrokredi üyelerine uygulanmıştır.

4.2. Araştırma Grubunun Yapısı

Araştırmanın çalışma grubunu ön uygulama (pilot uygulama) için 125, ana uygulama için 373 mikrokredi üyesi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun yaş aralıkları ise şu şekildedir: 18-25 yaş arası %8,6, 26-35 yaş arası %20,1, 36-45 yaş arası %37,8, 46-55 yaş arası %20,9 ve 56+ yaş %12,6'sıdır. Bu sonuçlara göre araştırmaya katılan üyelerin yaş ortalaması yaklaşık 42'dir. Araştırma grubunun %83,4'ü evli, 16,6'sı ise eşi ölmüş, boşanmış veya bekarlardan oluşmaktadır. Eğitim durumu açısından çalışma grubunun durumuna bakıldığında %52,5'i ilkökul mezunu, %28,2'si ortaokul/lise, %7,5'i okur-yazar, %7,2'si okur-yazar değil, %4,2'si ise üniversite mezunudur.

4.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Yoksullukla mücadele araçlarından biri olarak görülen ve son yıllarda pek çok ülkede yaygınlık kazanan mikrofinansman sistemi Türkiye'de de hızlı bir büyüme süreci yaşamaktadır. Çalışma, daha önce kapsamlı bir araştırma öznesi olmaması ve mikrokredi uygulamalarının etkinliğine ilişkin genel bir bilgi vermesinden dolayı Tokat ili ile sınırlı tutularak uygulanmıştır. Çalışmanın evreni (554 aktif üye) kapsamı planlanmış, ancak form doldurma konusunda çekingen davranma, ısrarla reddetme, adreste bulamama gibi nedenlerle 56 üyeye uygulama yapılamamıştır. Bu çalışmada 125 üye ön uygulama, 373 üye ise ana çalışmaya katılarak toplam 498 üyeye uygulama yapılmıştır. Böylece ana evrenin %89,9'una ulaşılarak uygulama tamamlanmıştır. Ayrıca çalışmada veri toplama açısından sınırlılık; nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) tekniği ile sınırlıdır.

4.4. Ölçek Geliştirme Süreci ve İstatistik Analiz Yöntemleri

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle mikrokredi ve yoksulluk konularına ilişkin literatür taraması yapılmış ve farklı uygulama örnekleri incelenerek, çalışmanın temel amacı ve alt amaçlarına yönelik alan araştırması için gerekli olan etkin bir madde havuzu (77 madde) oluşturulmuştur. Ölçek soru formları için, ölçek geliştirilerek, dolaylı ölçüm elde etme yoluna gidilmiştir. Bu tür bir ölçüm k tane madde (soru) içerecek ve her maddenin kapsadığı tutum ögesine katılma/katılmama derecesini bildirmesi amacıyla 5'li derecelendirme ölçeği (1.kesinlikle katılmıyorum, 2.katılmıyorum, 3.karasızım, 4.katılıyorum, 5.kesinlikle katılıyorum) şeklinde düzenlenmiştir. Hazırlanan madde havuzunun "geçerlik ve güvenilirlik" ölçüleri belirlenmiştir. Öncelikle kapsam geçerliği yapılmıştır. Kapsam geçerliği, "uzman

---

· 38 maddeden oluşan ölçeğin ilk hali ön uygulama olarak 125 mikrokredi üyesine uygulanarak gerekli analizler yapılmış ve ölçeğe son hali verilmiştir.

görüşüne” başvurularak yapılmaktadır. Böylece “formda yer alan maddeler, ihtiyaç duyulan olgusal ve yargısal verileri kapsamada ve toplamada ne derece yeterlidir” sorusunun cevabı aranmıştır (Büyüköztürk vd, 2014:131). Bu soru havuzunun Kapsam Geçerlilik Oranı (KGO) bulunması amacı ile beş uzman görüşü alınmıştır. Uzman kişiler maddeleri; “gereklidir”, “yararlı ancak yetersizdir” ve “gereksizdir” şeklinde değerlendirmiştir. Uzman görüşü sonuçlarına göre 77 maddelik soru havuzu 38 madde olarak ön çalışmada yer almıştır. Bu aşamadan sonra tüm maddelerin yani soruların kapsam geçerlik oranları (KGO) ve ölçeğe ilişkin kapsam geçerlik indeksi (KGİ) bulunmuştur *. Kapsam geçerliğinden sonra faktör analizinden yararlanılarak yapı geçerliği denetlenmiştir. Ayrıca faktör analizi sonucunda bulunacak alt boyutlarda ilgili boyutun ölçmek istediği tutumu gerçekten ölçüp ölçemediğinin bir göstergesi olan “cronbach alfa katsayısı” bulunmuştur. Böylece sonuç ölçek formunun oluşturulması tamamlanmıştır. Geliştiren ölçek ile (Mikrokredi Etkinlik Ölçeği) konu kapsamında ölçülmek istenen etkinlik düzeyi bulguları ve araştırmada kullanılan değişkenlerin örneklem içindeki yüzde dağılımları ve frekans tabloları, çapraz tablolar oluşturularak çıkan sonuçlar araştırma bulguları bölümünde yorumlanmıştır.

Araştırma verilerinin istatistiksel analizinde çeşitli analiz yöntemleri kullanılmıştır. Demografik verilerde kategorik değişkenler için sayı ve yüzde, sürekli değişkenler, alt ölçek ve toplam ölçek puanlarının dağılımı için ortalama standart sapma kullanılmıştır. Gruplar arasında alt ölçekler ve toplam ölçek puanı yönünden karşılaştırmalar için Tek Yönlü Varyans analizi, Ki-kare testi ve İki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik testi (t test) kullanılmıştır. Anlamlı Tek Yönlü Varyans Analizi sonrasında ikili karşılaştırma için Tukey HSD post hoc testinden yararlanılmıştır. Madde toplam puan, alt boyut-toplam ve alt boyutların kendi aralarındaki ilişkinin incelenmesinde pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, grup karşılaştırmaları, korelasyon analizi ve açıklayıcı faktör analizi için SPSS 19, doğrulayıcı faktör analizi için Lisrel 8.7 hazır paket programı kullanılmıştır. Ölçek formunun geçerlik güvenirlik aşamaları ise Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Formunun Geçerlik-Güvenirlik Çalışması

Çalışmanın Türü	Yöntem
Geçerlik	
1. Kapsam geçerliği	Uzman görüşü
2. Yapı geçerliği	Faktör analizi
Güvenirlik	
1. Test-Tekrar Test Analizi	Pearson Korelasyon Analizi
2. Madde Analizi	Pearson Korelasyon Analizi
3. Deneme Formunun İç Tutarlılığı	Cronbach Alfa Katsayısı

*KGO (Kapsam Geçerlik Oranı)=[Gerekli Gören Uzman Sayısı/(Toplam Uzman Sayısı/2)]-1 formülü ile hesaplanmaktadır. Uzman sayısı 5 olduğundan $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde en küçük KGO değeri 0,99'dur. Dolayısıyla havuzdaki KGO için 1 değeri alan maddeler havuzda kalmıştır. KGİ (Kapsam Geçerlik İndeksi)=Havuzda Kalan Maddelerin Kapsam Geçerlik Oranlarının Ortalaması, $KGİ=(1+1+1+1)/4=1$, $KGİ>0,67$ olmalıdır. Sonuç olarak KGİ 0,67 den büyük olduğundan "ölçek istatistiksel açıdan anlamlıdır" denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alpar, R. (2012: 414-415). Ayrıca ölçeğin güvenirliği kapsamında test tekrar test yöntemi ve Alt-üst grup güvenirliği de hesaplanmıştır.

Test-Tekrar Test Analizi

Mikrokredi etkinlik ölçeği'nin güvenilirliğini belirlemek için test tekrar test yöntemi kullanılmıştır. 50 üyeye iki hafta sonrasında uygulama tekrar yapılmıştır. Güvenirlik için Pearson Korelasyon katsayısı kullanılmıştır. 125 üyeye yapılan çalışmanın devamında iki hafta sonra üyelerin 50'sine ölçek tekrardan uygulanmıştır. Yapılan son test çalışması ile elde edilen toplam puanlar ile önceki toplam puanlarının korelasyonuna bakılmıştır. Buna göre pearson korelasyon katsayısı ($r=0,886$; $p<0,005$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Alt-Üst Grup Güvenirliği

Güvenirlik çalışmasında kullanılan bir yöntem de alt üst %27'lik grupların karşılaştırılarak, gruplar arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı test edilir. Buna göre ön çalışmada kullanılan 125 üyenin %27 si yaklaşık olarak 34 üye toplam puanları alt ve üst grup olarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. Alt Ve Üst %27'lik Gruplara İlişkin Toplam Puan Dağılımı

	Grup	n	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Toplam	Alt %27	34	59,71	8,08		
Puan	Üst %27	34	92,12	5,32	19,53	<0,001

Tablo 2'de görüldüğü gibi iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi (t testi) sonucuna göre gruplar arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Bu yöntemde göre farklılık bulunmuşsa alt-üst grup güvenirliliği sağlandığı anlamına gelmektedir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Ölçek Maddelerinin Yapı Geçerliliğine İlişkin Araştırma Bulguları

Birbiri ile ilgili olan maddelerin oluşturduğu bütünü ortaya koymak için, ölçekteki yapı incelenmektedir. Yapı geçerliliğini ortaya koymak ve maddelerin faktör yüklerini belirleyerek faktörleşmeyi göstermek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmaktadır. Analiz öncesinde maddeler arasındaki korelasyonları tümel olarak derecelendirmenin ve dolayısıyla faktör analizine uygunluğunun saptanması için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçüsü ve maddeler arasında anlamlı ilişkilerin varlığının istatistiksel açıdan tümel olarak ortaya konması için Bartlett testinden yararlanılmaktadır (Alpar, 2012:165). Uygulama sonrasında açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yardımıyla maddelere ilişkin faktör yükünün 0,30'un altında olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Dolayısıyla 23 soru üzerinden analize devam edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonrasında yamaç eğim grafiği ve özdeğerler incelenerek ölçeğin, özdeğeri 1'in üzerinde olan 5 faktör altında toplandığı ve 5 faktörün açıkladığı varyansın % 65,392 olduğu görülmüştür. Faktör sayısı çalışmada amaçlanan boyutlar dikkate alınarak 4 ile sınırlandırılıp, açıklayıcı faktör analizi tekrardan yapılmıştır. 373 üye üzerinden yapılan çalışma için de faktör sayısı 4 (dört) alınarak açıklayıcı faktör analizi yapıldığında ölçeğin açıklanan varyansı %56,66 bulunmuştur. Çalışmaya ilişkin faktör yük değerleri Tablo 3'de verilmektedir.

Tablo 3. Ölçeğe İlişkin Faktör Yük Değerleri

		Faktörler ve Yükleri (Varimax Rotasyon)							
Madde	Yön	Faktör 1		Faktör 2		Faktör 3		Faktör 4	
		Kendini Gerçekleştirme/ Sosyo-Psikolojik Boyut		Mikrokredi Sisteminin Uygulama Boyutu		Ekonomik Güçlenme/ Yaşam Kalitesi Boyutu		İstihdam Yaratma Boyutu	
		AFA	DFA	AFA	DFA	AFA	DFA	AFA	DFA
M35	+	0,792	0,73						
M34	+	0,785	0,77						
M32	+	0,779	0,69						
M38	+	0,775	0,80						
M36	+	0,758	0,77						
M37	+	0,731	0,73						
M29	+	0,727	0,71						
M30	+	0,718	0,71						
M25	+			0,684	0,83				
M19	-			0,648	0,36				
M16	+			0,644	0,61				
M24	+			0,643	0,71				
M26	+			0,636	0,63				
M23	+			0,550	0,38				
M18	+			0,496	0,33				
M4	+					0,809	0,83		
M3	+					0,802	0,82		
M6	+					0,753	0,63		
M7	+					0,391	0,42		
M10	+							0,798	0,78
M9	+							0,781	0,67
M11	+							0,655	0,61
M8	+							0,480	0,45
Özdeğer		5,182		2,884		2,603		2,363	
Açıklanan Varyans	Toplam %56,66	22,531		12,538		11,319		10,275	
Madde Sayısı	Toplam 23	8		4		4		7	
Maksimum-Minimum Puanları	Toplam Min.=23 Mak.=115	Minimum=8 Maksimum=40		Minimum=4 Maksimum=20		Minimum=4 Maksimum=20		Minimum=7 Maksimum=35	
Cronbach α	Tüm Ölçek	0,905		0,750		0,760		0,713	
		0,862							

AFA: Açıklayıcı faktör analizi, DFA: Doğrulayıcı faktör analizi

Cronbach α katsayısı, likert türü bir ölçeğin güvenilirliğinin hesaplanmasında sıklıkla kullanılmaktadır. Alfa katsayısı, ölçek içinde bulunan maddelerin iç tutarlılığının bir ölçüsüdür. (Alpar, 2012:485)

Cronbach α sonuçlarına göre, KGSP boyutunun yüksek derecede güvenilir (0,905) olduğu, EGYK (0,760), İY(0,713) ve MSU (0,750) boyutlarının ise oldukça güvenilir olduğu, ölçeğin tamamı (0,862) için ise yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Cronbach α değerlerine göre güvenilir olduğu bulunan ölçek ve ölçek alt boyutlarının madde analizine geçilmektedir. Madde analizi ölçekteki maddelerin ölçeğe katkısını incelemek için yapılmaktadır. “Mikrokredi Etkinlik Ölçeği”nin alt boyutlarıyla bu boyutları oluşturan maddelerin arasındaki ilişkiyi incelemek için madde toplam korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca her bir alt boyutun kendi aralarında ve toplam puanla olan korelasyonları da verilmektedir. Genel olarak korelasyonların istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,05$) ve pozitif yönlü bir ilişki gösterdiği görülmektedir. Bu analiz için korelasyon katsayısından yararlanılmaktadır. Tablo 4’de çalışmanın madde-toplam, alt boyut-toplam ve boyutlar arasındaki korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4. Madde-Toplam, Alt Boyut-Toplam ve Boyutlar Arasındaki Korelasyon Analizi

Madde	Madde- Toplam Korelasyonu (r)	Alt Boyut- Toplam Korelasyonu (r)	Boyutlar	Boyutlar Arası Korelasyon Matrisi			
				KGSP	İY	EGYK	MSU
M35	0,566*						
M34	0,638*						
M32	0,523*						
M38	0,707*						
M36	0,676*	0,803*	KGSP	1	-	-	-
M37	0,631*						
M29	0,630*						
M30	0,624*						
M10	0,630*						
M9	0,199*						
M11	0,499*	0,605*	İY	0,319*	1	-	-
M8	0,541*						
M4	0,546*						
M3	0,323*						
M6	0,329*	0,572*	EGYK	0,228*	0,401*	1	-
M7	0,458*						
M25	0,455*						
M19	0,342*	0,687*	MSU	0,375*	0,166*	0,187*	1

· Cronbach α değerine ilişkin güven sınırları; Cronbach α Değeri $0.00 \leq \alpha < 0.40$ Güvenilir değil, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ Düşük güvenilirlikte, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ Oldukça güvenilir, $0.80 \leq \alpha < 1.00$ Yüksek derecede güvenilir.

M16	0,485*
M24	0,484*
M26	0,405*
M23	0,556*
M18	0,308*

r: Pearson korelasyon katsayısı

*:Anlamlı korelasyonlar

Korelasyon katsayıları, değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi (kuvveti) ve yönü hakkında bilgi veren ölçütlerdir.

Ölçeğin madde-toplam, alt boyut toplam ve boyutlar arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına göre ilgili maddelerin ve ilgili boyutların ölçeğe katkısının istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Alt Ölçek, Toplam Puan ve Yüzdelik Sisteme Çevrildikten Sonraki Dağılımı

Madde	Boyutlar	İstatistik (Ana çalışma) (n=373)	
		Ortalama	Standart Sapma
M38			
M32	KGSP	Ham Puan	28,43
M36			6,76
M34			
M30			
M29	İY	Çevrilmiş Puan	71,09
M35			16,89
M37			
M9			
M10	EGYK	Ham Puan	10,45
M8			3,58
M11		Çevrilmiş Puan	52,24
M11		17,89	
M4	MSU	Ham Puan	10,82
M3			3,69
M6			
M7		Çevrilmiş Puan	54,08
M7		18,43	
M16			
M24	MSU	Ham Puan	25,06
M19			5,39

· **Pearson r için nitelendirme:** r'nin değeri, 0,00-0,19 İlişki yok ya da önemsiz düzeyde düşük ilişki ve r'nin değeri 0,20-0,39 Zayıf (düşük) ilişki, 0,40-0,69 Orta düzeyde ilişki, 0,70-0,89 Kuvvetli (yüksek) ilişki, 0,90-1,00 Çok kuvvetli ilişki. (Ayrıntılı bilgi için Alpar, s.333-238).

M26			
M23			
M25	Çevrilmiş Puan	71,61	15,41
M18			
Toplam	Ham Puan	74,76	13,40
	Çevrilmiş Puan	65,01	11,65

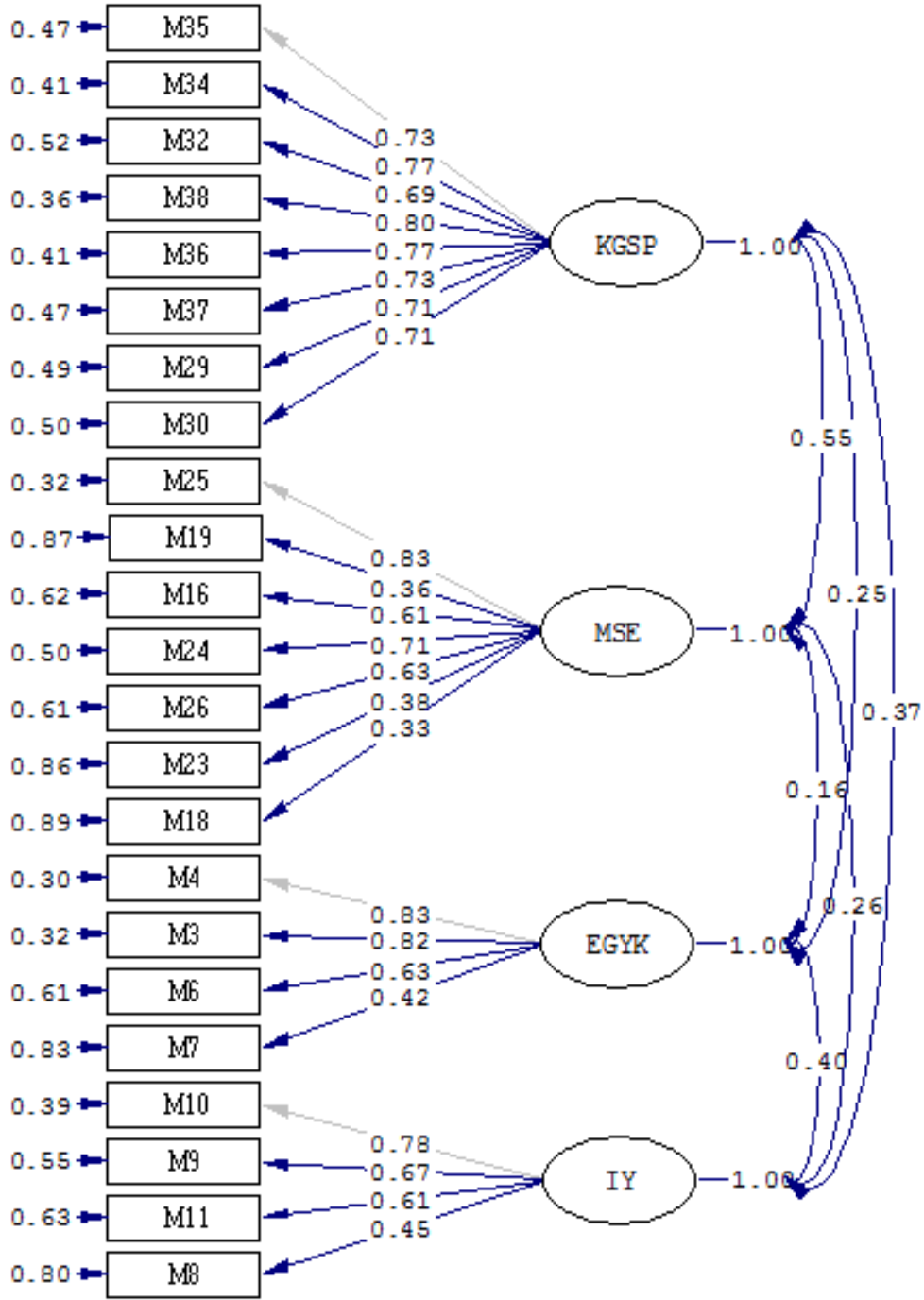
Tablo 5’de alt boyut ve toplam puan ortalamalarının belirli bir skalada değerlendirilebilmesi için her bir alt boyut ve toplam puanları yüzlük sisteme çevrilebilir. Dolayısıyla boyutlardan ve toplamdan elde edilen puanların karşılaştırması daha iyi değerlendirilebilir.

Mikrokredi üyelerine yapılan “mikrokredi etkinlik ölçeği” sonuçlarına göre mikrokredi sistemi %65,01 oranında başarılı yani etkin bulunmuştur. Alt ölçekler kapsamında değerlendirildiğinde ise en yüksek oran mikrokredi sistemini uygulanma (MSU) boyutudur. %71,61 oranında etkin çıkmıştır. Sistemin etkin olduğu diğer bir boyut ise, %71,09 ile kendini gerçekleştirme/sosyo psikolojik (KGSP) boyutudur. Ön çalışma sonuçlarına benzer şekilde ana çalışmada ekonomik güçlenme/yaşam kalitesi (EGYK) yani yoksulluk boyutu ve istihdam yaratma (İY) boyuttan daha düşük düzeyde etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak ön uygulamada istihdam yaratma boyutu, ekonomik güçlenme/yaşam kalitesi: yoksulluk boyutundan daha etkin bir oran bulunmuşken, ana çalışma sonuçlarına göre ekonomik güçlenme/yaşam kalitesi: yoksulluk boyutu, istihdam yaratma boyutundan daha etkindir. Ekonomik güçlenme/yaşam kalitesi yoksulluk boyutu (EGYK) %54,08 iken, istihdam yaratma (İY) %52,24 oranında etkin bulunmuştur.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

373 üye üzerinden yapılan ana çalışmadan elde edilen doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, dört alt boyuttan oluşan 23 maddelik soru yapısı üzerinden verilmektedir (Ki-kare=781,31; sd=224; RMSEA=0,08; SRMR=0,08). Elde edilen RMSEA ve SRMR değerleri üzerinden verinin modele uyumunun kabul edilebilir olduğu görülmektedir*. SRMR, 0 ile 1 aralığında değer alır ve 0’a yaklaştıkça iyi uyum belirtecektir. Dolayısıyla kurulan model veriye uyum sağlamaktadır.

* RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation; SRMR: Standardized Root Mean Square Residual Path diyagramı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Ana çalışma için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) path diyagramı

Şekil 1'deki path diyagramı ile AFA ile elde ettiğimiz modelin %30'un altında kalan faktör yük değerlerinin modelden atıldığı doğrulandı gösterilmektedir. Sonuç olarak AFA'da olduğu gibi DFA ile de benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

5.2. Ölçek Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

5.2.1. Ekonomik Güçlenme Yaşam Kalitesi Boyutu Bulguları

Mikrokredi sisteminin çıkış noktası yoksulluk sorununa karşı mücadele aracı olmasıdır. Yoksulların ekonomik güçlenmesini sağlayarak yoksulluktan kendi kendilerine çıkmalarının sağlanması

sistemin temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda sistemin ne kadar etkili olduğu bu kapsamda sorulan maddeler ile ölçülmüştür.

Tablo 6. Ekonomik Güçlenme Yaşam Kalitesi Boyutu Frekans ve Yüzde Dağılımları

Maddeler		Frekans	Yüzde
1. Eskiye göre giyim-kuşam harcamaların arttı.	Kesinlikle katılmıyorum	65	17,4
	Katılmıyorum	150	40,2
	Kararsızım	42	11,3
	Katılıyorum	92	24,7
	Kesinlikle katılıyorum	24	6,4
2. Eskiye göre gıda harcamalarım arttı.	Kesinlikle katılmıyorum	53	14,2
	Katılmıyorum	136	36,5
	Kararsızım	51	13,7
	Katılıyorum	115	30,8
	Kesinlikle katılıyorum	18	4,8
3. Eskiye göre dışarda yemek yeme, sinemaya gitme gibi sosyal faaliyetlerimiz arttı.	Kesinlikle katılmıyorum	70	18,8
	Katılmıyorum	177	47,5
	Kararsızım	35	9,4
	Katılıyorum	68	18,2
	Kesinlikle katılıyorum	23	6,1
4. Çocukların eğitimine olan desteğim arttı.	Kesinlikle katılmıyorum	50	13,4
	Katılmıyorum	114	30,6
	Kararsızım	47	12,6
	Katılıyorum	118	31,6
	Kesinlikle katılıyorum	44	11,8

Bu boyuttaki birinci madde, mikrokredi almadan önceye göre giyim-kuşam harcamasında bir artış olup olmadığı ile ilgilidir. Araştırma sonucuna göre üyelerin %40,2'si “eskiye göre giyim-kuşam harcamalarım arttı” cümlesine katılmazken %24,7'si bu cümleye katıldıklarını, %17,4'ü ise kesinlikle katılmadıklarını, %11,3'ü kararsız olduklarını ve %6,4'ü ise kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Kararsızları da dahil ettiğimizde araştırmaya katılan üyelerin yaklaşık %70'i olumsuz görüş beyan etmişlerdir.

İkinci madde: “Eskiye göre gıda harcamalarım arttı” cümlesidir. Üyelerin %36,5'i katılmıyorum, %30,8'i katılıyorum, %14,2'si kesinlikle katılmıyorum, %13,7'si ise kararsız olduğunu ve son olarak %4,8'i ise kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Mikrokredi kullanımı sonrası giyim-kuşam harcamalarında ve gıda harcamalarında ciddi bir artış olmaması, aynı zamanda gelirlerinde ciddi bir artış meydana getirmediği sonucunu da vermesi bakımından önemlidir.

Ekonomik olarak güçlenme kuşkusuz yaşam kalitesini artırmaktadır. Yaşam kalitesinin önemli bir belirleyicisi sosyal faaliyetlerin artmasıdır. Üçüncü madde : “eskiye göre dışarda yemek yeme, sinemaya gitme gibi sosyal faaliyetlerimiz arttı” cümlesidir. Araştırmaya katılan üyelerin %47,5'i katılmıyorum, %18,8'i kesinlikle katılmıyorum, %18,2'si katılıyorum, %9,4'ü kararsızım derken %6,1'i

kesinlikle katılmaktadırlar. Bu boyuttaki diğer maddelere göre en olumsuz yaklaşım bu madde için olmuştur. Bu durum aslında sosyo-kültürel yapı ile de ilişkilidir. Yani ailenin gelir miktarı yükselse de sinemaya tiyatroya gitme ya da dışarıda yemek yeme gibi sosyal aktivitelere katılma isteği bulunmadığı görülmektedir.

Dördüncü madde: “çocukların eğitimine olan desteğim arttı” cümlesidir. Bu maddeye cevap verenlerin kararsızlar hariç, yarısı olumlu görüş beyan ederken diğer yarısı olumsuz görüş beyan etmiştir.

Dört boyutlu olarak gerçekleştirilen ölçek çalışmasında bu boyut %54,08 oranı ile etkin bulunmuştur. Sisteminin genel etkinliği %65,01 olarak hesaplandığından bu boyutun etkinliğinin genel etkinlik düzeyinin altında olduğunu görülmektedir.

5.2.2. İstihdam Yaratma Boyutu Bulguları

Mikrokredi sistemi esasen yoksulluğu önleme stratejisi üzerine çıkmış bir model olmakla birlikte, yoksulluğu önlemede geliştirilen sistem girişimciliği ve istihdamı artıran bir özellik sergilemektedir. Kredi alabilmenin ön koşullarından biri, bir iş fikrinin olması veya yapılmakta olan işin geliştirilmesidir. Bu nedenle mikrokredi uygulamaları doğrudan ve dolaylı olarak istihdama katkı yapması öngörülen bir yapıyı içermektedir. Ancak mikrokredi üyelerinin yaptığı işler genellikle kayıt dışı ekonomi içinde yer aldığından istihdam noktasında kayıt dışı çalışma söz konusudur.

Tablo 7. İstihdam Yaratma Boyutu Frekans ve Yüzde Dağılımları

Maddeler		Frekans	Yüzde
5. Mikrokredi ile kurduğum/geliştirdiğim iş sayesinde işte çalışan sayısı artmıştır.	Kesinlikle katılmıyorum	72	19,3
	Katılmıyorum	179	48,0
	Kararsızım	50	13,4
	Katılıyorum	52	13,9
6. Verilen kredi miktarı daha yüksek olsaydı, daha fazla çalışana ihtiyaç duyardım.	Kesinlikle katılmıyorum	20	5,4
	Katılmıyorum	76	20,4
	Kararsızım	158	42,4
	Katılıyorum	50	13,3
7. Mikrokredi uygulaması ile yaptığım işte aile bireylerinin de çalışmasına katkıda bulundum.	Kesinlikle katılmıyorum	67	18,0
	Katılmıyorum	22	5,9
	Kararsızım	72	19,3
	Katılıyorum	138	37,0
8. Yaptığım iş çevremdekilere özendirici oldu ve bu sistemden yararlanarak yeni iş girişimleri yapıldı.	Kesinlikle katılmıyorum	28	7,5
	Katılmıyorum	100	26,8
	Kararsızım	35	9,4
	Katılıyorum	60	16,1
9. Yaptığım iş çevremdekilere özendirici oldu ve bu sistemden yararlanarak yeni iş girişimleri yapıldı.	Kesinlikle katılmıyorum	109	29,2
	Katılmıyorum	53	14,2
	Kararsızım	110	29,5
	Katılıyorum	41	11,0

Araştırma kapsamında mikrokredi sisteminin istihdam yaratma aracı olarak etkinliği bu boyuttaki maddelerle belirlenmiştir. Beşinci madde: “Mikrokredi ile kurduğum/geliştirdiğim iş sayesinde işte çalışan sayısı artmıştır” ifadesidir. Üyelerin büyük bir bölümü (%48,0) katılmıyorum ve (19,3) kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Araştırma sırasındaki gözlemlerimize göre üyelerin büyük bir kısmı ev içinde üretim yapan kadınlardan oluşmaktadır ve genellikle ya tek başlarına ya da aile içi kişilerin yardımları ile bu işleri devam ettirmektedir.

Altıncı madde: “Verilen kredi miktarı daha yüksek olsaydı, daha fazla çalışana ihtiyaç duyardım” cümlesidir. Bu madde, kredi miktarının yüksek olması durumunda yaptıkları iş için başka çalışanlara ihtiyaçlarının olup olmadığını ölçmeye yöneliktir. Katılımcıların %42,4’ü bu cümleye katılmazken, %20,4’ü kesinlikle katılmamaktadır. Katılanların oranı %18,0, kesinlikle katılanların oranı %5,9 ve kararsızların oranı ise %13,3’tür. Verilen yanıtlarda da görüldüğü gibi kredi miktarının yüksek olması kendilerinden başka çalışan edinme konusunda olumlu bir etki yapmayacaktır.

Yedinci madde: “Mikrokredi uygulaması ile yaptığım işte aile bireylerinin de çalışmasına katkıda bulundum” ifadesidir. Bu cümleye katılmayanların oranı %37,0, kesinlikle katılmayanların oranı ise %19,3’tür. Mikrokredi üyeleri genellikle aldıkları krediyi evde yaptıkları iş için aldıklarından aile bireylerinin de bu işlerde çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle katılanların oranı %26,8, kesinlikle katılanların oranı ise 9,4’tür.

Sekizinci madde: “Yaptığım iş çevremdekilere özendirici oldu ve bu sistemden yararlanarak yeni iş girişimleri yapıldı” cümlesidir. Diğer üç maddeye göre daha olumlu cevapların alındığı maddedir. Mikrokredi sisteminin tanıtım ve siteye giriş öykülerine bakıldığında da büyük bir oranda komşu-akraba çevresinden etkilenildiği görülmektedir. Üyelerin %29,5’i katılıyorum, %11,0 kesinlikle katılıyorum cevabı verirken %29,2’si katılmıyorum, %16,1’i ise kesinlikle katılmıyorum demiştir.

5.2.3. Mikrokredi Sisteminin Uygulanma Boyutu Bulguları

Mikrokredi sisteminin uygulama etkinliğinin en iyi belirtecekler yine o sistemde yer alan üyelerdir. Bu nedenle sistemin temel noktalarının üyeler tarafında ne ölçüde etkin bulunduğu belirlenmesi konunun bütünlüğü açısından önemli bulunmuştur.

Tablo 8. Mikrokredi Sisteminin Uygulanma Boyutu Frekans ve Yüzde Dağılımları

Maddeler		Frekans	Yüzde
9. Bu sistemin kefilsiz ve güven esasına dayalı olmasından dolayı tercih ettim.	Kesinlikle katılmıyorum	16	4,3
	Katılmıyorum	39	10,5
	Kararsızım	23	6,2
	Katılıyorum	160	42,8
10. Haftalık ödemeler yerine aylık ödeme sistemini tercih ederdim.	Kesinlikle katılıyorum	135	36,2
	Kesinlikle katılmıyorum	61	16,4
	Katılmıyorum	41	11,0
	Kararsızım	32	8,6
11. Mikrokredi aldığım kurum tarafından verilen eğitim/bilgilendirmelerin yetersiz olduğunu düşünmekteyim.	Katılıyorum	126	33,8
	Kesinlikle katılıyorum	113	30,2
	Kesinlikle katılmıyorum	128	34,3
	Katılmıyorum	149	39,9
12. Verilen kredi miktarı yeterlidir.	Kararsızım	55	14,7
	Katılıyorum	35	9,5
	Kesinlikle katılıyorum	6	1,6
	Kesinlikle katılmıyorum	69	18,5
13. Mikrokredi uygulamasından yararlanmam ve erişimim kolay olmuştur.	Katılmıyorum	99	26,5
	Kararsızım	49	13,1
	Katılıyorum	106	28,4
	Kesinlikle katılıyorum	50	13,4
14. Tasarruf uygulamalarından memnunum.	Kesinlikle katılmıyorum	24	6,5
	Katılmıyorum	33	8,8
	Kararsızım	48	12,9
	Katılıyorum	175	46,9
15. Mikrosigorta uygulamalarından memnunum.	Kesinlikle katılıyorum	93	24,9
	Kesinlikle katılmıyorum	27	7,2
	Katılmıyorum	38	10,2
	Kararsızım	54	14,5
15. Mikrosigorta uygulamalarından memnunum.	Katılıyorum	153	41,0
	Kesinlikle katılıyorum	101	27,1
	Kesinlikle katılmıyorum	43	11,5
	Katılmıyorum	68	18,2
15. Mikrosigorta uygulamalarından memnunum.	Kararsızım	77	20,6
	Katılıyorum	118	31,7
	Kesinlikle katılıyorum	67	18,0

Bu boyuttaki ilk dokuzuncu madde: “Bu sistemin kefilsiz ve güven esasına dayalı olmasından dolayı tercih ettim” cümlesidir. Diğer borçlanma araçlarını kullanamayan ya da bankalardan kredi çekemeyen kişilere kefilsiz ve güven esasına dayalı bir şekilde bu kredilerin verilmesi sistemin cazibesi artıran en önemli özelliklerden biridir. Üyelerin %42,8’i katılıyorum, %36,2’si kesinlikle katılıyorum

cevabını vermiştir. Verilen yanıtların olumlu olmasından da anlaşıldığı gibi sisteminin tercih noktasındaki etkinliği güven esasına dayalı olması ile ilgilidir.

Onuncu madde: “Haftalık ödemeler yerine aylık ödeme sistemini tercih ederdim” ifadesidir. Mikrokredi uygulamalarında üyeler tarafından tartışılan en önemli konulardan bir da geri ödemelerin haftalık yerine aylık ödemeler şeklinde olması üzerinedir. Araştırmaya katılan üyelerin %33,8’i katılıyorum, %30,2’si kesinlikle katılıyorum demiştir. Bu sonuçlara göre üyelerin % 64’ünün üzerinde bir oranla aylık ödeme sistemi tercih edilmektedir. Ancak mikrokredi çalışanlarınca da bu konu değerlendirildiğinde aylık ödeme miktarının daha yüksek olacağı için ödemekte sıkıntı yaşayacakları belirtilmektedir. Bu noktada esnek bir yapının getirilerek aylık, onbeş günlük veya haftalık ödeme planları çıkarılabilir. Diğer bir öneri ise, aylık ödeme sistemine geçildiğinde her hafta için katılanın maliyet azalacağından hizmet bedeli oranları da düşecek ve toplamda ödeyecekleri miktar böylece azalmış olacaktır.

Mikrokredi sistemine katılan her üye eğitim süreci ile kurum çalışanları tarafından bilgilendirilmektedir. On birinci madde: “Mikrokredi aldığım kurum tarafından verilen eğitim/bilgilendirmelerin yetersiz olduğunu düşünmekteyim” cümlesi, mikrokredi üyeleri açısından bu bilgilendirmenin yeterli olup olmadığını belirlemektedir. Bu cümleye katılımcıların %39,9’u katılmıyorum, %34,3’ü kesinlikle katılmıyorum demişlerdir. Bu sonuca göre üyelerin büyük bir bölümü (%74,2) kurum tarafından verilen eğitim ve bilgilendirmelerin yeterli olduğunu düşünmektedir.

Mikrokredi çok küçük miktarlarda verilen kredidir. Kredi miktarının üyeler tarafından yeterli olup olmadığı madde on iki “verilen kredi miktarı yeterlidir” ifadesi ile belirlenmiştir. Tablo 8’de görüldüğü gibi üyelerin %28,4 katılıyorum ve %13,4’ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiş, kredi miktarını yeterli bulmuştur. Üyeler tarafından cevaplar verilirken yapılan yorumlarda, genellikle kredi miktarının yükselmesine bağlı olarak ödenecek hizmet bedeli de artacağından daha fazla bir ödeme yapılacağı için ödemede güçlük yaşanabileceğini bu nedenle kredi miktarını yeterli bulduklarını belirtmektedirler. Üyelerin %26,5’i katılmıyorum ve %18,5’i ise kesinlikle katılmıyorum cevabı ile verilen kredi miktarını yeterli bulmamıştır.

Madde on üç: “Mikrokredi uygulamasından yararlanmam ve erişimim kolay olmuştur” cümlesidir. Üyelerin mikrokredi sistemine üye olurken ve kredi formunu doldurduktan sonra kolay erişime ulaşabilmeleri, mikrokredi uygulamaları açısından büyük bir öneme sahiptir. Bekleme süresinin uzun olması ve formalitelerin çok olması küçük miktarda kredi bekleyen kişilerin motivasyonu ve isteğini olumsuz yönde etkileyebileceğinden, sistemin mümkün olduğunca hızlı ve erişimin kolay olması gerekmektedir. Üyelerin %46,9’u katılıyorum, %24,9’u ise kesinlikle katıldığımı belirtmiştir. Bu sonuçlara göre üyelerin çoğunluğu mikrokredi uygulamalarından yararlanma ve erişimin kolay olduğu yönünde cevap vermiştir.

Madde on dört: “Tasarruf uygulamalarından memnunum” ifadesidir. Tasarruf uygulaması ile üyeler tasarruf hesaplarına haftada bir liradan az olmamak koşulu ile birikim yapmaları yönünde teşvik edilirler. İhtiyaçları olduğunda bu tasarruflarını kullanmaktadırlar. Araştırma sonucuna göre tasarruf uygulamasından memnunum cümlesine üyelerin %41’i katılırken, %27,1’i kesinlikle katılmaktadır.

Mikrofinansman uygulamaları kapsamın da sadece kredi değil, diğer finansal araçlar da kullanılmaktadır. Bunlardan biri sigorta uygulamasıdır. Mikrosigorta olarak ifade edilen bu uygulama, kaza sonucu ölüm, sürekli sakatlık, deprem, sel gibi doğal afetlere karşı ayda 1 TL ödeyerek 10.000TL teminat alan bir ferdi kaza sigortasıdır. Yine mikrokonut uygulaması ile evleri de ayda 1 TL ödeyerek sigorta kapsamına alınmaktadır. Ve bu uygulamalar zorunlu olarak yapılmaktadır. Madde on beş: “mikrosigorta uygulamalarından memnunum” cümlesidir. Araştırma sonucuna göre üyelerin %31,7’si katılmıyorum, %18’i ise kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir.

5.2.4. Kendini Gerçekleştirme/Sosyo-Psikolojik Boyut Bulguları

Mikrokredi sistemi yoksul kadınların ekonomik güçlenmesine destek olmak amacını taşımakla birlikte doğrudan ve dolaylı olarak kadınların kendilerini gerçekleştirme/sosyo-psikolojik açıdan olumlu gelişmeler göstermelerine de yardımcı olmaktadır. Kendi kendilerine bir kredi alabilme haklarının olması bile kendilerine güveni artırma noktasında oldukça önemlidir. Alt boyutlar kapsamında sistemin en etkin boyutunun “Kendini Gerçekleştirme/Sosyo-psikolojik” boyutun çıkması da bu durumu desteklemektedir.

Tablo 9. Kendini Gerçekleştirme/Sosyo-Psikolojik Boyut Bulguları Frekans ve Yüzde Dağılımları

Maddeler		Frekans	Yüzde
16. Mikrokredi sayesinde kurduğum/geliştirdiğim işte kendime güvenimin arttığına inanıyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	23	6,2
	Katılmıyorum	31	8,3
	Kararsızım	73	19,6
	Katılıyorum	171	45,8
17. Mikrokrediye başvurduktan sonra başka bir işe daha girme ya da işimi büyütmeye cesaretim artmıştır.	Kesinlikle katılmıyorum	27	7,2
	Katılmıyorum	43	11,6
	Kararsızım	74	19,8
	Katılıyorum	155	41,6
18. Gelir elde etmek, aile içinde alınan kararlarda söz hakkı edinmemi sağladı.	Kesinlikle katılmıyorum	32	8,6
	Katılmıyorum	39	10,5
	Kararsızım	109	29,2
	Katılıyorum	132	35,4
19. Ekonomik açıdan bağımsız bir birey haline geldim.	Kesinlikle katılmıyorum	61	16,3
	Kesinlikle katılmıyorum	21	5,6
	Katılmıyorum	41	11,0
	Kararsızım	91	24,4
20. Çevrenin bana olan saygısı arttı.	Katılıyorum	153	41,0
	Kesinlikle katılıyorum	67	18,0
	Kesinlikle katılmıyorum	29	7,8
	Katılmıyorum	45	12,1
20. Çevrenin bana olan saygısı arttı.	Kararsızım	105	28,2
	Katılıyorum	134	35,8
	Kesinlikle katılıyorum	60	16,1

21. Bu işten sonra eşimin/ailemin bana desteği arttı.	Kesinlikle katılmıyorum	22	5,9
	Katılmıyorum	36	9,7
	Kararsızım	89	23,9
	Katılıyorum	161	43,2
	Kesinlikle katılıyorum	65	17,3
22. Mikrokrediye başladıktan sonra aile içi ilişkilerimiz düzelmiştir.	Kesinlikle katılmıyorum	22	5,9
	Katılmıyorum	36	9,7
	Kararsızım	99	26,5
	Katılıyorum	150	40,2
	Kesinlikle katılıyorum	66	17,7
23. Bu uygulama sayesinde geleceğe güvenim arttı.	Kesinlikle katılmıyorum	15	4,0
	Katılmıyorum	24	6,5
	Kararsızım	77	20,6
	Katılıyorum	175	46,9
	Kesinlikle katılıyorum	82	22,0

Tablo 9’da görüldüğü gibi madde on altı: “Mikrokredi sayesinde kurduğum/geliştirdiğim işte kendime güvenimin arttığına inanıyorum” cümlesidir. Üyelerin %45,8’i bu cümleye katılıyorum, %20,1’i kesinlikle katılıyorum, %19,6’sı kararsızım, %8,3 katılmıyorum ve %6,2’si kesinlikle katılmıyorum cevabı vermişlerdir.

Madde on yedi: “Mikrokrediye başvurduktan sonra başka bir işe daha girme ya da işimi büyütme cesaretim artmıştır” ifadesidir. Araştırma sonucuna göre üyelerin %41,6’sı katılıyorum, %19,8’i ise kesinlikle katılıyorum cevabı verirken %19,8’i kararsızım, %11,6’sı katılmıyorum ve %7,2’si ise kesinlikle katılmıyorum cevabı vermiştir. Kendine güvenin artmasının da etkisi ile yeni iş girişimleri konusunda cesaretin artması doğal bir sonuçtur.

Türk toplumunda aile içinde kadının yeri ve önemi büyüktür. Bu nedenle kadın-erkek eşitliği çerçevesinde sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda erkeklerle birlikte yer alması kadının sahip olduğu haklar açısından da kuşkusuz önemlidir. İş fikri olan veya işini geliştirme isteği olup da diğer kredi imkanlarından yararlanamayan kadınlar için kredi olarak küçük çaplı da olsa iş kurmak ve geliştirmek kuşkusuz aile içinde söz hakkını da etkilemiştir. Madde on sekiz: “Gelir elde etmek, aile içinde alınan kararlarda söz hakkı edinmemi sağladı” ifadesidir. Araştırma sonucuna göre üyelerin %35,4’ü katılıyorum derken, %29,2’sinin kararsız olması düşündürücüdür. Kendi işini kurmak ve gelir elde ediyor olmak vasıfsız ve eğitim düzeyi düşük kadınlar açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle gerçekten bu krediyi iş için kullanan kadınlar için aile içinde alınan kararlarda söz hakkı edinmelerini sağlamaktadır. Aile içinde söz hakkındaki olumlu değişiklik, kadınların kendilerini değerli hissetmelerini de sağlamaktadır. Katılmıyorum ya da kesinlikle katılmıyorum cevabı verenlerin çoğu “aile içinde söz hakkım eskiden de şimdi de vardı, herhangi bir değişiklik olmadı” şeklinde yorum yapmışlardır.

Madde on dokuz: “Ekonomik açıdan bağımsız bir birey haline geldim” cümlesini içermektedir. Ekonomik güçlenme kadınlara, kendi parasını kazanan ve kendi inisiyatifi doğrultusunda harcayabilen bir

ortam yaratmaktadır. Araştırmaya katılan üyelerin %41'i katılıyorum, %18'i kesinlikle katılıyorum cevabı verirken, %24'ü kararsız olduğunu belirtmiştir.

Her ne kadar toplumsal baskı ve ev işlerinin getirmiş olduğu ağır yük olsa da kadınlar çalışma hayatına atılmak istemektedir. Bu isteğin en önemli nedenleri; toplumsal çevre karşısında saygınlık kazanma, özgüven sağlama, aile bütçesine katkı yaparak ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak, erkeğe karşı özellikle ekonomik olarak daha az bağımlı olmaktır. Mikrokredi de kadınların ekonomik güçlenmesine destek veren bir proje olduğundan bu uygulama ile kendi iş fikrini hayata geçiren ve bu sayede gelir elde eden kadınların sosyal çevrede aldığı konum değişmektedir. Madde yirmi: "Çevrenin bana olan saygısı arttı" cümlesi ile bu durumu sorgulamaktadır. Üyelerin %35,8'i bu cümleye katıldıklarını, %16,1'i kesinlikle katıldıklarını belirtirken %28,2'si kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda da görüldüğü gibi üyelerin büyük bir kısmı çevrenin kendisine olan saygısının yani saygınlığının arttığını belirtmektedir.

Madde yirmi bir: "Bu işten sonra eşimin/ailemin bana desteği arttı" cümlesidir. Mikrokredi sistemine üye olurken eşin ya da ailenin imzası alınmaktadır. Bu nedenle genellikle eşler ve aileler kadınları kredi almaları yönünde desteklemektedirler. Ayrıca kadınların bir kısmı eşlerinin yaptığı işe katkı sağlayabilmek için mikrokredi aldıklarını da ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre üyelerin % 43,2'si katılıyorum, %17,3'ü kesinlikle katılıyorum, %23,9'u ise kararsızım cevabını vermiştir.

Toplumun temeli olan aile, birbiri ile etkileşimi olan ilişkiler sistemini ifade etmektedir. Aile içi ilişkilerin sağlıklı olması başta çocuklar olmak üzere bütün aile bireyleri açısından son derece önemlidir. Ancak özellikle yoksul aileler de bir takım sorunların olduğu bilinmektedir. Sorunların büyük bir kısmı gelir yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle mikrokredi sonrası ailenin gelirinde artış meydana gelmişse bu sorunların giderilme fırsatı yakalanmış olacaktır. Ancak mikrokredi uygulaması aileler için sadece bir borç meselesine dönüşmüşse aile içi ilişkileri daha da bozacağından sorunları derinleştirecektir. Madde yirmi iki: "Mikrokrediye başladıktan sonra aile içi ilişkilerimiz düzelmiştir" ifadesidir. Araştırma sonucuna göre üyelerin %40,2'si katılıyorum, %17,7'si kesinlikle katılıyorum, %26,5'i kararsızım cevabını vermiştir. Üyelerin yarısından fazlası aile içi ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir.

Özgüven sahibi, kendi ayakları üstünde durabilen, cesaretle girişimde bulunabilen kadınların kuşkusuz geleceğe güvenleri vardır. Madde yirmi üç: "Bu uygulama sayesinde geleceğe güvenim arttı" cümlesidir. Araştırmada üyelerin %46,6'sı katılıyorum, %22'si kesinlikle katılıyorum, %20,6'sı kararsızım yanıtı verirken katılmayanların oranı %6,5, kesinlikle katılmayanların oranı ise %4 oranındadır. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki olumlu yanıt verenlerin çoğu sadece mikrokredi uygulamaları sayesinde değil, genel olarak geleceğe umutlu baktıklarını belirtmişlerdir.

Kendini gerçekleştirme/sosyo-psikolojik boyutta maddelere verilen yanıtların çoğunda kararsızların oranı %20'lerin üzerindedir. Bu kararsızlık durumu, maddelere olumlu ya da olumsuz yaklaşmaktan ziyade bir değişikliğin olmadığını vurgulamak için verilmiş yanıtlardır.

6. SONUÇ

Yoksullukla mücadeleye yönelik faaliyetler kapsamında genel olarak kamu istihdam ve sosyal güvenlik politikaları, yerel yönetimler düzeyinde uygulanan politika ve projeler ve sivil toplum

kuruluşları tarafından uygulanan projeler yer almaktadır. Dünya genelinde yoksullukla mücadelede etkin bir araç olarak desteklenen mikrokredi uygulamaları gün geçtikçe popüler hale gelmektedir. Sistemin özellikle sivil toplum kuruluşları tarafından gönüllülük esasına dayanarak bir sosyal işletme mantalitesi ile uygulanması, gelişmesinde en önemli etken olmuştur. Devletin önemli sosyal sorunlar açısından sınırlı müdahalesini ön gören neoliberal politikalar çerçevesinde de yoksulluk sorununun piyasa ve sivil toplum kuruluşlarına bırakıldığı mikrokredi sisteminin uluslararası kuruluşlarla desteklenmesi ile pek çok hükümetin de önemseydiği bir uygulama olmuştur.

Bu araştırmada mikrokredi sisteminin yoksulluk ve istihdam açısından etkinliğinin mikrokredi üyelerinin tutumları doğrultusunda ölçmek amacı ile “mikrokredi etkinlik ölçek”i geliştirilmiştir. Mikrokredi uygulamalarının etkinliği kapsamında sistemin temel amacı olan yoksullukla mücadeledeki etkinliği ve yoksullara (özellikle kadınlara) yeni iş yaratma veya iş geliştirme imkanı sunması bakımından da istihdam üzerindeki etkinliğinin ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yapılan istatistiki analizlere göre geliştirilen ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik açısından güçlü bir ölçüm yapabilir olması çalışmanın önemli bir sonucudur. Bu bağlamda mikrokredi etkinlik ölçeğinin güçlü bir ölçüm yapması mikrokredi alanında yapılacak olan araştırmalara katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir. Ölçeğin güvenilirlik kat sayısı 0.862 olarak hesaplanmış ve bu sonuca göre ölçek, yüksek derecede güvenilir olup, varyansın %56,66’sını açıklamaktadır. Çalışmada ölçek dört alt boyutlu olarak şekillenmiştir. Mikrokredi sistemi, geliştirilmiş olan ölçek sonuçlarına göre toplam etkinlik düzeyi %65,01 olarak hesaplanmıştır. Yani sistem %65,01 oranında başarılıdır. Alt boyutların aldıkları puanlar açısından etkinlik düzeyleri ise şöyledir: MSU %71,61, KGSP %71,09, EGYK %54,08 ve İY ise %52,24’tür. Bu bulgulara göre mikrokredi uygulamalarının asıl amacı olan yoksullukla mücadele kapsamında kadınların ekonomik güçlenme ve yaşam kalitelerinin artmasına yönelik etkinlik düzeyi %54,08 olarak gerçekleşmiştir. Başka bir ifade ile sistem, üyelerin ekonomik güçlenme ve yaşam kalitesinin artması bağlamında %54,08 başarılıdır. İstihdam yaratma boyutu ile sistemin etkinliği %52,24’dür. Sistemin uygulanma etkinliği %71,61 ve kendini gerçekleştirme/sosyo-psikolojik boyutun etkinliği %71,09 düzeyi ile diğer boyutlara göre daha etkin bir yapı gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak Tokat ilinde mikrokredi uygulamaları, özellikle kredilerin kolay alınabilir olması (kefilsiz, senetsiz, teminatsız...vb), ödemelerin haftalık yapılması gibi nedenlerle uygulanma boyutunda ve mikrokredi uygulamasının kadınların psikolojik yapıları üzerinde olumlu etkisi ile kendini gerçekleştirme boyutunda oldukça etkin olduğu görülmektedir. İstihdam yaratma ve ekonomik güçlenme boyutlarında ise etkinlik düzeylerinin diğer boyutlara göre sınırlı kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yoksulluk döngüsünden kurtulmak adına bir umut projesi olan mikrokredi sistemi ile, yeni iş kurma veya mevcut işlerini büyütürken bir yandan ekonomik güçlerini artırmakta bir yandan da yeni ilişkiler yeni dostluklar kurarak bir sosyal faaliyet olarak da kadınların hayatına değişiklik yaratan, sosyo-psikolojik etkilerinin de olduğu bir sistem olarak görmek mümkündür. Dünya uygulamalarında genellikle bankacılık kanunu içinde düzenlenmiş bir hukuki alt yapıya sahip olan mikrokredi sistemi, Türkiye’de vakıflar bünyesinde bir protokol kapsamında ve bir proje olarak yürütülmektedir. Kredi, tasarruf ve sigorta gibi finansal unsurları içeren mikrofinans uygulamaları kapsamında verilen hizmetlerin sistemli bir şekilde sunulması ve denetimin güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için bir an önce hukuki alt yapısının

tamamlanması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca mikrokredi sistemini yoksullukla mücadelede de tek bir formül olarak algılamamak gerekmektedir. Hem yoksullukla mücadelede hem de istihdam yaratma noktasında tüm aktif ve pasif politikalar birlikte değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alemdar, T. A., Demirdöven, Ö., ve M.-Necati (2012). Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi-Konya, Eylül-2012, 322-329.
- Alpar, R. (2012). *Uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlilik*. (3.baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altay, A. (2007). Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(510), 57-67.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan-Burtan, B. ve Kaya, M. (2013). Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Sistemi: Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 144-170.
- Grameen Bank (2016). What is Microcredit?. Erişim 9 Haziran 2016, <http://www.gremaan-info.org>
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. *Ankara Sanayi Odası Yayınları*, Ocak-Şubat 2008, 42-56.
- Güneş, S. (2009). *Yoksullukla mücadelede mikro kredi uygulamaları ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma genel müdürlüğü proje destekleri*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Gürses, D. (2007). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 59-74.
- Güzel, S. (2011). Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Dünya Bankası ve Mikrokredi Uygulaması: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Azerbaycan Vergi Dergisi*, 8(1), 79-96.
- Koray, M. (2008). *Sosyal politika*. (3.baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Soyak, M. (2010). Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi. *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Bahar-2010, 24, 129-144.
- Spicker, P. (1993). *Poverty and social security: concepts and principles*. London. Erişim 06 Haziran 2016, <http://openair.rgu.ac.uk>.
- Townsend, P. (1962). The Meaning of Poverty. *The British Journal of Sociology*, 13(3), 210-227.
- Taşcı, F. (2009). Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 57, 481-514.
- TUIK (2016). Yoksullukla İlgili Tanımlar. Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim 2 Haziran 2016, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2011/turkce/metaveri/tanim/yoksulluklailgilitanimlar/index.html.
- TGMP (2016). Türkiye Grameen Mikrofinans Programı. Erişim 12 Haziran 2016, <http://www.tgmp.net/Hakkimizda.aspx>.
- TGMP (2016). Türkiye Grameen Mikrofinans Programı: Mikrokredi Uygulaması. Erişim 22 Aralık 2016, <http://tgmp.net/MicroKrediIcerik.aspx?id=2>.

- TİSVA (2017). Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, Mikrokredi Nedir? Erişim 20 Ekim 2017, <http://www.israf.org/sayfa/Mikrokredi-Nedir/204>.
- UNDP (2014). Eradicate Extreme Poverty and Hunger. Erişim 9 Haziran 2016, http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview/mdg_goals/mdg1/.
- Yunus, M. ve Weber, K. (2012). *Sosyal İşletme Kurmak*. (A. N. İmre, Çev.), İstanbul: Doğan Kitap.

BÜYÜK VERİ ANALİZİNDE YAPAY ZEKÂ VE MAKİNE ÖĞRENMESİ UYGULAMALARI

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING APPLICATIONS IN BIG DATA ANALYSIS

Muhammet ATALAY¹, Enes ÇELİK²

Öz

Bilgi teknolojilerinde yüksek hızda yaşanan gelişmeler ve internet kullanımının çok yaygın hale gelmesi ile birlikte, çeşitli platformlarda biriken verinin çeşitliliği ve hacmi de artmıştır. Büyük veri kavramı ile ifade edilen bu verilerin işlenmesi ve anlamlı bilgilerin elde edilmesi, önemli sonuçlar elde edilebilmesine imkân vermektedir. Bu çalışmada, büyük veri analizinde yapay zekâ ve makine öğrenmesi tekniklerinin kullanımı tartışılmıştır. Başlıca yapay zekâ ve makine öğrenmesi teknikleri hakkında bilgiler verilerek, bu tekniklerin büyük verilerle yapılan uygulamalarından örnekler verilmiştir. Başlıca olarak; kümeleme, sınıflandırma, yapay sinir ağları, metin ve web madenciliği, fikir madenciliği ve duygu analizi alanlarında büyük verilerle yapılan çalışmalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri Madenciliği, Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi, Büyük Veri, Veri Analizi.

Abstract

With the rapid development of information technologies and the widespread use of the internet, the diversity and volume of data accumulated in various platforms has also increased. The processing of these data expressed in the concept of big data and the acquisition of meaningful information enable us to obtain important results. In this work, the use of artificial intelligence and machine learning techniques in big data analysis are discussed. The main artificial intelligence and machine learning techniques are given and some examples are given from the applications of these techniques. Mainly; an applications have been explained in the field of clustering, classification, artificial neural networks, text and web mining, opinion mining and sentiment analysis.

Keywords: Data Mining, Artificial Intelligence, Machine Learning, Big Data, Data Analysis.

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, atalay@klu.edu.tr

² Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, enes.celik@klu.edu.tr

1. GİRİŞ

İçeriğinden anlamlı sonuçlar çıkarmak ve gerektiğinde kullanmak üzere, devletler, kurumlar veya şahıslarca pek çok veri toplanmaktadır. Her alanda genellikle sayılar, metinler, ifadeler, şekiller, grafikler gibi malzemelerin oluşturduğu veriler, bilgisayarlarla elektronik ortamlara taşınmış bulunmaktadır. Bilgisayar, internet ve buna bağlı teknolojilerin hayatın her alanında ve daha çok yer almasıyla birlikte, bu teknolojilerin ürettiği verilerin de depolanması söz konusu olmaktadır. Bilgi teknolojilerinin gün geçtikçe daha fazla yaygınlaşması ise insanların yaşam, çalışma ve çevre şartlarını değiştirmiş; mekânlar, meslekler, çalışanlar “mobil”, kullanılan cihazlar ise “mobil” ve “akıllı” hale gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte doğan veriler ise hem çeşitlilik hem hacim bakımından çok farklı ve büyük boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Mobilitenin artması, sosyal ağların kullanımının yaygınlaşması, çeşitli takip sistemleri (sensörler, barkodlar, karekodlar, RFID sistemleri... vs.) teknolojilerinin gelişmesi, iletişim teknolojilerinin ulaşılabilirliğinin artması, başta ticari işlemler olmak üzere pek çok iş kolunun elektronik ortama taşınması ile birlikte hem üretilen verinin çeşitliliği hem de toplanma hızı ve miktarı da ciddi oranlarda artmıştır. Bu artış üstel olarak devam etmektedir. Öte yandan cihazlara takılan sim kart, algılayıcılar, elektronik devreler ve internet ağı sayesinde, cihazların uzaktan izlenmesini, yönetilmesini ve birbiriyle iletişim kurabilmesini sağlayan bir teknoloji olan Makineler Arası İletişim (M2M), hem bireylerin hem de şirketlerin hayatında geniş bir kullanım alanı bulmaktadır. Araç takibi, tıbbi otomasyon, akıllı ev aletleri, sayaç okuma, lojistik, güvenlik ve tarım gibi pek çok alanda bu teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte cihazların iletildiği verilerin de analizi ihtiyaç haline gelmiştir. Kablosuz sensörlerin giderek yaygınlaşması ve Internet Protokolü Sürüm 6 (IPv6) ile adreslenebilecek nesne sayısının neredeyse sonsuz hale gelmesi ise internete bağlı olacak cihaz sayısında bir artış yaşanmasını sağlamış olup Cisco ve IBM’in öngörülerine göre 2020 yılında 50 milyar cihaz internet ağına dâhil olacaktır (Karaman vd., 2015). Bu gelişmeye paralel olarak, bir donanımın tek bir uygulamayla bağlantılandırıldığı M2M sistemleri, günümüzde neredeyse herhangi bir donanımın çeşitli uygulamalar veya cihazlarla birbirine kolayca bağlanabildiği Nesnelerin İnterneti (IoT), Her şeyin İnterneti (IoE), Nesnelerin Ağı (WoT) ve Her şeyin Ağı (WoE) gibi ortamlara evrilmiştir. Gerçek ve sanal dünyanın birbirine oldukça yaklaştığı, hayatın her kesiminde akıllı ortamların meydana geldiği bu sistemlerde, muazzam bir veri hacmi üretilir ve üstelik bu verilerin çoğu yapılandırılmamıştır. Resim, ses, metin, video gibi pek çok türde olabilen ve ağlar üzerinden aktarılan bu veriler bulut ortamlarda da saklanmaya başlamıştır. Bu verilerle ilgili bir başka husus ise sosyal medya verileri gibi insan kaynaklı veriler başta olmak üzere, değişken ve dinamik bir diğer deyişle akan bir yapıya sahip olmalarıdır. Bir yandan sisteme cihazlardan yeni veriler dahil olmakta veya bazı veriler kesintiye uğramakta, öbür yandan mevcut verilerde değişiklik meydana gelebilmektedir. Toplanan verilerin analizi bu sebeple daha karmaşık bir hal almaktadır. “Big data” yani “büyük veri” kavramı bu sebeple de özellikle son yıllarda çokça tartışılır hale gelmiştir.

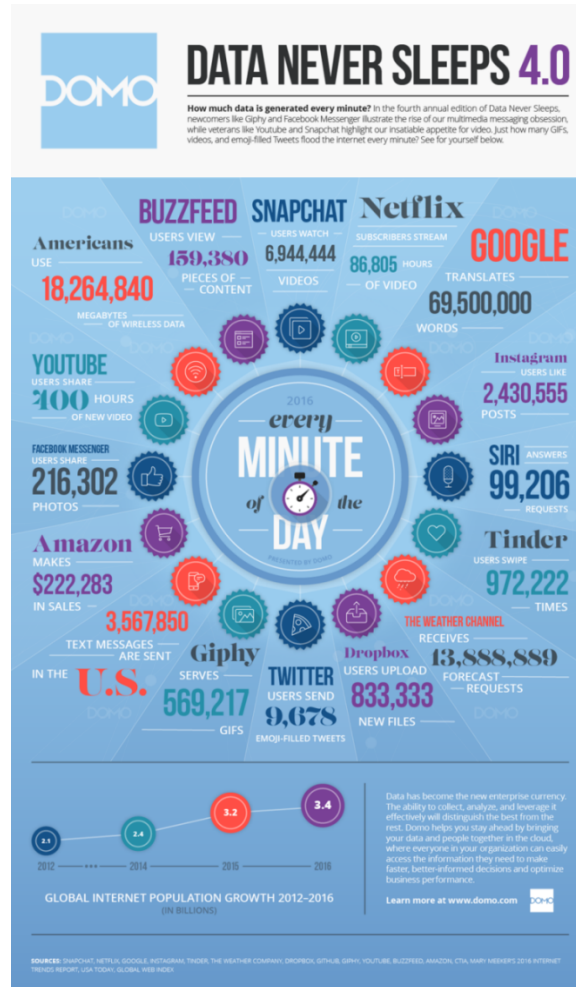
1.1. Büyük Veri Analizi

“Geleneksel veri işleme araçları ile analizi yapılamayan ve yönetilemeyecek kadar büyük miktardaki veri setleri” olarak tarif edilen (Ohlhorst, 2013: 1) büyük veri, kısaca 5V diyebileceğimiz beş kavram ile betimlenmektedir: Volume (Hacim), Velocity (Hız), Variety (Çeşitlilik), Verification

(Doğrulama) ve Value (Değer). Veri kaynakları ve veri çeşitlerindeki artış ile birlikte bu tanım; Volume, Velocity, Variety, Value, Veracity (Gerçeklik), Volatility (Oynaklık) ve Validity (Geçerlik) olmak üzere 7V (Khan vd., 2014), bunlara Vulnerability (Hassaslık), Variability (Değişkenlik) ve Visualization (Görselleştirme) ilave edilerek 10V (Firican, 2017) kavramlarını da kapsayacak şekilde genişletilebilir.

IDC tarafından yapılan “Digital Universe-Dijital Evren” çalışmasında (Turner ve Gantz, 2014), 2020 yılına kadar dijital verinin her iki yılda bir iki katına çıkacağı ve veri miktarının 44 zetabyte (44 trilyon gigabyte) olacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan bu verilerin oluşması sürekli ve çok hızlı bir süreçtir. Domo (2016) tarafından hazırlanan “Data never sleeps 4.0” projesi kapsamında Haziran 2016 verilerine göre, yalnızca bir dakika içerisinde; Youtube video paylaşım sitesine kullanıcılar tarafından 400 saatlik video yüklemesinin gerçekleştirildiği, Twitter üzerinden 9.678 adet emoji içerikli tweet atıldığı, Google’ da 69.500.000 kelime tercüme edildiği, sadece Amerikalı kullanıcıların mobil cihazlarla yaklaşık 18.000 GB veri kullandıkları, Facebook Messenger kullanıcılarının 216.302 adet fotoğraf paylaştıkları, Instagram kullanıcılarının paylaşılan görüntüler için 2.430.555 adet beğeni yaptıkları ve Amazon web sitesinden 222.283 \$ satış yapıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Şekil-1).

Şekil-1. “Data Never Sleeps 4.0” İnfografik

(Domo, 2016)

Aynı araştırmaya göre son beş yılda internet kullanıcı popülasyonu %60 artarak 3.4 milyara ulaşmış ve dünyadaki mobil cihaz sayısı insan nüfusunu geçmiş bulunmaktadır. Bu oran 2013-2015 arası ise %18.5' tur (Domo, 2015). Tüm bu rakamlar, depolanan, dolaşımdaki ve kullanımdaki verinin büyüklüğü kadar artış hızını da çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Büyük veriden kastedilen yalnızca hacimsel büyüklük değildir. Sosyal medya paylaşımları, ağ günlükleri, bloglar, fotoğraf, video, log dosyaları gibi farklı kaynaklardan ve farklı biçimlerde toplanan verilerin anlamlı ve işlenebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu veriler hacim ve tür yanında sürekli artan bir hızda oluşmakta ve depolanmaktadır. Şekil-1' deki rakamların yalnızca bir dakikalık sürede gerçekleşmiş olması, birbirine ve internet ağına bağlı cihaz sayısındaki artış hızıyla birlikte düşünülürse, verilerin depolanma ve değişme hızının ne noktada olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Öte yandan büyük verilerin çoğu zaman karmaşık, düzensiz olduğu ve yanlışlar içerebileceği (Gürsakar, 2014: 26) gerçeği, bu verilerin düzenlenmesi ve ayıklanması sorununu doğurmaktadır. 2013 yılında dijital dünyada faydalı olarak kabul edilen verilerin oranı %22 olarak gerçekleşmiş, ancak bunların analiz edilebilen kısmı %5' in altında gerçekleşmiştir. 2020 yılında nesnelere internetine bağlı cihazların sayısına bağlı olarak faydalı verilerin oranının %35' ten fazla olacağı öngörülmektedir (TBD, 2014). Üstelik anlık alınan verilerden hemen bilginin elde edilmesi yani verinin toplandığı anda analiz edilmesi gerekmektedir. 2020 yılında dijital dünyada üretilen verilerin %10' unun makineler ve internete bağlanabilen nesnelere kaynaklı olacağı tahmin edilmektedir (TBD, 2014). Bu katkının her geçen gün artacağı düşünülürse, bu büyük veri kümelerinin yönetilmesi, depolanması ve korunması için yeni yöntemler gerekecektir. Bu nedenle internete bağlı cihazların kaynaklık ettiği verilerin analizinde veri madenciliği yöntemleri yanında web, metin ve multimedya madenciliği teknikleri kullanılmaktadır (Gürsoy, 2017:15-17).

Burada unutulmaması gereken, tüm bu verilerin yalnızca dijital değil fotoğraf, resim, video, ses, metin, konum (GPS) bilgisi vs. gibi pek çok çeşitte ve her biri için çeşitli boyutlarda olduğudur. Böyle olunca da asıl önemli olan, bu kadar büyük, hızlı ve çeşitli olan veri topluluğundan anlamlı ve değerli bilgiyi elde etmek olmaktadır. Bu amaçla geliştirilen yöntemler için "Big Data Analysis-Büyük Veri Analizi" tabiri kullanılmaktadır.

1.2. Yapay Zeka

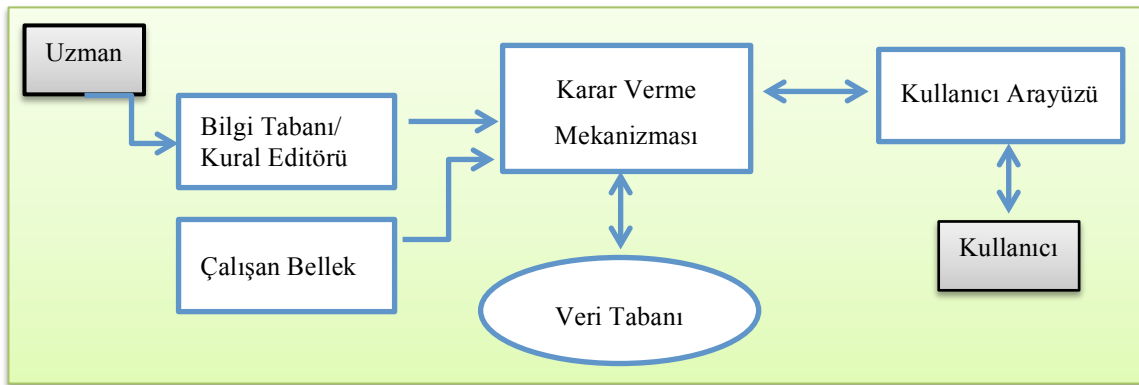
Doğadaki varlıkların akıllı davranışlarını yapay olarak üretmeyi amaçlayan (Charniak ve McDermot, 1985; Akt. Nabyev, 2012: 25), bu meyanda işini mükemmel yapan canlı sistemlerini ve İnsan beynini model alan yapay zeka çalışmaları; günlük hayatın farklı alanlarında ürünler vermesinin yanında, tahmin, sınıflandırma, kümeleme gibi amaçlar için de kullanılmaktadır. Başlıca olarak uzman sistemler, genetik algoritmalar, bulanık mantık, yapay sinir ağları, makine öğrenmesi gibi teknikler, genel olarak yapay zeka teknolojileri olarak adlandırılmaktadır. Bu tekniklerin yanı sıra doğanın taklidi amacıyla da canlılar incelenmekte ve benzeri akıllı yöntemler önerilmektedir. Karınca kolonisi, parçacık sürü ve yapay arı gibi algoritmalar, yapay zeka optimizasyon teknikleri olarak kullanılmaktadır. Genel anlamda yapay zekadan kastedilen; insan zekasının, sinir sistemi, gen yapısı gibi fizyolojik ve nörolojik yapısının ve doğal olayların modellenerek makinelere (bilgisayar ve yazılımlara) aktarılmasıdır. Özetle yapay zeka; "insan gibi düşünen, insan gibi davranan, akılcı (rasyonel) düşünen ve akılcı davranan"

(Balaban ve Kartal, 2015: 16), canlıların zekice olarak kabul edilen davranışlarına sahip bilgisayar sistemleridir ve makine öğrenmesi bu anlamda yapay zekanın son evresi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada, Çalışmanın devamında, yapay zeka tekniklerinden uzman sistemler, genetik algoritmalar, bulanık mantık, yapay sinir ağları ile makine öğrenmesi kavramı hakkında bilgi verilerek büyük veri uygulamalarına örnekler verilecektir.

1.2.1. Uzman Sistemler

Uzman sistemler, çözümü bir uzmanın bilgi ve yeteneğini gerektiren problemleri, bilgi ve mantıksal çıkarım kullanarak o uzman gibi çözebilen sistemlerdir. Yani problemi çözmeye uzman kişi veya kişilerin bilgi ve mantıksal çıkarım mekanizmasının modellenmesi amaçlanmaktadır (Edward Feigenbaum' dan aktaran: Harmon ve King, 1985: 5). Uzman sistemlerde, bilgiler depolanıp daha sonra bir problemle karşılaşıldığında bu bilgi üzerinden yapılan çıkarımlarla sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle insan zekasının muhakeme etme sürecine, bilgisayarın kesinlik ve hızının katılması amaçlanmaktadır. Uzman sistemler şu temel öğelerden (Bkz. Şekil-2) teşekkül edilir: Bilgi tabanı (kural tabanı), veri tabanı, çalışan bellek (yardımcı yorumlama modülü), çıkarım motoru (karar verme mekanizması, mantıksal çıkarım modülü) ve kullanıcı arayüzü. Bilgi tabanı, bilgilerin tutulduğu ve tutulan bilgilerden yeni bilgiler üretilmesine imkan sağlayan birim olup uzman sistemin beyni ve yapı taşıdır. Veri tabanı ise bilgi tabanı ile sürekli ilişki halinde olmalıdır (Nabiyev, 2012: 409). Kullanıcı arayüzü; bilgi kazanma, bilgi tabanı ile hata ayıklama ve deneme, test durumlarını çalıştırma, özet sonuçlar üretme, sonuca götüren nedenleri açıklama ve sistem performansını değerlendirme gibi görevleri yerine getirmektedir. Çıkarım motoru, arama ve çıkarımın yer aldığı ögedir. Uygun bilgi için bilgi tabanını taramakta ve mevcut problem verisine dayanarak çıkarımda bulunmaktadır. Çalışan bellekte, problem ile ilgili soruların cevapları ve tanısal testlerin sonuçları gibi mevcut problem verisi saklanmaktadır (Balaban ve Kartal, 2015: 20). Çıkarım motorunda mantıksal sonuçlar elde edilmesine yardımcı olur.

Şekil-2. Uzman Sistemin Genel Yapısı

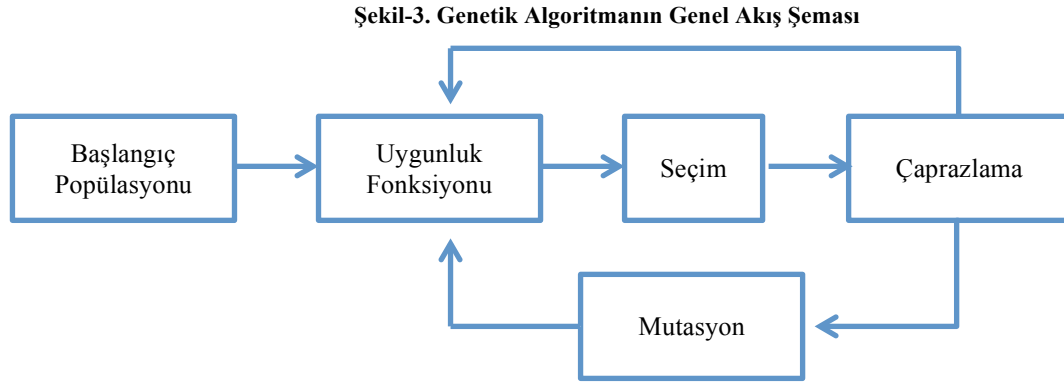

1.2.2. Genetik Algoritmalar

Genetik algoritmalar, evrim teorisinin dayandığı temel prensiplerinden olan doğal seçim ile en iyi bireylerin hayatta kalması ilkesini taklit eden bir tekniktir. Burada yapılan, en iyi çözümün pek çok

çözüm seçeneği içinden arama yapılarak belirlenmesidir. Rastal arama teknikleri ile eldeki mevcut çözümlerden hareketle en iyi çözüme ulaşılmaya çalışılmaktadır. Basit bir genetik algoritmanın işlem adımları; problemin olası çözümlerinin dizilere (kromozomlar) kodlanarak çözüm yığınının oluşturulması, kromozomların çözüme yaklaşma başarısının uygunluk fonksiyonu ile değerlendirilmesi, genetik parametrelerin belirlenmesi, seçim stratejisi ve mekanizmaları, genetik operatörler ve durdurma kriteri olarak sıralanabilir (Elmas, 2011: 388-401). Genetik algoritmaların yapısı Şekil-3’ te gösterilmiştir.

Genetik algoritmalar, bilinen yöntemlerle çözülemeyen veya çözüm süresi problemin büyüklüğüne göre oldukça fazla olan problemlerde, kesin sonuca çok yakın sonuçlar verebilen bir yöntemdir. Bu özelliği ile, NP (Nonpolynomially-Polinomal olmayan) problemler yanında gezgin satıcı, karesel atama, yerleşim, atölye çizelgeleme, mekanik öğrenme, üretim planlama, elektronik, finansman ve hücrel üretim (Elmas, 2011: 381) gibi konularda uygulanmaktadır.

(Nabiyev, 2012: 604)

1.2.3. Bulanık Mantık

İki değerli mantıkta her şey ya doğru ya yanlıştır. Çok değerli mantıkta doğruluk derecelendirilebilir. Fakat bu iki ya da daha fazla değer arasında kalan durumlar izaha muhtaç kalmaktadır. 1965 yılında Prof. Lotfi Asker Zadeh, “Fuzzy Sets” başlıklı yazı ile bir dönüm noktası olarak yeni bir yönelim başlatmış ve bulanıklık kavramı dikkat çekmeye başlamıştır (Yang ve Liu, 2003: 305). Bulanık mantık, klasik mantıkta kullanılan kesin hatlarla birbirinden ayrılmış aralıklar yerine, tanımlanan fonksiyonlarla birbirine geçmiş çok sayıda aralıkları kullanmaktadır. Başka bir deyişle bulanık küme kuramı, klasik matematiğin standartlarına göre pek çok bakımdan belirsiz olan veya kesin olmayan karar süreçlerine matematiksel bir kesinlik kazandıran kavramlar ve yöntemler bütünüdür (Yenilmez, 2001: 2). Bu amaca matuf olmak üzere geliştirilen bulanık kümeler teorisiyle, insan gibi düşünebilen, karar verebilen ve seçim yapabilen sistemlerin oluşması amaçlanmıştır. Bulanık mantığı ve buna karşılık gelen matematiksel çatıyı kullanan sistemlere “bulanık sistemler” adı verilmektedir.

Bulanık sistemde bulanık kümelerin/bulanık mantığın kullanılması birkaç şekilde olabilir. Bunlar (Baykal ve Beyan, 2004: 190-191);

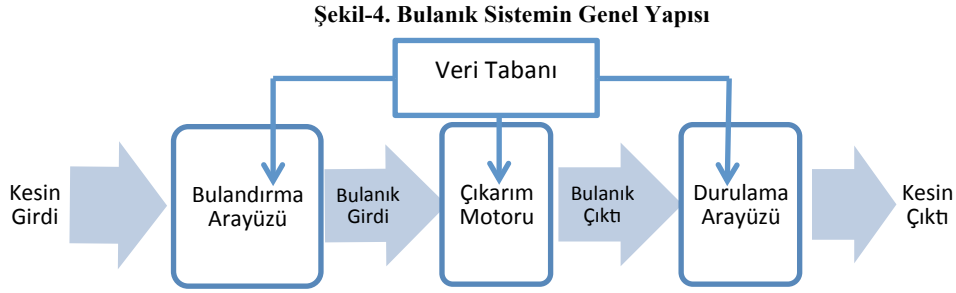
1. Sistem “eğer-o halde” şeklinde kurallarla tanımlanabilir. Bu şekilde tanımlanan sistemlere kural tabanlı bulanık sistemler adı verilir.

2. Sistem parametreleri gerçel sayılar yerine bulanık sayılar kullanılarak parametre değerlerindeki belirsizlik tanımlanabilir.

3. Sistemin girdi, çıktı ve durum değişkenleri insan algısı ile ilişkili nicelikleri ifade ediyor veya sözel bilgiyi taşıyorsa bu değişkenler bulanık küme ile tanımlanabilir.

Bu şekilde kurulan bulanık modeller, kullanım yerleri, kurulmaları sırasındaki bakış açısı ve vurgulanan boyutlarına göre; bulanık çıkarım sistemi, bulanık kural tabanlı sistem, bulanık uzman sistemler, bulanık mantık denetleyicileri olarak tanımlanırlar. Bulanık mantığa dayanan sistemler genel olarak dört bölümden oluşur: Bulandırma arayüzü, çıkarım motoru (karar verme mantığı), durulama arayüzü ve bilgi tabanı (Şekil-4).

(Baykal ve Beyan, 2004: 196)

1.2.4. Makine Öğrenmesi

Makine öğrenmesi, bir problemi o probleme ait veriye göre modelleyen bilgisayar algoritmalarının genel adıdır. Mevcut veri seti ve kullanılan algoritma ile oluşturulan model, en yüksek performansı vermek üzere kurulmaktadır. Bu sebeple pek çok makine öğrenmesi yöntemi geliştirilmiş olup bunlardan bazıları; k-en yakın komşu algoritması, basit (naive) Bayes sınıflandırıcı, karar ağaçları, lojistik regresyon analizi, k-ortalama algoritması, destek vektör makinaları ve yapay sinir ağlarıdır. Bu yaklaşımların bir kısmı tahmin ve kestirim, bir kısmı kümeleme ve bir kısmı da sınıflandırma yapabilme yeteneğine sahiptir.

Bu yöntemlerde öğrenme stratejileri; denetimli, denetimsiz ve pekiştirmeli (takviyeli) olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Denetimli öğrenmede oluşturulan model ile, bir grup girdi değerine karşılık onlara ait hedef değerleri verilerek aralarındaki ilişkiyi öğrenmesi ve hedef değerlere en yakın çıktıların üretilmesi amaçlanır. Elde edilen en iyi model, yeni girdi değerleri için en yakın çıktıyı da verebilecektir. Denetimsiz öğrenmede ise hedef değerleri olmadan sadece girdi değerleri arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu ilişki(ler) yardımı ile birbirine yakın değerler gruplandırılır yani kümeleme yapılır. Yeni bir girdi bu kümelerden hangisiyle ilişkili ise o kümeye ait olacaktır. Pekiştirmeli (takviyeli) öğrenme yönteminde, hedef çıktıyı vermek için bir danışman yerine, elde edilen çıkışın verilen girişe karşılık iyi ya da kötü olarak değerlendiren bir kriter kullanılmaktadır.

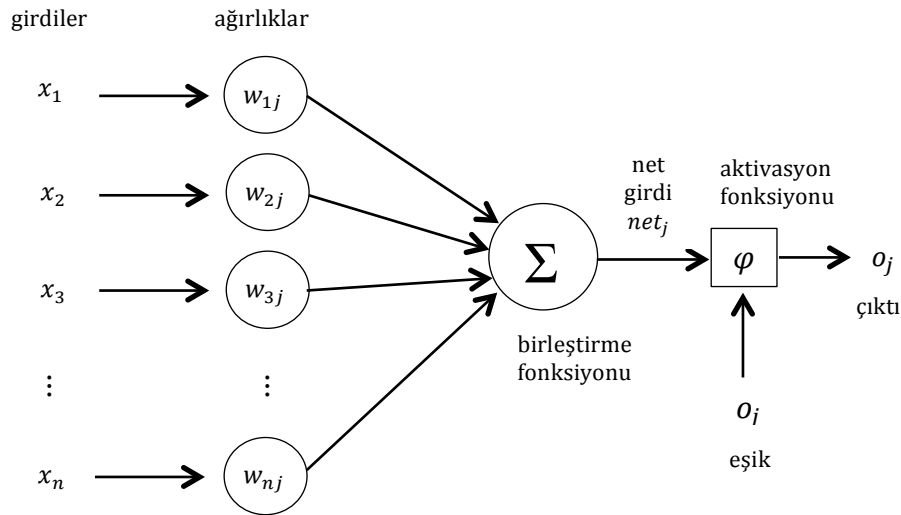
1.2.5. Yapay Sinir Ağları

İnsan beyninin temel işlem elemanı ve sinir sisteminin en basit elemanı olan nöron ve bu nöronlar arası bağlantılara şekilsel ve işlevsel olarak benzeyen bir yapay sinir ağı, bu haliyle adeta

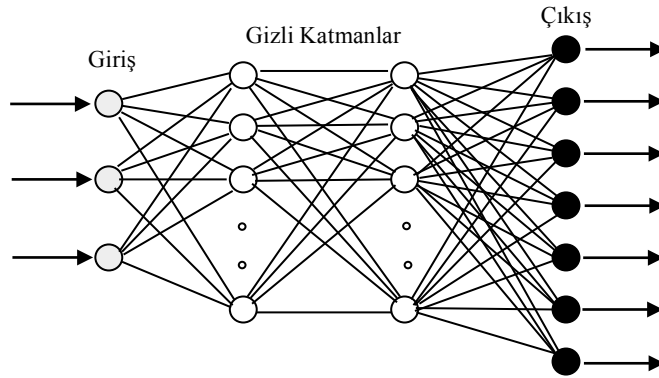
biyolojik sinir sisteminin basit bir simülasyonudur. Biyolojik sinir sisteminin matematiksel bir modeli olarak da tanımlanabilecek olan yapay sinir ağı, birbirleri ile bağlantılı yapay sinir hücrelerinin oluşturduğu bir sistem ile biyolojik sinir sisteminin bilgiyi depolama, kullanma ve işleme yeteneklerini taklit etmeyi ve insan gibi karar verebilen ve muhakeme yeteneği olan zeki sistemler elde etmeyi amaçlar.

Biyolojik sinir ağlarındaki sinir hücrelerine karşılık, yapay sinir ağında da yapay sinir hücreleri vardır. Her yapay sinir hücresinin temel elemanları; girdiler, ağırlıklar, toplama (birleştirme) fonksiyonu, transfer (aktivasyon) fonksiyonu ve hücrenin çıktısıdır (Şekil 5). Yapay sinir hücreleri katmanlar şeklinde birleşerek yapay sinir ağını oluştururlar. Yapay sinir ağında katmanlar girdi katmanı, çıktı katmanı ve bu ikisinin arasında bulunan gizli katman(lar)dır. Her bir katman nöronlardan oluşmaktadır (Şekil 6). Girdi ve çıktı katmanındaki nöron sayısı, bağımsız ve bağımlı değişkenlerinin sayısı ile belirlenmekte iken, gizli katmandaki katman sayısı ve her bir gizli katmanda bulunacak nöron sayıları, en iyi performansı verecek şekilde kullanıcı tarafından belirlenmektedir.

Şekil-5. Yapay Sinir Hücresinin Yapısı

Şekil-6. Çok Katmanlı Bir Yapay Sinir Ağının Genel Yapısı

Yapay sinir ağı, veri setindeki yapıyı öğrenerek, istenilen görevi yerine getirecek şekilde genelleştirmeler yapar. Bunun için ağ ilgili olayın örnekleri ile eğitilerek genelleme yapılabilecek

yeteneğe kavuşturulur ve benzer olaylara karşılık gelen çıktı setleri belirlenir. Ağa girilen bilgilerin kendi ağırlıkları ile çarpımlarının toplanması sonucu elde edilen net girdi bir transfer fonksiyonu ile işlenerek çıktı katmanından ağırlık ürettiği sonuç olarak alınmaktadır (Öztemel, 2003: 49). Ağdaki bilgi, en iyi sonucu verecek şekilde kullanıcı tarafından tespit edilen katmanlar ve bu katmanlardaki nöronlarda gizlidir. Ağ en iyi sonucu elde etmek için bu ağırlıkları güncellemektedir. Bu sebeple bu ağırlıkların anlamlandırılması veya yorumlanması söz konusu olamamakta olup bu durum yapay sinir ağlarının dezavantajı olarak bilinir. Sistem bilgisinin tüm ağa ağırlıklarla dağıtılmış olması nedeniyle, ağırlıkların anlamsal özelliklerini açıklamanın ve ağda bulunan daha önceki bilgileri birleştirmenin zor olması, ağırlık bir kara kutu olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır.

2. BÜYÜK VERİ ANALİZİNDE YAPAY ZEKÂ VE MAKİNE ÖĞRENMESİ TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

Büyük veri kavramı ile sadece veri kümesinin olağanüstü boyutu değil, aynı zamanda yüksek veri oluşum hızı ve veri çeşitliliği de vurgulanmaktadır. Yeni bir çağın başlangıcı olarak yorumlanan büyük verinin kullanımı ile beraber bu verilerin depolanması, güvenlik ve mahremiyeti, işlenmesi ve analizi, veriye dayalı karar verme gibi problemler ortaya çıkmaktadır. Bu süreçler veri madenciliği, bilgisayar bilimi, makine öğrenmesi, veri tabanı yönetimi, matematiksel algoritmalar ve istatistiğin birlikte çalışmasını gerektirir.

Özellikle yeni teknolojilerin daha yaygın hale gelmesiyle, çok büyük miktarda veri çok hızlı bir şekilde üretilmekte ve sunucularda depolanmaktadır. Fiziki belleklerin bu hacimler arttıkça yeterli olamaması ise bulut bilişim teknolojilerinin devreye girmesini zorunlu hale getirmiştir. Öte yandan bu veriler, sağladığı avantajlar yanında güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Veri bilimciler ve bu alanda çalışmalar yapan diğer disiplinlerdeki araştırmacılar, sadece devasa değil aynı zamanda değişen ve çok hızlı biriken büyük veri ortamı için, şifreli ve mahremiyet korumalı veri tabanı yönetim sistemleri ve ürünleri üzerine çalışmaktadır.

Depolanan verilerin katma değere dönüşebilmesi, bu verilerin işlenerek analiz sonuçlarının elde edilmesi ile mümkündür. Günümüzde ağırlıklı olarak büyük veriler, sosyal medya, bloglar, e-postalar, sensör verileri, coğrafi işaretler, lokasyon verileri, fotoğraflar veya videolar gibi oldukça büyük boyutlarda ve çok çeşitli kaynaklardan derlenmektedir. Bu kaynakları doğru kullanan kurum, firma, şirket, şahıs veya devletler; müşterileri, takipçileri, taraftarları, rakipleri, düşmanları veya ortakları için daha fazla kestirimde bulunabilirler. Ayrıca böyle bir veri yığını içinden öngörülemeyen durumlara dair bilgiler de elde edilebilir. İşletmeler açısından bu durum hem gelirlerde artışı hem de iş kollarında zenginleşmeyi sağlayabilmektedir. Mesela ödeme işlemleri ile ilgili olarak MasterCard, 210 ülkedeki 1,5 milyar kart kullanıcısının yaptığı toplam 65 milyar alışveriş işlemini analiz ederek farklı tüketici alışkanlıklarını ortaya çıkarmayı başarmıştır. Bu analizlerin sonuçlarından biri de, ABD’ de saat 16 civarında benzin istasyonuna gelen insanların devamındaki 1 saat içerisinde restoran veya süpermarketlerde 35 ila 50 dolar arası harcama yaptığını ortaya koymaktadır. Restoran ve marketler bu müşterilere alışveriş kuponları göndermişler ve satışlarını artırmışlardır (Schonberger ve Cukier, 2013: 127). Borsa yatırımcıları Twitter verilerini analiz ederek hisse senedi performanslarını tahmin

edebilmektedir. Amazon ve Netflix ise müşterilerinin etkileşimleri yardımı ile ürün önerilerini isabetli hale getirmektedir. Twitter, Facebook ve LinkedIn, kullanıcılarının sosyal ilişkilerini haritalandırarak ve grafikleyerek tercihlerine ilişkin öngörüler yapmaktadır (Schonberger ve Cukier, 2013: 14).

Ancak büyük verinin yukarıda da bahsedilen özellikleri nedeniyle, geleneksel veri yönetim sistemleri yerine daha zenginleştirilmiş yöntemlerle işlenmesi gerekmektedir. Çünkü yalnızca hacim olarak değil, çeşitlilik, hız, değişkenlik gibi özellikleri bakımından da büyük olan ve hem yapısal (önceden belirlenmiş bir formatta olan) hem de yarı yapısal ya da yapısal olmayan formda olan veriler her an üretilmeye devam etmektedir. Özellikle yapısal olmayan makine kaynaklı verilerin (uydu görüntüleri, bilimsel veriler, fotoğraf ve videolar, radar ve sonar verileri, sensör verileri vs.) ve insan kaynaklı verilerin (sosyal medya verileri, mobil cihazlardan elde edilen veriler, web sitelerinin içerik verileri vs.) üretilen tüm veriler içindeki oranı %80' ler (Ohlhorst, 2013: 87) civarındadır ve bu oran sürekli artmaktadır. Büyük ölçekteki verilerin saklanmasında fiziki belleklerin yeterli olmadığı durumlarda bulut bellekler devreye girmektedir. Bu verilerin işlenmesi, üzerinde çalışılması ve analizinin yapılabilmesi için yüksek hesaplama gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple artık geleneksel hesaplama yaklaşımları yerine bilgisayar kümeleri ve HDFS-Hadoop Distributed File System (Hadoop Dağıtılmış Dosya Sistemi) RDD-Resilient Distributed Datasets (Esnek Dağıtılmış Veri Setleri) gibi dağıtık dosya sistemleri; geleneksel programlar ve programlama dilleri yerine ise Hadoop, Spark, MapReduce, Pig ve Hive gibi açık kodlu yazılım çerçevesi olan platformlar yaygınlaşmaktadır (Hallaç, 2014: IV). Verinin saklanmasında ve işlenmesinde kullanılmaya başlanan bu teknolojiler verilerin analizinde kullanılan yöntemleri de etkilemiştir. Büyük veri öncesinde de istatistiksel analiz tekniği olarak kullanılmakta olan yöntem ve teknikler, büyük verinin analizi için kullanılmakta ve süreç içinde büyük veri setlerine de uygulanabilir özelliklerle donatılmış olup yapay zeka ve makine öğrenmesi teknikleri de benzer şekilde buna dahildir. Büyük veri analizi ile veri madenciliği süreçleri aynı olup, birçok ortaklıkları yanında küçük farklılıkları da vardır. Ayrıca son zamanlarda büyük veri analizi için bazı teknikler geliştirilmiştir.

Büyük veri analizi uygulamaları; veri bilimcileri, öngörü modelleyiciler, istatistikçiler ve diğer analiz uzmanlarının yapılandırılmış işlem verisinin yanı sıra, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış verileri analiz etmesini sağlar. İnternet tıklama bilgisi verileri, web sunucusu günlükleri, sosyal medya içeriği, müşteri e-postalarından ve anket yanıtlarından gelen metinler, cep telefonu çağrısı detay kayıtları ve nesnelerin internetine bağlı sensörler tarafından yakalanan makine verileri bunlara örnektir. Bununla birlikte, büyük veri analizi kullanıcıları genel olarak, gelen ham veri akışları için birincil depo görevi gören bir Hadoop kümesinde analiz yapabilir veya Spark gibi bir işleme motoruyla çalıştırılabilirler. Veri ambarcılığında olduğu gibi, sağlam veri yönetimi büyük veri analizi sürecinde çok önemli bir ilk adımdır. Hadoop Dağıtılmış Dosya Sisteminde depolanan veriler hem ayıklanması, dönüşümü ve yüklenmesi işlerinde hem de analitik sorgularda iyi performans elde etmek için düzenlenmeli, yapılandırılmalı ve bölünmelidir. Veriler hazır olduğunda, gelişmiş analitik süreçlerde yaygın olarak kullanılan yazılımlarla analiz edilebilir. Bu yazılımlar; veri setleri arasında modeller ve ilişkiler arayan veri madenciliği, müşteri davranışını ve gelecekteki diğer gelişmeleri tahmin etmek için modeller oluşturan tahmin yöntemleri, büyük veri setlerini analiz etmek için algoritmalar kullanan makine öğrenmesi ve daha gelişmiş bir makine öğrenmesi dalı olarak derin öğrenme araçları olabilecektir. Metin

madenciliği yöntemleri ve istatistiksel analizler de hem büyük veri analizi sürecinde hem veri görselleştirme aracı olarak kullanılabilir (Rouse, 2017).

Bu bölümün devamında, veri madenciliği ve büyük veri analizinde makine öğrenmesi ve yapay zeka yöntem ve tekniklerinin kullanımı; kümeleme, sınıflandırma, yapay sinir ağları, metin ve web madenciliği, fikir madenciliği ve duygu analizi başlıkları altında gruplandırılarak, bunlara dair literatürde bulunan bazı uygulamalardan bahsedilip örnekler verilecektir.

2.1. Kümeleme

Kümeleme analizlerinde nesnelere önceden belirlenmiş bir kritere göre gruplandırması yapılmakta olup bu sebeple denetimsiz öğrenme algoritmalarıdır. Makine öğrenme ile daha da önem kazanan kümeleme algoritmaları örüntü tanıma, konuşma tanıma, görüntü ve ses işleme, işletmelerde müşterilerin tercihlerine, coğrafi durumlarına ve demografik yapılarına göre, satın alma davranışları gibi çeşitli özelliklerine göre gruplara ayrılması, sosyal ağ analizleri, anahtar kelime aramaları, taranan anahtar kelimelerin ilişkili olduğu kavramlara göre sıralanması, trend topiklerin ortaya çıkarılması (Bayrakçı, 2015: 94-96), satış hareketleri, çağrı merkezi kayıtları (Işık, 2006: 7), ülkelerin gruplara ayrılması (Sarıman, 2011: 192) gibi konularda uygulanmaktadır. Kümeleme algoritmaları, veri madenciliği tekniklerinde de olduğu gibi, büyük veri analizinde benzer nitelikteki grupların ve alt grupların belirlenmesinde veya farklılıklarının ortaya çıkarılmasında kullanılmaktadır. Kullanılan kümeleme algoritmalarına örnek olarak, kMeans, Bulanık C-ortalamlar, Kohonen Yapay Sinir Ağları, k-medoids, Canopy, Mean Shift, MinHash, Latent Dirichlet Allocation (Peng, 2012; Özekes, 2003: 73) sayılabilir. Bu algoritmalar, ölçeklenebilirlik ve hızları artırılarak daha büyük veri kümeleri ile çalışmak üzere güçlendirilerek kullanılmaktadır. Genel olarak büyük veri kümeleme teknikleri; tek makine kümeleme teknikleri ve çoklu makine kümeleme teknikleri olmak üzere iki ana kategoriye ayrılabilir. Çoklu makine kümeleme teknikleri, ölçeklenebilirlik açısından esnek olmaları ve kullanıcılara daha hızlı yanıt vermeleri nedeniyle dikkat çekmektedir. Tek makine kümeleme teknikleri, örneklem temelli teknikler ve boyut azaltma teknikleri; çoklu makine kümeleme teknikleri ise paralel kümeleme ve MapReduce tabanlı kümeleme teknikleridir. Paralel kümeleme algoritmalarında yaşanan bellek ve işlemci dağıtımı ile ilgili karmaşıklığa alternatif olarak önemli kolaylık sağlayan MapReduce, başlangıçta Google tarafından sunulmuş olup, açık kaynak kodlu bir kütüphane olan Hadoop' da verinin işlenmesi sürecidir (Shirkhorshidi vd., 2014). Büyük veri kümeleme teknikleri için bir diğer sınıflandırma ise; bölümlenme tabanlı teknikler (kMeans, K-modes, PAM, CLARA, CLARANS ve FCM gibi), hiyerarşik tabanlı teknikler (BIRCH, CURE, ROCK ve Chameleon gibi), yoğunluğa dayalı teknikler (DBSCAN, OPTICS, DBCLASD ve DENCLUE gibi), ızgara tabanlı teknikler (Wave-Cluster ve STING gibi) ve model tabanlı teknikler (MCLUST, EM karma yoğunluk modeli, COBWEB kavramsal kümeleme, kendini düzenleyen özellik haritaları gibi sinir ağı yaklaşımları gibi) şeklindedir (Fahad vd., 2014).

2.2. Sınıflandırma

Sınıflandırma, bir birimin sahip olduğu özelliklerine göre hangi gruba ait olduğunu belirlemektir. Denetimli öğrenme algoritmaları olan sınıflandırma algoritmalarında, var olan verilerden örüntü keşfedilir ve yeni eklenecek nesnelere hangi sınıfta yer alacağı tahmin edilir. Ayrıca bu yöntemlerin geliştirilmesinde bulanık mantık da kullanılmaktadır (Bayrakçı, 2015: 98). Bu algoritmaların başlıcaları;

lineer diskriminant analizi, karar ağaçları, yapay sinir ağları, destek vektör makineleri, lojistik regresyon, kNN (k-en yakın komşu), genetik algoritmalar, bellek temelli nedenleme ve naive Bayes algoritmasıdır. Genetik algoritmalar, sınıflandırmalarda kural tabanlı çalışmalarda kullanılmakta olup (Karr ve Freeman, 1999: 304) metin sınıflandırma, yüz tanıma, çağrı yönlendirme gibi uygulamalar bu algoritmalarla yapılabilmektedir. İnsan hallerinin algılanması sayesinde, buna uygun tepkinin verilmesinin sağlanması ve bunun otomasyona tabi tutulması için geliştirilen teknolojileri kapsayan ve ses tanıma, yüz algılama ve konuşmanın hesaplanması gibi uygulamalarla ön plana çıkan (Aksu, 2015: 117) duygusal bilişim (affective computing), sınıflandırma tekniklerinin kullanıldığı bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Yapay zeka tekniklerinden yapay sinir ağları ve destek vektör makineleri ile k-en yakın komşu algoritması ve C4.5 karar ağacı algoritması gibi makine öğrenmesi yöntemleri sınıflandırma için bu teknolojide yaygın olarak kullanılmaktadır (Wikipedia, 2017; ayrıca bu konudaki yayınlar için Bkz. Affective Computing Group: MIT Media Lab, <http://affect.media.mit.edu/publications.php>). Büyük verilerin sınıflandırılmasına biyotıp, sosyal medya, pazarlama vb. gibi çok çeşitli alanlarda ihtiyaç duyulmaktadır. Yokoyama vd. (2012), Zhang vd. (2012) ve Maillou vd. (2015)' nin çalışmalarındaki gibi, büyük veriyi büyük kümelerde işlemek üzere geliştirilmiş bir dağıtık programlama modeli olan MapReduce tabanlı uygulamalar oldukça yaygındır. Apache Spark çerçevesinde Scala programlama dili ile geliştirilen algoritma ile bir kamu üniversitesinin enerji tüketimi, çeşitli binalarda bulunan bir sensör ağından toplanan üzerine büyük veri setleri ile analiz edilmiştir (MLib, 2017). Naive Bayes sınıflandırıcı, metin sınıflandırma problemlerinde, Apache Spark MLib gibi makine öğrenmesi kütüphanelerinde kullanılmaktadır (Sakinmaz, 2017). Sosyal medyada gündemin sıcak konularının analiz edilerek kategorize edilmesine dair uygulamalar yapılmaktadır (Mishchenko, 2017). Yine milyonlarla ifade edilen sayıda film incelemesini sınıflandırmak (Liu vd., 2013), fikir madenciliği (El-Halees, 2012; Yang ve Ko, 2009) ve ölçeklenebilir duygu analizi ve sınıflandırması (Liu vd., 2013) için Naive Bayes sınıflandırıcı etkili bir araç olmaktadır. Apache Spark Streaming teknolojisi üzerine, Destek Vektör Makineleri sınıflandırma yöntemi geliştirilerek Lojistik Regresyon yöntemi ile karşılaştırılmış; Destek Vektör Makineleri yönteminin kullanılan veri kümeleri üzerinde daha başarılı sonuçlandığı gözlemlenmiştir (Akgün, 2016). Serbestçe kelimelere dökülmüş metinden üretilen yüksek boyutlu öznitelik vektörlerinin çevrimiçi işlenmesine uygun son derece etkin boyut azaltıcı tekniklerin tanıtıldığı çalışmada ise (Yar vd., 2016), tweetlerin çok sınıflı sınıflandırması incelenmiş ve tweetin ait olduğu kategoriyi belirleme işlemi olarak Destek Vektör Makineleri, K En Yakın Komşu, Karar Ağaçları ve Lojistik Regresyon yöntemleri incelenmiştir.

2.3. Yapay Sinir Ağları

Yapay sinir ağlarının geleneksel analiz yöntemlerinden farkı; paralel işlem yapabilmesi yani aynı görev üzerine aynı anda birbirinden bağımsız hesaplama kaynaklarının çalışmasıdır. Yapay sinir ağ modelleri vasıtasıyla veri birbirinden bağımsız işlemcilerle ayrıştırılır ve her bir işlemci bağımsız çalışır. Büyük veri analizinde kullanılan paralel işleme modellerinden en yaygın olanları MPI (Message Passing Interface), MapReduce ve Dryad modelleridir. Yapay sinir ağ uygulamaları yüz tanıma, kredi kararlarının verilmesi, el yazısı tanıma, işletmelerin finansal durumlarının derecelendirilmesi ve dolandırıcılık tespiti gibi farklı alanlarda etkin olarak kullanılmaktadır (Bayrakçı, 2015: 99-101). Yapay ve derin öğrenme

(deep learning) sinir ağları yöntemleri, görüntü tanıma, doğal dil işleme, tercüme, otomatik ses tanıma yönelik geliştirilecek uygulamalar ile güncel hayatın içerisine girmiştir. Yapay sinir ağları esasına dayalı olarak, Microsoft ses tanıma sistemini geliştirmek, Facebook ise fotoğraf ve videolardaki yüz ve nesnelere tanıma ve reklamları doğru adreslemek üzere derin öğrenme tekniklerini kullanmaktadır (Gürsaka, 2014: 202). Google'ın Android telefonlar üzerinde ses komutlarını ve Google+ sosyal ağı üzerindeki görüntü etiketlerini tanıma, Google gözlükleri üzerinde ses ve görüntü algılamaya yönelik yaptığı çalışmalar da buna örnektir (Dal, 2014). Diğer taraftan lokasyon bazlı analizler de GPS sinyalleri (Arslan vd., 2007), haritalar, sosyal ağlar üzerinde yer bildirimleri ve trafik akışı verileri gibi yapısal olmayan ve hızla değişen büyük veriler üzerinde çalışmaktadır. Bu analizlerle, trafik akışının optimizasyonu, haritaların dijital ortamda işlenmesi, arkadaş-firma bulma, mekan bildirimleri ile işletmelere viral pazarlama sağlanması gibi güncel gelişmeler ortaya çıkmaktadır.

2.4. Metin ve Web Madenciliği

Yapısal veri kavramı, bir tablodaki satır ve sütunlarla veri tabanlarında saklanabilecek verileri ifade eder. Yarı yapılandırılmış veriler, ilişkisel bir veri tabanında yer almayan, ancak analiz etmeyi kolaylaştıran bazı organizasyonel özelliklere sahip verilerdir. Bunların dışında kalan veriler ise yapısal olmayan verilerdir ve tanımlanabilir bir yapıları yoktur. Yapılandırılmamış veriler, verilerin yaklaşık% 80' ini temsil etmektedir. En çok bilinen yapısal olmayan veri türleri; uydu görüntüleri, sismik görüntüler, atmosferik veriler gibi bilimsel veriler, fotoğraf ve videolar, radar veya sonar verileri, pdf, word, text vb. formattaki belgeler, web üzerinde tutulan log dosyaları, anket sonuçları ve e-postalar gibi metinler, sosyal medya verileri, mobil veriler ve web sitesi içerikleridir (Ronk, 2014). Metin madenciliği, çok büyük belgelerin analizi, kavramlar arası ilişkilerin bulunması, anlamlı bilgilerin ortaya çıkarılması ve metin tabanlı verinin içerisindeki gizli kalıpların elde edilmesidir. Web madenciliği ise, web içerikleri, sayfa yapıları ve web bağlantı istatistiklerinin de içinde olduğu web ile ilişkili olan verinin analizini içermektedir (Tan ve Yu, 2003: 239). Çalışmalarda metin madenciliğinde çoğunlukla kullanılan algoritmalar; Naive Bayes Algoritması, Rocchio Algoritması, Karar Ağaçları, k-En Yakın Komşu Algoritması, Destek Vektör Makinesi ve K Ortalama Algoritmasıdır. Doğal dil işleme uygulamalarına, arama motorlarında kullanıcıların hatalı yazmış olduğu sözcüklerin bulunması ve doğrusunun önerilmesi, dilden dile yapılan çeviriler en yaygın ve güncel örneklerdir (Bayrakçı, 2015: 103). Bunların dışında; müşteri ilişkileri yönetimi (müşterilerin email, işlem, çağrı merkezi ve anket gibi erişim noktalarından elde edilen metin bilgilerinden nitelikli bilgi çıkarılması), sahtekarlık tespiti (büyük çaptaki metin verilerinde kalıplar ve anormallikler), bilimsel ve medikal araştırmalar (hasta raporları, makale başlıkları, yayınlanmış araştırma sonuçları), güvenlik ve istihbarat (büyük çaptaki metin içerisinde organizasyonlar ve bireyler arasındaki bağlantıları, terörist tehlikeleri ve kriminal davranışların tahmini), pazar araştırması (pazar etkisinin ölçülmesi için basın bültenleri ve web sayfalarının izlenmesi) (Dolgun vd., 2009: 51) metin madenciliği uygulamalarıdır. Yine kurumsal finans uygulamaları, patent analizi, internetten piyasa istihbaratı, dijital kütüphanelerde doküman eşleştirme (Oğuzlar, 2011: 76-95) gibi problemlere çözümler üretilebilmektedir. Bir e-ticaret sitesi olan Amazon'a bir ürün ile ilgili bırakılan yüzlerce müşteri yorumu metin madenciliği ile işlenip, ilgili ürün için özet bir tavsiye üretilebilmektedir (Dal, 2014). Bu analizler

özel yazılımlarla yapılabildiği gibi, açık kaynak kodlu bir yazılım olan R ve R kütüphanesinde bulunan “tm” gibi paketler (Feinerer, 2017) ile de yapılabilmektedir.

Web madenciliğine ise; internet üzerinden yapılan satış verilerinin analiz edilerek müşteri profili ve kümelerinin oluşturulması, arama motorlarında aranan anahtar kelimeyi içeren web sitelerinin belirlenmesi, web sitelerinin kullanıcıların geri dönüşlerine göre düzenlenmesi (Dolgun vd., 2009: 52), sosyal medya profil verilerine göre reklam spesifikasyonu, tıklanma sayılarına göre reklam ücretlerinin belirlenmesi, lokasyon bilgilerine göre mesaj gönderilerek müşteri kazanma gibi örnekler verilebilir. Takip edilebilir ve mobil cihazların internet ve GPS bağlantıları ile hem birbirleri ile bağlantı kurması hem de sosyal ağlarla birlikte lokasyon bazlı servisler ile işlem yapması; mekân bildirimleri, arkadaş arama, mekân deneyimlerinin paylaşımı, askeri, emniyet ve istihbarat faaliyetleri, trafik akışının optimizasyonu (Aksu, 2015: 205-210), coğrafi bilgi sistemleri teknolojilerinin sosyal, fiziksel, duygusal ve coğrafi göstergeler bir arada kullanılacak şekilde genişletilerek kullanıldığı yer analitiği çözümlenmeleri (Thompson, 2012) ve dahası pek çok uygulama web madenciliğinin sonuçlarıdır.

2.5. Fikir Madenciliği ve Duygu Analizi

Sosyal ağlardaki gelişmelere paralel olarak bu ağlardan elde edilen verilerin analizi ve yorumlanması konusunda yapılanlar yine metin ve web madenciliği uygulamaları olarak nitelenebilir. Ancak bu analizler özellikle kişisel hesaplarla yapıldığında, hesap sahibinin günlük faaliyetleri, düşünceleri, görüşleri, anlık duygu durumları ve ruh halini de içerdiğinden web ve metin madenciliğinin bir başka hali olan fikir madenciliği ve duygu analizine evrilecektir. Metin madenciliğinin bir uygulama alanı olarak ortaya çıkmış bir kavram olan fikir madenciliği, verilen bir konu üzerine görüş sahibinin fikrinin sınıflandırılması veya tanımlanması için istatistiksel model ve yazılımların kullanılması (Falcon, 2010) olup literatürde aynı zamanda duygu analizi/duygu madenciliği olarak da geçmektedir. Şahısların ürün, servis, kurum, olaylar ve diğer şahıslar hakkındaki duygu, fikir, görüş, yorum ve davranışlarını analiz eden (Liu, 2012: 7) fikir madenciliği, yapılandırılmamış metinlerden bilginin ve içerdiği fikrin çıkarılmasını hedefler. Yapılan bazı uygulamalara; forum, blog ve haber sitelerindeki yorumların içinde geçen karşılaştırma cümlelerinin tespiti ve bu cümlelerdeki karşılaştırma ilişkilerinin sınıflandırılması (Jindal ve Liu, 2006: 1335; Bos ve Nissim, 2006: 11; Yang ve Ko, 2009: 155; El-Halees, 2012: 268), Twitter mesajlarının sınıflandırılması (Go vd., 2009; Meral ve Diri, 2014), biyomedikal literatüründeki atıf ve özetlerin karşılaştırılması (Fiszman vd., 2007: 139), karşılaştırma cümlelerinde hangi ürün veya hizmetin diğerine göre tercih edildiğinin bulunması (Ganapathibhotla ve Liu, 2008: 243), sosyal medyada rekabet analizi (Mayda ve AYTEKİN, 2013: 418), sosyal medya metinlerinden duygu analizi yapılarak duygusal duruma uygun reklam gönderimi ve seçim dönemlerinde yazılan sosyal medya içerikleri ile sonuçların tahmini örnektir. Kullanılan başlıca yöntemler ise, naive Bayes, maksimum entropi, destek vektör makinesi ve K-en yakın komşu algoritmasıdır.

3. SONUÇ

Teknoloji ve yaşamın son yıllarda geldiği noktada, üretilen veriler de çağın gelişmişlik düzeyi ile birlikte katlanarak büyümektedir. Klasik yöntemlerle keşfedilemeyecek ilişkilerin keşfedilebilmesi, büyük veri analizinin parlak yönü olarak tebarüz etmektedir. Büyük veri, işletmelere yapay sinir ağları,

derin öğrenme, doğal dil işleme, görüntü tanıma ve ileriye yönelik kişiselleştirme teknolojileri ile işlem görerek çok daha fazla akıl ve öngörü verebilmektedir. Öte yandan getirdikleri yaklaşımlarla doğadaki canlıların akıllı davranışlarını taklit eden, insan gibi düşünen ve karar veren modeller oluşturmayı amaçlayan yapay zeka teknikleri, büyük verilerin üzerinde yapılan çalışmalarda da sağladığı avantajlar ile tercih edilmektedir.

Bugün artık Twitter’ da tweetlerin analizi, Google’ da arama yaparken olası sonuçların tahmini, Facebook’ ta beğenilen sayfa, içerik veya etkileşime geçilen arkadaşların incelenerek benzer konuların önerilmesi, Apple’ın Siri ve Google’ın Google Now gibi yazılımları gibi bilgisayar ve sosyal medya analizleri yapay zeka tekniklerinin de kullanıldığı büyük veri analizleri ile yapılmaktadır. Yine tüketici tercihlerini ve rasyonel tüketiciyi analiz ederek satış optimizasyonu sağlanmakta, şirket içi ve dışı güvenlik aşamasında bireyleri tanıma ve dolandırıcı tespitinde yapay zeka ile geçmiş tecrübeleri hızlı analiz edilebildiği için tercih edilmektedir (Serim, 2015). Bir elektronik ticaret müşterisinin, Pinterest arayüzünden yüklediği resme benzer ürünleri sorgulayıp, kendi profil ve tercihlerine uygun hedefe yönelik ürün önerisi alabilmesi, popüler ses tanıma uygulaması olan Shazam’ ın, sesleri dinleyerek aranan müzik parçalarını cihaza getirebilmesi, Amazon’ un önceki siparişler, ürün aramaları, istek listeleri, alışveriş kartı içerikleri, iadeler ve diğer online alışveriş verilerini değerlendirerek, daha müşteri sipariş vermeden paketlenme yapıp göndermesi (Dal, 2014) gibi daha nice gelişmeler farklı disiplinlerin yapay zeka ile birlikte neler yapabileceğine dair pek çok örnekten bir kaçıdır. Tüm bu gelişmeler, mobil iletişim, bulut teknolojileri ve robot teknolojisi ile birlikte gelecekte yapay zekanın çok daha önemli olacağına dair açık işaretler vermektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, B. (2016). *Apache Spark Based Distributed Sym Algorithm For Stream Data Classification*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Aksu, H. (2015). *Big Data Bilginin Gücü*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Arslan, O., Kurt, O. ve Konak, H. (2007). Yapay Sinir Ağlarının Jeodezide Kullanımı Üzerine Öneriler. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, Ankara.
- Aytekin, Ç. ve Mayda, İ. (2013). Sosyal Medyada Rekabet Analizi İçin Karşılaştırma Görevine Yönelik Fikir Madenciliği Modeli. *Journal Academic Marketing Mysticism Online (JAMMO)*, Vol 7, Part 27, 414-425.
- Balaban, M. E. ve Kartal, E. (2015). *Veri Madenciliği ve Makine Öğrenmesi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Baykal N. ve Beyan T. (2004). *Bulanık Mantık Uzman Sistemler ve Denetleyiciler*. Ankara: Bıçaklar Kitabevi.
- Bayrakçı, S. (2015). *Sosyal Bilimlerdeki Akademik Çalışmalarda Büyük Veri Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bos, J. ve Nissim, M. (2006). An Empirical Approach to the Interpretation of Superlatives. *Proceedings of the 2006 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP 2006)*, pages 9–17, Sydney.
- Charniak, E. ve McDermott, D. (1985). *Introduction to Artificial Intelligence*. Boston, MA, USA: Addison-Wesley Series in Computer Science.
- Dal, B. (2014). Elektronik ticarete büyük veri ve yapay zekâ. Erişim 11.12.2015, <http://www.retailturkiye.com/bulent-dal/elektronik-ticarete-buyuk-veri-ve-yapay-zeka>
- Dolgun, M. Ö., Özdemir Güzel, T. ve Oğuz, D. (2009). Veri madenciliğinde yapısal olmayan verinin analizi: Metin ve web madenciliği. *İstatistikçiler Dergisi*, 2(2009), 48-58.
- Domo (2015). Data Never Sleeps 3.0. Erişim 17.10.2016, <https://www.domo.com/blog/2015/08/data-never-sleeps-3-0/>
- Domo (2016). Data Never Sleeps 4.0. Erişim 17.10.2016, <https://www.domo.com/blog/data-never-sleeps-4-0/>
- El-Halees, A. (2012). Opinion Mining From Arabic Comparative Sentences. *The 13th International Arab Conference on Information Technology ACIT'2012*, 265-271, Lebanon.
- Elmas, Ç. (2011). *Yapay Zeka uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Fahad, A., Alshatit, N., Tari, Z., Alamri, A., Khalil, I., Zomaya, A. Y., Fofou, S. ve Bouras, A. (2014). A Survey of Clustering Algorithms for Big Data: Taxonomy and Empirical Analysis. *IEEE Transactions On Emerging Topics in Computing*, 2(3), 267-279.
- Feinerer, I. (2017). Introduction to the tm Package Text Mining in R. Erişim 24.04.2017, <https://cran.r-project.org/web/packages/tm/vignettes/tm.pdf>
- Fiszman, M., Demner Fushman, D., Lang, F. M., Goetz, P. ve Rindfleisch, T. (2007). Interpreting Comparative Constructions in Biomedical Text. *BioNLP 2007: Biological, translational, and clinical language processing*, pages 137–144, Prague.
- Firican, G. (2017). The 10 Vs of Big Data. Erişim: 24.10.2017, <https://tdwi.org/articles/2017/02/08/10-vs-of-big-data.aspx>
- Ganapathibhotla, M. ve Liu, B. (2008). Mining Opinions in Comparative Sentences. *22nd International Conference on Computational Linguistics*, 241–248, Manchester.
- Go, A., Bhayani, R. ve Huang, L. (2009). Twitter Sentiment Classification using Distant Supervision. *CS224N Project Report*, pages 1–12, Stanford.
- Gürsakar, N. (2014). *Büyük Veri*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Hallaç, İ. R. (2014). *Büyük Veri Analizinde Dağıtık Makine Öğrenmesi Algoritmalarının Kullanılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.
- Harmon, P. ve King, D. (1985). *Expert Systems: Artificial Intelligence in Business*. New York: John Wiley and Sons.
- Işık, M. (2006). *Bölünmeli Kümeleme Yöntemleri İle Veri Madenciliği Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Opinion Mining in eDiscovery. Erişim: 29.12.2015, <http://jedefalconit.com/opinion-mining/opinion-mining-in-ediscovery>

- Jindal, N. ve Liu, B. (2006). Mining Comparative Sentences and Relations. *21st National Conference on Artificial Intelligence*, 2, 1331-1336, Boston.
- Karaman, D., Gözüaçık, N., Alagöz, M. O., İlhan, H., Çağal, U. ve Yavuz, O. (2015). Managing 6LoWPAN Sensors with CoAP on Internet. *23st Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU), IEEE*, DOI: 10.1109/SIU.2015.7130101, Malatya, Turkey.
- Karr, C. ve Freeman, L. M. (1999). *Industrial Applications of Genetic Algorithms*. Boca Raton: CRC Press.
- Khan, M. A., Uddin, M. F. ve Gupta, N. (2014). Seven V's of Big Data understanding Big Data to extract value. *Conference of the American Society for Engineering Education, IEEE*, DOI: 10.1109/ASEEZone1.2014.6820689, Bridgeport, CT, USA.
- Liu, B. (2012). *Sentiment Analysis and Opinion Mining*. Williston: Morgan&Claypool Publishers.
- Liu, B., Blasch, E., Chen, Y., Shen, D. ve Chen, G. (2013). Scalable Sentiment Classification for Big Data Analysis Using Naive Bayes Classifier. *IEEE International Conference on Big Data*, Santa Clara, CA, USA.
- Machine Learning Library (MLlib) for Spark. Erişim: 07.11.2017, <http://spark.apache.org/docs/latest/mllib-guide.html>
- Maillo, J., Triguero, I. ve Herrera, F. (2015). A MapReduce-based k-Nearest Neighbor Approach for Big Data Classification. *2015 IEEE International Conference on Trustcom/BigDataSE/ISPA*, Helsinki, Finland.
- Mayer-Schonberger, V. ve Cukier, K. (2013). *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work and Think*. Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin Harcourt.
- Meral, M. ve Diri, B. (2014). Sentiment Analysis on Twitter. *IEEE 22nd Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU 2014)*, page 690-693.
- Mishchenko, Y. (2016). Büyük Veri Uygulamaları. Erişim: 07.11.2017, <http://yumishch.me/courses/ETM562-lecture-1.pdf>
- Nabiyev, V. V. (2012). *Yapay Zekâ*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Oğuzlar, A. (2011). *Temel Metin Madenciliği*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Ohlhorst, F. (2013). *Big Data Analytics : Turning Big Data into Big Money*. New Jersey: Wiley Publicity.
- Özekes, S. (2003). Veri Madenciliği Modelleri ve Uygulama Alanları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 65-82.
- Öztemel, E. (2003). *Yapay Sinir Ağları*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Peng, B. (2012). Apache Mahout Algorithms. Erişim: 29.12.2015, <http://lfeeditor.blogspot.com.tr/2012/11/apache-mahout-algorithms-apache-mahout.html>
- Ronk, J. (2014). Structured, Semi Structured and Unstructured Data. Erişim: 07.11.2017, <https://jeremyronk.wordpress.com/2014/09/01/structured-semi-structured-and-unstructured-data/>
- Rouse, M. (2017). Big Data Analytics. Erişim: 07.11.2017, <http://searchbusinessanalytics.techtarget.com/definition/big-data-analytics>
- Sakinmaz, S. (2017). Apache Spark – MLib ile Text Sınıflandırma (Naive Bayes). Erişim: 07.11.2017, <http://www.buyukveri.co/spark-machine-learning-text-siniflandirma-naive-bayes/#more-1314>

- Sarıman, G. (2011). Veri Madenciliğinde Kümeleme Teknikleri Üzerine Bir Çalışma: K-Means ve K-Medoids Kümeleme Algoritmalarının Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 192-202.
- Serim, M. (2015). Yapay Zeka ve Büyük Verinin Sektörlerdeki Kullanımı. Erişim: 11.12.2015, <http://bigumigu.com/haber/yapay-zeka-ve-buyuk-verinin-sektorlerdeki-kullanimi/>
- Shirkhorshidi, A. S., Aghabozorgi, S., Wah, T. Y. ve Herawan, T. (2014). Big Data Clustering: A Review. B. Murgante vd. (Ed.) *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2014, Lecture Notes in Computer Science* içinde, Switzerland: Springer International Publishing.
- Şimşek Gürsoy, U. T. (2017). *Veri Madenciliğinde Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tan, A. H. ve Yu, P. S. (2003). Guest Editorial: Text and Web Mining. *Applied Intelligence*, Vol. 18, 239-241.
- Thompson, S. (2012). Location Analytics: Bringing Geography Back. Erişim: 24.04.2017, <http://sloanreview.mit.edu/article/location-analytics-bringing-geography-back/>
- Turner, V. ve Gantz, J. F. (2014). The Digital Universe of Opportunities: Rich Data and the Increasing Value of the Internet of Things. Erişim: 15.10.2016, <http://www.emc.com/leadership/digital-universe/index.htm>
- Wikipedia (2017). Affective computing. Erişim: 03.04.2017, https://en.wikipedia.org/wiki/Affective_computing#Algorithms
- Yang, M.-S. ve Liu, H.-H. (2003). Fuzzy least-squares algorithms for interactive fuzzy linear regression models. *Elsevier Science Fuzzy Sts and Systems*, 135, 305-316.
- Yang, S. ve Ko, Y. (2009). Extracting Comparative Sentences from Korean Text Documents Using Comparative Lexical Patterns and Machine Learning Techniques. *ACL-IJCNLP 2009 Conference Short Papers*, 153-156, Singapore.
- Yar, E., Delibalta, İ., Baruh, L. ve Kozat, S. S. (2016). Online Text Classification for Real Life Tweet Analysis. *24th Signal Processing and Communication Application Conference (SIU)*, Zonguldak, Turkey.
- Yenilmez, K. (2001). *Bulanık Doğrusal Programlama Problemleri için Yeni Çözüm Yaklaşımları ve Duyarlılık Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Osmangazi Üniversitesi.
- Yıldırım, P., Uludağ, M. ve Görür, A. (2008). Hastane Bilgi Sistemlerinde Veri Madenciliği. *Akademik Bilişim 2008 Konferansı*, 429-434, Çanakkale.
- Yokoyama, T., Ishikawa, Y. ve Suzuki, Y. (2012). Processing all k-nearest neighbor queries in hadoop, Web-Age Information Management. H. Gao, L. Lim, W. Wang, C. Li, ve L. Chen (Ed.), *Lecture Notes in Computer Science* içinde, vol. 7418, pp. 346–351. Berlin: Springer Heidelberg.
- Zhang, C. ve Li, F. ve Jestes, J. (2012). Efficient parallel knn joins for large data in mapreduce. *Proceedings of the 15th International Conference on Extending Database Technology, ser. EDBT '12*, New York, NY, USA: ACM, pp. 38–49.

DEĞERLENDİRME SÜRECİNDE DİJİTAL ROZETLERİN KULLANIMI VE ÖĞRENERİN GÖRÜŞLERİ

THE USE OF DIGITAL BADGES IN THE EVALUATION PROCESS AND LEARNERS' VIEWS

Serkan YILDIRIM¹, Embiya ÇELİK², Abdullatif KABAN³, Gürkan YILDIRIM⁴

Öz

Dijital rozetler (digital badges) öğrenenlerin yetkinliklerini ve bilgi düzeylerini ortaya koyan bileşenlerdir. Öğretim ortamlarında kullanımı giderek yaygınlaşan ve öğrenenlerin becerilerini veya bilgilerinin yansıtmak için kullanılan dijital rozetler diploma, sertifika gibi belgeler arasındaki yerini almaya başlamaktadır. Bu çalışmada bir dersin değerlendirme sürecinde kullanılan dijital rozetlerin akademik başarıya etkisi ve rozet kullanımına yönelik öğrenen görüşleri incelenmiştir. Karma araştırma yöntemlerinden yakınsal paralel desenin kullanıldığı bu çalışmada nicel ve nitel veriler birlikte yorumlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Atatürk Üniversitesi KKEF BÖTE Bölümü 3. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. 13 hafta süren çalışma 25 kadın ve 23 erkek olmak üzere toplam 48 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri; akademik başarı formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre dijital rozetlerin; öğrencilerin akademik başarısını, öğrenme motivasyonunu, derse katılım düzeyini ve öğrenci memnuniyetini artırdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra dijital rozetlerin; öğrenenlerin derse hazır olarak gelmelerini sağladığı, öğrenenlerin seviyelerini gösterdiği, öz ve akran değerlendirme imkânı sağladığı ayrıca diploma veya sertifika gibi belgelerle birlikte başarı ve yetkinlik düzeyini göstermek için kullanılabileceği görülmüştür. Sonuç olarak dijital rozetler öğrenme sürecini daha iyi organize etmek ve öğrenenleri daha aktif hale getirmek için kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler. *Dijital rozetler, Dijital nişan, Rozet temelli öğretim*

Abstract

Digital badges are the constituents that exhibit learners' competence and knowledge levels. Digital badges, becoming increasingly common in teaching environment and being used in order to reflect knowledge and skills of learners have started to take its place among the documents such as diploma and

¹ Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, serkanyildirim@atauni.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Bilgisayar Kullanımı Bölümü, embiya@atauni.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, akaban@bayburt.edu.tr

⁴ Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, gyildirim@bayburt.edu.tr

certificate. In this study, influences of digital badges that were used in the evaluation process of a course on academic success and learners' views about the badge use have been studied. Qualitative and quantitative data were interpreted together in the study and from mixed research methods convergent parallel pattern was used. The sample of the study consisted of 3rd year students from the department of Computer and Instructional Technologies Education, Kazım Karabekir Education Faculty, Ataturk University. The 13-week- study was conducted with a total of 48 participants, including 25 women and 23 men. The study data were collected through academic achievement form and semi-structured interview form. According to the results, digital badges were seen to increase academic achievement, learning motivation, attendance levels and satisfaction of the students. In addition, it was understood that digital badges allow students to go to class ready and show the students' levels and provide self and peer assessment. Digital badges will also be used to show competence and success level with the documents such as diploma and certificate. As a result, digital badges could be used to organize learning process better and to make the learners more active.

Keywords. *Digital badges, digital ensign, badge-based instruction*

SUMMARY

Purpose and Significance: There is little research about digital badges and the effects of these structures on learning process. It is, therefore, important to determine the views of learners about the effects of digital badges on learning process and the views of learners about this grading and certification. This study aims to reveal the views of learners rated by the digital badge. This study examined the effects of digital badges dependent on grading system according to their expertise level on their academic success and the views of learners about digital badges. This study also aims to find answers for the following questions in accordance with this purpose.

1. What are the effects of digital badges on the academic success of the learners?
  - a. What are the academic success levels of participants following the collaborative learning process?
  - b. Is there a difference between participants' academic success in terms of gender variable?
  - c. How are the digital badges positions of the participants?
  - d. Is there a difference between participants' academic success in terms of position of digital badge winning?
  - e. Is there a difference of the relevance between their digital badge winning positions and academic success in terms of gender?
2. What are the views of the learners about digital badges?
  - a. What are the views of the participants about the advantages and disadvantages of digital badges?
  - b. What do digital badges mean for the participants?
  - c. What are the views of the participants about the use of digital badges as an evaluation instrument in classes?
  - d. What are the views of the participants about the relationship between digital badges and other success grading certificates?

Methodology: This study employed a convergent parallel design, one of mixed research methods. The convergent parallel design draws both on qualitative and quantitative research processes, and it is used in situations where there is an overall interpretation process (Creswell and Plano Clark, 2011). The universe of

this study consisted of 48 students (23 male and 25 female) that study in the third grade of Computer and Instructional Technologies Department of Kazım Karabekir Faculty of Education in Atatürk University. This study accordingly employed a proper sampling method. The participants in the study expressed their views about this application via interview that is one of the qualitative data collection instrument. Achievement tests that were collectively prepared by instructor and researchers and included course subjects were used to evaluate academic success of the participants. Achievement test – I included coding badges. Achievement test- II included the content of design badge. Two levelled success grading process was used with the aim of evaluating the academic success of the participants. The participants were required to take a written test in the first phase. It consisted of 20 multiple choices and 5 open-ended questions. An application exam was included in the second phase. It involved an application development process for a sample situation that consisted of all instructional objectives included by badges. Both achievement test –I and II had questions in the same taxonomic level. This study employed a content analysis method to analyse qualitative data obtained by interviews of the participants. Qualitative data was analysed with the help of statistics such as percentage, frequency, Shapiro Wilk normality test, Mann Whitney U, Kruskal Wallis H, t-Test via SPSS 18 package program.

Results: In this study, the success average was approximately 73 for achievement test- I and 84 for achievement test- II. These averages were analysed in terms of gender variable and indicated that there is no significant relationship between the scores of both achievement test-I ($t(46)=1.865$ $p>.05$) and achievement test-II ($U=216.50$, $p>.05$). Another data that shows the academic success of the participants are badges that are won by the participants. The participants are required to have a certain level of academic success to have the right of winning a badge. The academic success of the participants was analysed in terms of their winning positions and it was suggested that there is no significant difference. The relation between badge winning position of the participants and their academic success was analysed in terms of gender and it was revealed that there is a significant relationship among their academic success scores according to their coding badge winning positions and genders ($\chi^2(sd=3, n=48)=9.006$, $p<.05$). There is also a significant relationship among their academic success scores according to their design badge winning positions and genders ($\chi^2(sd=3, n=48)=9.636$, $p<.05$). Participants expressed their views about the advantages of digital badges in seven categories as motivation, competition, self-confidence, success, attention and will to work. A great majority of the participants think that evaluation application carried out by digital badges increases their motivation and peer-competition with the aim of winning a badge has a positive effect on them. They also suggested that badge winning increases their self-confidence, enables them to make self-evaluation and makes them have a higher level of success levels, attention and will to work. Approximately all findings indicate that digital badges have positive effects on academic success. The participants express that they have to actively participate in classes, have preliminary preparations to win badges and this situation increases their success. Two of the participants stated that they participate in this class more than other classes to win badges and regular participation increases their academic success.

Discussion and Conclusions: The aim of this study is to analyse the effects of digital badges on the academic success of the participants and the views of the participants about digital badges. The results indicate that badges winners have a higher level of academic success than others. There is no significant difference among the academic success of the participants. However, there is a significant difference between

the academic success of the participants with badges and the ones without badges when badge winning variable is considered. This fact indicated positive effects of badge based evaluation on academic success. Digital badges are likely to be considered as an effective instrument to increase academic success. Behaviours displayed by participants with the aim of winning badges and their approaches to badges increase their performance.

1. GİRİŞ

Öğrenme ürünlerinin ortaya koyulması, yetenek ve beceri düzeylerinin gösterilmesi ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinin neticeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan ölçme ve değerlendirme öğrenme süreçlerinin yürütülmesindeki temel ve en önemli boyutlardan biri olarak görülmektedir. Ölçme, bir niteliğin gözlem sonucunu gösterirken (Turgut ve Baykul, 2012), değerlendirme ölçüm sonuçlarına göre değer yargısına varma işidir (Tekin, 1991). Değerlendirme işlemleri bireyi tanımak, bir bölüm veya pozisyona yerleştirmek veya öğretimin sonucunu görmek için kullanılabilir (Tekindal, 2011). Öğretim sürecindeki değerlendirme faaliyetleri neticesinde bireylerin başarı durumunu göstermek için ders notları, başarı belgeleri, sertifika veya diploma gibi belgeler kullanılmaktadır. Bu belgeler öğrenenlerin yeterliliklerini ortaya koymak ve çeşitli yetkinlik düzeylerini belgelemek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte günümüzde dijital rozetlerin ortaya çıkışı ve alanyazında yerini alması bu araçları alternatif belgeleme yapılarının arasında yer almasını sağlamıştır (McDaniel, 2012).

Rozetler, çok eski tarihlerden beri var olan ve bireylerin herhangi bir durum hakkındaki başarı, tecrübe ve uzmanlık alanı gibi becerilerini gösteren simgelerdir. Bu bakımdan rozetler; kimlik, tecrübe, uzmanlık, otorite göstergesi olarak görülebilir (Halavais, 2011). Yüzyıllardır askeri alanda kullanılan rozetler, askerlerin yeterliliklerini ve başarı durumlarını göstermektedir. Benzer şekilde özellikle Uzakdoğu dövüş ve savunma sanatı gibi spor dallarında çeşitli rozet uygulamalarına rastlanmaktadır. Rozetlerin, farklı alanlarda kullanılmasının yanında öğrenme ortamlarında da kullanımları bulunmaktadır. İlköğretimde ilk defa okumaya başlayan öğrencilere verilen kurdeleler en çok bilinen rozet uygulaması örneklerinden biridir.

Öğrenme ortamlarında yaşanan değişimler klasik rozet anlayışına farklı bir boyut kazandırmıştır. Dijital rozetler, yüzyıllar boyunca kullanılan rozetlerin sanallaştırılmış gösterimleri olarak düşünülebilir (Halavais, 2011). Bununla birlikte dijital rozetler; başarıyı, ilgiyi veya üyelik durumunu görsel bir formda sunan, çevrimiçi olarak erişilebilen içerik, süreç ve aktivite sonuçlarının bilgilerini sunan üst verilere sahiptirler (Gibson, Ostashevski Flintoff, Grant ve Knight, 2013). Bu yapıları ile hem yeterlilikleri hem de bu yeterliliğin elde edilme sürecine yönelik bilgileri barındıran yeni bir belgeleme yapısını ortaya koymaktadırlar. Ayrıca dijital rozetlerin, öğrenme sürecinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi için bir yenilik olduğu gibi; başarı, yeterlilik vb. yetkinliklerin belgelenmesinde kullanılabileceği görüşü de giderek yaygınlaşmaktadır (Raish ve Rimland, 2016).

Dijital rozetler, iş çevrelerinde ve eğitim kurumlarında var olan ölçme ve değerlendirme yöntemlerine alternatif olarak görülebilir (Halavais, 2011). Kurum ve kuruluşlardan elde edilecek rozetlerin işe alım ve terfi süreçlerinde kullanılması oldukça muhtemeldir. Ayrıca farklı ortamlarda elde edilen rozetler hayat boyu saklanabilir (Katie, 2012) ve üniversite başvurusu, işe alım süreçleri gibi yeterliliklerin belgelenmesini gerektiren seçimlerde sertifika veya diploma gibi kullanılabilir. Örneğin, mezun olmak için çok çaba sarf eden öğrencilerin okul bırakma veya programın süresinden daha uzun sürelerde mezun olma

gibi problemleri dijital rozetlerin ve sertifikaların ders denkliklerinin kabulü ile giderilebileceği önerilmektedir (Watters, 2012). Böyle bir süreç için rozetlerin güvenilir bir şekilde dağıtılması ve rozetlerin alındığı ortamların akredite bir yapı tarafından denetlenmesi gerekliliği göz ardı edilmemelidir.

Sosyal ağların popülaritesinin artması ve iletişim alanında getirdiği yenilikler dijital rozetlerin zamanla birçok sosyal platform (Edmodo, Foursquare, Google News, theHuffington Post ve StackOwerflow, vb.) tarafından kullanılabilir hale gelmesini sağlamıştır (Halavais, 2011; De Paoli, De Uffici, ve D'Andrea, 2012). Bu ortamlardaki dijital rozetler öğrenme düzeyini göstermekten ziyade ortamın kullanım düzeyi, paylaşım oranı vb. durumları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte Mozilla OpenBadges gibi hem öğrenme yeterliliklerini gösteren hem de yeni yeterlikleri edinmek için öğretim faaliyeti gösteren platformlar bulunmaktadır.

Dijital rozetlerin öğrenme süreçlerine etkilerini ortaya koyan çalışmalardan bazıları Edmodo üzerinden gerçekleştirildiği görülmüştür. Edmodo; eğitsel bir sosyal ağ platformu olup öğrencilerin sosyal ağ platformlarını eğitsel amaçlar için kullanmalarına imkan vermektedir (Brady, Holcomb, & Smith, 2010). Edmodo bünyesinde bulunan rozet uygulaması sayesinde öğrencilere belirli performans ölçütlerine göre rozetler verilebilmektedir. Yıldız ve Berigel (2017) Edmodo üzerinden dağıtılan rozetlerin öğrenciler üzerinde olumlu etkiler bıraktığını, teşvik edici olduğunu, motivasyonu artırdığını ve çalışma isteği uyandırdığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Dere, Yücel ve Yalçıntaş (2016) Edmodo üzerinden gerçekleştirdikleri çalışmada rozet kazanan adayların kendilerini başarılı ve güvenli hissetlerini ayrıca derse karşı ilgi ve motivasyonda artış olduğunu belirtmişlerdir. Lindgren ve McDaniel (2012), dijital rozetlerin öğrencilerin sorumluluğunu artırma ve öğrenme motivasyonlarını olumlu yönde etkilemede kullanılabileceğini düşünmektedirler. Halavais (2011), rozetlerin kullanımında belirli bir davranışı veya yeterliliği öğretme noktasındaki öğrenme motivasyonu sağlama gücünden faydalandığını ifade etmektedir. McDaniel (2012), etkileşimin ve üst düzey sosyal davranışların rozetlerle ödüllendirildiği çalışmasının sonuçlarına göre rozetlerin motivasyon ve performans üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Ayrıca Mahle (2011), rozetlerin öğrencilerin derse katılım oranını artırdığını belirtmektedir.

Dijital rozetlerin öğrenme sürecine etkilerini ortaya koyan çalışmalar incelendiğinde birçoğunun doğrudan rozetlerin etkilerini incelemek için değil de Edmodo gibi platformların imkan verdiği rozet dağıtım özelliklerinin etkilerinin belirtilmesinden öteye geçilmediği görülmüştür. Bu nedenle doğrudan dijital rozetleri konu alan bu çalışma ile dijital rozetlerin öğrenme süreçlerine etkisi ve öğrenenlerin bu derecelendirme ve belgelendirme yapısına yönelik görüşlerinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma temelde dijital rozet ile derecelendirilen öğrenenlerin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında uzmanlık düzeyine göre elde edilen düzey yapıları dijital rozetlerin öğrenenlerin akademik başarılarına yönelik etkileri ve dijital rozetlere yönelik görüşleri incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularının cevapları aranmıştır.

1. Dijital rozetlerin katılımcıların akademik başarıları üzerindeki etkileri nelerdir?
  - a. İşbirlikli öğrenme sürecinin ardından katılımcıların akademik başarıları ne düzeydedir?
  - b. Cinsiyet değişkeni açısından katılımcıların akademik başarıları arasında fark var mıdır?
  - c. Katılımcıların rozet kazanım durumları nedir?
  - d. Katılımcıların rozet kazanma durumu açısından akademik başarıları arasında bir fark var mıdır?

- e. Katılımcıların rozet kazanma durumu ile akademik başarıları arasındaki ilişki cinsiyetleri açısından incelendiğinde farklılaşmakta mıdır?
2. Dijital rozetlere yönelik katılımcı görüşleri nelerdir?
    - a. Katılımcıların dijital rozetlerin avantaj ve dezavantajlarına yönelik görüşleri nelerdir?
    - b. Dijital rozetler, katılımcılar için ne anlama gelmektedir?
    - c. Dijital rozetlerin derslerde bir değerlendirme aracı olarak kullanımına yönelik katılımcı görüşleri nelerdir?
    - d. Dijital rozetler ile diğer başarı derecelendirme belgeleri arasındaki ilişkiye yönelik katılımcı görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada bir dersin değerlendirme sürecinde kullanılan dijital rozetlerin öğrenenlerin akademik başarılarına yönelik etkileri ve dijital rozetlere yönelik görüşleri incelenmiştir. Bu çalışmada karma araştırma yöntemlerinden biri olan yakınsal paralel desen kullanılmıştır. Yakınsal paralel desen nicel ve nitel araştırma süreçlerinin aynı anda yürütüldüğü, bağımsız çözümlene süreçlerinin gerçekleştirildiği ve genel bir yorumlama işleminin yapıldığı durumlarda kullanılan bir desendir (Creswell ve Plano Clark, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi (KKEF) Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü III. sınıf öğrencilerinin yer aldığı 48 kişiden (23 erkek ve 25 kadın) oluşmaktadır. Araştırmacının erişiminin kolay olması, bilgisayar kullanım becerilerinin ve çevrimiçi öğrenme ortamlarını kullanım deneyimlerinin çalışma süreci için yeterli görülmesi dikkate alınarak amaca uygun örneklem stratejisi ile çalışma grubu belirlenmiştir. Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel (2010) amaca yönelik örnekleme yöntemini olasılıklı ve seçkisiz olmayan bir yöntem olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca derinlemesine yapılan araştırmalarda ideal bir yöntem olarak görülmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2010).

2.3. Rozetler

Bu çalışma kapsamında 2 farklı konuda rozet dağıtılmıştır. Rozetler ders içeriğini oluşturan ana konu başlıklarına göre belirlenmiştir. Bu rozetler Kodlama ve Tasarım olarak isimlendirilmiştir. Rozetlerin içerdiği konular dersin müfredatına ve alan uzmanlarının görüşlerine göre belirlenmiştir. Rozetler ve kapsadığı konular

Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Dijital Rozetler ve Rozetlerin İçerdiği Temel Konular

Rozet Adı	Süre	Rozet Resmi	Konular
Tanıtım	1 Hafta	-	Ders değerlendirme sürecine yönelik öğrenen oryantasyonu.
Kodlama	6 Hafta		2. Hafta a. İlk web sayfam b. Metinler 3. Hafta a. Linkler b. Resimler c. Listeler, Tablolar 4. Hafta a. Frame yapısı b. Formlar c. XHTML, HTML5 5. Hafta a. CSS’e giriş 6. Hafta a. Temel CSS işlemleri 7. Hafta a. İleri CSS işlemleri
Tasarım	6 Hafta		8. Hafta a. Dreamweaver’a giriş b. İlk web sayfası c. Metinler 9. Hafta a. Resimler b. Linkler 10. Hafta a. Tablolar b. Formlar 11. Hafta a. Visual Studio’ya Giriş b. Web sayfalarında Metin, Resim ve Görsel kullanımı 12. Hafta a. Master Page Uygulamaları 13. Hafta a. Hazır Şablonlar ve web sayfası üretimi

2.4. Uygulama Süreci

Mevcut araştırma toplamda 13 hafta sürmüştür. Her bir rozet için içerdiği konu kapsamına göre farklı uzunlukta süre verilmiştir. Bir öğrencinin rozet kazanabilmesi için ilgili konuyu içeren etkinlikleri başarı ile tamamlaması gerekmektedir. İlk hafta öğrencilere ders ve değerlendirme sürecine yönelik

oryantasyon eğitimi yapılarak dersle ilgili açıklamalar yapılmış, her bir rozetin özellikleri, kazanım süreçleri, değerlendirme kriterleri, uygulama adımları gibi ihtiyaç duyabilecekleri bilgiler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Çalışma Web Tasarımı dersinde yürütülmüştür. Bu ders statik veya dinamik web projeleri geliştirmek için gerekli olan temel HTML bilgilerinden ileri düzey CSS komutlarına kadar oldukça geniş bir müfredata sahiptir. Ayrıca çeşitli web uygulamalarını içermektedir. Dersin tamamında dijital rozet uygulaması gerçekleştirilmiştir. Dönemin ikinci haftasından itibaren rozet kazanmak için gerekli öğretim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Öğretim uygulamaları teorik bilginin sunumu ve uygulama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi şeklinde yürütülmüştür.

Her bir rozetin kazanılması için tüm öğretim kazanımlarını barındıran rozet uygulama ödevi ve uygulama sınavı etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Rozet uygulama ödevi, her rozet kazanma periyodunun ilk haftasında verilmiştir. Rozet uygulama ödevlerinin verilmesi esnasında katılımcılara uygulama faaliyetinin mahiyetinin yanında rozetin tanıtımı, kapsamı ve yapılacak uygulamaların sunumu ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Rozet kazanma periyodunun son haftasında ise değerlendirme sınavı yapılmıştır. Değerlendirme sınavı tüm kazanımları içeren çoktan seçmeli ve açık uçlu sorulardan oluşmuştur. Açık uçlu sorular bilgisayar üzerinde uygulama yapılarak cevaplandırılmıştır. Tüm katılımcılara aynı anda yapılan uygulama sınavı iki uzman tarafından değerlendirilmiştir. Rozet uygulama ödevi ve uygulama sınavı için başarı kriteri 100 puan üzerinden en az 85 puan olarak belirlenmiştir. Rozet kazanımı için temel kriter tüm öğrenme hedeflerini yerine getirmiş olan katılımcıların rozet kazanması şeklindedir. Katılımcıların rozet kazanmak için her iki değerlendirme uygulamasından ortalama 85 puan alması gerekmektedir. Rozet kazanım kriteri, rozetin kapsamış olduğu öğrenme hedeflerini asgari düzeyde yerine getirdiği zaman uygulama sınavından alacağı puana göre belirlenmiştir. 85 puanın aşağısında kalan katılımcılar en az bir veya birden fazla öğrenme hedefini yerine getiremedikleri için rozet kazanım kriterini yerine getirmemiş olarak kabul edilmişlerdir. Değerlendirme süreçleri benzer adımlarla her rozet için ayrı ayrı yürütülmüştür. Değerlendirme süreçlerini neticesinde kodlama rozet uygulamanın 7. haftasında ve tasarım rozeti de uygulamanın 13. haftasında verilmiştir.

2.5. Veri Toplama Araçları

Çalışmada katılımcıların uygulamaya yönelik görüşlerini almak için nitel veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme kullanılmıştır. Büyüköztürk ve diğerleri (2010) görüşmeyi, bir araştırma hakkında derinlemesine bilgi toplama amacıyla kullanıldığını belirtmektedirler. Görüşme tek başına kullanılabilmesi gibi diğer veri toplama araçları ile birlikte de kullanılabilir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2010). Çalışma kapsamında beş sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu esnek bir yapıda ve derinlemesine araştırmaya fırsat verdiğinden dolayı tercih edilmiştir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2010). Görüşme formu hazırlandıktan sonra 3 kişi ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her pilot görüşmenin ardından analiz süreci yürütülmüş ve görüşme formunda düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca görüşme formu öğretim teknolojileri alanında doktora derecesine sahip bir alan uzmanı ve Türkçe alanında doktora derecesine sahip bir dil uzmanının onayına sunulmuş ve gerekli değerlendirmelere göre son halini almıştır.

Bu çalışmada katılımcıların akademik başarıları ders konularını kapsayan ve dersin öğretim elemanı ve araştırmacılar tarafından ortaklaşa hazırlanan başarı sınavları ile değerlendirilmiştir. Her bir başarı testi

için ayrı ayrı belirtke tabloları hazırlanmış ve tüm sorular bu belirtke tabloları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Her bir hedef için en az iki soru hazırlanmış ve bu sorular alan uzmanı olan araştırmacılar tarafından ortak bir toplantıda tekrar değerlendirilerek aralarından en uygun olanları seçilmiştir. Gerekli durumlarda seçilen sorular üzerinde revizyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Her bir başarı testinin cevap anahtarları hazırlanmıştır.

Başarı sınavı-I (BS-I) kodlama rozetinin konularını kapsamaktadır. Başarı sınavı-II (BS-II) tasarım rozetinin içeriğini kapsamaktadır. Katılımcıların akademik başarı durumlarını belirlemek için iki düzeyli başarı değerlendirme süreci uygulanmıştır. İlk aşamada yazılı sınav yapılmıştır. Yazılı sınav 20 adet çoktan seçmeli ve beş adet açık uçlu sorudan oluşmaktadır. İkinci aşamada ise uygulama sınavı yapılmıştır. Uygulama sınavı rozetlerin kapsadığı tüm öğretim hedeflerini kapsayacak örnek bir duruma yönelik uygulama geliştirme sürecini kapsamaktadır. Hem BS-I hem de BS-II sınavında aynı taksonomik düzeylere sahip sorular sorulmuştur. Açık uçlu soruların ve uygulama sınavlarındaki süreçlerin doğru şekilde puanlanması için cevap anahtarlarının yanında puanlama güvenilirliği çalışmaları gerçekleştirilmiş ve iki puanlayıcının tutarlılığı sağlanmıştır. Bu süreçte 6 katılımcının sonuçları ortak puanlama sürecinde değerlendirilmiş ve tutarlılık sağlandıktan sonra diğer değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmelerle elde edilen nitel veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi görüşme ve gözlem yöntemlerinde sıklıkla tercih edilen bir analiz yöntemidir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2010). Ayrıca içerik analizi; metinlerin düzenlenmesinde, sınıflandırılmasında, karşılaştırılmasında ve metinlerden teorik sonuçlar üretilmesinde etkili olan bir araştırma tekniği olarak görülmektedir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007).

Nicel veriler SPSS 18 paket programı kullanılarak yüzde, frekans, Shapiro Wilk normallik testi, Mann Whitney U, Kruskal Wallis H, t-Testi gibi istatistikler ile analiz edilmiştir. Nitel ve nicel veriler ayrı ayrı analiz edilerek bulgular oluşturulmuştur. Yorumlama sürecinde bulgular bir araya getirilmiştir.

2.7. Sınırlılıklar

Bu çalışma yüz yüze dersler kapsamında yürütülmüştür. Günümüzde e-öğrenme ortamlarında da kapsamlı değişimlerin olduğu düşünüldüğünde çalışmanın sadece yüz yüze ortamlarda yürütülmesi bir sınırlılık olarak görülebilir. Ayrıca çalışma grubunun sadece lisans öğrencilerinden oluşması da bir sınırlılık olarak görülebilir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada bir dersin değerlendirme sürecinde kullanılan dijital rozetlerin öğrenenlerin akademik başarılarına yönelik etkileri ve dijital rozetlere yönelik görüşleri incelenmiştir. Çalışmaya Atatürk Üniversitesi KKEF BÖTE bölümünde öğrenim görmekte olan 3. Sınıf öğrencileri katılmıştır. Çalışma, yaşları 22 ila 26 arasında olan 23 erkek ve 25 kadın olmak üzere toplam 48 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında nitel ve nicel veriler ayrı ayrı analiz edilmiştir. Çalışmanın nicel bulgularında her bir istatistik test için anlamlılık düzeyi .05 kabul edilmiştir. Bulgular araştırma soruları dikkate alınarak düzenlenmiştir.

3.1. Akademik Başarı

1. Dijital rozetlerin katılımcıların akademik başarıları üzerindeki etkileri nelerdir?

1.1. İşbirlikli öğrenme sürecinin ardından katılımcıların akademik başarıları ne düzeydedir?

Katılımcıların akademik başarıları, dersin öğretim elemanı ve araştırmacılar tarafından ortaklaşa hazırlanan BS-I ve BS-II sınavları ile değerlendirilmiştir. Her bir sınav hem yazılı hem de uygulamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Başarı puanı yazılı ve uygulamalı sınavların ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Katılımcıların ders başarıları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Akademik Başarı Puanları

Katılımcılar		BS-I Puanı	BS-II Puanı
Erkek	$\bar{X}$	68,78	86,09
	Std.	15,98	14,30
Kadın	$\bar{X}$	76,40	82,72
	Std.	12,21	9,48
Genel	$\bar{X}$	72,75	84,33
	Std.	14,50	12,02

Tablo 2’de görüldüğü gibi çalışmada yer alan katılımcıların genel başarı ortalamaları yaklaşık olarak BS-I sınavı için 73, BS-II sınavı için 84 puan düzeyindedir.

1.2. Cinsiyet değişkeni açısından katılımcıların akademik başarıları arasında fark var mıdır?

Çalışma kapsamında cinsiyet değişkeni açısından katılımcıların akademik başarıları incelenmiştir. Karşılaştırma işlemi yapılmadan önce BS-I ve BS-II sınav puanlarının dağılımı incelenmiş ve başarı puanlarına Shapiro Wilk normallik testi yapılmıştır. Bütüköztürk (2009) örneklem büyüklüğünün 50’nin altında olduğu durumlarda, Can (2014) örneklem büyüklüğünün 30’un altında olduğu durumlarda Shapiro Wilk normallik testini önerilmektedirler. Tablo 3’de yer alan normallik testi sonuçlarına göre, BS-I sınavı puanları normal dağılım gösterirken ($D(23)=0.94, p>.05; D(25)=0.93, p>.05;$) BS-II sınavının puanları normal dağılım göstermemektedir ($D(22)=0.87, p<.05; D(25)=0.90, p<.05$).

Tablo 3. Cinsiyete Göre Akademik Başarı Puanlarının Normallik Testi Sonuçları (Shapiro Wilk)

	Erkek			Kadın		
	İst.	df	p	İst.	df	p
BS-I Puanı	.938	23	.162	.930	25	.087
BS-II Puanı	.875	22	.008	.896	25	.015

Cinsiyete göre BS-I sınavının puanları arasındaki ilişki Bağımsız örneklem t-test ile analiz edilmiştir. t-testi sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Cinsiyete Göre BS-I Sınavı Puanları t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
Erkek	23	68,78	15,98	46	1,865	.069
Kadın	25	76,40	12,21			

Tablo 4'te yer alan sonuçlarda görüldüğü gibi ortalama puan açısından yaklaşık 8 puanlık bir fark olmasına rağmen istatistiki olarak cinsiyete göre BS-I sınavı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t(46)=1.865$ $p>.05$).

Cinsiyete göre BS-II puanları arasındaki ilişki parametrik test varsayımlarını gerektirmeyen Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre BS-II Sınavı Puanları Mann Whitney U Testi Sonuçları

Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Erkek	23	27.59	634.50	216.50	.139
Kadın	25	21.66	541.50		

Tablo 5'te görüldüğü gibi cinsiyete göre grupların BS-II puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($U=216.50$, $p>.05$).

1.3. Katılımcıların rozet kazanım durumları nedir?

Katılımcıların başarı düzeylerini gösteren bir diğer bilgi kazanmış oldukları rozetlerdir. Rozet sahibi olabilmek için her bir katılımcının belirli bir başarı düzeyine ulaşması gerekmektedir. Kodlama ve Tasarım olmak üzere kategorize edilen rozetler, katılımcıların teorik bilgi düzeylerini ve uygulama becerilerini yansıtmaktadır. Çalışma kapsamında rozet kazanım durumları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Rozet Kazanım Durumları

Durum	Rozetler			
	Kodlama		Tasarım	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Rozet Kazanan	13	18	14	18
Rozet Kazanamayan	10	7	9	7

Tablo 6'da görüldüğü gibi hem kodlama hem de tasarım rozetini kadın katılımcılar daha fazla kazanmıştır.

1.4. Katılımcıların rozet kazanma durumu açısından akademik başarıları arasında bir fark var mıdır?

Çalışmada katılımcıların rozet kazanma durumlarına göre akademik başarıları incelenmiştir. Öncelikli olarak rozet kazanım durumuna göre BS-I ve BS-II puanlarının dağılımlarına bakılmıştır. Shapiro Wilk normallik testi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Rozet Kazanım Durumuna Göre Akademik Başarı Puanlarının Normallik Testi Sonuçları (Shapiro Wilk)

Akademik Başarı	Kodlama Rozeti						Tasarım Rozeti					
	Rozet Kazanamayan			Rozet Kazanan			Rozet Kazanamayan			Rozet Kazanan		
	İst.	df	p	İst.	df	p	İst.	df	p	İst.	df	p
BS-I	.934	18	.224	.956	30	.242						
BS-II							.843	16	.011	.853	32	.000

Tablo 7'de görüldüğü gibi Kodlama rozetine yönelik analizlerde kullanılacak akademik başarı puanları normal dağılım gösterirken Tasarım rozetine yönelik kullanılacak akademik başarı puanları normal dağılım göstermemektedir.

Çalışma kapsamında Kodlama rozetinin kazanım durumu ile akademik başarı arasındaki ilişki incelenmiş ve akademik başarı puanları Bağımsız Örneklem t-test ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Kodlama Rozeti Kazanım Durumuna Göre BS-I Puanlarının t-testi Analizi Sonuçları

	Rozet Kazanım Durumu	N	$\bar{X}$	S	sd.	t	p
Kodlama Rozeti	Kazanan	30	76.23	9.86	46	2.238	.030
	Kazanamayan	18	66.94	18.94			

Tablo 8’de yer alan sonuçlarda görüldüğü gibi Kodlama rozeti kazanan katılımcılar ile rozet kazanamayan katılımcıların akademik başarı ortalamaları arasında yaklaşık 10 puanlık bir fark bulunmaktadır. İki grup arasında istatistiki açıdan da anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($t(46)=2.238$, $p<.05$).

Tasarım rozet kazanım durumu ile akademik başarı arasındaki ilişki parametrik testlerin varsayımlarını gerektirmeyen Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Tasarım Rozeti Kazanım Durumuna Göre BS-II Puanlarının Mann Whitney U Testi Analizi Sonuçları

Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Rozet Kazanan	32	27.59	883.00	157.00	.029
Rozet Kazanamayan	16	18.31	293.00		

Tablo 9’da görüldüğü gibi Tasarım rozetini kazanan ve kazanamayan katılımcıların akademik başarıları puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($U=157.00$, $p<.05$).

1.5. Katılımcıların rozet kazanma durumu ile akademik başarıları arasındaki ilişki cinsiyetleri açısından incelendiğinde farklılaşmakta mıdır?

Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların rozet kazanma durumları ile akademik başarı arasındaki ilişki incelenmiştir. Katılımcıların rozet kazanma durumları ve akademik başarıları arasındaki Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Rozet Kazanım Durumları ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki Kruskal Wallis H testi

Rozet		N	Sıra Ort.	sd	X^2	p	Anlamlı Fark
Kodlama	A (Kodlama Rozet Kazanan Erkek)	13	26.50	3	9.006	.029	A-B
	B (Kodlama Rozet Kazanamayan Erkek)	10	13.30				C-B
	C (Kodlama Rozet Kazanan Kadın)	18	26.36				D-B
	D (Kodlama Rozet Kazanamayan Kadın)	7	32.00				
Tasarım	A (Tasarım Rozet Kazanan Erkek)	14	29.43	3	9.636	.022	A-D
	B (Tasarım Rozet Kazanamayan Erkek)	9	24.72				B-D
	C (Tasarım Rozet Kazanan Kadın)	18	26.17				C-D
	D (Tasarım Rozet Kazanamayan Kadın)	7	10.07				

Tablo 10’da görüldüğü gibi Kodlama rozeti kazanım durumlarına göre ve cinsiyetlerine göre katılımcıların akademik başarı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($X^2(sd=3, n=48)=9.006$, $p<.05$). Tasarım rozeti kazanım durumlarına göre ve cinsiyetlerine göre katılımcıların akademik başarı

puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($X^2(sd=3, n=48)=9.636, p<.05$). Kodlama ve Tasarım rozetlerindeki anlamlı farklılık durumunun kaynağını belirlemek için veriler Mann Whitney U testi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Rozet Kazanım Durumları ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki Mann Whitney U testi

Rozet	Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Tasarım	A	13	14.85	193.00	28.00	.022
	B	10	8.30	83.00		
	B	10	9.25	92.50	37.50	.012
	C	18	17.42	313.50		
	B	10	6.75	67.50	12.50	.028
	D	7	12.21	85.50		
Kodlama	A	14	13.18	184.50	18.50	.022
	D	7	6.64	46.50		
	B	9	10.67	96.00	12.00	.033
	D	7	5.71	40.00		
	C	18	15.83	245.00	12.00	.002
	D	7	5.71	40.00		

Tablo 11’de yer alan sonuçlara göre Tasarım rozeti kazanan erkek katılımcılar ($\bar{X}=14.85$) ile Tasarım rozeti kazanamayan erkek katılımcılar ($\bar{X}=8.30$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($U=28.00, p<.05$). Ayrıca Tasarım rozeti kazanamayan erkek katılımcılar (Sırasıyla $\bar{X}=9.25; \bar{X}=6.75$) ile hem Tasarım rozeti kazanan kadın katılımcılar ($\bar{X}=17.42$) hem de Tasarım rozeti kazanamayan kadın katılımcılar ($\bar{X}=12.21$) arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Sırasıyla $U=37.50, p<.05; U=12.50, p<.05$). Kodlama rozeti kazanamayan erkek katılımcılar (Sırasıyla $\bar{X}=6.64; \bar{X}=5.71; \bar{X}=5.71$) ile diğer tüm gruplar arasında (Sırasıyla $\bar{X}=13.18; \bar{X}=10.67; \bar{X}=15.83$) anlamlı farklılık bulunmaktadır (Sırasıyla $U=18.50, p<.05; U=12.00, p<.05; U=12.00, p<.05$).

2. Dijital rozetlere yönelik katılımcı görüşleri nelerdir?

Çalışma kapsamında rozet temelli değerlendirme faaliyetlerine yönelik katılımcı görüşleri alınmıştır. Katılımcıların görüşleri; dijital rozetlerin avantajlı ve dezavantajlı noktaları, dijital rozetlere yüklenen anlam, değerlendirme aracı olarak kullanımı ve başarıyı belgeleme düzeylerini ortaya koyacak şekilde kategorize edilmiştir.

2.1. Katılımcıların dijital rozetlerin avantaj ve dezavantajlarına yönelik görüşleri nelerdir?

Tablo 12. Dijital Rozetlerin Avantajları

Dijital Rozetlerin Avantajları	f
Motivasyon	43
Başarı	42
Özgüven	22
Çalışma İsteği	20
Rekabet	18
İlgi Artışı	17
Öz Değerlendirme	13

Katılımcıların dijital rozetlerin avantajlarına yönelik görüşleri; motivasyon, rekabet, öz güven, öz değerlendirme, başarı, ilgi ve çalışma isteği olmak üzere yedi kategori altında toplanmaktadır (Tablo 12). Katılımcıların geneli dijital rozetler ile gerçekleştirilen değerlendirme uygulamasının motivasyonlarını artırdığını ve rozet kazanmak için oluşan akran rekabetinin olumlu bir etki oluşturduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar rozet kazanmanın öz güvenlerini artırdığını, öz değerlendirme yapabildiklerini ve başarı düzeylerinin, öğrenme sürecindeki ilgi ve çalışma isteklerinin arttığını belirtmektedirler. Bulguların tamamına yakını dijital rozetlerin akademik başarıyı olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Katılımcılar rozet kazanabilmek için derse daha aktif katılım gösterdiklerini, derse hazırlanarak gelmeleri gerektiğini ve bu durumun başarılarını artırdığını ifade etmektedirler. İki katılımcı rozet almak için diğer derslere nazaran derse daha fazla devam ettiklerini ve sürekli devam durumunun akademik başarılarını artırdığını ifade etmektedirler. Dijital rozetlerin avantajlarına yönelik örnek katılımcı görüşleri şu şekildedir;

K2: “Rozet temelli değerlendirme yönteminin öğrenci motivasyonu açısından yararlı bir uygulama olduğunu düşünüyorum. Çünkü rozeti alan öğrenci başka rozetler alabilmek için daha fazla çalışmak isteyecektir.”

K14: “Rozet temelli değerlendirme yöntemi beni derse karşı motive ediyor. Çünkü sonunda somut bir ödül alıyorum ve buda beni derse karşı güdüyor.”

K11: “Rozet temelli değerlendirme uygulamaları derse karşı motive ediyor çünkü sınıfta büyük bir rekabet ortamı var.”

K17: “Rozet temelli değerlendirme uygulaması ders başarıyı etkiledi. Çünkü sınıf için bu rozetleri alma rekabeti olduğu için ister istemez ders başarısının olumlu olarak etkiledi.”

K5: “Kişiyi özgüven sağlamakta, eğer doğru ölçeklendirilirse kişinin bilgi seviyesini gösteren bir ayna özelliği taşımaktadır.”

K6: “Öğrencinin kendi ilerlemesini görmesi ve ona göre davranış değiştirmesi adına teşvik edici bir değerlendirme uygulamasıdır.”

K15: “Rozeti görünce derste bir başarı gösterebildiğimi, öğretmenimin de bunun farkında olduğunu anlıyorum. Rozet temelli değerlendirme uygulaması geri dönüt niteliğinde olduğu için derste neler yapabildiğimi anlayabiliyorum.”

K20: “Rozet temelli değerlendirme uygulamasının ders başarıma olumlu etki ediyor. Rozet almak için daha dikkatli dersi dinliyorum ve evde daha iyi çalışıyorum.”

K3: “Programlamaya karşı bir ilgim olmamasına rağmen rozet kısmını duyduktan sonra çalışmalarımı arttırdım ve derse gelmeden önce önceki haftaki uygulamaya bakma ve uygulama yapma gereksinimi hissediyorum ve bunu isteyerek yapıyorum.”

K22: “Uygulamaları daha iyi yapabilmek için dersi iyi dinlemem gerekiyor. Böylece derse yoğunlaşıyorum ve başarımla artıyor.”

Tablo 13. Dijital Rozetlerin Dezavantajları

Dijital Rozetlerin Dezavantajları	f
Motivasyon Kaybı	36
Bencillik	7
İlgi Kaybı	5
Özgüven Kaybı	3
Kaygı	1

Katılımcılar dijital rozetlerle ilgili bazı dezavantajlardan bahsetmişlerdir (Tablo 13). Bahsedilen dezavantajlar kaygı, motivasyon kaybı, bencillik, ilgi kaybı, özgüven kaybı olarak kategorize edilmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü rozet kazanamamanın motivasyon kaybına neden olacağı noktasında hem fikir olmuşlardır. Bir katılımcı rozet alamama kaygısını yaşadığını ifade etmektedir. Benzer şekilde birkaç katılımcı rekabetin sınıf içi iletişime olumsuz etki ettiğini ve bencillik duygusunu ortaya çıkardığını düşünmektedirler. Ayrıca birkaç katılımcı rozet alamama durumunun özgüven kaybı ve derse yönelik ilginin azalabileceğini söylemektedirler. Dijital rozetlerin dezavantajlarına yönelik örnek katılımcı ifadeleri şöyledir;

K8: “Rozet alamadığımda sinir oluyorum, bütün konsantrem bozuluyor ve olumsuz etkileniyorum.”

K12: “Rozet alamayıp diğer arkadaşımız rozet kazandığını görünce moralim bozuluyor benim.”

K7: “Rozet alamamak derse karşı endişe yaratıyor.”

K10: “Rozet alabilme arzusu ve hırsı, bireylerin bilgilerini paylaşma duygusunu zayıflatıyor.”

K13: “Öğrencinin kendine olan öz güvenini ve ilgisini azaltabilir.”

K7: “Rozet alınmadığı zaman derse karşı olan ilginin azalacağını düşünüyorum.”

2.2. Dijital rozetler, katılımcılar için ne anlama gelmektedir?

Çalışma kapsamında katılımcıların almış oldukları rozetlerin kendileri için neler ifade ettiğine yönelik görüşleri incelenmiştir. Rozet kazanan katılımcılar, rozetlerin başarılarını temsil ettiğini, akranlarına göre durumlarının ne düzeyde olduğunu gösterdiğini, öğretmenler tarafından başarılarının fark edilebildiğini ve başarı neticesinde gelen bir ödül olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Rozet kazanamayanlar, dijital rozetlere herhangi bir anlam yükleyememişlerdir. Dijital rozetlerin, kendileri için ne anlam ifade ettiklerine yönelik örnek katılımcı görüşleri şu şekildedir.

K2: “Rozetler, yapılan uygulama sonunda bir başarı elde ettiğimiz bir

göstergesi olması bakımından önemli. “

K23: “Rozetler benim için başarının ve konunun anlaşıldığının bir ifadesi.”

K24: “Aldığım rozet yaptığım çalışmaların sonucunu gösterdiği için bana mutluluk vermektedir.”

K15: “Rozeti görünce derste bir başarı gösterebildiğimi, öğretmenimin de bunun farkında olduğunu anlıyorum.”

K22: “Rozet bir ödül niteliği taşıdığı için benim takdir edildiğimi ve yaptıklarımın beğenildiğini gösteriyor.”

K14: “Sonunda somut bir ödül alıyorum ve buda beni derse karşı güdülüyor.”

K25: “Aldığım rozetler benim bildiğim konuları anlatmamda yardımcı olur. Bir nevi sertifika gibi düşünülebilir.”

K6: “Herhangi bir rozet alamadım. Bu nedenle bilmiyorum.

2.3. Dijital rozetlerin derslerde bir değerlendirme aracı olarak kullanımına yönelik katılımcı görüşleri nelerdir?

Tablo 14. Değerlendirme Aracı Olarak Dijital Rozetler

Değerlendirme Aracı Olarak Dijital Rozetler	f
Alternatif değerlendirme aracı	11
Derse katılım isteği	10
Somut başarı göstergesi	8
Kalıcı öğrenme	5
Adil değerlendirme	3
Motivasyon artışı	3

Dijital rozetlerin derslerde bir değerlendirme aracı olarak kullanımına yönelik katılımcı görüşleri incelenmiştir (Tablo 14). Katılımcıların büyük bir bölümü dijital rozetlerin özellikle uygulama temelli dersler için alternatif bir değerlendirme aracı olarak kullanılabileceğini ve bu tür derslere katılmaya istekli olabileceklerini ifade etmektedirler. Ayrıca katılımcılar başarı durumlarını görmek, kalıcı öğrenme gerçekleştirme, adil değerlendirme ve motivasyon düzeyini yükseltme gibi özellikleri ile derslerde kullanılması gerektiğini düşünmektedirler. Üç katılımcı ise dijital rozetlerin kullanıldığı benzer uygulamalara gelecekte katılmak istemediğini ifade etmektedir. Bu katılımcılar gereğinden fazla çalışma hissi oluşturmaması, her konu veya ders için uygun olmaması gibi gerekçeler ile dijital rozetlerin derslerde kullanılmasını istememektedirler. Bu durum ile ilgili örnek katılımcı görüşleri şöyledir.

K20: “Uygulama temelli derslerde yapılabilir. Teori ağırlıklı derslerde uygulanmasını doğru bulmuyorum.”

K25: “Tabii ki isterim. En azından bizimde sertifika niteliğinde öğrendiğimiz programlar hakkında elle tutulur bir şeyimiz olur.”

K18: “Adım adım öğrenme sağlayacaktır. Motivasyon sağlayacak ve kalıcılığı artıracaktır. “

K26: “Evet isterim. Diğer derslere aynı dikkat ve motivasyonu sağlayacağımı düşünüyorum.”

K27: “Hayır istemem. Çünkü sürekli gereksiz derslere çalışmak zorunda kalırım.”

K7: “Hayır, her dersin konuları ve işleyiş biçimi bu uygulama için uygun olmayabilir.”

2.4. Dijital rozetler ile diğer başarı derecelendirme belgeleri arasındaki ilişkiye yönelik katılımcı görüşleri nelerdir?

Dijital rozetler ile diğer başarı derecelendirme belgeleri arasındaki ilişkiye yönelik katılımcı görüşleri incelendiğinde; katılımcıların bazıları sertifika, diploma gibi belgeler yerine dijital rozetlerin kullanılabilmesini ifade ettikleri görülmektedir. İki katılımcı ise dijital rozetlerin diplomala, sertifika gibi başarı belgelerinin yanında sunulabileceğini düşünmektedirler. Bazı katılımcılar ise rozetlerin sertifikalardan daha fazla bilgi verici ve başarı durumunu daha iyi yansıttığını ifade etmektedirler. Ayrıca rozetlerin resmi kurumlar tarafından verilmesi durumunda daha değerli olacağını belirtmektedirler. Bazı katılımcılar ise dijital rozetlerin resmi başarı belgelerinin yerini tutmayacağını düşünmektedirler. Katılımcılardan biri resmi belgeler yerine dijital rozetlerin kullanımının doğru olmayacağını düşünmektedir. Bu durum ile ilgili örnek katılımcı görüşleri şu şekildedir.

K16: “Herkes tarafından rozet ve rozet kavramı iyi anlaşıldığı sürece sertifika ve diploma yerine kullanılabilir. Örneğin bir sivil polis memurunun kişilere cebinde taşıdığı rozet onun polis olduğun kanıtıdır.”

K2: “Öğrenci ürünlerinin değerlendirilmesi neticesinde verilen bir ödül olduğundan bu tür başarı belgelerinde bulunmasının yararlı olacağını düşünüyorum. “

K30: “Sertifika olabilir. Yani uzmanlık bildirebilir ama diploma için farklı şeyler düşünüyorum. O biraz farklı bence. Diploma da veya ekinde her bir dersle ilgili rozetler işaretli olarak verilebilir.”

K29: “Sertifikayı genelde parası olan alır (Eğitimleri pahalı olduğu için). Diploma için ise üniversite bitirmek gerekir. Ülkemiz şartları bu şekilde olduğundan rozet temelli değerlendirme ile bu imkânları olmayan ancak yetenekli bireyler kendilerini ön plana çıkarabilir.”

K28: “Öğrenciyi değerlendirmek için güzel bir yöntem ancak elektronik ortam da olduğu için diploma ya da sertifika yerine kullanımı ne kadar doğru sonuç verir bilmiyorum.”

K23: “Sertifika ya da diploma gibi başarı belgelerinin yerine kullanılması için değerlendirmenin çok dikkatli bir şekilde yapılması ve rozetlerin gerçekten başarı sağlayan kişilere verilmesi gerekir.”

K20: “Rozet temelli değerlendirme uygulamasının sertifika veya diploma gibi başarı belgelerinin yerine kullanılması doğru olmaz çünkü rozetlerin diploma veya sertifika kadar geçerli ve etkin olduğunu düşünmüyorum.”

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, dijital rozetlerin katılımcıların akademik başarıları üzerindeki etkileri ve katılımcıların dijital rozetlere yönelik görüşleri irdelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre rozet kazanan katılımcıların akademik başarı performansları kazanamayan katılımcılardan daha yüksektir. Cinsiyet açısından katılımcıların akademik başarıları arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Bununla birlikte rozet

kazanım değişkeni dikkate alındığı zaman rozet kazanan ve kazanamayan katılımcıların akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu durum rozet temelli değerlendirmenin akademik başarı üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca kodlama rozeti için rozeti kazanamayan erkek katılımcıların tasarım rozeti için de rozeti kazanamayan kadın katılımcıların diğer tüm gruplardan anlamlı düzeyde farklılaşması da bu durumu destekler niteliktedir. Bu durum rozet temelli değerlendirme sürecinin öğrenen performansını yükseltmek için bir araç olarak kullanılabilceğini göstermektedir. Öğrenenlerin hem kendi öğrenmelerinin hem de akranlarının performanslarının farkında olmalarını sağladığı için bilgilendirici, çalışmayı teşvik edici ve sınıf içi rekabet artırıcı bir unsur olarak görülmektedir. Bu açıdan katılımcılar rozetleri elde etmek için daha fazla gayret sarf etmekte ve daha fazla ders çalışmaktadır. Benzer şekilde Flemming ve Levie (1993), daha fazla bilişsel çabanın öğrenmeyi olumlu yönde etkilediğini belirtmektedirler. McDaniel, Lindgren ve Friskics (2012) dijital rozetlerin, öğrenenlerin akademik başarı düzeylerini artırdığını, Davidson ve Goldberg (2009) ise hem akademik başarıyı artırdığını hem de gelişim sağladığını belirtmişlerdir. Ayrıca rozet kazanım durumu ile akademik başarının paralelliği, dijital rozetlerin başarıyı etkin bir şekilde belgelemede kullanılabilceğini göstermektedir.

Dijital rozetler akademik performansı artırmak için kullanılabilcek etkin bir araç olarak görülebilir. Katılımcıların rozet kazanmak için sergiledikleri davranışlar ve rozetlere yaklaşımları performans artışı sağlamaktadır. Katılımcılar için dijital rozetler başarı ve motivasyon artışı sağlayan bir bileşendir. Ayrıca katılımcılara göre dijital rozetlerin rekabet duygusu oluşturma, derse katılımı artırma, ilgi artışı sağlama, pekiştirme imkânı tanınması ve özgüven artışı gibi olumlu yönleri bulunmaktadır. Bu olumlu durumlar dijital rozetlerin katılımcıların akademik performanslarını artırma, ders çalışma ve derse katılım sağlama gibi istendik davranışları artırmada önemli etkenler olabilir. Benzer şekilde Bani ve De Paoli (2013), dijital rozetlerin gelişimi yansıttığını ifade etmektedirler. Katie (2012), dijital rozetlerle gerçekleştirilen eğitimlerin öğrenenlerin değerlendirilmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Gibson ve arkadaşları (2013), dijital rozetlerin sürekli gelişim sağladığını ve performansı desteklediğini belirtmektedirler.

Motivasyon öğrenme süreçlerini aktif hale getirmek ve sürekliliği sağlamak için önemli faktörlerden biridir. Dijital rozetler katılımcıların motivasyonlarını olumlu yönde etkilemektedir. Katılımcılar dijital rozetleri kendilerine verilen bir ödül olarak algılamaktadır. Bu durumlar genel olarak motivasyonu destekleyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Gibson ve ark. (2013) ve Abramovic, Schunn ve Higashi (2013) dijital rozetlerin öğrenen motivasyonunu olumlu yönde etkilediğini belirtmektedirler. Benzer şekilde Ash (2012), dijital rozetlerin öğrenenler tarafından ödül olarak algılandığını ifade etmektedir. Buna karşın dijital rozetleri elde edememenin motivasyon üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu belirtilmektedir (Harmon ve Copeland, 2016). Rozet kazanamama durumu katılımcılar üzerinde kıskançlık, ilgi ve özgüven kaybı ile kaygı ve stres düzeyinde artış gibi olumsuz etkiler oluşturabilmektedir.

Katılımcılar dijital rozetlerin öğrenme ortamlarında kullanımına yönelik olumlu bir yaklaşıma sahiptirler. Özellikle uygulama temelli derslerin değerlendirilmesi sürecinde dijital rozetlerin etkin bir şekilde kullanılabilceği görüşü katılımcılar arasında oldukça yaygındır. Benzer şekilde McDaniel, Lindgren ve Friskics (2012) öğrenenlerin dijital rozetlere karşı olumlu tutum sergilediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılar dijital rozetlerin, başarı belgelemede kullanılan diploma, sertifika vb. diğer belgeler gibi kullanılabilceğini düşünmektedirler. Bunun yanında dijital rozetlerin diploma vb. başarı belgelerinin yanında sunulabileceği görüşü de bulunmaktadır. Bu iki durum dijital rozetlerin öğrenen başarısını

belgelemek için kullanılabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Gibson ve ark. (2013) dijital rozetlerin alternatif bir derecelendirme sistemi olmaya başladıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca dijital rozetler bireylerin beceri ve yeteneklerini resmetmekte kullanılabilir (Forester, 2013).

Sonuç olarak dijital rozetler;

- Akademik başarıyı artırır. İlgi çekicilik, rekabet, aktif katılım, pekiştirme ve özgüven artışı gibi durumların oluşturduğu olumlu hava akademik başarıyı artırmaktadır. Bu açıdan dijital rozetler, aktif katılım, öğrenen rekabeti ve olumlu öğrenen davranışlarında artış sağlamak isteyen öğretmenler tarafından kullanılabilir.
- Katılımcı motivasyonunu artırır. Dijital rozetler temel olarak öğrenen motivasyonunu olumlu yönde etkiler. Dijital rozetlerin oluşturduğu başarı ve ödül algısı, öğrenenlerin daha motive bir şekilde öğrenme yaşantılarına devam etmelerinde kullanılabilir. Bu noktada oluşacak stres ve kaygıları gidererek olumlu motivasyon algısı garanti altına alınabilir.
- Akademik başarıyı belirlemede kullanılabilir. Dijital rozetlerin akademik başarıyı diğer başarı değerlendirme sistemlerine paralel bir şekilde ortaya koyması bu araçların güvenilirliğinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu özellikleri ile dijital rozetler mevcut bilgi düzeyini sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için rahatlıkla kullanılabilir.
- Akademik başarıyı belgelemede kullanılabilir. Dijital rozetler hem yüz yüze hem de uzaktan öğrenme ortamlarında alternatif bir değerlendirme yapısı ve başarı belgeleme bileşeni olarak kullanılabilir. Özellikle standardize ve akredite değerlendirme süreçleri ve rozet dağıtım yapıları bu bileşenlerin başarı belgeleme araçları arasında daha kabul edilebilir bir noktaya taşıyacaktır.

Dijital rozetlerin akademik başarıyı gösterme ve dijital rozetlere yönelik katılımcı görüşlerinin ortaya koyulduğu bu çalışma, dijital rozetlerin hem yüz yüze hem de ders dışı öğretim faaliyetlerinde kullanılacak, akademik başarı ve öğrenen motivasyonunu olumlu yönde değiştirecek bir araç olduklarını ortaya koymaktadır. Günümüzde öğrenme ortamlarında dijital rozet kullanımı az olmasına rağmen, gelecekte daha yaygın kullanılacağı düşünülmektedir. Kurum ve kuruluşlardan elde edilecek rozetlerin işe alım ve terfi süreçlerinde kullanılması oldukça muhtemeldir. Ayrıca farklı ortamlarda elde edilen rozetler hayat boyu saklanabilir (Katie, 2012) ve üniversite başvurusu, işe alım süreçleri gibi yeterliliklerin belgelenmesini gerektiren seçimlerde sertifika veya diploma gibi kullanılabilir. Diploma ve sertifika gibi değerlendirme araçları süreç hakkında geniş bir bilgi sunabilmektedir. Ancak kişinin becerileri hakkında tam bir bilgi verememektedir. Lise diploması veya bilgisayar operatörü sertifikası gibi geleneksel başarı belgelerinde, öğrencilerin bilgi ve becerileri hakkında (işçi, usta, geliştirici, vb.) yeterli düzeyde bilgi yer almamaktadır. Bu yüzden dijital rozetler öğrenme ortamlarında bireylerin daha etkili bir şekilde değerlendirilmelerine ve iş dünyası için kaynaklık edebilecek becerilerin de ortaya çıkarılmasına yardımcı olabilir (Watters, 2012). Ayrıca dijital rozetlerin, öğrencilerin bilgi düzeylerini standart test ve harf puanlarından daha anlamlı ve ayrıntılı şekilde ortaya koyacağı düşünülebilir (Katie, 2012). Bu çalışma uzaktan öğrenenler için tekrar edilebilir. Ayrıca zorunlu veya gönüllü öğrenenler gibi farklı gruplar ile benzer çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Abramovich, S., Schunn, C., & Higashi, R. M. (2013). Are badges useful in education?: It depends upon the type of badge and expertise of learner. *Educational Technology Research and Development*, 61(2), 217-232.
- Ash, K. (2012). *Digital badges*. *Education Week's Digital Directions*, 5, 24-24, 25, 28, 25, 30, 25. <http://search.proquest.com/docview/1115563571?accountid=8403> adresinden 15.03.2015 tarihinde indirilmiştir.
- Bani, M., & De Paoli, S. (2013, June). Ideas for a new Civic Reputation System for the Rising of Digital Civics: Digital Badges and Their Role in Democratic Process. In ECEG2013-13th European Conference on eGovernment: ECEG 2013 (p. 45). Academic Conferences Limited.
- Brady, K. P., Holcomb, L. B. & Smith, B. V. (2010). The use of alternative social networking sites in higher educational settings: A case study of the e-learning benefits of ning in education. *Journal of Interactive Online Learning*, 9(2), 151– 170.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). New York, NY: Routledge.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (2nd ed.) SAGE Publications, Inc.
- Davidson, C. N., Goldberg, D. T., (2009). The Future of Learning Institutions in a Digital Age. *The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England*
- De Paoli, S., De Uffici, N., & D'Andrea, V. (2012, September). Designing badges for a civic media platform: Reputation and named levels. In Proceedings of the 26th annual BCS interaction specialist group conference on people and computers (pp. 59-68). British Computer Society.
- Dere, E., Yücel, Ü. A., & Yalçınalp, S. (2016). İlköğretim Öğrencilerinin Eğitsel Bir Çevrimiçi Sosyal Öğrenme Ortamı Olan Edmodo'ya İlişkin Görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(3).
- Flemming, M. L., & Levie, W. H. (Eds.). (1993). *Instructional message design: Principles from the behavioral and cognitive sciences*. Hillsdale, NJ: Educational Technology Publications.
- Foster, J. C. (2013). The promise of digital badges. *Techniques: Connecting education & careers*, 88(8), 30. <http://www.nocti.org/pdf/news/techniques/Nov%202013%20-%20The%20Promise%20of%20Digital%20Badges.pdf> adresinden 15.03.2015 tarihinde indirilmiştir.
- Gibson, D., Ostashewski, N., Flintoff, K., Grant, S., Knight, E. (2013). Digital Badges in Education. *Education and Information Technologies*. <http://dx.doi.org/10.1007/s10639-013-9291-7>
- Halavais, A. (2011) "A Genealogy of Badges", *Information, Communication and Society* 15(3), 354-373.
- Harmon, J., & Copeland, A. (2016). Students' perceptions of digital badges in a public library management course. *Education for Information*, 32(1), 87-100.
- Katie, A. (2012). Digital badges. *Education Week's Digital Directions*, 5, 24-24, 25, 28, 25, 30, 25. <http://search.proquest.com/docview/1115563571?accountid=8403>
- Lindgren, R., & McDaniel, R. (2012). Transforming Online Learning through Narrative and Student Agency. *Educational Technology & Society*, 15(4), 344–355.

- Mahle, M. (2011). Effects of interactivity on student achievement and motivation in distance education. *Quarterly Review Of Distance Education*, 12(3), 207-215.
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=tfh&AN=70303055&site=ehost-live>
- McDaniel, R., Lindgren, R., & Friskies, J. (2012, October). Using badges for shaping interactions in online learning environments. In *Professional Communication Conference (IPCC), 2012 IEEE International* (pp. 1-4). IEEE.
- Raish, V., & Rimland, E. (2016). Employer perceptions of critical information literacy skills and digital badges. *College & Research Libraries*, 77(1), 87-113.
- Tekin, H. (1991). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Yargı Yayınevi. Ankara
- Tekindal, S. (2011). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Pegem Akademi. Ankara
- Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (2012). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Pegem Akademi. Ankara
- Watters, A. (2012). Show Me Your Badge. *Campus Technology*, 26(4), 8-12.
- Yıldız, M. Berigel, M. (2017). Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerinin Edmodo Deneyimlerinin İncelenmesi. 26. International Conference on Education Science, April 2017, Antalya, TÜRKİYE.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE HEALTH AND MEDIA LITERACY: A FIELD STUDY

SAĞLIK VE MEDYA OKURYAZARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI¹

Ş. Didem KAYA², Ayhan ULUDAĞ³

Abstract

Health literacy and media literacy are important indicators for development a region. Aim of the study was to determine the health and media literacy levels of people and the relationship between two types of literacy in Mut County, Mersin/Turkey. This is a descriptive study. The survey was conducted among 275 people using a standard questionnaire. The data were collected via survey technique. The questionnaire includes respondent's socio-demographic background, media literacy scale and HLS-EU (Health Literacy Survey-Europe) scale. It was found that general index score for health literacy was 35.99 in Mut province. It was determined that 10% of the participants were "inadequate", 27 % of them were problematical and % 23 of the respondents was excellent in term of general health literacy. Total media literacy level of the participants was 3.89. A positive and medium level relationship was found between health literacy and media literacy levels. According to study results, the participants had an average knowledge on the health and media literacy level in Mut province.

Keywords: Health literacy, media literacy, health, media, literacy

Öz

Bir bölgenin gelişmişlik düzeyini gösteren sağlık okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı önemli kavramlardır. Bu çalışmanın amacı, Mersin'in Mut ilçesinde ikamet eden bireylerin sağlık ve medya okuryazarlık düzeyi ve bu iki okuryazarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Tanımlayıcı tipte olan bu çalışmada 275 kişiye ulaşılmıştır. Veriler anket yoluyla toplanmıştır. Verilerin toplanmasında katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ait sorular, medya okuryazarlık ve SOYA-AB (Sağlık Okuryazarlığı Anketi-Avrupa Birliği) ölçeği kullanılmıştır. Mut ilçesinin sağlık okuryazarlık genel indeks puanı 35.99 bulunmuştur. Genel

¹This study was presented as an oral presentation in International Congress on Political, Economic and Social Studies Sarajevo- Bosnia Herzegovina (19-22 May 2017)

²Assist. Prof. Dr. Department of Health Management, Faculty of Health Sciences, Necmettin Erbakan University, Konya, Turkey, dkaya@konya.edu.tr

³Assist. Prof. Dr. Department of Health Management, Faculty of Health Sciences, Necmettin Erbakan University, Konya, Turkey, ayhanuludag@konya.edu.tr

sağlık okuryazarlığının kategorik değerlendirmesinde ilçenin %10'u "yetersiz", %27'si sorunlu, %40'ı yeterli ve %23'ünün ise mükemmel olduğu saptanmıştır. Toplam medya okuryazarlık düzeyi ortalaması ise 3.89 bulunmuştur. Sağlık okuryazarlığı ve medya okuryazarlık düzeyi arasında ise pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Çalışma sonuçlarına göre; Mut ilçesinde sağlık ve medya okuryazarlık düzeyi, katılımcıların özellikleri dikkate alındığında, yeterli bir düzeyde olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, sağlık, medya, okuryazarlık

1. INTRODUCTION

Literacy is the primary skill which will allow individuals to actively participate in the social life and increase their life quality (Aslantekin and Yumrutaş, 2014: 327). The idea of literacy conjures up different images for different people (Veronica, 2011). In the traditional sense, the concept of literacy is defined as the reading and writing skills of the individual (Sezgin, 2013: 76). The establishment of the Experimental World Literacy Program in 1966 used what they termed a functional definition, "A person is functionally literate who can engage in all those activities in which literacy is required for effective functioning of his (her) group and community and also for enabling him (her) to continue to use reading, writing and calculation for his (her) own and the community's development" (UNESCO, 1978). That United Nations declared the year 1990 as "international literacy year" increased the interest in the concept of literacy and defined many literacy areas. Health literacy and media literacy are also included in these defined literacy concepts (Kurt and Kürüm, 2010: 21).

The complex structure of the health system produces problems of correct perception and understanding in terms of those who are served. The diagnosis and treatment processes of people who cannot understand the health service he/she is receiving or will receive are far from desired. The capacity of individuals to obtain information about the service they receive, to interpret and understand it is important. Therefore, the satisfaction of individuals who are health literate for the health service they receive will be higher.

The importance of media literacy is obvious for individuals to be able to understand the world and the time they live in with a holistic approach and define what they experience. When it is considered that the interaction areas of health literacy are health system, cultural social factors and education system, the contribution of media literacy in this regard should be taken into consideration. The fact that the direct target of health literacy and media literacy is the whole society requires these two issues to be studied together.

1.1. Health Literacy

Health system and services have a quite complicated structure. Health system users need to be informed about the provided services in order to benefit from these services. Within this scope, they have different responsibilities for making decisions in their own health needs. So, individuals should have necessary level of health literacy in order to make correct health decisions (Ilgaz and Gözüm, 2016: 67).

Health literacy was first used by Scott Simmons as a term in 1974 in an article titled "Health Education and Social Policy" (Akbolat et al, 2016: 355). However, its common use in the literature started after a study called National Assessment of Adult Literacy (NAAL). The concept still exists as an important matter attracting the attention of health researchers, law makers and clinicians in the area of health services and public health (Balçık et al, 2014: 321). Researchers and policy makers frequently define the expression of health literacy as "a set of skills required for functioning in health environment" (De Walt et al., 2004: 1228). Health literacy is a process allowing development of public health and increase of control (Nutbeam, 1998: 357). There are

important differences between the online learning processes of people with limited health literacy and those with adequate health literacy, which may cause the former to benefit less from the Internet as an informational source for learning about one's condition and management (Yom-Tov et. al, 2016: 1111).

Health literacy represents the social and cognitive skills determining the motivations and skills of individuals in using information, comprehension and reaching information for sustaining and developing the well-being in health (Nutbeam, 1998: 357). According to Nutbeam (1998), health literacy has three levels. These are basic/functional health literacy, interactive health literacy and critical health literacy.

1) Basic/functional health literacy: It (health literacy) is based on basic reading and writing skills and individuals in this level can read educational material in the subjects of health risks and use of health services (Aslantekin and Yumrutaş, 2014: 330). Also, this level of health literacy focuses on the relation between literacy skills and health outputs (De Walt et al., 2004: 1228).

2) Interactive health literacy: It is cooperation with others in developing and encouraging the self-management of the individual (Uğurlu, 2011: 8). It is related to the skills of an individual to participate in daily life with cognitive and social skills, ability to obtain information, interpreting different types of communication. Thus, health literacy includes the motivation of an individual to access health information as well as cognitive and social skills (Tanrıöver et al., 2014: 18). Health literacy comprises the expectations of individuals, their choices, skills of individuals seeking information about the issue and services meeting their expectations (Bohlman et al., 2004: 2).

3) Critical health literacy: It includes a higher level of developed cognitive and social skills (Ilgaz and Gözüm, 2016: 73). The individual is expected to correctly interpret and evaluate the health information obtained from health service providers and included in the media. If the individual evaluates and questions the given information, an apparent social gain will be acquired in addition to the individual gain (Sezgin, 2013: 78).

In order to better understand the concept of health literacy, factors that affecting the health literacy level and results of health literacy should be known (Balçık et al., 2014: 324) because health literacy is beyond individual information acquisition. The intersection of health services provided here and socio-cultural factors and educational levels of individuals is important (Bohlman et al., 2004: 2). Also, the health literacy is affected by demographical, cultural and psycho-social factors, general level of literacy, individual characteristics, experiences about illness and factors about health service system (Balçık et al., 2014: 324).

1.2. Media Literacy

One of the biggest differences in our age compared to the past terms is the development of mass communication technologies and availability of these in a large part of daily life. The media has many properties and functions which comprises an important part of daily life. Media naturally has undesired effects as well as its benefits. Recent years, important studies have been carrying out on the effects of media use on individuals. Particularly, there are suggestions on measures against negative effects of media. The concept of media literacy is actually these concerns in flesh and bone.

Multiple literacy types which computer and communication technologies seen as new types of literacy are intensely used. They are evaluated within social and cultural change process. These multiple literacy areas will lead to the integration of individuals comprising the society with information, welfare and social development (Önal, 2010: 117).

Media literacy is a concept known and included in educational programs for nearly 50 years with the introduction of mass communication tools to social life in countries like England, Canada and primarily America (Kıncal and Korkmaz, 2015: 76). Media literacy has two basic points. First of them is the skill to use technology to access the content in media and the second is the skill not only to understand the presented content but also to evaluate this content (Solmaz and Yılmaz, 2012: 56). Individuals with media literacy need to have some thinking skills in order to become more critical consumers in the media consumption. A media literate individual chooses and uses media on a purpose and tries to access valid and reliable information. The media literate individual, who is aware that messages in the media are constructed as a result of planned work and by which tools the media messages are constructed, indicates questioning behavior with these characteristics (Kurt and Kürüm, 2010: 23).

While the period we live in is called “the age of things”, the most distinct characteristics of this period is that it transforms people into a fictionalized world and individuals functionalized as obedient actors of this world. In this period, the behaviors of individuals are affected and the understanding of constantly consuming and living for consuming is made to prevail. In such an environment, individuals are obliged to keep up with the age of things even reluctantly in the misleading reality presented by mass communication tools (Yurttaş and Şişman, 2012: 454).

Media literacy is defined as the skill to access to written and unwritten messages in different forms (television, video, cinema, advertisements, internet etc.), analyze them, assess and transmit those. Elizabeth Thoman, who is the founder and head of Center for Media Literacy emphasized that the media literacy is an act which requires the students not only to read the media product they see, but also to participate actively in the creation process of it (Cited by: İnceoğlu, 2006: 4).

First of all, efforts are needed to provide more information and skills about media analysis and production by reaching more educators, children and young people through well-organized programs, activities and educational experiences. Secondly, it is important to develop theories and researches to document, measure and evaluate the complicated learning and teaching processes about media with this important audience. Only through the information and evidences to be obtained from these two types of actions the hope may be increased to solve great discussions about the media (Hobbs, 2004: 136).

It was seen that the studies in the area of media literacy in a media literacy course program weren't examined with a comprehensive and up-to date point of view. When the program is examined within itself, it may be suggested to have an internal consistency. However, there are inconsistencies when issue is examined in terms of media literacy. Especially when the content of the program (units) are examined, it is seen that the selective media literacy class remains at the level of media introduction rather than media education. This situation may have resulted from disregarding the academic background in the area of media literacy in program preparation (Altun, 2009: 107-108).

Again in local media knows the region and the people who are living in the region very well, local people may see the problems and development of their own region, their own voice and face. It may help people to better understand the issues and embrace the issues related to them. Thus, the opportunities provided by the local for effective media literacy are much more than those provided by the national one. However, the facts that the local media institutions are not or cannot be completely independent in terms of economy and policy

transforms the opportunities seen at the hands of local people for effective media literacy into impossibilities (Nacaroglu, 2006: 87).

Therefore, purpose of the study was to determine the health and media literacy levels of people who are living in Mut province of Mersin, Turkey and the relationship between two types of literacy. We started this study with research questions like what is media and health literacy level of Mut populations and is there any relationship between media and health literacy? We tried to find out the media and health literacy level of the populations and the relationship between the literacy.

2. MATERIALS AND METHODS

A descriptive study was carried among the people who live in Mut County of Mersin province, Turkey. We included people who live in Mut county and aged between 18- 65. We excluded the people who came to Mut for visit their relatives, friends and tourist. Whose age under 18 or above 65 years old was excluded because they could not understand the questions on the survey. Data was collect by researchers from February to October 2015 at study center

A standard questionnaire was used to data collection. The questionnaire contains three parts such as socio–demographic, media literacy and health literacy. The first part about socio-demographic factors, this part was developed by the researchers. The second part is about media literacy which was developed by Karaman and Karataş (2009). There are 17 questions in this part. The questions have five options such as 1=never, 2=seldom, 3= some times, 4= most of the time and 5= always. As the score increases, the media literacy level of people also increases.

The third part of the study is health literacy scala, the scala was developed by The European Health Literacy Consortium (HLS-EU-2012). The scala was translated into Turkish and reliability and validity tests were done by Tanrıöver et al. (2014). There are 47 questions in the scala. There are four options such as 1= so difficult, 2= difficult, 3= easy, 4= very easy. The scala consists of three parts; health care (HL-16 items), disease prevention (DP-16 items) and health promotion (HP-15 items). Each of these parts have four dimensions which are accessing health information (FHI), understanding health information (UHI), judging health information (JHI) and applying health information (AHI). Alongside a general health index (GHL) comprising all 47 items was calculated.

Sample size was calculated based on the formula (Sümbüloğlu and Sümbüloğlu, 2007).

$$n = \frac{t^2 pq}{d^2} = \frac{(1,96)^2 (0,24 * 0,76)}{0,0025^2} = 276$$

Based on the calculation our sample size should be 276 for our study. In order to data collection we have visited house to house and government workplace. Total 298 data was collected and then 23 data was excluded because so many questions were not answered. Also index scores were only computed for respondents who had rated (validly answered) at least 80% of the items associated to the specific indices. Total 275 data were collected.

Based on the previous study, health literacy parameters median was used in order to get index. Respondents were calculated according to index. These indices were standardized according to unified metric with a minimum 0 and a maximum 50, where 0 represents the least possible health literacy and 50 represents the best possible one. Formula; Index= (mean-1) x (50/3), the specific index was calculated; Mean is the mean of all participating items for each individual; 1 is the minimal possible value of the mean (leads to a minimum value of the index of 0); 3 is the range of the mean; 50 is the chosen maximum value of the new metric.

For the four indices (general, healthcare, disease prevention, health promotion) the values were set, dividing the scores into 4 categories: ‘inadequate’ (0-25 score), ‘problematic’ (>25-33 score), ‘sufficient’ (>33-42 score) and ‘excellent’ (>42-50 score) health literacy.

In this study independent variables are the participant’s socio-demographic information such as occupation, age, gender, education background etc and the dependent variables are media and health literature scores. The collected data were analyzed using SPSS version software. Descriptive statistics were used to describe the study population. The skewness and kurtosis test were used to check whether the data normally distribution or not. The t-test and Anova test were used to identify a relationship between the literacy and other factors. Correlation analysis was carried out for the association of health and media literacy variables. The reliability of the scales was measured using Cronbach alpha. The results show that Cronbach alpha was 0.94 for the media literacy and 0.98 for the health literacy.

3.RESULTS

Table 1. Socio-demographic characteristics of respondents

Variable	Groups	N	%
Gender	Female	135	49
	Male	140	51
Occupation	Public servant	112	41
	Housewife	33	12
	Unemployed	6	2
	Self-employment	55	20
	Other	69	25
Age	18-28	82	30
	29-38	79	29
	39-48	47	17
	49-65	67	24
Marital Status	Married	187	68
	Single	88	32
Education	Literacy/ Elementary School Graduate	37	14
	High School Graduate	91	33
	Diploma	47	17
	University/Master	100	36
Income Status	Bad	23	8
	Average	146	53
	Well	96	35
	Very well	10	4
House	Rent	101	37
	Own house	165	60
	Other	9	3
Social Security	Yes	218	79
	No	22	8
	Other	35	13
Do you enjoy watching TV?	Yes	152	55
	No	24	9
	Partially	99	36
How many hours do you watch television?	Less than 1 hour	21	8
	1-5 hours	104	38
	6-10 hours	96	35
	10-20 hours	37	14
	More than 20 hours	17	6
Do you read the newspaper daily?	Yes	88	32
	No	80	29
	Partially	107	39
Is there computer?	Yes	200	73
	No	75	27
Do you use the Internet?	Yes	206	75
	No	69	25
Total		275	100

Table 1 shows socio-demographical characteristic of the participants of the study. Of the participants, 51% were males, 41% were public officers, 30% was in 18-28 age group, 68% were married, 36% had graduate/master level degree, 53% had a medium level of income, 60 % owned their own houses, 79% had social insurance. Also, of the participants, 55% reported that they like watching television and 38% of this rate watching television for 1-5 hours per day. 39% of participants reported, they partly read daily newspapers. 73% of participants own computers and 75% of respondents reported that they are using internet. The participants had read an average 6 books in a year in the province (Min 0-Max 150).

Table 2: Descriptive statistics of variables (N=275)

	Min	Max	Median	Std. Error of Mean	SS	Skew.	Std. Error of Skew.	Kurtosis	Std. Error of Kurtosis
GEN-HL	1.53	4	3.16	0.03	0.49	-0.09	0.15	-0.36	0.29
ML	1.06	5	3.89	0.05	0.77	-0.75	0.15	0.64	0.29

Parametric tests were carried out considering skewness and kurtosis test results (Table 2). Skewness between -1 and +1, and kurtosis between -2 and +2 can be used as indications regarding normality. Standard errors of kurtosis and skewness values can be determined and accepted as normality in conditions with result value/SH<2 (Şenocak, 2014: 144). Also, Tabachnick and Fidell (2013), stated that kurtosis and skewness values indicated normal distribution when they are between the values of +1.5 -1.5.

Table 3: Average Values of General Health Literacy Index and Sub Literacy Index and Related %95

Reliability Intervals

	Median Index Score	95% Confidence Interval for Mean	
		Lower Bound	Upper Bound
General health literacy (HL)	35.99	35.02	36.95
Health care (HC-HL),	36.29	35.29	37.29
Disease prevention (DP-HL)	35.83	34.79	36.87
Health promotion (HP-HL)	35.83	34.74	36.91
Finding health information (FHI)	36.33	35.31	37.35
Understanding health information (UHI)	36.84	35.83	37.86
Judging health information (JHI)	35.77	34.73	36.80
Applying health information (AHI)	34.99	33.92	36.07
HL: Health Literacy			

Table 4: Prevalence of General Health Literacy Index and Sub Literacy Index

	Inadequate HL (%)	Problematic HL (%)	Sufficient HL (%)	Excellent HL (%)
GHL	10	27	40	23
HC-HL	11	20	45	25
DP-HL	8	28	36	28
HP-HL	15	18	41	27
FHI	10	20	42	28
UHI	9	21	40	31
JHI	13	21	42	25
AHI	14	27	34	26

The distribution average health literacy and percentage of three main and four sub-index are presented in Table 4. General health literacy index was found to be 35.99 (Table 3). Health literacy, as measured by the HLS-EU-Q items, an average score of health care was higher (mean= 36.29) than disease prevention (mean= 35.83) and health promotion (mean= 35.83) in the total sample.

The following score intervals were chosen for the four levels of general health literacy (Table 4): 10% for 'inadequate', 27% for 'problematic', 40% for 'sufficient' and 23% for 'excellent'.

Table 5: General health literacy index and averages media literacy score by Socio-demographic characteristics of participants

		GHL index	SS	t	p	ML Med.	SS	t	p
Gender	Female (n=135)	36.33	0.51	0.68	0.49	3.81	0.74	-1.74	0.08
	Male (n=140)	35.66	0.46			3.97	0.80		
Marital Status	Married (n=187)	35.02	0.49	-2.91	0.00	3.84	0.79	-1.45	0.15
	Single (n=88)	38.04	0.45			3.99	0.73		
Use the internet	Yes (n=206)	36.86	0.50	3.14	0.00	4.04	0.72	5.58	0.00
	No (n=69)	33.37	0.42			3.46	0.79		
Income Status	Bad/Average (n=169)	34.90	0.48	-2.85	0.00	3.75	0.82	-3.82	0.00
	Well/Very well (n= 106)	37.73	0.48			4.11	0.64		
		GHL index	SS	F	p	ML Med.	SS	F	p
Education	Literacy/Elementary School Graduate (n=37)	32.73	0.48	3.71	0.01	3.22	0.87	13.85	0.00
	High school (n=91)	35.90	0.46			3.90	0.78		
	Ön Lisans (n=47)	35.12	0.52			3.91	0.71		
	Lisans/Master (n=100)	37.68	0.48			4.12	0.62		
	Total	35.99	0.49			3.89	0.77		
Age group	18-28 (n=82)	37.47	0.45	3.21	0.02	3.91	0.66	0.99	0.40
	29-38 (n=79)	36.95	0.52			3.99	0.77		
	39-48 (n=47)	34.82	0.49			3.85	0.79		
	49-65 (n=67)	33.86	0.46			3.78	0.89		
Occupation	Public servant (n=112)	36.32	0.53	1.19	0.32	4.01	0.75	4.35	0.00
	House wife (n=33)	33.97	0.47			3.47	0.90		
	Self-employment (n=55)	35.29	0.50			3.94	0.70		
	Other (n=75)	36.29	0.42			3.87	0.75		
Reading newspaper	Yes (n=88)	37.39	0.43	1.95	0.15	4.05	0.72	5.46	0.00
	No (n=80)	35.33	0.55			3.67	0.88		
	Partially (n=107)	35.32	0.48			3.92	0.70		

Table 5 shows general health literacy index and averages media literacy score by socio-demographic characteristics of participants based on t-test. The statistical analysis results demonstrated there was no

significantly difference between the two literacy (general literacy index and media literacy score) of the participants and gender ($p>0.05$). The general literacy index and media literacy score was significantly difference by internet use and income level ($p< 0.05$). There was no significantly difference between media literacy and marital status ($p>0.05$), but there was significantly difference between general health literacy index and marital status ($p< 0.05$). There was significantly a difference between the both literacy and educational level ($p< 0.05$). When general health literacy index and media literacy average scores were evaluated according to the educational level, the results demonstrated that master's degree holders had highest score while primary education degree holders had lowest score. When we look at health literacy levels of the participants and age groups, there was significantly difference ($p< 0.05$), while there wasn't statistical difference between age groups and media literacy levels ($p> 0.05$). There was no significantly difference between general health literacy index and occupation groups and newspaper reading of participants ($p> 0.05$), while there was difference between occupational groups and media literacy scores of the participants ($p< 0.05$).

Table 6: Correlation test on health literacy and media literacy

		GHL	ML
GHL	Pearson Correlation	1	0.438**
	p		0.000
ML	Pearson Correlation	0.438**	1
	p	0.000	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Listwise N=275

$r<0.30$ low-level relationship, $0.30<r<0.69$ mid-level relationship, $r\geq0.70$ high-level relationship (Geçgil and Tikici, 2016).

As seen in Table 6, there was a positive and mid-level relationship was between health literacy and media literacy ($r= 0.438$, $p< 0.01$).

4. DISCUSSION

Individuals are required to access, comprehend, assess and implement information about health service provision, protection from disease and development of health. In the light of this information, the individuals' making correct decisions for developing the quality of life for now and future, their motivations for implementation and capacities are related to their status of health literacy.

Today, when the expression of global village is widely used, mass media brings the world closer. An age has come in which mass media use has increased considerably and individuals are being effected consciously or unconsciously. While mass media continues its existence on the axis of managing and directing the perception of individuals, affection too many individual can ignite fuse of social events in a chain reaction. Therefore, correct comprehension of media by the individuals would decrease the possibility of negative influences. Increase in the number of individuals with media literacy in society will form a resistance against its negative effects.

Aim of this study was to determine the health and media literacy levels of people who are living in Mut province of Mersin, Turkey and the relationship between two types of literacy. General health literacy index of Mut county was found to be 35.99. In categorical evaluation of general health literacy, 40% of the county was found to be adequate and 23% was found to be excellent. Total media literacy level of the participants was 3.89. A positive and medium level relationship was found between health literacy and media literacy levels. According to study results, the participants had an average knowledge on the health and media literacy level in Mut province.

A health literacy study from Turkey (Tanrıöver et al, 2014: 93) reported only 35.4% of the society has adequate or excellent health literacy. In the study, literacy levels of participants differed according to their educational status. It is thought that literacy level increases as educational level increases. Health literacy is related to the general level of reading. Weak reading skills limit the personal, social and cultural development of individuals and directly influence human health by preventing the development of health literacy (Nutbeam, 1998: 357). When the ages and literacy levels of the individuals were evaluated, there was no difference found between media literacy level while a difference was found for health literacy level. In the study of Tanrıöver et al. (2014: 93), it was found that as age increases and educational level decreases, health literacy decreases linearly. However, even patients with a high literacy or educational level sometimes have difficulties in comprehending complicated health information. In this regard, it is possible to say that health literacy is effective in realizing many tasks such as getting appointment, approval and completing insurance forms, explaining their medical history to the doctor, comprehending information about pre- and post-operational care and applications (Keser and Çıracıoğlu, 2015: 53). When marital status and health literacy index was evaluated, there was a difference between married and single people in terms of literacy. Health literacy index of single individuals is higher than the married people. When evaluated in terms of media literacy, there is no meaningful difference but similar findings were obtained with health literacy.

In gender evaluation, no difference was found about literacy (health and media) levels. However, health literacy index of females is higher than that of males. In the study of Tanrıöver et al. (2014: 93), the literacy level of females was found to be lower than the males. In terms of media literacy, average literacy values of males are higher than that of females. In the study of Karaman (2016: 326), males' media literacy levels and critical thinking dispositions are higher than those of female. According to the results of another study, there was no meaningful difference between female and male students in terms of media literacy scientifically although the media literacy levels of female students were (Aktı and Gürol, 2012: 243).

A difference was found between the income levels of participants. General health literacy index and media literacy scores of individuals with higher income levels were also higher. Thus, it is considered that higher income level may affect the literacy level because high income levels may provide an advantage in accessing and assessing information. Literacy levels of individuals using internet are high. It can be considered that these individuals are more capable of accessing and analyzing information. Health information and effective use of this information are important for supporting health literacy (Nutbeam, 1998: 357).

In the study, 55% of the participants indicated they liked watching television. On media literacy found very important finding such as small size families may be passive and active in front of television from time to time and families have the potential to assess and criticize media with their active position. Primary reasons for being passive are tiredness and busyness and the content of television defined as low in quality. All families want to protect their children from negative effects of television. These findings also indicate their desire for a planned and programmed education (Özsoy, 2010: 57-58).

According to data obtained from a study carried out by RTÜK (2012: 7), when the frequency of use of communication tools is examined, the communication tools used most frequently are television and computer. Least frequently used communication tools by the students are telephones, radios and magazines/newspaper. It was found in the study that 73% of participants have own computer and 75% of them were used internet. Also, there was a difference between newspaper reading rates of participants and media literacy scores. In the study,

32% of the participants stated that they read newspaper daily, and 36% of them stated they read sometimes. As the newspaper reading rate was considered to be inadequate, it is considered that programs should be developed for reading.

One of the most important findings of the study was the detection of a positive and medium level relation between health literacy and media literacy. The detection of a positive and medium level relation between health literacy and media literacy in the participants in Mut county was important. In the light of obtained data, the result to obtain was that the steps to be taken in both issues would contribute to the other positively. This result is important although it was obtained from a limited area because it provides a scientific justification to the fact that developing the literacy will also develop the others.

Use of mass communication tools is also one of the strategies for developing health literacy level (Göneç, 2015: 69). The advantages provided by the media to reach large masses in a fast way may also provide important functions in providing health information. The first issue to note in health information sharing through media is the media literacy status of the audience. In a society with low media literacy, provided information will not contribute to the health literacy. It will even cause more harmful results in addition to not making positive contributions even if it isn't desired. Both media literacy and health literacy of the individuals in the society should be increased with conscious steps in a way to complete each other.

5. CONCLUSION

This study was examined media and health literacy of people who live in Mut county of Mersin, Turkey. Generally, the participants had an average knowledge on the health and media literacy. There is no significantly difference between both literacy and gender. Respondents who had higher education and high income had good knowledge on media and health literacy. It is also found that public servants had good knowledge on the both literacy.

The level of knowledge on the both literacy was higher among good educated, high income and public servant respondents so the Mut County should promote the media and health literacy through seminars, radio and TV programs, newspaper, posters etc to increase the population's literacy and more focuses on housewives and self employees. Further research should conduct in different location and bigger sample size.

6. ETHICS

An official permission was obtained from the Health and Social Services Workers Association, Mut county local government and Mut Health Department to carry on the study. Verbal consent was obtained from each individual study participants.

7. LIMITATIONS

There are some limitations in this study. First, the data was collected using selfadministered questionnaires so information bias may occur since the questionnaires may generate biased and preconceived answers. Second. The results obtained in this study should not be generalized to all Mut or Mersin population since this study was carried out among small number of Mut population.

8. ACKNOWLEDGEMENT

The authors would like to thank Mut county government for giving permission for the study. The authors also like to thank all the people who participated in the study, F. Nihan Ready for helping with data analysis.

REFERENCES

- Akti, S. and Gürol, A. (2012). Determining the relationship between media literacy and social skills, *procedia, Social and Behavioral Sciences*, 64, (238– 43).
- Akbolat, M., Kahraman, G., Erigüç, G. ve Sağlam, H. (2016). Sağlık okuryazarlığı hasta-hekim ilişkisini etkiler mi?: Sakarya ilinde bir araştırma, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(4), 354-362.
- Altun, A. (2009). Eğitim Bilim Açısından Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Programına Eleştirel Bir Yaklaşım, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 97-109.
- Aslantekin, F. ve Yumrutaş, M. (2014). Sağlık Okuryazarlığı ve Ölçümü, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(4), 327-334.
- Balçık Yalçın, P., Taşkaya, S. ve Şahin B. (2014). Sağlık Okur-Yazarlığı, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(4), 321-326.
- Bohlman, L.N, Panzer, A.M and Kindig, D.A (2004). Health Literacy. Committee on Health Literacy (Ed), The National Academies Press. Washington. Access 10.08.2016, <https://www.nap.edu/read/10883/chapter/1>
- De Walt D.A., Berkman N.D., Sheridan S., Lohr K.N. and Pignone M.P. (2004). Literacy and health outcomes a systematic review of the literature, *Journal Gen Intern Med*, 19, 1228–1239.
- Geçkil, T. and Tikici, M. (2016). Hospital employees' organizational democracy perceptions and its effects on organizational citizenship behaviors, *Asian Pacific J. Health Science*, 3(2), 123-136.
- Gönenç, İ.M. (2015). Kadın Sağlığı Açısından Sağlık okuryazarlığı. F. Yıldırım ve A. Keser (Ed), *Sağlık Okuryazarlığı* içinde (61-75). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- HLS-EU Consortium (2012). Comparative Report of Health Literacy in Eight EU Member States, The European Health Literacy Survey HLS-EU. <http://www.health-literacy.eu>.
- Hobbs, R. (2004). Medya okuryazarlığı hareketinde yedi büyük tartışma. (M.T. Bağlı, Çev.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37(1), 122-140.
- İnceoğlu, Y. (2006). Medyayı Doğru Okumak N. Türkoğlu, (Ed.), 23-25 Mayıs 2005, I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı içinde (4-7). İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Ilgaz, A. ve Gözüm, S. (2016). Tamamlayıcı Sağlık Yaklaşımlarının Güvenilir Kullanımı için Sağlık Okuryazarlığının Önemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(2), 67-77.
- Karaman, M.K. ve Karataş, A. (2009). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri, *Elementary Education Online*, 8(3), 798-808.
- Karaman, M.K. (2016). Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeyleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 326-350.
- Keser, A. ve Çıracıoğlu E.D. (2015). Sağlık ve Beslenme Okuryazarlığı. F. Yıldırım ve A. Keser (Ed), *Sağlık okuryazarlığı* içinde (39-61). Ankara: Ankara Üniversitesi yayınevi.

- Kıncal, R.Y., Korkmaz, Z.S. (2015). Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 5(10), 75-90.
- Kurt, A.A. ve Kürüm, D. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 20-34.
- Nacaroglu, D. (2006). Etkin bir medya okur-yazarlığı için yerel olanak ya da olanaksızlıklar, N. Türkoğlu (Ed.), 23-25 Mayıs 2005, I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı içinde (79-87). İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Nutbeam, D. (1998). Health promotion glossary, *Health Promotion International*,13(4), 349-364.
- Önal, İ. (2010). Lifelong learning and literacy in process of historical change: A Turkish experience, *Bilgi Dünyası*, 11(1), 101-121.
- Özsoy, A. (2010). Türkiye’de Kentli Çekirdek Ailelerin Medya Okuryazarı Olabilirliği Üzerine Bir Alan Araştırması, *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(3), 47-58.
- RTÜK (30 Haziran 2012). Medya Okuryazarlığı Dersi Araştırması. Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı, Ankara. Erişim 01.01.2016, <https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-arastirmalari/3726/1986/2012-yili-kamuoyu-arastirmalari.html>
- Sezgin, D. (2013). Sağlık okuryazarlığını anlamak, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 3, 73-92.
- Solmaz, B. ve Yılmaz, R.A., (2012). Medya Okuryazarlığı Araştırması ve Selçuk Üniversitesi’nde Bir Uygulama, *Selçuk İletişim*, 7(3), 55-61.
- Sümbüloğlu, K. ve Sümbüloğlu, V. (2007). *Biyoistatistik*. Ankara: Hatiboğlu Yayıncılık.
- Şenocak, M.Ş. (2014). *Biyoistatistik ve Araştırma Yöntembilimi*. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
- Tanrıöver Durusu, M., Yıldırım, H.H., Demiray Ready, F. N., Çakır, B. ve Akalın, H. E. (2014). Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Araştırması, Ankara: *Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası Yayınları*-25, <http://www.sagliksen.org.tr/cdn/uploads/gallery/pdf/8dcec50aa18c21cdaf86a2b33001a409.pdf>
- Tabachnick, B.G. and Fidell L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.). Boston: Pearson Publishing.
- Tov, E.Y., Marino, B., Pai, J., Harris, D. and Wolf, M. (2016). The Effect of Limited Health Literacy on How Internet Users Learn About Diabetes, *Journal of Health Communication*, 21(10), 1107-1114.
- UNESCO (1978). *Records of the General Conference*. 20th Session, Vol. 1. Paris. Erişim 15.01.2016, <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114032E.pdf>.
- Uğurlu, Z. (2011). Sağlık Kurumlarına Başvuran Hastaların Sağlık Okuryazarlığının ve Kullanılan Eğitim Materyallerinin Sağlık Okuryazarlığına Uygunluğunun Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Veronica, C. Bond. (2011). *What We Talk About When We Talk About Literacy: A Look into the Value, Measurement, and Power Hierarchy of Literacy*, Master of Arts in English Thesis. Access 10.01.2016, <http://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1077&context=etd>.
- Yurttaş U.Ö. ve Şişman, B. (2012). Sivil Toplum Örgütleri ve Kitle İletişim Araçlarının Çevre Okuryazarlığı Bilinci Oluşturmadaki Rolü, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi- Özel Sayı Tüketim Toplumu ve Çevre*, 1(4), 445-457.
- Yom-Tov, E., Marino, B., Pai J., Harris, D. and Wolf M. (2016). The Effect of Limited Health Literacy on How Internet Users Learn About Diabetes, *Journal of Health Communication*, 21(10), 1107-1114.

KORO DERSİ MOTİVASYON ÖLÇEĞİ GELİŞTİRİLMESİ VE ÖĞRENCİLERİN MOTİVASYON DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ¹

DEVELOPING A MOTIVATION SCALE FOR CHOIR EDUCATION AND A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE STUDENT'S MOTIVATION LEVELS

Aykut Önder SARIÇİFTÇİ², H. Seval KÖSE³

Öz

Bu araştırmanın amacı, öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyonlarının ölçülmesine yönelik olarak Koro Dersi Motivasyon Ölçeği (KDMÖ) geliştirilmesi ve Üniversitelerin Müzik Eğitimi Anabilim Dalı birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin koro dersine ilişkin motivasyon düzeylerinin, KDMÖ yoluyla ve belirlenen değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

Betimsel tarama modelinde yürütülen araştırmanın motivasyon ölçeği oluşturma aşamasında 48 maddeden oluşan bir havuz oluşturulmuş, taslak halinde belirlenmiş olan ölçek, görüş alınmak üzere uzmanlara gönderilmiştir. Uzman görüşleri sonucunda ölçek taslağındaki madde sayısı 32 ye düşmüştür

Otuz iki maddeden oluşan KDMÖ taslağının pilot uygulaması Onsekiz Mart, Marmara Üniversitesi, Mehmet Akif Ersoy ve Pamukkale Üniversiteleri'nin Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim gören 226 öğrenci ile yapılmıştır. Ölçme aracının yapı geçerliliğini belirlemek amacı ile faktör analizi yapılmıştır.

Faktör analizi yapılmadan önce toplanan verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacı ile Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi yapılmıştır. Faktör analizi için KMO değeri .957 olarak elde edilmiştir.

Yapılan analizler sonunda elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir ($\chi^2 = 7240,357; p < .05$). Toplam 226 öğrencinin 32 maddeden oluşan KDMÖ taslağına verdikleri yanıtlar SPSS 20 programına girilmiştir. Verilerin incelenmesi ve yapılan faktör analizleri sonucunda 20 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşan KDMÖ geliştirilmiş ve Cronbach's alpha=0.949 olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi amacı doğrultusunda KDMÖ, 8 farklı üniversitenin Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim gören

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2014 yılında kabul edilen aynı isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, sciftci@pau.edu.tr

³ Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, skose@mehmetakif.edu.tr

505 öğrenciye uygulanarak, birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri; cinsiyet, mezun olunan lise, sınıf değişkenleri açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koro, Motivasyon, Koro Dersi Motivasyon Ölçeği.

Abstract

The aim of this study is being developed a motivation scale of students towards choir education and comparatively analyzed between freshman and senior students' motivation levels towards choir education of University's department of music education.

At the composing stage, an item pool was consisted of 48 items and draft scale was sent to experts for receiving opinion. The number of items in draft scale was diminished to 32 according to punditry.

Pilot application of the BMD contemplation consisting of thirty-two material was carried out with 226 students who were educated in Marmara University, Mehmet Akif Ersoy and Pamukkale Universities Music Education Branches. Factor analysis was performed with the aim of determining the structural validity of the measurement tool.

Prior to factor analysis, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Barlett test were performed to determine whether the collected data were appropriate for factor analysis. The KMO value for factor analysis was obtained as .957.

It was determined that the data obtained at the end of the analyzes performed were appropriate for the factor analysis ($\chi^2 = 7240,357$; $p < .05$). The responses of 226 students to the draft of KMDL consisting of 32 items were entered into the SPSS 20 program. As a result of the analysis of the data and the factor analysis, CBCL composed of 20 items and 4 sub-dimensions was developed and Cronbach's alpha = 0.949.

In line with comparative analysis of the student's motivation levels purpose, freshman and senior students' motivation levels towards choir education was researched in terms of three variables (gender, graduated high school and grade) by implementation of Motivation Scale of Choir Education on 505 students from 8 different Universities' departments of music education.

Keywords: Choir, Motivation, Motivation Scale of Choir Education

1.GİRİŞ

Müzik öğretmenliği eğitimi sürecinde koro bir ders olmanın yanında, müziğin sanatsal boyutuna ulaşabilmenin etkili ve güzel bir uygulama ortamıdır. Bu nedenle, müzik öğretmenliği eğitim almakta olan öğrencilerin tümü bir yandan da koro üyesi konumundadırlar. Beklenen ve teşvik gören bu durumun, koro ders ve ders dışı uygulamalarında koro yöneticisi (koro öğretim elemanı) ve koro üyeleri (öğrenciler) bakımından, ortaya çıkan belli güçlüklerin temel nedeni olabileceği düşünülmektedir (Köse, 2004).

Koroda istenilen etkinin uyandırılabilmesi, koro elemanlarının tepkilerinin ortak koro tınısı doğrultusunda yönlendirilebilmesi ancak, belli tekniklerin bilinçli bir biçimde uygulanabilmesi ile

mümkündür.

Koro, en doğal, en kolay ve en çabuk oluşan müzik topluluğudur. Bu nedenle tüm toplumlarda genel olarak en etkin ve en yaygın müzik topluluğu durumundadır. Sınıfta öğrencilere koro yolu ile kültürümüzü, Türkçemizi doğru ve güzel kullanmayı, vatan millet sevgisini, yurt özlemini, yurttaş olmanın erdemini, barışın değerini, doğa ve hayvan sevgisini, kısacası insanı insan yapan değerlerin tümünü öğretebiliriz (Sarıçiftçi, 2010).

Diğer yandan ölçme, gerek günlük yaşayışımızda gerekse bilimsel çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Bir bilim dalındaki bilimsel çalışmalar ve bunların uygulamaya konulması, o bilim dalına özgü ölçme araç ve yöntemlerinin bulunmasıyla hızlanmıştır. Ölçme, bilim için o kadar önemli hale gelmiştir ki, çeşitli bilim dalları için ölçme teorileri geliştirilmiştir (Baykul, 2000).

Ölçek kavramı ise, özünde ölçme sonuçlarının matematiksel niteliklerini göstermekle birlikte (Turgut ve Baykul, 1992) eğitim ve psikoloji gibi davranış bilimlerinin birçok alanında, hedeflenen kişi(ler), sistem, konu ya da içerik açısından veri/bilgi toplamak amacıyla kullanılır. Torgerson (1958), ölçekleri uygulama biçimine göre iki grupta toplamaktadır;

(a) yanıtlayıcı merkezli ve (b) gözlemleyici merkezli ölçekler. Çoktan seçmeli testler, tutum ölçekleri, anketler gibi ölçme araçları yanıtlayıcı merkezli ölçekler kapsamındadır. Diğer taraftan gözlemleyici merkezli ölçekler için gözlem formları, rubrikler vb. örnek olarak verilebilir. Ölçek geliştirme çalışmaları, genellikle deneysel süreç ya da kuramsal süreçler ile gerçekleştirilir.

Deneysel süreçte literatür ya da uzman yaklaşımları sayesinde aday ölçek formu elde edilir ve hedef kitle ile benzer özellikler taşıyan bir örneklem grubuna deneme uygulaması yapılarak ölçek maddelerine ilişkin psikometrik özellikler belirlenerek ideal maddelerden nihai form elde edilir. Bu sürecin karakteristik özellikleri ise; nicel bir çalışma özelliği taşıması, genellikle faktör analizlerinin kullanılması ve büyük örneklem gerektirmesidir. Bu sürece ilişkin genel yaklaşım ve bilgiler Tezbaşaran (1989) ve Torgerson (1958) tarafından ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Kuramsal süreçte ise; McGartland (2003)'e göre, büyük örneklem gruplarına ulaşamama durumlarında aday ölçek formundaki maddelere ilişkin uzman görüşleri alınarak nitel çalışma yapılmaktadır. Nitel çalışmada uzman görüşleri arasındaki uyumluluklar test edilebilmektedir. Ancak kapsam geçerlik oranları yardımı ile bu nitel süreç istatistiksel nicel bir sürece dönüştürebilmektedir (Akt. Yurdagül, 2005).

Bu çalışmada, Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında okuyan birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin koro dersine yönelik motivasyonlarının ölçülmesinde kullanılabilecek olan Koro Dersi Motivasyon Ölçeği geliştirilmiş ve öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri; Cinsiyet, mezun olunan okul ve sınıf değişkenleri açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu araştırma yoluyla aşağıda yer alan iki soruya yanıt aranmaktadır.

1- Koro Dersi Motivasyon Ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçek midir?

2-Koro Dersi Motivasyon Ölçeği' ne dayalı olarak, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri, belirlenen değişkenler açısından anlamlı farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın alt problemleri ise şu şekilde maddeleştirilmiştir.

1.Koro Dersi Motivasyon Ölçeği;

a) geçerli bir ölçek midir?

b) güvenilir bir ölçek midir?

2. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri;

a) cinsiyet,

b) mezun oldukları lise türü,

c) öğrenim gördükleri sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2.AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin koro dersine yönelik motivasyonlarının ölçülmesinde kullanılacak “Koro Dersi Motivasyon Ölçeği” geliştirilmesi ve öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeylerinin, belirlenen değişkenlere göre karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

Araştırma bu alanda yapılan ilk araştırma olma niteliği taşıması, motivasyonun koro dersleri açısından etkililiğine dikkat çekmesi, koro eğitimi alanında yapılan ilk motivasyon ölçeği çalışması olması ve gelecekte bu konuda yapılacak yeni araştırmalara kaynak oluşturması bakımından önemli görülmektedir.

3.YÖNTEM

Bu araştırma, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin Koro derslerine yönelik motivasyonlarının ölçülmesinde kullanılacak olan Koro Dersi Motivasyon Ölçeği geliştirmeye ve geliştirilen ölçek yoluyla birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin koro dersi motivasyon düzeylerini farklı değişkenler açısından karşılaştırmaya dönük, betimsel tarama modelinde bir araştırmadır. Betimsel yöntemler, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut var olan durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en temel özelliği, mevcut hâlihazır durumu kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi çalışmaktır. Betimsel araştırma, çalışılan konunun mevcut durumuna ilişkin hipotezler test etmek için veya sorulara cevap bulmak için veriler toplamayı gerektirir. Betimleyici veriler, genellikle gözlem, anket, görüşme veya test gibi bilgi toplama yolları ile elde edilir. Betimsel yöntemler, aynı zamanda çeşitli bilgi toplama yolları olup, insan gelişimi ve öğrenmesine ilişkin mevcut varolan durumu betimlemeye yönelik araştırmalarda kullanılmaktadır.

Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi

amacı doğrultusunda, 32 maddeden oluşan Koro Dersi Motivasyon Ölçek taslağı oluşturulmuş taslağın pilot uygulaması, Onsekiz Mart, Marmara, Mehmet Akif Ersoy ve Pamukkale Üniversiteleri'nin Müzik Eğitimi Anabilim Dalları'nda yapılarak, toplam 226 öğrencinin verdikleri yanıtlar SPSS 20 programına girilmiş, verilerin incelenmesi ve yapılan faktör analizleri sonucunda 20 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşan Koro Dersi Motivasyon Ölçeği (KDMÖ) geliştirilmiş ve Cronbach's alpha=0.949 çıkmıştır.

Daha sonra, benzer ölçek geçerliliği çalışması amacıyla 3 farklı üniversiteden 136 öğrenciyi Koro Dersi Motivasyon Ölçeği ve Oyun, Dans ve Müzik Dersi Motivasyon Ölçeği birlikte uygulanmıştır. Yapılan Spearman's korelasyon analizi sonunda istatistiksel olarak .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($g=0,61;p<.05$). Analizler sonucunda, geliştirilen Koro Dersi Motivasyon Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırmada, üç ayrı gurup ile çalışılmıştır. KDMÖ nin uygulanmasından ve verilerin elde edilmesinden sonra, birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri, problem ve alt problemlerde ifade edildiği şekilde; cinsiyet, mezun olunan lise, sınıf değişkenleri açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Verilerin analizi için SPSS 20 paket programdan yararlanılmış, elde edilen verilerin istatistiksel analizinde, Bulgular ve Yorum Bölümü'nde detaylı olarak açıklandığı şekilde, karşılaştırmalı araştırma tekniklerinden faydalanılmıştır.

a)Uzman görüşü sonucu otuz iki maddeden oluşan KDMÖ taslağının pilot uygulaması için Onsekiz Mart, Marmara, Mehmet Akif Ersoy ve Pamukkale Üniversiteleri'nin Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim gören 226 öğrenci ile yapılan çalışma.

Tablo 1. I. Çalışma Gurubunun Cinsiyet, Okul ve Sınıf Değişkenine Göre Sayıları

Değişken	Kategori	Frekans (f)	Yüzde%
Cinsiyet	Kız	136	% 68
	Erkek	90	% 32
Okul	G S L	164	% 74.5
	Diğer	62	% 25.5
Sınıf	1.sınıf	118	% 56.6
	4.sınıf	108	% 43.4

b)Pilot uygulama sonucu oluşturulan KDMÖ nin uygulandığı Onsekiz Mart, Erzincan, Gazi, Marmara, Mehmet Akif Ersoy, Necmettin Erbakan, Niğde, Ondokuz Mayıs ve Pamukkale Üniversiteleri Eğitim Fakülteleri'nin Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim gören birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri ile yapılan çalışma.

Tablo 2. II. (Asıl) Çalışma Gurubunun Cinsiyet, Okul ve Sınıf Değişkenine Göre Sayıları

Değişken	Kategori	Frekans (f)	Yüzde%
Cinsiyet	Kız	331	% 61.7
	Erkek	174	% 38.3
Okul	G S L	373	% 73.9
	Diğer	132	% 26.1
Sınıf	1.sınıf	264	% 52.3
	4.sınıf	241	% 47.7

c)KDMÖ ile Oyun, Dans ve Müzik Dersi Motivasyon Ölçeğinin birlikte uygulandığı, benzer ölçek geçerliliği yapılan çalışma gurubu

Tablo 3. III. Çalışma Gurubunun Cinsiyet, Okul ve Sınıf Değişkenine Göre Sayıları

Değişken	Kategori	Frekans (f)	Yüzde%
Cinsiyet	Kız	84	% 61.7
	Erkek	52	% 38.3
Okul	G S L	102	% 75
	Diğer	34	% 25
Sınıf	1.sınıf	72	% 53
	4.sınıf	64	% 47

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

4.1.1. Koro Dersi Motivasyon Ölçeği Geçerli Bir Ölçek Midir?

Koro dersi motivasyon ölçeğinin yapı geçerliğini belirlemek amacı ile madde havuzu oluşturulmuş, oluşturulan havuzda toplam 48 madde yer almıştır. Bu aşamada ölçeğin kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda ölçek taslağındaki madde sayısı otuz ikiye inmiştir. Toplam 226 öğrencinin 32 maddeden oluşan taslağa verdikleri yanıtlar SPSS 20 programında girilmiştir. Ölçme aracının yapı geçerliliğini belirlemek amacı ile faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapılmadan önce toplanan verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacı ile Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi yapılmıştır. Faktör analizi için KMO değeri .957 olarak elde edilmiştir. Barlett testi ise korelasyon matrisinde yer alan değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkinin varlığını test eder. Yüksek korelasyonun varlığı, verilerin faktör analizi için uygunluğunun bir göstergesidir. Yapılan analizler sonunda elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir

($\chi^2 = 7240,357; p < .05$). Toplam 226 öğrencinin 32 maddeden oluşan KDMÖ taslağına verdikleri yanıtlar SPSS 20 programına girilmiştir. Verilerin incelenmesi ve yapılan faktör analizleri sonucunda 20 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşan KDMÖ geliştirilmiş ve Cronbach's alpha=0.949 olarak tespit edilmiştir. KDMÖ alt boyutları; Değerlilik, Potansiyel Farkındalığı, Gelişime Açıklık ve Korodaşlık'tır. Ayrıca araştırmanın ikinci alt problemi için öğrencilerin cinsiyet, mezun olunan lise türü ve sınıflarının yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Yapılan Dört faktör analizi sonucunda KDMÖ 20 maddeli ve 4 boyutlu olarak son şeklini almıştır. Analiz sonucunda ulaşılan 4 alt boyut, araştırmacı tarafından boyutlar bakımından sıralanarak KDMÖ'nin son şekli Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Koro Dersi Motivasyon Ölçeği

---

madde1: Koro dersinde görüşlerimin dinlenmesi, derse olan ilgimi artırır.

---

madde2: Koro dersinde sevildiğimi hissetmem, derse olan ilgimi artırır

---

madde3: Koro öğretmeninin bana güvendiğini hissettirmesi, derse olan ilgimi artırır

---

madde4: Koro öğretmeninin dersle ilgili konularda görüşlerimi alması, beni derse karşı olumlu güdüler

---

madde5: Koro öğretmeninin bana olan güveni, derse olan ilgimi artırır.

Madde6: Koro dersinde takdir edilmem, derse olan motivasyonumu artırıyor.

Madde7: Koro öğretmeninin çalışmalarda yol gösterici olması, bu derse karşı motivasyonumu artırıyor

---

Madde8: Koro öğretmeninin, repertuar seçiminde öğrencilerinin görüşlerini alması derse olan ilgimi artırıyor.

Madde9: Koro dersindeki kazanımlarımın yaşam kalitemi de arttıracığına inanıyorum.

Madde10: Koro dersinin, daha önce fark etmediğim yeteneklerimi keşfetmemi sağladığını düşünüyorum

---

Madde11: Koro dersine yönelik motivasyonumun yüksek olması dersle ilgili sorunlarımı aşma gücü veriyor

---

.madde12: Koro dersinin, kendimi ifade etmeme katkı sağladığını düşünüyorum.

Madde13:Koro dersi, kendime olan güvenimi artırıyor.

Madde14: Koro dersinde öğrendiklerimi şeyi öğretmenlik hayatımda uygulayabileceğimi düşünüyorum.

Madde15: Koro dersinde, potansiyelimi göstermem için imkan verildiğini düşünüyorum.

Madde16: Koro dersinde, çalışmalarımı yapmam için uygun ortam sağlanıyor

---

Madde17: Koron Dersinde kendimi geliştirmeme imkan tanındığını düşünüyorum.

Madde18: Koro öğretmeninin, takımın bir üyesi olduğuna inanıyorum.

---

madde19: Koro öğretmenin derslerde zaman zaman, popüler müziklerden örnekler de söyletmesi derse olan ilgimi artırıyor

---

madde20: Koro öğretmenin ders dışında da öğrencileriyle vakit geçirmeye çalışması beni mutlu ediyor.

Ölçeğin alt boyutları, ölçekte yer alan maddelerin içeriği dikkate alınarak, *Değerlilik* (1-8.maddeler), *Potansiyel Farkındalığı* (9-14.maddeler), *Gelişime Açıklık* (15-17.maddeler) ve *Korodaşlık* (18-20.maddeler)olarak adlandırılmıştır. KDMÖ' nin oluşmasının ardından, Özevin (2006) tarafından geliştirilen Oyun, Dans ve Müzik Dersi Motivasyon Ölçeği ile Benzer Ölçek Geçerliliği yapılmıştır. Bu amaçla Onsekiz Mart, Marmara ve Mehmet Akif Ersoy Üniversiteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dalları' nda 136 öğrenciye Koro Dersi Motivasyon Ölçeği ve Oyun, Dans ve Müzik Dersi Motivasyon Ölçeği birlikte uygulanmıştır.

Yapılan Spearman's Korelasyon analizi sonucunda KDMÖ ile Oyun, Dans ve Müzik Dersi Motivasyon Ölçeği arasında istatistiksel olarak ,61 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir Bir başka ifade ile KDMÖ ile Oyun, Dans ve Müzik Dersi Motivasyon Ölçeği arasında orta düzey bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

4.1.2. Koro dersi motivasyon ölçeği güvenilir bir ölçek midir?

Koro Dersi Motivasyon Ölçeği'nin güvenilirliğini belirlemek amacı ile cronbach alpha güvenilirlik hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen analizler sonunda Değerlilik alt boyutunun ,93, Potansiyel Farkındalık alt boyutunun ,90, Gelişime Açıklık alt boyutunun ,88 ve Korodaşlık alt boyutunun ,80 cronbach alpha iç tutarlılık katsayısına eşit olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Koro Dersi Motivasyon Ölçeği'nin toplam Cronbach-Alfa güvenilirlik katsayısının ise ,95 olduğu belirlenmiştir. Bu değerler sosyal bilimlerde genelde kriter olarak kabul edilen 0,70 değerinden yüksek olduğu için alt boyut sorularının ve ölçme aracının tamamının güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Betimsel İstatistik

Bu bölümde önce, KDMÖ' nin dört alt boyutunda yer alan ve araştırma sonucu elde edilen betimsel istatistikler verilmiştir.

KDMÖ, Çalışma Gurubu olarak seçilen sekiz üniversitenin Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri Müzik eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim gören toplam 505 öğrenciye uygulanmış ve aşağıdaki betimsel istatistikler elde edilmiştir.

Tablo 5. Çalışma Gurubunun Cinsiyet, Okul ve Sınıf Değişkenine Göre Sayıları

Değişken	Kategori	Frekans (f)	Yüzde%
Cinsiyet	Kız	331	% 65.5
	Erkek	174	% 34.5
Okul	G S L	373	% 73.9
	Diğer	132	% 26.1
Sınıf	1.sınıf	264	% 52.3
	4.sınıf	241	% 47.7

Değerlilik Alt Boyutuna İlişkin Betimsel İstatistikler

Önermeler	N	X	ss	Katılım Düzeyi
1.Koro dersinde görüşlerimin dinlenmesi, derse olan ilgimi arttırır	505	4.41	0.79	Tamamen Katılıyorum
2.Koro dersinde sevdiğimi hissetmem, derse olan ilgimi arttırır.	505	4.41	0.83	Tamamen Katılıyorum
3. Koro öğretmeninin bana güvendiğini hissettirmesi, derse olan ilgimi arttırır.	505	4.50	0.80	Tamamen Katılıyorum
4. Koro öğretmeninin dersle ilgili konularda görüşlerimi alması, beni derse karşı olumlu güdüler	505	4.41	0.80	Tamamen Katılıyorum
5. Koro öğretmeninin bana olan güveni, derse olan ilgimi arttırır.	505	4.47	0.81	Tamamen Katılıyorum
6. Koro dersinde takdir edilmem, derse olan motivasyonumu arttırıyor.	505	4.43	0.81	Tamamen Katılıyorum
7.Koro öğretmeninin çalışmalarda yol gösterici olması, bu derse karşı motivasyonumu arttırıyor.	505	4.46	0.80	Tamamen Katılıyorum
8. Koro öğretmeninin, repertuar seçiminde öğrencilerinin görüşlerini alması derse olan ilgimi arttırıyor.	505	4.44	0.81	Tamamen Katılıyorum
Değerlilik	505	4.44	0.67	Tamamen Katılıyorum

Öğrencilerin Koro Dersi Motivasyon Ölçeğinin Değerlilik alt boyutuna ilişkin betimsel istatistikler tablo 5 te verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde, “Koro öğretmeninin bana güvendiğini hissettirmesi derse olan ilgimi arttırır” önermesine 4.50 ile en yüksek düzeyde katılım gösterirken, 1., 2. Ve 4. Önermeler ise 4.41 ile ortalaması en düşük katılımın olduğu görülmektedir. Öğrencilerin, Koro

Dersi Motivasyon Ölçeğinin *Değerlilik* alt boyutunun tamamına 4.44 ortalama ile ‘*Tamamen Katılıyorum*’ şeklinde görüş belirttikleri görülmektedir.

Tablo 6. Potansiyel Farkındalığı Alt Boyutuna İlişkin Betimsel İstatistikler

Önermeler	N	X	ss	Katılım Düzeyi
9.Koro dersindeki kazanımlarımın yaşam kalitemi de artıracağına inanıyorum.	505	4.02	0.98	Katılıyorum
10.Koro dersinin, daha önce fark etmediğim yeteneklerimi keşfetmemi sağladığını düşünüyorum.	505	3.77	1.05	Katılıyorum
11.Koro dersine yönelik motivasyonumun yüksek olması dersle ilgili sorunlarımı aşma gücü veriyor..	505	4.01	0.98	Katılıyorum
12.Koro dersinin, kendimi ifade etmeme katkı sağladığını düşünüyorum.	505	3.83	1.09	Katılıyorum
13.Koro dersi, kendime olan güvenimi artırıyor.	505	3.85	1.09	Katılıyorum
14.Koro dersinde öğrendiklerimi, öğretmenlik hayatımda uygulayabileceğimi düşünüyorum.	505	4.26	0.92	Tamamen Katılıyorum
Potansiyel Farkındalığı	505	3.95	0.83	Katılıyorum

Öğrencilerin Koro Dersi Motivasyon Ölçeğinin *Potansiyel Farkındalığı* alt boyutuna ilişkin betimsel istatistikler tablo 6 da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, “Koro dersinde öğrendiklerimi, öğretmenlik hayatımda uygulayabileceğimi düşünüyorum” önermesine 4.26 ortalama ile en yüksek düzeyde katılım gösterirken, “Koro dersinin, daha önce fark etmediğim yeteneklerimi keşfetmemi sağladığını düşünüyorum” önermesine 3.77 ortalama ile en düşük düzeyde katılım gösterdiği görülmektedir. Öğrencilerin, Koro Dersi Motivasyon Ölçeğinin *Potansiyel Farkındalığı* alt boyutunun tamamına 3.95 ortalama ile ‘*Katılıyorum*’ şeklinde görüş belirttikleri görülmektedir.

Tablo7. Gelişime Açıklık Alt Boyutuna İlişkin Betimsel İstatistikler

Önermeler	N	X	ss	Katılım Düzeyi
15.Koro dersinde, potansiyelimi göstermem için imkan verildiğini düşünüyorum.	505	3.90	1.05	Katılıyorum
16.Koro dersinde, çalışmalarımı yapmam için uygun ortam sağlanıyor.	505	3.88	1.04	Katılıyorum
17.Koro Dersinde kendimi geliştirmeme imkan tanındığını düşünüyorum.	505	3.94	1.01	Katılıyorum
Gelişime Açıklık	505	3.90	0.92	Katılıyorum

Öğrencilerin, Koro Dersi Motivasyon Ölçeğinin *Gelişime Açıklık* alt boyutuna ilişkin betimsel istatistikleri tablo 7 de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin her üç önermeye de birbirlerine yakın denebilecek değerlerde katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin, Koro Dersi Motivasyon Ölçeğinin *Gelişime açıklık* alt boyutunun tamamına 3.90 ortalama ile “**Katılıyorum**” şeklinde görüş belirttikleri görülmektedir.

Tablo 8. Korodaşlık Alt Boyutuna İlişkin Betimsel İstatistikler

Önermeler	N	X	ss	Katılım Düzeyi
18.Koro öğretmeninin, takımın bir üyesi olduğuna inanıyorum.	505	4.26	0.96	Tamamen Katılıyorum
19.Koro öğretmeninin, derslerde zaman zaman, popüler müzikten örneklerde vermesi, derse olan ilgimi arttırıyor.	505	4.21	0.98	Tamamen Katılıyorum
20.Koro öğretmeninin ders dışında da öğrencileriyle vakit geçirmeye çalışması beni mutlu ediyor.	505	4.15	0.99	Katılıyorum
Korodaşlık	505	4.20	0.82	Tamamen Katılıyorum

Öğrencilerin Koro Dersi Motivasyon Ölçeğinin *Korodaşlık* alt boyutuna ilişkin betimsel istatistikleri tablo 8 de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde, öğrencilerin “Koro öğretmeninin, takımın bir üyesi olduğuna inanıyorum” önermesine 4.26 ortalama ile en yüksek düzeyde katılım gösterirken, “Koro öğretmeninin ders dışında da öğrencileriyle vakit geçirmeye çalışması beni mutlu ediyor” önermesine 4.15 ortalama ile en düşük düzeyde katılım gösterdiği görülmektedir. Öğrencilerin, Koro Dersi Motivasyon Ölçeğinin *Korodaşlık* alt boyutunun tamamına 4.20 ortalama ile “**Tamamen Katılıyorum**” şeklinde görüş belirttikleri görülmektedir.

4.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

4.3.1. Öğrencilerin Koro Dersine Yönelik Motivasyon Düzeyleri; Cinsiyet Değişkenine Göre Anlamlı Farklılık Göstermekte Midir?

Tablo 9. Cinsiyet Değişkenine Göre Değerlilik Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Cinsiyet	Kız	331	86866	262,44	25674	-2,04	0,04
	Erkek	174	40899	235,05			
Toplam		505					

Tablo 10. Cinsiyet Değişkenine Göre Potansiyel Farkındalığı Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Cinsiyet	Kız	331	87764.50	265,15	24775,5	-2,59	0,01
	Erkek	174	40000	229,89			
Toplam		505					

Tablo 11. Cinsiyet Değişkenine Göre Gelişime Açıklık Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Cinsiyet	Kız	331	84403	254,99	28137	-,428	,668
	Erkek	174	43362	249,21			
Toplam		505					

Tablo 12. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Korodahlık Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Cinsiyet	Kız	331	85205	257,42	27335	-,956	,339
	Erkek	174	42560	244,60			
Toplam		505					

Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri *cinsiyet* değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir? alt problemine ilişkin bulgular genel olarak değerlendirilecek olursa; Cinsiyet değişkeni bakımından *Değerlilik* ve *Potansiyel Farkındalığı* alt boyutlarında kız ve erkek öğrenciler arasında, kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık olması, erkek öğrencilerin koro derslerinde kendi değerliliklerini ve potansiyellerini fark etme konusunda yeterli motivasyona sahip olmadıklarını düşündürmektedir.

4.3.2. Öğrencilerin Koro Dersine Yönelik Motivasyon Düzeyleri; Mezun Oldukları Lise Türü Değişkenine Göre Anlamlı Farklılıklar Göstermekte Midir?

Tablo 13. Mezun Oldukları Lise Türü Değişkenine Göre Değerlilik Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Okul	GSL	373	97500	261,29	21487	-2,208	,027
	Diğer	132	30265	229,28			
Toplam		505					

Tablo 14. Mezun Oldukları Lise Türü Değişkenine Göre Potansiyel Farkındalığı Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Okul	GSL	373	98845	265,00	20142	-3,117	,002
	Diğer	132	28920	219,09			
Toplam		505					

Tablo 15. Mezun Oldukları Lise Türü Değişkenine Göre Gelişime Açıklık Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Okul	GSL	373	97744	262,05	20142	-2,270	,018
	Diğer	132	30021	227,43			
Toplam		505					

Tablo 16. Mezun Oldukları Lise Türü Değişkenine Göre Korodaşlık Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Okul	GSL	373	98203,50	263,28	20142	-2,713	,007
	Diğer	132	29561,50	223,95			
Toplam		505					

Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri, *Mezun Oldukları Lise Türü* değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir? alt problemine ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde;

Güzel Sanatlar Liseleri'nden mezun olan öğrencilerin görüşlerinin, *Değerlilik, Potansiyel Farkındalığı, Gelişime Açıklık* ve *Korodaşlık* boyutlarının tümünde diğer liselerden mezun olan öğrencilere göre anlamlı farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu durum, Güzel Sanatlar Lisesi mezunlarının, koroda şarkı söylemenin bu boyutlarla ilişkilendirilebilecek yararını ve etkisini deneyimleyerek kazanmış olmalarına bağlı olabileceği düşünülmektedir

4.3.3. Öğrencilerin Koro Dersine Yönelik Motivasyon Düzeyleri, Öğrenim Gördükleri Sınıf Değişkenine Göre Anlamlı Farklılıklar Göstermekte Midir?

Tablo 17. Öğrenim Gördükleri Sınıf Değişkenine Göre Değerlilik Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Sınıf	1.sınıf	263	68989	262,32	28847	-1,694	,090
	4.sınıf	240	57767	240,70			
Toplam		503					

Tablo 18. Öğrenim Gördükleri Sınıf Değişkenine Göre Potansiyel Farkındalığı Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Sınıf	1.sınıf	263	66883	254,31	30953	-,374	,708
	4.sınıf	240	59873	249,47			
	Toplam	503					

Tablo 19. Öğrenim Gördükleri Sınıf Değişkenine Göre Gelişime Açıklık Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Sınıf	1.sınıf	263	69819	265,47	28017	-2,202	-,919
	4.sınıf	240	56937	237,24			
	Toplam	503					

Tablo 20. Öğrenim Gördükleri Sınıf Değişkenine Göre Korodaşlık Alt Boyutuna Ait Bulgular

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	P
Sınıf	1.sınıf	263	68989	262,32	28847	-1,694	,090
	4.sınıf	240	57767	240,70			
	Toplam	503					

Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri; *öğrenim gördükleri sınıf* değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir? alt problemine ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde;

1. Sınıf öğrencileri ile 4. Sınıf öğrencileri arasında sadece *Gelişime Açıklık* alt boyutu bulguları bakımından anlamlı bir fark olduğunun tespit edilmiş olması dikkat çekmektedir. Bu durumun; 1. Sınıf öğrencilerinin, koro derslerinin gelişimlerini olumlu yönde etkileyebileceğine ilişkin beklentilerinin yüksek olabileceğini düşündürmektedir.

Bir başka dikkat çekici nokta ise; 1. ve 4. sınıf öğrencileri arasında *Korodaşlık* alt boyutunda anlamlı bir farklılığın olmaması, sınıf değişkenine bakılmaksızın bir koro içerisinde olmanın kendilerine kazandıracığı olumlu davranışların bilincinde olduklarını düşündürmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1.Sonuçlar

5.1.1.Birinci Alt Probleme Ait Sonuçlar

a) Araştırma sonucunda, KDMÖ'nin Kapsam Geçerliliğini, Yapı Geçerliliğini ve Benzer Ölçek Geçerliliğini sağlamış olduğu saptanmıştır.

Yapı geçerliliği için faktör analizi yapılmış, analiz sonucunda, araştırmacı tarafından *Değerlilik*, *Potansiyel Farkındalığı*, *Gelişime Açıklık* ve *Korodaşlık* olarak adlandırılan dört boyuttan oluşan, geçerli bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer ölçek geçerliliği; Oyun, Dans ve Müzik Dersi Motivasyon Ölçeği ve KDMÖ birlikte uygulanmış, yapılan Spearman's Korelasyon analizi sonucunda her iki ölçeğin de benzer davranışları ölçtüğü ve ,61 manidarlık değeri ile, orta düzeyde ilişki olduğu saptanmıştır.

b) KDMÖ Cronbach Alpha değerleri; *Değerlilik*: ,93, *Potansiyel Farkındalığı*: ,90, *Gelişime Açıklık*: ,88, *Korodaşlık*: ,80 olup *KDMÖ Toplam*: ,95 olarak tespit edilmiş ve hesaplanan tutarlılık katsayısı, kabul edilen 70 minimum değerinden yüksek olduğu saptanarak, KDMÖ 'nin güvenilirliği olan bir ölçme aracıdır sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.2.İkinci Alt Probleme Ait Sonuçlar

a) Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri cinsiyet değişkenine göre incelenmiş, bulgulardan kız öğrenciler lehine anlamlı farklılıklar olduğu ve sonuç olarak kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre kendilerini daha değerli hissettikleri sonucuna;

Potansiyel Farkındalığı alt boyutuna ilişkin bulgulardan, kız öğrenciler açısından anlamlı farklılıklar olduğu, kızların, erkeklere göre kendilerinin bu derste potansiyellerinin daha fazla ortaya çıktığını ve potansiyellerinin farkına varmada bu dersin etkin rolü olduğunu düşündükleri sonucuna;

Kız ve erkek öğrencilerin gelişime açıklık ve korodaşlık alt boyutlarında ise, kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna varılmıştır.

b) Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri mezun oldukları lise türü değişkenine göre incelenmiş, değerlilik alt boyutuna ait bulgulardan, Güzel Sanatlar Lisesinden (GSL) mezun olan öğrenciler ile diğer liselerden mezun olan öğrenciler arasında anlamlı farklılık olduğu ve sonuç olarak GSL mezunlarının, Diğer okullardan mezun olan öğrencilere göre kendilerini daha değerli hissettikleri sonucuna;

Potansiyel Farkındalığı alt boyutuna ait bulgulardan, GSL den mezun olan öğrenciler ile diğer liselerden mezun olan öğrenciler arasında anlamlı farklılık olduğu ve sonuç olarak GSL mezunlarının, diğer okullardan mezun olan öğrencilere göre daha fazla, koro derslerinin kendi potansiyellerinin farkına varmada etkili olduğunu düşündükleri sonucuna;

Gelişime Açıklık alt boyutuna ait bulgulardan, GSL den mezun olan öğrenciler ile diğer liselerden mezun olan öğrenciler arasında anlamlı farklılık olduğu ve sonuç olarak GSL mezunlarının, diğer liselerden mezun olan öğrencilere göre daha fazla, koro dersinin kendi gelişimleri açısından katkıları olduğunu düşündükleri sonucuna;

Korodâşlık alt boyutuna ait bulgulardan, GSL den mezun olan öğrenciler ile diğer liselerden mezun olan öğrenciler arasında anlamlı farklılık olduğu ve sonuç olarak GSL mezunlarının, diğer liselerden mezun olan öğrencilere göre kendilerini daha fazla, koronun bir parçası olarak gördükleri sonucuna varılmıştır.

c) Öğrencilerin koro dersine yönelik motivasyon düzeyleri öğrenim gördükleri sınıf değişkenine göre incelenmiş, Değerlilik, Potansiyel Farkındalığı ve Korodâşlık alt boyutlarına ait bulgulardan her iki grup arasında anlamlı bir farklılık görülmediği ve her iki sınıf öğrencilerinin de kendilerini değerli hissettikleri sonucuna;

Gelişime açıklık alt boyutuna ait bulgulardan, 1.sınıflar lehine anlamlı farklılıklar olduğu ve sonuç olarak 1. sınıf öğrencilerinin 4. Sınıf öğrencilerine oranla bu dersin gelişimlerine daha fazla imkan vereceğini düşündükleri sonucuna varılmıştır.

5.2. Öneriler

Koro dersi ve çalışmalarına ilişkin değerlendirme olanağı sağlayabileceği için KDMÖ'nin, Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında görev yapan koro öğretim elemanlarınca kullanılması önerilmektedir. Bu yolla öğretim elemanlarının, öğrencilerinin koro dersine yönelik motivasyonlarını olumlu ya da olumsuz olarak etkileyen faktörleri tanıyabilme ve gerekli iyileştirmeye dönük önlemleri alabilme olanağı bulacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan, KDMÖ'nin oluşturulması aşamasında ortaya çıkan, *Değerlilik, Potansiyel Farkındalığı, Gelişime Açıklık ve Korodâşlık* alt boyutlarının, insanın yeme içme, barınma gibi temel ihtiyaçları kadar önemli olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir. Kendini değerli hisseden, kendi potansiyelinin farkında olan, gelişimi için olanak bulan, bir takımın üyesi olarak birlikte iş yapma ve sonuç alma mutluluğunu yaşayan bireyin, müzik eğitiminin boyutlarını uygulamada daha rahat, daha bilinçli ve daha başarılı olacağı aşikardır. Bu yönü ile KDMÖ'nin kullanılmasının, koro dersine yönelik motivasyonun önem ve etkisine dikkat çekilmesi açısından olduğu kadar, dönütlerin değerlendirilerek motivasyonun artırılması bakımından da yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K. Ü. (1998). *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Aktop A., ve Erman, K.A., (Tarih yok). *Takım ve bireysel sporcuların başarı motivasyonu benlik Saygısı ve sürekli kaygı düzeylerinin karşılaştırılması*. Erişim: 07 Şubat 2014, <http://www.bilalcoban.com/index.php?id=dokuman&islem=oku&yer=2&kat=10&no=9>
- Apaydın, M. (Ekim, 2006). "Çocuk ve Gençlik Korolarının, Toplumun Kültürel gelişimindeki Yeri ve

Önemi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumunda sunuldu.

- Büyüköztürk, Ş. (2003). *Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Baykal, A. (1994). Davranış Ölçümünde Yapısal Geçerlik Göstergesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 33, 45-50.
- Baykul, Y. (2000). *Eğitim Ve Psikolojide Ölçme: Klasik Test Teorisi Ve Uygulaması*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Çevik, S. (2013). *Koro Eğitimi ve Yönetimi*. Ankara: Sözkese Matbaası.
- Dede, Y ve Yayman, S. (2008). Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)* 2(1),19-37.
- Garcia, T. (1995). The role of motivational strategies in self-regulated learning. *New Directions for Teaching and Learning*, 63, 29–42.
- Gökçe, M. (Eylül, 2007). "Koro Müziğinin Toplumsal İşlevleri Açısından Türkiye Korolar Şenliğinin Kazandırışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme" 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS'38) Bildirisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- İnceoğlu, M. (1985). *Güdüleme Yöntemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları.
- Kara, A. (2008). İlköğretim Birinci Kademedede Eğitimde Motivasyon Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 2(9), 59-78.
- Karasar, N. (1986). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Köse, H. Seval. (2004)." Koro Başarım Gücünün Arttırılması İçin Bireysel Ses Eğitiminin Gerekliliği" 1924-2004 *Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi*, Isparta.

MÜZİK EĞİTİMİ VE RESİM EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÇOKLU ZEKÂ ALANLARININ BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI¹

COMPARISON OF MULTIPLE INTELLIGENCE FIELDS OF MUSIC EDUCATION AND ART EDUCATION DEPARTMENT STUDENTS ACCORDING TO THE SOME VARIABLES

Esra DALKIRAN²

Öz

Bu çalışmanın amacı; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi müzik eğitimi ve resim eğitimi öğrencilerinin çoklu zekâ alanlarının, öğrencilerin bölüm, cinsiyet, çalgı ve mezun olunan ortaöğretim değişkenlerine göre karşılaştırılmasıdır. Araştırmada nedensel karşılaştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmada; veri toplama aracı olarak, McClellan ve Conti (2008) tarafından geliştirilmiş, Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Babacan (2012) tarafından yapılmış 27 maddeden oluşan "Çoklu Zekâ Ölçeği" kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin istenilen değişkenlerini tespit etmek için bilgi formu hazırlanmıştır. Ölçek, 2016-2017 öğretim yılı güz döneminde, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümünde öğrenim gören 76 öğrenci ve Resim Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören 65 öğrenci olmak üzere toplamda 141 öğrenciye uygulanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel analizler, grupların zeka alan karşılaştırılmasında ise ANOVA ve independent sample-t testi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS (Ver.22) paket programından yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir.

Verilerden elde edilen sonuçlara göre; bölüm değişkenine göre, içsel ve müziksel zeka alanlarında müzik eğitimi öğrencilerinin lehine, sözel zeka alanında resim eğitimi öğrencilerinin lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Müzik eğitimi öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre, varoluşçu zeka alanında erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılık oluşurken resim eğitimi öğrencilerin cinsiyet değişkeninde anlamlı farklılık oluşmamıştır. Müzik eğitimi bölümü öğrencilerinin çalgı değişkenine göre zeka alanlarında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Öğrencilerin mezun olunan ortaöğretim değişkenine göre zeka alanlarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çoklu Zekâ, Müzik Eğitimi, Resim Eğitimi

Abstract

The purpose of this study was to compare the intelligence areas of music education and art education students according to department, gender, instrument and secondary education variables. A causal comparison model was used in the study. "Multiple Intelligence Scale" designed by McClellan and Conti (2008) which

¹ Bu çalışma; 20-22 Nisan 2017 tarihleri arasında düzenlenen Pamukkale Üniversitesi 1. Uluslararası Sanat Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, edalkiran@mehmetakif.edu.tr

Turkish validity and reliability study carried out by Babacan (2012) was used as the data collection tool. In addition, an information form has been prepared to identify the desired variables of the students. The scale applied to 76 students studying in Mehmet Akif Ersoy University Faculty of Education Music Education Department and 65 students studying in Art Education Department, totally 141 students in the fall semester of the 2016-2017 academic years. Descriptive statistical analyzes were used in the analysis of the data, ANOVA and independent sample-t test were used in comparison of the intelligence areas of the groups. SPSS (Ver.22) package program was used in analyzing the data. The level of significance in the analyzes was accepted as 0.05.

According to the results obtained from the data; According to the departmental variable, a significant difference was found in the internal and musical intelligence fields in favor of music education students, in the field of verbal intelligence in favor of the students of the art education. While a significant difference was found in the existential intelligence area in favor of male students of music education according to the gender variable, there was no significant difference of the art education students according to gender variable. No significant difference was found in the intelligence areas of the music education department students according to the instrument variable. No significant difference was found in the intelligence areas of the students according to the secondary education variable.

Keywords: Multiple Intelligence, Music Education, Art Education.

1.GİRİŞ

Piaget (1972), “zekâya gelişimsel temelli bir açıklama getirerek bireylerin değişik yaşlarda özümleme ve düzenleme yoluyla nasıl çevreye uyum sağladığını ve gelişimsel ilerlemeler gösterdiğini ortaya çıkardı. Zekâyı anlamak için bilginin nasıl edinildiğini ve kullanıldığını ele almak gerektiğini öne süren Piaget’ye göre zekâ; çevreye uyum sağlama gücü, diğer bir deyişle zihin gelişimi dengelenme sürecidir”(akt. Selçuk, Kayılı ve Okut,2004).

Geçmişte zekâyı tanımlamak ve nasıl geliştiğini açıklamak amacıyla çok sayıda kuram ortaya atılmıştır. Zekânın tanımı yapılırken zekâyı oluşturan faktörlerin sayısı ve zekâ gelişiminde genetik ya da çevresel faktörlerin ne derece etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Zekâ, uzun yıllar tek bir faktörden oluşan ve genellikle de IQ testlerinin ölçtüğü varsayılan bir nitelik olarak düşünülmüştür (Saban, 2010). Daha sonra, Howard Gardner tarafından 1983 yılında geliştirilen Çoklu Zekâ Kuramıyla (ÇZK) zekâ konusundaki tartışmalara yeni bir bakış açısı getirilerek zekâ, “bir kişinin bir veya daha fazla kültürde değer bulan bir ürün ortaya koyabilme kapasitesi, gerçek hayatta karşılaştığı problemlere etkili ve verimli çözümler üretebilme becerisi ve çözüme kavuşturulması gereken yeni veya karmaşık yapılı problemleri keşfetme yeteneği olarak tanımlanmıştır zekâ, çok yönlü bir kapasitedir, bir potansiyeldir veya bir yetidir. Ayrıca, zeka bir bireyin genetik kalıtımıyla olduğu kadar, bu bireyin ekolojik ve kültürel çevresiyle olan tecrübe ve deneyimleriyle de şekillenir.”

“Kuram, mevcut zekâ anlayışını eleştirmiş, zekâyı çok boyutlu olarak ele alır. Geleneksel anlayışta ‘zeki’ birey, dil veya matematik becerisi gelişmiş kişiler için kullanılırken kuramla beraber zekâ tanımı bireyselleşir. Sabitlenmiş zekânın yerini geliştirilebilecek zekâ alanları alır. Kuramın eğitim alanına yansımaları çok derindir. Bu kuramla eğitim programlarına, başarı anlayışına, ders içeriklerine ve bireye yaklaşım değişmiştir. Ders içerikleri, etkinlikleri birçok disiplini içine alan bir bakış açısıyla hazırlanır”(Güney, Aytan ve Şengül, 2014).

Çoklu zekâ teorisi, insan zekâsının çeşitli olgulara, olaylara, seslere veya nesnelere nasıl tepki de bulunduğunu ve bu içeriği nasıl içselleştirip zihinde yorumladığını açıklamaya çalışır. Dolayısıyla, çoklu zekâ teorisi açısından bakıldığında, zekâ, çok yönlü bir kapasitedir, bir potansiyeldir veya bir yetidir. Ayrıca, zeka bir bireyin genetik kalıtımıyla olduğu kadar, bu bireyin ekolojik ve kültürel çevresiyle olan tecrübe ve deneyimleriyle de şekillenir (Saban, 2005).

Çoklu zeka kuramının güçlü yönü, bütün bireylerin sahip olduğu entelektüel potansiyeli ortaya koyan dokuz ayrı zekadan oluşan bir küme çizmesidir. Başlangıçta sözel-dilsel, müziksel-ritmik, matematiksel-mantıksal, görsel-uzamsal, bedensel-kinestetik, kişisel-öze dönük ve sosyal-kişilerarası olmak üzere yedi zekadan oluşan kuram, doğacı zeka ve varoluşçu zekanın eklenmesiyle toplam dokuz zekadan oluşmaktadır (Arslan, 2015).

“Zekâlar her zaman birlikte çalışırlar ama bu çok karmaşık yollarla gerçekleşir. Bir zeka, dâhiler ve engelli bireyler dışında her zaman birbirleriyle etkileşim halindedir. Örneğin, bir futbolcu bedensel zekâyı; koşar, yakalar ve vururken, uzamsal zekâyı; sahayı ve görevini tanıırken, dil ve sosyal zekâyı; oyun kurallarını öğrenirken ve takımıyla tartışırken, paylaşıırken, içsel zekâyı; kendini değerlendirirken kullanmaktadır” (Bümen, 2005).

Öğrencilerin baskın ve baskın olmayan zeka alanlarının belirlenmesi; kendilerini daha iyi tanımalarına, güçlü, zayıf ve geliştirilebilir yönlerinin farkına varmalarına, özel uğraş ya da mesleki tercihlerini doğru bir şekilde tespit edebilmelerine katkı sağladığı gibi öğretmenlerin de öğrencilerini tanımalarına, onları doğru yönlendirebilmelerine, öğrenme-öğretme süreç ve ortamlarını ise etkili bir biçimde düzenleyebilmelerine fırsat vermektedir. Bu nedenle, öğrencilerin zeka alanlarının belirlenmesi eğitim sürecinin belli aşamalarında yapılması gereken önemli bir uygulamadır (Çeliköz, 2016).

Buradan hareketle, çalışmanın amacı; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi müzik eğitimi ve resim eğitimi öğrencilerinin çoklu zekâ alanlarının, öğrencilerin bölüm, cinsiyet, çalgı ve mezun olunan ortaöğretim değişkenlerine göre karşılaştırılmasıdır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Üniversiteli öğrencilerin çoklu zekâ alanlarının, bölüm, cinsiyet, çalgı ve mezun olunan ortaöğretim değişkenlerine göre karşılaştırılmasını amaçlayan bu çalışmada, “geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu veya olayla ilgili olarak görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı bir araştırma yaklaşımı olan tarama modeli kullanılmıştır” (Tanrıöğen, 2011).

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; 2016-2017 öğretim yılı güz döneminde, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümünde öğrenim gören 76 öğrenci ve Resim Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören 65 öğrenci olmak üzere toplamda 141 öğrenci oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, öğrencilerin bölüm, cinsiyet, çalgı ve mezun olunan ortaöğretim değişkenlerini tespit etmeyi hedefleyen bir bilgi formu ile üniversite öğrencilerinin baskın oldukları çoklu zekâ alanlarını belirlemek için McClellan ve Conti (2008) tarafından “Multiple Intelligence Survey” ismi ile geliştirilen ve Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Babacan (2012) tarafından yapılan, 3 bölümde 9’ar madde olmak üzere toplam 27 maddeden oluşan “Çoklu Zekâ Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcılardan kendilerine en yakın olarak gördükleri ifadeden en uzak olana doğru bir sıralama yapmaları istenmiştir. Katılımcılar, kendilerine en yakın hissettikleri ifadenin yanına 1 puan; en uzak olduğunu düşündükleri ifadenin yanına ise 9 puan yerleştireceklerdir.

“Katılımcıların en çok hangi zekâ alanına eğilimli olduğu, zekâ alanını temsil eden maddelere verdikleri en düşük puan toplamının belirlenmesiyle tespit edilmektedir. Her bir zekâ alanındaki soruların sıralamaları toplanır ve en düşük puana sahip olan zekâ alanı, cevaplayanın baskın olduğu zekâ alanı olarak kabul edilir. Ölçekten elde edilen en düşük puan 3; en yüksek puan ise 27’dir” (Babacan, 2012).

Uygulanan ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach’s alfa katsayısı) 0,90 olarak bulunmuştur. Alfa değerinin 0,90 olması güvenilir düzeyde olduğunu gösterir (Altunışık vd., 2010). İlgili literatür dikkate alındığında, ÇZÖ’ nün alfa değerine dayalı olarak güvenilir olduğu söylenebilir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel analizler, grupların zeka alan karşılaştırılmasında ise ANOVA ve independent sample-t testi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS (Ver.22) paket programından yararlanılmıştır. Verilerin normal dağılıma sahip olmasından dolayı parametrik testler uygulanmıştır. Yapılan analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde; 21,19 yaş ortalamasına sahip çalışma grubuna ilişkin sayısal veriler tablolaştırılarak açıklanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Değişkenler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	97	68,8
	Erkek	44	31,2
	Toplam	141	100
Bölüm	Müzik	76	53,9
	Resim	65	46,1
	Toplam	141	100
Mezuniyet	Güzel Sanatlar	84	59,6
	Genel Lise	57	40,04
	Toplam	141	100

Veriler incelendiğinde, öğrencilerin cinsiyet dağılımlarının % 49'unun kadın ve % 51'inin erkek olarak oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2. Müzik Bölümü Öğrencilerinin Zeka Alanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

Zekâ Alanı	Değişken	n	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Bedensel Zeka	Kadın	47	15,51	5,41	74	,975	,333
	Erkek	29	13,34	4,43			
Varoluşçu Zeka	Kadın	47	15,06	4,13	74	4,430	,000*
	Erkek	29	11,00	3,44			
Kişisel Zeka	Kadın	47	14,62	3,76	74	,309	,758
	Erkek	29	14,34	3,69			
İçsel Zeka	Kadın	47	13,19	4,64	74	1,050	,297
	Erkek	29	11,90	6,06			
Mantıksal Zeka	Kadın	47	14,38	4,34	74	-1,210	,230
	Erkek	29	15,52	3,27			
Müziksel Zeka	Kadın	47	13,43	4,45	74	-1,882	,064
	Erkek	29	15,41	4,51			
Doğacı Zeka	Kadın	47	15,15	3,56	74	-1,192	,237
	Erkek	29	16,14	3,43			
Sözel Zeka	Kadın	47	17,98	6,18	74	-1,104	,273
	Erkek	29	19,62	6,48			
Görsel Zeka	Kadın	47	16,47	5,50	74	-,944	,348
	Erkek	29	17,66	5,02			

Müzik bölümü öğrencilerinin zeka alanları ile ilgili veriler incelendiğinde; bedensel zeka, kişisel zeka, içsel zeka, mantıksal zeka, müziksel zeka, doğacı zeka, sözel zeka ve görsek zeka alanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak varoluşçu zeka alanı cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($t_{74} = 4,43$, $p < .05$). Elde edilen veriler değerlendirildiğinde; varoluşçu zeka alanının, erkek öğrencilerde ($\bar{X} = 11,00$) kadın öğrencilere göre ($\bar{X} = 15,06$) daha yüksek olduğu saptanmıştır. Her ne kadar cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmasa da bedensel zeka alanında erkek öğrencilerin ($\bar{X} = 13,34$) kadın öğrencilere göre ($\bar{X} = 15,51$) daha baskın, sözel zeka alanında ise kadın öğrencilerin ($\bar{X} = 17,98$) erkek öğrencilere göre ($\bar{X} = 19,62$) daha baskın olduğu söylenebilir. Yine verilere göre kadın öğrencilerin en baskın zeka alanlarının içsel zeka ($\bar{X} = 13,19$) ve müziksel zeka ($\bar{X} = 13,43$), erkek öğrencilerin en baskın zeka alanlarının ise varoluşçu zeka ($\bar{X} = 11,00$) ve içsel zeka ($\bar{X} = 11,90$) olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Resim Bölümü Öğrencilerinin Zeka Alanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

Zekâ Alanı	Değişken	n	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Bedensel Zeka	Kadın	50	14,34	5,32	63	1,231	,223
	Erkek	15	12,53	3,54			
Varoluşçu Zeka	Kadın	50	13,82	4,11	63	-,194	,847
	Erkek	15	14,06	4,98			
Kişisel Zeka	Kadın	50	15,42	4,54	63	-,429	,670
	Erkek	15	16,00	4,77			
İçsel Zeka	Kadın	50	14,50	4,92	63	-,522	,604
	Erkek	15	15,27	5,23			
Mantıksal Zeka	Kadın	50	14,40	4,31	63	,152	,880
	Erkek	15	14,20	5,02			
Müziksel Zeka	Kadın	50	15,80	4,93	63	-,048	,962
	Erkek	15	15,87	3,85			
Doğacı Zeka	Kadın	50	15,56	4,29	63	,292	,771
	Erkek	15	15,20	3,80			
Sözel Zeka	Kadın	50	15,48	6,53	63	,446	,657
	Erkek	15	14,60	7,26			
Görsel Zeka	Kadın	50	15,54	5,40	63	-1,167	,248
	Erkek	15	17,27	3,39			

Resim bölümü öğrencilerinin zeka alanları ile ilgili veriler incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Her ne kadar cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmasa da bedensel zeka alanında erkek öğrencilerin ($\bar{X} = 12,53$) kadın öğrencilere göre ($\bar{X} = 14,34$) daha baskın, görsel zeka alanında ise kadın öğrencilerin ($\bar{X} = 15,54$) erkek öğrencilere göre ($\bar{X} = 17,27$) daha baskın olduğu söylenebilir. Yine verilere göre kadın öğrencilerin en baskın zeka alanının varoluşçu zeka ($\bar{X} = 13,82$), erkek öğrencilerin en baskın zeka alanının ise bedensel zeka ($\bar{X} = 12,53$) olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Üniversite Öğrencilerinin Zeka Alanlarının Bölüm Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

Zekâ Alanı	Değişken	n	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Bedensel Zeka	Müzik	76	14,07	5,06	139	,168	,867
	Resim	65	13,92	5,00			
Varoluşçu Zeka	Müzik	76	13,51	4,34	139	-,499	,619
	Resim	65	13,88	4,29			
Kişisel Zeka	Müzik	76	14,51	3,71	139	-1,493	,138
	Resim	65	15,55	4,57			
İçsel Zeka	Müzik	76	12,70	5,23	139	-2,294	,023*
	Resim	65	14,68	4,96			
Mantıksal Zeka	Müzik	76	14,82	3,98	139	,651	,516
	Resim	65	14,35	4,44			
Müziksel Zeka	Müzik	76	14,18	4,55	139	-2,095	,038*
	Resim	65	15,82	4,68			
Doğacı Zeka	Müzik	76	15,53	3,52	139	,076	,939
	Resim	65	15,48	4,15			
Sözel Zeka	Müzik	76	18,61	6,31	139	3,045	,003*
	Resim	65	15,28	6,66			
Görsel Zeka	Müzik	76	16,92	5,32	139	1,120	,265
	Resim	65	15,94	5,04			

Üniversite öğrencilerinin zeka alanları ile ilgili veriler incelendiğinde; bedensel zeka, varoluşçu zeka, kişisel zeka, mantıksal zeka, doğacı zeka ve görsel zeka alanları bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak içsel zeka, müziksel zeka, sözel zeka alanları bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($t_{139} = -2,294, -2,095, 3,045, p < .05$). Elde edilen veriler değerlendirildiğinde; içsel zeka alanının, müzik bölümü öğrencilerinde ($\bar{x} = 12,70$) resim bölümü öğrencilerine göre ($\bar{x} = 14,68$) daha yüksek olduğu, müziksel zeka alanının, müzik bölümü öğrencilerinde ($\bar{x} = 14,18$) resim bölümü öğrencilerine göre ($\bar{x} = 15,82$) daha yüksek olduğu, sözel zeka alanının, resim bölümü öğrencilerinde ($\bar{x} = 15,28$), müzik bölümü öğrencilerine göre ($\bar{x} = 18,61$) daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 5. Üniversite Öğrencilerinin Zeka Alanlarının Mezun Olunan Lise Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

Zekâ Alanı	Değişken	n	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Bedensel Zeka	Diğer	57	13,40	5,07	139	-1,160	,246
	Güzel Sanatlar	84	14,40	4,97			
Varoluşçu Zeka	Diğer	57	13,16	4,42	139	-1,180	,236
	Güzel Sanatlar	84	14,04	4,22			
Kişisel Zeka	Diğer	57	15,37	4,33	139	,886	,377
	Güzel Sanatlar	84	14,74	4,02			
İçsel Zeka	Diğer	57	13,91	5,21	139	,568	,570
	Güzel Sanatlar	84	13,40	5,19			
Mantıksal Zeka	Diğer	57	14,19	4,51	139	-,956	,341
	Güzel Sanatlar	84	14,88	3,97			
Müziksel Zeka	Diğer	57	15,30	4,66	139	,759	,450
	Güzel Sanatlar	84	14,69	4,68			
Doğacı Zeka	Diğer	57	15,67	3,99	139	,417	,677
	Güzel Sanatlar	84	15,39	3,71			
Sözel Zeka	Diğer	57	17,21	6,70	139	,204	,838
	Güzel Sanatlar	84	16,98	6,66			
Görsel Zeka	Diğer	57	16,65	5,38	139	,340	,735
	Güzel Sanatlar	84	16,35	5,10			

Üniversite öğrencilerinin zeka alanları ile ilgili veriler incelendiğinde, mezun olunan lise değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, Müzik Eğitimi öğrencilerinin bedensel zeka, kişisel zeka, içsel zeka, mantıksal zeka, müziksel zeka, doğacı zeka, sözel zeka ve görsel zeka alanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermezken, varoluşçu zeka alanının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Resim Eğitimi öğrencilerinin zeka alanlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Tuncer (2011) üniversite öğrencileri ile; Berkant ve Ekici (2007) sınıf öğretmeni adayları ile yapmış olduğu çalışmalarında çoklu zeka ile cinsiyet arasında bir farklılığın olmadığını tespit etmişlerdir. Keskin ve Yıldırım (2008) yapmış oldukları çalışmalarında kızların sözel-dilsel zekâ, öze dönük-içsel zeka, görsel-mekânsal zeka alanlarında daha yüksek puan aldıkları, en düşük puanı ise mantık- matematiksel zeka alanından aldıklarını, erkeklerin ise öze dönük-içsel zekâ, bedensel zekâ, sosyal ve kişiler arası zeka alanlarında yüksek puan alırlarken, en düşük puanı ise görsel-mekânsal zekâ alanında aldıklarını saptanmıştır. Baran ve Maskan (2011) erkek öğrencilerin bedensel-kinestetik ve görsel-uzamsal zeka alt boyutu puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Fumham, Fong ve Martin (1999) İngiltere, Hawai ve Singapur'daki üniversite öğrencileri ile yürüttüğü araştırmalarında, erkek öğrencilerin görsel-uzamsal ve bedensel-devinimsel zekâ alanlarında kendilerini kız öğrencilerden daha güçlü olarak algıladıklarını saptamışlardır. Nasser, Singhal ve

Abouchedid (2008) yaptıkları çalışmada kadınların içedönük ve sözel-dilsel zekâsının erkeklere oranla daha gelişkin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Güzel Sanatlar Bölümü öğrencilerinin; bedensel zekâ, varoluşçu zekâ, kişisel zekâ, mantıksal zekâ, doğacı zekâ ve görsel zekâ alanları bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermezken, içsel zekâ, müziksel zekâ, sözel zekâ alanlarının bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. İçsel zekâ alanının, müzik bölümü öğrencilerinde resim bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu, müziksel zekâ alanının, müzik bölümü öğrencilerinde resim bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu, sözel zekâ alanının, resim bölümü öğrencilerinde, müzik bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Keskin ve Yıldırım(2008), üniversite öğrencilerinin; sözel-dilsel zekâ, öze dönük zekâ, bedensel zekâ, müziksel zekâ, doğacı zekâ alanlarında gelişmiş olduklarını, mantık matematiksel alanda ve sosyal alanda orta düzeyde gelişmiş olduklarını belirtmişlerdir. Müziksel-ritmik zekâ alanının baskınlığını belirlemeye dönük çalışmalarda, bu zekâ alanının kişilerde oldukça baskın olduğu saptanmıştır. Müderrisgil (2012), 210 öğrenci örnekleminde yüzdelik sıralamada öğrenci sayısı açısından sekiz zekâ alanı içerisinde en yüksek orana sahip zekâ alanının müziksel-ritmik zekâ olduğunu ortaya koymuştur. McClellan ise (2006) çalışmasında üniversite öğrencilerinin baskın zekâ alanlarını tespit edebilmek için ölçek geliştirmiştir. 874 üniversite öğrencisi üzerinde yürüttüğü çalışmasında müziksel-ritmik zekâ alanı %18,8 oranla ikinci sıradadır.

Öğrencilerin zekâ alanları arasında mezun oldukları lise değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Yapılan farklı çalışmalarda, öğrencilerin öğrenim gördükleri veya mezun oldukları okul türü ve çoklu zekâ türleri arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır (Şad & Arıbaş, 2008; Yenice & Aktamış, 2010). Gardner (1997), bireyler; farklı zekâ bileşenlerini tanırlarsa, karşılaşacakları sorunları çözmeye daha şanslı olabileceklerini, bireylerin aynı düşünüş tarzına sahip olmadıklarını ve eğitimin, eğer bu farklılıklar dikkate alınırsa, bütün bireylere en etkili şekilde hizmet edebileceğini ifade etmiştir (Akt: Baran, Maskan,2011).

Türk Milli eğitim sisteminde öğrencilerin zekâ alanlarının ölçülmesi konusunda sistematik bir uygulama olmadığı görülmektedir. Ülkemizde 2005 yılından bu yana Çoklu zekâyâ dayalı eğitim uygulamalarına yer verilmekle birlikte öğrencilerin zekâ alanlarının tespitine yönelik çalışmalar okul idarelerinin ve öğretmenlerin inisiyatifine bırakılmaktadır. Bu yüzden öğretmen ve idarecilerin kişisel çabalarıyla bu uygulamalar ya başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmekte ya da gerçekleştirilememektedir. Bu çabaların ise daha çok ilköğretim, kısmen de orta öğretim düzeyinde yürütüldüğü, üniversite düzeyinde yaygın olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte eğitim programlarında temele alınan ÇZK'nın öngörülere, 2005'den itibaren tüm eğitimciler tarafından dikkate alınmakta ve uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu uygulamaların eğitime yansımaları ise pek çok araştırmanın konusunu oluşturmaktadır (Çeliköz, 2016).

Yapılan literatür taramalarında eğitim sürecinde öğrencilerin yetersizliklerinin ya da başarısızlıkların yerine güçlü olan zeka alanlarının tespit edilmesi ve bu zeka alanlarının ön planda olduğu etkinliklere ve çalışmalara yönlendirilerek zayıf yönlerinin güçlendirilmesi (Saban, 2002), öğretmen adaylarının zeka alanlarıyla eğitim gördüğü alanın ve öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği zeka alanlarının uyumlu olması (İzci ve Sucu, 2014), öğretmenlerin tüm zeka alanlarında kabul edilebilir bir düzeye sahip olmaları (Akkaya ve Memnun, 2015) ve öğretmenlerin sadece kendi sahip olduğu zeka türüne uygun öğretim yaklaşımlarını benimsememeleri (Ekici, 2003; Köse, 2012) gerektiği belirtilmektedir (Çeliköz, 2016).

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Arslan, M. (2015), *Öğrenmenin Nörofizyolojisi Öğretimde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Babacan, T. ve Dilci, T. (2012). Çoklu Zekâ Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışmaları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(3), 969-982.
- Baran, M. ve Maskan, A.K. (2011). 11. Sınıf Öğrencilerinin Çoklu Zekâ Alanlarının Bazı Değişkenler ve Fizik Dersi Başarıları Açısından İncelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 156-177.
- Berkant, H. G. ve Ekici, G. (2007). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Fen Öğretiminde Öğretmen Öz-Yeterlik İnanç Düzeyleri İle Zeka Türleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 113-132.
- Bümen, N. T. (2005). *Okulda Çoklu Zeka Kuramı*. (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çeliköz, M. (2016). Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenim Görmekte Olan Öğretmen Adaylarının Baskın Zeka (Çoklu Zekâ) Dağılımlarının İncelenmesi. *I. Uluslararası Uzaktan Eğitim Araştırmaları Konferansı*, İstanbul.
- Fumham, A., Fong, G. ve Martin, G. N. (1999). Sex and cross-cultural differences in the estimated multifaceted intelligence quotient score for self, parents, and sibiings. *Personality and Individual Differences*, 26, 1025-1034.
- Güney, N., Aytan, T. ve Şengül, M. (2014). Müziksel-Ritmik Zekâya Yönelik Etkinliklerin Dil Bilgisi Öğretiminde Akademik Başarıya Etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 9(2),120-134.
- Keskin, G. ve Yıldırım, G. Ö. (2008). Yapısalci Yaklaşım Normlarında Üniversite Öğrencilerinin Problem Çözme, Otonomi, Çoklu Zekâ Durumlarının Değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(16), 67-88.
- McClellan, J. A. ve Conti, G. J. (2008). Identifying The Multiple İntelligences Of Your Students. *Journal of Adult Education*, 37(1), 13-32.
- Nasser, R., Singhal, S. ve Abouchedid, K. (2008). Gender differences on self-estimates of multiple intelligences: a comparison between Indian and Lebanese Youth. *J. Soc. Sci.*, 16(3), 235-243.
- Saban, A. (2002). *Çoklu Zeka Teorisi ve Eğitim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Saban, A. (2005). *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim*. (5. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Saban, A. (2010). *Çoklu Zeka Kuramı ve Türk Eğitim Sistemine Yansımaları*. (6. Baskı). Ankara: Nobel Dağıtım.
- Selçuk, Z., Kayılı, H., Okut, L. (2004). *Çoklu Zekâ Uygulamaları*. (4. Baskı). Ankara: MAYA-GEN Eğitim Yayınları, Nobel Yayın Dağıtım.

BELEK, SIDE VE ALANYA BÖLGELERİNDE FAALİYET GÖSTEREN OTEL İŞLETMELERİNİN MÜŞTERİLERİNE SUNDUĞU REKREASYON ETKİNLİKLERİNİN İÇERİK ANALİZİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹

A RESEARCH ON THE CONTENT ANALYSIS OF THE RECREATIONAL EVENTS OFFERED TO VISITORS OF THE HOTEL MANAGERMENTS IN BELEK, SIDE AND ALANYA REGIONS

İbrahim GİRİTLİOĞLU², Atınc OLCA³, Harun Reşit GÜNDOĞAN⁴, Bilal Nadir ALKAN⁵

Öz

Yapılan bu araştırmanın amacı, deniz, güneş, kum turizminin başkenti olan Antalya ilinin Belek, Side ve Alanya bölgelerinde bulunan, dört ve beş yıldızlı otellerin müşterilerine sunmuş oldukları rekreasyon faaliyetlerinin içerik analizi ile incelenmesi oluşturmaktadır. İlgili web sitelerinde yapılan araştırma sonucuna göre; Belek bölgesinde 86, Side bölgesinde 111 ve Alanya bölgesinde ise 111 otel olmak üzere; her üç bölgede toplam 308 otelin faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bölgelerde faaliyet gösteren 308 otelin web sitesi 2016 yılının Nisan ve Mayıs aylarında ziyaret edilerek veriler elde edilmiştir. Yapılan bu araştırmanın sonucunda rekreasyon etkinlikleri açık havuz, hamam ve sauna, oteller tarafından müşterilere yüksek düzeyde sunulurken, yelken, squash ve pilates ise düşük düzeyde sunulan etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Boş Zaman Yönetimi, Rekreasyon Etkinlikleri, Antalya

Abstract

The purpose of this research is to analyze the recreational activities offered to visitors of the hotel managements in Belek, Side and Alanya provinces located in the city of Antalya where the capital in terms of 3S (sea, sun, sand) tourism with content analysis method. According to the results of a research done on related web sites; it has been determined that a total of 308 hotels operate in all three regions, 86 in Belek, 111 in Side and 111 in Alanya of which The data of the research was obtained by visiting the

¹ Bu yayın daha önce 3. Uluslararası Spor Bilimleri Turizm ve Rekreasyon Öğrenci Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır.

² Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gaziantep, Türkiye, giritlioglu@gantep.edu.tr

³ Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gaziantep, Türkiye, olcay@gantep.edu.tr

⁴ Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, Türkiye, hrngundogan@gmail.com

⁵ Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, Türkiye, bilalnadiralkan@hotmail.com

websites of 308 hotel managements located in those provinces on April and May of 2016. At the end of the research, it was determined the most of the activities offered was outdoor pool activities, Turkish bath, sauna, fitness, table tennis and indoor pool activities respectively.

Keywords: Tourism, Leisure Management, Recreation Events, Antalya

1.GİRİŞ

Turizm son yıllarda önemini her geçen gün arttıran endüstriler arasında yer almaktadır. Dünya Turizm Örgütü raporuna göre 2014 yılında tüm dünyada 1,1 milyar kişi uluslararası turizm hareketlerine katılmış ve turizm sektöründen 1,2 trilyon dolar gelir elde edilmiştir. Turizmin oransal olarak yüksek bir şekilde gelişmesi turizm türlerinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. 2014 yılı göz önüne alındığında tüm dünyada turistlerin %50'den fazlasının deniz, güneş, kum turizmini kapsayan dinlenme ve eğlenme amacıyla turizm faaliyetlerine katıldığı tespit edilmiştir (UNWTO, 2014:2). Deniz, güneş, kum turizmi dünya turizminde olduğu gibi Türk turizmi açısından da önemli bir turizm türünü oluşturmaktadır. 2015 yılında ülkemize 41,7 milyon turist gelmiş olup ülkemizi ziyaret eden bu turistlerin yarısından fazlasının deniz, güneş, kum turizmini tercih ettiği görülmektedir (Türsab.gov.tr, Erişim Tarihi:12.04.2016).

Deniz, güneş, kum turizmi açısından rekreasyon etkinlikleri büyük önem taşımaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre rekreasyon etkinlikleri bir destinasyonun tercih edilmesinde en önemli faktörlerden birisidir (Connel,2006). Rekreasyon etkinliklerinin zenginliği destinasyonların tanınır bir marka olmasında da son derece önem arz etmektedir (Garcia vd., 2012: 658). Nitekim rekreasyon etkinlikleri, destinasyonda sunulan hizmet türleri arasında en önemli faktörlerin başında yerini almaktadır. Buna göre bu araştırmanın amacı, Türkiye'de deniz, güneş, kum turizminin amiral şehri olan Antalya'nın Belek, Side ve Alanya bölgelerinde faaliyet gösteren otellerde müşterilere sunulan rekreasyon etkinliklerinin neler olduğu ve bu etkinliklerin müşterilere hangi düzeyde sunulduğunun tespit edilmesidir.

2.LİTERATÜR BİLGİSİ

2.1. Rekreasyon Kavramının Tanım Ve Önemi

Rekreasyon kelime anlamı olarak; dinlendirmek, eğlendirmek, canlandırmak ve hayat vermek anlamına gelen “İngilizce recreate ve Fransızca recreer” fiilinin isim şeklidir. Genel anlamda rekreasyon, insanların boş zamanlarında, eğlence ve tatmin dürtüleri ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler şeklinde tanımlanmaktadır (Karaküçük, 2008: 25). Akten (2003)'e göre rekreasyon; Boş zamanlar içerisinde yapılan, kişilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda oluşan; kişinin ruhen ve bedenen yenilenmesini amaçlayan, bireyin yaşamış olduğu toplumun ekonomik, sosyal, kültürel özellikleriyle uyuşan, yaşadığı toplumun yapısına ve olanaklarına bağlı olarak boş zamanlarda yaptığı etkinlikler bütünüdür.

Rekreasyon; kişilerin sosyal, ekonomik ve eğitim farklılıklarını dikkate almadan, bireylere eğlenme, dinlenme, tatmin ve motivasyon sağlayarak insanların yaşamlarına canlılık katma eylemleridir. Rekreasyon insanlar açısından programlanmış bir olay olmayıp kendiliğinden gelişmektedir. Aynı zamanda rekreasyon, kişiler için bir iş değil boş zamanlarda yapılan aktivitelerdir ve kâr amacı güdülmeyen, kişinin tamamen kendi isteği ve arzusu doğrultusunda gönüllü olarak bir etkinlikte

bulunmasını ifade eder (Aklıbaşında, 2013:2; Koçan, 2007:33; Akçakoyun, 2000:17; Koçyiğit ve Yıldız, 2014:214; Akesen, 1984:132; Mason, 2005:14).

Sanayi devrimi ile insanların boş zamanlarında artış meydana gelmiş ve sürekli aynı tempoda üretilen ürünler sonucunda insanlarda monotonlaşma ve hayattan zevk alamama durumu belirmiştir. Bu kapsamda insanlar için boş zamanların değerlendirilmesi ve bu zamanların da özellikle rekreasyonel etkinliklerle geçirilmesiyle beraber hem üretimde hem de insanların hayat tatminlerinde önemli bir artışın meydana geldiği görülmüştür (Demirci Orel ve Yavuz, 2002: 62).

Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan çarpık kentleşme, insanları olumsuz bir şekilde etkilemiş ve farklı bir arayış içerisine girmelerine yol açmıştır. Bu durum rekreasyon etkinliklerinin insan hayatı üzerindeki sosyo-psikolojik önemini ortaya koymaktadır. Şehirlerde yaşayan insanların rekreasyon etkinliklerinin sınırlı olması farklı şehir ve ülkelerde bulunan destinasyonlardaki rekreasyon etkinliklerine katılma isteklerini de beraberinde getirmiştir (Akten ve Akten, 2011: 1).

Rekreasyon etkinliklerine katılan bireyler ile katılmayanlar arasında ciddi farklılıklar görülmektedir. Zira rekreasyon etkinliklerine katılan bireyler ruhen ve bedenen daha fazla gelişme imkânı bularak kendilerini yenilemektedir. Bununla birlikte rekreasyon etkinliklerine katılan bireylerin elde ettiği diğer avantajlar ise şunlardır (Turgut, 2012: 11-12):

- Rekreasyon sayesinde yeni bilgiler elde ederek kişisel gelişime katkıda bulunma,
- Serbest zamanın anti-sosyal kullanımını koruma,
- Farklı gruplar ve nesiller arası ilişkileri geliştirme,
- Toplum bağlarını kuvvetlendirme,
- Yaşam kalitesini artırma,
- Toplumda yer alan farklı katmanlarındaki insanların kültürel yaşamını geliştirme ve zenginleştirme,
- Ekonomik düzeni ve toplum istikrarını korumaktır.

Yukarıdaki avantajlardan da görüldüğü üzere rekreasyon etkinliklerine katılan bireyler olumlu kazanımlar elde etmektedir.

2.2. TURİZM VE REKREASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ

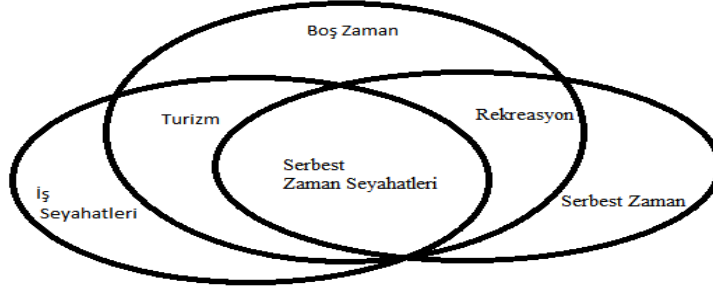
Rekreasyon etkinlikleri günlük hayatın önemli bir aktivitesi olmakla beraber günümüz turizm faaliyetlerinin de vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. Bugün turizm faaliyetlerine katılan çok sayıda turist gittikleri bölgelerde var olan rekreasyon etkinliklerinin tür ve çeşidini göz önünde bulundurmaktadır. Bir destinasyondaki rekreasyon etkinliklerinin varlığı turistin memnuniyet düzeyini arttırmasının yanı sıra o bölgeyi başkalarına tavsiye etmesi gibi olumlu etkiler ortaya çıkarmaktadır (Cong, 2006: 50).

İnsanların farklı istek ve ihtiyaçları doğrultusunda turizm işletmeleri de farklı rekreasyon etkinliklerine ihtiyaç duymaktadır ve turizm ile rekreasyon arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Turizm ve rekreasyon arasındaki bu ilişkiyi şu şekilde ifade etmek mümkündür (Türkmen vd., 2013: 2143, Akçakoyun, 2000: 23):

- Turizm önemli bir ekonomik değer oluştururken, turizm rekreasyonunda ekonomik değerden çok ön plana çıkan turistlerin kişisel mutluluğudur.
- Turizmde rekreasyon, bireylerin rekreatif etkinliklere katılmaları sonucu ortaya çıkan ve turistler tarafından önceden belirlenen faaliyetlerdir. Günlük hayattaki rekreasyon faaliyetlerinde ise herhangi bir zamanda bu etkinlikler gerçekleştirilebilir.
- Rekreasyon faaliyetleri, boş zamanda yapılan yer, zaman ve insanlar açısından kısıtlama içermeyen etkinliklerdir. Turizm olayına harcanan zaman süreksizlik arz etmekte ve turizm rekreasyon faaliyetleri, sadece turistlerin tatilleri esnasında gerçekleşmektedir.
- Rekreasyon, ciddi ve belirli amaçları olan aktivitelerdir. Bu etkinliklere katılan her bireye göre bir amacı olan, insanları rahatlatan, ferahlatan, ruhlarına haz ve neşe verip mutluluk hormonu sağlayarak yenileyen faaliyetlerdir. Turizmde gerçekleşen rekreasyon faaliyetleri ise turistlerin tatil memnuniyetini artırma amaçlıdır.
- Rekreasyonel faaliyetler, bireylerin kendisini ifade edebileceği, üretken olabileceği şekilde düzenlemekle birlikte katılımcılara kişisel ve toplumsal farklılıklar kazandırmaktadır. Turizm rekreasyonunda ise rekreasyon faaliyetleri sunan işletme, işletme aidiyeti ve yüksek destinasyon imajı özelliği kazandırmayı amaçlamaktadır.
- Rekreasyon faaliyetleri her bireyin rahatça katılabilmesi için evrensel boyutta olmalı, toplumun geleneklerine, göreneklerine, manevi ve sosyal değerlere uygun olan etkinlikler seçilmelidir. Turizm rekreasyonunda ise sunulan rekreasyon faaliyetleri turistlerin katıldıkları turizm türleriyle doğrudan ilişkili olmalıdır.

Yukarıdaki ifadelerden de görüldüğü üzere turizm ile rekreasyon arasında güçlü ve önemli bir ilişkinin olduğu söylenebilir. İnsanlar boş vakitlerini genellikle doğal alanlarda değerlendirmeyi tercih etmektedirler. İnsanlar yeni yerler keşfetme, farklı insanlar tanıma, doğa ile daha çok iç içe olma arzusunu genellikle turizm faaliyetleri ile gidermektedirler. Öte yandan insanlar gittikleri bölgelerde ciddi oranda rekreasyon etkinliklerine katılmaktadırlar (Yeşilyurt vd., 2012:868). Hall ve Page (2014) turizm, boş zaman ve rekreasyon arasındaki ilişkiyi Şekil 1' deki gibi ilişkilendirmişlerdir. Şekil 1'de görüldüğü üzere insanlar iş veya farklı amaçlarla turizm faaliyetlerine katılmakta, boş zamanlarında rekreasyon etkinlikleri ve serbest zaman seyahatleri gerçekleştirmektedir. Buna ilaveten rekreasyon ve turizm birbirleri ile o kadar yakın ilişkiye sahiptir ki rekreasyon faaliyetleri olmadan turizm faaliyetlerinin düşünülmesi oldukça zordur (Nicholls, 2012:4; Ragoonaden, 2015:373).

Şekil 1: Serbest Zaman, Turizm ve Rekreasyon Arasındaki İlişki

(Kaynak : Hall ve Page, 2014: 9 'dan uyarlanmıştır).

Turizm faaliyetlerine katılan bireylerin tatilleri esnasında gerçekleştirebilecekleri rekreasyon etkinlikleri Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre turizm faaliyetlerine katılanlar için çok çeşitli ve farklı içerikte rekreasyon etkinlikleri bulunmaktadır.

Tablo 1: Rekreasyonel Turizm Etkinlikleri

<ul style="list-style-type: none"> • Piknik • Olta ile balık avlama • Güneşlenme • Araba sürme • Yürüyüş • Yüzme • Fuar, eğlence ve alışveriş yerlerini ziyaret • Doğada yürüyüş • Sandal gezintisi • Yelkencilik • Rafting • Derin sulara dalış • Bitki örtüsü inceleme • Doğal yapıları inceleme • Tarihi yapıları inceleme • Koleksiyonculuk • Telsizcilik • Dağcılık • Futbol • Masa Tenisi	<ul style="list-style-type: none"> • Aile Kampçılığı • Vahşi kampçılık (safari) • Off-road oto sürme • Avcılık • Off-road motosiklet sürme • Su alanlarını inceleme • Doğada yaşam • Hayvan besleme • Bahçe işleri • Kayak yapmak • Ilıcalar • Yatçılık • Kuş ve doğa gözlemciliği • Fotoğrafçılık • Resim yapmak • Enstrüman çalma • Şarkı söyleme • Paintball • At binmek • Koşu yapmak • Halk Oyunları	<ul style="list-style-type: none"> • Konser ve tiyatroya gitme • Tenis oynama • Golf oynama • Her türlü oyunlar • Basketbol • Voleybol • Buz pateni • Bowling • Bilgisayar oyunları • Modern Danslar • Kitap okumak • Maket yapmak • Yeme-içme • Uçurtma uçurmak • Savunma sporları • Yemek yapmak • Jimnastik • Aerobik • Hentbol • Bisiklet sürme
--	--	--

(Kaynak: Demirici Orel ve Yavuz , 2002: 62).

Tablo 1'de verilen rekreasyonel turizm etkinliklerini katılma şekline göre, mekânsal açıdan, katılımcı sayısına göre, fonksiyonel açıdan ve yerel sınıflandırmaya göre rekreasyon çeşitleri şeklinde beş başlık altında sınıflandırmak mümkündür (Hazar, 2014:36). Yapılan bu sınıflandırma tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Rekreasyonel Turizm Etkinliklerinin Sınıflandırılması

Rekreasyon Çeşitleri	Rekreasyon Çeşitlerinin Sınıflandırılması	Etkinliğin Sayısı n	Yüzde %
Etkinliklere Katılma Şekline Göre Rekreasyon Çeşitleri	Etken (Aktif) Rekreasyon	60	98.4
	Edilgen (Pasif) Rekreasyon	1	1.6
Mekânsal Açıdan Rekreasyon Çeşitleri	Açık Alan Rekreasyonu	40	65.5
	Kapalı Alan Rekreasyonu	21	34.4
Katılımcıların Sayına Göre Rekreasyon Çeşitleri	Bireysel Rekreasyon	53	86.9
	Grup Rekreasyonu	8	13.1
Fonksiyonel açıdan rekreasyon çeşitleri	Ticari rekreasyon	17	27.9
	Estetik Rekreasyon	1	1.6
	Sosyal Rekreasyon	2	3.3
	Sağlık Rekreasyonu	1	1.6
	Fiziksel Rekreasyon	31	50.8
	Sanatsal Rekreasyon	7	11.5
	Kültürel Rekreasyon	6	9.8
	Turistik Rekreasyon	5	8.1
Yerel Sınıflandırmaya Göre Rekreasyon Çeşitleri	Kentsel Rekreasyon	6	9.8
	Kırsal Rekreasyon	13	21.3

Rekreasyonel turizm etkinliklerinin sınıflandırılmasına bakıldığı zaman sunulan rekreasyon etkinliklerinde aktif (%98.4) katılım gösterdikleri, sunulan etkinliklere katılımın bireysel (%86.9) rekreasyon etkinlikleri ve açık alan (%65.5) etkinliklerinin oluşturulduğu görülmektedir. Buna karşın rekreasyon etkinliklerine pasif katılım (%1.6), estetik rekreasyon (%1.6) ve sağlık rekreasyonu (%1.6) sınıflandırılan etkinlikler arasında düşük düzeyde yer almaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Yapılan bu araştırmanın amacı, deniz, güneş, kum turizminin başkenti olan Antalya ilinin Belek, Side ve Alanya bölgelerinde bulunan, dört ve beş yıldızlı otellerin müşterilerine sunmuş oldukları rekreasyon etkinliklerinin içerik analizi ile incelenmesi oluşturmaktadır. Bununla beraber otel işletmelerinde sunulan bu rekreasyon etkinlikleri arasında hangi aktivitelerin daha yüksek düzeyde sunulduğunun tespit edilmesi yapılan bu araştırmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

Otellerde hangi rekreasyon faaliyetlerinin sunulduğunun tespit edilme sürecine geçilmeden önce bu bölgelerde faaliyet gösteren otel sayıları araştırılmıştır. Antalya'nın bu üç bölgesinde kaç tane dört ve beş yıldızlı otelin faaliyet gösterdiğinin tespit edilmesi için Türkiye'nin en önemli üç seyahat acentesinin web sitelerinden yararlanılmıştır. İlgili web sitelerinde yapılan araştırma sonucuna göre; Belek bölgesinde 86, Side bölgesinde 111 ve Alanya bölgesinde ise 111 otel olmak üzere; her üç bölgede toplam 308 otelin faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Otellerin hangi rekreasyon faaliyetlerini müşterilere sunduğunun tespit edilebilmesi için 2016 yılının Nisan ve Mayıs aylarında otellerin web siteleri araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiş ve elde edilen bilgiler frekans ve yüzde analizine tabi tutulmuştur.

4. BULGULAR

Araştırmanın bulguları üç başlık altında incelenmektedir. Bulgular bölümünün ilk başlığında, Belek, Side ve Alanya bölgelerindeki otellerde sunulan rekreasyonel etkinliklerinin frekans ve yüzde dağılımları tespit edilmiştir. Bulgular bölümünün ikinci başlığında, ele alınan bölgelerde faaliyet gösteren otel işletmelerinin sunmuş oldukları rekreasyonel turizm etkinlikleri sınıflandırılmıştır. Son olarak da, bu üç bölgede faaliyet gösteren otel işletmelerinde sunulan rekreasyon etkinliklerinin bölge bölge frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir.

4.1. Belek, Side ve Alanya Bölgelerindeki Otellerde Sunulan Rekreasyonel Etkinlikler

Antalya bölgesinin en popüler turizm destinasyonlarını oluşturan Belek, Side ve Alanya bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerin müşterilerine sunmuş oldukları rekreasyon etkinlikleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Belek, Side ve Alanya Bölgesinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Sunulan Rekreasyon Faaliyetlerinin Otel Sayısı ve Yüzdesine Göre Dağılımı

Etkinlik Türü	Etkinliğin Gerçekleştirildiği Otel Sayısı n	Yüzde %
Açık Havuz	308	100
Türk Hamamı	303	98.3
Sauna	293	95.1
Fitness	283	91.8
Masa Tenisi	275	89.2
Kapalı Havuz	254	82.4
Bilardo	238	77.2

Plaj Voleybolu	214	69.4
Tenis Kortu	192	62.3
Su Sporları	179	58.1
Oyun Salonu	156	50.6
Basketbol	138	45.5
Aerobik	123	39.9
Jet-ski	103	33.4
Deniz Paraşütü	93	30.1
Sörf	89	28.8
Kano/Kürek	89	28.8
Bowling	88	28.5
Mini Futbol	81	26.2
Voleybol	74	24.0
Jimnastik	71	23.0
Mini Golf	68	22.0
Futbol	61	19.8
Okçuluk	59	19.1
Deniz Bisikleti	58	18.8
Motorlu Su aracı	53	17.2
Tüple Dalış	47	15.2
Golf	32	10.3
Pilates	22	7.1
Squash	18	5.8
Yelken	11	3.5

Tablo 3'e göre otel işletmelerinde en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin, açık havuz (%100), Türk hamamı (%98.3) ve sauna (%95.1) olduğu görülürken, yelken (%3.5), squash (%5.8) ve pilates (%7.1) etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

Bununla beraber Belek, Side ve Alanya bölgelerinde faaliyet gösteren otel işletmelerinin sunmuş olduğu bu rekreasyonel turizm etkinlikleri Hazar (2014)'in ortaya koymuş olduğu ölçütlere göre sınıflandırılmış ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Belek, Side ve Alanya Bölgelerinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinin Rekreasyonel Turizm Etkinliklerinin Sınıflandırılması

Rekreasyon Çeşitleri	Rekreasyon Çeşitlerinin Sınıflandırılması	Etkinliğin Sayısı n	Yüzde %
Etkinliklere Katılma Şekline Göre Rekreasyon Çeşitleri	Etken (Aktif) Rekreasyon	31	100
	Edilgen (Pasif) Rekreasyon	0	0
Mekânsal Açıdan Rekreasyon Çeşitleri	Açık Alan Rekreasyonu	19	61.3
	Kapalı Alan Rekreasyonu	12	38.7
Katılımcıların Sayına Göre Rekreasyon Çeşitleri	Bireysel Rekreasyon	26	83.9
	Grup Rekreasyonu	5	16.1

Tablo 4'e göre sınıflandırmada sunulan rekreasyon çeşitlerinin tamamında insanların rekreasyon etkinliklerine aktif olarak katıldıkları aynı zamanda sunulan rekreasyonel etkinliklerden açık alanlarda (%61.3) yapılan etkinliklerin kapalı alanlara (%38.7) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla beraber etkinliklerde bulunan insanlardan bireysel rekreasyonel etkinliklere katılanların (%83.9) grup (%16.1) etkinliklerine katılanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

4.2. Belek Bölgesindeki Otellerde Sunulan Rekreasyonel Etkinlikler

Belek bölgesinde faaliyet gösteren otellerin müşterilere sunmuş olduğu rekreasyon faaliyetleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Belek Bölgesinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Sunulan Rekreasyon Faaliyetlerinin Otel Sayısı ve Yüzdesine Göre Dağılımı

Etkinlik Türü	Etkinliğin Gerçekleştirildiği Otel Sayısı n	Yüzde %
Açık Havuz	86	100
Türk Hamamı	84	97.6
Sauna	82	95.3
Fitness	78	90.6
Kapalı Havuz	77	89.5
Masa Tenisi	76	88.3

Bilardo	71	82.5
Tenis Kortu	68	79.0
Plaj Voleybolu	53	61.6
Basketbol	49	56.9
Oyun Salonu	45	52.3
Su sporu	41	47.6
Aerobik	40	46.5
Bowling	34	39.5
Jet-Ski	30	34.8
Mini Futbol	29	33.7
Kano/Kürek	29	33.7
Golf	27	31.3
Voleybol	26	30.2
Okçuluk	25	29.0
Futbol	25	29.3
Sörf	25	29.3
Mini Golf	23	26.7
Jimnastik	21	24.4
Deniz Paraşütü	20	23.2
Deniz Bisikleti	14	16.2
Motorlu Su Aracı	14	16.2
Pilates	11	12.7
Squash	8	9.3
Tüple Dalış	5	5.8
Yelken	4	4.6

Tablo 5'e göre otel işletmelerinde en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin, açık havuz (%100), Türk hamamı (%97.6) ve sauna (%95.9) olduğu görülürken, yelken (%4.6), tüple dalış (%5.8) ve squash (%9.3) etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Side Bölgesindeki Otellerde Sunulan Rekreasyonel Etkinlikler

Side bölgesinde faaliyet gösteren otellerin müşterilere sunmuş olduğu rekreasyon faaliyetleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Side Bölgesinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Sunulan Rekreasyon Faaliyetlerinin Otel Sayısı ve Yüzdesine Göre Dağılımı

Etkinlik Türü	Etkinliğin Gerçekleştirildiği Otel Sayısı n	Yüzde %
Açık Havuz	111	100
Türk Hamamı	110	99.1
Fitness	105	94.5
Sauna	104	93.6
Masa Tenisi	103	92.7
Kapalı Havuz	92	82.8
Bilardo	89	80.1
Plaj Voleybolu	84	75.6
Su Sporları	80	72.0
Tenis Kortu	65	58.5
Oyun Salonu	62	55.8
Aerobik	54	48.6
Basketbol	49	44.1
Sörf	45	40.5
Bowling	43	38.7
Deniz Paraşütü	40	36.0
Kano/Kürek	37	33.3
Jet/Ski	37	33.3
Jimnastik	34	30.6
Mini Futbol	32	28.8
Okçuluk	30	27.0
Mini Golf	30	27.0
Voleybol	27	24.3
Deniz Bisikleti	25	22.5
Futbol	24	21.6
Motorlu Su Aracı	19	17.1
Tüple Dalış	19	17.1
Squash	8	7.2
Pilates	6	5.4
Yelken	5	4.5
Golf	4	3.6

Tablo 6'ya göre otel işletmelerinde en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin, açık havuz (%100), Türk hamamı (%99.1) ve fitness (%94.5) olduğu görülürken, golf (%3.6), yelken (%4.5) ve pilates (%5.4) etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Alanya Bölgesindeki Otellerde Sunulan Rekreasyonel Etkinlikler

Alanya bölgesinde faaliyet gösteren otellerin müşterilere sunmuş olduğu rekreasyon faaliyetleri Tablo 7'te verilmiştir.

Tablo 7: Alanya Bölgesinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Sunulan Rekreasyon Faaliyetlerinin Otel Sayısı ve Yüzdesine Göre Dağılımı

Etkinlik Türü	Etkinliğin Gerçekleştirildiği Otel Sayısı n	Yüzde %
Açık Havuz	111	100
Türk Hamamı	109	98.1
Sauna	107	96.3
Fitness	100	90.1
Masa Tenisi	96	86.4
Kapalı Havuz	85	76.5
Bilardo	78	70.2
Plaj Voleybolu	77	69.3
Tenis Kortu	59	53.1
Su Sporları	58	52.2
Oyun Salonu	49	44.1
Basketbol	40	36.0
Jet-ski	36	32.4
Deniz Paraşütü	33	29.7
Aerobik	29	26.1
Kano/Kürek	23	20.7
Tüple Dalış	23	20.7
Voleybol	21	18.9
Mini Futbol	20	18.1
Motorlu Su Aracı	20	18.1
Deniz Bisikleti	19	17.1
Sörf	19	17.1
Jimnastik	16	14.4
Mini Golf	15	13.5

Futbol	12	10.8
Bowling	11	9.9
Pilates	5	4.5
Okçuluk	4	3.6
Yelken	2	1.8
Squash	2	1.8
Golf	1	0.9

Tablo 7'ye göre otel işletmelerinde en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin, açık havuz (%100), Türk hamamı (%98.1) ve sauna (%96.3) olduğu görülürken, golf (%0.9), squash (%1.8) ve yelken (%1.8) etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Rekreasyon faaliyetleri turizm işletmelerinin çekiciliğini arttırmak için uygulamış oldukları politikaların başında gelmektedir. Otel işletmeleri müşterilerine sunmuş oldukları rekreasyon etkinlikleri katılımcıların sosyo-kültürel yapılarına bakılmaksızın bir arada zaman geçirmelerine ve etkileşim içerisinde olmalarını sağlamaktadır.

Otel işletmelerinin müşterilere sunmuş oldukları rekreasyonel etkinliklerin neler olduğunun ortaya konulduğu bu çalışmada, 308 otel işletmesinin sunmuş olduğu etkinlikler tespit edilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıda gösterilmiştir.

Bölgelerin tamamında bulunan otel işletmelerinde (bkz Tablo 3) en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin, açık havuz, Türk hamamı ve sauna olduğu görülürken, yelken, squash ve pilates etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

Otelin açık alanda sunmuş oldukları rekreasyon etkinliklerinin kapalı alanlarda sunulan etkinliklerden fazla olduğu tespit edilmiştir. Sunulan rekreasyon etkinliklerine katılanların daha çok bireysel olarak katıldıkları görülmüştür.

Aynı zamanda Hazar (2014)'a göre sınıflandırılan (bkz Tablo 4) rekreasyonel çeşitliliklere bakıldığında en fazla aktif ve bireysel rekreasyon olduğu, grup rekreasyonu ve kapalı alan rekreasyonunun düşük düzeylerde olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın pasif rekreasyon faaliyetlerinin hiç olmadığı görülmektedir.

Belek bölgesindeki (bkz Tablo 5) otel işletmelerinde en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin, açık havuz, Türk hamamı ve sauna olduğu görülürken, yelken tüple dalış ve squash etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

Side bölgesindeki (bkz Tablo 6) otel işletmelerinde en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin, açık havuz, Türk hamamı ve fitness olduğu görülürken, golf, yelken ve pilates etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

Alanya bölgesindeki (bkz Tablo 7) otel işletmelerinde en yüksek düzeyde sunulan rekreasyonel etkinliklerin açık havuz, Türk hamamı ve sauna olduğu görülürken, golf, squash ve yelken etkinliklerinin en düşük düzeyde sunulan rekreasyonel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

Otellerde sunulan rekreasyon etkinlikleri arasında en fazla havuz etkinliklerinin sunulduğu görülmektedir. Benzer şekilde Borhan ve Erkman (2009); yüzme aktivitelerinin otellerin rekreasyon hizmetlerinde önemli bir yer tuttuğunu tespit etmişlerdir.

Bu etkinlikler kara ve suda yapılan etkinlikler olarak iki alt başlık altında ele alındığında karada yapılan etkinliklerin 18 olduğu görülürken, su aktivitelerinin 14 olduğu sonucuna varılmıştır. Saygın (1999) müşterilerin en çok katıldıkları etkinlikleri su ve kara sporları olduğunu tespit etmiştir.

Tıpkı bu çalışmada da olduğu gibi kara sporları arasında en yüksek düzeyde sunulan rekreasyon etkinlik alanlarının başında gelen fitness Yılmaz (2007)'in çalışmasındaki bulgu ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak ortaya konulan öneriler ise şunlardır:

Bu çalışmada otel işletmelerinin bünyelerinde bulundurdukları rekreatif etkinlikler arasında (bkz Tablo 3) yelken, squash, pilates, golf, tüple dalış, motorlu su araçları ve bunlarla beraber düşük düzeyde sunulan diğer aktivitelerin artırılması işletmelerin daha fazla müşteri çekmesine ve müşterinin rekreatif etkinliklere katılmalarını sağlayacağı düşünülmektedir.

Otel işletmelerinde sunulan rekreasyon etkinliklerin kültürel ve sanatsal boyutunun göz ardı edildiği, buna dair araştırma yapılan bölgelerde hiçbir rekreasyon etkiliğinin olmadığı görülmüştür. Oysaki işin kültürel ve sosyal boyutu göz önünde bulundurulduğunda mutlaka bunlara yönelik rekreasyonel etkinliklerinin de sunulması gerekmektedir.

Otel işletmelerinin sahip oldukları mekansal olanaklar göz önünde bulundurularak kapalı alanlarda kapalı alan spor faaliyetleri, oyun müsabakaları ve kurslar düzenlenerek otel misafirlerinin rekreatif alanlarda katılımları sağlanabilir.

İlerleyen dönemlerde bu çalışmanın bir benzerini yapacak olan araştırmacılara ise sunulacak öneri:

Farklı şehirlerde bu çalışmaya benzer bir çalışma yapmak isteyen araştırmacıların çalışmak istedikleri bölgelerde faaliyet gösteren otel işletmelerinin bilgilerini detaylı bir şekilde inceleyebilme ve verileri doğru analiz edilebilmesi açısından birden fazla seyahat acentesinin web sitelerinin veri tabanlarını tarayarak analize başlamaları zaman kaybını engelleyecektir.

KAYNAKÇA

- Akçakoyun, F., (2000). *Muğla Yöresinde Bulunan Turistik Oteller Ve Tatil Köylerinde Sportif Animasyon ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Hizmet Satışlarına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Muğla.
- Akesen, Aytuğ, (1984). Açık Hava Rekreasyonunda Bazı Temel Kavramlar ve Özellikleri, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, seri: B, c.34, 1
- Aklbaşında, M., (2013). *Yahyalı İlçesi ve Yakın Çevresini Peyzaj Potansiyelini Sürdürülebilir Turizm ve Rekreasyonel Kullanımlar Yönünden Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim dalı, Erzurum.

- Akten, M., (2003). Isparta İlindeki, Rekreasyon Alanlarının Mevcut Potansiyellerinin Belirlenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri: A, Sayı: 2, 115- 132
- Akten, M. ve Akten, S., (2011). Rekreasyon Potansiyellerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Model Yaklaşımı: Gülez Yöntemi, *I. Ulusal Sarıgöl İlçesi ve Değerleri Sempozyumu*.
- Borhan, O. ve Erkmam, N., (2009). Antalya'nın Kemer İlçesinde Tatil Yapan Turistlerin Rekrasyon ve Animasyon Faaliyetleri Hakkında Görüşlerinin İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 11(3), 21-26
- Connel, J., (2006). Medical Tourism, Sea, Sun, Sand and Surgery, *Tourism Management*, 27, 1093, 1100.
- Cong, L. C., (2016). A Formative Model Of The Relation Between Destination Quality, Tourist Satisfaction and İnteltional Loyalty: an Emprical Test in Vietnam, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 26, 50-62
- Demirci Orel, F. ve Yavuz, M. C., (2002) Rekreasyonel Turizmde Müşteri Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Pilot Çalışma, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11).
- Garcia, J.A., Gomez M. ve Molina, A., (2012). A Destination-Branding model: An Emprical Analysis Based On Stakeholders, *Tourism Management* 33, 646-661.
- Hall, M. C. ve Page, S. J., (2014). *The Geography of Tourism and Recreation Environment, Place and Space*, Fourth Edition.
- Hazar, A., (2014). *Rekreasyon ve Animasyon*, Detay Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara
- Karaküçük, B. M., (2008). *Kentlerde Spor Amaçlı Rekreasyonel Tesislerin Potansiyel Değerlendirilmesi: Keçiören Belediyesi Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Koçan, N., (2007). Geleneksel Sporlarımızdan Cirit Rekreasyon Amacı ile Günümüze Uyarlanması *Spor Yönetimi ve Bilgi teknolojileri Dergisi*, 2(1).
- Koçyiğit, M. ve Yıldız, M., (2014). Yerel Yönetimlerde Rekreasyon Uygulamaları; Konya Örneği, *International Journal of Science Culture and Sport, Special Issue on the Proceedings of the 1st Isstr-Sc Congress SI(2)*, 211-223
- Mason, Rod, (2005). Recreation and Tourism in The Australian Alps, *Education Resource Recreation and Tourism*, 1-14
- Nicholls, S., (2012). Outdoor Recreation an Tourism, In U.S., *National Climate Assesment Midwest*.
- Ragoonaden, S., (2015). *Tourism and Recreation*, VI. Assessment of Other Human Activities and The Marine Enviroment, Touristik Activities at Grande Baie, Nortwestern Mauritius, 373- 385.
- Saygın, Ö., (1999). *I. Sınıf Tatil Köylerindeki Sportif Rekreasyon/Animasyon Programları, Tesisleri ve Uygulamaları, Muğla Bölgesi Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Muğla.
- Turgut, T., (2012). *Suya Dayalı Rekreasyon ve Antalya İlinde Suya Dayalı Rekreasyon Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Profillerini Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı, Antalya.

Türkmen, M., Kul, M., Genç,E. ve Sarıkabak, M., (2013). “Konaklama İşletmesi Yöneticilerinin Rekreasyon Algı Ve Tutumlarının Değerlendirilmesi:Batı Karadeniz Bölgesi Örneği" International Periodical For The Languages, *Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), Summer 2013, 2139- 2152, Ankara-Turkey

United Nations World Tourism Organization (UNWTO), Annual Raport 2014

Yeşilyurt, C., Yücel, H. ve Yılmaz, B. S., (2012). Yavaş Şehirlerin Rekreasyon Olanakları: Seferihisar'da Rekreasyonel Bir Faaliyet Olarak Eko-Turizm, *I. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi*: 866-877.

Yılmaz, Ş., (2007). *Rekreasyon Faaliyetlerinin Yönetim ve Organizasyonu Antalya Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı, Antalya.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri/2003-gelirsayi-ve-ortalama-harcama_68.html, Erişim Tarihi:12.04.2016

FARKLI SPOR BRANŞLARINDAKİ ELİT SPORCULARIN SOSYAL BECERİ DÜZEYLERİNİN SEÇİLMİŞ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF SOCIAL SKILL LEVELS OF ELITE SPORTSMEN AT DIFFERENT SPORTS BRANCHES ACCORDING TO SELECTED VARIABLES

Emin Daim GEZER¹, Cem Sinan ASLAN², Oğuzhan DALKIRAN³, Ertan KILCIGİL⁴

Öz

Bu araştırmada, Türkiye'deki birinci lig düzeyinde takım ve bireysel spor dallarında yer alan sporcuların sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesi ve sosyal becerilerinin yaş, eğitim düzeyi, spor türü, 14 yaşına kadar yaşadığı il ve vücut temash ve vücut temassız spor branşı değişkenlerine göre karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmaya, 1. Lig düzeyindeki 30 futbolcu, 43 voleybolcu, 42 güreşçi ve 38 atlet olmak üzere toplam 153 sporcu katılmıştır.

Veriler, Riggio (1986) tarafından geliştirilen ve Yüksel (2004) tarafından Türkçeye uyarlanan "Sosyal Beceri Envanteri" ile toplanmıştır. 90 maddeden oluşan envanter; 6 alt ölçeğe sahip ve her bir alt ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. Envanterden toplanan verilerin analizi SPSS (ver.13) istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Karşılaştırmalarda, anlamlılık düzeyi olarak 0,05 değeri kabul edilmiştir.

Karşılaştırma sonuçlarına göre; takım sporcularının sosyal beceri düzeyleri, bireysel sporculardan daha yüksektir. Vücut temash (futbol, güreş) ve vücut temassız (voleybol, atletizm) spor branşlarındaki sporcular arasında sosyal beceri düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yoktur. Toplam sosyal beceri puanları, her bir branşa göre tek tek karşılaştırıldığında; futbol ve voleybol branşı sporcularının, güreş ve atletizm branşı sporcularına göre daha yüksek sosyal beceriye sahip oldukları tespit edilmiştir.

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Kütükçü Alibey Ortaokulu, Ankara, emindaim@hotmail.com

² Yrd.Doç.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Burdur, csaslan@mehmetakif.edu.tr

³ Yrd.Doç.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Burdur, odalkiran@mehmetakif.edu.tr

⁴ Serbest araştırmacı

Korelasyon analizi sonuçlarına göre ise; 14 yaşına kadar yaşanılan yer ile sosyal beceri düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmezken, sporcuların eğitim düzeyleri ile "Duyuşsal duyarlılık" alt boyutu arasında ve yaşları ile sosyal becerileri arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Beceri, Takım Sporları, Bireysel Sporlar, Öğrenim Düzeyi, Yaş

Abstract

The purpose of this study was determining and comparing of social skill levels of athletes at the 1. League in Turkey, depends on the age, education level, kinds of sports branches, place of growth and body contact, non-body contact branches. They were 30 football players, 43 volleyball players, 42 wrestlers, 38 athletes and totally 153 athletes participated in this study.

Data were collected in this study by using "Social Skill Scale" was developed by Riggio (1986) and it was adapted to Turkish by Yuksel (1998). It has 90 questions and 6 sub-dimensions. Each sub-dimension consists of 15 items. Data, getting from scale, had been analysed statistically by using SPSS Windows packet programme. Significant level set as 0,05.

According to the results of comparison tests, sportsmen graduated from university had a higher level of the "emotional sensitivity" skill than graduated ones from high school, and also social skill level of team players had higher than individual athletes'. Moreover, there was no statistically significant difference between body contact and non-body contact branches, but football and volleyball players had higher social skills level than wrestlers and athletes according to a total average point of social skills.

According to the correlation analysis results, there was no statistically significant relationship between place of growth until 14-year-old and social skill level. There was a significant relationship between educational level and the sub-dimension "emotional sensitivity" of social skill, and also between age and social skills level of sportsmen.

Keywords: Social Skills, Team Sports, Individual Sports, Level of Education, Age

1. GİRİŞ

Bugüne kadar birçok bilim adamı ve düşünür, içinde yaşanılan toplum için çok önemli olan sosyalleşme olgusunu tanımlamış ve bir kavram olarak bilim dünyasının hizmetine sunmuştur. Bu kavramlar zaman içerisinde değişimlere uğrayıp, sürekli olarak dile getirilmiştir. Birçok bilim adamının ortak görüşü; sosyalleşmenin, insanın daha çok yaşadığı toplumun grup değerlerini öğrenmesi olduğudur. Kızılcelik ve Erjem (1994)'e göre sosyalleşme, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü ve toplumdaki rolünü öğrenerek toplumla bütünleşmesi anlamına gelen temel sosyal süreçtir. Yılmaz (2013)'a göre ise, sosyalleşme; toplumla temas yoluyla kültürel unsurların öğrenilmesi ve öğretilmesi sürecidir. Erkal (1996), insan davranışının sosyal çevrenin yönlendiriciliği ile meydana geldiğini ve çevre tarafından öğretildiğini söylerken, Tolun (1987), sosyalleşmenin toplum açısından kültürün kuşaktan kuşağa devrini ve bireyin örgütlenmiş bir toplumsal yaşam içerisinde belirlenmiş normlara uymasını sağladığından bahsetmektedir.

İnsan sosyal bir varlık olduğu için bir arada yaşama eğilimi göstermektedir. Ancak bir arada yaşamak bazı kişiler için kolayca gerçekleştirilebilir bir olguyken bazı kişiler için zordur. Bacanlı (1999) bu kişilerin “beceriksiz”, “sıkılğan”, “utangaç”, “çekingen”, “ürkek”, “tutuk”, “sosyal fobik” vb. olarak nitelendirildiklerini söylemektedir. Sosyal becerilerinde yetersiz olan bu tip bireyler yaşamları boyunca kişiler arası ilişkilerde, duygusal davranışsal alanlarda, okul ve mesleki yaşamlarında çok çeşitli problemlerle karşılaşmaktadırlar (Avcıoğlu, 2005).

Yüksel (2004), sosyal becerileri; “Kişiler arası durumlarda, kişinin kendisi dâhil insanların duygu, düşünce ve davranışlarını anlama ve bu anlayışa uygun davranma yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Riggio (1986)’ya göre, sosyal beceriler farklı kuramlar açısından ele alınsa bile kuramsal bakış açısından belirli bir tutarlılık vardır. Çoğu sosyal beceri araştırmacısı, temel bilgiyi gönderme ve alma becerilerinin sosyal becerilerde anahtar rolü olduğu konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Son çalışmalarda, sosyal beceriler için temel teşkil edecek iletişim becerileri ve kişiler arası beceriler üzerinde durulmuştur. Araştırmacılar, sözel olmayan iletişim becerilerini de ölçmeye çalışmışlar ve sözsüz mesajlarla yapılan iletişimin, sözsüz sosyal becerilerde önemli yeri olduğunu vurgulamışlardır (Riggio ve ark., 2007).

Sporun, bireyin dinamik sosyal çevrelere katılımını sağlayan bir etkinlik olmasından dolayı, kişinin sosyalleşmesinde ve sosyal becerilere sahip olmasında önemli bir rolü vardır. Modern toplumlarda sporun, çoğunlukla kolektif bir etkinlik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sportif faaliyetler aracılığıyla, spor ile ilgilenen bireyler değişik insan grupları ile sosyal ilişkiye girebilmektedir. Spor, bireyin kendi dar dünyasından kurtularak başka ortamlarda, başka kişilerden, inançlardan, düşüncelerden insanlar ile diyalog içinde bulunmasını, onlardan etkilenmesini ve onları etkilemesini sağlamaktadır. Bu yönü ile sporun yeni dostluklar kurulmasına, pekiştirilmesine ve sosyal kaynaşmaya destek sağladığı söylenebilir (Çaha, 2000). Başlangıçta kişisel bir olgu olarak başlayan sportif faaliyetler, daha sonraları toplumsal bir nitelik kazanmasıyla daha geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır (Küçük ve Acet, 2002).

Spor tek kişiye özgü değildir. Sporun doğasında paylaşma vardır. Rastgele, dağınık, herkesin istediğini yaptığı, birlikteliğin bulunmadığı, ortak amaçların bulunmadığı bir etkinlik spor olamaz. Spor olayı toplumsal bir harekettir. Toplumlar spor olayı ile birleşirler, başarıları ortak kırlarlar (Erdemli,1996).

Bu çalışmada amaç, bireysel sporcular ile takım sporcularının sosyal beceri düzeylerinin seçilmiş değişkenler açısından karşılaştırılmasıdır.

2. YÖNTEM

Betimsel araştırma modeli kullanılan ve kesitsel özellik taşıyan bu araştırmaya, 1. Lig düzeyinde yarışmacı 30 futbolcu, 43 voleybolcu, 42 güreşçi ve 38 atlet olmak üzere toplam 153 elit erkek sporcu katılmıştır. Araştırmada, takım ve bireysel spor dallarında yer alan elit sporcuların sosyal beceri düzeyleri belirlenmiş ve sosyal beceri özellikleri yaş, eğitim düzeyi, yapılan spor türü, 14 yaşına kadar yaşanılan il ve yapılan branşın vücut temaslı veya temassız olma durumuna göre incelenmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak; Riggio (1986) tarafından geliştirilen ve Yüksel (1998) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Beceri Envanteri (Social Skill Inventory) kullanılmıştır. Envanter;

“Duyuşsal Anlatımcılık, Duyuşsal Duyarlık, Duyuşsal Kontrol, Sosyal Anlatımcılık, Sosyal Duyarlık ve Sosyal Kontrol” olmak üzere 6 alt ölçek içermektedir. Her bir alt ölçekte 15 madde bulunmakta ve envanter toplamda 90 maddeden oluşmaktadır. Envanterin orijinalinin iç tutarlılık katsayısı .94, Yüksel (1998) tarafından yapılan uyarlamaya ilişkin iç tutarlılık katsayısı .92, alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları ise; “Duyuşsal Anlatımcılık” .81, “Duyuşsal Duyarlık” .87, “Duyuşsal Kontrol” .80, “Sosyal Anlatımcılık” .89, “Sosyal Duyarlık” .88 ve “Sosyal Kontrol” .89 olarak bulunmuştur.

Bu envanterin uygulandığı sporcular, 14 yaş üstü ve okuma yazma bilen bireylerdir. 5’li likert tipi bir cevaplama anahtarı kullanılarak, 30-45 dakika arasında süren uygulama ile elde edilen envanterin iç tutarlılık kat sayısı .81 olarak bulunmuştur.

Envanterden elde edilen verilerin analizi SPSS (ver.13) istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Shapiro-Wilk testi sonuçları göz önünde tutularak, gruplar arası farklılıkları belirlemek için Kruskal-Wallis analizi, Student t testi ve ANOVA istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Varyans analizi ile elde edilen verilerde, farkın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için LSD testi uygulanmıştır. Karşılaştırmalarda anlamlılık düzeyi olarak 0,05 değeri kabul edilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Bulguların sunulmasında, katılımcıların sosyal beceri envanterinin tümünden aldıkları puanın kişisel özelliklerine (yaş, öğrenim durumu, 14 yaşına kadar yaşadığı bölge ve spor türleri) göre değişip değişmediğine bakılmıştır. Toplam 153 katılımcıdan elde edilen tanımlayıcı bilgiler ve gruplar arası karşılaştırma sonuçları tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Kişisel Bilgiler	Alt Kategoriler	F	%
Ya	15-18 Yaş Arası	56	36.6
	19-22 Yaş Arası	51	33.3
	23-26 Yaş Arası	21	13.7
	27- Yukarısı	25	16.3
	Toplam	153	100
Öğrenim	Lise Mezunu	73	47.7
	Üniversite Mezunu	80	52.3
	Toplam	153	100
14 Yaşına Kadar Yaşanılan Bölge	Marmara Bölgesi	19	12.4
	Ege Bölgesi	9	5.9
	Akdeniz Bölgesi	18	11.8
	İç Anadolu Bölgesi	76	49.7
	Karadeniz Bölgesi	16	10.5
	Doğu Anadolu Bölgesi	15	9.8
Toplam	153	100	
Spor Türü	Bireysel Sporlar	79	51.6
	Takım Sporları	74	48.4
	Toplam	153	100

Katılımcılardan üniversite mezunu olanların sayısı daha fazladır. 14 yaşına kadar yaşanan yerde ise İç Anadolu Bölgesi diğer bölgelerden daha öndedir.

Tablo 2. Katılımcıların Bireysel veya Takım Sporcusu Olma Durumuna Göre Sosyal Beceri Düzeylerine İlişkin Toplam Puanlar

	Duyuşsal Anlatım	Duyuşsal Duyarlılık	Duyuşsal Kontrol	Sosyal Anlatımcılık	Sosyal Duyarlılık	Sosyal Kontrol	Toplam Sosyal Beceri Puanı
Bireysel Sporlar	45.27	46.94	44.46	47.03	45.72	42.65	272.07
Takım Sporları	48.43	49.98	47.55	49.59	47.01	45.29	287.85

Bireysel ve takım sporu yapan her iki grubun sosyal beceri düzeyleri “Orta” seviidedir.

Tablo 3. Katılımcıların Yaşlarına Göre Sosyal Beceri Düzeylerine İlişkin ANOVA Sonuçları

15-18 Yaş (n=56)	19-22 Yaş (n=51)	23-26 Yaş (n=21)	27+ Yaş (n=25)	F	p	Sonuç
273,9	289,8	274,8	276,2	3,95	0,010	p<0,05

Elde edilen veriler yaş değişkeni açısından incelendiğinde; 19-22 yaş grubunun sosyal beceri toplam puanı, diğer yaş gruplarından anlamlı derecede daha yüksektir.

Tablo 4. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Duyuşsal Duyarlılık Boyutuna İlişkin t-testi Sonuçları

Öğrenim	n	$\bar{X}$	S	Sd	t	p	Sonuç
Lise	73	47,31	6,23	151	2,113	0,036	p<0,05
Üniversite	80	49,42	6,10				

Sosyal beceri alt ölçeği olan “Duyuşsal Duyarlılık” boyutu puanı, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t_{151}=2,113$, $p<0,05$). Üniversite mezunu sporcuların duyuşsal duyarlılık boyut puanları ($\bar{X}=49,42$), lise mezunu sporculara göre daha yüksektir. Diğer boyutlar ve toplam puan açısından öğrenim durumu değişkenine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 5. Yerleşim Bölgesine Göre Katılımcıların Sosyal Beceri Düzeylerine İlişkin Kruskal-Wallis Analizi Sonuçları

Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	χ^2	p	Sonuç
80,84	95,00	71,64	80,50	58,91	61,67	6,596	0,252	p>0,05

Farklı spor branşlarındaki sporcuların “Yerleşim bölgesi” değişkenine göre sosyal beceri düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 6. Katılımcıların Bireysel veya Takım Sporcusu Olma Durumuna Göre Sosyal Beceri Toplam Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Spor Türü	n	$\bar{X}$	S	Sd	t	p	Sonuç
Bireysel	79	272,07	26,36	151	3,830	0,000	p<0,05
Takım	74	287,85	24,41				

Bireysel veya takım sporcusu olma değişkenine göre yapılan karşılaştırmada; takım sporcularının sosyal beceri düzeyleri bireysel branş sporcularına göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur ($t_{151}=3,830$, $p<0,05$). Branş değişkenine göre yapılan karşılaştırmada ise; futbol ve voleybol branş sporcuları arasında farklılık yokken, her iki branş sporcularının güreş ve atletizm branş sporcularından anlamlı derecede daha yüksek sosyal beceri düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca; vücut temaslı (futbol, güreş) ve vücut temassız (voleybol, atletizm) spor branşlarındaki sporcular arasında sosyal beceri düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmaya katılan 153 erkek sporcunun yaş ortalaması 20,65 yıl olarak belirlenmiştir. İlgili literatür incelendiğinde, bu araştırmada elde edilen yaş ortalaması, elit erkek sporcularla yapılmış birçok çalışma (Aslan ve ark., 2013; Demirkan ve ark., 2012; Aydın ve ark., 2011; Toksöz ve ark., 2008) sonucu ile benzerlik taşımaktadır.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde; “Yerleşim bölgesi” değişkenine göre sporcuların sosyal beceri düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Şahin (1999)’in, yurt dışı yaşantısı geçiren ve geçirmeyen Anadolu Lisesi öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerini incelediği çalışmasında da; yaşanan yerin sosyal beceri düzeyinde herhangi bir fark yaratmadığı sonucuna varılmıştır.

“Öğrenim durumu” değişkenine göre, sosyal becerilerden “Duyuşsal Duyarlılık” alt boyutunda üniversite mezunu sporcular lehine anlamlı derecede daha yüksek sosyal beceri düzeyi saptanmıştır. Ancak diğer alt boyutlarda (Duyuşsal Anlatımcılık, Duyuşsal Kontrol, Sosyal Anlatımcılık, Sosyal

Duyarlılık ve Sosyal Kontrol) herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Yaş değişkenine göre, “Duyuşsal Anlatımcılık” boyutunda anlamlı bir farklılık saptanmıştır. 15-18 yaş grubu sporcuların, 19-22 yaş ve 27+ yaş grubu sporculara göre “Duyuşsal Anlatım” becerileri anlamlı derecede daha düşüktür. Bu durumda “Duyuşsal Anlatım” boyutunun yaşla birlikte geliştiği söylenebilir. Aynı zamanda 19-22 yaş grubunun “Sosyal Anlatımcılık” becerileri, 15-18 ve 23-26 yaş grubunda yer alan sporculara göre anlamlı derecede daha yüksektir. “Sosyal Duyarlılık” boyutunda ise yine 19-22 yaş grubu sporcuların becerileri, 23-26 yaş ve 27 yaş üzeri sporculardan anlamlı derecede daha yüksektir. “Sosyal Kontrol” boyutunda yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık yoktur.

Bireysel veya takım sporcusu olma durumuna göre sosyal beceri düzeylerinin “Sosyal Duyarlılık” boyutu haricindeki bütün alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Toplam sosyal beceri puanlarında en yüksek değer takım sporcularınınındır. Ancak bu araştırmadaki sporcular, Yüksel (2004)’in Türk halkına göre düzenlemiş olduğu Sosyal Beceri Envanterinin alt ve üst sınır puanları (251,16 – 310,34) arasında bulunmaktadır. Bu da, her iki gruptaki sporcuların orta düzeyde sosyal beceriye sahip olduklarını ifade etmektedir.

Vücut temaslı (futbol, güreş) ve vücut temassız (voleybol, atletizm) spor branşlarındaki sporcular arasında da sosyal beceri düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yoktur. Toplam sosyal beceri puanları açısından her bir branş tek tek karşılaştırıldığında ise; futbol ve voleybol branşı sporcularının puanları, güreş ve atletizm branşı sporcularından daha yüksektir.

Bu araştırma sonuçlarına göre; sosyal beceri düzeyi düşük kişilerde, bu olumsuz durum spor aracılığı ile aşılma isteniyorsa, kişiler, bireysel sporlardan daha ziyade takım sporlarına yönlendirilerek sosyal beceri düzeylerinde daha yüksek bir gelişme sağlanabilir. Ayrıca; özellikle performans sporcusu olarak yetiştirilme hedefi bulunmayan çocukların, takım sporlarına yönlendirilmesi ile hayata sosyal beceri düzeyi daha yüksek bireyler olarak atılmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Avcıoğlu, H. (2005). *Etkinliklerle Sosyal Beceri Öğretimi*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Aslan, C. S., Karakollukçu, M., Özer, U. (2013). Profesyonel Futbolcuların Seçilmiş Fiziksel ve Fizyolojik Özelliklerinin Profesyonellik Yılı Açısından Karşılaştırılması, *International Journal of Science Culture and Sport*, 1(3):78-87.
- Aydın, K., Sözbir, K., Karlı, Ü., Yüktaşır, B., Yalçın, H. B., Yıldız, N., Tiryaki Sönmez, R. G. (2011). Dikey Sıçrama Sırasında Kısa Mesafe Koşucuları ve Futbolcuların Diz Ekstensör Kaslarına Ait Emg Aktivitelerinin Karşılaştırılması, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3):242-249.
- Bacanlı, H. (1999). *Sosyal Beceri Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları, s.33.
- Çaha, Ö. (2000). *Spora Yaslanarak Bir Nefes Alma*, Ankara: Beta Yayınevi.
- Demirkan, E., Ünver, R., Kutlu, M., Koz, M. (2012). Genç Elit Güreşçilerin Fiziksel Ve Fizyolojik Özelliklerinin Karşılaştırılması, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt, 6(2):138-144.
- Erdemli, A. (1996). *İnsan, Spor ve Olimpizm*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Erkal, M. (1996). *Sosyolojik Açıdan Spor*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kızılcılık, S., Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı Sosyolojik Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atilla Kitapevi.
- Küçük, V. ve Acet, M. (2002) Bir Kişilik Özelliği Olarak Suçluluk ve Sporla İlişkisi, *DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 369-375.
- Riggio, R. E. (1986). The Assessment of Basic Social Skills, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51: 649-660.
- Riggio, R. E., Perez, J. E., Kopelowicz, A. (2007). Social skill imbalances in mood disorders and schizophrenia, *Personality and Individual Differences*, 42(1):27-36.
- Şahin, C. (1999). *Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Toksöz, İ., Sarpyener, K., Karamızrak, S. O. (2008). Blood Lipoprotein Profile Changes of Elite Handball Players Following The Seasonal Preparation Period, *Spor Hekimliği Dergisi*, 43:113-120.
- Tolan, B. (1987). *Toplum Bilimlerine Giriş*, 2. baskı Ankara: Kalite Matbaası.
- Yılmaz, N. (2013). Sosyalleşme Sürecinin Siyasallaşma Boyutu, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19):319-332.
- Yüksel, G. (2004). *Sosyal Beceri Envanteri*, Ankara: Asıl Yayınevi.

ÖZEL OKULLARDA KURUMSAL İTİBAR ALGISI: OKUL PAYDAŞLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA VE MODEL ÖNERİSİ¹

CORPORATE SUBMISSION DETERMINED IN SPECIFIC COOPERATIONS: A RESEARCH AND MODEL RECOMMENDATION ON SCHOOL

Gülay DÜLGER² Osman Kürşat ACAR³

Öz

Kurumların en değerli varlıkları itibarlarıdır. İtibar bir kurumun iç ve dış paydaşlarının kurum hakkındaki tutum ve davranışlarının oluşturduğu algı bütünüdür. İtibar yönetilerek geliştirilebilen bir süreç ve sürecin sonunda elde edilen bir sonuçtur. Son yıllarda Türkiye’de özel okulların dikkat çekici şekilde artması ve eğitim kalitesini artırma çabası, sektörde rekabeti ortamı artırmıştır. Tüm bu faktörlerin avantaja çevrilebilmesi için özel okulların paydaş algısının ölçülmesi ve kurumsal itibarın yönetilmesi daha çok önem kazanmıştır. Bu amaç çerçevesinde; Antalya ilinde faaliyet gösteren Özel Envar Okullarının paydaşları olan çalışan, öğrenci ve öğrenci velilerinin algılarını ölçmek üzere bir anket uygulanmıştır. Literatürde kurumsal itibar algısını ölçmeye yönelik var olan ve 6 boyuttan oluşan Fombrun’un “İtibar Katsayısı” modelinden esinlenerek, 6 boyut ve 42 maddeden oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçme aracında boyutlar; Liderlik ve Okulun Yönetimi, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Hizmet Kalitesi, Okula Bağlılık, Çalışma ortamı ve Finansal Performans şeklindedir.

Elde edilen 1141 anket verisinin SPSS programında analizi sonucunda; okulun itibarı tüm paydaşlar nezdinde yüksek bulunmuştur. Sıralama olarak itibar algısı; en yüksek çalışanlarda, ikinci olarak velilerde ve son olarak da öğrencilerde ölçülmüştür. Ölçülemeyen performans geliştirilemez düşüncesinden yola çıkılarak; bu çalışma ile Envar Okulları’nın paydaşları nezdinde ölçülen itibar algısı sonuçlarına göre; ilgili boyutlardaki süreçlerde gerekli planlama ve iyileştirmelerin yapılarak okulun sunduğu tüm hizmet alanlarında kalitenin artırılması hedeflenmiştir. Yanı sıra nihai olarak özel okullara yönelik kurumsal itibar yönetimi modeli oluşturularak literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kurumsal İtibar, Kurumsal İtibar Yönetimi, Özel Okullarda Kurumsal İtibar Algısı, Özel Okullarda Kurumsal İtibar Yönetimi.

¹ Bu Çalışma “Özel Okullarda Kurumsal İtibar Algısı: Antalya Özel Envar Okulları Paydaşları Üzerinde Bir Araştırma” isimli tezden türetilmiştir.

² Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans, gulaydulger@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, osmanacar@sdu.edu.tr

Abstract

The most valuable property of the organizations is their reputation. Reputation is the perception of the all shareholders regarding their organization. Reputation is both an improvable process via management and an outcome of this process. In recent years, a striking increase in the number of private schools in Turkey and efforts on rising educational quality have increased the rivalry in the market. The management of reputation in educational organizations has been come into question much more in order to turn all these factors into advantage.

For this reason, a questionnaire was conducted to investigate the perceptions of the students, parents and employees of the Private Envar Schools running in the province of Antalya. A six factor and 42 item scale which was inspired from the six-factor questionnaire of Fombrun Reputation Quotient was developed in order to measure the organizational reputation. The six factors are leadership and school management, organizational social responsibility, service quality, organizational loyalty, workplace, and financial performance.

As a result of the analysis of 1141 questionnaires' data in SPSS statistical software, the reputation of the school was high according to all shareholders. The highest reputation score was of the employees, the second was of the parents, and the last was of the students. Based on the view of unmeasurable performance cannot be developed, this study aims to develop all service quality of Private Envar Schools after the necessary planning and enhancements were done. Besides, a model on organizational reputation management for private schools was developed in order to contribute to the literature.

Keywords: *Reputation, Organizational Reputation, Management of Organizational Reputation, Management of Organizational Reputation in Private Schools.*

1. GİRİŞ

Kurumsal itibar; bir kuruluş hakkında kamuoyunca sahip olunan tüm görüş, yargı ve düşüncelerle; kuruluşa karşı duyulan inanç ve kuruluşun sahip olduğu güvenilirliğin bütünüdür. Yeni yönetim anlayışlarında işletmeleri oluşturan temel bileşenlerin biraz geliştiği, farklı bileşenlerin eklendiğini görmek mümkündür. Şirketler artık oluşturdukları güven ortamıyla pazardaki yerlerini artırmak çabası içindedirler. Şirketler bu güveni hem dış paydaşlara hem de iç paydaşlara sağlayabilirlerse başarı elde ederler. Aynı şekilde bir şirket kredi kullanmak istediğinde bilançolarının yanı sıra piyasadaki itibari değerine göre muamele görmektedir. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları ülkelerden ve uluslararası şirketlerden aldıkları yıllık üyelik ücretleri karşılığında mali durumlarını, yani borçlanma durumlarını tüm dünyaya ilan ederler. Günümüzde hemen her şirketin mali durumu küçük bir araştırma ile öğrenilebilmektedir. Güvenilir bir kredilendirme şirketi tarafından kamuoyunda not ilan edilmesi önemli bir itibar vesilesi olmaktadır.

Ülkemizde özel eğitim-öğretim kurumlarının hem temel eğitim hem de üniversite eğitimi düzeyinde dikkat çekici düzeyde arttığını ve kurumsallaşarak şubeleşmeye gittiğini görmekteyiz. Bu konuda yürütülen politikalar ve eğitimin kalitesini artırmak adına yapılan bu çalışmalar dolayısıyla özel eğitim-öğretim kurumları oldukça yoğun rekabetin yaşandığı bir sektör haline dönüşmüştür. Uzun

yıllardır devam etmekte olan dershanecilik eğitiminin sonlandırılması pek çok yeni özel eğitim-öğretim kurumunun açılmasına ve bu alanda yeni yöntem ve seçeneklerin sunulmasına olanak sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler kurumların rekabette farkındalık oluşturma gereklerini artırmıştır. Kurumların paydaşlarının kurumun itibarını nasıl gördüğünün önem derecesi her gün artmakta olup, kurumların itibar süreçlerinin doğru yönetilmesi kurum adına stratejik ve öncelikli bir durum haline dönüşmüştür (Davies vd.,2003).

Bu çalışmayı bir altyapı olarak değerlendirip oluşturulan kavramsal çerçeve ışığında; Antalya ilinde faaliyetine devam eden Özel Antalya Envar Okulları özelinde tüm paydaşlar (çalışan, öğrenci, veli) düzeyinde itibar algısı ölçülmeye çalışılarak kurumsal itibar yönetim süreçlerinin oluşturulması ve sürdürülebilir şekle dönüştürülmesi çalışmaları ele alınacaktır. Yine kurumun itibar algısına yönelik gerçekleştirilecek anket ve analiz çalışmalarına bağlı olarak; kurumun itibar yönetimine etki eden faktörler üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE OLARAK İTİBAR

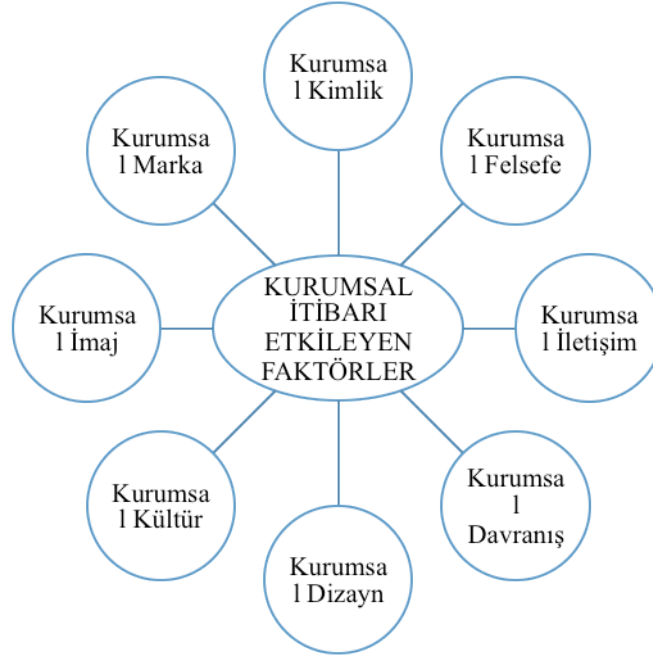
İtibar bir kurumun zaman içerisinde oluşmuş genel bilişsel izlenimi anlamına gelmektedir (Bendixen ve Abratt, 2007: s. 72). 1950’li yıllarla birlikte kullanılmaya başlanan kurumsal itibar ise (Balmer, 1998: s. 965), literatüre büyük katkılar yapan Fombrun’a göre bir şirketin içeride ve dışarıda insanlar tarafından tutuluyor olması anlamına gelmektedir (Fombrun, 1996: s. 57). Kurumsal itibarla ilgili yapılan diğer tanımlar incelendiğinde; (Saxton, 1998) paydaşların firma hakkındaki görüşlerinin belirli bir süre içerisinde olan yansıması olarak ifade etmiş ve paralel şekilde Gotsi ve Wilson (2001: s. 25) ile Wartick (1992: s. 35) de paydaşların firma hakkında yapmış olduğu genel değerlendirmeler olarak ele almıştır. Balmer (2001: s. 249) ise kurumsal itibarı, bireyler, gruplar veya ağlar ile bireylerin firma hakkındaki faaliyetlerini etkileyen düşünce ve inançlarının kolektif olarak ele alan algılar olarak ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi kurumsal itibar bir işletmenin çalışanlarının, müşterilerinin, tedarikçilerinin, rakiplerinin ve toplumun gözüyle değerini tanımlamaktadır. İç ve dış paydaş taleplerinin kurum tarafından hangi ölçüde yerine getirildiği, kurum prestijinin nasıl algılandığı durumu, kurumsal itibarı pozitif veya negatif şekilde etkileyebilir. İşletmeler için en değerli varlıkları kurumsal itibarlarıdır. Çünkü olumlu bir kurumsal itibara sahip olmak işletmelere kâr ve fayda anlamında birçok kazanç sağlamaktadır. Olumlu itibara sahip işletmeler; finansal yönden kazanç sağlamakta, çalışanların motivasyonunu artırmakta ve işletmeye olan bağlılıklarını yükseltmekte, müşterilerin devamlılığını sürdürmekte ve kendi pazarında rekabet üstünlüğünü sağlayarak ve iç ve dış paydaşlara her zaman güven telkin etmektedir (Yılmaz, 2015: s. 3).

Kurumsal itibar; müşterilerin, tedarikçilerin, çalışanların ve genel olarak toplumun bir işletme ile ilgili olumlu veya olumsuz, güçlü veya zayıf duygusal ve etkileyici algılarını tanımlamaktadır (Ural, 2012, s. 85). Kurumsal itibar, bir kuruluşun bütün paydaşlarının taleplerinin karşılanabileceğinin en net göstergesidir. Kurumsal itibar, bütün paydaşların o işletme ile oluşturdukları duygusal ve rasyonel bağları gösterir (Dörtok, 2004: s. 58). Kurumsal itibar; somut olarak görülemeyen ancak çok önemli bir değer olarak ifade edilebilir (Kadıbeşegil, 2006: s. 57).

İşletmelerde kurumsal itibarın anlaşılabilirliği ve ölçülebilirliği için kurumsal itibarı etkileyen faktörleri belirlemek gerekmektedir. Bu faktörler itibarı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Kurumsal itibarı etkileyen faktörler konusunda birçok araştırmacı farklı yaklaşımlar sunmasına rağmen genel olarak kurumsal itibarı etkileyen faktörler; kurumsal kimlik, kurumsal felsefe, kurumsal iletişim, kurumsal davranış, kurumsal dizayn, kurumsal kültür, kurumsal imaj ve kurumsal marka şeklinde ayırmak mümkündür (Tablo1.).

Tablo 1. Kurumsal İtibarı Etkileyen Faktörler

Kaynak: Literatürden esinlenerek oluşturulmuştur

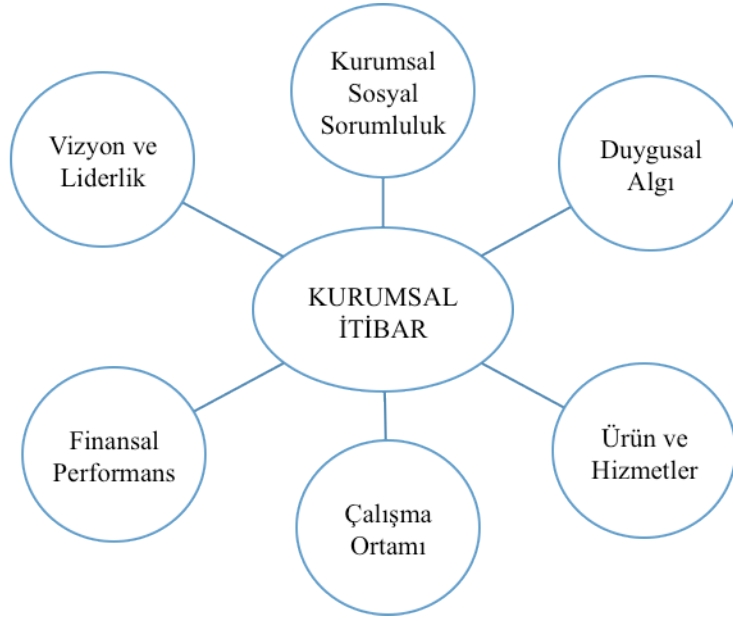
Kurumsal itibar; çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler, dağıtıcılar, rakipler ve kamuoyunun kurumla ilgili olarak genel kanaatleridir. Kurumsal itibar aslında bahsedilen paydaşların algılamalarından ibarettir. Başkalarının kurumu nasıl gördüğüdür. Çünkü itibar kimsenin kontrolünde olmayıp denetlenmesi oldukça zordur. Kurumsal itibar, çok uzun zamanda ve mücadele ile elde edilebilen ancak basit bir şekilde kaybedilebilen bir değerdir. Kurumsal itibar olgusu oldukça kırılabilir bir yapıya sahip olduğu için doğru bir şekilde yönetilmesi gerekir. Kurumsal itibarın yönetilmesi için bütün paydaşların taleplerini, rollerini ve etkilerini doğru bir şekilde analiz etmek, buna göre yönetmek gerekmektedir (Dörtok, 2004: s. 63).

Toplum oluşturulan bireylerin veya herhangi bir örgütün bir kurumla ilgili olumlu algı ve düşünceleri itibarı yükseltir, olumsuz algı ve düşünceleri ise itibarı kaybettirebilir. Kurumsal itibar bir işletme için en önemli değerdir. İletişim ve özellikle sosyal medyanın çok yaygın kullanıldığı ve parametrelerin çok değiştiği bir ortamda kurumsal itibar, müşterilerin olumsuz düşüncelerini beyan etmeleri ve kamuoyuyla paylaşmaları sonucunda işletmenin itibarı zedelenir. Bu zedelenme derecesinin kalıcı etkiler oluşturmaması için oluşabilecek tehditlerin ve fırsatların analizi önemlidir, (Gezmen, 2014: s. 19).

Kurumsal itibarın tanımlanması ve ölçülmesiyle ilgili birçok çalışma yapılmış ve kurumsal

İtibarı tanımlayan bazı bileşenlerin olduğu ortaya çıkmıştır. İlgili paydaşların kurumlarla ilgili algılamalarının ölçülmesi için geliştirilen ve son derece kapsamlı bir ölçümleme modeli olan Harris-Fombrun İtibar Katsayısı (Reputation Quotient/RQ) yaklaşımı, bu konuyla ilgili dikkate alınan en kapsamlı çalışmalardan birisidir. Bu yaklaşımda, paydaşların kurumsal itibarı altı farklı boyutta 20 ifade ile nasıl gördüklerinin belirlenmesi yapılmaktadır. Bu altı boyut; duygusal cazibe, ürünler ve hizmetler, finansal performans, vizyon ve liderlik, çalışma ortamı ve sosyal sorumluluktur Tablo 2., (Fombrun ve Foss, 2001; Berkup, 2015; Şatır, 2008, s. 17).

Tablo 2. Kurumsal İtibarın Temel Bileşenleri

Kaynak: Literatürden esinlenerek oluşturulmuştur

3. OKUL VE İTİBAR

Diğer kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi okulda kurumsal itibar, okulun paydaşları tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir. Okul içinde ve dışında, okuldan doğrudan ve dolaylı etkilenen kişi ve kurumlar okulun paydaşlarıdır. Okulun iç paydaşları; yöneticiler, öğretmenler, destek personel ve okul kurucularıdır. Okulun dış paydaşları ise öğrenciler, veliler, üst öğrenim kurumları, diğer okullar, milli eğitim müdürlükleri, yerel yönetimler, iş birliği yapılan kişiler/kurumlar ve tedarikçilerdir, Okulda itibar; okulun iç paydaşları, dış paydaşları ve toplumun okul hakkındaki algıların toplamıdır. Paydaşların okulla ilgili algısını;

- Okulun vizyon ve misyon bildirgesi,
- Okulun yönetimi ve liderlik yapısı,
- Okul çalışanlarının yetkinlik ve yeterlilikleri,
- Okul ortamı ve okul kültürü,
- Okulda verilen eğitim hizmetinin kalitesi ve standartları,

- Okulun içinde bulunduğu çevre ve toplumla ilişkileri,
- Okulun çevreye ve topluma yaptığı katkı,
- Okulun finans yapısı, olumlu ya da olumsuz yönde etkiler.

Kısaca itibar, paydaşların okulla ilgili algısıdır. Okulda itibar yönetimi ise en genel anlamıyla paydaşların okul hakkındaki algısının yönetilmesidir. Okulda itibar yönetimi, kurumsal itibarın tüm boyutlarının bir bütün olarak yönetilmesi, kurumsal itibar yönetim sürecinin etkinliğini, verimliliğini ve etkililiğini arttırılmasıdır. Okulda itibarın bir bütün olarak yönetilmesi, sistematik bir yapının oluşturulması yani süreç olarak tasarlanması ve yönetilmesidir. İtibarın bir süreç olarak tasarlanması ve yönetilmesi ile kurumsal itibar yönetim stratejilerinin hayata geçirildiği, itibarın tüm boyutlarının kalitesinin arttığı, işlem basamaklarının azaldığı, her boyutta çevrim sürelerinin kısaldığı ve kaynakların daha verimli kullanıldığı bir yapıyı oluşturacaktır. Okulda itibarın boyutları(Fombrun, 1996) ve her boyutun yönetim stratejileri aşağıda açıklanmıştır.

Liderlik ve Okulun Yönetimi Boyutu: Paydaş odaklı vizyon, misyon, hedef ve stratejiler belirlenir. Paydaşların taleplerini, ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan eğitim- öğretim hizmeti geliştirilir, paydaşların iletişim ihtiyacı ve gereksinim duyduğu bilgi karşılanır. Paydaşların bilgi, beceri ve deneyimlerinden yararlanılır ve okul yönetimine katılımı sağlanarak paydaşların okul için yaptığı katkı ve gösterdiği çaba takdir edilir. Tüm bunların yanı sıra paydaşların önem ve öncelikleri dikkate alınarak algıları izlenir ve değerlendirilir.

Okul Ortamı Boyutu: Okul ortamı kurum paydaşların eğitim öğretim hizmetini karşılamak ve gerçekleştirmek için yeterli duruma getirilir. Hizmetin gerçekleştirilmesi için gerekli araç, gereç ve donanım sağlanır. Paydaşların tatmini, mutluluğu ve memnuniyeti için okulda pozitif bir çalışma ve iletişim ortamı oluşturulur. Tüm paydaşların yaratıcı ve yenilikçi fikirlerinin hayata geçirildiği, kişisel gelişim olanaklarının mevcut olduğu bir okul ortamı geliştirilir.

Finansal Performans Boyutu: Paydaşların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması için gerekli kaynak ayrılır ve okul ekonomik yapısıyla da paydaşlara güven verir. Finansal politikalarda açıklık ve şeffaflık sağlanarak paydaş ihtiyaçlarını karşılamak için yeni yatırımlar yapılır.

Hizmet Kalitesi Boyutu: Paydaş algısını etkileyen en önemli boyutlardan birisi de hizmet kalitesi boyutudur. Okulun itibar yönetimi sürecinde; eğitim-öğretim, öğrencilerin ve diğer paydaşların beklentileri ve özelliklerine uygun yapılır. Öğrenci ve veliler okulun verdiği hizmetler, hizmetlerin özellikleri ve bu hizmetlerden yararlanma koşulları hakkında bilgilendirilir. Öğrenciler için gerekli olan problem çözme, girişimcilik, yaratıcı ve stratejik düşünme, gözlem yapma, araştırma vb. temel beceriler kazandırılır. Eğitim-öğretim hizmetinin kalitesini olumsuz yönde etkileyecek öğrenme riskleri belirlenir ve yönetilir. Eğitimin kalitesini arttırmak ve iyileştirmek amacıyla öğrencilerin öğrenme düzeyleri objektif olarak ölçülür ve değerlendirilir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Boyutu: Paydaşların itibar algısını etkileyen önemli boyutlardan birisi de kurumsal sosyal sorumluluk boyutudur. Okulun paydaşları nezdinde fark yaratması ve itibarlı olarak algılanması, topluma ve içinde bulunduğu çevreye karşı duyarlı olmasına da bağlıdır. Paydaşları nezdinde okulun itibar algısını geliştirebilmek için; okulun misyon ve değerlerinde sosyal sorumlulukla ilgili temalara yer verilir. Okul toplumsal değerlerin ve çevrenin geliştirilmesine öncülük eder, topluma

katkı sağlayan faaliyetlerde yer alır. Okul yönetimleri sosyal sorumluluk bilinci içerisinde topluma ve çevreye katkı sağlayacak projeler için kaynak ayırır ve okulda kaynaklar israf edilmeden kullanılır. Okulun liderleri ve yöneticileri paydaşlar ve toplumla ilişkilerinde şeffaf davranır.

Okula Bağlılık Boyutu: Duygusal çekicilik olarak da adlandırılan bağlılık boyutu; paydaşların kendisini okula ait hissetmesi, okulda olmaktan memnun ve mutlu olması, okulu güvenilir bir ortam olarak algılaması, kurumu öğrenim görülebilir ve çalışılabilir bir ortam olarak tanımlaması kurumsal itibarın geliştirilmesi ve yönetilmesi açısından önemlidir. Bu boyutta paydaşlarla ilgili olarak paydaşların okulun hizmetlerinden haberdar olması sağlanır. Paydaşlar, okulun amaç ve hedefleri, vizyon ve misyonu, eğitim ve yönetim hizmetleri hakkında sürekli olarak bilgilendirilir. Eğitim ve yönetim süreçlerine paydaşların katılımı sağlanır. Özbay ve Selvi (2014: s. 20) kurumsal itibarın temel bileşenlerini, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal performans ve maddi olmayan varlıklar olarak üç boyutta ele almışlar, kurumsal sosyal sorumluluğu da kurumsal kimlik, kurumsal imaj ve kurumsal etik olarak değerlendirmişlerdir. Yılmaz, Burada Charles J. Fombrun ve arkadaşlarının görüşlerinden esinlenerek kurumsal itibarın bileşenlerini 9 boyutta analiz etmiştir. Bunlar; Kurum hakkında bilgi sahibi olma, Duygusal çekicilik, Vizyon, Ürün ve hizmetler, Finansal performans, Güvenilirlik, Liderlik, Farklılık Sosyal Sorumluluk (Yılmaz, 2016: s. 10-13).

Argüden (2003: s. 43) ve Dölek(2011: s. 21) ise itibarın bileşenleri 6 ana başlık altında değerlendirmiştir;

1. Vizyon ve liderlik,
2. Çalışma ortamı,
3. Finansal performans,
4. Ürün ve hizmetler,
5. Sosyal sorumluluk,
6. Duygusal çekicilik olarak sınıflandırmıştır.

Argüden ve Dölek bu değerlendirmeyi işletmeler için yapmıştır. Yapılan bu değerlendirmeyi okula uyarlanması Tablo 3.'de verilmiştir.

Tablo 3. İşletme ve Okulda Kurumsal İtibarın Bileşenleri

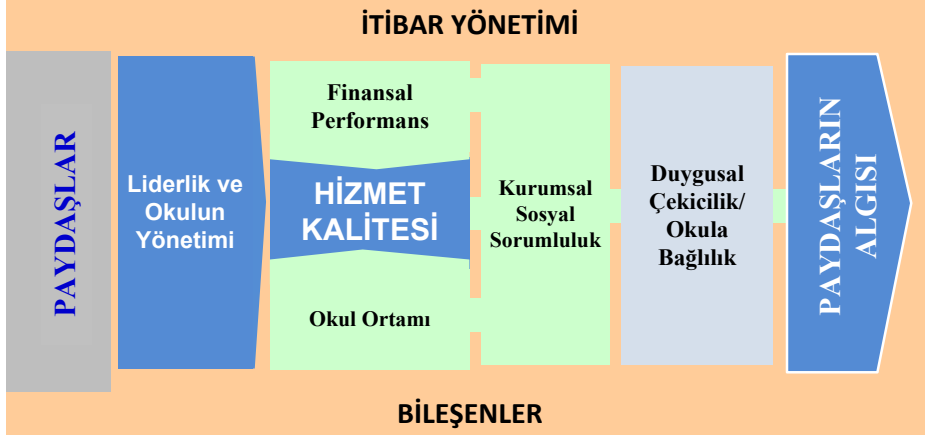
İşletmede Kurumsal İtibar Bileşenleri	Okulda Kurumsal İtibar Bileşenleri
1. Vizyon ve liderlik	1. Liderlik ve Okulun Yönetimi
2. Çalışma Ortamı	2. Okul Ortamı
3. Finansal Performans	3. Finansal Performans
4. Ürün ve Hizmetler	4. Hizmet Kalitesi
5. Sosyal Sorumluluk	5. Kurumsal Sosyal Sorumluluk
6. Duygusal Çekicilik	6. Okula Bağlılık

Kaynak: Argüden (2003: s. 43) ve Dölek (2011: s. 21) çalışmalarından esinlenilerek oluşturulmuştur

Okulda itibar yönetimi ve itibarın bileşenlerini birbiri ile ilişkisi açısından değerlendirdiğimizde

İtibar yönetimi paydaşların ihtiyaç ve beklentilerinin alınması ile başlar. Alınan ihtiyaç ve beklentilerin gerçekleştirilmesi amacıyla etkin bir liderlik ve yönetim sergilenir. Paydaş ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak bir okul ortamı oluşturulur.

Gerekli finansal kaynaklar sağlanarak paydaşlar için gerekli hizmetler sunulur. Hizmet sunumunda ve itibarın geliştirilmesinde sosyal sorumluluklar yerine getirilir. Tüm boyutların etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi ile de paydaşların okula bağlılığı artırılabilir (Tablo 4.).

Tablo 4. Okulda İtibar Yönetimi Bileşenleri ve Etkileşimi

Kaynak: Literatürden esinlenerek oluşturulmuştur

4. OKULDA İTİBAR YÖNETİMİ ÖLÇÜMÜ

Ölçme, somut verilere dayalı bir öğrenme faaliyetidir, verilecek kararlar ve planlanacak faaliyetler için kaçınılmaz bir gerekliliktir (Aras, 2005: s. 57).

Aras'ın da açıkladığı gibi ölçme bir öğrenme aracıdır. Hatta öğrenmenin ön koşullarından biridir. İtibar yönetimi açısından öğrenmeyi, paydaşların kurum hakkındaki düşünce, görüş ve algıları hakkındaki bilgi olarak tanımlayabiliriz. Bu tür bilgi de ancak ölçme ile yani itibar ölçümü ile elde edilebilir.

Argüden, (2003: s. 23-36) itibarla ilgili 10 ilke sıralamıştır. Bu ilkeler;

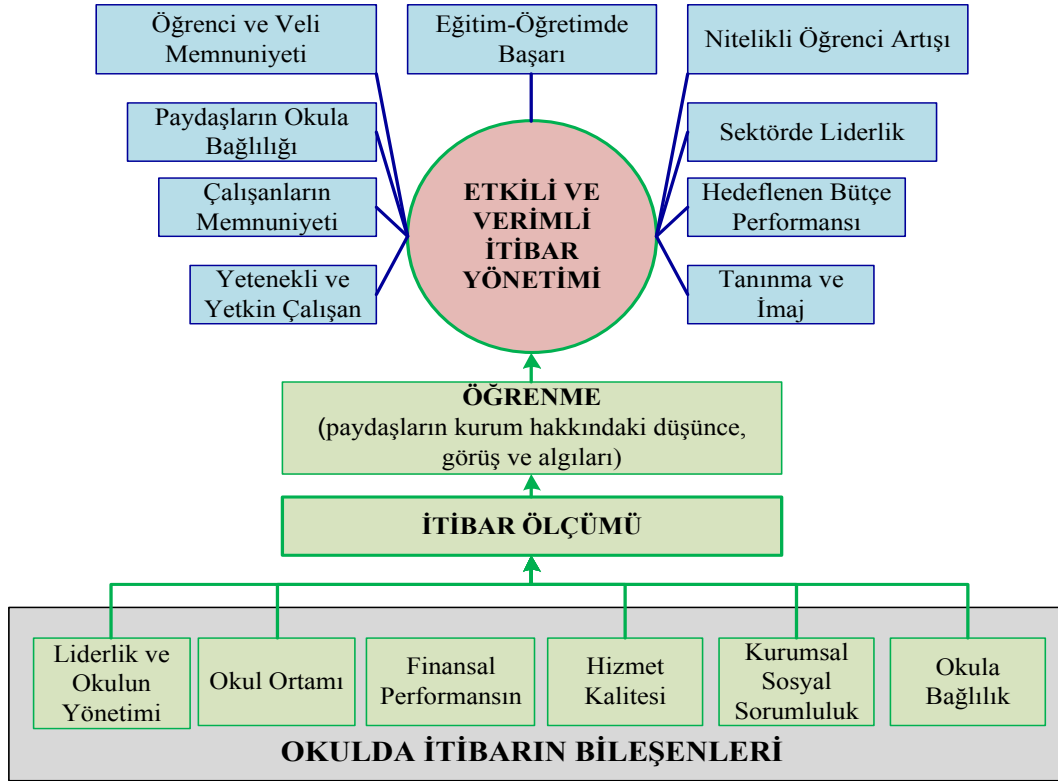
- Çok sayıda paydaşın dikkate alınması gereklidir,
- İtibarın başlıca unsurları birbirleriyle bağlantılıdır,
- İtibar çok sayıda etkileşimle oluşur,
- İtibar değerlidir ve değer biçilir,
- İtibar yönetilebilir,
- İtibar ile finansal performans bağlantılıdır,
- Görece itibar (sıralamadaki yer) finansal performansı destekler,
- İtibar ölçülebilir,
- İtibar elde edilmesinden çok daha kolay yitirilebilir,
- İtibar en iyi disiplinler arası bir yaklaşımla incelenebilir şeklindedir.

Argüden tarafından sıralanan itibar yönetim ilkelerinde de görüldüğü gibi bu ilkelerden biri

İtibarın ölçülebilir olmasıdır. Dölek de kurum itibarı, kurumun ölçülebilir bir varlığıdır diyerek itibarın ölçülebilirliğine dikkat çekmiştir. Kurumsal itibarın ölçülmesinde Fortune dergisinin en çok beğenilen şirketler listesi (MAC) ile Fombrun ve Van Riel'in oluşturduğu itibar katsayısı (RQ) modelinin en yaygın kullanılan iki model olduğunu belirtmiştir (Dölek, 2011: s. 62-63).

Okulda itibar yönetimi, Tablo 4' de açıklanan okulda itibarın bileşenlerine göre yapılabilir. Okulda itibarın bileşenlerinin ölçümü, ölçüm sonucu elde edilen verilerden öğrenme sağlanması, etkili ve verimli bir itibar yönetimi sonucunda okulun kazanımları Tablo 5' de açıklanmıştır.

Tablo 5. Okulda İtibar Ölçümü ve Yönetimi

Kaynak: Literatürden esinlenerek oluşturulmuştur

5. ARAŞTIRMA

Eğitim kurumlarında ve okullarda itibar yönetim oldukça yeni bir kavramdır. Tüm kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi okulların itibarının sistematik olarak yönetilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Literatür taramasından da anlaşılmaktadır ki özellikle özel okullar için itibar yönetim süreçlerinin geliştirilmesi, itibar yönetimiyle ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulması ihtiyacı vardır.

Bu çalışma ile özel okullarda kurumsal itibar yönetimine ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturularak bu alandaki ihtiyacın karşılanmasına katkı sağlanacak; özel okullarda kurumsal itibarın çalışan, öğrenci ve veli tarafından nasıl algılandığı ölçülerek değerlendirilecektir.

Kurumsal itibarın çalışan, öğrenci ve veli tarafından nasıl algılandığının bilinmesinin, kurumsal itibarın geliştirilmesi, yönetilmesi ve sürdürülmesine kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Ayrıca

kurumsal itibarın temel bileşenlerinin irdelenerek süreç sistematığında ele alınması ve nihai olarak özel okullara özgün bir kurumsal itibar yönetimi modeli oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, özel okullarda itibar yönetimiyle ilgili bir kavramsal çerçeve oluşturulması, kurumsal itibarın temel bileşenlerinin irdelenerek süreç sistematığında ele alınması, özel okullara özgün bir kurumsal itibar yönetimi modeli oluşturulması ve kurumsal itibarın çalışan, öğrenci ve veli tarafından nasıl algılandığı araştırmanın konusu olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın amacı, Özel Antalya Envar Okullarında kurumsal itibarın çalışan, öğrenci ve veli tarafından nasıl algılandığını belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Özel ENVAR Okullarının kurumsal itibar düzeyi okul çalışanlarının, öğrencilerin ve velilerin görüşlerine göre ne düzeydedir? Görüşler arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Özel ENVAR Okullarının kurumsal itibar düzeyi okul çalışanlarının görev, cinsiyet, yaş, çalışma süresi, okul türü ve öğrenim durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Özel ENVAR Okullarının kurumsal itibar düzeyi öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türüne göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Özel ENVAR Okullarının kurumsal itibar düzeyi öğrenci velilerinin cinsiyet, öğrenim durumu, okul türü ve okuldan hizmet alma süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın sonuçları, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Antalya İli Özel Envar Okullarında görev yapmakta olan yönetici, öğretmen, çalışan personel ile bu okulların öğrencileri ve velilerinin görüşleriyle sınırlıdır.

5.1. Araştırma Modeli Evren ve Örneklem

Özel ENVAR Okullarının kurumsal itibar düzeyinin belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010).

Araştırmanın evrenini, 2016-2017 Eğitim Öğretim yılında Özel ENVAR okullarında görev yapmakta olan çalışanlar ile bu okulların öğrencileri ve velileri oluşturmaktadır.

Öğrenci ve velilerine yönelik örneklem seçiminde çok aşamalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Birinci aşamada seçkisiz örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme yöntemi, ikinci aşamada ise seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak yeter sayıda rastgele öğrenci ve veli nihai örneklem grubuna seçilmiştir. Çalışanlar da ise evrenin tamamına ulaşabilme imkânı bulunduğu için evrenin tamamına anket uygulanmasına karar verilmiştir (Balci, 2001; Büyüköztürk vd. 2010).

Öğrenci ve velilerde örneklem büyüklüğü sürekli değişkenler için örneklem büyüklüğünü belirlemeye yarayan formüllerden (Büyüköztürk vd. 2010: s. 94) yararlanılarak belirlenmiştir.

Tablo 6. Örneklem Genişliği Tablosu

Öğrenciler için Örneklem Sayısı	Veliler için Örneklem Sayısı
Öğrenciler için evren büyüklüğü N=826 d=0,05 Standart sapma S= 0.5 Güven düzeyi (1- α)=0.95 t=1.96 Öğrenciler için örneklem büyüklüğü n=263	Veliler için evren büyüklüğü N<826 d=0,05 Standart sapma S= 0.5 Güven düzeyi (1- α)=0.95 t=1.96 Veliler için örneklem büyüklüğü n=263

5.2. Verilerin Analizi

Ölçme aracının geçerlilik çalışmaları kapsamında Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Güvenilirlik çalışmaları kapsamında Likert tipi derecelendirme ölçeklerinde sıklıkla kullanılan madde toplam korelasyonu için Pearson Korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Ölçme aracıda Likert tipi beşli derecelendirme (1: Kesinlikle Katılmıyorum- 5: Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Veriler, yüzde, frekans, ortalama ve parametrik testlerden ilişkisiz örneklem için t-testi ve ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılarak çözümlenmiştir. Parametrik testlerin yapılabilmesi için (1) Bağımlı değişkene ilişkin puanların eşit aralık ya da oran ölçeğinden elde edilmesi, (2) Ortalama puanları karşılaştırılacak örneklerin ilişkisiz olması, (3) Bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin her bir grupta normal dağılım göstermesi ve (4) Bağımlı değişkene ilişkin puanların varsayımlarının homojen olması varsayımlarının karşılanması ölçütleri dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2003, s.39- 44; Seçer, 2015, s. 59- 73).

Ancak, parametrik testlerin varsayımlarının karşılanamadığı durumlarda parametrik olmayan testlerden Mann Whitney-U testi ve Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır. Normallik varsayımıyla ilgili olarak çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmış; grafik metodu ile dal ve yaprak grafiği, histogramlar ve normal dağılım grafiği incelenmiş; hipotez testlerinden KolmogrovSmirnov testi yapılmıştır. Varyansların eşitliğine ise Levene testiyle bakılmıştır (Akgül ve Çevik, 2003; Büyüköztürk, 2003; Hair, Anderson, Tahtam ve Black, 1998; Seçer, 2015).

Tek faktörlü varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık çıkması durumunda farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Scheffe, Tukey HSD ve LSD testleri yapılmıştır. Anlamlılık testlerinin tümünde $p \leq 0.05$ düzeyi esas alınmıştır (Akgül ve Çevik, 2003; Büyüköztürk, 2003; Hair, Anderson, Tahtam ve Black, 1998; Seçer, 2015).

6. BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmanın örneklemini 95 okul çalışanı, 503 öğrenci ve 543 öğrenci velisi olmak üzere toplam 1141 kişiden oluşmaktadır.

Tablo 7. Özel Envar Okullarının Kurumsal İtibar Düzeyine İlişkin Paydaş Görüşleri

Boyutlar	Görev	N	$\bar{X}$	S	F	p	Anlamlı Fark
Okul Ortamı	A- Çalışan	95	4,2126	,67780	56,027	0,00	A-B
	B- Öğrenci	503	3,4639	,87464			A-C
	C- Veli	543	3,8802	,72281			B-C
Okula Bağlılık	A- Çalışan	95	4,1395	,64331	56,731	0,00	A-B
	B- Öğrenci	503	3,4572	,87986			A-C
	C- Veli	543	3,9154	,73736			B-C
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	A- Çalışan	95	4,0617	,61838	59,161	0,00	A-B
	B- Öğrenci	503	3,3351	,85971			A-C
	C- Veli	543	3,7844	,74887			B-C
Finansal Performans	A- Çalışan	95	4,1105	,65610	45,800	0,00	A-B
	B- Öğrenci	503	3,4244	,89976			A-C
	C- Veli	543	3,8072	,72577			B-C
Hizmet Kalitesi	A- Çalışan	95	4,1526	,64029	33,895	0,00	A-B
	B- Öğrenci	503	3,4765	,89189			A-C
	C- Veli	543	3,7589	,77034			B-C
Liderlik	A- Çalışan	95	4,0746	,74242	34,712	0,00	A-B
	B- Öğrenci	503	3,4995	,86490			A-C
	C- Veli	543	3,8444	,75106			B-C

Antalya ili Özel Envar Okullarının kurumsal itibar düzeyine ilişkin çalışan, öğrenci ve veli görüşleri incelendiğinde çalışanlar okullarının kurumsal itibar düzeyini en fazla okul ortamı sonra sırasıyla hizmet kalitesi, okula bağlılık, finansal performans, liderlik ve kurumsal sosyal sorumluluk alanlarında yüksek bulmaktadır. Öğrenciler ise en fazla liderlik sonra sırasıyla hizmet kalitesi, okul ortamı, okula bağlılık, finansal performans ve kurumsal sosyal sorumluluk alanlarında yüksek bulmaktadır. Veliler Özel Envar Okullarının kurumsal itibar düzeyini en fazla okula bağlılık sonra sırasıyla okul ortamı, liderlik, finansal performans, kurumsal sosyal sorumluluk ve hizmet kalitesi alanlarında yüksek bulmaktadır. Ayrıca tüm boyutlarda Özel Envar Okullarının kurumsal itibar düzeyi puanları en yüksek çalışanlarda sonra sırasıyla velilerde ve öğrencilerde çıkmıştır. Görüşler arasındaki bu farklılıkların anlamlı olup olmadığına ilişkin parametrik testlerden Tek Yönlü Varyans Analizi yapılmıştır.

Buna göre Özel Envar Okullarının kurumsal itibarına ilişkin paydaş görüşleri okul ortamı [F₍₂₋

=56,027; $p<,01$], okula bağlılık [$F_{(2-1138)} =56,731$; $p<,01$], kurumsal sosyal sorumluluk [$F_{(2-1138)} =59,161$; $p<,01$], finansal performans [$F_{(2-1138)} =45,800$; $p<,01$], hizmet kalitesi [$F_{(2-1138)} =33,895$; $p<,01$] ve liderlik [$F_{(2-1138)} =34,712$; $p<,01$] boyutlarında anlamlı farklılık göstermektedir.

Tüm boyutlarda gruplar arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Dunnett T3 testi sonuçlarına göre bu farkın çalışanlarla velilerin, çalışanlarla öğrencilerin ve öğrencilerle velilerin görüşleri arasındaki farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir.

7. SONUÇ VE MODEL ÖNERİSİ

7. 1. Özel Envar Okullarının Kurumsal İtibar Düzeyine İlişkin Paydaş Görüşleri

Antalya ili Özel Envar Okulları'nda gerçekleştirilen kurumsal itibar algısının ölçümüne yönelik çalışmada paydaşların itibar algısı ölçümlerinde; Çalışanlara göre okulun itibarı ölçümünde ölçümü gerçekleştirilen altı boyut arasında okul ortamının itibar algısı olarak yüksek düzeyde çıkması hizmeti gerçekleştirenler olarak, çalışanların iş ortamındaki kurum kültürü ve sinerjiden memnun oldukları şeklinde yorumlanabilir. Zira örgüt iklimi örgütsel bağlılığın oluşturulmasında en önemli faktörlerden birisidir. Örgütsel bağlılık ise örgütsel politikalar, ast-üst ilişkileri ve birbirlerine karşı tutumları, örgüt içi çalışma koşulları gibi örgüt iklimi unsurları sonucunda oluşur (Yüceler, 2009, s. 455). Ayrıca örgütsel bağlılığın, örgüt çalışanlarının okul ortamına ilişkin algısı sonucunda oluşan ve çalışanı örgüte bağlayan duygusal bir tepki olduğu (Doğan ve Kılıç, 2007, s. 40) düşünülürse okul ortamına dair çalışanların olumlu düşüncelerinin örgütsel bağlılık açısından da etkileyici ve pozitif özellik taşıdığı söylenebilir.

Yine çalışanlar Özel Envar Okulları'nda sunulan hizmetin kalitesini de yeterli bulmakta ve kurum itibarının hizmet kalitesi boyutunu yüksek görmektedir. Envar Okulları'nın 21 yıllık köklü bir eğitim kurumu olması, kurum kültürünün yerleşmiş olması ve çalışanların kuruma ilişkin aidiyet duygusunun yüksek olduğu algısı, kuruma bağlılık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışanların kuruma bağlılık konusunda da itibar algısının yüksek olması kurum adına oldukça güçlü bir yön ve tercih edilme sebebi olarak görülebilir. Bu durumda kurumun sektörel anlamda rekabet gücünü artırmaya yardımcı olacaktır. Sırasıyla çalışanlarda finansal performans, liderlik ve kurumsal sosyal sorumluluğun da itibar algısının "katılıyorum" düzeyinde olduğu gözlenmektedir. Diğer bir önemli husus ise çalışanların itibar algısı ölçümünde öğrenci ve veliye göre tüm boyutlarda daha yüksek bir itibar algısına sahip olmasıdır. Bir kuruluşun en değerli varlığının çalışan yani hizmeti üretenler olduğu düşünüldüğünde, bu durum kurum için oldukça önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Kurumun en önemli paydaşı olan ve doğrudan hizmeti alan öğrenciler ise yapılan itibar algısı araştırmasında tüm boyutlarda kurum itibarını sırasıyla; liderlik, hizmet kalitesi, okul ortamı, okula bağlılık, finansal performans ve kurumsal sosyal sorumluluk olarak görmüştür. Bu durum okulun en önemli paydaşı ve üretilen hizmeti doğrudan kullanıcı olan öğrencilerin; okulun adil, katılımcı, eşitlikçi ve gelişime destek verir şekilde yönetildiğini ve yöneticilerin eleştiriye açık olduğunu düşünmekte olduklarını göstermektedir şeklinde yorumlanabilir. Bu noktadan hareketle verilen eğitim hizmetinin kalitesinin yeterli düzeyde olduğu, okul ortamının birleştirici, sinerjisinin genel anlamda tatmin edici ve okul ortamının öğrencinin bireysel gelişimine ve mutluluğuna katkısının yeterli düzeyde olduğu

söylenbilir. Bunun yanı sıra okula bağlılık düzeyinin öğrencide çalışana göre daha düşük olması manidar bir durumdur ve bu konuda gerekli süreç iyileştirilmesine gidilmesi gerekebilir.

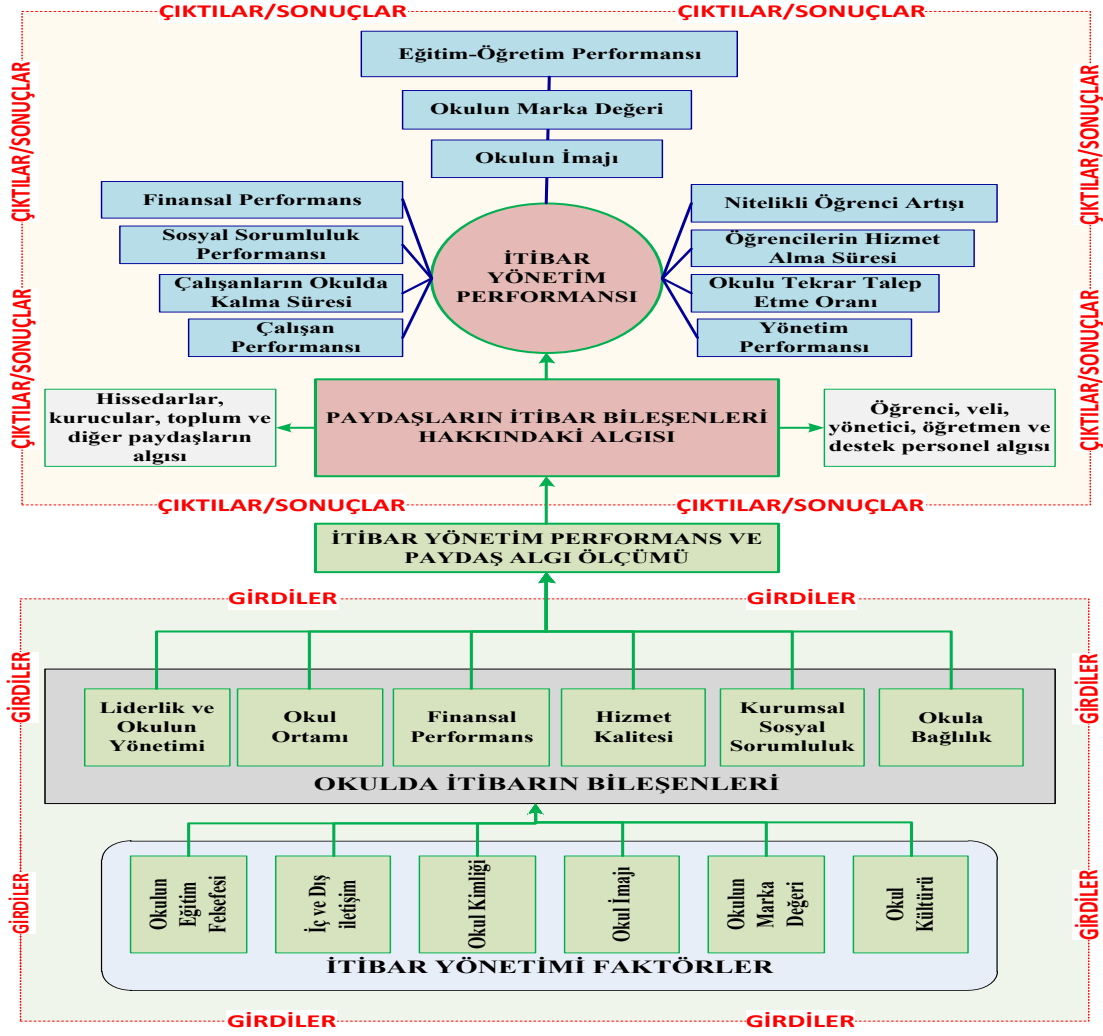
Okulun diğer bir paydaşı olan ve hizmet satın alan velilerin itibar algısı ölçümü ise sırasıyla şu şekildedir; Veli okulla ilgili itibar algısını en yüksek okula bağlılık olarak ankete yansıtmış, devamında sırası ile okul ortamı, liderlik, finansal performans, kurumsal sosyal sorumluluk ve hizmet kalitesi olarak görmüştür. Velinin okula bağlılığının yüksek olmasına rağmen hizmet kalitesini düşük bulması da üzerinde düşünülüp gerekli iyileştirmelerin yapılması gereken öncelikli bir konu olarak değerlendirilebilir. Genel olarak bakıldığında Özel Envar Okulları'nın itibar algısı, en yüksek çalışanlarda yani hizmeti üretenlerde, en düşükse öğrencilerde yani hizmeti doğrudan kullananlarda algılanmıştır. Veli ise okulun dış paydaşı ve hizmeti satın alan olarak, okulun itibarını öğrenciye göre daha yüksek, çalışana göre ise daha düşük görmüştür.

7. 2. Model Önerisi

Okulun hizmet ve süreçleri analiz edildikten sonra üçüncü aşamada itibar bileşenlerini etkileyen faktörler, bileşenlerle ilgili paydaşların itibar algısının ölçümü ve itibar yönetim performansı/iş sonuçları bir sistem bütünlüğü içinde şematik olarak düzenlenmiştir, (Tablo 8).

Tablo 8. İtibar Yönetim Modeli Bütünsel Yapısı

Kaynak: Literatürden esinlenerek oluşturulmuştur

İtibar Yönetim Modeli bütünsel olarak iki ana bölümden yani girdiler ve çıktılar/sonuçlar bölümünden oluşmaktadır. Girdiler, itibar yönetiminin boyutları ile ilgili okulun yaptığı faaliyetleri ve bunları nasıl yaptığını içerir. Çıktılar/sonuçlar, girdilerde yapılan faaliyetlerden neler elde edildiğini gösterir. Çıktılar/sonuçlar paydaş algıları ve itibar yönetim performansı/iş sonuçlarından oluşur (EFQM 2013. 11). Özel Okullar İtibar Yönetim Modeli ile özel okullarda itibar, süreç yönetimi yaklaşımı esas alınarak yönetilecek, itibarın tüm boyutları bütünsel olarak ele alınabilecektir. Önerilen bu modelin, yapılacak araştırma ve uygulama sonuçlarına göre geliştirilerek okullarda itibar süreçlerinin etkili bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7.3. Öneriler

Özel Antalya Envar Okulları'nda kurumsal itibarın çalışan, öğrenci ve veli tarafından nasıl algılandığını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada;

1. Çalışanlar okullarının kurumsal itibar düzeyini en fazla okul ortamı sonra hizmet kalitesi, öğrenciler en fazla liderlik sonra hizmet kalitesi, veliler ise en fazla okula bağlılık sonra okul ortamı olarak bulmuşlardır. Çalışanlar ve öğrencilere göre itibarın bileşenlerinden hizmet kalitesi ikinci sırada yüksek olarak algılanmıştır. Velilere göre ise hizmet kalitesi algı düzeyi son sırada yer almıştır. Argüden (2003: s. 11), Dölek, (2011: s. 16-95) ve Karaköse'ye (2006: s. 102) göre itibarın en önemli unsurlarından birisinin de hizmet kalitesi olduğudur.

Okullar için de itibarın geliştirilmesi ve sürdürülmesinde hizmet kalitesinin en önemli boyutlardan biri olduğu söylenebilir. Okul için hizmet kalitesi, öğrencilerin ve velilerin bugünkü beklenti ve ihtiyaçlarını tam ve zamanında karşılamak ve gelecekteki beklentilerini aşan eğitim hizmeti verebilmektir. Bu görüş ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere özel okullarda hizmet kalitesi, itibarın geliştirilmesi ve sürdürülmesinde önemli bir boyuttur.

Özel okullar, öğrenciler ve veliler başta olmak üzere paydaşların bugünkü ve gelecekteki ihtiyaç ve beklentilerini karşılayarak hizmet kalitesini sürekli geliştirmelidir. Hizmet kalitesini geliştirebilmek için ise eğitim-öğretim hizmeti başta olmak üzere okuldaki tüm hizmetlerle ilgili süreçler tanımlanarak süreç yönetimi yaklaşımına geçilebilir. Velilerin hizmet kalitesi ile algısını daha üst düzeye çıkarmak amacıyla velilerin eğitim öğretim sürecinde sorumluluk almaları ve katılımları artırılabilir, etkin bir iletişim ve bilgilendirme yöntemi geliştirilebilir.

2. Genel olarak paydaşlar arasındaki itibar algısını toplamda değerlendirdiğimizde öğrenciler toplam itibar algı düzeyi bakımından üç paydaş arasında en son sırada çıkmıştır. Çalışmada öğrenciler, okulun çıktığı ve sonuçlarını doğrudan kullanan en önemli paydaşları arasında yer aldığı görülmektedir. Okulun özelliği gereği hizmeti gerçekleştirenlerle hizmet alan öğrenciler yüz yüzedir ve hizmet alırken aynı ortamda bulunurlar. Bu durum itibar yönetimi açısından dikkate alınması gereken bir faktördür.

Öğrencilerin toplam itibar algı düzeyi bakımından çalışanlar ve velilerden sonra gelmesinin nedenleri nitel bir araştırma ile belirlenebilir. Belirlenen nedenleri ortadan kaldırmak için sistematik iyileştirme çalışmaları başlatılabilir. Okulda öğrencilerin itibar algısını arttırabilmek için ayrıca öğrenci hizmetlerinin yönetimi, öğrenme-öğretme sürecinin yönetimi, mesleki ve temel beceriler konusunda çalışanlara hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.

3. Velilerle ilgili bulgu ve sonuçların değerlendirilmesinde hizmet kalitesi boyutunda itibar algısı en düşük, okula bağlılık boyutunda ise algı en yüksek düzeydedir. Karaköse'ye göre paydaşların okula bağlılığı, okulun hizmetlerinden yararlanmaya devam etmesini sağlayacaktır. Okula bağlılığı ve sadakati yüksek öğrenci, veli ve çalışanların okulunu başkalarına tavsiye etmesi beklenebilir (2006: s. 295). Velilerin hizmet kalitesi algısının en düşük çıkmasına karşın okula bağlılığının en yüksek çıkması okulun eve yakın olması, uzun süredir okuldan hizmet alma, okul kurucu ve yöneticilerinin tanıdık olması, okulun bulunduğu çevre, okulla veliler arasındaki sosyal bağ vb. nedenlerden kaynaklanıyor olabilir.

Velilerin hizmet kalitesi algısının düşük olması, okula bağlılık ve okuldan hizmet almanın sürdürülmesinde önemli bir risk teşkil edebilir. Hizmet kalitesi algısının düşük olması velileri benzer

özelliklere sahip okul arayışı içine sokabilir. Bu riski ortadan kaldırmak için velilerin hizmet kalitesi ile ilgili beklentileri belirlenerek bu beklentilerle ilgili iyileştirme çalışmaları başlatılabilir. Okul hizmet kalitesini etkileyen süreçler ve hizmet kalitesi sonuçları ve performansı hakkında veliler sistematik olarak bilgilendirilebilir.

4. Araştırma bulguları ve sonuçlar değerlendirildiğinde itibarın önemli bir bileşeni olan kurumsal sosyal sorumluluk, çalışanlarda ve öğrencilerde en düşük düzeyde, velilerde de oldukça düşük düzeyde 4. sırada algılanmıştır. Özel okul sayılarının ve özel okula devam eden öğrenci sayılarının her yıl artması yeni rekabet stratejileri geliştirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Bu stratejilerden biri de okulların içinde bulunduğu topluma karşı sorumluluklarını yerine getirebilmeleri ile ilgilidir. 21. yüzyılda özel okulların fark yaratması ve içinde bulunduğu toplum tarafından itibarlı olarak algılanması, toplum için ne yaptığı, sosyal hayata katkısı ve çevreye karşı duyarlılığı ile de değerlendirilmektedir. Bu bakış açısından hareketle;

Özel okulların itibarını arttırabilmeleri ve rekabet avantajı sağlayabilmeleri için vizyon ve misyon bildiremelerine kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili temalar koymaları, gerekmektedir. Kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili çalışan, öğrenci ve velilerin itibar algı düzeyini yükseltmek ve sürdürülebilmek için; özel okullar toplumsal değerlerin geliştirilmesinde öncülük edebilir, çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetler ve topluma katkı sağlayan faaliyetler ile sosyal sorumluluk projelerinde yer alabilir.

5. Özel okullarda kurumsal itibarın bileşenlerine uygun olarak okul yönetim sistemi ve süreç yapısı oluşturulabilir. Oluşturulacak bu sistem ve süreç yapısı ile okulun temel ve destek hizmetleri sistematik olarak yönetilerek tüm alanlarda neden sonuç ilişkisi kurularak hem süreçler hem de sonuçlar veriye dayalı olarak iyileştirilebilir.

6. Bu ve benzer araştırmalar, özel okulların kurumsal itibar yönetimini ve paydaşlarının okul hakkındaki algılarını olumlu yönde geliştirebilir. Araştırma sonuçlarının genelleşebilmesi için Antalya ve farklı illerdeki diğer özel okullarda da yapılması önerilebilir. Ayrıca Özel okul paydaşlarının itibarın boyutlarına verdikleri önem derecesi yeni araştırmalara konu teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri: SPSS'te İşletme Uygulamaları*. Ankara: Emek Ofset.
- Aras, A.A., (2005). *Sürdürülebilir Süreç Yönetimi*, KALDER, İstanbul.
- Argüden, Y., (2003). *İtibar Yönetimi*, ARGE Danışmanlık.
- Balmer, J. M. T. (1998) 'Corporate identity and the advent of corporate marketing', *Journal of Marketing Management*, 14(8), 963 – 996 .
- Balmer, J. M. (2001). "Corporate identity, corporate branding and corporate marketing Seeing through the fog". *European Journal of marketing*, 35(3-4), 248-291.
- Bendixen, M., ve Abratt, R. (2007). Corporate Identity, Ethics and Reputation in Supplier–Buyer Relationships, *Journal of Business Ethics*.

- Büyüköztürk, Ş., (2003).*Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2010).*Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Berkup, S., B., (2015)*Fombrun İtibar Katsayı Ölçeği Çerçevesinde Bir İtibar Vaka Çalışması: Arçelik A.Ş.*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(38).
- Doğan, S. ve Kılıç, S., (2007).*Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29, 37-61.
- Dölek, D., (2011).*Kurumsal İtibara Olası Tehditler ve Bu Tehditlere Karşı Alınabilecek Önlemler: Şişecam Fabrikalarında Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dörtok, A., (2004).*Kurumsal İtibarımızdan Kaç Sıfır Atabilirsiniz*, Rota Yayınları, İstanbul.
- EFQM Mükemmellik Modeli, (2013). Türkiye Kalite Derneği.
- Fombrun, C. J., (1996), *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image*, Harvard Business School Press: Gezmen.
- Fombrun, C.J. and Foss C. B., (2001). *The Reputation Quotient, Part 1: Developing a Reputation Quotient*, The Gauge: Newsletter of Worldwide Communications Research, 14(3), 1-4.
- Gezmen, A., (2014).*Kurumsal İtibar Yönetimi ve Kurumsal İtibar Algısının Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: TBMM Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gotsi, M., and Wilson, A. M. (2001). Corporate reputation: seeking a definition. *Corporate Communications: An International Journal*, 6(1), 24-30.
- Gümüş, M. ve Öksüz, B., (2010). *İtibar Sürecinde Kilit Rol: Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi*, Journal of Yaşar University, 4(16), 2637-2660.
- Gümüş, M. ve Öksüz, B., (2009).*Turizm İşletmelerinde Kurumsal İtibar Yönetimi*, Nobel Yayın, Ankara.
- Gümüş, İ., (2016).*Çocuklarımız İçin Başarıya Fırsatı*, Eskişehir Son Haber Gazetesi.
- Gümüş, İ., (2016).*Okulda Müşteri İlişkilerinin Yönetimi*, Erişim: www.radardanismanlik.com.tr
- Hair J.F., Anderson R. E., Tahtam R. L. ve Black W. C., (1998).*Multivariate Data Analysis*, Fifth Edition, New Jersey, Pearson Education.
- Kadıbeşegil, S., (2006).*İtibar Yönetimi*, Mediacat Yayınları.
- Özbay, D., ve Selvi, Y., (2014).*Kurumsal İtibarın Ölçümü: Bir Model Önerisi*, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi, S. 1, N. 76, 135-159.
- Saxton, M. K. (1998). "Where do reputations come from? *Corporate Reputation Review*", 1(4), 393-399.
- Seçer, İ., (2015).*SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şatır, Ç. ve Sümer, F. E., (2008).*Kurum İtibarının Bileşenleri Üzerine Bir Araştırma: Sağlık Hizmeti Üreten Bir Kamu Kurumunda İç Paydaşlar İtibarı Nasıl Algılıyor?* Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 5(2), 15-25.
- Ural, E. G., (2012). *İtibar Yönetimi: Değer Yaratan Bir Halkla İlişkiler Çalışması Olarak İtibar Yönetimi*, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi.

- Yılmaz, M., (2015).*Kurumsal İtibar Yönetimi Algısının Örgütsel Bağlılık Algısı Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüceler, A., (2009).*Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 445-458.
- Wartick, S. L. (1992). “*The relationship between intense media exposure and change in corporatereputation*”. *Business & Society*, 31(1), 33-49.

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE POZİTİF- NEGATİF DUYGU VE SOSYAL
DESTEĞİN İNCELENMESİ: MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ**

**EXAMINATION OF POSITIVE- NEGATIVE AFFECT AND SOCIAL
SUPPORT AMONG COLLEGE STUDENTS: SAMPLE OF MEHMET AKİF
ERSOY UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES**

Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin pozitif- negatif duygu ve çok boyutlu algılanan sosyal destek açısından mevcut durumlarını bazı demografik değişkenlere göre incelemektir. Araştırmaya toplam 843 (530 kız ve 313 erkek) öğrenci katılmıştır. Genel tarama modeline uygun olarak yürütülen bu araştırmada kota örnekleme yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda öğrenim türü ve bölüm bazında her bir kategoriden en az %20 oranında öğrenci seçilmiştir. Araştırmaya yalnızca 2016-2017 bahar yarıyılında öğrenim gören öğrenciler dâhil edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları $3,21 \pm 0,73$, negatif duygu puan ortalamaları $2,18 \pm 0,71$, çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği aile, arkadaş ve özel kişi alt boyutları puan ortalamaları sırasıyla; $5,68 \pm 1,50$, $5,65 \pm 1,59$ ve $4,67 \pm 2,29$ olarak bulunmuştur. İşletme bölümü öğrencilerinin, kamu yönetimi öğrencilerine oranla anlamlı düzeyde daha yüksek pozitif duygu puan ortalamasına sahip oldukları, bunun yanında kamu yönetimi bölümü öğrencilerinin, bankacılık ve finans bölümü öğrencilerine göre negatif duygu açısından anlamlı düzeyde daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Diğer bazı değişkenler ve boyutlar açısından da (cinsiyet, yaş, sınıf, vb.) bazı anlamlı farklar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Üniversite Öğrencisi, Pozitif Duygu, Negatif Duygu, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Sosyal Hizmet Bölümü, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mzyanardag@mehmetakif.edu.tr

Abstract

The aim of this study is to examine positive- negative affect and multidimensional perceived social support among students studying in Faculty of Economics and Administrative Sciences at Mehmet Akif Ersoy University (MAKU) in terms of some demographic variables. A total of 843 students (530 female and 313 male) participated in the research. General scanning model and quota sampling applied in this study. In this context 20% of the students have been included to the research in terms of their department and type of education. Only the students who were studying in the fall of 2016-2017 spring semester included to the research. The average scores of the students for the positive affect factor were $3,21\pm 0,73$, for the negative affect factor were $2,18\pm 0,71$ and for the multidimensional perceived social support "family, friends and special person factors" were $5,68\pm 1,50$, $5,65\pm 1,59$ ve $4,67\pm 2,29$ respectively. Business administration student's positive affect mean scores' were significantly higher than the public administration students. And also public administration students' negative affect mean scores' were significantly higher than the banking and finance students. Additionally, some significant differences were found in terms of some other variables and factors (gender, age, grade, etc.).

Keywords: *College Students, Positive Affect, Negative Affect, Multidimensional Perceived Social Support.*

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi özellikle ülkemizde, üniversite öğrencileri genellikle genç nüfusu temsil eden ve yetişkin olabilme yönünde çabalar sarf eden bir gruptur. Üniversite dönemi pek çok öğrenci için zorlu bir süreci ifade edebilmektedir. Öğrenciler bu döneme geçerken yeni bir basamak atlamakta ve bu basamağın gerektirdiği sorumlulukları üstlenmektedirler. Hem üniversitede öğrenim görmenin getirdiği yeni sorumluluklar hem de çoğu öğrenci için aileden uzakta ve ekonomik güçlükler içinde bu süreci yaşıyor olmak belirli baş etme mekanizmalarının geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu baş etme mekanizmalarını uygun ve sağlıklı bir şekilde geliştiren öğrenciler sürece daha hızlı adapte olurken, bu mekanizmaları geliştirme konusunda güçlük yaşayanlar adaptasyonla ilgili ciddi sorunlar yaşayabilmektedirler.

Türkiye’de üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olan, Gazi Üniversitesi (2003, s.391-396) tarafından Türkiye’nin farklı bölgelerinden üniversite öğrencilerinin sosyo kültürel profillerini incelemek amacıyla yürütülen bir araştırmada 37 bin 680 öğrenciye ulaşılmış ve bu araştırmada gençler için hayattaki en önemli şeyin %36’lık oranla kendiyile barışık olma ve %30’luk bir oranla ikinci sırada ise etraflarındaki kişilerle iyi ilişkiler içinde olma olduğu bulunmuştur. Ayrıca gençlerin bireysel duyarlılıklarının toplumsal duyarlılıklarına göre daha baskın olduğu görülmüştür. Bu durum belki de günümüz koşullarında öğrencilerin yalnızlaşmaları ve bir bakıma kendilerine yönelmeleri ile açıklanabilir. Özgüven ve diğerleri tarafından (1988, s.111-123) yapılan başka bir araştırmaya göre; Türkiye’de Kredi ve Yurtlar Kurumu’na bağlı yurtlarda kalan 6268 üniversite öğrencisi incelenmiş ve araştırma bulgularına göre öğrencilerin en çok dersler ve akademik başarı durumu nedeniyle, daha sonra ise sırasıyla; geleceğe yönelik durumlar, bazı kişisel nedenler, ekonomik durumlar, yurt koşulları, karşı cinsten arkadaşlar, öğretim elemanları, yurttaki oda arkadaşları gibi faktörler dolayısıyla sorun yaşadıkları

belirtilmiştir. Bu öğrencilerin yaşadıkları sorunların psikolojik yansımalarının farklı şekillerde (gerilim, aşırı kaygı, çevre koşullarına uyum sağlayamama, insanlarla iyi ilişki kuramama, uykusuzluk,...) olduğu belirtilmiştir. Topkaya ve Meydan (2013, s.25) tarafından 459 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülen bir araştırmaya göre öğrencilerin en çok duygusal ve en az cinsel sorunlar yaşadıkları bulunmuştur. Karataş ve Gizir (2013, s.258-259) tarafından 1504 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülen bir araştırmada erkek öğrencilerin daha çok ekonomik gereksinimlerini öne çıkardıkları, kız öğrencilerin ise akademik gereksinimlerini öne çıkardıkları bulunmuştur. Bunun yanında 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin ekonomik, kariyer ve ilişki gereksinimlerinin 1. ve 2. sınıflara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla üniversite öğrencileri tarafından öne çıkarılan sorunların belirli demografik değişkenlere göre farklılaşabildiği söylenebilir.

Farklı boyutları ele alan sözü edilen çalışmalarda görüldüğü gibi her bir çalışmanın literatür için özgün bir katkısı vardır. Bu araştırmanın konusu da kısaca; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin pozitif- negatif duygu ve çok boyutlu algılanan sosyal destek açısından incelenmeleridir.

1.1. Öğrenci Danışma Hizmetleri ve İhtiyacı

Yüksek Öğretim Kurumu'nun (2017) güncel istatistikleri incelendiğinde, Türkiye genelindeki devlet ve vakıf üniversitelerinde ve bütün öğrenim türlerinde (örgün, açık, uzaktan ve ikinci öğretim) toplam 7 milyon 198 bin 987 öğrenci öğrenim görmektedir. 2016 yılında bu sayının 7 milyonun altında bir seviyede olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla üniversitelere kayıtlı öğrenci sayısının gün geçtikçe arttığı ve bu gruba ilişkin uygun hizmetlerin geliştirilmesi gerektiği açıktır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi toplam öğrenci sayısı ise bu araştırmanın yapıldığı 2016-2017 akademik yılı bahar dönemi için 28 bin 974 olarak belirtilmiştir (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2017). İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde ise eğitime devam eden aktif öğrenci sayısı ise aynı dönem için 2894'dür.

Ülkemizde üniversite yönetimine, öğrencilerin psikososyal refahlarının sağlanması konusunda, Yüksek Öğretim Kurulu Yasası 47. maddesi uyarınca pek çok sorumluluk verilmiştir. Bu sorumluluklar; öğrencilerin fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını kapsadığı gibi psikolojik ihtiyaçlarını da kapsamaktadır. Bu bağlamda kanunda üniversitelerde öğrencilerin psikososyal sağlıklarının korunabilmesi için danışma merkezlerinin kurulmasına yer verilmiştir. Ülkemizde birçok üniversite bu yöndeki hizmetlerini yaygınlaştırmakta ve gerek Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimleri altında gerekse Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Öğrenci İşleri Daire Başkanlıkları sosyal destek ve burs birimleri ve benzeri birimler altında öğrencilere destek sunmaktadır. Özellikle Boğaziçi Üniversitesi 1992 yılında bu konuya verdiği önemi göstererek, rektörlüğe bağlı bir öğrenci hizmet birimi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Bugün Anadolu Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi gibi pek çok üniversitede öğrencilerin psikososyal sağlıklarını korumak ve geliştirmekle sorumlu bu birimler hizmet vermektedir (Zubaroglu Yanardaç, 2016, s.64). Üniversite öğrencileri için oldukça önemli fonksiyonları bulunan bu Birimler bünyesinde uzman personeller olarak; psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve hekim olarak genellikle psikiyatristler çalışabilmektedirler. Erkan ve diğerlerinin (2011, s.180) Türkiye'deki 8 farklı üniversitenin (Gazi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Boğaziçi

Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Başkent Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi) psikolojik danışma hizmetlerini incelemek amacıyla yürüttükleri bir araştırmada, sekiz üniversitenin Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezinde (PDRM) toplam 17 psikolojik danışman, 23 psikolog, 3 sosyal hizmet uzmanı (sosyal çalışmacı) ve 3 psikiyatristin çalışmakta olduğu saptanmıştır. Bu meslek grupları öğrencilerin çeşitli sorunlarıyla ilgilenmektedirler. Bishop ve diğerleri (1998, s.206) tarafından Delaware Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada, 803 üniversite öğrencisinin danışma yardımı alma ihtiyaçları incelenmiş ve birçok açıdan (zamanı etkili kullanma, kariyerle ilgili belirsizlik, zayıf ders çalışma becerileri, sınav kaygısı, başarısızlık korkusu, depresyon hissi, panik ve kaygılı olma hissi, girişken olma, romantik ilişki bağlamında iletişim vb.) öğrencilerin yardım ihtiyaçlarının olduğu belirlenmiştir. Harrar ve diğerlerinin (2010, s.235) 257 üniversite öğrencisi üzerinde yürüttükleri bir çalışmada öğrencilerin %29'unun daha önce psikolojik bir destek aldığı ve hali hazırda yalnızca %7'sinin destek almakta olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla öğrencilerin yaklaşık üçte biri herhangi bir nedenle daha önce psikolojik destek almıştır. Bu oranın dikkate değer bir oran olduğu düşünülmektedir. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde psikolojik ve sosyal hizmetler Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı altında verilmektedir. Psikolojik danışma hizmetlerinin verilmesine ilişkin bir birim bulunmaktadır ancak birime ait bir yönerge olmadığı gibi, bu birimde yalnızca bir meslek elemanı (psikolog) çalışmaktadır. Birimin kurumsallaşmasına, kapasitesinin nitelikli bir şekilde artırılmasına ve bir yasal dayanağa ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ayrıca ilgili Başkanlık bünyesinde organize edilen; kısmi zamanlı çalışma, yemek bursu gibi hizmetlerden de ihtiyaç duyan öğrenciler yararlanabilmektedir.

1.2. Pozitif- Negatif Duygu ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek

Pozitif- negatif duygu ve çok boyutlu algılanan sosyal destek, bireylerin iyilik halleri ile ilgili bilgiler veren ve psikososyal sağlıkla ilgili ipuçları sağlayan kavramlardır. Duygu, en genel tanımıyla bireyin nasıl hissettiği ve hissettiği şeyin bireyde ne tür bir etki yarattığına odaklanır. Bu yönüyle “duygu” kavramı sözü geçen iki bağlamda (pozitif ve negatif) ele alınırken bireyi ne yönde etkilediği kilit bir önem taşır. Pozitif duygu, bireyde yoğun bir memnuniyet ve negatif duygu ise yoğun bir memnuniyetsizlik meyili olarak tarif edilebilir (Cropanzano vd., 2003, s.832). Pozitif duygu bireyin ruh halini olumlu yönde etkilerken negatif duygu tam tersi şekilde olumsuz yönde etkilemektedir. Bazı araştırmalar (Isen, 1999; Isen & Baron,1991) pozitif duygunun yaratıcı problem çözme geliştirdiğini göstermektedir (aktaran Cropanzano vd., 2003, s.833).

Pozitif duygu bir bakıma düşünme biçimimizi değiştirmemize yardımcı olur; düşünceleri esnekleştirerek daha eğlenceli ve daha stratejik düşünebilmemize yardım eder (Fernandez-Abascal & Diaz, 2013, s.214). Pozitif duygu, zihinsel kategorizasyonu da etkileyerek geliştirmektedir. Murray ve diğerlerine (1990, s.412) göre pozitif duygu durumu içindeki bireyler benzerlik ve farklılıkların daha değişik ve spesifik türlerini fark edebilmektedirler. Watson, Clark ve Tellegen (1988) pozitif duygu kategorilerini; “heyecanlı, güçlü, hevesli, gururlu, uyanık, ilhamlı, kararlı, aktif, ilgili ve dikkatli” olmak üzere 10 maddede negatif duygu kategorilerini ise; “ sıkıntılı, mutsuz, suçlu, ürkmüş, düşmanca, asabi, utanmış, sinirli, tedirgin ve korkmuş” olmak üzere 10 madde altında incelemiştir.

Sosyal destek ise genel olarak, güvenebileceğimiz, bizi düşündüğünü bildiğimiz ve bize değer verdiğini bildiğimiz insanların çevremizdeki varlığı veya ulaşılabilirliği olarak tanımlanabilir (Sarason

vd., 1983, s.127). Sosyal desteği tek boyutta ele alan çalışmalar olduğu gibi birden çok boyutta ele alan çalışmalar da mevcuttur. Çok boyutlu algılanan sosyal destek; “aile”, “arkadaş” ve “özel kişi” olarak birden çok boyutuyla ele alınmaktadır (Zimet vd., 1988). Bu bağlamda sosyal destek açıklanacak olursa bireyin güvendiği ve yardım alabileceği kişilerin aile, arkadaş veya özel yakın çevresinde bulunması ve dolaylı olarak bu bireylerin kaynaklarına belirli oranda erişilebilir olması olarak açıklanabilir. Sosyal desteğin ruhsal ve fiziksel sağlık ile olumlu bir ilişkiye sahip olduğu birçok çalışmada belirtilmektedir (Eker, Arkar ve Yaldız, 2001, s.18). Sosyal destek, belli olaylara karşı bireylerin uyumlu davranışsal tepkiler vermesine yardımcı olarak bireylerin sağlığını koruyarak destekleyebilir, bunun yanında bireylerin pozitif duygularını geliştirerek olumsuz olayları stresle ilişkilendirerek (Chung, 1995) algılamalarını azaltmaya yardımcı olabilir (aktaran Albal, 2009, s.22). Yılmaz ve diğerleri (2008, s.71) tarafından yapılan bir çalışmada yalnızlık ve sosyal destek arasında orta düzeyde ve negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Yapılan başka bir çalışmada sosyal desteğin varlığının, düşük stres düzeyi üzerinde belirleyici olduğu görülmüştür (Sandler, 1980, s.50). Yapılan bu çalışmada da sosyal desteğin bazı boyutları ile pozitif- negatif duygu arasındaki mevcut ilişkilere yer verilmiştir.

1.3. Amaç

Bu çalışmayla; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin pozitif- negatif duygu ve çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri açısından incelenmeleri amaçlanmıştır. Araştırmada söz konusu değişkenlerin seçilme nedeni bu iki değişkenin bireylerin iyilik halleri konusunda bilgi sağlayacak değişkenler olmaları ve literatürde bu değişkenlerin bir arada kullanıldığı çalışmaların neredeyse olmamasıdır. Çivitci (2015) yakın bir çalışmayı Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri üzerinde yürütmüş ancak çalışmasında pozitif-negatif duygunun stres ve sosyal destek ilişkisi üzerindeki aracı rolüne değinmiştir. Yılmaz ve Arslan (2013) öğrenciler üzerinde yaptıkları bir çalışmada benzer olarak öznel iyi oluş ve pozitif- negatif duyguyu ele almışlardır. Dolayısıyla bu araştırmanın kendine özgü bir orijinallik taşıdığı söylenebilir. 2006 yılında kurulan ve genç bir üniversite olan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) öğrencileri üzerinde bu tür çalışmaların yapılmasının öğrenci profili hakkında bilgi vermesi ve bilimsel kanıtlar oluşturması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın alt amaçları ise aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

Araştırmaya katılan öğrencilerde pozitif- negatif duygu ve çok boyutlu algılanan sosyal desteğin bazı değişkenlere (cinsiyet, yaş, kalınan yer, öğrenim türü, bölüm) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi alt amaçlardan ilkidir. Sıralanan belirli demografik değişkenler açısından var olan belirli farklılıkların ortaya konulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni, söz konusu verilerin öğrencilere sunulacak hizmetler için kanıta dayalı veriler oluşturacak olmalarıdır.

Araştırmaya katılan öğrenciler açısından pozitif- negatif duygu ve algılanan sosyal destek arasında nasıl ve ne düzeyde bir ilişki olduğunun incelenmesi ise bu araştırmanın diğer bir alt amacıdır.

1.4. Varsayımlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin pozitif- negatif duygu ve çok boyutlu algılanan sosyal destek açısından ortalama puanlarının çok yüksek bir düzeyde olmayacağı tahmin edilmektedir.

Öğrencilerin hem pozitif- negatif duygu hem de çok boyutlu algılanan sosyal destek puanları açısından bazı değişkenlere (bölüm, cinsiyet, yaş, vb.) göre anlamlı düzeyde farklı puan ortalamalarına

sahip olacakları tahmin edilmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçekler arasında, pozitif ve negatif yönde belirli düzeylerde anlamlı ilişkilerin ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, araştırma genel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. Araştırmanın uygulanabilmesi için ilgili makamlardan gerekli idari izin ve Etik Kurul izni alınmıştır. Araştırmanın evreni, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde 2017 yılı bahar döneminde öğrenim gören tüm öğrencilerdir. Fakülte'deki toplam öğrenci sayısının 2017 bahar dönemi için 2894 olduğu bilinmektedir. Tablo 1'de bölümler bazında öğrenci sayıları gösterilmiştir.

Tablo 1. Fakülte'deki Öğrencilerin Sayısal Dağılımı

Bölüm	Öğretim Türü	Sayı	Toplam
Bankacılık ve Finans	I. Öğretim	206	360
	II. Öğretim	154	
İktisat	I. Öğretim	252	537
	II. Öğretim	275	
İşletme	I. Öğretim	494	963
	II. Öğretim	469	
Kamu Yönetimi	I. Öğretim	399	794
	II. Öğretim	395	
Sağlık Yönetimi	I. Öğretim	180	240
	II. Öğretim	60	
Fakülte'deki Toplam Öğrenci Sayısı			2894

Araştırmada kota örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kota örnekleme tekniğinde ana kütle, araştırmacının amacına uygun olarak araştırmacı tarafından belirlenen değişkenlere göre sınıflandırılır (Bayram, 2009, s.22). Bilindiği üzere betimsel bilimsel araştırmalarda evrenin en az %10'u örnekleme alınır (Arlı ve Nazik, 2001, s.77). Bu çalışmada da Fakülte'nin her bir bölümünden ve her iki öğrenim türünden (birinci ve ikinci öğretim) en az %20 oranında öğrenciye ulaşılması planlanmıştır. Bu araştırmada toplanan tüm veriler bir arada değerlendirildiğinde her bir bölüm bazında evrenin en az %23'üne ulaşıldığı söylenebilir. Tablo 2'de de görüleceği üzere söz konusu dönemde Fakülte'de öğrenim görmekte olan 843 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Ayrıca öğrenim türü açısından da benzer bir kota sağlanmıştır. Her bir bölümün her iki öğrenim türünden yakın oranlarda olmak üzere, araştırmaya katılan birinci öğretim öğrencilerinin oranı toplam sayı içinde %30 ve ikinci öğretim öğrencilerinin oranı %28 dolaylarında olmuştur.

Tablo 2. Bölümlere Göre Ulaşılan Öğrenciler

Bölüm	Toplam	Ulaşılan	Toplam Sayı İçinde Ulaşılan Yüzde
Bankacılık ve Finans	360	106	% 30
İktisat	537	161	% 30
İşletme	963	227	% 23
Kamu Yönetimi	794	223	% 28
Sağlık Yönetimi	240	126	% 52
Toplam	2894	843	% 29

2.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak; Kişisel Bilgi Formu, Pozitif- Negatif Duygu Ölçeği ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır.

2.1.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu, araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri ve öğrencilere ait bazı kişisel bilgiler ile önerilerini öğrenmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Form 20 sorudan oluşmuştur.

2.1.2. Pozitif- Negatif Duygu Ölçeği

Pozitif- Negatif Duygu Ölçeği (Positive and Negative Affect Schedule-PANAS), Watson ve diğerleri (1988) tarafından geliştirilen pozitif ve negatif boyutlarla duygu durumunu inceleyen bir ölçektir. Pozitif duygu; heyecanlı, güçlü, hevesli, gururlu, uyanık, ilhamlı, kararlı, aktif, ilgili ve dikkatli olmak üzere toplam 10 maddede bir boyutu, negatif duygu ise; sıkıntılı, mutsuz, suçlu, ürkmüş, düşmanca, asabi, utanmış, sinirli, tedirgin ve korkmuş olmak üzere 10 maddede diğer bir boyutu oluşturmaktadır.

Watson ve diğerleri tarafından, pozitif duygu boyutunun ve negatif duygu boyutunun güvenilirlik kat sayıları sırasıyla .88, ve .87 olarak bulunmuştur. Pozitif- Negatif Duygu Ölçeği, Gençöz (2000, ss.19-26) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması sırasında gerçekleştirilen faktör analizinde tıpkı orjinal ölçekte olduğu gibi iki faktör tespit edilmiş ve bu yapı toplam varyansın %44'ünü açıklamıştır. Hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise, pozitif duygu için .86 ve negatif duygu için .83 olarak bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında Pozitif- Negatif Duygu Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılan faktör analizinde ölçek maddelerinin aynı şekilde 2 boyut altında toplandığı ve bu yapının toplam varyansın %50,51'ini açıkladığı belirlenmiştir. Ayrıca cronbach alpha güvenilirlik katsayısı pozitif duygu alt boyutu için .79 ve negatif duygu alt boyutu için .83 olarak bulunmuştur.

Bu ölçme aracı ile ele alınan duygu durumları, bu duyguları yaşama sıklığına göre 5'li likert tipi ölçekle incelenmektedir. Buna göre; 1=Çok az veya Hiç, 2=Biraz, 3=Ortalama, 4=Oldukça, 5=Çok Fazla olarak seçilerek ifade edilebilmektedir. Ölçek, toplamda 20 maddeden oluşmaktadır ve bu ölçeğin her iki boyutu için de en az 10 ve en çok 50 puan almak mümkündür.

2.1.3. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) Zimet ve diğerleri (1988) tarafından geliştirilmiştir. Zimet ve diğerleri tarafından yapılan ÇBASDÖ faktör analizi sonucunda, ölçeğin üç farklı boyutu (aile, arkadaşlar, özel kişi) tespit edilmiştir. Ölçekte; aile, arkadaşlar ve özel kişi alt boyutlarının cronbach alpha güvenirlik katsayıları sırasıyla; .87, .85 ve .91 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin tüm maddeleri dahil edilerek yapılan genel güvenirlik analizinde, cronbach alpha katsayısı .88 olarak bulunmuştur. Bunun yanında güvenirlik analizi, aynı grubun bir bölümüne birkaç ay sonra tekrar uygulanmış ve hesaplanan korelasyon katsayıları aile boyutu için .85, arkadaş boyutu için .75 ve özel kişi boyutu için .72 olarak bulunmuştur.

Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin Türkçeye uyarlanması Eker, Arkar ve Yıldız (2001) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 12 maddeden oluşmaktadır ve 7'li likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Geçerlilik ve güvenirlik çalışmalarında her biri 50 kişiden oluşan üç grup oluşturulmuştur. Temel bileşenler faktör analizi sonucunda, ölçeğin 3 faktörden oluştuğu ve kümülatif olarak toplam varyansın %75'ini açıkladığı ortaya konulmuştur.

Aile alt boyutu 4 maddeden oluşmaktadır (Madde 3, 4, 8, ve 11 olmak üzere)

Arkadaş alt boyutu 4 maddeden oluşmaktadır (Madde 6, 7, 9, ve 12 olmak üzere)

Özel Kişi alt boyutu 4 maddeden oluşmaktadır (Madde 1, 2, 5, ve 10 olmak üzere).

Ayrıca iç tutarlık güvenirliği için üç gruba da cronbach alfa yöntemi uygulanmış ve sonuçlar .80 ile .95 arasında bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ise Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin geçerlilik ve güvenirliğini test etmek amacıyla yapılan faktör analizinde ölçek maddelerinin 3 boyut altında toplandığı belirlenmiş ve bu yapının toplam varyansın %75,07'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca cronbach alpha güvenirlik katsayısı aile alt boyutu için .83, arkadaş alt boyutu için .87 ve özel kişi alt boyutu için .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geneli için cronbach alpha kat sayısı .86 olarak bulunmuştur.

Ölçekte her bir madde 7'li Likert tipinde bir ölçek kullanılarak derecelendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek genel toplam puan; maksimum 84 minimum ise 12 olarak hesaplanabilmektedir.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak MAKÜ İstiklal Yerleşkesi'nde toplanmıştır. Araştırmaya yalnızca gönüllü öğrencilerin katılmasına özen gösterilmiştir.

Kişisel bilgi formu; araştırmacı tarafından elde değerlendirilerek kodlanmış ve hata kontrolleri yapılarak veriler bilgisayara aktarılmıştır. Katılımcılarla ilgili tanıtıcı bilgiler frekans düzeyinde verilmiştir. Veriler SPSS 24 ile analiz edilmiş olup, araştırmada kullanılan ölçeklerin bazı demografik bilgiler ile değerlendirilerek anlamlı sonuçların t-testi, anova gibi testlerle ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin, çoğunluğu kız öğrencilerden (%62,9) ve geriye kalanı (%37,1) erkek öğrencilerden ve büyük bir çoğunluğu (%91,1) 20 yaş ve üzeri öğrencilerden oluşmaktadır. Bölümlere göre araştırmaya katılım sağlama durumları incelendiğinde, işletme (%29,9) ve kamu yönetimi (%26,5) öğrencilerinin araştırmaya en çok katılım sağlayan grupları oluşturduğu ve daha sonra sırasıyla; iktisat (%19,1), sağlık yönetimi (%14,9) ile bankacılık ve finans (12,6) bölümlerinin araştırmaya en çok

katılım gösterdikleri görülmüştür. Birinci sınıftan dördüncü sınıflara kadar her dört grup için araştırmaya katılım oranları %21,7 ile %30,1 arasında değişmektedir. Ayrıca araştırmaya, birinci öğretimden %55,4 ve ikinci öğretimden %44,6 oranında öğrencinin katılım sağladığı saptanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Kişileri Tanıtıcı Bilgiler

Tanıtıcı Bilgi	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kız	530	% 62,9
Erkek	313	% 37,1
Yaş		
18-19	75	% 8,9
20-21	425	% 50,4
22 ve üzeri	343	% 40,7
Bölüm		
Bankacılık ve Finans	106	% 12,6
İktisat	161	% 19,1
İşletme	227	% 26,9
Kamu Yönetimi	223	% 26,5
Sağlık Yönetimi	126	% 14,9
Sınıf		
Birinci Sınıf	192	% 22,8
İkinci Sınıf	214	% 25,4
Üçüncü Sınıf	254	% 30,1
Dördüncü Sınıf	183	% 21,7
Öğrenim Türü		
Birinci Öğretim	467	% 55,4
İkinci Öğretim	376	% 44,6
Kalınan Yer		
Aileyle	63	% 7,5
Devlet Yurdu	326	% 38,7
Özel Yurt - Pansiyon	181	% 21,4
Akraba veya Arkadaşla Evde	220	% 28,2
Tek Başına Evde	35	% 4,2
Kardeş Sayısı		
0 Kardeş	72	% 8,5
1 Kardeş	351	% 41,6
2 Kardeş	252	% 29,9
3 ve üzerinde kardeş	168	% 19,9
Öğrenim Kredisi Alma Durumu		
Alıyor	508	% 60,3

Almıyor	335	% 39,7
Burs Alma Durumu		
Alıyor	136	% 16,1
Almıyor	707	% 83,9
Aylık Gelir		
300 TL den az	52	% 6,2
301 -500 TL	406	% 48,2
501 – 1000 TL	280	% 33,2
1001 – 1500 TL	72	% 8,5
1501 TL ve üzeri	33	% 3,9
Çalışma Durumu		
Çalışmıyor	713	% 84,6
Çalışıyor	130	% 15,4
Ekonomik Desteğe İhtiyaç Duyma		
İhtiyacım Yok	210	% 24,9
İhtiyacım Var	557	% 66,1
Bir Fikrim Yok	76	% 9,0
Psikolojik veya Sosyal Destek İhtiyaç Duyma		
İhtiyacım Var	502	% 59,5
İhtiyacım Yok	234	% 28
Fikrim Yok	107	% 12,5
Daha önce psikososyal veya Psikiyatrik Destek Alma Durumu		
Almış	103	% 12,2
Almamış	740	% 87,8

Araştırmaya katılan öğrencilerin %60,1'i devlete bağlı veya özel yurtlarda barınmaktadır. Geriye kalanlar aileleriyle evde (%7,5), tek başına veya akraba- arkadaşlarla evde (%32,4) kalarak barınma ihtiyaçlarını giderdiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin %8,5'inin hiç kardeşi yoktur, %71,5'inin 1 veya 2 kardeşi vardır ve geriye kalanların (%19,9) 3 ve üzerinde kardeşi vardır (Tablo 3).

Öğrencilerin % 60,3'ü öğrenim kredisi aldığını ve %16,1'i ise öğrenim kredisi dışında herhangi bir yerden burs aldığını belirtmiştir. Öğrencilerin yarıdan fazlası (%54,4) 50 TL den daha düşük bir gelirle %33,2'si 501-1000 TL arasında bir gelirle ve %12,4'ü 1001 TL ve üzerinde bir gelirle geçindiğini belirtmiştir. Öğrencilerin %15,4'ü bir işte çalıştığını ve büyük bir çoğunluğu herhangi bir işte çalışmadığını (%84,6) ifade etmiştir. Yine öğrencilerin %66,1'i ekonomik bir desteğe ve %59,5'i psikolojik veya sosyal bir desteğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Daha önce psikososyal veya psikiyatrik bir destek alanların oranı ise yalnızca %12,2 olarak bulunmuştur (Tablo 3).

Araştırmaya katılan öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları $3,21 \pm 0,73$, negatif duygu puan ortalamaları $2,18 \pm 0,71$, çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği aile, arkadaş ve özel kişi alt boyutları puan ortalamaları sırasıyla; $5,68 \pm 1,50$, $5,65 \pm 1,59$ ve $4,67 \pm 2,29$ olarak bulunmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Bazı Demografik Özelliklere Göre Pozitif- Negatif Duygu ve Sosyal Destek Düzeylerinin Değerlendirmesi

Demografik Özellikler	Pozitif Duygu		Negatif Duygu		Aile Boyutu		Arkadaş Boyutu		Özel Kişi Boyutu	
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS
Cinsiyet										
Kız	3,14	0,72	2,14	0,70	5,84	1,42	5,45	1,62	4,71	2,36
Erkek	3,33	0,73	2,25	0,73	5,40	1,59	5,19	1,54	4,62	2,17
	t=-3,73 p=0,000**		t=-2,26 p=0,024*		t=4,09 p=0,000**		t= 2,33 p=0,02*		t= 0,56 p=0,57	
Yaş										
18-21 yaş	3,16	0,72	2,18	0,71	5,71	1,44	5,39	1,58	4,55	2,31
22 + yaş	3,28	0,73	2,19	0,72	5,63	1,58	5,30	1,62	4,87	2,25
	t=-2,51 p=0,01*		t=-0,294 p=0,76		t=0,704 p=0,48		t=0,794 p=0,42		t=-2,27 p=0,02*	
Öğrn. Türü										
I. Öğretim	3,18	0,72	2,19	0,72	5,64	1,49	5,42	1,57	4,49	2,34
II. Öğretim	3,25	0,74	2,17	0,71	5,72	1,51	5,27	1,62	4,91	2,21
	t=-1,42 p=0,15		t=0,381 p=0,70		t=0,765 p=0,44		t=1,28 p=0,20		t=-2,64 p=0,008*	
Kaldığı Yer										
Yurt	3,19	0,73	2,15	0,70	5,76	1,42	5,41	1,55	4,55	
Ev	3,23	0,73	2,23	0,74	5,56	1,61	5,27	1,65	4,87	
	t=-0,643 p=0,52		t=-1,50 p=0,13		t=1,86 p=0,06		t=1,26 p=0,20		t=-2,03 p=0,04*	
Bölüm										
Bankacılık	3,16	0,78	2,00	0,74	5,68	1,59	5,37	1,61	4,30	2,50
İktisat	3,23	0,68	2,23	0,69	5,50	1,55	5,23	1,57	4,77	2,11
İşletme	3,32	0,73	2,17	0,72	5,80	1,42	5,36	1,60	5,19	2,09
Kamu Y.	3,13	0,75	2,26	0,72	5,57	1,59	5,35	1,62	4,46	2,38
Sağlık Y.	3,16	0,70	2,16	0,68	5,85	1,30	5,48	1,57	4,30	2,38
	F=0,23 p=0,05* Fark:3-4		F=2,55 p=0,03* Fark: 1-4		F=1,60 p=0,17		F=0,43 p=0,78		F= 5,08 p=0,000** Fark:1-3; 3-4; 3-5	
Sınıf										
1. Sınıf	3,16	0,73	2,20	0,66	5,70	1,39	5,50	1,55	4,60	2,21
2. Sınıf	3,12	0,72	2,13	0,71	5,70	1,53	5,32	1,64	4,32	2,45

3. Sınıf	3,22	0,74	2,19	0,73	5,64	1,46	5,21	1,57	4,90	2,22
4. Sınıf	3,34	0,70	2,21	0,75	5,66	1,64	5,44	1,62	4,86	2,23
	F= 3,34 p=0,01* Fark:2-4	F=0,478 p=0,69	F=0,87 p=0,96	F=1,46 p=0,22	F=2,99 p=0,03* Fark:2-3					

*p< ,05, ** p<.001

Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin hem pozitif duygu hem de negatif duygu düzeylerinin kız öğrencilere oranla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 4). Buna karşın kız öğrencilerin çok boyutlu algılanan sosyal desteğin tüm boyutlarında erkeklerden daha yüksek ortalama puana sahip oldukları ve aile ve arkadaş boyutlarında bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir (Tablo 4). Dolayısıyla araştırmaya katılan kız öğrencilerin pozitif duygu dışında diğer tüm boyut ve ölçeklerden (negatif duygu boyutu ve algılanan sosyal destek ölçeği tüm boyutları) daha avantajlı puanlar elde etmişlerdir.

22 ve üzeri yaş grubundaki öğrencilerin, 18-21 yaş grubundaki öğrencilere oranla pozitif duygu düzeylerinin anlamlı olarak yüksek olduğu bulunmuştur. Negatif duygu alt boyutu açısından ise grupların puan ortalamaları hemen hemen eşittir. Bunun yanında yine 22 ve üzeri yaş grubundaki öğrencilerin 18-21 yaş grubundaki öğrencilere oranla özel kişi sosyal desteğini anlamlı düzeyde daha yüksek algıladıkları söylenebilir (Tablo 4). Bu durum üst yaş grubundaki öğrencilerin pek çok açıdan daha fazla deneyime sahip olmaları ile açıklanabilir. Bunun yanında üst yaş grubunun sahip olduğu yaşamışlıklar nedeniyle problem çözüme ve başa çıkma becerilerinin daha iyi bir seviyede olduğu düşünülebilir. Arkadaş ve aileden algılanan sosyal destekte ise gruplar arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden evde kalanların, yurttaki kalanlara oranla anlamlı düzeyde özel kişi sosyal desteğini daha fazla algıladıkları görülmektedir (Tablo 4). Çok boyutlu algılanan sosyal destekte özel kişi; flört, nişanlı, komşu, akraba, hekim, sağlık personeli vb. kişilerden oluşabilir. Dolayısıyla yurttaki kalan öğrencilerin özel kişi alt boyutu açısından diğer gruba göre daha düşük bir düzeyde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca evde kalan öğrencilerin pozitif duygu puan ortalamaları yurttaki kalan öğrencilere göre daha yüksek olsa da bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Çok boyutlu algılanan sosyal desteğin diğer boyutlarında da (aile ve arkadaştan algılanan sosyal destek) ortalama puanlar açısından yurttaki kalan öğrenciler daha avantajlı görünse de gruplar arasındaki fark yine anlamlı düzeyde bulunmamıştır.

Araştırmanın bir başka sonucuna göre; işletme bölümü öğrencilerinin, kamu yönetimi öğrencilerine oranla anlamlı düzeyde daha yüksek pozitif duygu düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca kamu yönetimi bölümü öğrencilerinin, bankacılık ve finans bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek negatif duygu düzeyine sahip oldukları görülmüştür (Tablo 4). Algılanan sosyal desteğin aile ve arkadaş alt boyutlarında ise sağlık yönetimi bölümü öğrencileri diğer gruplara göre daha yüksek bir puan ortalamasına sahip olsalar da gruplar arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Bunun yanında araştırmaya katılan öğrenciler arasında işletme bölümü öğrencilerinin, iktisat bölümü hariç diğer tüm bölümlerden (bankacılık ve finans, kamu yönetimi, sağlık yönetimi) öğrencilere kıyasla özel kişi sosyal desteği puan ortalaması açısından anlamlı düzeyde daha yüksek bir ortalamaya sahip

oldukları görülmüştür (Tablo 4).

Sınıflar bazında yapılan varyans analizinde, 4. sınıf öğrencilerinin, 2. sınıf öğrencilerine oranla pozitif duygu düzeyi açısından anlamlı düzeyde daha yüksek bir puan ortalamasına sahip oldukları bulunmuştur (Tablo 5). Negatif duygu düzeyi açısından 2. sınıf öğrencileri en düşük puana sahiptirler ancak bu durum istatistiksel açıdan anlamlı bir fark yaratmamıştır. Özel kişi sosyal desteği açısından ise 3 sınıfların 2. sınıflara oranla anlamlı düzeyde daha yüksek bir puan ortalamasına sahip oldukları görülmüştür (Tablo 4). Algılanan sosyal desteğin arkadaş boyutu açısından 1. sınıfların ve aile boyutu açısından 1. ve 2. sınıfların (eşit ortalama ile) sınıfların en yüksek puan ortalamasına sahip oldukları ancak bu farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Anlamlı olmayan bu farkın 1. ve 2. sınıfların üniversite yaşamına uyum sağlama aşamasında gerek aile gerekse arkadaşlarından daha çok sosyal destek arama yoluna gitmeleri ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 5. Araştırma Değişkenlerinin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları

Ölçek	Ortalama	Ss	1	2	3	4	5
1. Pozitif Duygu	3,21	,73	1	-,096**	-151**	,073*	,122**
2. Negatif Duygu	2,18	,71	-,096	1	-,233	-,197	-,60
3. Aile Boyutu	5,68	1,50	,151**	-,233**	1	,462**	,255**
4. Arkadaş Boyutu	5,35	1,59	,073*	-,197**	,462**	1	,221**
5. Özel Kişi Boyutu	4,67	2,29	,122**	-,060	,255**	,221**	1

*Korelasyon 0.05 düzeyinde önemlidir (2 uçlu)

** Korelasyon 0.01 düzeyinde önemlidir (2 uçlu)

Boyutlar arasındaki ilişkiler incelendiğinde pozitif duygu ve negatif duygu arasında düşük düzeyde ve negatif yönde bir ilişki, pozitif duygu ile çok boyutlu algılanan sosyal destek boyutları arasında aile boyutu için düşük düzeyde ve negatif yönde ilişki, arkadaş ve özel kişi boyutları için ise yine düşük düzeyde fakat pozitif yönde ilişkiler saptanmıştır. Negatif duygu boyutu ise çok boyutlu algılanan sosyal desteğin tüm boyutları ile düşük seviyede ve negatif yönde bir ilişki içindedir. Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin her 3 boyutunun da kendi aralarında pozitif yönde, düşük ve orta düzeyde ilişki içinde oldukları görülmüştür (Tablo 5). Tespit edilen korelasyonlar yüksek düzeyde olmasa da anlamlı bazı ilişkilere işaret etmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçlarına göre pozitif duygu ve negatif duygu açısından erkek öğrenciler anlamlı düzeyde kız öğrencilere göre yüksek puan almışlardır. Topal (2011, s.41) tarafından Selçuk Üniversitesi'ndeki 685 öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada da erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha yüksek pozitif duygu puan ortalamasına sahip oldukları bulunmuştur. Aynı çalışmada negatif duygu açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu çalışmada kız öğrenciler algılanan sosyal desteğin tüm boyutlarında erkeklere oranla daha olumlu puanlar elde etmişlerdir, bu fark yalnızca özel

kişi alt boyutu için anlamlı düzeyde değildir. Durak-Batıgün ve Kayış (2014, s.69) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada pek çok stres oluşturuç faktör alt boyutunda kızların erkeklerden anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Ayrıca, “akademik sorunlar” alt boyutunda da I. öğretimdeki öğrencilerin, II. öğretimdeki öğrencilerden daha yüksek puan aldıkları saptanmıştır. Bunun yanında bazı demografik değişkenler ve problem çözüme yaklaşımları ile bazı kişilerarası ilişki tarzlarının öğrencilerin stres puanlarını yordadığı saptanmıştır. Bu araştırmada da çok boyutlu algılanan sosyal desteğin bir boyutu olan özel kişi alt boyutunda II. öğretimdeki öğrencilerin, I. öğretimdeki öğrencilerden daha yüksek puan aldıkları saptanmıştır.

Tüm sınıflar açısından değerlendirildiğinde 3. sınıflar 2. sınıflara göre özel kişi alt boyutundan daha yüksek puan almış ve 4. sınıflar 2. sınıflara göre pozitif duygu alt boyutundan daha yüksek puan almışlardır. Öğrencilerin her iki boyutla ilgili gelişme kaydedebilmeleri problem çözüme becerileriyle de ilgilidir. Alver (2005, s.76)’in 234 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada sınıf düzeylerine göre, bireylerin problem çözüme beceri puan ortalamaları ve akademik başarı puan ortalamaları arasında dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılaşma olduğu ayrıca problem çözüme becerisi açısından sosyal bilimlerde öğrenim gören öğrencilerin lehine fen bilimleri öğrencileri ile aralarında anlamlı bir fark bulunmuştur. Yapılan bu araştırmada, bölümler arasında işletme bölümü öğrencilerinin pozitif duygu boyutundan en yüksek puanı aldıkları, negatif duygu boyutu açısından ise bankacılık ve finans bölümü öğrencilerinin en düşük puanı aldıkları görülmüştür. Aile ve arkadaşlardan algılanan sosyal destekte sağlık yönetimi öğrencilerinin yüksek puana sahip oldukları, özel kişiden algılanan sosyal destek boyutunda ise yine işletme bölümü öğrencilerinin önde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla pozitif-negatif duygu açısından işletme ve bankacılık ve finans bölümü mezunları avantajlı görünmektedir. Sosyal destek açısından ise sağlık yönetimi ve işletme bölümü öğrencileri belirli boyutlarda avantajlı olarak değerlendirilebilirler. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin farklı bölümlerinden öğrencileri içine alan bu araştırmada bölümler arası tespit edilen bu farkların neyden kaynaklandığını belirtmek güç olacaktır. Bunun nedeni bu öğrencilerin birbirine yakın bölümlerde öğrenim görmeleridir. Alver (2005)’in çalışmasında olduğu gibi bu bölümleri sayısal ve sözel olarak sınıflamak uygun olmayacaktır. Elde edilen bu sonuçlar öğrencilere yönelik sunulacak hizmetlerde kanıt dayalı uygulamalar için esin kaynağı olabilecektir.

Yine bu araştırmada genel ortalamalara bakıldığında öğrencilerin algılanan sosyal desteği en çok ailelerinden aldıkları anlaşılmaktadır. Benzer bir sonuç Yılmaz ve diğerlerinin (2008, s.74) üniversite öğrencilerin üzerinde yürüttükleri çalışmada da elde edilmiştir.

Çalışmanın başka bir sonucuna göre, özellikle algılanan sosyal desteğin arkadaş ve özel kişi boyutları ile pozitif duygu arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Yılmaz ve Arslan (2013, s.6) tarafından 450 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmada, öğrencilerin öznel iyi oluş ile pozitif duygu puanları arasında pozitif bir ilişki ve öznel iyi oluş ile negatif duygu puanları arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Benzer değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen Terzi (2008, s.1) tarafından 140 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmada psikolojik dayanıklılık ve algılanan sosyal destek arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($r = .83$; $p = 0,01$).

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar diğer çalışmalardaki sonuçlarla bir arada ele alındığında

üniversite öğrencilerinin destek ihtiyaçları gruplar bazında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ve değinilen diğer çalışmaların bulguları göstermektedir ki, kimi üniversite öğrencileri psikolojik ve sosyal gelişimleri süresince önlerine çıkan engel ve zorluklarla başa çıkabilirken kimileri bu gibi durumlarda zaman zaman desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu destek ihtiyacını, özellikle iyilik haline gönderme yapan ölçeklerden aldıkları ortalama puanlar aracılığıyla yorumlamak mümkündür. Bu noktada öğrenci danışma merkezlerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Erkan ve diğerleri (2011, s.183) tarafından yürütülen bir çalışmaya göre öğrencilerin psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerine başvurma nedenleri, üniversitelere göre farklılık göstermekle birlikte, sekiz üniversitenin psikolojik danışma ve rehberlik merkezine başvuran öğrencilerin ortak problemlerinin “depresyon, aile içi ilişkiler, arkadaş ilişkileri, uyum sorunları ve akademik sorunlar” olduğu tespit edilmiştir. Özgüven ve diğerleri (1988, ss.111-123) Bishop ve diğerleri (1998) ve Harrar ve diğerlerinin (2010) çalışmaları da mevcut öğrenci problemlerini ihtiyaçlar düzleminde vurgulamaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde daha pek çok çalışmada üniversite öğrencilerinin problemleri açıklanmaktadır. Bu araştırmanın yapıldığı yer olarak Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi için araştırmadan türetilen öneriler kısaca şu şekildedir: Gerek bu araştırmanın örnekleminin oluşturulduğu Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin gerekse üniversitenin diğer birimlerinden öğrencilerin pozitif- negatif duygu ve çok boyutlu algılanan sosyal destek ortalama puanlarının daha yüksek ve ideal seviyelere çıkarılabilmesi için belirli hizmetlerin organizasyonu gerekli görünmektedir. Bu hizmetler başta psikolojik ve sosyal destek ayaklarını içerecek şekilde bir “Öğrenci Danışma Birimi” çatısı altında toplanabilir ve bu şekilde bütüncül bir yapı oluşturulabilir. Üniversite bünyesinde danışma hizmeti veren yalnızca bir psikoloğun bulunduğu bilinmektedir. Ancak söz konusu hizmetlerin etkili bir şekilde verilebilmesi için öğrenci nüfusuyla orantılı olarak çalışan sayısının artırılması ve tercihen lisansüstü eğitimi veya bu alanla ilgili ek eğitimleri bulunan sosyal hizmet uzmanı, psikolojik danışman ve psikiyatrist gibi diğer meslek gruplarının oluşturulacak kapsamlı birimin kadrolarında istihdam edilmesi oldukça önemlidir. Birimin amacı, işleyişi, hizmet kapsamı, yönetim yapısı ve meslek elemanlarının gerek ortak gerekse farklılaşan görevlerini tarifleyen ve Birimin kurumsallaşmasına katkı sunacak bir yönergenin oluşturulması ve ihtiyaca göre uzun vadede Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’nin diğer yerleşkelerinde de Birim’e bağlı ünitelerin kurulması uygun olabilir. Bunlara ek olarak, ekonomik anlamda risk altındaki öğrencileri destekleyici fon ve projelerin hayata geçirilmesi, kısmi zamanlı çalışma sisteminin yanı sıra alternatif fırsatların oluşturulması önerilmektedir. Öğrenci Danışma Birimi’nin kuruluş aşamasında özellikle üniversitenin ilgili idari ve akademik departmanlarının (Rektörlük, Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Sosyal Hizmet Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü ve açılması muhtemel Psikoloji Bölümü) işbirliği içinde hareket etmesi sürecin sağlıklı bir şekilde işlenmesini kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- Albal, E. (2009). *Depresyonla başa çıkmada öz yeterlik ve sosyal destek arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Alver, B. (2005). Üniversite öğrencilerinin problem çözme becerileri ve akademik başarılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21, 75-88.

- Arlı, M. ve Nazik, H. (2001). *Bilimsel araştırmaya giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bayram, N. (2009). *Sosyal bilimlerde Spss ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bishop, J. B., Bauer, K. W. ve Becker, E. T. (1998). A Survey of Counseling Needs of Male and Female College Students. *Journal of College Student Development*, 39(2), 204-210.
- Cropanzano, R., Weiss, H. M., Hale, J. M. S. ve Reb, J. (2003). The structure of affect: reconsidering the relationship between negative and positive affectivity. *Journal of Management*, 29(6), 831-857.
- Çivitci, A. (2015). The Moderating Role of Positive and Negative Affect on the Relationship between Perceived Social Support and Stress in College Students. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(3), 565-573.
- Durak-Batıgün, A. ve Atay-Kayış, A. (2014). Üniversite öğrencilerinde stres faktörleri: kişilerarası ilişki tarzları ve problem çözme becerileri açısından bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 69-80.
- Eker, D., Arkar, H. ve Yıldız, H. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 17-25.
- Erkan, S., Cihangir-Çankaya, Z., Terzi, Ş. ve Özbay, Y. (2011). Üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 174- 198.
- Fernandez-Abascal, E. G. ve Diaz, D. M. (2013). Affective induction and creative thinking. *Creativity Research Journal*, 25(2), 213-221.
- Gazi Üniversitesi (2003). *Türk Üniversite Gençliği Araştırması Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.
- Harrar, W. R., Affsprung, E. H. ve Long, J. C. (2010). Assessing Campus Counseling Needs. *Journal of College Student Psychotherapy*, 24(3), 233-240.
- Isen, A. M. (1999). On the relationship between affect and creative problem solving. S. W. Russ (Ed.), In *Affect, creative experience, and psychological adjustment*, (3-17). Philadelphia, PA: Taylor&Francis.
- Karataş, A. ve Gizir, C. A. (2013). Üniversite öğrencilerinin psikolojik danışma gereksinimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 28(3), 250-265.
- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (25 Mart 2017). 2016-2017 Bahar Yarı Yılı Başlı Öğrenci Sayıları, Erişim 07.04.2017, <http://oidb.mehmetakif.edu.tr/files/OgrenciSayilari/1617B.pdf>
- Murray, N., Sujan, H., Hirt, E. R. ve Sujan, M. (1990). The influence of mood on categorization: A cognitive flexibility interpretation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 411-425.
- Özgüven, İ. E., Akhun, İ., Önsoy, R., Fidan, N. ve Baykul, Y. (1988). *Yurtkur Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Beklenti ve Problemleri*. Ankara: Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Sandler, I. N. (1980). Social support resources, stress, and maladjustment of poor children. *American Journal of Community Psychology*, 8(1), 41-52.
- Sarason, I. G., Levine, H. M., Basham, R. B. ve Sarason, B. R. (1983). Assessing social support: the social support questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 127-139.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Topal, M. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Stilleri ile Pozitif ve Negatif Duygu Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Topkaya, N. ve Meydan, B. (2013). Üniversite öğrencilerinin problem yaşadıkları alanlar, yardım kaynakları ve psikolojik yardım alma niyetleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 25-37.
- Watson, D. ve Clark, L.A. and Tellegen, A. (1988). Development and Validation of Brief Measure of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070.
- Yılmaz, H. ve Arslan, C. (2013). Subjective well-being, positive and negative affect in turkish university students. *The Online Journal of Counseling and Education*, 2(2), 1-8.
- Yılmaz, E. ve Yılmaz, E. ve Karaca, F. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 18(2), 71-79.
- Yüksek Öğretim Kurumu (2017). Yüksek Öğretim İstatistikleri. Erişim Linki: https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretimIstatistikleri/2017/2017_T1.pdf Erişim Tarihi: 30.10.2017.
- Zimet, G., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. ve Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30-41.
- Zubaroğlu Yanardağ, M. (2016). *Çözüm Odaklı Kısa Terapiye Dayalı Bireylerle Sosyal Hizmet Müdahalesinin Gençlerin Umutsuzluk ve Stres Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

TÜRKİYE’NİN GÖÇ GERÇEKLİĞİ VE ÖRGÜTLENMESİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

A DISCUSSION ON TURKEY'S MIGRATION REALITY AND ORGANIZATION

Mustafa ALTUNOK¹

Öz

Dünya coğrafyasının demografik, kültürel, toplumsal şekillenışı göçlerle gerçekleşmektedir. Bu özellik nedeniyle geçiş üssü konumunda olan coğrafyalarda göç genel bir gerçeklik olmakla birlikte birdenbire gerçekleşen göçler büyük değişimlere neden olmaktadır. Göçler bu etkisi dolayısıyla genellikle göç edilen toplum veya ülke insanları için büyük sorunlara neden olmakta veya en azından öyle görünmektedirler. Göçler büyük ölçüde daha iyi refah seviyesine erişmek gibi nedenlerle gerçekleşse de savaşlar, afetler gibi nedenlerle de zorunlu olarak ortaya çıkabilmektedir. Nedeni ne olursa olsun bir ülkeden bir başka ülkeye gitmek, yerleşmek, yaşamı sürdürmek gibi eylemlerin tamamı devletlerin onayıyla gerçekleşmektedir. İnsanlık tarihinin hemen her aşamasında olan göç küreselleşme ile başka bir form almış, göç mevzuatı ve örgütlenmesiyle uluslararası düzenlemelerin etkinliği önem kazanmıştır. Ancak göçün artan uluslararası önemine bağlı olarak şemsiye veya çatı nitelikli düzenleme ve yaklaşımlar ulusötesi bir anlayışla belirlenmeye çalışılsa da öncelikle etkisi göç edilen ülke veya topluma yönelik olduğu için ulusal düzeyde çeşitli hukuksal, örgütsel ve dolayısıyla yönetsel reformlar gerektirmektedir. Bu gereklilik pek çok ülke gibi Türkiye için de kendi göstermiştir. Komşu ülke olan Suriye’de çıkan iç savaş nedeniyle Türkiye’ye önemli sayıda göç eden insan olmuştur. Dolayısıyla 2000’lerin başında Avrupa Birliği üyelik süreciyle başlayan göçe ilişkin örgütlenme süreci 2011’den sonra Suriyelilerin yoğun göçleri karşısında ivedilikle reforma tabi tutulmuştur. Bu makale kapsamında söz konusu reformlar merkezinde konu ele alınmaya çalışılacak ve bazı temel kabullere ilişkin farklı bakış açıları sunulmaya çalışılacaktır. İlk olarak gerçekte göç bir sorun mudur? Bu sorunun cevabı verilmeden

¹ Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi, altunokm@hotmail.com

diğerlerini bulmak kolay değildir. Dolayısıyla konunun tartışılması gereken temel boyutlarından biri budur. İkinci boyut kavram ve konuya yaklaşıma yöneliktir. Ve üçüncü boyut klasik bir kamu örgütlenmesi bu konunun çözümüne ne derece cevap verebilir? Bu çalışma belirtilen temel soru ve boyutlar itibarıyla konuya farklı bir yaklaşım ve öneri getirme çabası olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Örgütlenmesi, Göç Yönetimi, 6458 Sayılı Kanun, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.

Abstract

The demographic, cultural and social forms of world geography are shaped by migration. Migration to geographical areas that are in the position of transition base, due to this feature, is a general reality, and sudden migrations cause great changes. Because of this effect, migrations often cause, or at least seem to cause, major problems for the people of the host society or country. Although migration takes place largely for reasons such as achieving a better level of prosperity, they can also arise obligatorily for reasons such as wars and disasters. Whatever the reason, all actions of moving from one country to another, settling and living there are realized with the approval of the states. Migration, which is at almost every stage of human history, has taken on a different form with globalization, and the effectiveness of international regulations has gained importance through migration legislation and organization. Although, due to the increasing international importance of migration, it has been attempted to determine umbrella or roof-based arrangements and approaches with a transnational understanding, various influential legal or organizational reforms are initially required at the national level because the migrated country or community is directly affected. This necessity has manifested itself for Turkey as well as many other countries. A significant number of people migrated to Turkey due to the civil war in neighboring Syria. Therefore, the process of migration management, which started with the European Union membership process in the early 2000s, was promptly reformed after the intensive migrations of the Syrians as of 2011. This article attempts to address the issue at the center of reforms and to present different perspectives on some basic assumptions. First, is migration really a problem? It is not easy to find others without giving the answer to this question. Therefore, it is one of the basic dimensions on which the subject should be discussed. The second dimension is related to the concept and approach towards the issue. The third dimension is related to what extent a classical public organization can respond to this issue. This study can be regarded as an effort to bring a different approach and suggestion to the issue in terms of these basic questions and dimensions.

Keywords: Migration, Migration Organization, Migration Management, Law No. 6458, Directorate General of Migration.

1. GİRİŞ

Genel olarak insanların çeşitli nedenlerle zorunlu veya isteği bağlı olarak gerçekleştirdikleri yer değiştirme eylemi şeklinde ifade edilen göç, kuram ve uygulamada önemli çalışmaların yürütüldüğü bir olgu haline gelmiştir. Göçün nedenleri, iç ve dış göçün özgün nitelikleri, göçmenlerin konumları, toplumsal değişme süreçleri, çok kültürlülük gibi birçok konu her geçen gün daha çok incelenme gereği ortaya çıkarırken bir taraftan da siyasal ve yönetsel yapılar göç sürecinin yönetilmesi meselesi ile meşgul olmaktadır. Castles ve Miller'in *göç çağının kalıcı olacağı* öngörüsü bu meşguliyetin de sürekli bir niteliğe sahip olacağını desteklemektedir. Ülkeler arasındaki ekonomik farklar ve bundan dolayı insanların refah düzeyi yüksek ülkelere gitme isteği, etnik-mezhepsel sorunlar gibi çeşitli nedenlerle artan çatışmalar, hemen her ülkede terörizmin yükselişi göçü zorunlu hale getirmektedir. Göç uluslararası nitelik kazandıkça, göçe ilişkin her husus uluslararası düzenlemelere tabi kılınmaktadır. Uluslararası örgütlerin de göç politikalarındaki aktörlük düzeyi düşünüldüğünde göçün ulusal çözümler üretilmesi gereken bir durumu aştığı görülmektedir.

Göç arttıkça bu konudaki sorunlar da artmış, dolayısıyla kamu örgütlenmesinde göç konusu belirli uzmanlık alanı haline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda göç alanında profesyonel birimler ve bu birimlerde çalışacak personelin mevcudiyetini gerekli kılmıştır. Türkiye'nin coğrafya olarak göçle hep tanışık bir tarihe sahip olduğu bilinmektedir. Yakın dönem itibarıyla Türkiye'nin göç politikaları Avrupa Birliği üyelik süreciyle şekillenmeye başlamış ve 2011 sonrası Suriye'deki savaş nedeniyle Türkiye'ye önemli sayıda Suriyelinin göç etmesiyle bu politikalar hız kazanmıştır. Türkiye'ye sığınan yabancıların hukuki statüleri, barınma-beslenme gibi ihtiyaçları, eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yararlanmaları, kalma süreleri uzadıkça ve hatta kalıcı hale gelenlerin istihdam talepleri, devletin verdiği sosyal yardımlar gibi pek çok meselenin eşzamanlı çözülmesi gerekmektedir. Bu nedenlerle AFAD, belediyeler, Sağlık, Aile ve Sosyal Politikalar, Eğitim, Çalışma ve Sosyal Güvenlik gibi pek çok bakanlık göç politikasının aktörleri haline gelmiştir. Tüm bu kurumların gerçekleştirdiği hizmetlerin mevzuat ve kurumsal çerçevesi için 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çıkarılmış ve İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Böylelikle göç politikası mevzuatı temelinde bürokrasi örgütlenmiştir. Özellikle 2011 itibarıyla göç Türkiye'nin sıcak gündem maddeleri arasına eklendiği için bürokrasideki çalışmaların yanında akademik anlamda göç politikasına ilişkin pek çok tartışma gerçekleşmiş, bilimsel yayınlar hazırlanmıştır. Bu makale çerçevesinde Türkiye'de göç politikalarının bürokraside örgütleniş biçimine ilişkin süreç ve sonuç açılarından bir değerlendirme yapılmıştır.

2. GÖÇ ÖRGÜTLENMESİNİ DOĞURAN NEDENLER

Göç olgusuna ilişkin bilimsel ortamın gelişmesinde en önemli katkılar göç sosyolojisi ekseninde gelişmiş olsa da (Simon ve Hily, 2011) konu, yönetim, siyaset, ekonomi gibi pek çok disiplini de ilgilendiren bir nitelik taşımaktadır. Çok boyutlu bir olgu olarak göç bilimsel bir araştırma konusu olma özelliğinin yanında hükümetlerin kamu hizmeti sunduğu alanlardan biri haline gelmiştir. "Kamu hizmetinin değişen koşullara ve kamunun ihtiyaçlarına uyumlu biçimde görülmesi" (Aydın, 2011, s. 29) kamu hizmetlerinin dört genel ilkesinden biridir. Türkiye'nin son yıllardaki kamu meseleleri düşünüldüğünde göç konusunun da önemli bir gündem oluşturması nedeniyle değişen koşullar ve kamunun ihtiyaçları doğrultusunda devlet göçe ilişkin çeşitli adımlar atmak zorunda kalmıştır. Göç

konusunda atılan adımlar -ulusal ve uluslararası politikalar- bu çerçevede belirlenmiştir. Bu adımların başında göç konusunun aktörü, düzenleyicisi ya da adresi olacak örgütlenme sürecinin gerçekleştirilmesi olmuştur.

Türk kamu bürokrasisinde göçe ilişkin örgütlenmelerin kurulmasının nedenleri açıklanırken öncelikle göç çağının kalıcı olacağını öngörmek için yeterli nedenlerin mevcut olduğu şeklindeki genel tespitin (Castles, Miller, 2008, s. 7) Türkiye için de geçerli olduğunu vurgulamak gereklidir. Çünkü Türkiye hem tarihte hem bugün göçlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur (Karpat, 2015, s. xxiv). Tarihin hiçbir döneminde Türkler göç sürecinden uzak olmadığı için göç olgusunun Türkler için alışılmış bir durum olduğu söylenebilir (Yalçın, 2004, s. 6). Orta Asya'da başlayan göçler Anadolu'da noktalanmış görünse de, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesiyle devam etmiştir. 1960'lar Türkiye'sinde ise Türkler işçi sıfatıyla göçü sürdürmüştür. Bu tarihlerde başlayan günümüzde de devam eden dış göç, tarihsel göç içgüdüğü ile ilişkilidir (Yalçın, 2004, s. 6). Türkiye'deki düzensiz göçün tarihine bakıldığında dört ayrı döneme işaret edilmektedir: 1979-1987: ortaya çıkış dönemi; 1988-1993: olgunlaşma dönemi; 1994-2000/2001: doyumluk dönemi ve 2001 yılından bugüne kurumsallaşma dönemidir (İçduygu, 2005; İçduygu ve Sert: 2012'den aktaran: İçduygu, 2015, s. 280-281).

Türkiye son birkaç yılda göç veren ülke olmaktan uzaklaşan ve göç alma niteliğiyle ön plana çıkmıştır. Bir yandan düzenli göçler diğer yandan düzensiz göçlerin en popüler hedef coğrafyalardan biri olarak görülmüştür (Kaya, Erdoğan, 2015, s. 11; İçduygu, 2015, s. 282). Uluslararası korumaya muhtaç mülteci ve sığınmacılar en çok karşılaşılan göç eden gruplardır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın önemi, dinsel ve kültürel tarihten günümüze gelen bağlar bu durum üzerinde etkili olmaktadır (Demirhan ve Aslan, 2015, s. 34). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'ya göre Türkiye Mart 2015 itibarı ile dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi haline gelmiştir (Kaya ve Erdoğan, 2015, s. 12). Dolayısıyla Türkiye'nin göç olgusuna ilişkin örgütsel yapılar oluşturması gerekliliği her geçen gün kendini hissettirmiştir. Bu yapıların tarihsel sürecine geçmeden önce oluşturulma gereksinimlerine ilişkin bazı hususlara dikkat çekilmelidir:

- Göçe ilişkin sınır güvenliğinden şahıs güvenliğine tüm boyutlar kamu gücü ile yönetilebilecek nitelik taşımaktadır.
- Göç mevzuatı, dili, uluslararası yönü ile ayrı bir uzmanlık alanı gerektirmektedir. Dolayısıyla bürokrasinin içinde bir uzmanlık kategorisi doğurmuştur.
- Göç tartışılırken bir yandan göçün nedenleri ve göç edenlerin geçicilik-kalıcılık durumları üzerine odaklanılmaktadır. Öte yandan da göç 'bir güvenlik sorunu olarak' nitelendirilmekte ve göçün güvenleştirilmesi kavramı önemli bir odak noktası olarak işaret edilmektedir (Sayın, 201, s. 95). Bu durum da göçün devletlerin varolmasının temel nedenlerinden olan güvenliğin sağlanması gereğiyle de yönetilmesi gereken bir unsur olarak belirmesinde etkili olmuştur.
- Göç ve güvenlik ilişkisi göç politikalarının önemli bir yönünün oluştururken hem göç edenlerin hem de göç edilen yerde yaşayanların güvenliği önemli bir başka boyutu oluşturur. Örneğin 31 Mart 2013 tarihi itibarıyla kolluk birimleri tarafından aranan kayıp şahıslara yönelik yapılan bir araştırmada Türkiye'deki kayıp vakalarının çoğunlukla büyük şehirlerde gerçekleştiği, büyük şehirlerdeki

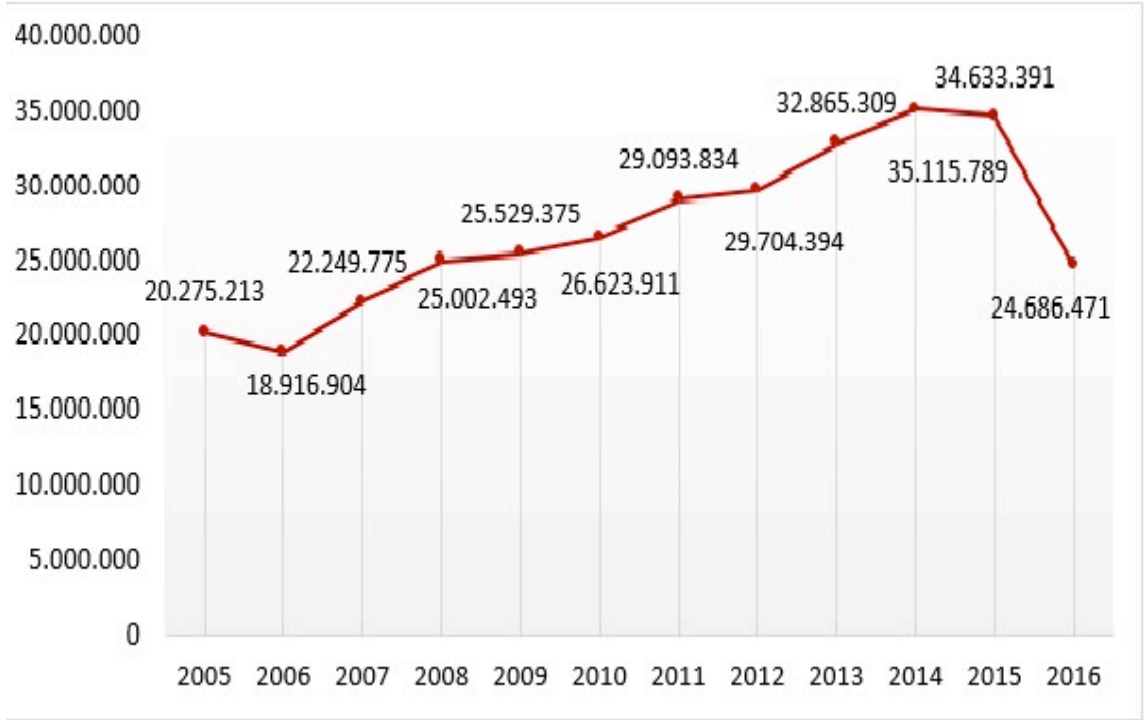
kayıp şahısların çoğunluğunu göçle gelen vatandaşlardan oluştuğu verisi sunulmuştur (Çalı ve Karabulut, 2013, s. 52). Burada işaret edilene benzeyen başka sorunların (göçmen kaçakçılığı, göçmen kadın ve çocuk yoksulluğu gibi) sistematik yönetimi için göçe özgü yapıların varlığını gerektirmiştir.

- Ulus devletler kendilerini tehdit altında hissettikçe sınırlarına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bunun sonucunda göç politikaları ile sınır politikaları birbirine özdeş hale getirilmiştir (Sayın, 2013, s. 106). Göç politikalarının başka temel politika alanlarıyla doğrudan ilişkili olması da merkezi yönetim kontrolünde etkin örgütlenme gerektirmiştir.
- Türkiye’de göçmen, sığınmacı, mülteci gibi yabancıların sayısının artış içerisinde olması göç örgütlenmelerinde işlevsel bir süreklilik sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Oluşturulan bürokratik yapıların değişken olan bu süreçlerin hızına yetişebilir bir niteliğe sahip olması gerekmektedir.

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte Türkiye’de kitlesel olarak ülke sınırına gelen ve iltica başvurusu yapan Suriyeli sığınmacılar sorunu ortaya çıkmıştır. 2011 yılını izleyen yıllarda da bu sorunun devam etmesi nedeniyle öncelikle göç eden bu yabancıların temel ihtiyaçlarının (beslenme-barınma-korunma) karşılanması sorunu gündeme alınmıştır. Daha sonra ise uluslararası standartlara uygun ulusal bir geçici koruma mekanizmasının kurulması ve işletilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)’nın konuya ilişkin Geçici Koruma başlığı altındaki 91. maddesinde: “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir” hükmüne yer verilmiştir. Yine aynı maddede: “Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği” belirtilmiştir. Bu kapsamda Bakanlar Kurulu tarafından 22.10.2014 tarih ve 29153 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bugünkü haliyle Türkiye’de geçici koruma statüsü altında bulunan Suriyeli göçmenlerle ilgili iş ve işlemler, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 29153 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği’nde yer alan esaslar çerçevesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatı tarafından yürütülmektedir.

Türkiye’ye gelen yabancılarla ilgili veriler Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından düzenli bir şekilde yayınlanmaktadır. Göç örgütlenmesini gerektiren en önemli nedenlerden biri olan göçmen sayısının artış içerisinde olduğuna ilişkin Türkiye Göç Raporlarında yer alan bilgilere göre Türkiye’ye giriş yapan yabancı sayısının 2005 yılından 2016 yılına kadar geçen süreçte (2006 ve 2015 yıllarındaki sınırlı düşüşe de dikkat çekerek) 2016 yılı dışında düzenli olarak arttığı söylenebilir. Bu durum aşağıda yer alan Grafik 1 yardımı ile görülebilir:

Grafik 1: Yıllara Göre Türkiye’ye Giriş Yapan Yabancıların Sayısı

(Kaynak: http://www.goc.gov.tr/icerik3/giris-cikis_363_378_4708)

Grafik 1’de yer aldığı gibi 2005 yılında Türkiye’ye giriş yapan yabancı sayısı 20.275.213 iken, 2015 yılında 34.633.391’e ulaşmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise % 29’luk azalış ile 24.686.471 olmuştur.

3. TÜRKİYE’DE GÖÇ YÖNETİMİNİN TARİHÇESİ

Göç politikası, nedenleri ve türleri hükümetlerin göç hareketleri ile ilgili temel anlayışları çerçevesinde takip edecekleri yol ve yöntemleri kapsar (Göksu, 2016, s. 96). Bu politikalar kapsamında temel adımlar göçe ilişkin mevzuatın hazırlanması ve örgütsel yapıların oluşturulmasıdır. Genel olarak ülkeler iki yönlü göç politikaları izlemektedir. Bunlardan birincisi ülke dışına göç verme politikasıdır. Burada amaç dış ülkelere elde edilecek girdilerle büyümeye ve kalkınmaya aracılık etmektedir. İkinci boyutu ise göç alma politikasıdır. Bu boyut ek bir yük oluşturduğu için genellikle istenmeyen bir durum olarak görülürken, eğer ülkenin ihtiyacı varsa nitelikli işgücü gibi sınırlı bir kesimin ülkeye girişi ise istenir (Demirhan ve Aslan, 2015, s. 30). Türkiye her iki yönde de politikalar geliştiren bir ülke konumundadır. Bu politikalar doğrultusunda göç konusunda örgütlenme de farklı şekillerde gelişim göstermiştir.

Türkler tarihte göç olgusuyla çoğunlukla iç içe olduğu için, Türk ve göç kavramlarının birbirini yerine çağrıştırması da yaygın bir nitelik kazanmıştır. Göç devletin uğraştığı meselelerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti’nin özellikle son döneminde, göç hareketlerine devletin daha planlı ve yoğun bir biçimde müdahale edilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, yerleşim yerlerini canlandırmak ve belirli grupları sürgün etmek gibi bazı amaçlarla göç hareketlerini planlamış ve kontrol etmiştir (Yalçın, 2004). Kuruluşu itibarıyla

göçmenlerden veya göçmen çocuklarından oluşan bir halka sahip olan Osmanlı Devleti, varlığını koruduğu sürece göçmen kültürüne sahip olmuş ve bu kültürden kaynaklanan bir siyaset uygulamıştır (Karpat, 2010, s. 89). Osmanlı muhacirler konusunda müdahaleci bir politika izlemiştir. Muhacirlerin iskânında nüfusun üretime geçmesi, kendi kendilerine yetebilmeleri ve bu sürecin hızlı olması için çabalanmıştır. Muhacirler için hazırlıklar yapılması, yeni kaynaklar oluşturulması ve muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Genel olarak iskân siyaseti belirlenirken iç ve dış dengeler dikkate alınmış özellikle geçiş yollarına ve asayişin bozuk olduğu bölgeleri kapsayacak biçimde muhacir iskânı amaçlanmıştır (Asan, 2016, s. 55).

Göçebe yaşam biçimlerine ilişkin günümüz koşullarındaki modern örgütlenmeleri anlatmadan önce fetihlerle sürekli demografik değişimlere uğrayan Osmanlı'da da göç ile ilgili kendine özgü bir yönetme süreci oluşturulduğuna işaret etmek gereklidir. Bu doğrultuda Muhacirin Komisyonları göç konusundaki işlevsel oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki Kırım Savaşı ve 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus savaşları sonucunda çoğunluğu Müslüman olan yüz binlerce insanın Osmanlı Devleti'ne göç etmesiyle nüfusun en uygun ve güvenli şekilde sevk ve iskânını sağlamak amacıyla Muhacirin Komisyonları kurulmuştur. Muhacirlerin çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesi ve göç ettikleri yeni ortama uyum sağlamalarına yardım etmek bu komisyonların görevleri arasında yer almıştır. Göçmenlerin sevk ve iskânlarının daha düzenli bir biçimde yapılmasını sağlamak amacıyla İskân-ı Muhacirin Talimatnameleri ile görevliler ve ihtiyaçların hangi koşullarda karşılanacağı gibi konulara ilişkin kurallar belirlenmiştir (Demirtaş, 2009, s. 234). Osmanlı döneminde muhacirlerle ilgili örgütlenme tarihçesini Marttin "*Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine*" adlı çalışmasında detaylı bir biçimde anlatmıştır. İskân-ı Aşar ve Muhacirin Müdüriyeti ve Aşar ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi şeklinde gelişimine yer verilmiştir.

Osmanlı döneminden aktarılan göçmenlerle ilgi tecrübe Cumhuriyet döneminde de farklı formlarda devam etmiş, kurumsal ve hukuksal çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler 2013 yılına kadar büyük ölçüde dağınık bir görünüme sahip olmuştur. 1934 tarihli ve 2510 sayılı Kanunun çıkarılmasıyla iskân örgütlenmesine yönelik karmaşık bir yapı doğmuştur. Nüfusun oturma ve yayılması ile ilgili konularındaki yetkiler Dâhiliye Nezareti'ne verilmiştir. Bu nezaret içerisinde iskân komisyonu (İskân Müdüriyeti Umumiyesi) oluşturulmuştur. Bu komisyonlar yanında Umumi Müfettişliklere de muhacirlerle ilgili sorumluluklar verilmiştir (İnan, 2014, s. 100). 1935 yılında 2849 sayılı İskân İşlerinin Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekillğine Devrine ve Ayrı Bir Bütçe ile İdare Olunmasına Dair Kanun'un yürürlüğe girmesiyle iskân örgütlenmesine yönelik ikili bir örgütlenme ortaya çıkmıştır. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekillği iskân ve muhacir yerleştirme işlerinden sorumlu iken, Dâhiliye Nezareti genel iskân politikasından sorumlu olmuştur (İnan, 2014, s. 100). 2510 sayılı Kanunda 2006 yılında yapılan değişiklikle 5543 sayılı İskân Kanunu adını alan İskân Kanunu, göçmen, münferit göçmen, serbest göçmen ve toplu göçmen gibi göçmenliğe ilişkin farklı ifadelerin tanımlarını yapmıştır. Ancak soydaş (Türk soyundan olanlar) odaklı ve sınırlı bir yapı öngörülmüştür (2015 Yılı Türkiye Göç Raporu, 2016, s. 27). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunundan önce İskân Kanunu ile birlikte göç konusundaki diğer kanunlar; Pasaport Kanunu, Yabancıları Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, Türk Vatandaşlığı Kanunu, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunudur. Bu kanunların yanında pek çok yönetmelik, yönerge, genelge ve tebliğler çıkarılmıştır. 2013

sonrası pek çok yeni düzenleme ve önceki düzenlemelerde güncellemeler yapılmışsa da 1994 tarihli *Türkiye'ye İltica Eden Veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar Ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik* 1990'lı yılların başlarında Türkiye'ye komşu olan ülkelerde yaşanan sorunlar neticesinde bireysel ve kitlesel sığınma olaylarının artması sonucu çıkarılmış ilk genel düzenleme niteliğini taşımaktadır. Herhangi bir kanuna dayanmayan bu yönetmelik sığınma konusundaki hukuki boşluğu doldurmak ve fiili duruma yönelik yönetsel ve hukuki sorunlara çözümler üretme amacını taşımıştır (Kaya ve Yılmaz, 2015, s. 22).

Türkiye'nin göç politikalarının dönemsel olarak kilit noktalar ORSAM'ın yaptığı çalışmada şu şekilde belirlenmiştir: 1932 tarihli 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun ve 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanununla göç olgusunun politika şekillendirecek nitelikte mevzuatının oluşmaya başladığı görülmektedir. Diğer adım Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle güvenlik odaklı göç politikalarının üretilmeye başlanmasıdır. AB üyelik sürecinde ise göç politikaları Avrupa Birliği (AB) kriterlerinin belirleyiciliğinde şekillenmeye başlamıştır (ORSAM, 2012, s. 15). Türkiye'de göç yönetiminin uluslararası gerekliliklere uygun olarak yapılandırılması ve katılım öncesi süreçte AB politikalarıyla uyumlu bir politika geliştirilmesi amacıyla İltica, Göç ve Dış Sınırların Korunması Görev Gücü kapsamında ilk oluşum olarak kabul edilebilecek Göç Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Bu çalışma grubu; Genel Kurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahip Güvenlik Komutanlığı olarak altı alt birimden oluşmuştur (www.goc.gov.tr).

2001 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin Konsey Kararında İdari ve Adli Kapasitenin Güçlendirilmesi başlığının altında AB Müktesebatının benimsenmesi, uygulanması ve yönetilmesi için kamu yönetiminin kapasitesinin geliştirilmesi gerekli görülen kısa vadeli hedefler arasında yasal olmayan insan kaçakçılığını önlemek için etkin sınır kontrollerinin geliştirilmesi için bakanlıklar arasında koordinasyonun sağlanmasının gerekliliğine değinilmiştir. Orta vadeli hedefler bölümünde de yasal olmayan göçü önlemek için göç (kabul, tekrar kabul, sınır dışı etme) konusundaki AB Mevzuatı ve uygulamalarının benimsenmesi ve uygulanması yer almıştır (www.ab.gov.tr).

2003 tarihli Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesinde de yasadışı göçle mücadelenin güçlendirilmesi ve Avrupa Topluluğu ile bir geri kabul anlaşmasının müzakere edilerek mümkün olan en kısa zamanda sonuçlandırılması hedefler arasında belirtilmiştir. Bunun yanında yasadışı göçle mücadele konusunda AB Müktesebatı ve iyi uygulamalar ile uyumlu etkin bir sınır yönetimi geliştirmek için kamu yönetiminin kapasitesinin güçlendirilmesi hedefi öngörülmüştür (www.ab.gov.tr). 2004 yılında AB uyum çalışmaları çerçevesinde Danimarka-İngiltere konsorsiyumu ile Türkiye'nin Göç ve İltica Stratejisinin Uygulanması İçin Bir Eylem Planı Geliştirilmesine Destek Sağlamak adlı proje uygulanmaya başlanmıştır. Proje faaliyetleri süresince ulaşılan çıktılar sonucu İltica-Göç Eylem Planı Görev Gücü kurulmuş ve 2004 yılında Türkiye'nin İltica ve Göç Eylem Planı hazırlanmıştır (www.goc.gov.tr). Bu plan kapsamında göç ve uluslararası koruma alanında gerekli hukuki ve kurumsal yapının oluşturulmasına yönelik çalışmaları yürütmek ve üstlenmek

üzere 15 Ekim 2008 tarihinde İçişleri Bakanlığına bağlı İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur. Kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının, akademisyenlerin görüşleri alınarak ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Uluslararası Göç Örgütü'nün teknik desteğiyle Büro bünyesinde kanun taslağı oluşturulmuştur (2015 Yılı Türkiye Göç Raporu, 2016, s. 27). Bu büronun çalışmaları Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun hazırlanması ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasında etkili olmuştur.

Yukarıda söz edilen kronoloji doğrultusunda Türkiye'nin göç politikasının bürokraside örgütlenmesi 2013 yılında Genel Müdürlüğün kurulmasının öncesi ve sonrası olarak ele alınmalıdır. Bu tarih öncesinde göç olgusuna ilişkin dağınık bir yapılanma söz konusu iken, sonrasında tek çatı altında toplanmış ve güncel bir niteliğe sahip olarak kurumsallaşmıştır. Bu aynı zamanda 2013 yılında çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun kabul edilmesiyle başlayan yeni mevzuata göre yapılandırılmış politikaları kapsamaktadır (Kara ve Kara, 2016, s. 10). Özellikle AB üyelik süreci müzakerelerinin başlamasıyla Türkiye iltica ve göç mevzuatını AB müktesebatına uygun bir hale getirmeye çalışmaktadır. Bu amaçla ulusal eylem planları hazırlanmış, strateji belgeleri hazırlanmış ve daha kapsayıcı bir şekilde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun çıkarılmıştır. Bu kanunla göç yönetimi için kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Ancak göçten en çok kentlerin etkilenmesine rağmen, göç yönetiminin yasal ve kurumsal ayakları konusunda yerel yönetimlerin rolünün açık olmadığı ve sınırlı kaldığı görülmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015, s. 56-57).

3. GÜNÜMÜZDE GÖÇ ÖRGÜTLENMESİ

Kamu örgütlenmesinde göçün yer almasının tarihine bakıldığında ilk önemli girişim olarak 2002 yılında oluşturulan Göç Çalışma Grubu dikkat çekmektedir. Genel Kurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı'ndan oluşan bu Çalışma Grubu Türkiye'de göç konusunun güvenlik kurumları odağında yönetilme sürecinin başladığını göstermektedir. Bu yapı ve işleyiş 11 Nisan 2013 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun çıkarılması ve bu Kanunla İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla önemli reform sürecine tabi tutulmuştur. Kanunun 103. maddesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görevlerinin neler olacağı belirtilmiştir. Bu maddeye göre; göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek amaçlarıyla İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Uzmanlık sahibi, yenilenmeye ve uluslararası işbirliğine açık, güncel bilgileri ve gelişmeleri yakından takip eden bir başka ifadeyle süreçlerin dinamik karakterine ayak uydurabilen mekanizmalar tarafından yönetilmesini sağlamak amacıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulduğuna işaret edilmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2017, s. 19).

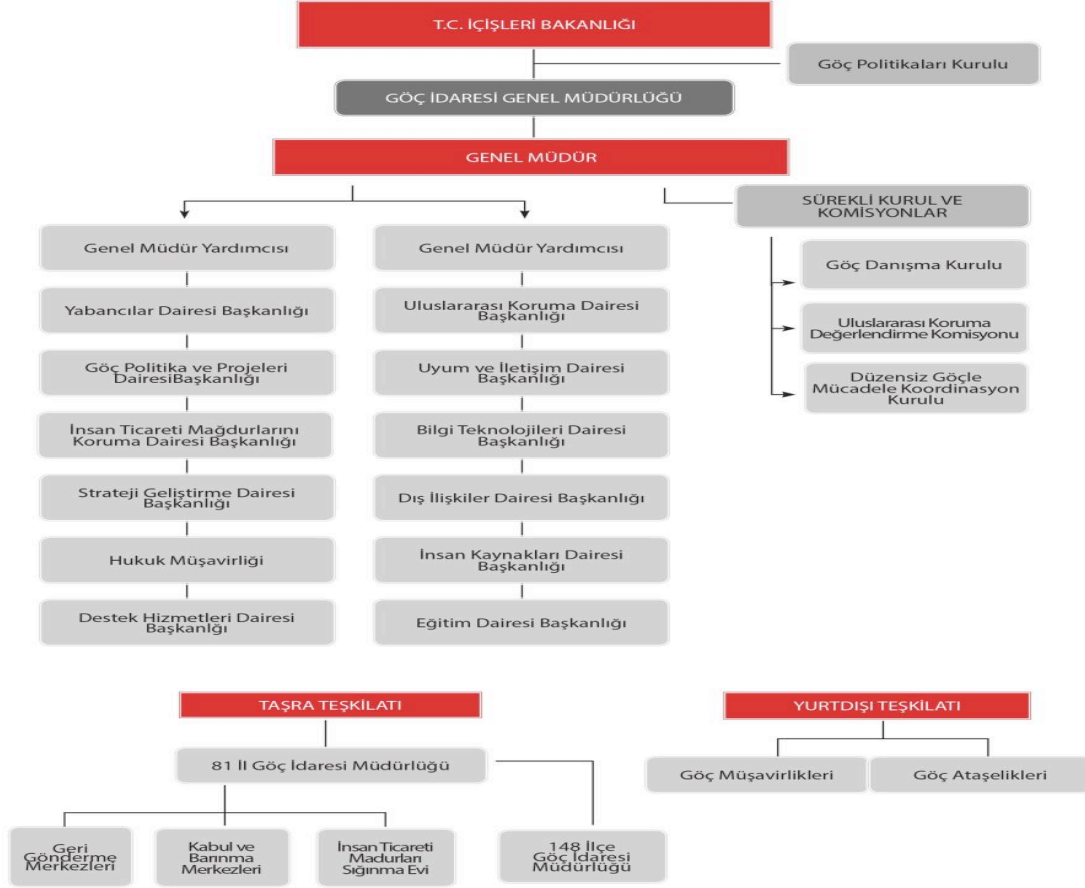
6458 sayılı kanun çıkarıldıktan bir yıl sonra Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından o güne kadar yapılan iş ve işlemler yeni kurum olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından devralınmıştır. 18 Mayıs 2015 tarihine gelindiğinde ise Göç İdaresi Genel Müdürlüğü fiziki altyapı, donanım, personel istihdamı ve eğitimi,

alt mevzuat çalışmaları ve GÖÇ-NET yazılım sistemi ve donanımı çalışmaları sonucunda 81 ilde teşkilatlanma sürecini tamamlamıştır. İl Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlükleri tarafından 18 Mayıs 2015 tarihine kadar yapılan yabancılara ait bütün iş ve işlemler İl Göç İdaresi Müdürlüklerinin görev kapsamına dâhil edilmiştir (2015 Yılı Türkiye Göç Raporu, 2016, s. 29). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile ilgili kapsama geçmeden önce 6458 sayılı kanunun oluşturduğu Göç Politikaları Kurulu'na değinmek gereklidir. Bu Kurul 2013 tarihli 6458 sayılı kanunun 105. maddesinde düzenlenmiştir. Bürokrasinin üst düzey nitelikte temsilcilerinin yer aldığı Kurul da Göç İdaresi Genel müdürlüğü yöneticisi de yer almaktadır. Bu kurulun başkanlığını İçişleri Bakanı yürütür. Kurulda bulunan temsilciler Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Dışişleri, İçişleri, Kültür ve Turizm, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme bakanlıkları müsteşarları, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdürü bulunur. Kurul toplantılarına gerektiği zaman konuyla ilgili bakanlık, ulusal-uluslararası kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin temsilcileri de davet edilebilir. Bu kurulun sekretarya hizmetleri Genel Müdürlük tarafından yürütülür.

Göç Politikaları Kurulu'nun görevleri de 105. maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; Türkiye'nin göç politika ve stratejilerini belirlemek, uygulamasını izlemek, göç alanında strateji belgeleri ile program ve uygulama belgelerini hazırlamak, kitlesel akın durumunda uygulanacak yöntem ve tedbirleri belirlemek, toplu bir şekilde Türkiye'ye kabul edilecek yabancılar ile bu yabancıların ülkeye girişi ve ülkede kalmalarıyla ilgili usul ve esasları belirlemek, yabancı işgücüne ilişkin esasları belirlemek, yabancılara tanınacak uzun dönem ikamet iznine ilişkin kuralları belirlemek, uluslararası işbirliği süreçlerinin çerçevesini belirlemek, göç konusunda görevi bulunan kurum ve kuruluşların koordinasyonunun sağlanması için kararlar almaktır. Göç Politikaları Kurulu'nun yeni göç yönetim sisteminin Genel Müdürlük teşkilatının da üzerinde bulunan temel politika ve strateji belirleyici organı niteliği taşıdığı belirtilebilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü İçişleri Bakanlığının bünyesinde kurulmuştur. Bakanlığın teşkilat şemasında Bakanlık Bağımlı Kuruluşlar arasında yer almaktadır. 2002 yılında Göç Çalışma Grubu olarak ilk yapılanmasına başlayan göçün güvenlik odaklı bir nitelikte örgütlenme anlayışının aslında 2013 sonrasındaki örgütlenme anlayışında da devam ettiği söylenebilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü her ilde örgütlenmiştir. Genel Müdürlük; merkez teşkilatı, 81 ilde yer alan taşra teşkilatı ve yurt dışı teşkilatından oluşmaktadır. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Yurt dışı teşkilatı başlığı altındaki 110. maddesinde "*Genel Müdürlük, 13.12.1983 tarihli ve 189 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Yurtdışı Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname esaslarına uygun olarak yurt dışı teşkilatı kurmaya yetkilidir*" hükmü doğrultusunda yurt dışında teşkilat kurma çalışmalarına devam etmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2017, s. 21). Mevcut görünümü ile göç İdaresi Genel Müdürlüğü teşkilatı aşağıda gösterilmiştir:

Şekil 1: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması

(Kaynak: <http://www.goc.gov.tr/icerik6/teskilat-semasi>)

Genel Müdürlüğün teşkilat yapısı Sürekli Kurul ve Komisyonlar dışında bürokraside klasik yapıların niteliğini taşımaktadır. Teşkilat kapsamında yer alan Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı dikkat ise ayrık görünümlü çekmektedir. Çünkü Kurumun kuruluş amacı göç politikalarını belirlemek yani her birimin ortak amacı olan bir yapının tek biriminin bu adla oluşturulması genel nitelikte uyumlu görünmemektedir. Daha spesifik bir adlandırmaya gidilmesi düşünülebilirdi. Bunun dışında taşrada il dışında ilçe örgütlenmelerinin gereklilik düzeyi ayrıca tartışılması gereken bir husustur. Bu duruma ilişkin bazı tespit ve öneriler aşağıdaki kısımda yer alacaktır.

Tablo 1. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Merkez ve Taşra Teşkilatı İnsan Kaynakları Dağılımı

	Dolu Kadro	Geçici Personel	Hizmet Alımı	Genel Toplam
Merkez Teşkilatı	237	163	83	483
Taşra Teşkilatı	1.267	681	1.085	3.033
Toplam	1.504	844	1.168	3.516

(Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu, 2017: 29).

Yukarıdaki Tabloda 2016 yılı itibarıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatı personelinin sayısal dağılımına ilişkin veriler sunulmuştur. Buna göre merkez ve taşra teşkilatı personel toplamı geçici personel ve hizmet alımı personeller de eklenerek 3.516 olarak tespit edilmiştir. Personel sayısının yaklaşık % 33'lük bölümü hizmet alımı, % 24'lük bölümü ise geçici personel olmak üzere toplam personel sayısının % 57'lik bölümü geçici ve hizmet alımı ile çalıştırılan personelden meydana geldiği görülmektedir.

4. TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİMİYLE İLGİLİ TESPİTLER VE YAYGIN YANLIŞLAR

Türkiye'nin göç yönetimi konusundaki birikimleri ve göç olgusu içerisinde varlık bulmuş bir millete mensup olması, konunun hem devlet organları, hem de devleti asli unsuru olan halk açısından pek yabancı olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Ancak çok içiçe olunan sorun veya durumlar genellikle en fazla göz ardı edilen veya sıradanlaşan konular olma potansiyelini taşıması nedeniyle risk taşırlar. Bu yönüyle düşünüldüğünde bir ülkenin temel politika alanlarından birine yaklaşırken buna ilişkin tespitleri doğru yapmanın, gerekli yönetsel yapının temellerini sağlam atmanın önemi ortadadır. Bu çerçevede konuya yüzeysel veya geleneksel yaklaşım yerine sorunu derinlemesine analiz ederek çerçeveyi çizmek ve yöntemi bu çerçeve üzerinden belirlemek sağlam bir sistem kurmanın özüdür. Bu çabanın ilk maliyeti yüksek görünse de uzun vadede bununla kıyaslanmayacak getirileri olduğu unutulmamalıdır. Çalışmanın bu kısmında göç konusuna Türkiye'nin yönetsel gerçekliği üzerinden bir tartışma yürütülmeye ve bazı tespitler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1. Göç Olgusuna Negatif Anlam Yüklemek veya Göçü Bir Soruna Tümmek

Göç olgusunun ele alındığı çalışmalara veya tartışmalara bakıldığında doğal bir sorun tamlayanı durumuna getirildiği veya sorun yüklü bir kavram haline getirildiği görülmektedir. Peki, göç bir sorun mudur? Bu soruya cevap aramadan önce konuya ilişkin literatür incelendiğinde hemen her çalışmanın -bu eleştiriyi yapan çalışma da bundan azade değildir- göç sorunu nitelemesini kullandığı hatta pek çok

çalışmanın başlığının bizzat göç sorunu ifadesini taşıdığı tespitinde bulunmak yararlıdır. Örneğin arama motoruna göç sorunu yazsanız onlarca çalışma başlığı ile karşılaşabilirsiniz. Çalışmaların pek çoğunda sorun ifadesinin bilimsel bir araştırma sorunu çerçevesinden uzaklaşarak sözcüğü sözlük anlamıyla yani dert ve halledilmesi gereken negatif durum ile karşılık bulduğu görülmektedir.

Kurgusal olarak bakıldığında göç bir sorun/sorunlar sebebi veya kaynağı olabilir. Göç gerçekliği süreç bazlı ele alındığında kendisi de pek çok sorunu bünyesinde taşıyabilir veya katalizör etkisi yapabilir. Bir başka açıdan konuya yaklaşıldığında göç bir araştırma sorunu olarak da değerlendirilebilir. Ancak göç olgusunun bizatihi kendisi bir sorun değildir. Son kertede göç bir sorun değil olgudur. Konunun birkaç boyutu açısından meseleye baktığımızda göç gerçekliği bazen sorun değil aksine bir çözüm bile olabilir. Örneklemek gerekirse göçün sorun olarak görünmesi, genellikle göç alan, göç veren veya göç eden öznelerin konumu veya yaşadıkları negatif durum bağlamında sorun ile illiyet kurulmasından kaynaklanmaktadır. Göç edenler, ya zorunluluktan veya daha iyi koşullar arayışı nedeniyle kendi isteğiyle yer değiştirmektedir. Her ikisi de bir memnuniyetsizlik durumu olarak değerlendirildiği için göç eden açısından her durumda bir sorun olduğu tespitinde bulunulabilir. Ancak bu tespit yanlış veya en azından eksiktir. Nedenine bakılacak olursa, göç eden gönüllü olarak ve daha iyi koşullarda yaşama umuduyla yola çıkıyor ve neticesinde istediğini alıyor veya en azından mevcut durumdakinden daha iyi koşullara kavuşuyorsa göç gerçekliği göç eden özne için sorun değil aslında kurtuluş olabilir. İkinci boyut olarak göç veren toplum için de göç gerçekliği pekâlâ önemli bir sosyal yükün eksilmesi anlamı taşıyabilir. Genellikle bu negatif anlam yüklemenin kökeninde göçün üçüncü tarafı olarak göç edilen toplum veya ülke için göçün sorun olması kabulü vardır. Göç sorunu vurgusunun altında da bu boyut vardır. Öyle ki, göç edilen toplumun iktisadi siyasal veya yönetsel yapısı bundan etkilenmekte ve genellikle de yaşanan göç gerçekliği sosyo-ekonomik alanda bir yük olarak belirlemektedir. Oysa bu durum da kendi başına mutlak doğru olarak değerlendirilemez. Eğer öyle olmuş olsaydı pek çok gelişmiş ülke GreenCard veyaLottary benzeri uygulamalar ile göçmen almaz veya belli bir miktar sermaye taşıyan, yatırım yapan insanlara vatandaşlık hakkı vermezdi. O halde mesele nedir? Mesele göç gerçekliğinin kontrollü ve yönetilebilir olup olmamasıdır. Sağlam bir göç politikası ile doğru yönetilebilen bir göç süreci iktisadi ve toplumsal yapı için bir yük olmaktan çok kazanım haline dönüşebilir. Bu kazanım ihtiyaçların belirlenmesi ve göç alınan kitlelerin niteliğiyle yakından ilgilidir. Örneğin ucuz işgücü isteyen Avrupa devletleri geçmişte Türkiye'den adına daha sonra gurbetçi denilen vatandaşları genellikle vasıfsız işçi statüsünde davet etmiştir. Veya bugün dünya teknolojisine ve dolayısıyla dünya ekonomisine yön veren Silikon Vadisinde çalışanların önemli bir kısmını göçmen beyinler oluşturmaktadır. Anna Giaritelli'nin aktardığı 2016 tarihli verilere göre orada çalışan araştırmacı ve mühendislerin üçte biri civarı göçmenlerden olmaktadır. Daha ilginç 2016 Silikon Vadisi İndeksine göre, Silikon Vadisi'nde çalışan 25 ila 44 yaş aralığındaki bilgisayar ve matematiksel temalı alanlarda çalışanların % 74'ü başka bir ülke doğumlulardan olmasıdır (www.washingtonexaminer.com). Ezcümle, göç olgusu başlı başına veya doğası gereği bir sorun değildir. Onun sorun olup olmamasında göçmenlerin niteliği ve niceliği yanında bu sürecin gerçekçi politikalar ile yönetilebilirliği de belirleyicidir. Göç konusu salt bir sorun alanı olarak görülmekten vazgeçilerek doğru bir kamu politikası ve örgütlenme süreciyle yönetilebilirse fırsat haline getirilebilir.

4.2. Kavram Karmaşası ve Dili Doğru Kurmak

Göç konusunda ikinci sorun olan kavram karmaşası veya dilin yanlış kullanımı ile ilgilidir. Bilindiği gibi anlaşmanın temel aracı dildir. Ve iletişim süreci dilin ve onu oluşturan araç ve süreçlerin doğru işlemesine bağlıdır. Dilin bilimsel tümleyeni ise kavramlardır. Literatüre bakıldığında göç, göçmen, mülteci, iltica, sığınmacı gibi kavram veya ifadelerin genellikle yanlış kullanıldığı veya kavram karmaşası yaşandığı görülmektedir. Bu noktada önemli bir nitelme de göçün ayrıştırılmasında yer almaktadır. Türkçe literatürde göçün *düzenli göç* ve *düzensiz göç* olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bu bağlamda düzenli göç İngilizce *orderly migration* kavramsallaştırmasına karşılık olarak kullanılmaktadır; kişilerin kaynak ülkeden çıkışı ve ev sahibi ülkeye seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen mevzuata uygun olarak ikamet yerlerini değiştirmesi veya *regular migration* karşılığı olarak; tanınan, yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2009, s. 15). *Unauthorized*, undocumented veya *irregular migration* karşılığı olarak kullanılan düzensiz göç ile anlatılan ise, gönderen, alıcı veya transit ülkelerin düzenleme normları dışında gerçekleşen hareketler olarak tanımlanan bir kavramdır (IOM, 2009, s. 14). Bu iki kavram özelinde konuya bakıldığında aslında anlatılanın kavramla tam örtüşmediği görülmektedir. Öyle ki bir göç dalgası düzenli olmayabilir ama yasal olabilirken başka bir göç olayı sistematik ve düzenli bir şekilde gerçekleşmesine rağmen yasal dayanaktan veya resmi kabulden yoksun olabilir. Bilindiği üzere *orderly* ile anlatılan yalnızca düzenlilik değildir belli bir sisteme bağlı olan veya yasal ve izne bağlı olan için de bu ifade kullanılmaktadır. Aynı şekilde *undocumented* belgesiz anlamına gelmekte *unauthorized* ise yetkisizlik veya izinsizlik anlamları taşımaktadır. Tüm bunlardan hareketle düzenli göç için *yasal* veya *izinli göç*; düzensiz göç yerine ise *izinsiz* veya *illegal göç* kavramsallaştırması daha uygun olacaktır. Sorunu doğru tespit edip kavramlara doğru anlamları yüklemeyen bu konuda ilerleme kaydetmek zor görünmektedir.

4.3. Klasik Kamu Örgütlenmesiyle Konuya Yaklaşmak

Göç süreci politikanın kurulması aşamasından kaynakların dağıtım aşamasına kadar, maddi ve teknik unsurlardan beşeri unsurlara kadar tüm boyutlarıyla temelde bir yönetim sürecidir. Bu süreç klasik anlamda temel yönetsel fonksiyonlar olarak öne çıkarılan planlamadan denetim fonksiyonuna kadar pek çok boyut ve aşamayı kaçınılmaz olarak bünyesinde barındırır. Yönetsel işleyişin temel unsurlarından biri de örgüt ve örgütlenme sürecidir. Türkiye’de kamu yönetimi sisteminin yapılanışına bakıldığında son çeyrek yüzyıldır klasik örgüt yapılanmasından sapmalar olmakla birlikte genelde birbirine benzer nitelikte örgütlenmeler oldukları ve alt örgütlerin bakanlık veya başbakanlık ana çatısı altında merkezi düzeyde ilişkilerinin bağlı, ilgili veya ilişkili kuruluşlar biçiminde yapılandırıldıkları görülmektedir. Yukarıdaki göç örgütlenmesi tartışmalarından da anlaşılacağı üzere Göç idaresi Genel Müdürlüğü de bu klasik örgütlenmeye uygun bir biçimde ve İçişleri Bakanlığının bağlı kuruluşu olarak yapılandırılmıştır. Bu yapılanış durağan veya düzenli bir kamu hizmeti veya kolluk faaliyeti alanı olmayan dinamik ve bir o kadar da değişken nitelikli göç politikası alanının klasik bir örgütlenme ile çözülebileceği anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Ancak böylesine karmaşık bir politika alanını klasik bir kamu örgütlenmesi aracılığıyla sağlıklı bir şekilde yürütmek oldukça güçtür. Bu durumu anlatabilmek için önce ülkelerin göç karşısındaki konumlarına bakmak ve aslında nasıl karmaşık bir nitelik taşıdığını ortaya

koyabilmek yerinde olacaktır.

4.4. Göç Faktöriyel Ülke Konumunu Göz ardı Etmek

Ülkeler genellikle göç olgusu karşısındaki konumları açısından üçe ayrılırlar. Bunlar göç alan ülkeler, göç veren ülkeler ve göç aktaran ülkelerdir. Bu ülkelerin her birinin özellikleri diğerlerine göre farklılık gösterir. Bazı ülkeler bunlardan birden fazlasını birlikte içermektedirler. Ancak tarihsel ve coğrafi niteliği dolayısıyla Türkiye gibi az sayıda ülke ise bu niteliklerin tümünü birlikte barındırmaktadır. Bu ülkeler için dördüncü bir ülke tipi olarak çok faktörlü ülkeler veya *Göç Faktöriyel Ülkeler* nitelemesinde bulunmak mümkündür. Neden göç faktöriyel ülke sorusu akla gelebilir. Göç faktöriyel ülke nitelemesi Türkiye gibi çok karmaşık göç ilişkisi içerisinde olan ülkeleri anlatır. Bu ülkeler iktisadi ve siyasal yapıları itibarıyla belli bir çekicilik düzeyine sahip olan ama öte yandan üst düzey gelişkinlik sınırının da altında oldukları veya siyasal ve iktisadi dalgalanmalara bağlı olarak itici özellikler barındıran, bir yandan göç alırken diğer yandan daha iyiyi arayanlar için göç veren ülke konumundadırlar. Ancak bu nitelik tek başına göç faktöriyel olmaya yetmez. Çünkü bir diğer açıdan etnik, dinsel ve coğrafi niteliği dolayısıyla da köprü niteliği taşıyan veya kesişme noktası olan ülkeler olmaları nedeniyle aynı anda göç alan, göç veren ve transit olarak göç aktaran ülke konumundadırlar. Bu coğrafya'da benzer bir ülke tipi olarak İran'ı ve sınırlı düzeyde Rusya'yı da değerlendirmek mümkündür. Ancak Faktöriyel ülke nitelemesinin tipik örneği Türkiye'dir. Nasıl ki matematikte faktöriyel hesaplamasında her bir rakam kendini oluşturan alt rakamlarının hepsinin çarpımını gerektiren karmaşık bir hesaplamayı bünyesinde taşırsa bu ülkeler de göç alan, göç veren ve göç aktaran ülkelerin hepsinin avantaj ve dezavantajlarını ayrı ayrı çarpanlar olarak bünyelerinde taşır ve politika hesaplamaları bu karmaşık hesaplama içerisinden mümkün olur.

5. TÜRKİYE'DE GÖÇ ÖRGÜTLENMESİNE DAİR ÖNERİLER VE SONUÇ

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye 2000'lerin başında Avrupa Birliği'ne üyelik süreciyle birlikte göç konusunda örgütlenme ve mevzuat adımlarını atmaya başlamıştır. 2013 yılında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla gerçekleşen kurumsallaşma reformları göç konusunda bir bakanlığın bile kurulması tartışmalarını da gündeme taşımıştır (www.haberturk.com). Ancak karşılaşılan her sorunu yeni bir bakanlık kurarak çözmek veya klasik bir örgüt yapısı daha ekleyerek sorunlardan kurtulabileceğini düşünmek ülkenin maddi ve yönetsel gerçekliğiyle çok örtüşmemektedir

Yeni bir Kanunun genel çerçevesini çizdiği bu yeni göç yönetim sisteminin mevcut sistemin birçok eksikliğini ortadan kaldırdığını kabul etmek gerekir. Bununla birlikte uygulamada yaşanan eksiklik ve sorunlardan dolayı teknik ve hukuki açıdan sürekli olarak güncellenme ihtiyacının ortaya çıktığı ve bu sorunlara yönelik kalıcı çözümler üretme çalışmalarının devam ettiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu konuda yapılacak girişimler ve benzer çabalar sorunu ötelemekten veya negatif etkisini azaltmaktan öte bir anlam taşımayacaktır. O halde yapılması gereken şeyler neler olabilir?

İlk olarak hizmetin doğru yürütülmesinin olgunun doğru tespit edilmesi ile mümkün olduğu unutulmamalıdır. Göç olgusu pek çok sorun alanıyla ilişkili ilerlemekle birlikte kendi başına bir sorun olarak görülemez. Aksine *izinli* veya *yasal göç*'de olduğu gibi gelen insanların önemli bir kısmı ülkeye döviz bırakmakta veya iktisadi ve toplumsal anlamda ülkeye olumlu katkılar sunmaktadır. O halde göç

biriminin bunu referans alması; ne kadar ve hangi nitelikte göç gelmesine izin verileceğinin uzman bir ekip tarafından fizibilite raporu ile ortaya konması ve bu rapor belli periyotlar ile güncellenerek göç politikası devlet politikası haline getirilmelidir. Böylece olumsuz göç algısının değiştirilerek kazanım haline getirilmesinin önü açılmalıdır.

İkinci olarak Göç bu coğrafya için dönemsel değil genel ve sürekli bir gerçekliktir. Ancak bu gerçeklik dönemsel olarak nitelik ve nicelik değiştirebilmektedir. Bu politika alanında yapılacak bir örgütlenmenin bir yandan belirtilen sürekliliği diğer yandan bu süreklilik içerisindeki konjonktürel dalgalanmaları gözeterek esneklikte olması gerekir. Klasik bir kamu örgütlenmesi içerisinde bu soruna yaklaşmak merkezi bir örgütün sürekli maddi ve beşeri nitelikler itibarıyla büyümesine ama sorunun çözülemeyip güncelliğini sürdürmesine neden olacaktır. Çünkü göçün bu coğrafya için genel bir durum olduğu tespiti merkezi bir göç örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu örgütlenme ülke ölçeğinde her il veya ilçede ve aynı şekilde yapılandırılırsa bunun ülkeye hem maliyeti çok yüksek olur hem de hem işlevsel olmaktan uzak kaldır. Çözümün detayları başka çalışmaları gerektirmekle birlikte matris tipi bir örgütlenme bu aşamada düşünülebilir. Böyle bir örgütlenme klasik Türk Kamu yönetimine uygun değildir. Ancak şundaki görünüm referans alındığında sistemin 2019 sonrası değişeceği ve Cumhurbaşkanlığı sistemine geçileceği referans noktası olursa Devletin yeniden bir örgütlenme ihtiyacı olacağı ve bunun dinamik olmasının da zorunlu olduğu düşünülürse bir ilk maliyet yanında uzun soluklu olarak kazanımlar getireceği açıktır.

Türkiye salt göç alan bir ülke değildir. Aynı zamanda göç veren ve göç aktaran bir ülkedir de. Göç alan ülkelerin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri ile göç veren ülkelerinki aynı değerlendirilemez. Aynı şekilde transit olarak göç aktaran ülkelerin durumları tamamen farklıdır. Uluslararası yükümlülükler ve ülke gerçekleri birlikte de göz önünde bulundurularak bu durumun denetim altına alınması sağlanmalıdır. Hepsini beraber düşünüldüğünde göçe ilişkin tipolojik farklılıklar özde büyük yönemsel ve örgütsel farklılıklar gerektirmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin gelen göç ve bunun sorunları gibi yalnızca birini referans alarak örgütlenmesini tamamlaması zaman ve enerji kaybı olmaktan öte anlam taşımayacaktır. *Göç faktöriyel* ülke olmak Türkiye'nin yönemsel gerçekliğidir. Bunu kabul edip buna uygun yöntem araç- mekanizma ve kaynak dağılımı yapmadan, buna uygun bir işletim sistemi kurmadan göç konusuna yönelecek yaklaşımlar yetersiz veya eksik kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Asan, H. (2016). "Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti 1860-1914", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 34-61.
- Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslar arası Göç Hareketleri*, (Çev: Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları..
- Çalı, H. H., Karabulut, F. (2013). "Göç bağlamında Türkiye'de Kayıp Şahıslar Olgusu, 2013 Yılı Örneği", *Göç ve Suç*, (Ed: İbrahim Azcan, Adnan Özdemir, Hasan Hüseyin Çalı), Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 3-55.
- Demirhan, Y., Aslan, S. (2015). "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi", *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9), 23-62.
- Demirtaş, M. (2009), Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin

- Sevk ve İskanları. A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 215-238.
- Göksu, T. (2016). “Göç Politikası”, *Kamu Politikaları Ansiklopedisi*, (Ed: Altunok, Hatice, Gedikkaya Fatma Gül), Nobel Kitabevi, Ankara.
- İçduygu, A. (2015). “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde ‘Transit Göç’”, *Türkiye’nin Göç Tarihi*, (Der: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- İnan, C. E. (2014). “Türkiye’de İskân Siyaseti: İskâna Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir inceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 82-102.
- Kara, M., Kara, C. Ö. D. (2016). “Türkiye’de Göç Yönetişimi: Kurumsal Yapı Ve İşbirliği”, *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 10(2).
- Karpat, K. (2015). “Önsöz”, *Türkiye’nin Göç Tarihi*, (Der: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma Ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, A., Erdoğan, M. M. (2015). “Giriş”, *Türkiye’nin Göç Tarihi*, (Der: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kaya, İ., Yılmaz Eren, E. (2015). *Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hak ve Yükümlülükleri*. İstanbul: Seta (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayınları.
- Marttin, V. (2011). “Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5), 14-30.
- ORSAM (2012). Küresel Göç Ve Avrupa Birliği İle Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, *Rapor No: 123*.
- Sayın, H. (2013). “Uluslar Arası Göç Ve Güvenlik: “Sınır Aşmış” Kadınlar: Göçmen Fahişeler”, *Göç Ve Suç*, (Ed: İbrahim Azcan, Adnan Özdemir, Hasan Hüseyin Çalı), Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 95-145.
- Simon, G., Hıly, M.-A. (2011). *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Massimo Borlandi, Raymond Boudan, Mohamed Cherkaoui, Bernard Valade), (Çev: Bülent Arıbaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu, (2017). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Uluslar arası Göç Örgütü, (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*.
- Yalçın, Cemal (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- 2015 Yılı Türkiye Göç Raporu (2016), T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf
(Erişim Tarihi: 14.10.2017).
- https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf(Erişim Tarihi: 14.10.2017).
- http://www.goc.gov.tr/files/files/iltica_goc.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2017).
- http://www.goc.gov.tr/icerik6/goc-strateji-belgesi_327_344_694_icerik, (Erişim Tarihi: 25.08.2017).
- <http://www.haberturk.com/yazarlar/muharrem-sarikaya/1266309-goc-bakanligi> (Erişim Tarihi: 01.10.2017).

<http://www.washingtonexaminer.com/37-percent-of-silicon-valley-foreign-born/article/2583195> (Erişim Tarihi: 15.08.2017).

DEMOKRASİ SÖYLEMİ: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

THE DEMOCRACY RHETORIC: A RESEARCH ON THE GRADUATE DISSERTATIONS

Mehmet ÇAKIR¹

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de lisansüstü tezi olarak hazırlanan çalışmalarda “demokrasi” hususunun hangi sıklıkla konu edildiğini belirlemektir. Çalışma üç yönüyle önem taşımaktadır. Öncelikle demokrasi kavramının lisansüstü eğitimi gören bireylerde lisansüstü tezlerine konu edinme sıklığını belirlemek; özellikle 1980 darbesinden sonra “demokrasi” üzerine yapılan çalışmaların yoğunlaşp yoğunlaşmadığının lisansüstü tezler yönüyle tespit etmek; sonraki yıllarda “demokrasi” üzerine çalışacak bireylere kategorik bilgi sunmak yönüyle önemlidir. Ayrıca bu çalışma, “demokrasi” temalı lisansüstü tezlerin cinsiyete, yıllara ve üniversitelere göre değişim durumlarını görmek ve demokrasi kavramının hangi disiplinlerde daha çok çalışıldığını belirlemek istemesiyle önem taşımaktadır. Bu çalışma betimleyici bir araştırma yöntemi ve doküman analizi tekniği ile hazırlanmıştır. Çalışmanın sonunda demokrasi temalı lisansüstü tezlerin oranında yıldan yıla önemli artışların olmadığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, 2010 yılında “demokrasi” temalı Yüksek Lisans tezlerinin diğer yıllara oranla en yüksek seviyeye ulaştığı görülmüştür. 2005 yılında doktora tezi olarak demokrasi temalı bir çalışmanın yazılmaması araştırmanın dikkat çekici noktalarındandır. Ayrıca araştırmanın evreni dikkate alındığında demokrasi temalı lisansüstü tezlerin Sosyal Bilimler alanında yapılan lisansüstü tezlere oranının yaklaşık % 0,30 olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Lisansüstü Eğitim, Yüksek Öğretim Kurumu, Lisansüstü Tez, Üniversite*

Abstract

The main purpose of the study is to determine how often the ‘democracy’ question is mentioned in studies prepared as graduate thesis in Turkey. The study matters by three aspects. Firstly, to determine the mentioning frequency of democracy term in graduate thesis by individuals study in higher education; to determine if the studies about ‘democracy’ multiplied or not after the 1980 coup via graduate thesis; and it is important in terms of presenting information to people who will study on democracy in the later years. Moreover this study matters in terms of willing to see the changing situation of graduate thesis democracy-themed in regard to social gender, years

¹ Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-Posta: mehnmet@gmail.com.

and universities and to determine which disciplines the democracy is studied in. This study is prepared by a descriptive research method and document analysis technique. It was observed that there were no significant increases in the rate of graduate thesis democracy-themed at the end of the study. Nevertheless, it was seen that master thesis democracy-themed in 2010 reached the highest level compared to other years. The fact that a doctoral dissertation on democracy was not written in 2005 is a remarkable point of research. Moreover, when the universe of research is taken into consideration, it is determined that the ratio of graduate thesis democracy-themed to graduate studies in social sciences is about 0.30%.

Keywords: Democracy, Higher Education, Higher Education Institution, Graduate Thesis, University.

1. GİRİŞ

Cuntalar, muhtıralar, darbeler, post modern darbeler ve sivil darbeler; milli iradeyi yok sayan ve defalarca tanık olunan yaralayıcı, insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı bir özelliğe sahip; sosyal, siyasal veya askeri organizasyon niteliğinde olan eylemler bütünü olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte bireylerin sosyolojik tecrübeleri, edinimleri “demokrasiler, demokratik olmayan rejimlerden daha az zalimdirler” görüşüne rağmen bireyleri, en ideal düzenin demokratik bir düzen olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Bu anlamda demokrasi teriminin anlamı ve mahiyeti önem taşımaktadır.

Demokrasi kavramı eski yunan da ortaya çıkan, yunanca halk anlamında gelen *demos*; aynı zamanda iktidar, güçlü olan anlamında kullanılan *kratos* kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşan bir sözcüktür (Kuzu, 1992: 336; Tanilli, 1993: 27; Schmitter, 1996; Sezen, 2000: 36; Tunç, 2008: 1115; Dahl, 2010: 19). Türk Dil Kurumunda ise demokrasi kavramı; halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi olarak tanımlanmıştır (TDK, 2016). Platon’un Devlet adlı eserinde demokrasi kavramına atfedilen “düzenlerin en güzeli” yakıştırması ise dikkat çekmektedir (1980: 241).

“Bu düzen görünüşte düzenlerin en güzelidir. Türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi, değişik insanları bir araya toplayan bu devlette her şey göze hoş gelebilir. Alaca bulaca şeylerden hoşlanan çocuklarla kadınlar gibi, birçok kimseler de en güzel devlet budur diyebilir” (557c).

Eski Yunan da demokrasi denilince ilk akla gelen isimlerden biri Perikles’tir (Tanilli, 1993; Yalçınkaya, 2015). Yalçınkaya’ya göre Perikles, cenaze töreni söylevinde demokrasiye dair olumlu görüşlerini aktarmaktadır. Ona göre demokrasi, başka grupların yasalarına bakarak oluşturulmamış bir idarenin olması, diğer toplulukların Perikles’in mensubu bulunduğu topluluğu örnek alması ve idare şeklinin de “demokratia” olması ile gurur duyulacak bir övünç madalyasıdır (2015: 51-52).

Eski Yunan’dan günümüze kadar demokrasi kavramının yönetsel bağlamda iktisadi sistemleri de içeren farklı tanımlara dâhil edildiğini görmekteyiz. Bu durumu Çeçen (2000: 59), demokrasinin siyasal bilimlerinin alanına girmeye başladığı şeklinde ifade etmektedir. Çeçen’e göre batı ülkelerinde uygulanan demokrasiye liberal veya batılı demokrasisi, sosyalist ülkelerde

uygulanan demokrasilere marksist veya sosyalist demokrasisi, Doğu Avrupa ülkelerinde halk demokrasisi, üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan ülkelerdeki demokrasilere de az gelişmiş demokrasisi gibi yakıştırma ya da tanımlamalar yapıldığına dikkat çekmektedir (2000: 59). Çeçen'in demokrasi hususunda Finer'den aktardığından hareketle, *Hitler* kendi rejimine gerçek demokrasi derken, *Mussolini* merkezi otoriter demokrasisi, *Nasır* başkanlık demokrasisi, *Sukarno* güdümlü demokrasi, *Franco* organik demokrasi adını kullanmışlardır (2000: 59-60). Dolayısıyla demokrasi konusu siyasal düşünceler tarihi boyunca diktatöryal rejimlerde bile yönetim şekli olarak belirlendiği, demokrasinin meşru gücünün halk üzerindeki etkisi kullanılarak rejimlerin güçlendirilmeye çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dahl'e göre Atina, Yunan, Roma, İtalya, Kuzey Avrupa ve diğer bölgelerde "ideal bir yönetim anlayışı" olarak yerleşen demokrasi, modern dönemde özünde bazı vasıfları barındırmaktadır. Ona göre demokratik yönetimlerin bireylere sağlayacağı pek çok avantajdan bahsetmek olanaklıdır. Bu avantajları Dahl şöyle sırlamaktadır: demokrasi yurttaşlara demokratik olmayan sistemlerin sağlamadığı ya da sağlayamayacağı pek çok hakkı sağlamayı garanti eder. Yurttaşlarına mümkün olan alternatiflerinden daha geniş bir kişisel özgürlük alanı sağlar. Bireylerin kendi temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olur. Zalim ve kötü otokratların yönetime geçmesini engellemeye yardımcı olur. Bireylere kendi kaderlerini tayin etme özgürlüğü sunar. Bireylere ahlaki sorumluluklarını yerine getirebilme alanı sunar. İnsan gelişimini diğer alternatiflerinden daha çok desteklemekle birlikte siyasal eşitlik sağlar. Birbirleri ile savaşımayan modern demokrasiler inşa eder. Diğer yönetim şekillerine göre daha zengin bir dünya vaat eder (2010: 57-70).

Charles Wright Mills'e göre bir toplumda demokrasinin var olabilmesi ya da egemen kılınabilmesi iki ögenin varlığına bağlıdır: Kamu ve liderler topluluğu. Kamu ona göre yetenekli, bilgili ve etkin olmalı iken; liderler topluluğu ise bilgili, bilgili olmasa bile, bilgili bireylerden oluşan bir kamunun görüş ve düşüncelerine değer vermesini bilen karakterlerde olmalıdır. Dolayısıyla O'na göre kamu ve liderler topluluğu arasındaki etkileşimden karşılıklı olarak olumlu bir sonuç çıkmadığı sürece demokratik bir düzeni kurmak imkânsızdır. Aynı zamanda Mills, bilginin ve insan aklının sosyal ilişkilerde düzenleyici bir etkinliği olabilmesi için de insan aklının toplumdaki iktidar karşısında bağımsız kalabilmesi ve iktidarla çok yakın ilişkiler kurabilmesi gerekir. Bu etkileşimin doğması da özgür ve bilgili ya da bilinçli bir kamuoyunun olmasına ve bilgili kimselerin kamuoyuna seslenebilmelerine, iktidar sahiplerinin ise aynı kamuoyuna karşı sorumlu davranabilmelerine bağlıdır (1974: 497).

Demokrasi hususunun günümüz siyaset arenasında farklı uygulamalarına rastlamak olanaklıdır. Örneğin doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi (Hobsbawm, 2008: 100) sosyal demokrasi, totaliter demokrasiler ve Hristiyan demokrasisi gibi. Ancak modern toplumların demokrasi anlayışına baktığımız zaman modern toplumlarında benimsenen demokrasi anlayışı genel olarak temsili demokrasi şeklindedir. Yani yurttaşların siyasi haklarını devrettiği, doğrudan değil kendi seçtiği vekil veya memur vasıtasıyla dolaylı olarak yönetime katıldığı bir yönetim şekli olarak tanımlanmaktadır (Sezen, 2000: 36-37). Temsili demokrasiler bağlamında

batı demokrasilerinin, dünyanın farklı yerlerinde bulunan diğer birçok yönetim sisteminden daha iyi performans sergiledikleri düşünülmektedir(Kalkan,2016: 168)

Demokratik sistemlerde eğitim kurumu ise tartışmaya yer bırakmayacak derecede mühim bir konudur. Eğitim Gökçe'ye göre bireysel ve toplumsal yaşamı biçimlendirmek, düzenlemek ve denetlemek için bireysel ya da toplumsal deneyimlerin aktarılması olarak tanımlanırken (2003: 015); Dinçer'e göre ise eğitim, seçilmiş denetime tabi okul, iş yeri vb. diğer alanlarda sosyal yeterlilik ve maksimum düzeyde bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreçtir (2003: 98). Dolayısıyla demokrasinin en önemli göstergesi, kurumların yapmaya çalıştıkları gibi, sorumlu ve kamu iyiliği için kaygılanan yurttaşlar oluşturma çabası olarak değerlendirilmek yanlı olmayacaktır (Touraine 2004: 215).

Çaha'ya göre demokrasi hususu 1950'li yıllardan beri Türk toplumunda siyasal ve entelektüel literatüründe yer alan bir konu olmakla birlikte aktif ve reel düzlemde ise 1980 Askeri Müdahalesinden sonra en fazla konuşulan, tartışılan konuların başında gelmektedir. Ancak ona göre 1980 sonrasındaki yeni ekonomik ve siyasal açılımlar Türkiye'deki geleneksel demokrasi anlayışında da farklılıklar olduğunu veya en azından bu kavramdan farklı şeylerin anlaşıldığını ortaya koymaktadır. O'na göre 24 Ocak Kararları ile başlayan serbest piyasa ekonomisi, beraberinde bu ekonomik modele uygun ve elverişli bir siyasal zeminin yerleşmesi gereğini hissettirmekle birlikte; liberalizm, bireysel özgürlükler, sivil toplum ve bunların bileşkesi olarak demokratikleşme farklı perspektiflerden yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır (1995: 89).

Demokrasi rejiminin en önemli ayrıcalığı, bireylerin haklarını ve özgürlüklerini teminat altına alabilme gücüne sahip olmasıdır. Bununla birlikte demokrasi, sadece bireyin birey ile değil, bireyin devlet ve toplumla ilişkisini garanti altına alan, koruyan bir rejim olmasıdır. Demokratik teamüllerle inşa edilmiş toplumlarda bütün sosyal kurum ve normların bireyin sahip olduğu hak ve özgürlüklere göre tanımlama içerisinde olmalarıdır (Ural, 1999: 452).

Bu tartışmalar eşliğinde üniversitelerin sosyal konuları, ülke problemlerine dönük çözüm arayışları noktasında önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifade ile demokrasiyi inşa etmenin araçsal yönüne yükseköğretim kurumlarının hem bireysel hem de toplumsal katkıları söz konusudur. Arslangilay'a göre bu etki veya katkılar bireyi işe ve liderliğe hazırlama, köy ya da kent toplumlarında yetişmiş bireylere sosyal hareketlilik sağlama, sağlık, mutluluk, sosyo-politik tutum, vatandaşlık katılımı ve sosyal sermaye kazanımı yönüyle önem arz eden hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır (2014: 395-396). Karatürk, üniversitelerin ülke meselelerinin çözüme kavuşturulması bağlamında araştırma yapmak ve ülke kalkınmasına yardım etmek için gerekli olan yüksek nitelikli insan gücünü yetiştirmede özellikle lisansüstü eğitimin ve öğretimin önemli bir rolü bulunduğuna dikkat çekmektedir (2002: 6). Bununla birlikte üniversitelerde uygulamaya konulan lisansüstü eğitimin Türkiye de uygulanmasında farklılıklar söz konusudur. Örneğin, Çakar'a göre Türkiye'de 1960'ların sonlarına kadar 3 ve 4 yıl süren lisansüstü eğitim sadece doktora programı şeklinde ve tamamıyla usta-çırak ilişkisi esasına dayalı olarak yürütülmekte iken; 1970'lerden itibaren lisansüstü eğitim yüksek lisans ve doktora şeklinde iki alana bölünmüş, her iki alanın uygulanmasına ilişkin yönetmelikler oluşturulmuştur (Çakar, 2001: 67).

Özbudun ise, eğitim ve demokrasi bağlamında yeni yetişen bireylere, eğitim vasıtasıyla hangi değerlerin kazandırılabilceğini sorgulamaktadır. Ona göre temel sorun hangi değerler demokratik değerler kategorisinde değerlendirilirken, hangi değerler demokratik olmayan değerler olarak tanımlanacağıdır. Elbette demokratik değerlerin tam ve değişmez bir listesini vermek mümkün değildir. Ancak, Özbudun'a göre çok farklı görüşteki düşünürlerin bile üzerinde kolayca anlaşabilecekleri değerler, demokratik bir değerler sisteminin temel unsurları olarak akla gelmektedir. Bunlar; eşitlik, katılma, kararların serbest tartışma ve oylama ile alınması, uzlaşma geleneği, siyasal hedeflerin gerçekleştirilmesinde şiddet yönteminin kesinlikle reddi, insanın insan olarak taşıdığı temel değer, bu değerın korunup geliştirilmesi için hürriyet ortamının taşıdığı vazgeçilmez önem, hoşgörü, gerçeğe ancak hür düşünce ve tartışma yoluyla varılabileceği inancı, siyasal çoğulculuk, hukuk devletidir (Özbudun, 1989: 8).

Zorbalığı engelleme, temel hak ve özgürlükleri koruma, bireyin kendinin ve yakınlarının geleceğini tayin etme, sosyal-siyasal eşitlik sağlama, bireylerin yaşamları boyunca hak ve özgürlüklerini kanun ve hukuk yolu ile garanti altına almayı vaat eden düşüncelerin eseri olarak doğan “demokratik bir düzen” üzerinden demokrasi söylemi günlük hayatta ya da eğitim hayatında nasıl bir yer edinmektedir? Ya da demokrasi hususunu tartışmak ancak darbe veya cunta girişimi dönemlerinde mi anlamlı olmaktadır? Eğitim vasıtası ile içerisinde farklı noksanlıkları barındırda da özünde ideal bir amaç taşıyan demokrasinin kazanımları yeni nesillere özellikle yükseköğretimde eğitim gören genç bireylere aktarılmakta mıdır? Bu sorular ışığında çalışmanın en temel amacı Türkiye’de, 1980 ve 2016 yılları arasında lisansüstü tezi olarak tamamlanan ve Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan “demokrasi” temalı lisansüstü tezlerin nasıl bir dağılım gösterdiğini ortaya koymaktır. Darbeler ve diğer demokratik olmayan uygulamalar neticesinde demokrasi söyleminin, kazanılmış hassasiyetler neticesinde lisansüstü tezlere aktarılacağı ve demokrasi temalı tezlerin yıldan yıla artış göstereceği değerlendirilmektedir. Ancak araştırmanın sonunda demokrasi temalı lisansüstü tezlerin oranında yıldan yıla önemli artışların olmadığı gözlemlenmiş; ancak 2010 yılında “demokrasi” temalı Yüksek Lisans tezlerinin diğer yıllara oranla en yüksek seviyeye ulaştığı görülmüştür. Doktora tezlerinde ise 2005 yılında demokrasi temalı bir tezin yazılmaması araştırmanın dikkat çekici noktalarındandır. Bununla birlikte araştırmanın evreni dikkate alındığında demokrasi temalı lisansüstü tezlerin Sosyal Bilimler alanında yapılan lisansüstü tezlere oranının yaklaşık % 0,30 olduğu belirlenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Yöntem

Bir ülkenin işleyen sistemi üzerine düşünmemizi sağlayacak, ilgili ülkenin toplumsal inşasında önemli hususları dile getirecek ve katkı sunacak lisansüstü tezler önemli kategorik bilgi kaynakları olarak değerlendirilmekte ve ülkelerin bakanlıkları ya da bakanlıklara bağlı birimleri bu tür kaynakları arşivlemektedirler (Türkiye-YÖK Tez Merkezi; İngiltere- British Library Ethos; AB Ülkeleri, DART Europe). Arşivlenen bu tür bilgi kaynakları okuyucu ya da araştırmacıların erişimlerine açılmaktadır. Örneğin Türkiye’de cinsiyet rolleri bağlamında kadının konumu sürekli

tartışılmalı bir husus olduğu düşünüldüğünde (Ecevit, 1994; İçli, 1998; Yeşilorman, 2001; Ereş, 2006; Yılmaz, 2008); lisansüstü tezler, konu üzerine ya da kadının konumuna ilişkin tartışmalarda başvurabileceğimiz sistematik bilgi kaynakları arasında değerlendirilmektedir. YÖK Ulusal Tez Merkezinde arşivlenen çalışmalar üzerinden 2011 yılında kadın konulu tezler üzerine bir çalışma yapan Şahin ve arkadaşları, 1980 yılından 2009 yılları arasında tamamlanan lisansüstü tezlerin toplam 1191 olduğunu saptamışlardır (Şahin vd. 2011: 2415). Bu oran, kadın konusunun lisansüstü tezlere konu edilmesi bakımından yeterli olmasa bile önemli olduğunu göstermektedir. Burada toplumsal gerçeklikten hareketle konuyu gündemde tutma, yapıcı ve rasyonel düzenlemeler için rasyonel fikirler sunma ve ilgililere en bilimsel platformdan çözüm önerileri sunma konusunda lisansüstü tezlerin araçsal önemine de şahit olunmaktadır. Dolayısıyla lisansüstü tez konularının toplumsal gerçeklikler üzerinden şekillendiğini, tezlerin konularını belirleme bakımından toplumsal gerçekliklerin etkisinin yoğun olduğu düşünülebilir. Peki, bu nokta da “demokrasi” temalı tezler bağlamında durum nedir?

Bu noktada sorulması gereken bazı sorular söz konusudur. Örneğin, Türk toplumunda demokrasi olgusu tam olarak yerleşmiş midir? Demokrasi olgusu topluma tam anlamıyla egemen olduğu için konu üzerinde çalışmanın hiçbir popülerliği yok mudur? Haklar ve özgürlükler bağlamında en geniş imkânları sunan bu yönetim sistemini, 21. yüzyılda hala tartışıyor olmak ne kadar doğrudur? Bu çalışma da doğrudan bu soruların yanıtını aramak temel olarak amaçlanmış olsa bile, ortaya konulacak verilerin bu soruların cevabına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada sadece Yüksek Lisans ve Doktora tezleri değerlendirmeye alınmış; tezler betimsel bir yaklaşımla farklı değişkenler kullanılarak incelenmiş ve “demokrasi” kavramının konu edildiği tezler farklı boyutları ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın çıkış yönünü, *Demokrasi konusu üzerine yapılan bir çalışma demokrasi kavramının anlamını öğrenmemize etki etmekte midir? Ya da nicel olarak demokrasi konusunda yapılmış çalışmaların çokluğu ya da az oluşu ilgili toplum bağlamında demokratik teamüllerin yerleştiği, demokrasinin kanıksandığı ya da tam tersine reddedilmesi gibi yorumlanabilir mi?* soruları oluştursa da, bu çalışmada cevap aranacak sorular şu şekilde sıralanmıştır:

Türkiye’de demokrasi temalı lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır ve bu dağılım Türk toplumu için nasıl bir anlam ifade etmektedir? Yazılan tezler üniversitelere göre nasıl dağılım göstermektedir? Nicel olarak, tamamlanan Yüksek Lisans/Doktora tezleri nasıl dağılım göstermektedir? Lisansüstü tez danışmanları ve tez sahibinin cinsiyet rolleri dağılımı nasıldır ve bu dağılım nasıl bir anlam ifade etmektedir? Demokrasi temalı lisansüstü tezleri en sık hangi alanlarda yazılmaktadır? Çalışma kurumların tüzel kişiliklerinden, bireylerin cinsiyet rollerinden bağımsız olarak kurgulanmıştır. Bu çalışma, ilk kez demokrasi hususunu lisansüstü tezler bağlamında değerlendirmesiyle de önem taşımaktadır.

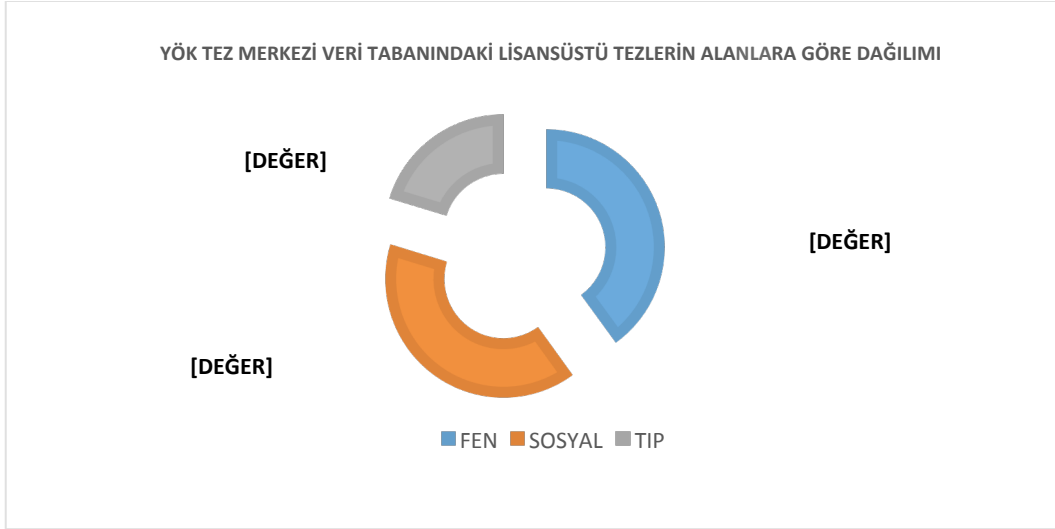
Bu araştırma, demokrasi temalı lisansüstü tezler üzerine, betimleyici bir araştırma yöntemi ve doküman incelemesi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi ve araştırılması, hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamakla birlikte; nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187-188).

Bu araştırmanın evrenini, YÖK Yayın Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından arşivlenen ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 15.11.2016 tarihi itibarıyla dizinlenen Sosyal Bilimler alanında yazılmış 171.877 Yüksek Lisans ve Doktora tezi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 1980-2016 yılları arasında Sosyal Bilimler alanında yazılmış “demokrasi” temalı 524 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Araştırmanın henüz başında YÖK’ün web sayfasına bağlı Ulusal Tez Merkezindeki detaylı tarama menüsü kullanılarak “demokrasi” anahtar kelimesi sisteme girmek koşuluyla ilgili tezlere ulaşılmıştır. Tarama sonucundan farklı bilim alanlarında ve farklı üniversitelerde tamamlanan ve erişime sunulan (izinli-izinsiz) tezlerin 15.11.2016 tarihinde 524 adet olduğu saptanmıştır.

Lisansüstü çalışmaların başlıklarından hareketle çalışmanın demokrasi ile ilgili ya da ilişkili olduğunu değerlendirmek bir eksiklik olarak görülebilir. Bu noktada lisansüstü tezlere sadece başlık yönüyle odaklanmak bir ön kabule dayanmaktadır. Haliz hazırda başlık, bilimsel bir makalenin içeriğine açılan bir kapıdır. Okuyucular, başlığın içeriğine dayanarak makalenin kendileri ile alakalı olup olmadığına karar vermektedirler. Benzer şekilde, bir veri tabanına göz atan okuyucular sadece çalışmanın başlığı görürler. Başlığın yarattığı ilk etki ve izlenimler, ilgili çalışmaya detaylı bir göz atmaya ihtiyacı olup olmadığına karar vermelerine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, yazarlar, araştırma makaleleri için bilgilendirici, uygun ve akılda kalıcı bir başlık seçmek için gayret göstermektedirler (Bavdekar, 2016: 53). Dolayısıyla bu çalışma da sadece lisansüstü tezlerin başlıklarına odaklanmak araştırmanın bir sınırlılığı olarak görülmektedir. Bununla birlikte çalışma, 15.11.2016 tarihli YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında dizinlenen Yüksek Lisans ve Doktora tezleri ile sınırlandırılmıştır. Araştırma verileri yaklaşık iki ay süre içerisinde toplanmıştır. Dolayısıyla 15.09.2016 ve 15.11.2016 tarihleri arasında araştırmanın verilerine ulaşılmıştır. Ayrıca, günlük sisteme tez girişi yapıldığından başka bir ifade ile nicel olarak tez sayısı günden güne değiştiğinden araştırma verilerinin toplandığı tarih okuyucuların dikkatine sunulmaktadır.

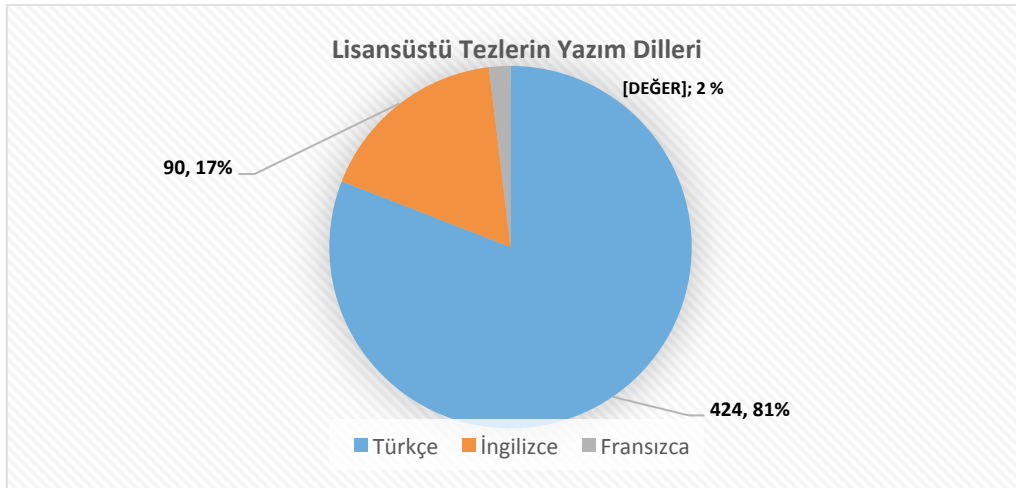
2.2. Bulgular

YÖK Ulusal Tez Merkezi web sayfasında 15.11.2016 son erişim tarihinde elde edilen verilere göre toplam 432.900 Lisansüstü çalışma dizinlenmektedir. Grafik 1’e göre bugüne kadar lisansüstü tez çalışması olarak tamamlanan çalışmaların çoğunluğu Fen Bilimleri alanında olduğu görülmektedir. Lisansüstü tez çalışmalarının alanlarına göre dağılımı, 173.203 Fen, 171.877 Sosyal, 87.820 Tıp şeklindedir (Grafik 1). Çalışmamızın evrenini oluşturan Sosyal Bilimler alanında yazılmış lisansüstü tezlerin sayısı 171.877 olduğu düşünüldüğünde; bu sayı içerisinde “demokrasi” temalı tezlerin sayısı 114’ü Doktora ve 410’u Yüksek Lisans olmak üzere toplamda 524’tür. Dolayısıyla “demokrasi” temalı tezlerin genel tez dağılımları içindeki oranı yaklaşık 0.12 iken; Sosyal Bilimler alanında yazılmış tezlere karşılık gelen oranı ise yaklaşık 0.30 düzeyindedir.

Grafik 1: Lisansüstü Tezlerin Alanlara Göre Dağılımı

Bununla birlikte demokrasi temalı tamamlanan lisansüstü tezlerin yazım dilleri de farklılık göstermektedir. Araştırma bulgularından hareketle lisansüstü tezlerde yoğun olarak kullanılan yazım dilinin Türkçe olduğu görülmektedir (Grafik 2). Demokrasi temalı tezlerin 90'ı İngilizce, 10'u ise Fransızca olarak yazılmıştır. İngilizce tezlerin daha çok ODTÜ, Boğaziçi, Bilkent, Sabancı, Marmara gibi üniversitelerde tamamlandığı gözlemlenirken, Fransızca tezlerin tamamının sadece Galatasaray ve Marmara Üniversitelerinde tamamlandığı tespit edilmiştir. Bu durum üniversitelerin eğitim dilleri ile yakından ilişkili olmakla birlikte, diğer bazı üniversiteler için tez yazım dili tercihi, yabancı dil bilme yeterliliği gibi konularda numune bilgiler sunmasıyla önem arz etmektedir.

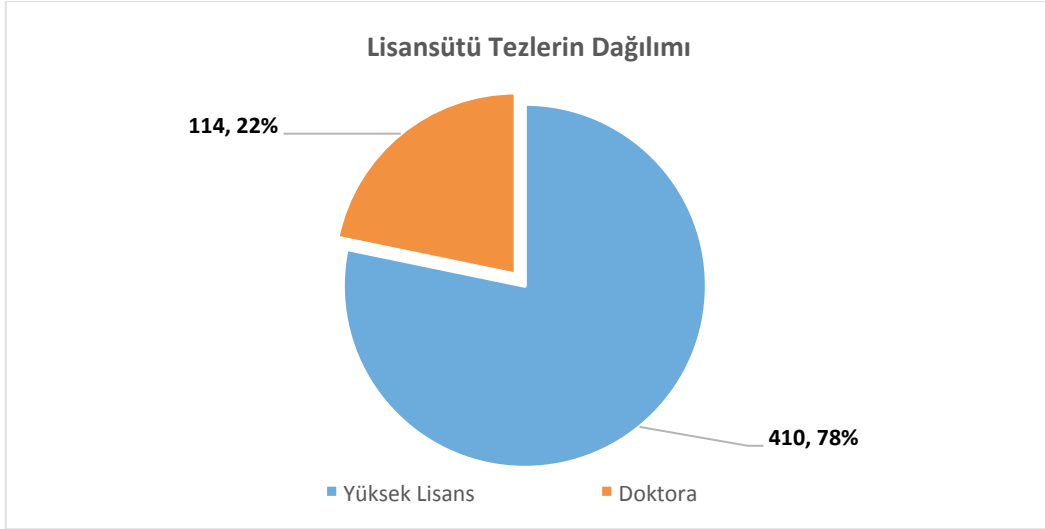

Grafik 2: Demokrasi Temalı Lisansüstü Tezlerin Yazım Dilleri

Demokrasi temalı lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımına bakıldığı zaman ilgili içerikteki tezlerin daha çok yüksek lisans tezlerine konu edindiği görülmektedir. Grafik 3'te görüldüğü üzere YÖK tez merkezinden alınan verilerden hareketle tezlerin 114'ünün doktora ve

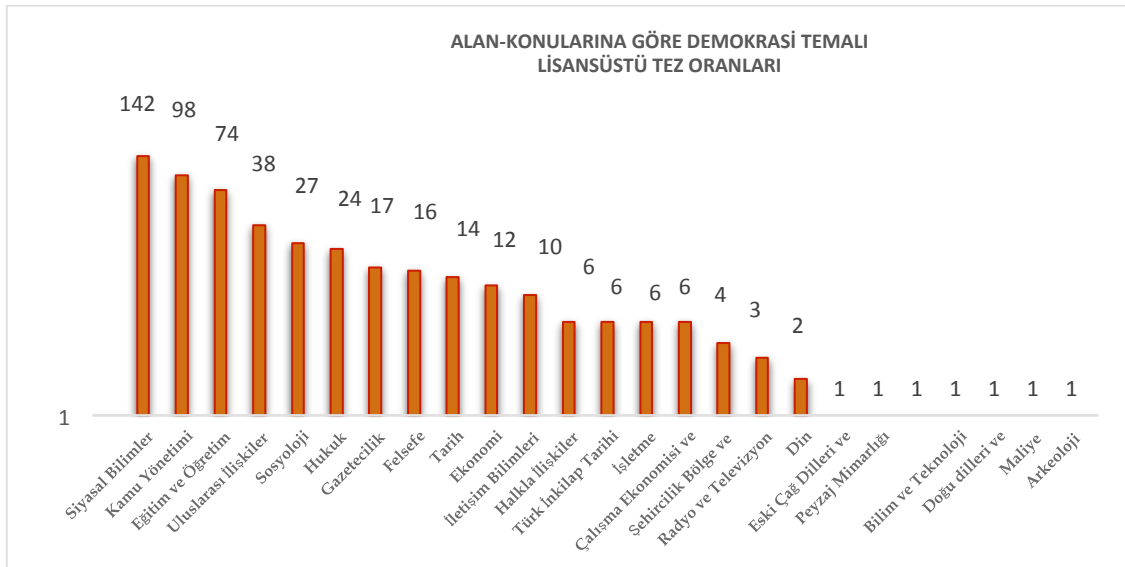

410'unun Yüksek Lisans tezi olarak tamamlandığı görülmektedir. Tamamlanan tezlerde bu sayılar oransal karşılıkları %22 Doktora, %78 Yüksek Lisans şeklindedir.

Grafik 3: Demokrasi Temalı Lisansüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Bu araştırma da önem arz eden diğer bir husus ise, demokrasi temalı tezlerin en çok hangi alanlarda ya da disiplinlerde yazıldığı konusudur. Grafik 4'e göre demokrasi temalı lisansüstü tezlerin en çok tamamlandığı alan siyaset bilimi alanıdır. Tamamlanmış olan 524 tezenin 142'si bu alanda yazılmıştır.

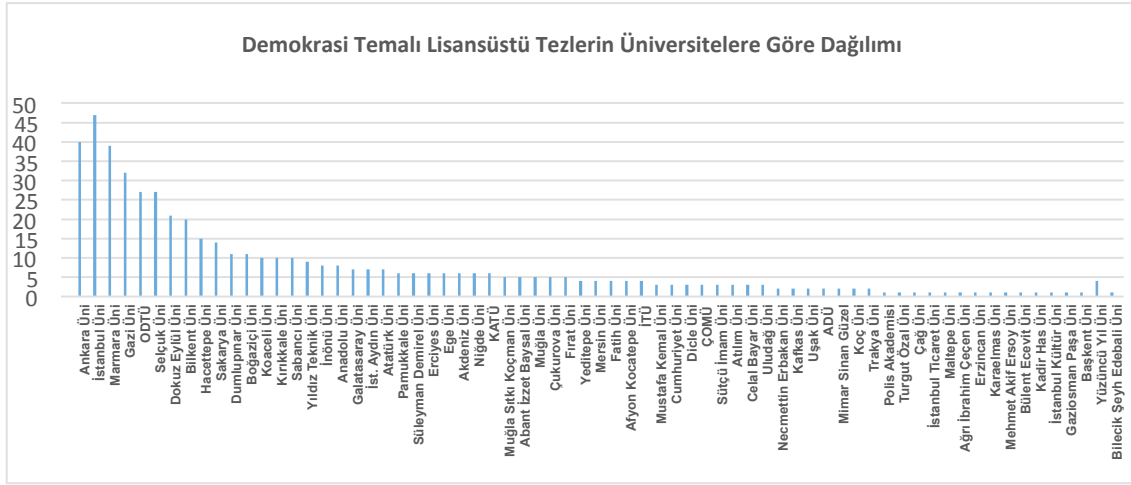

Grafik 4: Demokrasi Temalı Lisansüstü Tezlerin Tamamlandığı Alan ve Konular

Bununla birlikte 98'i Kamu Yönetimi, 74'ü Eğitim ve Öğretim, 38'i Uluslararası İlişkiler ve 27'si Sosyoloji alanında tamamlandığı görülmektedir. Demokrasi hususunda tamamlanmış tezlerin en az olduğu alanlar ise; Arkeoloji, Maliye, Doğu Dilleri, Bilim ve Teknoloji, Peyzaj Mimarlığı ve Eski Çağ Dilleri'dir.

Demokrasi temalı lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımları nicelik olarak farklılık göstermektedir. Bu dağılımlar sonucu ortaya çıkan rakamlara göre en fazla tezin İstanbul

Üniversitesinde yazıldığı görülmektedir². Grafik 5'e göre 1933 yılında kurulmuş köklü bir üniversite olma özelliğine sahip İstanbul Üniversitesi'nde yazılmış tezlerin sayısal çokluğu beklenen bir sonuçtur. Ancak Boğaziçi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi gibi kurumların kuruluş yılları (19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başı) esas alındığında bu üniversitelerde demokrasi temalı tezlerin sayısal oranları dikkat çekmektedir. Bununla birlikte diğer önemli bir husus, 1990'lı yılların başında kurulan bazı üniversitelerde demokrasi temalı tezlerin azlığı ya da hiç olmayışı, üzerine düşünülecek bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma verileri bazı üniversitelerde demokrasi temalı Yüksek Lisans veya Doktora tezinin hiç yazılmadığını ortaya koymuştur. Buna karşın beklenildiği üzere demokrasi temalı tezlerin kuruluşu çok eski yıllara dayanan üniversitelerde daha sık kaleme alındığı görülmektedir.

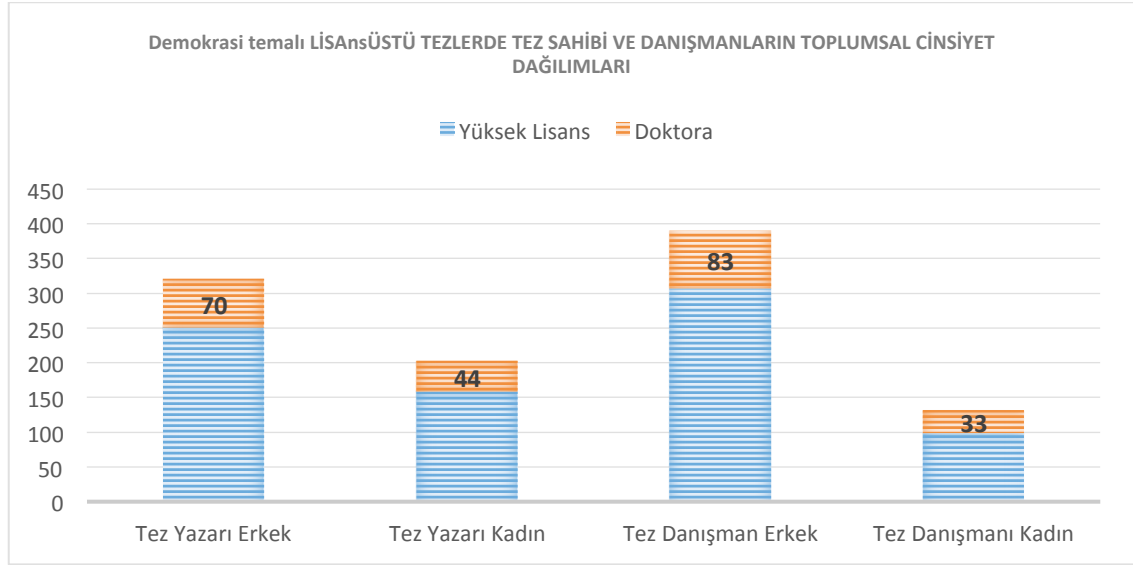

Grafik 5: Demokrasi Temalı Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Grafik 6'ya göre demokrasi temalı tezlerde Yüksek Lisans tez yazarlarının 251'ini erkek ve 159'unu kadın araştırmacılar oluşturmaktadır. Doktora da ise tez hazırlayan erkek araştırmacıların sayısı 70 iken; kadın araştırmacıların sayısı 44'tür. Demokrasi temalı Yüksek Lisans ve Doktora tezlerine danışmanlık yapan öğretim üyelerinin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında zaman sayısal olarak erkek egemen bir yapının üstünlüğü söz konusudur. Araştırma verilerine göre Yüksek Lisans tezine danışmanlık yapan erkek öğretim üyesi sayısı 307 iken; bu sayı kadın

² İstanbul Üniversitesi (47), Ankara Üniversitesi (40), Marmara Üniversitesi (39), Gazi Üniversitesi (32), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (27), Selçuk Üniversitesi (27), Dokuz Eylül Üniversitesi (21), İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi (20), Hacettepe Üniversitesi (15), Sakarya Üniversitesi (14), Dumlupınar Üniversitesi (11), Boğaziçi Üniversitesi (11), Kocaeli Üniversitesi (10), Kırıkkale Üniversitesi (10), Sabancı Üniversitesi (10), Yıldız Teknik Üniversitesi (9), İnönü Üniversitesi (8), Anadolu Üniversitesi (8), Galatasaray Üniversitesi (7), İstanbul Aydın Üniversitesi (7), Atatürk Üniversitesi (7), Pamukkale Üniversitesi (6), Süleyman Demirel Üniversitesi (6), Erciyes Üniversitesi (6), Ege Üniversitesi (6), Akdeniz Üniversitesi (6), Niğde Üniversitesi (6), Karadeniz Teknik Üniversitesi (6), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (5), Abant İzzet Baysal Üniversitesi (5), Muğla Üniversitesi (5), Çukurova Üniversitesi (5), Fırat Üniversitesi (5), Yeditepe Üniversitesi (4), Mersin Üniversitesi (4), Yüzüncü Yıl Üniversitesi (4), Fatih Üniversitesi (4), Afyon Kocatepe Üniversitesi (4), İstanbul Teknik Üniversitesi (4), Mustafa Kemal Üniversitesi (3), Cumhuriyet Üniversitesi (3), Dicle Üniversitesi (3), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (3), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (3), Atılım Üniversitesi (3), Celal Bayar Üniversitesi (3), Uludağ Üniversitesi (3), Necmettin Erbakan Üniversitesi (2), Kafkas Üniversitesi (2), Uşak Üniversitesi (2), Adnan Menderes Üniversitesi (2), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (2), Koç Üniversitesi (2), Trakya Üniversitesi (2), Polis Akademisi (1), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (1), Turgut Özal Üniversitesi (1), Çağ Üniversitesi (1), İstanbul Ticaret Üniversitesi (1), Maltepe Üniversitesi (1), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (1), Erzincan Üniversitesi (1), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi (1), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (1), Bülent Ecevit Üniversitesi (1), Kadir Has Üniversitesi (1), İstanbul Kültür Üniversitesi (1), Gaziosmanpaşa Üniversitesi (1)

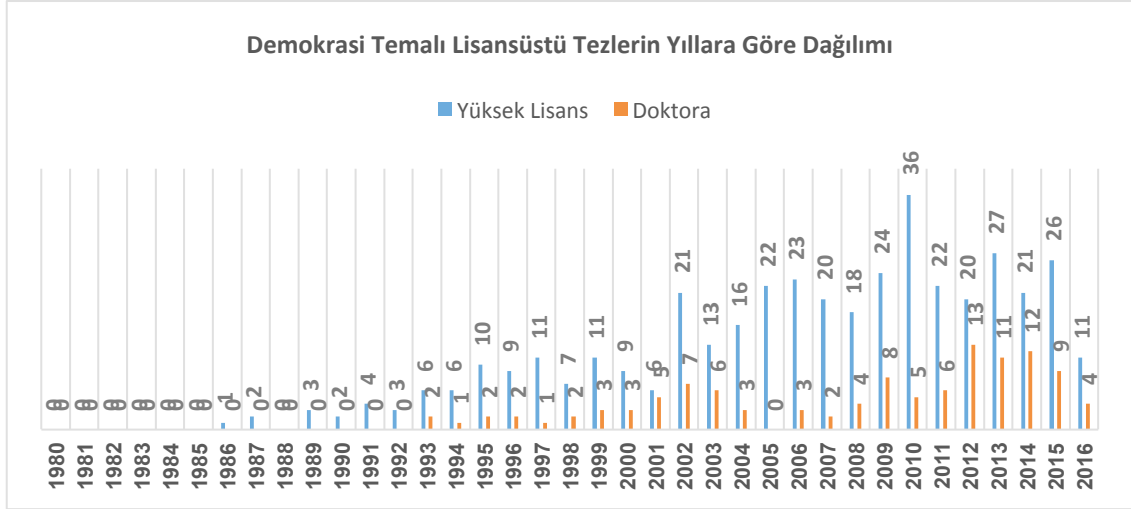
öğretim üyelerinde ise 99'dur. Doktora da ise danışmanlık yapan erkek öğretim üyelerinin sayısı 83 iken; kadın öğretim üyelerinin sayısı 33'tür. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında 1980 yılından günümüze kadar, demokrasi temalı tezler bağlamında tez yazarları ve tez danışmanları arasında eril bir yapının egemen olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumu pek çok bileşenle açıklamak mümkündür. TÜİK'in 2013/2014 verilerinden hareketle Türkiye'de Yüksek Lisans eğitimi gören erkeklerin sayısı 154.502 iken; kadınların sayısı ise 111.393'tür. Doktora düzeyindeki erkek öğrenci sayısı ise 2013/2014 öğretim yılında 38 bin 267 iken; Aynı öğretim yılında kadın doktora öğrencisi sayısı 28 bin 890'dır (TÜİK,2014: 75). Bu veriler ışığında lisansüstü eğitim gören bireyler arasındaki erkek veya kadın öğrencilerin yoğunluğu ile demokrasi temalı tezler bağlamında oransal bir ilişki söz konudur. Türkiye'de demokrasi temalı lisansüstü tezlerin yazarı ve tez danışmanlarının cinsiyet dağılımları Grafik 6'da ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Grafik 6: Demokrasi Temalı Lisansüstü Tezlerin Toplumsal Cinsiyet Dağılımları

Demokrasi temalı lisansüstü tezlerde sayısal olarak yıldan yıla anlamlı bir artış görülmemektedir. Araştırmamız 1980 yılı ile sınırlandırılmasına karşın daha önceki dönemlerde bu muhteva da bir tezin yazılmadığı görülmüştür. YÖK'ün tez merkezinde tezler erişimin tarihsel sınırlaması 1900'lü yılı ile başlatılmıştır. Yani araştırmacılar tez merkezinde 1900 yılından günümüze kadar olan tezler sisteme girmek kaydıyla ulaşabilmektedir. Bu şekilde bir tarama da ise alan farklılığı gözlemeksizin sistemde kayıtlı olan ilk tez 1959 yılında yazılmıştır. 1959 yılında Sıracettin Bilyap tarafından doktora tezi olarak kaleme alınan "Cidar Kalınlığı Sabit, Eksenine Göre Simetrik Yüklü Dönel Paraboloid Kabuğun Kenar Problemi" adıyla veri tabanında listelenmiştir. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "demokrasi" temalı ilk tez ise, Ankara Üniversitesinde 1986 yılında Levent Kuşoğlu tarafından Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan ve danışmanlığını Ergün Aybars'ın yaptığı "Atatürk'ün Demokrasiyi Kurma Çabaları ve Bu Çabalarda Demokratik Nitelikler" adıyla yayınlanmıştır. 1993 yılında Metin Sarfati'nin kaleme aldığı, danışmanlığını Yüksel Ülken'in yaptığı "Piyasa Ekonomisinin evrimi ve Sosyal Demokrasi" başlıklı doktora tezi ile birlikte; Fahriye Üstüner'in yazdığı ve danışmanlığını Muharrem Tünay'ın yaptığı "Demokrasi Söylemi: 1945-1950 Dönemi Arasında Türkiye'deki

Tartışmalar” başlıklı tezler ise doktora türünde yazılmış ve veri tabanında dizinlenmiş demokrasi temalı tezler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 7: Demokrasi Temalı Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Türkiye’de demokrasi temalı lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımını gösteren bilgiler Grafik 7’de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

3. SONUÇ

Çalışmanın başında ifade edildiği üzere, bu çalışmanın en temel amacı 1980 ve 2016 yılları arasında kaleme alınmış “demokrasi” başlığı altında yazılmış lisansüstü tezlerin analizini yapmaktır. Bu çalışma sınırlarının çizilmesinin zor olduğu bir kavram olan demokrasinin lisansüstü tezler boyutuyla araştırmayı amaçlamıştır. Çalışma YÖK tez merkezinde sunulan (izinli-izinsiz) ve erişime açık olan çalışmalardan oluşmaktadır. Çalışmanın veri toplama süreci iki aylık bir süreye tekabül etmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle göze çarpan en önemli husus demokrasi temalı tezlerin istenilen yoğunlukta olmadığıdır. Bireysel düzlemde günlük yaşantıdan sosyal düzlemde ikili ilişkilerdeki davranışları belirleme gücüne sahip bir yönetim sisteminin adı olan demokrasi hususu, lisansüstü çalışmalarda yoğun, popüler, çalışılması gereken konular arasında yer almadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tabii ki bunun nedenleri arasında araştırmacının yazacağı tez için popüler konu bulma arayışı içinde olmak istemesi, değişen konjonktürel şartlar, tez yazarının ve danışman öğretim üyesinin ilgi alanı ve diğer hususlar sayılabilir. Diğer yandan demokrasi temalı lisansüstü tezleri hazırlayanların ve lisansüstü tezlere danışmanlık yapan öğretim üyelerinin cinsiyetlerine bakıldığında zaman araştırmacıların sayısal olarak bariz bir şekilde erkek araştırmacılardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Bu veri, yükseköğretimde erkek egemen yapının hâkim olduğunun bir göstergesidir. Yükseköğretim kurumlarında son yıllarda kadın akademisyenlerin sayısında artış olduğu gözlenmektedir; Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimi gören bireylerin cinsiyet dağılımları dikkate alındığında kadın akademisyen sayısının yıldan yıla artış göstereceği düşünülmektedir.

Demokrasi temalı lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımında ise istikrarlı bir artış gözlemlenmemiştir. Bu anlamda 1986 yılından önce ilgili içerikte bir tez hazırlanmaması; demokratik olgunluğa ulaşmanın temellerinin atıldığı veya diğer bazı ülkeler için demokratik

olgunluğu sağlamlaştırmanın dönemi olarak düşünebileceğimiz 80’li yıllarda bu muhteva ile ilgili bir tez çalışmasının yapılmaması çalışmanın ilginç sonuçlarındandır. Ancak bu husus ile ilgili kesin yargıya varmanın yolu tezlerin haricinde kaleme alınmış diğer akademik çalışmalar üzerine çalışmakla mümkün olabilir.

Demokrasi temalı tezlerin üniversitelere göre dağılımında ise yazılan tezlerin niceliksel oranı ile üniversitelerin kuruluş yılları arasında doğrusal bir orantı söz konusudur. Ancak burada dikkat çeken bir husus, bazı üniversitelerde demokrasi temalı Yüksek Lisans ya da Doktora tezinin yazılmadığı ve bazı köklü üniversitelerde kaleme alınan demokrasi temalı tezlerin azlığıdır. Bununla birlikte sosyal bir kurum olma özelliğine sahip siyaset kurumunun merkezi tartışma noktasını oluşturan demokrasi olgusu, lisansüstü tezler bağlamında en sık siyaset bilimi alanında tartışılan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine araştırma sonuçları göstermektedir ki, demokrasi temalı tezlerin yazımında genel anlamda yazım dili olarak Türkçe tercih edilmektedir. İkinci yazım dili olarak İngilizcenin yoğun kullanıldığı araştırma sonuçlarına yansımıştır. Fransızca yazılmış tezlere ise sadece Marmara ve Galatasaray Üniversitelerinde rastlanılmıştır. Dolayısıyla tez yazım dili üzerinde gelenekçi ekollerin etkisi hissedilmektedir.

Araştırmanın sonunda dikkat çeken bir diğer husus ise, demokrasi temalı tezlerin sosyal bilimler alanında yazılmış tezler içerisindeki oransal azlığıdır. Sosyal bilimler alanında kaleme alınmış 171.877 tezdten sadece 524’ü demokrasi başlıklıdır. Sayısal olarak bu oran 0.30 civarındadır. Bu oran çalışmanın en önemli sonuçları arasında değerlendirilebilecek mahiyettedir.

Sonuç olarak araştırma sonuçlarından hareketle bir takım önerilerde bulunmanın yararını gözeterek;

- Öncelikle lisansüstü tezler bağlamında “demokrasi” temalı bilimsel tartışmaların sayısı, demokratik bir toplum yapısının inşasına bilimsel perspektif yönüyle katkı sunması için artırılmalıdır.
- Demokrasi temalı tezler üzerine yapılan bu çalışma sadece başlığa bağlı kalmadan ilgili çalışmaların konu, anlam, biçim yönüyle sınıflandırılması yapılmalı ve ilgili çalışmalar daha derin bir şekilde analiz edilip okuyuculara sunulmalıdır.
- Demokrasi olgusunu toplumun geneline inşa edebilmenin yolları aranmakla birlikte, bilimsel yetkinliğin gösterge araçlarından olan lisansüstü tezlerde, bu husus yoğun olarak tartışılmalı ve farkındalık yaratılmalıdır.
- Demokrasi temalı tezler örnekleme üzerinden yükseköğretimde görev yapan ve araştırmacı olan bireylerin cinsiyet rolleri üzerinde karşımıza çıkan tablo düşündürücü boyuttadır. Dolayısıyla cinsiyet eşitliği hususu yükseköğretim kurumlarında yaygınlaştırılmalı; kadın araştırmacılara bu anlamda pozitif haklar -demokratik toplum olma gerekliliğinden- sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arslangilay, A.S.B. (2014). Yüksek Öğretim Sosyolojisi. Ç. Özdemir (Ed.). *Eğitim Sosyolojisi* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bavdekar, S. B. (2016). Formulating the Right Title for a Research Article. *Journal of The Association of Physicians of India*, 64, February, (53-56).
- Çaha, Ö. (1995). Türk Aydınlarında Demokrasi: Farklı Kesimlerden Aydınların Demokrasi Anlayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(3), 89-114.
- Çakar, Ö. (2001). *Fen Bilimleri Alanında Lisansüstü Eğitim*. Bilim Adamı Yetiştirme Lisansüstü Eğitim, Ankara: TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri, (65-75).
- Çeçen, A. (2000). *İnsan Hakları* (3. baskı). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi Üzerine* (2. Baskı). (B. Kadioğlu, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Dinçer, M. (2003). Eğitimin Toplumsal Değişim Sürecindeki Gücü. *Ege Eğitim Dergisi*, 3(1), 102-112.
- Gökçe, F. (2003). *Değişim Sürecinde Devlet ve Eğitim* (2. baskı). Ankara: Tekağaç Eylül Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Yayınları.
- Kalkan, B. (2016). The Critique Of Libertarian Criticism Of Democracy: Caplan And Brennan Cases, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi(ASOS Journal)*, 4(37), 166-176.
- Karakütük, K. (2002). *Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme* (2.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuzu, B. (1992). Demokrasi- Resmi İdeoloji- Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Gündüz Ökçün'e Armağan, 47(1-2), 335-369.
- Mills, C.W. (1974). *İktidar Seçkinleri*. (Ü. Oksay, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özbudun, E. (1989). *Tarihsel Gelişimi İçinde Demokrasi ve Eğitim, İçinde, Demokrasi İçin Eğitim*. Ferhan Oğuzkan (Ed.). Türk Eğitim Derneği Yay. XIII. Eğitim Toplantısı.
- Platon. (1980). *Devlet*. (S.Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sezen, S. (2000). *Seçim ve Demokrasi* (2. baskı). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Schmitter, P. C. & Terry L. K. (1996). *What Democracy is... and is not*. in Larry Diamond & Marc F. Plattner, eds, *The Global Resurgence of Democracy* (49-62). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Şahin, S. ve Diğ. (2011). Türkiye'de Kadın Konulu Tezler Üzerine Bir Değerlendirme, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(4), 2413-2427.
- Tanilli, S. (1993). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Touraine, A. (2004). *Demokrasi Nedir?* (O. Kunal, Çev.). İstanbul: YKB Yayınları.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1113-1132.

- TÜİK (2014). Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2014, Erişim: 15.09.2016-15.11.2016 (http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=294).
- Ural H.Ş. (1999). Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 451-459.
- Yalçınkaya, A. (2015). Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset (6.baskı). M. Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler* içinde. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (6.baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi, Erişim: 15.09.2016-15.11.2016 (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>)

ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİNİN GEÇERLİLİĞİNİN DÜŞÜK VE ÜST ORTA GELİRLİ ÜLKELER İÇİN SINANMASI: 1964-2009 DÖNEMİ¹

TESTING ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE VALIDITY FOR THE LOWER AND UPPER MIDDLE INCOME COUNTRIES: 1964-2009 PERIOD

Hatice Hicret ÖZKOÇ², Aynur YILDIRIM³, Emir KUDUBEŞ⁴

Öz

Çevresel Kuznet Eğrisi, makroekonominin önde gelen temel amacı olan ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki ilişkiyi analiz etme açısından önemli bir araçtır. Bu çalışmada, 1964-2009 yılları arasındaki veriler kullanılarak 91 ülke analiz edilmiş ve değişkenler arasında hem kısa hem uzun dönemli korelasyonlar tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise, özellikle düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde U şeklindeki ters ilişkinin açıkça görülebileceğidir. Bu çalışma, odaklanılması gereken önemli noktanın, ülkeler arasında gelir dağılımına yönelik adaletsizliğin ortadan kaldırılması ve ülke bazında gelir artırmak yerine uluslararası çevre protokollerine katılım oranının artırılması için harcanması gereken çabalar üzerinde olması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Kuznets Eğrisi, Gelir düzeyi, Panel eşbütünleşme, Panel nedensellik

Abstract

Environmental Kuznet's Curve is an important tool in terms of analysing the relationship between economical development, a leading fundamental purpose of macro economics, and the environment. In this study, 91 countries have been analyzed by using the data between 1964-2009 and both short-term and long-term correlations have been found between the variables. Another result obtained from the study is that the inverted U-shaped relation can be clearly observed particularly in the countries with low-income levels. This study suggests that the significant point which must be focused should be on the efforts to be spent to eliminate the injustice for distribution of income between countries and to raise the involvement in the international environmental protocols instead of increasing country based incomes .

Keywords: Environmental Kuznet's Curve, Income levels, Panel cointegration, Panel causality

¹ Bu çalışma 24-28 Mayıs 2013 tarihleri arasında yapılmış olan 14. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumunda sunulmuş ve geliştirilerek makale formatına dönüştürülmüştür.

² Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üni. İİBF İşletme Blm., hatice.ozkoc@mu.edu.tr

³ Öğr.Gör.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üni. Dalaman MYO, aynury@mu.edu.tr

⁴ emirkudubes@gmail.com

1.GİRİŞ

Gelir düzeyinin artması ülkeler için olumlu bir durum iken gelirin artması için yapılan üretim faaliyetleri, beraberinde belirli olumsuzlukları da getirebilir. Bu olumsuzlukların başında ise çevre kirliliği gelmektedir. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında çevre düzenlemeleri açısından önemli farklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların nedenlerini açıklayan en yaygın yaklaşım ise gelir düzeyleri arasındaki farklılıklara dayanmaktadır. Çevre kirliliği ile gelir arasındaki nedensellik ilişkisi pek çok çalışmada Kuznets'in gelir düzeyi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ifade ettiği ters U eğrisinden hareketle oluşturulan Çevresel Kuznets Eğrisi'nden yararlanılarak çalışılmıştır.

Çevresel Kuznets Eğrisi, çevresel koşulların bozulması ile gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki varsayımsal ilişkiyi göstermektedir. Bu ilişkide öncelikle çevre kirlenmesine bağlı olarak yaşam kalitesi başlangıçta bozulmakta, daha sonra ise eşik değerin aşılması ile beraber iyileşmektedir (Grossman and Krueger, 1994: 354; Lopez, 1994: 163-184; Antweiler, Copeland and Taylor, 2001: 877-908; Harbaugh, Levinson and Wilson, 2002; Steam and Common, 2001, 162-178). Başka bir deyişle, Çevresel Kuznets Eğrisine göre gelişme nedeniyle artan ekonomik faaliyetlerin başta çevre kirliliğini arttırması beklenmektedir. Ancak çevre kalitesi bir mal olarak düşünüldüğünde çevre düzenlemeleri tüketici talebine bağlı olacaktır ve gelir düzeyindeki yükselmelere bağlı olarak, nitelikli çevreye olan talep ve çevre standartları da artacaktır.

Bu çalışmada, farklı düzeydeki gelir düzeyine sahip ülkeler tarafından oluşturulan panel veri seti aracılığıyla Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerliliği incelenmiştir. Literatürde Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini test eden pek çok çalışma bulunmaktadır ancak bu hipotezi panel veri seti yardımıyla düşük ve üst gelir grubu ülkeler için sınavan çalışma çok az sayıdadır. Çalışmanın ikinci bölümde Çevresel Kuznets Eğrisi ve çevre ile ekonomi etkileşiminin teorik boyutu ele alınırken, üçüncü bölümünde literatür araştırmasına yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde kullanılan veri seti, kaynağı ve betimsel istatistikler sunulmuştur. Beşinci bölümde ise Çevresel Kuznets Eğrisinin alt-orta gelirli ülkeler ve üst- orta gelirli ülkeler açısından geçerliliğinin sınavması için ekonometrik analiz yapılmıştır.

2. ÇEVRE – EKONOMİ İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL BOYUTU: ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ (ÇKE)

Kişi başına gelir ile çevreye verilen tahribat arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu ileri süren ÇKE hipotezi temelini, Simon Kuznets'in 1955 yılında yazdığı "Economic Growth and Income Inequality" isimli makalesinden almakta (Kuznets, 1955) ve bir ülkedeki belli bir zamanda ki çevresel zarar miktarını, o ülkenin gelir seviyesine bağlamaktadır. Çevresel Kuznets Eğrisinin açıklanmasında, çoğunlukla, artan ekonomik aktiviteler sonucunda ortaya çıkan ölçek, kompozisyon ve teknik etkilerine başvurulmaktadır (Dean, 2002: 820).

Ölçek etkisi, ÇKE'nin artan kısmının, kompozisyon etkisi ile teknik etki ise ÇKE'nin azalan kısmının açıklanmasında kullanılmaktadır (Dean, 2002: 820, Basar ve Temurlenk, 2007: 2). **Ölçek etkisi**, ekonomilerin büyümesi ile birlikte üretim ölçeğindeki artışlar ile kullanılan doğal kaynak miktarını ve oluşan atık ve emisyon miktarını ilişkilendirmektedir. Buna göre, üretim arttıkça, girdi olarak daha fazla doğal kaynak kullanılmaktadır. Bu durum gelir artışı yaratmasına rağmen çevre üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmakta diğer bir ifadeyle çevre kirliliğini arttırmaktadır. Gelir artışlarının nispeten temiz mallara olan talebi arttırması ise **kompozisyon etkisi** olarak ifade edilmektedir. Temiz mallara olan talebin artması sonucunda, üretilen mallar içerisinde kirlilik yoğun malların payları düşecektir. Ülkelerin gelirlerinin artması ile birlikte ekonominin yapısı değişmekte ve

tarımdan sanayiye, sanayiden de hizmetler ve bilgi sektörüne doğru bir gelişme, büyüme ve geçiş süreci yaşanmaktadır. Ekonomik büyümenin devamı ile birlikte, sanayi sektöründen hizmetler ve bilgi sektörüne doğru bir geçiş yaşanmasını yani daha az çevre kirliliği yaratan bir üretim sürecini ifade eder (Grosmann ve Krueger: 1991:7).

Teknik etki, ülkelerin gelişmesi gibi araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayrılan fonların artacağı, yeni ve çevreye duyarlı teknolojilerin çevre kalitesini artıracacağı anlamına gelir (Borghesi, 1999: 7). Teknik etki, gelir artışlarının insanların temiz çevreye olan ihtiyaçlarını arttırması ve daha yüksek bir kirlilik düzeyine, sadece yüksek oranlı vergilerin uygulanması durumunda müsamaha gösterilmesiyle açıklanmaktadır. Böyle bir durum firmaları, daha temiz üretim süreçlerine doğru yönlendirecek ve böylelikle emisyonlarda azalma yaşanacaktır. Teknik etkiye göre, çevre kalitesi gelir esnekliğinin de pozitif olması bağlamında normal bir maldır ve gelişmiş ülkelerin vatandaşları birim aktivite başına düşecek kirlilik miktarının (kirlilik yoğunluğu) düşürülmesine yönelik düzenlemeleri daha fazla talep edeceklerdir. Sonuç olarak kirlilik-gelir ilişkisi teknik ve ölçek etkilerinden hareketle ters U şeklinde olacaktır. Ölçek etkisi fonksiyonun artan kısmını, teknik etki ise azalan kısmını temsil etmektedir ve gelişmişlik durumuyla da yakından ilgilidir.

Geçmişten bugüne sera gazı emisyonları gelişmiş ülkelerde daha fazla olmuştur. Buna karşılık dünya nüfusunun %85'ini oluşturan gelişmekte olan ülkeler, sera gazı salınımlarının yaklaşık yarısını yaratmaktadır. Kişi başına “karbon ayak izi” gelişmiş ülkelerde 15,3 CO₂ eşdeğeri iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran 1,3-4,5'dur (World Bank, 2010: 44). Gelişmiş ülkelerin sanayileşme hareketleri yeşil gaz emisyonlarının temelini oluştursa da, bazı gelişmekte olan ülkelerin küresel ısınmaya karşı diğerlerinden daha hızlı sanayileşme sorumluluğu dikkate alınması gereken bir fenomendir. Çünkü bu ülkeler büyük bir nüfusa ve araziye sahiptirler ve hızla sanayileşmektedirler. Bu nedenle de aynı zamanda çevre kirliliğine katkıları fazla olmaktadır (Çınar vd., 2012: 215).

Endüstriyel Devrimle öne çıkan seri üretim, kaynakların daha fazla üretim için yoğun bir biçimde kullanılması anlamına gelmektedir. Artan üretim ise gelir seviyesini yükselterek daha fazla tüketime ve bazı çevresel konularda yoğun ilgiye neden olmaktadır. Aşırı üretimin ve aşırı tüketimin neden olduğu çevresel konulara örnek olarak, ozon tabakasının yok edilmesi, küresel iklim değişiklikleri, erozyon, temiz su kaynaklarının azaltılması ve hava kirliliği verilebilir (Bayraktutan ve Ucak, 2011: 18).

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında çevre düzenlemeleri açısından önemli farklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yüksek farkındalık ve gelir düzeyi kirli sanayileri dışlayabilir ya da bu ülkelerde çevre ile ilgili belirli kurallar uygulanabilir. Bununla birlikte, azgelişmiş ülkelerde ise düşük gelir düzeyleri nedeniyle aynı yaptırımlar uygulanmamaktadır. Küresel ortamda sanayi kapitalizminin kabuk değiştirmesi sonucunda, eski dönemlerde çok önemli olduğu farz edilen ve özellikle çevre kirliliğine neden olan ağır sanayi yatırımlarının gün geçtikçe dünyanın gelişmekte olan ülkelerine doğru kaydırılması, buna karşın bilgi ve hizmet yoğun sektörlerin gelişmiş ülkelerde daha da teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması, küresel kapitalizm olarak tanımlanabilecek ekonomik ilişkiler ağında, göreceli olarak üretimin ve refahın farklı merkezlerde yeniden dağıtılmasına neden olmaktadır (Amin, 1997: 31). Buradan yola çıkarak gelişmekte olan ülkelerdeki çevre standartlarının düşük olmasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Endüstri faaliyetlerinin azlığı nedeniyle kirlilik özümseme kapasitelerinin yüksekliği,
- Gelir düzeylerinin düşük olması nedeniyle her türlü sanayi faaliyetine ihtiyaç duymaları,
- Çevre bilincinin ve duyarlılığının gelişmemiş olması (Olokesusi vd., 1996: 1),

- Mülkiyet haklarının sağlıklı tanımlanmamış olması (Vasavada vd., 1999:8).

Farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde ekonomik faaliyetlerde meydana gelen artışın çevre ve doğal kaynak kullanımı üzerindeki etkisi iki farklı şekilde olabilmektedir. Ekonomik büyüme sürecinde ülkeler nispeten kirlilik yoğun sektörlerde⁵ uzmanlaşabileceği gibi, temiz endüstrilerde de uzmanlaşabilecek, doğal kaynakların aşırı kullanımına yönelebilecekleri gibi, optimal kullanımına da yönelebileceklerdir. Bu etkilerden hangisinin gerçekleşeceği, ticaretin serbestleşmesi sürecinde ortaya çıkacak; ölçek, ürün kompozisyonu ve teknik etkilerine bağlı olarak şekillenecektir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

ÇKE hipotezi ilk olarak Grossman ve Krueger (1991) tarafından test edilmiştir. Yapılan testlerde, düşük kirlilik ve düşük milli gelir düzeyinde iken, kişi başına GSYİH seviyesindeki artışla birlikte yoğunlaşan iki kirlilik madde (kükürt dioksit ve duman) bulunmuştur. Ancak, GSYİH düzeyindeki artışla birlikte, yüksek gelir seviyelerine ulaşıldığında, kirlilik yoğunluğunun azaldığı görülmüştür. Takip eden dönemde, ÇKE hipotezinin test edilmesi üzerine pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar incelendiğinde, çevre kirliliği ile gelir arasındaki ilişkinin ters U şeklinden farklı olduğunu belirleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu konuda gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar ve onların ulaştığı sonuçlar Tablo 1'den görülebilir.

Tablo 1. Ampirik Çalışmalar Tablosu

Çalışma	Veri Seti	Sonuç
Grossmann ve Kruger (1991)	NAFTA Ülkeleri (42 Ülke) (1972, 1982, 1987)	N-şeklinde eğri
Holtz – Eakin ve Selden (1995)	130 ülke (1951 – 1986)	Monoton Artan Eğri
Panayotou (1997)	30 ülke (1982-1994)	Ters U Şeklinde Eğri
Roberts ve Grimes (1997)	Düşük-orta ve yüksek gelir düzeyi ülkeleri (1962-1991)	Az sayıdaki zengin ülkelerde verimlilik iyileştirmeleri; Yoksul ve orta gelirli ülkelerde daha kötü performans göstermektedir.
Dasgupta vd. (2002)		Eğitim düzeyindeki artış çevre kirliliğini azaltmaktadır.
Frield and Getzner (2003)	Avustralya (1960 – 1999)	N-şeklinde eğri
Dinda, (2004)		Eğitim düzeyindeki artış çevre kirliliğini azaltmaktadır.
Galeotti ve Lanza (2005)	108 ülke (1971 – 1995)	Ters U Şeklinde Eğri
Richmond ve Kaufman (2006)	36 ülke (1973 – 1997)	İlişki Yok

⁵ Kirliliği endüstriler; üretim sürecinde geri dönüşümü sağlamayan zararlı atıkların emisyon hacminin yüksek olduğu sektörler veya açığa çıkan kirliliği önleme maliyeti yüksek olan sektörler olarak tanımlanabilir.

Dinda, Coondoo (2006)	88 ülke (1960-1990)	İki yönlü nedensellik
Ang (2007)	Fransa (1960 – 2000)	Ters U Şeklinde Eğri
Jalil ve Mahmud (2009)	Çin (1975 – 2005)	Ters U Şeklinde Eğri
Akbostancı vd.(2009)	Türkiye (1968 – 2003)	N-şeklinde eğri
Apergis ve Payne (2010)	Bağımsız Devletler Topluluğu (1991 - 2005)	Değişen sonuçlar
Lean ve Smyth (2010)	ASEAN üyesi 5 ülke (1980 - 2006)	Ters U Şeklinde Eğri
Wang vd. (2011)	Çin (1995-2007)	U şeklinde eğri
Sen ve Melenberg (2011)	7 ülke grubu	ÇKE kabul edilmiştir
Shazbaz vd.(2011)	Pakistan (1971 - 2009)	ÇKE kabul edilmiştir
Mor ve Jindal (2012)	Kyoto Ülkeleri (1997 - 2008)	Ters U Şeklinde Eğri
Özcan (2013)	12 Ortadoğu Ülkesi	Değişen sonuçlar
Yavuz (2014)	Türkiye (1960-2007)	Ters U Şeklinde Eğri
Alam vd. (2016)	Hindistan, Endonezya, Çin, Ve Brezilya. (1970-2012)	Hindistan - U Şekilli eğri; Endonezya, Çin, Brezilya - Ters U şeklinde eğri
Azam ve Khan (2016)	Tanzanya, Guatemala, Çin ve ABD (1975-2014)	Düşük ve orta orta gelirli ülkeler için ÇKE hipotezini desteklemektedir; Üst orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler için bir ÇKE hipotezinin geçerliliği için herhangi bir destek bulamamıştır

Kaynak: Aytun vd. (2017); Wang vd. (2011)

Ekonometrik yöntemlerde son yıllarda yaşanan gelişmeler Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin yeniden test edilmesine neden olmuştur. Ancak panel veri analizindeki farklı uygulama sonuçları incelendiğinde (Alam vd., 2016; Azam ve Khan, 2016) ortak tek bir sonuca ulaşılamadığı görülmektedir. Bu anlamda elde edilen bulguların uygulanan yöntem (yatay kesit bağımlılığı dikkate alındığında), coğrafi, gelir ve zaman boyutuna göre farklılaştığı görülmektedir.

4. VERİ SETİ

Bu çalışmada, gelir ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi bulmak için ülkelerin CO2 emisyonları (kişi başına metrik ton) ve kişi başına düşen GSYİH (Sabit 2000US \$) değerleri kullanılmıştır. 91 ülkeye ilişkin kişi başına CO2 emisyonu ve kişi başına GSYİH ile ilgili veriler Dünya Bankası online veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen ülkeler Dünya Bankası tarafından yapılan sınıflandırmaya göre, kişi başına 1772 \$ 'ın altında geliri olan düşük-orta gelirli ülkeler ve kişi başına 6563 \$ 'ın üzerinde gelir sağlayan üst-orta gelirli ülkeler şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Buna göre, birinci gruba 42 ülke, ikinci gruba ise 49 ülke dahil olmuştur (Tablo 2).

Çalışmada gerek CO2 emisyonu gerek GSYİH değerlerinin doğal logaritmaları alınmıştır ve model tahminleri STATA 12 yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaya dâhil edilen ülkeler

Düşük orta gelirli ülkeler	Üst orta gelirli ülkeler
Benin, Bolivya, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti.	Cezayir, Avustralya, Avusturya, Bahamalar, Barbados, Belçika
Çad, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Temsilci, Fildişi Sahilleri, Mısır, El Salvador	Belize, Bermuda, Brezilya, Kanada, Şili, Çin
Fiji, Gana, Guatemala, Guyana, Honduras, Hindistan	Kolombiya, Kosta Rika, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Finlandiya
Endonezya, Kenya, Liberya, Madagaskar, Malavi, Moritanya	Fransa, Gabon, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İsrail
Fas, Nepal, Nikaragua, Nijer, Nijerya, Pakistan	İtalya, Japonya, Kore, Temsilci, Lüksemburg, Meksika, Hollanda
Papua Yeni Gine, Paraguay, Filipinler, Ruanda, Senegal, Sierra Leone	Norveç, Umman, Panama, Peru, Portekiz, Seyşeller
Sri Lanka, Sudan, Suriye Arap Cumhuriyeti, Togo, Zambiya, Zimbabve	Singapur, Güney Afrika, İspanya, St. Vincent ve Grenadinler
	İsveç, Tayland, Trinidad ve Tobago, Tunus, Türkiye
	İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuela, RB

Tablo 3, 1964-2009 dönemi boyunca seçilen değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir. Bu istatistik sonuçlarına göre, düşük-orta gelirli ülkeler için kişi başı CO2 emisyonlarının en yüksek seviyesi Sierra Leone'de (2003 yılında 4.127 metrik ton), en düşük seviyesi ise Çad'da (1991 yılında 0,011 metrik ton) gerçekleşmiştir. Üst-orta gelirli ülkeler için kişi başı CO2 emisyonlarının en yüksek seviyesi Bahamalar'da (1977'de 49305 metrik ton), en düşük düzey ise Umman'da (1964'te 0,018 metrik ton) görülmüştür.

Tablo 3. Tanımlayıcı istatistikler ve Korelasyon Katsayıları

	Değişkenler	Ortalama	Std.Sap.	En Düşük	En Yüksek
Düşük-orta gelirli ülkeler	CO2	0,543	0,575	0,011	4,217
	GDP	628,181	484,792	54,505	2629,938
	Ülke Sayısı=42, Dönem= 1964-2009 Korelasyon Katsayısı= 0,5310				
Üst-orta gelirli ülkeler	CO2	6,726	6,182	0,018	49,305
	GDP	11243,53	10797,84	88,130	67554,23
	Ülke Sayısı =49, Dönem= 1964-2009 Korelasyon Katsayısı = 0,554				

Kişi başına GSYİH, düşük-orta gelirli ülkeler için El Salvador'da (2008'de Sabit 2000'de 2629.938 ABD Doları), en düşük seviyede iken Liberya'da (1995'te Sabit 2000'de 54.505 ABD Doları) en üst düzeye ulaşmıştır. Üst-orta gelirli ülkeler için kişi başı GSYİH'nin en yüksek seviyesi Bermuda'da (2008'de 67554,23 ABD Doları Sabit 2000) ve en düşük seviye Çin'de (88,64 ABD Doları, 1964'te Sabit 2000) gerçekleşmiştir. Her iki ülke grubu için CO2 emisyonları ve GSYİH arasında pozitif yönlü bir korelasyon görülmektedir.

5. EKONOMETRİK MODEL VE BULGULAR

Zaman serilerinde sıklıkla kullanılan nedensellik testi panel veri analizinde de kullanılmakta ve yine Granger nedensellik mantığına dayanmaktadır. Panel veri kullanılarak yapılacak olan Granger nedensellik analizinde standart yapıdan farklı olarak birimler arasında heterojenlik durumu önem kazanmaktadır. Heterojenliğin dikkate alınmaması durumunda nedensellik analizinden elde edilen sonuçlar yanıltıcı olabilir. Panel nedensellik için kullanılacak olan model aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k \gamma^{(k)} y_{it-k} + \sum_{k=1}^k \beta^{(k)} x_{it-k} + \varepsilon_{it}$$

$\gamma^{(k)}$ ve $\beta^{(k)}$ bütün birimler için aynı varsayılmaktadır. Holtz-Eakin, Newey ve Rosen (1988) çalışmasında temel hipotez $\beta^{(1)} = L = \beta^{(k)} = 0$ şeklinde oluşturulmuş ve bütün birimler için x değişkeninden y değişkenine doğru nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. Model yapısı dinamik olduğundan tahmin aşamasında sabit etkiler tahmincilerinin kullanılması sapmalı ve etkin olmama sorununa yol açacaktır. Bu bulguların çözümü adına panel eşbütünleşmede kullanılan tahmin yöntemleri burada kullanılabilir.

Çalışmada yapılan analiz sonucunda Tablo 4’de de yer aldığı gibi her iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Bir başka ifade ile hem düşük gelir grubundaki ülkeler hem de yüksek gelir grubundaki ülkeler için CO2 emisyonu ile kişi başına düşen gelir arasından karşılıklı bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Tablo 4. Granger nedensellik testi

Veri Grubu	Sıfır Hipotezi	F Test İstatistiği	Sonuç
	IGDP ICO2’in	25.2925 [0.000]	Granger
	Granger nedeni değildir.		nedenidir
Düşük orta gelirli ülkeler	ICO2 IGDP’nin	12.7667 [0.000]	Granger
	Granger nedeni değildir.		nedenidir
	IGDP ICO2’in	51.1079 [0.000]	Granger
	Granger nedeni değildir.		nedenidir
Üst orta gelirli ülkeler	ICO2 IGDP’nin	11.4670 [0.000]	Granger
	Granger nedeni değildir.		nedenidir

Her iki veri grubunda da kullanılacak olan panel veri modelinin (sabit etki- tesadüfi etki) belirlenmesi için öncelikle Hausman (1978) tanımlama testi yapılmaktadır. Sabit etkili ve tesadüfi etkili model arasından seçim yapılmasını sağlayan Hausman testinde sıfır hipotezi parametreler arasındaki farkın sistematik olmadığı yönündedir. Hausman testi sonucuna göre (Tablo 5) düşük gelir düzeyinde bulunan ülkelerin oluşturduğu birinci grupta tesadüfi etkiler modeli geçerli olurken yüksek gelir düzeyindeki ülkelerin bulunduğu ikinci grupta ise sabit etkiler modeli geçerli olmuştur.

Tablo 5. Hausman Testi

Veri Grubu	Chi2(1) [prob]	Sonuç
Düşük orta gelirli ülkeler	1.70 [0.1928]	Tesadüfi Etkiler Modeli
Üst orta gelirli ülkeler	4.85 [0.0277]	Sabit Etkiler Modeli

Panel veri setlerinde kullanılan birim kök testleri yatay kesit bağımlılığına göre değişmektedir. Bu nedenle öncelikle veri setlerine ilişkin olarak yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı incelenmelidir. Tablo 6, oluşturulan iki panel veri setine ilişkin olarak uygulanan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarını göstermektedir. Tabloda test istatistiklerinin ardından parantez içinde verilen değerler ilgili istatistiğin anlamlılık değerleri olup bu gösterim takip eden tablolarda da aynı şekilde kullanılacaktır. Yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklinde oluşturulan sıfır hipotezlerinin test edilmesi sonucu elde edilen sonuçlar tabloda son sütunda verilmektedir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre her bir veri seti için birimler arası önemli düzeyde korelasyon mevcut olup yatay kesit bağımlılığı söz konusudur.

Tablo 6. Yatay kesit bağımlılığı testi

Veri Grubu	Model	Kullanılan Test	Test İstatistiği	Sonuç
Düşük orta gelirli ülkeler	Tesadüfi Etkiler	Friedman Testi	198.571 [0.000]	H0 red, yatay kesit bağımlılığı vardır
		Frees Testi	7.600 [0.000]*	H0 red, yatay kesit bağımlılığı vardır
Üst orta gelirli ülkeler	Sabit Etkiler	Pesaran CD Testi	23.274 [0.000]	H0 red, yatay kesit bağımlılığı vardır
		Friedman Testi	190.589 [0.000]	H0 red, yatay kesit bağımlılığı vardır
		Frees Testi	16.991 [0.000]**	H0 red, yatay kesit bağımlılığı vardır

Not: Frees Testi için kritik değerler sırasıyla %10, %5 ve %1 * : 0.1841, 0.2431, 0.3603, ** : 0.1719, 0.2262, 0.3351.

Panel veri setlerinde yatay kesit bağımlılığının olması durumunda ikinci kuşak birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu testlerden Pesaran'ın CADF testi her iki değişkenin düzey değerlerine uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur. Buna göre her iki değişkenin düzey değerleri tüm veri gruplarında durağanlığı sağlamamaktadır. Düzey değerleri durağan olmadığı belirlenen panel veri setlerinin birinci dereceden farkları alınarak bunların durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Tablo 8'de verilen sonuçlar uyarınca değişkenlerin her ikisi de birinci dereceden farkları alındığı takdirde durağan olmaktadır. Bu durumda ülkelerin CO2 emisyonları ile kişi başına düşen gelirleri arasında bir eşbütünlük olup olmadığı incelenebilmektedir.

Tablo 7. Birim kök testleri

Veri Grubu	Değişken	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği	Sonuç
Düşük orta gelirli ülkeler	ICO2	1	-0.848 [0.198]	Durağan Değil
	dICO2	0	-21.896 [0.000]	Durağan
	IGDP	0	2.706 [0.997]	Durağan Değil
	dIGDP	0	23.726 [0.000]	Durağan
Üst orta gelirli ülkeler	ICO2	1	-1.503 [0.066]	Durağan Değil
	dICO2	2	-16.210 [0.006]	Durağan
	IGDP	0	2.364 [0.991]	Durağan Değil
	dIGDP	0	-23.172 [0.000]	Durağan

Bu aşamada panel veri setine Kao (1999), Pedroni (1999,2004) ve Westerlund (2008) eşbütünleşme testleri ayrı ayrı uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 8’de verilmektedir. Bu sonuçlara göre “eşbütünleşme yoktur” şeklinde oluşturulan sıfır hipotezinin reddedilmesi sonucunda her üç testte de, her iki değişken arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu bulunmuştur. Eşbütünleşmenin varlığının kabul edilmesi durumunda CO2 emisyonunun bağımlı değişken olarak ele alındığı söz konusu eşbütünleşme denklemlerinin oluşturulması ve buna bağlı olarak kısa ve uzun dönem katsayılarının elde edilmesi gerekmektedir.

Tablo 8. Eşbütünleşme Testleri

Kao Panel Eşbütünleşme Testi			
Veri Grubu	İstatistik	Test İstatistiği	Sonuç
Düşük orta gelirli ülkeler	ADF	-3.900462 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
Üst orta gelirli ülkeler	ADF	-10.08954 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi			
Veri Grubu	İstatistik	Test İstatistiği	Sonuç
Düşük orta gelirli ülkeler	Panel – v	0.364203 [0.3579]	Eşbütünleşme yoktur
	Panel – rho	-2.012881 [0.0221]	Eşbütünleşme vardır
	Panel – PP	-2..284145 [0.0112]	Eşbütünleşme vardır
	Panel – ADF	-1.222838 [0.1107]	Eşbütünleşme yoktur
	Group – rho	-1.251546 [0.1054]	Eşbütünleşme yoktur
	Group – PP	-2.124108 [0.0168]	Eşbütünleşme vardır
	Group - ADF	-0.934143 [0.1751]	Eşbütünleşme yoktur
Üst orta gelirli ülkeler	Panel – v	-1.452897 [0.9269]	Eşbütünleşme yoktur
	Panel – rho	-20.80956 [0.0000]	Eşbütünleşme vardır
	Panel – PP	-22.57916 [0.0000]	Eşbütünleşme vardır
	Panel – ADF	-15.33931 [0.0000]	Eşbütünleşme vardır
	Group – rho	-16.87741 [0.0000]	Eşbütünleşme vardır
	Group – PP	-35.33961 [0.0000]	Eşbütünleşme vardır
	Group - ADF	-16.97245 [0.0000]	Eşbütünleşme vardır

Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi			
Veri Grubu	İstatistik	Test İstatistiği	Sonuç
Düşük orta gelirli ülkeler	Gt	-2.557 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
	Ga	-10.734 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
	Pt	-15.763 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
	Pa	-9.567 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
Üst orta gelirli ülkeler	Gt	-2.601 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
	Ga	-10.340 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
	Pt	-19.052 [0.000]	Eşbütünleşme vardır
	Pa	-11.087 [0.000]	Eşbütünleşme vardır

Çalışmada kısa ve uzun dönem ilişkilerinin tahmini amacıyla havuzlanmış ortalama grup tahmini, ortalama grup tahmini ve dinamik sabit etkiler tahminleri kullanılmış olup elde edilen sonuçlar ise Tablo 9'da verilmektedir.

Tablo 9. Panel uzun dönem katsayıları

Veri Grubu	Yöntem	Uzun dönem parametresi	Hata düzeltme parametresi	Kısa dönem parametresi	Sabit Terim
Düşük orta gelirli ülkeler	HOGT	1.108341 [0.000]	-0.1879104 [0.000]	0.4259623 [0.000]	-1.488332 [0.000]
	OGT	0.856182 [0.000]	-0.235302 [0.000]	0.434092 [0.001]	-1.398031 [0.001]
	DSE	1.014601 [0.000]	-0.190704 [0.000]	0.211259 [0.011]	-1.403164 [0.000]
Üst orta gelirli ülkeler	HOGT	-0.063852 [0.007]	-0.1140653 [0.000]	0.000148 [0.000]	0.257477 [0.000]
	OGT	0.253627 [0.209]	-0.216789 [0.000]	0.00009 [0.004]	-0.653126 [0.038]
	DSE	0.353108 [0.000]	-0.109194 [0.000]	0.00003 [0.000]	-0.165123 [0.052]

Model tahminlerinde kullanılan tahmincilerin tutarlılığını test etmek için Hausman testi uygulanmış olup tüm panel veri grupları için Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisinin (HOGT) geçerli olduğuna karar verilmiştir. Uzun dönem parametreleri homojen olup ülkeden ülkeye değişmemektedir. Bu nedenle parametrelerin homojen olduğu durumda kullanılan Dinamik Sabit Etkiler tahminlerine de güvenilebilmektedir. Elde edilen eşbütünleşme test sonuçlarına göre her iki değişken arasında hem kısa hem de uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Burada özellikle HOGT sonuçlarının ÇKE ile bağdaştığı görülmektedir. Düşük-orta gelir grubunda uzun dönemli ilişki pozitif iken üst-orta gelir grubunda uzun dönemli ilişki negatif olarak bulunmuştur ki bu durum ters U şeklindeki ÇKE'ye uygun bir sonuçtur. Kısa dönemde ise her iki veri grubundan da pozitif yönlü

bir ilişkiye rastlanmıştır. Uzun dönem parametrelerin mutlak büyüklükleri dikkate alındığında ise düşük gelir grubunda katsayıların daha yüksek olduğu görülmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, 91 ülkenin 1964-2009 dönemleri için kişi başına düşen karbondioksit emisyonları ve GSYİH değerleri arasındaki kısa ve uzun dönemdeki ilişkiler ÇKE hipotezi çerçevesinde ele alınmış ve incelenmiştir. Panel Granger nedensellik testi sonuçları CO2 emisyonu ve GSYİH arasında karşılıklı bir nedenselliğin varlığını göstermiştir. Nedensellik ilişkisinin bulunmasının ardından uygulanan Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmin (HOGT), Ortalama Grup Tahmin (OGT) ve Dinamik Sabit Etkiler Tahmin (DSE) yöntemleri yardımıyla kısa ve uzun dönem ilişki katsayıları tahminlenmiştir.

Düşük gelir grubuna dahil olan ülkelerde bulunan uzun dönem katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Bu durum, Holtz – Eakin ve Selden (1995) tarafından yapılan çalışmanın elde edilen sonuçlarıyla örtüşmekte olup Çevresel Kuznets Eğrisinin ters U biçiminin artan kısmına yani ilk parçasına uymaktadır. Diğer yandan yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerle yapılan model sonuçları dikkate alındığında uzun dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu gözlenmiştir. Elde edilen bu sonuçta ters U biçimine uyan bir sonuç olup gelir seviyesinin artmasıyla beraber çevre kirliliğinin azaldığını ortaya koymaktadır. Literatürde yer alan bir çok çalışmanın (Galeotti ve Lanza, 2005; Lean ve Smyth, 2010; Sen ve Melenberg, 2011; Mor ve Jindal, 2012; Alam vd., 2016) bu araştırmadan elde edilen sonuçları destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Gelir – çevre kirliliği ilişkisinde belirleyici unsurların başında, ilk sırayı gelir almaktadır. Yüksek gelir seviyesindeki ülkelerin düşük gelir seviyesindeki ülkelere göre üstünlüğü özellikle uzun dönemde kendini göstermektedir. Bu durumun sebeplerinin başında gelir düzeyi ile birlikte artan bilinç seviyesi gelmektedir. Literatürde yapılan çalışmalara da bakıldığında gelir – eğitim düzeyi (bilinç seviyesi) – çevre kirliliği şeklinde kurulan nedensellik ilişkilerinde, yüksek gelirin toplumsal eğitim seviyesini de yukarıya çektiğini, bunun da çevre bilinci ve çevre duyarlılığını arttırdığını, dolayısıyla da çevreye daha az zarar veren bireyler ile üretim yapılarının oluşturulduğunun ortaya koyulduğu görülmektedir.

Düşük gelir – yüksek kirlilik denklemine değinilmesi gereken bir diğer nokta ise “kirlilik sığınağı hipotezi” olarak ifade edilen durumdur. Burada dünyadaki gelirin büyük kısmına sahip olan egemen ülkeler, emeğin ucuz, üretim yapısının ilkel ve çevre bilincinin daha düşük olduğu ülkelerde sanayi faaliyetleri yürütmekte ve söz konusu bölgede yoğun kirlilik yaratmaktadırlar. Sürdürülebilir bir sanayi faaliyetinin dikkate alınmadığı bu ülkelerde temel unsur, gelir temininin sağlanmasıdır.

Burada alınması gereken önlemler ülke bazında düşünüldüğünde geliri arttırmak gibi görünse de esas amaç ülkeler arası gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi yönünde olmalıdır. Çünkü ancak gelir dağılımındaki uçurum giderildiğinde bahsedilen “kirlilik aktarımı” engellenebilir. Bunun yanında üretim yapısı daha emek – yoğun olan ve gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırılan ülkelere Kyoto ve Paris Protokolü gibi uluslararası çevre sözleşmelerini imzalamaları ve buna uymaları konusunda uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla baskı yapılmalı ve “eşitlik” ilkesinin tüm dünya insanları için geçerli olduğu tekrar vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alam, M., Wahid, M., Noman, A. H. ve Ozturk, İ. (2016). Relationships among carbon emissions, economic growth, energy consumption and population growth: Testing Environmental Kuznets Curve hypothesis for Brazil, China, India and Indonesia. *Ecological Indicators*, 70, 466-479
- Amin, S. (2010). *Kapitalizmden Uygarlığa – Sosyalist Perspektifi Yeniden İnşa Etmek*, İstanbul: Özgür Üniversite Yayınevi.
- Ang, J. B. (2007).CO2 emissions, energy consumption, and output in France. *Energy Policy*, 35(10), 4772–4778.
- Werner, A., Copeland, B.R., Taylor, M. S. (2001). Is Free Trade Good for the Environment?. *American Economic Review*, 91(4), 877-908.
- Apergis, N., James E. P. (2010). The emissions, energy consumption, and growth nexus: Evidence from the commonwealth of independent states. *Energy Policy*, 38(1), 650– 655.
- Aytun, C., Akın, C. S. ve Algan, N. (2017). Gelişen Ülkelerde Çevresel Bozulma, Gelir ve Enerji Tüketimi İlişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-11.
- Azam, M., Khan, A. Q. (2016). Testing the Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Comparative Empirical Study for Low, Lower Middle, Upper Middle and High Income Countries, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 63, 556–567.
- Başar, S., Sinan M. T. (2007). Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-13.
- Bayrakturan, Y. ve Uçak, S.(2011). Ekolojik İktisat ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. 3(4), 17-36.
- Borghesi, S.(1999). The Environmental Kuznets Curve: A Survey of the Literature. Erişim 23 Ekim 2015, <http://www.cerina.org/tr/co2-2013>
- Cohen, D. (2012). The Close Relationship between Economic Growth and Carbon Emissions. Erişim 17 Eylül 2016, <http://oilprice.com/Finance/the-Economy/The-Close-Relationship-between-Economic-Growth-and-Carbon-Emissions.html>
- Çınar, S., Yılmaz, M., Fazlılar, T. A.(2012). Kirlilik Yaratan Sektörlerin Ticareti ve Çevre: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Karşılaştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 212-226.
- Dasgupta, S., Laplante, B., Wang, H. ve Wheeler, D. (2002), Confronting the Environmental Kuznets Curve. *Journal of economic perspectives*, 16(1), 147-168.
- Dean, J. M. (2002). Does Trade Liberalization Harm the Environment? A New Test. *Canadian Journal of Economics*, 35(4), 819-842.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey. *Ecological Economics*, 49(4), 431– 455
- Dinda, S. ve Coondoo, D.(2006). Income and Emission: A Panel Data Based Cointegration Analysis. *Ecological Economics*, 52(2) 167-181.
- Akbostancı, E., Türüt A. S. ve Tunç, G.İ. (2009).The relationship between income and environment in Turkey: Is there an environmental Kuznets curve?. *Energy Policy*, 37(3), 861–867
- Holtz-Eakin, D., Whitney N. ve Harvey S. R. (1988). Estimating Vector Autoregressions with panel Data. *Econometrica*, 56(6), 1371-1395.
- Friedl, B. ve Micheal G. (2003).Determinants of CO2 Emissions in a Small Open Economy. *Ecological Economics*, 45(1), 133–148.

- Galeotti, M. ve Alessandro, L. (2005), Desperately Seeking Environmental Kuznets. *Environmental Modelling & Software*, 20(11), 1379–1388.
- Grossman, G.M.ve Krueger, A. B. (1991). *Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement* (No. w3914). Cambridge, MA. : National Bureau of Economic Research.
- Grossman, G. M. ve Krueger, A. B. (1994). Economic Growth and the Environment. Erişim 20 Ağustos 2015, <http://www.econ.ku.dk/nguyen/teaching/Grossman%20and%20Krueger%201995.pdf>
- Gökçalp, M.F.ve Yıldırım, A. (2004). Dış Ticaret ve Çevre: Kirlilik Sığınakları Hipotezi Türkiye Uygulaması. *Yönetim ve Ekonomi*, 11(2), 99-113.
- Harbaugh, W.T., Levinson, A. ve Wilson, D. M. (2002).Reexamining Empirical Evidence for an Environmental Kuznets Curve. *Review of Economics and Statistics*, 84(3), 541-551.
- Holtz-Eakin, D.ve Thomas, M. S. (1995). Stoking the Fires? CO 2 Emissions and Economic Growth. *Journal of Public Economics*, 57(1), 85-101.
- Jalil, A. ve Sayed F. M. (2009). Environment Kuznets Curve for CO2 Emissions: A Cointegration Analysis for China. *Energy Policy*, 37(12), 5167–5172.
- Hausman, J. (1978), Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.
- Karaca, C. (2012), Ülkeler Tarafından Uygulanan Çevre Politikalarının Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkileri: Kirlilik Sığınağı Hipotezinin Test Edilmesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47(2), 181 – 200.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *American Economic Review*, 45(1), 1–28.
- Lean, H. ve Russel, S. (2010). CO2 Emissions, Electricity Consumption and Output in ASEAN. *Applied Energy*, 87(6), 1858–1864.
- Lopez, R. (1994). The Environment as Factor of Production: The Effects of Economic Growth and Trade Liberalization. *Journal of Environmental Economics and Management*, 27(2),163-184.
- Mor, S. ve Shivani, J. (2012). Estimation of Environmental Kuznets Curve and Kyoto Parties: A Panel Data Analysis. *IJCEM International Journal of Computational Engineering & Management*, 15(1), 5-9.
- Olokesusi, F. ve Ogbu, O. M. (1996). Dirty Industries: A Challenge to Sustainability in Africa”, International Development Research Centre. Erişim 20 Ağustos 2015, <http://www.idrc.ca/books/focus/790/chap26.html>
- Panayotou, T. (1997). Demystifying the Environmental Kuznets Curve: Turning a Black Boc into a Policy Tool. *Environment and Development Economics* , 2(4), 465-484.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* , 61(1), 653-670.
- Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration :Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to PPP Hypotjesis. *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.
- Richmond, A. K. ve Robert K. K. (2006). Is There a Turning Point in the Relationship Between Income and Energy Use and/or Carbon Emissions?. *Ecological Economics*, 56(2), 176–189.

- Shahbaz, M., Hooi, L. ve Shahbaz, S. (2011). *Environmental Kuznets Curve and the Role of Energy Consumption in Pakistan*. University Library of Munich, Germany in its Series MPRA, Paper with number 34929.
- Sen, S. ve Melenberg, B. (2011). The Environmental Kuznets Curve: A Panel Data Analysis. Erişim 31 Aralık 2015, www.webmeets.com/files/papers/EAERE/2011/862/EKC-Panel%20Data%20Analysis.pdf
- Stern, D. I. ve Common, M. S. (2001). Is There an Environmental Kuznets Curve for Sulfur?. *Journal of Environmental Economics and Management*, 41(2), 162-178.
- Strand, J. (2002). *Environmental Kuznets Curves: Empirical Relationships Between Environmental Quality and Economic Development*. Department of Economics University of Oslo, No 04/2002, ISSN: 0801-1117.
- Torras, M. ve Boyce, J. K. (1998). Income, Inequality, and Pollution: a Reassessment of the Environmental Kuznets Curve. *Ecological Economics*, 25,147–160
- UNU-WIDER (United Nations University-World Institute for Development Economics Research), (2008). WIDER Annual Lecture 11 the Climate Change Challenge, UNDP World Bank (2010). World Development Report 2010: Development and Climate Change. Erişim 25 Ağustos 2015, <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2010/Resources/5287678-1226014527953/WDR10-Full-Text.pdf>
- Wang, S. S., Zhou, D. Q., Zhou, P. ve Wang, Q. W. (2011). CO2 Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in China: A Panel Data Analysis. *Energy Policy*, 39(9), 4870–4875.
- Vasavada, U. ve Nimon, W. (1999). Environmental Effects of Further Trade Liberalization in Agriculture. Erişim 25 Ağustos 2015, <http://ers.usda.gov/Briefing/wto/PDF/environmentandtradeliberalization.pdf>
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- World Bank. (2010). World Development Report 2010: Development and Climate Change., Erişim 25 Ağustos 2015, <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2010/Resources/5287678-226014527953/WDR10-Full-Text.pdf>
- Yavuz Çil, N. (2014). CO2 Emission, Energy Consumption, and Economic Growth for Turkey: Evidence from a Cointegration Test with a Structural Break. *Energy Sources Part B: Econ. Plan. Policy*, 9(3), 229–235.

TÜRKİYE'DEKİ DEVLET KONSERVATUVARLARINDA VERİLEN YARI ZAMANLI ÇALGI EĞİTİMİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME¹

EVALUATION OF MUSICAL INSTRUMENT EDUCATION OF PRE-COLLEGE DIVISIONS IN THE CONSERVATORIES IN TURKEY

Barış KARABULUT², Alaattin CANBAY³

Öz

Bu araştırma, ülkemizdeki devlet konservatuvarlarında uygulanan “yarı zamanlı” çalgı eğitimi programları hakkında genel bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamındaki eğitim kurumlarında yarı zamanlı programların yasal mevzuat içerisinde nasıl şekillendirildiği, uygulama esaslarının eğitim programları ile ne ölçüde örtüştüğü, öğretim elemanlarının “yarı zamanlı” kavramını algılama biçimleri araştırmanın genel içeriğini oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan yöntem betimsel-nitel araştırma süreci ile oluşturulmuş olup bu esasa hazırlanan “görüşme formu” nitel analiz yöntemleri ile değerlendirilerek bulgular yorumlanmıştır. Araştırma, Türkiye’de yarı zamanlı çalgı eğitimi veren Devlet Konservatuvarları, bu kurumlarda görev yapan öğretim elemanlarından gönüllü katılımcıların görüşleri ve Devlet Konservatuvarlarının resmi internet sayfalarında yer alan yarı zamanlı eğitime ilişkin bilgilerle sınırlı tutulmuştur.

Araştırma sonucunda, çalışmaya destek veren öğretim elemanlarının tamamının da belirttiği üzere yarı zamanlı çalgı eğitimi birçok açıdan faydalı ve olumlu sonuçlara yol açan bir sistem olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Türkiye’deki konservatuvar yapılanmasının içinde yarı zamanlı eğitimin hem bu kurumların örgün eğitimini sürdüren bireylerle bağlantısını sağlamak anlamında hem de profesyonel müzisyen yetiştirmeye hazırlık anlamında çok önemli bir role sahip olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Konservatuvar, Yarı Zamanlı Eğitim, Çalgı Eğitimi

Abstract

This research aims to provide an overview of the "pre-college" instrument training programs in the state conservatories in our country. How the part-time programs are shaped within the legislation in the

¹ Bu çalışma 6-8 Mayıs 2016 tarihlerinde düzenlenen MÜZED Uluslararası 2. İpek Yolu Müzik Konferansında sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır.

² Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, bariskarabulut@gmail.com

³ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi GSEB Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, acanbay@gmail.com

educational institutions within the scope of the research and the extent to which the principles of implementation are overlapped with the training programs constitute the general content of investigating the way in which the instructors perceive the concept of "pre-college".

The method used in the research has been formed with the descriptive-qualitative research process and the "semi-structured interview technique" which is prepared on this basis is examined with qualitative analysis methods and the findings are interpreted. The research has been limited to the state conservatories that provide pre-college instrument education in Turkey and the opinions of volunteer instructors of conservatories in Turkey and to the information about the pre-college instrument education on official internet pages of state conservatories.

As a result of the research, it has been found that pre-college instrument training is a system that leads to beneficial and positive results in many respects, as indicated by all of the instructors who support the work. It is clear that in the conservatory structure in Turkey, the pre-college education has a very important role both in terms of providing the connection to the individuals who continue to organize the education of these institutions and in preparation for the training of professional musicians.

Keywords: Music Education, Conservatory, Pre-college Education, Instrument Education

1. GİRİŞ

Çalgı çalmak, çalıcının içsel dünyasında oluşturduğu müzikal düşünceyi diğer insanlara iletmek için kullandığı çok yönlü bir eylemdir. Kendisi dışında bir nesneyi kullanarak müzik yapma eylemini gerçekleştiren çalıcı/sanatçı; fiziksel, biyolojik ve psikolojik bütün deneyimlerini ortaya koymak zorundadır. Bu süreç içinde çalıcının müzikal yaşamı boyunca edindiği bütün deneyimler yoğun biçimde kullanılırken bedensel, çevresel ve sosyal bütün etkenler de sürece dahil olmaktadır. Bir çalgıyı ortalama düzeyde veya profesyonel biçimde icra etmek ise neredeyse bir insanın yaşamının büyük bir bölümünü kapsayacak kadar uzun bir süre gerektirir. Müzikal algı ve beceri durumları genel ortalamanın üzerinde olan bireyler ilgileri doğrultusunda seçtikleri çalgıyı performans yapabilecek duruma gelinceye kadar oldukça yoğun biçimde emek harcamak zorundadırlar. Müziğin doğasındaki vazgeçilmez özelliklerden biri olan; çalma becerisini geliştirmek, icra ve yorumda üst düzey bir performans elde etmek, sanatsal ifadenin ve virtüözitenin en önemli göstergelerinden biri olarak görülür.

Çalgı çalma becerisi çeşitli yol ve yöntemlerle sağlansa da genel olarak müzik eğitimi süreci içindeki boyutlardan birini oluşturmaktadır. Formal veya informal olarak sağlanan bu süreç, bir müzik ortamı içinde bireyin çalgısal gelişimini sağlamak amacıyla farklı yer, zaman, yaş grubu veya mesleki durum gibi değişkenlerin yeniden ele alınarak planlanması ve çalgı eğitimi için düzenlenmesi esasına dayalı olarak ele alınır. Çünkü her insan, yaşamı boyunca, eğitim ve öğretimini sürdürürken çok yönlü bir müzik ortamı içinde bulunur. Çocukların ve gençlerin sağlam bir ruh ve kişilik eğitimi almalarında bu bağlamda müzik eğitiminin önemli bir yeri vardır (Öz, 2001: 104). Bireyin çevresini ve dünyayı tanınmasında, olgu ve olayları sağlıklı ve dengeli bir biçimde anlama ve sentezlemesinde ayrıca dikkat, algı, hafıza, içgörü gibi süreçleri en üst düzeyde kullanmada, müzik eğitiminin rolü ve etkisi açıktır. Öğrencilere her seviyede uygulanan bilinçli ve sistematik müzik eğitimi, bilişsel ve akademik başarısında olumlu etkiler yaratmaktadır (Şendurur, Barış: 2002: 173). Bir ulusun kültürel düzeyinin gelişmesi ve olumlu bir sosyal yapının varlığı için bilgi, birikim ve değerlerin günümüz koşullarına

uygun ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir, bu bağlamda çocukluk döneminden başlayan sağlıklı ve doğru yönlendirilmiş bir müzik eğitiminin rolü yadsınamaz (Canbay, 2007: 3).

Müzik eğitimi; genelden özele doğru “genel müzik eğitimi”, “özengen (amatör) müzik eğitimi” ve “mesleki müzik eğitimi” olmak üzere üç ana türe ayrılır. Genel müzik eğitimi; özengen ve mesleki müzik eğitiminin temelini oluşturmaktadır ve her yaşta, her aşamada olan her bireye yönelik bir müzik eğitimi kapsar. Özengen müzik eğitimi, müziğe amatörce istekli, ilgili kişilere; mesleki müzik eğitimi ise müzik alanının bütününe veya bir dalını kendisine meslek olarak seçen ve konu alanı uzmanı olacak kişilere yöneliktir (Uçan, 1997: 30- 33).

Devlet konservatuvarlarında uygulanan tam zamanlı eğitim modeli “mesleki müzik eğitimi” kapsamında değerlendirilirken, bazı devlet konservatuvarlarında uygulanan yarı zamanlı statüde eğitim, mesleki müzik eğitiminin yanı sıra “özengen müzik eğitimi” boyutunu da kapsar. Bu anlamda yarı zamanlı eğitim, asıl amacı profesyonel sanatçı yetiştirmek olan konservatuvarların özengen müzik eğitimi de akademik eğitim programına alması açısından önemli bir yer tutar.

Yarı zamanlı konservatuvar eğitimi Milli Eğitim Bakanlığı müfredatına uygun şekilde düzenlenmiş olarak ilköğretim ve lise kademelerinde uygulanmaktadır. Tam zamanlı konservatuvar eğitimi esas meslek dersleri, yardımcı meslek dersleri ve kültür dersleri olmak üzere 3 ana kategoriyi kapsamakta, yarı zamanlı konservatuvar eğitimi ise genel eğitimlerini başka bir öğretim kurumunda sürdürüp, sanat eğitimlerine konservatuvar bünyesinde devam eden öğrencilere yönelik olarak tasarlanmış olup esas meslek derslerini kapsar.

Türkiye’de yarı zamanlı konservatuvar eğitiminin tarihine bakıldığında Cumhuriyet’in ilk yıllarında bu yönde çalışmalar yapıldığı görülür. Paul Hindemith (1895-1963), 1935-36 yıllarında yazdığı raporlarda Musiki Muallim Mektebi’nin en üst iki sınıfında okuyan öğrencilerin gözetiminde 5-12 yaş arası çocuklara temel düzeyde kuramsal alıştırmalar ve kolay çalgılar öğretilmesini tavsiye etmiş, böylelikle Türkiye’de konservatuvarların yarı zamanlı bölümlerinin temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur (Sağlam, Basut: 2014). 1973’de yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda (33. madde) “*Güzel sanatlar alanlarında özel istidat ve kabiliyetleri beliren çocukları küçük yaşlardan itibaren yetiştirmek üzere ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde ayrı okullar açılabilir veya ayrı yetiştirme tedbirleri alınabilir.*” şeklinde yer alan ifade ülkemizde sanat eğitiminin küçük yaşlarda başlamasına yönelik olumlu bir hamle olarak düşünülebilir (Göğüş, 2009: 89-102). Yarı zamanlı eğitimin Türkiye’de resmi olarak başlaması ise 1988 yılında Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı bünyesinde gerçekleşmiştir (Sağlam, Basut: 2014).

Yarı zamanlı müzik eğitimi Dünya’nın diğer ülkelerinde de farklı şekillerde ve farklı program adlarıyla uygulanmaktadır. Müfredatlarında bireysel çalgı derslerinin yanı sıra orkestra, oda müziği, müzik teorisi gibi dersleri barındıran programlara genellikle “*pre-college division*” adı verilmektedir. ABD’de ve Avrupa’da önde gelen müzik okullarının bu programları uyguladığı bilinmektedir. Ayrıca uluslararası boyutta çalgı eğitimi konusunda sertifika programları da bulunmaktadır. Bunların en bilinenleri İngiltere merkezli “Associated Board of the Royal Schools of Music (ABRSM)” ve “London College of Music” adlı eğitim programlarıdır.

Türkiye’de özengen ve hazırlayıcı müzik eğitiminin tarihçesine bakıldığında konservatuvarların yanı sıra Halk Eğitim Merkezleri, Güzel Sanatlar Liseleri ve Bilim ve Sanat Merkezlerinde de bu kapsamda çalışmalar yapıldığı görülebilir. 1939 yılında ilk kez toplanan Milli Eğitim Şurasında halk eğitimine değinilerek, fakültelerin halk evleriyle yakın ilişkiler kurmaları ve Anadolu’da üniversite haftaları düzenlenerek yetişkinlerin eğitilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur (Serençelik’ten akt. Türkoğlu ve Uça, 2005). Bu programlar,

bireyin; müzik, güzel sanatlar, edebiyat, sanat ve el sanatları gibi yaratıcı ve eğlendirici amaçlarla öğrenmek istediği her çeşit kültürel konuları içeren programlar olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, güzel sanatların belli bir dalında yeteneğe sahip olan ancak, örgün eğitimde bunu geliştirme olanağı bulamayanların, bu alanda düzenlenecek halk eğitimi etkinliklerine katılması suretiyle kendilerini geliştirmelerine ortam hazırlanmaktadır (Türkoğlu ve Uça, 2011). Müzik yeteneğine sahip öğrencilere eğitim veren diğer bir kurum da 1989-1990 öğretim yılında faaliyete geçen Anadolu Güzel Sanatlar Liseleridir. Bu kurumlar lise devresinde öğrenci kabul etmektedir (Göğüş, 2009, s. 89-102). 1995 yılında kurulan Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) de belli alanlarda üstün veya özel yetenekli olduğu saptanan öğrenciler için okul eğitimlerinin dışında bir eğitim modeli olmasıyla yarı zamanlı konservatuvar eğitimine benzer bir program olarak öne çıkar. Bu kurumların sayısı günümüzde 33'e ulaşmıştır.

1.1 Türkiye'deki Yarı Zamanlı Eğitim Veren Devlet Konservatuvarları ve Eğitime İlişkin Genel Durum

Türkiye'de 43 konservatuvar (Bilkent MSSF ile birlikte) bulunmaktadır. Bu kurumların 38'i Devlet, 5'i vakıf üniversitelerinde bulunmakta olup, 36'sı Devlet Konservatuvarı, 4'ü Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, 2'si ise Türk Müziği Devlet Konservatuvarı olarak adlandırılmaktadır. Bilkent Üniversitesi bünyesindeki Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi de konservatuvar yapılanmasına dahil edilebilir. Ülkemizdeki Devlet konservatuvarlarının 9'unda yarı zamanlı eğitim uygulanmaktadır. Yukarıdaki tabloda yarı zamanlı eğitim veren konservatuvarlar yer almaktadır. Bu kurumlar İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve Akdeniz Üniversitesi Devlet Konservatuvarlarıdır.

Tablo 1. Türkiye'de Yarı Zamanlı Eğitim Veren Devlet Konservatuvarları

Kurum	Kuruluş Yılı	Bölümler	Tam Zamanlı Devreler	Yarı Zamanlı Devreler
İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	1927	Müzik, Sahne Sanatları, Müzikoloji	Ortaokul, Lise, Lisans, Lisansüstü	Yarı zamanlı sertifika programı (keman, piyano 12 yıl, diğer çalgılar 11 yıl)
Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	1936	Müzik, Sahne Sanatları, Müzikoloji	Müzik ve Bale Okulu, Müzik ve Sahne Sanatları Lisesi, Lisans, Lisansüstü	İlköğretim'den başlayarak piyano, yaylı çalgılar, üfleli ve vurmali çalgılar
Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Devlet	1971	Müzik, Müzikoloji, Sahne Sanatları	Çocuk Konservatuvarı, İlköğretim, Lise,	İlköğretimden başlayarak yarı zamanlı öğretim

Konservatuvarı			Lisans, Lisansüstü	
İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	1975	Çalgı Eğitimi, Ses Eğitimi, Türk Halk Oyunları, Kompozisyon, Müzikoloji, Müzik Teorisi, Müzik Teknolojileri	Lisans, Lisansüstü	İlkokul ve ortaokul devresi (toplam 7 yıl)
Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	1986	Müzik, Sahne Sanatları	Ortaokul, Lise, Lisans, Lisansüstü	Yarı zamanlı ilkokul
Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	1986	Müzik, Sahne Sanatları, Çalgı yapım, Müzikoloji	Müzik ve Bale İlkokulu (5. sınıftan it.) Müzik ve Sahne San. Lisesi, Lisans, Lisansüstü	İlköğretim 3. sınıftan itibaren yaylı, piyano ve üfleli ve vurma çalgılar
Mersin Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	1994	Müzik, Sahne Sanatları	Müzik ve Bale Ortaokulu, Müzik ve Sahne San. Lisesi, Lisans, Lisansüstü	İlköğretimden itibaren yarı zamanlı programlar
Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	1998	Müzik	Müzik ve Bale İlköğretim Okulu, Müzik ve Sahne San. Lisesi, Lisans, Lisansüstü	Yarı zamanlı ilköğretim 3. ve 4. sınıftan itibaren keman, viyola, viyolonsel sanat dalında
Akdeniz Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	1999	Müzik, Geleneksel Türk Müziği	Lise, Lisans, lisansüstü	Yarı zamanlı ilköğretim İlkokul 1 den itibaren

Tablo 1'de görüldüğü gibi Türkiye'de yarı zamanlı çalgı eğitimi verilen devlet konservatuvarlarındaki branşlar; müzik bölümlerinde piyano, yaylı çalgılar ve üfleli çalgılar olarak uygulanırken bazı kurumlarda yarı zamanlı bale eğitiminin de verildiği görülmektedir. Yarı zamanlı eğitime başlangıç yaşı kurumlara göre farklılık gösterse de genellikle ilkokul düzeyinde başlamakta olup kuruluş yılları dikkate alınarak listelenen yukarıdaki tablodaki tüm kurumlarda ilkokulun ilk 3 yılında yarı zamanlı eğitime başlandığı tespit edilmiştir. Yarı zamanlı devrelerde derslerin yapılması da kurumlara göre farklılıklar göstermekle birlikte öğrenciler genellikle haftada 2 saat çalgı, 2 saat solfej eğitimi almaktadır.

Yarı zamanlı eğitim veren bazı kurumların internet sayfalarında resmi mevzuata ilişkin yönetmelik ve yönergeler yer almaktadır ve aşağıdaki paragraflarda bu yönetmelik ve yönergelerden açıklamalar bulunmaktadır. Yönetmelik ve yönergelerde geçen ifadelerin yer aldığı mevzuat kaynakça kısmında görülebilir.

İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarında yarı zamanlı statüde eğitim “Sertifika Programı” adıyla uygulanmaktadır. İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Sertifika Programı’nda eğitim süresi (yalnızca keman ve piyano sanat dallarında 1 yıllık ön hazırlık) 2 yıl hazırlık, 3 yıl ilk devre, 4 yıl orta devre ve 2 yıllık ileri devre olarak belirlenmiştir. Ayrıca Türk Müziği Programı, Türk Halk Müziği Programı ve Akordeon Sanat Dalı’nda eğitim süresi 1 yılı hazırlık olmak üzere toplam 3 yıl olarak belirlenmiştir. İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nın Sahne Sanatları Bölümü’nde çeşitli yarı zamanlı programlar da açılmıştır. Müzikal Tiyatro Sertifika Programı, Şan Sertifika Programı, Bale Dansçılığı Sertifika Programı, Pantomim Sertifika Programı 1 yılı hazırlık olmak üzere toplam 3 yıl şeklinde uygulanmaktadır.

1992 yılında 21434 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Hazırlık, Orta ve Lise Devresi Öğretim ve Sınav Yönetmeliği Madde 3’te yarı zamanlı statü ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır; *“Yarı zamanlı öğrenciler, temel eğitim ve orta öğrenimlerini diğer eğitim kurumlarında görürken, müzik ve sahne sanatları alanlarındaki mesleki öğrenimlerini Konservatuvar’da sürdürürler. Yarı zamanlı statüde öğrenim görecekt olan öğrenciler için orta öğretime giriş öncesinde iki yıllık hazırlık dönemi açılabilir. Öğrencinin yarı zamanlı öğrencilik statüsüne sahip olabilmesi ve öğrencilik haklarından yararlanabilmesi için, Konservatuvar Kurulu’nun görüşü üzerine Konservatuvar Yönetim Kurulu tarafından “Akademik Takvim”e uygun olarak belirlenen öğretim programlarında öngörülen sanat dalı ve sanat derslerine devam etmesi zorunludur.”*

Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nda yarı zamanlı eğitime ilişkin mevzuat aşağıdaki yönetmelik maddelerinde belirtilmiştir. *“Konservatuvarda “Yarı Zamanlı” statüde de iki ayrı düzeyde eğitim ve öğretim yapılır. Bunlar, İlk Devre Hazırlık: İlkokul üçüncü sınıftan başlayan (1. Yıl-2. Yıl –3.Yıl) hazırlık eğitimi, Yarı Zamanlı Orta Devre: Orta 1. sınıftan başlayan (1.Yıl – 2. Yıl – 3. Yıl) eğitimi. Ancak bu üçer yıllık yarı zamanlı ve düzenli statülere ilkokul 4. ve 5. sınıflarından ve ortaokul 2. ve 3. sınıflarından gelen öğrenciler için de yarı zamanlı gruplar oluşturulabilir. Yarı zamanlı öğrenciler; müzik alanındaki eğitimlerini Konservatuvarda, genel eğitim ve öğrenimlerini kayıtlı buldukları ilk ve orta öğretim kurumlarında sürdürürler. Gerekğinde Müdürlük kararı ile Orta devre bitiminden sonra üç yıllık Lise Devresi için yarı zamanlı sınıflar açılabilir.”*

Mersin Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nda “Konservatuvar Öğrencisi Yetiştirme Programı” adıyla uygulanan eğitim; *“Yükseköğretim Kurumları Devlet Konservatuvarlarının hazırlayıcı birimlerine öğrenci yetiştirmek üzere, ilköğretim, ortaöğretim ve lise düzeyindeki öğrenimlerine diğer okullarda devam eden öğrencilerin erken yaşlarda başlayan zorunlu temel eğitimleri boyunca bir yandan da müzik formasyonunu da kazanabilmelerini, böylelikle kendi zorunlu eğitimlerinde lisans düzeyine eriştiklerinde yan çalışma olarak formasyonunu kazandıkları müzik alanını bir meslek olarak seçmeleri durumunda, gerekli alt yapı eğitimi kazanmalarını sağlamak ve Associated Board of the Royal Schools of Music (ABRSM) nin diploma programlarını başarabilecek seviyede öğrencileri yetiştirmeyi ilke edinen programdır.”* şeklinde tanımlanmıştır.

Uludağ Üniversitesi tarafından yayınlanan yönergede; *“Konservatuvarda yürütülen yarı zamanlı programın amacı, müzik alanında özel yeteneği olan çocukları küçük yaşlardan itibaren yetiştirmektir.”* şeklinde belirlenmiştir. Yönergenin Bölüm ve Anasanat dallarını içeren 8. Maddesinde *“Konservatuvarda yarı zamanlı*

program Yaylı Çalgılar, Piyano ile Üfleme ve Vurma Çalgılar Anasanat dallarını kapsar. Yaylı Çalgılar Anasanat Dalı'nda Keman, Viyola, Viyolonsel sanat dalları ile Piyano sanat dalında ilköğretim 2. sınıftan itibaren, Kontrabas sanat dalı ile Üfleme ve Vurma Çalgılar Anasanat Dalı içinde yer alan sanat dallarında ilköğretim 6. sınıftan itibaren yarı zamanlı programlar açılabilir” hükmü yer almaktadır.

Akdeniz Üniversitesi Antalya Devlet Konservatuarı'nın yarı zamanlı Müzik ve Bale İlköğretim Okulu, İlköğretim seviyesindeki öğrencilerin müzikal becerilerinin, küçük yaşlardan itibaren geliştirilmesi amacıyla 2007-2008 eğitim öğretim yılında faaliyete geçmiştir. Sahne Sanatları Bölümü'nde sadece bale dalında, Müzik Bölümü'nde ise yaylı çalgılar, üfleme çalgılar ve piyano dallarında eğitim verilmektedir. Özel yetenek sınavı ile başvurdukları bölümde eğitim görme hakkı kazanan öğrenciler, haftada iki ders saati bireysel çalgı derslerinin yanı sıra iki ders saati solfej dersi olarak disiplinli bir temel müzik eğitiminden geçmektedirler. Bu programın amacı, yetenekli çocukları erken yaşta sistemli ve doğru bir biçimde eğitmek ve tam zamanlı lise devresine hazırlamaktır. Akdeniz Üniversitesi tarafından yayınlanan yönetmelikte okulun amacı, esas ve ilkeleri adlı dördüncü bölümün 22. Maddesinde; “Okulun amacı, Müzik ve sahne sanatları alanlarında özel yetenek ve kabiliyetleri olan öğrencilerin; İlgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim- öğretim görmelerini, özel yetenek gerektiren üst öğrenim programlarına hazırlanmalarını, yetenekleri doğrultusunda yorum ve uygulamalar yapabilen, yaratıcı ve üretken kişiler olarak yetişmelerini, araştırmacılığa yönelmelerini, ulusal ve uluslararası eserleri tanımalarını ve yorumlamalarını sağlamaktır.” şeklinde belirtilmiştir.

Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuarı tarafından yayınlanan Yarı Zamanlı Eğitim Programı Yönergesinde ise amaç; “Güzel sanatlar alanlarında özel yetenek ve kabiliyetleri beliren çocukları, küçük yaşlardan itibaren yetiştirmek” olarak düzenlenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacı, problem durumu, araştırma yöntemi, veri toplama araçları, verilerin analizi ile evren ve örneklem bulunmaktadır.

2.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışma; ülkemizde bulunan devlet konservatuvarları ve konservatuvar sistemine sahip profesyonel sanatçı yetiştiren kurumların genel bir değerlendirmesini yansıtmayı, bu eğitim kurumlarının yarı zamanlı eğitim uygulama biçimleri ile kurumlarda çalışan akademisyenlerin bakış açıları ile görüş ve önerilerini içermektedir. Yarı zamanlı eğitim uygulayan ve bu eğitime başlamak isteyen konservatuvarlar için bir kaynak olması da araştırmanın diğer bir amacıdır. Bu amaç çerçevesinde biçimlendirilen araştırma modelinde nicel ve nitel betimsel araştırma modeli birlikte kurgulanmıştır.

Bu araştırmanın Türkiye'deki Devlet Konservatuvarlarının yarı zamanlı eğitime ilişkin yapıları konusunda yeterli akademik çalışma yapılmamış olması nedeniyle yeni bir çalışma alanı olabileceği düşünülmüş, Devlet Konservatuvarlarının yarı zamanlı çalgı eğitimi verme durumlarının tespit edilmesi ve konservatuvar öğretim elemanlarının yarı zamanlı çalgı eğitimine bakış açıları ve düşüncelerini yansıtmayı açısından önem arz ettiği düşünülmüştür.

Yapılan çalışmanın, yarı zamanlı çalgı eğitiminde uygulanan sisteme ilişkin akademik düzlemde oluşturulmuş bir çalışma olması anlamında öğrenci, akademisyen ve müzik öğretmenlerine genel bir bakış sağlayacağı ve bu alanda yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

2.2 Problem Durumu

Yarı zamanlı konservatuvar eğitimi, özellikle ilkokul devresinde başlayarak, ortaokul ve daha ileri düzeydeki temel müzik eğitiminin akademik bir yaklaşımla konservatuvarlarda uygulanan modelidir. Tam zamanlı konservatuvar eğitiminin daha iyi anlaşılması ve/veya tam zamanlı eğitime ön hazırlık amacıyla, yarı zamanlı eğitim Türkiye’de bazı konservatuvarlarda uygulanmaktadır. Yarı zamanlı çalgı eğitiminin uygulanmasında kurumlar arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların başında her kurumun kendi belirlediği programa göre oluşturduğu eğitim sistemini oluşturması öne çıkar.

Bu araştırmada yarı zamanlı çalgı eğitimi konusunda bilgi sahibi olunması ihtiyacından hareketle Türkiye’de eğitim veren devlet konservatuvarlarının hangilerinde yarı zamanlı çalgı eğitiminin sürdürüldüğü, ne şekilde uygulandığı, konservatuvar öğretim elemanlarının yarı zamanlı eğitime bakış açıları ve yarı zamanlı eğitim konusundaki düşüncelerinin kullanılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2.3 Araştırma Yöntemi

Bu araştırma; Yarı Zamanlı Çalgı Eğitimine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapılması amacıyla, kaynak taraması ile başlamıştır. Devlet Konservatuvarlarında uygulanan yarı zamanlı eğitimin kapsamı, boyutları ve mevzuatı bu eğitim statüsünün açıklanması anlamında kayda değer bulunmuş ve kurumların yarı zamanlı eğitimi uygulama biçimleri değerlendirilmiştir.

2.4 Veri Toplama Araçları

Yarı zamanlı eğitime ilişkin uzman görüşünün alınması amacıyla araştırmaya katılan öğretim elemanları için görüşme soruları hazırlanmış, açık uçlu görüşmelerden elde edilen veriler yorumlanmıştır. Görüşme tekniğinin nitel araştırmada en sık kullanılan veri toplama aracı olduğunu söylemek mümkündür. Stewart ve Cash (1985) görüşmeyi, “önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 119).

2.5 Verilerin Analizi

Katılımcıların kişisel özellikleri başlığı altında ünvan bilgileri, bulunduğu kurumda kaç yıldır çalıştığı ve çalıştığı kurumun kaç yıldır aktif olarak eğitim verdiği, çalışılan kurumda yarı zamanlı birimin olup olmadığına yer verilmiş ve bu bilgiler tablo haline getirilmiştir. Ayrıca katılımcılara iki açık uçlu soru yöneltilmiş, bu sorularla katılımcı akademisyenlerin yarı zamanlı eğitim konusundaki düşüncelerine ulaşılması amaçlanmıştır. Verilen yanıtlar tablo haline getirilerek katılımcıların düşünceleri analiz edilmiştir.

2.6 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de üniversitelerin devlet konservatuvarlarında görev yapan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretim elemanları Türkiye’de Devlet Konservatuvarları bünyesinde aktif olarak görev yapan ve araştırmaya katkı sağlamak isteyen gönüllü katılımcı öğretim elemanlarından oluşmuştur ve toplam kişi sayısı 25 ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, Türkiye’deki devlet konservatuvarlarında görev yapan öğretim elemanlarının yarı zamanlı eğitim konusunda bilgi sahibi oldukları varsayımından hareketle hazırlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretim elemanlarının kişisel özellikleri ve yarı zamanlı çalgı eğitimine ilişkin yanıtları yer almaktadır.

3.1 Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Kişisel Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretim elemanlarının ünvanları, görev yaptıkları anasanat dalları, görev yaptıkları kurumun hizmet süresi ve öğretim elemanlarının görev yaptıkları kurumda çalıştıkları süre göz önüne alınmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Ünvan Dağılımı

Ünvanlar	f	%
Profesör	2	8
Doçent	5	20
Yardımcı Doçent	4	16
Öğretim Görevlisi	7	28
Sanatçı Öğretim Elemanı	1	4
Okutman	1	4
Diğer	5	20
Toplam	25	100,0

Tablo 2'de Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının ünvan dağılımları görülmektedir. Araştırmada görüşü alınan öğretim elemanlarından yüzde 28'i öğretim görevlisi olduğunu belirtmiş, yüzde 20'si doçent, yüzde 16'sı yardımcı doçent, yüzde 8'i profesör, yüzde 4'ü sanatçı öğretim elemanı, yüzde 4'ü okutman, yüzde 20'si ise diğer (araştırma görevlisi, orkestra koordinatörü) seçeneğini işaretlemiştir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Görev Yaptığı Anasanat Dalı

Anasanat Dalı	f	%
Piyano	4	16
Yaylı Çalgılar	10	40
Üflemeli ve Vurma Çalgılar	3	12
Diğer	5	20
Toplam	25	100,0

Tablo 3'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretim elemanlarının yüzde 40'lık çoğunluğu yaylı çalgılar anasanat dalında görev yaptığını belirtmiş, ardından yüzde 16 ile piyano, yüzde 12 ile üflemeli ve vurma çalgılar anasanat dalları gelmiştir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının yüzde 20'si ise diğer (müzikoloji, solfej-armoni, müzik teorisi ve koro, gitar) kategorisinde ele alınmıştır. Buradan hareketle, yarı zamanlı eğitimde ağırlıklı olarak yaylı çalgı eğitiminin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Görev Yaptığı Konservatuvarın Kaç Yıldır Eğitim Verdiğine İlişkin Durum

Süre	f	%
20 yıldan fazla	11	44
15-20 yıl	2	8
10-15 yıl	6	24
5-10 yıl	3	12
1 - 5 yıl	3	12
Toplam	25	100,0

Tablo 4’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretim elemanlarının yüzde 44’ü 20 yıldan fazla süredir eğitimini sürdüren konservatuvarlarda görev yaptığını belirtirken, 15-20 yıldır eğitim veren kurumlar araştırmada yüzde 8’lik pay almış, 10-15 yıldır eğitim veren kurumlar yüzde 24, 5-10 yıl ve 5 yıldan daha az süredir eğitimin sürdüğü konservatuvarlar yüzde 12’şerlik dilimi oluşturmuştur. Özellikle 20 yıl ve daha fazla süre görev yapan öğretim elemanlarının yüzde 44 oranı ile toplam öğretim elemanlarının yarısına yakın bir oranı oluşturması, yarı zamanlı çalgı eğitimi ile konservatuvarlarda bulunan öğretim elemanı sayısı ve deneyimi arasında bir ilişkinin bulunabileceğine işaret etmektedir. Benzer biçimde 10-15 yıl süre çalışma oranının ağırlık olarak ikinci sırada yer alması da bu görüşü destekler niteliktedir. Bu bağlamda, öğretim elemanı sayısı ve çalışma yılı süresinin yüksek düzeyde olması yarı zamanlı eğitimim uygulanması ve sürdürülebilirliği adına önemli bir etken olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Görev Yaptığı Konservatuvarda Kaç Yıldır Çalıştığına İlişkin Durum

Süre	f	%
20 yıldan fazla	2	8
15-20 yıl	1	4
10-15 yıl	5	20
5-10 yıl	10	40
1 - 5 yıl	7	28
Toplam	25	100,0

Tablo 5’te araştırmaya katılan öğretim elemanlarının görev yaptığı konservatuvarda kaç yıldır çalıştığına ilişkin veriler yer almaktadır. Yüzde 40 ile en büyük çoğunluğun 5-10 yıldır kurumunda görev yaptığı sonucu ortaya çıkmıştır. 1-5 yıldır aynı kurumda görevine devam eden öğretim elemanları yüzde 28 ile ikinci sırada yer almış, 10-15 yıldır görevini sürdüren öğretim elemanları yüzde 20’lik kesimi oluşturmuştur. 20 yılı aşkın süredir görevini sürdürenler yüzde 8, 15-20 yıldır aynı kurumda çalışanlar ise araştırmada yüzde 4’lük orana sahip olmuşlardır.

Araştırmaya katılan 25 öğretim elemanının 6’sı çalıştığı kurumda yarı zamanlı eğitimin var olduğunu belirtmiştir. Bu altı öğretim elemanı dördünün çalıştığı kurumda 20 yıldan fazla bir süredir yarı zamanlı çalgı

eğitimi uygulanmakta iken, iki öğretim elemanının yer aldığı kurumlarda 1-5 yıldır yarı zamanlı çalgı eğitimi uygulanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına, “Yarı zamanlı eğitimde aktif olarak ders veriyor musunuz? (Geçmişte ders veriyorseniz lütfen belirtiniz.)” sorusu yöneltilmiş, bu soruya öğretim elemanlarının 3’ü olumlu yanıt vermiştir. Bu öğretim elemanlarının ikisi aktif olarak yarı zamanlı eğitimde ders verdiğini belirtmiş, bir öğretim elemanı ise “Evet, Okulumuzda 28 yıl önce vardı ve o dönem hocalık yapmıştım. Geçen yıl tekrar başladı.” yanıtını vermiştir.

3.2 Yarı Zamanlı Çalgı Eğitiminin Yararlarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretim elemanlarına yönelik olarak sorulan açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Bu amaçla öğretim elemanlarına iki soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan birincisi: “Yarı zamanlı konservatuvar çalgı eğitimini yararlı buluyor musunuz? Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?” olmuştur. 20 öğretim elemanı bu soruyu yanıtlamıştır.

Tablo 6. Yarı Zamanlı Çalgı Eğitiminin Yaralarına İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri

İfade	Katılımcı
Yararlı buluyorum.	Ö5, Ö9, Ö11, Ö12, Ö15, Ö18, Ö21
Çok yararlı buluyorum,	Ö1, Ö3, Ö7, Ö8, Ö17, Ö19
Çok yararlı ve gerekli buluyorum.	Ö14
Kesinlikle yararlı buluyorum.	Ö13, Ö22, Ö25
Son derece yararlı buluyorum	Ö4, Ö16, Ö20

Tablo 6’da görüleceği üzere çalışmaya katılan öğretim elemanlarından ilk soruya yanıt veren öğretim elemanlarının 19 ‘u yarı zamanlı çalgı eğitimini “yararlı, çok yararlı, çok faydalı ve son derece faydalı” bulduğunu belirtmiştir. Bir öğretim elemanı ise faydalı bulduğunu belirtmekle beraber olumsuz görüş de bildirmiştir.

Yarı zamanlı konservatuvar eğitiminin hangi yararları sağladığına ilişkin öğretim elemanları görüşleri çeşitlilik arz etmektedir. Öğretim elemanlarının düşüncelerinden yola çıkarak yarı zamanlı eğitimin hangi yararları sağladığına ilişkin yorumlar aşağıdaki paragraflarda ele alınmıştır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bir kısmı yarı zamanlı eğitimin küçük yaşlarda çalgı çalmaya başlama şansının değerlendirilmesi ve tam zamanlı eğitime hazırlık olması anlamında yararlarına değinmiştir. Ö1; “Konservatuvara girmeyi düşünen çocukların tam olarak hangi çalgıya yatkın olduğunu anlama olanağını sağlıyor” şeklinde düşüncesini ifade ederken, Ö3; “...öğrencilerin küçük yaşlarda enstrümanını tanıyıp tam zamanlı eğitime geçip geçmemekte karar sahibi olmaları anlamında önemli olduğunu düşünüyorum” şeklinde görüş bildirmiştir. Ö5 ise; “Çocukluk veya erken müzik eğitimine yarı zamanlı ile başlamak yararlı olur.” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Ö8; “...öğrencilerin küçük yaşlarda çalgıları tanıyarak daha büyük yaşlara

geldiklerinde seçim yapma olanağı sağlıyor” şeklinde görüş bildirirken, Ö9; “Tam zamanlı öncesi hazırlık için yararlı” şeklinde görüşünü dile getirmiştir. Ö11; “Küçük yaştakileri erken kazanmak açısından oldukça faydalı...” olduğunu belirtmiştir. Ö13 ise görüşünü “Kesinlikle faydalı buluyorum. Erken yaşta hem tam zamanlı lisede kendi geleceklerine hazırlarken hem de yetenekli çocukları sistemli ve doğru bir biçimde eğitmeyi doğru buluyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Ö17; “Öğrencilerin küçük yaşlarda enstrümanı tanıyıp tam zamanlı eğitime geçip geçmemekte karar sahibi olmaları anlamında önemli olduğunu düşünüyorum.” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Ö18; “Konservatuvar öncesi hazırlık niteliği ve yarı profesyonel bir eğitim niteliği taşıdığı kanaatindeyim.” şeklinde düşüncesini açıklamıştır. Ö20; “Yarı zamanlı eğitim mesleki ve öğrenim yaşantılarını diğer kurumlarda sürdüren bireyler için müziğe karşı ilgi ve yeteneklerini geliştirmede son derece yararlı bir sistemdir.” ifadesini kullanırken, Ö21; yararlı bulunduğunu belirterek “Küçük yaşta öğrenciler özendirilerek konservatuvar eğitimi ile tanışılabilir. Erken yaşta yarı zamanlı da olsa çocukları sanatla tanıştırmak ilk amaçlardan biri olmalıdır.” şeklinde yorum yapmıştır. Ö25 de; çocukların akademik bir altyapıyla çalgılarını öğrenmeye başlaması anlamında çok önemli bir eğitim programı olduğunu vurgulamıştır.

Soruyu yanıtlayan öğretim elemanları arasında Ö4 ve Ö14 yarı zamanlı eğitim aldığını belirtmiştir, Ö4 düşüncesini; “Eskiden uygulanıyordu ve ben de yarı zamanlı okumuştum zamanında. Son derece faydalı buluyorum ve tüm konservatuvarlarda uygulanmasının çok yararlı olacağını düşünüyorum.” şeklinde ifade ederken, Ö14; “Çok yararlı ve gerekli buluyorum. Kendim de yarı zamanlı eğitim alarak çalgımı öğrendim. Yarı zamanlı çalgı eğitimi sayesinde bir yandan müzik eğitimi alırken diğer yandan da örgün eğitimdeki tüm dersleri görüyordum. Bunun da faydasını tüm eğitim sürecim ve akademik hayatımda gördüm. Ayrıca profesyonelce işin alan uzmanlarından alınan bir eğitimin kesinlikle herhangi bir kurstan alınan eğitimden oldukça farklı olduğunu düşünüyorum. Öğrenci profesyonel bir eğitim programı ve yaklaşımda çalgısını ve müzikal bilgisini geliştirirken diğer yandan da hayatı için gerekli olan dersleri görmektedir. Bu da çocuğa çok yönlü bir bakış açısı ve bilgi donanımı kazandırmakta, zekâsını çeşitli açılardan geliştirmektedir.” diyerek yarı zamanlı çalgı eğitiminin birçok yararlı yönüne vurgu yapmıştır.

Yarı zamanlı çalgı eğitiminin yalnızca çocukluk dönemini değil, aynı zamanda yaşam boyu öğrenmeyi de kapsamaması anlamında faydalı olduğunu belirten öğretim elemanları da olmuştur. Ö1 ifadesinde; “Özengen müzikçilerin okulla temasını sağlıyor. Yediden yetmişe açık bu kurlar farklı meslek gruplarından bireyler ile tanışmayı, kültürel alışverişi sağlıyor.” derken Ö5; bu konudaki düşüncesini , “İleri yaşlardaki bireylerin müzik eğitimi almaları adına önemli. Kanımca sadece konservatuvarlarda de diğer müzik eğitim kurumlarında da yarı zamanlı eğitim yapılabilir. Fakat konservatuvarlarda yapılması öncelikli olmalı. Çünkü mevcut fiziksel ve insani olanak ve kaynakların en etkili biçimde kullanılması anlamına gelir.” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Ö9 ise; “Tam zamanlı öncesi hazırlık için yararlı, ayrıca meslek edinmeden müzik ile bağlantıda olup, gelişmek için faydalı.” derken Ö10; “Meslek olarak yapacak beceriye sahip olmayan ama ilgili olanların eğitim almasına alan açması önemli.” şeklinde görüş belirtmiştir. Ö11 ise; “...profesyonel olarak müzikle ilgilenebilme şansı olmayan veya müziğe başlama yaşını geçmiş insanlar açısından oldukça faydalı...” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ö16 ise; “Yarı zamanlı eğitim mesleki ve öğrenim yaşantılarını diğer kurumlarda sürdüren bireyler için müziğe karşı ilgi ve yeteneklerini geliştirmede son derece yararlı bir sistemdir. Bu sistemde öğrenim gören bireyler öğrenim hayatlarını çok yönlü geliştirerek gerçekleştirmeyi arzuladıkları birden fazla ideallerine profesyonel eğitim alarak ulaşabilirler.” diyerek yarı zamanlı eğitimin çok yönlü bireylerin gelişimine vurgu yapmıştır.

Müzik eğitiminin yaygınlaştırılması anlamında yarı zamanlı müzik ve çalgı eğitiminin yararlı olduğunu vurgulayan öğretim elemanları da olmuştur. Ö5 düşüncesini; “Müziği ve genel anlamda sanatı toplumun bütününe yayma adına önemli bir adım olarak görüyorum.” şeklinde ifade ederken, Ö15; “Müzik eğitiminin yaygınlaştırılması konusunda faydalı olduğunu düşünüyorum.” ifadesini kullanmıştır. Ö22; kesinlikle yararlı bulunduğunu belirtmiş ve problemler karşısında daha çözümlenici olduğunu ve analitik zekanın yardımına inandığını ifade etmiştir.

Yarı zamanlı statüde eğitimin yararlarına ilişkin diğer görüşler arasında Ö1 tarafından belirtilen “..okuldaki genç hoca asistanlar için uygulama ortamı yaratması..” düşüncesi de yer almıştır.

Müzik eğitiminin yaygınlaştırılması konusunda faydalı olduğunu düşündüğünü ifade ederken genel anlamda konservatuvar eğitiminin olumsuz yönlerine vurgu yapan Ö15 düşüncesini; “Yarı zamanlı da olsa tam zamanlı da olsa konservatuvar eğitiminin psikolojik anlamda uygun olmadığı düşüncesindeyim. Mezun olan çocukların çoğu travmatik bir psikoloji ile mezun oluyor. Okumakta olan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu ise migren ve mide ağrıları ile kasılmalar yaşıyor. Öncelikle insan önemli...” şeklinde belirtmiştir.

3.3 Yarı Zamanlı Çalgı Eğitiminin Genel Durumu Hakkında Öğretim Elemanlarının Görüş ve Önerilerine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına sorulan diğer açık uçlu soru “Yarı zamanlı çalgı eğitim programının genel durumu ile ilgili görüş ve önerileriniz var mı? varsa nelerdir?” şeklindedir. Bu soruya öğretim elemanlarının 14’ü yanıt vermiştir. Aşağıdaki tabloda verilen yanıtlar özet halinde görülebilir.

Tablo 7. Yarı Zamanlı Çalgı Eğitiminin Genel Durumu Hakkında Öğretim Elemanlarının Görüş ve Önerileri

İfade	Katılımcı
Tüm konservatuvarlarda yaygın eğitimin bir parçası olarak yer almalı.	Ö1
Her konservatuarda bu sistem olmalı. İleri seviyelere gelindiğinde müzikle ilgili başka dersler de müfredata konulmalı, ör müzik tarihi.	Ö3
Tüm konservatuvarlarda uygulanmasının çok yararlı olacağını düşünüyorum.	Ö4
Kanımcı sadece konservatuvarlarda de diğer müzik eğitim kurumlarında da yarı zamanlı eğitim yapılabilir.	Ö5
Tüm konservatuvarlarda ilköğretimde tam zamanlı eğitim kaldırılması gerekir. İlköğretimde yarı zamanlı olması lazım. Lisede tam zamanlı eğitime geçilmesi gerekmektedir.	Ö7
Tüm konservatuvarlarda uygulanmalı ve akreditasyon içinde gerçekleştirilmeli	Ö8
Her bölüm için olması çok faydalı ve sağlıklı olur diye düşünüyorum.	Ö9
Yarı zamanlı çalgı eğitimi her konservatuarda olmalıdır	Ö10
Yarı zamanlı çalgı eğitimi; çalgı derslerinin yanında işitme, oda müziği, orkestra, koro ve müzik tarihi gibi sanatsal açıdan beslenebileceği çeşitli dersleri de içermelidir.	Ö14
Yarı zamanlı eğitimin daha çok müzikten anlayan insanlar yetiştirmek amaçlı kurs niteliğinde olduğunu düşünürsek bu eğitimin daha esnetilerek verilebileceğini düşünüyorum.	Ö15
Her konservatuarda olmalı ve eğitim kalitesi önemsenmeli	Ö18
Ülkemizde konservatuvarların yarı zamanlı eğitim programları daha çok batı müziği ekseni etrafında yapılmıştır. Bu bağlamda yarı zamanlı eğitimde Türk müziği çalgılarına yönelik programların da artırılması gerekmektedir.	Ö20

Bu alanda çalışma yapacak akademisyenlerin erken yaş çalgı öğretimi teknikleri konusunda özel eğitim alması çok yararlı olacaktır diye düşünüyorum.	Ö21
İlköğretim seviyesinde başlaması doğrudur ancak 6-8. sınıf arası devam etmelidir.	Ö22

Tablo 7’de görüldüğü gibi soruyu yanıtlayan öğretim elemanlarının elemanlarından Ö1, Ö3, Ö4, Ö8, Ö10 ve Ö18 tüm konservatuvarlarda uygulanması gerektiği doğrultusunda yanıt vermiştir. Ö10 bu konuda “Özellikle küçük şehirlerde bulunan konservatuvarlarda tam zamanlı öğrenci sayısındaki yetersizlik yarı zamanlı eğitimle çözülebilir” şeklinde görüş bildirmiştir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanları arasında tam zamanlı eğitimden önce mutlaka yarı zamanlı eğitimin verilmesinin gerektiği de belirtilmiştir. Ö7 bu konudaki düşüncesini; “İlköğretimde kesinlikle tam zamanlı bir kavram olmaması gerekir. Bunu okulumdaki hocalardan gözlemliyorum: hiçbiri çocuğunu ilköğretimden başlatmadı ve sırf onların çocukları için yarı zamanlı statüde öğrenim programı bu sene kuruldu. Tüm konservatuvarlarda ilköğretimde tam zamanlı eğitim kaldırılması gerekir. İlköğretimde yarı zamanlı olması lazım. Lisede tam zamanlı eğitime geçilmesi gerekmektedir.” şeklinde belirtmiştir. Ö22 ise; yarı zamanlı eğitimin ilköğretimde başlamasının doğru olduğunu ancak ortaöğretimde de sürmesinin gerektiğini savunmuştur.

Yarı zamanlı çalgı eğitiminde bireysel çalgı ve solfej derslerinin yanı sıra başka derslerin de müfredatta yer almasının gerekliliği üzerinde duran öğretim elemanları da yer almaktadır. Ö3 bu konudaki düşüncesini; “İleri seviyelere gelindiğinde müzikle ilgili başka dersler de müfredatta konulmalı, ör. müzik tarihi..” şeklinde belirtirken, Ö14; “Yarı zamanlı çalgı eğitimi; çalgı derslerinin yanında işitme, oda müziği, orkestra, koro ve müzik tarihi gibi sanatsal açıdan beslenebileceği çeşitli dersleri de içermelidir.” şeklinde görüş bildirmiştir.

Konservatuvarlarda uygulanan yarı zamanlı eğitimin batı müziği ekseninde uygulandığını vurgulayan Ö20 Türk müziği çalgılarının var olduğu yarı zamanlı programların artırılması gerektiğini belirtmiştir.

Ayrıca yalnızca konservatuvarda değil, farklı bölümlerde de yarı zamanlı statüde eğitimin var olabileceği de belirtilmiştir. Ö5; “Kanımca sadece konservatuvarlarda değil diğer müzik eğitim kurumlarında da yarı zamanlı eğitim yapılabilir. Fakat konservatuvarlarda yapılması öncelikli olmalı. Çünkü mevcut fiziksel ve insani olanak ve kaynakların en etkili biçimde kullanılması anlamına gelir.” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalgı çalma becerisi çeşitli yol ve yöntemlerle, farklı eğitim kurumlarında önceden belirlenmiş müzik eğitimi ve/veya çalgı eğitimi programları ile sağlanan bir süreçtir. Yaş ve mesleki duruma göre bu eğitim süreci amatör veya profesyonel eğitim esasına bağlı olarak çeşitli kurumlarda yürütülmektedir. Bu kurumların en bilinenlerinden biri de konservatuvarlardır. Genellikle küçük yaşlardan itibaren özel bir seçme sistemi ile müzik eğitimi almaya başlayan bireyler tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak eğitimlerini sürdürerek, farklı amaçlar doğrultusunda çalgı çalma becerilerini geliştirmeye çalışırlar. Bu çalışmada; ülkemizdeki yarı zamanlı çalgı eğitimi veren konservatuvarlardaki genel görünüm özellikle öğretim elemanlarının görüş ve düşünceleri esas alınarak araştırılmış, önemli verilere ulaşılmış, veriler değerlendirilerek araştırma kapsamında sonuçlandırılmıştır.

Bu bağlamda; araştırmaya katılan öğretim elemanlarının tamamı yarı zamanlı çalgı eğitimini birçok açıdan faydalı bulmakta ve olumlu sonuçlarından söz etmektedirler. Öncelikle erken yaşlarda başlanan yarı zamanlı çalgı eğitiminin, bireyi tam zamanlı müzik eğitimine hazırlamak için yeterli ve olumlu bir süreç olduğu

değerlendirmesi yapılmaktadır. Özellikle çocukların, yarı zamanlı eğitim sürecinde çalgıyı ve müziği gereği gibi tanıyarak, müzik yaşamlarının ilerleyen dönemlerindeki mesleki kararlarının daha olumlu sonuçlar doğuracağı, aktarılan ifadelerde sıklıkla yinelenmektedir. Çalgı eğitimlerine tam zamanlı olarak küçük yaşlarda başlayan öğrenciler “mesleki eğitimlerini” devlet konservatuvarlarının özgün programları ile almaktadır. Bu anlamda yeterince fikir sahibi olmadan ve tam zamanlı olarak başladığı çalgıyı meslek edinen öğrenciler, Türkiye'nin genel örgün eğitim modelinden uzakta kalmakta ve ilerleyen yaşlarda farklı bir mesleki eğitim almak istemeleri durumunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu anlamda yarı zamanlı eğitim modeli mesleki müzik eğitimlerini devlet konservatuvarı bünyesinde gerçekleştirmek isteyen öğrenciler için çalgı çalma sanatını ve konservatuvar eğitimini tanıma ortamı oluşturmaktadır. Bu anlamda mesleki tercih yapmalarını ve eğitimin ilerleyen yıllarında başarılı olmalarını sağlayan bir model olarak karşımıza çıkar.

Yaş, zaman, kültürel veya sosyal konum gibi çeşitli nedenlerle profesyonel olarak müzikle ilgilenme şansı veya olanağı bulamamış bireyler yarı zamanlı eğitimle bu beklentilerini yerine getirme şansına sahip olabilmektedir. Örneğin, müzik veya çalgı eğitimi için yaşından dolayı geç kaldığını düşünen fakat çalgı çalmaya çok istekli olanlar veya çok istediği halde ailesi tarafından farklı meslek seçimlerine zorlanan bireyler toplumda hiç de azımsanmayacak orandadır.

Yarı zamanlı eğitim konservatuvarlardaki kaynakların etkin ve verimli biçimde kullanılması adına da oldukça önemlidir. Mevcut kurumsal altyapı olanakları içinde bulunan fiziksel olanaklar ve insan kaynakları tam zamanlı eğitim yanında yarı zamanlı eğitimin sürdürülmesine de olanak vermektedir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının ortak görüşü bu olanakların daha verimli kullanılması adına yarı zamanlı eğitimin artırılması yönündedir.

Yeni kurulan veya kurulma aşamasında olan konservatuvarların başlangıçta yarı zamanlı eğitim programı uygulayarak kurumsal bir hazırlık süreci ile birlikte isteklilere olanak sağlanması genel kanılardan biridir.

Yaşam boyu öğrenme adına, yarı zamanlı çalgı eğitiminin müzikle amatör olarak ilgilenen bireylerin eğitim süreçlerine katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Bu programla, yarı zamanlı çalgı eğitiminde öğrenim gören öğrencilerin farklı mesleklere sahip olabileceği varsayımından hareketle, profesyonel olarak müziğin içinde yer almayan bireylerle konservatuvar öğretim elemanlarının kültürel alışveriş içinde yer alabileceği de belirtilmiştir.

Türkiye'deki konservatuvar yapılanmasının içinde yarı zamanlı eğitimin hem bu kurumların örgün eğitimini sürdüren bireylerle bağlantısını sağlamak anlamında hem de profesyonel müzisyen yetiştirmeye hazırlık anlamında çok önemli bir role sahip olduğu diğer önemli görüşler arasındadır.

Ayrıca, özel kurum veya kurs merkezleri gibi çeşitli adlarda çalgı eğitimi verdiğini iddia eden ve büyük oranda ticari kaygıyla müzik ve çalgı eğitimine yönelen bazı kurumların, uyguladıkları yanlış eğitim modeli, metodolojik yoksunluk ve pedagojik olmayan yaklaşımlarıyla çoğunlukla başarısız olmaları, yarı zamanlı eğitimin önemini arttırmaktadır.

Yarı zamanlı eğitimin yararlarından bir diğeri genç akademisyenler için bir uygulama alanı olması itibarıyla de kayda değer bulunmuştur.

Araştırmacılara katılan öğretim elemanları tarafından yarı zamanlı eğitimin tüm konservatuvarlarda uygulanması ve tam zamanlı eğitimden önce yarı zamanlı eğitimin uygulanması gerektiği belirtilmiştir. İlköğretim devresinde tümüyle yarı zamanlı eğitimin uygulanabileceği, tam zamanlı eğitimin lise devresinde başlaması gerektiği de ifadeler arasında yer almıştır.

Yarı zamanlı eğitimin Türk müziği çalgıları için de uygulanabileceği belirtilmiş, çalgı ve solfej derslerinin yanı sıra “müzik tarihi, orkestra, oda müziği ve koro” derslerinin de müfredatta yer alabileceğini belirtilmiştir.

Elde edilen veriler ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda şu öneriler sıralanabilir;

Eğitim kurumlarımızın İlköğretim, Ortaöğretim ve Lise düzeyleri esas alınarak farklı seçeneklerde hazırlanmış programlarla bütün konservatuvarlarda yarı zamanlı eğitime başlanabilir ve bu yolla ülkemiz müzik eğitimi-çalgı eğitimi süreci yeni bir boyut kazanabilir. Bu programlar yetişkinlere yönelik pedagojik yaklaşımla ele alınmış farklı seçeneklerle desteklenerek geliştirilebilir.

Kaynakların etkin ve verimli kullanılması amacıyla, konservatuvarların fiziksel koşulları yeniden ele alınarak varsa eksikler giderilebilir, buna bağlı olarak öğretim elemanlarının durumları nitel ve nicel olarak geliştirilerek akademik çalışma ortamı iyileştirilebilir, bu yolla elde edilen kazanımların yarı zamanlı eğitim programlarında da kullanılması yoluna gidilebilir. Özellikle kurulma aşamasında veya henüz öğrencisi bulunmayan kurumlarda bu uygulama oldukça önemlidir.

Öğretim elemanlarının kurumsal çalışma olanakları ve mesleki beklentileri yeniden ele alınarak düzenlenebilir ve bu anlamda yarı zamanlı eğitimin başlaması ve sürdürülmesine yönelik bir aşama kaydedilebilir. Nitekim araştırma kapsamında elde edilen bulgular da bu ifadeyi destekler niteliktedir. Tablo 4’deki bulgulara göre kurumdaki öğretim elemanı sayısı ve öğretim elemanının kurumda bulunma süresi, diğer bir deyişle çalışma süresi ve sürekliliği, yarı zamanlı çalgı eğitiminin nitel ve nicel başarısı ile doğru orantılıdır.

Ayrıca araştırma içindeki örneklerde de görüleceği gibi, yarı zamanlı eğitim veren kurumların, eğitim metodu ve yaklaşımlarını sürekli olarak güncellemeleri, uluslararası işbirliği ve iletişim içinde bulunmaları da eğitimin niteliğini arttırmada önemli bir faktördür. Bu nedenle konservatuvarlarımızın yurt dışındaki diğer kurumlarla uluslararası işbirliği içine girmeleri ve bu yönde teşvik edilmeleri sağlanabilir.

Yarı zamanlı eğitim sürecinde Türk müziği ve çalgıları ile ilgili programlar açılarak eğitim verilebilir, ayrıca bunun yanında müzik kültürel ve teorik derslerle birlikte oda müziği-koro-orkestra çalışmalarına da isteğe göre yer verilebilir.

Devlet konservatuvarı yapılanması içinde önemli bir yeri olan yarı zamanlı eğitim programlarının artması, çeşitlenmesi ve daha çok insana ulaşabilmesi ile Türkiye’de profesyonel müzik eğitiminin daha küçük yaşlarda başlamasını teşvik edeceği, ülkenin sanatsal ve kültürel yaşamını destekleyeceği bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Canbay, A. (2007). *İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı “Müzikte Örgü, Doku, Biçim, Tür” Ünitesi ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Göğüş, G. (2009). Müzik Yeteneğinin Geliştirilmesinde Küçük Yaşlarda Eğitime Başlamanın Önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 89-102.
- Öz, N. B. (2001). İnsanın Kültürel Gelişiminde Müzik Eğitiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1).
- Sağlam, A. ve Basut, F. (2014). Türk Müzik Eğitiminin Sınıflama Sorunsalına Yönelik Bir Değerlendirme. *MÜZED Bölge Konferansı Bildirisi*
- Şendurur Y. ve Barış D.A. (2002). Müzik Eğitimi ve Çocuklarda Bilişsel Başarı. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 165-174.

- Türkoğlu A. ve Uça S. (2011). Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 48-62.
- Uçan, Ali (1997). *Müzik Eğitimi (Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar)*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Yıldırım, A. , Şimşek, H. (2005) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları
- Akdeniz Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası Erişim 22.10.2016,
<http://konservatuvar.akdeniz.edu.tr/muzikvebaleilkogretimokulu/>
- Anadolu Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası Erişim 22.10.2016,
<https://www.anadolu.edu.tr/akademik/yuksekokullar/265/devlet-konservatuvari/genel-bilgi>
- Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nın Yarı Zamanlı-Tam Zamanlı Orta Ve Lise Devresi Eğitim Öğretim Ve Sınav Yönetmeliği (Resmi Gazete Tarihi: 12.01.1995 Resmi Gazete Sayısı: 22169) Erişim 22.10.2016,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=8.5.7456&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>
- Çukurova Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası Erişim 22.10.2016,
<http://devletkonservatuvari.cu.edu.tr/tr/>
- Hacettepe Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası Erişim 22.10.2016,
<http://www.konser.hacettepe.edu.tr/>
- Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Lise Devresi Öğretim Ve Sınav Yönetmeliği (Resmi Gazete Tarihi: 28.09.1985 Resmi Gazete Sayısı: 18882) Erişim 25.10.2016,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=8.5.6701&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>
=
- Mersin Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası. Erişim 22.10.2016,
<http://konservatuvar.mersin.edu.tr/Yar%C4%B1-Zamanl%C4%B1-Programlar/konservatuvar-ogrenci-erlestirme-program.html>
- Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Hazırlık, Orta Ve Lise Devresi Öğretim Ve Sınav Yönetmeliği. (Resmi Gazete Tarihi: 13.12.1992 Resmi Gazete Sayısı: 21434). Erişim 22.10.2016,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=8.5.7369&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>
<http://msgsudk.com/yarizamanli.html>
- İstanbul Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası. Erişim 22.10.2016,
<http://konservatuvar.istanbul.edu.tr/>
- Uludağ Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası. Erişim 22.10.2016,
<http://konservatuvar.uludag.edu.tr/>
- Yükseköğretim Kurumları Devlet Konservatuvarları Müzik ve Bale İlköğretim Kurumları ile Müzik ve Sahne Sanatları Liseleri Yönetmeliği. Erişim 22.10.2016,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150115.htm>

YENİ SAĞ VE DEMOKRATİKLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE'Sİ ÖRNEĞİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE NEW RIGHT AND DEMOCRATIZATION: THE CASE OF TURGUT ÖZAL PERIOD IN TURKEY

İsmail KURUN¹

Öz

Yeni Sağ, klasik liberalizmin iktisadî yönü ile muhafazakar siyasetin bir araya gelmesi sonucu oluşmuş eklektik bir küresel siyasî harekete verilen isimdir. 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan Yeni Sağ hareketin, Samuel Huntington'un üçüncü demokrasi dalgası olarak isimlendirdiği siyasî olguya paralel bir gidişat izlemesi dikkat çekicidir. Bu makalede yaygın bir şekilde Yeni Sağ'ın Türkiye temsilcisi olarak görülen Turgut Özal'ın iktisadî ve siyasî politikaları ile demokratikleşme arasındaki ilişki incelenmektedir. Makalenin bulgularına göre Özal'ın siyasî programı, ekonomide liberalizasyon, bireysel hak ve hürriyetlerin güçlendirilmesi ve genişletilmesi, sosyopolitik yaşamda sivilleşme ve demilitarizasyon, kamu bürokrasisinde daralma ve devlet teşkilatlanmasında yerelleşme olmak üzere Türkiye'nin demokratikleşmesine çeşitli katkılarda bulunmuştur. Bu nedenle makale liberalizasyon politikaları nedeniyle Yeni Sağ ile demokratikleşme arasında doğru orantılı bir ilişki bulunduğuna çıkarımı ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Sağ, demokratikleşme, Türkiye, liberalism, Turgut Özal*

Abstract

The New Right is the name attributed to an eclectic governmental program that came into being by the combination of classical liberal economy and political conservatism. Originated in the late 20th century, the New Right seems to be related to a parallel political phenomenon that came to be dubbed by Samuel P. Huntington as "the third wave of democracy." This article examines the relationship between democratization in 1980s and the politico-economic policies of Turgut Özal who has commonly been deemed the Turkish representative of the global New Right movement. The findings of this study suggest that Özal contributed to democratization in Turkey by liberalizing Turkish economy,

¹ Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, ismailkurun1@gmail.com

strengthening individual rights and freedoms, demilitarizing the sociopolitical life, shrinking the public bureaucracy and decentralizing governmental institutions. From this respect, this article concludes that there is a positive relation between the New Right and democratization because of the liberalization policies of the New Right.

Keywords: *New Right, democratization, Turkey, liberalism, Turgut Özal*

1. GİRİŞ

Yeni Sağ, liberalizm ve muhafazakarlığın belirli şartlar altında birleşmesi sonucunda ilk olarak İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan melez bir siyasî harekettir. Yeni Sağ'ın ilk ana damarı klasik liberalizmin iktisadî yönüdür. Liberalizmin, genellikle, İngiltere'de 17. yüzyılın ikinci yarısında John Locke'un siyaset teorisi ile beraber ortaya çıktığı kabul edilir. 18. yüzyılda ise Adam Smith'in, Locke'un fikirlerinden de faydalanarak geliştirdiği ve daha sonra klasik iktisat olarak adlandırılacak olan liberal iktisat, 1929 ekonomik bunalımı ile önemli ölçüde sorgulandı. Bu ekonomik kriz iktisadî liberalizm ile sıkı bir yakınlık içinde olduğu düşünülen kapitalizmin piyasanın kendi kendine işlediğine dair önkabulünün fiilen yanlışlanması olarak yorumlandı ve kendi haline bırakıldığında piyasanın öngörülmeyen sorunlara yol açabileceği yönünde fikirler geliştirildi. Bu fikirlerin başını çeken Maynard Keynes, devletin ekonomiye belirli şekillerdeki müdahalelerinin piyasanın başarısızlığını önleyeceğini ve iktisadî gelişmenin bu şekilde sürdürülebileceğini düşündü ve bu fikirlerini sistematik bir şekilde ortaya koydu. Sonraları Keynesyen ekonomi olarak adlandırılacak bu fikirler sanayileşmiş Batı toplumları tarafından iki savaş arası dönem ve sonrasında 1970'lere kadar uygulamaya konuldu. Ancak 1960'lardan itibaren Keynesyen ekonominin verimsizliğe yol açtığını ve özgürlükleri baltaladığını öne süren fikirler geliştirildi. Friedrich von Hayek ve Milton Friedman'ın başını çektiği ve bir süre sonra neoliberalizm olarak adlandırılacak bu fikirler serbest piyasa ekonomisini ve girişim özgürlüğünü savunmaktaydı (Heywood, 2011).

Yeni Sağ'ın ikinci ana damarı olan muhafazakarlık ise 18. yüzyılın son çeyreğinde Fransız Devrimi'ne tepki olarak Edmund Burke tarafından geliştirilmiş; gelenek, milli birliktelik, aile ve ahlaka vurgu yapan bir ideoloji idi. Muhafazakarlık, devrimler çağı olarak adlandırılan 19. yüzyılda inişe geçti ve gittikçe otoriterleşti. Ancak muhafazakarlık, 1970'lerden itibaren Batı Avrupa ve Amerika'da artan suç oranları, ailenin çözülmeye başlaması, hippie gibi yeni genç hareketleri, uyuşturucu madde kullanımındaki dramatik artış gibi nedenlerle tekrar popülerlik kazandı. Muhafazakarlar dinin kamusal alandan çekilmesinin Batı toplumlarındaki söz konusu yozlaşmayı beslediğini öne sürdüler ve bu nedenle sosyal hayatta kilisenin daha büyük rol oynamasını istediler. Bütün bu isteklerle birlikte yükselen muhafazakarlık, Yeni Sağ siyasî program şemsiyesi altında liberal iktisada eklendi (Vincent, 2010).

İngiltere'de Margaret Thatcher'ın, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise Ronald Reagan'ın 1970'lerde iktidara gelmesiyle Yeni Sağ siyasî program uygulamaya konuldu. Devletin ekonomiye müdahaleleri dramatik olarak azaltıldı; aile, milli birliktelik, dinî/ahlakî değerler üstündeki vurgu güçlendi; göç politikaları sıkılaştırıldı. Yeni Sağ'ın özellikle iktisadî uygulamaları, kendilerinden istenilen sonucu verince, küreselleşmenin de etkisiyle diğer Batı ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere dünya genelinde çeşitli ülke hükümetleri tarafından kopyalandı (Sargent, 2009).

Bu makalede, sıklıkla küresel Yeni Sağ hareketinin Türkiye temsilcisi olarak nitelendirilen

Turgut Özal döneminde Türkiye’de demokratikleşme incelenecektir. Makalenin araştırma sorusu şudur: “Turgut Özal döneminde Türkiye’de demokratikleşme alanında herhangi bir gelişme kaydedilmiş midir? Kaydedilmiş ise bunun Özal’ın uyguladığı Yeni Sağ politikalar ile ilişkisi var mıdır?” Makalede ilk olarak yukarıda yükselişi açıklanan Yeni Sağ hareket detaylı bir şekilde ele alınacak, sonrasında liberalizm ve demokrasi ilişkisi üzerinden liberalleşme ve demokratikleşme ilişkisi tartışılacak ve Türkiye’de Turgut Özal’ın iktidara gelmesi ile beraber uygulamaya konulan liberal politikaların Türkiye’de demokrasiyi nasıl etkilediği araştırılacaktır.

2. YENİ SAĞ HAREKET VE DEMOKRATİKLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yeni Sağ’ın klasik liberalizmin iktisadî ve veçhesinin muhafazakârlık ile eklemelenmesi sonucu ortaya çıkan melez bir ideoloji olduğu ifade edilmişti. Bu nedenle Yeni Sağ’ın ana hatlarını ortaya koymak için bu iki bileşenin her ikisinin de incelenmesi gerekir.

Bu iki bileşenden birincisi olan liberalizm, yukarıda da kısaca belirtildiği gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında bir Keynesyenizm eleştirisi olarak genellikle neoliberalizm adı altında tekrar popülerlik kazanmıştır. Maynard Keynes, 1929 ekonomik buhranından sonra piyasa başarısızlıklarını engellemek için devletin piyasaya müdahalesini tavsiye ettiği için sanayileşmiş ülkelerde 1929 yılından itibaren karma ekonomi modeli uygulamaları başlamıştı. Bunun sonucunda 1960’lara gelindiğinde bu ülkelerde bürokrasiler epeyce genişlemiş ve ekonomik verimsizlik, kırtasiyecilik ve girişim eksikliği gibi bazı iktisadî problemler ortaya çıkmıştı (Ball vd., 2014, s. 72-78). O dönemlerde Avusturya İktisat Okulu’nun en önemli isimlerinden olan Ludwig von Mises’in bürokrasi ve sosyalizm eleştirileri daha fazla gündeme gelmeye başladı. Mises, bir kurum olarak bürokrasinin çalışmasını ampirik bir sosyalizm eleştirisi olarak kurgulamıştı; çünkü sosyalizm, ona göre, aslında tüm iktisadî ihtiyaçların bürokrasi eliyle karşılanmasına yönelik beyhude bir girişimdi. O nedenle bürokrasinin incelenmesi sosyalizmin uygulanma imkansızlığının iyi bir örneği olabilirdi. Mises’e göre bürokrasi tabiatı itibariyle genişleme temayülü olan ve bu nedenle insan hayatının her yönünü kontrol etme tehlikesini içinde barındıran bir kurumdur. Bürokratik idare tarzı ticari zihniyetle taban tabana zıttır ve bürokrasi totaliteryanizmin aracıdır. Ona göre, özgür bir toplum için yapılması gereken bürokrasiyi olabildiğince küçültmek ve serbest piyasa ekonomisini yerleştirmektir (Mises, 2010, s. 34-39).

Benzer şekilde Friedrich von Hayek ve Milton Friedman planlı ekonomik modele yönelik ağır eleştiriler geliştirdiler. Onlara göre karmaşık endüstri toplumlarında ekonominin bürokratlar tarafından planlı bir şekilde yönetilmesi imkansızdır (Heywood, 2011, s. 107). Hayek’in “bilginin kompleksitesi problemi” olarak adlandırdığı bu problem, Keynes’in öngördüğü şekilde ekonomik kararların bürokratlar tarafından alınmasının piyasa içindeki sınırsız ve akışkan bilgilerin tümünü bilmeyi gerektirdiğini, bunun da imkansız olduğunu ifade ediyordu. Hayek’e göre piyasa dev bir sinir sistemi gibi işleyen ve içindeki tüm aktörlerin bilgilerini fiyat mekanizması ile kendiliğinden gerekli yerlere ileten, ancak tek bir elden kontrolü imkansız büyük bir mekanizmadır. Bu mekanizma kendi haline bırakıldığında iktisadın doğal kanunları işlemeye başlar, verimlilik artar ve istikrarlı ekonomik büyüme ortaya çıkar. Piyasa sayesinde aynı zamanda üretim, bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı hale gelir ve herhangi bir mal veya hizmetin yokluğu gibi olumsuz bir durum yaşanmaz. O nedenle serbest piyasa ekonomisi, aynı zamanda, bireysel

tatminin maksimize edilebileceği yegane ekonomik modeldir (Hayek, 1945, s. 525-530).

Hayek, sosyalizmin veya karma ekonomik modelin sadece iktisadî verimsizliğe değil aynı zamanda bireysel özgürlüklerin baltalanmasına da yol açtığını düşünmekteydi. Ona göre devletin ekonomiye herhangi bir müdahalesi ancak yeni bir bürokratik araçla mümkün olabilir ve bu bürokratik aracın kuruluşu çeşitli şekillerde bireylerin haklarının ve hürriyetlerinin ihlalini doğurur. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesine bir kere göz yumulursa buradan adım adım totalitarizme gitme tehlikesi ortaya çıkar. (Hayek, 2013, s. 127-130). Hayek'e göre bireysel özgürlüklerin en önemli teminatı olan hukukun üstünlüğü ilkesini korumanın temel şartlarından birisi devletin keyfi iktisadî müdahalelerini önlemektir, çünkü doğası itibarıyla ekonomi, devletin zorlayıcı araçlarının kullanılacağı bir mecra olmadığından, ekonomiye yapılan müdahaleler çoğunlukla bürokrasiye daha fazla müdahale için sebep verir. Bunun sonucunda ise siyasî müdahaleler başlar ve buradan adım adım tiranlığa gidilebilir (Hayek, 2013, s. 311-14). Sonuç olarak bireysel özgürlükleri ve liberal demokrasiyi korumak için serbest piyasa ekonomisi uygulanmalı ve devlet ekonomiye asla müdahale etmemelidir.

Mises, Hayek, Nozick, Friedman gibi neoliberallerin fikirlerinin yanında Yeni Sağ'ı besleyen başka bir siyasi gelenek, kökleri utiliteryanizmde yatan kamu tercihi okulu idi (King, 1988, s. 793-794). Kurucu babalarından Buchanan (1979, s. 184)'ın "iktisadın araç ve yöntemleri ile siyasî karar alma sürecinin analizi" olarak tanımladığı kamu tercihi okulu, klasik iktisadın rasyonel kâr maksimize edici birey imajı olan *homoeconomicus* önkabulünü siyaset bilimine uygulayarak, demokrasinin en temel varsayımlarından birisi olan kamu görevlilerinin "kamu yararı" denilen belirsiz bir kavram uğruna çalıştıkları düşüncesini sorguladı. Niskanen (2007), kamu tercihi perspektifini kullanarak geliştirdiği bürokrasi analizinde bürokratların da sıradan insanlar gibi kâr maksimize edici olduklarını, dolayısıyla doğası gereği bürokrasinin genişleme eğiliminde, verimsiz ve etkinsiz olduğunu ileri sürdü. Tullock, "rant kollama (*rent seeking*)" kavramını geliştirerek gelişmiş demokrasilerdeki çıkar gruplarının politikacı ve bürokratları etkilemek için yaptıkları masraflı ama verimsiz lobi faaliyetlerine dikkat çekti (Butler, 2012, s. 75-76). Kamu tercihi araştırmacıları gittikçe genişleyen devleti dizginlemenin en güvenilir yolunun onun gelir kaynağı olan vergilerin alımını kısıtlamak olduğunu ileri sürerek anayasal iktisat adı verilen yeni bir bilimsel araştırma alanının temellerini attılar. Bu alanda çalışan araştırmacılar devletin vergi toplayabileceği gerekçeleri minimuma indirip bunları net bir şekilde sıralayarak, vergi koymayı anayasal bazı şartlara bağlamak suretiyle zorlaştırmanın yollarını aradılar. Sonuç olarak kamu tercihi yaklaşımı özellikle Britanya ve ABD'de bürokrasinin verimsiz olduğuna dair düşünceleri pekiştirdi ve serbest piyasa savuculuğunu besledi.

Yeni Sağ'ın iki damarından birincisini neoliberalizm ve kamu tercihi okulunun oluşturduğu yukarıda ifade edildi. İkinci damar ise muhafazakarlıktır. Yeni Sağ çoğunlukla muhafazakarlık başlığı altında incelense de aslında onun içindeki klasik liberal iktisadî temalar daha belirgindir. Nitekim Yeni Sağ hareketin yükselmesindeki en büyük fikri rol, yukarıda da ifade edildiği gibi, Avusturya İktisat Okulu ve Amerikan neoliberalerininindir. Yeni Sağ'ın muhafazakar temalarının ise bir dizi tarihsel gelişmenin sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Bunlar, en kısa şekilde, Max Horkheimer'in kavramsallaştırdığı "araçsal akıl"ın ve bilimsel ilerlemenin ortaya çıkardığı bazı koşulların ürünü olarak görülebilir.

Horkheimer, erken modern döneme kadar Batıda aklın evrene içkin ve doğal hukukla yakından

ilişkili bir yeti olarak görüldüğünü, ancak erken modern dönemden itibaren aklın sadece insanın sahip olduğu mekanik bir kabiliyet olarak görülmeye başladığını söyler. Erken modern döneme kadar Avrupa'da hukuk teorisinde Aquina'lı Thomas'ın geliştirmiş olduğu Katolik hukuk doktrini baskındı. Horkheimer'a göre Aydınlanma, insan aklını evrenin anahtarı olarak kurgulayan bir projeydi; Aydınlanmanın merkezî teorilerinden birisi olan doğal hukuk, aklın tabiata veya insan doğasına içkin belirli kuralları anlayabileceğini öne sürüyordu. Bu ise zamanla dinî hukukun yerini doğal hukuk doktrinlerinin almasıyla sonuçlandı. Ancak David Hume, 18. yüzyılda aklın normatif işlevinin olmadığını ikna edici argümanlarla ortaya koydu ve Hume sonrası dönemde akıl, sadece, olgular arasında bağ kurmaya yarayan, hesap yapabilen ve normatif işlevi bulunmayan bir işlemci olarak görülmeye başlandı – akıldan herhangi bir şekilde hukuk kuralları çıkamazdı. Bir hukuk kaynağı olarak din de ötelendiği için hukuk felsefesi büyük ölçüde önce kısa süreliğine utiliteryen sonra ise pozitif hukuk teorisyenlerinin kontrolüne geçti. 20. yüzyıla gelindiğinde artık Batıda bireylerin kendilerini sınırlayacağı inandırıcı kurallar kalmamış, akıl araçsallaşmıştı (Horkheimer, 2013). Bunun sonucu, Batıda önce Nazizm ve faşizmin, ardından da hedonizmin doğuşu oldu. 1960'lardan itibaren Batıda yükselen muhafazakarlık aslında aklın araçsallaşması sonucunda ortaya çıkan ve hedonizm başlığı altında toplanabilecek yaygın uyuşturucu kullanımı, suç oranlarının yükselişi, aşırı musamahakâr çocuk yetiştirme, üniversiteleri bırakan öğrenci sayılarındaki ve boşanma oranlarındaki artış, ailevî birlikleliklerin zayıflaması, hippiler gibi gençlik gruplarının artması, LGBT hareketinin gittikçe tanınırlık kazanması gibi bir takım olgulara bağlanabilir (Marchak, 1991, s. 1-8; Heywood, 2011, s. 103-104).

20. yüzyılın son çeyreğinde muhafazakarlığın yükselişinin ikinci nedeni ise çeşitli tarihsel gelişmelerdir. Amerika'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen silikon çipli ileri teknoloji tüm sanayinin yeniden yapılanmasını, ulaşım ve iletişimde devrim yapılmasını sonuç verdi. Bu ileri teknoloji ve iletişim devrimi küreselleşmenin en önemli destekleri haline geldi. Avrupa'da ise yine savaş sonrası dönemde bir sonraki muhtemel bir Avrupa-İç savaş önlemek ve refah yaratmak amaçlarıyla uluslararası bir örgütlenme olan Avrupa Birliği'nin temelleri atıldı. Amerika ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu yeni tarihsel gelişmeler artan göç hareketleri ile beraber ulusal birlikteliklerin aşınmakta olduğuna dair bir korkuyu tetikledi ve bu korku muhafazakar tavırları besledi. Sonuç olarak muhafazakarlık araçsal aklın doğurduğu sonuçlar, küreselleşme, ulaşım, iletişim ve ileri teknoloji devrimleri gibi bir dizi olay ve süreç ile beraber 20. yüzyılın son çeyreğinde canlandı (Marchak, 1991, s. 8-11; Heywood, 2013, s. 78-80).

Ancak neoliberal ve muhafazakar temaları içinde barındıran Yeni Sağ'ın global yükselişi aynı zamanda demokrasinin yükselişi olarak okunabilir mi? Samuel P. Huntington, 1974 sonrasında Asya, Afrika, Latin Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde demokrasi lehine yaşanan rejim değişimlerini veya mevcut demokrasilerin konsolidasyonunu “üçüncü demokrasi dalgası” olarak isimlendirmektedir ve bu demokratikleşme dalgası için Huntington'un işaret ettiği tetikleyicilerin bir kısmı Yeni Sağ'ın küresel yükselişiyle ilişkili görülebilir. Bunlar diktatörlük ve otoriter rejimlerin siyasî ve ekonomik başarısızlıkları ile beraber azalan meşruiyetleri, sanayileşmiş ülkelerdeki artan ekonomik üretimin gelişmekte olan ülkeler üstündeki siyasî etkisi, Avrupa Topluluğu ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı demokrasi ve liberalizasyonu küresel çapta desteklemesidir (Huntington, 1991, s. 35-88).

Yeni Sağ'ın yükselişiyle ilişkili olan “üçüncü demokrasi dalgası”nın sebeplerinden ilki, iktisadî

faaliyetlerin doğasının herhangi bir planlamayı kabul etmemesine rağmen diktatörlük ve otoriter rejimler toplumsal hayatın her yönünü planlamaya çalıştıkları için uzun vadede ekonomik olarak başarısız olmaları (Mises, 2007) ve bu durumun onların meşruiyetlerini halkın gözünde azaltmasıdır. İkinci olarak, Batılı liberal demokrasilerin dünyanın geri kalanına nazaran sahip oldukları bilimsel üstünlük onların daha fazla iktisadî üretim yapmalarına yol açmış ve bu ekonomik üretim geliştirmekte olan ülkeler üzerinde yaşam standartlarının yükselmesi ve nihayet otoriterizmi geriye çekici sosyal güçlerin canlanmasına sebep olmuştur. Üçüncü olarak ise Avrupa Topluluğu ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı desteklediği küresel demokratikleşme ve liberalizasyon politikaları 1974'ten itibaren gittikçe artan oranlarda üçüncü dünya ülkelerinde demokratik rejimlerin kurulmasına veya mevcut demokrasilerin pekişmesine yardımcı olmuştur. Sonuç olarak 20. yüzyılın son çeyreğinde Yeni Sağ'ın yükselişi ile üçüncü demokrasi dalgasının doğuşu ve ilerlemesi arasında yakın bir pozitif ilişkinin varolduğu söylenebilir.

20. yüzyılın son çeyreğinde yükselen bu iki olgu (demokrasi ve Yeni Sağ hareket) arasındaki ilişki aslında demokrasi ve liberalizm arasındaki olumlu ilişkinin yansıması olarak görülebilir. Yayla'nın da işaret ettiği gibi (2012, s. 47), demokrasi temelde halkı kimin yöneteceği sorusuna çoğunluğun yöneteceğine dair verilen bir cevap olarak bir siyasi sistemdir; ideoloji değildir. O nedenle demokrasinin alternatifleri monarşi veya diktatörlük gibi başka siyasî sistemlerdir. Bu bakımdan demokratikleşme, demokrasinin başka siyasî sistemlerin yerini alması ve demokrasinin unsurlarının yerleşmesidir. Liberalizm ise halkın nasıl yönetileceği sorusuna, kısaca, mümkün olan en az müdahale ile yönetileceğine dair verilen bir cevap olarak bir ideolojidir. Liberalleşme bir ülkede bireysel hürriyetlerin genişlemesi, insan hakları ihlallerinin azalması, ekonominin serbestleşmesi, basın ve sivil toplumun özgürleşmesi gibi bir dizi parametre ile ölçülebilir. Liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişki ise büyük ölçüde demokrasinin yararına olan bir ilişkidir, çünkü insan hakları, rızaya dayalı sınırlı yönetim, bireysel özgürlükler gibi liberal ilkeler çıkarıldığında demokrasi çoğunluğun diktatörlüğüne döner; bu açıdan modern demokrasi aslında liberal demokrasidir (Yayla, 1999, s. 123-129). O nedenle günümüzde anlaşıldığı şekliyle demokratikleşme aslında liberal demokratikleşme demektir. Dolayısıyla 20. yüzyılın son çeyreğindeki Yeni Sağ'ın yükselişi, Yeni Sağ'ın ihtiva ettiği liberal unsurlar nedeniyle aynı zamanda liberal demokrasinin muhtevastındaki liberalizm unsurunun da yükselişi anlamına da gelmeliydi, ki zaten Yeni Sağ ile beraber üçüncü demokrasi dalgası geldiği için demokratikleşme ile liberalizm arasındaki pozitif ilişki kendini göstermiştir.

Yeni Sağ siyasî programların üçüncü dünya ülkelerinde demokratikleşmeye nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymak için neoliberal fikirlerin uygulamaya konulması sonucunda tedricen sökün eden piyasa-temelli sosyal güçlerin uzun vadede demokratikleşmeye nasıl katkıda bulunduğuna bakmak gerekir. Kısa vadede ise Yeni Sağ programlar serbest piyasa ekonomisini yerleştirmeye yönelik yapısal ekonomik reformlar yaptıklarından, aynı zamanda çeşitli sosyal kesimlere de teşebbüs hürriyeti vermiş olmaları açısından toplumların daha açık hale gelmesine katkıda bulundular. Uygulanan serbest piyasa ekonomisi sonucunda geliştirmekte olan ülkelerde palazlanan ve çeşitlenen burjuvazi ordu ve otoriter elitler gibi demokratik olmayan unsurların mevzilerinin geriletilmesinde önemli rol oynadı. Bu ülkelerdeki otoriter rejimler veya diktatörlükler çoğunlukla devasa bir bürokrasi eliyle işlediklerinden ötürü neoliberalizmin bürokrasinin verimsizliğine dair argümanlarının teşvik ettiği bürokrasilerin küçültülmesi

uygulamaları, otoriterizmin elinden baskı araçlarının bir kısmının geri alınması ve halkın rızasının temin edilmesi gerektiği fikrinin kuvvetlenmesi anlamına da geliyordu. Yapılan özelleştirmeler devletin ürettiği mal ve hizmetlerin özel sektör eliyle yürütülmeye başlanması anlamına geldiğinden dolayı özel sektörün bu el değiştirmişten sağladığı kazancın bir kısmı, halkın daha iyi bilgilendirilmesini sağlayarak seçim sonuçlarının halkın tercihlerine göre optimize edilmesine katkıda bulunacak yeni basın-yayın araçlarının kurulmasına kanalize edildi. Sonuç olarak, iktisadî liberalizmi uygulamaya girişen Yeni Sağ hükümetler aynı zamanda dolaylı yoldan ülke demokrasilerinin pekişmesi veya yeni demokrasilerin kurulması sürecini de başlatmış oldular.

Dönemin küresel politik atmosferine uygun olarak Turgut Özal'ın başını çekerek kurduğu Anavatan Partisi (ANAP)'nin Türkiye'de iktidarda bulunduğu 1983-1989 yılları arasında Yeni Sağ siyasi programlar uygulanmış, dolayısıyla ANAP söz konusu yıllar arasında küresel olarak yükselişte olan Yeni Sağ'ın Türkiye temsilcisi rolünü oynamıştır. Bu makalede de ANAP'ın uyguladığı Yeni Sağ politikaların Türkiye demokrasisine etkileri incelenmiş, bu politikaların demokratikleşmenin gelişmesindeki katkısı araştırılmıştır.

3. YENİ SAĞ'IN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMASI OLARAK TURGUT ÖZAL

Öncelikle belirtmek gerekir ki Özal 1983 genel seçimlerinde %45,14 oy alarak tek başına iktidara geldiğinde ülke yönetimini sivil bir hükümetten değil, bir askerî cuntadan devraldı. Dolayısıyla Özal'ın iktidara gelmesi aynı zamanda Türkiye'de demokrasinin yeniden kurulması demektir. Bu nedenle bu çalışmada Özal döneminde demokratikleşme 1980 askerî müdahale öncesi dönemdeki demokrasiye kıyasen ölçülecektir.

Özal, askerlerden yönetimi devraldığı 1983'ten cumhurbaşkanı seçildiği 1989'a kadar ANAP'ın genel başkanı ve başbakan idi. Bu dönemde Türkiye'de demokrasi lehine bazı gelişmeler yaşandı; 1983'te demokrasinin yeniden kurulması askerî cuntanın iradesiyle gerçekleşse de daha sonraki dönemde demokrasinin derinleşmesi ve genişlemesi büyük ölçüde Özal'ın politikaları sonucundadır. Özal döneminde demokratikleşme temel olarak dört başlıkta incelenebilir. Bunlar (1) ekonomide liberalleşme, (2) bireysel hak ve hürriyetlerin genişlemesi ve güçlenmesi, (3) militarizmin gerilemesi ve siyasetin sivilleşmesi, (4) kamu yönetiminde reform ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi olarak sıralanabilir. Aslında bunların her birisi günümüz liberal demokrasisinin liberal öntakısında meydana gelen gelişmelerdir, ancak demokratikleşme denildiğinde liberal demokratikleşme kastedildiği için bunlar demokratikleşme başlığı altında incelenmektedir. Bu çalışmada sırasıyla yukarıdaki başlıklar altında 1983-1989 yılları arasında Özal hükümetleri döneminde gerçekleşen demokratik gelişmeler incelenektir.

Bu altbaşlıklara geçmeden önce Özal'ın Yeni Sağ fikirleri ilk olarak nerede ve nasıl benimsediğine değinmek gerekir. Özal'ın en detaylı biyografisini yazan Özdemir'e göre Özal, Malatya'da zaten dindar-muhafazakar bir çevrede yetişmişti; o nedenle kendisinin üniversite öğrencilik yıllarına varıldığında dindar-muhafazakar bir yönelim edinmişti (Özdemir, 2014, s. 17-24). İstanbul Teknik Üniversitesi elektrik mühendisliği bölümünde okurken de mühendisliğin teknokratik, pratik, iş bitirici, tekniği önemseyen, modernist eğilimlerini içselleştirmişti (Özdemir, 2014, s. 38-42; Bora, 2013, s. 593). Özal'ın liberal fikirlerle ilk yakından ilişkisi ise Dünya Bankası'nda çalıştığı 1 Temmuz 1971 – 20

Ağustos 1973 yılları arasındadır. Bu dönemde Özal, Amerikan zenginliğinin kaynağının serbest piyasa ekonomisi, bireysel teşebbüs özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi bir dizi liberal fikir olduğuna ikna olmuştu. Henüz ABD’den dönmeden önce bir nüshasını kardeşi Korkut Özal’a diğer nüshasını ise dönemin Adalet Partisi devrik başbakanı ve aynı zamanda yakından tanıdığı eski iş arkadaşı olan Süleyman Demirel’e olmak üzere 30’ar sayfalık iki mektup göndermişti. Bu mektupta Özal, hararetli bir şekilde Türkiye’nin sorunlarının nasıl çözülmesi gerektiğini liberal bir perspektiften anlatmaktaydı (Tümtürk, 2004, 1. böl.). Ayrıca o, Amerikan emperyal çok-kültürlülük düşüncesi olan “erime potası” fikrinden etkilenmiş ve bunun Türkiye’deki kimlik problemlerinin çözüm formülü olduğunu düşünmüştü. Erime potası fikri aynı zamanda Türkiye’nin de Amerika benzeri Osmanlıcı bir emperyal genişleme imkanına sahip olabileceği düşüncesini Özal’ın aklına getirmişti. Özal’ın siyasete girmeden yaklaşık 10 yıl önce ABD’de geçirdiği bu iki yıl, Amerikan neoliberalizminin onun düşüncesi üzerinde kuvvetli bir etki bırakması ile sonuçlanmıştı (Özdemir, 2014, s. 83-84). Şimdi Özal’ın iktidarda bulunduğu 1983-1989 döneminde Türkiye’nin demokratikleşmesine yaptığı katkılar incelenebilir.

3.1 Ekonomide Liberalleşme

Ekonomik liberalizasyonun birbirinden farklı mekanizmalarla demokratikleşmeye yaptığı katkılar çalışmanın başında açıklanmıştı. Çeşitli konuşmalarına bakıldığında Özal’ın liberal ekonominin demokratikleşmeye katkı yapmaktan öte demokrasinin bizatihi temeli olduğunu düşündüğü görülmektedir ve bu fikir Özal’ın aldığı eğitimle de uyumludur. Özal, sosyal bilimler alanında yoğun herhangi bir eğitim almadığından ötürü, Yayla’nın da belirttiği gibi (2013, s. 585), derin bir felsefeye bilgisi ve analitik düşünce yapısından yoksundu, ancak kuvvetli ve meraklı bir gözlemciydi. İktisadî liberalizmin demokrasinin temeli olduğunu ifade eden çok sayıdaki demeçlerinden birinde Özal,

Önce ekonomi yasaklardan arındırılacak, tam liberal olacak. Bu yolla ekonomi güçlenecek, havadan para kazanma yolları kapanacak. Bütün bunlara paralel olarak da demokrasi gelişecek. Batıda da demokrasinin temelinde liberal ekonomi yatmıyor mu? Karaborsayla, kuyrukla demokrasi kurulamaz. Demokrasi için ekonominin ayakları üstünde kalması lazım (Cemal, 2013, s. 255).

demekte; diğer bir demecinde ise “Gerçek anlamda demokratik ortama geçebilmek için önce serbest piyasa ekonomisi uygulamak zorundayız. Bunun için gerekli koşulları yarattıktan sonra, demokrasinin kendisini geliştirmesi mümkündür” (Duman, 2010, s. 361) demektedir. Bu ifadelerden de açıkça belli olduğu gibi Özal, ekonominin liberalleşmesinin toplumda ticareti artıracığını, refah seviyesini yükselteceğini, bireysel teşebbüsü güçlendireceğini ve dolayısıyla beşerî ilişkilerde bir yumuşama ve güven doğuracağını, toplumun çeşitli kesimlerinin ekonomik olarak canlanmasının ise uzun vadede demokrasinin temelini oluşturacağını düşünmekteydi.

Bu demokrasi anlayışıyla uyumlu olarak Özal, daha yönetimi askerlerden devralmadan önce 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik reform paketini hazırladı ve bu paket hemen uygulamaya konuldu. Bu program Cumhuriyetin kuruluşundan beri karma ekonomik model çerçevesinde uygulanmakta olan ithal ikameci ve korumacı ekonominin terkedilip dalgalı kur politikası, dış ticarete liberalizasyon, ihracata dayalı iktisadî büyüme, özelleştirme, özel sektörü ekonominin lokomotifine yapmaya matuf düzenlemeler, kamu harcamalarının azaltılması, fiyat denetimlerinin kaldırılması, yabancı sermayeyi özendirmek için bazı önlemler alınması gibi muhtelif ekonomik politikaları içinde barındıran

liberal ekonomik modele geçişi öngörmekteydi (Türköz, 2016, s. 110; Oral ve Erdoğan, 2014, s. 38).

Özal'ın 1980'li yıllarda çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalar onun iktisadî düşüncesinin liberalizmin en çok hangi damarından beslendiğini ele verir niteliktedir. Örneğin, 2 Kasım 1981'de II. İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada Özal, "Ekonominin tabii kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Ekonomide arz-talep sistemi varken fiyat kontrollerinde dayanmak kara borsa ve çifte fiyatları doğurur (Birand ve Yalçın, 1999, s. 4. böl.)," bir başka konuşmasında ise, "Serbest ekonominin kendi kaideleri vardır. Ekonomik kaidelerin dışına çıktığımız zaman, onu sanki yukarıya doğru gitmeye zorladığımız bir nehir gibi yaparsınız. Nehir aşağıya doğru akar, yukarıya doğru gitmesi mümkün değildir" (Duman, 2010, s. 314) demiştir. Bu ifadelere bakarak onun iktisadî düşüncesinin Hayek'ten ziyade Murray Rothbard'ın doğal hukukçu liberal ekonominin etkisinde bulunduğu söylenebilir.² 1979'da Aydınlar Ocağı'nda yaptığı "Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları" başlıklı konuşmasında ise küresel düzeyde Keynesyen ekonomik modelin terkedildiğini ve dünyanın liberal ekonomiye yönelmekte olduğunu bildirmektedir:

1980'li yıllar bütün dünyada 'ortak bir kanaatler bütününden' yani, devletçi doktrinlerden, 'yeni bir bütüne,' devletçilik karşıtı mücadeleye girildiği yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda kitleler çağının sona erdiği yıllardır. Mikro-enformatik ileri biyo-teknolojinin birleşmesi şeklinde ifade edeceğim teknolojik ihtilal, daha çok refah sağlayabilmek için kitlelerin büyük sanayi tesislerinde, şehirlerde yoğunlaşması gereğini ortadan kaldırmıştır. Kitleler çağının sonu anlamına gelen bu gelişme bir anlamda tekil insanı bir kere daha dünyanın merkezine oturtan, bağımsızlığını ifade eden gelişmedir. Bireye bağımsızlığının iadesi demek, kitleyi birey karşısında üstün kılan anlayışın, yani devleti bireyin karşısında üstün kılan anlayışın ortadan kalkması demektir. Yeni görüşte güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir; güçlü devlet, harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir, güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir (İzmirli, Gökbnar ve Özer, 2014, s. 246).

Özal, bu düşüncelerine uygun şekilde ithal ikameye dayalı ekonomik modeli terkedip ihracata dayalı ekonomik büyüme modelini benimsemiş, bunun neticesinde de ihracat ve büyüme oranları hızla artmıştır (Duman, 2010, s. 316-318). Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nda yapılan değişikliklerle Türk lirası konvertibl edilmiş, bireylerin ve kuruluşların döviz bulundurması, bankalarda döviz hesabı açmaları serbestleştirilmiş, uluslararası finansal sermayenin önündeki engeller kaldırılmış ve bunların neticesinde Türkiye'deki çeşitli ürünlerin kıtlığı ortadan kalmış ve piyasa rahatlamıştır (Eştürk, 2006, s. 82). Hızlı bir şekilde Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT'ler)'nin özelleştirilmesine girişilmiş ve buradan elde edilen paralarla İkinci Boğaz Köprüsü gibi altyapı yatırımları yapılmıştır. Özal, altyapı yatırımlarından en çok her yere elektrik götürme ve telefon kabloları döşeme gibi iletişim teknolojisine ve köprüler yapma gibi ulaşım ile ilgili projelere önem vermiştir. (Duman, 2010, s. 320-323).

Özal, doğal hukukçu neoliberal iktisatçıların yanında aynı zamanda kamu tercihi okulundan da haberdar gözükmektedir. Başbakanlık müsteşarı ve Özal'ın en yakın arkadaşlarından birisi olan Hasan

² Doğal hukukçu liberal iktisat anlayışının 20. yüzyıldaki en etkili temsilcilerinden birisi olan Murray N. Rothbard'ın bazı eserleri için bkz. M. N. Rothbard (2012), *Ekonomiyi Anlamak* (N. Kandemir, Çev.), Ankara: Liberte; M. N. Rothbard (2009), *İnsan, İktisat ve Devlet*, 2 Cilt (A. Uzun ve A. M. Uzun, Çev.), Ankara: Liberte; M. N. Rothbard (2009), *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İsyen* (M. Acar, Çev.), Ankara: Liberte; M. N. Rothbard (2009), *Özgürlüğün Etiği*, (R. Tapramaz, Çev.), Ankara: Liberte.

Celal Güzel, Özal'ın "Hasan, biz ilk altı ayda bilemedin bir senede ne yaparsak onu yaparız. Ondan sonra bize yaptırmazlar, çünkü politika böyledir. Bir sürü *menfaat grubu* vardır, her biri paçamızdan asılır, biz de popülist politika yapmak zorunda kalırız, bu gerekli sert reformları, değişiklikleri yapamayız [vurgu eklendi]" dediğini aktarır (Tümtürk, 2005, s. 4. böl.). Özal'ın ifadesinde geçen "menfaat grubu (*interest group*)" kavramı kamu tercihi teorisinin önemli kavramları arasındadır. Özal'ın yaptığı reformlar sonucunda kendisinin de umduğu gibi anadolu firmaları güçlenmiş, sosyal hareketlilik artmış, Türkiye'nin her yanında ulaşım ve iletişimde çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Sonuç olarak Özal'ın liberal ekonomik politikaları Türkiye'de sivil toplumun gelişmesini, sosyal hareketliliğin ve siyasal mobilizasyonun artmasını sağlayarak demokrasinin sosyal zeminine katkıda bulunmuştur.

3.2. Bireysel Hak ve Hürriyetlerin Genişlemesi ve Sağlanması

Bireysel hak ve hürriyetler liberal demokrasilerin temel dayanakları arasında yer alır. Özal'ın başbakanlık görevine başladığı 1983 yılına kadar Türkiye'de demokrasinin en önemli eksiklikleri arasında bireysel hak ve hürriyetlerin önüne konulmuş sınırlamalar bulunmaktaydı. Özal dönemine kadar Türkiye'de yalnızca Türk etnik kimliğinin resmî tanınırlığı vardı; Türk dili ve kültürü haricinde diğer dil ve kültürlerin kamusal alanda herhangi bir görünürlüğüne izin verilmemekteydi. Yerleşik resmî ideoloji olan Kemalizm sadece İslam'ın sünnî yorumunun varlığını kabul eder ve onu da kamusal alana sokmamaya çalışırdı. Kemalizm, dinin sosyal gerçekliğini kerhen kabul etmiş ve dini zorunlu olarak bireylerin vicdanlarına hapsolması gereken bir olgu olarak görmüştü. Aynı zamanda Alevilik gibi heterodoks İslam yorumlarını ise Kürt etnik kimliğine karşı yaptığı gibi kamusal alandan uzak tutmaktaydı (Aktürk, 2015, s. 139-50; Özbudun, 2011, s. 101-102). Bu nedenle Özal dönemine gelindiğinde Türkiye vatandaşları arasından Kürtler, Aleviler ve dindarlar başta olmak üzere kamusal alandan dışlanan diğer tüm toplumsal kesimlerin Türkiye devletine olan bağlılıkları zayıflamıştı.

Bu durumun farkında olan Özal, 1983'te iktidara geldiği ilk yıldan itibaren Türkiye'deki sosyal sözleşmenin çerçevesini genişletmeyi amaçlayan bazı girişimlerde bulundu. Kürtçe konuşma yasağını kaldırdı (Oral ve Erdoğan, 2014, s. 35); ilk defa üst bir makamdan Kürt kelimesini telaffuz ederek Kürtlerin varlığını kabul etti ve hatta kendisinin yarı Kürt olduğunu iddia etti (Oral ve Erdoğan, 2014, s. 48). Özal benzer şekilde resmî ideolojinin dışlayıcı laikliğinin aksine pasif laikliği savundu ve dindar cumhurbaşkanı olarak anıldı (Kuru, 2009, s. 169-172). Din ve vicdan özgürlüğü onun en çok dillendirdiği fikirlerden birisiydi (Oral ve Erdoğan, 2014, s. 42). Bu minvalde başörtüsü yasağına karşı çıktı ve kamusal alanda başörtüsünün serbest olmasını amaçladı (Kuru, 2009, s. 188). Kendisine bir gazeteci türban hakkında ne düşündüğünü sorduğunda şu şekilde cevap vermiştir:

İnanarak örtüyorsa, biz de laik bir devletsek, insan haklarına inanan demokratik bir devletsek buna karışmamamız lazım... Türban, sanıyorum bu medeni veya çağdaş bir görünümdür. Çağdaş bir görünüm olarak hiç olmazsa türbanı kabul etmek lazım. Çağdaş bir görünüm deyince illa saçını açmak manasını almamalıdır... Herkes dilediği kıyafeti seçer, türban takanlar takmayanları, türban takmayanlar da takanları kınamamalıdır, gerici falan gibi... İnanıyorsa bunu takar... Biz insanların daha hür olmasını istiyoruz. Dinî inançları onu gerektiriyorsa, bırakalım yazsın. Bundan korkmamak lazım (Oral ve Erdoğan, 2014, s. 45).

Özal'ın kendi partisinin programına da koydurduğu üç bireysel hürriyet vardır. Bunlar düşünce ve ifade hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyetidir (Anavatan Partisi Programı, 1983). Örneğin bir konuşmasında Özal şöyle demiştir: "Değişim için üç önemli konuyu söyleyeceğim. Üç

önemli konu üzerinde hassasiyetle durmamız, bu prensiplerde devam etmemiz lazım. Bunlar üç ana hürriyettir. Bir tanesi fikir, düşünce hürriyetidir... İkinci önemli hürriyet, esas itibariyle din ve vicdan hürriyetidir. Üçüncü hürriyet de teşebbüs hürriyetidir (Uluç, 2014, s. 130).” Özal din ve vicdan hürriyetini önemsenenin yanında aynı zamanda 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde Milli Selamet Partisi (MSP)’nden İzmir milletvekili adayı olacak derecede İslamcı kesimle içiçeydi. Hatta Devlet Planlama Teşkilatı’nda bürokratik yaptığı dönemde kendisine “takunyalı” lakabı takılmış, halk tarafından dindar cumhurbaşkanı olarak tanınmış, Nakşibendi tarikatının İskender Paşa cemaatine mensup olduğu iddiaları hep gündeme gelmiş, bu cemaate ait İlim Yayma Vakfı’nın kurucuları arasında yer almış, Türk-İslam sentezi fikrini savunan Aydınlar Ocağıyla ilişki içerisinde bulunmuştur (Türköz, 2016, s. 113; Zürcher, 2013, s. 414). Bu yönüyle Özal’ın Türkiye’de resmî ideolojinin yumuşamasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Demokrasinin kapsamını genişletici bu politikaların yanında Özal, ayrıca toplumun tüm kesimlerine hitap eden, demokrasiyi güçlendirici çeşitli yasal düzenlemeler de yapmıştır. Türk Ceza Kanunu’nun 141., 142. ve 163. maddelerinin kaldırılması (Eştürk, 2006, s. 99), “İşkencenin Önlenmesine Karşı Avrupa Sözleşmesi” ile “İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”nin de aralarında bulunduğu insan haklarının korunmasıyla ilgili bir dizi uluslararası sözleşmeye taraf olunması (Dagi, 2001, s. 26-35), seçmen yaşının 21’den 19’a indirilmesi, TBMM’de bir insan hakları komisyonunun kurulması (Heper, 1992, s. 107), siyasî mahkumlar için sınırlı bir af çıkarılması, ölüm cezasının hapis cezasına çevrilmesi (Dagi, 2001, s. 32) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’ne bireysel hak ihlali başvurusunun tanınması (Dagi, 2001, s. 35) Özal döneminde bireysel hak ve hürriyetlerin korunması ve genişlemesine dair örneklerdir. Sonuç olarak Türkiye, Özal döneminde bireysel hak ve hürriyetler konusunda önemli demokratik ilerlemeler kaydetmiştir.

3.3. Sivilleşme (Militarizmin Gerilemesi)

Türkiye’de ordu 1960 askerî darbesinden itibaren tedricen siyasî mevzisini ilerletmiş ve 1960-1980 yılları arasında Türkiye’de siyasî arenayı neredeyse ipoteğine almıştı. Özal döneminde kaydedilen bir diğer demokratik ilerleme de siyasî ve toplumsal hayatın sivilleşmesi ve ordunun bu mevzisinden gözle görülür derecede geri çekilmesiydi. Sivil bir siyasî lider olarak Özal’ın askerî vesayetle mücadele etmesi sıradan görülebilir, ancak Özal diğer sivil siyasî liderlerden oldukça belirgin derecede daha etkin bir şekilde askerî vesayetle mücadele etti. Özal 1983’te iktidarı askerlerden teslim aldığı anda askerî vesayet hemen bitmedi, aksine Özal’ın ölüm yılı olan 1993’e kadar devam etti. Ancak Özal’ın bilinçli bir şekilde ve ısrarla izlediği siyasî ve toplumsal alanı demilitarize etme politikası önemli ölçüde derecede başarılı oldu. Heper’in de kaydettiği gibi (1992, s. 107), 1980-1983 yılları arasında asker tarafından konulmuş çeşitli kısıtlamalar 1980’ler boyunca tedricen kaldırıldı.

Özal döneminde sivilleşmeye dair birçok örnek verilebilir. Özal, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı’na asker yerine bir sivil olan Hiram Abbas’ı atadı (ancak yaşanan bir sıkıntı nedeniyle Abbas kısa süre sonra istifa etmek zorunda kaldı). Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri’ni Savunma Bakanlığı’na bağlamaya çalıştı. Resmî protokolde Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olan dört askerın ardından, başbakan olarak yedinci sırada olmasını eleştirdi ve 1987 başlarında protokoldeki yerini üçüncü sıraya taşımayı başardı (Cemal, 2013, s. 179-190). O dönemin başlıca yakın gözlemcilerinden biri olan gazeteci Hasan Cemal’e göre Özal, sohbetlerinde sık sık orduyu Batılı demokrasilerdeki olağan sınırlarına

çekmek amacından söz ederdi (Cemal, 2013, s. 180). Örneğin aralarında dönemin önde gelen gazetecilerinin bulunduğu özel bir sohbette Özal, “Amerika’da demokrasiyi tüccarlar ve çiftçiler kurdu. Bizde ise devleti kuran da ordu, askerler. Ordunun, bürokrasinin içinden gelen bir yeri var bizim memleketimizde. 1950 sonrasında bürokrasi toplumdaki yerini kaybederken 1960 geldi, yani 27 Mayıs (Cemal, 2013, s. 180),” demiştir. Özal, askerleri şortla denetlemeye çıkacak kadar askerî teamüllere *bilinçli bir şekilde* aykırı hareket ederek sivillerin askerler üzerindeki otoritesini tesis etmek için uğraşmıştır (Duman, 2010, s. 243). TSK içinde, askerî teamüllere aykırı bir şekilde, kendisinin istemediği bir general olan Necdet Öztoran’u emekli ettirip kendi istediği kişi olan Necip Torumtay’ı Genelkurmay Başkanı ataması (Birand ve Yalçın, 1994, 6. böl.) Türk siyasî tarihinde sivil-asker ilişkilerinde dönüm noktalarından birisi olarak görülebilecek önemdedir. Bununla alakalı olarak Özal’ın 24 Haziran 1987’deki Bakanlar Kurulu toplantısında söylediği sözler alıntılanmaya değerdir:

Bu bir ‘fait accompli’dir (oldubittie getirmek). Biz buna gelmeyiz. Genelkurmay Başkanlığında bir plan yapılmış, 2000 yılına kadar komuta kademesinin kimlerden oluşacağı tespit edilmiş. Böyle bir tespitten bizim haberimiz yok. Hükümet olarak bizim dışımızda geliştiriyorlar. Ancak böyle bir işlem sadece Genelkurmay Başkanlığı ile bağlantılı değil. Bu 1989’daki Cumhurbaşkanlığı hesaplarıdır. Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili hesaplardır bunlar. Harbiyeden mezun olan teğmenler kendileri için ulaşılacak son mertebeyi hep cumhurbaşkanlığı olarak görüyorlar. Hayır, Harbiye’den mezun olan teğmenlerin ulaşacakları en son mertebe genelkurmay başkanlığıdır. Askerlerin gelebileceği en son makamın cumhurbaşkanlığı olmayacağını Türkiye’de de yerleştirmek lazım. Askerlerin kafasından cumhurbaşkanlığı düşüncesini silmek lazım. 2000 yılına kadar yapılan hesaplar ve planlamanın arkasında cumhurbaşkanlığı hesapları olduğunu iyi bilmek lazım. 1989 yılında seçilecek olan cumhurbaşkanı mutlaka sivil olacaktır. Sivillerden birini seçeceğiz cumhurbaşkanlığına (Cemal, 2013, s. 188).

Sonuç olarak Özal başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye’de sivilleşmeye büyük katkıda bulundu. O, “yavaş yavaş ağırlığını silahlandırılmış bürokratlara kabul ettirdi (Yayla, 2013, s. 586)” ve sonuç olarak Türkiye’de militarizmi önemli ölçüde gerilettilti.

3.4. Kamu Yönetiminde Demokratikleşme

Özal dönemindeki demokratikleşmenin sacayaklarından birisi de kamu bürokrasisinde ve yerel yönetimlerde demokrasi lehine gerçekleştirilen reformlardır. Özal, İngiltere ve ABD’deki Yeni Kamu İşletmeciliği (*New Public Management*) akımından haberdardı ve Margaret Thatcher ile Ronald Reagan’ın o ülkelerde yaptıklarını Türkiye’de gerçekleştirmeyi kendine siyasî hedef olarak belirlemiştir. Ona göre Türkiye’de bürokrasi daha küçük, şeffaf, verimli ve etkin kılınmalı, KİT’ler özelleştirilmeli, piyasa güçleri devlet bürokrasisine zerk edilmeli ve yerel yönetimlerin malî ve idarî özerkliği artırılmalı idi. Özal’ın bu reformist politikaları Thatcher ve Reagan’ın politikalarına o kadar benziyordu ki, Thatcherizm ve Reaganizm yanında bir de “Özalizm”den bahsedilmeye başlandı (Aktan, 1988, s. 47).

Öncelikle belirtmek gerekir ki Özal, Türk kamu yönetiminin en baştan itibaren yanlış organize edildiğini düşünmekteydi. Bir konuşmasında, “Ülkemiz idare sistemini seçerken yanlış bir tercih yapmış ve Fransız sistemini kopya etmiştir. Fransız modeli, maalesef bugünkü dünyamızda bürokrasisi en ağır olan sistemdir ... Anglosakson sistemi dediğimiz Amerikan ve İngiliz sisteminde devlet memuruna, memur da vatandaşına güvenir (Uluç, 2014, s. 118),” demiştir. Özal, Anglo-Sakson bürokrasi yapılanmasından bahsederken etkin, verimli, şeffaf, hesap ve cevap verebilirliği yüksek bir örgütlenme modelini kastetmekteydi. Bu modelde devletin güvenlik ve adaleti sağlama temel işlevlerinden başka bir

işlevinin olmadığı düşünülür ve yerel yönetimlerde desantralizasyon liberal demokratik bir ilke olarak övülür. İzmir Ticaret Odası meclis salonunda verdiği demeçte Özal şöyle demiştir:

Ekonomik kalkınmada devletin esas rolü, tanzim edici ve gelişmeyi teşvik edici olması, fertlerin ve kuruluşların ekonomik münasebetlerini düzenleyici, ihtilafların halli, ekonominin rahat çalışması için sık sık değişmeyen kaideler koyması ve engellerin kaldırılarak randımanın yükseltilmesidir. Devleti küçültmek mecburiyetindeyiz. Devletin küçülmesi demek, devletin bir şey yapmaması değil, tam tersine devlet küçük ama güçlü olmalıdır (Eştürk, 2006, s. 95).

Özal aynı görüşleri parti ve hükümet programlarında ve seçim beyannamelerinde de dile getirmişti (ANAP Programı, 1983; ANAP 6 Kasım 1983 Seçim Beyannamesi, 1983; T.C. 45. Hükümet Programı, 1983). Örneğin 1983 Anavatan Partisi Programı'nda şu ifadeler yer almaktadır:

Kamu hizmetlerinin etkin süratli ve verimli yürütülmesi için Bakanlıklar, merkez ve taşra kuruluşları reorganize edilecektir. Mevcut idari yapımızda bakanlık ve kuruluş sayısının fazlalığı yüzünden çeşitli konularda hizmet bütünlüğü kaybolmuş, faaliyetlerinin büyük bir kısmını içine almak üzere süratli karar alınması veya alınan kararların uygulanması imkansız hale gelmiştir. 1930 yılında başbakan dahi sadece 10 bakandan meydana gelen TC hükümeti 1978 yılında 35 üyeye kadar çıkmıştır. Hükümet halen 26 üyeden meydana gelmektedir. Birbiriyle doğrudan ve yakından ilgili hizmetlerin aynı Bakanlık çatısı altında toplanması, karar ve hizmet bütünlüğünün sağlanması başlıca gayemizdir (ANAP Programı, 1983, s. 132-33).

Programda bu ifadelerin hemen ardından bakanlık sayısının 13'e indirileceği sözü verilmektedir. Benzer şekilde Özal'ın kurduğu T.C. 45. Hükümet Programı'nda (1983, s. 152-54) şöyle yazmaktadır:

Devlet hizmetlerinin aşırı formaliteler ve teferruat keşmekeşinden kurtarılması zorunludur. Bu amaçla bürokratik işlemlerin en fazla ve gereksiz olduğu alanlardan başlamak üzere konular tasnif edilerek işlemleri asgariye indirecek bütün tedbirler alınacak; kanun, tüzük, kararname, yönetmelik ve tebliğlerde gerekli değişiklikler yapılacaktır. Böylece devlet hizmetlerinin etkinliği artacağı gibi vatandaşlarımız rahatlayacak ve ekonomik gelişmeye katkı sağlanacaktır.

Bir başka konuşmasında ise Özal şunları söylemektedir:

Bürokrasi olan her yerde verimsizlik vardır. Bunları kaldırdığınız zaman kurumlar çok yüksek verimle çalışır. İşini bilen, becerisi olan, kabiliyeti olan insan kazanır. Eğer bürokrasiyi artırır ve kaideler koyarsak o vakit bir takım menfaat meseleleri, kurnazlıklar sistemin içerisine girer. Halbuki her şey serbest olursa, orada kafası daha iyi çalışan, uzun vadeyi gören, hesabını iyi yapan adam kazanır (Duman, 2010, s. 279).

Özal'ın bu düşüncelerinin ifade ettiği hedeflerin arkasındaki saikler arasında, kendi sözleri arasında bulunan saiklerin yanında, kamu bürokrasisi resmî ideolojinin yuvalandığı ana yatak olduğu için, resmî ideolojinin mevzisini geriletmenin de bulunduğu söylenebilir.

Özal bu görüşlerini yönetimi ele alır almaz yürürlüğe koydu. Önemli bürokratik kurumların başına genç bürokratlar atadı; KİT'leri özelleştirmeye çalıştı; 111 yerleşim yerine ilçe statüsü vererek ve Belediyeler ve İl Özel İdareleri Kanunu'nu çıkartarak yerel yönetimleri güçlendirmeyi amaçladı. 1983 yılında yerel yönetimlerin bütçesi 120 milyar TL'den 1988'de 1 trilyon 980 milyar TL'ye yükseldi. Çıkardığı İmar Kanunu ile belediyelere imar yaptırma, yapma ve onarma yetkisi tevdi edildi. Belediyelere ayrıca emlak vergisi gelirlerinin tamamı verildi. Nüfusu 500.000'i aşkın belediyelere büyükşehir belediyesi statüsü kazandırıldı ve bu belediyelerde toplanan vergilerin %5'inin bu büyükşehir belediyelerinde kalması kararlaştırıldı. Pek çok memur ataması yapılan yasal düzenlemelerle illerin uhdesine geçti (Duman, 2010, s. 281-82). Bunların yanında hizmette halka yakınlık (subsidiarite) ilkesine göre düzenlenmiş olan "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı" bazı çekinceler konulmakla birlikte onaylandı (Uluç, 2014, s. 35). Yapılan idarî reformlarla yönetsel yapı dinamikleştirildi, küçültüldü,

verimlilik ve etkinlik düzeyi artırıldı. Kamu bürokrasisinde yaklaşık 8000 olan unvan sayısı yaklaşık 1000'e düşürülerek ve on dört olan kademe sayısı yediye indirilerek örgütlenmede basitlik hedeflendi. Ayrıca bürokratik hiyerarşi de rahatlatılmaya çalışıldı (Duman, 2010, s. 280).

Tüm bu çabalarının sonucunda Özal, belirgin derecede Türkiye devlet bürokrasisinin verimlilik ve etkinliğini artırdı; hiyerarşi rahatladı. Devlet teşkilatlanması basitleştirildi ve daraltıldı. Bunlar hem otoriterizm ve totalitarizmin en önemli dayanağı olan bürokrasiyi sivil toplum karşısında zayıflattı ve bu açıdan demokratikleşmeye katkıda bulundu, hem de anti-demokratik unsurlar içeren resmî ideolojinin mevzisini geriletmesi ve devleti Heper'in tabiriyle (2015) aşkınlıktan araçsallığa çekmesi açısından Türkiye demokrasisinin kalitesini artırdı.

4. SONUÇ

Klasik liberalizmin iktisadî yönü ile muhafazakar siyaseti bir araya getiren melez bir siyasî hareket olan Yeni Sağ, Keynesyen politikaların ortaya çıkardığı ekonomik sorunların 1960'lardan itibaren kendisini göstermesi ile birlikte önce İngiltere ve ABD'de, sonra ise yayılarak tüm dünyada yükselişe geçti. Aynı dönemde Huntington'un sonraları üçüncü demokrasi dalgası olarak adlandırdığı bir küresel demokratikleşme eğilimi başladı. Bu makalede Yeni Sağ hareketin yükselişi ile üçüncü demokrasi dalgasının ortaya çıkışı arasındaki temel bağlantı noktasının Avusturya İktisat Okulu, Amerikan neoliberaleri ve kamu tercihi okulunun koalisyonundan oluşan neoliberalizmin yükselişi olduğu iddia edildi. Bu doğrultuda Yeni Sağ'ın demokratikleşmeye katkıda bulunduğunu tespit etmek amacıyla Türkiye'de Yeni Sağ'ın temsilcisi olarak görülen ve 1983-1989 yılları arasında iktidarda olan Anavatan Partisi'nin genel başkanı ve başbakan Turgut Özal'ın siyasî ve iktisadî politikalarının demokratikleşmeye olan katkısı incelendi.

Sonuç olarak Özal'ın başbakanlığı döneminde Türkiye'de demokrasinin güçlendiği söylenebilir. Özal, ekonomide liberalizasyon politikasını uygulayarak uzun vadede sivil toplumun gelişmesine önemli katkıda bulunacak piyasa güçlerini salıverdi. Onun uyguladığı serbest piyasa ekonomisi hem Türkiye'de halkın refahını artırması hem de toplumun açıklanması açısından demokratikleşmeyi besledi. Bunun yanı sıra Özal, etnisite ve din konusunda resmî ideolojinin tabularını kırmaya çalıştı; ilk defa Kürt etnik kimliğinin mevcudiyetini tanıyan ve dinin kamusal görünürlüğüne karşı olmadığını söyleyen o oldu. Onun döneminde insan haklarının korunmasını amaçlayan çeşitli uluslararası sözleşmelere taraf olundu ve bireysel hak ve hürriyetleri kısıtlayan çeşitli yasal düzenlemeler kaldırıldı. Bu gibi uluslararası sözleşmelerin imzalanması ve iç yasal düzenlemelerin yapılmasıyla beraber Türkiye küresel sisteme daha entegre hale geldi ve bu durum Türkiye halkının bir açık toplum olmasına katkıda bulundu.

Bunların yanı sıra Özal, iktidarı boyunca Türkiye'de politik ve toplumsal yaşamın ordunun denetiminden çıkması için etkili bir uğraş verdi. Özal'ın demilitarizasyon politikası askeri vesayeti belirgin derecede gerilettiler; resmî ideolojinin mevzilerini geri çekti ve sosyopolitik yaşam önemli ölçüde sivilleşti. Son olarak Özal, Yeni Kamu İşletmeciliği padigmasından etkilenecek Türk kamu bürokrasisinde sürekli bir reform çabasında oldu. Onun döneminde kamu bürokrasisi basitleştirildi, küçültüldü ve yetkileri azaltıldı. Özal ayrıca yerel yönetimlerin idarî ve malî özerkliğini güçlendirdi. Bürokrasinin daha verimli, daha küçük ve daha etkin hale getirilmesini hedefleyen bu adımlar Türkiye'de demokratikleşmeye önemli katkılarda bulundu.

Bu sonuçlara bakarak bu makalenin Yeni Sağ politikaların demokratikleşmeye katkılarını Türkiye'de 1983-1989 yılları arasındaki Turgut Özal dönemi örneğinde gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle bu makalenin siyasa tavsiyesi, bir ülkedeki muhafazakar siyasî parti ve siyasetçilerin liberal politikalar izleyerek, kendi muhafazakar sosyal tabanlarından kopmadan demokratikleşmeye katkıda bulunabileceklerini söylemek yönünde olacaktır. Özal'ın ABD'de Dünya Bankası'nda çalıştığı dönemde Yeni Sağ fikirlerden etkilenmesi olgusu ise henüz detaylı olarak incelenmemiştir. Bunu inceleyerek Özal'ın entelektüel gelişiminin izlerini sürmek ise başka bir çalışmanın konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (1988). Reaganomics, Thatcherism ve Özal Ekonomisi. *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Ekim sayısı, 47-55.
- Aktürk, Ş. (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Anavatan Partisi 6 Kasım 1983 Seçim Beyannamesi (1983). Erişim 2 Haziran 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DİJİTAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SİYASİ%20PARTİ%20YAYINLARI/198604150%20ANAVATAN%20PARTİSİ%20PROGRAMI%20%20ANAVATAN%20PARTİSİ%206%20KASIM%201983%20SECİM%20BEYANNAMESİ%20HUKUMET%20PROGRAMI/198604150.pdf>.
- Anavatan Partisi Programı, 1983. (1983). Erişim 2 Aralık 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DİJİTAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SİYASİ%20PARTİ%20YAYINLARI/198604150%20ANAVATAN%20PARTİSİ%20PROGRAMI%20%20ANAVATAN%20PARTİSİ%206%20KASIM%201983%20SECİM%20BEYANNAMESİ%20HUKUMET%20PROGRAMI/198604150.pdf>.
- Ball, T., Dagger, R. ve O'Neill, D. I. (2014). *Political Ideologies and the Democratic Ideal* (9. baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Birand, M. A. (Yönetmen) (1999). Özal'lı Yıllar [Belgesel, 10 böl.].
- Bora, T. (2013). Turgut Özal. T. B. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 7 Liberalizm içinde* (589-601). İstanbul: İletişim.
- Buchanan, J. M. (1979). *What Should Economist Do?* Indianapolis: Liberty Press.
- Butler, E. (2012). *Public Choice: A Primer*. London: The Institute of Economic Affairs.
- Cemal, H. (2013). *Özal Hikayesi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Dagi, I. (2001). Human Rights, Democratization and the European Community in Turkish Politics: The Özal Years 1983-1987. *Middle Eastern Studies*, 37(1), 17-40.
- Duman, M. Z. (2010). *Türkiye'de Liberal Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Erdoğan, N. O. (2014). Turgut Özal Döneminde Türkiye'de Siyasi Liberalizm. *JOBEPS (Journal of Business, Economics and Political Science)*, 3(6), 35-53.
- Eştürk, Ö. (2006). *Türkiye'de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi.

- Hayek, F. von (1945). The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*, 35(5), 519-530.
- Hayek, F. von (2013). *Kölelik Yolu*. (Y. Arsan ve T. Feyzioğlu, Çev.). Ankara: Liberte.
- Hayek, F. von (2013). *Özgürlüğün Anayasası*. (Y. Z. Çelikkaya, Çev.). Ankara: BigBang.
- Heper, M. (2015). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. (N. Soyarı, Çev.). İstanbul: Doğu Batı.
- Heper, M. (Nis. 1992). Consolidating Turkish Democracy. *Journal of Democracy*, 3(2), 105-117.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler*. (A. K. Bayram vd., Çev.). Ankara: Adres.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*. (B. B. Özipek vd., Çev.). Ankara: Adres.
- Horkheimer, M. (2013). *Akıl Tutulması*. (O. Koçak, Çev.). İstanbul: Metis.
- Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: The University of Oklahoma Press.
- İzmirli, R., Gökbunar, R. ve Özer, B. (2014). Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 245-256.
- King, D. S. (1988). New Right Ideology, Welfare State Form and Citizenship: A Comment on Conservative Capitalism. *Comparative Studies in Society and History*, 30(4), 792-799.
- Kuru, A. (2009). *Secularism and State Policies Toward Religion: The United States, France, and Turkey*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Marchak, M. P. (1991). *The Integrated Circus: The New Right and the Restructuring of Global Markets*. Montreal, Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Mises, L. von (2007). *Sosyalizm*. (Y. Şahin, Çev.). Ankara: Liberte.
- Mises, L. von (2010). *Bürokrasi*. (F. Ergin ve A. Yayla, Çev.). Ankara: Liberte.
- Niskanen, W. A. (2007). *Bureaucracy and Representative Government*. New Brunswick, N. J.: Aldine Transaction.
- Özbudun, E. (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özdemir, H. (2014). *Turgut Özal: Biyografi*. İstanbul: Doğan.
- Rothbard, M. N. (2009). *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İsyan*. (M. Acar, Çev.). Ankara: Liberte.
- Rothbard, M. N. (2009). *İnsan, İktisat ve Devlet (2 Cilt)*. (A. Uzun ve A. M. Uzun, Çev.). Ankara: Liberte.
- Rothbard, M. N. (2009). *Özgürlüğün Etiği*. (R. Tapramaz, Çev.). Ankara: Liberte.
- Rothbard, M. N. (2012). *Ekonomiyi Anlamak*. (N. Kandemir, Çev.). Ankara: Liberte.
- Sargent, L. T. (2009). *Contemporary Political Ideologies: A Comparative Analysis* (14. baskı). Belmont, CA: Wadsworth
- T.C. 45. Hükümet Programı (1983). Erişim 2 Haziran 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DİJİTAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SİYASİ%20PARTİ%20YAYINLARI/198604150%20ANAVATAN%20PARTİSİ%20PROGRAMI%20%20ANAVATAN%20PARTİSİ%206%20KASIM%201983%20SECİM%20BEYANNAMESİ%20HUKUMET%20PROGRAMI/198604150.pdf>.

- Tümtürk, Y. (Yönetmen) ve Barlas, M. (Sunucu) (2004). Turgut Özal: Yeni Türkiye'nin Mimarı [Belgesel].
- Türköz, E. N. (2016). Özal'lı ANAP Döneminde Muhafazakar Düşüncenin Gelişimi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 103-116.
- Uluç, A. V. (2014). Liberal-Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 107-140.
- Vincent, A. (2010). *Modern Political Ideologies*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Yayla, A. (2012). *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Kesit.
- Yayla, A. (2013). Özal, Özal Reformları ve Liberalizm. T. B. Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 7 Liberalizm içinde* (584-588). İstanbul: İletişim.
- Yayla, A. (1999). Liberalizm ve Demokrasi: Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık. *Yeni Türkiye*, 25, 123-129.
- Zürcher, E. Jan (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim.

TARİHSEL AÇIDAN ULUSLARARASI KURUM/KURULUŞLARDA “EKONOMİK KALKINMA” VE “KADIN” İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN “ECONOMIC DEVELOPMENT” AND “WOMEN” IN THE INTERNATIONAL INSTITUTIONS/ORGANISATIONS FROM HISTORICAL PERSPECTIVE

Ruhan İŞLER², Canan ŞENTÜRK³

Öz

Klasik iktisatçıların büyük bir kısmı, kadınların irrasyonel ekonomik ajanlar olduğu iddiasındadır. Feminist iktisatçılar ise söz konusu geleneksel iktisadi düşünceyi, kadınların bilgi ve deneyimlerinin ekonomiye yansıtılmaması ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına imkan tanınmasından dolayı eleştirmektedir. Bu sebeple, feminist iktisatçılar ekonomiye kadın bakış açısını da dahil ederek ekonominin ve ilişkili kuramların yeniden gözden geçirilmesi ve sorgulanmasının, ekonominin ufkunu genişleteceği iddiasını taşımaktadır.

“Kalkınma ve kadın” konusuna yönelik teorik yaklaşımların yanı sıra, “uluslararası kurum ve süreçlerde kalkınma ve kadın”a ilişkin değerlendirmeler de oldukça önemlidir. Son yıllarda, Dünya Bankası’nda yapısal uyumdan yoksulluğun azaltılmasına doğru bir paradigma kayması gözlenmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kadın sorunlarına artan ilgi bu değişim sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadınların, hükümet politikaları vasıtasıyla ekonomik kalkınma plan, program ve projelerinin yanı sıra akademik çalışmalarda da yer alması önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada, tarihsel perspektif içinde ekonomik kalkınmada kadının rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, çalışma klasik yaklaşımdan bugüne kalkınma ve kadın değerlendirmelerini içeren literatüre ait temel eserlerin incelenmesi ve söz konusu çalışmaların toplulaştırılmış bir çerçevede ortaya koyulması temelinde şekillenmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle “kalkınma ve kadın” konusuna yönelik teorik yaklaşımlar tarihsel bir perspektifte

¹ Bu çalışma, “3 rd International Symposium on Sustainable Development, May 31 - June 01 2012, Sarajevo”da sunulan bildiriden genişletilerek tekrar yazılmıştır.

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat A.B.D, ruhanisler@hotmail.com.

³ Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, canansenturk@sdu.edu.tr.

değerlendirilmekte, daha sonra “uluslararası kurum ve süreçlerde kalkınma ve kadın” başlığına yönelik değerlendirmelere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Feminist İktisat, Kadın, Ekonomik Kalkınma, Cinsiyet Eşitsizliği, Kadın Çalışmaları.*

Abstract

A great deal of classical economists claims that women are irrational economic agents. Feminist economists criticize the traditional economic thought because women's knowledge and experience have not been reflected to the economy and this thought allow for gender discrimination. For this reason, they claim that economic horizon be broadened by reviewing and questioning economics, including women's perspective.

In addition to theoretical approaches based on the theme of "development and women", some assessments which will be made related to "the development and women in international institutions and processes" are important. In recent years, there has been a paradigm shift in the World Bank towards the reduction of poverty from structural adjustment. Increasing interest in gender and women's issues has been an important part of this transformation process. Therefore women should be involved in academic research besides the current economic development plans, programs and projects with the help of the government policies. In this context, the study aims to examine the role of women in economic development in a historical perspective. From this point of view, the study is structured from examination of development plans and the major studies concerning the literature from classical approach to today on the "development and women" in a collective framework. In this context, firstly, theoretical approaches to "development and women" are evaluated in a historical perspective, and then it is mentioned evaluations on "development and women in international institutions and processes".

Keywords: *Feminist Economics, Woman, Economic Development, Gender Inequality, Women's Studies.*

1. GİRİŞ

Yaygın olarak “kalkınma” kavramının kullanılmaya başlandığı dönem II. Dünya Savaşı sonrası olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu tarihten önce de ekonomi biliminde bu konuya ilişkin vurgulara rastlamak mümkündür. Hem Adam Smith’in “maddi ilerleme” ifadesi, hem de John Stuart Mill tarafından kullanılan “ekonomik ilerleme” terimiyle tanımlamaya çalıştıkları süreç, temelde kalkınma ile özdeşleştirilebilmektedir. Kalkınma kavramı ile ortaya konulmak istenen söz konusu bu sürecin ve anlatmak için kullanılan ifadelerin yüzyıllara uzanan bir geçmişinden bahsetmek mümkündür. Ana hatlarıyla kapitalist gelişmeyle özdeşleştirilen bu tarihsel süreç içinde öncelikli bir değerlendirme ile sanayi devrimi ve bu devrimin getirdiği büyük değişimin damgasını vurduğu bilinmektedir. Yine söz konusu süreçte sanayi devrimini deneyimleyen uluslar haricindekiler için “sanayileşme”, “batılılaşma” ve “modernleşme” batı uygarlığının kavuştuğu maddi ilerlemeye ulaşabilme temel amacının farklı adlarla temsilini ifade etmekle birlikte, bu isimler ilerleme/kalkınma kavramlarıyla özdeş anlamda kullanılmaktadır (Yumuş, 2011:9-10).

1970'lere kadar olan dönemde ekonomik kalkınma düzeyinin ölçülmesinde kullanılan temel göstergenin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) da ki reel artışlar veya kişi başına düşen milli gelir olduğu bilinmektedir. Fakat 1970'lerdeki ekonomik krizden sonra ekonominin kalkınmanın tanımıyla birlikte, ekonomik kalkınmanın düzeyinin ölçülmesinde kullanılan ölçütler de sorgulanmaya başlandığı gözlenmektedir. Bu gelişmelerle birlikte artık kalkınma, daha çok insani yönü ile algılanmakta ve insanın yaşam düzeyinin iyileştirilmesi ön plana çıkmaktadır (Memmedova, 2000).

Kalkınma disiplini, her ne kadar özgün literatürünü II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde üretmiş olsa da, kadınların sözü geçen kalkınma süreçlerinde rolü ve yeri uzun süre ihmal edilmiş, gereken önem verilmemiştir. Oysa tarihin her döneminde dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturdukları göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik ve sosyal yaşamda kadının rolünün göz ardı edilmesi mümkün değildir. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği sürdürülebilir kalkınmanın da koşullarından biri olmakla birlikte esasen demokrasinin de temel prensibidir. Bu açıdan bakıldığında hem toplumsal refaha ilişkin politikalarda hem de kalkınma plan ve politikalarının oluşumunda kadının rolü ve önemi sorgulanmalıdır.

Bu noktadan hareketle, çalışma klasik yaklaşımdan bugüne kalkınma ve kadın değerlendirmelerini içeren literatüre ait temel eserlerin incelenmesi ve söz konusu çalışmaların toplulaştırılmış bir çerçevede ortaya koyulması temelinde şekillenmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle “kalkınma ve kadın” konusuna yönelik teorik yaklaşımlar tarihsel bir perspektifte değerlendirilecek, daha sonra “uluslararası kurum ve süreçlerde kalkınma ve kadın” başlığına yönelik değerlendirmelere yer verilecektir.

2. KALKINMA VE KADIN KONUSUNA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Kadının kalkınmadaki rolü ve yeri uzun süre göz ardı edilmiş, gereken önem verilmemiş ve kadınların kalkınma sürecindeki konumu, ilk kez 1970 yılında Ester Boserup tarafından gündeme getirilmiştir (Palaz, 2005:316-317). Dolayısıyla “kalkınma ve kadın” konusuna E. Boserup ‘un katkılarından önce literatürdeki yerine ilişkin çalışmanın bu bölümünde öncelikle kalkınma literatürünün oluşumundan önce ekonomide kadının rolü ve daha sonra da ekonomide kalkınma literatürünün oluşumuyla birlikte “kalkınmada kadının rolü” tarihsel bir çizgide irdelenmektedir. Bu bağlamda, ilk önce Klasiklerin kadına bakış açısı, ikinci olarak Neo Klasik görüş, üçüncü olarak Boserup’ un Kalkınmada kadın yaklaşımı ve son olarak Feminist iktisatçıların yaklaşımı gözden geçirilmektedir.

• Klasik Yaklaşım

Ana-akım iktisat tartışmalarında kadınlar ve onlarla ilgili hususlar genellikle yok sayılmış ve ihmal edilmiştir (Pujol, 1992, Ferber ve Nelson, 1993, Bodkin, 1999). Bununla birlikte klasik yaklaşımın egemen olduğu bazı dönemlerde kadınların dikkate alındığı unsurlar -az da olsa- yer almaktadır. Özellikle kadınların rasyonel karar alma kapasiteleri hakkında klasik iktisatçıların çoğu şüpheci tutum sergilemektedir. Pujol (1992)'ye göre, Adam Smith'in “Milletlerin Zenginliği'nin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma” (1776) isimli eserinden, ‘kadının nüfus artışına katkıda bulunmaktaki rolü dışında nispi olarak görünmez olduğu’ çıkarımının yapılabileceğini ifade etmektedir. Bodkin' e (1999:46) göre, bu eserden anlaşılan; piyasa ekonomisinde kadınların rollerinin sınırlı olduğu, geleceği ile ilgili eğitim

konusunda karar veremeyeceklerini dolayısıyla ebeveynlerinin bu konuda söz sahibi olduğu, meslek seçimlerinin sınırlı olduğundan dolayı entelektüel meseleleri öğrenme fırsatından yoksun olduklarıdır.

Smith (1776) kadınlara uygun meslekleri ev hanımlığı, öğretmenlik, yardımcılık, hemşirelik, mürebbiyelik, taverna, iç hizmetler, restaurant veya dükkanlarda hizmet olarak tanımlamakta ve bu doğrultuda piyasa ekonomisindeki rollerini sınırlandırmaktadır. Örneğin 18. Yüzyıl Britanya'sında kadınlar doktor, hukuk alanında çalışan personel yada üniversitede öğretim üyesi olmanın sağladığı, entelektüel meseleleri öğrenme fırsatından yoksun bırakılmaktadır. Özellikle genç kadınların gelecekları ile ilgili nasıl bir eğitim almaları gerektiği hususunda karar verme yetisine sahip olmamaktadır. Smith (1776) açık bir dille genç kadınların, akıllıca çalışma alanı seçimlerinde, ailelerinin veya varislerinin fikir beyanı ve tavsiyesi olmadan güvenilmezliğini vurgulamakta bir başka ifade ile, kadınların rasyonel karar alma kapasitelerinin yetersizliğini belirtmektedir. Bu hususta Bodkin (1999) *her insan bireysel çıkar ilkesi ile hareket eder ve bu doğrultuda karar verir doktrinine ne oldu?* bağlamında klasik bakış açısına eleştiri sunmaktadır.

Jean Baptise Say'a göre ise ekonomik açıdan kadınlar irrasyonel tüketici olarak nitelendirilmektedir. Bu doğrultuda kadınların pahalı mücevherlere karşı müsrif olarak ifade edilebilecek davranışlarını örnek göstermektedir (Bodkin, 1999: 55). Say, "Olbie" isimli eserinde, doğal ücret açısından kadının erkeklerden daha düşük bir ücrete sahip olduğunu belirtmekte, ailenin geçiminin bir erkek tarafından yapılmasının söz konusu olduğunun altını çizmekte ve kadınların ise yalnızca destekleyici olarak erkeklerin yanında yer almalarının gerekliliğini ifade edilmektedir. (Forget, 1997:109).

Öte yandan John Stuart Mill, Smith'in aksine kadınların rasyonel karar alabilmeleri hususunda klasik iktisatçılar arasında olumlu yaklaşım sergilemektedir. Bu hususta Mill'in en büyük destekçisi eşi Harriet Taylor Mill'dir. Mill aslında kadınlar erkeklerle aynı kapasitelere sahip olduklarını iddia etmektedir (Bodkin, 1999). Bununla birlikte klasik iktisatçılar, Mill'in ve Taylor'un düşüncelerini heterodox kabul etmekle birlikte, özel durum belirtilmediği takdirde, kalkınma çerçevesinde kadınların işgücüne, üretime ve sosyal yaşama katılımları hususunda Smith'in düşüncelerini takip etmektedir (Pujol, 1992; Pujol, 1995; Bodkin, 1999, 55).

- Neo-Klasik Yaklaşım

Pujol (1995)'a göre, klasik okulun yanı sıra Jevons, Edgeworth, Marshall ve Pigou gibi bazı neo-klasik varisler de kadınları ekonomik ajanlar olarak "irrasyonel" ve uygunsuz" olarak kabul etmektedir. Örneğin Neo-Klasik iktisat düşünürü ve refah ekonomisinin doğuşunu simgeleyen isim Pigou, açık bir şekilde kadınların erkeklerden daha zayıf ve eksik olduğunu, refahın maksimizasyonunun kadınların ücretlerinin erkeklerinkinden daha düşük tutulmasının sürdürülmesiyle elde edileceğini öne sürmektedir (Pujol, 1992:151). Neo-Klasik bakış açısı kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi ve kadınların ekonomiye tam katılımının sağlanmasının ancak kalkınma ve endüstrileşme sayesinde olacağını iddia etmektedir. Kadınların ekonomik ve sosyal hayata tam katılımının gerçekleşmemesi ve kalkınmadan eşit olarak faydalanmamasının temel nedeni olarak kadın ve erkeğin sahip olduğu beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar-eğitim, iş deneyimi vb.- olduğunu belirtmektedir (Palaz, 2005: 317).

- Boserup'un Kalkınmada Kadın Yaklaşımı

Ester Boserup “*Woman’s Role in Economic Development*” (1970) adlı kitabında dünyada kadınların erkeklere oranla kalkınmanın imkanlarından çok daha az yararlandığı ve kalkınma programlarının öngördüğü yeni teknolojilerin kadınların statüsünü gerilettiğini vurgulamaktadır (Palaz, 2005: 318). Kalkınmada kadın görüşünün ana konusu, kadınların var olan ekonomik kalkınma plan, program ve projelerine dahil edilmesidir. Kadınlar, kalkınma plan ve projelerine tam entegre olurlarsa, kalkınmada aktif rol alırlarsa kalkınmanın nimetlerinden daha çok faydalanacaklardır. Bu bağlamda, neo-klasik görüşün belirttiği gibi kadınların durumunun ekonomik kalkınmayla iyileşeceğini varsaymak yerine, ancak ekonomik kalkınma sürecinde devletin birtakım müdahaleler ve politika uygulamaları ile kadınların ekonomik kalkınmadan eşit olarak yararlanabileceğini vurgulamaktadır (Lansky, 2000).

- Feminist İktisat Yaklaşımı

Feminist iktisat olgusu üzerinde iki ana tanımlama yapılabilmektedir. Birincisi hakim iktisadın (geleneksel iktisat, mevcut iktisat, ana-akım iktisat, neo-klasik iktisat) feminist bir gözle epistemolojik açıdan köklü eleştirisini ifade etmektedir. İkincisi ise birinci aşamayı geçerek hakim iktisada alternatif bir iktisat yaklaşımı sunan teorik tartışmaları içermektedir. Dolayısıyla feminist iktisat, ‘ekonomide kadın’ı değil, kadın bakış açısını da içerecek şekilde ekonomiyi yeniden gözden geçirmekte ve sorgulamaktadır. Bu sorgulama yeni bir iktisadi yöntem, teori ve politikanın geliştirilmesine, dolayısıyla iktisadın ufkunun genişletilmesine yol açmayı amaç edinmektedir. Bu sorgulama ‘farklı ama eşit’ düsturuyula olmaktadır (Eroğlu ve İşler, 2006:69-70, Strober, 1994:143). Bu gözden geçirmenin aynı zamanda kadınların ekonomik şartlarının gelişimine de katkıda bulunacağı düşüncesi genel kabul görmektedir.

Feminist iktisat doğrultusunda çalışmalarını gerçekleştiren iktisatçıların Anaakım, Neoklasik, Keynesyen, Kurumsalçı, Marksist vb. farklı iktisat okullarına dahil olmaları ve feminist düşünce açısından da liberal, radikal, sosyalist, postmodernist vb. farklı geçmişlere sahip olmaları; söz konusu düşünürlerin odaklandıkları konuların da farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Bu doğrultuda feminist iktisadın gelişim sürecinin aşamalarına ilişkin değerlendirmeler de farklılaşmaktadır. Söz konusu farklılıklara rağmen, feminist düşüncenin ve dolayısıyla feminist iktisatçıların, en temel uzlaşım noktalarından birisi “farklı ama eşit” ilkesinin ayırıcı özelliği ile hareket ederek, farklılıklara saygıyı temel aldıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla farklı feminist iktisat anlayışlarının aynı tablonun farklı parçaları olarak yer alabileceğini söylemek mümkündür (Serdaroğlu, 1999:70-71).

Feminist iktisatçılar, kartezyen felsefenin benimsediği düalizme dayanarak kadınların ikincilleştirildiğini ve söz konusu ikincilleştirme durumunun iktisada yansımalarıyla geleneksel iktisatçıların teorilerinde modelleştirdikleri bireyin cinsiyetinin erkek olarak ifade edilmesine neden olduğu, bu bağlamda da düşünürlerin kadın deneyimlerini iktisat bilimine yansıtamadıklarını iddia etmektedirler. Dolayısıyla iktisadi bilginin kavramsal temellerinin toplumsal cinsiyetçi bir yanlılık taşıdığını ve bu doğrultuda şekillendiğini ve yeniden üretildiğini ifade etmektedirler (Eroğlu ve İşler, 2006:108).

Bu bağlamda feminist iktisatçılar, kadınların toplumda ikincil konumda olmaları ve ekonomik ve sosyal hayata tam entegre olamamalarına ‘patriarkal-erkek’ sistemin neden olduğunu ileri sürmektedirler. Bu yüzden kadınların karşısındaki tüm kurumsal engellerin ortadan kaldırılması ve kadınların güçlendirilmesi, aktif olarak kalkınma plan ve projelere katılması gerektiğini savunurlar. Genel ekonomik

kalkınma ve gelişmelerin kadınlar üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu kabul etmekle birlikte, bu etkilerin çok karmaşık olabileceğini ve her zaman kadınların durumunu düzeltemeyeceğini vurgulamışlardır (Forsythe et al., 2000). Burada amaç, kadınların etkili bir biçimde gerekli bilgi, beceri ve kaynaklara ulaşmasını sağlayarak kendilerini geliştirebilmelerini ve kalkınma plânlarında aktif olarak yer alabilmelerini sağlamaktır (Palaz, 2005: 318-319).

3. ULUSLARARASI KURUM VE SÜREÇLERDE KALKINMA VE KADIN

Kalkınma, insan yaşamının siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer boyutlarındaki gelişimin yanı sıra; insanın fiziksel, ahlaki, entelektüel ve kültürel gelişimini ve yansımalarını da içeren bir olgudur. Kalkınma programları ve kalkınma planlaması, ekonomik ve sosyal ilerlemeyi hızlandırmak için mevcut en iyi alternatifini seçmede toplum tarafından, örgütlü, bilinçli ve sürekli bir girişim olarak tanımlanabilmektedir (Waterson, 1965). Düşük gelirli ve dezavantajlı pozisyonlarda bireylerin refah düzeyini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç sadece toplumun bir kesiminin refahını sağlamakla sınırlı olmayıp; aynı zamanda eşitliğin sağlayacağı yarar ve fırsatlar sayesinde toplumdaki her bir bireyin kendi bireysel yeteneklerini ve potansiyellerini keşfine yönelik stratejilerin geliştirilmesini de içermektedir. Dolayısıyla kendi önceliklerini belirleyebilmeleri ve bunlara göre hareket edebilmelerini sağlayabilmek için insanların kapasitelerinin güçlendirilmesinin, toplumsal cinsiyete dayalı kalkınmanın temelini oluşturduğu düşünülmektedir (Singhal, 2003). Bu sebeple gelişimin ve kalkınmanın cinsiyet temelli yaklaşımları ve özellikle kalkınmada kadının oynadığı rolün önemi gündeme gelmektedir. Çünkü kadınların kalkınmadaki rolü sosyal ve ekonomik kalkınma hedefi ile doğrudan ilişkili ve tüm toplumların gelişmesinde esastır. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası plan, program ve politikalarda ne ölçüde yer aldığı söz konusu teorik gelişimin uygulama safhasını göstermektedir.

Bu noktadan hareketle dünyada kalkınma planları uygulamalarında kadına ilişkin değerlendirmeler önem arz etmektedir. Dünyada kalkınma programları ve bu programlara ilişkin raporlar, kadınları birer iktisadi aktör olarak değil bir nesne olarak gördüğü için, kadınların yalnızca yeniden üretici rollerine odaklanmaktadır. Çocuğun iktisadi değerinin anlaşılması ile birlikte, nüfus programlarında kadınları hamilelikten koruyucu önlemlere ilişkin harcamaların kısılması ve kadınların gelirlerinin arttırılmasının gerekliliği gündeme getirilmektedir (Tinker, 1997:38; Ertürk, 1996:349). Kadınların kalkınma söylem ve tartışmalarındaki konumları açısından değerlendirmeler ele alındığında başlangıçta kalkınma uzmanlarının üçüncü dünya ülkeleri kadınlarının kalkınmaya ayak bağı olduğu yönündeki saptamaları dikkat çekmektedir. 1960'lı yıllarda ilk *Birleşmiş Milletler Kalkınma On Yılı* bu görüşler doğrultusunda şekillenmekte ve kadının kalkınmadaki yerinin görmezden gelinmesi söz konusu saptamanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Parpart ve Marchand, 1995). Büyümenin başlangıçta eşitsizliğe yol açmakla birlikte, refahın zaman içinde kazanımların “aşağıya damlama” (tickle down) yoluyla zenginden fakire; erkekten kadına doğru aşamalı olarak toplumun tümüne yayılacağı düşüncesi kalkınmada kadına yalnızca ev ekonomisi, beslenme, sağlık ve hijyen konularında aile refahı programlarında yer verilmesine neden olmaktadır (Young, 1993). Bunun yanı sıra ilerleyen yıllarda Birleşmiş Milletler'in kadınların eğitim, beslenme ve statüsü üzerine geliştirme araştırmalarına yöneldiği gözlenmektedir. Bu araştırmalara göre kadınların kalkınmaya tam olarak katılmasının sağlanamaması ise

‘beşeri kaynak israfı’ olarak nitelendirilmektedir. Yine bu yıllarda kadınların kaynak olarak karakterize edilmesi ile ekonomiye katkılarının kalkınma sürecine hız katacağı ve bu süreci daha etkin hale getireceği savunulmaktadır. Nitekim 1970’te “İkinci Kalkınma On Yılı için Uluslararası Kalkınma Stratejisi” içerisinde (*International Development Strategy for The Second Development*) bütünüyle kalkınma çabası içine kadınların tam olarak katılımının ve organizasyonunun teşvik edilmesinin önemine bütünüyle yer verilmektedir (Yavuz ve Serdaroglu, 2010: 54).

1974 yılında Uluslararası Kalkınma İçin Toplum - Kalkınmada Kadın (*Society for International Development (SID) – Women in Development*) yada kısaca WID olarak adlandırılan organizasyonun oluşturduğu 5 sayfadan oluşan bir kaynakça, E. Boserup’un kitabının ve kadının ekonomik kalkınmadaki öneminin keşfedilmesine imkan vermektedir (Tinker, 1997: 33). Liberal bir feminist olan E. Boserup kitap cinsiyete dayalı işbölümünün ve kalkınmayla sağlanan modernizasyonun ‘toplumsal cinsiyet’ üzerinde yarattığı değişen etkiyi verilere dayanarak inceleyen ve değerlendiren ilk çalışma olarak nitelendirilmektedir. Boserup kalkınma projelerinin Üçüncü Dünya ülkeleri kadınları üzerinde yarattığı etkileri de incelemektedir. Ayrıca, söz konusu projelerin çoğunluğunun kadını göz ardı ederek geliştirildiği ve teknolojik olarak sofistike kabul edilebildikleri için yine çoğu projede kadınların iktisadi çıkarları ve bağımsızlıklarının es geçildiği savunmaktadır. (Yavuz ve Serdaroglu, 2010: 54-57).

Tüm bu gelişmelerin ardından ilk kez, 1975 yılında Mexico City’de Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu, I. Dünya Kadın Konferansı’nı düzenlemiş ve yine 1975-1985 yılları arasındaki dönem de, Birleşmiş Milletler genel kurulu tarafından “Kadının İlerlemesi On yılı” olarak belirlenmiştir. Kadının İlerlemesi On Yılı için ana tema olarak, “Eşitlik, Kalkınma ve Barış” hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşılması; ulusal, bölgesel ve uluslararası arenada kadınların statülerinin geliştirilmesi, cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi, kadınların üretime eşit ölçüde katılımının sağlanması ve yine bu doğrultuda kalkınma imkanlarından da eşit olarak faydalandırılması çerçevesinde oluşturulmuştur (Palaz, 2005:319). Kalkınma, eşitlik, ve barış açısından kazanımları değerlendirmek amacıyla düzenlenen dünya konferansı ile kadının ilerlemesine ilişkin stratejilerin kabul edilmesinden bu yana, dünyada önemli ekonomik, politik, sosyal ve kültürel dönüşümler meydana gelmekte olduğu bu değişimlerin de kadınları olumlu/olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir. Kadınların ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde başta ekonomik olmak üzere, sivil, politik, sosyal ve kültürel yaşama tam ve eşit katılımını sağlamakla birlikte cinsiyete dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmak, uluslararası topluluğun öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır (TBMM, 1995). Ancak iki “kalkınma on yılı” (1960’lar ve 1970’ler) geçmiş olmasına rağmen, elde edilen istatistikler söz konusu hedeflere ulaşmada yetersiz kaldığını göstermektedir. 1980’li yıllara gelindiğinde yapılan araştırmalardan elde edilen istatistiklerle dünya çalışma saatlerinin %67’sinin kadın işgücü tarafından gerçekleştirilmesine rağmen dünya gelirinin yalnızca %10’unu kazandığı; dünya servetinin ise %1’inden daha azına sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmaktadır (Canadian Council for International Cooperation, 1991).

Kopenhag’da 1980 yılında düzenlenen II. Dünya Kadın Konferansı’nda ise kadınların durumlarının iyileştirilmesi için alınabilecek önlemleri belirleyen “Hareket Plâni” kabul edilmiş; ve hemen ardından, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” (CEDAW) kabul edilerek üye ülkelerin imzasına sunulmuştur. 1985 yılına gelindiğinde ise III. Dünya Kadın

Konferansı Nairobi’de düzenlenmiş ve Kadının İlerlemesi On Yılı için genel değerlendirilme yapılarak dünyada kadın statülerinin gelişimi için geleceğe dönük stratejiler belirlenmiştir (Palaz, 2005: 319-320). Nihayet 1995 yılında Pekin’de düzenlenen “Dördüncü Dünya Kadın Konferansı”nda, kadın haklarının insan hakkı olarak tanınması talebinde bulunulmuştur.

Birinci Dünya Kadın Konferansı’na bağlı olarak çoğu hükümetin kadın sorunlarıyla ilgilenen bürolar kurduğu görülmekte ve özellikle uluslararası yardım ajansları tarafından kadınların durumlarının iyileştirilmesine yönelik söz ve taahhütü kanıtlamak amacıyla artan sayıda “woman in development” (WID) uzmanı istihdam edilmeye başlandığı gözlenmektedir. Amerikalı liberal feministler tarafından geniş bir tanımlama ile ‘kalkınmada kadın’ veya “woman in development” (WID) olarak etiketlenen bir dizi ortak kaygı ve olgu, ekonomik sistemlere kadınların entegre olmasını sağlayan; bunun yanı sıra kalkınma ajanslarında çalışmakta olan kadınların profesyonel istihdam imkanlarını da geliştiren idari ve yasal değişikliklerin yapılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Batı kapitalizmi, modernizasyon anlayışları temelinde şekillendiği iddiasıyla WID yaklaşımına yapılan eleştiriler, entelektüel kökenleri Marksist feminizm ve bağımlılık kuramına uzanan ‘*Women and Development*’ (WAD) yaklaşımını şekillendirmektedir (Yavuz ve Serdaroğlu, 2010: 56-65). WID ve WAD yanı sıra kalkınma-kadın ilişkilendirilişi bağlamında birçok farklı yaklaşım gündemde yer almaktadır: ‘*Development Alternatives with Women for a New Era*’ (DAWN); ‘*Gender and Development*’ (GAD); ‘*Women, Culture and Development*’ (WCD). Kalkınma-kadın bağlamında 1990’larda ‘güçlendirme’nin yanı sıra yeniden popülerlik kazanan bir diğer ana başlık da ‘çevre’ olarak belirtilmektedir. DAWN, çevre ve kalkınma üzerine güneydeki yoksul kadınların “yaşamların en temel ihtiyaçlar temelinde sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla ekolojik sıkıntılar doğrultusunda yerel deneyimlerin de göz önünde bulundurulması” olarak belirtilen bakış açısını 1992 yılında *United Nations Conference on Environment and Development* (UNCED) toplantılarında dile getirmektedir. Taleplerden biri de ‘Sürdürülebilir Kalkınma’nın yerel ölçekte denetimi” olarak yer almaktadır. DAWN süreç boyunca, Güney’deki yoksulların ve özellikle de kadınların karşı karşıya kaldıkları yerel çevre sorunları ve bu sorunların çözümlerine ilişkin en kapsamlı bilgiye sahip olduklarını ileri sürmektedir. Bu da, kadınların çevresel karar alma ve yönetim süreci içerisinde söz sahibi olmaları ve bu sürece dahil edilmeleri taleplerinin temelini oluşturmaktadır (Yavuz ve Serdaroğlu, 2010: 83-84).

Dolayısıyla hem toplumsal hem de ekonomik kalkınmayı güçlendirmede insan haklarının, demokrasinin, halk katılımının, iyi yönetişimin ve kadınların güçlendirilmesinin her geçen gün rolünün arttığı üzerinde artan bir fikir birliği söz konusu olmaktadır (UN, 2000). Bu doğrultuda, Tablo 1’de farklı uluslararası kurum ve/veya kuruluşların plan, proje ve politika oluşumlarında “ekonomik kalkınma” ve “kadın” ilişkisine değinilmektedir.

Tablo 1. Uluslararası Kurum Ve Kuruluşların Plan, Proje Ve Politika Oluşumlarında “Ekonomik Kalkınma” Ve “Kadın”

ULUSLAR ARASI KURUM VE KURULUŞLAR	“EKONOMİK KALKINMA” VE “KADIN” İLİŞKİSİ
Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)	Kırsal alanlarda kadınların ekonomiye katılımını sağlamak amaçlı projeler geliştirilmekte ve kadınların işgücüne (üretim) katılımı desteklenmektedir.
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	Kalkınmanın hem ekonomik hem de toplumsal yönleriyle ilgili çalışmalar yürütülmekte ve erkekler/kadınlar için adaletli istihdamı ve geliri güvence altına alan daha fazla fırsat yaratma üzerine politika oluşumları gerçekleştirilmektedir.
Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO)	Sanayi sorunları için çözüm arayışlarının yanı sıra hükümetlere, iş derneklerine ve özel sanayi sektörüne rekabetçi ortam, sağlıklı çevre ve üretken istihdam şeklinde üç öncelikli alana yönelik entegre hizmet paketleri sunulmaktadır. Bu alanlar içerisinde üretken istihdam alanında KOBİ, girişimci, kalkınma ve kadın girişimcilik unsurlarını destekleyen politikaların önemle üzerinde durulmaktadır.
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Örgütü (UNCTAD)	BM’in sosyal çalışmaları, birey, aile ve toplulukları, kalkınma stratejilerinin merkezinde konumlandırın, insan odaklı bir yaklaşımla bağlantılı olmaya başlamıştır. Ekonomik ve siyasi sorunlar, bazen eğitim, nüfus, sağlık, kadınlar, çocuklar ve yaşlıların sosyal sorunlarının önüne geçmekte ve uluslararası gündemi işgal etmektedir. Bu sebeple Birleşmiş Milletler ve UNCTAD toplumsal kalkınmaya ayrı bir önem vererek plan ve politikalarında bu konulara yer vermektedir.
Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)	Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin tam anlamıyla uygulanması hususunda çalışmalar yürütmektedir.
Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)	Sosyal bilimler ve felsefe alanlarında araştırmalarının teşvik edilmesi, insan hakları ve demokrasinin öğretimi ve teşviki, ayrımcılığın her türü ile mücadele, kadınların ekonomik ve toplumsal statüsünün daha iyi hale getirilmesi ve gençliğe yönelik sorunların çözümüne ilişkin çabaların desteklenmesi yönünde çalışmalara ağırlık vermektedir.
Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (HABITAT)	Küresel Kentsel Yönetişim Kampanyası ve Küresel Konut Mülkiyeti Güvencesi Kampanyası olmak üzere iki büyük kampanya yürütülmekte ve başarılı bir barınma politikası yaratılmasında kadınların oynayacağı rolü ve kadınların haklarını da desteklemektedir.
Kadının Statüsü Komisyonu (ECOSOC)	Birleşmiş Milletler’in Kadına Yönelik Ayrımcılığın Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Antlaşması (CEDAW) önem arz etmektedir. Komisyon çalışmalarında kadınların eşitliği hususunda dünya çapında ilerlemeler incelenmekte; ekonomik, siyasal ve sosyal alanlar ile eğitim hususunda kadın haklarının teşvik edilmesi için önerilerde bulunmaktadır. Acilen ilgilenilmesi gereken kadın hakları sorunlarına da dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, kanunlarda ve uygulamada kadınların statüsünü iyileştiren antlaşmaların taslağı da hazırlanmaktadır.
Birleşmiş Milletler Kadın Kalkınma Fonu (UNIFEM)	Kadınların özellikle siyasi ve ekonomik bakımdan güç kazanmaları ve kadın/erkek eşitliğini teşviki sağlayan yenilikçi programlara finansal destek ve teknik yardım yapılmaktadır. UNIFEM esas itibarıyla, hem girişimci hem de üretici yönünden kadınların ekonomik kapasite gelişimini güçlendirmek; liderlik, yönetim ve karar-alma mekanizmaları içerisinde kadınların katılım düzeyini arttırmak; daha adaletli bir kalkınma bakımından kadınların insan haklarını teşvikini sağlamak olmak üzere üç alanda plan ve politika oluşumuna yönelmektedir.

Birleşmiş Milletler Kadının İlerlemesi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Merkezi (INSTRAW)	Kadınların 21. yüzyıl bilgi toplumunun imkanlarına erişmelerine ve gelişmelerine destek vermekle birlikte yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanmalarını sağlayacak eğitim/araştırma faaliyetleri yürütülmesine yönelik politikalara ağırlık vermektedir.
Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)	Gerçekten ihtiyacı olan insanlara kalkınma yardımlarının ulaştığından emin olmak için kırsal kesimde yaşayan yoksul erkeklerin yanı sıra kadınları da kalkınma sürecine dâhil etmektedir.
Gündem 21	Gelişmekte olan ülkelerde yer alan yoksulluk ve dış borçlar, sürdürülemez tüketim/üretim yapıları, uluslararası ekonominin yapısı, nüfus sorunları üzerinde durulmaktadır. Bu program aynı zamanda kadınlar, çocuklar ve gençler, çiftçiler, sendikalar, yerli halk, yerel topluluklar, bilim çevreleri, sanayi ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında oynadıkları rolün güçlendirilmesi odaklı çalışmalar yürütmektedir.

Kaynak: Birleşmiş Milletler resmi internet adresinden elde edilen bilgilerle tarafımızdan hazırlanmıştır.
(www.un.org.tr)

1990'lı yıllara ait incelemelerde, organize olmuş kadın gruplarının, hükümetleri ve diğer ajansları kadın sorunlarının incelenmesi hususunda sürekli baskı altında tutmakta olduğu gözlenmektedir. Aktivistler, feminist düşünörlere ve akademisyenlere kuramlar ve pratikte gerçekleşenler arasındaki bağı güçlendirilmesi ve söz konusu kuramlarını revize etmeleri hususunda bilgi akışı sağlamaktadır. Retorik ve pratikte bazı kaymalar söz konusu olsa da WID'nın, hükümetler, BM örgütleri ve NGO'ları içeren kalkınma ajansları ve yardım ajansları açısından hakim yaklaşım olarak kaldığı söylenebilmektedir (Connelly vd., 2000: 63-64).

Ertürk'ün (1996: 348) belirttiği gibi bu gelişmelerin altında yatan sebepler üç şekilde ifade edilebilmektedir. İlk olarak Batı ölkelerinde güçlenen kadın hareketlerinin etkisi, ikincisi Doğu-Batı kutuplaşması ve üçüncü güç olarak Üçüncü Dünya radikalizmi ve mevcut ekonomik kalkınma modellerinin sorgulanarak eşitlikçi politikalar arayışına yol açan paradigmatik değişme tanımlanmaktadır (Palaz, 2005: 322).

Dünya Bankası'nda son on yılda yapısal uyumdan yoksullukla mücadele ve yoksulluğun azaltılmasına doğru bir paradigma kayması söz konusudur. Dünya Bankası'nın 2001 yılında yayınladığı raporu (*Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice*) ile kanıtladığı cinsiyet konularına artan ilgi bu sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Rapora göre cinsiyet eşitsizliği dikkate alınmadığında, ekonomik büyüme ve kalkınma etkili bir şekilde ele alınamamaktadır. Çünkü yoksulluk cinsiyet eşitsizliğini arttırmaktadır ve cinsiyet eşitsizlikleri de ekonomik kalkınmaya engel teşkil etmektedir (Kuiper ve Barker, 2006).

Son on yılda Dünya Bankası hem teori hem de politika açısından önemli bir değişim sergilemektedir. Washington'daki önceki ekonomistler Dünya Bankası programları ve kredilerinin sınırlarını ve koşullarını belirlemede iken, şimdi söz konusu makroekonomik modeller ve yaklaşımlar yerel gruplar ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile geliştirilmektedir. 1980'li yıllarda Banka'nın yayın ve politikalarında toplumsal cinsiyet ve kadının sorunlarına oldukça az önem verilmekte ancak yine 1990'lı yıllara gelindiğinde, yoksulluk ve doğurganlık oranları üzerinde kadının eğitiminin etkileri Banka'nın inceleme konusu olarak göze çarpmaktadır. 1995 yılında Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın

Konferansı'nın da bu bağlamda Banka'nın “cinsiyet ve kalkınma” temelinde şekillenen araştırmalarına ivme kazandırdığı söylenebilmektedir (Barker ve Kuiper, 2006: 1).

Tablo 2. Farklı Perspektiflerden Kalkınmada Kadın

A maç/ Yaklaşım/ Bakış Açısı	İçerik		Kalkınma Müdahalelerine İlişkin Örnekler
	Sorun	Çözüm	
Re fah	Yoksulluk Özel İhtiyaçlar Savunmas ızlık ve hassasiyet Düşük Sosyo-ekonomik Statü	Beslenme, çocuk bakımı ve sağlık gibi alanlarda destek servisleri	Doğumevi İnşası Sağlık Klinikleri Aşılama Beslenme ve Gıda Eğitimleri Sağlık Eğitimi
Yo ksulluk	Düşük İstihdam Oranı İşgücü verimliliğinin düşük sayılması Ekonomik Açıdan Bağımlılık Üretkenli k yeteneğinden yoksun olma	Kendine güven ve dayanışmanın desteklenmesi Girişimciliğin cesaretlendirilmesi Üretkenlik yeteneğinin saptanması	Kadınlar için gelir yaratan proje üretimi (el yapımı sabun, mum, tütsü üretimi gibi)
Ve rimlilik	Kalkınma planlarında göz ardı edilme Az gelişmiş Beşeri Sermaye olarak kabul edilme	Kadın işgücünün Verimli Olduğu Alanların Belirlenmesi ve Yeteneğin Gelişimi İçin Eğitim İmkanlarının Sağlanması	Kadına Kalkınma Plan ve Programlarında Yer Verilmesi
Eşi tlilik	Eşitsizlik Eğitim, İstihdam, Mülkiyet vb. Alanlarda Cinsiyet Ayrımı Yapılması	Kadınlar İçin Bu Alanlarda Fırsat Eşitliği Sağlanması	Fırsat Eşitliğini Destekleyici Uygulamalar Kadının Eşitliği ve Katılımcılığına İlişkin Kalkınma Plan ve Programlarının Revize edilmesi Kadının Kalkınma Süreçlerinde Hak ve Söz Sahibi Olması
Ye tki/Güç	Eşit olmayan Cinsiyet- Güç İlişkileri Ataerkil Direnc	Farkındalık Mobilizasyon Dayanışma Kolektif Hareket	Kadınların Kolektif Hareketlerini Destekleyici Temel Projeler, Demokratik ve Politik Oluşumlar

Kaynak: Singhal (2003).

Bu bağlamda kalkınma plan ve programlarının hazırlanmasını ve düzenlenmesini kapsayan süreç boyunca hem teori hem de politika açısından önemli bir değişim sergilenmektedir. Bu süreçte kalkınma kavramıyla ilişkilendirilebilecek söz konusu kurum ve kuruluşların sahip olduğu çeşitli yaklaşımlar ışığında ve *Kalkınmada Kadın* (WID) organizasyonunun sunduğu farklı perspektiflerde, söz konusu plan, program ve süreçlerde kalkınma ve kadın ilişkisi Tablo 1’de ele alınmaktadır. Tablo ayrıca kadının kalkınma planlarında bir nesne olarak görülmesinden, ekonomik bir aktör ve bir katılımcı olarak kalkınma planlarında yer edinmesine kadar olan gelişimin aşamalarını da sergilemektedir.

4. SONUÇ

Kalkınma kavramı nötr olmamakla birlikte kalkınma plan, politika ve programları uygulamaları oldukça kompleks süreçler içermektedir. Kalkınma içerisinde kadının rolüne ilişkin teorik açıdan kapatılmaya çalışılan boşluk ne yazık ki uluslararası ve ulusal plan, program ve politikalarda yeterince yer bulamamıştır. Ancak son yıllarda tüm bunlar içerisinde kadına ve kalkınmada kadının rolü ve önemine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

Boserup'un (1970 yılında yayınlanan "*Woman's Role in Economic Development*" kitabı ile) kadınların kalkınma sürecindeki konumuna ilişkin ilk değerlendirmelerinden günümüze kadar uzanan süreçte, bu alan kadınlar üzerine düzeltici bir odaklanmadan daha geniş bir toplumsal cinsiyet farklılıkları çerçevesine doğru kaydığı söylenebilmektedir. Kalkınma sosyal göstergelerin iyileşmesine sebep olma ve eğitim gibi önlemlerle toplumsal cinsiyet boşluğunu azaltma eğilimi taşımaktadır. Temelde kalkınma, özelde ise GSMH'nin büyümesi ile çocuk ölüm oranındaki azalış, kadın-erkek eğitim boşluğundaki azalış, bütün eğitim seviyelerinde ve kadın eğitim seviyesinde artış arasında anlamlı ilişkilerin gözlenmesine ek olarak; siyasi ve sivil özgürlükler endeksi ile kadın eğitimi arasında ise sıkı bir korelasyon bulunmaktadır. Ancak bu olumlu etkilerin yanı sıra, ekonomik kalkınmanın erkek elindeki üretim araçları üzerindeki kontrolün kuvvetlenmesine sebep olabileceği, cinsiyetler arasında hem gücün hem de gelir kaynaklarının paylaşımını etkilediği ve sistematik olarak erkeklerin yaşamlarını kadınlarınkinden daha çok geliştirdiğine yönelik bulguların varlığından da söz etmek mümkündür. Örneğin, kırsal ekonomilerdeki yapısal, teknik ve kurumsal değişimler göz önüne alındığında, kadınların yaşam standartları artsa bile, onların karar alma gücü ve statülerinin azalabildiği belirtilmektedir (Jacobsen, 2007: 386-388).

Çoğu ekonomide kadın toprak, eğitim veya kredi gibi maddi ve maddi olmayan sosyal ve ekonomik kaynaklara erkeklere kıyasla daha zor ulaşmaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliği ile örtüşmektedir. Oysa kadınlar mal ve hizmetlerin belirli türlerine daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, piyasa ekonomisinin formel ve enformel sektörlerde hane ve topluluk sektörlerindeki girişimciler, bilgi sağlayıcılar, işçiler ve bakım-verenler olarak birden fazla rolle faaliyete bulunan kadınların ekonomiye katkısı ile ekonomik/sosyal kaynaklara erişiminin dengede olmadığı bir gerçektir (Williams, 2006: 227).

Özetle ekonomik kalkınmanın temel belirleyicisi insan faktörüdür. Beşeri sermaye teorisi, insana yapılan yatırımların önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle kalkınmanın ana hedefi, sağlık, eğitim ve gelir alanlarında kadın erkek ayrımı yapmadan herkese eşit olanaklar sunmak ve yaşam düzeylerini yükseltmek olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Annan, K. A., (2000). *We The Peoples: The Role Of The United Nations In The 21st Century*, The United Nations, New York.
- Barker, D., K.-Kuper, E. (2006). *Feminist Economics And The World Bank*, (Ed.) E. Kuiper Ve D. K. Barker, *Feminist Economics And The World Bank -History, Theory And Policy*, Routledge, New York.

- Bodkin, R., G. (1999). Women's Agency In Classical Economic Thought: Adam Smith, (Ed.) H. T Mill Ve J. S. Mill, *Feminist Economics*, 5(1), 45-60.
- Connelly, M. P., Tania Murray-Macdonald, M., Parpart, J. L. (2000). Feminism And Development: Theoretical Perspectives, J. L. Parpart, M. P. Connelly, V. E. Barriteau (Eds.) *Theoretical Perspectives On Gender And Development*. Idrc Books, Ottawa.
- Csics, (1991). *Two Halves Make A Whole: Gender Relations In Development*, Canadian Council For International Cooperation.
- De Groot, J. (1991). Conceptions And Misconceptions: The Historical And Cultural Context Of Discussion On Women And Development, (Ed.) Haleh A., *Women, Development And Survival In The Third World*, 107- 135, London And New York: Longman.
- Eroğlu, Ö., İşler, R. (2006). *İktisat Düşüncesinde Farklı Bir Bakış: Feminist İktisat*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ertürk, Y. (1996). Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın Ve Eşitlik. *Odtü Gelişme Dergisi*, 23(3), 341-356.
- Ferber, M. A.-Nelson J. A. (1993). *Beyond Economic Man – Feminist Theory And Economics*. Chicago, The University Of Chicago Press.
- Forget, E. L. (1997). The Market For Virtue: Jean- Baptiste Say On Women In The Economy And Society", *Feminist Economics*, 3(1), 95-111.
- Forsythe, N., Korzeniewicz, R. P.- Durrant, V. (2000). Gender Inequalities And Economic Growth: A Longitudinal Evaluation. *Economic Development And Cultural Change*, 48(3), 573-618.
- Jacobsen, J. P. (2007). *The Economics Of Gender*. Third Edition, Blackwell Publishing, Usa.
- Kuiper, E., Barker, D., K. (2006). *Feminist Economics And The World Bank -History, Theory And Policy*, Routledge, New York.
- Lansky, M. (2000). Gender, Women And All The Rest. *International Labour Review*, 139(4), 481-505.
- Memmedova, M. (2000). İktisadi Kalkınmada Kadının Rolü Ve Türkiye Ve Azerbaycan Karşılaştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Palaz, S. (2005). Toplumsal Cinsiyet Ve Kalkınma: Kalkınmada Kadının Yeri, (Ed.) M. Kar Ve S. Taban, *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel Ve Siyasal Faktörlerin Rolü*. Ekin Kitabevi, Bursa.
- Parpart, J. L., Marchand, M. H. (1995), *Feminism / Postmodernism / Development*, Londra: Routledge.
- Pujol, M. A. (1992), *Feminism And Anti-Feminism In Early Economic Thought*, Aldershot, U.K. Elgar.
- Pujol, M. A. (1995). Into The Margin!, (Ed.) E. Kuiper Ve J. Sap, *Out Of The Margin: Feminist Perspectives On Economic Theory*, Routledge, New York.
- Serdaroğlu, U. (1999). *Feminist İktisat'ın Bakışı (Postmodernist Mi?)*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Singhal, R. (2003). Women Gender And Development: The Evolution Of Theories And Practise. *Psychology And Developing Societies*,15(2), 165-185.
- Smith, A. (1985); *Ulusların Zenginliği, Cilt 1*, Alan Yayıncılık, Çeviren: Ayşe Yunus Ve Mehmet Bakırcı, İstanbul, (Eserin Orijinal Baskısı:1776).
- Smith, A., (2002), *Ulusların Zenginliği, Cilt 2*, Alan Yayıncılık, Çeviren : M. Tanju Akad, (Eserin Orijinal Baskısı:1776).

- Strober, M. H. (1994). Rethinking Economics Through A Feminist Lens”, Papers And Proceedings Of The Hundred And Sixth Annual Meeting Of The American Economic Association (May, 1994), *The American Economic Review*, 84(2), 143-147.
- Tbmm, (1995), Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu Ve Eylem Planı, Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, ([Http://Www.Tbmm.Gov.Tr/Komisyon/KeFe/Docs/Pekin.Pdf](http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf)).
- Tinker, I. (1997). The Making Of A Field: Advocates, Practitioners And Scholars”, (Ed.) N. Visvanathan, L. Duggan, L. Nisonoff, N. Wieggersma, *The Women, Gender And Development Reader*, Zed Books Ltd., London.
- Undp, (1995), *Human Development Report*, Oxford University Press, New York.
- Waterson, A. (1965). *Development Planning: Lessons Of Experience*, The John Hopkins University Press.
- Williams, M. (2006). Why Feminist Economists Should Pay More Attention To The Coherence Between The World Bank And The Wto, (Ed.) E. Kuiper Ve D. K. Barker, *Feminist Economics And The World Bank -History, Theory And Policy*, Routledge, New York.
- Yavuz, G. ve Serdaroğlu, U. (2010), Kalkınma Ve Kadın (Veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar, (Ed.) U. Serdaroğlu, *İktisat Ve Toplumsal Cinsiyet*, Efil Yayınevi, Ankara.
- Young, K., (1993). *Planning Development With Women: Making A World Of Difference*, London: Macmillan.
- Yumuş, A. (2011). *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Boyutları*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

EMZİREN ANNELERİN EMZİRME BİLGİLERİNİN KAYNAKLARININ İNCELENMESİ: INSTAGRAM ÖRNEĞİ¹

EXAMİNİNİG THE RESORCES BREASTFEEDİNG INFORMATION MOTHERS: INSTAGRAM EXAMPLE

Zeynep Gazali DEMİRTAŞ² Rukiye ÇELİK³

Öz

Yetersiz beslenme ve anne sütünün sağladığı doğal bağışıklıktan yoksun olma durumuna bağlı olarak gelişen bebek ölümleri de göz önüne alındığında; anne sütüyle besleme ve emzirme büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı; emziren annelerin sosyal medyayı emzirmeye ilişkin bilgi kaynağı olarak ne derece kullandığını tespit etmektir. Bu anlamda emzirmeye ilişkin diğer bilgi kaynaklarının ne olduğunu ortaya koymak çalışmanın ikincil hedefidir. Çalışmada; emziren annelerin emzirme bilgilerini sosyal medyadan ne derece edindiği ve diğer bilgi kaynaklarının ne olduğu bir anket ile ölçülmüştür. Çalışmanın evreni, Emziren Anne isimli Instagram olarak seçilmiştir. Çalışmada örneklem seçilmemiş ve tüm üyeler online anket ile ulaşılmıştır. Veriler, SPSS aracılığıyla basit frekans analizlerine tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre; araştırmaya katılım gösteren emziren annelerin emzirmeye ilişkin bilgilerini sırasıyla sosyal medyadan, aile ve arkadaşlardan, ebe-hemşire ve hekimlerden sağladığı ortaya çıkmıştır. Buna göre sosyal medya, bu çalışmanın örneklemini olan emziren anneler için önemli bir kaynaktır. Buna göre sosyal medya emziren anneler için önemli bir kaynaktır. Bu noktada medya; emzirme konusundaki yanlış bilgilerin düzeltilmesi ve anne sütünün faydaları konusunda annelerin bilgilendirilmesi açısından etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Emziren anne, emzirme bilgisi, sosyal medya.

Abstract

The aim of study is to determine what extent the nursing mothers use social media as a information source about breastfeeding. Secondary goal of the study is to exhibit what the other information sources about breastfeeding are. The aim of the study was measured by a questionnaire. The

¹ Bu çalışmanın özeti, CIEP 2017:Congress On International Economic and Administrative Perspectives: Subtaniable Globl Competition, October 5-6, 2017, Suleyman Demirel University,Isparta, Turkey. Kongresinde sunulmuştur.

² Araştırma Görevlisi, Suleyman Demirel University, Faculty of Communication, zeynepgazali@gmail.com

³ Yardımcı Doçent, Suleyman Demirel University, Health Care Management, bursa-84@hotmail.com

universe of work was selected 85000 mothers have child between 0-2 old anda re active member of Nursing Mother named instagram page. No sample was selected in the study, all members were reached via online questionnaire. Data obtained from the returning members were subjected to simple frequency analysis via SPSS. According to results nursing mothers provide breastfeeding information from social media, family and relatives, physicians and delivery nurses respectively. So, social media is an important resource for nursing mothers. Social media can be an effective tool for correcting breastfeedin misinformation and informing the nursing mothers about benefits of breast milk.

Keywords: *Nursing mother, breastfeeding information, social media.*

1. GİRİŞ

Emzirme, yeni doğan bebeğe faydaları açısından oldukça önemli bir beslenme türüdür (Labbok ve Krosavec, 1990: 226). Yalnızca anne sütüyle bebeği beslemeye tam emzirme denir (WHO, 2011). Emzirmenin hem bebeğe hem de anneye faydaları bulunmaktadır. Emzirmeyle birlikte uterus hızla küçülmeye başlar. Uterusun küçülmesi de kan kaybının azalmasını sağlar (Sguassero, 2008). Solunum yolu enfeksiyonları diyabet, astım ve kardiyovasküler hastalıklar gibi kronik hastalıkları engelleme, bebeğin sağlıklı yaşamına katkı sağlama ve sağlık harcamalarını azaltma gibi olumlu sonuçları tespit edilen emzirme, teşvik edilen bir sağlık hedefi haline gelmiştir. Yetersiz beslenme ve anne sütünün sağladığı doğal bağışıklıktan yoksun olma durumuna bağlı olarak gelişen bebek ölümleri de göz önüne alındığında; anne sütüyle besleme ve emzirme büyük önem arz etmektedir. Ek olarak WHO'nun (www.who.int) çalışmasına göre anne sütü zekâyı geliştiren, obeziteyi önleyen ve zindeliği arttıran en önemli besindir. Ayrıca raporda yeterli anne sütü ile beslenmeleri durumunda yılda 820 binden fazla çocuğun ölümden kurtarılacakları da belirtilmiştir.

Annenin, emzirme hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, bebeğe anne sütünün yanı sıra ek gıdalar verilme sebeplerinin en başında gelmektedir (Crowe, 2006). Bu yüzden başarılı bir emzirme sürecinin yaşanması için annelerin emzirme ve anne sütü hakkında bilgilendirilmeleri oldukça önemlidir (DiGirolamo vd., 2001: 94). Dünya Sağlık Örgütü doğumdan önce anne adayının sadece emzirme ve anne sütüyle ilgili olarak en az dört kez bir sağlık personeli tarafından eğitilmesi gerektiğini salık vermektedir (Devecioğlu vd., 2006). Yine Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF yayınladıkları bildirmede emzirmenin özendirilmesi, korunması ve desteklenmesi gerektiğine dair vurgu yapmıştır. Bu bildirmede başarılı bir emzirme için on adım sıralanmıştır. Bunlar (Vinther ve Helsing, 1997; WHO, 1998):

1. Emzirmeyle ilgili yazılı bir politika hazırlanmalı ve düzenli zaman aralıklarında bu politika sağlık personeline anlatılmalı ve benimsetilmelidir.
2. Tüm sağlık personeli bu politika çerçevesinde eğitilmelidir.
3. Hamile kadınlar emzirmenin faydaları ve doğru emzirme teknikleri konusunda bilgilendirilmelidir.
4. Doğumu takip eden yarım saat içerisinde anneye emzirmeye başlaması için yardımcı olunmalıdır.
5. Emzirmenin nasıl olacağı ve gerektiğinde bebekten ayrı kalınırsa sütün salgılanmasının nasıl sürdürüleceği anneye gösterilmelidir.

6. Tıbben gerekli görülmedikçe yeni doğana anne sütü haricinde bir gıda verilmemelidir.
7. Anne ve bebeğin 24 saat bir arada olmalarını destekleyecek bir politika izlenmelidir.
8. Anneye, bebek her istediğinde emzirmesi teşvik edilmelidir.
9. Biberon, yalancı meme ya da emzik gibi şeyler emzirilen bebeğe verilmemelidir.
10. Emzirmeyi destekleyen sosyal gruplar oluşturulmalı ve taburcu olan annelerin bu gruplara katılması ve tecrübelerinden faydalanmaları teşvik edilmelidir.

2017 verilerine göre küresel olarak anne sütüyle yetersiz beslenmeye bağlı olarak 5 yaşındaki 155 milyon çocuğun yaşlılarına göre çok kısa olduğu ve 52 milyon çocuğun yine yaşlılarına göre çok zayıf olduğu görülmüştür. Ayrıca 2017 rakamlarına göre çocuk ölümlerinin %45'inin sebebinin yetersiz anne sütü beslenmesi olduğu tespit edilmiştir (www.who.int). Türkiye Sağlık İstatistikleri 2016 Raporunda (www.tuik.gov.tr) yer alan anne sütüyle beslenme oranına göre; 0-6 ay arası bebeklerin %30,8'inin, 7-12 ay arası bebeklerin ise yalnızca %22'sinin anne sütüyle beslendiği ve bu oranın oldukça düşük seyrettiği gözlenmektedir. Buna ek olarak anne sütü ile bebek beslenmesine ilişkin bilgi eksikliğinin var olduğunun ve doğumdan sonraki iki ay içinde emzirme oranının %43,5 gerilediğinin tespit edilmesi, emziren annelerin emzirmeye ilişkin bilgi düzeylerine ve bu bilgileri hangi kaynaklardan edindiklerine önem atfetmiştir.

Doğum öncesinde anne adaylarının emzirme ve anne sütüyle ilgili bilgilendirilmeleri konusunda önemli kaynaklardan biri medyadır (Forrester vd., 1997: 35). Ana akım medyada bu konuya ilişkin bilgilerin verilmesi, annelerin olumlu emzirme davranışı göstermelerine yardımcı olmaktadır (Rempel ve Rempel 2011). Bilgiye erişimin kolaylaştığı internet çağında ana akım medyanın yetersiz kaldığı noktalar internet yoluyla telafi edilebilir. Nitekim çeşitli sosyal platformlarda sağlık içerikli konular işlenmektedir. Her ne kadar bilgi kirliliği gibi olumsuz faktörler bu ortama olan güveni azaltsa da güvenilir ve ciddiye sahibi platformlar, kullanıcılar tarafından ayırt edilebilmektedir. Zira çalışmaya katılan annelerin eksiksiz her biri, örneklem olarak seçilen platforma güvendiğini belirtmiştir. Annelerin emzirme ve anne sütüne ilişkin bilgi edindikleri kaynaklardan biri; bir sosyal medya platformu olan Instagramdır. Bu mecrada anneler, uzman kişiler ve tecrübeli annelerden doğru bilgilere kısa sürede ulaşabilmektedirler. Bir nevi sanal akran eğitimi de sayılabilecek bu ortamların annelere emzirme sürecinde katkıları oldukça büyüktür. Bu çalışmada annelerin, emzirme ve anne sütüne ilişkin bilgi kaynağı olarak sosyal medyayı ne düzeyde kullandıkları araştırılmıştır

2. YÖNTEM

2.1. Amaç

Çalışmanın amacı; emziren annelerin sosyal medyayı emzirmeye ilişkin bilgi kaynağı olarak ne derece kullandığını tespit etmektir. Bu anlamda emzirmeye ilişkin diğer bilgi kaynaklarının ne olduğunu ortaya koymak çalışmanın ikincil hedefidir.

2.2. Problem Cümlesi

Çalışmanın problem cümlesini “Emziren anneler sosyal medyayı emzirmeye ilişkin bilgi kaynağı olarak hangi düzeyde kullanıyor?” sorusu oluşturmaktadır.

2.3. Evren Örneklem

Çalışmanın evreni, Emziren Anne isimli Instagram sayfasını aktif takip eden ve 0-2 yaş arasında

çocuğu olan, emziren 85000 anne olarak seçilmiştir. Çalışmada örneklem seçilmemiş ve tüm üyelere online anket ile ulaşılmıştır. 1219 anneden geri dönüş alınmıştır. Bu rakam sayısı bilinen evrenlerde temsil yeteneği oldukça yüksek bir örneklem rakamı olduğu için çalışma için yeterli görülmüştür.

2.4. Analiz Yöntemi

Online anket yoluyla ulaşılan annelerden 1219'u anketi yanıtlamıştır. Cevaplayıcıların verileri basit frekans analizleri ile değerlendirilmiştir.

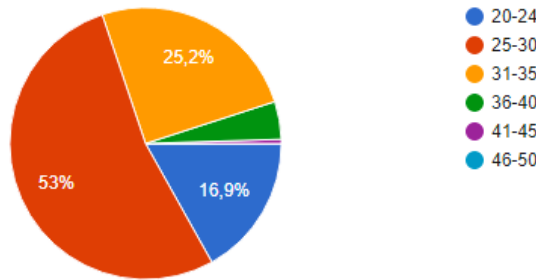
2.5. Veri Toplama Aracı

Çalışmada kullanılan anket; Gündoğan'ın (2012) emzirme bilgisini ölçen anketi ile Türkiye'de İnternetin Sağlık Amaçlı Kullanımı anketinden (www.socialtouch.com.tr) yararlanılarak oluşturulmuştur. Ankette demografik bilgiler ve emzirme bilgisinin kaynaklarına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

3. BULGULAR VE YORUM

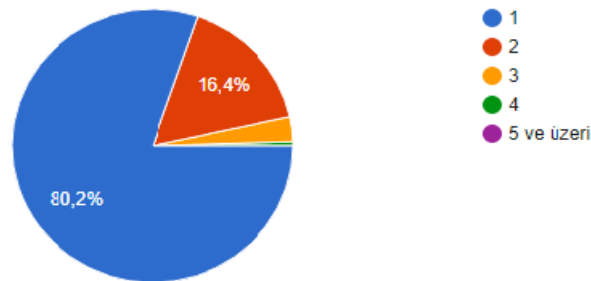
2.7.1. Katılımcıların Demografik Bulguları

Grafik 1: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

Katılımcıların yaşlarına bakıldığında %53'ünün 25-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ek olarak katılımcıların yaklaşık %25'i 31-35 yaş aralığında; yaklaşık %16'sının 46-50 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 2: Katılımcıların Sahip Olduğu Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

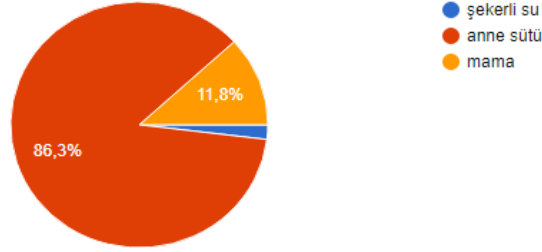

Katılımcıların sahip olduğu çocuk sayısına bakıldığında; yaklaşık %80'inin 1 çocuğunun olduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık %16'lık dilimde ise 2 çocuk sahibi olan katılımcıların olduğu görülmektedir. Bu durumda emzirme bilgisini ölçtüğümüz grubun büyük çoğunluğunun 1 çocuk sahibi olduğu

görülmüştür. Ayrıca katılımcıların yaklaşık %99'unun çocuğunu/larını emzirdiği ortaya çıkmıştır.

2.7.2. Doğduktan Hemen Sonra Bebeğe Verilen Besine İlişkin Bulgular

Grafik 3: Bebeğe Verilen İlk Besine Göre Dağılım

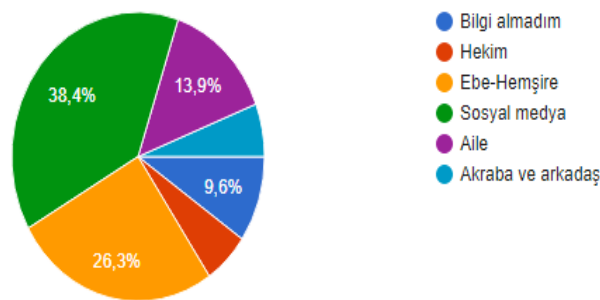

Doğumdan sonra bebeğe verilen ilk besinin ne olduğuna dair soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde; katılımcıların yaklaşık %86'sının anne sütü verdiği görülmektedir. Buna ek olarak katılımcıların yaklaşık %11'inin bebeğe ilk olarak mama verdiği tespit edilmiştir. Doğumdan hemen sonra bebeğine ilk besin olarak mama veren annelerin gerekçelerine bakıldığında; sütün gelmemesi, sezaryen doğum yapılmış olması, doktor tarafından bebekte sarılık olabilir uyarısının yapılması, aile baskısı ve erken doğum yapılmış olması gibi durumların anneleri mamaya ittiği görülmüştür.

Bebeğin kuvözde olması ve annenin narkozun etkisinden henüz çıkamamış olmasından dolayı bazı annelerin bebeklerine hemşireler tarafından anneye haber verilmeden mama verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca hemşireler tarafından annelere, sütün hemen gelmeyeceği ve bu durumda bebek aç kalırsa sarılık gelişebileceği söylenmiş olması, annenin mama vermeyi kabul etmesine sebep olduğu görülmüştür.

2.7.3. Doğum Öncesi Alınan Emzirme ve Anne Sütü Bilgisinin Kaynağına İlişkin Bulgular

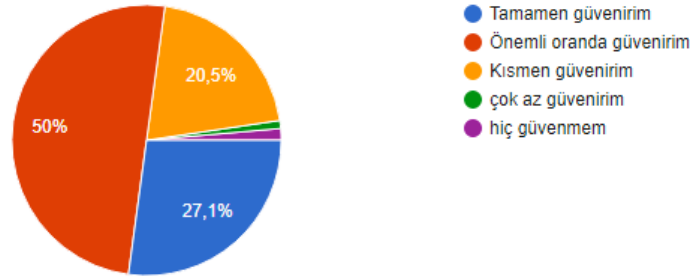
Grafik 4: Doğum Öncesi Emzirme ve Anne Sütü Bilgisi Kaynağına Göre Dağılım

Annelerin doğum öncesi emzirme ve anne sütüyle ilgili edindikleri bilgilerinin kaynaklarının %38,4'ünün sosyal medya olduğu görülmüştür. Bu oran sosyal medyanın emziren anneler için önemli bir bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir.

Ayrıca anneler doğum öncesi emzirme ve anne sütüyle ilgili bilgileri, sosyal medyadan sonra en çok ebe-hemşirelerden, ailelerinden, akraba ve arkadaşlarından almaktadır.

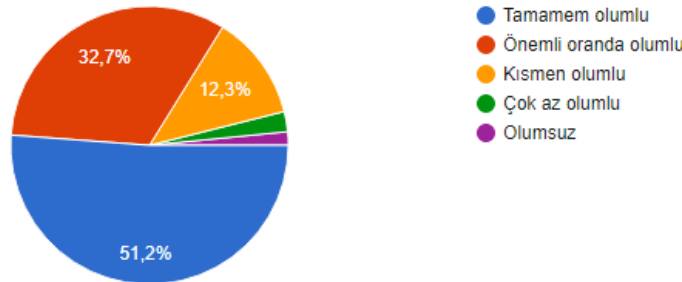
Grafik 5: Bu Bilgilere Duyulan Güvene Göre Dağılım

Aldıkları bu bilgilere ne kadar güvendiklerine dair verilen cevaplar değerlendirildiğinde; katılımcıların %50'sinin bu bilgilere önemli oranda güvendiği, %27,1'inin tamamen güvendiği ve %20,5'inin kısmen güvendiği tespit edilmiştir.

Güven seviyelerine bakıldığında ve en çok başvurulan kaynağın sosyal medya olduğu göz önünde bulundurulduğunda; sosyal medyanın emziren anneler için bilgi kaynağı olarak önemi artmıştır. Bu açıdan sosyal medya, emziren anneler için oldukça güvenilir ve ilk sırada başvurulan bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

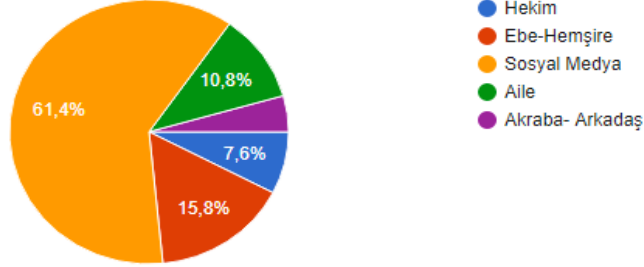
Grafik 6: Bilgi Kaynaklarının Emzirme Sürecini Etkileme Durumuna Göre Dağılım

Katılımcıların yaklaşık %51'i söz konusu kaynakların emzirme süreçlerini tamamen olumlu etkilediğini ve %32,7'si önemli oranda olumlu etkilediğini ifade etmiştir. Bu durumda ilk sırada başvurulan ve güvenilen bir kaynak olarak sosyal medyanın emzirme sürecine olumlu bir katkısının olduğunu ve dolayısıyla bu pozitif tecrübenin annenin sosyal medyayı kullanımını arttıracacağı söylenebilir.

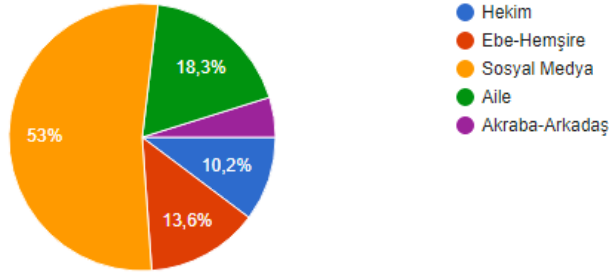
2.7.4. Emzirme Sürecinde Kullanılan Bilgi Kaynaklarına İlişkin Bulgular

Grafik 7: Emzirme Sürecinde Faydalanılan Kaynağa Göre Dağılım

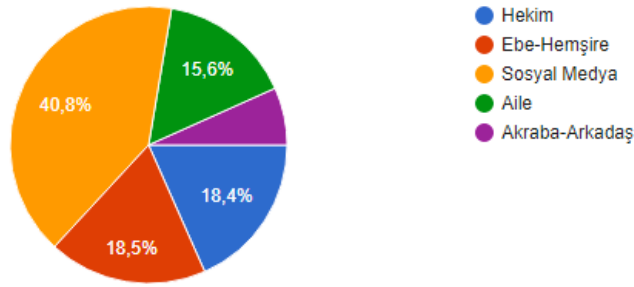
Annelerin emzirme sürecinde en fazla bilgi kaynağı olarak sosyal medyayı (%61,4) kullandığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak; ebe-hemşireler (%15,8), aile (%10,8) ve hekim (%7,6) de emzirme sürecinde anneler tarafından kullanılan bilgi kaynağı olarak kullanılmaktadır. Buna göre anneler, hem doğum öncesinde hem de doğum sonrası emzirme sürecinde bilgi kaynağı olarak en çok sosyal medyayı kullanmaktadır.

Grafik 8: Emzirme Sürecini Olumlu Etkileyen Kaynağa Göre Dağılım

Grafik 8'den anlaşılacağı üzere annelerin emzirme sürecini olumlu manada en fazla etkileyen kaynak sosyal medyadır (%53). Ardından sırasıyla aile, ebe-hemşire ve hekim gelmektedir.

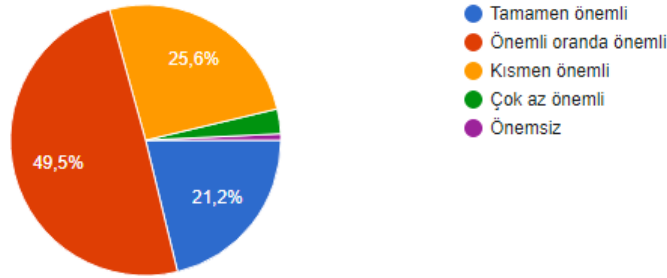
Grafik 9: Herhangi Bir Sorunda Danışılan Kaynağa Göre Dağılım

Yine emzirme sürecine her hangi bir sorun yaşandığında annelerin en çok sosyal medyaya (%40,8) başvurduğu görülmektedir. Diğer danışılan kaynaklar ise sırasıyla ebe-hemşire, hekim ve aile olduğu gözlemlenmektedir.

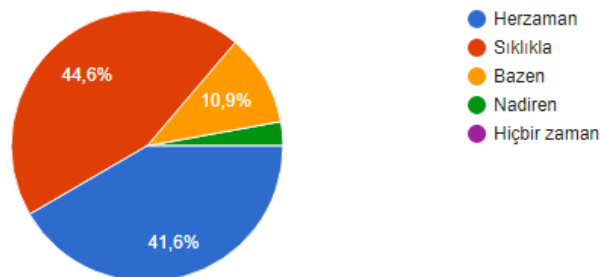
2.7.5. Emzirme Sürecinde Sosyal Medyanın Bilgi Kaynağı Olarak Önemine İlişkin Bulgular

Grafik 10: Bilgi Kaynağı Olarak Sosyal Medyaya Verilen Önem Dağılımı

Emzirme sürecinde annelerin %49,5'i, bilgi kaynağı olarak sosyal medyaya, ciddi oranda önem vermektedir. Annelerin, %25,6'sı sosyal medyaya kısmi oranda önem verirken; %21,2'si tamamen önem vermektedir. Emzirme sürecinde her hangi bir sorunla karşılaşıldığında başvuru olan ilk kaynak olarak sosyal medyaya önem verilmesi anlamı bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

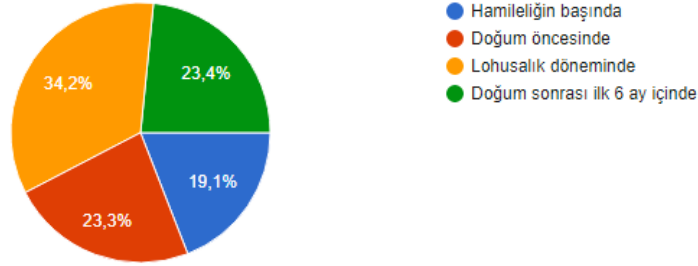
Grafik 11: Sosyal Medyadan Bilgi Edinme Sıklığına Göre Dağılım

Grafik 11'e göre annelerin %44,6'sı sosyal medyayı emzirme ve anne sütüyle ilgili olarak

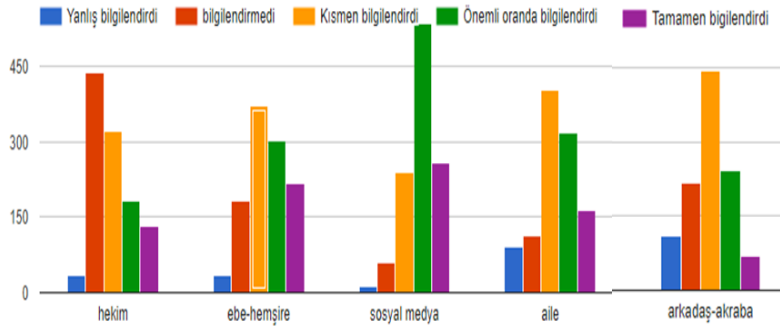
sıklıkla kullandığını belirtirken; %41,6'sı ise her zaman kullandığını ifade etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere annelerin emzirme ve anne sütüyle ilgili en çok kullandıkları bilgi kaynağı sosyal medyadır. Bu sonucun altında sosyal medyaya duyulan güven ve verilen önemin yanı sıra bilgiye erişimin kolaylığı da olabilir. Zira günün her hangi bir vaktinde emzirme ya da anne sütüyle ilgili olarak hekim, hemşire ya da aileden birine danışmak mümkün olmayabilir. Ancak sosyal medyanın bu açıdan zaman kısıtlaması yoktur.

Grafik 11: Sosyal Medyadan Bilgi Arama Dönemine Göre Dağılım

Annelerin en çok sırasıyla lohusalık döneminde, doğum sonrası ilk altı ay içinde, doğum öncesinde ve hamileliğin başında sosyal medyada bilgi aradığı tespit edilmiştir. Buna göre anneler en çok doğum öncesi, lohusalık ve doğum sonrası ilk altı ay içinde emzirme ya da anne sütüne ilişkin bilgilendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Grafik 11: Kaynakların Bilgilendirme Oranına Göre Dağılımı

Emzirme sürecinde anneleri en çok bilgilendiren kaynağın sosyal medya olduğu görülmektedir. Anneleri ikinci sırada en çok bilgilendiren kaynağın ise arkadaş-akraba olduğu tespit edilmiştir. Edinilen bu bilgilerin yanlışlığına bakıldığında; anneler kendilerini en çok yanlış bilgilendiren kaynağın sırasıyla arkadaş-akraba, aile, hemşire-ebe ve hekim olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal medyadan yanlış bilgilendirildiğini ifade eden ise 13 anne görülmektedir.

Ankette katılımcılardan, emzirme süreçlerini olumsuz etkileyen spesifik bir olay anlatılması istenmiş ve bu açık uçlu soruya 539 yanıt alınmıştır. Çalışma için önem arz eden bazı olaylar şu şekildedir:

“Doğum sonrası sütüm geldiği halde bebeğim çok ağlıyordu sütümün yetmediğini ileri sürdüler. Şekerli su vermem için baskı yaptı kayınvalidem. Ama vermedim sadece emzirdim, hala emziriyorum ve

kilosu ayına göre önde 4 aylık, 8 kilo.”

“Sütüm gelmediği için çevremdekiler beni rahatlatmak yerine daha da gerdiler şekerli su vermem gerektiği konusunda üzerimde sürekli bir baskı vardı. Gerekçe de şu idi “biz şekerli su vermiştik” karşılaştırma yaptıkları tarih ise 30 yıl öncesi”

“Aile,akraba, arkadaş herkesin emzirme ile ilgili nedense bir fikri var. Özellikle anneanne ve babaannelerin “Bu çocuk aç çok ağlıyor. Sütün yetmiyor demek ki. Mama yap getir karnı doysun yavrucağın” demeleri ve insanların sen nasılsın demeden emziriyorsun değil mi? Diye sormaları. Aaaa benim bebeğim şu kadar günlükken hem emziriyordum hem de 100 cc sağıyordum senin o kadar yok mu? demeleri”

“Aile büyüklerinin, sütümün yetmediğini, bebeklerim aç kalmaması için mama verilmesi gerektiğini ve hatta aile büyüklerinden birinin sarılık riskinin azalması için şekerli su verilmesinin iyi olacağını, ikizlerim olduğu için sütümün yetmeyeceğini söylemiştir.”

“Çocuğun yaşadığı herhangi bir huysuzlukta veya bebeğin arada bir yaşadığı kriz şeklinde ağlamalarında aileden büyüklerin hemen “Sütün yetmiyor mu? Sütün mü az? Sütün tuzlu mu? Sütün yaramıyor mu?” tarzında sorular sormaları psikolojik olarak beni zorlayıp moralimi bozdu”

“Aile (Her emzirme sürecimde kayınvalidem yanımda olduğu için hiçbir zaman rahat edemedim). Emzirme süreci kesinlikle anne, baba ve çocuktan oluşmalıdır. Ek faktörler strese sebebiyet verirken sütün kalitesini de etkilediğini düşünüyorum”

“Emzirme süresince bebeğin sürekli olarak meme istemesi, dünyaya adaptasyon süreci değil de aç olması nedeniyle olduğunu vurguladılar özellikle, çocuk doktoru ve akraba çevresi tarafından. Sürekli başımda mama da mama diyen bir kitle vardı bebeğime 3 günlükken aç aç diye içerikleri 90 cc mama sonucunda sürekli gaz sancısına, ağlamasına neden oldu. Bunun sonucunda mama kutusunu çöpe atmam ve emzirmedeki katı tutumuma karşı kimse bir şey diyemedi. 40 günün sonuna kadar eve gelen herkesi kovdum. Gelmeyin dedim. Bunun üstüne çaresiz kalan eşim ve annem bana ayak uydurmak zorunda kaldı. Şu an bebeğim 10 aylık ve yüzde 90 anne sütüyle besleniyor”

“Her seferinde sütümün olmadığını iddia ederek mama vermeme söylediler. Bebeğimi emzirmek en büyük hayalim olduğundan pes etmeden sadece emzirdim”

Annenin yakın akraba ve ebeveynlerinin emzirme sürecine anneleri yanlış bilgilendirdiği ya da yönlendirdiğine ilişkin çok fazla örnek bulunmaktadır. Aynı şekilde anne adayları, ebe-hemşire tarafından emzirme süreçlerinde yanlış yönlendirildiklerini anlatmışlardır.

“Bebeğim 3. Ayda 500 gr kilo aldığı için direkt mama önerinde bulunmuştu hemşire”

“Doğum öncesinde sağlık çalışanları tarafından emzirme hakkında herhangi bir bilgilendirme yapılmadı. Erken doğum yapmam nedeniyle bebeğimin emme refleksi zayıftı. Aile tarafından yanlış yönlendirme ve sağlık çalışanlarının mamaya yönlendirmesi nedeniyle sütüm olmasına rağmen ilk hafta bebeğime mama vermek durumunda kaldım”

“Doğduktan sonraki ilk gün hemşireler tarafından, sütümün yetersiz olacağı (gelmeyeceği) buna bağlı olarak bebeğin aç kalıp şekerinin düşeceği söylendi.”

“Bebeğim doğumun hemen ertesi günü yoğun bakıma alında ve yoğun bakımda 3 gün kaldı. Klostum sütüm gelmesine rağmen benden habersiz bana bilgi verilmeden mama verilmiş”

“Ebem doğum sonrası bana bebeğin şekeri yüksek 3 saatte bir hatta daha geç emzir “dediği için bebeğim ciddi oranda kilo kaybetti sarılık oldu. Ayrıca doğru emzirmeyle ilgili bilgi vermediği için göğüs ucu yarısıyla karşılaştım. Toparlamak için çok uğraştık”

“Doğum yaptığım zaman ebe hemşireler biraz yardımcı olsalardı ama vermezdim ancak neler yapmam gerektiği konusunda hiçbir şey anlatmadılar”

“Hemşireler anneyi yormayalım, mama verelim dediler. Ben direkt emzirmek için, 2. Gün sütüm geldi. Onlara kalsa mama ile devam edebilirdim”

“Yeni doğum yaptım ilk bebeğimdi cahillik de vardı tabii... Odama ebe ya da hemşire gelip emzirme eğitimi vermeden direkt mama verin dedi”.

“Doğumdan hemen sonra ve devamında hemşirelerin sürekli odaya girip mama verelim demesi beni çıldırtmıştı. Sebebi ne diye sorduğumda ise sezaryen ile doğum yapmış olmam imiş. Tabi ki mama vermedim. Korkumdan uyumadım”

“Yeni doğum yaptığımda bebeğim meme ucunu kavrayamadığı için emziremedim. Bu konuda sağlık çalışanların yanlış emzirme pozisyonlarına zorlamaları bebeği emmesi için bastırmaları ve çokça ağlatmalarına neden oldu. Sütüm olmasına rağmen hemşireler sütümün yetmediğini iddia ederek. Mama vermezsem çocuğumun sarılık olacağı, zeka geriliği vs olacağını söyleyerek beni mama vermeye zorladılar. Sütümü sağıp vermekte ısrar edince başımda bekleyerek ilk dakikadan itibaren su zamana kadar 30 cc çıkması gerekti kaç cc oldu diye beni taciz ederek strese soktular. Mama vermem için ellerinden geleni yaptılar. En sonunda hemşireyi odadan kovdum. Kendi çabaların ve sosyal medyadan edindiğim bilgiler sayesinde sağlık çalışanlarına inat bebeğimi emzirdim. Ne zekâ geriliği var ne de başka bir sağlık sorunu.”

Bu olayda ebe ya da hemşirenin bilgilendirme yapmadığı görülürken diğer bir vakada doktorun bizzat mamaya başlanması için ısrar ettiği görülmektedir.

“Sütüm yetmiyor mama ve diyen doktorum yüzünden bebeğim emmeyi bıraktı”

“Doğumdan hemen sonra doktorum sarılık olmasın diye mama vermem konusunda ısrar etti birde ailem neredeyse ilk 3 ay emzirmeme hiç yardımcı olmadı süt az geliyor diye ne zaman ki bebeğimle baş başa kaldım o zaman verimli emzirebildim”.

“Kilo kaybı olan bebeğime mama başlamamı söyleyen doktorlar oldu. Bu durum süt üretimimi artırmadı ve mama alan bebeğim kustu, hatta az kalsın kusmadan kaynaklı oğlumu kaybediyordum”

“Bebek sarılık olduğunda kısa bir süre mama takviyesi yapın diyen hekime karşılık kayınvalidemin zorla sütüm yetmiyor mama ver demesi sütümün azalmasına neden oldu. Bir ay boyunca sık sık emzirmeyle ve tabi ki kendisini dinlemeyerek sütümün zorla armasını sağladım. Mamadan birkaç ay sonra zor kurtuldum”

“Kızım 10 günlüktü sarılığı yoktu kilo alımı da doğum kilosunu geçmişti fakat doktor bana “kaç cc sütüm çıkıyor” dediğinde 30 dedim. “Olur mu? 90-100 cc gelmesi lazım hemen mamaya başla” dedi. 15 gün akşamları 1 veya 2 ölçek mama verdim. Kızım kabız olunca tekrar azmederek sadece anne sütüne döndüm”

“Sütüm ilk başlarda yeterli kilo alımı sağlamadığı için devamlı mama vermeyi isteyen, öğün öğün mama yazan doktora “Ama bu kadar mama verirsem sütüm azalır” dediğimde “Azalırsa azalsın!”

demesi çevremdeki kişilerin sütlerin nasıl bol olduğuna dair anlattıkları hikayelerin, bir türlü bitmemesi, kilo alımının istenilen gramda olmaması nedeniyle doktorun devamlı mama vermeme istemesi, doktorun sütümün nasıl artırabileceğime dair hiçbir şey söylememesi”

“Bebeğim doğduğunda ertesi gün, bebeği kontrol eden çocuk doktoru “Günde 30 cc mama verebilirsin” dedi. Direkt hiçbir neden yokken ama tabii ben önemsemedim ve şu an 6 aylık olan bebeğim sadece anne sütüyle besleniyor”

Sağlık çalışanı kaynaklı bu yanlış uygulamalara ilişkin çok örnek olduğunu söylemek faydalı olacaktır. Birçok annenin sağlık çalışanların yanlış bilgilendirmesi ya da emzirme hakkında bilgilendirmemesi nedeniyle bebeklerini emzirememekte oldukları söylenebilir.

Birçok vakada sosyal medyanın ve özellikle anketin uygulandığı Instagram sayfasının emzirme sürecinde annelere çok yardımcı olduğu görülmektedir. Sayfayı takip eden annelerin neredeyse %99 ‘u bebeklerini emzirmektedir. Örneklerin bazıları şu şekildedir:

“Sezaryen Doğum yaptım odaya geldiğimde bebeğimi emzirmeye çalışırken hemşire geldi ve isterseniz mama verin ilk günler bebekler ememez aç kalır ve bu yüzden sarılık olur dedi. Ben kesinlikle mama olmaz emmesi lazım dedim ve emene kadar uğraştık. Gece boyu bebeğim ağladı sürekli hemşireler geldi hatta mama getirdiler ben ve anneler kabul etmedik. Ertesi gün doktor kontrole odaya geldi o da mama verin dedi. Hepsi anlaşmış gibi sanki. Neyse sonuç olarak hiçbir şey vermedim anne sütünden başka. 1 ay sonra kontrole gittik bebeğim 5 kg olmuş ve doktor sadece anne sütüyle mi bu kiloyu aldı diye şaşırды. Doğduğunda 3.5 kg idi. Çok şükür sadece sütümü veriyorum çok yaralı ve acılı emzirme sürecim olsa da emziriyorum. İnternet ve sosyal medyada takip ettiğim emzirme sayfaları bu yönden çok motive edici ve etkili oldu.”

“Eşimin akrabaları bebeğimin kilosu iyi olduğu halde uykusuzluktan ağladığını söylediğim halde galiba beni küçük görüp yani tecrübesiz olduğumu düşünüp mama verelim, su verelim, nişasta süt yapalım karnı doysun dediler. Annem, beni 2 yaşına kadar emzirmiş. Onun beni yönlendirmesiyle emzirmeye güvenle devam edebildim. Yoksa çevredeki büyükler çokbilmiş. Allah’tan 5 günlüğüne yanlarındaydım da sabredebildim. Annemden sonra, Instagram’daki Emziren Anneler sayfasının çok yararı oldu. Kendime güvenim tam, emzirmeye devam.”

“Sosyal medyada emziren anne Instagram profili hariç bir bilgi kirliliği var”

“Doğum öncesinde, emzirme konusunda endişelerim vardı. Bu sebeple bebek doğmadan emzirme hakkında araştırmaya başladım. Bu süreçte sağlık çalışanlarından duyurucu bir bilgilendirme alamadım. Emziren anne sayfası hem doğum öncesinde hem de doğum sürecinde ben ve birçok arkadaşşıma ışık oldu.”

Bu örnek ise doğum öncesi hamilelik sırasında annelerin emzirme ve anne sütüyle ilgili bilgilendirilmediklerini, buna ilişkin ciddi bir çalışmanın gerektiğini vurgulamaktadır.

“Emzirmenin aslında ne kadar zor olabileceğini düşünemediğim için doğum öncesi bilgi almak için çok uğraşmadım. Ancak doğumdan sonra meme ucu yaralarından dolayı çok acı çektim. 3 ay boyunca bununla savaştım ve emzirme ile ilgili doğru ve önemli bilgileri kitaplardan ve sosyal medyadan detaylı bir şekilde öğrendim. Emzirmek aslında çok zormuş. Kesinlikle doğum öncesinde meme bakımı yapılmalıymış ve anne adayları bilgilendirilmeliymiş.”

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnternetin keşfi ve insanlığın kullanımına sunulmasıyla birlikte hayatımızdaki birçok şey gibi bilgi edinme yöntemleri de değişime uğradı. İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla, sosyal medya uygulamaları birçoğumuz için günlük bir aktivite haline dönüştü. Sosyal medya, eğlence ve günlük paylaşımların yanı sıra bilgi edinme, herhangi bir konuda tecrübelerini paylaşma hatta sağlık alanında da birçok bilgiyi bulabileceğimiz bir mecra haline geldi. Günümüzde birçok anne çocuk yetiştirmede karşılaştıkları zorlukları, edindikleri tecrübeleri profillerinden paylaşmakta, sosyal medyada açılan birçok emzirme sayfası ile anneler emzirme konusunda karşılaştıkları zorlukları, buradaki paylaşımlarla aşmaya çalışmaktadır. İnsanlığın varoluşundan beri emzirme, bebeklerin beslenmesinde kullanılan belki de en eski beslenme yöntemidir. Günümüzde anne sütü ve emzirmenin faydaları yadsınamaz bir gerçek olmasına rağmen, birçok bebek anne sütü alamadan büyümektedir.

Annelerin, emzirmeye ilişkin bilgi kaynaklarının neler olduğunu araştırdığımız çalışmada, annelerin sosyal medyayı emzirmeye ilişkin bilgi kaynağı olarak önemli bir derecede kullandıkları tespit edilmiştir.

Çalışmaların sonuçlarına göre; doğum öncesinde sosyal medyada, emzirme ve anne sütü ile ilgili bilgi oranı %38,4 iken bu oran doğum sonrası emzirme süresince %61,4 çıkmaktadır. Bu oran değerlendirildiğinde, annelerin sağlık çalışanlarından çok daha fazla öncelikle bilgi edinmek için sosyal medyaya başvurduklarını göstermektedir. Emzirme süresince annelerin sosyal medyaya daha çok yönelmesi, sağlık çalışanlarından emzirme konusunda yeterli bilgi alamamalarına, sağlık çalışanlarının anneleri mamaya yönlendirmeleri, anneleri bilgi edinme konusunda sosyal medyaya ittiği söylenebilir. Annelerin, ebe-hemşire ve doktorlarla emzirme konusunda yaşadıkları olumsuz hikâyeler, anneleri daha fazla sosyal medyadan araştırmaya yönlendirdiğini düşündürmektedir.

Annelerin yaklaşık %53'i sosyal medyadan edindikleri bilgilerin emzirme süreçlerine olumlu katkıda bulunduğunu söylerken annelerin %50' si sosyal medyadan aldıkları kaynaklara önemli oranda güvenmektedir. Bu sonuç, sosyal medya, emziren anneler için oldukça güvenilir ve ilk sırada başvuru bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. . Yine emzirme sürecine annelerin %40,8'i herhangi bir sorun yaşadığında en çok sosyal medyadan faydalanmaktadır. Annelerin %44,6'sı sosyal medyayı emzirme ve anne sütüyle ilgili olarak sıklıkla kullandığını belirtirken; %41,6'sı ise her zaman kullandığını ifade etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere annelerin emzirme ve anne sütüyle ilgili en çok kullandıkları bilgi kaynağı sosyal medyadır. Anneler doğum öncesi ve süresince emzirme ve anne sütüyle ilgili bilgileri, sosyal medyadan sonra en çok ebe-hemşirelerden, ailelerinden, akraba ve arkadaşlarından almaktadır.

Sosyal medyaya erişimin hızlı ve kolay olması, bilgi edinmek için herhangi bir zaman kısıtlamasının olmaması, sağlık çalışanlarına her zaman ulaşmanın mümkün olmaması sosyal medyaya duyulan ilgiyi artırmış olabileceği söylenebilir.

Çalışmada emzirme süresince ebe-hemşire ve hekimlerin emzirme konusunda yetersiz bilgi sahibi olmaları, anneleri doğum öncesi ve sonrasında yeterli bir şekilde bilgilendirmemeleri ya da yanlış bilgilendirmeleri göze çarpmaktadır. Elbette bu sonuçlar, çalışmanın örnekleme ile ilgili bulgulardan elde edilmiştir. Sonuçların tüm emziren annelere genellenebilmesi için daha büyük örneklemlerde yinelenmesi gerekmektedir. Yanı sıra; sosyal medya gibi bilginin doğruluğunun müphem olduğu mecralarda edinilen

bilgilerin şüpheden arındırılmasının da ayrı bir sorun olduğu göz ardı edilmemelidir. Sonuçlardan hareketle; emzirme bilgisinin artırılması, annelerin emzirmeye yönlendirilmesi ve emzirme eğitimleri için çağın gereklerine uygun olarak, sağlık bakanlığı tarafından açılacak sosyal medya hesaplarıyla annelerin bilgilendirilmesi sağlanabilir. Sosyal medya sayfalarından duyurulacak etkinliklerle, anneler doğum öncesinde emzirme hakkında bilgilendirilebilirler. Doğum sonrasında izleyebilecekleri emzirme ile ilgili videolar, sık karşılaşılan sorunlar gibi açılacak bilgi paylaşımlarıyla anneler, emzirme süreçlerinde karşılaştıkları sorunlarda desteklenebilirler. Canlı destek hatlarıyla anneler sordukları sorulara anında cevap alabilmelidir. Annelerin doğum takiplerini yapan öncelikle ebe-hemşireler emzirme konusunda yeniden bilgilendirilmeli, annelere doğum öncesinde emzirme eğitimleri verilmeli ve emzirme eğitimlerinin yeterliliğinin ölçülmesi için denetleme mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Anne sütünün önemi ile ilgili güncel sonuçlar ya da raporlar ebe-hemşire ve doktorlar tarafından takip edilmeli, bebeklere gerek olmadıkça mama verilmesine teşvik edilmemesi sağlık bakanlığının politikası haline gelmelidir. Sağlık çalışanları emzirme fizyolojisi ve emzirme yöntemleri hakkında güncel bilgilere sahip olmalıdır. Aile Hekimleri ve AÇSAP merkezleri tarafından takipleri yapılan gebe ve annelere, mutlaka emzirme danışmanlığı yapılmalı, anne emziriyorsa emzirmenin sürdürülmesi yönünde destekte bulunulmalıdır.

Annelerin emzirme süreçlerinde en çok karşılaştıkları sorunlardan biri de çevresi, arkadaşları akrabaları, tarafından yanlış bilgilendirmeleri gelmektedir. Anneler kendilerini en çok yanlış bilgilendiren kaynağın ise sırasıyla arkadaş-akraba, aile, hemşire-ebe ve hekim olduğunu ifade etmişlerdir. Annelerin, emzirme süreçlerini olumsuz etkileyen spesifik bir olay anlatılması istendiğinde ise annelerin sağlık çalışanları, akraba ve arkadaşları tarafından bebeklerini mama vermeye teşvik edildiği görülmüştür. Bu sebeple doğum öncesi ve sonrası dönemde annelerin yanı sıra babalar ve aile büyüklerine ebe- hemşireler tarafından anne sütünün önemi ve emzirme hakkında eğitim verilmesi, annenin emzirme sürecine olumlu katkıda bulunacağı söylenebilir. Bu çalışmada annelerin emzirme tutum ve davranışlarına, sosyal medyadan edindikleri bilgilerin olumlu etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Emzirme süresince, sosyal medyanın ilk sırada başvurulmuş ve güvenilen bir kaynak olması sosyal medyanın emzirme sürecine olumlu bir katkısının olduğunu ve dolayısıyla bu pozitif tecrübenin annenin sosyal medyayı kullanımını arttıracakı söylenebilir. Ayrıca güven duyulan bir kaynak olarak sosyal medyadaki sağlık içerikli bilgilerin uzmanlar tarafından denetlenmesi ve düzenlenmesi de gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Crowe, S. (2006). Baby Pageant in Sierra Leone: A New Strategy to Encourage Breastfeeding. Erişim 02 Ağustos 2017. https://www.unicef.org/nutrition/sierraleone_35185.html
- Devecioğlu, Ö., Öneş, S.Ü. ve Ünüvar, E. (2006). *Pediatric Rutinler*, İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.
- DiGirolamo, G., Strawn, A., ve Fein, S. (2001). Maternity Care Practices: Implications for Breastfeeding, *BIRTH*, 28(2), 94-100.
- Forrester T., Wheelock, G. ve Warren, A.P. (1997). Assessment of Students Attitudes Toward Breastfeeding, *Journal of Human Lactation*, 13(1), 33-37.

- Gündoğan, B.D. (2012). *Emziren Annelerin Emzirme İle İlgili Bilgi Uygulama ve Davranışlarının Değerlendirilmesi*, Yayımlanmış Uzmanlık Tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK.
- Labbok, M. ve Krasovec, K. (1990). Toward Consistency in Breastfeeding Definitions, *Studies in Family Planning*, 21(4), 226-230.
- Mediacentre Factsheets. Erişim 02 Ağustos 2017, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs342/en/>
- Rempel, L.A. ve Rempel, J.K. (2011). The Breastfeeding Team: The Role of Involved Fathers in the Breastfeeding Family, *Journal of Human Lactation*, 27(2), 115-121.
- Review Summaries VitaminD Children. Erişim 02 Ağustos 2017, http://www.who.int/elena/titles/review_summaries/vitaminD-children/en/
- Sguassero, Y. (2008). Optimal Duration of Exclusive Breastfeeding, RHL Commentary. Erişim 15 Temmuz 2017, http://cms.kcn.unima.mw:8002/moodle/downloads/Department%20of%20Maternal%20&%20Child%20Health/who%20videos/apps.who.int/rhl/pregnancy_childbirth/care_after_c_hildbirth/ysguide/en/index.html
- Tanrıkulu, P.Ç. (2011). *6-24 Ay Arası Bebeği Olan Annelerin Emzirmeye İlişkin Bilgi Düzeylerinin Emzirme Sürelerinin ve Bunları Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- TUİK, (2016). Bebeklerin Anne Sütü İle Beslenme Sürelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı. Erişim 02 Temmuz 2017, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095
- Türkiye’de İnternetin Sağlık Amaçlı Kullanımı. Erişim 15 Temmuz 2017, <http://www.socialtouch.com.tr/%E2%9E%A8-turkiyede-internetin-saglik-amacli-kullanimi/>
- Vinther, T. ve Helsing, E. (1997). Breastfeeding How To Support Success A Practical Guide For Health Workers, Erişim 02 Ağustos 2017. <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/108051/1/E57592.pdf> .
- WHO, (2011). Exclusive Breastfeeding. Erişim 10 Ağustos 2017, http://www.who.int/nutrition/topics/exclusive_breastfeeding/e/
- World Health Organization, (1998). Evidence for The Ten Steps to Successful Breastfeeding. Erişim 02 Ağustos 2017, <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/108051/1/E57592.pdf>

ÜNİVERSİTELER ARASI SPOR MÜSABAKALARINA KATILAN MUAY THAI SPORCULARININ ŞİDDET EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ASSESSMENT OF VIOLENCE TENDENCY OF MUAY THAI ATHLETES PARTICIPATING IN INTERCOLLEGIATE SPORT COMPETITIONS

Meriç ERASLAN¹, Ahmet Yavuz KARAFİL², Mehmet Haşim AKGÜL³, Sezgin KORKMAZ⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı üniversiteler arası spor müsabakalarına katılan muay thai sporcularının şiddet eğilimlerinin belirlenmesidir. Betimsel tarama yönteminin kullanıldığı çalışmada veri toplama aracı olarak Göka, Bayat ve Türkçapa (1995) tarafından geliştirilen Şiddet Eğilim ölçeği, random yöntemiyle belirlenen 101 gönüllü katılımcıya uygulanmıştır .

Verilerin analizinde; uygun istatistik programı kullanılmıştır. Değişkenler arasında karşılaştırma yapmadan önce normallik analizi yapılmıştır. Skewness ve kurtisos (çarpıklık ve basıklık) değerleri -2 ile +2 arasında değer aldığı için değişkenler normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır Bu yüzden parametrik test teknikleri olan yöntemler kullanılmıştır. İki farklı bağımsız değişken için independent samples t testi ve ikiden fazla bağımsız değişken için one way anova testi kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve 0,815 bulunmuştur Çalışma grubunu; Üniversiteler arasındaki spor müsabakalarına katılan (55 erkek ve 46 kadın) muay thai sporcusu oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda; mevcut durumun aksine kadın katılımcıların şiddet eğilim düzeyleri erkek katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu durum nedeni; hem sporun sahip olduğu mücadelecilik yapı hem de müsabaka sürecinde oluşan kaybetme kaygısı kadın katılımcıları şiddet eğilimine sürükleyen nedenler olabilir. Değişkenler arasında anlamlı farklılıklar mevcut değildir ($p>0,05$).

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Şiddet Eğilimi, Spor, Muay Thai

Abstract

The aim of this study is to determine the trends of violence among muay thai athletes participating in sports competitions between universities. In the study in which the descriptive scanning method was used, the Violence Tendency scale developed by Göka, Bayat and Türkçapa (1995) was applied to 101

¹ Doç. Dr. Meriç ERASLAN., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Yöneticiliği Bölümü

² Öğr. Gör. Ahmet Yavuz KARAFİL., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Yöneticiliği Bölümü

³ Arş. Gör. Mehmet Haşim AKGÜL., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Yöneticiliği Bölümü

⁴ Öğr. Gör. Dr. Sezgin KORKMAZ., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Yöneticiliği Bölümü

volunteer participants determined by random methods.

In the analysis of the data; appropriate statistical program was used. Normalized before comparing variables. Skewness and kurtosis are assumed to exhibit normal distribution. These parametric test techniques are used. Independent samples for the independent variables were t test and one way ANOVA test for more than two independent variables. To determine the reliability of the scale, the cronbach alpha internal consistency coefficient was calculated and found to be 0.815. Muay thai sportsmen (55 men and 46 women) participating in sports competitions between universities are forming.

As a result of the research; contrary to the current situation, the levels of violence tendency of female participants were higher than male participants. This is the cause; there may be reasons for the tendency of the female participants to be violent, both in the fighting structure in which the sport is possessed and in the case of the loss of the sport in the competition process. There were no significant differences between the variables ($p > 0.05$).

Keywords: Violence, Violence Tendency, Sports, Muay Thai

1. GİRİŞ

Çoğu kez benzer anlamları ifade etmek için kullanılan saldırganlık ve şiddet kavramlarını tasavvur ettiğimizde, büyük ölçüde insanlar, ilk olarak bir kişi tarafından bir başkasına karşı işlenmiş suçlar üzerinde görüş birliğine varmaktadır. Yeryüzünde kayıtlara geçen şiddet ve saldırganlık oranları incelendiğinde Taylor, Sears ve Peplau (2015)' un verdikleri bilgiler ışığında sadece ABD' de her yıl 15.000' den fazla cinayet suçu işlenmekte, 92.000' den fazla insanın ırzına geçilmekte ve genel olarak 7 milyondan fazla saldırgan ve şiddet eğilimleri sergileyen davranışta bulunmaktadır. Şiddete ortam hazırlayan etkenleri incelediğimiz zaman karşımıza birden fazla sebepler çıkmaktadır. Bunlardan bazılarını değinmek gerekirse, ekonomik kaynakların dağıtımındaki adaletsizlik, toplumsal kaynaşma ve bütünleşme düzeyinin düşük olması, toplumsal istikrarsızlık gibi etmenler şiddete ortam hazırlamaktadırlar (Taylor, Peplau and Sears, 2015).

Tarihin en eski zamanlarından günümüze kadar her dönemde şiddet var olmuştur. Bu sebeple bilim insanları şiddetin kökenlerini araştırmaya yönelmiştir. Freud (1930) genel olarak her insanın saldırganlık içgüdüsüne sahip olduğunu ifade etmektedir. Ölüm içgüdü (thanatos) kuramından hareketle saldırganlığın yıkıcı bir biçimde bireyin kendisine veya bir başkasına yönelebileceğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Freud kontrol edilebileceğine inanmakla birlikte, saldırganlığın hayatın hiçbir evresinde tamamen ortadan kaldırılamayacağını iddia etmiştir. Ona göre bu eğilim insan doğasının bir parçasıydı (Taylor, Peplau and Sears, 2015). Ancak bazı bilim adamları kötü, çevreye zarar veren şiddet eylemleri ya da saldırgan davranışları kendini korumaya yönelik olmadığı için, insanın tabiatındaki saldırganlık içgüdüsünden kaynaklanmadığını ifade eder (Balcıoğlu, 2003).

Yukarıda ki bilgilerden de anlaşılacağı üzere çeşitli şekillerde, ve her dönemde ortaya çıkan şiddet, toplumun huzurunu bozmakta, toplumu yaşanılmaz bir yer haline getirmektedir (Sevim ve Atas, 2015).

Bu bağlamda şiddet kavramına bir tanım getirecek olursak, Şiddet; İnsanın doğasında bulunan bir mekanizmadır. Bu mekanizma sosyal ve psikolojik unsurların uyarılması ile birlikte ortaya çıkan

yıkıcı bir davranış türü olarak tanımlanabilir. Şiddetin toplumsal olaylarda kendini göstermesi çoğu zaman büyük zararlarında oluşmasına yol açabilir.

Kendisini çok değişik şekillerde gösterebilen şiddet olgusu, günümüzde toplumsal ve bireysel boyutta sık sık karşımıza çıkmaktadır. Temel olarak, eziyet, korkutma, sindirme, yaralama, öldürme, cezalandırma, başkaldırı vs. her toplumda derece derece, ama devamlı olarak karşılaştığımız şiddet türleridir (Ayan, 2006). Bununla birlikte saldırgan davranışların ve eylemlerin büyük çoğunluğunun, şiddete maruz kalan kişiye en yakın kişiler, kendi aileleri, eşleri ve sevgilileri tarafından gösterildiği ilginç bir istatistik olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddete dayalı suçların yalnızca %20'si yabancılar tarafından işlenmektedir (Taylor, Peplau and Sears, 2015).

Şiddet türlerinin kendini gösterdiği ve kendi içinde tanımlandığı akademik bir çalışma alanı olan sporda ise şiddet terimi, çeşitli bağlamda çok sayıda eylemi, davranışı ve olguyu tanımlamak için kullanılır. Genellikle bilimsel ve popüler araştırmalarda üstü kapalı olarak sıklıkla potansiyel anlamında varsayılan bir sözcüktür (Matthews ve Channon, 2016).

Spor ve şiddet kavramlarının bir arada olması istenilen bir durum değildir. Çünkü sporun içerisinde bulunan insanlardan beklenen davranışlar dürüstlük, erdemlilik ve dostça yaklaşım gibi nitelikler gerektirir. Ayrıca sporun hizmet ettiği amaçlar incelendiğinde şiddet kavramının bu amaçlar içerisinde yeri yoktur. Fakat spor dünyası içerisinde gerek sporcuların kendi aralarında gerekse taraftar gruplarının birbiriyle özellikle futbolun içerisinde sözel veya fiili şiddet davranışı gösterdikleri görülmektedir (Mil ve Şanlı, 2015). Bununla birlikte saldırganlık ve şiddet ile ilgili araştırmaların çoğunun kızgınlık engelleme gibi, duygusal ön koşulların üzerine odaklandığı bilinmektedir (Taylor, Peplau and Sears, 2015). Bu nedenle sporun içerisinde var olan rekabet, daha iyi olma, kazanma gibi duygusal etmenler bazı zamanlar şiddet eğilimine neden olmaktadır.

Eğlence ve heyecanın hâkim olması gereken spor alanlarının şiddet ortamına dönüşmesi, küresel bir sorun teşkil etmektedir. Dünyanın her yerinde bu tarz istenmeyen davranışlara rastlamak mümkündür. Holiganizm adı verilen spor alanlarındaki şiddet eğilimlerinin giderek arttığı gözlemlenmektedir (Özbek,1999).

Sporda şiddet içerikli eylemlerin gerçekleşmesine etki eden birçok unsur olmaktadır bu unsurlar; Sporcular açısından şiddet içerikli eylemlerin sergilenmesinde; seyircilerin taşkınlıklarının, hakemin kendileri aleyhine yanlış verdiğini düşündükleri kararların, rakip takım oyuncularının kendilerine yönelik kural dışı müdahalelerinin ve kasıtlı eylemlerinin etkisi olabilmektedir. Seyircilerin şiddet içerikli eylemlerin sergilenmesinde ise sporcuların kendilerine yönelik tahrik edici hareketleri, hakemin kendi takımlarının aleyhine yanlış verdiğini düşündükleri kararları ve rakip takım oyuncularının kendi taraftarı oldukları takım oyuncularına karşı kural dışı müdahaleleri etkili olabilmektedir (Tanrıverdi, 2012). Ayrıca bireydeki heyecan ve şiddetli motivasyon durumlarındaki yüksek gerginlik bireyin daha kuvvetli, daha etkili bir eylem istikametinde harekete geçmesi aşamasında kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir (Krech and Crutchfield, 1999). Bu durum sportif müsabakalarda sıklıkla gözlemlenmektedir.

Sporda şiddetin sık sık görüldüğü alanlar olarak, sporcular dışında gerçekleşen tribün olayları, taraftarlar arasında vuku bulan olaylar, spor alanları çevresinde rakip iki takım taraftarlarının saldırgan ve şiddet eğilimi gösteren davranışları da örnek olarak verilebilir. Dolayısıyla sporda şiddet dediğimiz

kavram daha çok sporcular dışında gerçekleşen olaylar neticesinde gündeme gelmektedir. Bu olaylar genellikle bireyler arasında değil gruplar arasında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda sosyal psikolojinin önemli konularından biri olan grup davranışının olumsuz özelliklerinden bahsetmek mümkündür.

Şiddet olaylarının olmasının çoğu zaman bazı kesimlerin kendine fayda sağladığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Popüler inancın aksine sporda şiddet eylemine karşı bir tahammülsüzlük söz konusudur. Bazı sporcular kavga etmeyi reddederler, yönetimler şiddet olaylarına az tolerans gösterir çünkü bunun karşılığında önemli sporcuların sakatlanması durumunda çok para kaybedilebilirler. Sporda birçok fan örgütü açık olarak spordaki şiddetin karşısında durmaktadır (Goldstein Jeffrey, 2012).

Toplumsal yapı içerisinde varlığını sürdüren şiddet olaylarının sadece sporun içinde kötü bir etkiye sahip olduğunu söyleyemeyiz spor yolu ile birlikte toplumun tüm kesimlerine dağılıp bir huzursuzluk ortamının doğmasına sebep olup, hareket halindeki biyolojik bir yapı gibi toplumun içinde hızla yayılıp kötü etkisini hissettirmesi kaçınılmaz olacaktır.

İnsan toplumları için saldırgan ve şiddet eğilimli davranış başlıca sorunlardan birisidir. Gerek bireysel olsun gerekse geniş ölçekli şiddet, bireysel iyilik hali ve toplumsal doku için oldukça zararlıdır. Şiddete yönelik eğilimlerin azaltılması için çeşitli önlemler alınmaktadır. Sistematik olarak saldırgan davranışı azaltmanın olası teknikleri olarak dikkatin başka yönlere çevrilmesi düşünülebilir (Taylor, Peplau and Sears, 2015).

2. YÖNTEM

Araştırma mevcut durumu ortaya koyması ve belirtmesi bakımından betimsel bir araştırma modeline sahiptir ve niceliksel bir yapıdadır.

Araştırmada üniversiteler arası spor müsabakalarına katılan muay thai sporcularının şiddet eğilimlerinin değerlendirilmesi için şiddet eğilimi ölçeği kullanılmıştır. Şiddet eğilimi ölçeği 20 sorudan oluşan likert tipi bir ölçektir. Bu ölçek Öğrencilerin Şiddet Eğilimlerini belirlemek amacıyla Göka, Bayat ve Türkçapar tarafından 1995 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen “Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık ve Şiddet Eğilimleri” konulu araştırmada kullanılmak üzere geliştirilmiştir. (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998).

Ölçek toplam puan alınarak yapılan değerlendirmeler için; 1-20 puan aralığında şiddet eğiliminin çok az, 21-40 puan aralığında az, 41-60 puan aralığında fazla ve 61-80 puan aralığı için ise çok fazla şiddet eğilimini göstermektedir (Taşkesen, 2011).

Verilerin toplanması sürecinde 2016 yılında üniversiteler arası gerçekleştirilen muay thai müsabakalarına katılan sporculara ölçek hakkında bilgi verilmiş ve gönüllülük esasına uygun olarak random yöntemiyle seçilen 101 sporcuya ölçek uygulanmıştır. Üniversiteler arasındaki spor müsabakalarına katılan (55 erkek ve 46 kadın) muay thai sporcusu araştırma grubunu oluşturmaktadır.

Verilerin analiz edilmesinde; uygun istatistik programı kullanılmıştır. Değişkenler arasında karşılaştırma yapmadan önce normallik analizi yapılmıştır. Skewness ve kurtisosis (çarpıklık ve basıklık) değerleri -2 ile +2 arasında değer aldığı için değişkenler normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır (George ve Mallery, 2010). Bu sebepten dolayı parametrik test teknikleri kullanılmıştır. İki farklı bağımsız değişken için independent t testi ve ikiden fazla bağımsız değişken için one way anova testi kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan cronbach alpha 0,815 bulunmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Muay Thai Sporcularının Cinsiyetlerine Göre Şiddet Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

Cinsiyet	n	X	ss	t	P
Kadın	46	2,8826	,63204		
Erkek	55	2,8391	,67052	,333	,740
Toplam	101				

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan muay thai sporcularının şiddet eğilimleri cinsiyet değişkenine göre değerlendirilmiştir. Kadın katılımcıların şiddet eğilimi puan ortalamaları erkek katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur. Değişkenler arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Muay Thai Sporcularının Yaş Gruplarına Göre Şiddet Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

Yaş	N	X	ss	f	p
17-19 yaş	32	2,9563	,61339		
20-22 yaş	43	2,8477	,61373	,675	,511
23-25 yaş	26	2,7577	,75481		
Toplam	101	2,8589	,65040		

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılan muay thai sporcularının şiddet eğilimleri yaş gruplarına göre değerlendirilmiştir. Katılımcıların yaşlarının artması ile birlikte şiddet eğilim düzeylerinde bir azalma olduğu görülmüştür. Yapılan değerlendirme sonucunda anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Muay Thai Sporcularının Spor Yapma Sürelerine Göre Şiddet Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

Spor Süresi	N	X	ss	f	p
1-3 yıl	41	2,8671	,61752		
4-6 yıl	34	2,8426	,63819	,016	,984
7-9 yıl	26	2,8673	,73742		
Toplam	101	2,8589	,65040		

Tablo 3'e göre araştırmaya katılan muay thai sporcularının şiddet eğilimleri spor yapma sürelerine göre değerlendirilmiştir. Şiddet eğilimi puan ortalaması en fazla 7-9 yıl arası spor yapan kişilerde olduğu görülmüştür. Değişkenler arasında anlamlı farklılıklar görülmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Muay Thai Sporcularının Toplam Şiddet Eğilimi Puanlarının Çalışma Değişkenleri Açısından Değerlendirilmesi

Değişkenler	N	X	ss
Kadın	46	57,65	12,64
Erkek	55	56,78	13,41
1-3 yıl	41	57,34	12,35
4-6 yıl	34	56,85	12,76
7-9 yıl	26	57,34	14,74
17-19 yaş	32	59,12	12,26
20-22 yaş	43	56,95	12,27
23-25 yaş	26	55,15	15,09
Toplam	101		

Tablo 4 e göre Araştırmaya katılan sporcuların şiddet eğilimi ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar cinsiyet, spor yapma süresi ve yaş grupları açısından değerlendirildiğinde; katılımcıların 41 ile 60 puan arasında yani fazla şiddet eğilimlerine sahip oldukları görülmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmamız üniversite öğrencilerinin şiddet eğilimi üzerine odaklı bir çalışmadır. Genel olarak şiddet eğilim düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporlarına göre şiddet, tüm dünyada devamlı bir şekilde artış göstermektedir (WHO,2002,2014). Şiddet davranışından en fazla etkilenen gruplar arasında gençlerde bulunmaktadır. Ülkemizde de benzer olarak genç nüfusta şiddet eğilimi gün geçtikçe artan ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ulusal çalışmalar incelendiğinde şiddet eğilimi gibi sorunların özellikle ergenlerde ve okullarda şiddet bağlamında incelendiği tespit edilmiştir (Gümüş ve ark, 2015).

Bu çalışmada üniversiteler arası spor müsabakalarına katılan sporcuların şiddet eğilim durumları cinsiyet, yaş ve spor yapma süresi açısından değerlendirilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından yapılan değerlendirmede; kadın katılımcıların şiddet eğilimi puan ortalaması erkek katılımcılara göre yüksek bulunmuş, yaş grupları arasında yapılan değerlendirmede yaş değişkeninin artması ile birlikte katılımcıların şiddet eğilimi puanlarında bir azalma meydana geldiği görülmüş ve spor yapma süreleri açısından yapılan değerlendirmede ise en fazla spor yapma süresi olan 7-9 yıl spor yapma süresine sahip katılımcıların daha yüksek şiddet eğilimi puan ortalamasına sahip oldukları görülmüştür. Değişkenleri arasında yapılan değerlendirmeler sonucunda anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır ($p>0,05$).

Çalışma sonuçları ve yapılan benzer çalışmalar arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Buna göre (Koçer, 2012) yaş grupları arasında şiddet ve saldırganlık durumları arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Bu çalışmada şiddet ve saldırganlık davranışı puan ortalaması 18 yaşından küçük olan yaş grubunda en fazla olarak görülmüştür ve yaş gruplarının şiddet ve saldırganlık davranışları arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Çalışmamızda ise katılımcıların yaşlarının artması ile birlikte şiddet

eğilimlerinde düzenli bir azalma meydana geldiği görülmüştür ve anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır. Her iki çalışma arasında bir paralellik görülmemiştir. Çalışma sonunda katılımcıların yaşlarının artması ile birlikte şiddet eğilimlerinde azalma meydana gelmiştir. Bunun nedeni ise yaşın ilerlemesi ile birlikte sporcuların daha olgun yapıya bürünmesi, kazandıkları tecrübe ile birlikte daha bilinçli ve duyarlı bir yapıya sahip olmaları şeklinde açıklanabilir.

Cinsiyetler arası şiddet eğilimlerinin değerlendirilmesinde ülkemizde erkek egemen bir toplumsal yapıya sahip olmamız ve çeşitli toplumsal roller ve baskıların neticesinde erkek öğrencilerde şiddet eğiliminin daha yüksek bulunması beklenen bir sonuçtur. Çünkü genel anlamda şiddet eğilimi gösteren davranışlar erkeklere özgü davranışlar olarak kabul edilmektedir. Erkeklerin kadınlara oranla bu tür davranışları sergilemeleri daha normal karşılanmaktadır (Gümüş ve ark, 2015). Yapılan araştırmalar incelendiğinde genel olarak aynı sonuçlara ulaşıldığı bilinmektedir. Örneğin; (Bilir, 2014) yaptığı araştırmada erkek katılımcıların şiddet eğilimi puan ortalamalarını kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğunu ifade etmiş ve değişkenler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirtmiştir ($p < 0,05$). Ancak çalışmamızda ise kadın katılımcıların şiddet eğilimleri puanları erkek katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur. Değişkenler arasında ise anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p > 0,05$). Bir diğer benzer çalışmada (Koçer, 2012). Erkek katılımcıların şiddet eğilim durumlarının kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu açıdan çalışmamızla paralellik göstermemektedir. Bir başka çalışmada ise (Haskan ve Yıldırım, 2012) erkek katılımcıların daha yüksek şiddet eğilimi içinde oldukları görülmüştür. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, genel itibari ile şiddet eğiliminin erkek katılımcılarda daha yüksek olduğu yapılan çalışmalarda görülmüştür. Bu araştırmada kadın sporcuların erkek sporculara oranla daha fazla şiddet eğilimi davranışı göstermesinin sebeplerini; toplumsal değişme bağlamında artık kadınların geleneksel döneme göre daha fazla toplumsal, kamusal ve spor alanlarında yer edinmesi ve çalışma grubunun Muay Thai gibi bir şiddet içeren bir alana yönelik olması ile ilişkilendirilebilir.

Çalışmada bir diğer değişken olan spor yapma süreleri açısından şiddet eğilimlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Spor yapma süresi en fazla olan katılımcıların şiddet eğilimi puan ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Değişkenler arasında anlamlı farklılıklar görülmemiştir ($p > 0,05$). Bu durumun nedenini; spor yapma süresinin artması ile birlikte kaybedebilme olumsuzluğunu şiddet davranışları ile ortadan kaldırılması şeklinde açıklayabiliriz.

Sonuç olarak araştırmaya katılan muay thai sporcularının şiddet eğilim durumları yaş, cinsiyet, spor yapma süreleri gibi değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Değişkenler arasında anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır ($p > 0,05$). Cinsiyet değişkeninde var olan durumun aksine kadın katılımcıların şiddet eğilim düzeyleri erkek katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur. Bunun nedeni hem sporun sahip olduğu mücadeleci yapı hem de müsabaka sürecinde oluşan kaybetme kaygısı kadın katılımcıları şiddet eğilimine sürükleyen nedenler olabilir. Araştırma grubunu oluşturan muay thai sporcularının şiddet eğilim durumları diğer birçok spor branşların daki şiddet eğilim düzeylerine göre daha yüksek düzeyde olabilir. Çünkü muay thai sporu doğrudan temas gerektiren ve bir mücadele sporu olduğu için yüksek düzeyde şiddet eğilimini de içinde barındırması muhtemel bir sonuçtur.

Sporunda her zaman varlığını sürdüren şiddet ve şiddet olaylarının giderilmesi sporun ve sporcuların varlığı ve gelişimi açısından oldukça önemlidir bu açıdan şiddet içerikli olayların

önlenebilmesi için farklı branşlar üzerinde yapılabilecek nedensel çalışmaların yapılması şiddet içerikli olayların daha kolay tespit edilmesi ve önlenebilmesine yardımcı olacaktır .Sporda şiddet eğilimini önlemek için spor ahlakı oluşturmak ve yaymak, sporda adaleti, eşitliği tesis etmek gibi önemli hususların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu konuda sosyal çevrenin ve insanların birlikte hareket etmesi son derece önemlidir. Bu sorumlulukları ilk önce alması gerekenler ise, sporcular, antrenörler, yöneticiler, federasyonlar, hakemler, taraftarlar, medya, öğretmenler ve aileler olmalıdır. Ancak bu şekilde bir spor kültürünün oluşması mümkün olacaktır (Donuk, 2012).

5.KAYNAKÇA

- Ayan, S. (2006). Şiddet ve Fanatizm. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), 191-209.
- Balcioğlu, İ. (2003). *Sporun Sosyolojisi ve Psikolojisi*. İstanbul Bilge Yayıncılık.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998). *Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet*, Ankara Başbakanlık Basımevi.
- Bilir, P. (2014). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Şiddet Eğilim Tutumlarının İncelenmesi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 73-82.
- Christopher R. Matthews, Alex Channon. (2016). Understanding Sports Violence: Revisiting Foundational Explorations. *Sport In Society*, 20(7), 751-767.
- Donuk, B. (2012). Spor Ahlakı ve Fair Play. K.Cesur (ed). Din ve Hayat Dergisi, Tdv Yayınları, 17(1), 68-71.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Goldstein, Jeffrey H.(2012). Ed. *Sports Violence*. Springer Science & Business Media.
- Gümüş, A.B., Şıpkın, S., Tuna, A., Keskin, G. (2015). Üniversite öğrencilerinde problemler internet kullanımı, şiddet eğilimi ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişki. *Taf Preventive Medicine Bulletin*. 14(6), 460-467.
- Haskan, Ö., Yıldırım, İ. (2012). Şiddet Eğilimi Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim* 37(163), 165-177.
- Koçer, M. (2012) Futbol Derneklerine Üye Olan Taraftarların Şiddet Ve Holiganizm Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kayseri Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 32(1)*, 111-135.
- Krech, D, Crutchfield, S,R. (1999). *Sosyal Psikoloji*. (çev.Erol Güngör). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Mil, H. İ., & Şanlı, S. (2015). Sporda Şiddet ve Medya Etkisi: Bir Maçın Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 231-247.
- Özbek, O. (1999). Sporda Etik Dışı Davranış Alanları ve Etik İlkeler. *G.Ü. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 4(4), 38-50.
- Sevim, Y., Ataş, S. (2015). Üniversite Gençlerinde Şiddet Eğilimliliği Ve Öğrencilerin Aile İçi Şiddete Bakış Açılımları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 285-301.
- Tanrıverdi, H. (2012). Spor Ahlakı ve Şiddet. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. 5(8), 1071-1093.

Taşkesen, O. (2011). “Güzel Sanatlar Ve Spor Liselerinin Resim Bölümleri İle Genel Liselerde Verilen Görsel Sanatlar Eğitiminin Öğrencilerin Şiddete Yönelik Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma.” Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

Taylor, S.E., Peplau, L.A., Sears, D. O. (2015). *Sosyal Psikoloji*. (çev.Ali Dönmez). Ankara İmge Yayınevi.

World Health Organization.(2014). Global status report on violence prevention.

World Health Organization.(2002). World report on violence and health. Geneva.

GÜZEL SANATLAR LİSESİ VİYOLA EĞİTİMİNDE KULLANILAN REPERTUVARA YÖNELİK ÖĞRENCİ ve ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF STUDENTS FOR VIOLA TRAINING REPERTOIRE IN FINE ARTS HIGH SCHOOL

Yasemin BİRGÜL¹, Zeki NACAĞCI²

Öz

Ülkemizdeki Güzel Sanatlar Lisesi Viyola Öğretim Programında uygulanan viyola çalgı eğitimi 4 senelik bir aşamayı kapsamaktadır. Viyolanın, batı müziği çalgısı olmasının da etkisiyle doğal olarak viyola eğitiminde uygulanan repertuvar daha çok batı müziği ağırlıklı olmaktadır. Araştırma öncesi öğretmenlerle yapılan ön görüşmelerde viyola eğitiminde uygulanan mevcut repertuvarlara ilaveten farklı müzik türlerindeki eserlerin kullanılmasını viyola eğitimine farklı bir heyecan getireceği belirtilmiştir. Bu konuda öğrencilerin görüşlerinin de önemli olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle yola çıkılarak yapılan bu çalışmada, ülkemiz Güzel Sanatlar Lisesi viyola eğitiminde kullanılan repertuvara yönelik öğrenci ve öğretmen görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla veri toplama aracı olarak, yarı yapılandırılmış görüşme ve açık uçlu sorularda içeren 10 maddelik anket kullanılmıştır. Araştırmada örneklem olarak 14 Güzel Sanatlar Lisesine ulaşılmıştır. Anket yoluyla tespit edilen veriler SPSS(Statistical Package for the Social Sciences) programında frekans/yüzde alınarak analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, öğrencilerin Güzel Sanatlar Lisesi Viyola Eğitiminde Kullanılan repertuvara yönelik görüşlerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Araştırmanın günümüz viyola eğitiminde beklenen kazanımların gerçekleşmesine katkı sağlaması düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Viyola Eğitimi, Repertuvar, Öğrenci Görüşü, GSL

Abstract

Viola training which is applied in Viola Teaching Program of Fine Arts High School in our country includes a four year period. With the effect of it's being a western music instrument, the repertoire of viola training contains naturally western music mostly. It is stated with the pre interviews which were done with teachers before research that using various types of musical pieces would provide

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Eğitimi Tezli Yüksek lisans Öğrencisi, yaseminbrgl@gmail.com

² Prof. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Müzik Eğitimi ABD, znacakci@gmail.com

viola training with a different excitement. At this point, opinions of students are considered significant as well. So in this carried out research, it has been aimed to identify Opinions of Students for Viola Training Repertoire in Fine Arts High School in our country. For this purpose, a survey consisting of 10 items with also open ended questions has been used. In the research, 14 Fine Arts High Schools were reached as sample. The data which was identified through the survey has been analysed by taking frequency/percentage in SPSS(Statistical Package for the Social Sciences). The data that identified as the result of the research is fundamental to determine the Opinions of Students for Viola Training Repertoire in Fine Arts High School. The research is considered to support the aimed functions of current viola training.

Keywords: Viola Training, Repertoire, Student Opinions, Fine Arts High School

1. GİRİŞ

Çalgı eğitimi bireyin çalgıyı anlamasını, ilgisini ve yeteneklerini birleştirerek becerisini arttırmasını, aynı zamanda sanatsal yönünün gelişmesine katkı sağlar. Aynı zamanda birey, çalgı eğitimi sürecinde ulusal ve uluslararası müzik türlerini de tanır ve bu yönleriyle kendisi ile çalgısı arasındaki duygusal bağa katkı sağlar. Çalgı eğitiminde bireyin fiziksel özelliklerinin çalgıya uygun olmasının yanında, bireyin çalgısına karşı duygusal bağlılığın olması, çalgısını sevmesi, anlaması ve çalgısının özelliklerinin farkında olması da çalgı eğitiminde verimli olabilmenin temel niteliklerinden biridir.

Ülkemizde profesyonel anlamda çalgı eğitimi veren kurumlar arasında;

- Devlet Konservatuarları,
- Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dalları,
- Güzel Sanatlar Fakültelerindeki Müzik Bölümleri,
- Güzel Sanatlar Liseleri bulunmaktadır.

Bu kurumlar arasında Devlet konservatuarları ve Güzel Sanatlar Liseleri (GSL) diğer kurumlardan farklı olarak MEB'e bağlı olarak orta öğretim düzeyinde eğitim vermektedir. GSL nicelik bakımından çalgı eğitiminin ülkemiz geneline yaygınlaşmasında konservatuarlara oranla daha ulaşılabilir olmasından hareketle önemli bir misyon üstlenmektedir. Bu bakımdan, "GSL müziği çalma, dinleme ve okuma becerilerini kazanma, müziği anlama, müzik bilgisi oluşturma ve diğer müzik çalışmalarına temel oluşturma bakımından müzik eğitiminin temel boyutunda yer almaktadır. GSL müzik eğitimi , bireyin müziksel davranışlarında, fikirlerinde, hayatı tanıyıp yaşamasında değişiklik oluşturan sistematik bir süreçtir. Bu süreç birkaç açıdan gerçekleşmektedir. Bunlar Müziksel işitme eğitimi, ses eğitimi , müzik teorisi eğitimi ve çalgı eğitimidir" (Topalak, 2013).

Güzel Sanatlar liselerinde verilen çalgı eğitiminde yetenek sınavını kazanmış olan öğrencilerin fiziksel özellikleri ve tercihleri de göz önünde bulundurularak, her çalgı alanının öğrenci kontenjanına göre bireysel çalgı seçimi yapılmaktadır. Bu çalgılar arasında keman, viyola, viyolonsel, kontrbas, flüt, klarnet, obua, bağlama, gitar ,ud, kanun vb. çalgılar bulunmaktadır. Bu çalgılardan biri olan "viyola, solo eserlerde gösterdiği tını, renk farklılığı ve orkestradaki eşlik pozisyonu göz önüne alındığında hem sanat eğitimi, hem de müzik eğitimi açısından önemli bir yere sahiptir. Viyolanın tarih sahnesine çıktığı yıllar Batı müziği tarihinin başlangıcı ile paralellik göstermektedir. Kendine özgü tınısı ve ses rengi ile Viyola

Türk müziğinde de önemli bir yere sahiptir. Viyola hüznü sesini ile Türk topluluklarının yaşamışlıklarını anlatırken, kendine özgü sesi ile de Türk milletinin kültürel zenginliğini anlatır gibidir. Bunun yanında Viyola perdesiz bir çalgı olduğu için ,Türk müziği ses sistemine ve nağme yapısına uygun bir çalgıdır” (Bulut, Kılınç, 2014:4). Viyola sahip olduğu bu özellikleri ile ülkemizdeki çoğu müzik türünde kullanılması, buna bağlı olarak viyola yapımının ve eğitiminin ülkemizdeki eğitim kurumlarında sağlanıyor olması, viyolanın ülkemiz çalgı eğitiminde benimsenmiş olduğu göstermektedir.

Buna göre ülkemizde viyola eğitimi verilen Güzel Sanatlar Liselerinde, ilköğretim okulunu bitirmiş, kendini yazılı ve sözlü olarak ifade edebilen, ancak müzik, enstrüman ve müzik dili konusunda herhangi bir donanımı olmayan müziğe duyarlı öğrencileri hareket noktası olarak alan viyola öğretim programı uygulanmaktadır (MEB, Viyola öğretim programı, 2016). Ülkemizde Güzel Sanatlar Liselerinde viyola öğretim programı 2009 yılında yayımlanmış hali ile kullanılmakta iken, 2016 yılında program değişikliğine gidilmiş ve son hali 2017 yılı itibari ile uygulamaya konulmuştur. Günümüze kadar uygulanan öğretim programları için metot dışında, kullanılan repertuar kitabı olmasa da, uygulanmakta olan viyola öğretim programına yönelik yayımlanan viyola eğitimi dersi kitapları bulunmaktadır. Buna göre bu zamana kadar uygulanmış olan viyola öğretim programına uygun MEB tarafından tasarlanan viyola eğitimi repertuarının olmadığını söyleyebiliriz. Bu durumun da viyola öğretmenlerinin derslerde etütler haricinde kendi repertuarlarını seçmeye yönelik farklılıklar yarattığı söylenebilir.

Camp (1992) ve Apfelstadt (2000), uygun repertuar seçiminde becerinin, fiziksel yeterliliğin, müziksel ilginin, pedagojik değerlerin ve öğrencinin duygusal olgunluğunun dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini bildirmiştir (Akt. Ertem,2011:648). Bulut (2008:2) ise, öğrencinin çalgısındaki teknik ve müziksel becerilerini geliştirmeye yönelik oluşturulacak repertuarın ve bu repertuardan seçilecek eserlerin önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bu bağlamda, Güzel Sanatlar Lisesi müzik bölümü programındaki çalgı eğitimi dersi ve içeriği, bu eğitimin amacına ulaşmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu amaçla, genelde çalgı eğitimi” özelde “viyola eğitiminde” uygulanan öğretim programı ve ders materyallerinin, bu eğitim sürecinin amacına ulaşmasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

Güzel Sanatlar Liseleri Viyola eğitimi derslerinde uygulanması öngörülen Viyola öğretim Programında belirlenmiş kazanımların öngördüğü bir içerik sınırlaması söz konusudur. Öğretmen kazanımları gerçekleştirirken çevre özelliklerini, öğrenci grubunun ilgilerini, ihtiyaçlarını, beklentilerini, hazır bulunuşluk düzeylerini ve dolayısıyla da ön bilgilerini dikkate almalıdır (MEB, 2016).

MEB 2016 yılında yenilediği viyola öğretim programını her yeni programda olması gerektiği gibi, değişmekte olan eğitim sistemi, beklenen kazanımlar, öğrencilerin ilgi ihtiyaçları ve çağın gereklerini dikkate alarak hazırlanmıştır. Buna göre programda repertuvara ilişkin farklılıklardan bir tanesi de “popüler müzikler” başlığının olmasıdır. Ancak yapılan literatür taramasında mevcut öğretim programına uygun nitelikli basılı bir repertuar kitabının olmadığı görülmektedir. Ülkemizde öğrenciler için başlangıç viyola metot kitapları incelenmesi (Ece, Dönmez, Kınıklı, 2013) ile ilgili çalışmalar bulunurken, özellikle viyola eğitimindeki repertuar eksikliği, araştırmacıların çalışma konuları arasında yer almış, bu konuya ilişkin çoğunlukla öğretmen ve akademisyen görüşlerinin yer aldığı araştırmalar yapılmıştır. Ancak öğrencilerin viyola eğitimi repertuarı konusunda görüşlerinin yer aldığı bir araştırmaya

rastlanılmamıştır. Buradan hareketle bu araştırma öğrencilerin viyola eğitiminde kullanılan repertuara ilişkin düşünce, görüş ve önerilerinin değerlendirileceği bir araştırma olması ve viyola eğitimi alanında oluşturulabilecek bir repertuara katkı sağlaması bakımından önemlidir.

1.3.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Güzel Sanatlar Lisesi viyola eğitiminde kullanılan repertuara yönelik öğretmen ve öğrencilerin görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır.

1.4.Araştırmanın Önemi

Araştırma güzel sanatlar liselerinde viyola eğitimi alan öğrencilerin, viyola eğitimine yönelik repertuar ile ilgili görüşlerinin alınmamış olması bu araştırmayı farklı kılan etkenler arasında gösterilebilir. Ancak araştırmaya asıl önem atfeden husus, viyola eğitimi alan öğrenciler ve öğretmenlerin repertuara yönelik görüşleri doğrultusunda, öğrencilerin teknik ve müzikal boyuttaki gelişimlerine katkı sağlayıcı, çalgısına yönelik ilgi ve beklentilerini artırmaya yönelik öneriler sunulmasıdır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma en az dört yıllık eğitim-öğretim geçmişine sahip olma, Viyola çalgısında en az bir öğretmen bulunma ve her sınıftan en az 4 viyola öğrencisi olma özelliği taşıyan güzel sanatlar liselerinin 2017-2018 Eğitim- Öğretim yılı ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında bu özelliği taşıyan 44 GSL bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Bu çalışmada betimsel araştırma modeli kullanılmış, nicel ve nitel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Betimsel Araştırmada; İlgi duyulan bir konu hakkında detaylı bilgi toplama ve konuyu tanımlama amaçlanır. Olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların “ne” olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan araştırmalardır (Punch 1998).

2.2.Evren ve Örneklem

MEB'in 2017 yılı son verilerine göre toplam 80 tane Güzel sanatlar Lisesi mevcuttur. Araştırmadaki kapsam ve sınırlılıklardan dolayı araştırmanın evrenini 44 güzel sanatlar lisesi oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni göz önüne alındığında, Türkiye'nin farklı bölgelerinden seçilen örneklem nicelik ve araştırma ön koşulları bakımından yeterli görülmektedir. Araştırmada seçkisiz olmayan örneklemelerden Amaçsal Örneklem kullanılmıştır. Amaçsal Örneklem “Derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesidir” (Büyüköztürk vd, 2015). Buna göre araştırmanın örneklemine aktif olarak viyola eğitimi verilen 14 Güzel Sanatlar Lisesi oluşturmaktadır.

Tablo 1. Örneklem grubunu oluşturan Güzel Sanatlar Liseleri Öğrencileri

No	Liseler	Bulunduğu İl	n
1	ATSO Güzel Sanatlar Lisesi	Antalya	7
2	Van Güzel Sanatlar Lisesi	Van	18
3	Burdur Güzel Sanatlar Lisesi	Burdur	5
4	Niğde Güzel Sanatlar Lisesi	Niğde	8
5	Türkler Güzel Sanatlar Lisesi	Alanya	3
6	Uşak Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi	Uşak	9
7	Isparta Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi	Isparta	1
8	Ahmet Yakupoğlu Güzel Sanatlar Lisesi	Kütahya	9
9	Hakkı Dere köylü Güzel Sanatlar Lisesi	Denizli	5
10	Akçabat Güzel Sanatlar Lisesi	Trabzon	5
11	Ordu Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi	Ordu	5
12	Bolu Güzel Sanatlar Lisesi	Bolu	5
13	Ankara Güzel Sanatlar Lisesi	Ankara	4
14	Abdulkadir Eriş Güzel Sanatlar lisesi	Malatya	3

2.3.Verilerin Toplanması

Araştırmada Güzel Sanatlar lisesi Viyola eğitiminde kullanılan repertuara yönelik öğrenci görüşlerini almak üzere araştırmacılar tarafından anket geliştirilmiştir. Geliştirilen anket likert tipli 9 maddeden ve iki açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Maddelere verilen cevaplar, “Tamamen katılıyorum”, “Büyük ölçüde katılıyorum”, “Kararsızım”, “Kısmen katılıyorum”, “Hiç Katılmıyorum” seçeneklerinden oluşturulmuştur.

Araştırmada, GSL viyola eğitiminde kullanılan repertuvara yönelik öğretmenlerin görüşlerini almak için “Yarı Yapılandırılmış Görüşme” uygulanmıştır. Görüşme soruları alan uzmanlarının görüşleri alınarak tasarlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler ses kaydı ile kaydedilmiştir. Görüşme, belirlenen amaç çerçevesinin içinde kalınması ve bu amaçla hangi verilerin toplanacağını belirlemek için sınırlandırılması gereğiyle yarı yapılandırılmış olarak planlanmıştır. Görüşmede öğretmenlerden kullandıkları repertuvarla ilgili düşünceleri alınmış ve Viyola eğitimi için kullanılacak repertuvara yer almasını önerebilecekleri eserlerin olup olmadığı sorulmuştur. Ayrıca öğretmenlerin kullandıkları repertuvarla öğrencilerin beklentilerine yönelik sorulara eklenmiştir. Araştırmada görüşmecilerin eklemek istedikleri veriler dikkate alınmıştır.

2.4.Verilerin Çözümlemesi

Anketin uygulanmasından elde edilen verilerin istatistiksel çözümleri için SPSS 22.0 (The Statistical Packet for The Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır. Bulguların istatistiksel olarak ifade edilmesinde, frekans (f), yüzde (%) ve Valid Percent (geçerli yüzde) kullanılmıştır. Anket ve

görüşmelerden elde edilen ham veriler “içerik analizi tekniği” kullanılarak analiz edilmiştir. “İçerik analizi, insanların söyledikleri ve yazdıklarının açık talimatlara göre kodlanarak nicelleştirilmesi sayısallaştırılması süreci olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımın özünde yazılan ve söylenenlerin kategorileştirilmesi ve ne sıklıkta olduklarını saymak yatar” (Balcı, 2001:209).

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırmada iki ayrı problem olarak görülen öğretmen ve öğrenci görüşleri, farklı başlıklar halinde sunulmuş, toplanan verilerden elde edilen bulgular önce tablo ile gösterilmiş sonra sözel olarak yorumlanmıştır.

• Öğretmenlerin, GSL Viyola eğitiminde kullanılan repertuara ilişkin görüşleri

Araştırmada, GSL viyola öğretmenlerinden viyola eğitiminde kullandıkları repertuara yönelik düşünceleri ve önerileri alınmak istenmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmede tasarlanan sorulara alınan cevapların bazıları birebir öğretmenlerin ifadelerine göre örnek amaçlı yazılmıştır. Örnek amaçlı yazılan cümleler, öğretmenlerin isimlerinin verilmemesi için öğretmenler (Ö1), (Ö2).. şeklinde ifade edilmiştir. Bu maksatla Viyola öğretmenlerine sorulan 3 açık uçlu soruya ilişkin verilerden elde edilen örnekler, bulgular ve yorumlar şöyledir;

Soru 1: GSL viyola eğitiminde her eğitimciye göre farklı uygulanan repertuar hakkında ne düşünüyorsunuz?

- *Açıkçası milli eğitimin verdiği kitaplar yeni yayımlanmış durumda ve bu zamana kadar tam anlamı ile viyola eğitimi repertuarına yönelik bir kaynak yayımlanmamıştı. Bu seneye kadar keman eğitimi kitaplarını kullanıyorduk ve hala da kullanıyoruz. Genel olarak eser ve etüt eksikliği var diyebiliriz. Viyola ile ilgili kaynak sıkıntımız çok fazla (Ö1).*
- *Şimdiye kadar ilk kez bu sene viyola kitabımız oldu. Bu nedenle her eğitimci farklı repertuar kullanıyor. Bilinen kitaplarda eser anlamında seviye uygun değil ve yetersizdi.(Ö21).*
- *Milli eğitim bugüne kadar ilk defa bu sene 12. Sınıf viyola kitabı verdi Etüt anlamında çok sıkıntı değil ama eser anlamında çok yetersiz geldi diyebilirim (Ö2).*
- *Çok memnun olduğumu söyleyemem seviyesi belli değil çünkü, her çocuğun gelişim hızı aynı değil, yetiştirmek zor, müfredat kimine göre ağır gelebilir diye düşünüyorum çok sağlıklı bulmuyorum (Ö3).*
- *Repertuarda Türk müziği makamlarına yönelik nitelikli etüt ve eser sayısı az makamların seyir özellikleri yok. Mevcut repertuar da kırsal kesimlerdeki güzel sanatlar liseleri düşünülmemiş (Ö8)*
- *Kitaptaki eserlerin öğrencilerin seviyelerine göre ağır olduğunu düşünüyorum (Ö6).*

Tablo 2. Birinci Soruya İlişkin Öğretmenlerin Kullandıkları İfadelerin Genel Dağılımı

Öğretmenlerin Kullandıkları İfadeler	Kullanma Sıklığı (f)
Şimdiye kadar kitap olmaması farklılık doğurdu	16
Eserler öğrenci seviyelerine göre ağır, seviyelerin üzerinde	14
Repertuardan memnun değilim	11
Eser eksikliği var	10
Etüt anlamında yeterli	10
Türk müziği makamında etüt ve eser ayısı az	9
Makamların işleniş sırası ve seyir yok	7
Kitap eksikliği var	5
Memnunum	3
Etüt eksikliği var	3
Görüş belirten toplam öğrenci	N= 22

Görüş örnekleri ve tablo 2’den anlaşılacağı üzere, görüşmeye katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu ifadelerinde, ilk kez bu sene MEB tarafından yapılan viyolaya özel bir kitapları olduğu, şimdiye kadar kitap olmaması neticesinde her öğretmen kendilerine göre bir repertuar uyguladıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler yeni kitaptaki eserlerin öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olduğunu %64’lük oranda söylemişlerdir. Bu ifadelerle göre, yeni viyola kitabının henüz yeni uygulamaya konulmuş olması nedeniyle öğretmenlerin bu görüşünde önümüzdeki yıllarda yapılacak benzer bir soru ile daha sağlıklı değerlendirme yapılabileceği ön görülmektedir. Öğretmenlerin yarısı repertuardan memnun olmadıklarını, etüt anlamında yeterli kaynakları olduğunu ancak eser eksikliği hissettiklerini belirtmişlerdir. Yine Öğretmenlerin yaklaşık % 32’si, repertuardaki Türk müziği eseri sayısının az olduğunu belirtmiş, mevcut repertuardan memnun olanların sayısı ise oldukça düşük oranda kalmıştır. Buna göre öğretmenlerin ellerinde bulunan repertuardan memnun olmadıkları, Türk müziği eserlerine ihtiyaç duydukları söylenebilir.

Soru 2: Viyola eğitimine katkı sağlamak amacıyla, repertuarda yer almasını önereceğiniz eserler var mı?

- Şöyle söyleyebilirim yeni nesile hitap edebilecek onların sevebilecekleri melodiler. Birbirine yanaşık seslerden oluşan eserler diyebiliriz. Çok fazla atlamalı seslerin olmadığı melodik çizginin daha belirgin olduğu eserler diyebiliriz (Ö11).
- Viyolayı orkestrada solo olarak kullanmak isterim, bunun haricinde düo, trio vs. solosu viyolada olan eserler hiç yok aslında bu şekilde düzenlenen eserlerin yararlı olacağını düşünüyorum(Ö2)
- Çocukların viyolayı sevecekleri ve çalarken zevk alacakları popüler eserler olması daha iyi olur diye düşünüyorum (Ö3).

- *Piyano eşlikli, düo , trio eserler öğrencilerin daha çok ilgisini çekiyor (Ö5).*
- *Bizim algıladığımız popüler algısı ile öğrencilerin popüler müzik algısı farklı diyebiliriz. Öğrencinin hazır bulunuşluğuna katkı sağlayacak, daha bilindik daha dinlenen ezgiler kullanılabilir(Ö13).*
- *Viyolayı sevdirecek popüler şarkılar olabilir. Aynı zamanda akademik katkısı olabilecek eserler olmalı ki aynı zamanda teknik olarak öğrenci bilinçli çalışsın (16).*
- *Öğrencilerin zevk alacağı popüler eserler olmalı (15).*

Tablo 3. İkinci Soruya İlişkin Öğretmenlerin Kullandıkları İfadelerin Genel Dağılımı

<i>Öğretmenlerin Kullandıkları İfadeler</i>	<i>Kullanma Sıklığı (f)</i>
Daha melodik eserler	18
Popüler eserler	16
Viyolayı sevdirecek popüler şarkılar	14
Basit kulak aşinalığı olan türküler	13
Güncel şarkılar	10
Piyano eşlikli, orkestra düzenlemeli, trio, düo eserler	9
80'ler ve 90'lardan Anadolu Pop Müzikleri	8
Batı pop müzikleri	7
Konçerto, Sonat vb.	6
Kazak Dansı	1
Görüş belirten toplam öğretmen	N= 22

Görüş örnekleri ve tablo 3'den anlaşılacağı üzere, görüşmeye katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu ifadelerinde, viyola repertuarında, öğrencilerin hoşlanacağı daha melodik ve popüler eserler olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yine öğretmenlerin yarısından fazlası, viyolayı öğrencilere sevdirecek şarkılar ve basit türkülerin repertuarda olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine öğretmenlerin yaklaşık % 40'ı orkestra düzenlemeli, trio, düo eserler, Anadolu pop müzikleri vb. eserlerin repertuarda yer almasını önermişlerdir. öğretmenlerin yaklaşık % 30'u batı pop müzikleri ve konçerto vb. eserlerinin repertuarda olması yönünde görüş bildirmişlerdir. Buna göre görüşmeye katılan öğretmenlerin hemen hemen üzerinde uzlaştıkları önerilerin çoğu, repertuara melodik eserler, öğrencilerin ilgisini çekecek pop, türkü, şarkı vb eserler kazandırarak, öğrencilerin viyoladaki gelişimlerini desteklemek olduğu söylenebilir.

Soru 3: Kullandığımız repertuarla ilgili öğrencilerin beklentileri veya önerileri var mı ?

- *Çocuklar şöyle isteklerde bulunabiliyorlar, romantik eserlere bayılıyorlar buda galiba popüler kültürden kaynaklı. Bilindik eserler istiyorlar (Ö17).*
- *Sanat müziği yada türkü çalmak isteyen öğrencilerimiz var, bununla ilgili bir kitap bulunmakta halk müziği ezgilerine dayalı bu repertuarı da kullanıyorum (Ö1).*

- Çocuklar eser istiyor en son Vivaldi la minörü aktardık ama büyük bir eseri aktarmak her zaman kolay olmuyor aslında güzel bir kitap olsa elinde daha verimli olabilir. Sirto ve longaların da çocuklara çok şey katacağını düşünüyorum (Ö20).
- Genelde şöyle bir istek olabiliyor benim daha önceden yapmış olduğum viyola kuartetleri vardı bunlarla ilgili daha çok film müzikleri falan istiyorlar, özellikle birlikte seslendirmek istiyorlar (Ö4).
- Öğrencilerim, günlük yaşantılarında dinledikleri ve çaldıkları şarkıları seslendirmek istiyorlar bunun haricinde Türk müziği çalmak isteyen öğrencilerde oluyor (15).

Tablo 4. Üçüncü Soruya İlişkin Öğretmenlerin Kullandıkları İfadelerin Genel Dağılımı

Öğretmenlerin Kullandıkları İfadeler	Kullanma Sıklığı (f)
Melodik ezgilerden oluşan eserler	17
Popüler güncel eserler	15
Halk Müziği (Zeybekler, Halaylar, vb)	13
Trio, düo eserler	12
Film Müzikleri	8
Sanat müziği(Sirto, Longa vb.)	7
Kolay sonat ve konçertolar	6
Kendi bildikleri eserler	5
Keman eserlerini aktarma	3
Görüş belirten toplam öğrenci	N= 22

Görüş örnekleri ve tablo 4'den anlaşılacağı üzere, görüşmeye katılan öğretmenlerin, öğrencilerinin repertuardan beklenti ve önerilerini dikkate alarak yanıtladıkları ifadelerinde, büyük çoğunlukla öğrencilerinin kendilerinden melodik ezgilerden oluşan popüler ezgiler beklediklerini belirtmişlerdir. Yine öğretmenlerin yarısından fazlası, halk müziği ve arkadaşları ile beraber çalabilecekleri trio veya düo eserler istediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin yaklaşık %30'u öğrenciler kendilerinden film müzikleri ve sanat müziğindeki sirto benzeri eserleri çalmak istekleri olduğunu bildirmişlerdir. Buna göre öğretmenlerin ifadelerinden; öğrenciler viyolada daha çok melodik ezgiler, popüler eserler, Türk müziği eserleri, film müzikleri gibi ezgisel anlamda icra etmekten hoşlanacakları eserleri öğretmenlerinden istedikleri görülmektedir. Sonat ve konçerto düzeyindeki eserlerden ise kolay olanları tercih ettikleri söylenebilir.

• Öğrencilerin, GSL Viyola eğitiminde kullanılan repertuara ilişkin görüşleri

Tablo 5. Öğrencilerin, viyola eğitiminde kullanılan repertuara yönelik görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları

Önergeler	Tamamen Katılıyorum		Büyük Ölçüde Katılıyorum		Kararsızım		Kısmen Katılıyorum		Hiç Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1-Viyola eğitiminde popüler müzik eserleri çalmak isterim.	39	43,3	24	26,7	18	20,0	5	5,6	4	4,4
2-Viyola dersinde düşündüğüm kadar başarılı olmayışımın sebebi, viyola eğitiminde kullanılan repertuardır.	21	23,3	13	14,4	7	7,8	19	21,1	30	33,3
3- Viyola eğitiminde kullanılan repertuarın sahne performansında etkili olduğunu düşünüyorum.	30	33,3	24	26,7	18	20,0	9	10,0	8	8,9
4- Viyola eğitiminde kullanılan repertuarın sıkıcı olduğunu düşünüyorum.	10	11,1	15	16,7	16	17,8	20	22,2	29	32,2
5-Viyola eğitiminde daha ezgisel ve kalıcı eserler çalmak isterdim.	40	44,4	25	27,8	16	17,8	4	4,4	5	5,6
6- Öğretmenimiz bize klasik müziklerin dışında popüler müzik eserleri çaldırıyor.	9	10,0	9	10,0	17	18,9	13	14,4	42	46,7
7- Viyola eğitiminde kullanılan repertuarda çaldığımız eserleri okul içi ve dışı müzik etkinliklerinde performansa dönüştürmek isterim.	50	55,6	18	20,0	12	13,3	7	7,8	3	3,3
8- Popüler müzik eserlerini çalarak viyolayı, farklı türdeki dinleyicilere daha iyi seslendirebilirim.	30	33,3	26	28,9	25	27,8	7	7,8	2	2,2
9- Klasik müzik repertuarı dışında farklı türden eserler çalmak isterim.	48	53,3	19	21,1	15	16,7	6	6,7	2	2,2

Tablo 5 incelendiğinde;

“Viyola eğitiminde popüler müzik eserleri çalmak isterim” önermesine %4,4’ü hiç katılmadıklarını, %43,3’ü tamamen katıldıklarını, %5,6’sı kısmen katıldıklarını %20,0’si kararsız

olduklarını, %26,7'i büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgular doğrultusunda ankete katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu(%70,0) viyola eğitiminde popüler müzik çalmak istedikleri görülmüştür.

“Viyola dersinde düşündüğüm kadar başarılı olmayışımın sebebi, viyola eğitiminde kullanılan repertuardır” önermesinde %33,3'ü hiç katılmadıklarını, %23,3'ü tamamen katıldıklarını, %21,1'ikismen katıldıklarını, %7,8'i kararsız olduklarını, %14,4'ü büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu önermedeki bulgular doğrultusunda ankete katılan öğrencilerin yarısına yakınının(%37,7) başarılı olamama sebebi olarak viyola eğitiminde kullanılan repertuarın etkili olduğunu belirtmişler, geri kalan çoğunluğunda başarılı olamama sebebinin viyola eğitiminde kullanılan repertuar olmadığını belirtmişlerdir.

“Viyola eğitiminde kullanılan repertuarın sahne performansında etkili olduğunu düşünüyorum” önermesinde %8,9'u hiç katılmadıklarını, %33,3'ü tamamen katıldıklarını, %10,0'u kısmen katıldıklarını %20,00'si kararsız kaldıklarını, %26,7'si büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu önermedeki bulgulardan yola çıkarak ankete katılanların yarısından fazlası viyola eğitimine kullanılan repertuarın sahne performansında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Viyola eğitiminde kullanılan repertuar öğrencinin bireysel başarısını ve teknik becerisini yönlendirdiği gibi sahne performansında da etkili olduğu ön görülmüştür.

“Viyola eğitiminde kullanılan repertuarın sıkıcı olduğunu düşünüyorum” önermesinde %32,2'si hiç katılmadıklarını, %11,1'i tamamen katıldıklarını, %22,2'si kısmen katıldıklarını, %17,8'i kararsız kaldıklarını, %16,7'si büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir .Bu önermedeki bulgulardan yola çıkarak ankete katılan öğrencilerin bir kısmının kararsız olduğu ve büyük bir çoğunluğunun repertuarı sıkıcı buldukları söylenebilir.

“Viyola eğitiminde daha ezgisel ve kalıcı eserler çalmak isterdim” önermesinde %5,6'sı hiç katılmadıklarını, %44,4' ü tamamen katıldıklarını, %4,4'ü kısmen katıldıklarını, %17,8'i kararsız olduklarını, %27,8'i büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgulardan yola çıkarak ankete katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu viyola eğitiminde daha ezgisel eserler çalmak istediklerini belirtmişlerdir.

“Öğretmenimiz bize klasik müziklerin dışında popüler müzik eserleri çaldırıyor” önermesinde %46,7'si hiç katılmadıklarını, %10,00'u tamamen katıldıklarını, %14,4'ü kısmen katıldıklarını, %18,9'u kararsız kaldıklarını, %10,00'u büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu önermeye ilişkin genel ortalama 3,5694 oranında çıkmıştır. Bu önermeye ilişkin bulgularda öğrencilerin büyük kısmı önermeye katılmamış yada az katılmıştır. Bu durumda ankete katılan öğrencilerin viyola eğitiminde popüler müzik eserlerini hiç kullanmadıklarını ya da çok az kullandıklarını söyleyebiliriz.

“Viyola eğitiminde kullanılan repertuarda çaldığımız eserleri okul içi ve dışı müzik etkinliklerinde performansla dönüştürmek isterim” önermesinde%3,3'ü hiç katılmadıklarını, %55,6'sı tamamen katıldıklarını, %7,8'i kısmen katıldıklarını, %13,3'ü kararsız kaldıklarını, %20,0 'si büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu önermedeki bulgulara göre ankete katılan öğrenciler viyola eğitiminde çaldıkları eserleri etkinlik vb. sahne performanslarında seslendirmek istediklerini belirtmişlerdir.

“Popüler müzik eserlerini çalarak viyolayı, farklı türdeki dinleyicilere daha iyi seslendirebilirim” önermesinde %2,2’si hiç katılmadıklarını, %33,3’ü tamamen katıldıklarını, %7,8’i kısmen katıldıklarını, %27,8’i kararsız olduklarını, %28,9’u büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu önermedeki bulgulara göre ankete katılan öğrencilerin çoğu popüler müzik eserlerini çalarak viyolayı daha iyi seslendirebileceklerini belirtmişlerdir.

“Klasik müzik repertuarı dışında farklı türden eserler çalmak isterim” önermesinde %2,2’si hiç katılmadıklarını, %53,3’ü tamamen katıldıklarını, %6,7’si kısmen katıldıklarını, %16,7’si kararsız olduklarını, %21,1’i büyük ölçüde katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgular doğrultusunda ankete katılan öğrencilerin büyük bir kısmı viyola eğitiminde farklı türden eserler çalmak istediklerini belirtmişlerdir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Güzel Sanatlar Lisesi viyola eğitiminde kullanılan repertuara yönelik öğretmen ve öğrencilerin görüşlerini tespit etmek üzere yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre; GSL viyola öğretmenlerinin 2017 yılına kadar uyguladıkları viyola eğitiminde kendilerine MEB tarafından verilen ya da önerilen herhangi bir repertuar olmadığı görülmüş, bu nedenle kendi öğrendikleri uyguladıkları repertuarı öğrencilerine kullandıkları anlaşılmıştır. Bu durumda öğrencilere uygulanan repertuar farklılığındaki en temel unsur olduğu anlaşılmıştır. 2017 yılında MEB tarafından ilk kez verilen “viyola kitabını” da öğretmenlerin fazlasıyla olumsuz eleştirel yaklaştıkları, memnun olmadıkları, etüt olarak yeterli ancak eser eksikliği hissettikleri anlaşılmıştır. Ancak yeni viyola kitabının henüz yeni uygulamaya konulmuş olması nedeniyle öğretmenlerin bu görüşünde önümüzdeki yıllarda yapılacak benzer bir soru ile daha sağlıklı değerlendirme yapılabileceği ön görülmektedir.

Öğretmenlerin viyola eğitiminde uygulanacak repertuara yönelik görüşlerinde ise, öğrencilerinde taleplerini dikkate alarak, viyola repertuarında daha çok melodik ezgiler, popüler eserler, Türk müziği eserleri, film müzikleri gibi öğrencilerin ezgisel anlamda icra etmekten hoşlanacakları eserlerin repertuarda olmasının öğrencilerin çalgısını severek mevcut viyola eğitimine katkı sağlayacağı hususunda ortak yargıya vardıkları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan GSL viyola öğrencilerin görüşlerine göre ise; öğrencilerin çoğunlukla repertuarı sıkıcı buldukları, katılımcıların yarısına yakın bir kısmının başarılı olmama sebebi olarak viyola eğitiminde kullanılan repertuarı neden olarak belirttikleri, büyük bir çoğunlukta klasik müzik repertuarı dışında eserler çalmak istedikleri görülmüştür. Bununla birlikte öğrencilerin viyola eğitiminde akılda kalıcı eserler çalmak istedikleri ve bu eserleri sahne, okul içi ve okul dışı faaliyetlerde seslendirmek istedikleri, viyolayı farklı türdeki dinleyicilere seslendirmek istedikleri tespit edilmiştir. Son olarak araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlası viyola dersinde popüler müzik ezgilerinden faydalanmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin bir kısmı repertuardan memnun olmakla birlikte, aynı zamanda popüler müzik eserlerinden faydalanmak istediklerini de belirtmişlerdir.

Genel kapsamı ile Avrupa ve Amerika coğrafi kültüründe geliştiği düşünülen Batı kültürü ve popüler müziğinin gelişimi doğrultusunda, kendi dinamikleri ve çoğunlukla ulusal-yerel değerleri ile gelişim gösteren Türk popüler müzik kültürü, ortalama olarak son 50-60 yıl boyunca Türk müzik yaşamının önemli bir boyutu oluşturmuştur (Canbay, 2013; 209). Popüler müziklerin ülkemizde ilgi

görmesinden sonra yapılan araştırmalarda müzik dersinde popüler müziklerin kullanılmasının olumlu yönde etkisinin olduğu vurgulanmıştır. Öğrencilerin müzik dersine karşı olan tutumları direkt olarak derslerde kullanılan şarkı dağarıyla ilişkilidir. Türkiye’de uygulanan ortaokul müzik öğretim programında ders kitaplarında yer alan şarkı dağarında makamsal çocuk şarkıları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tonal şarkılar ve çok az da olsa popüler müzik örnekleri bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda derslerde popüler müzik kullanımının öğrencilerin tutum ve motivasyonunda olumlu bir değişme gösterebileceği vurgulanmaktadır (Çiftçi, 2010 - Özden ve Barışeri, 2010 - Sevim ve Güleriyüz, 2012 - Sever, 2016 - Sakar, 2009).

Özdemir (2017), müzik eğitiminde popüler müziklerin kullanılmasının öğrencilerin müzik dersine ilişkin tutumlarının artmasına neden olduğu tespitine ulaşılmıştır. Bununla birlikte şarkı öğretimi yapılırken eğitim müziği dağarından örneklerin kullanılması ve bu süreçte enstrüman kullanılmasıyla öğrencilerin müzik dersinden daha çok keyif almasını sağladığını belirtmiştir.

Green (1999), ulusal eğitim müfredatı içinde popüler müziklerin müzik derslerine dahil edilmesinin öğretmen ve öğrenciler arasındaki bir çok engeli ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Dunbar Hall ve Wemyss(2000), müzik eğitiminde popüler müziğe yer verilmesini hem öğrenme ve öğretme süreci bakımından itici bir güç hem de müzik eğitiminin gelişmesi için araç olarak görmektedir. Green(2006), müzik derslerine popüler müzik dahil edilince, öğrencilerin müziğin toplumsal tabulardan neredeyse kurtulmuş doğal bir yönü üzerinde durduklarını, müziği kendi tasvirleri ile süslediklerini ve kaliteli bir müzik deneyimi yaşadıklarını belirtmiştir.

Özdemir (2017), müzik eğitimi sürecinde şarkı öğretimi uygulamalarında popüler müzik örneklerinden yararlanılmasının öğrencilerin derse karşı olan tutumlarını olumlu yönde etkilediğinden, öğretim programlarında ver ders kitaplarında popüler müzik örneklerine daha fazla yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu bağlamda Güzel sanatlar lisesi viyola eğitiminde kullanılan repertuara ek olarak popüler müzik örneklerinin, öğrencinin derse karşı ilgisini ve ders başarısını arttıracakı düşünülmektedir. Öğrencilerin popüler müziklerle iç içe yaşadıkları bu dönemde gerçek hayat ile okul yaşantıları arasında anlamlı bir bağ kurabileceklerdir. Bu durumda öğrenciler kendilerini ifade etmede, beğenilerini kazanan müzikleri ders içi ve ders dışı etkinliklerde kullanabilmeye daha aktif olacakları için öğrencilerin viyola eğitimindeki başarılarına olumlu yansımaları olabilecektir.

Yapılan bu araştırmalar ve öneriler doğrultusunda öğrencilerin viyola eğitiminde kullanılan repertuarda popüler müziklerin olmamasını bir eksik olarak gördüğü söylenebilir. Bu durumda popüler müzik eserlerinin viyola eğitiminde uygulanan mevcut yöntemlere destek olarak kullanılmasının öğrencilerin beklentilerini karşılayabileceği ve dersteki başarıları arttırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Balcı, A. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem. Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
Büyükoztürk, Ş. (2005). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
Büyükoztürk, Ş., vd. (2015). *Bilimsel Araştırmanın Temelleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Canbay, A. (2013). *Türkiyedeki Müzik Türleri ve Gelişimleri*, Müzik Kültürü, Edt. Nacakcı, Z. Canbay A., Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Çiftçi, E.(2010). Popular Culture, Populer Music and Music Education. Journal of Education Faculty. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 149-161.
- Dunbar-Hall, Peter. and Wemmys, Kathryn.(2000). The effects of the study of popular music on music education. *International Journal of Music Education*, 1, 23-34.
- Ece, A.S., Dönmez, E.C., Kınıklı, B.B. (2013). Ulusal ve Uluslararası Alandaki Başlangıç Viyola Metot Kitaplarının İncelenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(5), 937-959.
- Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1329>
- Fidan, N. ve Münire, E.(1993). *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Anonim Şirketi.
- Görgülü, Ö. (2006). *20.Yüzyıl Çağdaş Türk Müziği'nde Viyola Repertuarı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Green, L. (1999). Research in the sociology of music education. Some introductory concepts. *Music Education Research*, 1(2), 159-170.
- Green, L. (2006). Populer music education in and for itself, and for 'other' music: Current research in the classroom. *International journal of music education*, 24(2), 101-118.
- Kılınç R. (2013). *Güzel Sanatlar Lisesi ve Spor Liseleri 9. Sınıf Viyola Eğitiminde Türk Müziği Eğitime Yönelik Öğretmen Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi.
- Kurtaslan Z. (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Bireysel Çalgı Eğitimine Yönelik Repertuar Kazanım Durumlarının İncelenmesi. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 7(13), 94.
- Milli Eğitim Bakanlığı, Güzel Sanatlar Lisesi, Çalgı Eğitimi Viyola öğretim Programı*, 2016, Ankara.
- Nacakcı Z., Çiftçi E., Özdemir G. (2011). Müzik Öğretmenliği Programında Uygulanan Viyola Eğitiminde Teknik Düzeylere Göre Sınıflandırılmış Repertuar Modeli. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 189-208.
- Nacakcı, Z. (2004).Türk Halk Müziğine Dayalı Eserlerin Viyola Eğitiminde Kullanılmasının Gerekliliği. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2).
- Nacakcı, Z. (2006). *İlköğretim Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumları*. Ulusak Müzik Eğitimi Sempozyumu, 26-28 Nisan 2006, Pamukkale Üniv. Eğt. Fak. Denizli.
- Özdemir G. ve Dalkıran E.(2011).Viyola öğretimine yönelik etüt analizi. *İnönü Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2).
- Özdemir, G. ve Yıldız, G. (2017). Şarkı Öğretiminde Popüler Müzik Eşliklerinin Kullanımına Yönelik Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 834-849.
- Özden, Ö, and Nurtuğ, B. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Popüler Kültür ve Popüler Müzikle İlgili Görüşleri. *Fine Arts*, 5(4), 276-294.
- Punch, K.F. (1998). *Introduction To Social Research, Quantitative And Qualitative Approaches*. London: Sage.
- Sakar, Mümtaz H.(2009). Popüler Müzik Ve Müzik Eğitimi. *Journal of International Social Research*, 2(8), 385-393.

- Sevim, O. ve Şebnem G. (2012). Öğretmen Adaylarının Popüler Müziğe İlişkin Görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 199-210.
- Sonsel, Ö. (2016). Bireysel çalgı viyola dersinin öğretim elemanları görüşleri açısından incelenmesi. *New World Sciences Academy*, 12(2), 125-134.
- Tanrıverdi, A. (1997). Güzel Sanatlar Liselerinin Müzik Bölümlerinde Uygulanan Çalgı Eğitimi ve Viyolanın Çalgı Eğitimi İçerisindeki Yeri. *Mavi Nota, Müzik ve Sanat Dergisi*, 16.
- Topalak, Ş. (2013).GSL Çalgı Eğitiminde karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 1(2), 114-129.
- Uçan, A. (1997). *Müzik Eğitimi Temel Kavramlar – Yaklaşımlar – İlkeler*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Stone P J, Dunphy D C, Marshall S S, and DM Ogilvie.(1966). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*. The M.I.T. Press, Massachusetts.

**TÜRKİYE’DE HANEHALKININ SAHİP OLDUĞU BİLİŞİM
TEKNOLOJİLERİ ÜRÜNLERİ SAYISINI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN
ARAŞTIRILMASI: BİR SAYMA VERİ MODELİ**

**INVESTIGATION OF THE FACTORS DETERMINING THE NUMBER OF
INFORMATION TECHNOLOGY PRODUCTS OWNED BY HOUSEHOLDS: A
COUNT DATA MODEL**

Sibel SELİM¹, İlknur BALYANER²

Öz

Bu çalışmanın amacı, 2013 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması mikro veri seti kullanılarak Türkiye’de hem 6-15 yaş arası çocukların hem de yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısını belirleyen faktörlerin sayma veri modeli ile incelenmesidir. Bir hanedeki bilişim teknolojileri ürünleri kullanımını etkileyen en önemli faktörler; hanehalkı geliri, yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, meslek ve yerleşim yeridir. Bu çalışmada, belirtilen bu faktörlerin yanı sıra bilgisayar ve internet kullanım yılı, internet kullanım sıklığı, bilgisayar kullanım amaçları gibi faktörler, hanehalkında çocukların ve yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının analizinde kullanılmıştır. Bu çalışmada, elde edilen modellerde Robust Poisson Regresyon Modelinden faydalanılmıştır. Elde edilen tahminlerin geçerliliğini araştırmak amacıyla bootstrap tekniğine başvurulmuştur. Bu çalışmada gerçekleştirilen analizler, Türkiye’de 6-15 yaş arasındaki çocukların ve yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının doğudan batıya ve kırsal kesimden kentsel kesime doğru artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bilişim Teknolojileri Kullanımı, Sayma Veri, Robust Poisson Regresyon Modeli, Bootstrap Tekniği, Türkiye.*

Abstract

The aim of this study is to investigate the factors that determine number of information technology products owned by both adults and children between the ages of 6 and 15 across Turkey by using Information and Communication Technology Usage Survey on Households 2013, and count data model. The most important factors affecting the use of information technology products in households are the household’s income, age, gender, educational level, profession and the residential area. Besides these

¹Prof. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sibel.selim@cbu.edu.tr

² Doktora öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ilknurbalyaner_@hotmail.com

factors, this research use the length of computer and internet use in year, frequency of internet use and purpose of computer use in the analyses. In this study, Robust Poisson Regression Model is utilized in the models. In addition, Bootstrap technique is used to ascertain the validity of the estimates. The analyses carried out in this study reveal that the number of information technology products owned by the children and adults in Turkey increase from the east to the west and from the rural areas to the urban areas.

Keywords: *Information Technology Use, Count Data, Robust Poisson Regression Model, Bootstrap Method, Turkey.*

1. GİRİŞ

İnsanoğlu varoluşundan bugüne kadar gereksinimleri doğrultusunda üretirken birçok yeniliğin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeniliklerle birlikte tarım toplumundan, sanayi toplumuna ve daha sonrasında bilgi (bilişim) toplumuna geçen bir dünyada insanoğlunun üretilen yeni teknolojilere uyum sağlaması kaçınılmaz olmuştur. II. Dünya savaşından sonra yaşanan hızlı gelişme ve değişimlerde büyük rolü olan bilişim teknolojisi; toplumsal yaşamı, ekonomiyi, ülkeler arası ilişkileri, eğitimi ve daha birçok alanı derinden etkilemiştir. Dünya, bu dönemde endüstriyel toplumdaki bilgi toplumuna doğru değişen bir gelişme yaşamıştır. Endüstri toplumunun doğuşunda elektrik, buhar makinesi gibi enerji teknolojisi nasıl önemli rol oynamışsa, bilgisayar ve bilgi, bilgi toplumunun doğuşunda büyük bir rol oynamıştır (Acar, 1999, s.7). Teknolojik gelişmelerle birlikte bilgide yaşanan önemli dönüşüm, bilginin anlamında ve kullanımında gelecekte bilginin tamamıyla sayısal olacağını düşündürmektedir. Çünkü sayısal hale gelen bilgi, bir kez depolandığında, kişisel bilgisayar yoluyla erişim izni olan herkes tarafından anında çağrılabilir, karşılaştırılabilir ve yeniden biçimlendirilebilir. Bu yüzden, toplumun her kesiminin verimli ve etkili bilgi kullanımını, iletişimini ve dağıtımını sağlayacak bilişim teknolojisine dayalı ortamları oluşturmaları zorunlu hale gelmiştir (Akolaş, 2004, s. 32).

Bilişim teknolojileri alanındaki büyük gelişmelerin toplumların değişik katmanlarına farklı yansımaları olabilmektedir. Örneğin bazı hizmetlere erişim açısından çeşitli birey veya gruplar arasında uçurumlar oluşabilmektedir (Yıldız ve Seferoğlu, 2013, s. 69; Devlet Planlama Teşkilatı, 2009, s. 4). Türkçede bu farkı ifade etmek için kullanılan standart bir terim bulunmamaktadır. Ancak, “Sayısal Uçurum”, “Sayısal Bölünme”, “Sayısal Ayrım”, “Dijital Uçurum” ve “Dijital Bölünme” gibi kelimeler bu terimin karşılığı olarak kullanılabilir. Sayısal uçurum bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilen ve erişemeyen insanlar arasındaki boşluk olarak algılanabilir (Murelli, 2002, s. 2). Sayısal uçurum, bilişim teknolojilerinin dinamikleri dikkate alındığında oldukça önemli bir sorun oluşturmaktadır. Temel sorun, bireylerin bir bilgisayara sahip olup olmaması veya bilişim teknolojilerinden eşit fırsatlarda yararlanıp yararlanmaması değil, toplumsal alanda daha derin bir bölünme olasılığının bulunmasıdır (Öztürk, 2005, s. 112). Sayısal uçurumun sebepleri farklı niteliklere sahiptir. Sayısal ortama erişimde deneyimsizlik, teknolojiye karşı ilgisizlik, bilgisayar veya internete erişim eksikliği, eğitim düzeyinin bilişim teknolojileri kullanımına yetmemesi gibi sebeplerle bireysel, kurumsal ve küresel boyutta sayısal uçurum oluşabilmektedir.

Bir hanedeki bilişim teknolojileri sayısı hanehalkı geliri, yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, meslek ve yerleşim yeri gibi faktörlerden etkilenmektedir. Türkiye’de kentsel kesimden kırsal kesime ve batıdan

doğuya doğru gidildikçe bilişim teknolojileri kullanım sayısı azalmaktadır. Eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım sayısında artış ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bireylerin sahip olduğu bilişim teknolojileri sayısı yaşa, cinsiyete ve meslek grubuna göre de değişmektedir.

Bu çalışmada, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2013 mikro veri seti kullanılarak Türkiye’de hem yetişkin hem de 6-15 yaş arası çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri sayısını belirleyen faktörler sayma veri (count data) modeli kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışma, Türkiye’de hanehalkında çocuklar ve yetişkinler bazında sahip olunan bilişim teknolojileri ürünleri sayısını belirleyen faktörleri ampirik olarak inceleyen ilk çalışmadır.

Bu çalışmanın izleyen bölümleri şu şekilde düzenlenmiştir. İkinci bölümünde Türkiye’de bilişim teknolojileri ve bilişim toplumu, bilişim teknolojilerinin kullanımı ile sayısal uçurum ve temel belirleyicilerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde konuyla ilgili literatür araştırması ele alınmıştır. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan ekonometrik model olan sayma veri modeli ve bootstrap tekniği sunulmuştur. Bu bölümde sayma veri modellerinden en temel olan ve analizlerde kullanılan Poisson regresyon modeli üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmını oluşturan beşinci bölümünde ise, çalışmanın amacına, analizlerde kullanılan verilere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Son olarak model tahminlerinden elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalarla desteklenerek yorumlanmıştır.

2. BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE BİLİŞİM TOPLUMU

Bilişim, bilgi ve teknolojinin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan sonuçlar olarak tarif edilebilir (Macit, 2013’den aktaran Mete ve Yalçınsoy, 2013, s. 97). Bilgi ve düşüncenin hızlı akışını sağlayan teknolojik araçlara bilgi-iletişim (bilişim) teknolojileri denir. Bilgi ve iletişim teknolojileri bazen de bilgi teknolojileri olarak adlandırılır (Afari-Kumah ve Tanye, 2009, s. 81). Bilişim teknolojileri bilgiye ulaşılmasını ve bilginin oluşturulmasını sağlayan her türlü görsel, işitsel, basılı, yazılı araçlardır (Ulucak ve Çakır, 2013, s. 14). Tonta (1999)’ya göre bilginin toplanmasında, işlenmesinde, depolanmasında, ağlar aracılığıyla bir yerden bir yere iletilmesinde ve kullanıcıların hizmetine sunulmasında yararlanan iletişim ve bilgisayar teknolojilerini de kapsayan bütün teknolojiler bilgi teknolojisi olarak adlandırılabilir. İletişim teknolojisi mesajların bir yerden bir yere daha önce bilinen tekniklerden milyon kat daha hızlı iletilmesine olanak sağlamakta, bilgisayar teknolojisi ise hesaplama ve bilgi işleme yeteneklerimizi milyonlarca kere artırmaktadır.

Modernleşme kuramlarıyla ilişkilendirilen Bilgi Toplumu kavramının ortaya çıkışı, II. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasına rastlamaktadır. Kavram, özellikle dile getirilmeye başlanan ve 1960’larda yoğunlaşarak devam eden tartışmalar içerisinde, Sanayi-Sonrası Topluma geçilmekte olduğu düşünülen ya da Sanayi Toplumu’ndan farklı olduğu öne sürülen yeni bir toplumsal yapıyı tanımlamak amacıyla kullanılır. Bilgi Toplumu olarak isimlendirilen dönemin özelliği, maddi ürünlerin üretimine dayalı bir sistemden enformasyonu merkez alan bir sisteme doğru toplumun dönüşümüdür (Aktaş, 2007, s. 182). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinin daha hızlı gerçekleşmesinin temel nedeni, yeni teknolojilerin gelişme hızı ve insanların buna uyum esnekliği ve sürekliliği olmuştur. İnsanlık, günümüzde sanayileşme sürecine göre teknolojik yeniliklere karşı daha bilinçlidir ve geniş olanaklara

sahiptir. Bu da bizlere, bilginin en önemli unsur kabul edildiği günümüz bilgi toplumunun insanlığa getireceği değişim ve dönüşümün sanayi toplumundan çok daha derin ve köklü olacağını göstermektedir (Çalık ve Çınar, 2009, s. 82-83). Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere tüm alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, sanayi toplumunun uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi toplumu, “bilgi ekonomisi”, “sanayi-sonrası toplum”, “bilgi toplumu”, “bilgi çağı” ve benzeri şekillerde ifade edilmektedir (Aktan, 2013).

Yirmi birinci yüzyılın en değerli gücü olan bilgi, teknolojik gelişmelerle birleşince bilişim teknolojilerini oluşturmuştur ve bilişim teknolojileri yaşamın her alanına girmiştir (Tuti, 2005, s. 1). Son on yıl içinde bilgisayar ve internet kullanımı hızla artmış neredeyse bilgisayar kullanmayan ve internet üzerinden işlem yapmayan birey (özellikle üniversite gençliği) kalmamış gibidir. İnsanlar internet aracılığıyla bilgiye ulaşmakta, e-kitaplar okumakta, alışveriş yapmakta, yayınları taramakta, bankacılık işlemleri yapmaktadır. (Cankorkmaz, 2010, s. 112).

Türkiye’de teknolojinin gelişmesine bağlı olarak akıllı telefon, laptop gibi bilişim teknolojisi ürünlerinin kullanım oranı giderek artarken; sabit hatlı telefon, masaüstü bilgisayar gibi teknoloji ürünlerinin kullanımı da giderek azalmaya başlamıştır. Aynı zamanda internete erişim imkânı olan hane oranı, hanehalkının sahip olduğu cep telefonu, internete bağlanabilen TV ve bilgisayar oranı, bilişim teknolojisi kullanımını tetiklediği düşünülen internet kullanma oranları da giderek artmaktadır. Hanehalkının yıllara göre sahip olduğu bilişim teknolojisi ürünleri kullanım oranı, internete erişim imkânı olan hane oranı, 16-74 yaş bireylerde bilgisayar ve internet kullanma oranları, internete bağlı araçlara sahip hane oranları Türkiye İstatistik Kurumu istatistiklerinden derlenerek Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye’de Hanehalkının Sahip Olduğu Bilişim Teknolojisi Ürünleri Oranı (2011-2015).

Bilişim Teknolojisi	2011	2012	2013	2014	2015
Masaüstü bilgisayar	34,3	31,8	30,5	27,6	25,2
Taşınabilir bilgisayar (Dizüstü, netbook vb.,tablet)	22,6	27,1	37,6	40,1	43,2
Cep telefonu (Akıllı telefonlar dahil)	91,9	93,2	93,7	96,1	96,8
Sabit hatlı telefon	51,4	45,5	37,9	34,6	29,6
Oyun konsolu	3,8	4,6	5,0	5,6	5,3
İnternete bağlanabilen TV	-	-	7,3	12,4	20,9
Dijital fotoğraf makinesi / kamera	27,8	27,1	28,1	27,2	23,4
DVD / VCD / DivX oynatıcı	40,5	35,0	30,6	29,2	25,0
Hiçbiri	0,2	2,9	3,1	1,8	1,5

Kaynak: TÜİK, 2011-2015 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması İstatistikleri.

Tablo 1’den de görüldüğü gibi bilişim teknolojileri arasında hanehalkında en fazla sahip olunan bilişim teknolojisi cep telefonudur. Cep telefonu kullanımı her geçen yıl artmakta iken sabit hatlı telefon kullanımı azalmaktadır. Masaüstü bilgisayarların kullanım oranı azalmakta iken, taşınabilir bilgisayarların kullanım oranı artmaktadır. Bu artışlar ve azalışlar gelişen teknolojinin sonuçları olarak yorumlanabilir.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu çalışmada ele alınan bireylerin sahip oldukları bilişim teknolojileri ürünleri sayısını belirleyen faktörlerin araştırılması ile ilgili literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bilişim teknolojileri kullanımı ile ilgili literatür incelendiğinde, genellikle bilgisayar ve internet kullanımını etkileyen faktörler incelenmiştir. Bilgisayar ve internet kullanımını etkileyen faktörler arasından yerleşim yeri, gelir, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, istatistiki bölge birimleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

Bilgi teknolojileri sahiplik ve kullanımının tüm Türkiye’de ölçüldüğü ilk çalışma 1997 yılında TÜBİTAK BİLTEN tarafından yapılan “Yetenek ve Kullanım Saptaması” konulu saha araştırmasıdır. TÜBİTAK BİLTEN “Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması-2000” (BTYKA-2000) adıyla yeni bir araştırma başlatmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre hanelerdeki gelir düzeyi yükseldikçe bilişim teknolojileri sahipliği artmaktadır. BTYKA-2000 araştırmasının sonuçlarına göre eğitim seviyesi yükseldikçe televizyon, cep telefonu, bilgisayar gibi bilişim teknolojilerine olan sahiplik oranı artmaktadır. Kentli erkeklerin cep telefonu sahipliği oranı kadınlara göre daha fazladır. Bilgisayar sahipliğinde en düşük oran Güney Doğu Anadolu Bölgesinde görülmektedir. Kaye (2000), Birleşik Devletlerde yaklaşık 50000 hanehalkı verisini kullanarak yaptığı araştırmada, engelli olan ve engelli olmayanları karşılaştırmış, iki grupta da bilgisayara sahip olma ve internet kullanma değişkenleriyle yaş arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda engelli olanlar ve engelli olmayanlar için eğitim seviyesi ve gelir ile bilgisayar sahipliği ve internet kullanımı arasındaki ilişki pozitif bulunmuştur. Çalışmada, engelli olan ve engelli olmayan internet kullanıcıları arasında interneti e-mail göndermek ve bilgi aramak amacıyla kullananların en fazla olduğu dikkati çekmektedir. Armstrong vd. (2003) verilerini 2001 Avustralya Devlet İstatistiklerinin Çevre Profilinden aldığı internet ve bilgisayar kullanımını; yaş, cinsiyet ve bölgeye göre yorumlamıştır. Kadınlarda bilgisayar kullanma oranı erkeklere göre tüm bölgelerde daha azdır. İnternet ve bilgisayar kullanımı büyük şehirlerde daha fazladır. Gelir ise BİT kullanımını etkileyen temel faktörlerden biridir. Cerno ve Pérez (2005)’in İspanya’daki internet talebini analiz etmek için yaptıkları çalışmada evlerdeki geniş bant erişimi ve internet kullanım yoğunluğunun tahmininde multinominal logit model kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre İspanya nüfusunun % 25,2’sinin evde internet erişimi vardır. Fakat yarısından daha azı geniş bant internet kullanır. İnternet talebi yerleşim ve yaş ile negatif, gelire pozitif ilişkilidir. İnternet kullanan insanların yarısından fazlası (100 000’den daha fazla insan) büyük şehirlerde yaşamaktadır. Çeviker ve Sarıdoğan (2006)’da yenilik ve bilgi ve iletişim teknolojisi kullanım düzeyi arasındaki ilişki çözümlenerek, BİT yaygınlık düzeyi ile yenilikler arasındaki ilişki panel nedensellik tekniği ile analiz edilmiştir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, yenilik üretimi üzerinde BİT harcamalarının ve okullarda bilgisayar kullanımının olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle bu değişkenler ile yenilik üretimi arasında bir nedensellik bağlantısı bulunmaktadır.

Alonso vd. (2009), 38 Afrika ülkesinin 1996-2005 yılları arasındaki verilerini kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Bu araştırmaya göre gelir Afrika ülkelerinde yaygın olmayan internet kullanımını etkilemektedir. Penard ve Poussing (2010) çalışmalarında Luxembourg Hanehalkı Araştırmasından faydalanarak internet kullanıcılarının sosyal sermayelerini geliştirebilmek için sosyal

aktivitelere yaptıkları yatırımı anlamayı amaçlamış, bu amaç doğrultusunda online sosyal sermaye yatırımlarının belirleyicilerini araştırmak için Probit model kullanılmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre, internet kullanım olasılığının yaş ile negatif, eğitim ve gelirle pozitif ilişkisi vardır. İnternet kullanımı diğer bilişim teknolojilerinin tamamlayıcısıdır. Sosyal sermayenin internet kullanımı üzerinde pozitif fakat sınırlı etkisi vardır. Kentsel bölgelerde yaşayan bireyler akrabalarıyla kontak kurma eğilimindedir. Heshmati vd. (2013), Iraktaki internet kullanım yoğunluğunu analiz etmek için logit model kullanmıştır. Veriler Dış İşleri Bakanlığı ve İletişim Teknolojileri Bakanlığı tarafından Nisan 2009'da toplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre daha yüksek eğitim seviyesi daha yüksek internet kullanımıyla ilişkilidir. İnternet kullanımı yaş ile ilişkili değildir. Kişinin bulunduğu lokasyon internet kullanım yoğunluğunu etkilemez. Erkekler ise kadınlardan daha fazla internet kullanmaktadır. Heo vd. (2014)'nin Ulusal Kore Araştırmasını kullanarak yaptıkları ve 57857 ortaokul ile lise öğrencisini kapsayan araştırmalarında internet bağımlılığıyla ilişkili faktörleri belirlemek için çok aşamalı regresyon modelleri kullanılmıştır. İnternet kullanım alışkanlığı ile okul seviyesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız okullarındaki kız öğrencilerin internet bağımlılığı karma okullardaki kız öğrencilerin internet bağımlılığından daha muhtemeldir. Toso vd. (2015), küresel sayısal uçurumu ölçmede kullanılmak üzere Uluslararası Telekom Birliği (UTB) tarafından ülkeler bazında her yıl hazırlanmakta olan BİT Gelişmişlik Endeksi Türkiye'nin değişik bölgeleri için hesaplanmış ve değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin tüm bölgeleri arasında sayısal farklılıklar bulunduğu, özellikle doğusu ile batısı arasındaki ciddi bir sayısal uçurum farkı olduğu sonucuna varılmıştır.

4.METODOLOJİ

4.1. Sayma Veri Modeli

Sayıma dayalı olarak elde edilen verilerle oluşturulan değişkenlere sayma değişkeni denir. Bir hanede belirlenen bir süreç içerisinde sahip olunan bilişim teknolojileri sayısı, bir firmanın bir yıl boyunca yaptığı patent başvurusu sayısı, bir günde gerçekleşen trafik kazaları sayısı gibi kesikli değişkenler sayma değişkenlere örnek olarak verilebilir. Sayma verilerle oluşturulan regresyon modellerinde bağımlı değişken negatif olmayan tam sayı değeri alır (Cameron ve Johansson, 1997, s. 203). Sayma verileri ile oluşturulan doğrusal regresyon modelinde tahmin edilen katsayılar sapmalı olacağından Poisson regresyonunun uygulanması daha uygundur.

Bağımlı değişkenin beklenen değerini açıklayıcı değişkenlerin bir fonksiyonu olarak ifade eden Poisson regresyon modeli birçok analizin başlangıç noktası olarak düşünülür. Poisson regresyon modeli sayımla ifade edilen verilerin analizi için en sık kullanılan, en basit ve en temel yöntemdir. Bu model ile sayımın olasılığı, Poisson dağılımı ile belirlenir. (Deniz, 2005, s. 60). Poisson dağılımı belirli bir zaman aralığında meydana gelen bağımsız ve rastgele olayları modellemek amacıyla kullanılmaktadır. (Sezgin ve Deniz, 2004, s. 18). $\lambda > 0$ olmak üzere Poisson dağılımına ilişkin olasılık fonksiyonu,

$$P(y_i|\lambda_i, x_i) = \frac{e^{-\lambda_i} \lambda_i^{y_i}}{y_i!}$$

(1)

$$y_i = 0, 1, 2, \dots$$

olarak verilmektedir. y_i olayların meydana gelme sayısı, x_i bağımsız değişkenler vektörü, λ_i ise zaman birimi başına olayların tekrarlanma oranı, yani y_i bağımlı değişkeninin ortalamasıdır (Koç vd., 2013, s. 4; Şahin 2002, s. 174). x_i verildiğinde y_i bağımlı değişkeninin yukarıda verilen olasılık fonksiyonu ile Poisson dağıldığı varsayılır.

Poisson dağılımında $\lambda_i > 0$ geçerlidir. λ arttığı zaman dağılımın yayılımı sağa doğru kaymakta, sıfır sayma değerinin olasılığı azalmakta, Poisson dağılımı normal dağılıma yaklaşmaktadır (Long ve Freese, 2006, s. 350). Varyans ortalamaya eşittir. $Var(y)=E(y)=\lambda$. Ancak çoğu zaman bu eşitliği sağlamak mümkün olmamaktadır. Uygulamada genellikle ortalamadan daha büyük varyansa sahip verilerle karşılaşılır. Ortalama ve varyansın eşitliği eşit yayılım olarak ifade edilmektedir. Poisson dağılımında varyansın ortalamadan büyük olması aşırı yayılım (overdispersion), küçük olması ise eksik yayılım olarak tanımlanmaktadır (McCullagh ve Nelder 1983, s.198). Aşırı yayılım durumunda standart hatalar olduğu değerden daha küçük, t istatistik değerleri de olduğundan daha büyük olacaktır. Eğer aşırı yayılım durumu hesaba katılmadan parametre tahminleri yapılırsa parametre tahminlerinin standart hataları olduğundan daha düşük çıkacaktır. Bunun sonucunda model için açıklayıcı değişkenlerin seçiminde yanlışlık yapılmış olur. Aşırı veya eksik yayılım durumunda Poisson Regresyon Modelinden elde edilen tahminler tutarlı fakat etkin değildir (Selim ve Üçdoğruk, 2003, s. 15). Bundan dolayı bu çalışmada maksimum olabilirlik tahmin yöntemi yerine Quasi Maksimum Olabilirlik Tahmin Yönteminden faydalanılmıştır.

Poisson sürecinin varsayımlarından biri de olayların birbirinden bağımsız olmasıdır. Ancak bağımsızlık çoğu zaman gerçekleşmemektedir.

Kesikli ve kategorik olmayan bağımlı değişkene sahip Poisson regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$\text{Log}_e(Y) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k \quad (2)$$

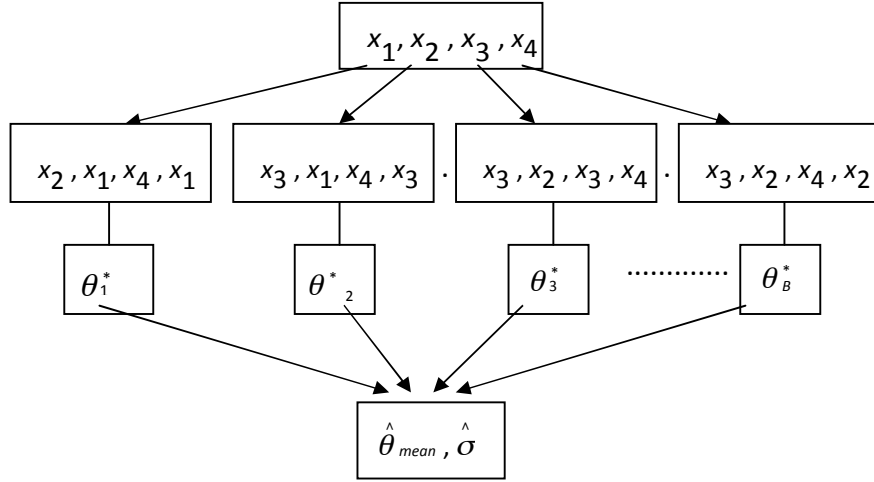
$\beta = (\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k)$ tahmin edilen regresyon parametresidir. Poisson regresyon çözümlemesinde kullanılan Maksimum olabilirlik yönteminde kestirimler log-olabilirlik fonksiyonunu en büyük yapacak şekilde seçilmelidir

4.2. Bootstrap Tekniği

Bu çalışmada hem yetişkin hem de çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının modellenmesinde Poisson Quasi Maksimum Olabilirlik Tahmin Yönteminden faydalanılmış ve Robust Poisson regresyon modeli tahmin edilmiştir. Elde edilen tahminlerin geçerliliğini araştırmak amacıyla bootstrap tekniğine başvurulmuştur.

Parametre tahminlemede gözlemlerin tümünün kullanılması zaman, emek ve maliyete yol açacağından popülasyonu iyi temsil eden örneklere ihtiyaç duyulabilir. Bu sorunun altından kalmak için bir veri setindeki gözlemlerin rastgele yer değiştirmesiyle yeniden örneklenecek tekrarlanan N hacimli örnekler oluşturulmaktadır. Bu örneklerin her biri bootstrap (özyükleyici) örnek diye adlandırılır ve ilgili parametrenin bir tahminini verir. Bu oluşum çok kez tekrarlandığında tahmin edicinin değişkenliği hakkında istenilen bilgiye ulaşılır (Bekiroğlu vd., 2013, s. 64).

Herhangi bir S_j^* istatistiği N adet gözlemden oluşan bir veri seti üzerinde Bootstrap yöntemi kullanılarak açıklanabilir. $x = (x_1, x_2, x_3, \dots, x_N)$ gözlemlerinden oluşan veri setinden $1/N$ kadar olasılıkla şansa bağlı iadeli seçim yapılarak elde edilen N bireylik B adet Bootstrap örnek veri setleri $x = (x_1^*, x_2^*, x_3^*, \dots, x_B^*)$ oluşturulur. Söz konusu istatistik her bir Bootstrap örneği için hesaplanır. Şekil 1'de bootstrap yöntemi şematik olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Bootstrap Yönteminin Şematik Gösterimi.

Orijinal verilerden yer değiştirmeye şansa bağlı olarak seçilen dört elemanlık B adet Bootstrap örneğinden S_j^* istatistiğine ait Bootstrap tahminleri $(\theta_j, j = 1, 2, \dots, B)$ elde edilmektedir. Bu tahminler daha sonra ortalama ve varyansın hesaplanmasında kullanılmaktadır (Takma ve Atıl, 2003, s. 90-91).

Bootstrap tekniğinde birçok hipotez testi vardır. Genellikle hipotez testleri tek yönlü veya çift yönlü olabilir. Hipotez testi uygulamak için ilk olarak bir test istatistiği hesaplanmalıdır. Test istatistiği belirlendiğinde sıfır hipotezi de doğru olduğu zaman örnek dağılımını belirlemeye ihtiyaç duyulur (Chernick ve LaBudde, 2011, s. 101-102).

$$\bar{\theta}_j = (1/B) \sum_{b=1}^B \hat{\theta}_{j,B} \quad (3)$$

$\bar{\theta}_j$ örnek ortalaması, θ_j , θ parametre vektörünün j. bileşeninin tahmincisini olmak üzere standart sapma formülü aşağıdaki gibidir.

$$S_j^* = \left[\frac{1}{B-1} \sum_{b=1}^B (\hat{\theta}_{j,B} - \bar{\theta}_j)^2 \right]^{1/2}, \quad j = 1, 2, 3, \dots, B \quad (4)$$

5. EKONOMETRİK ANALİZ

5.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Tanımlayıcı İstatistikler

Bu çalışmada Robust Poisson regresyon modellerinde kullanılan bağımlı değişkenler çocukların ve yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısıdır. Hanehalkında çocuğun sahip olduğu

bilişim teknolojileri ürünleri sayısının modellenmesinde kullanılan bağımsız değişkenler; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, en çok izlenen program türleri, cep telefonu kullanım amacı, internet kullanım yeri, bilgisayar kullanma amaçları, internete bağlanma sebebiyle daha az vakit ayrılan aktiviteler, internete bağlanma araçları, yerleşim yeri, istatistiki bölge birimleri, internet kullanım sıklığı, bilgisayar ve internet kullanma yılı, hanehalkı toplam gelirdir. Yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının modellenmesinde kullanılan bağımsız değişkenler ise; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, internet kullanım yeri, işteki durum, ev ve iş yerinde internete bağlanmak için kullanılan cihaz, iş dışında internet kullanım amacı, meslek, iş bulmada bilgisayar yeterliliği, yerleşim yeri, istatistiki bölge birimleri, hane halkı toplam geliri, bilgisayar kullanım sıklığı, kamu kurumlarından bilgi edinme amacı, e-ticaret amacı değişkenleridir. Kullanılan değişkenler arasında yaş, cinsiyet, yerleşim yeri, bölgeler, gelir, eğitim, işteki durum ve meslek değişkenleri 0 ve 1 değerleri ile oluşturulan kukla değişkenlerdir. Bu çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2 ve Tablo 3’te sunulmuştur.

5.2. Bulgular

Bu çalışmada Türkiye’de hem yetişkin hem de 6-15 yaş arası çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısını belirleyen faktörler Robust Poisson Regresyon Modeli kullanılarak incelenmiştir. Model sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6’da sunulmuştur. Türkiye’de hem yetişkin hem de çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri sayısının nispi frekans dağılımı ise Tablo 4’te sunulmuştur. Tablo 4 incelendiğinde, Türkiye’de hem çocuklar hem de yetişkinler için en yüksek frekansa sahip bilişim teknolojileri sayısı 1’dir.

Tüm sayma veri model tahminleri incelendiğinde (bkz. Tablo 5 ve Tablo 6), yayılım parametresi olan σ^2 değerinin 1’den küçük olduğu yani eksik yayılım durumunun olduğu gözlenmiştir. Bu durumda standart Poisson regresyon modeline ait parametreler tutarlı olarak tahmin edilirken, standart hatalar olduğundan büyük değerlerde tahmin edilecektir (Selim ve Üçdoğruk, 2005, s. 54). Bu yüzden, standart hataların uygun bir yöntemle düzeltilmesi gerekmektedir. Eksik yayılımdan dolayı standart Poisson regresyon modelinin kullanılmasının uygun olmadığı görülmekle birlikte y sayma değişkeninin hala Poisson dağıldığı varsayılmaktadır. Bundan dolayı, bu çalışmada standart Poisson regresyon modeli yerine Robust Poisson Regresyon Modeli kullanılmıştır. Modellerden elde edilen tahminlerin geçerliliğini araştırmak amacıyla bootstrap tekniğine başvurulmuştur. Bootstrap tekniği tekrarlı örnekleme dayalı bir yöntemdir ve analitik çözümlerin mevcut olmadığı ve belli varsayımların geçerli olmadığı durumlarda populasyon parametresi hakkında çıkarımların yapılmasına izin vermektedir (Selim, 2004). Analizlerde Robust Poisson Regresyon Modeli ve Bootstrap standart hataları karşılaştırılmış ve daha küçük standart hataya sahip olan Robust Poisson Regresyon Modeli tercih edilmiştir.

Tablo 5’teki çocuklar için Robust Poisson Regresyon Modeline ait marjinal etkiler incelendiğinde, hanehalkında çocuğun sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının Güneydoğu Anadolu, Kuzey ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinde Doğu Marmara ve Batı Anadolu bölgelerine göre daha az olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Doğu ve Batı bölgeleri arasında gelir seviyesi açısından var olan eşitsizlikler sayısal uçuruma neden olmaktadır. Bu çalışmada çocuğun sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı ile yaşı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çocuklara ait yaş

değişkeni incelendiğinde, 6-15 yaş grubu çocuklar arasında sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının en az olduğu yaş grubu 13-15'tir. Türkiye genelinde çocukların internet kullanım sıklığı ve bilgisayar kullanım yılı ile çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. İnternet kullanım yılının ve eğitim değişkeninin çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun aksine Heo vd. (2014)'nin yaptıkları araştırmada ortaokul ve lise öğrencilerinin (13-18 yaş) internet kullanım alışkanlığı ile okul seviyesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Günümüzde henüz okula başlamayan çocukların dahi bilişim teknolojileri ürünlerini kullanabildiklerine rastlanmaktadır. Çocuklar okuyazar olsun veya olmasın bilişim teknolojileri ürünlerine sahip olabilmektedir. Cinsiyet değişkeni için marjinal etkiler incelendiğinde, erkeklerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı kızlara göre 0,085 kat daha azdır. Kentsel kesimde yaşayan çocuklar kırsal kesimde yaşayanlara göre daha fazla bilişim teknolojileri ürünlerine sahiptir.

Hanehalkı gelirin artmasıyla çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının da arttığı görülmektedir. Hanehalkı geliri 5000 TL ve üzeri olan çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı daha fazladır. Gelir, sayısal uçurumun ölçülmesinde kullanılan en önemli göstergelerden biridir. Gelir düzeyinin yanı sıra, BİT'e ilişkin altyapının çok yetersiz olması, BİT ürünlerine sahip olamama ve BİT kullanabilmek için gerekli bilgi ve beceriye sahip olmama gibi unsurlar, gerek bireylerin gerekse firma ve ülkelerin bilişim teknolojilerinden yeterince yararlanamamalarına neden olmaktadır. (Kalaycı, 2013, s.148-156). Kırsal kesimdeki BİT altyapısı yetersizliği kentsel kesim ile arasında var olan sayısal uçurumu artırmaktadır.

Çocukların bilgisayar kullanma amaçları ele alındığında, oyun oynama ve film izleme amacıyla bilgisayar kullanan çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının daha fazla ve ders çalışma amacıyla bilgisayar kullanan çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının daha az olduğu dikkati çekmektedir. Online oyunlar nedeniyle saatlerce bilgisayar başında kalan çocuklarımızın, kendilerini yeterince derslerine veremedikleri için eğitimleri aksamakta, sağlıksız ve sosyal iletişimden yoksun büyümeleri sonucunda aileleri ve arkadaşlarıyla sık sık sorunlar yaşamaktadırlar. Oyunların eğitimde başarılı bir şekilde kullanılması "eğitsel oyunlar" ile gerçekleştirilebilir. Eğitsel oyunlar eğlencenin yanı sıra bünyesinde yarışma, çeldiricilik, hayal ve güvenlik gibi unsurları da barındırır (TBMM Bilişim Raporu, 2012, s. 542). Çalışmada en çok izlenen program türü olarak filmi tercih eden çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı daha az iken belgesel programı izlemeyi tercih eden çocuklarda bu sahipliğin daha fazla olduğu görülmüştür. Çocuğun cep telefonu kullanma amaçlarına bakıldığında, iletişim amacıyla cep telefonu kullanan çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının bu amaçla kullanmayan çocuklara göre 0,119 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6'da yetişkinlere ait Robust Poisson Regresyon Modeli sonuçlarına göre, yetişkinlerin yaşı ile sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır. Bu bulgunun aksine Penard ve Poussing (2010) ise internet kullanım olasılığı ile yaş arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Cerno ve Pérez (2005)'de de internet talebiyle yaş arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Heshmati (2013)'nin yaptığı araştırmaya göre ise internet kullanımı yaş ile ilişkili

değildir. Kentsel kesimde yaşayan yetişkinler kırsal kesimde yaşayanlara göre 0,425 kat, erkekler, kadınlara göre 0,201 kat daha az bilişim teknolojileri ürünlerine sahiptir. Bu sonuca paralel olarak Cerno ve Pérez (2005) yaptıkları araştırmada internet kullanan insanların yarısından fazlasının büyük şehirlerde yaşadığı sonucuna ulaşmışlardır. Heshmati (2013)’nin yaptığı çalışmaya göre ise erkekler kadınlardan daha fazla internet kullanmaktadır. Sayısal uçurumun ölçülmesinde bireylerin eğitim ve gelir seviyeleri arasındaki eşitsizlik önemlidir. Bu çalışmada hanehalkı geliri arttıkça sahip olunan bilişim teknolojileri ürünleri sayısının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekler şekilde Cerno ve Pérez (2005)’in yaptıkları araştırmada da internet talebiyle gelir arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Eğitim seviyesi de gelir seviyesi gibi dijitalleşme üzerinde benzer etkiye sahiptir. Eğitim seviyesi düşük kişilerin dijital yoksul olma ihtimalleri daha yüksektir (Alhadji Ly, 2011’den aktaran Kalaycı, 2013, s. 157). Yetişkinlerin eğitim durumları incelendiğinde bilişim teknolojisi ürünleri sahipliği en fazla olan yetişkinlerin lise mezunu olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça sahip olunan bilişim teknolojileri ürünleri sayısı artmaktadır. Bu sonuca paralel olarak Heshmati (2013) daha yüksek eğitim seviyesinin daha yüksek internet kullanımıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Penard ve Poussing (2010) ise internet kullanım olasılığının eğitim ve gelir ile arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İşyeri ve internet kafede internet kullanmayı tercih eden yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının bu yerleri tercih etmeyen yetişkinlere göre sırasıyla 0,115 ve 0,192 kat daha az, ev ve kablosuz bağlantı yapılabilen yerlerde internet kullanmayı tercih eden yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının bu yerleri tercih etmeyen göre sırasıyla 0,732 ve 0,151 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Büro elemanı olarak, hizmet sektöründe ya da satış departmanında çalışan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının diğer meslek gruplarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ev ve işyeri dışında internete bağlanmak için cep telefonu ve taşınabilir bilgisayar kullanan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı bu araçları kullanmayan yetişkinlere göre daha azdır.

Bölgelere göre marjinal etkiler incelendiğinde, ferdin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının Güneydoğu Anadolu, Kuzey ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinde Batı Marmara, Ege ve İstanbul bölgelerine göre daha az olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye’nin Doğu bölgelerinde Batı bölgelerine göre ferdin daha az bilişim teknolojisi ürününe sahip olduğundan söz edilebilir. Bu sonuca zıt olarak Heshmati (2013)’de kişinin bulunduğu lokasyonun internet kullanım yoğunluğunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. İş dışında yazılım indirme ve online eğitim alma amacıyla internet kullanan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı daha fazla ve sağlıkla ilgili bilgi alma amacıyla internet kullanan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı daha azdır. Bu çalışmada bilgisayar kullanım sıklığı ile yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca E-ticaret amacıyla internet kullanan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısının diğer amaçlarla kullananlara göre daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, 2013 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması mikro veri seti kullanılarak Türkiye’de hem 6-15 yaş arası çocukların hem de yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısını belirleyen faktörlerin sayma veri modeli ile incelenmesidir. Bu çalışma, Türkiye’de hanehalkında çocuklar ve yetişkinler bazında sahip olunan bilişim teknolojileri ürünleri sayısını belirleyen faktörleri ampirik olarak inceleyen ilk çalışmadır. Bu çalışmada tüm sayma veri model tahminleri incelendiğinde yayılım parametresi olan σ^2 değerinin 1’den küçük olduğu yani eksik yayılım durumunun olduğu gözlenmiştir. Eksik yayılımdan dolayı standart Poisson regresyon modelinin kullanılmasının uygun olmadığı görülmekle birlikte y sayma değişkeninin hala Poisson dağıldığı varsayılmaktadır. Bundan dolayı, bu çalışmada standart Poisson regresyon modeli yerine Poisson Quasi Maksimum Olabilirlik tahmin yöntemi kullanılmıştır. Modellerden elde edilen tahminlerin geçerliliğini araştırmak amacıyla bootstrap tekniğine başvurulmuştur. Analizlerde Robust Poisson Regresyon Modeli ve Bootstrap standart hataları karşılaştırılmış ve daha küçük standart hataya sahip olan Robust Poisson Regresyon Modeli tercih edilmiştir.

Model sonuçları incelendiğinde hanehalkında yaşayan çocukların Türkiye’nin Doğu bölgelerinde Batı bölgelerine göre sahip oldukları bilişim teknolojileri ürünleri sayısı daha azdır. Kentsel kesimde yaşayanlar kırsal kesimde yaşayanlara göre daha fazla bilişim teknolojileri ürünlerine sahiptir. Bu bölgesel farklılıklar düşük hanehalkı gelirine bağlanabilmektedir. Yaşın çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi varken eğitimin durumunun anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Hanehalkı geliri ve sahip olunan bilişim teknolojileri ürünleri sayısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erkek çocukların sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı kız çocuklara göre daha azdır.

Hanehalkında yetişkinlerin yaşı ile ferdin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır. Kentsel kesimde yaşayan yetişkinler kırsal kesimde yaşayanlar yetişkinlere göre ve kadınlar erkeklere göre daha fazla bilişim teknolojileri ürünlerine sahiptir. Doğu bölgelerde batıya göre sahip olunan bilişim teknolojileri ürünleri sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bu durum düşük hanehalkı geliri ve düşük eğitim seviyesi gibi sebeplere açıklanabilmektedir. Hanehalkı geliri ile yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yetişkinlerin meslek grubuna göre sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı değişkenlik göstermektedir. Büro elemanı olarak çalışan, hizmet sektöründe ve satış departmanında çalışan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı nitelik gerektirmeyen mesleklerde çalışan yetişkinlere göre daha fazladır. Nitelikli tarım ve ormancılık alanında çalışan, sanatkar olan, tesis ve makina operatörü olarak çalışan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı nitelik gerektirmeyen mesleklerde çalışan yetişkinlere göre daha fazladır. Kendi hesabına ve ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışan yetişkinlerin sahip olduğu bilişim teknolojileri ürünleri sayısı işveren olarak çalışan yetişkinlere göre daha azdır.

Hem çocuklar hem de yetişkinlere göre yapılan analizler sonucunda 2013 yılında Türkiye’de, farklı yaş gruplarında, cinsiyete, yerleşim yerine, bölgelere ve hanehalkı gelirine göre sayısal uçurum olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilişim teknolojilerine erişimde sayısal uçurumun ölçülmesinde en önemli

göstergeler, bireylerin sahip olduğu bilişim teknolojileri sayısı ve internet erişimi miktarıdır. Ev kullanıcıları açısından sayısal uçurumda en önemli iki kriter gelir ve eğitim seviyeleri olup, diğer kriterler arasında hanehalkı büyüklüğü, yaş, cinsiyet, ırk, lisan ve konum gibi temel öğeler yer almaktadır. Bilgisayar sahipliği ve internete erişim, hanehalkının gelirine bağlı olarak önemli bir şekilde değişkenlik göstermekle birlikte, düşük gelir gruplarının erişiminde bir artış gözlenmektedir.

Ülkemizde bilişim teknolojilerine erişimdeki sayısal uçurumun giderilmesi için ilk adım teknolojik altyapının sağlanmasıdır. BİT'lere yönelik halkın bilinç ve eğitim ve sahiplik düzeyinin artırılması ve sahiplik düzeyinin yükseltilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (1999). *Arşiv ve Dokümantasyon Sistemlerinde Görsel Otomasyon ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Afari-Kumah, E. ve Tanye, H.A. (2009). Tertiary Students' View on Information and Communications Technology Usage in Ghana. *Journal of Information Technology Impact*, 9(2), 81-90.
- Akolaş, A. (2004). Bilişim Sistemleri ve Bilişim Teknolojisinin Küreselleşme Olgusu ve- Girişimcilik Üzerine Yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 29-43.
- Aktan, C.C. (2013). Bilgi Toplumu ve Özellikleri. Erişim 08.10.2016. http://www.canaktan.org/yeni-trendler/bilgi-toplumu/bilgi_toplumu-ozellik.htm.
- Aktaş, C. (2007). Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye. Erişim 08.07.2016. josc.selcuk.edu.tr/article/download/1075000226/1075000220.
- Alonso, M., Blanco, F. ve Romero, A. (2009). Determinants of the Internet Use in Africa. Rey Juan Carlos University, Spain, Erişim 02.07.2016 http://spanisheconomy.weebly.com/uploads/1/7/8/7/178794/determinants_of_the_internet_use_in_africa_alberto_romero.pdf.
- Armstrong, B., Comber, T. ve Dingsdag, Fogarty, G.J. (2003). Internet and Computer Usage: Comparisons Among Metropolitan Centres. Coastal Regional Centres and Inland Regional Centres. in J Ang & S Knight (eds), *Proceedings of Delivering IT and e-business value in networked environments: 14th Australasian Conference on Information Systems (ACIS)*, Perth, WA, 26-28 November, We-B Centre, Edith Cowan University, Joondalup, WA. ISBN: 072980544. Southern Cross University Epublications@SCU.
- Bekiroğlu, N., Konyalıoğlu, R., Karahan, D. (2013). Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçlarının Jackknife Tekniği ile Tekrarlanabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Derleme / Review 63 Marmara Medical Journal*. 26, 63-7.
- Cameron, A.C. ve Johansson, P. (1997). Count Data Regression Using Series Expansions: With Application. *Journal of Applied Econometric*, 12, 203-223.
- Cankorkmaz, Z. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Teknolojilerini Kullanma Düzeyleri ve İnternetteki Tüketim Eğilimleri. *CBÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(2), 111-131.
- Chernick, M.R. ve LaBudde, R. A. (2011). *A Introduction to Bootstrap Methods with Applications to R*, New Jersey: A John Wiley & Sons, Inc., Publication.

- Cerno, L. ve Pérez, T. (2005). Demand for Internet Access and Use in Spain. Erişim 06.07.16
<https://core.ac.uk/download/files/153/6306779.pdf>.
- Çalık, D. ve Çınar, Ö.P. (2009). Geçmişten Günümüze Bilgi Yaklaşımları Bilgi Toplumu ve İnternet.
Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri. (s.77-88), Düzenleyen Bilgi Üniversitesi, İstanbul,
12-13 Aralık.
- Çeviker, A. ve Sarıdoğan, E. (2006). Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Yenilik Üretimi: OECD Ülkeleri
Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 477-496.
- Deniz, Ö. (2005). Poisson Regresyon Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7, 59-
72.
- Heo, J., Oh, J., Subramanian, S.V., Kim, Y. ve Kawachi, I. (2014). Addictive Internet Use among Korean
Adolescents: A National Survey. *PLoS ONE* 9(2): e87819. doi:10.1371/journal.pone.0087819.
- Heshmati, A., Al-Hammadany, F.H. ve Bany-Mohammed, A. (2013). Analysis of Internet Usage
Intensity in Iraq: An Ordered Logit Model. *Journal of Knowledge Management, Economics and
Information Technology*, 3(3), 1-21.
- Kalaycı, C. (2013). Dijital Bölünme, Dijital Yoksulluk ve Uluslararası Ticaret, *Atatürk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 145-162.
- Kaye, H.S. (2000). Computer and Internet Use Among People with Disabilities. *Disability Statistic
Report(13)*. Washington DC: U.S. Deparmant of Education, National Institute on Disability
Rehabilitation Research.
- Koç, H., Cengiz, M.A., Koç, T. ve Dünder, E. (2013). Aşırı Yayılımlı Veriler için Genelleştirilmiş
Poisson Karma Modellerin Hava Kirliliği Üzerine bir Uygulaması. *IAAOJ, Scientific Science*,
1(2), 3-7.
- Long, J.S. ve Fresee, J. (2006). *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata*.
Texas: A Stata Press Publication StataCorp LP, 2006.
- McCullagh, P. ve Nelder, J.A. (1983). *Generalized Linear Models*. London: Chapman and Hall.
- Mete, M. ve Yalçınsoy, A. (2013). Maliyet Etkinliği Açısından Bilgi Teknolojilerinin Üretim Maliyetleri
Üzerine Etkisinin Analizi. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 6(21), 95-107.
- Murelli, S. (2002). *Breaking the Digital Divide Implications for Developing Countries*, Commonwealth
Secretariat: SFI Publishing.
- Öztürk, L. (2005). Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme.
Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24, 111-131.
- Penard, T. ve Poussing, N. (2010). Internet Use and Social Capital: The Strength of Virtual Ties. *Journal
of Economic Issues*, 44(3), 568-594.
- Selim, S. (2004). *Türkiye’de Çocuk Talebi ve Kadınların İşgücüne Katılımının Doğurganlık Üzerindeki
Etkisi: Ekonometrik Yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selim, S., Üçdoğruk, Ş. (2003). Sayma Veri Modelleri ile Çocuk Sayısı Belirleyicileri: Türkiye’deki
Seçilmiş İller için Sosyoekonomik Analizler. *D.E.U. İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 13-31.

- Selim, S. ve Üçdoğruk, Ş. (2005). Türkiye’de Doğurganlık: Kalite - Miktar Yaklaşımı. *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 27, 49-66.
- Sezgin, F.H. ve Deniz, E. (2004). Poisson Regresyon Modelinde Aşırı Yayılım Durumu ve Negatif Binomal Regresyon Analizinin Türkiye Grev Sayıları Üzerine Bir Uygulaması. *Yönetim*, 48, 17-25.
- Şahin, H. (2002). Poisson Regresyon Uygulaması: Türkiye’deki Grevlerin Belirleyicileri 1964-1998. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5, 173-180.
- Takma, Ç. ve Atıl, H. (2003). Bootstrap Metodu ve Uygulanışı Üzerine Bir Çalışma 1. Olasılık ve Bootstrap Metodu. *Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg.*, 40(3), 89-96.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Bilgi Toplumu İstatistikleri Bilgi Toplumu Stratejisi*, 2009.
- Tonta, Y. (1999). Bilgi Toplumu ve Bilgi Teknolojisi. *H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü Türk Kütüphaneciliği*, 13(4), 363-375.
- Toso, S., Atıl, Ş.M. ve Mardikyan, S. (2015). Türkiye’nin Bölgeleri Arasında Sayısal Uçurum. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), 41-49.
- Tuti, S. (2005). *Eğitimde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Performans Göstergeleri, Öğrenci Görüşleri ve Öz-Yeterlik Algılarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜBİTAK BİLTEN (2000). Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması.
- TÜİK, 2011-2015 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması İstatistikleri
- Ulucak, E.M. ve Çakır, İ.(2013). *Bilgi ve İletişim Teknolojisi*, Ankara: Özne Yayıncılık.
- Urhan, Ü. B. ve Kızılca, İ. (2011). Türkiye’de Kişilerin İnternet Kullanımları Ne Şekilde Değişiyor? İnternet Kullanıcıları Üzerine Bir Değerlendirme. TEPAV Değerlendirme Not.
- Yıldız, H. ve Seferoğlu, S.S. (2013). Sayısal Uçurumun Önlenmesinde Eğitimin İşlevi ve Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Bu Süreçteki Rolü. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 3, 69-79.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler (Çocuk).

	Ortalama	Standart Sapma
Bilişim teknolojileri sayısı	2.538	1.718
İnternet Kullanım Sıklığı	2.007	1.722
Yaş		
6-9 Yaş(Temel Sınıf)	0.378	0.485
10-12 Yaş	0.302	0.459
13-15 Yaş	0.320	0.466
Cinsiyet		
Erkek	0.523	0.499
Kadın(Temel Sınıf)	0.476	0.499
Yerleşim Yeri		
Kent	0.689	0.463
Kır(Temel Sınıf)	0.311	0.463
Bölgeler		
İstanbul, Batı Marmara, Ege	0.235	0.424
Güneydoğu Anadolu	0.157	0.364
Akdeniz, Orta Anadolu	0.177	0.381
Batı ve Doğu Karadeniz	0.091	0.287
Kuzey ve Orta Doğu Anadolu	0.175	0.380
Doğu Marmara, Batı Anadolu(Temel Sınıf)	0.164	0.370
Gelir Aralığı		
1500 TL'den az (Temel Sınıf)	0.722	0.448
1500-2500	0.161	0.367
2500-5000	0.102	0.302
5000 ve üzeri	0.015	0.122
Eğitim		
Mezun Değil(Temel Sınıf)	0.505	0.265
İlkokul	0.352	0.499
Ortaokul	0.065	0.477
Lise	0.076	0.247
En Çok İzlenen Program Türleri		
Çizgi film	0.706	0.455
Film	0.621	0.485
Belgesel	0.197	0.398
Spor	0.236	0.424
Cep Telefonu Kullanma Amacı		
Konuşma	0.232	0.422
Mesajlaşma	0.163	0.369
İnternet	0.077	0.267
Oyun	0.167	0.373
Bilgisayar Kullanma Yılı	1.749	2.028
İnternet Kullanma Yılı	1.402	1.856
Bilgisayar Kullanma Amaçları		
Oyun	0.492	0.499
Ders	0.469	0.499

Film	0.303	0.459
İnternet Kullanım Yeri		
Ev	0.322	0.467
Anne Babanın İşyeri	0.035	0.185
Eğitim Görülen Yerler	0.147	0.354
İnternet Kafe	0.113	0.317
Kablosuz Bağlantı Yapılabilen Yerler	0.148	0.355
İnternete Bağlanma Araçları		
Masaüstü Bilgisayar	0.381	0.485
Taşınabilir Cihazlar (Dizüstü,Tablet,Cep Telefonu)	0.177	0.382
Oyun Konsolu(Playstation,Wii,Xbox)	0.004	0.069
İnternete Bağlanabilen Televizyon(Smart TV)	0.002	0.053
İnternete Bağlanıldığı İçin Daha Az Zaman Ayrılan Faaliyetler		
Uyku	0.054	0.227
Kitap Okuma	0.154	0.361
Sosyal Aktivite	0.055	0.229

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler (Yetişkin).

	Ortalama	Standart Sapma
Bilişim Teknolojileri Sayısı	2.694	1.693
Bilgisayar Kullanım Sıklığı	1.519	1.817
Yaş		
16-24 yaş (Temel Sınıf)	0.194	0.395
25-34 yaş	0.213	0.409
35-44 yaş	0.208	0.405
45 ve üzeri	0.384	0.486
Yerleşim Yeri		
Kent	0.712	0.452
Kır (Temel Sınıf)	0.287	0.452
Cinsiyet		
Erkek	0.491	0.499
Kadın (Temel Sınıf)	0.508	0.499
Eğitim		
Mezun Değil (Temel Sınıf)	0.160	0.366
İlkokul	0.351	0.477
Ortaokul	0.180	0.384
Lise	0.187	0.390
Üniversite ve Üzeri	0.120	0.325
Meslek		
Silahlı Kuvvetler, Yöneticiler ve Profesyonel Meslekler	0.062	0.241
Yardımcı Profesyonel Meslekler	0.011	0.107
Büro, Hizmet ve Satış Elemanları	0.105	0.307

Nitelikli Tarım, Ormancılık, Sanatkarlar, Tesis ve Makina		
Operatörleri	0.092	0.290
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler (Temel Sınıf)	0.144	0.351
İşteki Durum		
Kendi Hesabına	0.076	0.265
Ücretli, Maaşlı, Yevmiyeli Çalışan	0.287	0.452
Ücretsiz Aile İşçisi	0.037	0.190
İşveren (Temel Sınıf)	0.015	0.123
İnternet Kullanım Yeri		
Ev	0.302	0.459
İşyeri	0.145	0.352
İnternet Kafe	0.068	0.252
Kablosuz Bağlantı Yapılabilen Yerler	0.048	0.214
Ev ve İşyeri Dışında İnternete Bağlanmak İçin Kullanılan		
Cihaz		
Cep Telefonu	0.249	0.432
Taşınabilir Bilgisayar	0.347	0.476
Bölgeler		
Batı Marmara, Ege, İstanbul(Temel Sınıf)	0.309	0.462
Doğu Marmara, Batı Anadolu	0.190	0.393
Akdeniz, Orta Anadolu	0.167	0.373
Batı ve Doğu Karadeniz	0.118	0.323
Kuzey ve Ortadoğu Anadolu	0.117	0.322
Güneydoğu Anadolu	0.094	0.293
Gelir		
1500 ve daha az	0.629	0.483
1500-2500	0.217	0.412
2500-5000	0.133	0.339
5000 ve daha fazla(Temel Sınıf)	0.020	0.142
İş Dışında İnternet Kullanma Amacı		
E-posta Gönderme	0.254	0.435
Sosyal Gruplara Katılım	0.301	0.459
Sağlıkla İlgili Bilgi Arama	0.244	0.430
Yazılım İndirme	0.078	0.268
Online Eğitim Alma	0.034	0.182
Online İş Arama, İş Başvurusu	0.051	0.221
Seyahat İşlemleri	0.106	0.308
Banka İşlemleri	0.099	0.290
Kamu Kurumu Sitelerinden Bilgi Edinme Amacı	0.178	0.383
E-Ticaret Amacı	0.110	0.313
Yeterli Bilgisayar Bilgisi Olanlar	0.160	0.368

Tablo 4. Türkiye’de Çocuk ve Yetişkinlere Ait Bilişim Teknolojileri Ürünleri Sayısının Nispi Frekans Dağılımı.

Bilişim Teknolojileri Sayısı	Çocuk		Yetişkin	
	Frekans	Nispi Frekans	Frekans	Nispi Frekans
0	140	0,018	657	0,022
1	2729	0,351	8365	0,283
2	1724	0,222	6802	0,230
3	1161	0,149	5089	0,172
4	922	0,119	4069	0,138
5	559	0,072	2495	0,084
6	313	0,040	1309	0,044
7	139	0,017	527	0,018
8	72	0,009	210	0,007
9	20	0,003	54	0,002
Toplam	7779	1	29577	1

ÖZ KENDİLİK DEĞERLENDİRMESİNİN ÖZ LİDERLİK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE ETKİSİ: İLKÖĞRETİM ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECT OF CORE SELF-EVALUATION ON SELF-LEADERSHIP: A STUDY ON PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Özgür ARLI¹, Abdülkadir AVCI²

Öz

Bu çalışma, bireylerin öz kendilik değerlendirmesinin öz liderlik davranışları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda çeşitli illerde görev yapan 440 ilköğretim öğretmeninden anket yöntemi ile toplanan verilerle bir araştırma yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, öz liderlik ölçeği ve öz kendilik değerlendirmesi ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçları bireylerin öz kendilik değerlendirmelerinin öz liderlik davranışlarını etkilediğini ve bireylerin öz kendilik algıları arttıkça daha fazla öz liderlik davranışları sergilediklerini göstermektedir. Ayrıca katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çalışma süresi demografik özelliklerinin, araştırmada incelenen öz liderlik davranışlarının bazı boyutları üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Öz Liderlik, Öz Kendilik Değerlendirmesi, İlköğretim Öğretmenleri.

Absract

This study was conducted to explore the effect of core self-evaluations on self-leadership behavior. In this context, the study was carried out with 440 primary school teachers working in different cities by questionnaire. Personal data form, Core Self-Evaluations Scale and Self-Leadership Questionnaire were used as data collection tools. The results of the research showed that people's core-self evaluations effect self-leadership behavior and people act more self-leadership behavior as core self-perception increase. In addition, it was found that demographic characteristics of participants such as gender, age, education level and tenure had significant effects on some dimensions of self-leadership behavior.

Key words: Self-leadership, Core Self-Evaluation, Elementary School Teachers.

¹ Doktora Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ozgurarli1212@hotmail.com

² Dr., Milli Savunma Bakanlığı, kadir35d@yahoo.com

1. GİRİŞ

Son yıllarda modern örgütlerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi bilgiye ve teknolojiye bağlı olarak artan rekabet ortamlarıdır. Bu ve benzeri birçok sorun ve yaşanan değişimler, örgütlerin yeniden yapılandırılmasında ön plana çıkan personel güçlendirme, kendi kendini yöneten takımlar, katılımcı yönetim ve toplam kalite yönetimi gibi kavramlarla çalışanlar ve örgütler için yeni bakış açıları geliştirmiştir (Şeşen vd., 2017:946). Örgütlerin, merkezi yönetim yapısından daha organik yapılara doğru yönelmesi örgüt çalışanlarının daha fazla sorumluluk üstlenmesini gerekli kılmıştır. Örgütlerin daha esnek ve daha basık bir yapıya dönüşme eğilimi, dikkatleri öz liderlik gibi daha farklı liderlik tarzları üzerine yoğunlaştırmıştır (Doğan ve Şahin, 2008b:91; Houghton ve Yoho, 2005:65).

1980'lerin sonlarında ortaya çıkan kendini yöneten takımlar (Manz ve Sims, 1980:362) yazınında öz liderlik, takım üyeleri arasında kendi kendine yönetim sürecinin tamamlayıcı unsuru olarak öngörülmüştür. Öz liderlik bireylerin başarılı olmak için belirli bilişsel ve davranışsal stratejiler kullanarak kendilerini etkiledikleri, yönlendirdikleri ve kendi davranışlarını kontrol ettikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Manz, 1986:589). Neck ve Houghton (2006:275) genel olarak öz liderlik kavramını kendi kendini düzenleme, sosyal biliş, kendi kendini kontrol ve içsel motivasyon teorilerinin içinde ve onlarla birlikte işleyen belirli bilişsel ve davranışsal kurallar olarak ifade etmektedir. Öz liderlik, kendini etkilemeden daha kapsamlı bir bakış açısıyla; bireyi doğal olarak ödülleri içeren işlerin yapılmasına olduğu gibi, yapılması zorunlu fakat doğal ödülleri içermeyen işlerin yapılmasına da yönlendiren bir süreç olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu bağlamda öz liderlik, kendini düzenleme teorisinin içinde yer almakla birlikte kendini yönetme ve kendi kendini etkileme kavramlarını da içine alarak onlardan daha geniş kapsamlı bir anlam ifade etmektedir (Arılı, 2011). Öz liderlik üç başlık altında toplanabilecek bazı belirli bilişsel ve davranışsal stratejileri içermektedir: Davranış odaklı stratejiler, doğal ödül stratejileri ve yapıcı düşünce modelleri stratejileri (Anderson ve Prussia, 1997; Houghton ve Neck, 2002; Neck ve Houghton, 2006; Prussia vd., 1998). Davranış odaklı öz liderlik stratejileri kendini gözlemleme, hedef belirleme, kendini ödüllendirme, kendini cezalandırma ve kendine hatırlatıcılar belirleme stratejilerinden (Neck ve Houghton, 2006:271) oluşmaktadır. Doğal ödül stratejileri iki önemli stratejiden oluşmaktadır. Birinci strateji, verilen bir işe daha hoş ve daha zevk verici özelliklerin katılmasıdır. İkincisi ise doğal ödülleri üzerinde odaklanacak şekilde algıların şekillendirilmesidir (Manz ve Sims, 2001). Son olarak yapıcı düşünce modeli stratejileri, işlevsel olmayan düşünce ve varsayımların tanımlanması ve değiştirilmesi, zihinsel betimleme ve olumlu yönde kendi kendine konuşmayı içermektedir (Manz, 1992:85; Neck ve Houghton, 2006:272; Doğan ve Şahin, 2008a:88). Öz liderlik 1990'lardan günümüze pek çok kavramla ilişkilendirilmiştir. İş yerinde maneviyat (Neck ve Milliman,1994), performans değerlendirmesi (Neck vd., 1995), örgütsel değişim (Neck, 1996), girişimcilik (Neck vd., 1997a), farklılık yönetimi (Neck vd., 1997b), iş tatmini (Houghton ve Jinkerson, 2007; Robert ve Foti, 1998), kar amacı gütmeyen yönetim (Neck vd., 1998), hedef belirleme/hedef performansı (Godwin vd.,1999; Neck vd., 2003), takım performansı (Stewart ve Barrick, 2000), takım sürdürülebilirliği (Houghton vd., 2003), başarı planlaması (Hardy, 2004) ve etik (Van Sandt ve Neck, 2003) bu kavramlardan bazıları olarak sıralanabilir (Aktaran Arılı, 2011).

Kendilik kavramı, genel olarak kişinin kendisi hakkındaki tecrübeleriyle ve çevreyi yorumlamasıyla biçimlenen ve diğer kişilerinden geri bildirimlerden ve pekiştirmelerden etkilenebilen bakış açılarını yansıtmaktadır (Shavelson vd., 1976:411). Oğuzhan (2015:9) kişiliğin önemli bir parçası olarak görülen

kendiliğin; öz değer, benlik algısı, kendini önemsemek, öz saygı, kendine güven, öz yeterlilik, öz farkındalık, benlik değerlendirmesi gibi birçok kavramla yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Öz kendilik değerlendirmesi ise ilk olarak Judge vd. (1997)'nin iş tatminini etkileyen mizaca dayalı faktörleri belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada ortaya atılmıştır. Judge vd. (1997) öz kendilik değerlendirmesi yaklaşımını, bireylerin kendileri, dünya ve diğerleri hakkında taşıdıkları temel sonuçlar ya da değerlendirmeler olarak tanımlamış ve belirledikleri dört temel özelliği birleşimin öz kendilik değerlendirmesi olarak isimlendirmişleridir. Bu özellikler şunlardır: öz saygı, öz yeterlik, içsel kontrol odağı ve duygusal durağanlık (düşük nörotiklik). Çalışanlarda yüksek olması tercih edilen öz saygı (Nelson ve Quick, 2005) kişinin kendi benliğini beğenme derecesi olarak ifade edilebilir (Luszczynska vd., 2005:439). Örgüt içi davranışları etkileyen önemli bir faktör olan öz saygı bireyin diğer tutumları için son derece önemli bir temel oluşturur (Nelson ve Quick, 2005). İkinci özellik olan öz yeterlik kişinin belli görevleri yapabilmesi için kendi yeteneklerine olan inancını ifade etmektedir (Salas ve Cannon-Bowers, 2001:478). Bu bağlamda insan davranışları, gerçekte kişilerin neyi başarmaya yetkin olduklarından çok, kapasiteleri ve yetkinlikleri konusundaki inançlarına dayanmaktadır (Arlı, 2011). Üçüncü özellik olan içsel kontrol odağı kişinin sahip olduğu kontrol odağı inancını temsil etmektedir (Küçükkaragöz, 1998:26). İçsel kontrol odakları yüksek bireyler yaşamlarındaki olayların kontrolünün kendilerinde olduğunu düşünerek, olumlu kendilik değerlendirmesi yapmaktadırlar. Son özellik olarak ise duygusal durağanlık kavramının bireyin duygusal dengesini ifade eden geniş bir kapsayıcılığı bulunmaktadır (Arlı, 2011).

Literatürde kişilik ve öz liderlik kavramlarının ilişkili olduğunu ortaya koyan pek çok çalışma mevcuttur (Hoghton vd., 2004; Marshall vd., 2009; Norris, 2008; Stewart vd., 1996; Williams, 1997; Zyl, 2012). Örneğin Stewart vd. (1996) öz disiplin, nörotiklik ve amir tarafından değerlendirilen öz liderlik davranışları arasında ve Williams (1997) öz liderlik becerileri ile dışadönüklük, nörotiklik, öz disiplin, gelişime açıklık, öz yeterlilik, kontrol odağı ve kendi kendini izleme davranışları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Benzer şekilde Houghton vd. (2004) dışadönüklük ve öz disiplinin öz liderliğin doğal ödül stratejisiyle ilişkili olduğu, fakat nörotikliğin sadece doğal ödül stratejileri ile ilişkili olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Öz liderlik ve öz kendilik değerlendirmesi ile ilgili alan yazın tarandığında ise bu iki değişkenin ilişkisini ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Eğitim ve öğretim sürecinin en önemli unsurlarından birisi olan öğretmenlerin öz liderlik ve öz kendilik değerlendirmelerinin incelenmesi, öğretmen davranışlarının daha iyi anlaşılması bakımından öğretim sürecine katkı sağlayıcı bir unsur olması açısından önemli bir konudur. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada aşağıda belirtilen hipotezi test etmek amaçlanmıştır.

Hipotez: İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin öz kendilik değerlendirmelerinin öz liderlik davranışlarına pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 7 farklı ilde görev yapan öğretmenler arasından (Adana, Ağrı, Ankara, Balıkesir, Burdur, İzmir, Iğdır) amaçsal olarak seçilen ilköğretim öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışmaya toplam 440 öğretmen katılmıştır. Çalışma grubuna ait demografik değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler

Demografik Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde
Yaş	22-30 yaş arası	208	47.3
	31-40 yaş arası	126	28.6
	41-50 yaş arası	78	17.7
	51 yaş ve üzeri	28	6.4
Çalışma süresi	1-9 yıl arası	242	55
	10-19 yıl arası	114	25.9
	20 yıl ve üzeri	84	19.1
Cinsiyet	Erkek	214	48.6
	Kadın	226	51.4
Eğitim düzeyi	Lisans	411	93.4
	Lisans Üstü	29	6.6

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Öz Liderlik Ölçeği

Araştırmada bireylerin, öz liderlik davranışları sergileme düzeylerini belirlemek için Houghton ve Neck (2002) tarafından geliştirilen revize edilmiş Öz Liderlik Ölçeği'nin Tabak vd. (2009) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılmış olan Öz Liderlik Türkçe Formu kullanılmıştır. Öz Liderlik Türkçe Formu, 3 boyut ve 8 alt boyuttan oluşan 29 madde içermektedir. Houghton ve Neck (2002) tarafından ölçeğin farklı modeller ile yapısal geçerliği test edilmiştir. Ölçek ile en iyi uyumun sağlandığı İkinci Düzey Faktör Modeli uyum değerleri ile ($\chi^2=128,49$, $sd=41$, $GFI=0,94$, $NNFI=0,88$, $IFI=0,91$, $CFI=0,91$) kabul edilebilir seviyelerde olduğu için ölçeğin bireysel ve örgütsel araştırmalarda kullanılabileceği belirtilmiştir. Ölçekte belirtilen yargı cümlelerine hangi oranda katıldıklarını 5'li likert tipi ölçek üzerinde, "Hiçbir zaman" ile "Her zaman" arasında değişen bir sıklık aralığında işaretlemeleri istenmiştir. Bu araştırma kapsamında yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenilirlik değerleri (Cronbach Alfa); kendini ödüllendirme ($\alpha=0,85$), kendi kendine konuşma ($\alpha=0,78$), kendine hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme ($\alpha=0,80$), kendine hatırlatıcılar belirleme ($\alpha=0,77$), kendini cezalandırma ($\alpha=0,72$), kendini gözlemlenme ($\alpha=0,67$), düşünce ve fikirleri değerlendirme ($\alpha=0,60$), doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklama ($\alpha=0,50$) olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam güvenilirliği ise $\alpha=0,84$ 'tür.

2.2.2. Öz Kendilik Değerlendirmesi Ölçeği

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kendilik algılarını değerlendirmek amacıyla Judge vd. (2003)'ün oluşturduğu öz kendilik değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, öz saygı, öz yeterlilik, kontrol odağı ve duygusal durağanlık özelliklerinden oluşan tek boyutlu bir ölçektir. Öz kendilik değerlendirme ölçeği belirtilen bu dört kendilik özelliğinin bir arada değerlendirildiği genel bir kendilik değerlendirme imkanı sunmaktadır. Böylece, öz kendilik tek boyutlu olarak bir ölçekte değerlendirilebilmektedir. Ölçek 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki katılma durumları, "hiç katılmıyorum" ile "tamamen katılıyorum" arasında değişen beşli likert tipinde verilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 12 iken, en yüksek 60'tır. Yüksek puanlar, öz kendilik değerlendirmesinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Şeşen (2010) ölçeğin Türkçe'ye uyarlamasını gerçekleştirmiş, ölçeğin tek boyutlu yapısını doğrulamış ($\chi^2=133,03$, $sd=35$, $GFI=0,89$, $AGFI=0,83$, $CFI=0,91$, $RMSEA=0,08$) ve güvenilirlik katsayısını 0,82 olarak bulmuştur. Bu araştırmada ise, güvenilirlik katsayısı 0,77 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın amacını yansıtabileceği varsayılan ve rastlantısal yöntemle belirlenen illere (Adana, Ağrı, Ankara, Balıkesir, Burdur, İzmir, Iğdır) toplam 480 adet anket gönderilmiş, 452 adedinden geri dönüt alınmıştır. Bunlardan 12 tanesi yeterli düzeyde işaretleme yapmamasından ötürü değerlendirmeye alınmamış ve sonuçta 440 ilköğretim öğretmeninden veriler toplanmıştır. Araştırmada öz liderlik ile öz kendilik değerlendirmesi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Bunun yanı sıra, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama durumlarını belirlemek amacıyla regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizinde öz kendilik kavramında meydana gelen gelişme ve değişimlerden etkilenen öz liderlik bağımlı değişken, öz liderliği etkileyen öz kendilik bağımsız değişken olarak ele alınmış, bireyin öz kendilik değerlendirmesinin ve bazı demografik değişkenlerin öz liderlik üzerindeki etkilerine bakılmıştır.

2.3.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çalışmada yapısal geçerliliği sağlamak amacıyla AMOS programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapılırken tahmin metodu olarak, sürekli verilerden oluşan, normal dağılıma uyan bir veride en çok kullanılan (Golob, T.F., 2003:9) tahmin yöntemi olan Maximum likelihood kullanılmıştır.

Öz liderlik ölçeği için, üç farklı model (tek faktörlü, ilişkisiz ve ikinci düzey çok faktörlü) test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ikinci düzey çok faktörlü model diğer tüm modellerden daha yüksek uyum iyiliği göstermiştir ($\chi^2=67,675$, $sd=21$, $GFI=0,97$, $CFI=0,95$, $RMSEA=0,07$, $AGFI=0,93$). Öz Kendilik Değerlendirmesi Ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ise tek faktörlü modelin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir ($\chi^2=138,55$, $sd=46$, $GFI=0,97$, $CFI=0,91$, $RMSEA=0,068$, $AGFI=0,92$).

3. BULGULAR

3.1. Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkilere ait Bulgular

Araştırmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla, Pearson korelasyonları ve ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2’de sunulmuştur. Araştırmada kullanılan her iki ölçekten alınan puanlar 1 ile 5 arasında değişmekte olup ortalama puan 3’tür. Katılımcıların öz liderlik puan ortalamaları 3,65 ve standart sapma 0,39’dur. Katılımcıların ölçeğin ortalama puanından 0,65 puan daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Bu durum, öz liderlik algılarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra, ölçeğin boyutları ayrı ayrı değerlendirildiğinde, “kendini gözlemleme” boyutu en yüksek (Ort.=4,04, SS=0,52), “kendini cezalandırma” boyutu ise en düşük (Ort.=2,76, SS=0,76) ortalama puana sahip olduğu tespit edilmiştir.

Öz liderlik boyutlarının kendi aralarındaki korelasyonlar incelendiğinde en yüksek ilişkinin “kendine hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme” ile “düşünce ve fikirleri değerlendirme” ($r=0,60$; $p<0,01$), en düşük ilişkinin ise “kendini cezalandırma” ile “kendini gözlemleme” ($r=-0,10$; $p<0,05$) arasında olduğu görülmüştür. İlaveten bütün öz liderlik boyutlarının birbiri ile anlamlı ilişkiler içinde olduğu belirlenmiştir. Öz kendilik değerlendirmesinin, öz liderliğin boyutlarıyla olan ilişkilerine bakıldığında en yüksek ilişkinin “kendini gözlemleme” ($r=0,40$; $p<0,01$), en düşük ilişkilerin ise “kendini ödüllendirme” ($r=0,13$; $p<0,01$) ve “kendine hatırlatıcılar belirleme” ($r=0,13$; $p<0,01$) ile olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra “öz kendilik değerlendirmesi” ile “kendi kendine konuşma” ($r=-0,01$; $p>0,01$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 2. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Boyut	Ort.	ss.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Kendini ödüllendirme	3.41	.94	1								
2. Kendini cezalandırma	2.76	.76	-.11**	1							
3. Kendini gözleme	4.04	.52	.25**	-.10**	1						
4. Hatırlatıcılar belirleme	3.38	1.02	.30**	-.10**	.30**	1					
5. Doğal ödüller	3.94	.66	.34**	-.15**	.45**	.33**	1				
6. Başarılı performans hayal etme	3.90	.59	.41**	-.15**	.56**	.41*	.51**	1			
7. Kendi kendine konuşma	3.43	.89	.43**	-.28**	.12**	.20**	.30**	.36**	1		
8. Düşünce ve fikirleri değerlendirme	3.99	.54	.35**	-.12**	.59**	.24**	.41**	.60**	.24**	1	
9. Öz Kendilik değerlendirmesi	3.69	.51	.13**	.32**	.40**	.13**	.26**	.34**	-.01	.42**	1

**p<0,01

3.2. Demografik Değişkenlerin Etkilerine İlişkin Bulgular

Araştırmadaki katılımcıların demografik özelliklerine göre öz liderlik algılarını ve öz kendilik değerlendirmelerini karşılaştırmak amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Bu analiz katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu ve çalışma süresi dikkate alınarak yapılmıştır.

Öğretmenlerin algılarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. T-testi sonuçlarına göre cinsiyet, kendini ödüllendirme [$t(438)=-3,537, p<0,01$], kendini cezalandırma [$t(438)=2,553, p<0,05$] ve kendi kendine konuşma [$t(438)=-2,897, p<0,01$] boyutlarında anlamlı düzeyde bir farklılık yaratmaktadır. Cinsiyet bu faktörler dışında kalan boyutlar ve öz kendilik değerlendirmeleri üzerinde anlamlı olarak bir fark yaratmamaktadır. Buna göre araştırmaya katılan erkek öğretmenlerin öz liderlik stratejilerinden kendini cezalandırmayı kadın öğretmenlere göre daha fazla kullandıkları söylenebilir. Bunun yanında kadın öğretmenlerde kendini ödüllendirme ve kendi kendine konuşma stratejilerini erkek öğretmenlere göre daha fazla kullanma eğilimindedirler.

Öğretmenlerin eğitim durumlarına göre algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan ANOVA sonuçlarına göre; eğitim durumu, kendini ödüllendirme [$F(2,437)=3,097; p<0,05$], doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklama [$F(2,437)=4,048; p<0,05$] ve düşünce ve fikirleri değerlendirme [$F(2,437)=3,079; p<0,05$] boyutlarını farklılaştırmakta, bu faktörler dışında kalan boyutlar üzerinde anlamlı olarak bir fark yaratmamaktadır. Buna göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitim seviyeleri yükseldikçe, kendini ödüllendirme, doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklama ve düşünce ve fikirleri değerlendirme davranışlarını daha fazla sergiledikleri söylenebilir.

Katılımcıların yaşlarına göre algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonuçlarına göre; yaş, kendini ödüllendirme [$F(3,436)=8,138; p<0,01$], kendi kendine konuşma [$F(3,436)=3,625; p<0,05$] ve öz kendilik değerlendirmesi [$F(3,436)=2,909; p<0,05$] üzerinde anlamlı düzeyde farklılaştırmakta, bu faktörler dışında kalan boyutlar üzerinde anlamlı olarak bir fark yaratmamaktadır. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşları arttıkça kendini ödüllendirme ve kendi kendine konuşma davranışlarını sergileme eğilimleri azalmakta, bunun yanında öz kendilik değerlendirmeleri de daha olumsuz etkilenmektedir.

Öğretmenlerin çalışma süresine göre algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan ANOVA sonuçlarına göre; toplam çalışma süresi kendini ödüllendirme [$F(2,437)=10,391; p<0,01$], kendi kendine konuşma [$F(2,437)=4,142; p<0,05$], düşünce ve fikirleri değerlendirme [$F(2,437)=3,236; p<0,05$] ve öz

kendilik değerlendirmesi [$F(2,437)=3,570$; $p<0,05$] boyutlarını farklılaştırmakta, bu faktörler dışında kalan boyutlar üzerinde anlamlı olarak bir fark yaratmamaktadır. Bu sonuçlara göre araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşları ve çalışma süreleri arttıkça öz kendilik değerlendirmeleri de daha olumsuz olmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşları ve çalışma süreleri arttıkça öz liderlik davranışları sergileme eğilimleri azaldığı görülmektedir. Benzer şekilde Kazan (1999) tarafından yapılan araştırmada da, yaş ve görev süresinin artmasının çalışanların öz liderlik davranışları sergileme eğilimini azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Öğretmenlerin yaşlarının ve dolayısı ile çalışma sürelerinin artması neticesinde mesleki kariyerlerinde belirli bir aşamaya gelmesi ve bunun sonucu olarak kısıtlanan yükselme imkânlarının bu sonuçları doğrultusunda söylenebilir (Arlı, 2011:131).

3.3. Regresyon Analizi Bulguları

Bu çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki doğrudan değişkenleri ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama durumlarını belirlemek amacıyla regresyon analizi kullanılmıştır. Bu analizi gerçekleştirmeden önce, bağımsız değişkenler arasında normallik doğrusallık ve çoklu bağlantılılık durumları incelenmiştir. Doğrusallık durumu yordayıcı değişkenlerin standartlaştırılmış tahmini değerler ile sapma değerleri arasındaki grafik incelenerek, normallik durumu ise standartlaştırılmış hata değerlerine ait grafik incelenerek değerlendirilmiştir. Can (2016: 85) çarpıklık katsayısını ve basıklık katsayısını, sırasıyla çarpıklığın ve basıklığın standart hatasına böldüğümüzde, çıkan değerler -1.96 ile +1.96 arasında kalıyorsa dağılımı normal dağılım olarak kabul edebileceğimizi belirtmiştir. Normallik testi sonucunda Öz kendiliğin çarpıklık değerinin -0.142, basıklık değerinin ise +0.023, öz liderliğin ise çarpıklık değerinin -0.490, basıklık değerinin ise +0.645 olduğu görülmektedir. Bu durum normal dağılımın varlığı için yukarıda belirtilen değerler arasında yer almaktadır. Çoklu bağlantılılığı incelemek amacıyla korelasyon tablosu değerlendirilmiştir. Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerleri 0,80'nin altında bulunmuş, değişkenlerin tolerans değerleri, varyans büyütme faktörü ve durum indeksleri değerlendirilmiştir (Büyüköztürk, 2006). VIF değerinin 10'a eşit veya daha büyük olması durumunda, anlamlı çoklu doğrusal bağlantı problemi söz konusudur (Webster, 1995: 683-684). VIF değerleri incelendiği değerlerin 1.019 ile 5.020 arasında değiştiği ve modele giren değişkenlerin hepsinin VIF değerlerinin ≤ 10 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu da bize çoklu doğrusal bağlantının olmadığını gösterir. Bu değerlendirme sonucunda, verilerin doğrusal ve normal dağılıma sahip olduğu, değişkenler arasında çoklu bağlantıların olmadığı tespit edilmiştir.

Hiyerarşik regresyon analizi bulguları Tablo 3'te gösterilmiştir. Öz kendilik değerlendirmesinin demografik değişkenlerle birlikte öz liderlik boyutları üzerindeki etkilerine bakıldığında (Model 2) öz kendilik değerlendirmesinin; kendini ödüllendirme ($\beta=0,100$; $p<0,05$), kendini cezalandırma ($\beta=0,349$; $p<0,001$), kendini gözleme ($\beta=0,393$; $p<0,001$), kendine hatırlatıcılar belirleme ($\beta=0,143$; $p<0,01$), doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklama ($\beta=0,229$; $p<0,001$), kendine hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme ($\beta=0,334$; $p<0,001$) ile düşünce ve fikirleri değerlendirmenin ($\beta=0,383$; $p<0,01$) açıklanmasında anlamlı etkisinin olduğu, korelasyon analizinde elde edilen sonuçlara paralel olarak kendi kendine konuşma üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Demografik değişkenlerden ise cinsiyetin; kendini ödüllendirme ($\beta=0,132$; $p<0,05$), kendini cezalandırma ($\beta= -0,105$; $p<0,05$), düşünce ve fikirleri değerlendirme ($\beta=0,095$; $p<0,05$) ve kendi kendine konuşma ($\beta=0,110$; $p<0,05$), çalışma süresinin; kendini cezalandırma ($\beta= -0,227$; $p<0,05$) doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklama ($\beta=0,302$; $p<0,01$; $\beta=0,202$; $p<0,05$), yaşın; kendini ödüllendirme ($\beta= -0,154$; $p<0,05$),

kendini cezalandırma ($\beta= 0,209$; $p<0,01$) doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklama ($\beta= -0,278$; $p<0,01$; $\beta= -0,225$; $p<0,01$), eğitim durumunun; kendini ödüllendirme ($\beta=0,113$; $p<0,05$), kendine hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme ($\beta=0,099$; $p<0,05$) ve doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklamanın ($\beta=0,100$; $p<0,05$) açıklanmasında anlamlı etkisinin olduğu, kendine hatırlatıcılar belirleme ve kendini gözleme boyutları üzerinde ise sadece öz kendilik değerlendirmesinin anlamlı etkisinin olduğu, demografik değişkenlerin bu boyutların açıklanmasında anlamlı hiçbir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Korelasyon bulguları, öz liderliğin öz kendilik değerlendirmesi ile pozitif ve anlamlı bir ilişik gösterdiğini, regresyon analizi bulguları da öz kendilik değerlendirmesinin, öz liderlik davranışlarını anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Bu durum, analiz sonuçları bağlamında araştırma hipotezlerinin desteklendiğini göstermektedir.

Tablo 3. Hiyerarşik Regresyon Analizi Bulguları

Bağımsız Değişkenler	Kendini Ödüllendirme		Kendini Cezalandırma		Kendini Gözleme		Hatırlatıcılar Belirleme		Doğal Ödüller		Başarılı Performans Hayal Etme		Kendi Kendine Konuşma		Düşünce ve Fikirleri Değerlendirme	
	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β
1. Demografik Değişkenler																
Yaş 31-40 Arasında Olanlar	-,157*	-,154*	,017	,024	- ,017	-,009	,010	,013	-,138	-,134	- ,086*	-,080	-,021	-,022	-,052	-,045
Yaş 41-50 Arasında Olanlar	-,095	-,088	,130	,148	- ,118	-,097	,038	,046	- ,290**	- ,278**	-,196	-,178	-,011	-,013	-,143	-,123
Yaş 51 Üzerinde Olanlar	-,095	-,083	,171*	,209**	- ,047	-,004	,083	,099	- ,250**	- ,225**	-,106	-,069	-,093	-,098	-,070	-,028
Çalışma Süresi 10-19 Yıl Olanlar	,018	,021	-,143	-,131	,103	,117	,079	,084	,194*	,202*	,114	,125	-,022	-,023	,066	,080
Çalışma Süresi 21 Yıl Üzerinde Olanlar	-,098	-,095	- ,240*	-,227*	,135	,149	,017	,022	,294**	,302**	,103	,115	-,072	-,073	,019	,032
Kadın Olanlar	,127**	,132**	- ,126*	-,105	,063	,086	,065	,073	,025	,039	,012	,032	,112*	,110*	,073	,095*
Lisans Üstü Eğitim	,110*	,100*	,000	-,030	,063	,029	,074	,062	,133**	,113*	,128*	,099*	,026	,030	,104*	,070
2. Öz Kendilik Değerlendirmesi		,100*		,349***		,393***		,143**		,229***		,334***		-,043		,383***
ΔR^2	,086	,096	,038	,156	,016	,166	,023	,042	,043	,094	,033	,141	,038	,040	,035	,178
ΔF	5.816***	5.706***	2.421*	9.971***	0.977	10.724***	1.428	2.391***	2.775**	5.587***	2.088*	8.876***	2.470*	2.262*	2.267*	11.643***
*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001																

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada ilköğretim öğretmenlerinin öz kendilik değerlendirmesinin öz liderlik davranışları üzerine etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Öz liderliğin boyutlarının aritmetik ortalamaları, araştırmaya katılan öğretmenlerin en çok kullandıkları stratejinin “kendini gözleme”, en az kullandıkları stratejinin ise “kendini cezalandırma” olduğunu göstermektedir (bkz. Tablo 2). Bu sonuç Houghton ve Neck (2002)’in araştırmasında elde ettiği sonuçlarla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte bu araştırmada kullanılan ölçeğin geliştirildiği kültürde en sık kullanılan diğer bir strateji olan “kendi kendine konuşma” stratejisi, bu çalışmada daha az uygulanan stratejilerden birisi olmuştur. Şeşen vd. (2017) bu durumun nedeninin psikolojik veya Türk ve Amerikan kültüründeki farklılıklardan kaynaklanabileceğini vurgulamaktadırlar. Şöyle ki; Türk kültüründe kendi kendine konuşan bireylerin hoş karşılanmadığı ve böyle kişilerin genellikle psikolojik açıdan problemlili kişiler olarak algılandıkları gözönünde bulundurulduğunda, bu stratejinin kullanımının neden daha az olduğu açıklanabilir.

Öz liderlik ölçeğinin boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında; en yüksek ilişkinin “kendine hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme” ile “düşünce ve fikirleri değerlendirme”, en düşük ilişkinin ise “kendini cezalandırma” ile “kendini gözleme” arasında olduğu görülmüştür. Boyutlar arası korelasyonlar, öz liderlik boyutlarının kendi aralarındaki ilişkinin genel olarak orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar araştırmada kullanılan ikinci düzey çok faktörlü modelinin geçerliliğini destekler niteliktedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar Türköz (2010) tarafından yapılan çalışma ile de paralellik göstermektedir.

Bireyin öz kendilik değerlendirmesi ile öz liderlik boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında kendi kendine konuşma boyutu haricindeki diğer tüm boyutların anlamlı ve aynı yönlü bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Yani öz güvenleri, öz yeterlilikleri ve duygusal durağanlıkları yüksek bunun yanında iç kontrol odaklı öğretmenlerin, daha fazla öz liderlik davranışları sergileyecekleri söylenebilir. Katılımcıların öz kendilik değerlendirmeleri incelendiğinde, genel ortalamanın 3,69 ile orta noktanın üzerinde olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları yaş ve çalışma süresinin öz kendilik değerlendirmesi etkileyen demografik değişkenler olduğunu göstermiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşları ve çalışma süreleri arttıkça öz kendilik değerlendirmeleri de daha olumsuz olmaktadır.

Demografik değişkenlerin öz liderlik davranışları üzerinde bir fark yaratıp yaratmadığına ilişkin analiz sonuçları; cinsiyetin “kendini ödüllendirme”, “kendini cezalandırma” ve “kendi kendine konuşma”; yaşın “kendini ödüllendirme” ve “kendi kendine konuşma”; eğitim durumunun “kendini ödüllendirme”, “doğal ödüller üzerinde düşünceyi odaklama” ile “düşünce ve fikirleri değerlendirme”; toplam çalışma süresinin ise “kendini ödüllendirme”, “kendi kendine konuşma” ile “düşünce ve fikirleri değerlendirme” boyutları üzerinde anlamlı fark yarattıklarını göstermiştir. Erkek öğretmenler “kendini cezalandırmayı” kadın öğretmenlere göre daha fazla kullanırken, kadın öğretmenler “kendini ödüllendirme” ve “kendi kendine konuşma” stratejilerini erkek öğretmenlere göre daha fazla kullanma eğilimindedirler. Bu sonuç, yaptığı araştırmada kadın çalışanların yapıcı düşünce modeli stratejileri kullanma eğilimlerinin daha fazla olduğunu belirten Uğurluoğlu (2010)’un çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşları ve çalışma süreleri arttıkça öz liderlik davranışları sergileme eğilimleri ise azalmaktadır. Kazan (1999) tarafından yapılan araştırmada da, yaş ve

görev süresinin artmasının çalışanların öz liderlik davranışları sergileme eğilimini azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Öz liderlik davranışlarındaki bu azalmanın, öğretmenlerin yaşlarının ve bununla paralel olarak toplam çalışma süresinin artmasıyla birlikte kariyerlerinde belirli noktalara gelmeleri ve kısıtlı yükselme imkânları dolayısıyla hırslarının ve hedeflerinin azalması ile ilgili olduğu düşünülebilir. Araştırma sonuçları eğitim süresi açısından değerlendirildiğinde ise, öğretmenlerin eğitim seviyeleri yükseldikçe, daha fazla öz liderlik davranışları sergiledikleri görülmüştür. Bu sonuç literatürdeki bazı çalışmalarla da paralellik göstermektedir (Carmeli vd., 2006; Türköz, 2010). Öz liderlik kişilerin başarılı olmak için kendilerini etkiledikleri, yönlendirdikleri ve kendi davranışlarını kontrol ettikleri bir süreçtir (Manz, 1986:589). Bu bağlamda yüksek lisans ve doktora eğitim süreçlerine genellikle daha yüksek başarıları hedefleyen kişilerin başvurması ve bu eğitimlerde yapılan çalışmaların çoğunlukla bireysel çaba ve sabır gerektirmesi dikkate alındığında (Arlı, 2011) bireylerin eğitim seviyeleri ile öz liderlik davranışları arasındaki pozitif ilişki anlamlı gözükmektedir.

Öz kendilik değerlendirmesinin demografik değişkenlerle birlikte öz liderlik boyutları üzerindeki etkilerine bakıldığında öz kendilik değerlendirmesinin bazı demografik değişkenlerle birlikte, kendi kendine konuşma boyutu haricinde diğer tüm boyutların açıklanmasında anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür. Diğer bir değişle öz kendilik değerlendirmeleri yüksek olan öğretmenlerin öz liderlik davranışları sergileme eğilimleri de artmaktadır.

Sonuç olarak; ilköğretim öğretmenleri ile yapılan bu çalışmada korelasyon bulguları, öz liderliğin öz kendilik değerlendirmesi ile anlamlı ve aynı yönlü bir ilişki içinde olduğunu, regresyon analizi bulguları da öz kendilik değerlendirmesinin, öz liderlik davranışlarını anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Elde edilen tüm bu sonuçlar araştırma hipotezinin (İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin öz kendilik değerlendirmelerinin öz liderlik davranışlarına pozitif ve anlamlı etkisi vardır) desteklendiğini göstermektedir.

5. ÖNERİLER

Bu çalışmada, öz liderlik davranışları incelenerek, bu davranışların öz kendilik değerlendirmesi ve bazı demografik değişkenler tarafından etkilendiği ortaya konulmuştur. Bu inceleme, Türkiye’de çeşitli illerde görev yapan ilköğretim öğretmenleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öz liderliğin öncülü olarak değerlendirilen kişilik konusunda, daha önce çeşitli çalışmalar yapılmasına rağmen, bu çalışmada öz kendilik değerlendirmesi öz liderliğin farklı bir öncülü olarak ortaya konulmuştur. Bu bağlamda öz kendilik ve öz değerlendirme ilişkisinin farklı değişkenlerle birlikte daha farklı ve geniş örnekler üzerinde yapılacak araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anderson, J.S. ve Prussia, G.E. (1997). The Self-Leadership Questionnaire: Preliminary Assessment of Construct Validity. *The Journal of Leadership Studies*, 4(2), 119-143.
- Arlı, Ö. (2011). Bazı öncül ve ardıllarıyla öz liderlik: İlköğretim öğretmenleri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Büyükoztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Can, A. (2016). *SPSS ile Nicel Veri Analizi* (Dördüncü Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Carmeli, A.R., Meitar, R. Ve Weisberg, J. (2006). Self-Leadership Skills and Work Innovative Behavior at Work. *International Journal of Manpower*, 27(1), 75-90.
- Doğan, S.ve Şahin, F. (2008a). Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 139-164.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2008b). Bireysel Performansı ve Verimliliği Artırmada Kendi Kendine Liderlik Yaklaşımının Önemi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(1), 77-95.
- Godwin, J. L., Neck, C. P.ve Houghton, J. D. (1999). The Impact of Thought Self-leadership on Individual Goal Performance: A Cognitive Perspective. *The Journal of Management Development*, 18(2), 153-169.
- Golob, T.F. (2003). Structural Equation Modeling for Travel Behavior Research, *Transportation Research Part B: Methodological*, 37, 1-25.
- Hardy, K. (2004). Self-leadership as a Tool in Management Succession Planning. *The Public Manager*, 33(3), 41-44.
- Houghton, J.D. ve Neck, C. P. (2002). The Revised Self-leadership Questionnaire: Testing a Hierarchical Factor Structure for Self-leadership. *Journal of Managerial Psychology*, 17(8), 672-692.
- Houghton, J. D., Neck, C. P. ve Manz, C.C. (2003). We Think We Can, We Think We Can, We Think We Can: The Impact of Thinking Patterns and Self- Efficacy on Work Team Sustainability. *Team Performance Management*, 9(1/2), 31-41.
- Houghton, J. D., Bonham, T.W., Neck, C. P. ve Singh, K. (2004). The Relation Between Self-leadership and Personality: A Comparison of Hierarchical Factor Structures, *Journal of Managerial Psychology*, 19(4), 427- 441.
- Houghton, J. D. Ve Yoho, S. K. (2005). Toward A Contingency Model of Leadership and Psychological Empowerment: When Should Self-Leadership Be Encouraged? *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 11(4), 65-83.
- Houghton, J.D. ve Jinkerson, D. L. (2007). Constructive Thought Strategies and Job Satisfaction: A Preliminary Examination. *Journal of Business and Psychology*, 22(1), 45-53.
- Judge, T. A., Locke, E.A. ve Durham, C.C. (1997). The Dispositional Causes of Job Satisfaction: A Core Evaluations Approach. *Research in Organizational Behavior*, 19, 151-188.
- Judge, T. A., Erez, A., Bono, J. E. Ve Thoresen, C.J. (2003). The Core Self- Evaluations Scale: Development of a Measure. *Personnel Psychology*, 56(2), 303-331.
- Kazan, A. L. (1999). *Exploring The Concept of Self-Leadership: Factors Impacting Self-Leadership of Ohio Americorps Members*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Ohio State University, Ohio.
- Küçükkaragöz, H. S. (1998). *İlkokul Öğretmenlerinde Kontrol Odağı ve Öğrencilerinin Kontrol Odağının Oluşumuna Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Luszczynska, A., Scholz, U. ve -Schwarzer, R. (2005). The General Self- Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies. *The Journal of Psychology*, 139(5), 439-457.

- Manz, C.C. (1986). Self-Leadership: Toward an Expanded Theory of Self Influence Processes in Organizations. *Academy of Management Review*, 11(3), 585-600.
- Manz, C. C. (1992). Self-Leadership....The Heart of Empowerment. *The Journal for Quality and Participation*, 15(4), 80-86.
- Manz, C.C. ve Sims, H.P.Jr. (1980). Self-Management as a Substitute a Social Learning Theory Perspective. *Journal of Managerial Psychology*, 5(3), 361-367.
- Manz, C. C. ve Sims, H.P.Jr. (2001). *The New Super Leadership: Leading Others to Lead Themselves*, San Francisco: Berrett-Koehler.
- Marshall, G., Kiffin-Petersen, S. ve Soutar, G. (2009). Personality Influences on the Self-Leadership Practices of Vocational College Academics'. 23rd Australian and New Zealand Academy of Management Conference, Melbourne, Australia.
- Neck, C. P. (1996). Thought Self-Leadership: A Self-Regulatory Approach to Overcoming Resistance to Organizational Change. *International Journal of Organizational Analysis*, 4, 202-216.
- Neck, C.P. ve Milliman, J.F. (1994). Thought Self-Leadership: Finding Spiritual Fulfillment In Organizational Life. *Journal of Managerial Psychology*, 9, 9-16.
- Neck, C. P., Stewart, G. ve Manz, C. C. (1995) Thought Self-Leadership as a Framework for Enhancing the Performance of Performance Appraisers. *Journal of Applied Behavioral Science*, 31, 278-302.
- Neck, C.P., Neck, C.P. ve Manz, C.C. (1997a). Thought Self-Leadership: Mind Management for Entrepreneurs. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 2, 25-36.
- Neck, C.P., Smith, W.J. ve Godwin, J.L. (1997b). Thought Self-Leadership: A Self-Regulatory Approach to Diversity Management. *Journal of Managerial Psychology*, 12(3), 190-203.
- Neck, C. P., Ashcraft, R. ve Vansandt, C. (1998). Employee Self-Leadership: Enhancing the Effectiveness of Nonprofits. *International Journal of Organization Theory and Behavior*, 1, 521-52.
- Neck, C. P., Nouri, H. ve Godwin, J. L. (2003). How Self-leadership Affects the Goal-Setting Process. *Human Resource Management Review*, 13, 691-707.
- Neck, C.P. ve Houghton, J. D. (2006). Two Decades of Self-Leadership Theory and Research Past Developments, Present Trends, and Future Possibilities. *Journal of Managerial Psychology*, 21(4), 270-295.
- Nelson, D.L. ve Quick, J.C. (2005). *Understanding Organizational Behavior*. Ohio: Thomson South Western.
- Norris, S.E. (2008). An Examination of Self-Leadership. *Emerging Leadership Journey*, 1(1), 43-61.
- Oğuzhan, T. (2015). *Algılanan Etik İklim Boyutları, Lider Üye Etkileşimi ve Öz Kendilik Değerlendirmesinin İzlenim Yönetimi Taktikleri Kullanımı Üzerine Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Prussia, G.E., Anderson, J. S. ve Manz, C. C. (1998). Self-leadership and Performance Outcomes: The Mediating Influence of Self-efficacy. *Journal of Organizational Behavior*, 19(5), 523-538.
- Robert, H.E. ve Foti, R.J. (1998). Evaluating the Interaction Between Self- Leadership and Work Structure in Predicting Job Satisfaction. *Journal of Business and Psychology*, 12(3), 257-267.

- Salas, E. ve Cannon-Bowers, J. A. (2001). The Science of Training: A Decade of Progress. *Annual Review of Psychology*, 52, 471-499.
- Shavelson, R.J., Hubner, J. J. ve Stanton, G.C. (1976). Self-Concept: Validation of Construct Interpretations. *Review of Educational Research*, 46(3), 407-441.
- Stewart, G. L., Carson, K.P. ve Cardy, R.L. (1996). The Joint Effects of Conscientiousness and Self-Leadership Training on Self-Directed Behavior in a Service Setting. *Personnel Psychology*, 49(1), 143-164.
- Stewart, G.L.ve Barrick, M.R. (2000). Team Structure and Performance: Assessing The Mediating Role of Intra-team Process and the Moderating Role of Task Type. *Academy of Management Journal*, 43, 135-149.
- Şeşen, H. (2010). *Öncülleri ve Sonuçları ile Örgüt İçi Girişimcilik: Türk Savunma Sanayinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şeşen, H., Tabak, A. ve Arlı, Ö. (2017). Consequences of Self-Leadership: A Study on Primary School Teachers. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17(3), 945-968.
- Tabak, A., Sığırı, Ü. ve Türköz, T. (2009). Öz Liderlik (Kendi Kendine Liderlik) Ölçeği Türkçe Formu Uyarlama Çalışması, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, Eskişehir.
- Türköz, T. (2010). *Çalışanların Öz Liderlik Algısının İzlenim Yönetimi Taktiklerini Kullanımlarına Olan Etkileri: Savunma Sanayinde Uygulamalı Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vansandt, C.V. ve Neck, C.P. (2003). Bridging Ethics and Self Leadership: Overcoming Ethical Discrepancies Between Employee and Organizational Standards. *Journal of Business Ethics*, 43(4), 363-387.
- Webster, A. L. (1995). *Applied Statistics for Business and Economics: An Essential Version*. Boston: McGraw-Hill.
- Williams, S. (1997). Personality and Self-Leadership. *Human Resource Management Review*, 7(2), 139-155.
- Zyl, E.V. (2012). The Relationship Between Self-Leadership and Certain Personality Among a Group of First-Line Supervisors. *Journal of Social Science*, 32(2), 159-165.

SOĞUK SAVAŞ'TAN GÜNÜMÜZE İNSANİ MÜDAHALE: NEO-REALİST PERSPEKTİF

HUMANITARIAN INTERVENTION FROM COLD WAR ERA TO THE PRESENT: NEO-REALIST PERSPECTIVE

Hasan Fatih SEVAL¹

Öz

Bu çalışmanın hedefi, 'insani müdahale' olgusunu neo-realist perspektiften analiz etmektir. Çalışmanın birinci kısmında Uluslararası İlişkiler disiplininin ana teorilerinden biri olan neo-realist düşüncenin temel kavramları ve ilkeleri ele alınacaktır. İkinci kısımda, İnsani Müdahale kavramı tanımlanacak, teorinin insani müdahale konusundaki öngörülerini üzerine bir inceleme yapılacak ve insani müdahale uygulamalarına bakılacaktır. Soğuk Savaş'ın neo-realist doğasında 'insancılık/yardımseverlik' konusunun nasıl algılandığı ve Soğuk Savaş sonrası dönemde bu konuda ne şekilde bir değişim ve gelişimin görüldüğü; neo-realist teorinin 'insancıl/yardımsever' dünya için ana çıkarımlarının neler olduğu; neo-realist algının 'insani müdahale' olaylarını şimdiye kadar ne yönde ve ne ölçüde etkilediği gibi hususlar çalışmanın temel sorularını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neo-realizm, insani müdahale, koruma sorumluluğu

Abstract

The goal of this study is to analyze the 'humanitarian intervention' from the neo-realist perspective. In the first part of this article, the basic concepts and principles of the neo-realist theory, one of the main theories of international relations discipline, will be addressed. In the second part of the article, the concept of humanitarian intervention will be defined and a review will be conducted on the implementations of the theory, and the execution of humanitarian intervention. Main questions of the article are as following: how the "humanitarian" aspect of the Cold War's neo-realist nature was perceived and how it changed and developed in the post-Cold War era; what is the main implications of neo-realist theory for the 'humanitarian' world; and how the neo-realist perception affected the 'humanitarian intervention'.

Keywords: Neo-realism, humanitarian intervention, responsibility to protect

¹ Arş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hfseval@mehmetakif.edu.tr
Başvuru Tarihi: 22.11.2017
Yayına Kabul Tarihi: 24.12.2017
DOI: 10.20875/makusobed.357069

1. GİRİŞ

İnsani müdahale, oldukça göreceli ve tartışmalı bir konudur. İnsani müdahale kimilerine göre mazlum topluluklara uzanması gereken bir yardım eli; kimilerine göre ise büyük güçlerin şahsi çıkarları doğrultusunda izledikleri birtakım politikaların birtakım yönlerini gizlemek üzere paravan olarak kullandıkları bir yöntem olarak algılanabilmektedir. Ancak her iki şekilde yapılan yorumlar, akademik olmaktan oldukça uzak olacağı için meselenin kavramsal ve uygulama boyutlarını irdelemek gereklidir. Çalışmanın amacı İnsani Müdahale kavramını hukuki ve vicdani açıdan tartışmak veya çözüm önerileri sunmak değil, teorik açıdan ele alarak bir durum tespiti yapmaktır. Ayrıca, Türk akademik yazınında İnsani Müdahale konusunda yapılan çalışma sayısı da çok olmamakla birlikte, bunların hiçbiri Uluslararası İlişkiler teorileri açısından ele alınmamıştır. Örneğin 1995 ile 2017 yılları arasında yazılan İnsani Müdahale konulu 26 yüksek lisans ve doktora tezinin hiçbiri teorik çerçevede işlenmemiştir. Keza, Yök-Akademik ve DergiPark gibi Türkiye'nin en geniş iki akademik veri tabanında yapılan taramalarda da İnsani Müdahale konusunu Uluslararası İlişkiler teorileri penceresinden ele alan herhangi bir çalışma bulunmamıştır. Bu çalışma, bu eksikliği gidermek için bir başlangıç noktası olacaktır.

Çalışmada insani müdahale hususu neo-realist perspektiften ele alınacağı için ilk bölümde neo-realist teorinin temel öngörülerini ortaya konmaya çalışılacak, Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında ne gibi değişikliklere uğradığı ele alınacaktır. İkinci bölümde ise İnsani Müdahale kavramının tanımı yapılarak neo-realist açıdan Soğuk Savaş sırasında ve sonrasındaki insani müdahaleler incelenecektir. Çalışmadaki temel amacı, Kenneth Waltz'un öncülüğünü ettiği neo-realist akıma göre her ülke kişisel kazançlarının peşindeyken ve doğal olarak uluslararası arenadaki eylemleri de kişisel çıkarları çerçevesinde geliştirirken, kişisel kazanç ve çıkarla ilgisi olmaksızın tamamen insani bir düsturla olması beklenen İnsani Müdahale olaylarının neo-realist pencereden nasıl açıklandığına cevap bulmaktır. Bu noktada zihinlerde iki soru belirmektedir: Müdahaleler aslında o kadar da 'insani' mi değil; yoksa devletlerin eylemlerini şekillendiren kazanç ve çıkardan öte mefhumlar da var mıdır?

2. NEO-REALİST TEORİ

Neo-realizmden, bir teorik ekol olarak ilk kez Kenneth Waltz'un 1979 yılında yazmış olduğu *Uluslararası Politika Teorisi*¹ adlı kitabında bahsedilmiştir. Waltz bu kitabını esas itibarıyla Hans Morgenthau'nun meşhur *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*² (1948) adlı eserini temel alarak yazmıştır. Waltz'un amacı, realist teoriyi –modern tabirle– güncellemek ve yeniden düzenlemektir.

Realist teoriye göre, temelde insan doğasının özü bencil, güç ve iktidar hırsıyla hareket eden ve kendi çıkarları peşinde koşan varlıklar şeklindedir. Uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletler de bireyler gibi çıkarları peşinden koşar (Beitz, 1979). Teorinin ana hipotezi, insan faktörünün (insanların hırsları ve istekleri gibi faktörler) uluslararası politikanın gidişatına yön verdiği yönündedir.

Öte yandan Waltz, üç olası Uluslararası İlişkiler görüşü önerir. Ona göre, bunların hepsi uluslararası ilişkiler için açıklama becerisine sahip olsalar da sorunların çeşitlerine göre değişik yöntemlerle cevap bulurlar. Birincisi, psikolojik yaklaşımdır ki bu, insanlığın doğasını ve davranışını inceleyen yaklaşımdır. İkinci yaklaşım devletlere odaklanır ve devletlerin doğalarına, siyasi sistemlerine ve ideolojilerine bakarak cevap arar. Üçüncüsü ise, uluslararası sisteme odaklanmaktır. Waltz'un en verimli bulduğu bu yolda, uluslararası sistemin kendisinin doğasına ve yapısına bakılır (Williams vd., 2007, s. 315). Zaten Waltz kendi teorisini “neo-realizm” şeklinde tanımlamak yerine “yapısal realizm” olarak isimlendirmeyi tercih etmektedir.

¹ Kitabın orijinal adı *Theory of International Politics*'tir.

² Kitabın orijinal adı *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*'tir.

Waltz'a göre, uluslararası sistemin, devletlerarası ilişkileri düzenleyecek bir merkez yapının olmadığı anarşik bir sistem olduğunu savunur. Morgenthau'nun aksine insan doğasıyla ilgilenmez ve devlet adamlığının etiğini analizi dışında bırakır (Aydın, 2004, s. 48). Waltz'a göre uluslararası siyaseti açıklayan şey insan doğası değil, sistemin doğasıdır. Her devlet kişisel kazanımlarının peşindedir ve uluslararası arenadaki hareketleri kişisel çıkarlarına bağlıdır. Kendi çıkarlarını sağlamak amacıyla devletler bazen ittifaklar oluşturabilir. Ancak bu ittifaklarda bile her devlet sadece kendi amaçları ve çıkarları doğrultusunda çalışır. Anarşik yapı, uluslararası sistemin kendi düzenidir. 'Güç', devletlerin aralarındaki ilişkileri anlamada merkez konumundadır. Güç arayışı, devletleri askeri, ekonomik, bilimsel ve sosyal gelişmeler kaydetmeye zorlar. Neo-realist dünyada bir devlet ne kadar çok 'güç'lüyse, uluslararası arenada o kadar az hassas, zayıf ve savunmasızdır. Güvenlik ve gelişmişlik açısından askeri ve ekonomik güç, en önemli kıstaslardır. Savaş, neo-realizme göre kaçınılmazdır. Ancak, nükleer bir çağda nükleer güçler arasında savaş çıkma olasılığı çok düşüktür. Çünkü her iki taraf da olası bir nükleer savaşın yıkıcı etkilerini ve muhtemel sonuçlarını çok iyi bilirler. Bu yüzden, nükleer silahlar daha ziyade bir 'caydırıcılık³' ve 'güç dengesi⁴' amacı taşır (Waltz, 1979, s. 8-15).

Neo-realizm, bir manada, denge teorisisidir. Uluslararası sistemin anarşik yapısını bir 'kargaşa' olarak değil, bir 'denge' olarak görür. Güç dengesi kavramını sadece barışın muhafazası olarak tanımlar: "Çok güçlü bir devlet, diğer devletleri korkutur ve ona karşı birleşmelerini sağlar. Böylece ortam daha güvenli hale gelir. Ancak çok güçsüz bir devlet diğer devletlerin bu durumdan faydalanmaya meyletmesine ve dengeyi bozmasına yol açabilir (Waltz, 2004, s. 6)."

Waltz'un büyük oranda pozitivist modellerden etkilenen *Theory of International Relations* başlıklı eseri, uluslararası siyasi sistemin "bilimsel" bir açıklamasını yapmaya çalışarak, bizi devletlerin belirli (öngörülebilir) şekillerde davranmalarını beklemeye iter (Jackson ve Sorenson, 2010, s. 84-85). Neo-realizm, bir tarafta Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer tarafta da Sovyetler Birliği'nin başı çektiği iki kutuplu bir ortamda doğmuştur. Waltz'a göre iki kutuplu sistem, çok kutuplu sisteme göre çok daha güvenli bir sistemdir. İki süper güç birbirleriyle rekabet ve düşmanlık içinde olsalar dahi, her iki taraf da bir 'sıcak savaş'tan kaçınır çünkü nükleer çatışma her iki tarafın da zararına olur. Waltz, bu durumun altını şu ifadelerle çizmiştir: "İki kutupluluk barışın sözünü verir; nükleer silah takviyeleri ise bu sözü garantiye doğru yaklaştırır (Waltz, 1979, s. 14-15)." Görüldüğü üzere, neo-realizm bir Soğuk Savaş ve iki kutupluluk teorisisidir ve tek kutuplulukla çok kutupluluğun savaşırlara yol açacağını savunur (Birinci ve İkinci dünya savaşları gibi).

Neo-realizm, Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde birçok eleştiriye göğüs germek zorunda kaldı. Eleştiriler, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin tek süper güç olarak sahnede kaldığı tek kutuplu düzeni açıklamakta teorinin muğlâk kalışınaydı. Neo-realizmin aslında hiçbir zaman 'gerçeği' ortaya koymadığı savunuldu. Buna en kuvvetli örnekleri ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin güvenliklerini arttırmak için askeri atılımlara girişmemesi oldu⁵. Aksine, kurulan yeni devletlerin birçoğu (Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra kurulan devletler) güvenliklerini sağlayabilmek adına uluslararası ve bölgesel örgütlere (Avrupa Birliği, NATO, Dünya Ticaret Örgütü gibi) katılmak için uğraştılar. Gelişmiş demokrasilerin birçoğu güvenlik politikalarının geliştirilmesini ve cephanelik biriktirilmesini terk etmişlerdi.

³ 'Deterrence'

⁴ 'Balance of power'

⁵ Ülkelerin Soğuk Savaş öncesi ve sonrası askeri harcamaları hususunda detaylı bilgi için bkz. Stockholm International Peace Research Institute Raporları: <https://www.sipri.org/databases/milex>

Bu sebeplerle, bazı Uluslararası İlişkiler akademisyenleri, realist teorinin Soğuk Savaş'ın ardından modası geçmiş bir teori olduğunu ileri sürseler de (Ray, 2003; Kaufman, 2006), Uluslararası İlişkiler yazınında realizmin tamamen gözden düştüğünü söylemek yanlış olur. Kenneth Waltz ve John Mearshimer başta olmak üzere realist geleneği devam ettiren önemli akademisyenler de vardır. Örneğin, liberal kurumsalcılığın karar vericiler ve akademisyenler arasında yüksek oranda teveccüh gördüğü yıllarda Mearshimer (1995, s. 47-49), devletlerin davranışlarını uluslararası sistemin şekillendirdiği gerçeğini gözardı ettiği için liberal kurumsalci teorilerin uluslararası ilişkileri doğru bir şekilde açıklayamadığını savunmuş; Milletler Cemiyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nı ve uluslararası kurumların Bosna'daki savaşı önleyememesi örneklerini vererek uluslararası kurumların barışı sağlayamayacağını iddia etmiştir. Waltz (2000) ise, realist perspektifin hâlâ uluslararası politikada geçerli olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Doğru, eğer bir teorinin öngördüğü koşullar değiştiyse, teori artık geçerli değildir. Fakat ne tür değişiklikler, eski düşünce biçimlerinin artık yetkin olmayacağı kadar uluslararası politik sistemi çok derinden değiştirebilir? *Sistemin* değişmesi bunu mümkün kılabilir; ancak *sistemdeki* değişiklikler değil” (s. 5).

Yapısal değişim, devletlerin davranışlarını ve etkileşimlerinin ürettiği sonuçları etkiler; uluslararası siyasetin aslı sürekliliğini bozmaz (Waltz, 2000, s. 39). Bir başka ifadeyle, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla uluslararası sistemde yapısal bir değişim yaşanmış olsa da realist perspektif yeni yapıyı tanımlamada hâlâ yetkindir. Mearshimer (2006, s. 86), 1990'lı yıllarda dünyanın hızla daha barışçıl bir yapıya kavuşacağı, realizmin artık çöktüğü ve hatta 'tarihin sonu'nun geldiği inancının yaygın olduğunu; ancak 11 Eylül hadiseleriyle birlikte bu iyimserliğin çökerek realizmin çarpıcı bir geri dönüş yaptığını belirtmektedir. Ona göre, tehlikenin seviyesi bölgeye ve yere göre farklılık gösterse de, özünde, dünya tehlikeli bir yer olmaya devam etmektedir. Devletler hâlâ *hayatta kalma* hususunda endişe etmekte; bu da *güç dengesine* yönelmekten başka bir seçenek bırakmamaktadır. Uluslararası siyaset, bilinen tarih boyunca olduğu gibi, hâlâ *kuvvet politikasıyla* eşanlamlıdır. Kısacası, realizmin üzerine kurulu olan temel söylemler, dolayısıyla realist gelenek uluslararası ilişkileri anlamlandırmak için hâlâ geçerli bir bakış açısıdır. Peki, uluslararası olayları açıklamakta hâlâ geçerli bir bakış açısı olarak görülen neo-realizm, İnsani Müdahale örneklerini nasıl açıklamaktadır? Bu soruya cevap bulmak için öncelikle İnsani Müdahale kavramını irdelemek ve uygulamalarını görmek gerekmektedir.

3. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE UYGULAMALARI

İnsani müdahale kavramı, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanlarının son yıllardaki en gözde konularından birisi olmuştur. Bu kavram, “bir ya da birden fazla devletin bir başka devletin halkının bir bölümünü ya da tamamını soykırım ya da insan hakları ihlallerinden korumak amacıyla yapılan silahlı müdahaleler”i tanımlamak için kullanılmaktadır (Demirel, 2013, s. 153). Bir başka ifadeyle, insani müdahaleler, ağır insan hakları ihlallerini bertaraf etmek ve sivil halkı kötü muameleden muhafaza etmek amacıyla, bir devlete diğer devlet, devletler veya uluslararası örgütler tarafından kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanma tehdidiyle yapılan müdahalelerdir (Brownlie, 1974, s. 220). Avrupa Parlamentosu (1994) insani sebeplerle müdahale etme hakkında verdiği kararında insani müdahaleyi, “bir devletin vatandaşlarının ve/veya o ülkede oturanların insan haklarının, başka bir devlet ya da devletler tarafından, kuvvet kullanma tehdidi ya da kuvvet kullanma suretiyle korunmasıdır” şeklinde tanımlamıştır.

Uluslararası İlişkiler yazınında insani müdahale kavramı ile ilgili tanımlamalar daha da çeşitlendirilebilir. Örneğin Holzgrefe'e (2003, s. 18) göre insani müdahale, "kendi topraklarında güç uygulanan devletin izni olmaksızın, bir devlet veya bir grup devletin kendi vatandaşlarından başka bireylerin temel insan haklarının yaygın ve ağır ihlalinin önleme veya sona erdirmeyi amaçlayan, sınır ötesi güç kullanımı ve güç kullanım tehdidi" anlamına gelir. Knudsen'e (1997, s. 146) göre "insani kaygılarla meşrulaştırılmış ya da meşru görülen, egemen bir devletin yetki alanı içinde diktatörce ya da zorlayıcı bir girişim" olan insani müdahale, Finnemore'a (1996, s. 154) göre "yabancı sivillerin yaşamlarını ve refahını koruma amaçlı askeri müdahale" demektir. Birbirinden nüanslarla ayrılan bu tanımlamaların, Kardaş'ın (2001) da belirttiği üzere, ortak yönleri mevcuttur. Birincisi, askeri güç kullanımınıdır. Her ne kadar bazı akademisyenler gayri-cebri fiilleri de insani müdahale tanımlamasının içine dâhil etseler de, genel eğilim sadece güç kullanımını içermekten yanadır. İkincisi, müdahalenin egemenlik sınırları içerisinde yapılan devletin izninin olmaması hususudur –ki bu husus insani müdahaleyi barışı koruma operasyonlarından ayıran en önemli özelliktir. Üçüncüsü, kendi vatandaşı olmayan insanların korunmasına yönelik olmasıdır. Bu ortak noktalardan yola çıkarak, kendi basit ve genel tanımlamamızı şu şekilde yapmak mümkün olacaktır: İnsani müdahale, bir ülkedeki büyük ölçekli mazlumiyeti, o ülkenin izni olmaksızın, bir veya bir grup devlet tarafından askeri güç uygulanarak yahut askeri güç kullanma tehdidiyle önleme girişimidir.

Çatışmaların ülkeler arası olmaktan ziyade ülke içi yaşanmaya başladığı ve Srebrenitsa, Ruanda, Kosova gibi acı tecrübelerle sahne olan 1990'lı yıllardan sonra, İnsani Müdahale kavramıyla ilişkili yeni bir ilke ortaya çıkmıştır: Koruma Sorumluluğu⁶. İlk olarak 2001 yılında Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu (ICISS) tarafından hazırlanan bir raporda zikredilen ve 2005 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi'nde 192 ülke tarafından oybirliği ile kabul edilen bu ilkeye göre devletlerin egemenliklerinden kaynaklanan sadece hakları değil, sorumlulukları da vardır. Koruma Sorumluluğu ilkesiyle devletler, kendi vatandaşlarını dört büyük suçtan (soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik) koruma sorumluluğunu kabul etmiş ve bu sorumlulukların yerine getiril(e)mediği durumlarda uluslararası topluma devredileceğini tanımıştır⁷. İnsani Müdahale kavramından Koruma Sorumluluğu geçişi anlayabilmek için, bu geçişe sebep olan sürece bakmakta fayda vardır. Bunun için öncelikle Soğuk Savaş dönemindeki İnsani Müdahale uygulamaları incelenecektir.

3.1. Soğuk Savaş Döneminde İnsani Müdahale

Sıradan bir bakışla, neo-realist teorinin her devletin kendi çıkarları için çalıştığı anarşik düzendeki uluslararası sistem görüşünde insani müdahalelere pek yer olmayacağı algılanabilir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insani müdahalelerde neo-realist tutumun izleri çok rahatlıkla sürülebilir. Neo-realistlerin iki kutuplu güç dengesi ve nükleer caydırıcılık gibi kavramlarla savunduğu üzere, Soğuk Savaş döneminde süper güçler arasında bir savaş olmaması, diğer devletler arasında savaş olmayacağı/olmadığı anlamına gelmez. Aslında Soğuk Savaş dönemindeki silahlı çatışmalara sahne olan birçok anlaşmazlık, iki süper gücün temsilcileri arasındaki bir çeşit 'temsili sıcak savaşlar/vekâlet savaşları' şeklinde olmuştur. Yani pek çok zaman, savaşan taraflardan her biri –ki bunlar bazen iki devlet veya bir devlete karşı bir isyan grubu olabiliyordu– bir süper güç tarafından açıkça veya dolaylı olarak destekleniyordu. İnsani müdahaleler, iki süper gücün çıkarlarının kesiştiği bölgelerde özellikle kızıışıyordu (Yanacopulos ve Hanlon, 2006, s. 50). İnsani krizlerin büyük ölçüde kendi

⁶ Responsibility to Protect

⁷ Koruma Sorumluluğu ilkesiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Birleşmiş Milletler, 2005, s. 30; Halatçı Ulusoy, 2013)

hikâyeleri vardı: ‘vekâlet savaşı’ bölgesine giren yardım örgütünün çoğunluğunun sınırlı yetkileri vardı. Ve hatta bazıları el altından çalışmak zorundaydı, aynen Sovyet işgalindeki Afganistan’da olan ‘Sınır Tanımayan Doktorlar’ olayında olduğu gibi (Sınır Tanımayan Doktorlar, 2014). Devletler, bir süper gücün etkisi altındaki bir bölgedeki sivil halkı korumaya veya insani acil durumlara müdahale etmeye pek cesaret edemez. Afganistan’daki Sovyet savaşı (1979-1989) ve Vietnam’daki Amerikan savaşı (1960-1975), birçok insan hakları ihlaline sahne olmuştur. Ancak hiçbir devlet tarafından sivil halkı korumaya yönelik bir teşebbüse girilmemiştir.

Ancak bu, Soğuk Savaş boyunca silahlı çatışmaları teskin etmek veya önlemek için hiçbir çaba harcanmadığı anlamına gelmez: Birleşmiş Milletler’in özellikle Afrika’daki Barış Gücü Operasyonları bu yönde çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ancak bunlar, sadece barışı koruma görevleriydi ve silahlı çatışmalara müdahale ederek ülkelerin bağımsızlıklarını ihlal etmeye yönelik herhangi bir yetkileri yoktu (Yanacopulos ve Hanlon, 2006, s. 50). Aslımı söylemek gerekirse, bir silahlı çatışma sırasında sivil halkın korunmasına ilişkin bir müdahale fikri Soğuk Savaş’ın ağırlık merkezi oldu. Demir perdenin her iki tarafındaki neredeyse tüm ülkeler, Soğuk Savaş boyunca kendi çıkarları için hareket ettiler. Sonuçta, devletlerin sadece birkaçı, çıkarı olmadığı halde Birleşmiş Milletler’e askeri ve ekonomik destekte bulunmuşlardı. Devletlerin pek çoğu sadece çıkarlarına uygun ise destek veriyor veya desteğinin şiddetini ona göre belirliyordu (Yanacopulos ve Hanlon, 2006, s. 53).

Üçüncü Dünya’nın devletlerarası vekâlet savaşlarında devletlerin kendi güvenliklerini ve güçlerini geliştirmelerinin ilgisi yoktu. Oradaki savaşlar büyük ölçüde, iki süper güç arasındaki nüfuz alanı için yapılan savaşlardı. Bu tip savaşlara örnek olarak 1966-1989 Güney Amerika Sınır Savaşı ve 1978-1979 Uganda-Tanzanya savaşları verilebilir⁸.

Günümüz ‘tam teşekküllü’ (etkilenen nüfusun fiziksel ihtiyaçlarının yanında insan hakları, özgürlükler gibi taraflara da ehemmiyet veren) insani müdahalelerin aksine, Soğuk Savaş dönemi insani müdahaleler daha çok ‘seçmeli’ (genellikle kalkınma yardımı paketleri ve yardım programları şeklinde) bir şekilde uygulanmıştır. Bu uygulamalar genelde süper güçlerin kendi ideolojik müttefiklerini oluşturmak veya en azından tarafsızlıklarını sağlamak gibi stratejik niyetlerle gerçekleştirilmiştir. 1950’lerin ortalarındaki Sovyet ekonomik yardım paketleri de sadece insani duygularla planlanmış değil (Reshetar, 1965, s. 103), genel olarak tarafsız rejimleri desteklemek üzere yapılan planlamalardır. Hiç kuşku yok ki uluslararası toplum da sorunları olan ülkelere yardım etmeye isteklidir. Ancak askerî müdahaleden olabildiğince uzak durmaya çalıştılar. Çünkü böyle bir gelişme süper güçlerden birini provoke edebilirdi. Kore Savaşı’nda iki süper gücün ve müttefiklerinin aralarındaki tansiyonun Kuzey-Güney Kore sınırında oldukça yükselmesi, sıcak savaşın eşğine gelinen durumlardan bir örnek olarak verilebilir.

Soğuk Savaş devrinin insani müdahaleleri, genelde devletlerin şahsî çıkarları üzerine bina edilmiş ve ittifakların etkisi ve gücüyle doğru orantılı bir şekilde vücut bulmuştur. İnsan hakları ve özgürlük vurgusu yapan modern insani müdahale olaylarının aksine, çıkar odaklı ve sistemin şekillendirdiği formuyla Soğuk Savaş yardımseverliği katıksız neo-realist olarak tanımlanabilir. Günümüzde kabul edilen şekliyle “koruma sorumluluğu” terimi, o devirde daha çok silâhlı yarış ve süper güç rekabeti şeklinde görülmüştür.

3.2. Modern İnsanî Müdahaleler

⁸ Tam bu noktada hatırlatılması gereken bir nokta vardır. Devletlerarası sorunlar, neo-realist teoride kendilerine pek yer bulamazlar. Çünkü hem dâhili hem de harici olayları açıklamaya çalışan klasik realist teorinin aksine, neo-realizm sadece devletlerin uluslararası arenadaki davranışlarını inceler; iki ülke arasındaki siyaseti değil.

Sosyalist bloğun dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, uluslararası siyasi ortam keskin bir şekilde değişmiştir. Yeni dünya düzeninde neo-realizmin ilkeleri, Soğuk Savaş'ın bitişini takip eden ilk zamanlarda, olayları açıklama gücünü kaybetmeye başlamıştır. Artık iki kutuplu bir çekişme durumu yoktur. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde dahi ülkelerin sorunları çözümedeki neo-realist tavrın izlerini görmek mümkündür.

Ülkelerin ulusal çıkarlarının ve bencil doğalarının etkisinin insanî müdahalelerde hâlâ görülmesinin birkaç örneğini sıralayabiliriz. Ruanda'daki soykırım, uluslararası toplum tarafından pek az tepki görmüş, Saddam Hüseyin rejiminin halk üzerinde kimyasal silâh kullanmasına pek ses çıkarılmamıştır. Saddam rejimi ancak 11 Eylül saldırılarından sonra tehlike olarak algılanmış/algılatılmış ve oradaki halkın maruz kaldığı insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve demokrasiye kavuşmaya layık görülmesi o zaman akla gelmiştir. Uluslararası toplum, Darfur katliamına zamanında müdahale etme konusunda sınıfta kalmıştır (Grono, 2006, s. 628). Kosova müdahalesi, bunların aksine bir örnektir; ancak diğerleriyle kıyaslanabilecek yönü pek bulunmamaktadır.

Kosova müdahalesi, Irak'ın 2003'teki işgali olayıyla birlikte, konumuz açısından oldukça önemli iki örnektir. 1993 Bosna, 1994 Ruanda ve Haiti krizlerinin ardından gündemden düşmeye başlayan İnsani Müdahale kavramı, 1999'da Kosova müdahalesi ile gündeme bir kez daha gelmiştir. 1999'daki bu olayla birlikte, insani müdahalenin meşruiyeti ve sınırları üzerine yoğun bir tartışma yaşanmıştır. Bu tartışma sadece akademik ortamlarla sınırlı kalmamış; tartışmaya siyasiler, uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütleri de katılmışlardır. Ayrıca, o güne kadar mükemmel olmasa da bir şekilde işleyen uluslararası hukukun "içişlerine müdahale" yasağı şekil değiştirmiş ve şüpheli, belirsiz ve geniş yorumlanmaya açık insani amaçlı müdahalelerin önü açılmıştır (Kılıç Yaşın, 2012). 11 Eylül olayları sonrası, insani müdahale kavramı üzerinde yaşanan yoğun tartışma, bu kez 'terörizme karşı savaş' ve 'önleyici meşru savunma' kavramlarına kaymıştır. 2003 yılında Irak'a müdahalenin ardından, insani müdahale kavramı, bu müdahalenin (veya işgalin) gerekçeleri çerçevesinde tekrar konu edilmeye başlanmıştır (Keskin, 2007, s. 50). Ancak müdahaleyi 'işgal' olarak değerlendiren çok da azımsanmayacak bir kitle vardır ve onların düşünceleri de özellikle Irak'taki hâlâ mevcut olan güvenliksiz ve istikrarsız ortam nedeniyle gayet destek gören bir düşüncedir.

İnsanî müdahaleler, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha sık görülen olaylar olmuştur. Bu noktada, iki tür insani müdahaleden bahsedebiliriz. İlk olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla girişilen insani müdahaleden söz etmeliyiz. Güvenlik Konseyi bir ülkedeki insan hakları ihlallerini 39. maddeye göre barışa yönelik tehdit olarak belirlerse ve buna karşı belli bir devlete ya da devletler grubuna bu duruma karşı kuvvete başvurma izni verirse, bu harekâtın uluslararası hukuka uygunluğu tartışmasızdır. Güvenlik Konseyi'nin ağır insan hakları ihlalleri konusunu harekete geçirmesi, BM Antlaşması yapılırken kullanılacağı düşünülmeyen bir durumdur. Ancak Konsey, bazı ülke içi çatışmaları "barışa yönelik tehdit" olarak yorumlamıştır. Bu çatışmalar, insan haklarının kapsamlı ve sistematik bir biçimde ihlal edildiği insani acil durumlar olarak nitelendirilebilir. Örnek olarak 1991 Irak'ın kuzeyi, 1992 - 93 Somali, 1991 - 95 Bosna - Hersek, 1994 Ruanda, 1994 Haiti, 1998 - 99 Kosova ve 1999 Doğu Timor verilmektedir. Bunlardan Somali, Bosna - Hersek, Ruanda, Haiti ve Doğu Timor örneklerinde Güvenlik Konseyi devletlere ve bölgesel örgütlere kuvvet kullanma izni vermiştir (Keskin, 2007, s. 50). İkinci olarak, ülkelerin münferit bir şekilde yaptığı müdahaleler vardır. 1971'deki Hindistan'ın Pakistan'a müdahalesi bunlardan birisidir.

26 Mart 1971'de Doğu Pakistan'ın Bangladeş adıyla Pakistan'dan bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Pakistan ordusu ilk önce ayaklanmayı bastırdı ancak gerillalar başarılı bir karşı saldırı başlattı. Topraklarına bir milyon kadar mülteci sığınan Hindistan'ın gerillalara yardım ettiğini gösteren kanıtlar olunca iki ülke sınırda

çatıştı ve 15 günlük savaşın sonucunda Pakistan kaybederek Bangladeş bağımsız bir devlet olarak tanındı. Benzer şekilde 1979'da da Tanzanya Uganda'ya müdahale etti. Uganda'nın Tanzanya topraklarının bir kısmını işgal etmesi üzerine harekete geçen Tanzanya, Uganda güçlerini geri püskürttü ve Uganda topraklarına girdi. Bu sırada Uganda'da iktidarda ağır insan hakları ihlallerinden 330 bin kişinin ölümünden sorumlu olan İdi Amin, devlet başkanlığından istifa etti ve yerine yeni bir hükûmet kuruldu (Keskin, 2007, s. 50). 1965'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Dominik Cumhuriyeti müdahalesi ve 1978'de Vietnam'ın Kamboçya müdahalesi gibi başka tek taraflı müdahaleler de mevcuttur. Ancak bu örneklerin hiçbirinin insani boyutu yeterince ikna edici değildir. Çünkü bu müdahaleler bazı insani sonuçlar ortaya çıkarmış olsa da, asıl müdahale nedenlerinin insani nedenler olduğunu söylemek mümkün değildir. 1979'daki olayda da Tanzanya kendi topraklarını kurtarmak için Uganda'ya karşı harekete geçmişti. Hindistan ile Pakistan arasındaki sorunlar halen devam etmektedir. Bununla birlikte Çin ve Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan'ı saldırıda bulunmakla ve savaş suçu işlemekle suçlamışlar; Suudi Arabistan, Arjantin ve Tunus gibi devletler, bir devletin başka bir devlet içindeki ayrılıkçılara yardım etmesini kınayan ifadeler kullanmışlardır. Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi de Güvenlik Konseyi tarafından kınanmıştır. Zaten ilgili devletler de müdahale zamanında insani müdahale hakkına dayanan açıklamalara çok fazla yer vermemişlerdir (Akehurst, 1984, s. 97). Bu örnekler Soğuk Savaş döneminden örnekler olsa da, bir devletin münferiten İnsani Müdahalede bulunmasının ne gibi sonuçlar doğurabileceği konusunda önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası sistem ne olursa olsun, insanî müdahalelerde ülkelerin tavırları kendi çıkarlarına bağlı kalmıştır. Kimi müdahaleler kendi sınırlarını korumak adına, kimi iç karışıklıkları bastırmak adına, kimi petrol gibi ekonomik ve stratejik sebeplerle yapılan müdahalelerdir. Eğer Saddam Hüseyin rejimi verimli petrol kaynaklarına sahip Irak yerine çorak Afrika topraklarında olsaydı, Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki BM gücü 1991'de oraya da insani müdahalede bulunmayı düşünür müydü? Ya da Libya müdahalesinin arka planında dünyanın en büyük yeraltı su boru hattı projesi olan Büyük İnsan Yapımı Nehir Projesi⁹ mi vardır? Suyun önümüzdeki yıllarda petrolden bile daha önemli bir savaş sebebi olabileceğini öngören düşünceler¹⁰, bu soru işaretinin akıllarda ve vicdanlarda belirmesine sebep olmaktadır.

Örneklere görüldüğü üzere, Soğuk Savaş döneminin aksine, günümüz insancılığı genelde doğrudan müdahale yoluna başvurmaktadır. Askerî müdahalelere gerekçe olarak genelde sivil halkı insan hakları ihlallerinden ve şiddetten koruma vurgusu çok daha fazla yapılmaya başlanmıştır. Ancak, aynen Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, “çekici” ve “daha az çekici” ülkeler ve sorunlar vardır. Ülkelerin ve/veya örgütlerin krizlere yaklaşımı kendi ilgilerine ve çıkarlarına göre seçici olmaya devam etmektedirler. Her gün onlarca kişinin açlıktan öldüğü ve terör olaylarının ülke çapında yaşandığı Somali, “daha az çekici” kategorisine en uygun örnek olarak verilebilir, zira Somali halkının durumu, uluslararası toplumun ilgisini çekmeye muvaffak olamamıştır. Bunun sebebi dini, coğrafi veya maddi olabilir. Ancak kesin olan bir şey var ki o da Somali'ye dünyanın sessiz kalmasıdır. Ülkeye Etiyopya ve Afrika Birliği'nin müdahaleleri de sivil halkı korumak adına çok başarılı olamamışlardır. Bilindiği üzere Somalili korsanlar sorunu da uluslararası politikayı etkileyen sorunlardır biridir. Somalili korsanların güçlenmesinin sebebinin ülkedeki istikrarsızlık olduğunun bilinmesine rağmen ne

⁹ ‘Great Man Made River Project’ olarak daha yaygın bir şekilde bilinen bu proje, bilindiği üzere Nil Nehri'nin 200 yıl boyunca taşıyacağı toplam su miktarı kadar rezervde sahip olan kaynaktan yeraltı suyu çıkarımı projesidir. Libya kaynaklarına göre ülkenin 4,625 yıllık su ihtiyacına denk bir rezervdir ve projenin toplam maliyeti 25 milyar dolardır (Topol, 2010).

¹⁰ Sadece insanoğlu için değil tüm canlılar için hayati öneme sahip olan su üzerine, nüfusun hızla artması ve temiz su kaynaklarının tahribatıyla birlikte yakın gelecekte, çatışma ve savaşlara kadar gidebilecek anlaşmazlıklarla ilgili yapılan çalışmalara örnek olarak bkz. (Cooley, 1984; Gleick, 1993; Haddadin, 2001)

Batılı devletler ne de uluslararası kuruluşlar Somali'deki problemi çözmek için gerekli ve etkili adımları atamamışlardır.

Tüm bu olumsuz örnekler rağmen, yine de değişim aşikârdır. “Koruma Sorumluluğu” terimi sadece laf olmaktan çıkmış, uluslararası toplum problemlerle ilgilenmeye daha hazır ve istekli hâle gelmişlerdir. Bunda kitle iletişimdeki ve sosyal medyadaki muazzam gelişmelerin de etkisinin olduğu göz ardı edilemez. Eskiden olduğu gibi ‘insani müdahale’ adı altında, müdahalede bulunulan ülkenin bağımsızlığına aykırı davranmaktan ziyade, gerçekten sorunları çözmeye odaklanılan gelişmeleri gözlemlemek, sevindirici bir ilerlemedir.

Modern “yardımsever” dünyayı tanımlayabilmek ve analiz edebilmek için evrim geçirmek zorunda kalan neo-realist ideolojinin doğası ve mantığı, bir hayli değişmiştir. Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, neo-realist temelli yaklaşımları Uluslararası İlişkiler disiplininden tamamıyla ortadan kaldırmak pek mümkün değildir. Günümüz süper güçleri, başka bir değişle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri, hâlâ kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve uluslararası politikayı bu yönde yönlendirmektedir. Tıpkı klasik realizmin de belirttiği gibi, ülkeler hep daha fazlasını isterler. Daha güçlü olmak, daha zengin olmak, uluslararası arenada daha çok söz sahibi olmak isterler. Eğer insan hakları ihlali, çıkarları dâhilinde bir bölgede gerçekleşiyorsa müdahale etme hususunda pek sürünceme yaşamazlar. Ancak kendisinin içinde bulunduğu insan hakları ihlalleri, özgürlükleri kısıtlama ve şiddet uygulama eylemlerini görmezden gelirler. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2004'te Irak'ı işgali ve oradaki insan hakları ihlalleri; Rusya'nın Çeçenistan'daki bitmek bilmeyen savaşı ve sivillerin mağduriyeti; Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki uygulamaları... Daha da artırabileceğimiz bu örnekler, “Koruma Sorumluluğu”nun çok daha ötesinde bir anlayışla yapılan muamelelerdir. Ayrıca günümüzde ‘süper güç’ olarak sınıflandırılacak ülkelerin kendi içlerinde bu tarz problemlerinin olması, birinin diğerine müdahale ve/veya engelleme ihtimalini de zorlaştırmaktadır.

Ülkelerin aksine yardım kuruluşlarının yaptıkları, gerçek yardımsever ve insani müdahalelere oldukça yakın örneklerle doludur. Bu kuruluşların birçoğu tarafsızlık, yansızlık ve bağımsızlık gibi kutsal ilkelere sadık bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedirler. Tabii ki bu durumda yardım kuruluşlarının çalışmalarındaki neo-realist ruhu saptamak pek de kolay değildir. Yine de bazı durumlar çıkar temelli, hayatta kalma¹¹ odaklı bir eğilimin, yeni bir modanın mevcudiyetine işaret etmektedir. Bir başka değişle, yardım kuruluşlarının bazı üyeleri, bu işi tamamen eğlence, macera ve olağandışı bir tecrübe edinme amaçlı olarak da yapabilmektedir ki bu neo-realist düşüncenin vurguladığı çıkar odaklı eylemler statüsündedir. Ayrıca, aynen ülkelerin yaptığı gibi, yardım kuruluşları için de “az çekici-çok çekici” ayrımı vardır. 2004'teki tsunami felaketinden sonraki yardımsever dalganın ufacık bir esintisini dahi Kuzey Kafkasya'da görebilmek mümkün değildir. Kızıl Haç'ın 2007'de Kuzey Kafkasya'daki insani yardımını silahlı çatışmaların sürmesine rağmen sona erdireceğini açıklaması (TNA, 2007), Rusya'nın baskılarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Karmaşık bir uluslararası politika ortamında yardım kuruluşlarının ve hatta devletlerin bile çıkarıcı davranışlarını tespit etmek ve kanıtlamak oldukça zordur. Dahası, bu tür davranışlar, neo-realist yaklaşımdan başka onlarca yolla açıklanabilir. Aslını söylemek gerekirse, dünya siyasetinde ve özellikle yardım hareketlerinde neo-realist yaklaşımın dört-dörtlük bir örneğini bulamayız.

Aslında Waltz'un teorisini Soğuk Savaş sonrasında etkisini devam ettirebilecek şekilde kurgulayıp kurgulamadığı müphemdir. Hatta neo-realizmin Soğuk Savaş sonrası uyarlamalarının, realist teorinin temelinden oldukça uzaklaştığını da söyleyebiliriz. Kısacası, neo-realizmin yeni dünya düzenini açıklama ve analiz etme

¹¹ Survival

konusu oldukça tartışmalıdır. Yine de, uluslararası sistem ne olursa olsun, ister tek kutuplu, ister çok kutuplu, ister anarşik; ulus-devletlerin her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri beklenir. Devletlerin, mensubu buldukları ittifaklar veya birlikler yoluyla, kamuoyu baskısıyla veya iç politik beklentiler (örneğin oy kaygısı) sebebiyle herhangi bir krizde olmaları beklenebilir. Ancak bu tip davranışlara asıl yön veren etken, ulusal çıkarlarıdır. Bu, tarafsız insani müdahale olaylarının tamamen göz ardı edilmesi demek değildir. Ancak şimdiye kadarki insani müdahale –örneklerinde devletlerin konumunu büyük ölçüde ulusal çıkarları belirlemiştir. En azından, az çekici – çok çekici örneğindeki gibi, olaylara ilgisinin boyutunu etkilemiştir. Muhtemelen bundan sonra da bu, böyle olacaktır. Neo-realizmin belirttiği gibi, büyük güçler hiçbir zaman tamamen ‘diğerkâm’ bir şekilde hareket etmezler.

Ancak, şu var ki, doğal afetler sonrası yardımlarda neo-realist düşüncenin etkisi oldukça azdır. Daha doğrusu, doğal afetler söz konusu olduğunda devletler, gayet ahlaki bir şekilde bu durumu bir politik araç olarak kullanmaktan kaçınırlar. Soğuk Savaş döneminin o oldukça yüksek gerilimli siyasi ortamında dahi bu tip yardım hareketlerinde politik çıkarlara pek rastlanmaz. Ermenistan’daki Spitak depreminden sonra (1988) dünyanın her yerinden, uluslararası arenadaki konumu ne olursa olsun, en yakın ve uzak köşesinden bile yardım eli uzanmıştır (BBC, 1988; PanArmenian, 2008) . Aynı durum Soğuk Savaş sonrası dönem için de geçerlidir. Doğal afetler, her zaman insan yapımı afetlerden ve krizlerden ayrı tutulmuş, ideolojileri fark etmeksizin tüm dünya tarafından yardıma layık görülmüştür. Bunun en güzel örneklerinden biri, Haiti depremidir. Bu deprem, dünyanın son yıllarda gördüğü en büyük afetlerden biridir. Haiti Hükûmeti tarafından resmi olarak yapılan açıklamada, toplam ölü sayısının 316.000 olduğu belirtilmiştir (Carroll, 2010). Böylesine büyük bir depremin ardından sevindirici tek gelişme, tüm dünyanın bir olup insani yardım konusunda eşi görülmemiş bir yekûn çalışma içine girilmiş olmasıdır. Doğal afetlerden sonraki yardım hareketlerinin politika aracı olarak kullanılmayacağı, sadece kısa bir dönem için geçerli değildir. Daha önce de belirttiğim gibi, Soğuk Savaş’ın aşırı politik atmosferinde dahi örneği görülmediğinden ötürü, bundan sonra da uluslararası sistem ne olursa olsun, politik bir araç olarak kullanılmayacağı kanısındayım. Diğer bir ifadeyle, neo-realist yaklaşımın yaptığı gibi devletlerin eylemlerini sadece çıkar ve kazanç bağlamında açıklamak yetmemekte, bazı durumlarda insani ve ahlaki boyutlar daha ağır basabilmektedir.

3. SONUÇ

Kâğıt üzerinde insani müdahale, aslında kimsenin karşı çıkamayacağı bir tanıma sahiptir. Çünkü müdahalede bulunan devlet veya devletler grubunu harekete geçiren, siyasi tarihte örneğini sıkça gördüğümüz toprak işgali veya kazanç elde etmek değildir. Tam tersi, müdahalede bulunan devletler sadece başkaları için kendisini ve insanlarını tehlikeye atmakta, riske girmektedir. Uluslararası sistemde kuvvet kullanımı yasaklanmış olsa da böylesine yüce bir amaç için kuvvet kullanımına başvurulması, bir şekilde meşru ya da en azından etik kabul edilebilmektedir. Ancak Waltz’un teorisine göre işler her zaman kâğıt üzerindeki gibi olmayabilmektedir. Uluslararası yapının şekli ne olursa olsun, devletler her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam edebilmektedir. İncelediğimizde, neo-realist teorinin insani müdahale olaylarına uygulanması, bizi şu sonuçlara ulaştırmaktadır:

İlk olarak, her devletin insani yardım konusundaki tavrı, kendi çıkarları doğrultusundadır. Soğuk Savaş döneminin ihtiyatlı, sınırlı ve seçici (insani) müdahalelerinden yeni dünyanın daha ‘insani’ müdahalelerine dönüşülen ortama rağmen, devletler hâlâ tarafsız olmaktan uzak, ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda hareket

etmektedir. Modern insani müdahaleler, daha çok askeri güce dayanan; sivil nüfusu korumaya, uzun dönemde daha iyi gelişmeler kaydedilmesine ve sorunların çözümünden sonra ıslah ve/veya uzlaşmaya odaklanan müdahalelerdir. Ancak devletler de yardım kuruluşları da bu tip müdahalelerde seçici davranmaya devam etmekte, kendi menfaatlerinin ve ilgi alanlarının etkisinde hareketlerine yön vermektedir.

İkinci olarak, yardım kuruluşları, doğal olarak, devletlerden daha tarafsız bir şekilde görevlerini ifa etmektedirler. Ancak bu kuruluşlar da güçlü devletlerin etkisi altında kalarak krizlere yaklaşımda seçici davranmakta, tarafsızlıklarını kaybedebilmektedir. Bilerek veya bilmeyerek, daha doğrusu farkında olarak veya olmayarak, yardım kuruluşları tarafsız ve bağımsız ilerlemesi gereken yoldan bazen sapabilmekte ve zaten karmaşık olan uluslararası siyaset ağlarını karmakarışık hale getirebilmektedir.

Üçüncü olarak, eğer doğal afetler söz konusu ise neo-realist düsturdan bahsetmek oldukça güçtür. İnsan yapımı krizlerin aksine, doğal afetler sonrası yardımlar bir politika aracı olarak kullanılmamıştır. Şimdiye kadarki örnekler, bundan sonra da kullanılmayacağına delalet etmektedir.

Sonuç olarak, bir yanda müdahale örneklerinde gözlemlenen 'seçicilik' diğer yanda doğal afet gibi konulardaki 'insanilik' göz önüne alındığında, çalışmanın başında sorulan "Müdahaleler aslında o kadar da 'insani' mi değil; yoksa devletlerin eylemlerini şekillendiren kazanç ve çıkardan öte mefhumlar da var mıdır?" sorularının her ikisine de olumlu cevap vermek mümkündür. İnsani müdahaleleri ve yardım olaylarını neo-realizmden başka açıklayabilecek pek çok yol tabii ki vardır. İnsani Müdahale olaylarını neo-realizm ile açıklarken de onlarca yol kullanılabilir, devletlerin veya kuruluşların tavırları birçok çeşitli yolla açıklanabilir. Neo-realizmin ana çıkarımlarından biri, onun açıklayıcı esaslarından, analizciler tarafından devletlerin, uluslararası yardım kuruluşlarının ve uluslararası organizasyonların insani müdahaleler konusundaki tutumlarını öngörme hususunda istifade edilebilir olmasıdır. Sonuçta, bir Uluslararası İlişkiler teorisi olan neo-realizm, makro seviyede analizler için kullanılacak önemli yollardan biridir.

KAYNAKÇA

- Akehurst, M. (1984). Humanitarian Intervention. H. Bull, (Ed.), *Intervention in World Politics* içinde (s. 95-111). Oxford: Clarendon Press.
- Avrupa Parlamentosu. (1994). Report on the humanitarian action by the European Union. Erişim 28 Haziran 2017, Avrupa Parlamentosu: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A4-1996-0002&language=EN#top> adresinden alındı
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.
- BBC. (10 Aralık 1988). Death toll rises in Armenian earthquake. Erişim 15 Aralık 2017, BBC: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/10/newsid_2544000/2544077.stm adresinden alındı
- Birleşmiş Milletler. (2005), *2005 World Summit Outcome*
- Beitz, C. (1979). *Political Theory and International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Brownlie, I. (1974). Humanitarian Intervention. J. Moore (Ed.), *Law and Civil War in the Modern World* içinde (s. 217-228). Johns Hopkins University Press: Baltimore.
- Carroll, R. (2010). *We are Going to Disappear One Day*. The Guardian.
- Cooley, J.K. (1984). The War over Water, *Foreign Policy*, 54, ss. 3-26

- Demirel, N. (2013). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu. *FSM İlmî Araştırmalar ve Toplum Dergisi*, (Bahar), 152-172.
- Finnemore, M. (1996). Constructing Norms of Humanitarian Intervention. P. Z. Katzenstein (Ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identities in World Politics* içinde (s. 153-185). New York: Colombia University Press.
- Gleick, P.H. (1993). Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security, *International Security*, 18(1), ss. 79-112.
- Grono, N. (2006). Darfur: The International Community's Failure to Protect. *African Affairs*, 105(421), 621-631.
- Haddadin, M.J. (2001). Water Scarcity Impacts and Potential Conflicts in the MENA Region, *Water International*, 26(4), 2001.
- Halatçı Ulusoy, Ü. (2013). Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu, *TAAD*, 4(14), ss. 269-297.
- Holzgrefe, J. L. (2003). The Humanitarian Intervention Debate. J. Holzgrefe, & R. Keohane (Ed.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* içinde (s. 15-52). Cambridge: Cambridge University Press.
- HRI. (27 Temmuz 2011). NATO bombs the Great Man-Made River. Erişim 28 Haziran 2017, Human Rights Investigations: <https://humanrightsinvestigations.org/2011/07/27/great-man-made-river-nato-bombs/> adresinden alındı
- Jackson, R., & Sorenson, G. (2010). *Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Kardaş, Ş. (2001). Humanitarian Intervention: The Evolution of the Idea and Practice. *Journal of International Affairs*, 6(2), 4-6.
- Keskin, F. (2007). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler*, 3(12), 49-70.
- Kılıç Yaşın, G. (2012). Araçsallaştırılan İnsani Müdahale ve Siyasallaşan Hukuk. Erişim 28 Haziran 2017, 21. *Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*: <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2012/03/01/6513/aracsallastirilan-nsani-mudahale-ve-siyasallasan-hukuk> adresinden alındı
- Knudsen, T. B. (1997). Humanitarian Intervention Revisited: Post-Cold War Responses to Classical Problems. M. Pugh (Ed.), *The UN, Peace and Force* içinde (s. 146-165). Londra: Frank Cass.
- Mearshimer, J. (1995). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3), 5-49.
- Mearshimer, J. (2006). Structural Realism. Erişim 23 Eylül 2017, University of Chicago: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/StructuralRealism.pdf> adresinden alındı
- PanArmenian. (5 Aralık 2008). U.S. aid to Armenia for recovery from Spitak earthquake totaled \$51 million. Erişim 15 Aralık 2017, PanArmenian: <http://www.panarmenian.net/eng/news/27817/> adresinden alındı
- Ray, A. K. (2003). International Relations: A critique of the Realist theory. *India International Centre Quarterly*, 30(2), 110-128.
- Reshetar, J. (1965). The Soviet Union and the Neutralist World. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 362(1), 102-112.
- Sınır Tanımayan Doktorlar. (2014). MSF in Afghanistan. Erişim 28 Haziran 2017, <http://www.doctorswithoutborders.org/events/exhibits/thephotographer/msf-afghanistan.cfm> adresinden alındı

- SIPRI. (tarih yok). Military Expenditure Database. Erişim 23 Aralık 2017, Stockholm International Peace Research Institute: <https://www.sipri.org/databases/milex> adresinden alındı
- TNA. (2007). Red Cross to end humanitarian aid in North Caucasus. Erişim 28 Haziran 2017, Trends New Agency: <https://en.trend.az/world/other/1055975.html> adresinden alındı
- Topol, S. (2010). Libya's Qaddafi taps 'fossil water' to irrigate desert farms. Erişim 28 Haziran 2017, The Christian Science Monitor: <https://www.csmonitor.com/World/Africa/2010/0823/Libya-s-Qaddafi-taps-fossil-water-to-irrigate-desert-farms/%28page%29/2> adresinden alındı
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley Publication.
- Waltz, K. (2004). Neorealism: Confusions and Criticisms. *Journal of Politics and Society*, 15(1), 2-6.
- Waltz, K. N. (2000). *Structural Realism after Cold War*. *International Security*, 25(1), 5-41.
- Williams, H., Wright, M., & Evans, T. (1996). *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yanacopulos, H., & Hanlon, J. (2006). *Civil War, Civil Peace*. Oxford: James Currey Publishers.

İÇ GİRİŞİMCİLİK VE YENİLİK İLİŞKİSİ: BANKA ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA¹

THE RELATIONSHIP OF THE INTREPRENEURSHIP AND INNOVATION: A RESEARCH ON BANK EMPLOYEES

Feriştah GÜNER², Celaleddin SERİNKAN³

Öz

Araştırmada bankacılık sektöründe çalışanların iç girişimcilik ve yenilik faaliyetlerine verdiği önem düzeyini belirlemek, iç girişimcilik ve yenilik ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda Burdur ve Denizli ilinde bulunan kamu ve özel sektör banka şubelerinde anket çalışması yapılarak çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimleri demografik faktörler açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular SPSS 15 istatistiksel veri analiz programında değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre bankacılık sektöründe iç girişimcilik ile yenilik arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca yaş, cinsiyet, medeni durum ve hizmet süresi gibi demografik faktörler açısından çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimi arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İç girişimcilik, Yenilik, Demografik Faktörler

Abstract

In this study, it has been aimed to determine the level of the importance given to intreprenurship and innovation activities by the banking sector employees and to demonstrate the relationship among intreprenurship with innovation. In this context, it has been made survey research on goverment and private sector based bank branches in Burdur and Denizli, the employees' intreprenurship and innovation trends have been examined in terms of several demographic factors and the findings have been evaluated with SPSS. According to the results; in banking sector, it has been found positive correlation between intreprenurship- innovation. In addition, it has not been found a significiant differences with demographic factors such as age, gender, marital status and tenure between employees' intreprenurship and inovation tendency.

Keywords: Intreprenurship, Innovation, Demographic Factors

¹ Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, feristahguner15@gmail.com

³ Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, cserinkan@paü.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüz yönetim anlayışı, sürekli yoğunluğunu hissettiren rekabet ortamında işletmeleri, yenilikçiliğe itmiştir. Böylece işletmelerin hem çalışanları için çalışma koşullarında ve uygulama yöntemlerinde yeni fikirler sunmaları hem de müşterileri için yeni ürün ve hizmetler ortaya koyabilmeleri önem kazanmıştır. Bu bağlamda işletmecilikteki bu değişim anlayışı artık günümüzde esnek, yenilikçi, girişimcilik faaliyetlerine önem veren, ekip çalışmasına olanak sağlayan, müşteri odaklı ve insana değer veren bir çalışma anlayışına ulaşmıştır.

İç girişimcilik kavramı, ilk olarak 1985’de Pinchot tarafından mevcut bir organizasyon içindeki girişimcilik faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanmıştır (Antoncic, 2000: 14). Ancak Pinchot’dan çok daha önce ekonomist Schumpeter (1883-1950) girişimcinin yenilik rolüne dikkat çekmiş ve girişimciyi yeni ürün, hizmet, pazar veya üretim araçlarını geliştiren kişi şeklinde tanımlamıştır (Akdoğan ve Cingöz, 2006: 50). Bu sebeple yenilik kavramı yönetim literatüründe iç girişimcilik kavramı ile en yakın ve en ilişkili kavram olarak kabul edilebilir. Ayrıca Drucker’da yeniliği, girişimciliğin temel fonksiyonlarından biri olarak incelemiştir. Drucker’ın görüşüne göre, yenilik, girişimcilik ile yöneticiliği birbirinden ayıran en temel farklılıktır (Demirci, 2006: 51-52).

Günümüzde bir işletmenin başarısı, işletme içinde bir araya getirilen yetenekli insanların etkin bir şekilde yönetimi ile ilişkilidir. Ekip çalışması düşüncesinin temelinde işletmeler için rekabet avantajı elde etme ve müşteri memnuniyeti sağlama vardır (İnce vd, 2004: 424). Esnek yapıları ve üretkenlikleri ile ekipler, işletmelerde performansın önemli unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Böylece bugünün işletmelerinde, çalışanların motive edilerek yeteneklerinin artırılması, bilgi paylaşımlarının sağlanarak performanslarının yükseltmesi için ekip çalışmasına önem verilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir (Özler ve Koparan, 2006: 5).

Bankacılık sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi müşterilerin işletmelerden sürekli yenilikler beklemesi söz konusudur. Banka işletmeleri de müşterilerin bu beklentilerini en hızlı şekilde karşılayarak rekabet üstünlüğü elde edeceklerini bilmektedirler. Bu bağlamda banka işletmelerinin yenilikleri takip ederek bu hususda öncü olması, iç girişimcilik ve yenilik çalışması faaliyetlerinin desteklenmesi ile mümkün olabilmektedir. Yapılan çalışmada bu nedenle bankacılık sektörü tercih edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İç Girişimcilik Kavramı ve Önemi

“Yeni ekonomi” kurallarının ön plana çıktığı ve rekabetçi ortamın güçlüklerle dolu olduğu günümüz koşullarında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri rekabet üstünlüğü elde etmelerine ve bu rekabet avantajını sürdürülebilir hale getirmelerine bağlıdır. İşletmelerin başarılı olabilmesi için rekabet koşullarına uyarak esnek olması ve bu durumu en hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmesi gerekmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için farklı olmak ve sürekli yenilik yapabilmek son zamanlarda en çok vurgulanan çözüm yollarından biri olarak ifade edilmektedir (Christensen, 2004: 302). Çünkü müşterilerin sürekli değişen istek ve taleplerine cevap verebilmek, sunulan ürün ve hizmetlerde yaratıcı ve yenilikçi olmayı, bu sayede değer yaratmayı gerekli kılmaktadır. Tüm bu bilgiler günümüzde örgüt

inde yeniliği ve yaratıcılığı teşvik eden bir güç olarak ‘iç girişimcilik’ kavramını gündeme getirmiştir (Carrier, 1996:1).

İç girişimcilik (Pinchot, 1985), şirket girişimciliği (Slevin and Covin, 1990), iç girişim ya da şirket girişimi (Zahra, 1996) ve şirket içi girişimcilik (Schollhammer 1982), örgüt içi girişimcilik (Antoncic and Hisrich, 2000), kurumsal girişimcilik (Zahra, 1991), ve firma seviyesinde girişimcilik (Covin and Slevin, 1986) gibi terimler, mevcut organizasyonlar içinde girişim faaliyetlerinde bulunan yenilikçi kişileri tanımlamak için eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Christen’e göre iç girişimcilik; organizasyon içinde yer alan bir kişinin veya bir grubun, mevcut organizasyonu güçlendirmek veya yenilemek amacıyla organizasyonun içerisinde tamamen yeni bir girişimde bulunarak sergilediği girişimsel davranışlardır (Öğüt vd, 2006: 85). Damanpour’a göre şirket içi girişimciliği; yeni ürün, hizmet ve fikirlerin üretilmesi, yeni üretim süreçlerinin uygulanması ve yeni davranışların geliştirilmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda iç girişimcilik esas olarak içerisinde yenilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak ortamın oluşturulmasına bağlıdır (Onay, 2010: 49).

Akademisyenler ve araştırmacıların 80’li yıllardan beri ilgi gösterdikleri iç girişimcilik kavramı kısaca ‘mevcut organizasyonlardaki girişimcilik faaliyetleri’ olarak ele alınmakta ve ekonomik gelişmede önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Çünkü iç girişimciliğin işletmelerin performanslarını iyileştirmesi, hem karlılık açısından hem de ekonomik büyüme açısından yeniden canlandırması söz konusudur (Ağca ve Yörük, 2006: 162-163). Ayrıca işletmelerin rekabetçi çevrenin hızlı değişimi ile ortaya çıkabilecek tehditler karşısında yeni pozisyonlarını alabilmesi, fırsatların öngörülmesi ve değerlendirilmesinde işletme davranışlarının tespit edilmesine yönelik çalışmalar da, iç girişimciliğin önemini her geçen gün biraz daha arttırmaktadır (Kayış, 2010: 83). Dolayısıyla, hem ulusal hem de uluslararası faaliyet gösteren tüm işletmeler bir şekilde yenilikçi olmaya ve değişime uyum sağlamaya zorlanmaktadır. Bu nedenle işletmeler durgunluk, gerileme ve personel kaybı gibi sonuçlarla karşılaşmamak için iç girişimciliği geliştirecek yollar aramaya başlamışlardır (Kuratko ve Hodgetts, 1998: 55-56).

Tüm bu bilgilerin ışığında; iç girişimcilik, işletmelerin faaliyetlerine olumlu anlamda destek sağlamalarına, yeni kapasiteler kazanmalarına, kaynak yaratmalarına, durgunluktan kurtulup değişimi gerçekleştirebilmelerine, performans iyileşmelerine, iç ve dış pazarda başarılı olabilmelerine imkan sağlamaktadır (Onay, 2010: 59).

2.2. Yenilik Kavramı ve Önemi

Yenilik kavram olarak, yenileme – yenilenme gibi hem bir süreci, hem de yeni bir ürün gibi bir sonucu ifade etmektedir. Literatürde bir süreç olarak yenilik, ‘bir fikri pazarlanabilir bir ekonomik değere (ürüne), yeni ya da geliştirilmiş bir üretim ya da dağıtım sistemine veya yeni bir hizmet şekline dönüştürme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu dönüşüm süreci sonunda ortaya çıkan yeni ya da geliştirilen bir ürün, hizmet, fikir ya da metod yenilik olarak ifade edilmektedir (Akyos, 2003: 17).

Genel anlamda yenilik kavramı; yeni ürünler veya hizmetler tasarlamak, yeni üretim ve sunum (dağıtım-pazarlama) yöntemleri kullanmak anlamına gelmektedir. Daha önce hiç yapılmamış bir şeyin ortaya çıkarılması durumunda yenilikten söz edilebilir. Bunun yanısıra daha önce başkaları tarafından bir yerde zaten yapılmış olan bir şeyin ilk defa bir endüstri kolunda veya işletmede kullanılması da yenilik

olarak kabul edilebilir (İraz ve Altınışık, 2016: 117). Teknik bir deyimden ziyade daha çok ekonomik ve sosyal bir kavram olan yenilik, tek başına yeni bir bilgiden daha fazlasını ifade etmektedir. Bu bağlamda yenilik yeni bir ürün, süreç veya hizmetin pazara sunulmasının yanısıra işletmeler için yeni bir eylem ve zenginlik kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca işletmeler açısından yenilik, “işletme tarafından bir düşüncenin, aracın, sistemin, politikanın, programın, ürünün, hizmetin veya sürecin ilk kez sunulması ya da kullanılması” şeklinde tanımlanmaktadır (Öğüt vd, 2007: 414).

Yenilik çeşitli yazarlar tarafından pek çok şekilde tanımlanabilmektedir. Drucker (1995) girişimciliğin özel bir aracıdır şeklinde ifade ettiği yeniliği; ‘bir örgütte birlikte çalışan farklı bilgi ve yetenekteki insanları verimli hale getirmek için onlara yeni kaynaklar sağlayarak veya mevcut kaynakların kullanım potansiyelini artırarak refah üretilmesidir’ şeklinde tanımlamaktadır (Drucker, 1995: 30-31). Bu bağlamda yenilik bir bilim ya da teknoloji değil bir değerdir ve bir işletmede yenilik daima pazar odaklıdır. Kuczmarski (2000) yeniliği, işletmelere, bir gelecek vizyonu oluşturma olanağı veren yaygın bir tutum şeklinde tanımlamıştır. Ona göre rekabet üstünlüğü sağlamada kilit faktör olan yenilik, sadece yeni bir fikir demek değildir. Aynı zamanda yenilik, risk ve geri bildirim dereceleri farklı olan ve birbirinden farklı kazançlar sağlayan ürünlerin, hizmetlerin ve süreçlerin bir portfolyosudur (Kuczmarski, 2000: 138-140).

Thompson’a göre yenilik; ‘yeni fikirlerin, süreçlerin, ürünlerin ya da hizmetlerin bulunması, geliştirilmesi veya uygulanmasıdır’. Spence’e göre ise ‘yenilik, daha önce asla mevcut olmayan bir şey olabilir. Kendi kişisel durumumuz için oldukça yeni bir şey olabilir veya farkında olduğumuz bir şeyin başka bir amaç için yeni kullanımı şeklinde de karşımıza çıkabilir.’ (Akman, 2003: 4).

Certo (2000) yeniliği ‘ürün ve hizmet üretiminde yeni süreçlerin kullanılması ve çalışma koşullarında yeni yöntemlerin geliştirilmesi’ şeklinde ifade etmektedir. İşletmelerin bilgiyi kullanabilmeleri, bilgi ve yenilik arasında bağlantı kurabilmeleri, rekabet üstünlüğü sağlamada avantajlar olarak görülmektedir (Keskin, 2004: 379).

2.3. İç Girişimcilik ve Yenilik İlişkisi

Yenilik çeşitli yazarlar tarafından pek çok şekilde tanımlanabilmektedir. Drucker (1995) girişimciliğin özel bir aracıdır şeklinde ifade ettiği yeniliği; ‘bir örgütte birlikte çalışan farklı bilgi ve yetenekteki insanları verimli hale getirmek için, onlara bir işletmenin girişimcilik eğilimine sahip olup olmadığını, iç girişimcilik seviyesini, örgüt yapısını ve örgüt kültürünün girişimcilik davranışlarına karşı tutumunu belirleyen çeşitli boyutlar söz konusudur (Ağca ve Kurt 2007: 91). Literatürde iç girişimciliğin yenilik, yeni iş girişi, süreç yenileme, kendini yenileme, stratejik yenilenme, özerklik, risk alma, proaktif olma ve rekabetçi agresiflik gibi çeşitli boyutlarına değinilmiştir (Lumpkin and Dess, 1996: 138–149). Bu bağlamda iç girişimciliğin yenilik boyutu; yeni ürünlerin yaratılmasını, mevcut ürünlerin geliştirilmesini, yeni süreçlerin ve yeni prosedürlerin belirlenmesini içerir (Antoncic ve Hisrich 2001: 498).

İşletmelerde yenilik faaliyetleri işletmeye değer katan yeni bir ürün, hizmet, süreç, yönetim sistemi veya bunlardan birkaçının kombinasyonu şeklinde olabilmektedir. Bir işletmede değer oluşturacak bir faaliyet yenilik eğilimini doğrudan etkileyerek işletmenin performansını da artıracaktır (Akoğlan Kozak ve Gül Yılmaz, 2010: 89). Bu bağlamda iç girişimciliğin yenilik kazandırıcı becerilerin elde

edilebilmesi için mevcut bir işletmenin temel yeteneklerinin güçlendirilmesine ve geliştirilmesine odaklandığı görülmektedir (Ağca ve Kurt 2007: 90). İç girişimcilikle ulaşılan yenilik ve farklılaştırmanın işletme açısından sağladığı maliyet liderliği, rekabet avantajı, değişime çabuk tepki verme ve örgütsel öğrenme gibi farklı şekillerde kendini gösterebilir (Thornberry, 2001: 527-530). Bu sebeple yenilik, küresel ekonomi içerisinde küçük işletmelerin var olabilmesi ve rekabetçi yol izleyebilmesi için endüstrileşme ve ekonomik büyüme açısından önemli bir süreçtir (Dijk vd, 2002:1).

Yeni bir şeyi bulma (invention), bireysel bir faaliyet olmasına karşın yenilik (inovasyon) kolektif bir çalışmayı gerektirir. Dolayısıyla yenilik, girişimcinin tek başına yapacağı bir iş değildir ve ekip üyeleri arasında bir ortaklıkla mümkün olur. İşletmenin içinde uygun örgütsel yapı ve koşullar sağlandığı durumda değişime açık, meraklı, araştırmayı isteyen çalışanlar tarafından yenilik uygulamaları gerçekleştirilecektir. Bu durumda yönetimin katı ve hiyerarşik olmak yerine, yeniliği teşvik eden, katılımcı bir yapıda olması gerekir. Bir başka ifadeyle işletmede esnek örgüt yapısı hakim olmalıdır (Küçük, 2008: 178-179).

İç girişimcilik ve yenilik faaliyetlerinin örgüt içerisinde başarıyla yürütülebilmesi için örgüt kültürü son derece önemli roller üstlenmektedir. İşletmenin ve üst yönetim kademelerindeki bazı yöneticilerin, yenilik ve girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi için gerekli kültürel yapı ve ortamı sağlamaları gerekmektedir. Böylece yenilik ve girişimcilik faaliyetlerini destekleyen bir örgüt kültürü, bireylerin problemleri yenilikçi bir şekilde tespit etmelerine ve yenilikçi çözümler üretmelerine olanak sağlayacaktır. Bu tip işletmelerde yenilik faaliyetleri istenen ve aranan faaliyetler arasında görülürken, yenilikçi kişiler ve ekipler model alınması gereken unsurlar olarak görülecektir (Martins and Terblanche, 2003: 68). Yeniliği destekleyen örgütlerde yaratıcı ve işbirlikçi bir örgüt çevresi oluşturulur, yaratıcılık ve yenilik ödüllendirilir, sürekli olarak yenilikçi hedef ve sonuçlara odaklanılır. Örgütte; bürokratik olmayan esnek bir yapı, doğrudan iletişim ve çalışanlara saygı hakîmdir. Oluşturulan bu örgütsel yapı ile çalışanlar arasında yenilik ve öğrenme yönelimine teşvik eden bir destek sistemi yaratılmaya çalışılır (Naktiyok, 2007: 215-216). Yapılan araştırmalar, bir örgütte yenilik eğiliminin yüksek olması durumunda, örgütün iç girişimcilik faaliyetlerinde de artış olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, iç girişimcilerin yeniliklere açık olduğu söylenebilir. Yenilikle iç girişimcilik ilişkisini ortaya çıkarabilmek amacıyla iç girişimcilik, yeni ürünler ve yeni pazarlar geliştirme süreci olarak ifade edilmektedir (Demirel ve Özbezek, 2015: 120). Naktiyok ve Bayrak Kök (2006) araştırmasında işletmelerin girişim yönelimini oluşturan faktörler (yenilik, yeni girişim yönelimi, örgütsel yenilenme ve proaktiflik) incelendiğinde faktör ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu tespit edilmiştir.

İç girişimcilik ve yenilik alanlarında yapılan çalışmalar her iki kavramı bağımsız süreçler olarak ele almaktadır ve literatürde iç girişimcilik ve yenilik arasındaki ilişkiye yönelik çok az sayıda araştırma ve yorum bulunmaktadır. Dolayısıyla örgütlerin yenilik performansında iç girişimciliğin önemi hala anlaşılmalı değildir (Kayalar ve Arslan, 2016: 523). Ancak son dönemlerde iç girişimcilik ve yenilik arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar mevcuttur. Camelo – Ordaz ve diğerleri (2011); iç girişimcilik ve yenilik arasındaki ilişkiyi iç girişimcinin demografik özellikleri ve kişisel değerleri açısından incelemişler ve araştırma sonucunda unvan, hizmet süresi, eğitim düzeyi ve kişisel değerler gibi unsurların yenilik performansında pozitif yönde etkili olduğu yaş unsurunun ise etkisiz olduğu görülmüştür. Ergün ve

diğerleri (2004) iç girişimcilik ve inovasyon arasındaki ilişkiyi incelemiş ve iç girişimciliğin inovasyon performansının etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Lassen ve diğerleri (2006) iç girişimcilik ve radikal inovasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır. Bulut ve Yılmaz'ın (2008) iç girişimciliğin yenilik performansı üzerindeki etkisine yönelik yaptıkları araştırmada; iç girişimciliğin proaktiflik ve inovatiflik boyutunun önemli ölçüde ve pozitif yönde etkilediği, risk alma ve rekabetçi girişkenlik boyutlarının ise yenilik performansına etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Larsson (2010) araştırmasında yüksek yenilikçilik performansına sahip firmalarda iç girişimcilik faaliyetlerinin daha fazla yer aldığını saptamıştır. Goodale ve diğerleri (2011) iç girişimcilik ve yenilik performansı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve iç girişimciliğin yönetsel destek ve örgütsel sınırlar ile ilgili öncüllerinin yenilik performansını belirlediğini saptamıştır. Buradan hareketle özellikle ulusal literatürde iç girişimcilik ve yenilik ilişkisini bankacılık sektörü açısından inceleyen araştırmalar konusunda bir boşluk olduğu görülmektedir. Bu yönüyle bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın temel amacı bankacılık sektöründe iç girişimcilik- yenilik arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü tespit etmektir. Çalışmanın ikincil amacı ise çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimlerinin çalışanların yaş, cinsiyet, medeni durum ve hizmet süresi gibi demografik faktörler açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

Araştırmada test edilecek hipotezler aşağıda yer almaktadır.

H1:İç girişimcilik ile yenilik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2:Çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimleri yaşa göre farklılık göstermektedir.

H3:Çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir

H4:Çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimleri medeni duruma göre farklılık göstermektedir

H5:Çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimleri hizmet süresine göre farklılık göstermektedir

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bankacılık sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi rekabet üstünlüğü elde edebilmenin önemi kaçınılmazdır. Bu bağlamda banka işletmelerinin yenilikleri takip ederek bu hususta öncü olması, iç girişimcilik ve yenilik çalışması faaliyetlerinin desteklenmesi ile mümkün olabilmektedir. Yapılan çalışmada bu nedenle bankacılık sektörü tercih edilmiştir. Ayrıca ulusal literatürde iç girişimcilik ve yenilik ilişkisini banka çalışanları açısından inceleyen araştırmalar konusunda bir boşluk olduğu dikkat çekmiştir. Bu nedenle araştırma örnekleminde bankacılık sektöründe çalışanlar tercih edilmiştir.

Araştırma Burdur ve Denizli illerinde bulunan 12 kamu ve özel sektör bankalarında çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Farklı kademelerde görev yapan banka çalışanlarından tesadüfi örnekleme yöntemi ile 250 kişiye anket formunun ulaşması sağlanmış ve toplam 152 adet geri dönüş alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden birincisi iç girişimcilik ölçeği olarak bilinen Atılhan Naktiyok tarafından geliştirilmiş ve denenmiş bir formdur. Araştırmada kullanılan yenilik yönetimine ilişkin anket; Atılhan Naktiyok'un iç girişimcilik ölçeğinin yanısıra yenilikçilik, konularına dayanan geniş literatür taramasından sonra oluşturulan ifadelerle ölçülmüştür. İfadelerin oluşturulmasında geçmiş

araştırmalarda kullanılan ölçeklerden yararlanılmıştır (Demirci, 2006; Göçmen, 2007; Kayış, 2010; Tüten, 2009).

Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde SPSS 16 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde bankacılık sektöründe uygulanan araştırmanın katılımcılarının demografik özellikleri, ölçek güvenilirliği ve hipotez bulguları değerlendirilmiştir.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerin güvenilirliği incelenip sonuçlar tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Güvenirlik Analizi

	Cronbach's Alpha
İç girişimcilik	0,91
Yenilik	0,92

İç girişimcilik ölçeğinin $\alpha = 0,91$; yenilik ölçeğinin $\alpha = 0,92$ seviyesinde bir güvenilirlik değeri elde edilmiştir.

4.2. Katılımcılara İlişkin Bulgular

Örneklem grubunun; çalışan sayısı, yaş, cinsiyet, medeni durum, ilgili departman, eğitim düzeyi ve hizmet süresine göre dağılımları tablo 2.'de özetlenmektedir. Buna göre katılımcıların % 9,9'u 6 ile 10 arası, %17,8'i 11 ile 15 arası, %3,3'ü 16 ile 21 arası, % 69,1'i 21'den daha fazla çalışanı bulunan şubelerde görev yapmaktadır. Örneklem grubunun yaşlarına göre dağılımına bakıldığında katılımcıların %11,2' sinin 18-25 arası, %61,8'inin 26-35 arası, %20,4'ünün 36-45, %6,6'sının 46 ve üstü yaşta. Bankacılık sektöründe ağırlıklı olarak genç nüfusun istihdam edildiğini göstermektedir. Cinsiyetine göre katılımcıların %57,9'u kadın, %42,1'i erkektir. Bu oran bankacılık sektöründe kadın-erkek çalışanlar arasındaki oransal dağılımın birbirine yakın olduğunu bildiren Türkiye Bankalar Birliği'nin raporlarını desteklemektedir. Örneklem grubunun medeni durumlarına göre dağılımında katılımcıların %34,9'u bekâr, %65,1'i evlidir. Örneklem grubunun eğitim düzeylerine göre dağılımında katılımcıların %16,4'ünün lise, %12,5 ön lisans, %61,2'sinin lisans, %9,9'u yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere bankacılık sektörü nitelikli işgücü istihdam etme gayretindedir. Son olarak örneklem grubunun hizmet sürelerine göre dağılımında katılımcıların %5,9'u 1 yıldan az, %28,3'ü 1-3 yıl arası, %32,9'u 4-6 yıl arası,%6,6'sı 7-9 yıl arası ve %26,3 10 yıl ve üstü sürede bankalarda görev yapmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Değişkenler	Sayı	%	Değişkenler	Sayı	%
Çalışan Sayısı			Departman		
6-10	15	9,9	Pazarlama	45	29,6
11-15	27	17,8	Operasyon	73	48
16-21	5	3,3	Her ikisi	34	22,4
21+	105	69,1			
Yaş			Eğitim Düzeyi		
18-25	17	11,2	Lise	25	16,4
26-35	94	61,8	Ön Lisans	19	12,5
36-45	31	20,4	Lisans	93	61,2
46-55	10	6,6	Yüksek Lisans	15	9,9
Cinsiyet			Hizmet Süresi		
Bay	88	57,9	1 yıldan Az	9	5,9
Bayan	64	42,1	1-3	43	28,3
			4-6	50	32,9
Medeni Durum			7-9	10	6,6
Evli	99	65,1	10+	40	26,3
Bekâr	53	34,9			

4.3. Araştırmanın Hipotez Bulgularının Değerlendirilmesi

İç girişimcilik ve yenilik ilişkisi üzerine yapılan bu çalışmada iç girişimciliğin yenilik ile olan ilişkisinin anlamlı düzeyde olup olmadığı, ayrıca çalışanların iç girişimcilik ve yenilik eğilimlerinin yaş, cinsiyet, medeni durum ve hizmet süresi gibi demografik faktörler açısından farklılık gösterip göstermediğine yönelik kurulan hipotezler test edilmektedir. Araştırmada öncelikle verilerin normal dağılımını görebilmek için Kolmogorov-Smirnov (normallik) testi yapılmıştır. Normal dağılım testi sonucunda verilerin normal dağılmadığı görülmüştür ($p < 0,05$). Ancak verilerin çarpıklık ve basıklık (skewness ve kurtosis) değerlerine bakıldığında, bu değerlerin -1,50 ve +1,50 aralığında kaldığı görülmüş ve verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013: 148). Bu bağlamda çalışmada parametrik analiz yöntemleri uygulanmıştır.

Tablo 3: İç Girişimcilik İle Yenilik Yönetimi İlişkisi

		İç girişimcilik	Yenilik	
İç girişimcilik	Pearson Korelasyon	1	,613**	
	Sig. (2-tailed)		,000	
	N	152	152	
Yenilik	Pearson Korelasyon	,613**	1	
	Sig. (2-tailed)	,000		
	N	152	152	
**Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır.				

Tablo 3.'e göre iç girişimcilik ile yenilik yönetimi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.61$; $p=0,00$). Bu bağlamda iç girişimcilik faaliyetlerine önem veren banka organizasyonlarında yenilikçilik faaliyetleri de önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle de iç girişimci özellikler taşıyan banka çalışanlarının aynı zamanda önemli düzeyde yenilik eğilimine sahip oldukları söylenebilir. H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: Yeniliğin İç Girişimcilik Üzerine Etkisi

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,613 ^a	,376	,372	,4480

a. Predictors: (Constant), yenilik

Ayrıca korelasyon analizi ile değişkenler arasında pozitif yönlü ilişkinin var olduğu saptandıktan sonra, araştırma değişkenlerine regresyon analizi uygulanmıştır. Bu bağlamda bağımsız değişken olarak alınan yeniliğin iç girişimcilik üzerine olan etkisi irdelenmiştir. Tablo 4'de görüldüğü gibi yenilik faktörü iç girişimciliğin toplam varyansının yaklaşık % 37'sini açıklamaktadır ($R^2=.376$). Bu etkinin gücüne bakıldığında yenilik faaliyetlerinin iç girişimcilik üzerine etkisinin 0,526 oranında olduğu görülmektedir (Beta=.526). Literatür incelendiğinde Demiroğlu (2007), Göçmen (2007) ve Demirci (2006) da çalışmalarında benzer sonuca ulaşmışlardır. Demiroğlu (2007) çalışmasında yenilikçiliği firma davranışı olarak girişimciliğin bir boyutu olarak ele alırken, Göçmen (2007) çalışmasında yeniliğin iç girişimciliği olumlu yönde etkileyen örgütsel faktörlerin arasında yer aldığı sonucuna ulaşmıştır. Demirci (2006) çalışmasında işletmelerin yenilikçi güçlerinin ve yenilikçi faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin, büyük ölçüde işletmenin iç girişimcilik profiline bağlı olduğunu ifade ederek iç girişimcilik ile yenilik arasındaki bağın son derece kuvvetli olduğunu dikkat çekmiştir. Ayrıca Ağca ve Kandemir (2008) çalışmasında yenilikçilik boyutu bakımından iç girişimcilik faaliyetlerinin karlılık, büyüme ve verimlilik üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ergün ve diğerleri (2004) iç girişimcilik ve inovasyon arasındaki ilişkiyi incelemiş ve iç girişimciliğin inovasyon performansının etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Lassen ve diğerleri (2006) iç girişimcilik ve radikal inovasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır. Larsson (2010) araştırmasında yüksek yenilikçilik performansına sahip firmalarda iç girişimcilik faaliyetlerinin daha fazla yer aldığını, Goodale ve diğerleri (2011) de iç

girişimcilik ve yenilik performansı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve iç girişimciliğin yönetsel destek ve örgütsel sınırlar ile ilgili öncüllerinin yenilik performansını belirlediğini saptamıştır.

Tablo 5. İç Girişimcilik ve Yenilik Ölçeği Puan Ortalamalarının Yaşa Göre Varyans Analizi (Anova)

Sonuçları

	Yaş	N	Anlamlılık	Standart Sapma	Standart Hata	
İç Girişimcilik Ölçeği	1.18-25	17	3,971	0,4816	0,1168	S.D:3/151 F:1,1 P:0,378 Gruplar arası anlamlı fark: (tukey) -
	2.26-35	94	3,954	0,5853	0,0604	
	3.36-45	31	4,12	0,5421	0,0974	
	4.46-55	10	4,183	0,5648	0,1786	
	Toplam	152	4,005	0,5653	0,0459	
Yenilik Ölçeği	1.18-25	17	3,468	0,7641	0,1853	S.D: 3/151 F:1,5 P:0,206 Gruplar arası anlamlı fark: (tukey) -
	2.26-35	94	3,75	0,6306	0,065	
	3.36-45	31	3,812	0,6081	0,1092	
	4.46-55	10	3,977	0,8219	0,2599	
	Toplam	152	3,746	0,6586	0,0534	

Tabloda görülebileceği üzere, iç girişimcilik puan ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi (Anova) sonucunda, yaş gruplarının ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,1; p>0,05$). Öktem vd. (2003) çalışmasında örgütsel yapıda daha üst kademelerde ve daha üst yaş gruplarında bulunan çalışanların, hiyerarşik denetimin azalması nedeniyle kendilerini daha özgür ve yaratıcı hissettiklerini ve iç girişimcilik özelliklerinin bu anlamda arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Moriano vd. (2014) araştırmasında yaş, çalışma süresi ve sektörün çalışanların iç girişimci davranışları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı, ancak çalışanların eğitim düzeyinin sergilenen iç girişimci davranışlarında anlamlı bir farklılık yarattığı tespit edilmiştir. Basım ve Şeşen (2009), yaş ve çalışma süresi gibi değişkenlerin örgüt içi girişimcilik boyutlarından yenilikçilik, risk alma ve fırsatlara odaklanmayı açıklamada önemli bir katkı sağlamadığını ifade etmişlerdir. Yenilik ölçeğinin puan ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi (Anova) sonucunda, yaş gruplarının ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,5; p>0,05$). İrmiş ve Özdemir (2011) çalışmasında yenilik faaliyetleri için işletmelerin kaynak ayırma durumunun 40 yaş altı girişimcilerin 40 yaş üstü girişimcilere oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sökmen ve Ekmekçioğlu (2015) araştırmasında yöneticilerin yaşı arttıkça yenilikçilik ve başarı isteği azalmaktadır.

Tablo 6. İç Girişimcilik ve Yenilik Ölçeği Puan Ortalamalarının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Anlamlılık	Standart Sapma	Standart Hata	
İç Girişimcilik Ölçeği	1.Bay	88	3,972	0,5603	0,0597	S.D:150 T:- 0,83 P:0,407
	2.Bayan	64	4,049	0,5734	0,0717	
Yenilik Ölçeği	1.Bay	88	3,684	0,6788	0,0724	S.D: 150 T:- 1,38 P:0,171
	2.Bayan	64	3,832	0,6248	0,0781	

Tabloda görüldüğü gibi, örnekleme oluşturan banka çalışanlarına uygulanan iç girişimcilik ölçeğinin ortalama puanlarının banka çalışanlarının cinsiyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0,83$; $p>0,05$). Bankalarda görev yapan kadın ve erkekler iç girişimcilik faaliyetleri konusunda herhangi bir farklılık göstermemektedir. Örnekleme yenilik ölçeği ortalama puanlarının banka çalışanlarının cinsiyeti değişkenine göre grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=1,38$; $p>0,05$). Bankalarda görev yapan kadın ve erkekler yenilik faaliyetleri konusunda herhangi bir farklılık göstermemektedir. Şeşen ve Basım (2012) öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmada erkek öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde Negiz ve diğerlerinin (2009) 369 öğrenci üzerine uyguladıkları araştırmalarından elde edilen bulgulara göre; erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yaratıcı, yenilikçi ve risk alabilme özelliklerine sahip olduğunu saptamışlardır. Ayrıca Ekiyor ve Arslantaş'ın (2015) sağlık sektörü üzerinde yaptıkları araştırmada kadın ve erkek işgörenlerin inovasyon algı düzeylerinin benzer düzeyde olduğu sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 7. İç Girişimcilik ve Yenilik Ölçeği Puan Ortalamalarının Görüşülenlerin Medeni Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Anlamlılık	Standart Sapma	Standart Hata	
İç Girişimcilik Ölçeği	1.Evli	99	4,027	0,5883	99	S.D:150 T:0,66 P:0,510
	2.Bekar	53	3,963	0,5225	53	
Yenilik Ölçeği	1.Evli	99	3,81	0,6418	99	S.D: 150 T:1,63 P:0,104
	2.Bekar	53	3,628	0,679	53	

Tabloda görüldüğü gibi, örnekleme oluşturan banka çalışanlarına uygulanan iç girişimcilik ölçeğinin ortalama puanlarının banka çalışanlarının medeni durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık

gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0,66$; $p>0,05$). Örneklemede yenilik ölçeği ortalama puanlarının banka çalışanlarının medeni durumu değişkenine göre grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=1,63$; $p>0,05$). Sökmen ve Ekmekçioğlu (2015) Adana'daki tekstil işletme yöneticileri üzerine yaptıkları araştırmada evli olan yöneticilerin iç girişimciliğin boyutlarından başarı isteği boyutunun bekar yöneticilere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Işık ve Meriç (2015) Otel yöneticileri üzerinde yaptıkları araştırmada yenilik düzeyleri; deneyime açıklık, risk alma, fikir önderliği, değişime direnç ve bireysel yenilik boyutu olarak incelenmiş ve demografik faktörler açısından anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığı bakılmıştır. Araştırma bulguları incelendiğinde, deneyime açıklığın eğitim durumuna göre, risk almanın medeni durum ve gelir düzeyine göre, fikir önderliğinin eğitim durumuna göre farklılık içerdiği tespit edilmiştir. Medeni durum faktöründe anlamlı farklılık evli kişilerin bekar kişilere nispeten daha fazla yenilikçilik anlamında risk alabildikleri yönündedir.

Tablo 8. İç Girişimcilik ve Yenilik Ölçeği Puan Ortalamalarının Görüşülenlerin Hizmet Sürelerine Göre Varyans Analizi (Anova) Sonuçları

	Hizmet Süresi	N	Anlamlılık	Standart Sapma	Standart Hata	
İç Girişimcilik Ölçeği	1.1 yıldan az	9	4,191	0,6249	0,2083	S.D: 4/151 F:2,06 P:0,089 Gruplar arası anlamlı fark: (tukey) -
	2.1-3 yıl	43	3,833	0,5257	0,0802	
	3.4-6 yıl	50	3,992	0,6112	0,0864	
	4.7-9 yıl	10	4,011	0,3856	0,1219	
	5.10+ yıl	40	4,161	0,5387	0,0852	
	Toplam	152	4,005	0,5653	0,0459	
Yenilik Ölçeği	1.1 yıldan az	9	3,965	0,8579	0,286	S.D: 4/151 F:1,38 P:0,245 Gruplar arası anlamlı fark: (tukey) -
	2.1-3 yıl	43	3,569	0,6296	0,096	
	3.4-6 yıl	50	3,775	0,6102	0,0863	
	4.7-9 yıl	10	3,95	0,7033	0,2224	
	5.10+ yıl	40	3,802	0,6772	0,1071	
	Toplam	152	3,746	0,6586	0,0534	

Tablo 8'e göre, iç girişimcilik puan ortalamalarının hizmet süreleri değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi (Anova) sonucunda, hizmet sürelerinin ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=2,06$; $p>0,05$). Yenilik ölçeğinin puan ortalamalarının hizmet süreleri değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi (Anova) sonucunda, hizmet sürelerinin

ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,38; p>0,05$). Camelo –Ordaz ve diğerlerinin (2011) İç girişimcilik ve yenilik ilişkisi üzerine yaptıkları araştırmada iç girişimcinin demografik özellikleri ile yenilik performansı incelenmiş; örgütsel kıdem ve hizmet süresinin yenilik performansında negatif yönde etkili olduğu sonucu vurgulanmıştır. Sökmen ve Ekmekçioğlu'nun (2015) tekstil işletme yöneticileri üzerinde yapmış oldukları araştırmada iç girişimcilik alt boyutları ile demografik faktörler açısından incelenmiş; çalışma süresi faktörünün iç girişimciliğin yenilik ve kendini kontrol boyutunu pozitif yönde, özgüven ve başarıma isteği boyutunu da negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırma sonucunda yöneticilerin çalışma süreleri arttıkça yenilikçilik eğilimlerinin de arttığı ancak başarı isteklerinin azaldığı vurgulanmıştır. Ekiyor ve Arslantaş (2015) araştırmasında çalışanların inovasyon algı düzeylerinin çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık gösterdiğini, 1-5 yıllık çalışanların inovasyon düzeylerinin 5- 10 yıl ile 10 yıl ve üzerinde çalışan kişilere göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğunu bulgulamışlardır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İç girişimcilik faaliyetleri ile işletme sahipleri ve çalışanlarını motive edebilmek, çalışanların yaratıcılıklarını desteklemek; yenilik faaliyetleri ile de işletmenin performansını artırabilmek, rekabet üstünlüğü sağlamak mümkün olabilmektedir. Bankacılık sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi müşterilerin işletmelerden sürekli yenilikler beklemesi söz konusudur. Banka işletmeleri de müşterilerin bu beklentilerini en hızlı şekilde karşılayarak rekabet avantajı sağlayacaklarını bilmektedirler. Bu bağlamda banka işletmelerinin sürekli olarak yenilikleri takip etmesi, hatta öncü olması iç girişimcilik ve yenilik çalışması faaliyetlerinin desteklenmesi yoluyla mümkün olabilmektedir. Yapılan çalışmada bu nedenle bankacılık sektörü tercih edilmiştir.

Araştırmaya katılanların % 69,1 gibi ağırlıklı bir oran ile 21'den fazla çalışanı bulunan şubelerde görev yapmaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında erkek çalışanların % 42,1'i, bayan çalışanlarınsa % 57,9'u oluşturduğu ifade edilebilecektir. Yaş ortalaması açısından ise % 61,8.'lik pay ile 26-35 yaş arası çalışanların ağırlığı teşkil ettiği söylenebilecektir. Ankete katılan çalışanların % 34,9'u bekarken, % 65,1'i evli olarak belirlenmiştir. Eğitim seviyesi açısından baktığımızda da lisans mezunlarının % 61,2 ile ağırlığı teşkil ettiği bulgulanmıştır. Alt ve orta unvan düzeyinde katılımcılar açısından hemen hemen eşit bir dağılım söz konusu olmaktadır. Toplam iş tecrübesi ve mevcut işyerinde çalışma süreleri açısından ise 4-6 yıl arası çalışan grubu içinden katılımın daha çok olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre iç girişimcilik ile yenilik yönetimi arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. Bu bağlamda iç girişimcilik faaliyetlerine önem veren banka organizasyonlarında yenilikçilik faaliyetleri de önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle de iç girişimci özellikler taşıyan banka çalışanlarının aynı zamanda önemli düzeyde yenilik eğilimine sahip oldukları söylenebilir. Aynı şekilde Demiroğlu (2007), Göçmen (2007) ve Demirci (2006) da çalışmalarında benzer sonuca ulaşmışlardır. Bu bağlamda iç girişimcilik-yenilik arasında pozitif ilişkinin bulunduğu yönündeki H1 hipotezi kabul görmüştür. Demografik faktörler irdelendiğinde ise yaş, cinsiyet, medeni durum ve hizmet süresi açısından farklılıklar bulunmamıştır. Bu bağlamda H2, H3, H4 ve H5 hipotezleri reddedilmiştir. Benzer şekilde Şekerdil ve Esen (2016) yine banka çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada demografik

değişkenlere (cinsiyet, yaş, gelir, eğitim, çalışma tecrübeleri) ilişkin yapılan analizlerde genel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Akoğlan Kozak ve Gül Yılmaz (2010) otel yöneticilerinin iç girişimcilik algısı üzerine yaptıkları çalışmada yöneticilerin eğitim durumu, medeni hali ve bağlı oldukları bölüm ile iç girişimcilik algı düzeyinde herhangi bir farklılık bulunmaz iken cinsiyet ve yaş faktörü açısından anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıklar cinsiyet değişkeninde iç girişimciliğin özerklik boyutunda, yaş değişkeninde de yenilik boyutunda görülmüştür. Gürler (2009) çalışmasında yenilikçilik açısından cinsiyet farklılığı bulunmadığı sonucuna ulaşırken; Sökmen ve Ekmekçioğlu (2015) çalışmasında kadın yöneticilerin başarı isteğinin erkek yöneticilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum çalışanların iç girişimcilik ve yenilik düzeylerinin demografik faktörler açısından kesin bir belirleyici olmadığı, sektörden sektöre farklılık gösterebildiği şeklinde yorumlanabilir.

Elde edilen ve yorumlanan analiz bulgularına göre bankacılık sektöründe iç girişimcilik ve yenilik faaliyetlerinin önem arz ettiği gerçeği kaçınılmazdır. Bu bağlamda banka yönetimlerine şu önerilerde bulunmaktadır: Banka yönetiminin ve üst yönetim kademelerindeki yöneticilerin yenilik ve girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi için gerekli kültürel yapı ve ortamı sağlamaları gerekmektedir. Üst yönetimin organizasyon içindeki girişimsel faaliyetlere destek olarak özendirilmesi ve çalışanların girişimci özelliklerini destekleyerek girişimci ekipler kurma yolunda kendilerini yetiştirmeleri gerekmektedir. Çalışanların motivasyonlarının artırılması için ödül ve teşvik mekanizmalarının devreye sokulması önemlidir. Özellikle yenilik ve yaratıcılık konusunda çalışanlar teşvik edilmelidir. Yeni ve yaratıcı fikirler üreten, başarılı ve yenilikçi projeler sunan bireyler ödüllendirilmelidir.

Bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara; burada ele alınmayan iç girişimciliğin alt boyutları ile yeniliğin (inovasyon) alt boyutları ilişkisinin ve etkisinin araştırılması önerilmektedir. Ayrıca farklı sektör ve örneklerde hem demografik faktörler açısından hem de performansa etkisi açısından araştırılmasının da alan yazına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağca, V. ve Yörük, D. (2006). Bağımsız Girişimcilik ve İç Girişimcilik Arasındaki Farklar: Kavramsal Bir Çerçeve. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 155-173.
- Ağca, V. ve Kurt, M. (2007). İç Girişimcilik ve Temel Belirleyicileri: Kavramsal Bir Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 83-112.
- Ağca, V. ve Kandemir, T. (2008). Aile İşletmelerinde İç Girişimcilik Finansal Performans İlişkisi: Afyonkarahisar'da Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 209-230.
- Akdoğan, A. ve Cingöz, Ayşe (2006). İç Girişimciliğe Verilen Önem Düzeyi ve İç Girişimciliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Kayseri İlinde Bir Araştırma. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, Bişkek, 49-64.
- Akman, G. (2003). *Bilişim Sektöründe Pazar Odaklılık Yenilik Stratejileri ve Yenilik Kabiliyeti Arasındaki İlişkiler ve Bunların Şirket Performansı Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

- Akoğlan Kozak, M. ve Gül Yılmaz, E. (2010). Otel Yöneticilerinin İç Girişimcilik Algılamaları: Frigya Bölgesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 85-97.
- Akyos, M. (2003). Firma Düzeyinde Yenilik ve Bilgi Yönetimi. *KalDer Forum*, 3(12), 17-22.
- Antončić, B. (2000). *Intrapreneurship: Construct Refinement And An Integrative Model Development*, Thesis for The Degree of Doctor of Philosophy, Case Western Reserve University, Ohio.
- Antončić, B. ve Hisrich Robert, D. (2000). Intrapreneurship Modeling İn Transition Economies: A Comparison of Slovenia And The United States. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 5(1), 21-40.
- Antončić, B. ve Hisrich Robert, D. (2001). Intrapreneurship: Construct Refinement And Cross-Cultural Validation. *Journal of Business Venturing*, 16(1), 497-527.
- Basım, N., Şeşen, H., Meydan, C. H. (2009). Öğrenen Örgüt Algısının Örgüt İçi Girişimciliğe Etkisi: Kamuda Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(3), 28-44.
- Bulut, Ç. ve Yılmaz, C. (2008). Innovative Performance Impacts of Corporate Entrepreneurship: An Empirical Research in Turkey. *Proceedings of Academy of Innovation and Entrepreneurship Conference*, Beijing, China, 414-417.
- Camelo Ordaz, Carmen., Fernandez Alles, M., Ruiz Navarro, J., Sousa Ginel, E. (2011). The Intrepreneur and Innovation in Creative Firms. *International Small Business Journal*, 30 (5), 513-535.
- Carrier, C. (1996). Intrapreneurship İn Small Business: An Exploratory Study. *Entrepreneurship Theory And Practice*, 21(1), 5-20.
- Christensen, K. S. (2004). A Classification Of The Corporate Entrepreneurship Umbrella: Labels And Perspectives. *International Journal of Management and Enterprise Development*, 1(4), 301-305.
- Covin, J. G. Ve Slevin, D. P. (1986). The Development And Testing Of An Organizational Level Entrepreneurship Scale. In R. Ronstadt, (Eds.), *Frontiers of Entrepreneurship Research* (628-639). Wellesey: Babson College.
- Demirci, A. E. (2006). *İşletmelerin Yenilik Faaliyetlerinde Şirket İçi Girişimciliğin Temel Faktör Olarak İncelenmesi: Türkiye ve Polonya'da Faaliyet Gösteren Büyük Ölçekli Kimya-İlaç Sektörü İşletmelerinde Karşılaştırmalı Durum Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Eskişehir.
- Demirel, Y. ve Özbezek B. D. (2015). İşletmelerde İç Girişimcilik ve Yenilik İlişkisine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme. *TISK Akademi*, 10(19), 112-135.
- Demiroğlu, Y. (2007). *Firma Davranışı Olarak Girişimcilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dijk, V., Pieter, M., Sandee, H. (2002). *Innovation and Small Enterprises in The Third World*. Hollanda: Erasmus Üniversitesi, Edward Elgar Yayınları.
- Drucker, P. F. (1995). *Innovation and Entrepreneurship*, London: Butterworth Heinemann.
- Ekiyor, A. ve Arslantaş, S. (2015). Sağlık Sektöründe İşgören Motivasyonunun İnovasyon Performansına Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 113-136.
- Ergün, E., Bulut, Ç., Alpkan, L., Çakar, N. (2004). Connecting The Link Between Corporate Entrepreneurship and Innovative Performance. *Global Business and Technology Association*,

- published in proceedings Book, July,Cape Town,South Africa, 259-265.
- Goodale, J. C., Kuratko, D. F., Hornsby, J. S., Covin, J. G. (2011). Operations Management and Corporate Entrepreneurship: The Moderating Effect of Operations Control on the Antecedents of Corporate Entrepreneurial Activity in Relation to Innovation Performance. *Journal of Operations Management*, 29(1), 116-127.
- Göçmen, S. (2007). *İşletmelerde Girişimcilik Özelliklerini Destekleyen Faktörler: İç Girişimcilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Gürler, U. (2009). *Bireysel Bankacılıkta Yenileşim (İnovasyon) ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Işık, C. ve Meriç, S. (2015). Otel Yöneticilerinin Bireysel Yenilikçi Kapsamında Değerlendirilmesi: Van İli Örneği. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 4(1), 1-16.
- İnce, M., Bedük, A., Aydoğan, E. (2004). Örgütlerde Takım Çalışmasına Yönelik Etkin Liderlik Nitelikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 423-446.
- İrmiş, A. ve Özdemir, L. (2011). Girişimcilik ve Yenilik İlişkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 135-162.
- Kayalar, M. ve Arslan, E. T. (2016). İç Girişimcilik ve İnovasyon İlişkisi: Yapısal Eşitlik Modeli İle Bir İnceleme. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(14), 517-542.
- Kayış, A. (2010). *Girişimcilik ve İç Girişimciliğin Önündeki Engeller: Yazılım Sektöründe Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- Keskin, H. (2004). Öğrenmeye Bağlılık ve Paylaşılan Vizyon ile Firma Yenilikçiliği Arasındaki İlişkiler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1-2), 379-380.
- Kuczarski, T., Middlebrooks, A., Swaddling, J. (2000). *Innovating The Corporation: Creating Value for Customers and Shareholders*. NTC/Contemporary publishing Group: NTC Business Books.
- Kuratko, D. F. ve Hodgetts, R. M. (1998). *Entrepreneurship*. Orlando: The Dreyden Pres.
- Küçük, F. (2008). Kurumlarda Takım Çalışmasının Yenilik (İnovasyon) Üzerine Etkileri. *Kamu-İş*, 10(1), 167-182.
- Larsson, L. (2010). *The Outsiders' Blessing: Radical Innovation Through Corporate Entrepreneurship in Small-Established Firms*. Master Degree, Project 46, University of Gothenburg.
- Lassen, A. H., Gertsen, F., Riis, J. O. (2006). The Nexus of Corporate Entrepreneurship and Radical Innovation. *Creativity and Innovation Management*, 15(4), 359-372.
- Lumpkin, G. T. ve Dess, G. G. (1996). Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking It To Performance. *Academy of Management Review*, 21(1), 135-172.
- Martins, E. C. ve Terblanche, F. (2003). Building Organizational Culture That Stimulates Creativity and Innovation. *European Journal of Innovation Management*, 6(1), 64-74.
- Moriano, J. A., Molero, F., Topa, G., Mangin, J. P. L. (2014). The Influence of Transformational Leadership and Organizational Identification on Intrapreneurship. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 10(1), 103-119.
- Naktiyok, A. (2007), Yenilik Yönelimi ve Örgütsel Faktörler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari*

- Bilimler Dergisi*, 21(2), 211-230.
- Naktiyok, A. ve Kök Bayrak, S. (2006). Çevresel Faktörlerin İç Girişimcilik Üzerine Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 77-96.
- Negiz, N., Özdaşlı, K., Özkul, G., Alparslan, A. M. (2009). Girişimcilik Özellikleri ve Tipleri Açısından Cinsiyet Farklılıkları. *SDÜ-İİBF Araştırması, Sakarya Üniversitesi Uluslararası-Disiplinler Arası Kadın Çalışmalar Kongresi*, 248-249.
- Onay, M. (2010). İşletmelerde Girişimcilik Özelliğini Etkileyen Faktörler: İç Girişimcilik. *Journal of Management & Economics*, 17(1), 47-67.
- Öğüt, A., Bülbül, H., Yılmaz, N. (2006). Stratejik Yenilenme Aracı Olarak Kurumsal Girişimcilik ve Bu Süreçte Yenilikçiliğin Önemi. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi, Kırgızistan-Manas Üniversitesi Yayınları*, Kongreler Dizisi: 11, Bişkek, 83-89.
- Öğüt, A., Akgemci, T. Şahin E., Kocabacak, A. (2007). İşletmelerde Düşünce Aşamasından Patent Aşamasına Uzanan Süreçte Yenilik Stratejileri ve Buluş Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 414-415.
- Öktem, M. K., Leblebici, D. N., Arslan, M., Kılıç, M., Aydın, M. D. (2003). Girişimci Örgütsel Kültür ve Çalışanların İç Girişimcilik Düzeyi: Uygulamalı Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 169-188.
- Özler Ergun, D., Koparan, E. (2006). Takım Performansına Etki Eden Takım Çalışmasına İlişkin Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 8(1), 1-29.
- Pinchot, G. (1985). *Intrapreneuring: Why You Don't Have To Leave The Corporation To Become and Entrepreneur*. New York: NY Harper and Row Publishers.
- Schollhammer, H. (1982), Internal Corporate Entrepreneurship, *Encyclopedia of Entrepreneurship*, 209-223.
- Slevin, D. P. ve Covin, J. G. (1990). Juggling Entrepreneurial Style and Organizational Structure, *MIT Sloan Management Review*, 31(2), 43-53.
- Şekerdil, R. ve Esen, M. (2017). *İç Girişimcilik Eğilimlerinin Sosyal İnovasyon Üzerine Etkisi: İzmir İlinde Özel Banka Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeşen, H., Basım, H. N. (2012). Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12(1), 21-28.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*, (sixth ed.) Boston: Pearson.
- Thornberry, N. (2001). Corporate Entrepreneurship: Antidote Or Oxymoron?. *European Management Journal*, 19(5), 526-533.
- Tüten, D. (2009). *Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Girişimci Ekip özelliklerinin, Yapılan Çevresel İncelemelerin ve Network (Ağ) Kurma Faaliyetlerinin Yenilikçilik Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Zahra, S. A. (1996). Governance, Ownership, and Corporate Entrepreneurship: The Moderating Impact Of Industry Technological Opportunities. *Academy Of Management Journal*, 39(6), 1713-1735.
- Zahra, S. A. (1991). Predictors and Financial Outcomes of Corporate Entrepreneurship: An Exploratory Study. *Journal of Business Venturing*, 6(4), 260–285.

YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ VE SOSYAL ALGILAR: MENEMEN ÖRNEĞİ

EVERYDAY LIFE PRACTICES AND SOCIAL PERCEPTIONS OF THE ELDERLY: EXAMPLE OF MENEMEN

Ayşe DERİCİOĞULLARI ERGUN¹, Diren AKYILDIZ²

Öz

Tüm insanlık tarihi boyunca toplumların önemli bir parçası olan yaşlılar, yakın dönemde sosyal açıdan bir problem ve dezavantajlı grup olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu duruma temel neden olarak ise aile yapısında yaşanan değişime bağlı olarak geniş ailenin yerini çekirdek ailenin alması, yaşlı nüfusunun hızla artıyor oluşu ve yaşlıların fiziksel/sosyal çevrelerinin değişmesi gösterilmektedir. Bu çalışmada öncelikle yaşlılık olgusu ele alınacaktır. Ardından 2016 yılında İzmir ili Menemen ilçesinde 30 yaşlı bireyle derinlemesine görüşme tekniğiyle gerçekleştirilen alan araştırmasından hareketle yaşlıların yaşam süreçlerine ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, yalnızlık, yaşlı sorunları.

Abstract

Throughout the history of mankind, elders who are an important part of society has recently begun to be regarded as a problem and disadvantaged group from the social point of view. The main reason for this is depending on the change in the family structure of the core of the large family to take the place of the family, the elderly population is growing rapidly and the change of the physical / social environment of the elderly is shown. In this study, firstly the case of old age will be discussed. Then in 2016 in Izmir province Menemen county A 30-year-old patient with in-depth interview technique an assessment of the life processes of the elderly will be made based on field research.

Keywords: Old age, loneliness, old problems.

1.GİRİŞ

Kimin yaşlı olduğu ya da yaşlının nasıl bir yaşam dünyasına sahip olduğu farklı toplumsal yapılarda farklı şekilde değerlendirilmektedir. Çünkü yaşlılık toplumsal norm ve değerlerle, yaşam koşullarıyla, kültürel ve sosyal özelliklerle iç içe geçmiş bir kavramdır (Tufan, 2007, s.26). Yaşlılığın standart bir tanımı olmamakla beraber fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutları ile değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Yaşlanmaya bağlı

¹ Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, adericiogullari@mehmetakif.edu.tr.

² Antropolog, doruk_ela93@hotmail.com.

olarak, insan vücudunun yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen değişikliklere biyolojik yaşlılık ve kronolojik yaşla organlarda meydana gelen değişikliklere ise fizyolojik yaşlılık adı verilmektedir. Psikolojik boyutuyla yaşlılık, algı, öğrenme, psikomotor, problem çözme ve kişilik özellikleri açısından insanın uyum sağlama kapasitesinin kronolojik yaş ilerledikçe değişimini ifade etmektedir. Sosyolojik açıdan yaşlılık ise bir toplumda belirli yaş grubundan beklenen davranışlar ve toplumun o gruba verdiği değerlerle ilgilidir (Beğer ve Yavuzer, 2012, s.1).

Genel bir ifadeyle insan varlığının biyolojik bir evresi olarak tanımlanan yaşlılık, insan bedeninin değişimlerine paralel olarak toplumsal ilişkiler bütününden etkilenen ve bu ilişkileri etkileyen bir nitelik taşımaktadır (Köse ve Erkan, 2014, s.43).

Yaşlılara yönelik toplumsal algılar; saygı, tecrübe, bilgelik gibi özellikleri taşıyan pozitif algılar ya da muhafazakar, ulusal ekonomiye yük, öğrenme yeteneği olmayan gibi özellikleri barındıran negatif algılar çerçevesinde şekillenebilmektedir (Tufan, 2014, s.10; Bayoğlu, 2011, s.129).

Günümüzde yaşlılık çok yönlü sosyal bir sorun olarak görülmektedir. Bunun nedenleri arasında; toplumsal değişime ve gelişime paralel olarak geniş ailelerin yerini çekirdek ailelerin alması, geleneklerin, kültürün ve değerlerin değişmesi, önceleri ağırlığı olan ve büyük önem atfedilen yaşlıların günümüzde aile içerisinde yük/sorun olarak görülmeye başlanması, sağlık alanındaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sosyal güvenliği olan ve yararlanan kişi sayısının artması, ortalama insan ömrünün uzaması, hastalıklara yönelik tanı ve tedavi yöntemlerinin gelişmesiyle ilişkili yaşlı nüfusunun artması yer almaktadır (Görgülü vd., 2010, s.30-31).

Palmore; modernleşme sürecinde yaşlılığın sorun olarak algılanmasına yol açan nedenleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Doğum ve ölüm oranlarındaki azalma, yaş ortalamasını artırmıştır.
- Artan teknoloji ve otomasyon, çalışan yaşlılara olan talebin azalmasına yol açmıştır.
- Hızla değişen teknoloji ve yenilenen iş alanları, yaşlıların beceri ve birikimlerinin gereksiz görülmesine neden olmuştur.
- Emekli sayısındaki artış, gelir ve statü kaybını ortaya çıkarmıştır.
- Hızlı sosyal değişim ve çocuk merkezli eğitim, yaşlıların prestijini azaltmıştır.
- Kentleşme yaşlıları ayırmış, yaşlıların statü ve prestij kaybına uğramasına neden olmuştur. (1999, s.68-9).

Yaşlılık; sosyal algılamalar, beklentiler, roller, statüler, normlar ve değerler tarafından ortaya çıkarılan toplumsal bir tasarım olarak ele alınabilir (Tufan, 2014, s.6; 2007, s.81). Yaş aldıkça ortaya çıkan fiziksel değişimler yaşlanmanın biyolojik boyutuna karşılık gelmekteyken; ortaya çıkan bu değişimlere toplumun diğer bireylerinin verdiği tepki yaşlanmanın sosyal boyutunu kapsamaktadır (Tuna ve Tenlik, 2017, s.23). Yaşlılık sürecinde bireylerin psikolojik ve bilişsel açıdan da oldukça etkilendiği de vurgulanmaktadır (Komşu, 2014, s.373). Bu çalışmada da yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratikleri ele alınmakta ve özellikle yalnızlık-sosyal dışlanma ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

2. YAŞLILIK TANI(MLA)MAK/ANLA(T)MAK

Yaşlanma; biyolojik bir süreç ise de katılım, yaşam biçimi, yapılan iş, beslenme alışkanlıkları kronik hastalıklar ve bireyin kişilik yapısı, toplumun ve çevresinin bireyi, bireyin de kendini algılayışı, vb. gibi etmenler nedeniyle bireysel farklılıklar da içerir. (Dönümcü, 2006, s.43).

Yaşlılığı konu edinen çalışmalara bakıldığında genel olarak; takvim yaşını temel alan kronolojik yaşlanma, vücudun değişimine bağlı olarak biyolojik yaşlanma, zihinsel faaliyetlerde ortaya çıkan değişimleri ele alan psikolojik yaşlanma ve toplumsal konumlanıştaki değişimi ele alan sosyolojik yaşlanma kavramları karşımıza çıkmaktadır (Ceylan vd., 2015, s.37; Akçay, 2015, s.88).

Yaşlanma ve yaşlılık kavramları öncelikle biyolojik bir süreç olarak değerlendirilse de sadece bu açıdan ele almak yeterli değildir. Yaşlılık ve yaşlanma biyolojik etkenlerin yanı sıra sosyolojik, ekonomik, politik, ideolojik, psikolojik ve toplumsal koşullardan da etkilenmektedir (Tuna ve Tenlik, 2017, s.5). Tufan vd. bu etkilenme durumunu şu şekilde değerlendirmektedir: “*Ekonomide ve iş piyasalarındaki gelişmeler, sosyal güvenliğin maddi ve normatif krizleri, aile ve toplumsal yapıların ve fonksiyonların değişimi, yaşam durumu, özgeçmiş ve yaşam biçimlerindeki değişimler, sosyal yapılarda yaşlanma ve yaşlılığın konumunda meydana gelen değişimler, sosyal eşitsizlikler ve yaşam fırsatları, yaşlı insanların yaşam durumlarında çoğalan heterojenlik ve yaşa, cinsiyete, bölgeye, çalışma ve yaşam süreçlerine bağlı faktörler, hepsi birlikte yaşlanma ve yaşlılığı belirlemektedir.*” (2017, s.78).

Yaşlı bireylerin toplumsal imajları genel olarak; soyutlanma, yalnızlık, bağımlılık ve yardıma ihtiyaç duyma özelliklerini taşımaktadır (Akçay, 2011, s.83). Bu tarz bir imaj; günümüzde yaşlıların toplumsal dışlanma, yoksulluk ve marjinalleşme sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına ve dezavantajlı konumuna gelmelerine neden olabilmektedir (Bayoğlu, 2011, s.123).

Yaşlıların toplumdaki uzak kalmaları ve yalnızlık hissine kapılmaları süreci sosyal dışlanma kavramı üzerinden de okunabilmektedir. Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve mal varlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler ve yaşlılık veya özürülükten dolayı bazı yeteneklerini kaybetmek gibi fizyolojik zorunlu nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır (Genç ve Dalkılıç, 2013, s.464; Beşirli vd., 2016, s.29-32).

Sosyal dışlanma, sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak ele alınmakta ve sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardan tamamen ya da kısmen yoksun olma dinamik sürecini ifade etmektedir (Şahin, 2009, s.23). Sapancalı tarafından sosyal dışlanma belirli bireylerin veya grupların yapısal ve/veya kişisel gerekçelere bağlı olarak, mekansal anlamda olmasa da sosyal katılım anlamında tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları ve bu toplumdaki yurttaşlığa ilişkin üretim, tasarruf gibi ekonomik eylemlerle siyasal ve sosyal yönlü olan normal eylemlere katılamamaları olarak tanımlanmaktadır (Sapancalı, 2005, s.53).

Sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve gruplar tarafından ulaşılamamasıdır (Şahin, 2009, s.23).

Sosyal dışlanma en genel anlamda egemen sosyo-kültürel yaşamdan dışlanma olarak ele alınmaktadır. Dışlanmış kişi; ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara katılmak için gerekli kaynaklardan yoksundur ve çevre bağlarından kopmuş durumdadır (Tümtaş, 2012, s.77; Gökçeoğlu Balcı, 2007, s.53-54).

Sosyal dışlanma toplumda bireylere açık olan toplumsal ve siyasal fırsatlar bakımından eşitsizliklerin ortaya çıkması ve bu eşitsizlikleri kendi kendini sürdüreceği biçimde yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katılamamaktan kaynaklanan dezavantajlılık durumunun bir yansıması olan sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler kendilerini toplumun bir parçası olarak görmezler (Şahin, 2009, s.24-25).

“Aldemir ve Özpınar sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyolojik ve psikolojik olmak üzere üç boyutu olduğunu ileri sürmektedirler. Ekonomik boyutunda gelir veya tüketim durumu yer almaktadır. Sosyolojik boyutunda ilgili toplumda hangi gelir veya tüketim seviyesinde dışlanmanın gerçekleştiği bulunmaktadır. Sosyal dışlanmanın psikolojik boyutunun ise sosyolojik boyut bağlamında ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu noktada, sosyal dışlanmanın şiddetine bağlı olarak birey kendisini yetersiz ya da değersiz olarak adlandırmaktadır (2004, s.5-6).

Dezavantajlı grup denildiğinde akla ilk olarak yoksul kesimler gelmekle birlikte günümüzde bu sorunla ilişkilendirilerek ele alınan cinsiyet, etnisite, dışlanma, yaşlılık, engellilik, çocuk vb. toplumsal gruplarda dezavantajlı grup kapsamına dahil edilmektedir. Bir diğer ifadeyle yoksullukla dezavantajlılık arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi tartışılırken bu sarmalın yanı sıra etnik köken, inanç, cinsiyet ve yaş gibi etkenlere bağlı olarak dezavantajlılığın derinleştiğini de söylemek mümkündür. Bu bağlamda ekonomik yetersizliklere bağlı olmadan da dezavantajlı konumda bulunmak söz konusu olabilmektedir. Sosyal anlamda mağdurlaşan yaşlı kesimler, günümüzde dezavantajlı olarak adlandırılan en önemli kesimlerden biri olarak göze çarpmaktadır (Ergun ve Tümtaş, 2017, s.602).

Yaşlıların toplumdan uzak kalmaları ve yalnızlık hissine kapılmaları süreci sosyal dışlanma kavramı üzerinden de okunabilmektedir. Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve mal varlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler ve yaşlılık veya özürülükten dolayı bazı yeteneklerini kaybetmek gibi fizyolojik zorunlu nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır (Genç ve Dalkılıç, 2013, s.464; Beşirli vd., 2016, s.29-32).

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma 2016 yılında İzmir ili Menemen İlçesi'nde ulaşılabilen ve görüşmeyi kabul eden 30 yaşlı bireyle derinlemesine görüşme yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Gündelik yaşam pratiklerinin ve olası sorunlarının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Tablo 1. Görüşülen Kişinin Yaşı.

Görüşülen Kişinin Yaşı	Sayı	Yüzde %
65-70 Yaş	13	43,3
71-75 Yaş	7	23,3
76-80 Yaş	7	23,3
81-85 Yaş	1	3,3
86-90 Yaş	2	6,7
Toplam	30	100,0

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerden 13'ü 65-70 yaş arası (%43,3), 7'si 71-75 yaş arası (%23,3), 7'si 76-80 yaş arası (%23,3), 1'i 81-85 yaş arası (%3,3), 2'si ise 86-90 yaş arası yani (%6,7) yaş arasındadır. Dolayısıyla çalışma kapsamında görüşülen kişilerin yaşına baktığımız zaman 65-70 yaşın daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Görüşülen Kişinin Cinsiyeti.

Görüşülen Kişinin Cinsiyeti	Sayı	Yüzde %
Kadın	14	46,7
Erkek	16	53,3
Toplam	30	100,0

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerden 14'ü kadın (%46,7) ve 16'sı ise yani %53,3'ü erkektir. Dolayısıyla çalışma kapsamında görüşülen kişilerde dengeli bir cinsiyet dağılımını söylemek mümkün olmaktadır.

Tablo 3. Görüşülen Kişinin Eğitim Durumu.

Görüşülen Kişinin Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde %
Okur-Yazar Değil	15	50,0
İlkokul Terk	7	23,3
İlkokul Mezunu	2	6,7
Lise Mezunu	2	6,7
Okur-Yazar	4	13,3
Toplam	30	100,0

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerden 15'i (%50,0) Okur-yazar değildir, 7'si (%23,3) İlkokul terk, 2'si (%6,7) İlkokul mezunu, 2'si (%6,7) Lise Mezunu ve 4'ü (%13,3) ise okuryazardır. Dolayısıyla çalışma kapsamında görüşülen kişilerde okuma yazma bilmeyen bireylerin sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Görüşülen kişilerin eğitim durumundaki dağılım da okuma yazma bilenlerin sayısı oldukça azdır. Genellikle okuryazar olmayanlar ve ilkokul terk olan bireylerin daha fazla olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olmasının sebebi sorulduğunda; *“buldukları köylerde okul olmaması, merkezi yerlerde ise ulaşımın zor olmasından dolayı gidemediklerini, ayrıca o zamanlar kızları okula gönderilmedikleri, ailelerin defter, kitap vs. eşyaları satın alma güçleri olmadığından okula devam edemedikleri”* gibi cevaplar karşımıza çıkmıştır.

Tablo 4. Görüşülen Kişinin Gelir Durumu.

Görüşülen Kişinin Gelir Durumu	Sayı	Yüzde %
400-600 TL	2	6,7
700-900 TL	2	6,7
1000-1200 TL	15	50,0
1300-1500 TL	8	26,6
Aylık Geliri Yok	3	10,0
Toplam	30	100,0

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerden 2'si (%6,7) 400-600 TL arası, 2'si 700-900 TL (%6,7), 15'i (%50,0) 1000-1200TL arası ve 8'i (%26,7) 1300-1500TL arasında geliri olduğunu ifade etmiştir. Görüşme yapılan kişilerden 3'ünün ise (%10,0) ise aylık geliri bulunmamaktadır. Aylık geliri bulunmayan 3

görüşmeci de kadındır. Gelirlerinin olmayışına temel gerekçe olarak da iş hayatına hiç atılmamış olmalarını ve ev hanımı olmalarını göstermektedirler. Aylık geliri olan kadınlar ise genellikle eşlerinin ölümünden sonra, onların maaşlarıyla geçimini sürdürdüklerini ifade etmektedirler. Diğer yandan tabloda da görüldüğü gibi oldukça düşük gelire sahip oldukları görülen görüşmeciler; emekli maaşlarının düşük olmasından yakınmaktadır ve bu konuda devletten emekli maaşlarının iyileştirilmesine yönelik bir şeyler yapılmasını istemektedirler.

Tablo 5. Görüşülen Kişinin Kronik Hastalığı Olup Olmadığı.

Görüşülen Kişinin Kronik Hastalığı Olup Olmadığı	Sayı	Yüzde %
Kronik Bir Hastalığı Var	23	76,7
Kronik Bir Hastalığı Yok	7	23,3
Toplam	30	100,0

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerden 23'ü (%76,7) kronik bir hastalığı olduğunu 7'si (%23,3) ise kronik bir hastalığı olmadığı cevabını vermiştir. Görüşülen yaşlı bireylerde genellikle kronik hastalıkların tansiyon, şeker, romatizma, kalp hastalığı olduğu ve düzenli olarak ilaç kullandıkları bilgisi paylaşılmıştır.

Tablo 6. Görüşülen Kişinin Kimlerle Birlikte Yaşadığı.

Görüşülen Kişinin Kimlerle Birlikte Yaşadığı	Sayı	Yüzde %
Yalnız Yaşıyor	22	73,4
Eşi İle Birlikte Yaşıyor	6	20,0
Eşi ve çocukları ile birlikte yaşıyor	1	3,3
Evli Çocuğu İle Birlikte Yaşıyor	1	3,3
Toplam	30	100,0

Tablo 7. Görüşülen Kişinin Kendisini Yalnız Hissedip Hissetmediği.

Görüşülen Kişinin Kendisini Yalnız Hissedip Hissetmediği	Sayı	Yüzde %
Evet Kendisini Yalnız Hissediyor	22	73,4
Hayır Kendisini Yalnız Hissetmiyor	6	20,0
Ara Sıra Kendisini Yalnız Hissediyor	2	6,6
Toplam	30	100,0

Tablo 6 ve tablo7 birlikte ele alındığında yaşlı bireylerin sosyal ilişkileri daha net görülebilmektedir. Buna göre; tablo 6'te yer aldığı gibi, araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerden 22'si (%73,4) yalnız yaşadığını ifade etmiştir. 6 kişi (%20) eşi ile birlikte yaşamını devam ettirdiğini belirtirken; 1 kişi (%3,3) eşi ve

çocuklarıyla ve yine 1 kişi (%3,3) de evli çocuğuyla birlikte yaşadığını dile getirmiştir. Bu veriler yaşlılık döneminde bireylerin yalnızlaştığı vurgusunu destekler niteliktedir. Tablo 7 çerçevesinde okunduğunda ise 6 kişi yalnız hissetmediğini dile getirirken 22 kişi yalnız hissettiğini ve 2 kişi de ara sıra yalnız hissettiğini ifade etmiştir. Özellikle eş kaybından sonra yaşlı bireylerin yalnızlaştığı; bununla beraber eş ve çocuklarıyla beraber olsa dahi sosyal anlamda ilişkilerin zayıflamasına bağlı olarak bireylerin kendilerini yalnız hissedebildikleri dile getirilebilir.

Yalnızlık, yaşamın her döneminde anksiyeteye yol açan bir durumdur ancak genel olarak en yoğun yaşandığı dönem yaşlılık olmaktadır. Fiziksel sorunların ve sağlıkta yaşanan problemlerin hareketliliği sınırlandırıyor olmasının yanı sıra, emeklilik döneminin sosyal etkileşimi kısıtladığı ve genç kesimlerin olumsuz yaş geçiş algısından hareketle yaşlılarla yakın sosyal iletişime geçmemesi vb. etkenler yaşlıların yalnızlık duygusunu yoğun bir biçimde hissetmelerine neden olabilmektedir (Macionis, 2012, s.393; Görgün Baran, 2016, s.82). Bir diğer ifade ile yaşlılık sürecinde yukarıda sayılan etkenlere bağlı olarak bireylerin sosyal ilişki ve etkileşimlerinde azalma ortaya çıkmakta, bu duruma paralel olarak da sosyal dışlanma ve yalnızlık duygusunun yoğun biçimde hissedilmesine yol açmaktadır (Canatan, 2016, s.142).

Her ne kadar geleneksel kültürlerde yaşlanma bir bireyin ulaşabileceği en üst konumun göstergesi olarak görülse de, gerek dünya genelinde gerekse ülkemizde hızla artan yaşlı nüfusun sorunları; “ekonomik güvence eksikliği, sağlık sorunları ve sosyal desteklerden uzak kalmak/yalnızlık” şeklinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla günümüz “modern toplumlarında” yaşlılık, geleneksel yapının etkilerinin görüldüğü toplumların tam tersi bir konuma karşılık gelmektedir. Bir diğer ifadeyle önceleri yaşlanma doyurucu ve ödüllendirici bir süreç olarak görülürken günümüzde fiziksel zorluk, toplumsal dışlanma ve yoksulluğa denk gelmekte ve yaşlılar bunlara karşı korunmasız bırakılmaktadır (Bayoğlu, 2011, s.123; Canatan, 2004, s.103; Arpacı, 2016, s.7-11; Giddens ve Sutton, 2016, s.368).

Bireysel tutum ve beklentilerin ön planda olduğu toplumsal yapılarda yalnız olma/hissetme duygusu yaşlılar arasında oldukça sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Zencirkıran, 2015, s.99).

Sanayileşme ve hızlı kentleşme bireysel olarak yaşlıların statüsünde aşınmaya neden olmaktadır. Yaşlılık döneminde toplumsal rol ve statülerde değişiklikler ortaya çıkmakta ve genel olarak yaşlılar sosyal bir geri çekilme sürecine girmektedirler (Ceylan vd., 2015, s.49). Bu süreçte yaşlıların toplumsal etkileşimi azalmakta ve etkileşim azaldıkça yaşlanma sürecinde ortaya çıkan değişimlere uyum daha da zorlaşmaktadır. Bu duruma yol açan nedenlerden biri de toplumun yaşlı bireylerden elini çekmesi olarak görülebilir (Akçay, 2015: 91).

Tablo 8. Görüşülen Kişinin Gündelik İş ve İhtiyaçlarını Nasıl Karşılıdığı.

İşler/İhtiyaçlar	Kendisi Yapıyor	Yardım Alarak Yapıyor	Toplam
Yataktan kalkma	27	3	30
Ev içinde yürüme	27	3	30
Tuvalet ihtiyacını giderme	28	2	30
Yemek hazırlama	20	10	30
Giyinme	26	4	30
Banyo yapma	23	7	30
Temizlik yapma	16	14	30
Çamaşır /Bulaşık yıkama	17	13	30
Alışveriş yapma	16	14	30
Maaşını çekme	19	11	30
Ulaşım	23	7	30

“Tabloya genel olarak bakıldığında, yaşlı bireylerin işlerini genellikle kendileri yaptıkları görülmektedir. Görüşme yapılan yaşlı bireylerin bir kısmının hala yaşlı bir birey olduğunu kabul edememeleri nedeniyle çocuklarına ve çevresine muhtaç kalmamak adına gündelik işlerini kendi başlarına yapmaya çalıştıkları ifade edilmiştir. Görüşmecilerden biri; *“kimseye muhtaç olmak istemiyorum, elimden geldiğinde her işimi kendim yaparım”* cevabını vermiştir. Bir diğer görüşmeci ise; *“elim ayağım hala çok şükür tutuyor, bu yüzden bazı durumlarda yardıma ihtiyacım olsa da ve gelinlerimi rahatsız etmek istemediğim için kendim yapabildiklerimi yapıyorum cevabını”* vermiştir. Bu ifadelerden hareketle yaşlıların temel sorunlarının ya da yaşlılık algılarının temelinde muhtaçlık ve yük olmama kaygısının olduğu ifade edilebilir.

Dolayısıyla çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin yakın çevrelerinden beklentilerinin olmadığı görülmektedir. *“Görüşme yapılan bireyler; genel olarak çocuklarının biraz daha ilgili olmasını, dışarıdaki insanların özellikle de yeni neslin yaşlılara karşı biraz daha duyarlı ve özverili olmalarını istemektedirler. Bunun yanı sıra yakın çevresinden beklentileri olmayan bireylerin ise kendi evlerinde mutlu, huzurlu ve kendilerinin çocuklarına ayak bağı olmak istememelerinden dolayı yakın çevrelerinden beklentileri olmadıklarının cevaplarını belirtmektedirler.”*

4. SONUÇ YERİNE...

Yaşlanmaya paralel olarak organizmada ortaya çıkan değişimler bireylerin gündelik faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu duruma ek olarak yaşlıların karşı karşıya kaldığı sosyal, psikolojik ve ekonomik değişiklikler de yaşlıların yaşantılarında olumsuz yönde etkili olan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır (Durgun, 2015, s.20). Gerek ailelerin gerekse de toplumun yaşlılara yükledikleri rol, onları yalnızlığa itebilmektedir. Diğer taraftan hareketsizlik ve can sıkıntısı da yaşlıları olumsuz etkileyebilmektedir. İlgi alanları, hedefleri, beklentileri ve planları sınırlanan yaşlılar kendilerini yalnız hissedebilmektedir. Bağımlı olma durumu da yaşlılara negatif yansıma da bulunmaktadır. Diğer bireylere daha fazla bağımlı hale gelen yaşlıların sosyal ilişkilerinde de bir azalma görülmektedir. Korunma ve desteklenme ihtiyacına bağlı olması ve kültürel olarak bağımlılığın desteklenmesi; sosyal çevresi azalan yaşlıların bağımsız davranabilmesini zorlaştırmaktadır (Akçay, 2015, s.92-93; 2011, s.95-97).

Günümüzde yaşlıların yaşantılarını ve bakım ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına kamusal destekler geliştirilmekte ve uygulamalar hayata geçirilmektedir. Ancak çalışmada da olduğu gibi yaşlıların önemli bir kısmı çocuklarına, akrabalarına ya da yakın çevresine yük olmama kaygısı taşımakta ve iletişimden kaçınabilmektedir. Günümüz toplumsal yaşantılarında önceki dönemlerdeki ilgi ve itibarı görmelerinin neredeyse ortadan kalktığı da düşünüldüğünde; psikolojik olarak istenmeme durumu ya da değersiz görülme hissi yaşlılar açısından sıkıntılı bir süreç yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda yapılması gereken gerek merkezi ve yerel yönetimler tarafından, gerek sivil toplum kuruluşları ve gönüllülük esaslı girişimlerle yaşlıların yalnız kalmalarının önüne geçebilecek uygulamaların hayata geçirilmesidir. Gündelik yaşantılarında ihtiyaçlarını karşılayabiliyor olsalar da sosyal iletişim kurabilecekleri, dinlenebilecekleri-eğlenebilecekleri ve kamusal katılım sağlayarak vakit geçirebilecekleri ortamların yaratılması yaşlı yalnızlığının bir nebze de olsa azaltılabilesinin önünü açacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, C. (2011). *Yaşlılık*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Akçay, C. (2015). *Yaşlılık ve Emeklilik*, Ankara: Pegem Akademi.
- Aldemir, Ş. ve Özpinar, Ö. (2004). Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(2), 1-11.
- Arpacı, F. (2016). Geçmişten Günümüze Yaşlılık., H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (1-19). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bayoğlu, A. S. (2011). Yaşlanma Sürecinde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Temelli Sosyal Hizmet Müdahalesi. Yasemin Özkan (Ed.), *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* içinde (123-136). Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Beğen, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi, *Klinik Gelişim Dergisi*, 25, 1-3.
- Beşirli, H., -Koçancı, M., Bakır, M. A., Özdemir, Z. ve Yalçınkaya Güllü, M. (2016). *Sosyal Konut Uygulamaları ve Yoksulluğun Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Canatan, A. (2004). Yoksulluk ve Yaşlılık. Rahime Beder Şen (Ed.), *IV. Aile Şurası Aile ve Yoksulluk Bildiriler Kitabı* içinde (103-107). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Canatan, A. (2016). Yaşlılıkta Sosyal İlişkiler ve Kuşaklararası Etkileşim. Harun Ceylan (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (139-155). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ceylan, H., Kurtkapan, H. ve Turan, B. (2015). Literatür: Türkiye’de Yaşlıların Yaşam Durumları. M. Şentürk ve H. Ceylan (Ed.), *İstanbul’da Yaşlanmak* içinde (35-60). İstanbul: Açılım Kitap.
- Dönümcü, Ş. (2006). Yaşlı ve Sosyal Hizmetler. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 52 (Özel Ek A), 42-46.
- Durgun, B. (2015). *Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Ergun, C. ve Tümtaş, M. S. (2017). Türkiye’de Yaşlılık ve Sosyal Politikalar. İ. Tufan ve M. Durak (Ed.), *Gerontoloji I. Cilt* içinde (601-617). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Genç, Y. ve Dalkılıç, P. (2013). Yaşlıların Sosyal Dışlanma Sendromu ve Toplumsal Beklentileri, *International Journal of Social Science*, 6(4), 461-482.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2016). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2007). *Tutunamayanlar ve Hukuk*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Görgün Baran, A. (2016). Yaşlılıkta Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık. H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (77-97). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Komşu, U. C. (2014). Yaşlılık, Yaşlı Nüfusun Sorunları ve Yetişkin Eğitimi. *ASOS Journal*, 2(1), 370-389.
- Köse, N. ve Erkan, N. Ç. (2014). Kentsel Mekân Örgütlenmesinin Yaşlıların Kentsel Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi, İstanbul ve Viyana Örneği. *METÜ JFA Dergisi*, 31(1), 39-66.
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji*, (A. Canatan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Palmore, E. B. (1999). *Ageism: Negative And Positive*, New York: Springer Publisher Company.
- Sapancalı, F. (2005). *Sosyal Dışlanma*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara SYDTF.
- Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu*, Antalya: Gero Yayınları.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tufan, İ., Oktuğ Zengin, M. ve Tamer Köse, M. (2017). Sosyal Gerontoloji, İ. Tufan ve M. Durak (Ed.), *Gerontoloji I. Cilt* içinde (73-88). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tuna, M. ve Tenlik, Ö. 2017. Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma. İ. Tufan ve M. Durak (Ed.), *Gerontoloji I. Cilt* içinde (3-26). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, Mekan ve Ayrışma*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zencirkıran, M. (2015). *Sosyoloji*, Bursa: Dora Yayıncılık.

4-6 YAŞ ÇOCUKLARI İÇİN RİSKLİ OYUNLARA İZİN VERME ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

DEVELOPING RISKY GAME ALLOWANCE SCALE FOR 4-6 YEARS CHILDREN

Perihan ÜNÜVAR¹, Elif Süreyya KANYILMAZ²

Öz

Çocuklar için riski yönetebilme becerisi önemli kazanımlardan biridir. Çocukların en temel uğraşısı olan oyun, riski yönetmeyi öğrenebilmelerinin en etkin yoludur. Çocukların riski yönetmeyi öğrenebilmeleri için ise risk ile karşılaşmaları gerekir. Bu çalışmada, annelerin çocuklarının riskli oyunlarına izin verme düzeylerini saptamak için araştırmacılar tarafından “Riskli Oyuna İzin Verme Ölçeği” geliştirilmiştir. Ölçek geliştirilirken madde havuzu oluşturmak amacıyla Burdur il merkezindeki okul öncesi kurumlarda öğretmenlik yapan 19 okul öncesi öğretmeni ve çocukları bu kurumlarda eğitim alan 31 veliden kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak veriler toplanmış ve içerik analizi yapılmıştır. Geliştirilen ölçeğin pilot uygulaması 272 ebeveynin veri seti üzerinden açılımlayıcı faktör analizi yapılmış ve analiz sonucunda ölçeğin dört faktörlü bir yapı gösterdiği tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ölçeğin uygulandığı ikinci veri seti olan 231 annenin verileri üzerinden yapılmış ve yapı doğrulanmıştır. Ölçeğin toplam puanından elde edilen Cronbach Alpha değeri .88 olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, Riskli Oyun, Ölçek

Abstract

Children should gain the skill to manage the risk in order to use when it is necessary. Play which is the basic activity of children is the most effective way of learning to manage the risk. Children need to experience risky situations to learn how to manage risk. In this study, “Risky Game Allowance Scale” has been developed by the researchers to determine mothers’ levels of allowing risky games for their children. While developing the scale, data were collected from 19 preschool teachers working in preschool institutions in Burdur City Center and 31 parents whose children attended these institutions by using semi-structured interview forms with a view to establish an item pool, and content analysis was

¹ Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, perihanunuvar@mehmetakif.edu.tr

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, elifknylmz@gmail.com

applied. Pilot application of the scale was implemented among 272 parents, it has been identified that the scale shows a four-factor structure as a result of exploratory factor analysis. The confirmatory factor analysis was performed on the data of 231 mothers, the second dataset to which the scale is applied and it is verified. Cronbach Alpha value obtained from total score of the scale was found to be .88.

Keywords: *Preschool Children, Play, Risky Play, Scale, Early Childhood*

1. GİRİŞ

Oyun ve çocuk birbirini tamamlayan iki ögedir. Çocuk için oyun, hem neşe ve eğlence kaynağı bir eylem hem de onun yaşama hazırlanmasında en büyük yardımcı rehberdir (Çalışandemir, 2014). Oyun belli bir amacı olan veya olmayan, kurallı ya da kuralsız olabilen, her durumda çocuğun isteğine bağlı olan, çocuğu mutlu eden, tüm gelişim alanlarını destekleyen, en kalıcı öğrenme şekli olan etkinliklerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2001; Baykoç Dönmez, 1999).

Çocuklar oyunlarında eğlenirken aynı zamanda yeni deneyimler kazanır, henüz başaramadığı becerileri tekrarlama fırsatı bulur ve başarıyı tadarlar. Çocuklar henüz başaramadığı becerileri içeren oyunları oynarken aynı zamanda bir takım riskler de alırlar ve bu riskler onların gelişimi için gereklidir. Sandseter ve Kennair (2011), yetişkinlerin çoğunlukla risk ile tehlike kavramlarını birbirinin yerine kullandıklarını ve dolayısıyla risk alma durumunu negatif anlamda kullandıklarını ifade etmişlerdir. Willoughby (2012), risk ve tehlikenin ayrımını “değerlendirilebilirlik” ilkesine göre yapmışlardır. Risk çocuk tarafından değerlendirilebilirken, tehlike çocuk tarafından değerlendirilemez. Güvenliğin sağlanması demek, riskin ortadan kaldırılması değil tehlikenin uzaklaştırılması anlamına gelmektedir. Risk, ortadan kaldırılması gereken değil yönetilmesi gereken bir özelliktir (Cevher Kalburan, 2014).

Oyunların, fiziksel yaralanma ihtimali taşıyan, heyecan verici ve mücadele gerektiren formları riskli oyun olarak tanımlanır (Sandseter, 2007a; 2009). Riskli oyun; büyük yükseklikler, yüksek hız, tehlikeli aletler, tehlikeli doğal unsurlar, itiş-kakış ve kaybolma/gözden uzaklaşma olmak üzere altı kategoride incelenmiştir. Cevher Kalburan (2014) tarafından Sandseter (2007a, 2007b)’den uyarlanan tabloda bu altı kategori, bu kategorilerin içerdikleri riskler ve alt kategorileri görülmektedir.

Tablo 1. Riskli oyunun kategorileri ve alt kategorileri.

Kategoriler	Risk	Alt-kategoriler
Büyük yükseklikler	Düşerek yaralanma	<ul style="list-style-type: none"> • Tırmanma • Sabit veya esnek yüzeylerden atlama •Yüksek objeler üzerinde dengede durma • Büyük yüksekliklerden sarkma/sallanma
Yüksek hız	Bir şeyle veya birisiyle çarpışmayla sonuçlanabilecek şekilde, kontrol edilmeyen hız ve tempo	<ul style="list-style-type: none"> • Yüksek hızda sallanma • Yüksek hızda kayma (kaydırdaktan kayma veya kızakla kayma) • Yüksek hızda kontrolsüz şekilde koşma • Yüksek hızda bisiklet sürme •Yüksek hızda paten kayma ve kayak yapma
Tehlikeli aletler	Yaralanma ve incinmelere neden olabilecek	<ul style="list-style-type: none"> • Kesme aletleri: bıçak, testere, balta • Bağlama aletleri: halat, ip
Tehlikeli unsurlar	Çocukların üzerine düşme veya çocukların üzerinden düşme	<ul style="list-style-type: none"> • Büyük kayalık • Derin su veya buzlu su • Ateş
İtiş-kakış	Çocukların birbirlerini incitebilmeleri	<ul style="list-style-type: none"> • Güreşmek/boğuşmak • Çubuklarla vs. kılıç oyunu oynamak • Dövüşme oyunu oynamak
Kaybolma/gözden uzaklaşma	Çocukların yetişkin denetiminden uzaklaşmaları, tek başlarına kaybolmaları	<ul style="list-style-type: none"> • Tek başına araştırma yapmaya gitme • Tanımadığı ortamlarda yalnız başına oynama

(Sandseter, 2007a, 2007b'den uyarlanmıştır; Akt. Cevher Kalburan, 2014)

Bu oyun türünde çocuklar kendilerini tanıyarak doğru riskler almayı öğrenirler. Risk alma, yetişkinlikte hayata uyum sağlamayı kolaylaştıran riskli durumlarla baş etme, kendi karar ve davranışlarının sonuçlarından sorumlu olma, kendi beceri ve kapasitesinin sınırlarını öğrenme gibi oldukça önemli becerilerin kazanılmasını sağlamaktadır (Alat, Akgümüş ve Cavalı, 2012). Eğer çocuklara mücadele edebilecekleri oyun ortamları sunulmazsa, sahip oldukları kapasite ile ilgili yanlış değerlendirmeler yaparak, ileriki hayatlarında ya aşırı risk alma ya da aşırı temkinli davranma davranışı göstereceklerdir (Knight, 2012). Ayrıca riskli oyun çocuğun korku ve eğlence duygularını dengelemeyi öğrenmesini; korku ve fobilerle baş etme becerileri geliştirmesini sağlamaktadır (Sandseter, 2010; Sandseter ve Kennair, 2011).

İlişkisel olmayan (non-associative) anksiyetenin etiyojisine göre, çocuklar yükseklikler ve yabancılar gibi bazı uyaranlara karşı korkular geliştirirler ki çocukluk sebebiyle başa çıkmak için yeterli olgunluğa ulaşmadıkları durumlardan korur. Riskli oyun, çocuğu önceden korktukları uyarana maruz bırakır ama aynı zamanda neşelendirici pozitif bir duygu sağlayan motive edici davranışlar içerir. Sonuç olarak korkutucu durumlar ve uyaranlar yönetilebilir ve artık korkutucu olmaz. Eğer çocuklar yaşına

uygun riskli oyunlarda yer almaktan kaçınırlarsa; toplumda psikopatoloji ya da nevroitiklik (duygusal dengesizlik) de artış gözlenebilir (Sandseter ve Kennair, 2011).

Riskli oyun bu sebeple aynı zamanda hem hareketli oyunların sağladığı faydaları hem de dış mekânda oynanan oyunların sağladığı bedensel ve duyuşsal faydaları içermektedir (Cevher Kalburan, 2014b, Çoban ve Nacar, 2006, Seyrek ve Sun, 1998).

Riskli oyunların kategorileri olan tehlikeli aletlerle oyun ve doğal unsurlara yakın oyun çocuğun doğal maddelerle oynamasını içeren kategorilerdir. Tehlikeli aletler olan kesme (bıçak, testere, balta vb.) ve bağlama materyalleri (halat, ip), tehlikeli doğal unsurlar olan taş, toprak, kum, su, ağaç dalları ile birlikte düşünüldüğünde çocuk için harika oyun araçları olmaktadır ve riskli oyun kategorilerinde kullanılmaları sebebiyle bunlara riskli oyuncaklar denilebilir. Çocuklar bu materyalleri hem oyuncak olarak hem de oyuncak yapmak için kullanabilirler. Bu durum onların hem küçük kaslarını hem de hayal gücü ve yaratıcılıklarını geliştirecektir.

Ancak riskli oyunların, içerdikleri risk sebebiyle ebeveynler ve öğretmenler tarafından çok sevilmeyen ve tercih edilmeyen etkinlikler oldukları görülmüştür. Bunun sebebi son yıllarda güvenlik konusunun odak noktası haline gelmiş olmasıdır. Ancak güvenliğin abartılması ve güvenlik amacıyla çocuğun kısıtlanması çocuklar için zarar olarak geri dönmektedir. Risk her ne kadar zarara uğrama tehlikesi olarak tanımlansa da, risk ve tehlikeyi birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Riskli oyunlarda çocuğun kazanacaklarının riskten daha fazla olduğu görülmüştür. Bundy Lockett, Tranter, Naughton, Wyver, Ragen ve Spies (2009)'e göre "Asıl risk, hiç riskin olmamasıdır". Eğer fırsat verilirse çocuklar oyunları içerisinde riskler alacak ve bu riskleri yönetmeyi öğreneceklerdir. Okul öncesi eğitimin bir amacı da çocukları yaşama hazırlamak olduğundan risk yönetimi de diğer önemli konular gibi çocuğa en zararsız ve en kolay yoldan oyunla verilmelidir. Ancak ülkemizde bu konu ile ilgili hali hazırda çok az çalışma bulunduğundan ve konunun önemli olmasından sebeple araştırmacılar bu konuya eğilmeye karar vermişlerdir. Bu araştırmanın amacı öncelikli olarak alanda ihtiyaç olduğu hissedilen riskli oyuna izin verme ölçeği geliştirmektir. Geliştirilen bu ölçek alandaki bir eksikliği giderecek ve yeni çalışmalara ışık tutacaktır.

2.YÖNTEM

2.1.Çalışma Grubu

Bu araştırmanın **nitel çalışma** grubu, 19 öğretmen ve 31 ebeveyninden oluşmaktadır. Öğretmenlerin yarıya yakını 21-30 yaşları arasındadır. Öğretmenlerin yarıya yakını 6 yaş grubu öğretmeni, dörtte biri beş yaş ve dörtte biri de dört yaş grubu öğretmenidir. Nitel veri toplanan 31 ebeveynin ise büyük çoğunluğu 31-40 yaş aralığındadır. Ebeveynlerden 2'si 4 yaş grubu, 14'ü beş yaş grubu ve 15'i de altı yaş grubu çocuğa sahiptir. Ebeveynlerin 13'ü tek çocuklu, 17'si iki çocuklu ve 1'i de üç çocukludur. Ebeveynlerin yarısından fazlası üniversite mezunudur. **Nitel çalışma grubunu**; %84'ü anne, %16'sı baba olan 272 ebeveyn oluşturmaktadır. Ebeveynlerin %73'ü il merkezlerinde, %27'si ise ilçe ve köylerde yaşamaktadır. Ayrıca %20'si ilköğretim %40'ı lise ve %40'ı da üniversite mezunudur. Yarıya yakını iki çocukludur. Yaklaşık yarısının okul öncesi dönemdeki çocuğu kız, yarısının ise erkektir. **Doğrulayıcı faktör analizinin uygulandığı çalışma grubunu** yaşları çoğunlukla 25-40 arasında değişen

231 anne oluşturmaktadır. Annelerin yarısı üniversite mezunu, yaklaşık %25'i ilköğretim, %25'i de lise mezunudur. Annelerin tamamına yakını il merkezinde yaşamaktadır. Çalışma grubundaki annelerin yaklaşık yarısının okul öncesi dönem çocukları kız diğer yarısı ise erkektir.

2.2. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Riskli oyuna izin verme ölçeğinin geliştirilmesine literatür taraması ile başlanmıştır. Yurt içi ve yurt dışı yayınlar incelenerek riskli oyun, riskli oyunun özellikleri ve kategorilerine ilişkin bilgiler toplanmıştır. İkinci aşamada ise okul öncesi eğitim öğretmenleri (19 öğretmen) ve ebeveynlerle (31 ebeveyn) yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde öğretmen ve ebeveynlere, çocukların oyunlarında gözlemledikleri riskli durumların neler olduğu ve büyük yüksekliklerde oynama, oyunlarında yüksek hıza ulaşma, tehlikeli aletlerle oynama, tehlikeli doğal unsurların yanında olma, itiş kakış oyunları ve gözden uzaklaşmayı içeren etkinliklerine izin verip vermedikleri sorulmuştur. Bu form Sandseter (2007a, 2007b)'in ortaya koyduğu Cevher Kalburan (2014)'in uyarladığı 6 riskli oyun kategorisi (büyük yükseklikler, yüksek hız, tehlikeli aletler, tehlikeli doğal unsurlar, itiş-kakış ve kaybolma/gözden uzaklaşma) temel alınarak oluşturulmuştur. Görüşmelerden elde edilen nitel verilerin kodlanması ve literatürdeki bilgilerin desteği ile 89 maddelik madde havuzu hazırlanmıştır. Havuzdan belirtilen özelliği en iyi ölçtüğü düşünülen maddeler uzman görüşlerine başvurularak seçilmiş ve taslak form hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak form alan uzmanı üç akademisyen, ölçme değerlendirme uzmanı olan bir akademisyen ve uygulayıcı olan öğretmenlerle birlikte incelenmiş ve onlardan gelen görüşler doğrultusunda maddelerde değişiklik ve düzeltmeler yapılmıştır. Hazırlanan deneme formunda maddelerin “hiç izin vermem” (1), “nadiren izin veririm” (2), “ara sıra izin veririm” (3), “genellikle izin veririm” (4) ve “her zaman izin veririm” (5) seçeneklerinde biri kullanılarak şekilde işaretlenmesi istenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Ölçek geliştirme aşamasında ebeveynlerle görüşmeler yapılarak nitel veriler toplanmıştır. Toplanan nitel veriler ve literatürden yararlanılarak madde havuzu hazırlanmıştır. Deneme formunun uygulanması ile elde edilen veriler, SPSS ve LISREL programları kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için SPSS programında açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve belirlenen faktör yapısını sınamak için de LISREL programında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Ölçeğin Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Ölçeğin görünüş ve kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Taslak formda aynı davranışa yönelik birden fazla ifade yazılarak 89 maddelik form oluşturulmuştur. Maddeler uzman görüşlerine sunularak davranışı en iyi ifade eden maddeyi belirlemeleri istenmiştir. Ayrıca yeterince açık olmayan, birbiri ile örtüşen davranışı maddeleri de formdan çıkarılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için ise açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı (DFA) faktör analizi uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonrasında düşük faktör yükü veren, birden fazla boyutta yüksek faktör yükü veren ve bulunduğu boyut

ile uyuşmayan maddeler ölçekten çıkarılmış dört boyut ve 21 maddeden oluşan form elde edilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliği için başvuru AFA’da ilk olarak verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına bakılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örnekleme yeterliği ve Bartlett’s testi sonuçları değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir. Verilerin KMO değeri (0,915) ve Bartlett’s testi sonucuna ($\chi^2 = 19444.484; p < .001$) göre değişkenler arasındaki ilişkinin faktör analizi yapmak için uygun olduğu belirlenmiştir. KMO örnekleme yeterliğinin kabul edilebilir alt sınırı 0.50’dir. 0.80 ve yukarısı olan değerler mükemmel olarak kabul edilmektedir (Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2008).

Yapılan faktör analizinde birden fazla boyutta yüksek değer veren ve/veya yer aldığı boyutla uyuşmayan maddeler analizden çıkarılmıştır. Son olarak dört boyut (1.Boyut: çok riskli yüksekliklerde oyun, 2.Boyut: tehlikeli aletlerle oyun ve 3.Boyut: az riskli yüksekliklerde oyun ve 4.Boyut: tehlikeli doğal unsurlara yakın oyun) ve 21 maddeden oluşan ölçek elde edilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan 105 ve en düşük toplam puan 21’dir. Ölçekten yüksek puan alınması riskli oyuna daha çok izin verildiğini, düşük puan alınması ise riskli oyuna daha az izin verildiğini göstermektedir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçek Maddelerinin Faktör Yükleri.

Maddeler	Ortak Variansı	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Madde	Toplam r
Çocuğumun;							
Yüksek bir yerden atlamasına	609	823					540
Büyük kayaların üstüne çıkmasına	570	720					359
Dik bir yamaca tırmanmasına	495	693					351
Bir duvarın üzerine çıkarak yürümesine	449	672					563
Yamaçtan aşağı doğru yuvarlanmasına	439	627					404
Yokuş aşağı kontrolsüz hızda koşmasına	381	596					530
Kapılara ya da kapı çerçevelerine tırmanmasına	309	549					600
Bisikletini hızlı bir şekilde sürmesine	428	533					500
Salıncakta ayakta sallanmasına	278	500					458

Çekiçle çivi vb. küçük nesnelere çakmasına	575	799	518
Soyacak ile patates, salatalık vb. soymasına	639	760	386
Bıçakla bir şeyler kesmesine	540	741	556
Rende ile havuç vb. rendelemesine	571	723	518
Çekiçle büyük nesnelere vurmasına	552	701	549
İğne, toplu iğne kullanmasına	471	632	516
Yalnız başına ev-apartman vb. merdivenlerinden inmesine	947	991	521
Yalnız başına ev-apartman vb. merdivenlerinden çıkmasına	942	986	505
Çok yüksek olmayan ağaçlara tırmanmasına	453	365	552
Ucu yanan bir sopayı sallamasına	711	855	353
Yanan ateşin üzerinden atlamasına	671	811	373
Orman, piknik alan vb. yerlerde kendi başına keşif yapmasına	355	468	394
<hr/>			
KMO=0,915 Bartlett's p<0.01			
Açıklanan varyans	0.321	.231	.246 .417 4.215

Ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde toplam korelasyonlarına ilişkin Tablo 2 incelendiğinde ölçekte yer alan maddelerin faktör yüklerinin 0,468 ile 0,991 arasında değiştiği, ölçeğin madde toplam korelasyonlarının ise 0,35 ile 0,60 arasında değiştiği, ölçeğin birinci boyutunun 9, ikinci boyutunun 6, üçüncü boyutunun 3 ve dördüncü boyutunun 3 maddeden oluştuğu görülmektedir. Ölçeğin birinci faktörü, varyansın %30,321'ini; ikinci faktörü, %9,231'ini, üçüncü faktörü %8,246'sını ve dördüncü faktörün %6,417'sini açıklamaktadır. Dört boyutun ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans ise %54,215'dir.

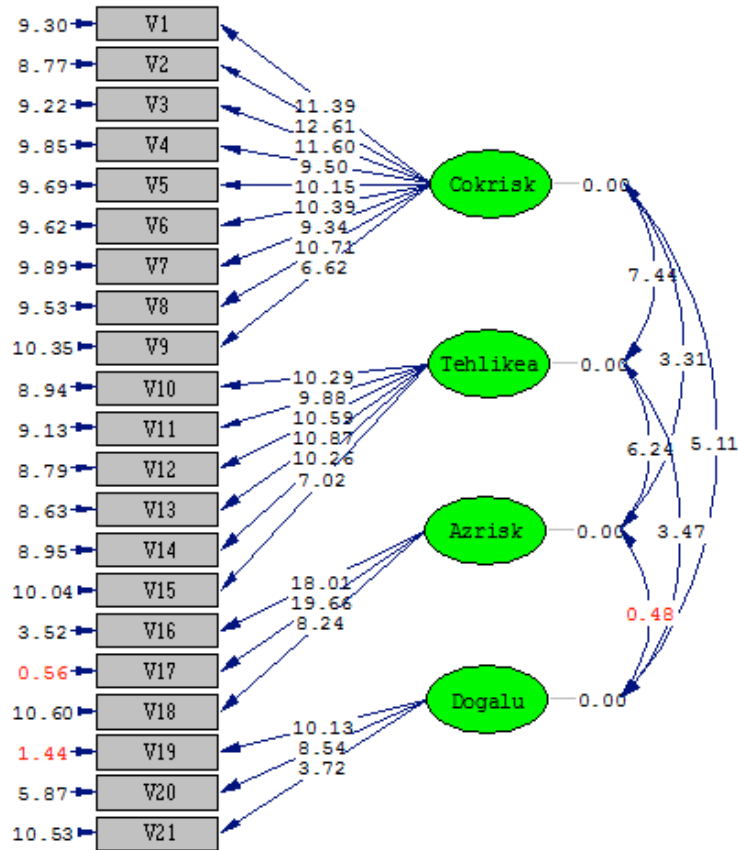
Geliştirilen ölçme aracının ölçülmek istenen davranışı sergileyenler ile sergilemeyenleri birbirinden ayırt edebildiğini belirlemek için; alınan toplam puanlar büyükten küçüğe doğru sıralanmış, alt ve üst %27'lik iki grup oluşturulmuştur. Alt ve üst grupta kalanların ortalamaları bağımsız gruplar t testi ile karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo3'te verilmiştir.

Tablo 3. Riskli Oyun Ölçeğinin Ayırt Edebilirliği (Alt-Üst %27'lik Grup).

%	27'lik Grup	N	Mean	Std. Deviation	df	t	p
	ALT	62	29,8871	3,04666	-23,882	74,498	,000
	ÜST	62	59,0000	9,10233			

Analiz sonucunda alt ve üst %27'lik gruplar arasında anlamlı fark bulunduğu Tablo 3'te görülmektedir, $t(74,498)=p<.01$. Bu durumda ölçme aracının, ölçülmek istenen davranışı sergileyenler ile sergilemeyenleri birbirinden ayırt ettiği söylenebilir (Can, 2016).

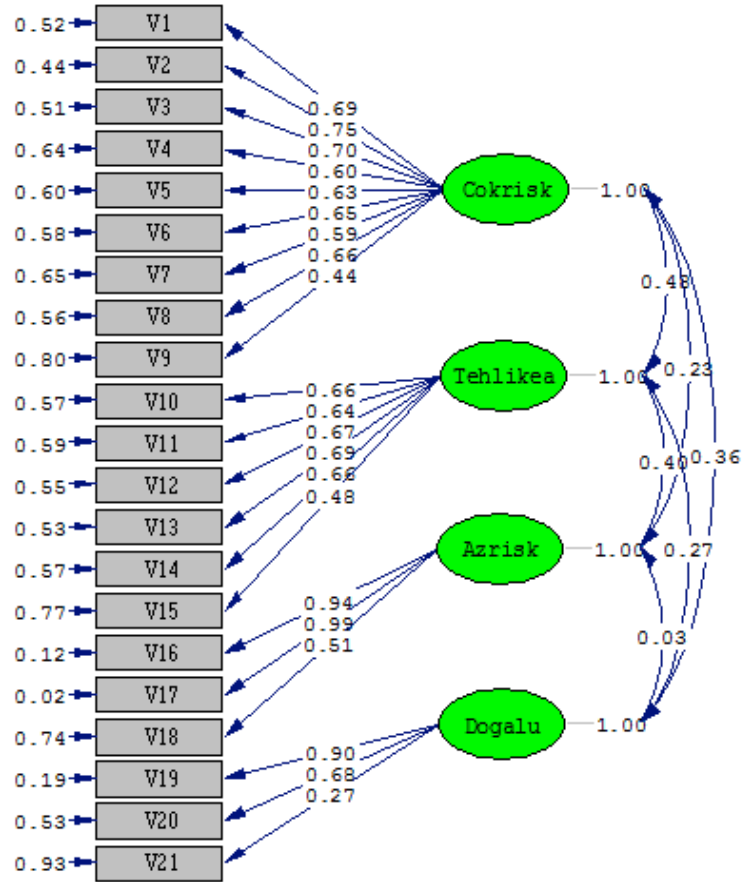
Açımlayıcı faktör analizi ile oluşan dört boyutlu yapı doğrulayıcı faktör analizi ile sınanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Chi-Square=445.64, df=183, P-value=0.00000, RMSEA=0.079

Şekil 1. Riskli oyun ölçeğinin çok boyutlu modeli için gizil değişkenlerin gözlenen değişkenleri açıklama oranlarının manidarlık düzeyleri.

Şekil 1'de verilen birinci düzey faktör analizi sonuçlarına göre; kay-kare (%= 445.64), serbestlik derecesi (sd=183, p=.00)'dır. Gözlenen değişkenlerin gizil değişkenleri açıklama durumlarına ilişkin t değerleri= .01 düzeyinde manidardır. Sadece V17 ile V19 göstergelerinin t değerleri anlamlı değildir. Ancak bu maddeleri analiz dışı bırakmadan önce hata varyansları da kontrol edilmiştir.

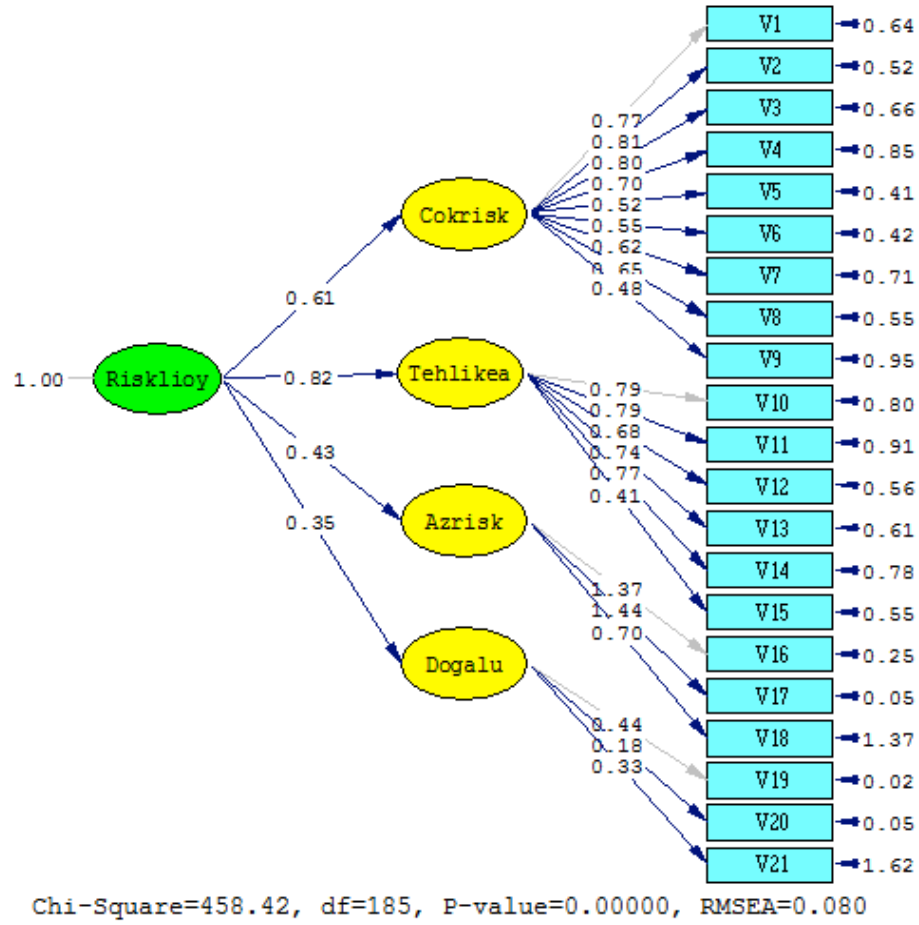

Chi-Square=445.64, df=183, P-value=0.00000, RMSEA=0.079

Şekil 2. Yol şemasında hata varyanslarının incelenmesi

Şekil 2’de görülen hata varyansları incelendiğinde V21 (0.93) göstergesinin hata varyansının yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu değişkene ilişkin t değeri .01 düzeyinde manidar olduğu için bu göstergenin model içerisinde yer almasına karar verilmiştir. Şemada p değerine bakıldığında değerin .01 düzeyinde manidar olduğu görülmektedir. Ancak örneklem büyük olduğu için p değerinin manidar olması normaldir. Bu nedenle iki matris arasındaki uyuma ilişkin alternatif uyum indekslerinin değerlendirilmesinde yarar vardır. Diğer bir ifadeyle p değerinin manidar olması pek çok araştırmada tolere edilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014).

Değerlendirmeye alınan diğer bir uyum indeksi olan ki-kare, serbestlik derecesi ile oranlandığında bulunan değerin 3’ün altında olması mükemmel uyuma, 5’in altında olması orta düzeyde uyuma karşılık geldiğinden (Kline, 2005; Sümer, 2000; Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014) (445.64/ 183) $2.43 < 3$ olduğundan modelin mükemmel uyum gösterdiği söylenebilir. RMSEA değerinin .05’ten küçük olması mükemmel ve .08’den küçük olması iyi uyuma (Jöreskog ve Sörbom, 1993; Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014), .10’dan küçük olması ise zayıf uyuma işaret ettiğinden (Tabachnick ve Fidel, 2001; Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014) RMSEA değerine bakıldığında $0.079 < 0.080$ olduğu için iyi uyuma karşılık geldiği söylenebilir.

Şekil 3. Riskli oyun ölçeğinin ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen yol şeması.

Şekil 3’de görüldüğü üzere son aşamada diğer uyum indeksleri ve modifikasyon önerileri de incelenmiştir. Uyum indekslerine bakıldığında AGFI ve GFI değerlerinin; .95’in üzerinde olması mükemmel uyuma, .90’ının üzerinde olması iyi uyuma karşılık gelmektedir (Hooper, Caughlan ve Mullen, 2008; Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). AGFI değeri (0.80) ile GFI değeri (0.84) 0.90 dan küçük olduğu için zayıf uyuma işaret etmektedir.

RMR ve Standardize edilmiş RMR’nin .05’in altında olması mükemmel uyuma, .80’in altında olması iyi uyuma (Brown, 2006; Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014) ve .10’un altında olması ise zayıf uyuma karşılık gelmektedir. RMR değeri (0.13) zayıf uyuma, Standardize edilmiş RMR değeri de (0.097) 0.10 den küçük olduğu için zayıf uyuma karşılık gelmektedir.

CFI ve NNFI değerlerinin .95’in üzerinde olması mükemmel uyuma, .90’ın üzerinde olması ise iyi uyuma karşılık gelmektedir (Sümer, 2000; Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014).CFI (0.94) ve NNFI (0.93) değerleri incelendiğinde ise her iki değer de 0.90’dan büyük olduğu için iyi uyum göstermektedir.

3.2.Ölçeğin Güvenirliğine ilişkin Bulgular

Ölçeğin toplam puanları ve alt boyut puanlarında iç tutarlık (Cronbach's Alpha) güvenilirliği ve iki yarı güvenilirliğine bakılmıştır. Elde edilen güvenilirlik değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo4. Riskli oyuna izin verme ölçeğinin alt boyutlarının güvenilirliği

	Cronbach's Alpha	İki Yarı Güvenirliği
Çok Riskli Yüksekliklerde Oyun	0,86	0,72
Tehlikeli Aletlerle Oyun	0,81	0,78
Az Riskli Yüksekliklerde Oyun	0,84	0,55
Tehlikeli Doğal Unsurlara Yakın Oyun	0,70	0,70
Riskli Oyun (Toplam)	0,88	0,65

Ölçeğin güvenilirlik değerlerine ilişkin Tablo 4 incelendiğinde, ölçeğin iç tutarlık (Cronbach's Alpha) güvenilirliklerinin birinci boyutta 0,86; ikinci boyutta 0,81; üçüncü boyutta 0,84; dördüncü boyutta 0,70 ve ölçeğin tamamında ise 0,88 olduğu görülmektedir. İki yarı (Split Half) güvenilirliklerinin ise birinci boyutta 0,72; ikinci boyutta 0,78; üçüncü boyutta 0,55; dördüncü boyutta 0,70 ve ölçeğin tamamında ise 0,65 olduğu görülmektedir.

4.TARTIŞMA ve SONUÇ

Günümüzde daha da yaygınlaşan koruyucu ebeveyn tutumları çocukların riskli durumlarla karşılaşmalarını neredeyse imkânsız duruma getirmektedir. Eskiye oranla çocukların mahalle ve sokak aralarında yetişkin denetiminden uzak, serbestçe oyun oynama fırsatları neredeyse yok gibidir (Cevher Kalburan (2014b). Ebeveynler çocuklarının yaralanabileceği ya da terleyince hasta olabilecekleri kaygısı ile çocuklarını riskli oyunlardan mahrum bırakmaktadırlar (Alat, Akgümüş ve Cavalı, 2012). Ayrıca ebeveynlerin güvenlik endişeleri de çocuklarının riskli oyunlarına kısıtlama getirmelerinin nedenidir (Ball 2002). Ancak birçok araştırma ve araştırmacı aslında genç neslin aşırı korunmasının daha büyük risk taşıdığına dikkat çekmiştir (Gill, 2007; Little ve Wyver, 2008). Çünkü çocukların risk alma kararları onları denetleyen yetişkinlerin riskli durumları değerlendirme şekillerinden, risk alma durumundaki davranışlarından etkilenmektedir (Sandseter, 2009).

Erken çocuklukta risk almak, çocuğun kendi karar ve davranışlarından sorumlu olma, kendi beceri ve kapasitesinin farkında olma becerilerini kazandırırken aynı zamanda çocuğun öz-güven ve bağımsızlık geliştirmesini de sağlamaktadır (Alat, Akgümüş ve Cavalı, 2012; Tovey, 2007). Çocuklarının riskli oyunlarına izin veren anneler; çocuklarının bağımsız bir kişilik geliştirmesine ve fikirlerini açıkça ifade etmelerine yardımcı olmaktadır. Çünkü riskli oyun, çocukların seçim yapmalarını, anlaşmaya varmalarını, demokrasiyi öğrenmelerini (Little ve Wyver, 2008) bunların yanı sıra öz-güven, öz-farkındalık, direnç ve bağımsızlık geliştirmelerini destekler (Tovey, 2007). Çocuklarının riskli oyununa izin vermeyen anneler çocuklarının kendi kapasiteleri hakkında yanlış değerlendirmeler yaparak risk konusunda deneyimsiz, aşırı temkinli ya da aşırı riskler alan, bağımsız davranamayan ve hatta anksiyete bozukluğuna sahip bireyler olma ihtimalini artırmaktadırlar (Knight, 2012; Sandseter ve Kennair,

2011;Tovey, 2007).

Bu çalışmada ebeveynlerin, 4-6 yaş grubu çocuklarının riskli oyun oynamasına ne derecede izin verdiklerini belirlemek amacıyla kullanılacak olan Riskli Oyuna İzin Verme Ölçeği' nin geliştirilmesi geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin bulgular paylaşılmıştır. Ölçeğe ilişkin bulgular; ölçeğin geçerlik bulguları ve güvenilirlik bulguları olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Ölçeğin geçerliğine ilişkin olarak; görünüş ve kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Yapı geçerliği için ise öncelikle açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin 21 maddeli ve dört boyutlu formu elde edilmiştir. Ölçeğin birinci boyutu: “çok riskli yüksekliklerde oyun” olarak adlandırılmıştır ve 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin ikinci boyutu: “tehlikeli aletlerle oyun” olarak adlandırılmıştır ve 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin üçüncü boyutu: “az riskli yüksekliklerde oyun” olarak adlandırılmış ve 3 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin dördüncü ve son boyutu ise ‘tehlikeli doğal unsurlara yakın oyun’ olarak adlandırılmıştır ve 3 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan 105 ve en düşük toplam puan 21’dir. Ölçekten yüksek puan alınması riskli oyuna daha çok izin verildiğini, düşük puan alınması ise riskli oyuna daha az izin verildiğini göstermektedir. Ölçeğin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile de sınanmıştır. Ölçeğin ayırt ediciliği alt-üst %27’lik gruplar arası karşılaştırma ile sınanmış ve anlamlı derecede ayırt edici olduğu bulgusu elde edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için toplamda ve alt boyutlarda iç tutarlık güvenilirlikleri ve iki yarı güvenilirlikleri hesaplanmıştır. Elde edilen değerler ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir. Riskli Oyuna İzin verme Ölçeğinin Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonuçları, ölçeğin kabul edilebilir psikometrik özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

5. ÖNERİLER

Okul öncesi dönem, birçok davranış öğrenmede kritik bir dönemdir. Bu dönemde ebeveynler ve öğretmenler çocuklarının tüm alanlardaki gelişimlerinden sorumludur. Riskli oyunların yararları ebeveyn ve öğretmenlere anlatılmalı ve çocukların riskli oyunlar oynamalarına izin verme dereceleri artırılmalıdır. Ebeveynleri ve öğretmenleri riskli oyunun faydaları ve gerekliliği konusunda bilinçlendirmek üzere TV programları, seminerler vb. düzenlenebilir Geliştirilen ölçek, çocuğu 4-6 yaş grubunda olan ebeveynler, bu konuyu incelemek isteyen akademisyenler ve okul öncesi eğitim öğretmenlerince uygulanabilir. Bu ölçek 4-6 yaş grubu için geliştirilmiştir. Daha üst yaş grupları için benzer ölçekler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Alat, Z., Akgumus, Ö. Cavali, D. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Açık Hava Etkinliklerine Yönelik Öğretmen Görüş ve Uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 47-62.
- Ball, D. (2002). *Playgrounds- Risks, Benefits and Choice*. Health and Safety Executive, Middlesex University, London.
- Baykoç Dönmez, N. (1999). *Üniversite Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü ve Kız Meslek Lisesi Öğrencileri İçin Oyun Kitabı*. Esin Yayınevi, İstanbul.
- Bundy, A. C.-Lockett, T.-Tranter, P.. J.-Naughton, G.. A.-Wyver, Shirley. R.-Ragen, Jo-Spies, G. (2009). The Risk Is That There Is ‘No Risk’: A Simple, Innovative Intervention To Increase Children’s Activity Levels. *International Journal of Early Years Education*, 17(1), 33-45.
- Can, A. (2016), *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Pegem Akademi, Ankara.
- Cevher Kalburan, N. (2014a). Erken Çocukluk Döneminde Riskli Oyun. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2(3), (943-960).
- Cevher Kalburan, N. (2014b). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Dış Mekânda Oyun Fırsatları ve Ebeveyn Görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 32, 113-135.
- Çalışandemir, F. (2014). Oyunun Önemi. *Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bakış*, Pegem Akademi, Ankara, 17-30.
- Çoban, B., Nacar, Eyüp (2006). *Okul Öncesi Eğitimde Eğitsel Oyunlar*, Nobel, Ankara.
- Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G, Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi, Ankara.
- Gill, T. (2007). *No Fear: Growing up in a Risk Averse Society*. Calouste Gulbenkian Foundation, London.
- Knight, S (2012). Why Adventure and Why Risk in the Early Years? *Childlinks*, 3, 15-18.
- Little, H.,Wyver, S. (2008). Outdoor Play: Does Avoiding the Risks Reduce the Benefits?. *Australian Journal of Early Childhood*, 33, 33-40.
- Öztürk, A. (2001). *Üniversite Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü ve Kız Meslek Lisesi Öğrencileri İçin Okul Öncesi Eğitimde Oyun*, Esin Yayınları, İstanbul.
- Sandseter, E.B.H (2007a). Categorising risky play-how can we identify risk-taking in children’s play? *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(2), 237-252.
- Sandseter, E.B.H (2007b). Risky play among four- and five-year-old children in preschool,(Ed) Sharon O’Brien, P. Cassidy, and H. Shonfeld, *Vision Into Practice: Making Quality A Reality In The Lives Of Young Children*, CECDE, Dublin.
- Sandseter, E.B.H (2009). Characteristics of Risky Play. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 3(1), 3-21.
- Sandseter, E.B.H (2010). It tickles in my tummy! - Understanding children’s risk-taking in play through Reversal Theory. *Journal of Early Childhood Research*, 8(1), 67-88.
- Sandseter, E.B.H., Kennair, L. E. O. (2011). Children’s Risky Play From An Evolutionary Perspective: The Anti-Phobic Effects of Thrilling Experiences. *Evolutionary Psychology*, 9(2), 257-284.
- Seyrek, H.,Sun, M. (1998). *Okul Öncesi Eğitimde Oyun*. Müzik Eserleri, İzmir.
- Sipahi, B.,Yurtkoru, E.S., Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi*, Beta Yayın,

İstanbul.

Tovey, H. (2007). *Playing outdoors: Spaces and Places, Risk and Challenge*. Open University Press, Maidenhead.

Willoughby, M. (2012). The Value Of Providing For Risky Play In Early Childhood Settings. *Child Links*, 3, 7-10.

EK:1

Riskli Oyuna İzin verme Ölçeği

	Madde No	Çocuğumun;	Her zaman izin veririm	Genellikle izin veririm	Ara sıra izin veririm	Nadiren izin veririm	Hiç izin vermem
1. boyut	1	Yüksek bir yerden atlamasına					
	2	Büyük kayaların üstüne çıkmasına					
	3	Dik bir yamaca tırmanmasına					
	4	Bir duvarın üzerine çıkarak yürütmesine					
	5	Yamaçtan aşağı doğru yuvarlanmasına					
	6	Yokuş aşağı kontrolsüz hızda koşmasına					
	7	Kapılara ya da kapı çerçevelerine tırmanmasına					
	8	Bisikletini hızlı bir şekilde sürmesine					
	9	Salıncakta ayakta sallanmasına					
2. boyut	10	Çekiçle çivi vb. küçük nesnelere çakmasına					
	11	Soyacak ile patates, salatalık vb. soymasına					
	12	Bıçakla bir şeyler kesmesine					
	13	Rende ile havuç vb. rendelemesine					
	14	Çekiçle büyük nesnelere vurmasına					
	15	İğne, toplu iğne kullanmasına					
3. boyut	16	Yalnız başına ev-apartman vb. merdivenlerinden inmesine					
	17	Yalnız başına ev-apartman vb. merdivenlerinden çıkmasına					
	18	Çok yüksek olmayan ağaçlara tırmanmasına					
4. boyut	19	Ucu yanan bir sopayı sallamasına					
	20	Yanan ateşin üzerinden atlamasına					
	21	Orman, piknik alan vb. yerlerde kendi başına keşif yapmasına					

KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ HİZMET İŞLETMELERİNDE KAYIRMACILIK ALGISI: ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ¹

PERCEPTION OF FAVORITISM IN SMALL AND MEDIUM SIZE BUSINESS OF SERVICES: EXAMPLE OF ISPARTA PROVINCE

Fulya UNCU², Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ³

Öz

Kişinin beceri, kabiliyet, başarı ve eğitim düzeyi gibi özellikleri dikkate alınmaksızın, yalnızca akrabalık, arkadaşlık-dostluk ilişkileri esas alınmak suretiyle işletmede herhangi bir pozisyona getirilmesi olarak literatürde tanımlanan kayırmacılık kavramının Türkçede karşılığını adam kayırmacılık, torpil, iltimas, akraba kayırmacılığı (nepotizm) ve ahbap kayırmacılığı (kronizm) kavramları karşılamaktadır. Kayırmacılık eylemlerine küçük ve orta büyüklükteki (KOBİ) işletmelerde işletme sahibine yakınlık ve ailenin bir ferdi olunması nedeniyle rastlanıldığı görülmektedir.

Çalışma hizmet sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde kayırmacılık algısının çalışanlar tarafından hissedilip hissedilmediği ve çalışanlar üzerindeki etkisinin tespit etmek amacıyla kurgulanmıştır. Bu amaçla Isparta Ticaret ve Sanayi Odası verilerine dayanarak hizmet sektörünün 7 alt kolunda faaliyet gösteren (eğitim, sağlık, yeme-içme, eğlence, konaklama, turizm ve finans) KOBİ'lerde 350 kişi üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonunda, işe alma ve personel seçiminde kayırmacılık algısına rastlanılmadığı buna karşılık terfide kayırmacılık ve işlemede kayırmacılık algılarının çalışanlar üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayırmacılık, Nepotizm, KOBİ, Hizmet Sektörü, Kayırmacılık Algısı.

Abstract

The concept of favoritism defined in the literature as being brought to any position in the business based on kinship, friendship-friendship relations (Cronyism), regardless of the characteristics such as skill, ability, achievement an deducation level of the quiche can be considered as a kind of

¹ Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Başkanlığı tarafından finansal olarak desteklenen, Yrd. Doç. Dr. Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ'nin danışmanlığında yürütülen Fulya UNCU'nun 4326-YL1-15 nolu yüksek lisans tez projesi araştırmasından üretilmiştir

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme

³ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, nesrintureli72@gmail.com

favoritism, torpedo, encouragement. Favorable acts are seen in small and medium-sized (SME) enterprises because of their proximity to the owner and being a member of the family.

The study was designed to determine whether the perceptions of favoritism are felt by employees in small and medium-sized enterprises operating in the service sector and to determine the effect on employees. For this purpose, based on the data of the Isparta Chamber of Commerce and Industry, research has been conducted on 350 people SMEs operating in 7 sub-sectors of the service sector (education, health, food, entertainment, accommodation, tourism and finance). At the end of the research, it was found that there was no sense of favoritism in recruitment and personnel selection whereas it was found that the perceptions of favoritism and affection in the process were effective on the employees.

Keywords: Favoritism, Nepotism, SME, Service Industry, Perception of Favoritism

1. GİRİŞ

Dünyada, özellikle gelişmekte olan ülkelerde var olan ve giderek yaygınlaşan kayırmacılık kamu ve özel sektörde, büyük ve küçük işletmelerde uygulanan bir sistem haline gelmiştir. Kayırmacılık, liyakat ilkelerini göz ardı eden, yakınlık ve kan bağlarının esas alındığı bir yönetim sistemidir. Değişik alanlarda var olması farklı türlerin oluşmasına da neden olmaktadır. Akraba kayırmacılığı (nepotizm), eş-dost kayırmacılığı (kronizm), cinsel kayırmacılık ve siyasal kayırmacılık (partizanlık) kayırmacılık türleri arasında yer alır.

Aile yakınlıklarından doğan kayırmacılığa nepotizm, aynı memleketten olma ya da ahablıktan ortaya çıkan kayırmacılığa kronizm, yöneticilerin erkek ve kadın çalışanlarına belirli nedenlerden dolayı işyerinde iltimas göstermelerine cinsel kayırmacılık ve son olarak siyasi ilişkilerden dolayı birbirini tutma, mevkii, gücü adaletsiz bir şekilde kullanmadan dolayı ortaya çıkan olumsuz algıya da siyasal kayırmacılık denmektedir.

Bireylerin yakınlık ilişkisine dayanan ve kayırılan kişi lehine yapılan kayırmacı uygulamaların, olumlu etkilerinden söz edilse de olumsuz etkileri günümüzde daha da ön plana çıkmaktadır. Kayırmacılığın olumsuz etkilerinden örgüt çalışanlarının önemli ölçüde etkilendikleri düşünülmektedir. Örgüt çalışanlarının kayırmacılık sisteminin varlığından haberdar olmaları performanslarını, örgüte bağlılıklarını, yaratıcılıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Emek faktörünün tükenmesine sebebiyet veren kayırmacı uygulamaların hizmet sektöründe daha çok hissedilebileceği algısıyla bu çalışma, hizmet sektöründe faaliyet gösteren KOBİ çalışanları üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla, Isparta ilinde hizmet sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmeler anket tekniği kullanılarak incelenmiştir.

Literatürde nepotizm ile kayırmacılık kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılsa da kayırmacılık kavramı daha geniş kapsamlıdır. Nepotizm aile bağı olan akrabaları kapsarken, kayırmacılık kişinin kendi akraba ve aile fertleri dışında eş dost ve tanıdıklarına iltimas geçilmesini kapsamaktadır (Asunakutlu ve Avcı, 2010, s. 97). Bu nedenle çalışmada kayırmacılık kavramı esas alınmıştır.

2. KAYIRMACILIK KAVRAMI

Kayırmacılık kavramı General Jackson'ın 1828 de Cumhurbaşkanlığı seçim çalışmalarını istismar etmesi ve yetkisini kötüye kullanması ile birlikte yönetim ve siyaset alanında ilk kez kayırmacı uygulama olarak literatüre girmiştir (Çarıkçı vd., 2009, s. 498). İngilizce *favour* kelimesi, iltimas, kayırma, lütuf, iyilik, fiil olarak kayırmak, desteklemek gibi anlamları içinde barındırmaktadır. *Favour* kelime +tism eki alarak “favouritism” kayırmacılık olarak günümüze kadar gelmiştir (Glossary For The European Union, 2009). Favoritizm kelime anlamı, en iyi işleri yapan favori personel anlamından ziyade, bir gruba dâhil olma ve bu üyelerin kayırılmasını kapsamaktadır. Kelime geniş anlamda kayırılan tarafın işinin halledilmesi, onurlandırılması; kayıran kişinin de ödüllendirilmesi anlamına gelir (Nadler ve Schulman, 2006). Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre *kayırmacılık*, *belli bir birey, küme, düşünce ya da uygulamayı, bir başkasıyla karşılaştırıp aralarında bir seçim yapmak gerektiğinde nesnellikten uzaklaşıp taraf tutma* anlamına gelmektedir. Genellikle, iltimas ve torpil kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (www.tdk.gov.tr). Sosyal Bilimler Sözlüğü (1997)'ne göre *kayırmacılık*, *eğitim durumları ve yapacakları işin gerektirdiği niteliklere sahip olup olmadıklarına bakılmaksızın yöneticilerin eş, dost, akraba ve yakınlarının işe alımlarının, yaygın olarak ve meşru görülerek yapıldığı yönetim uygulamasıdır* (Demir ve Acar, 1997, s. 13). Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü (2007)'ne göre *kayırmacılık* *kişinin, kamu veya özel sektörde göreve alınmasında ya da atanmasında akrabalık, eş-dost ve partizanlık ilişkilerini dikkate alan yozlaşmış bir idari sistemdir* (Seyyar, 2007, s. 559). Hasanoğlu ve Aliyev (2007)'e göre *kayırmacılık*, *halk dilinde kullanılan “torpil” kavramı ile eşdeğer olup, iltimas göstermek ve kayırmak anlamlarına karşılık gelmektedir* (Hasanoğlu ve Aliyev, 2007, s. 11). Özkanan ve Erdem (2014)'e göre ise *kayırmacılık*, *basit bir gözlemlerle dahi fark edilebilen; her pozisyondan insanın yakınlık görüşü üzerinden bir ilişki bağlamı kurduğu; resmi ve sosyal ilişkileri bu informal kanallardan üzerinden görmeye çalıştığı bir uygulamayı ifade etmektedir*.

Örgütsel ve yönetsel anlamda kayırmacılık ise kamu görevlerine yapılan atamalarda ve terfilerde akrabalık veya tanıdık-dost ilişkilerine ya da siyasi veya din temelli ortaya çıkan gruplara öncelik verilmesi; kamu kaynaklarının siyasi iktidara yandaş, seçmen kesimlerini kayıracak biçimde yönlendirilmesi gibi anlamlara gelmesi olarak tanımlanmaktadır (Özkanan ve Erdem, 2014, s. 179).

2.1.Kayırmacılık Türleri

Kayırmacılığın değişik alanlarda görülmesi nedeni ile farklı türlerine rastlanılmaktadır.

2.1.1.Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı)

Akraba kayırmacılığı olarak bilinen nepotizmde kayırmaya konu olan öge kan bağı görülmele birlikte söz konusu kişilerle birincil ilişkiler nedeniyle daha çok duygusallık hâkimdir. Duygusal bağ, yöneticiyi diğer bireylerin niteliklerini göz ardı edilebilecek kadar profesyonellikten uzaklaştırabilmektedir (Büte, 2011, s. 138).

Nepotizm, Latince “*nepot*” (nephew) kelimesinden türetilmiştir. Günümüzde aynı işletmelerde akrabaların istihdam edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Abdala vd., 1994, s. 60). Örgütsel görevlere yapılacak işe alım ve atamalarda “*liyakat*” ilkesi, yetenek, eğitim düzeyi ve işe uygunluk ilkelerinin yerini

akrabalık ve kan bağı gibi kişisel faktörler alır (Büte, 2011, s. 137-138; İyışeroğlu, 2006, s. 44). Aileden olan bireylere işe alma, terfi ve ücretlendirme gibi konularda aile dışındaki bireylerden daha çok iltimasın sağlandığı bir kayırmacılık türüdür. Aynı işletmede ailevi yakınlık ile kan bağlarının esas alındığı buna karşılık liyakat ilkelerinin göz ardı edildiği profesyonellik dışı bir yönetim uygulamasıdır.

Dünyada, özellikle gelişmekte olan ülkelerde giderek yaygınlaşan nepotizm (akraba kayırmacılık) uygulamaları, farklı sektörlerde yer alan aile işletmeleri arasında daha sık uygulandığına ve aile üyeleri üzerinde olumlu etkilerinin varlığına dair literatürde tespitlere rastlanılmaktadır. Bu çalışmalara göre (Abdala vd., 1994, s. 61);

-Nepotizm küçük aile işletmeleri için etkili personel sağlama yolu olarak iyi bir uygulamadır.

-Nepotizm, akraba ve akraba olmayan çalışanlar arasında iş tatmini ve morali yükselttiği için olumlu bir aile ortamı meydana getirir.

-Nepotizme izin verildiğinde geniş insan kaynakları havuzu yerine aralarında kan bağı ya da evlilik olan potansiyel bireylerin katkıda bulunabileceği fırsatını verir.

Örgütte çalışanlar arasında kayda değer endişe yaratan kayırmacılık uygulamalarının kayırlan grup açısından olumlu etkilerinden söz edilse de örgütte çalışan diğer grup üzerinde olumsuz etkileri (performans düşmesi, aidiyet duygusunun kaybolması, yaratıcılıklarının yok olması gibi) olduğu diğer çalışmalarda ifade edilmektedir. Bu çalışmalara göre nepotizm uygulamalarının dezavantajları (Kindsiko vd. den alıntılanan Abdala vd., 1994, s. 61):

-Nepotizm, akraba çalışanlar örgüte dair ödülleri kendisi tarafından kazanılıp kazanılmadığından emin olamadığı için üzerinde inanılmaz ve adaletsiz bir baskı yaratır.

-Nepotizme izin vermek aile için taht kavgaları, kardeşler arası rekabet, karar almada aile ve işin yanlış kombinasyonları gibi problemlerin ortaya çıkmasına neden olur.

- Nepotizm, çalışanların yönetici akrabaları tarafından denetlenmesi onların moralini düşürür.

Örgüt içinde tanıdık biri ile çalışma isteği, daha güvende hissetme ve rahatlık nedenlerine bağlanabilir. Özellikle aile işletmelerinde yeni nesil aile üyelerinin örgütün vizyonunu devam ettirebileceğine olan güven ve örgütü yakından tanıyor olmalarının rahatlığı bu tutumu haklı göstermektedir (Özler vd., 2007, s. 438). İşletmecilik ilkelerinin dışında kalan bu uygulama ile yetkin ve yeterli olmayan aile üyelerinin örgütte önemli yetkilerle donatılması diğer çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

2.1.2.Kronizm (Eş-Dost Kayırmacılığı)

Kronizm kelimesi, 1660'lı yıllarda Cambridge Üniversitesi öğrencilerinin kendi aralarında argo olarak kullandıkları 'uzun süren yakın arkadaş' anlamına gelen 'crony' sözcüğünden gelmektedir (Khatri ve Tsang, 2003, s. 290). Kelime anlam olarak olumlu şeyler ifade etse de günümüzde olumsuz anlamda algılanmaya başlanmıştır. Bu algıyı başlatan olay 1952 yılında Truman, yönetimin gerektirdiği niteliklere bakmaksızın kendi arkadaşlarını devletin çeşitli mevkilerinde göreve getirmesi sonucunda suçlanmış ve kronizm ilk kez olumsuz anlamlara taşınmıştır (Khatri vd., 2006, s. 62-63). Kronizmin, kamu görevlilerinin ve bazı özel sektör çalışanlarının işe alım süreçlerinde niteliklerine bakılmaksızın, eşitlik

ilkesinin göz ardı edilerek, eş, dost ve hemşerilik gibi kriterlerin göz önünde bulundurulmasıyla yapılan kayırmacılık türüdür (Aktan, 2001, s. 57).

2.1.3.Cinsel Kayırmacılık

Kadın ya da erkeğin ayırt edilmeksizin belirli nedenlerden dolayı birinin diğerine göre üstün tutulmasıdır (Alptekin, 2014, s. 204). Uygulamada cinsel kayırmacılığa iki farklı açıdan rastlanılmaktadır. Birincisi kadın veya erkek çalışana romantik duygular beslenilmesi; ikincisi, çalışana cinsiyetinden dolayı düşmanlık gösterilip diğer cinsi üstte tutulmasıdır.

Birinci durum yöneticinin çalışana duygusal hisler beslemesi ile ilişkilidir. Cinsel kayırmacılık yöneticinin, personeline çeşitli nedenlerle ilgi duyması ve bu kişilere diğer iş görenlerden daha farklı davranması, bazı ayrıcalıklar tanınmasını ifade etmektedir. İkinci durum ise, kadın ya da erkeğe cinsiyetlerinden dolayı farklı davranılmasıdır. Bu durum çalışanlar açısından çeşitli sıkıntılar doğurmaktadır. İş yaşamında genellikle kadınların anne olmaları, evli olmaları gibi çeşitli nedenlerle geri planda tutulduğu, erkeklerin ise bir adım önde olduğu ortamlara sıkça rastlanmaktadır. Eşitsizliği ifade eden bu durum ve koşullar işyerinde verimliliği, kaliteyi ve üretkenliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bu iki unsurun varlığı iş ortamında liyakatin, yetkinliğin ve verimliliğin arka planda kaldığını göstermektedir (Wennerås ve Wold, 1997, s. 2).

2.1.4.Siyasal kayırmacılık

Siyasal kayırmacılıkta özellikle kamuda görev alacak kişilerin istihdamında beceri, kabiliyet, başarı ve eğitim düzeyi gibi kriterlere fazla dikkat edilmeksizin siyasetçi veya bürokratların yakın çevresindeki insanların istihdam edilmesi söz konusudur (Çoban, 1999, s. 181).

Siyasi partilerin, başa gelmesinden sonra kendi partilerini destekleyen seçmen gruplarına istihdam yaratmaları, devlet kurumlarında ayrıcalıklı davranmaları, bu kimselere haksız çıkar sunmalarına “siyasi kayırmacılık” denmektedir. Siyasi kayırmacılık, “politik yandaşlık” veya “partizanlık” olarak da adlandırılmaktadır (Özkanan ve Erdem, 2011, s. 192). Literatüre bakıldığında siyasal süreçte ortaya çıkan siyasal kayırmacılık adı altında toplanan türler de bulunmaktadır. Bunlar, patronaj, klientalizm ve hizmet kayırmacılığıdır.

Patronaj, kelime kökeni olarak Fransızca patronage kelimesinden Türkçeye geçmiştir. TDK’nda birinci anlam olarak cezaevinden serbest bırakılan suçlunun toplum yaşantısına yeniden uyum sağlaması amacıyla yapılan yardım çalışması, ikinci anlam olarak da yönetim, gözetim olarak açıklanmaktadır (tdk.gov.tr). Devlete/kamuya ait kaynakları, imkânları dağıtarak veya kullandırarak gücü bölüştürme ve böylece kendi iktidarını yürütme uyumunu anlamına gelen patronaj kavramı (birikimdergisi.com), siyasi partilerin iktidara geldikten hemen sonra yalnızca üst düzey bürokratların görevlerine son vermesi, boşalan bu mevkilere siyasal ideoloji, hemşericilik ve akraba kayırmacılığı gibi faktörleri ön planda tutularak atamalarının yapılmasını kapsamaktadır (Aktan, 2001, s. 58).

Klientalizm, kelime olarak client sözcüğü clyent ve Latince clientem (cliens) ‘takipçi, uşak’ kökenine dayanmaktadır (okur-yazar.net). Siyasal literatürde politikacıların uzun vadeli değil de kısa vadeli düşünüp, kendisine oy veren seçmenini müşteri olarak görmesi, müşteri-pazarlamacı bazında

ilişkiler kurmasını ifade etmektedir (Shore, 2005, s. 131). Seçilenin müşteriden yani seçmenden aldığı oy karşılığında, kişiye ya da oy kitlesine hizmet sağlaması olarak da düşünülebilir (www.radikal.com.tr).

Hizmet kayırmacılığı, siyasal iktidarların gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek için bütçe düzenleme ve harcamalarını oylarını en üst seviyeye ulaştırma amacıyla kendi seçim bölgelerine tahsis etmeleri halinde ortaya çıkar (www.canaktan.org).

2.2.Kayırmacılığın Zararları

Kayırmacılık sistemi hemen hemen her toplumun çeşitli faaliyet alanlarında görülen (Johnson ve Milton, 2003, s. 352) aile ilişkileri, hemşerilik, ahabaplık veya bir kişiye herhangi bir nedenden dolayı yakınlıktan doğan, liyakat ilkelerini göz ardı eden, kamu ve özel sektörde boy gösteren idari bir sistemdir. Kayırmacılık sisteminin var olduğu bir örgütte, örgütsel unsurlar zarar görmekte ve çalışanlar üzerinde bir takım sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi nitelikli çalışan istihdamını kısıtlamasıdır. Nitelikli personelden yoksun işletmeler özellikle de küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, büyüme ve kendilerini geliştirmede geri kalmaktadırlar. Bu olumsuz durum yalnızca yetenekli çalışanların işe alım durumlarını değil, mevcut çalışanlarında yükselme, ücretlendirme ve ödüllendirme gibi örgütsel pozisyonlarını etkilemektedir (Erdem vd., 2013, s. 176).

Kayırmacılık politikaları genellikle şirketlerin büyüklüğüne ve mülkiyet bağlılığına göre değişim göstermektedir. Küçük işletmelerde bu bağlılık büyük şirketlere oranla daha fazladır. Oluşan bu bağ, kayırmacılık politikalarının özellikle küçük şirketlerin çalışanları üzerinde daha çok uygulanmasına neden olmaktadır. Bu durum büyük şirketler için pek geçerli olmamaktadır. Çünkü büyük işletmeler gelişme politikaları ve çalışan sayısının fazla olmasından dolayı kayırmacılık uygulamalarının kısıtlandığı alanlardır (Ford ve McLaughlin, 1985, s. 57). Büyük işletmelerde oluşabilecek grup içi kayırmacılık, grup üyelerinin sayısının artmasıyla birlikte ekonomide ve etik kurallarında tahribata yol açabilmektedir (Poppe, 1999, s. 85).

Gelişmiş ülkelerde kayırmacılık sistemi nadir görülürken, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olarak rastlanılmaktadır. Kayırmacılık politikaları ve uygulamalarının önemli toplumsal sonuçlarından biri, yaşanabilecek beyin göçleridir. Az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru bu sebeple yoğun bir biçimde beyin göçü olmaktadır. Beyin göçü, bir toplumun entelektüel varlıklarını kaybetmesi ve ekonomik anlamda gelişmemesi anlamına geldiğinden, beyin göçüyle yaşanan yüksek vasıflı insan kaynağının kaybı, örgütlerin ve toplumun rekabet güçlerinin azalmasına yol açmaktadır (İlhan ve Aytacı, 2010, s. 63). Kayırmacılığın var olduğu bir sistemde, rekabet gücünün azalması dışında kaynak kullanımında verim düşmekte ve kaynak dağıtımında kayıplar meydana gelmektedir (Korkmaz vd, 2001, s. 23).

Kayırmacılığın diğer zararlarından biri de gerek siyasi alanda gerekse örgütsel alanda kayırılan kişinin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmamasıdır. Bu yoksunluk kişinin yaptığı işte etkisiz olmasına, verimsiz kalmasına, en önemlisi de siyasi ve örgütsel hedeflerin istenen sonuçlara ulaşamamasına yol açmaktadır. Varılmak istenen hedefe ancak işe uygunluk, yeterlilik ve tecrübeyle ulaşmak mümkündür. Kayırılan kişi bu unsurlardan yoksunsa hem işletmeye zarar verir hem de nitelikli bireylerin yönetime olan güven duygusunu azaltmaktadır (Çakır, 2014, s. 20).

3.YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Amacı

Hizmet sektöründe yer alan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde kayırmacılık algısının çalışanlar üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla Isparta Ticaret ve Sanayi Odası verilerine dayanarak Isparta'daki KOBİ'ler üzerinde araştırma yapılmıştır.

3.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Isparta'da hizmet sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerden oluşmaktadır. Isparta Sanayi ve Ticaret Odası verilerine göre hizmet sektöründe faaliyet gösteren 346 KOBİ bulunmaktadır. Evren sayısının bilinmemesi nedeni ile tamamına ulaşma imkânı bulunamamıştır. Evren sayısı bilinmediği için tabakalama örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Tabakalama yönteminin etkin olabilmesi için tabakalardaki birimlerin kendi içinde homojen olması ve tabakalar arasında gerçek bir farklılık bulunması gerekmektedir (education.ankara.edu.tr). Bu yöntemle hizmet sektöründe faaliyet gösteren 346 KOBİ 7 alt sektöre dağılmıştır. Sektörlerdeki işletmelerle görüşüldüğünde ortalama çalışan sayılarının 8-15 arası değişmekte olduğu tespit edilmiştir. Her bir alt sektörde en az 50 katılımcıya ulaşılmıştır. Toplamda 350 katılımcı bulunmaktadır. Bu da sosyal bilimlerde bir araştırma için yeterli bir sayı olduğu görülmektedir. Her bir alandan 50 kişi olmak üzere toplam 350 kişi dâhil edilmiş olup yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette kayırmacılık algısı tespitine yönelik kayırmacılık ölçeği kullanılmıştır. Ankette yer alan kayırmacılık ölçeği 7'li likert 17 sorudan oluşmakta ve demografik soru grubunda 8 tane soru bulunmaktadır. Çalışmamız Nisan-Mayıs 2016 tarihleri arasında bizzat işyerlerine gidilerek ve gerekli izinler alınarak yapılmıştır.

Verilerin toplanmasında kullanılan anket formundaki kayırmacılık algısını ölçmeye yönelik anket soruları Asunakutlu ve Avcı (2010, s. 102)'nın Abdalla vd., (1998, s. 564-566), Ford ve McLaughlin (1985, s. 57-61) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmış oldukları sorulardan oluşmaktadır. Kayırmacılık algısını ölçmek için kullanılan ankette toplam 17 soru, üç alt boyut yer almaktadır.

Anketlerde kullanılan ifadelerin güvenilirliği daha önce anketleri kullanan araştırmacılar tarafından tespit edilmesine rağmen, tekrar güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Kayırmacılık algısına yönelik ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha=0,911 olarak tespit edilmiştir.

3.3.Araştırma Bulguları

SPSS 20 programıyla gerçekleştirilmiş olan analizler ve elde edilen bulgular sunulmaktadır. Demografik bulgular ve kayırmacılık ölçeği faktör analizleri alt başlıklarda detaylı bir şekilde yer almaktadır.

3.3.1.Demografik Bulgular

Araştırmada 350 kişi yer almaktadır. Bu 350 katılımcıdan 144 kişi kadın (%41,1) ve 206 kişi erkek (%58,9)'tir. Katılımcıların eğitim durumu, ilkokul mezunu 12 kişi (%3,4), ortaokul mezunu 24 kişi (%6,9), lise mezunu 92 kişi (%26,3), lisans mezunu 202 kişi (%57,7), son olarak lisansüstü mezunu 20

kişi (%5,7)'dir. En yüksek oran %57,7'lik bir oranla lisans mezunlarını kapsamaktadır. Bu da katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek olduğunu bir göstergesidir.

Katılımcılardan 143 kişi evli, 207 kişi bekârdır. %59,1'lik oranla araştırmadaki bekâr katılımcılar daha fazladır. Araştırmadaki hizmet sektöründe yer alan KOBİ'ler 7 sektör altında toplanmaktadır. Bu sektörler analiz sonuçları açısından her sektörden 50 katılımcıyla (%14,3) uygulama yapılması yeterli olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 125 kişi (%35,7) 1 ve daha az yıl, 164 kişi (%46,9) 2-5 yıl, 61 kişi (%17,4) 6 ve daha fazla yıl süreyle şu andaki çalıştıkları işletme çalışma yaşamlarına devam etmektedirler. Araştırmada çalışan ve yöneticilere yönelik olmak üzere iki opsiyonlu soru verilmiştir. Katılımcılardan 298 kişi (%85,1) çalışan ve 52 kişi (%14,9) yönetici pozisyonunda çalışmaktadır. Araştırmadan KOBİ'lerde 152 kişinin işletmede tanıdığı olduğu, 198 kişinin ise işletmede tanıdığı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Tanıdığı olanlar %43,4 ve tanıdığı olmayanlar %56,6 arasında çok önemli bir oran görülmüştür.

3.3.2. Kayırmacılık Ölçeği Faktör Analizi

Faktör analizinde Varimax döndürme yöntemi uygulanmıştır. Kayırmacılık ölçeğine uygulanan faktör analizi sonuçlarına göre toplam üç boyut bulunmaktadır. Asunakutlu ve Avcı (2010)'nın araştırmada ölçek üç boyut şeklinde bulunmuştur. Ölçek boyutları işe alma kayırmacılığı, işlemde kayırmacılık ve terfide kayırmacılık olarak adlandırılmıştır. Yapılan faktör analizine göre anketteki 1., 2. ve 3. ifadeler işe alma ve personel seçiminde kayırmacılık, 5., 6., 7. ve 8. ifadeler işlemde kayırmacılık, 9., 10., 12., 13., 14., 15. ve 16. ifadeler ise terfide kayırmacılık alt boyutlarını kapsamaktadır.

Tablo1.Kayırmacılık Ölçeği Faktör Analizi

Faktörler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach Alfa
1.Faktör: Terfide Kayırmacılık			
10. Bu işletmede yetki öncelikle tanıdıklara verilmektedir.	0,811	49,973	0,913
13. Bu işletmede işletme yöneticilerinin tanıdıklarının terfi etmesinin daha kolay olduğunu düşünüyorum.	0,789		
16. Bu işletmede çalışanların terfi ettirilmesinde akrabalık ve yakınlık ilişkileri öncelikle dikkate alınır.	0,776		
14. Bu işletmede çalışanların terfi etmesinde bilgi, beceri ve kabiliyetler ikinci planda kalmaktadır.	0,745		
12. Bu işletmede ne kadar başarılı olursam olayım işletme yöneticilerinin tanıdıklarının önüne geçemem	0,725		
9. Bu işletmenin yönetim kadrosunda tanıdığı olan çalışanlar diğer kişilerden itibar görmektedir.	0,654		
15. Bu işletmede çalışanların terfi ettirilmesinde işin gerektirdiği nitelikler dışındaki faktörler ön planda tutulmaktadır.	0,635		
2.Faktör: İşlemede Kayırmacılık			
6. Bu işletmede yöneticilerin tanıdıklarını işten çıkarmanın veya onlara ceza vermenin oldukça zor olduğunu düşünüyorum.	0,743	11,365	0,811
7. Bu işletmedeki alt ve orta kademe yöneticiler, tanıdığı olan çalışanlara daha farklı davranmaktadır.	0,687		
8. Bu işletmede tanıdığı olanlar işletmenin kaynaklarından daha kolay yararlanmaktadır.	0,621		
5. Bu işletmede yöneticilerin tanıdığı olan kişilerden çekinirim.	0,442		
3.Faktör: İşe Alma ve Personel Seçiminde Kayırmacılık			
2. Bu işletmeye eleman alımında tanıdığı olanlar seçim sürecinde zorlanmazlar.	0,840	7,114	0,754
1. Bu işletme eleman alımında tanıdıklara öncelik vermektedir.	0,829		
3.Bu işletmeye eleman alımında yönetim kadrosunda yer alan kişilerin referansı oldukça önemlidir.	0,614		

Birinci faktör olan terfide kayırmacılığın açıkladığı varyans, 49,973 olup Cronbach Alfa değeri 0,913 olarak bulunmuştur. İkinci faktör olan işlemede kayırmacılığın açıkladığı varyans 11,365 ve Cronbach Alfa değeri 0,811'dir. Üçüncü faktör işe alma ve personel seçiminde kayırmacılığın açıkladığı toplam varyans ise 7,114 ve Cronbach Alfa değeri 0,754 olarak bulunmuştur.

Ankette yer alan 4., 11. ve 17. ifadeler faktör analizi sonuçlarına göre yorumlamadan çıkartılmıştır. Bu maddeler birden fazla faktör altında toplandığından dolayı alt boyutların güvenilirliği sarsılmaktadır.

Tablo2.Kayırmacılık Algısı ile İlgili İfadelerin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

No:	İfadeler	Sıklık	
		$\bar{X}$	SS.
1.	Bu işletme eleman alımında tanıdıklara öncelik vermektedir.	3,50	2,008
2.	Bu işletmeye eleman alımında tanıdığı olanlar seçim sürecinde zorlanmazlar.	3,74	2,019
3.	Bu işletmeye eleman alımında yönetim kadrosunda yer alan kişilerin referansı oldukça önemlidir.	4,79	1,851
4.	Bu işletmeye eleman alımında kişilerin yeterliliklerinden ziyade işletme yönetimine yakınlıkları önemlidir.	3,99	1,920
5.	Bu işletmede yöneticilerin tanıdığı olan kişilerden çekinirim.	3,11	1,932
6.	Bu işletmede yöneticilerin tanıdıklarını işten çıkarmanın veya onlara ceza vermenin oldukça zor olduğunu düşünüyorum.	4,00	2,002
7.	Bu işletmedeki alt ve orta kademe yöneticiler, tanıdığı olan çalışanlara daha farklı davranmaktadır.	3,70	2,020
8.	Bu işletmede tanıdığı olanlar işletmenin kaynaklarından daha kolay yararlanmaktadır.	3,93	2,094
9.	Bu işletmenin yönetim kadrosunda tanıdığı olan çalışanlar diğer kişilerden itibar görmektedir.	3,91	2,042
10.	Bu işletmede yetki öncelikle tanıdıklara devredilmektedir.	3,68	2,098
11.	İşletmede tanıdığı olan çalışanların işi her zaman kolaylaştırılmaktadır.	3,85	2,053
12.	Bu işletmede ne kadar başarılı olursam olayım işletme yöneticilerinin tanıdıklarının önüne geçemem.	3,39	2,163
13.	Bu işletmede işletme yöneticilerinin tanıdıklarının terfi etmesinin daha kolay olduğunu düşünüyorum.	3,71	2,050
14.	Bu işletmede çalışanların terfi etmesinde bilgi, beceri ve kabiliyetler ikinci planda kalmaktadır.	3,45	1,955
15.	Bu işletmede çalışanların terfi ettirilmesinde işin gerektirdiği nitelikler dışındaki faktörler ön planda tutulmaktadır.	3,85	1,980
16.	Bu işletmede çalışanların terfi ettirilmesinde akrabalık ve yakınlık ilişkileri öncelikle dikkate alınır.	3,80	2,156
17.	Bu işletmede çalışanların terfi ettirilmesi süreci hak ve adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilir.	4,49	1,946

Kayırmacılık ölçeğinde yer alan her bir ifadenin aritmetik ortalamalarına ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Ölçekte “Bu işletmeye eleman alımında yönetim kadrosunda yer alan kişilerin referansı oldukça önemlidir” ifadesi $4,79 \pm 1,85$ ortalama ve “Bu işletmede çalışanların terfi ettirilmesi süreci hak ve adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilir” ise $4,49 \pm 1,94$ ortalama ile katılım seviyesinin diğer ifadelerle göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra “Bu işletmede yöneticilerin tanıdığı olan kişilerden çekinirim” ifadesi $3,11 \pm 1,93$ ortalama ve “Bu işletmede ne kadar başarılı olursam olayım

işletme yöneticilerinin tanıdıklarının önüne geçmem” ifadesi ise 3,39±2,16 ortalama ile katılım seviyesinin diğer ifadelerle göre düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Terfide Kayırmacılık Algısının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	SS.	Test Değerleri
Yaş				
20 yaş altı	36	4,448	1,722	$X^2=10,165$ $p=0,038$
20-29	190	3,603	1,691	
30-39	80	3,667	1,552	
40-49	33	3,606	1,704	
50 yaş ve üstü	11	2,857	1,459	
Cinsiyet				
Kadın	144	3,844	1,686	U= 13464,5 $p=0,142$
Erkek	206	3,568	1,662	
Eğitim Durumu				
İlkokul	12	4,1548	1,993	$X^2=15,828$ $p=0,003$
Ortaokul	24	4,7798	1,622	
Lise	92	3,8804	1,685	
Lisans	202	3,4455	1,603	
Lisansüstü	20	3,5571	1,673	
Medeni Durum				
Evli	143	3,646	1,554	U=14781,5 $p=0,984$
Bekâr	207	3,706	1,757	
Çalışılan Sektör				
Eğitim	50	3,1914	1,453	$X^2=24,855$ $p=0,000$
Sağlık	50	3,8829	1,615	
Turizm	50	3,5771	1,747	
Konaklama	50	3,2229	1,602	
Yeme-İçme	50	3,3971	1,816	
Finans	50	3,9886	1,615	
Eğlence	50	4,5143	1,529	
İşletmede Çalışma Süresi				
1 ve daha az	125	3,7440	1,680	$X^2=0,272$ $p=0,873$
2-5 yıl	164	3,6568	1,688	
6 ve daha fazla	61	3,6230	1,651	
İşletmedeki Pozisyon				
Çalışan	298	3,714	1,694	U=7260,5 $p=0,469$
Yönetici	52	3,497	1,560	
İşletmede Tanıdık Olup Olmama Durumu				
Evet	152	3,781	1,719	U=14174 $p=0,351$
Hayır	198	3,606	1,641	

Terfide kayırmacılık algısının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar Tablo 3’de gösterilmektedir. Buna göre KOBİ çalışanlarından alınan cevaplara göre KOBİ çalışanlarının cinsiyetlerine ($U=13464,5$, $p=0,142$), medeni durumlarına ($U=14781,5$, $p=0,984$), işletmede çalışma sürelerine ($X^2=0,272$, $p=0,873$), işletmedeki pozisyonlarına ($U=7260,5$, $p=0,469$) ve işletmede tanıdıkları olup olmaması durumuna ($U=14174$, $p=0,351$) göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Buna ek olarak, KOBİ çalışanlarının yaşlarına göre karşılaştırma yapıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. ($X^2=10,165$, $p=0,038$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, yaşı 20 yaş altı olan çalışanların puanının, yaşı 20-29, 30-39, 40-49 ve 50 ve üstü olan çalışanlardan daha yüksek olmasından ileri geldiği anlaşılmıştır. Buna göre yaşı 20 ve daha fazla olan katılımcıların terfide kayırmacılık algısı düzeylerinin 20 yaş altı çalışanlardan daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim durumlarına göre karşılaştırma yapıldığında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2=15,828$, $p=0,003$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, eğitim durumu ortaokul olan çalışanların puanının, eğitim durumu lise, lisans ve lisansüstü olan çalışanlardan ve eğitim durumu lise olan çalışanların da puanının, eğitim durumu lisans olan çalışanlardan daha yüksek olması sebebiyle oluştuğu anlaşılmıştır.

Aynı zamanda çalıştıkları sektörlere bakıldığında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2=24,855$, $p=0,000$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, sağlık sektöründe çalışanların puanlarının eğitim ve konaklama sektöründe çalışanların puanlarından daha yüksek olduğu, finans sektöründe çalışanların puanlarının, eğitim ve konaklama sektöründe çalışanların puanlarından daha yüksek olduğu, eğlence sektöründe çalışanların puanlarının, eğitim, sağlık, turizm, konaklama ve yeme-içme sektörlerinde çalışanların puanlarından daha yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buna göre eğitim, sağlık, turizm, konaklama ve yeme-içme sektöründe çalışanların terfide kayırmacılık algısı düzeylerinin eğlence sektöründe çalışanlardan daha düşük olduğu, eğitim ve konaklama sektöründe çalışanların terfide kayırmacılık algısı düzeylerinin sağlık sektöründe çalışanlardan daha düşük olduğu ve konaklama ve eğitim sektöründe yer alan çalışanların terfide kayırmacılık algısı düzeylerinin finans sektöründen daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. İşlemede Kayırmacılık Algısının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	SS.	Test Değerleri
Yaş				
20 yaş altı	36	4,1111	1,51002	$X^2=9,324$ $p=0,053$
20-29	190	3,7908	1,66428	
30-39	80	3,3469	1,51704	
40-49	33	3,6364	1,59110	
50 yaş ve üstü	11	3,0000	1,16190	
Cinsiyet				
Kadın	144	3,7431	1,671	U=14403 $p=0,645$
Erkek	206	3,7431	1,565	
Eğitim Durumu				
İlkokul	12	4,2292	1,63227	$X^2=6,724$ $p=0,151$
Ortaokul	24	4,2708	1,58100	
Lise	92	3,7745	1,58203	
Lisans	202	3,5619	1,63752	
Lisansüstü	20	3,4500	1,30686	
Medeni Durum				
Evli	143	3,564	1,547	U=13770,5 $p=0,268$
Bekâr	207	3,764	1,647	
Çalışılan Sektör				
Eğitim	50	2,9450	1,39083	$X^2=30,422$ $p=0,000$
Sağlık	50	4,1050	1,66988	
Turizm	50	3,5850	1,17652	
Konaklama	50	3,5050	1,65869	
Yeme-İçme	50	3,4550	1,56385	
Finans	50	3,6400	1,88181	
Eğlence	50	4,5450	1,40851	
İşletmede Çalışma Süresi				
1 ve daha az	125	3,9180	1,62260	$X^2=5,293$ $p=0,071$
2-5 yıl	164	3,6067	1,62799	
6 ve daha fazla	61	3,4057	1,48125	
İşletmedeki Pozisyon				
Çalışan	298	3,709	1,610	U=7297 $p=0,502$
Yönetici	52	3,528	1,601	
İşletmede Tandıkl Olup Olmama Durumu				
Evet	152	3,682	1,494	U=14812 $p=0,801$
Hayır	198	3,683	1,694	

İşlemede kayırmacılık algısının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar Tablo 4’de gösterilmektedir. Buna göre KOBİ çalışanlarından alınan cevaplara göre çalışanların yaşlarına

($X^2=9,324$, $p=0,053$), cinsiyetlerine ($U=14403$, $p=0,645$), eğitim durumlarına ($X^2=6,724$, $p=0,151$), medeni durumlarına ($U=13770,5$, $p=0,268$), işletmede çalışma sürelerine ($X^2=5,293$, $p=0,071$), işletmedeki pozisyonlarına ($U=7297$, $p=0,502$) ve işletmede tanıdıkları olup olmaması durumuna ($U=14812$, $p=0,801$) göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna ek olarak, KOBİ'lerin çalıştıkları sektörlere göre karşılaştırma yapıldığında ($X^2=30,422$, $p=0,000$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Yapılan ikili karşılaştırmalarda farkın, sağlık sektöründe çalışanların puanlarının eğitim sektöründe çalışanların puanlarından daha yüksek olduğu, turizm sektöründe çalışanların puanlarının, eğitim sektöründe çalışanların puanlarından daha yüksek olduğu, eğlence sektöründe çalışanların puanlarının, eğitim, finans, turizm, konaklama ve yeme-içme sektörlerinde çalışanların puanlarından daha yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır.

Tablo 5. İşe Alma ve Personel Seçiminde Kayırmacılık Algısının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	$\bar{X}$	SS.	Test Değerleri
Yaş				
20 yaş altı	36	3,9907	1,89148	$X^2=1,588$ p= 0,811
20-29	190	4,0404	1,54269	
30-39	80	3,9542	1,73792	
40-49	33	4,1515	1,43394	
50 yaş ve üstü	11	3,5152	1,27683	
Cinsiyet				
Kadın	144	3,9282	1,568	U=14019 p= 0,382
Erkek	206	3,9282	1,632	
Eğitim Durumu				
İlkokul	12	4,2500	1,85388	$X^2=3,322$ p= 0,506
Ortaokul	24	3,8056	1,80690	
Lise	92	4,2391	1,58698	
Lisans	202	3,9076	1,59817	
Lisansüstü	20	4,0833	1,36315	
Medeni Durum				
Evli	143	3,825	1,497	U=13108 p= 0,068
Bekâr	207	4,136	1,667	
Çalışılan Sektör				
Eğitim	50	3,9733	1,52803	$X^2=7,902$ p= 0,245
Sağlık	50	3,7667	1,36734	
Turizm	50	3,6933	1,52951	
Konaklama	50	3,8800	1,55001	
Yeme-İçme	50	4,2600	1,65683	
Finans	50	4,3067	1,78916	
Eğlence	50	4,1867	1,76018	
İşletmede Çalışma Süresi				
1 ve daha az	125	4,1227	1,60227	$X^2=1,493$ p= 0,474
2-5 yıl	164	3,9106	1,60227	
6 ve daha fazla	61	4,0437	1,63013	
İşletmedeki Pozisyon				
Çalışan	298	4,005	1,612	U=7624,5 p=0,854
Yönetici	52	4,032	1,581	
İşletmede Tanıdık Olup Olmama Durumu				
Evet	152	4,149	1,622	U=13757,5 p=0,168
Hayır	198	3,902	1,587	

İşe alma ve personel yerleştirmede kayırmacılık algısının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar Tablo 5'de gösterilmektedir. Buna göre KOBİ çalışanlarından alınan

cevaplara göre çalışanların yaşlarına ($X^2=1,588$, $p=0,811$), cinsiyetlerine ($U=14019$, $p=0,382$), eğitim durumlarına ($X^2=3,322$, $p=0,506$), medeni durumlarına ($U=13108$, $p=0,068$), işletmede çalışma sürelerine ($X^2=1,493$, $p=0,474$), sektörlerine ($X^2=7,902$, $p=0,245$), işletmedeki pozisyonlarına ($U=7624,5$, $p=0,854$) ve işletmede tanıdıkları olup olmaması durumuna ($U=13757,5$, $p=0,168$) göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Isparta ilinde hizmet sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerde kayırmacılık algısının çalışanlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla, KOBİ çalışanlarından anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Kayırmacılık algısını ölçmeye yönelik alt boyutlar işe alım ve personel seçimi, terfide kayırmacılık ve işlemede kayırmacılık olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Yapılan analizlere göre, eğitim durumu lise, lisans ve lisansüstü olan katılımcıların terfide kayırmacılık algısı düzeylerinin eğitim durumu ortaokul olan çalışanlardan daha az olduğu ve eğitim durumu lisans olan katılımcıların terfide kayırmacılık algısı düzeylerinin de eğitim durumu lise olan çalışanlardan daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim, finans, turizm, konaklama ve yeme-içme sektörlerinde çalışanların işlemede kayırmacılık algısı düzeylerinin eğlence sektöründe çalışanlardan daha düşük olduğu, eğitim sektöründe çalışanların işlemede kayırmacılık algısı düzeylerinin sağlık ve turizm sektöründe çalışanlardan daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. İşlemede kayırmacılık, izin kullanımları, maaşların erken ödenmesi, avansa verilmesi ve çalışanın işyerinden diğer çalışanlardan daha erken çıkması gibi konuları kapsamaktadır. İşe alma ve personel yerleştirmede kayırmacılık algısının demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlara göre çalışanlar üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır.

Terfide kayırmacılık algısı eğitim durumu düşük çalışanlarda daha fazla hissedildiği görülmektedir. Terfi sistemi bir çalışanın diğer bir çalışana göre sorumluluklarının artırılması ve eğitim durumunun göz önüne alınarak farklılaştırılmasıdır, böylelikle işyeri sahipleri terfi yaptırırken çalışanların eğitim durumunu ele almaktadırlar. Bu durum eğitim durumu düşük çalışanların eğitim durumları yüksek olanlara göre kendilerini yetersiz olarak nitelendirdiği şeklinde yorumlanabilir. Eğlence sektöründe çalışanların terfide kayırmacılık algısı düzeylerinin eğitim sektöründe yer alanlara göre yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Eğlence sektöründe yükselme olanakları kayırmacılıkla ilişkilendirilirken, eğitim sektöründe çalışanların açısından ise durumun tamamen farklı olduğu tespit edilmiştir. Eğitim sektöründe yükselme olanakları eğitim durumu ile ilişkilendirilirken, eğlence sektöründe durum tam tersi olabilmektedir. Eğlence sektöründe yer alan çalışanların yükselme olanaklarının işletmeye olan sadakati, işletmede daha fazla zaman geçirmesi ve izin kullanımlarından feragat etme gibi tercihlere bağlı olabileceği yorumu yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdalla, F. H., Maghrabi, A. S. ve Al-Dabbagh, T. H. (1994). Research Note: Assessing the Effect of Nepotism on Human Resource Managers. *International Journal of Manpower*, 15(1), 60 – 67.
- Akat, Ö. (2010). *Uygulamaya Yönelik İşletme Politikası ve Stratejik Pazarlama* (4. baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Aktan, C. C. (2001). *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Alptekin, D. (2014). Çelişik Duygularda Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Sorgusu: Üniversite Gençliğinin Cinsiyet Algısına Dair Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 203-211.
- Arslan Pekşen, L. (2013). *Çalışanların Motivasyonu Serik Devlet Hastanesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.
- Asunakutlu, T. ve Avcı, U. (2010). Aile İşletmelerinde Nepotizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 93-109.
- Aykan, M. (2001). *Motivasyon* (1. baskı). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Büte, M. (2011). Kayırmacılığın Çalışan Davranışları ve İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerine Etkileri: Türk Kamu Bankalarına Yönelik Bir Araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(1), 135-153.
- Çakır, M. (2014). Bürokrasi ve Suç Olgusu, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 18-24.
- Çarıkçı, İ. H. vd. (2009). Favoritism and Nepotism in The Ottoman Empire. Sarajevo: I. International Symposium on Sustainable Development, 498-506.
- Çoban, O. (1999). Bir Siyasal Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet ve Ekonomik Etkileri. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (13) 1, 173-194.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (1997), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Erdem, B. vd. (2013). Aile İşletmelerinde Nepotizm ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Kütahya'da Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 171-197.
- Ford, R. ve McLoughlin, F. (1985). Nepotism. *Personel Journal (pre-1986)*, 64, 57-61.
- Glossary For The European Union (English-Turkish). (2009). Erişim 20 Ağustos 2016, http://www.ab.gov.tr/files/Sozluk/glossary_for_the_european_union.pdf
- Hasanoğlu, M. ve Aliyev, Z. (2007). *Yönetimde Yolsuzluk ve Mücadele Stratejileri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İyişleroğlu, S. C. (2006). *Aile Şirketleri: Adana ve Çevresinde Faaliyet Gösteren Aile Şirketlerinde Nepotizm Uygulamasının Tespitine Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Johnson, S. ve Mitton, T. (2003). Cronyism and Capital Controls: Evidence From Malaysia, *Journal of Financial Economics*, 67(2), 351-382.

- Karatay, M. Araştırmada Örneklemeye. Erişim 30 Ağustos 2016, 80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/eay/mkaratay.doc
- Kayırmacılık. Erişim 15 Haziran 2016, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.576150a8b9ebd5.03129507
- Khatri, N. vd. (2006). Cronyism: A Cross-Cultural Analysis, *Journal of International Business Studies*, 37(1), 61-75.
- Khatri, N. ve Tsang, E. W. (2003). Antecedents and Consequences of Cronysim in Organizations. *Journal of Business Ethics*, 43, 289 – 303.
- Klientalizm Ya da Yanaşmacılık. Erişim 21 Ağustos 2016, <http://okur-yazar.net/klientalizm-ya-da-yanasmacilik-2903>
- Korkmaz, E. vd. (2001). Türkiye’de Yolsuzluğun Sosyo-Ekonomik Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri, *İstanbul Ticaret Odası*, Yayın No. 35.
- Nadler, J. ve Schulman, M. (2006). Favoritism, Cronyism, and Nepotism. Erişim 20 Ağustos 2016, <https://www.scu.edu/ethics/focus-areas/government-ethics/resources/what-is-government-ethics/favoritism-cronyism-and-nepotism/>
- Özkanan, A. ve Erdem, R. (2014). Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2),179-206.
- Özler, H. vd. (2007). Aile İşletmelerinde Nepotizmin Gelişim Evreleri ve Kurumsallaşma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 437-450.
- Patronaj. Erişim 20 Ocak 2016, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c88a9251f1a0.51163392
- Poppe, E. ve Linssen, H. (1999). In-group Favouritism and The Reflection of Realistic Dimensions of Difference Between National States in Central and Eastern European Nationality Stereotypes, *British Journal of Social Psychology*, 38(1), 85-102.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)*. (1. baskı). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Sheridan, M. K. (2007). Just Because It’s Sex Doesn’t Mean It’s Because of Sex: The Need for New Legislation to Target Sexual Favoritism. Erişim 20 Ağustos 2016, <http://www.columbia.edu/cu/jlsp/pdf/Spring2007/Sheridan.pdf>
- Sherman, P. W. (1977). Nepotism and the Evolution of Alarm Calls. *Science*, 197(4310), 1246-1253.
- Shore, C. (2005). *Corruption Anthropological Perspectives* (1. Baskı). London : Pluto Press.
- Tanıl, B. (Nisan 2000). Demirel. Erişim 04 Ağustos 2016, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5864/demirel#.V6MZa9KLTIU>
- Wenneras, C. ve Wold, A. (1997). Nepotism and sexism in peer-review. *Women, Science And Technology: A Reader In Feminist Science Studies* içinde (46-52). Macmillan Publishers.

MESLEK ETİĞİ VE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ETİK SÖZLEŞME ALGISININ KURAMSAL MODELİ

THE PROFESSIONAL ETHICS AND THEORETICAL MODEL OF THE ETHICAL CONTRACT ACCOUNTING PROFESSIONALS PERSPECTIVE

Osman TUĞAY¹, Muhammet Burak KILIÇ²

Öz

Etik sözleşme muhasebecilik mesleği açısından önem taşımaktadır. Bu sebeple etik sözleşme algısının modellenmesi ve kuramsal yapıların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu çalışmada Antalya, Burdur ve Isparta Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odalarına kayıtlı meslek mensuplarının etik algısına yönelik kuramsal yapılar Doğrulayıcı Faktör Analizi ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak kuramsal yapıların toplam 8 soru ifadesinden ve etik yeterlilik ve özen, etik duyarlılık ve etik davranış olmak üzere üç alt boyuttan oluştuğu görülmektedir. Kuramsal yapı modelinin uyum indeksleri $\chi^2/df = 2,66$, $RMR = 0,048$, $RMSEA = 0,066$, $SRMR = 0,039$, $GFI = 0,97$, $CFI = 0,98$, $NNFI = 0,96$, $NFI = 0,96$ ve $AGFI = 0,94$ olup model kabul edilebilir düzeyde uyum indekslerine sahiptir. Model güvenirliliği ise, $Cronbach \alpha = 0,82$, $AVE = 0,55$ olarak bulunmuştur. Değerler etik sözleşme modelinin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Muhasebe Meslek Mensubu, Meslek Etiği, Muhasebe Meslek Etiği, Etik Sözleşmesi, Doğrulayıcı Faktör Analizi*

Absract

The ethical contract is an important in terms of accountancy profession. For this reason, it is necessary to model the ethical contract perception and to reveal the theoretical structures. In this study, theoretical constructs related to the ethical perception of professionals registered in Antalya, Burdur and Isparta provinces were evaluated by Confirmatory Factor Analysis. As a result, it is seen that the theoretical constructs consist of 8 sub-questions and three sub-dimensions of ethical competence and care,, ethical sensitivity and ethical behavior. The fit index of the theoretical structure model is found as $\chi^2/df = 2,66$, $RMR = 0,048$, $RMSEA = 0,066$, $SRMR = 0,039$, $GFI = 0,97$, $CFI = 0,98$, $NNFI = 0,96$,

¹ Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, otugay@mehmetakif.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme bölümü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, mburak@mehmetakif.edu.tr

NFI = 0.96 and AGFI 0.94. Accordingly, the model had good fit index at acceptable levels. The model reliability was found as Cronbach $\alpha = 0.82$ and AVE = 0.55. The values show that the ethical perception model is valid and reliable.

Keywords: *Ethics, Accounting Professionals, Professional Ethics, The Ethics Of Accounting Profession, Ethics Contract, Confirmatory Factor Analysis*

1. GİRİŞ

Uluslararası düzeydeki gelişmeler muhasebe mesleğine uluslararası bir kimlik kazandırmıştır. Bu bağlamda muhasebe mesleğinin ortak değeri artık sadece basit bir teknik uzmanlık değildir. Yeni ortak değerler kamu çıkarına hizmet için ortak bir amaca yönelmiş değerlerin bütünüdür ve bu bütün içinde etik değerler en önemli unsurlar arasında yer almaktadır(Utku ve Gürsoy, 2014:9). Her hangi bir meslek dalına ait etik kuralların belirlenip yazılı hale getirilmesi ve bu kurallara uyulması, o mesleğe ve meslek mensuplarına güven açısından oldukça önemlidir. Birçok meslekte olduğu gibi, son yıllarda dünyada ve ülkemizde üzerinde tartışılan önemli konulardan birisi de muhasebe mesleğinde etik kuralların oluşturulması ve uygulamaya nasıl geçirileceği sorunudur(Ergün ve Gül, 2005:144). Özellikle geçmişte dünyada ve ülkemizde yaşanan şirket ve muhasebe skandallarından sonra yasaların her zaman yeterli ve tam anlamıyla etkin olmadığı ortaya çıkmış ve meslek etik ilkeleri tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu tartışmalar, meslek örgütleri tarafından muhasebe meslek etik ilke ve kurallarının tekrar gözden geçirilerek etkinleştirilmesi ve yeni yasaların çıkarılması gereğini ortaya koymuştur(Yıldız, 2010:156).

Bu bağlamda söz konusu gelişmeleri takiben etik kavramı ile ilgili pek çok ülke ilgili kanunlarında değişiklikler yapmış, meslek örgütleri etik ile ilgili eğitim faaliyetlerini arttırmış, bazı üniversiteler de öğrencilerin etiksel davranışlarını, kişisel ve yönetsel becerilerini geliştirmeye yönelik dersleri müfredatlarına ilave etmişlerdir (Deran, vd., 2014:43). Bu kapsamda TÜRMOB tarafından hazırlanan, Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ 27 Mart 2014'te 28954 Sayılı Resmi Gazetede yayınlamıştır. Bu çalışma da etik sözleşme algısının muhasebe meslek mensupları üzerindeki kuramsal yapılarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Ahlak

Ahlak kavramı Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı Türkçe sözlük (TDK, 2005)'e göre ahlak; “bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda buldukları davranış kuralları” olarak tanımlanmaktadır. Kotar (1997)'a göre, Ahlak, “insanın doğuştan getirdiği yada daha sonradan edindiği, bir takım davranış şekilleri, huyları, tavırlar, manevi seviyesini belirten tutum ve davranışlar” olarak tanımlanabilir.

2.2.Etik

Etik kavramı Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı Türkçe sözlük(TDK, 2005)'e göre, töre bilimi, ahlak, ahlakî, ahlakla ilgili olarak tanımlanmaktadır. Etik sözcüğü, “ethos” sözcüğünden türetilmiş ve Yunanca “karakter, âdet, huy veya gelenek” anlamına gelmektedir(Aydın, 2001:5).

Literatürde etik ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Daştan vd, (2015)' ne göre, Etik, iyi ya da kötü davranışın kaynağının analizini ifade etmektedir. Hacıhasanoğlu (2013)'na göre ise etik, insanların kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, kuralları, doğru yanlış ya da iyi-kötü gibi ahlakî açıdan araştıran bir felsefe disiplini. Akbas vd.(2009)'ne göre, etik kurallar, neyin doğru, neyin yanlış olduğuna işaret etmekte ve kişilere, gruplara ve toplumlara yol göstermektedir

2.3. Meslek Etiği

Etik kavramının mesleklerin icrasında ön plana çıkması yerleşik kuralların ve kanunların hayatta karşılaşılabilecek her türlü durumu ve anlaşmazlığı kavrama ve kapsamada yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır(Sayım ve Usman, 2016: 248). Genel olarak ele alınıp bir değerlendirme yapıldığında her meslekle ilgili yazılı ve yazılı olmayan meslek etiği ile ilgili kuralların var olduğu görülmektedir. Meslekler arasında yapılan işin niteliğine göre farklılıklar bulunmasına karşın, meslek etiği ile ilgili belirli ortak noktalar söz konusudur (Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012:39).

Meslek etiği, genel anlamdaki etik yaklaşımlarının meslek alanlarında somutlaşan biçimleridir (Yıldız, 2002: 20). Meslek etiği “belirli bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturup, koruduğu; meslek üyelerine emreden, onları belli bir şekilde davranmaya zorlayan kişisel eğilimlerini sınırlayan; yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünüdür” (Aydın, 2002:3). Bir başka ifadeyle meslek etiği, her türlü meslek alanında o mesleğin mensuplarının davranış ve tutumlarının toplumların yapısına bakmaksızın evrensel boyutta ahlaki bir çizgiye kavuşturmak için oluşturulmuş kurallardır. Meslek etiğinin amacı bir mesleğin icra edilmesine ilişkin standart değerler oluşturmak ve bu değerleri evrensel niteliğe taşıyabilmektir(Gül ve Erol, 2016:57).

Muhasebe meslek mensubunun etik ilkelere uyumu, sunduğu bilginin doğru ve güvenilir olmasını sağlamaktadır. Meslek mensubunun etik dışı davranışları; bir işletmenin kâr dağılımını farklılaştırmak, ödenecek vergi miktarını değiştirmek, bilgi kullanacaklarını etkilemektedir (Özkaya, 2008: 34). Bu da muhasebe meslek mensuplarının karar vermelerinde ve davranışlarında etik ilke ve kurallara uygun davranmaları gerektiğini göstermektedir (Kutlu, 2008: 145).

3. MUHASEBE MESLEK ETİĞİNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

Muhasebe mesleğinde meslek etiği ilgili uluslararası düzeyde çalışmalar 1990 yılında Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından başlatılmıştır. Daha sonra, “Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC)”, “Amerikan Ruhsatlı Kamu Muhasipleri Enstitüsü (AICPA)”, “Avrupa Muhasebeciler Federasyonu (FEE)”, “Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü (IMA)” gibi kuruluşlar tarafından kapsamlı çalışmalar yapılmış ve etik ilke ve kurallar tespit edilmiştir. Özü itibarıyla bir takım

değişiklikler söz konusu olsa da genel kurallar; “bağımsızlık, doğruluk, dürüstlük, gizlilik, kamu yararı, meslek onuru, mesleki özen, mesleki yeterlilik, muhasebe ilke ve standartlarıyla uyum, sır saklama, sosyal sorumluluk, tarafsızlık, haksız rekabet, reklam ve teşvik yasağı, vb.” şeklinde isimlendirilebilir (Daştan, 2009: 285).

Türkiye de ise etik ile ilgili, Maliye Bakanlığı, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği (TÜRMOB), Sermaye Piyasası Kurulu ve İç Denetçiler Enstitüsü tarafından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmamızın kapsamı gereği burada sadece son olarak TÜRMOB tarafından hazırlanan ve 27.03.2014 tarihinde 28954 sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanan “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkındaki Tebliğ”, tebliğ ile ilgili açıklamalara yer verilecektir. Bu kapsamda, tebliğin amacı, kapsamı, etik eğitimi ve etik sözleşme ile ilgili açıklamalar ele alınmıştır.

Tebliğin amacı; “etik öğrenme yönünde isteklilik yaratarak, etik eğitimi ve etik davranış gelişimini sağlamak üzere, muhasebe meslek mensupları ile bunların bağlı oldukları meslek odası arasında yapılacak etik sözleşmenin ve sözleşme yapılması öncesinde meslek mensubunun tabi olacağı etik eğitiminin usul ve esaslarını belirlemektir” olarak belirtilmiştir(Mad.1).

Tebliğin kapsamı, 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu kapsamında Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ya da Yeminli Mali Müşavir ruhsatı almış meslek mensuplarını kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır (Mad.2).

Etik eğitimi, söz konusu tebliğde, mesleki faaliyet icra etmekte olan meslek mensupları ile mesleki faaliyet icra etmeye başlayacak olan meslek mensuplarının kayıtlı oldukları Oda ile “Etik Sözleşme” yapabilecekleri ve “Etik Sözleşme” yapacak olan meslek mensuplarının, sözleşme yapmadan önce “Etik Eğitim” koşulunu yerine getirmeleri gerektiği hükme bağlanmıştır. Tebliğin ikinci bölümünde etik eğitimi kapsamında; eğitim yöntemi, eğitim konuları, etik eğitim başvurusu, süresi ve eğitimin tamamlanması, etik eğitim sorumluları, etik eğitim bedeli konularına yer verilmiştir. Eğitim içeriği ile ilgili bilgiler Tablo 1’de ana başlıklar olarak sunulmuştur.

Tablo 1: Meslek Mensuplarına Verilecek Eğitimin İçeriği.

a) Etik Bilgisi	b) Etik Duyarlık	c) Etik Karar Verme	ç) Etik Davranış
1)Muhasebede etik beklentiler ve tehditler,	1)Mesleki nitelikler,	1)Etik karar verme modelleri,	1) Muhasebede etik ile ilgili örnek olay çalışmaları: Gerçek yaşamdan olaylar ele alınarak etik problemlerin ortaya konması, ihlal edilen etik standartların belirlenmesi, ahlaki düşünce süreci ve karar verme modellerinin tartışılması.
2)Muhasebe skandalları ve itibar ile güvenin yeniden kurulmasının önemi,	2) Muhasebede Etik Standartlar ve ahlaki davranış kuralları,	2)Muhasebede etik sorunlar,	

3) Etik Teoriler,	3) Meslek Mensubunun mesleğe olan sorumluluğu,	3) İlke bazlı yaklaşım ve mesleki yargı,	
4) Ahlaki Gelişim Teorisi,	4) Meslek Mensubunun müşteriye olan sorumluluğu,	4) Denetçinin bağımsızlığı,	
5) Muhasebede ahlaki düşünce geliştirme.	5) Meslek Mensubunun kamuya olan sorumluluğu, 6) Disiplin suçları.	5) Gerçeğe uygun finansal raporlamanın önemi ve kazançların yönetimi,	
		6) İşletmelerde sosyal sorumluluk muhasebesi ve sosyal raporlama,	
		7) İşyeri etiği,	
		8) Kültürlerarası etik,	
		9) İşletmelerde etik ortam ve kurumsal yönetişimin önemi,	
		10) Muhbirlik politikası.	

Kaynak: Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi Ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliği (Mad.6).

Etik sözleşme, Muhasebe Meslek Etiği Sözleşmesi tebliğin üçüncü bölümünde düzenlenmiş ve bu kapsamda; muhasebe meslek etiği sözleşmesi, muhasebe meslek etiği taahhütnamesi, muhasebe meslek etiği sözleşmesi imzalayan meslek mensuplarının ilanı hususları yer almaktadır.

Etik eğitimi tamamlayarak etik eğitimi tamamlama belgesi almış meslek mensupları bağlı oldukları meslek oda ile “Muhasebe Meslek Etiği Sözleşmesi” imzalanacaklardır(Mad.10/1-2). İmzaladıkları söz konusu belgeyi, işyerlerine müşterilerinin rahatlıkla görebilecekleri bir yere asacaklardır(Mad.11). Ayrıca sözleşme imzalayan meslek mensuplarının listesi, bağlı oldukları odanın internet sitesinde ilan edilecektir(Mad.12/1). Etik sözleşmesi ile meslek mensubu, “Muhasebe Meslek Etiği Sözleşmesi”nde belirtilen hususlara uyacağını taahhüt edilmektedir (Md.1-24). Ayrıca muhasebe meslek mensubu imzalamış olduğu Muhasebe Meslek Etiği Taahhütnamesindeki hususlara uygun davranacağını taahhüt etmiş olmaktadır. Bu düzenlemeler ışığında etik sözleşmenin kuramsal yapısının belirlenmesi meslek mensupları için etik sözleşmeye yeni bir bakış açısı getirecektir.

4. UYGULAMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de muhasebe meslek etiğine yönelik yapılan son düzenlemeler kapsamında, muhasebe meslek mensuplarının, etik sözleşme algısının ölçmek, genel etik değerler konusundaki görüşlerinin değerlendirmek ve etik sözleşme algısına yönelik kuramsal bir model önerisi geliştirmek suretiyle literatüre katkıda bulunmaktır.

4.2. Yöntem

Bu araştırmanın evrenini, Antalya, Burdur ve Isparta illerinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir (SMMM) unvanına sahip muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Araştırma Ocak 2016 – Mayıs 2016 aylarında yapılmıştır. Bu çalışmanın örneklemini Antalya, Burdur ve Isparta SMMMO’na kayıtlı, bağımsız ve aktif olarak çalışan 3215 muhasebe meslek mensubu oluşturmaktadır. Söz konusu muhasebe meslek mensuplarının Anket formu oluşturulurken literatür çalışmalarından ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ’den faydalanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde etik sözleşme ile ilgili görüşlerinin belirlenmesine yönelik 5’li Likert (5. Kesinlikle katılıyorum, 4.Katılıyorum, 3. Fikrim Yok, 2. Katılmıyorum, 1. Kesinlikle Katılmıyorum) ile ölçülen 14 adet soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise demografik değişkenlerle ilgili sorular yer almaktadır. Oluşturulan anket formu ilk olarak Burdur’da faaliyet gösteren ve tesadüfî olarak seçilen meslek mensuplarına uygulanmış söz konusu meslek mensuplarının görüş ve önerileri dikkate alınarak anket formu yeniden düzenlendikten sonra 384 meslek mensubuna yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Ayrıca Krejcie ve Morgan (1970) göre, evrendeki birey sayısı biliniyorsa, örnekleme alınacak birey sayısı

$$n = \frac{\chi^2 N p (1 - p)}{d^2(N - 1) + \chi^2 p(1 - p)}$$

formülü ile hesaplanır. Formülde, n örnekleme alınacak birey sayısı, N evrendeki birey sayısı, p ele alınan olayın görülüş oranı, χ^2 , 1 serbestlik dereceli ve istenen hata düzeyde ki-kare tablosundan bulunan teorik değer, d ise olayın görülüş oranına göre yapılmak istenen hata olarak tanımlanır. Burada, N=3215, p=0.5, $\chi_{0.05}^2=3.84$, d=0.05 alındığında

$$\frac{3.84 \cdot 3215 \cdot 0.5 (1 - 0.5)}{0.05^2(3215 - 1) + 3.84 \cdot 0.5(1 - 0.5)} = 343$$

elde edilir. Buna göre evrendeki 3215 birey için 343 örneklemin evreni temsil ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda 3215 meslek mensubununun 384’üne ulaşılmış olması evreni temsil etme noktasında yeterli olduğu söylenebilir. Ayrıca 384 örneklemin % 80’i Antalya, %8’i Burdur ve %12’si Isparta’dan oluşmaktadır. Diğer taraftan evrende ise, meslek mensuplarının %84’ü Antalya, %6’sı Burdur ve %10’u Isparta olup örneklem evrenle uyumludur.

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine ilişkin bulgular ise aşağıda Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri.

Demografik Değişkenler							
		Frekan s	Yüzde	Yaş		Frekan s	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	322	83,9		20-30	24	6,3
	Kadın	62	16,1		31-40	139	36,2
	Toplam	384	100		41-50	134	34,9
Mesleki Tecrübe	0-5 yıl	36	9,4		51 ve üzeri	87	22,7
	6-10 yıl	70	18,2		Toplam	384	100
	11-15 yıl	84	21,9	Eğitim Düzeyi	Lise	39	10,2
	16-20 yıl	80	20,8		Yüksekokul	47	12,2
	21- 25 yıl	46	12,0		Lisans	266	69,3
	25 yıldan fazla	68	17,7		Lisansüstü	32	8,3
	Toplam	384	100		Toplam	384	100
Faaliyette Bulunulan il	Antalya	306	79,7	Çalışan Sayısı	Çalıştırmıyor m	58	15,1
	Burdur	33	8,6		1-5 kişi	295	76,8
	Isparta	45	11,7		6-10 kişi	24	6,3
					11 ve daha fazla	7	1,8
					Toplam	384	100

Tablo 2 genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmaya katılanların %83,9'unun erkek, %21,9'unun mesleki tecrübesinin 11-15 yıl arasında, %79,7'sinin Antalya'da faaliyetini sürdürdüğü, %36,2'sinin 31-40 yaş arasında, %69'unun Lisans mezunu olduğu, 1-5 işçi çalıştıran meslek mensuplarının oranının ise %76,8 olduğu görülmektedir.

4.3. Kuramsal Model

Muhasebe meslek etiği ve etik sözleşmeyle ilgili meslek mensuplarının gözlenemeyen kurumsal yapıların belirlenmesi veya gözlenemeyen bir özelliğin ortaya çıkarılması muhasebe bilimi açısından önemlidir. Bu bağlamda, muhasebe meslek etiği ve etik sözleşmeyle ilgili gözlenemeyen değişkenler tarafından oluşturulan bir göstergenin ortaya çıkarılmasında doğrulayıcı faktör analizi önemli bir istatistiksel yöntemdir. Bu amaçla çalışmada meslek etiği ve etik sözleşmeyle ilgili kurumsal yapılarının belirlenmesi için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Çalışmada doğrulayıcı faktör analizleri için R programında lavaan kütüphanesinde komutlar kullanılmıştır (Rossee, 2012).

4.4. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizinde, Muhasebe Meslek Etiği ve Etik Sözleşmesi anketinin değerlendirilmesine yönelik olarak 14 madde incelemeye alınmıştır. 14 maddeyle yapılan analizlerde, modelinin yeterli uyum indekslerine sahip olmamasından dolayı hata varyansları yüksek olan S1,S4,S6, S8 ve S11 soru ifadeleri analizden çıkarılarak, ölçme modelleri tekrarlanmış ve anlamlı t değerleri elde edilmiştir. Bu bağlamda elde edilen modelin, birinci boyutu, S5, S7, S9 ve S10 soru ifadelerinden ve t değerleri sırasıyla, 15,004, 15,534,15,209 ve 14,167 değerlerinden oluşmaktadır. İkinci boyutu S2 ve S3 soru ifadelerinden ve t değerleri 10,528 ve 10,536 üçüncü boyutu ise S12 ve S13 soru ifadelerinden ve t değerleri 22,017 ve 18,277 değerlerinden oluşmaktadır. Modelin yeterli düzeyde olduğuna ilişkin uyum indeksleri ise Tablo 3’de verilmiştir. Analiz sonucuna göre, modelin χ^2 değeri ile serbestlik derecesinin (df) birbirine oranı 2,66 olup 3 değerinden küçük olması nedeniyle kabul edilebilir uyumda olduğu görülmüştür. RMR değeri 0,048, SRMR değeri 0.039 olup bu değerler 0,05 den küçük olduğundan model mükemmel uyum düzeyindedir. RMSEA değeri 0,066 olup, bu değer 0,08 den küçük olduğundan model kabul edilebilir uyum düzeyindedir. GFI’nın değeri 0,97, CFI 0,98, NNFI 0,96, NFI 0.96 ve AGFI 0.94 olup ölçüm modeli mükemmel düzeyde uyum göstermiştir. Bu değerlere göre oluşturulan modelin uyum değerlerinin mükemmel uyum düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. (Schermelleh-Engel, Moosbrugger, 2003; Netemeyer vd., 2003; Bentler, 1990).

Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin, Kuramsal Model Performansı Sonuçları.

	Mükemmel Uyum Ölçütü	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütü	Model Performansı	Sonuç
χ^2	$0 \leq \chi^2 \leq 2df$	$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	45.227	
Df			17	
p değeri			0.000	p<0.001
χ^2/df	0-2	2-3	2.66	Kabul Edilebilir Uyum
RMR	≤ 0.05	≤ 0.08	0.048	Mükemmel Uyum
RMSEA	≤ 0.05	≤ 0.08	0.066	Kabul Edilebilir Uyum
SRMR	≤ 0.05	≤ 0.08	0.039	Mükemmel Uyum
GFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.97	Mükemmel Uyum
CFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.98	Mükemmel Uyum
NNFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.96	Mükemmel Uyum
NFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.96	Mükemmel Uyum
AGFI	≥ 0.90	≥ 0.85	0.94	Mükemmel Uyum

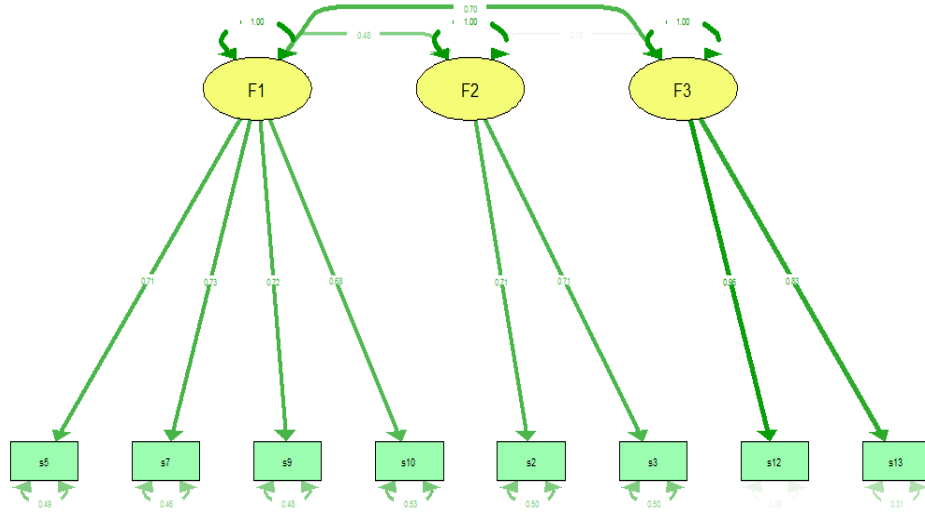
χ^2 : Ki-Kare değeri, df: Serbestlik derecesi. RMR: Kök artık kareler ortalaması (Root Mean Square Residual), RMSEA: Tahminin kök hata kareler ortalaması (Root Mean Square Error of Approximation), SRMR: Standartlaştırılmış kök artık kareler ortalaması (Standardized Root Mean Square Error), GFI: Uyum iyiliği indeksi (Goodness of Fit Index), CFI: Karşılaştırılmalı uyum iyiliği indeksi (Comparative Fit Index), NNFI: Normlaştırılmamış uyum indeksi (Non-normed Fit Index), NFI: Normlaştırılmış uyum indeksi (Normed Fit Index), AGFI: Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (Adjusted Goodness of Fit Index)

Muhasebe meslek etiği ve etik sözleşme için geliştirilen kuramsal modelin boyutlarına ilişkin tüm değerler Tablo 4’de gösterilmiştir. Burada boyutların isimlendirilmesinde uzman görüşü ve önerileri dikkate alınmıştır. Bu sonuçlara göre, modelin birinci boyutu etik yeterlilik ve özen olarak isimlendirilip, açıklama derecesi en yüksek olan S3, ikinci boyutu etik duyarlılık olup, açıklama derecesi en yüksek olan S12, üçüncü boyutu ise etik davranış olup, açıklama derecesi en yüksek olan S7, olup açıklanma derecesi en yüksek olan soru ifadeleridir. Bu bulgulardan eğitimin yeterli düzeyde olduğu, etik sözleşmenin muhasebe hatalarının azalmasına olumlu katkı sağladığı ve etik sözleşmenin haksız rekabetin azalmasına olumlu katkılar sağladığından etik sözleşme imzalamanın önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4: Model Boyutları, Soru İfadeleri ve Açıklanma Dereceleri.

Boyut	Soru İfadeleri	R ²
F1: Etik Yeterlilik Ve Özen	S2: Meslek mensupları etik ilkelerine ne kadar bağlı kalırlarsa mesleğe olan güven ve saygınlık da o kadar artar.	0.501
	S3: Türkiye’de meslek öncesi etik ilkeleri ile ilgili yeterli eğitim verilmektedir	0.503*
F2: Etik duyarlılık	S12: Etik sözleşme muhasebe hatalarının azalmasına olumlu katkı sağlar.	0.914*
	S13: Etik sözleşme muhasebe hilelerinin azalmasına olumlu katkı sağlar.	0.689
F3: Etik Davranış	S5: Etik sözleşmesi mesleğin toplumsal itibarını artırır.	0.511
	S7: Etik sözleşmesi meslek mensupları arasındaki haksız rekabeti azalmasına katkı sağlar	0.538*
	S9: Etik sözleşmesi imzalamak meslek mensuplarına artı bir değer kazandırır.	0.521
	S10: Etik sözleşmesi ve etik sözleşmesinin imzalanması zorunlu hale getirilmeli	0.468

Muhasebe Meslek Etiği ve Etik sözleşmesi modeline ilişkin hata varyansları, standartlaştırılmış faktör yükleri ve faktörler arasındaki ilişki derecesini gösteren birinci düzey DFA yol diyagramı Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Muhasebe Meslek Etiği İle İlgili Kuramsal Modele İlişkin DFA Yol Diyagramı.

4.5. Kuramsal Model Güvenirliği

Muhasebe Meslek Etiği ve Etik sözleşmesi ve boyutların güvenilirlik analizleri de yapılmıştır. Modelin ve boyutların güvenilirliğine ilişkin Cronbach α katsayısı ve açıklanan ortalama varyans (AVE, average variance extracted) değerleri Tablo 5’de gösterilmiştir. Genel olarak Cronbach α katsayısı için tavsiye edilen değer 0.6 den büyük olması tavsiye edilir (Sekaran 1992). Çalışmada elde edilen modelin bütün boyutlarının 0.60 den büyük olduğu görülmektedir. Kurulan modelin tamamı için Cronbach α katsayısı ise 0.817 olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde AVE değeri için tavsiye edilen değer 0.5 den büyük olmasıdır (Fornell and Larcker, 1981). Burada da modelin boyutlarının 0.5’den büyük olduğu görülmektedir. Kuramsal Modelin toplam güvenirliliği ise 0.570 bulunmuştur. Bulgulardan, modelin güvenirliliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Model Güvenirliliğine İlişkin Bulgular.

	F1	F2	F3	Kuramsal Model Güvenirliliği
Cronbach α	0.80	0.668	0.885	0.817
5				
AVE	0.50	0.501	0.804	0.570
9				

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Muhasebe meslek mensuplarının müşterilerine hizmet verirken etik ilkelere uyma yükümlüğü bulunmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının söz konusu muhasebe meslek etiği ilkelerinin bilincinde olmaları ve meslek etiği kavramını anlayış biçimleri, hem mesleğin gelişmesine hem yasalara ve hem de etik ilkelere uygun olarak yürütülmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Meslek mensuplarının meslek etiği kurallarına uygun davranması toplumda muhasebe mesleğine olan güvenin artmasını, itibarının korunmasını sağlayacak, haksız rekabeti ve kayıt dışılığı azaltarak ülke ekonomisini geliştirecektir. Bu nedenle meslek mensuplarının mesleki etik kurallarına uygun davranması önem taşımaktadır. Ayrıca meslek etiği kurallarına uyarak çalışmak, muhasebe mesleğinde sunulan hizmetin kalitesini arttırmaktadır. Meslek mensupları mesleklerini icra ederken zaman zaman çelişkiye düşmekte ve karar vermekte zorlanmaktadırlar. Söz konusu çelişkileri ve karar vermedeki güçlükleri aşmada meslek etiği kuralları ve meslek mensuplarının etik gelişim düzeyleri etkili olmaktadır.

Etik olmayan davranışların önüne geçilmesinde en önemli unsur, bireylerin etik değerleri özümsemesine yönelik çocuk yaşlarda verilecek eğitimidir. Aksi takdirde sadece yasal düzenlemelerle etik olmayan davranışları engellemek olanaklı değildir.

Muhasebe meslek mensuplarının etik sözleşme algısının ölçülmesinin amaçlandığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde üç boyut belirlenmiştir. Etik yeterlilik ve özen, Etik duyarlılık ve etik davranış olmak üzere üç boyut belirlenmiştir. Etik yeterlilik ve özen açısından, Türkiye’de meslek öncesi etik ilkeleri ile ilgili yeterli eğitim verilmesinin önemli olduğu, meslek mensupları etik ilkelerine ne kadar bağlı kalırlarsa mesleğe olan güven ve saygınlığında o kadar artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Etik duyarlılık açısından, etik sözleşmenin muhasebe hata ve hilelerinin azalmasına olumlu katkı sağlayacağı tespit edilmiştir.

Etik davranış açısından ise, etik sözleşmenin meslek mensupları arasındaki haksız rekabeti azalmasına önemli bir katkı sağlayacağı, meslek mensuplarına artı bir değer kazandıracığı, mesleğin toplumsal itibarını artıracığı, etik sözleşmenin zorunlu hale getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de, muhasebe meslek mensuplarında etik bilincin oluşturulması noktasında üniversitelere ve meslek odalarına önemli görevler düşmektedir. Etik konusu muhasebe eğitimi alan öğrencilere ya ayrı bir ders olarak ya da muhasebe dersleri içinde anlatılmalıdır. Ayrıca meslek odalarının etik bilincin yerleşmesi ve uygulamaya aktarılması amacıyla meslek mensuplarına yönelik seminer ve konferanslar düzenlemesi gerekir. Öte yandan muhasebecilik mesleğinin toplumdaki saygınlığını artırmak için meslek mensuplarının faaliyetlerini icra ederken etik ilkelere uygun davranmaları da oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Akbaş, H. E., Özsözgün, Ç. A. ve Özarslan, E. (2009). Muhasebe Mesleğinde Etik Algısı Ve Etik Dışı Davranışlarla İlişkisi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi, Öneri*, 8(32), 175-184.

- Akdoğan, H. (2003). *Muhasebe Meslek Etiğinin Kamunun Aydınlatılmasındaki Öneminde Meslek Mensuplarının Yaklaşımları*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 783. Eskişehir.
- Albez, A. ve Yıldırım, S. (2005). Erzurum’da Muhasebecilerin Meslek Etiği Tutumları. *EKEV Akademi Dergisi*, 9(23), 343-360.
- Aydın, P. İ. (2002). *Yönetmel Mesleki ve Örgütsel Etik*, Pegem Yayıncılık, İstanbul.
- Bayraktaroğlu, S., Kutanis, R. Ö. ve Özdemir, Y. (2005). Etik Eğitiminde Neredeyiz? İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri Örneği, 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya: 377.
- Bentler, P.M. (1990). Comparative Fit Indexes in Structural Models. *Psychological Bulletin*, 17(2).
- Claes F. and David F. L. (1981). Evaluating Structural Equations Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal Marketing Research*. 18(1).
- Daştan, A. (2009). Etik Eğitiminin Muhasebe Eğitimindeki Yeri Ve Önemi: Türkiye Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 281-311.
- Daştan, A., Bayraktar, Y. ve Bellikli, U. (2015). Muhasebe Mesleğinde Etik İnkilem Ve Etik Karar Alma Konularında Farkındalık Oluşturma: Trabzon İlinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), 63-82.
- Deran, A., Savaş, İ. ve Fırat, E. (2014). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etiksel Davranış, Kişisel Ve Yönetmel Beceri Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges-May/Mayıs* 4(1), 42-58.
- Ergün, H. ve Kudret, G. (2005). Muhasebe Mesleği Etik Kuralları ve Bu Kuralların Meslek Mensuplarınca Algılanışı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 25, 143-154.
- Karabınar, S. ve Çevik, Z. (2014). Türkiye'deki Zorunlu Muhasebe Meslek Kurallarının Ahlak Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 16(2), 29-44.
- Kotar, E. (1997). Muhasebe Denetimi Mesleğinde “Ahlak” ın Yeri ve Önemi, III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Muhasebe Denetimi Mesleğinde Yetkiler, Sorumluluklar ve Meslek Ahlakı, 30 Nisan-4 Mayıs 1997, Alanya, Antalya.
- Krejcie, Robert, V., and Morgan, W. D. (1970). Determining Sample Size For Research Activities, Educational And Psychological Measurement, Erişim 22 Kasım 2017, https://home.kku.ac.th/sompong/guest_speaker/KrejcieandMorgan_article.pdf.
- Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İklimleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63(2), 143-170.
- Netemeyer, R., W.O. Bearden, S. (2003). *Scaling Procedures: Issues and Applications*, 2nd Ed., USA, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Özkaya, İ. N. (2008). Muhasebe Etiği ve Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
Resmi Gazete, 2014: Sayı 28954.
- Rosseel Y. (2012). lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36.

- Sayım, F. ve Usman, Ö. (2016). Etik Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik Algısı-Yalova Örneği. *Maliye Dergisi, Ocak-Haziran*, 170, 131-146.
- Schermelleh-Engel, K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Test of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2).
- Sekaran, U. (1992), *Research Methods for Business: A skill building approach*. New York: John Wiley& Sons, Inc.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2005
- Uçma, T. (2007). Muhasebe Meslek Mensubu Olmak İsteyenlerin Etik Değer Anlayışının Belirlenmesi ve Muğla Üniversitesi Uygulaması, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Haziran, (36-38).
- Utku, Demirel B. ve Gürsoy, K. (2014). Eğitimi ve Etik Sözleşme: Muhasebe Meslek Mensupları Açısından İncelenmesi. *Dayanışma Dergisi*, 120, (8-13).
- Yıldız, F. (2002), *Muhasebe Mesleğinde Meslek Ahlakı*, Der Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, G. (2010). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 36, Ağustos-Aralık , (155-178).

DENİZLİ-KAKLIK LOJİSTİK KÖYÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRMESİ¹

EVALUATION OF DENİZLİ-KAKLIK LOGISTICS VILLAGE WITH SWOT ANALYSIS

Mustafa BAYHAN², Mevhibe TÜRKMEN³, Duygu KEPE⁴

Öz

Karayolu, demiryolu, denizyolu ve yerine göre havayolu erişimi ile kombine taşımacılık imkanlarının bulunduğu, depolama ve ulaştırma hizmetlerinin birlikte sunulduğu lojistik köylerin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Lojistik köyler; farklı işletici ve taşıyıcılarla ulusal ve uluslararası, yük taşımacılığı, dağıtımı, depolama ve diğer ek hizmetlerin yapıldığı alan olarak tanımlanmaktadır. Lojistik köyler, buldukları bölgenin ticari kapasitesine ve ekonomisinin gelişimine katkıda bulunarak, bu bölgede faaliyette bulunan şirketlerin lojistik ihtiyaçlarını karşılama kapsamında kombine taşımacılığın gelişmesini sağlayacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde lojistik ve lojistik yönetimi kavramları açıklanmış, ikinci bölümde, lojistik köyler hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise, Denizli'nin ekonomik, demografik, istihdam, ulaştırma altyapısı hakkında bilgiler verilip, Denizli'de kurulmuş olan Kaklık Lojistik Köyü, SWOT analiziyle değerlendirilmesi yapılmıştır. SWOT analizi ile yapılan değerlendirmede, lojistik köyün üstünlükleri ve zayıflıkları belirlenmiş ve buradan hareketle geleceğe yönelik fırsatları ve tehditleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca lojistik köyün şehre, bölgeye ve ülkeye yapacağı ekonomik katkılar ele alınarak olumlu katkıların getirisini artırmak ve kalkınmaya etkisine dikkat çekilerek geleceğe yönelik tavsiye niteliğinde çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Lojistik Merkez, Lojistik Köy, Denizli Kaklık Lojistik Köyü, SWOT Analizi*

Abstract

The importance of logistics villages where transmission and storage services which has opportunity of combined transportation with highway, rail, maritime line and conditionally air way have been presented together has been increased day by day. Logistics village is defined as the area where

¹ Bu çalışma 12-14 Ekim 2016 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Katılımlı 16. Üretim Araştırmaları Sempozyumu kapsamında sunulmuş ve tekrar gözden geçirilerek makaleye dönüştürülmüştür.

² Yrd.Doç.Dr.,Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mbayhan@pau.edu.tr

³ Yrd.Doç.Dr.,Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mbayhan@pau.edu.tr

⁴ Öğr.Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, MYO, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Prog., duygukepe@esenyurt.edu.tr

national and international freight shipment, distribution, storage and all other services have been made by different operators and carriers. Logistics villages, contributing to the development of the commercial viability of their region and the economy of the companies operating in this region to meet the needs covered .will enable the development of combined transport logistics.

In the first part logistics and logistics management concepts are explained, in the second part information given about logistics villagers. In the last section mentioned Denizli's economic, demographic, employment, transport infrastructure and evaluated the Kaklık Logistics Village with SWOT analysis. With SWOT analysis, the identified advantages and weaknesses of the logistics village opportunities and threats in the future were determined. Moreover, economic contributions to be made to the cities, regions and countries of the logistics village evaluated and suggestions for the future were presented.

Keywords: Logistics Centers, Logistics Village, Denizli Kaklık Logistics Village, SWOT Analysis

1.GİRİŞ

Küreselleşmenin artması ve artan rekabetin etkisiyle lojistiğin önemi günden güne hız kazanmaktadır. Lojistiğin öneminin artmış olması, Türkiye'nin coğrafi konumu ve küreselleşmenin etkisiyle rekabetin artması Türkiye'de lojistiğin belli merkezlerde toplanması gerekliliğini ortaya koymuş ve bu amaçla Türki Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) öncülüğünde lojistik köylerin kurulmasına başlanmıştır. Lojistik köyler, taşımacılık, elleçleme, depolama, ayırıştırma, konsolidasyon, ihracat, ithalat, gümrükleme, transit işlemler, alt yapı hizmetleri, danışmanlık, sigorta ve bankacılık gibi hizmetlerin ticari amaçlar gözetilerek yapıldığı koordine edilmiş çok özel merkezlerdir. Lojistik köyler, buldukları bölgenin ticari kapasitesine ve ekonomisinin gelişimine katkıda bulunarak, bu bölgede faaliyette bulunan şirketlerin birbirleri arasındaki rekabeti artırıp, kombine taşımacılığının gelişmesini sağlayacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde lojistik ve lojistik yönetimi kavramları açıklanmış, ikinci bölümde, lojistik köyler hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise, Denizli'nin ekonomik, demografik, istihdam, ulaştırma altyapısı hakkında bilgiler verilir, Denizli'de kurulmuş olan Kaklık Lojistik Köyü, SWOT analiziyle incelenmiş ve merkezin güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. LOJİSTİK ve LOJİSTİK YÖNETİMİ

İlk kez 1905 yılında bugün bildiğimiz anlamıyla lojistik “Orduların malzemelerinin ve personelinin tedarik, taşınması, bakımı ve yenilenmesi” şeklinde askeri bir işlemi tanıtmak için kullanılmış olduğu biliniyor (Kobu,2010). 1960'lı yıllarda iş yaşamında yaygınca kullanılan bu kelime yirminci yüzyılın başlarında ABD' de askeri terimde, “ personel ve malzemenin iyileştirilmesi, devamlılığının sağlanması, dağıtımı ve yeniden yerleştirilmesi faaliyetleri” diye tanımlanmıştır (İTO, 2006).

“Tedarik Zinciri Yönetimi Uzmanları Konseyi” (Council of Supply Chain Management Professionals –CSCMP)'nin yaptığı tanıma göre Lojistik Yönetimi: “Müşteri gereksinimlerini karşılamak üzere, üretim noktası ve tüketim noktaları arasındaki mal, hizmet ve ilgili bilgilerin ileri ve geri yöndeki

akışları ile depolanmalarının etkin ve verimli bir şekilde planlanması, uygulanması ve kontrolünü kapsayan tedarik zinciri süreci aşamasıdır” şeklindedir.

Faaliyet alanı; ilk başlarda sadece ulaşım ve depolama ile sınırlandırılmış olan lojistik, dağıtım, sipariş yönetimi ve işleme, satın alma, stok yönetimi, parça ve hizmet desteği, paketleme, geri dönen ürünler, üretim çizelgeleme, atıkların geri kazanımı ve imha edilmesi, talep tahminleme ve hatta müşteri hizmetlerini de içine alacak şekilde genişleme göstermiştir (Coyle vd, 1996). Bunun doğal bir sonucu olarak, lojistik sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirme süresince birtakım maliyetler ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan başlıca maliyetler (Bezirci ve Dündar, 2011):

- Sigorta, navlun, ara taşıma maliyetleri, gümrükleme
  - Depolama ve ardiye maliyeti
  - Hasar, bozulma, kayıp ve tazminat maliyeti
  - Gecikmiş teslimatın neden olduğu Maliyet
  - Ceza ve hata maliyeti
  - Bilgi sistemleri maliyeti ve bilgi iletişim maliyeti
  - Personel, işgücü maliyeti
  - Optimum olamayan sipariş miktarları maliyeti
  - Stok bulundurmaktan kaynaklı maliyet
  - Atıl kapasite (depo, taşıma aracı, vd.) maliyeti
  - Kullanılan araçların ve donanımın amortismanları veya kiralari
  - Taşıma istasyonuna göre maliyetler
  - Taşıma ve depolama amacı ile yapılan paketleme maliyeti
  - Elleçleme ve istifleme vb. ürün aktarım maliyeti
  - Ayırıştırma, birleştirme, etiketleme, vb. katma değerli işlem maliyetleri
  - Lojistik yönetimi maliyeti
- olarak sayılabilir.

Bu alanda faaliyette bulunan işletmeler için iş hayatında çoğunlukla karşılaşılan;

- Mal ve hizmetlerin maliyetleri düşürülebilir mi?
- Rekabet avantajı nasıl elde edilir?
- İşletmeler adına katma değerler nasıl elde edilir?
- Firmaların elde ettikleri yüksek kalite standartları nasıl devam ettirilir?
- Müşteri hizmetleri sürdürülebilir hale nasıl getirilir?
- Çevresel baskılar arttığında nasıl uyumlu hale nasıl gelinir?

Şeklindeki sorunların çözüme ulaşmasında “Lojistik Yönetimi” kavramı ortaya çıkmıştır. Lojistik Yönetimi; müşterilerin ihtiyaçları gözetilerek sevkiyat yerleri ile teslim yerleri arasındaki maddelerin çift yönlü akışı süresince oluşan faaliyetlerin bütünsel olarak yönetilmesidir (Tanyaş, 2005). Lojistik Derneği (Loder)’in yapmış olduğu tanıma göre lojistik yönetimi; “müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için, üretim yerinden tüketim yerine kadar olan mal, hizmet ve ilgili bilgilerin ileri ya da geri ilerleyişi ve depolanmasının etkin ve verimli biçimde plânlanması, kontrolü ve uygulanması faaliyetlerini içeren bir tedarik zinciri sürecidir” şeklindedir.

Dünya ticaretinde yaşanan hızlı büyüme ve üretimlerin küreselleştirilmesi, ürünlerin kullanıcılara ulaştırılmasında zamanın önemini artırmıştır. Ayrıca ürünlerin taşınması, depolanması ve dağıtımı için lojistik merkezlerin bulunması gerekliliği önem kazanmıştır (Aydın ve Ögüt, 2008). Tedarik zinciri yönetiminin, çeşitli lojistik faaliyetlerinin planlı, etkili ve hızlı biçimde yönetilebilmesi için tedarik zinciri yönetiminin kullanmış olduğu tekniklerden biri de lojistik köy uygulamalarıdır.

3. LOJİSTİK KÖY KAVRAMI

İçinde lojistik ve taşımacılıkla ilgili kamuya veya özel kuruma ait kurum ve kuruluşların olduğu, birden fazla taşıma sistemiyle etkili bağlantısı olan ve taşıma modları arasındaki aktarma sistemlerinin güvenli, hızlı ve düşük maliyetli olduğu, depolama, elleçleme, yükleme-boşaltma, tartı, bakım onarım, ambalajlama, yük bölme-birleştirme vb. faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli tüm varlıkları bünyesinde barındıran lojistik amaçlar için tasarlanmış özel bölgelere lojistik köy denir (Gün, 2012).

Lojistik köy, lojistik ya da lojistikle ilgili faaliyetlerin ister ulusal isterse uluslararası tüm işlemlerin kamu veya özel sektör işletmelerince yapıldığı özel yerlerdir. Genellikle lojistik köyler, büyük ve önemli üretim merkezlerine (sanayi bölgeleri, iş merkezleri vs.), karayolu hatlarına, şehirlere, demiryolu ve şartları uygun ise liman bağlantısı olan, fakat şehrin trafiğini direkt etkilemeyecek yerlere kurulmuşlardır. Malların sınıflandırılması ve gruplandırılması, ayırıştırma, depolama, uzun mesafe taşımacılık, dağıtım ve tüm bu hizmetlerin yerine getirilebilmesi için bankacılık, sigortacılık gibi katma değer sağlayan hizmetler de lojistik köylerde verilen hizmetler olarak sayılabilir (Aydın ve Ögüt, 2008).

Türkiye’de TCDD’nin yapmış olduğu lojistik köy tanımlaması ise: “lojistik ve taşımacılık firmaları ile alakalı resmi kurumların da içinde bulunduğu, çeşitli ulaştırma modları arasında bağlantılarının olduğu, bakım onarım, depolama, elleçleme, yükleme-boşaltma, yükleri bölme, tartı, paketleme, birleştirme gibi işlemleri gerçekleştirebilecek ve taşıma modları arasında düşük maliyetli, hızlı, güvenli, aktarma alan ve donanımlarına sahip bölgelerdir” şeklindedir.

Lojistik köyler genellikle limanların yakınlarında kurulup ana taşıma koridorlarıyla etkili bağlantıları bulunmaktadır. Lojistik köylerdeki imkanlar oldukça geniştir. Lojistik köylerin demiryolu bağlantılı depoları, elleçleme sahaları, boş ve dolu konteyner depolama alanları olduğu için karayolu ile yapılan taşımacılık seferleri azalmakta ve geniş alanlar sayesinde elleçleme süre ve maliyetleri azalmaktadır (Demiroğlu ve Eleren, 2014).

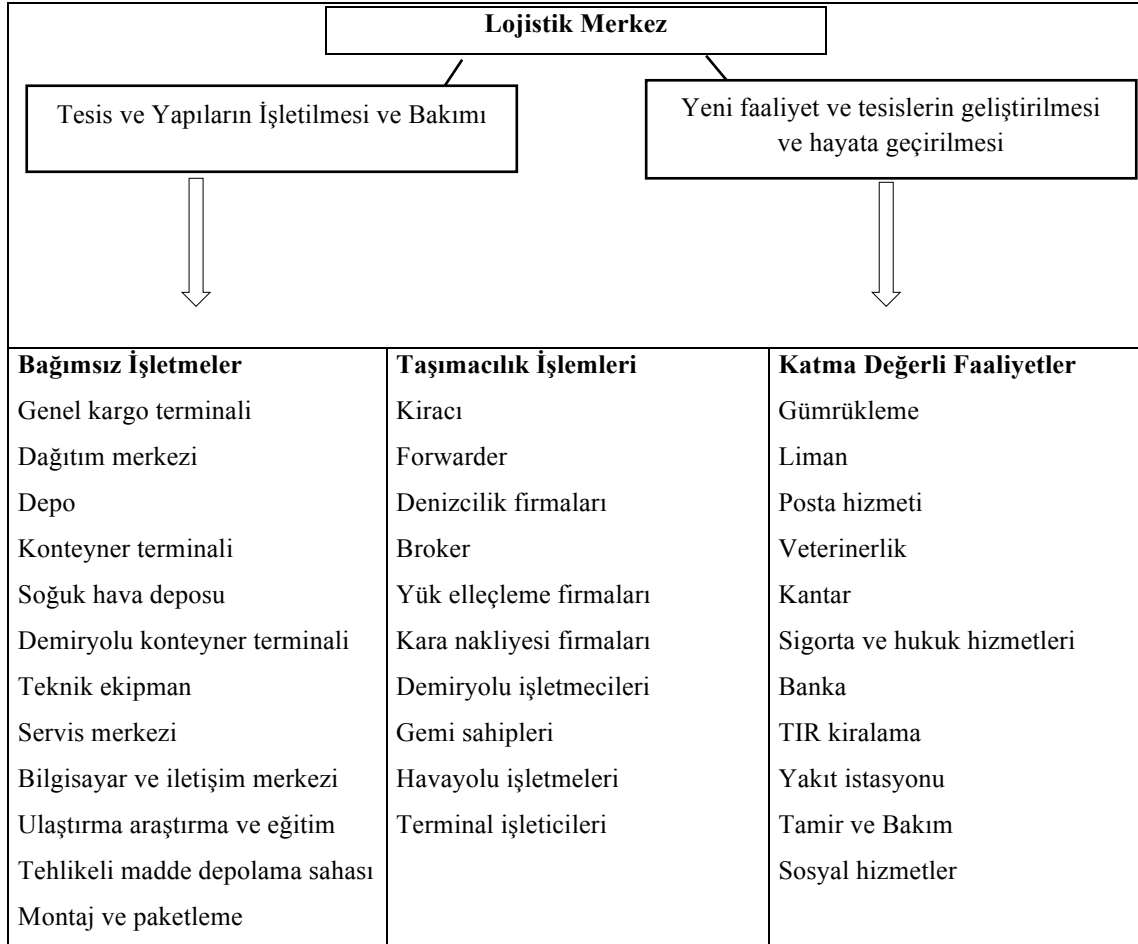
Lojistik köyler oluşturulan bölgenin ekonomik gelişimine katkı sağlayarak ticari potansiyelinin artmasını sağlamıştır. Ayrıca bu merkezler, lojistik faaliyetlerde bulunan firmaların gücünü artıracak ve kombine taşımacılığın ilerlemesine neden olacaktır. Lojistik köylerde, depo, optimum araç planlaması, (özellikle kamyon-tır), mükemmel hizmet, nakliye, insan gücü kullanımı, bütün etkinliklerin güvenilir yerlerde, planlaması ve tek elden yönetimi yapılabilmektedir. Ayrıca sınaî ve personel kaynaklı maliyetlerin azalması, taşımacılık sektöründeki kazançlarda artış, çalışma ortamlarındaki kalitenin artması ve yaygın destek hizmetlerini de sağlamaktadır (Tanyaş,2013).

Lojistik köyün sahip olması gereken çeşitli kriterler vardır ve yapısı gereği birçok hizmeti aynı anda verebilecek kapasiteye sahiptir. Lojistik köyün çok yönlü ve kaliteli hizmetler sunması kullanıcıların beklentilerini karşılaması istenilen bir durumdur. Lojistik köylerin varlığı bölgelerin ve ülkelerin

ekonomik kalkınmalarına katkı sağlar. Lojistik köylerin bulunduğu yerlerin dünya ile bağlantısının olup olmaması stratejik bir öneme sahiptir. Yani lojistik köyün bulunduğu coğrafi konum ülke veya bölgeler için hayati önem taşır. Ayrıca lojistik köylerin diğer bir ulaşım türü olan havalimanlarına yakınlığı ya da bağlantılarının bulunması mümkünse kendi içinde barındırması tercih edilen bir kriterdir. Diğer önemli bir kriter ise güçlü bağlantılı limanlara sahip olması ve gemicilik hatlarının odak noktasında yer almasıdır. Lojistik merkezin konumu lojistik ve taşımacılık işleriyle uğraşan firmalar için çok etkili bir faktördür. Lojistik faaliyetlerin koordine edilmesi ve tüm taşıma bağlantıları arasında akışın sağlanması lojistik merkezin görevidir. Bu nedenle Avrupa’da kurulmuş olan lojistik merkezler genellikle üretim ve tüketim merkezine yakın, taşıma ve dağıtım faaliyetinin merkezindedir. Ayrıca bu merkezlerin, kara, hava, demir ve denizyolları gibi tüm ulaşım modlarına sahip olduğu görülmektedir (Tanyaş ve Arıkan 2013).

Lojistik merkezlerin operasyon yapısı ve bu merkezlerde bulunması gereken katma değerli lojistik faaliyetler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Lojistik merkez operasyon yapısı (Bentzen vd’ den aktaran Tanyaş vd.,2003)

Lojistik köylerin tarihsel sürecine bakıldığında, Avrupa’da 1960’lı yılların sonlarından itibaren, “yük köyü” (freight village) olgusu şeklinde gündeme geldiği görülür. ABD’de ise lojistik köy kavramına “inland port” denilmektedir. Ülkemizde de 2005 yılında telaffuz edilmeye başlayan yük (lojistik) köyleri

2006 yılında TCDD tarafından oluşturulmaya başlanmış, daha sonra özel sektör tarafından da kabul görebilen lojistik köy kurulma çalışmaları hızlanmıştır (Elgün ve Elitaş, 2011).

Dünyada on üç ülkede 100'den fazla lojistik köyün hizmet verdiği bilinmektedir. Bu ülkeler İspanya, İtalya, Almanya, Danimarka, Portekiz, Lüksemburg, Yunanistan, Fransa, Macaristan, Belçika, Hollanda, Polonya'dır. Ayrıca ABD'de de lojistik köyler bulunmaktadır.

3.1. Türkiye'de Lojistik Köyler

Ülkemizde lojistik köy kavramı 2000'li yıllarda ilk kez konuşulmaya başlanmıştır. 2006'da TCDD öncülüğünde uygulamaya yönelik çalışmalar başlamıştır (Karadeniz ve Akpınar, 2011). Türkiye'de lojistik köylerin hukuki altyapısı 10 Kasım 2008 Tarih ve 27050 (Mükerrer) Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Organize Sanayi Bölgeleri(OSB) Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile OSB tanımları arasına "İhtisas OSB" eklenerek düzenlenmiştir. İhtisas OSB; aynı sektör grubundaki ve bu gruba dahil alt sektörlerde faaliyet gösteren tesislerin yer aldığı OSB ile lojistik faaliyetler için kurulan OSB olarak tanımlanmaktadır(Resmi Gazete, Tarih:10.11.2008, Sayı: 27050(Mükerrer), Kanun No: 5807, 1.Madde (d) bendi). Yeni hükümetin kurulması ile beraber Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı oluşturulmuş ve bakanlığın teşkilat ve görevleri ile ilgili olarak 26.09.2011 tarihli ve 655 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmıştır. İlgili kararnamede "Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü" nün görevlerini belirten 8.maddede lojistik köyler ile ilgili (ı) bendinde; "Lojistik köy, merkez veya üslerin yer, kapasite ve benzeri niteliklerini belirleyerek planlamak, kurulmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemek ve izin vermek, gerekli arazi tahsisi ile altyapıların kurulması hususunda ilgili kuruluşları koordine etmek ve uygulamasını takip etmek ve denetlemek" olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, Tarih:1.11.2011, Sayı: 28102(Mükerrer), Karar Sayısı: KHK/655, 8.Madde (ı) bendi).

Türkiye'de 20 adet modern lojistik merkez aşama aşama hizmete girmektedir. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı öncülüğünde olmak üzere TCDD ondokuz adet lojistik merkez çalışması yapmaktadır. Bir adeti de Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü (AYGM) tarafından yapılmaktadır.

Tablo 2: Türkiye'de Lojistik Köyler

Hizmete Açılan Lojistik Merkezler ⁵	Yapım Çalışmaları Devam Eden Lojistik Merkezler	Proje ve Kamulaştırma İşlemleri Devam Eden Lojistik Merkezler
<ul style="list-style-type: none"> Samsun (Gelemen), İstanbul (Halkalı), Eskişehir (Hasanbey), Denizli (Kaklık), Kocaeli (Köseköy), Balıkesir (Gökköy), Uşak	<ul style="list-style-type: none"> Bilecik (Boztüyük), Mardin, Erzurum (Palandöken), Kahramanmaraş (Türkoğlu) Mersin (Yenice) İzmir (Kemalpaşa) (AYGM tarafında yapılan)	<ul style="list-style-type: none"> Kayseri (Boğazköprü) Konya (Kayacık) Sivas Kars Habur Bitlis (Tatvan) İstanbul (Yeşilbayır)

⁵ KHK/655, 8.Madde (ı) bendi'nde; Lojistik köy veya lojistik merkez olarak tanımlandığından, çalışmamızda sıklıkla "lojistik köy" tabirini kullanmakla beraber, TCDD'nin bazı raporlarında "lojistik merkez" olarak ta ifade edilmektedir.

Türkiye’de yapılacak olan lojistik köylerin hangi illere kurulacağı belirlenirken merkezlerin mevcut yük durumu ve yük potansiyelleri irdelenmiş ve gelecek 10 yıl için yük tahmininde bulunulmuştur. Fizibilite etütleri sonucunda uygun bulunan ve ekonomik analizleri ülke ekonomisinde meydana gelecek katma değerler bakımından yapılabilirliği yüksek olan illere lojistik köy yapılması kararlaştırılmıştır.

TCDD lojistik merkez yer seçiminde:

- Teknik açıdan gelişme olanağı olan arazi ve altyapısı
- Merkezin coğrafi konumu, doğal yapısı ve arazinin kullanım özelliği
- Demiryollarına yakın olması, karayolu, deniz ve havayollarına bağlantısının olması
- Farklı taşıma türlerinin birlikte kullanılmasının sağlanabilmesi ve intermodal taşıma olanağının olması
- Bölgede bulunan OSB’lere yakın olması
- Bölgede mevcut endüstriyel faaliyetlerin çeşitli olması
- Kentleşmeyle ve planlamayla ilgili kararlar, bölge sanayi gelişme planı
- Merkezin kurulacağı çevrenin ekonomisi ve ekonomik gelişimi

gibi hususları göz önünde bulundurarak seçim yapmaktadır.

Bu lojistik merkezlerde aşağıdaki tesisler bulunacaktır (Tanyaş vd.,2012):

- Konteyner yükleme, boşaltma, transfer ve stok alanları,
- Gümrüklü gümrüksüz sahalar/depolar,
- Müşteri ofisleri, otopark, TIR parkı,
- Bankalar, restoranlar, oteller, bakım onarım ve yıkama tesisleri, akaryakıt istasyonları, antrepolar,
- Tren teşkil kabul ve sevk yolları

TCDD Lojistik merkezleri daha ziyade kendisinin hizmet verdiği demiryolu ile gelen ve giden yüklerin konsolidasyonu ve dekonsolidasyonuna yönelik aktarma terminali kapsamındadır. “Lojistik Merkez” tanımı mevzuatta TCDD’nin görev ve sorumluluk alanları kapsamında tanımlanmaktadır (Tanyaş vd.,2012).

4. DENİZLİ KAKLIK LOJİSTİK KÖYÜ’NÜN SWOT ANALİZİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada, Kaklık Lojistik Köyü’nün SWOT analizi ile değerlendirilmesi yapılarak lojistik köyün üstünlükleri ve zayıflıkları belirlenmiş ve buradan hareketle geleceğe yönelik fırsatları ve tehditleri ortaya konulmak istenmiştir. Ayrıca lojistik köyün şehre, bölgeye ve ülkeye yapacağı ekonomik katkılar ele alınarak olumlu katkıların getirisini artırmak ve kalkınmaya etkisine dikkat çekilerek geleceğe yönelik tavsiye niteliğinde çıkarımlarda bulunulmuştur.

Lojistik köylerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Kaklık Lojistik Köyü ile ilgili daha önce bir çalışmanın yapılmamış olduğu ve diğer lojistik köylerle ilgili yapılan çalışmalarda ise, SWOT

analizinin uygulanmamış olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışma lojistik köyün SWOT analizi ile değerlendirilmesi lojistik köyün durumunu görme ve geleceğine ilişkin yorum yapılabilmesi için yapılan ilk çalışmadır. SWOT analizi üstünlük kullanmada, zayıflıkların üstesinden gelmede, fırsatları değerlendirmede ve tehditlere karşı hazırlıklı olmayı sağlamada önemli bir analiz tekniğidir. Kalkık Lojistik Köyü'ne uygulanan SWOT analizinde amaç, merkezin güçlü ve zayıf yönleri belirlenerek karşılaştığı ve gelecekte karşılaşılabileceği fırsatlarının ve tehditlerinin belirlenebilmesini sağlayacak stratejiler geliştirilmesini sağlamaktır.

Yöntem olarak, lojistik köyde bulunan uzman kişilerle yüz yüze görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Uzman kişilerle yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda ortaya çıkan maddeler belirlenmiş ve bu sonuçlar SWOT analiziyle değerlendirilerek üstünlükleri, zayıflıkları, fırsatları ve tehditleri yorumlanarak analiz edilmiştir.

4.1. SWOT Analizi

SWOT analizi; işletmelerin içinde buldukları durumun dış etkenler (fırsatlar ve tehditler) ve iç etkenler (güçlü ve zayıf yönler) açısından analiz edilmesi ile ilgili bir yöntemdir (Yumuk ve İnan, 2005). SWOT analizi, örgütsel ve çevresel faktörlerin olumlu ve olumsuz yönleriyle incelenmesidir. SWOT, aşağıdaki İngilizce kelimelerin baş harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır.

S : Strength (Organizasyonun güçlü/üstün olan yönlerinin tespit edilmesi)

W : Weaknesses (Organizasyonun güçsüz/zayıf olan yönlerinin tespit edilmesi)

O : Opportunities (Organizasyonun sahip olduğu fırsatları ifade etme)

T : Threats (Organizasyonun karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikeleri ifade etme)

İşletmelerde SWOT analizi yapmanın firmalara iki farklı yararı vardır. Öncelikle SWOT analizi ile işletmenin mevcut durumu belirlenir. Bu mevcut durum bilgileri ışığında işletmenin güçlü ve zayıf yönleri belirlenerek, işletmenin gelecekte karşılaşılabileceği fırsat ve tehditlerin belirlenmesi amaçlanır. Başka bir ifadeyle SWOT bir "Mevcut Durum Analizi"dir. Diğer taraftan SWOT analizi, organizasyonların geleceğinin nasıl olacağını tespiti için tahminde bulunmaya yarayan bir analiz tekniğidir. Yani SWOT analizi aynı zamanda bir "Gelecek Durum Analizi"dir (Aktan,1999) .

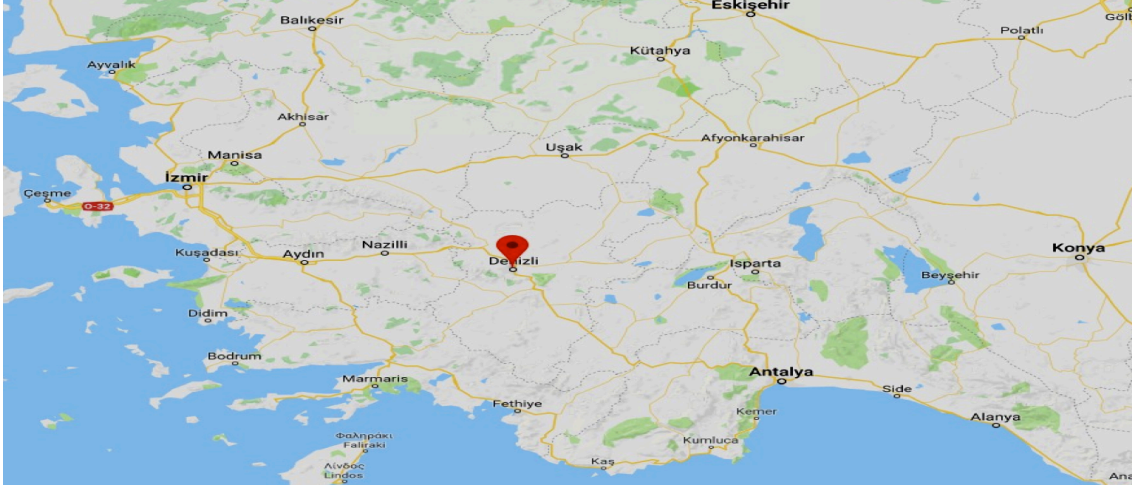
4.2.Kalkık Lojistik Köyü Çevre Analizi

Kalkık Lojistik Köyü'nün SWOT analizi ile değerlendirilebilmesi için, iç ve dış çevre faktörleri etkileyen Denizli'nin konumu ve yüzey şekilleri, demografik yapısı, ekonomik yapısı, ticaret verileri, istihdam ve ulaştırma altyapısı verilerek açıklanmıştır.

4.2.1 Denizli'nin Konumu

Denizli, Ege Bölgesinin doğusunda Anadolu Yarımadasının güneybatısında yer alan bir ildir. Ülkenin merkez nüfusu olarak en büyük on altıncı şehridir. Ege bölgesi konumu itibari ile Akdeniz bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi arasında geçit görevi görmektedir. Denizli'nin iki bölgede toprakları bulunmaktadır. Bunlar batıdan Aydın, Manisa, doğusunda Burdur, Afyon, güneyde Muğla, kuzey Uşak, illeri ile komşudur (Şekil 1).

Şekil 1. Denizli Fiziki Konumu

4.2.2 Denizli Ekonomisi

Ülkenin lokomotif illerinden birisi olan Denizli aynı zamanda tekstilin de başkentidir. Denizli Ege Bölgesindeki İzmir ve Manisa illerindeki yaşanan ekonomik yığılma avantajına karşın sanayisi ile ön plana çıkan bir il olmuştur. Birçok alandaki ekonomik faaliyetleri ile dünya ile rekabet edebilecek düzeye gelen ilde tekstil, mermer ve turizm sektörü ön plana çıkmaktadır. Ambalaj malzemeleri, yem, elektrolit bakır malzemeleri, emaye bakır tel, gıda ve tekstil sektöründe hizmet veren şirketler Türkiye'nin en büyük şirketleri arasına girmiştir. Denizli "Türkiye'nin En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu" çalışmalarında her yıl 10 şirket bu sıralama içerisinde yerini almaktadır. Denizli aynı zamanda havlu ve bornoz üretiminde önemli bir merkez haline gelmiştir. Ayrıca bu alanda ülkemizin yıllık ihracatının yaklaşık olarak üçte birini karşılamaktadır. Denizli pamuklu tekstil alanında dünyanın başkenti olarak görülmektedir. Ayrıca Denizli'nin ihracatının % 65' e yakını tekstil ve konfeksiyon mamulleri oluşturmaktadır. Tekstil ürünlerinin içerisinde en büyük payı ise havlu-bornoz oluşturmaktadır. Türkiye'nin ikinci büyük mermer havzasına sahip olan ilde 182 firma faaliyet göstermektedir (Denizli Ticaret Odası, 2017).

Ekonominin ve sanayi sektörünün gelişmesine paralel olarak bunlar için gerekli alt yapı ilde mevcuttur. Denizli'de bulunan organize sanayi bölgeleri şunlardır:

- Denizli Organize Sanayi Bölgesi (Honaz)
- Deri Organize Sanayi Bölgesi (Honaz)
- Mermer Organize Sanayi Bölgesi (Honaz)
- Özdemir Sabancı Organize Sanayi Bölgesi (Çardak)
- Serbest Bölge (Çardak)
- Sarayköy Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi (Sarayköy)

Sanayi sektörü açısından kent özgün bir yapıya sahiptir. Denizli'de tarım, sanayi ve hizmet sektörü eş zamanlı bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bu özelliği Dünyada ve Türkiye'de eşine az rastlanır iller içerisinde yer almasına neden olmuştur. 2014 yılı sosyal güvenlik verilerine göre Denizli'de

SGK kapsamında toplam 282.179 kişi aktif olarak çalışmaktadır. Bu oran il nüfusunun %28,83'ünü oluşturmaktadır.

4.2.3. Denizli'nin Ulaştırma Altyapısı

Denizli ili kara, demir ve havayolu ulaşımı imkanlarına sahiptir. Denizli iki ayrı karayolu ile İzmir'e bağlanmıştır. Bunlardan biri Manisa üzerinden, diğeri Aydın üzerinden kurulan bağlantılardır. Denizli-Aydın-İzmir karayolunu izleyen demir yolu da kentin, Ege Bölgesinin en büyük kenti İzmir ile bağlantısını sağlamaktadır. Bu hatta İzmir-Torbalı-Tire-Ödemiş-Aydın-Söke-Denizli-Uşak-Balıkesir-Bandırma ve İzmir arası yük ve yolcu hizmetleri de verilmektedir. Denizli'nin Ankara ile karayolu bağlantısı Afyon üzerinden, demiryolu bağlantısı ise Afyon-Kütahya-Eskişehir üzerinden kurulmuştur. Hava yolu ulaşımı, Denizli ili Çardak ilçesinde, il merkezine 45 km. ilçe merkezine 5 km. uzaklıkta bir hava alanı aracılığıyla, yurt içi ve yurt dışı uçuşlarla sağlanmaktadır (Denizli Valiliği, 2016).

4.3. Kaklık Lojistik Köyü Mevcut Durum Analizi

Denizli Sanayi Odası, Kaklık Belediye Başkanlığı, Denizli Madenciler ve Mermerciler Derneğinin yazılı talebi; Denizli 'de bulunan sivil toplum kuruluşlarının 31/03/2007 tarihinde tertip edilen Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ve TCDD Genel Müdürü Süleyman Karaman'ında katıldığı toplantı sonucunda alınan kararlar doğrultusunda, Denizli ili ve çevresindeki yüklerin Alsancak ve Aliğa bölgesindeki limanlar ile iç bölgelere taşınması, yük taşımalarında yaşanan darboğazın ortadan kaldırılması ve kapasitesinin artırılması amacı ile; Kaklık İstasyonunda mevcut 90.000 m² alana ilaveten 30.000 m² alanın kamulaştırılması yapılarak 120.000 m²'lik bir alana Lojistik Merkezi kurulmuştur.

Kaklık lojistik merkezi konumu itibariyle Alsancak limanına 289 km, Aliğa limanına en yakın istasyon olan Biçerova'ya 335 km uzaklıktadır. Kaklık lojistik merkezinin yapımı ile yıllık 250 bin ton olan yükleme boşaltma kapasitesi yıllık 1 milyon tona çıkarılması hedeflenmiştir. Lojistik sahada yükleme/boşaltma hizmetleri için 3 adet portal vinç yolu, hizmet binasında gümrükleme faaliyetlerinin merkezde yapılabilmesine imkan sağlayacak ofis ile lojistik firmaları için tahsis edilecek ofisler bulunmaktadır. Ayrıca istasyon binası, çalışanlar için 3 kat ve 6 daireden oluşan lojmanlar da mevcuttur.

Denizli Sanayi Odası, Kaklık Belediye Başkanlığı, Denizli Madenciler ve Mermerciler Derneğinin yazılı talebi; Denizli 'de bulunan sivil toplum kuruluşlarının 31/03/2007 tarihinde tertip edilen Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ve TCDD Genel Müdürü Süleyman Karaman'ında katıldığı toplantı sonucunda alınan kararlar doğrultusunda, Denizli ili ve çevresindeki yüklerin Alsancak ve Aliğa bölgesindeki limanlar ile iç bölgelere taşınması, yük taşımalarında yaşanan darboğazın ortadan kaldırılması ve kapasitesinin artırılması amacı ile; Kaklık İstasyonunda mevcut 90.000 m² alana ilaveten 30.000 m² alanın kamulaştırılması yapılarak 120.000 m²'lik bir alana Lojistik Merkezi kurulmuştur. Kaklık lojistik köyü 12 milyon TL'ye mal olmuştur. Lojistik sahada yükleme/boşaltma hizmetleri için 3 adet portal vinç yolu, hizmet binasında gümrükleme faaliyetlerinin merkezde yapılabilmesine imkan sağlayacak ofis ile lojistik firmaları için tahsis edilecek ofisler bulunmaktadır. Ayrıca istasyon binası, çalışanlar için 3 kat ve 6 daireden oluşan lojmanlar da mevcuttur. Kaklık lojistik köyünde sanayi elektriği kullanılmaktadır. Lojistik köye ait bir adet trafo mevcuttur.

4.4. Kaklık Lojistik Köyü SWOT Analizi Değerlendirme Sonuçları

Kaklık Lojistik Köyü SWOT analizi değerlendirmesi için, lojistik köyü çalışanlarından gar şefi ve müdür vekili Tevfik Ceylan, lojistik memuru Erdem Biçer, lojistik memuru Ülkü İrgat, ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda ortaya çıkan maddeler belirlenmiş ve bu sonuçlar SWOT analiziyle değerlendirilerek üstünlükleri, zayıflıkları, fırsatları, ve tehditleri yorumlanarak analiz edilmiştir. Çıkan sonuçlar tablo 3’ te gösterilmektedir.

Tablo 3: Kaklık Lojistik Köyü SWOT Analizi Değerlendirme Sonuçları

Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri
<ul style="list-style-type: none"> • Düşük Maliyetli Elleçleme • Elleçleme Sahası • Gümrükleme İşlemi • AR-GE Faaliyetlerinin Olması • Yeterli ve Nitelikli Çalışanlarının Olması • Yüksek Tartım Kapasiteli Vagon Kantarı	<ul style="list-style-type: none"> • Yerleşim Alanlarının İçinde Yer Alması • Tek Hat İşletmeciliği • Servis Hizmetlerindeki Eksiklikler • Ara Nakliye Masrafları • Malzeme Elleçleme Sistemlerindeki Eksiklikler • Temel Yapı Eksiklikleri • Ek Maliyetler • Lojistik Köyün Konumu
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Mermer Ocaklarına Yakın Olması • OSB’ye Yakın Tek Demiryolu Yükleme Merkezi Olması • Denizli Serbest Bölgesi • Sanayinin Büyüme Potansiyeli • Demiryollarının Serbestleştirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Ulaştırma Politikalarındaki Yanlılıklar • Kanun Belirsizliği • İklim Şartları • Türkiye’nin Sınır Komşularında Yaşanan Sorunlar • Tunçbilek Linyit Yüzey Rezervlerinin Azalması • Bürokratik Engeller

Aşağıda bu değerlendirme sonuçları ayrı ayrı ele alınacaktır.

4.4.1.Kaklık Lojistik Köyü’nün Güçlü Yönleri

Kaklık Lojistik Köyü’ndeki uzman kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan güçlü yönleri maddeler halinde sıralanmıştır.

4.4.1.1. Düşük maliyetli elleçleme: Lojistik merkezlerde taşınan ürünler farklılık göstermesi sebebiyle her ürünün elleçlenmesinde maliyet ve zaman değişikliği gösterir bu nedenle de önemli bir maliyet kalemidir. Bu doğrultuda gerekli tedbirleri alıp maliyeti minimize etmeye gayret göstermek

gerekir. Kaklık Lojistik Köyü'nde 3 adet portal vinç ile düşük maliyetli elleçleme imkanı sunulmaktadır. Portal vinç elektrikle çalışırken forklif vb gibi elleçleme araçları mazotla çalışır. Mazotla çalışması elektrikle çalışmasından daha maliyetlidir. Bu nedenle merkezde yapılan elleçleme maliyeti düşüktür.

4.4.1.2. Elleçleme sahası: Kaklık Lojistik Köyü 120.000 metrekaarelik bir alandan oluşmaktadır. Alanın 79.000 metrekaarelik kısmı beton sahadır. Kaklık Lojistik Köyü'nde depo, antrepo ve konteyner terminali yoktur ancak beton sahanın geniş olması boş konteynerler için depolama alanı oluşturmaktadır. Beton saha aynı zamanda taşınacak ürünleri tırlardan indirildiğinde ürünlere bekletme alanı oluşturmaktadır. Ürünlerin vagonlara yüklenmesi sırasında çalışanlara rahat çalışma ortamı sağlamaktadır. Rahat çalışma imkanı ile firmaların işlerini daha kısa sürede bitirilmesini sağlayarak zamandan ve maliyetten tasarruf yapılmasına imkan sunar. Özetle elleçleme sahası sağlıklı stoklama alanı ve rahat çalışma imkanı sağlayarak hem zamandan hem de maliyetten tasarruf edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca Kaklık Lojistik Köyü'ndeki elleçleme sahası TCDD'ye kira geliri imkanı sunmaktadır. Özel sektöre ait boş konteynerlerin depolanması için 1400 metrekaarelik alan için TCDD aylık 1736 TL kira ücreti almaktadır. Ayrıca portal vinçlerin kapladığı alan ölçüsünde de kira ücreti alınmaktadır (Rakamlar 2016 yılına aittir).

4.4.1.3. Lojistik merkezde gümrükleme işlemi: Kaklık Lojistik Köyü'nden Alsancak ve Aliğa limanına taşınan ürünlerin gümrükleme işlemleri Kaklık Lojistik Köyü'nde yapılmaktadır. Limanlar yabancı ülkelere gönderilmek için tüm illerden gelen ürünlerin toplama merkezi olduğundan buralarda gümrükleme işlemlerinin tek tek yapılması çok büyük zaman kaybına yol açacaktır ve işlerin yığılmasına sebep olarak sıkışıklık yaratacaktır. Bunun önüne geçmek için lojistik köylerde verilen gümrük hizmetleri bu yoğunluğu rahatlatmaya çalışmaktadır. Kaklık Lojistik Köyü'nde de gümrük hizmeti verilmekte ve böylece limanlardaki yığılmanın önüne geçilerek iş akışı hızlandırılmakta ve işlemler sırasındaki zaman kaybının azalması sağlanmaktadır.

4.4.1.4. Araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin olması: Kaklık Lojistik Köyü'nün daha iyi hizmet verebilmesi için ve taşıma potansiyelini artırmak için ar-ge çalışmaları mevcuttur. Denizli'deki sanayi bölgeleri ile Kaklık Lojistik Köyü arasında yapılacak olan iltisak hatları için araştırmalar yapılmaktadır.

4.4.1.5. Yeterli ve nitelikli kadronun olması: Kaklık Lojistik Köyü'nde 11 kişi çalışmaktadır ve bu çalışanların ünvanları ve sayıları şöyledir; bir gar şefi, iki lojistik memuru, bir istasyon şefi, üç hareket memuru, bir tren teşkil memuru, üç tren teşkil işçisidir. Çalışanlar alanında uzman kişiler olup kurumun daha iyi olması için üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmektedir.

4.4.1.6. Yüksek tartım kapasiteli vagon kantarı: Kaklık Lojistik Köyü'nde çimento, kömür ve mermer taşınması yapılmaktadır. Taşınan bu maddelerin miktarlarını belirleyebilmek için gerekli olan kantarın taşınacak ürünlerin cinsleri düşünülerek taşıma kapasitesi yüksek kantar yerleştirilmiştir. Kaklık Lojistik Köyü'nde 200 ton kapasiteli vagon kantarı mevcuttur. Kantarın kapasite miktarı maddelerin çok hızlı sürede tartılmasını sağlayarak zaman tasarrufu sağlamaktadır.

4.4.2. Kaklık Lojistik Köyünün Zayıf Yönleri

Kaklık lojistik köyündeki uzman kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan zayıf yönleri maddeler halinde sıralanmıştır.

4.4.2.1. *Yerleşim alanlarının içinde yer alması:* Kaklık Lojistik Köyü daha önceden 90.000 metrekarelik mevcut bir yapının 30.000 metrekare daha genişletilmesiyle oluşturulmuş bir yapıdır. Kaklık Lojistik Köyü'nün genişletme çalışmaları yapılmadan önce de buranın yerleşim alanı olması ve bölgedeki konut sayısının artış göstermesi lojistik köyün yerleşim alanı içerisinde yer almasına neden olmuştur. Kaklık Lojistik Köyü daha önceden kurulmuş olan bir yapıyı sonrasında genişletme çalışması yapılarak oluşturulduğu için ilçe merkezinde evlerin yanında olduğu için tırların buraya ulaşmakta zorlanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca ilçenin dar yolları da sorun teşkil etmektedir.

4.4.2.2. *Tek hat işletmeciliği:* Ülkemizde demiryolları tek hat işletmeciliği şeklindedir. Bu da ulaştırmada sorun teşkil etmektedir. Çünkü arızalanan ya da kaza yapan bir trenin demiryolu trafiğini kapatması, akabinde gelen trenin geçişine izin vermemektedir. Bu da taşınan maddelerin istenilen zamanda ulaşmasına mani olmaktadır. Kaklık Lojistik Köyü'nde bulunan demiryolu da tek hat olarak kurulmuştur.

4.4.2.3. *Servis Hizmetlerindeki Eksiklikler:* Lojistik köyün önemli özelliklerinden birisi de burada verilen servis hizmetlerinin çeşitlilik arz etmesi ve nitelikli olmasıdır. Genellikle lojistik merkezlerde, farklı ebat ve türlerde depo ve tesisler, gümrük hizmetleri, banka, postane, kargo ve sigorta firmaları, sosyal, eğitim ve sağlık tesisleri, güvenlik hizmetleri, hukuk büroları, kamuya açık telefon, toplu taşıma ile ulaşım altyapısı, yükleme – boşaltma işlemleri için yerler ve park alanları, oteller, lokanta ve kafeteryalar, araç bakım ve onarım merkezleri, yakıt ikmal istasyonları ve araba yıkama yerleri gibi servis hizmetleri sunulmaktadır. Kaklık Lojistik Köyü'nde ise; gümrük hizmetleri, kamuya açık telefon ve internet, yükleme ve boşaltma yapılabilmesi için 79.000 metrekare genişlikte beton saha bulunmaktadır. Kaklık Lojistik Köyü'nde verilen bu hizmetler lojistik köylerde sunulan servis hizmetlerinin yanında çok azdır.

4.4.2.4. *Ara nakliye masrafları:* Kaklık Lojistik Köyü'nün kurulduğu yer itibarıyla organize sanayi bölgesine uzak mesafededir. Merkezin OSB'ye uzak olması, şirketlerin ara nakliye maliyetlerini artırmaktadır. Tekstil, tarım ürünleri ve mermerin geliştiği Denizli'de lojistik köyün kurulduğu yerin OSB'ye uzaklığı sebebiyle sadece mermer taşımalarının yapılması merkezden yeterince yararlanılmamasına neden olmaktadır.

4.4.2.5. *Malzeme elleçleme sistemlerindeki eksiklikler:* Kaklık Lojistik Köyü'nde malzeme elleçlemede kullanmak için yalnızca 3 adet portal vinç bulunmaktadır. Lojistik faaliyetler yapan işletmelerin toplanma merkezleri olan ve malzeme elleçlemenin sıklıkla kullanıldığı lojistik köylerde forklift gibi araçların olması zorunluluktur. Ancak Kaklık Lojistik Köyü'nde yeterli sayıda forklift mevcut değildir.

4.4.2.6. *Temel Yapı Eksiklikleri:* Lojistik köye gelen tırlar için park alanı mevcut olmaması büyük eksikliklerdir. Çünkü iş potansiyelinin artması sebebiyle lojistik köyün kullanım kapasitesi, taşınan ürün çeşitliliği sayısı ve bunların nakliyesi için giriş çıkış yapan tırların sayısı artacaktır. Bu durumda tır park alanı eksikliği karışıklıklara neden olacak ve iş akışı yavaşlayacaktır. Diğer bir önemli temel yapı

eksikliği olarak, kapalı stok alanlarının bulunmaması gösterilebilir. Kapalı stok alanı, ürünlerin sağlıklı muhafaza edilmesini sağlayabilmek için önemlidir. Özellikle hava şartlarından etkilenecek ürünlerin taşınması yapılacağına ürünlerin zarar görmemesi için taşıma yapıncaya kadar kapalı stok alanları olması zorunludur.

4.4.2.7. Ek maliyetler: Demiryolu taşımacılığında taşınan maddeler gidiş ve dönüş maliyetleri birlikte hesaplanarak belirlenmektedir. Yani taşınacak ürün gidişte konteynerler dolu olduğu için gidişte ucuz gibi görünse de dönüşte trenlerin boş olarak dönmelerinin masrafları da müşterilerden talep edilmektedir bu da müşteriler için ek maliyettir.

4.4.2.8. Lojistik köyün konumu: Kaklık Lojistik Köyü, Alsancak Limanı'na 289 km, Aliğa Limanı'na en yakın istasyon olan Biçerova'ya 335 km uzaklıktadır. Ayrıca Çardak Havalimanı'na 33 km uzaklıktadır. Bu anlamda lojistik köyün kurulumunda yer seçerken limana yakınlıktan ziyade limana yapılan taşımaların demiryoluyla yapılması amaçlanmıştır. Ancak Kaklık'ın OSB'ye uzak kalması Kaklık Lojistik Köyü ile OSB arası ara nakliye maliyetini artırmakta ve OSB'den taşınacak ürünlerin Kaklık Lojistik Köyü'nden demiryolu ile taşınmamasına neden olmaktadır.

4.4.3. Kaklık Lojistik Köyünün Fırsatları

Kaklık Lojistik Köyü'ndeki uzman kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan fırsatlar maddeler halinde sıralanmıştır.

4.4.3.1. Mermer ocaklarına yakınlık: Türkiye'nin Balıkesir'den sonra ikinci büyük mermer ve traverten yatakları Denizli ilindedir. Denizli'de mermer sanayi şu an 200'e yakın tesisiyle üretime devam etmektedir. Sektördeki istihdam adedi ise 4 bin kişiye yaklaşmıştır. Bu sanayi kolunda yaklaşık olarak yılda 1.000.000 m² mermer ve traverten levha, 250.000 m² mermer fayans üretilmektedir. Üretilen mermer ve fayanslar yurtiçi talebin ötesinde yurtdışına da ihraç edilmektedir. Denizli'nin ihraç ettiği ülkelerin başında ABD gelmektedir. Denizli'deki travertenin %80'i Amerika Birleşik Devletleri'ne ihraç edilirken %20'si de Avrupa birliği ülkelerine ihraç edilmektedir. Denizli'de üretim yapan en önemli mermer (traverten) havzası Honaz ilçesine bağlı Kaklık beldesindedir. Mermer organize sanayi bölgesinin Kaklık Lojistik Köyü'ne yakın olması ve mermer organize sanayi bölgesi ve lojistik köy arasında yapılması beklenen iltisak hattı çalışması, demiryolu taşımacılığının ve lojistik köyün iş potansiyelinin artmasına neden olacaktır. Mermer organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerin Kaklık Lojistik Köyü'ne yakın olması sebebiyle, bu işletmeler için taşıma maliyetleri açısından daha cazip hale gelmektedir.

4.4.3.2. Organize sanayi bölgelerine yakın tek demiryolu yükleme merkezi olması: Ülkemizin tekstil, mermer, kablo sanayi gibi önemli üretim merkezlerinden biri konumundaki Denizli'de kurulan organize sanayi bölgeleri;

Denizli Organize Sanayi Bölgesi (Honaz)

Deri Organize Sanayi Bölgesi (Honaz)

Mermer Organize Sanayi Bölgesi (Honaz)

Özdemir Sabancı Organize Sanayi Bölgesi (Çardak)

için, Kaklık Lojistik Köyü en yakın demiryolu yükleme merkezidir.

4.4.3.3. *Denizli serbest bölgesinin varlığı*: Serbest ticaret bölgeleri, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanabilir. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesindeki temel amaçlar; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek olarak sıralanmıştır. Buldukları ülke ekonomilerine sağladıkları katkıların yanında, esnek ve çağdaş idari yapılarıyla dış ticarete yönelmek isteyen firmalara modern ve gelişmiş bir yatırım ortamı sağlayan serbest bölgeler lojistik merkezler olarak ülkemizde de önemlerini artırmaktadırlar (Ekonomi Bakanlığı, 2017). Amacı ihracatı artırmak, sermaye ve teknoloji transferi ile üretim faaliyetlerini hızlandırmak, ürünlerin uluslararası rekabet şansını yükseltmek olan ve 1 Milyar USD ticaret hacmi ile 15.000 kişilik istihdam potansiyeline ulaşması planlanan Denizli serbest bölgesi, stratejik konumu nedeniyle yatırımcılara ulaşım kolaylığı, insan kaynakları zenginliği ve gelişmiş sosyal servis imkanları avantajlarını sunmaktadır. Kaklık Lojistik Köyü, Denizli serbest bölgesine yakın tek demiryolu istasyonu olması nedeniyle bölge faaliyete geçtiğinde lojistik köyün iş potansiyeli artacaktır.

4.4.3.4. *Sanayinin büyüme potansiyeli*: Denizli'de bir adet serbest bölge, iki adedi tamamlanmış ve dört adedi yer seçimi yapılarak çalışmaları devam eden 6 adet organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Ayrıca Denizli'de 12 adedi tamamlanmış ve 3 adet inşaatı devam eden küçük sanayi siteleri bulunmaktadır. Denizli'de kentin çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren 5000'e yakın fabrika ve üretime dönük işletme bulunmaktadır. Denizli hem büyükşehir olmasından hem de sanayi kenti olmasından dolayı lojistik sektörü de hayli gelişmiş ve gelişmeye devam etmektedir.

4.4.3.5. *Demiryollarının Serbestleştirilmesi*: Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun ile idari ve mali açıdan birbirinden bağımsız, ayrı tüzel kişiliklere sahip Altyapı Yönetimi ile Tren İşletmesi birimlerinin kurulması ve bu birimlerin rekabetçi ortamda faaliyetlerini sürdürmesi amaçlanmıştır (Resmi Gazete, 01.05.2013 tarih, Sayı:28634, Kanun No:6461). Böylece yük ve yolcu taşımacılığı rekabete açılacak, özel sektör kendi trenleri ve kendi personeli ile demiryolu taşımacılığı yapma imkanına kavuşacak ve kaynaklarını daha verimli kullanması sayesinde taşımacılık maliyetlerinin düşmesi ve demiryolu taşımacılık payının artması sağlanacaktır. Bu da lojistik köyün daha etkin kullanımını sağlayacaktır.

4.4.4. Kaklık Lojistik Köyünün Tehditleri

Kaklık Lojistik Köyü'ndeki uzman kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan tehditler maddeler halinde sıralanmıştır

4.4.4.1. Ulaştırma politikalarındaki yanlışlıklar:

1950 yılından 2003 yılına kadar ulaştırma sektöründe yapılan yatırımların karayolu ağırlıklı olması sonucunda TCDD'de aşağıda belirtilen yapısal sorunlar meydana gelmiştir:

- Demiryolu ağının yetersizliği,
- Altyapı standartlarının düşüklüğü,

- Demiryolu araçlarının sayı ve nitelik olarak yetersizliği,
- Sinyalli ve elektrikli hatların azlığı,
- Uzman personel eksikliği,
- Diğer ulaştırma türleri ile bütünleşme ve rekabette yaşanan sıkıntılar.

TCDD tarafından yapılan lojistik köylerin, demiryollarının gelişmemiş olmasına paralel olarak taşıma oranları ve iş potansiyelleri düşük kalmıştır.

4.4.4.2. *Kanun belirsizliği:* Lojistik köylerin kurulması aşamasındaki kanun belirsizliği, lojistik köylerin kuruluş aşamasında karşılaştığı önemli sorunlardan bir tanesidir. Lojistik köylerle ilgili çeşitli bakanlıklarca belirlenen kanunlar şöyledir:

▪ 655 sayılı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin (KHK) Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün görevlerini tanımlayan 8-ı maddesinde “Lojistik köy, merkez veya üslerin yer, kapasite ve benzeri niteliklerini belirleyerek planlamak, kurulmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemek ve izin vermek, gerekli arazi tahsisi ile altyapıların kurulması hususunda ilgili kuruluşları koordine etmek ve uygulamasını takip etmek ve denetlemek”,

▪ 637 sayılı Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'nin Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün görevlerini tanımlayan 12-1-a maddesinde “Kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde yurtiçi ve yurtdışında serbest bölgeler, lojistik serbest bölgeleri, ihtisas serbest bölgeleri, özel bölgeler, dış ticaret merkezleri ve lojistik merkezlerinin kurulması, yönetilmesi ve işletilmesi ile ilgili ilke ve politikaların tespiti konusunda çalışmalar yapmak, araştırma, planlama ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmek”,

▪ 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'nin Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün görevlerini tanımlayan 7-ç maddesinde ise “Serbest dolaşıma giriş, ihracat, yeniden ihracat, imha, gümrüğe terk işlemlerinin uygulanmasını sağlamak ve serbest bölgeler, lojistik dış ticaret bölgeleri, dış ticaret merkezlerindeki gümrük işlemlerini yürütmek”,

▪ 641 sayılı Kalkınma Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'nin Md 2 maddesinin (b) fıkrasında “Hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda makro ekonomik, sektörel (sosyal ve iktisadi) ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlamak”, (c) fıkrasında “Bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşların iktisadi, sosyal ve kültürel politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak, uygulamayı etkin bir biçimde yönlendirmek ve bu konularda Hükümete müşavirlik yapmak”, (ı) fıkrasında ise “Bölgesel veya sektörel bazda gelişme programları hazırlamak” görevlendirmeleri yer alıyor.

Görüldüğü üzere lojistikle ilgili kanun maddelerinde farklı bakanlıklarda farklı mevzuatlar mevcuttur. Ülkemizde lojistik köylerin kurulması aşamasındaki kanun belirsizlikleri lojistik köylerin kurulmasını zorlaştırmaktadır.

4.4.4.3. *İklim şartları:* İklim şartları üretimi, nakliye ve bunlara paralel olarak ürün fiyatlarını etkilemektedir. Dört mevsimin etkili olduğu bölgede, kış aylarında mermer ocaklarında faaliyetler aksamaktadır. Lojistik köyden büyük oranda taşınması yapılan mermerin, bu şartlardan etkilenmesi

taşımanın da aksamasına neden olmaktadır. Çünkü, lojistik köyden taşınacak yük 200 tona ulaşmadığı sürece taşıma yapılamamaktadır. Böylece kışın mermer taşınmasında azalmalara neden olmaktadır.

4.4.4.4. *Türkiye'nin Sınır Komşularında Yaşanan Sorunlar:* Sınır komşumuz olan Suriye'de yaşanan savaş ülkemizin güvenliğini etkilediği gibi bu ülkeyle ticari ilişkisi olan birçok firmayı da olumsuz yönde etkilemiştir. En fazla etkilenme, Kaklık Lojistik Köyü'nden Suriye'ye ihraç edilen işlenmemiş blok mermerler artık bu ülkeye hiç ihraç edilemez hale gelmiştir.

4.4.4.5. *Tunçbilek linyit yüzey rezervlerinin azalması:* Kütahya Tunçbilek'de çıkarılan linyit demiryolları aracılığıyla birçok ile götürülmektedir. Bu illerden birisi de Denizli'dir. Denizli çimento her ay yaklaşık 15 bin ton linyiti, Kaklık Lojistik Köyü'nü kullanarak işletmesine taşınmasını sağlamaktadır. Son zamanlarda Tunçbilek'teki linyit yüzey rezervlerinin azaldığı dolayısıyla taşınan linyitin oranının azaldığı görülmektedir. Bu da, firmanın demiryoluyla taşınamayan başka bir yerden ürünü tedarik etmesi ve Kaklık lojistik köyünün iş potansiyelinin azalmasına neden olabilir.

4.4.4.6. *Bürokratik engeller:* Kaklık Lojistik Köyü TCDD çatısı altında Afyon merkezli 7. Bölgeye bağlıdır. Denizli Kaklık baş makastan itibaren olan demiryolları ve istasyonları ise İzmir merkezli TC

DD 3.Bölgeye bağlıdır. Dolayısıyla Kaklık ve Denizli istasyonları farklı bölgelerin denetimi ve yönetimi altındadır. Bu anlamda bütün idari işlerde Denizli gar müdürlüğündeki ilgililer muhatap alınırken bu yetkili kişilerin aynı ilde olmasına rağmen farklı bölgelere bağlı olmasından dolayı Kaklık hakkında bilgileri yoktur ya da çok azdır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Denizli ilinde kurulmuş olan Kaklık Lojistik Köyü'nün SWOT analizi yapılmıştır. Kaklık Lojistik Köyü'ne uygulanan SWOT analizi sonucunda; 120.000 metrekare beton saha ile sağlıklı stoklamada rahat bir çalışma imkanı sunması, yüksek kapasiteli vagon kantarının bulunması, gümrükleme işlemlerinin bu merkezde yapılıyor olması, Ar-Ge faaliyetlerinin sürdürülmesi, yüksek tartım kapasiteli vagon kantarının olması ve Kaklık Lojistik Köyü'nde alanında uzman personel mevcut olması üstün yanlarını oluşturduğu görülmüştür. Bu üstünlükleriyle gelecek vaat ettiğini söylemek mümkündür.

SWOT analizi sonucunda, Kaklık Lojistik Köyü'nde tespit edilen olumsuz yönler olarak ta; Kaklık Lojistik Köyü'nün hızlı büyüyen şehir merkezinde kalması, bu yüzden yerleşim alanlarının bu merkeze yapılan sevkiyat ve bunların oluşturduğu gürültü ve karbon emisyonundan etkilendiği belirlenmiştir. Bu durumun bölge insanını olumsuz etkilemesi önemli bir eksiklik olarak tespit edilmiştir.

Öte yandan lojistik köyün OSB'ye uzak olmasından dolayı ara nakliye maliyetlerinin yüksek olması bu merkezin tercih edilmesinde görülen olumsuz özelliklerden bir diğeridir. Avrupa'daki lojistik köylerde servis hizmeti olarak sunulan, kargo yükleme boşaltma, depolama, paketleme, montaj hizmetleri, intermodal terminali, konteyner terminali, kamusal antrepolar, soğuk hava depoları, posta hizmeti, güvenlik hizmeti, telekomünikasyon bağlantısı, restoranlar, bakım alanları, eğitim amaçlı alanlar vb. birçok hizmetin Kaklık Lojistik Köyü'nde henüz sunulmuyor olması önemli eksikliklerden biridir. Bunun yanında lojistik köye malzeme getiren ve götüren tırlar için park alanlarının olmaması olumsuz yönlerini oluşturmaktadır. Lojistik köyde elleçleme amacıyla kullanılan araçlar olarak sadece portal

vinçlerin olması, yatay ve düşey taşımada kullanılabilen forkliftlerin bulunmaması, elleçleme faaliyetleri açısından ciddi bir eksikliklerdir. Diğer taraftan, özellikle hava şartlarından etkilenecek ürünlerin taşınması yapılacağına ürünlerin zarar görmemesi için taşıma yapıncaya kadar ihtiyaç duyulan kapalı stok alanlarının olmaması önemli eksikliklerden bir diğeridir.

Bunun yanında mermer ocaklarına yakınlık, serbest bölgeye yakın olması ve bölge sanayisinin gelişme potansiyeli, lojistik merkezin gelişmesi için fırsat olarak görülmektedir. Denizli de sanayinin bu denli gelişmiş olması sebebiyle lojistik sektörü de gelişme göstermiştir ve gelişmeye ve ilerlemeye de devam edecektir. Kaklık Lojistik Köyü OSB'ye en yakın demiryolu yükleme merkezidir. Ancak konum itibarıyla bölgeye uzaktır. Bu sebeple nakliye masrafları firmalar tarafından yüksek bulunduğundan demiryolu taşımacılığı yerine karayolu taşımacılığını tercih etmektedirler. Ancak OSB ile Kaklık Lojistik Köyü arası iltisak bağlantısı yapıldığında taşımalar yalnızca karayolundan değil demiryolu ile de taşınması gerçekleşecek ve lojistik köyün iş yükü artacaktır ve kombine taşımacılık gerçekleşmiş olacaktır.

Bu fırsatlara karşın, lojistik merkezin limanlara uzak olması, yönetim olarak Afyon 7.Bölgeye bağlı olması bürokratik işlemlerin uzamasına, bu ve buna benzer tehditler nedeniyle bu lojistik merkezin gelişimine olumsuz etki etmektedir. Demiryollarının tek hatlı oluşu hem sefer sayısını sınırlandırmakta hem gecikmelere hem de sefer iptallerine yol açmaktadır. Arızalanan ya da kaza yapan bir tren, demiryolu trafiğini kapatacaktır. Yaşanan arıza ya da kaza sebebiyle seferi yapılan diğer trenin geçişine izin vermemektedir bu da taşınan maddelerin istenilen zamanda, istenilen noktaya ulaşmasına engel olmaktadır. Demiryollarının gelişmesi için çalışmalar yapılmasına karşın yeterli değildir. Tek hatlı demiryolunun tıpkı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de tarihe karışması ve demiryolu taşımacılığının diğer taşıma türleri ile rekabet edebilecek seviyeye getirilmesi gerekmektedir.

Bölgeye mahsus bu özelliklerin lojistik köy için fırsat oluşturabilmesi, gerekli bürokratik ve teknik altyapı imkanlarının hızla iyileştirilmesi ile mümkün olacağı gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. İlerdeki bu potansiyelin iyi değerlendirilip lojistik faaliyetlerinin lojistik köy aracılığı ile kombine taşımacılık yapılması sağlanmalıdır. Böylece lojistik köyün daha etkin şekilde kullanılarak iş potansiyeli artış gösterecektir.

Sonuç olarak, ülkemizde lojistik köylerin kurulması aşamasındaki kanun belirsizlikleri lojistik köylerin kurulmasını ve işletilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, ortak ve etkin bir kanun ile yetkinin tek elde toplanması, karışıklıkların giderilmesi ve işlemlerin de hızlı ilerlemesi açısından önemlidir.

6. TEŞEKKÜR

Bu çalışmamızda bize yardımcı olan Kaklık Lojistik Köyü Müdür Yardımcısı Tevfik Ceylan ve lojistik memuru Erdem Biçer' e teşekkürü bir borç biliriz.

7. KAYNAKÇA

- Aktan, C., (1999). *2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri*, (2), Stratejik Yönetim, TÜGİAD Yayını, İstanbul, Erişim: 12.12.2017, <http://www.canaktan.org/yonetim/stratejik-yonetim/swot.htm/>
- Aydın ve Ögüt, (2008). *Lojistik Köy Nedir?*, 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, TCDD, İstanbul, 2.Cilt, 1439-1448.
- Bentzen, K., Hoffmann T., Bentzen L., (2003). *Best Practice Handbook for Logistics Centers in the Baltic Sea. Region, NeLoC, Lithuania*'dan aktaran; Tanyaş, M., Tuna ,O., Zorlu, F. ve Filik, F., (2012), *Şanlıurfa İli Lojistik Strateji Planı Belgesi Şanlıurfa İli Lojistik Merkez /Karalimanı Fizibilite Raporu*, Erişim: 12.02.2016, <http://www.karacadag.gov.tr/ContentDownload/%C5%9Eanl%C4%B1urfa%20Lojistik%20Fizibilite%20Raporu.pdf/>
- Bezirci ve Dündar, (2011). *Lojistik Köylerin İşletmelere Sağladığı Rekabet Avantajları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 309-325.
- Council of Supply Chain Management Professionals –CSCMP, Erişim: 15.09.2016, <https://escmp.org/>
- Coyle, J., Bardi, E., and Langley, J. (1996), *The Management of Business Logistics*, Sixth Edition, West Publishing Company, Minneapolis.
- Demiroğlu, E.ve Eleren, A. (2014). *Küresel Lojistik Köyleri ve Türkiye’de Kurulması Planlanan Lojistik Köy Bölgelerinin Çkkv Yöntemleriyle Belirlenmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42, 189-202.
- Demiryolu Sektör Raporu (2011). TCDD, Erişim: 15.02.2016), [ttp://www.tcdd.gov.tr/files/istatistik/sektor2011.pdf/](http://www.tcdd.gov.tr/files/istatistik/sektor2011.pdf/)
- Denizli Valiliği, Erişim: 20.03.2016, <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Ulasim-Bilgileri-Denizli/>
- Denizli Serbest Bölge Müdürlüğü; Erişim: 10.09.2017, <http://www.denser.com.tr/tr/serbest.asp/>
- Ekonomi Bakanlığı, Erişim: 10.09.2017, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/serbestBolgeler/>
- Ekonomik Yönüyle Denizli*, (2017). Denizli Ticaret Odası (DTO) Yayınları, Sayı 44, Erişim: 10.09.2017, [http://www.dto.org.tr/dosyalar/Ekonomik%20Rapor%202017.pdf /](http://www.dto.org.tr/dosyalar/Ekonomik%20Rapor%202017.pdf/)
- Elgün, N. ve Elitaş,C., (2011). Yerel, Ulusal Ve Uluslararası Taşıma Ve Ticaret Açısından Lojistik Köy Merkezlerinin Seçiminde Bir Model Önerisi, *CBÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2).
- Gün, D. (2012), *Küresel düzeyde Sürdürülebilir Lojistik Yönetimi İçin Lojistik Köylere Paradigmat Bir Yaklaşım ve İskenderun Lojistik Köy Projesi*, Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, Konya, (384-393).
- İTO, (2006). *Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi*, İstanbul, İTO Yayın No: 2006-14.
- Karadeniz, V. ve Akpınar, E., (2011). Türkiye’de Lojistik Köy Uygulamaları ve Yeni Bir Lojistik Köy Önerisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23,49-71.
- Kobu, B. (2010). *Üretim Yönetimi*, 15. Baskı, Beta Basım, İstanbul.
- Lojistik Derneği (LODER), Erişim: 20.02.2016, <http://www.loder.org.tr/>
- Resmi Gazete, Tarih: 10.11.2008, Sayı: 27050(Mükerrer), Kanun No: 5807. Erişim Tarihi: 15.02.2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/11/20081110M1-1.htm/>

- Resmi Gazete, Tarih: 01.11.2011, Sayı: 28102(Mükerrer), Karar Sayısı: KHK/655. Erişim Tarihi: 15.02.2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111101M1-1.htm/>
- Resmi Gazete, Tarih: 01.05.2013, Sayı:28634, Kanun No:6461 Erişim Tarihi: 15.02.2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130501-1.htm/>
- Tanyaş, M., (2005). *Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Ders Notu*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyaş, M., Tuna ,O., Zorlu, F. ve Filik, F., (2012), *Şanlıurfa İli Lojistik Strateji Planı Belgesi Şanlıurfa İli Lojistik Merkez / Karalimanı Fizibilite Raporu*, Erişim: 12.02.2016, <http://www.karacadag.gov.tr/ContentDownload/%C5%9Eanl%C4%B1urfa%20Lojistik%20Fizibilite%20Raporu.pdf>
- Tanyaş ve Arıkan, (2013), *Bursa İli Lojistik Merkez Fizibilite Raporu*, Erişim tarihi:22.08.2015, <http://www.bursaeskisehirbilecik2023.com/rapor/pdf/2.pdf/>
- T.C.Devlet Demir Yolları Müdürlüğü (TCDD), Erişim: 15.02.2016, <http://tcdd.gov.tr/>
- Yumuk, G. ve İnan,İ.H., (2005). Trakya Bölgesindeki İmalat Sanayi İşletmelerinin Kalite Maliyetlerinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2).